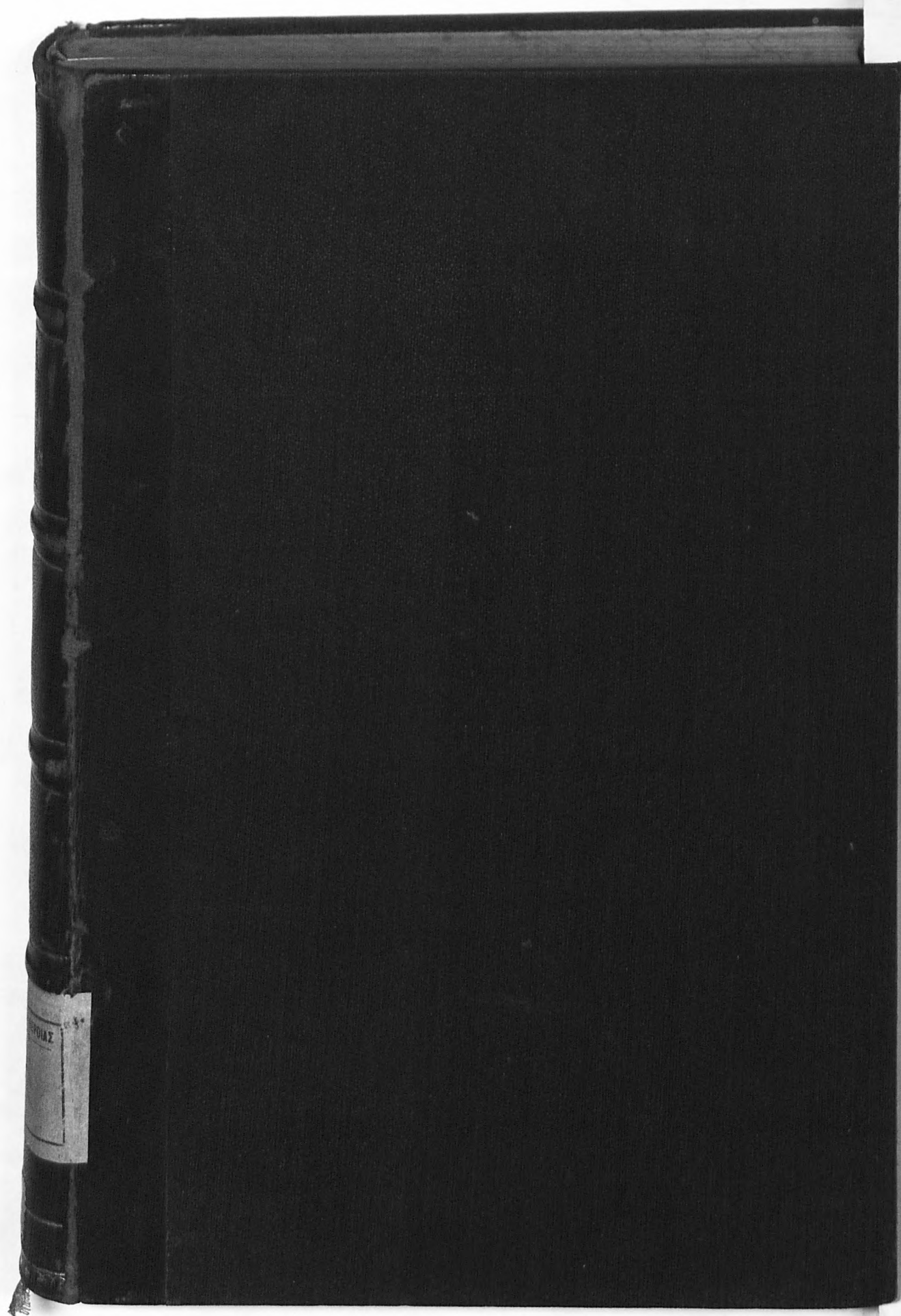

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθ. ΕΚ. 324
Αγορασμένο

GRVER_00116

ΑΓΟΡΑΣΜΕΝΟ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθμός Εισαγωγής: 324
Ημερ/νία Εισαγωγής:
Ταξινομικός Αριθμός: 700

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΜΑΡΤΙΝ

1911

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΣΥΛΛΟΓΗ

ΕΚΚΡΙΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΞΕΝΩΝ ΤΕ ΕΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙ
ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΙΑΙ ΜΕΝ ΤΩΝ Κ. Κ.

ΣΠ. ΒΑΣΗ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Γ. ΒΕΡΝΑΡΔΑΚΗ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.),
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, *Σ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Π.*
ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Α. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ* (καθ. τῆς φιλ.), *ΣΠΥΡ.*
Π. ΛΑΜΠΡΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Μ. ΛΑΠΠΑ* (δ. φ.), *Θ. ΔΙΒΑΔΑ*
(δ. φ.), *Μ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Ι. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ* (καθ.
ἐν τῷ Πανεπ.), *Θ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ* (καθ. γυμν.), *Ν. Γ. ΠΟ-*
ΛΙΤΟΥ (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΙΟΥ* φ.), (δ. *Ε. ΡΟΙΔΟΥ*
(δ. ν.), *Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ* (καθ. ἐν τῷ Πανεπ.), *Ι. ΣΒΟ-*
ΡΩΝΟΥ (διδευθ. νομισμ. μουσ.), *Γ. ΣΩΤΗΡΙΑΔΟΥ* (γυμνασιάρχ.), *ΧΡ.*
ΤΣΟΥΝΤΑ (ἐφ. τ. ἀρχ.), *Δ. ΦΙΛΙΟΥ* (ἐφ. τ. ἀρχ.), *Γ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΙ* (καθ. ἐν
τῷ Πανεπ.) καὶ ἄλλων λογίων

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ ΔΕ

ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ Γ. Χ. ΚΩΝΣΤΑ

ΟΘΩΝΟΣ ΡΙΒΒΕΚ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΝ

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΚΑΡΟΛΟΥ ΜΠΕΚ

1900

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΑΡΑΣΛΗ

ΟΘΩΝΟΣ ΡΙΒΒΕΚ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΟΙΗΣΕΩΣ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Δ. Φ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Γ'.

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

Αρ. ΕΙ6. 324

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1900

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἀπὸ Τιθερίου μέχρι Κλαυδίου.

Τοὺς μεγάλους τῶν γραμμάτων ἄνδρας, οἵτινες ἐλάμπρυνον τὸν αἰῶνα τοῦ Αὐγούστου, δὲν παρήγαγε κυρίως εἰπεῖν ἡ μοναρχία, διότι πάντων σχεδὸν ἡ γέννησις καὶ ἡ νεότης συμπίπτει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἐλευθερίας πολιτείας, ἀλλ' ὅμως ἡ διάνοια αὐτῶν ἀνεπτύχθη ἐν τῇ πνευματικῇ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς νέας αὐλῆς, ἐν τῇ συναναστροφῇ κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτυγμένων καὶ διακεκριμένων φίλων τῶν γραμμάτων, καὶ ἐν τῇ γαλήνῃ τῆς ἀποκατασταθείσης μετὰ τῶν πολιτῶν εἰρήνης. Ἀπέθανον ὅμως οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι χωρὶς νὰ ἀφήσωσιν ἀνταξίους διαδόχους. Τὸν καὶ ἤδη ἀρχόμενον νὰ μαραίνεται κῆπον τὸν Μουσῶν, ἀπεξήρανε σχεδὸν διὰ μιᾶς τοῦ φθινοπώρου ὁ παγετός.

Ὁ Τιθέριος οὐδεμίαν ἔδωκεν ὥθησιν εἰς τὴν δημιουργικὴν λογοτεχνίαν. Κατὰ τὴν νεότητά του, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν μεγιστάνων, εἶχε περὶ ἑαυτὸν ὡς ἀκολούθους πολλοὺς νέους, περὶ ὧν ὑπῆρχε προσδοκία ὅτι θὰ διεκρίνοντό ποτε ὡς ποιηταὶ (ιδ. τμ. Β' σ. 266 — 267), διέκειτο δὲ φιλικῶς καὶ πρὸς τὸν Ὁράτιον (Ἐπιστ. 1, 9). Κατὰ δὲ τὴν ἑπταετῇ ἐν Ῥόδῳ διατριβῇ του (748 — 755) ἐπιμελῶς ἠκροῶτο τῶν Ἑλλήνων σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων, τὴν δὲ μόρφωσιν, ἣν ἐκ τῶν σχολείων ἀπεκόμισεν, ἀπεδείκνυε διὰ ποιητικῶν δοκιμίων. Ἀλλ' ἡ ἐκλογή τῶν ποιητῶν, οὐς ἠγάπα καὶ ἐλάμβανεν ὡς παραδείγματα, ἤλεγχεν, ὅτι τὸ πνεῦμά του εἶχε ῥοπὴν πρὸς τὰ σπάνια καὶ τὰ ἐζητημένα θέματα καὶ πρὸς τὴν ἐπίδειξιν τῆς πολυμαθείας μᾶλλον, ἢ πρὸς τὰς

καθαρὰς πηγὰς τῆς κλασσικῆς ποιήσεως. Περὶ τῆς ιδιοτεχνίας τοῦ Εὐφορίωνος καὶ τοῦ Παρθενίου καὶ περὶ τῆς ἐπενεργείας αὐτῶν ἐπὶ τὴν ῥωμαϊκὴν ποίησιν εἵπομεν ἐν τῷ Β' τόμῳ (σ. 305 ἐξ.). Τοῦ δὲ Ῥιανοῦ τὰ διεξοδικὰ ἱστορικά ἔπη¹⁾ παρεῖχον ἄρθρον ὕλην ἱστορικὴν, ἐθνογραφικὴν, μυθολογικὴν, ἐπισεσαγμένην καὶ διὰ πολλῶν γενεαλογικῶν εἰδήσεων, παρετάσσοντο δὲ ἐν αὐταῖς σπάνια ὀνόματα καὶ πολλαχῶς ἐζητημένη πολυμάθεια. Ὁ Τιβέριος λοιπὸν τῶν τριῶν τούτων Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν, τοῦ Εὐφορίωνος, τοῦ Παρθενίου καὶ τοῦ Ῥιανοῦ, ὅχι μόνον τὰ ἔργα καὶ αἱ εἰκόνες ἐκέλευσε νὰ ἀνατεθῶσιν ἐν ταῖς δημοσίαις βιβλιοθήκαις παρὰ τὰς εἰκόνας τῶν παλαιῶν καὶ δοκίμων συγγραφέων, καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπεδέχετο τὴν ἀφιέρωσιν πολλῶν ὑπομνημάτων εἰς τὰ ποιήματα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡγάπα, ἑλληνικὰ ποιήματα γράφων (καὶ μάλιστα ἐπιγράμματα), ἐκείνων τὰ ἔργα κατ' ἐξοχὴν νὰ μιμῆται. Πρέσκετο δὲ μάλιστα καὶ εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν γραμματικῶν καὶ πολλάκις πειράζων ἀπέτεινεν εἰς αὐτοὺς πρὸς λύσιν τοιαῦτα ζητήματα, οἷον τίς ἦτο ἡ μήτηρ τῆς Ἐκάβης, ἥ πῶς ὠνομάζετο ὁ Ἀχιλλεύς, ὅτε διέτριβεν ἀγνώριστος μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ Λυκομήδους, ἥ τί ἄσμα συνήθως ἔψαλλον αἱ Σειρῆνες²⁾. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς ἐκεῖνον, ὅστις, ἵνα παρασκευασθῇ, ἤθελε τυχὸν ἐπιζητήσῃ διὰ πλαγίου τρόπου νὰ μάθῃ πρότερον, περὶ τίνα ἀκριβῶς συγγραφέα ἡσχολεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐφιλοτέχνει δὲ καὶ λατινικὰ ποιήματα. Εἶχεν ἀποθάνῃ (κατὰ τὸν αὐγουστον τοῦ 755) μετὰ βραχεῖαν νόσον ἐν Μασσαλίᾳ εἰς ἐκ τῶν ἐγγόνων τοῦ Αὐγούστου, ὁ Λεύκιος Καῖσαρ. Ὁ Τιβέριος λοιπὸν, εὐθὺς ὡς ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ῥόδου, ἐποίησε, πρὸς τὸν σκοπὸν βέβαια τοῦ νὰ εὐαρεστήσῃ εἰς τὸν Αὐγουστον, λυρικὸν ὁρῆνον ἐπὶ τῇ οἰκογενειακῇ ἐκείνῃ συμφορᾷ (Conquestio de morte L. Caesaris).

1) Ὁ Ἀλεξανδρινὸς γραμματικὸς καὶ ποιητὴς Ῥιανὸς ἐποίησεν Ἡράκλειον, Θεσσαλικόν, Ἀχαϊκόν, Ἠλιακόν καὶ Μεσσηνιακόν. Σ. Μ.

2) Σουητῖον, β. Τιβέριου 70 Σ. Μ.

Κατὰ τὴν νεότητά του ἡγάπα τὰ θαυσιπλή συμπόσια, δι' ὃ καὶ οἱ συμπόται μετωνόμασαν αὐτὸν σκωπτικῶς Βιβέριον Κάλδιον Μέρωνα¹⁾, παρωδοῦντες τὸ ὄνομά του (Τιβέριος Κλαύδιος Νέρων). Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τοιοῦτων περιστάσεων νὰ συνέταξε καὶ ἑλαφρὰ ἐπιγράμματα, ὅποια ἀπεδίδοντο εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ἀλλ' ὁ Σουητώνιος (ἐν βίῳ Τιβερ. 42) ἐκ τῶν γραμματειακῶν προϊόντων ὅσα προῆλθον ἐκ τῶν βακχικῶν ἐκείνων ὀργίων ἀναφέρει μόνον ἓνα τοῦ εὐφρολόγου Ἀσελλίου (ἢ Ἀσιλίου) Σαβίνου διάλογον, ἐν ᾧ παριστάνετο ἀγὼν περὶ ὑπεροχῆς μεταξὺ βωλίτου (φαγωσίμου ἀμνηταρίου), συκοφράγου, ὀστρεϊδίου καὶ κίχλης. Τὸν συγγραφέα τοῦ διαλόγου ἀντήμειψεν ὁ Τιβέριος πληρώσας αὐτῷ διακοσίας χιλιάδας σιτερτίων ἥτοι πεντήκοντα χιλιάδας δραχμῶν²⁾, ἀνὴρ δὲ τόσον πλουσιοπαρόχος ἀνταμείβων ἔργα τόσον εὐτελεῖ καὶ ταπεινά, δὲν ἦτο βεβαίως προωρισμένος εἰς τὸ νὰ ἐπιθαρρύνῃ τὴν ἀληθινὴν καὶ ὑγιᾶ λογοτεχνίαν, οὐδὲ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν προκοπὴν αὐτῆς. Δὲν εἶναι δὲ ἄπορον ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἠρέσκετο καὶ εἰς τὰ Πριαπεία, ἀφ' οὗ ἦτο θαυμαστῆς τοῦ Εὐφορίωνος, ὅστις, ὅπως εἶδομεν ἐν τῷ Β' τόμῳ (σ. 588), εἶχεν ἐκδώσῃ μεταξὺ ἄλλων καὶ συλλογὴν Πριαπειῶν. Ἀλλ' ὅμως γινώσκομεν³⁾ ὅτι καὶ ἐν σεμνὸν ποίημα τοῦ ἱππέως Λουτώριου Πρίσκου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Γερμανικοῦ ἀντήμειψε διὰ πολλῶν χρημάτων.

Ἄλλως δὲ ὁ στρυφνὸς καὶ κρυφίνους χαρακτήρ τοῦ Τιβερίου καὶ ἡ ψυχρὰ πρακτικότης, δι' ἧς ἐκυβέρνηα τὸ κράτος, ἀπέκρουον

¹⁾ Τοῦτο τὸ γελοῖον παρίνομιον ἐσηματίσθη ἐκ τοῦ τοῦ bibo (= πῖνω), caldum (= οἶνος μετὰ θερμοῦ ὕδατος) καὶ merum (= ἄκρατος οἶνος), Ἑλληνιστὶ θὰ ᾔτο περίπου· Πότιος Θέρμιου Ἀκρατίδης (ἰδ. Κουμανούδη Λεξ. Λατ. ἐν λ. Biberius) Σ. Μ.

²⁾ Ὁ συγγραφεὺς λέγει· mit 100000 Sesterzen (mehr als 20000 Mark) belohnte. Ἀλλ' ὁ Σουητώνιος ἔχει· sestertia ducenta donavit (δηλ. ducenta milia sestertium). Ἰσοδυνάμει δὲ ὁ σηατέρτιος πρὸς τὸ τεταρτον τῆς δραχμῆς. Σ. Μ.

³⁾ Ταχίτ. Χρον. 3, 49 καὶ Δίων Κάσ. 57, 20. Ὁ Δίων λέγει· «Λουτώριος Πρίσκος ἱππεὺς ἄλλως τε μέγα ἐπὶ ποιήσει φρονῶν καὶ ἐπιτάφιον ἐπὶ τῷ Γερμανικῷ ἐπιφανῇ συγγράφας, ὥστε καὶ χρήματα δι' αὐτὸν πολλὰ λαβεῖν κτλ.». Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ κεκλιμένῳ γράφεται Clutorius. Σ. Μ.

μᾶλλον ἢ προσεῖλκυον τὰς Μούσας. Οὐδεμίαν ἔκαμνον ἐντύπω-
σιν εἰς τὴν ψυχὴν του αἰ ποιητικαὶ περιποιήσεις, διὰ τοῦτο δὲ καὶ
ἐτρέποντο οἱ ποιηταὶ ἐπὶ τὰ ἐναντία. Ἐκυκλοφοροῦντο ἀνώνυμα
ἐπιγράμματα, δι' ὧν ἐξεφράζοντο παράπονα κατὰ τοῦ ἀποτόμου
καὶ ἀμειλίχου αὐτοκράτορος, ὃν οὐδὲ ἡ ἰδία μήτηρ θὰ ἠδύνατο νὰ
ἀγαπήσῃ, καθὼς καὶ ἐναντίον τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος, οὗ ἐκεῖνος
ὑπῆρξεν ὁ εἰσηγητής. Ὁ ἄλλοτε φιλοπότης ἐμίσει, ἔλεγον,
τώρα τὸν οἶνον, διότι ἤσθάνετο δίψαν αἵματος. Ὅστις ἀπὸ τῆς
ἐξορίας (ὅπως ὁ Τιθέριος ἐκ Ῥόδου) ἐπανερχόμενος ἀναλαμ-
βάνει τὴν ἀρχὴν, μετὰ πολλοῦ αἵματος (παράδειγμα ὁ Σύλλας
καὶ ὁ Μάριος) θὰ βασιλεύσῃ¹⁾. Ἀλλ' ὅμως ὑπέμενεν ὁ Τιθέριος
ἀταράχως τὰς προσβολὰς ταύτας ὡς ἄμεσον συνέπειαν τῆς ἐλευ-
θερίας τοῦ λόγου καὶ ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τοῦ νὰ παρέμβῃ
κατ' αὐτῶν ἡ σύγκλητος. Ἐν ἔτει 24 μ. Χ. συνεχώρησε τὸν
ἱππέα Γάϊον Κωμίνιον γράφαντα ἐπονείδιστον κατ' αὐτοῦ ποίημα,
πεισθεὶς εἰς τὰς ἱεσίας τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κωμινίου, ὅστις ἦτο
συγκλητικός²⁾. Βαθμηδὸν ὅμως καὶ κατ' ὀλίγον ἔγεινε κατὰ πολὺ
μᾶλλον πικρόχολος καὶ ἐκέλευσε νὰ τεθῇ πάλιν εἰς ἐνέργειαν ὁ
νόμος ὁ περὶ καθοσιώσεως (lex maiestatis), ὃν τυραννικώτατα
πλέον ἐφῆρμοζεν ὁ Σηϊανός (ὁ περιβόητος καὶ πανίσχυρος τοῦ Τι-
θερίου εὐνοοῦμενος). Οἱ ποιηταὶ διὰ κεκαλυμμένου τρόπου ἤρχι-
σαν διὰ τοῦτο νὰ προσβάλλωσι τὴν κυβέρνησιν, οἱ δὲ καταμηνυταὶ
(delatores), οἵτινες ἀπὸ τοῦ ἔτους 15 εἶχον ἀποτελέσῃ ἰδίαν ἀν-
θρώπων τάξιν, ἐτύγγανον προθύμου ἀκροάσεως. Ὑπὸ τὸ κάλυμμα
τῆς ὁμιλίας τῶν ζῶων ἐν τοῖς μύθοις, ὑπ' αὐτὸ τὸ προσωπεῖον
τῆς τραγωδίας, ἐξίχνευόντο ἐγκλήματα ἐσχάτης προδοσίας.

Ὁ ὑπατικός Μάμερκος Λιμίλιος Σκαῦρος, εἷς ἐκ τῶν ἐξοχω-
τάτων ῥητόρων, καθ' οὗ ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 32 ἐπεκρέματο μία
κατηγορία καθοσιώσεως, ἔγραψε τραγωδίαν Ἀτρέα, ἣτις ἐδι-

¹⁾ Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα διέσωσεν ὁ Σουητώνιος ἐν β. Τιθ. 59. Ἰδ. καὶ Τακίτ.
Χρον. 4, 72. Σ. Μ.

²⁾ Τακίτ. Χρον. 4, 31. Σ. Μ.

δάχθη κατὰ τὸ 34. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ παρηνεϊτό τις τῶν ἀρχομένων ἵνα ὑποφέρει τὴν ἀβουλίαν τοῦ κρατοῦντος διὰ τοῦ ἐξῆς στίχου τοῦ Εὐριπίδου (Φοινισ. 396): τὰς τῶν κρατούντων ἀμαθίας φέρειν χρεών. Ὁ στίχος οὗτος ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ θανάτου τοῦ Σκαύρου. Ὁ Τιβερίος ὑπέλαβεν ὅτι περιεῖχεν ὑπαινιγμὸν ἐναντίον του καὶ ὅτι Ἀτρεᾶ λέγων ὁ ποιητὴς ὑπενόει αὐτὸν ὡς μαιφόνον. Ἐὰν ἐγὼ εἶμαι Ἀτρεΰς, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ, θὰ κάμω αὐτὸν Αἴαντα. Καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ γίνῃ αὐτόχειρ¹⁾. Δὲν ἀπέθανεν ὅμως κυρίως ἕνεκα τῆς τραγωδίας του ὁ Σκαῦρος, ἀλλ' ἕνεκα ἄλλης κατ' αὐτοῦ γενομένης κατηγορίας, ὅτι δηλαδὴ εἶχε σχέσεις πρὸς Λιουίλλαν (ἢ Λιβίλλαν) τὴν νύμφην τοῦ αὐτοκράτορος (σύζυγον τοῦ υἱοῦ του Δρούσου). Ἄλλος δὲ πάλιν κατηγορήθη διότι ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι, τραγωδίᾳ, ἣτις εἶχεν ἤδη ἐπὶ Αὐγούστου παρασταθῇ, ἐπανελήφθη δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ Τιβερίου, ἔκαμνε λόγον κατὰ τρόπον ὑβριστικὸν περὶ τοῦ ἄνακτος τῶν ἀνδρῶν²⁾. Ἀποτομώτερον ἐτόλμων νὰ κακολογῶσι τὸν αὐτοκράτορα καὶ νὰ ἐκφράζωσι τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος αἱ ἀνέκαθεν προνομιοῦχοι ὁσικαὶ κωμῳδαί (ιδ. τμ. Α' σ. 315), διδασκόμεθα δὲ παρὰ τοῦ Σουητωνίου (Τιβερ. 45), ὅτι ἐπευφήμησάν ποτε οἱ θεαταὶ τὸ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐνὸς Ἀτελλανοῦ δράματος λεγόμενον περὶ τοῦ Καπριάτου τράγου³⁾. Αἱ ἐκδηλώσεις αὗται, ὅσον καὶ ἂν ᾔσαν ἀνόητοι, ἐπειδὴ ὅμως ἐφάνέρωνον τὴν ἐπικρατοῦσαν παρὰ τῷ λαῷ γνώμην, δὲν ἐστεροῦντο πάσης σημασίας.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ἡ ποίησις φαίνεται ἐπὶ τινα

¹⁾ Ἐξετείσθησαν τὰ πράγματα ἐν τῇ μεταφράσει συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Δίονος Κασσίου 58, 24. Πρὸς καὶ Τακίτ. Χρον. 5, 29. Σ. Μ.

²⁾ Σημειοῦται ὅτι ὁ Teuffel ἐν τῇ Ἱστορ. τῶν ἑσθ. γραμμάτων νομίζει ὅτι ἐν τῷ Ἀτρεΐ τοῦ Σκαύρου ὠνειδίζετο ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ Σουητώνιος Τιβερ. 61 λέγει: Obiectum est poetae, quod in tragoedia Agamemnonem probris lacerassisset, σημειοῖ δὲ ὁ Teuffel τὰδε: obiectum est poetae (dem Mam Scaurus) quod in tragoedia betitelt Atrous) κτλ. Σ. Μ.

³⁾ Ὁ Δίων (57, 2) λέγει ὅτι τοὺς ὀρχηστὰς τῆς Ῥώμης ἐξήλασε, καὶ ὁ Τάκιτος (Χρον. 4, 15): pulsī tum histriones Italia. Σ. Μ.

χρόνον σχεδὸν σιγήστατα. Ὁ παράφρων Καλιγόλας διέκειτο μὲν εὐνοϊκῶς πρὸς τὰς θεατρικὰς παραστάσεις, ἀλλ' ὅμως ἰδίᾳ ἡγάπα καὶ ἐθεράπευε τὴν μουσικὴν καὶ τὰς μιμικὰς ὀρχήσεις, μόλις δὲ συνεκράτει ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνέλθῃ καὶ ὁ ἴδιος ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ῥητορείας τὴν καλλιέργειαν ἱδρυσεν ἐνιαυσίους ῥητορικοὺς ἀγῶνας ἐν Λουγδούνῳ τῆς Γαλατίας. Ἐμίσει ὅμως τοὺς κλασσικοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρίσῃ ἄλλην δόξαν πλὴν τῆς ἰδικῆς του, ἢ ἐκείνης, ἣν αὐτὸς παρεῖχεν. "Ὅθεν ἐσκέφθη μὲν νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἐκβάλῃ ἐκ πασῶν τῶν βιβλιοθηκῶν τὰ συγγράμματα καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Τίτου Λιβίου¹). Ἀλλῶς δὲ φαίνεται ὅτι εἶχεν ὀρθὴν καὶ ἀκριβῆ γνώμην ὡς πρὸς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ συγγραφικοῦ ὕφους²). Ὁ δὲ τὸν Καλιγόλαν διαδεχθεὶς Κλαύδιος ἡσχολεῖτο μὲν αὐτὸς περὶ τὴν ἱστοριογραφίαν καὶ τὴν φιλολογίαν, ἦτο δὲ καὶ τακτικὸς φοιτητὴς τῶν δημοσίων ἀκροαμάτων, ἐνθα ἐκέλευε καὶ τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα εἰς ἐπῆκον νὰ ἀναγινώσκωνται, ἡγάπα δὲ σφόδρα καὶ τὴν ἐλληνικὴν κωμωδίαν. Ἦτο δ' ἀκόμῃ ὁ Κλαύδιος καὶ προστάτης τῶν νεαρῶν ποιητῶν.

ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ.

Ὀλιγοστὰ κατὰ τὸ ποσὸν καὶ ἐν μέρει ἄσχετα πρὸς τὸν συνήθη ἡμῶν βίον εἶναι ὅσα γινώσκωμεν περὶ τῆς ποιητικῆς τῶν Ῥωμαίων παραγωγῆς κατὰ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη, ἅτινα μεσολαβοῦσιν ἀπὸ Τιβερίου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Κλαυδίου. Ἡ ματαιόδοξος τάσις τοῦ προγινώσκειν τὸ μέλλον, ἣτις εἶχε μάλιστα καταλάβῃ τοὺς ἄνδρας τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς καὶ τοὺς ὑπὸ φιλοδοξίας ἐλαυνομένους, προσένειμεν ἀλλόκοτον δύναμιν εἰς τοὺς παντοειδεῖς μάν-

¹) Σουητών. 6. Καλιγὸλ. 34. Σ. Μ.

²) Αὐτόθι 53. Σ. Μ.

τεις, εἰς τοὺς μαθηματικούς, εἰς τοὺς ἀστρολόγους, εἰς τοὺς μάγους. Ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι εἰς ζοφεράν τινα τέχνην, δι' ἧς κατωρθοῦτο νὰ ἀνάγωνται αἱ σκιαὶ τῶν νεκρῶν ἐκ τοῦ Ἄδου διὰ ῥήσεων μαγικῶν, ἵνα γίνηται διὰ τῶν σκιῶν τούτων γνωστὸν τὸ μέλλον, ἐπίστευον δ' ἔτι καὶ εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ἄρῶν ἥτοι τῶν καταρῶν, αἵτινες κεχαραγμέναι οὔσαι ἐπὶ μολυβδίνων πλακῶν ἢ ἐλασμάτων ἐπέφερον τὸν ὀλεθρον παντός μισητοῦ προσώπου (ιδ. τμ. Β' σ 531). Πάντα ταῦτα ἦσαν, ἐννοεῖται, ἀποκυήματα Ἀνατολικῆς δεισιδαιμονίας. Ἐκυρίευσε δὲ μάλιστα τὰ πνεύματα τῶν συγχρόνων ἡ πίστις εἰς τὴν ἀμετάβλητον τοῦ ἀνθρώπου μοῖραν, ἥτις ἦτο ἀναγεγραμμένη, ὅπως ἐφαντάζοντο, εἰς τὰ ἄστρα, εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἡ καλὴ ἢ κακὴ μοῖρα προήρχετο ἐκ τῶν ἀστερισμῶν. Τὴν πίστιν ταύτην εἶχε κατ' ἐξοχὴν ὁ Τιβέριος. Ὑψίστης λοιπὸν σημασίας καὶ ἐπείγουσαν ἐντολὴν ἐθεώρει τότε καὶ ὁ ποιητὴς τὸ νὰ διανοίξῃ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θνητῶν τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων.

Μεταξὺ δὲ τῶν αὐτοκρατορικῶν περιγλήπων τοῦ Κλαυδίου οἴκου διεκρίνετο Κλαύδιος Καῖσαρ ὁ ἐπικαλούμενος Γερμανικός, υἱὸς τοῦ Δρούσου καὶ τῆς Ἀντωνίας. Ἐγεννήθη τῇ 24 μαΐου τοῦ ἔτους ἀπὸ Ῥώμης 739 (15 π. Χ.), ἐνυμφεύθη δὲ κατὰ τὸ ἔτος 5 μ. Χ. Ἀγριππίαν, τὴν θυγατέρα Ἀγρίππου καὶ Ἰουλίας. Ἦτο ὁ Γερμανικός ἀνὴρ ἀξιαγάπητος καὶ συνήνου ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ φυσικὰ καὶ πνευματικὰ χαρίσματα. Τοσοῦτον ἐτίμα αὐτὸν ὁ Αὐγουστος, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐταλαντεύετο ἂν δὲν ἔπρεπεν ἐκεῖνον νὰ ἀφήσῃ κληρονόμον τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς. Τούλächιστον ἔδωκεν ἐντολὴν τῷ Τιβερίῳ νὰ υἱοθετήσῃ τὸν ἀνεψιὸν ὡς προαποδεδειγμένον διάδοχον (4 μ. Χ.). Ὁ προσηνὴς καὶ λαοφίλητος αὐτοῦ χαρακτήρ, τῷ προσείλκυε τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, ὅπου καὶ ἂν ἐνεφανίζετο, ὅχι δὲ μόνον τῶν φίλων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν. Εἶχε μεγάλην μόρφωσιν διανοητικὴν, ἦτο ἄριστος ῥήτωρ καὶ γνώστης τῆς ποιητικῆς μορφῆς ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις. Διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐπιγράμματα τινὰ τοῦ

Γερμανικοῦ, ἐν οἷς πειρᾶται ὁ ἀνὴρ νὰ ἐκφράσῃ τὸ αὐτὸ θέμα ἑλληνιστί καὶ λατινιστί, ἢ κατὰ διάφορον τρόπον ἑλληνιστί. Εἰς ἓν ἐκ τῶν ἐπιγράμμάτων τούτων φαίνεται ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν ἢ ἐπίσκεψις, ἣν ἔκαμεν ὁ Γερμανικὸς ὡς στρατηγὸς κατὰ τὴν μοιραίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν στρατείαν τοῦ καὶ κατὰ τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ ἔτος (49 μ. Χ.) εἰς τὴν παλαιὰν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔθρους κοιτίδα, τὴν Τροίαν. Ἐπὶ τοῦ τύμβου τοῦ Ἑκτορος δίδει ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν ἥρωα τὴν ὑπερήφανον παρηγορίαν, ὅτι ἀνέστη ἐκ νέου τὸ Ἴλιον, ὅτι κατοικεῖται ὑπὸ γενναίων ἀνδρῶν, ὅτι ἐξωλοθερέθησαν τοῦ Ἀχιλλέως οἱ Μυρμιδόνες, καὶ ὅτι ἡ πατρίς ἐκείνου, ἡ Θεσσαλία, κεῖται πᾶσα ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν ἀπογόνων τοῦ Αἰνείου¹⁾. Ἐν ἄλλου δὲ ἐπιγράμματος ἑλληνικοῦ (οὗ διπλῇ φέρεται σύνταξις, μακροτέρα ἐξάστιχος καὶ βραχυτέρα τετράστιχος) τῇ βραχυτέρᾳ καὶ ἀστειοτέρᾳ διατυπώσει, καταφαίνεται ἤδη ἡ περὶ τοὺς ἀστέρας γνῶσις τοῦ Γερμανικοῦ. Ἐκ τοῦ ἐνὸς κυνὸς, λέγει τις λαγῶς, ὅστις διωκόμενος ὑπὸ κυνὸς ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, μὲ ἤρπασεν ἄλλος (σκυλόψαρον), μόνον λοιπὸν τὸν αἰθέρα δύνασθαι νὰ ἔχῃτε βατόν, λαγοί. Ἀλλὰ φοβοῦμαι, οὐρανέ, διότι καὶ σὺ φέρεις ἀστέρους ἐν τῇ κύνᾳ (δηλ. τὸν Σείριον)²⁾.

Ζῶντος ἔτι τοῦ Αὐγούστου ἔγραψεν ὁ Γερμανικὸς καὶ ποίημα εἰς τὸν τύμβον, ὃν ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐγείρῃ εἰς ἓνα προσφιλέ-

¹⁾ Τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Γερμανικοῦ συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν Ἀρατείων αὐτοῦ ἐν νωτάτῃ ἐκδόσει ὑπὸ Ἀλφρέδου Breysig (ἐν Λειψ. Teubner 1899: Germanici Caesaris Aratea . . . accedunt epigrammata). Ἡ ἑλληνικὴ σύνταξις τοῦ πρὸς τὸν Ἑκτορα ἐπιγράμματος ἔχει οὕτως:

Ἑκτορ, Ἀργεῖον αἷμα, κατὰ χθονὸς εἶπον ἀκούεις,
χαῖρε καὶ ἀμπνευσὸν βαιὸν ὑπὲρ πατρίδος
Ἴλιον οἰκεῖται, κλεινὴ πόλις, ἀνδρῶς ἔχουσα
σοῦ μὲν ἀφανροτέρους, ἀλλ' ἔτ' ἀρηϊφίλους,
Μυρμιδόνες δ' ἀπόλοντο παρίστασο καὶ λέγ' Ἀχιλλεῖ,
Θεσσαλίην κείσθαι πᾶσαν ὑπ' Αἰνέαδαις.

Σ. Μ.

²⁾ Ἐκδ. Breysig σελ. 60-61. Σ. Μ.

στατον ἵππον του ¹⁾). Εὐρέθησαν δὲ μετὰ θάνατον μεταξὺ τῶν χειρογράφων του καὶ Ἑλληνικαὶ κωμωδίαι (Σουητών. 6. Καλιγ. 3).

Ἐλέχθη ἤδη ἐν τῷ Β' τόμῳ (σελ. 343) πόσον ἐκολάκευεν αὐτὸν ὁ Ὀβίδιος ὡς ποιητὴν καὶ συνάδελφον ἵνα δι' αὐτοῦ ἐπιτύχη τὴν σωτηρίαν του· «Ἐάν, λέγει, τὸ μέγα σου ὄνομα δὲν σὲ ἐκάλει πρὸς μείζονα πράγματα, θὰ καθίστασο ἡ ὑπερτάτη δόξα τῶν Πιερίδων. Ἄλλοτε μὲν κάμνεις πολέμους, ἄλλοτε δὲ διὰ ῥυθμῶν συνέχεις τὰς λέξεις. Ὅ,τι εἰς ἄλλους εἶναι δύσκολον ἔργον, εἰς σὲ εἶναι παιδιὰ. Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόλλων ἀδιαφόρως χειρίζεται ἄλλοτε μὲν τὸ τόξον καὶ ἄλλοτε τὴν κιθάραν (Ex. Ponto 4, 8, 67 ἐξ. Ἰδ. καὶ Fast. 1, 23 ἐξ.)». Εἶναι ὅμως προσεκτικὸς ὁ Ὀβίδιος ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν σημασίαν τῶν ἐπαίνων του. Δὲν κάμνει δηλαδὴ λόγον περὶ εὐρέσεως ποιητικῆς, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς ἐπιτηδειότητος, ἣν εἶχεν ὁ μεγιστάν ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν. Ἡρμοῖζε δὲ πάντως οὗτος ὁ ἔπαινος εἰς τὸ ἔργον, ὅπερ εἶχεν ἐπιχειρήσῃ (καὶ ἴσως ἐσχάτως ἀποπερατώσῃ) ὁ Γερμανικός, τὴν ἐκλατίνισιν δηλαδὴ τῶν Φαινομένων τοῦ Ἀράτου. Εἶδομεν ἐν τῷ Α' τόμῳ (σελ. 447) ὅτι καὶ ὁ Κικέρων εἶχεν ἐπιχειρήσῃ νέος ἔτι ὦν χάριν ἀσκήσεως τὴν μετάφρασιν τῶν Ἀρατείων ²⁾). Μετὰ τὸν Κικέρωνα ὁ Ὀβίδιος, καὶ αὐτὸς νέος ὦν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, περιέγραψεν ἐν συντομίᾳ τοὺς ἀστερισμοὺς καὶ ἐπέγραψεν ὡσαύτως τὸ ποίημα Φαινόμενα. Τῶν Φαινόμενων τοῦ Ὀβιδίου διέσωσεν εἰς ἡμᾶς ὁ Λακτάντιος τρεῖς στίχους ³⁾). Τὸ ἔργον εἶχεν ἐπαισθητῶς διευκολυνθῇ εἰς τὸν Ὀβίδιον, διότι μεγάλοι ποιηταὶ εἶχον ἤδη πρὸς τοῦτο παρασκευάσῃ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν τέχνην τῶν στίχων. Ἀλλὰ καὶ ὁ Γερ-

¹⁾ Plin Nat Hist. 8, 155.

²⁾ Τὰ σωζόμενα τῆς μεταφράσεως τοῦ Κικέρωνος Ἰδ. ἐν τῷ α' τόμῳ τῶν Poet. latin. minor. τοῦ Baehrens καὶ ἐν τῷ τρ. τῷ τόμῳ τοῦ δ' μέρους τῆς στερεστ. ἐκδόσεως τοῦ Κικέρωνος (ὑπὸ C. F. Müller, Λειψ. Teubner 1890). Μετέφρασεν ἀκόμη τὰ Ἀρατεία περὶ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ ὁ Ροῦφος Φηστος Ἀουηνός (Avienus). Σ. Μ.

³⁾ Δύο δὲ ἄλλους ὁ Πρόδος εἰς Βιργ. Γεωργ. 1, 138. Σ. Μ.

μανικὸς εἰργάσθη κατὰ τρόπον πολὺ ἐλευθερώτερον ἢ ὁ Κικέρων, ὅσω δὲ μᾶλλον προύχῳρει, κατὰ τοσοῦτον ἐλάμβανε καὶ πλείονα ἐλευθερίαν. Διεσκεύαζε δὲ τὸ ἔργον ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ μᾶλλον εὐληπτον, καὶ ἄλλοι μὲν συνέτεμε τὸ πρωτότυπον, ἄλλοι δὲ διὰ προσθηκῶν κατέστησεν αὐτὸ σαφέστερον, ἢ ἔκαμε βραχεῖς ὑπαινιγμούς εἰς τοὺς σχετικούς μύθους, ἢ καὶ μετέβαλε τὴν τάξιν τῶν φράσεων. Προέβη μάλιστα καὶ εἰς ειδικωτέρας ἀλλοιωσεις τοῦ κειμένου καὶ ἐπεξηγήσεις, ἃς φαίνεται ὅτι παρέλαβεν ἢ ἀπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Ἀράτου, ἢ ἔκ τινος ἴσως διωρθωμένου ἀστρονομικοῦ πίνακος. Ὁ σκοπὸς τοῦ λοιποῦ ἦτο ἐπιστημονικὸς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀνεξάρτητος, ἢ δὲ μετάφρασίς του εἶναι μία νέα ἐπεξεργασία τοῦ ἑλληνικοῦ ποιήματος ὑπὸ τύπον ῥωμαϊκόν.

Ἀφιέρωσε δὲ τὸ ἔργον τοῦ ὁ Γερμανικὸς εἰς τὸν θετὸν αὐτοῦ πατέρα Τιθέριον, ὀλίγον χρόνον ἄφ' οὗ ἐκεῖνος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ πιθανὸν μετὰ τὴν ἐκ Γερμανίας ἐπιστροφὴν του. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἀνυμνεῖ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν εἰρήνην, ἣτις ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἡγεμόνος ἐξησφαλίσθη εἰς τὰ πλοῖα ἐν τῷ πελάγει καὶ εἰς τὸν γεωργὸν ἐν ταῖς ἀγροῖς, ὥστε ἤδη ἐν ἀσφαλείᾳ πλέον δύναται τις νὰ σπουδάζῃ περὶ τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἔχουσιν ὑπ' ὄψιν καὶ οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ γεωργοί. Ὀνομάζει δὲ *docti laboris primitias* ἤτοι σοφοῦ πόνου ἀπαρχὰς τὸ ποίημά του, ἂν καὶ εἶχε συντάξῃ καὶ ἄλλα πρότερον ποιήματα, διότι τὰ ἔργα του ἐκεῖνα δὲν εἶχον ἀξιώσεις νὰ ἐπιδειξῶσι βαθεῖαν ἀλεξανδρινοῦ ῥωμαϊκὴν παιδείαν ὅπως τὰ Φαινόμενα. Πλὴν δὲ τούτου τὰ Φαινόμενα ἔχουσιν ἐντελῶς ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα καὶ οὐδαμοῦ διαφαίνεται τὸ ὑποκείμενον τοῦ ποιητοῦ, ἂν καὶ καθ' ὅλον τὸ οὐχὶ πάντοτε ὁμαλῶς ῥέον διδακτικὸν τοῦτο ποίημα θὰ ἐπεθύμει ἐνίοτε ὁ ἀναγνώστης νὰ αἰσθανθῇ θερμότεραν τινα πνοὴν τοῦ προσώπου τοῦ ποιητοῦ. Ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ περὶ τῶν διαφόρων τῆς ἀνθρωπότητος βίων ἢ ἡλικιῶν, ὅπερ ὁ Ἀρατος ἤνωσε πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τῆς Παρθένου, ἀνυψοῦται κατὰ τι ἢ διάνοια τοῦ διασκευαστοῦ καὶ οἱ ὀλίγοι στίχοι, οἱ ὧν

προσφωνείται ἢ ἐκ τῆς γῆς φυγαδευθεῖσα Δικαιοσύνη ἔχουσι θερμὴν τῷ ὄντι ἔκφρασιν (στχ. 98 ἐξ.), ἀλλ' ὅμως τὰ λεγόμενα οὐδεμίαν ἐλέγχουσι πρωτοτυπίαν. Ἡ δὲ πάλιν ζωνηρὰ περιγραφή μιᾶς δεινῆς τρικυμίας καὶ τῶν ἐντρόμων αὐτῆς θυμάτων (στχ. 293 ἐξ.), εἶναι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνάμνησις τοῦ ἀπαισίου ἐκείνου πλοῦ διὰ τοῦ ὠκεανοῦ κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 16, ὅφ' οὗ δεινῶς ἔπαθεν ὁ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Γερμανικοῦ ναυαρχούμενος στόλος καὶ καθ' ὃν καὶ ὁ ἴδιος τοσοῦτον ἐφοβήθη (ιδ. τμ. Β' σ. 554-555).

Ὁ συγγραφεὺς ὑπόσχεται (στχ. 444 ἐξ.) ὅτι θὰ περιγράψῃ ποτε βραδύτερον τὰς τροχιάς τῶν πλανητῶν. Τῷ ὄντι δὲ ὑπάρχουσι χειρόγραφα τῶν Φαινομένων περιέχοντα ἄλλα μὲν ἐν εἵδει προσθήκης ἐν τῷ τέλει, ἄλλα δὲ περιβεβλημένας ἐν τῇ μέσῃ ἱκανῶς διεξοδικὰς περικοπὰς, ἀναφερομένας εἰς τοὺς πλανήτας καὶ ἀποδοδιμένας εἰς δεύτερον ἔργον τοῦ Γερμανικοῦ ἔχον τὴν ἀμφίβολον ἐπιγραφὴν Προγνωστικά. Πραγματεύονται δὲ ἐκεῖνα τὰ παρεμβλήματα τὰς κινήσεις τῶν πλανητῶν Ἀφροδίτης, Ἀρεως, Ἑρμοῦ, Διός, Κρόνου, ἔτι δὲ περὶ τῶν φαινομένων τοῦ καιροῦ, ὧν εἶναι αἵτιοι οἱ ῥηθέντες πλανῆται, καθὼς καὶ περὶ τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου. Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν ζωδίων, κεκοσμημένη διὰ πολλοῦ μυθολογικοῦ κόσμου, καταλήγει εἰς βραχεῖαν προσαγόρευσιν πρὸς τὸν Αὐγουστον, τὸν κάτοικον τῶν οὐρανῶν (στχ. 558 ἐξ.).

Ὅτι ἡ ἀστρονομικὴ ποίησις ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν τοῦ συρμοῦ, μαρτυροῦσι καὶ τέσσαρες σφωζόμενοι δακτυλικοὶ ἐξάμετροι τοῦ Σεξτίου Πακωνιανοῦ πραγματευόμενοι περὶ τῶν τεσσάρων σημείων τοῦ ὀρίζοντος μετ' ἐξεζητημένης παρηγήσεως. Ὁ Πακωνιανὸς ὑπῆρξε πραιτωρ, ἦτο δὲ ὄργανον τοῦ Σηϊανοῦ, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ, κατεδικάσθη καὶ ὁ Πακωνιανὸς ὡς δολοπλοκῶν κατὰ τοῦ Καλιγόλα (32 μ. Χ.) καὶ ἐστραγγαλίσθη ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἅφ' οὗ συνέταξεν ἐκεῖ ὕβριστικούς στίχους κατὰ τοῦ Τιβερίου.

Συμπαθητικὴ μορφή, ἀξία νὰ τεθῇ παρὰ τὸν Γερμανικόν, εἶναι ὁ Γναῖος Λέντουλος Γαιτουλικός, υἱὸς Γναίου Κορνηλίου

Λεντούλου Κόσσου, τοῦ νικησαντος τοὺς Γαιτούλους καὶ ὑπατεύσαντος κατὰ τὸ ἔτος 20 μ. Χ. Εἶχε καὶ ὁ Γαιτουλικὸς στενὴν σχέσιν πρὸς τὸν Σηϊανόν, διετήρησε δὲ καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου τὴν ἐν τῇ ἄνω Γερμανίᾳ διοίκησιν καὶ ὁ ἐπὶ δέκα συνεχῇ ἔτη, ἕως ἔτου (κατὰ τὸ 39) ἀπέθανε βίαιον θάνατον. Ὡν δηλαδὴ λίαν δημοτικὸς καὶ προσφιλὴς τοῖς στρατιώταις, ἐγένετο ὑποπτος εἰς τὸν Καλιγόλαν, ὅστις καὶ τὸν ἀπέκτεινεν ¹⁾. Οὐδὲ ὠφέλησεν αὐτὸν τὸ ὅτι ἔν τινι πρότερον ποιήματι, ἐν ᾧ ἐπραγματεύετο ἔσως τοῦ Γερμανικοῦ τὰς στρατείας, ἐξύμνει καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ (τὸν Καλιγόλαν) ὡς βλαστὴν τῶν Τιβούρων, τῆς πόλεως τοῦ Ἡρακλέους, ὅπερ μάλιστα δὲν ἦτο καὶ ἀληθές ²⁾. Τοῦ ποιήματος τούτου τὸ μόνον σωζόμενον πενιχρὸν λείψανον εἶναι τρεῖς δακτυλικοὶ ἐξάμετροι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῆς χώρας τῶν Βρεττανῶν, ἀνευρίσκομεν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τὴν περὶ τοὺς ἀστερισμοὺς τάσιν τῆς ἐποχῆς, διότι καὶ οἱ τρεῖς στίχοι ἀναφέρονται εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Βορρᾶ, τὴν Μεγάλην Ἀρκτον. Ἡ ζωηρά του φύσις ὑπηγόρευσεν εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλα μᾶλλον εὐτράπελα ἐρωτικά ποιήματα, οἷα τὰ τοῦ Κατούλλου, τοῦ Μάρσου καὶ τοῦ Πέδωνος. Τὰ ποιήματα ταῦτα ὅχι μόνον ἐγίνωσκεν ὁ Μαρτιάλιος καθὼς καὶ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος (οἵτινες καὶ τὰ ἀναφέρουσιν), ἀλλ' ἐσώζοντο ἀκόμῃ καὶ κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα, διότι ὁ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμάσας ἐπίσκοπος Ἀπολλινάριος Σιδώνιος διέσωσεν ἡμῖν τὸ ὄνομα τῆς ἐρωμένης τοῦ Γαιτουλικοῦ Καισεννίας ³⁾. Τὸυναντίον δὲ ὁ ποιήσας τὰ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμ-

1) « Γαιτούλικον Λέντουλον τὰ τε ἄλλα εὐδόκιμον ὄντα καὶ τῆς Γερμανίας δέκα ἔτη ἄρξαντα, ἀπέκτεινεν (ὁ Καλιγόλας), ὅτι τοῖς στρατιώταις ᾤκείετο ». Δίων Κάσ. 59, 22. Τοὺς ἄλλους σωζομένους στίχους καὶ τοῦ Πακωνιανοῦ καὶ τοῦ Γαιτουλικοῦ εὕρισκες παρὰ τῷ Baeihrens Fragm Poet. Roman. σ. 360-361. Σ. Μ.

2) Σουητίων. 6. Καλιγόλα 8 Σ. Μ.

3) Ὁ Σιδώνιος ἐν Ἐπιστ. 2, 10, 5 (σ. 46 τῆς ἐκδ. P. Mohr 1895) λέγει: ... quod saepe versum Corinna cum suo Nasone complevit, Lesbia cum Catullo. Caesennia cum Gaetulico, Argentaria cum Lucano, Cynthia cum Propertio, Delia cum Tibullo. Σ. Μ.

ματα ὁμώνυμος Γαιτουλικός, εἶναι ἐξ ἅπαντος ἄλλος παρὰ τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ὑπατικὸν ἄνδρα, διότι ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι πτωχὸς ἀνθρωπίσκος ¹⁾).

Τὸ ἀστρονομικὸν ποίημα τοῦ Ἀράτου δὲν ἐπέρκει βεβαίως ἵνα ικανοποιήσῃ τὸν φανταστικὸν πόθον, ὃν εἶχον τότε οἱ ἄνθρωποι τοῦ νᾶ μάθωσι τοὺς αἰωνίους νόμους τῆς πορείας τοῦ κόσμου καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀστέρων ἐπὶ τῆς τύχης ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου. Ἡ τάσις αὕτη, ὑποθαλπομένη ὑπὸ τοῦ συγχρόνως ἐπικρατοῦντος δόγματος τῶν Στωϊκῶν τῆς εἰς τὴν εἰμαρμένην πίστεως, εἶχε κυριεύσῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας μηδὲ τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἐξαιρουμένης. Αὐτὸς ὁ Τιβέριος ἀφωσιωμένος ὢν εἰς τοὺς ἀστρολόγους ἢ μαθηματικούς, ὅπως τοὺς ὠνόμαζον, μεγάλην ἀπέδιδε σημασίαν εἰς τὸ νᾶ ἐξακριβώσῃ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως τῶν ὑφισταμένων του, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νᾶ ἐξάγῃ συμπεράσματα περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν καὶ νᾶ καθιστᾷ ἐγκαίρως ἀκίνδυνον πάντα ὑποπτον ἄνθρωπον.

Ἦτο λοιπὸν κατ' ἐξοχὴν ἐπίκαιρος ἡ ἰδέα τοῦ νᾶ κατασταθῇ εἰς πάντας προσιτὴ διὰ τινος διδακτικοῦ ποιήματος ἢ ἔξοχος ἐπιστήμη τῶν Χалδαίων, ἣτις ὑπέσχετο ἀσφαλῆ ὁδηγὸν εἰς τὰς ταλαντευομένας ἀποφάσεις τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ εἰς τοὺς φόβους καὶ εἰς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν. Ὅπως δὲ ἄλλοτε ὁ Λουκρήτιος ἠθέλησε νᾶ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὁμοεθνεῖς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου, οὕτω καὶ νῦν οἱ αἰώνιοι νόμοι τοῦ οὐρανοῦ ἠδύναντο νᾶ παράσχωσιν εἰς τὴν πλανωμένην ἀνθρωπότητα φῶς καὶ ὁδηγίαν

¹⁾ Ἐννέα ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα Γαιτουλικοῦ, ὑποθέταμεν δὲ ὅτι ὁ Ῥίβδεκ λέγων ὅτι ὁ ἐπιγραμματοποιὸς ὁμολογεῖ ἑαυτὸν πτωχὸν ἀνθρωπίσκον ἐννοεῖ τὸν δ' στίχον τοῦ 190 ἐπιγρ. τοῦ ἔκτου βιβλίου: Λιτά τάδ' ἐκ λιτοῦ ὁ ὦρα Λεωνίδεω. Ἀλλ' ἐὰν ὁ στίχος οὗτος λέγεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, τότε μείζονα ἀποδεικτικὴν δύναμιν ἔχει τὸ ὄνομα Λεωνίδεω. Ὁ ἐπιγραμματοποιὸς δηλαδὴ λέγεται Λεωνίδας, ὅπερ δὲν ἦτο δυνατόν νᾶ εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ. Ἀλλως δὲ καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν τῶν ἐννέα ἐπιγραμμάτων τρανῶς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐπιγραμματοποιὸς εἶναι Ἕλλην. Σ. Μ.

πρὸς τὸν βίον. Ἀγνωστός τις λοιπὸν καὶ σχεδὸν ἀνώνυμος ἀνὴρ ἔγραψεν ἐπὶ Τιβερίου τοιοῦτου εἵδους ἔργον, ὅπερ ἐν τοῖς χειρογράφοις ὀνομάζεται Ἀστρονομικά. Ἀκριβῶς δὲ τὰ ἀρχαιότατα καὶ κάλλιστα τῶν χειρογράφων οὐδεμίαν παρέχουσιν ἀκριβῆ εἶδησιν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως, μόλις δὲ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ἐμφανίζεται εἰς μεταγενέστερα χειρόγραφα ὁ Μ. Μανίλιος (Μάνλιος, Μάλλιος). Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ εἰδήσις εἶναι ὑποπτος, διότι Πλίνιος ὁ πρεσβύτερος ἱστορεῖ ὅτι ἡμῶς μετὰ τοῦ μιμοδιδασκάλου Πουβλίλιου Σύρου (ιδ. τμ. Α' σ. 328 ἐξ.) καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πλοίου ἀπεβιβάσθη ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς ἀκτῆς προερχόμενος ἐξ Ἀντιοχείας ὁ Μανίλιος, ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἀστρολογίας μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων. Ὑπάρχει λοιπὸν φόβος ὅτι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ χωρίον τοῦ Πλινίου εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἀμαθῆς τις ἀντιγραφεὺς, καὶ χωρὶς νὰ σκεφθῇ καθ' ὅλου τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων, ἀπέδωκεν εἰς ἐκεῖνον τὸν παλαιὸν Μανίλιον τὸ φερόμενον μεταγενέστερον ἀνώνυμον ποίημα. Περὶ δὲ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη τὸ ποίημα, ἐκ τῶν ὑπαινιγμῶν τοῦ συγγραφέως, ἂν καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ οὗτοι εἶναι ὥσπου ἀσφαεῖς, ἀμφιβολία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ ἐν Γερμανίᾳ μάχη τοῦ Οὐάρου ἔχει παρέλθῃ (1, 898 ἐξ.), ἡ εἰρήνη ἐπιτρέπει εἰς τὸν συγγραφέα (ὅπως εἰς τὸν Γερμανικὸν) νὰ ἀσχολῇται περὶ τὸν οὐράνιον κόσμον (1, 13). Λόγου τυχόντος περὶ Ῥόδου (4, 764 ἐξ.) ὁ συγγραφεὺς, μεταχειριζόμενος αὐλικὸν ὕφος, ὑπενθυμίζει τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ νῆσος ἐκείνη ἦτο τόπος διατριβῆς τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος τῆς οἰκουμένης (τοῦ Τιβερίου). Τότε ἡ Ῥόδος κατεῖχε τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ ἡδύνατο ἀληθῶς νὰ καλῇται οἶκος τοῦ ἡλίου. Φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἐφοβήθη μήπως ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν εὐρίσκετο εἰσέτι παρηγκωνισμένος, ἤθελεν εἶναι δυσάρεστος εἰς τὸν ἡγεμόνα, πάντως ὅμως θὰ ἡδύνατο νὰ τὸν δυσαρεστήσῃ, ἂν δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀνέλθῃ ἐπὶ τὴν ἀρχήν. Ὁ Αὐγουστος, κλείων τὴν σειρὰν τῶν μεγάλων νεκρῶν, εὐρίσκεται ἐν τῷ οὐρανῷ (1, 800 ἐξ.). Ὁ Τιβερίος, κελεύσας τὴν ἀπονομὴν θείων τιμῶν εἰς τὸν θετὸν αὐ-

τοῦ πατέρα (4, 934 ἐξ.), ἔχει ἀναλάβῃ τὴν ἀρχήν. Οὗτος ἄρα πρέπει νὰ εἶναι ὁ Καῖσαρ, εἰς ὃν προσφωνεῖται τὸ ἔργον (1, 7 ἐξ.). Ἄν καὶ ὁ Τιθέριος δὲν ἀπεδέχθη ἐπισήμως τὸν τίτλον τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλ' ὅμως ὁ ποιητὴς ἠδύνατο ἐλευθέρως νὰ ἐπαινῇ αὐτὸν καὶ νὰ εὐχεται νὰ εἶναι πατὴρ τῆς πατρίδος (1, 925). Ἐν τῷ Ε' βιβλίῳ (συχ. 515), φαίνεται ὅτι ὑπονοεῖται ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ καέντος θεάτρου τοῦ Πομπηίου, ἣτις εἶχεν ἀποφασισθῇ ἐν ἔτει 22 μ. Χ. Ὁ συγγραφεὺς εὐχεται ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ποιήματος εἰς ἑαυτὸν εὐγρησίαν, ἵνα κατὰ τρόπον ἐπάζιον τῆς ὑποθέσεως φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον (1. 115), νῦν δὲ εὐρίσκεται ἀκόμη ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ.

Ὅπως ὁ Λουκρήτιος, οὕτω λέγει καὶ ὁ ποιητὴς, ὅτι διὰ νέων ἁσμάτων συγχινεῖ τὸν Ἑλικῶνα, καὶ ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος ὅστις διὰ στίχων καταβιβάζει ἐπὶ τῆς γῆς τὰ θεῖα δόγματα. Εἰς οὐδένα ἐκ τῶν προτέρων αἰοιδῶν θέλει νὰ εἶναι ὑπόχρεως, ἀλλὰ μόνον θέλει δι' ἰδίας νηὸς νὰ διασχίσῃ τὰ κύματα καὶ νὰ ψάλλῃ περὶ τοῦ θεοῦ, ὅστις μὲ ἡρεμον πνεῦμα κυβερνᾷ τὴν φύσιν, κρατεῖ ἐν ἰσορροπίᾳ τὴν ἀπέραντον κτίσιν τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τῶν αἰωνίων ἀστέρων διευθύνει τὰ ἐπίγεια πλάσματα (2, 83). Μόνον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, εἰς ὃ ὁ θεὸς κατέρχεται, ἵνα κατοικήσῃ ἐν αὐτῷ, θεωρεῖ ὁ ποιητὴς ὡς προωρισμένον νὰ γνωρίσῃ τὸν θεόν, διότι ἀποτελεῖ μέρος ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ τὸ ποίημά του προορίζεται ὅχι εἰς τὸ πολὺ πλῆθος, ἀλλ' εἰς ὀλίγους ἐκλεκτούς, οἵτινες δὲν στεροῦνται τοῦ δώρου τῆς διαγνώσεως. Ἴνα δέ τις ἐμβαθύνῃ εἰς τὸν νόμον τῆς μοίρας, χρειάζεται ἀπόφασις τοῦ πεπωμένου (2, 149): « Τίς δύναται νὰ γνωρίσῃ τὸν οὐρανόν, εἰμὴ διὰ χάριτος τοῦ οὐρανοῦ; Τίς δύναται νὰ εὕρῃ τὸν θεόν, ἂν δὲν ἀνήκῃ καὶ αὐτὸς εἰς τοὺς θεούς; » (2, 115 ἐξ.). Τοὺς στίχους τούτους ἔγραψεν ὁ Γκαῖτε εἰς τὸ βιβλίον τοῦ ὄρους Βρῶκκεν.

Μεθ' ὑπερφηάνου πεποιθήσεως ἐμπνέει ὁ ποιητὴς κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' βιβλίου (συχ. 866 ἐξ.) θάρρος εἰς τοὺς λιποφυχοῦντας. Ναὶ μὲν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἴδωμεν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν

τὸ πεπρωμένον, ἐν τούτοις εἰς τὰ ὄμματα τοῦ πνεύματος εἶναι ἀνοικτὸς ὁ οὐρανός. Οὐδαμοῦ πλέον εἶναι κεκρυμμένη ἡ φύσις. Ἐννοοῦμεν τὸ σύστημα τοῦ κόσμου, ἀναγνωρίζομεν τὸν ἡμέτερον δημιουργόν, οὐ τινος εἶμεθα καὶ ἡμεῖς μόριον, καὶ ὡς υἱοὶ τοῦ δημιουργοῦ προχωροῦμεν μέχρι τῶν ἀστέρων. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὁ θεὸς κατοικεῖ εἰς τὰ στήθη ἡμῶν, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἡμῶν ἐπιστρέφουσι πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐξ οὗ καὶ προέρχονται. Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι ἐν μικρῷ εἰκὼν τοῦ θεοῦ. Μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς πάντα τὰ λοιπὰ ζῶα, ἔχει διάνοιαν, γλῶσσαν, πολιτισμόν. Μόνος αὐτὸς ἵσταται ἔχων ὀρθίαν τὴν κεφαλὴν καὶ ὑποὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τοὺς ἀστέρας. Δὲν κρύπτεται ὁ θεὸς ἀπὸ τῶν ἐρευνόντων αὐτόν, ἀλλὰ φανεροῦται ἐν αἰωνίᾳ κινήσει καὶ ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ ὑποτασσώμεθα εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ. Πῶς εἶναι δυνατόι νὰ εἶναι ἀπηγορευμένη ἡ γνῶσις ὅσων πραγμάτων ἐπιτρέπεται εἰς ἡμᾶς ἡ ὄψις ; Δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμῶμεν τὰς ἡμέτερας δυνάμεις, διότι αὗται ἐνοικοῦσιν ἐντὸς μικρῶν σωμάτων· καὶ ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ εἶναι μικρὰ καὶ ὅμως περιλαμβάνει διὰ τῆς ὁράσεως ὁλόκληρον τὸν οὐρανόν. Δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν τὸ μέτρον τῆς ὕλης, ἀλλὰ νὰ σταθμίζωμεν τὰς δυνάμεις τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα τὰ πάντα νικᾷ.

Τὴν μεθοδικῶς καὶ οἰονεὶ βῆμα πρὸς βῆμα προχωροῦσαν διδασκαλίαν του, παραβάλλει ὁ συγγραφεὺς (2, 755 ἐξ.) πρὸς τὴν ἐν τῷ σχολείῳ συστηματικὴν διδασκαλίαν, ἣτις ὡσαύτως ἐντυπώνει κατὰ πρῶτον ἀσφαλῶς τὰ στοιχεῖα, καὶ κατόπιν ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τῶν στοιχείων ὑψηλότερα μαθήματα. Ἐν ἄλλῃ δὲ εὐρυτέρᾳ παρομοιώσει (σχ. 772 ἐξ) περιγράφει τίνες προκταρκτικαὶ ἐργασίαι ἀπαιτοῦνται πρὸς κτίσιν μιᾶς πόλεως. Πρῶτον ὑψοῦνται τὰ τείχη ἐπὶ τῶν ἐρήμων λόφων. Τὸ δάσος πίπτει, τὰ ζῶα καὶ τὰ πτηνὰ καταλείπουν τὰ πρότερα αὐτῶν κατοικητήρια, οἱ λίθοι θραύονται καὶ κατασκευάζονται τὰ ἐργαλεῖα, δι' ὧν θὰ δυνηθῇ κατόπιν νὰ ἀρθῇ εἰς ὕψος ἄνευ διακοπῆς ἡ οἰκοδομία. Προχωρῶν δ' ἔπειτα εἰς τὰ δυσχερέστερα δόγματα ὁ ποιητής, δὲν παραμελεῖ

νὰ διεγείρῃ καὶ πάλιν τοῦ ἀναγνώστου τὴν προσοχὴν καὶ τὸν ἐν-
 θουσιασμόν πρὸς τὸ σημαντικόν του ἔργον (4, 387). Ὁ θεὸς εἶναι
 ὅπερ ζητεῖς· εἰς τὸν οὐρανὸν θέλεις νὰ ἀναβῇς. Μόνον ὁ διορύσ-
 σων ὅρη εὐρίσκει τὸν θεόν. Πολλοὺς καταβάλλομεν μόχθους πρὸς
 ἀπόκτησιν κτημάτων φθαρτῶν, ὁλόκληρον δὲ τὸν ἑαυτὸν μας πρέ-
 πει νὰ καταβάλωμεν ἵνα δεχθῶμεν ἐντὸς ἡμῶν τὸν θεόν. Ἀκολου-
 θῶν δὲ καὶ αὐτὸς τὰ περίφημα παραδείγματα τῶν προγενεστέρων
 αὐτοῦ μεγάλων ποιητῶν, προτάσσει ἐκάστου βιβλίου γενικὴν εἰ-
 σαγωγὴν εἰς ὕψος σεμνόν, μόνον δὲ τὸ πέμπτον βιβλίον εἶναι ἄνευ
 εἰσαγωγῆς. Εἰσαγωγὴν δὲ εἰς τὸ ὅλον ποίημα ἀποτελοῦσιν αἱ εἰ-
 δήσεις, ἃς παρέχει ὁ ποιητὴς περὶ τῶν ἀστέρων, ἐξ ὧν ἐξαρτᾶται
 ὁ ποικίλος τῶν ἀνθρώπων βίος. Διὰ μεγάλων γραμμῶν διηγεῖται
 ὁ ποιητὴς, πῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἀνθρώπινον κατώρθωσε βαθμηδὸν καὶ
 κατ' ὀλίγον νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ ἀπόκρυφα τῆς φύσεως. Πρῶτος δὲ
 ὁ Ἑρμῆς διήνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν θνητῶν, ὥστε νὰ βλέπω-
 σιν τὴν πορείαν τῶν ἀστέρων, ἴσως δὲ ταῦτα λέγων ὁ συγγραφεὺς,
 ἐννοεῖ τὸν Ἑρμῆν, τὸ ἀστρονομικὸν δηλαδὴ ποίημα τοῦ Ἑρα-
 τοσθένους (ιδ. τμ. Α' σ. 519). Οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀνατολῆς ἠτύ-
 χησαν πρὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων νὰ μάθωσι τὰ μυστήρια ταῦτα,
 ἱερεῖς ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀστέρων ἐπὶ τῆς τύχης τῶν
 ἀνθρώπων, τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει ἡ ὥρα τῆς γεννήσεως, καὶ διὰ
 πείρας μακρᾶς ἔφθασαν τέλος πάντων εἰς τὴν ἐπιστήμην, διότι
 διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς πρὸς τὸν βίον ὁρμῆς ἀφυπνίσθη βαθμη-
 δὸν ἡ διάνοια τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ διάστημα τῶν αἰώνων. Κατ'
 ἀρχάς, ὅτε οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐγίνωσκον νὰ ἐξηγήσωσι τὴν ἐναλλα-
 γὴν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς οὐδὲ τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, οὔτε
 γεωργίαν ὑπῆρχεν οὔτε ναυτιλία. Δι' ἐπανειλημμένων δοκιμῶν
 ἐγένοντο οἱ ἄνθρωποι ἐφευρετικοί. Ἡ γλῶσσα ὑπέστη νόμους, ἤρ-
 χισαν νὰ ἀποκτώνται καρποί, ἡ αὐξανομένη τόλμη κατέστησε
 πλευστὴν τὴν θάλασσαν, συνήφθη ἐμπορία πρὸς ξένας χώρας,
 αἱ τέχναι τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης ἐγεννήθησαν. Ἐκτοτε ἔμα-
 θον τὴν γλῶσσαν τῶν πτηνῶν, τὴν εξέτασιν τῶν σπλάγχχνων τῶν

ζώων, τὴν ἀποδιοπόμπησιν τῶν ὄφειων, τὴν δι' ἐξορκισμῶν ἀνάκλησιν τῶν σκιῶν ἐκ τοῦ Ἄδου, καὶ δὲν ἡσύχασαν, ἕως οὗ κατώρθωσαν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ ἀναβῶσι καὶ νὰ μάθωσι τὰς αἰτίας τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῆς ἀστραπῆς, τῆς χιόνης καὶ τῆς βροχῆς, τῶν σεισμῶν καὶ τῶν ἀνέμων, τέλος δὲ ἐμελέτησαν τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν ἀνθρώπων.

Λίαν ἐντόνως στρέφεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ Δ' βιβλίου (ἥτις ὑπενθυμίζει τὴν τοῦ Β' βιβλίου τοῦ Λουκρητίου) κατὰ τῶν ματαίων φροντίδων τῶν ἀνθρώπων, δι' ὧν καταστρέφουσι τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου των, ἐν ᾧ ἀκριβῶς ἐκείνην ἐπιζητοῦσι, καὶ αἰετὶ μεριμνῶντες, οὐδέποτε κατορθώνουσι πραγματικῶς νὰ ζῶσιν. Ὁ συγγραφεὺς ἀκλονήτως πιστεύει, ὅτι πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔχουσιν ἐκ τῶν προτέρων διὰ σταθερῶν καὶ ἀπαραβάτων νόμων ὁρισθῆναι («σὺν τῇ γεννήσει καὶ ἀποθνήσκουσι»), καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑπομένῃ τὴν μοῖραν του. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ ταύτης τῆς πίστεώς του ἐπικαλεῖται ἐν δαφιλεῖ μᾶλλον ἢ πειστικῇ ποιητικῇ ἐκτελέσει, τὴν θαυμασίαν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἡρώων αὐτῆς ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Καίσαρος, τὴν καθημερινὴν πεῖραν τῶν ἀπροόπτων μεταβολῶν τοῦ βίου, καὶ τέλος (μετὰ πολλῆς ἀφελείας) τὰς προφητείας. Οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι εἶναι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἀπλῶς φυσικὰ φαινόμενα, διότι πᾶς ἄνθρωπος εἶναι κατὰ τὸν ποιητὴν φύσει ἀγαθὸς ἢ φύσει πονηρός, προωρισμένος δηλαδὴ πρὸς ἀρετὴν ἢ πρὸς κακίαν. Ὅπως δὲ ἀποφεύγομεν τὰ δηλητηριώδη φυτὰ καὶ ὀρεγόμεθα τὰ γλυκέα ἐδέσματα, οὕτως ἐκτιμῶμεν τὴν ἀρετὴν, ὡς οὐράνιον δῶρον καὶ μισοῦμεν τὴν πανουργίαν, ὡς κακὴν μοῖραν. Διὰ τῆς θεωρίας ταύτης σφύζεται τοῦλάχιστον σεβασμὸς τις πρὸς τὰς προνομιοῦχους φύσεις καὶ ἀναγνωρίζεται πνευματικὴ τις οὕτως εἰπεῖν εὐγένεια.

Ὁ ἀστρολόγος ποιητὴς ἔχει ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Β' βιβλίου τὴν αὐτὴν μὲν θεμελιώδη ἔννοιαν, ἣν καὶ ὁ Βιργίλιος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Γ' βιβλίου τῶν Γεωργικῶν, ἀλλ' ἀντὶ τῶν ὀλίγων στί-

χων, δι' ὧν ὁ Βιργίλιος συντόμως ἀποκρούει τὰ τετριμμένα θέματα, ἐφιλοτέχνησεν ὁ συγγραφεὺς διεξοδικήν ἐπιθεώρησιν τῶν ποιητῶν, ὧν θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὰ ἴχνη. Μετὰ τὸν πατέρα Ὁμηρον ἔρχεται πρῶτος μετὰξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἔψαλαν τὴν δημιουργίαν, ὁ Ἡσίοδος, ἀκολουθοῦσι δ' ἔπειτα οἱ ἀνώνυμοι οἱ περιγράψαντες τοὺς ἀστερισμοὺς μετὰ τῶν σχετικῶν μύθων, ἐν οἷς κατὰ πρῶτον λόγον ἐνθυμούμεθα τοὺς Κ α τ α σ τ ε ρ ι σ μ ο ῦ ς τοῦ Ἑρατοσθένους (ιδ. τμ. Α' σ. 492). Ἐν παραδόξῳ ἐκλογῇ ἔπονται μετὰ τὸν Θεόκριτον, τὸν ποιητὴν τῆς ἀγροτικῆς μουσικῆς, ἴσως ὁ Αἰμίλιος Μάκρος, ὅστις ἔφαλε τὰ πτηνὰ, τοὺς ὄφεις καὶ τὰς βοτάνας, (ιδ. τμ. Β' σ. 576), τέλος δὲ οἱ περιγράψαντες τὸν Ἄδην (Βιργίλιος;). Εἶναι δὲ τεκμήριον ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε μεγάλην εὐχέρειαν περὶ τὴν εὔρεσιν, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι δὲν εἶχεν ἐπαρκῶς τελειοποίησιν τὸ ἔργον του, τὸ ὅτι ὡς κυρίαν ἔννοιαν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Γ' βιβλίου ἔχει πάλιν τὸ αὐτὸ θέμα, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐνταῦθα ἀποκρούει μακρὰν σειρὰν ὑποθέσεων ἐπικῆς ὕλης ἔκ τε τοῦ μύθου καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀντιτάσσων πρὸς ἐκείνας καὶ ἐξαίρων τὰ καινοφανῆ καὶ μάλιστα (ὅπως ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ Δ' βιβλίου τοῦ Λουκρητίου) τὸ δυσχερὲς τῆς ὑποθέσεως, ἣν αὐτὸς πραγματεύεται. Συγχρόνως δὲ δικαιολογεῖ καὶ τὸ ξηρόν ὕφος του. « Ἡ ὑπόθεσις οἰκοθεν ἀποκρούει τὰ κοσμήματα τοῦ λόγου, ἀρκεῖται δὲ εἰς τὸ νὰ διδάσκῃ » (3, 39). « Ἀνόσιον εἶναι διὰ λέξεων νὰ λαμπρύνῃ τις τὸν κόσμον, ὅστις διὰ τῶν πραγμάτων εἶναι μείζων » (4, 440). Δικαιολογεῖ δὲ ὡσαύτως καὶ τὴν χρῆσιν ἑλληνικῶν λέξεων, καθὼς καὶ ὁ Λουκρήτιος.

Ὅπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ Α' βιβλίου τῶν Γεωργικῶν ἐξυμνεῖται ὑπὸ τοῦ Βιργιλίου ὁ ἥλιος ὡς προφήτης, οὕτω καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ πονήματος τούτου περατώνει τὸ πρῶτόν του βιβλίον διὰ πραγματείας ἀναφερομένης εἰς τὴν σημασίαν τῶν κομητῶν, οἵτινες προλέγουσιν ἀφορίαν, λοιμὸν καὶ πολέμους (1, 874 ἐξ.). Ἐνταῦθα δὲ συνδυάζεται ἐπιτυχῶς ἡ ἀνάμνησις τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἀπὸ τῆς ἐν Φιλίπποις μάχης μέχρι τῶν ἐσχάτων ἀγώ-

νων τοῦ Σέξτου Πομπηίου. Εἶθε ἡ διχόνοια νὰ παραμείνῃ πλέον ἐν αἰωνίᾳ εἰρκτῇ καὶ διὰ χαλκίνων δεσμῶν δεδεμένη! Καὶ ἡ ἐν τῷ τέλει τοῦ Γ' βιβλίου (στχ. 618 ἐξ,) χαρίεσσα περιγραφή τῶν τεσσάρων ὠρῶν τοῦ ἔτους ἐλήφθη κατὰ τοὺς κυριωτάτους αὐτῆς χαρακτῆρας παρὰ τοῦ Βιργιλίου.

Ὅσον καὶ ἂν ἀναγνωρίζῃ τις τὴν ἐπιμέλειαν, τὴν φιλοπονίαν καὶ τὴν ἐπιτηδεϊότητα, μεθ' ὧν προσεπάθησεν ὁ συγγραφεὺς τὴν φύσει δύσκολον παράστασιν τοῦ παγκοσμίου συστήματος νὰ καταστήσῃ εὐνόητον καὶ εὐπεπτον ἀνάγνωσμα καὶ μάλιστα ἐμμέτρως καὶ ἐν γλώσσῃ ἥτις ἀκόμη δὲν ἦτο ἱκανῶς ἐλαστική, ὥστε νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὄργανον ἐκθέσεως τοιούτων θεμάτων, ἀλλ' ὅμως ὁμολογητέον, ὅτι ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης καὶ κόπον θὰ αἰσθανθῇ καὶ δυσχερείας θὰ ἀπαντήσῃ ἀναγινώσκων τὸ ποίημα, τόσῳ μᾶλλον ὅσον τὸ παραδοθὲν εἰς ἡμᾶς κείμενον ἔχει πάθη πολλachaυ μὲγάλην φθοράν.

Τὰ δύο πρῶτα βιβλία πραγματεύονται γενικῶς περὶ κόσμου, ἀπὸ δὲ τοῦ τρίτου ἀρχίζουσι νὰ φανερώωνται τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὰ μυστήρια, διότι ἐξηγεῖται ἡδὴ ἀπὸ τοῦδε ἡ τῶν ἀστέρων ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς τύχης τῶν θνητῶν. Ἡ φανταστική αὕτη διδασκαλία παρέχει τοῦλάχιστον εἰς τὸν ποιητὴν τὴν εὐκαιρίαν λεπτομερῶς νὰ περιγράψῃ τὰς διαφόρους δράσεις καὶ τάσεις τῶν ἀνθρώπων. Κατὰ πρῶτον ὑπάρχουσι δώδεκα βιωτικοὶ κύκλοι, ἕκαστος δὲ ἐξ αὐτῶν εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐνὸς ἐκ τῶν δώδεκα ζῳδίων τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου, ἀλλ' ἐπενεργεῖ πῶς ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὁ πλησιέστερος ἀστερισμός, ἥτοι τὸ γειτονικὸν ζῳδιον. Πάντων προηγεῖται μία γενικὴ θέσις εὐτυχίας ὡς βάσις τῆς ὑπάρξεως, ἔπειτα δὲ ἀκολουθοῦσιν ὅπλα καὶ πολεμικὰ ἔργα, πολιτικαὶ ἀσχολίαι καὶ προσωπικαὶ σχέσεις, δικαστήρια καὶ ῥητορεία, γάμος καὶ παντοειδεῖς συνεταιρισμοί, πλοῦτος καὶ διατήρησις τοῦ πλούτου, κίνδυνος, εὐγένεια καὶ τιμαί, τέχνα καὶ ἀνατροφή, χαρακτὴρ καὶ ἀγωγή δούλων, ὑγεία καὶ ἱαματικὴ τέχνη, τέλος δὲ αἱ ἐπιτυχίαι πάσης ἀνθρωπίνης προσπάθειας.

Ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ (συχ. 122 ἐξ.) ἀρχίζει ἡ διδασκαλία περὶ τῆς κυρίως σημασίας, ἣν ἔχουσι τὰ σημεῖα τοῦ οὐρανοῦ ὡς πρὸς τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων. Ἐν εἶδει παιδιᾶς συμπεραίνεται τὸ ἐπάγγελμα καὶ ὁ χαρακτήρ ἐκάστου ἀνθρώπου ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ζώδιου, ὑφ' ὃ ἐγεννήθη. Εἰς ἕκαστον δὲ ζῳδῖον τάσσεται καὶ μία ὠρισμένη θεότης. Οἱ ἄφθονοι καὶ μετὰ τὸ κούρευμα πάλιν φυόμενοι μαλλοὶ τοῦ Κριοῦ σημαίνουσιν ἀνερχομένην καὶ κατερχομένην ἐλπίδα, ἡ ἐναλλαγὴν κέρδους καὶ ζημίας, κατεργασίαν ἐρίου (κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Ἀθηνᾶς), ἐμπορίαν ἐνδυμάτων, ταλαντευόμενον καὶ ματαιόδοξον χαρακτήρα. Ὁ Ταῦρος εἶναι τὸ σημεῖον τῶν γεωπόνων. Ὅταν ὁ ἥλιος εἶναι εἰς τὸν Ταῦρον, τότε γεννῶνται ἀνδρεῖοι στρατηγοί, δικτάτωρες ἀπὸ τοῦ ἀρότρου καλούμενοι ἐπὶ τὴν ἀρχήν, ἄνθρωποι φιλόδοξοι, σιωπηλοί, βραχὺ ἔχοντες τὸ σῶμα. Ὁ ἔρως κατοικεῖ ὑπὸ τὸ μέτωπον αὐτοῦ, διότι ἡ Ἀφροδίτη ἐτάχθη εἰς τὸν Ταῦρον. Ὑπὸ τοὺς Διδύμους (τοὺς προστατευομένους τοῦ Ἀπόλλωνος) γεννῶνται φιλόμουσοι, ἐργατικοί, εὐάρεστοι ἄνθρωποι, πάντοτε νεάζοντες, ἔτι δὲ καὶ ἀστρονόμοι. Τοῦ Καρκίνου τὸ ζῳδῖον (ὑπερ ὑπόκειται εἰς τὸν Ἑρμῆν) γεννᾷ ἐμπόρους, ἐπιχειρηματίας, κεφαλαιούχους, κερδοσκοποὺς καὶ τοκιστάς. Ὁ Λέων (τὸ σημεῖον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ῥέας) ἀγαπᾷ πάντοτε τοὺς ἀγῶνας καὶ τρέφεται ἀπὸ λαφύρων. Ὁ ὑπὸ τὸν Λέοντα γεννώμενος τέρπεται ἀναρτῶν ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ οἴκου τοῦ δορὰς ἀγρίων ζῴων καὶ ἄλλην κυνηγετικὴν λείαν, ἣ γίνεται κρεοπώλης καὶ κοσμεῖ τὸ κατὰστημά του δι' ὀρεκτικῶν ἐδεσμάτων. Εἶναι ἄνθρωπος ἄκακος μὲν ἀλλ' εὐερέθιστος, πλὴν ταχέως καταστέλλεται ἡ ὀργή του. Ἡ Παρθένος παρέχει κλίσιν πρὸς τὰς ἐπιστήμας, χαρίεντα λόγον, ὀξυδέρκειαν, γεννᾷ δὲ καὶ ταχυγράφους, ἀλλ' αἱ ἀγαθαὶ αὗται προδιαθέσεις παρακωλύονται ἕνεκα ἡλιθιότητος, ἔτι δὲ δὲν τεκνοποιοῦσιν οἱ ὑπὸ τὴν Παρθένον γεννηθέντες. Ὁ Ζυγὸς διδάσκει μέτρον, βάρος, ἀριθμητικὴν, νόμον, δικαίον. Ὑπ' αὐτὸν γεννῶνται οἱ μεγάλοι νομομαθεῖς ὅπως ὁ Σέρβιος Σουλπίκιος, ὁ φίλος τοῦ Κικέρωνος. Ὁ Σκορπίος μὲ τὴν ἀκανθώδη

οὐρανὸν τοῦ μεταδίδει τάσεις αἰμοδόρους καὶ πολεμικάς, διότι ὁ Ἄρης ἔχει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ τοῦτο τὸ ζῳδίον. Οἱ τυραννικοὶ ἄνδρες, ὡς ὁ Σύλλας, οἱ ἄγριοι κυνηγοί, οἱ ταυρομάχοι καὶ οἱ παντὸς εἶδους ἀγωνισταὶ εἶναι γεννήματα τοῦ Σκορπίου. Ὁ γεννώμενος ὑπὸ τὸν Κένταυρον εἴτε Τοξότην, ὃν προστατεύει ἡ Ἀρτεμις, θαμάζει ἵππους καὶ τίγρεις καὶ λέοντας, τιθασσεύει καὶ διδάσκει τοὺς ἐλέφαντας, ἔχει χαρακτῆρα νευρώδη καὶ ἐλαστικὸν ὅπως εἶναι τὸ τόξον τοῦ τοξότου, εἶναι δὲ ταχύς καὶ ἀκούραστος. Ὁ Πάν ἢ Αἰγόκερος ὑποτάσσεται εἰς τὴν Ἑστίαν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν λοιπὸν αὐτοῦ ὑπάρχει πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ πυρὸς κατεργάζονται οἱ ἄνθρωποι, ὅπως εἶναι ἡ μεταλλουργία, καὶ καθ' ὅλου πᾶσα ἡ περὶ τὰ ὀρυχεῖα ἐργασία, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀρτοποιία· τὸ ψυχρὸς τοῦ χειμῶνος δίδει ἀφορμὴν καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν τῶν ἱματίων. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ κατώτατον τοῦ ζωδίου τούτου μέρος μεταβαίνει εἰς τὸ σημεῖον τῶν Ἰχθύων, προσημαίνεται εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὸ γεννηθέντας ψυχρὸν γῆρας μετὰ θυελλώδη νεότητα. Ὁ Ὑδροχόος γεννᾷ ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ ἀνακαλύπτωσι πηγὰς, ὑδραυλικούς, τεχνίτας ὑδραγωγείων, πιδάκων, δεξαμενῶν, ὀχετῶν, κατασκευαστὰς ἡμερολογίων. Ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν εἶναι ἡρεμὸς, τείνει πρὸς τὴν γενναιοδωρίαν· Ἡ κατάστασίς των εἶναι μετρία καὶ κανονικὴ ὅπως ἡ κανονικῶς ρέουσα ὑδρία. Τῶν Ἰχθύων τέλος ἡ ιδιότης εἶναι νὰ γεννῶσι θαλασσινοὺς καὶ ναυτιλλομένους, ρέποντας πρὸς τὴν ἀστρονομίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀλιείαν, προσέτι δὲ καὶ ναυμάχους. Οἱ ὑπὸ τοῦτο τὸ ζῳδίον γεννώμενοι ἔχουσιν ἀκόμη τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἀποκτῶσι πολλοὺς ἀπογόνους. Διάγουσι δὲ βίον ἀπολαυστικὸν καὶ εἶναι φύσεως εὐκινήτου καὶ εὐμεταβλήτου.

Ἄλλ' ὅπως ἐπὶ γῆς τὸ ἀγαθὸν εἶναι πάντοτε ἀνάμικτον μετὰ τοῦ κακοῦ, ὅπως τοὺς γραφικοὺς λειμῶνας καταστρέφει ἡ ἐρυσίβη, ἀλλοιοῦνται δὲ τῶν ποταμῶν τὸ ρεῦμα, οὕτω καὶ ἕκαστος ἀστερισμὸς περιέχει ἀντίθετα ἐν ἑαυτῷ μέρη, ἄλλα μὲν ὑπὲρ τὸ δέον ψυχρά, ἄλλα δὲ ὑπὲρ τὸ δέον θερμά, ὥστε ἀναλόγως πρὸς τὴν

ἐκδήλωσιν τούτου μᾶλλον ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου, γίνεται καὶ τοῦ ἄστρου ἢ ἐπιδράσεις εὐνοϊκὴ ἢ ἐπιβλαβής. Τινὰ ἀσχοῦσιν ἰδίαν ἐπιτροπὴν κατὰ τὴν ἐπιτολὴν. Ὁ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν λόγου χάριν ἐστραμμένος αὐχὴν τοῦ Κριοῦ προσημαίνει φύσεις ἀπλήστους, βιαίως πρὸς τὰ ἔμπρὸς φερομένας, ἀνθρώπους ῥέποντας πρὸς μακρυνὰς καὶ ἐρευνητικὰς ἀποδημίας, ὅπως ὁ Φρίξος ὁ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κριοῦ μετενεχθεὶς μακρὰν εἰς τὴν Κολχίδα (4, 503 ἐξ.). Ὁ γεννηθεὶς, καθ' ἣν ὥραν ἐπιτέλλεται ὁ Σκορπίος ἔχων πρὸς τὰ ἔμπρὸς τὸ ἄκρον τῆς οὐρᾶς, θὰ γίνῃ ἰδρυτὴς ἢ καταστροφεὺς πόλεων (συχ. 554 ἐξ.). Ἡ πρώτη τοῦ Τοξότου ἐπιτολὴ γεννᾷ μεγάλους μὲν στρατηγούς, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὴν ἑαυτῶν τύχην, ὅπως ὁ Ἀννίβας, πιστεύοντας, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλους ἡττωμένους (συχ. 561 ἐξ.). Ἀλλοίμονον εἰς τὸν γεννώμενον κατὰ τὴν ἐπιτολὴν τῶν Ἰχθύων! Θὰ γίνῃ ὀχληρὸς, φλύαρος, διπρόσωπος, ῥαδιοῦργος, ἡδυπαθής, διότι ἡ Ἀφροδίτη φεύγουσα τὸν Τυφῶνα μετεμορφώθη εἰς ἰχθύν (συχ. 574 ἐξ.).

Ὅπως τὰ διάφορα μέλη τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν ἑνὸς ἐκ τῶν δώδεκα ζῳδίων (ἡ κεφαλὴ ὑπὸ τὴν τοῦ Κριοῦ, ὁ αὐχὴν ὑπὸ τὴν τοῦ Ταύρου κτλ. συχ. 701 ἐξ.), οὕτω καὶ πᾶσα τῆς γῆς χώρα ἔχει τὸν ἀστερισμὸν αὐτῆς. Ἡ Ἰταλία, ἣτις ἔχει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν δίκαιαν αὐτῆς τὸν κόσμον, ἔχει ὡς ζῳδίον τὸν Ζυγόν, σημεῖον συνδιαλλαγῆς καὶ δικαιοσύνης (συχ. 769 ἐξ.).

Ἐν τῷ Ε' βιβλίῳ πραγματεύεται ὁ ποιητὴς τὰς ἐπιδράσεις τῶν λοιπῶν ἀστερισμῶν, ὅτε οὗτοι ἀνατέλλουσι συγχρόνως πρὸς ἓν μέρος τῶν δώδεκα ζῳδίων. Οὕτω ὁ συνδυασμὸς τοῦ Κριοῦ μετὰ τῆς Ἀργούς ἀπεργάζεται πλοίαρχους καὶ ναυμαχίας, μετὰ τοῦ Ὁρίωνος ἀνθρώπους ἐπιτηδεῖους καὶ ἐπιχειρηματικούς καὶ σχινοβάτας, ὅπως λόγου χάριν ὁ Σαλμωνεὺς ὁ τολμήσας νὰ περιφέρῃται ὡς Ζεὺς, «ὃν ἐπὶ τέλους διὰ τοῦ θανάτου ἐγνώρισεν (596),» ἢ ὁ Βελλεροφῶν, ὁ ὑπὸ τοῦ Πηγάσου μέχρις οὐρανοῦ ἀναβίβασθεις. Οἱ Ἑριφοὶ ὁμοῦ μετὰ Κριοῦ παράγουσιν ἀνθρώπους ἐλαφροὺς,

ἐκδότους εἰς τὸν ἔρωτα ἢ καὶ ποιμένας αὐλοῦντας. Αἱ Ὑάδες ἀπεργάζονται δημοκοποῦντας ῥήτορας ἐπαναστατικούς καὶ ἀνατρεπτικούς, οἳ οἱ ἦσαν οἱ Γράκχοι, ἢ καὶ (συμφώνως πρὸς τὴν ἐτυμολογίαν τῆς λέξεως) ἀγαθοὺς χοιροδοσκούς. Ἡ Λίξ τέλος πάντων γεννᾷ περιδεεῖς χαρακτῆρας, ἀνθρώπους ταρασσομένους πρὸς πάντα κρότον, φιλοκαίνους, καὶ ποθοῦντας νὰ ἰδῶσί τι πάντοτε νέον, ὅπως ἡ αἰξ ἥτις ζητεῖ διαρκῶς νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὀρίων. Ὁ Ταῦρος ὁμοῦ μετὰ τῶν Πλειάδων παράγει φίλους τοῦ Βάκχου καὶ τῆς Ἀφροδίτης, ἀγαθοὺς συμπότας, κομψοὺς καὶ γυναικῶδεις ἀνθρώπους. Οἱ Δίδυμοι μετὰ τοῦ Λαγωῦ γεννῶσιν ἄνδρας ταχύποδας, παλαιστάς, σφαιριστάς καὶ τοὺς τοιοῦτους, ἐλαχίστην δὲ ἔχοντας ἀνάγκην ὕπνου. Ἐξακολουθεῖ δὲ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ ποιητής. Τὸ ἀληθὲς θέληγητρον τῶν παραδόξων τούτων ἀποκαλύψων συνίσταται μάλιστα εἰς τὴν ζωντανήν, ἐνίοτε εὐτράπελον, πολλὰκις δὲ καὶ δυνατὴν περιγραφὴν μορφῶν καὶ χαρακτῆρων εἰλημμένων ἐκ τῆς ἀναστροφῆς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Καὶ ὁμοιάζει τὸ ποίημα πρὸς φυλλομέτρημα εἰκονογραφημένου βιβλίου, πρὸς ἓνα *Orbem pictum*, ὅπως ἔλεγον οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ τοῦ καλειδοσκοπικοῦ τούτου παιγνιδίου, δι' οὗ ὁ ποιητὴς παρατάσσει πρὸς ἡμῶν κατὰ σειρὰν τοὺς ἀστερισμοὺς, πλάττει ἀνθρώπους παντοειδεῖς, πάσης φύσεως καὶ παντὸς χαρακτῆρος. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ *E'* βιβλίου βλέπει παρελαύνοντας πρὸς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ κηπουροὺς καὶ ἀρωματοποιούς, χρυσωρύκτας καὶ ἐμπόρους χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ, τεχνουργοὺς ψηφιδωτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, κατασκευαστὰς ἐντέχνων ξυλίνων ὀροφῶν. Μανθάνει τὰ τοῦ κυνηγίου μετὰ τῶν θηρευτικῶν ὀργάνων καὶ τῶν ἀφορώντων εἰς τοὺς θηρευτικούς κύνας, τὴν ἀλιεῖαν τῶν γλυκέων καὶ τῶν ἀλμυρῶν ὑδάτων, τὸ πῶς συλλαμβάνεται ἡ φώκη καὶ πῶς ἀλιεύεται ὁ θύννος, πῶς κατασκευάζεται ὁ ἄριστος ἀλμυρὸς ζωμός, ὅποιοι εἶναι οἱ ἀλιεῖς καὶ οἱ ἐμπορευόμενοι τὰ κογχύλια. Ὁ ποιητὴς περιγράφει τὰς τέχνας τοῦ κολυμβήτου καὶ τοῦ δούτου, τοῦ σφαιριστοῦ καὶ τοῦ σχοινοβάτου καὶ παντὸς ὁμοίας φύσεως τεχνίτου. Ἀκολουθεῖ

ἔπειτα ὁ πτηνοθήρας, ὁ τιθασσεύων τοὺς ὄφεις καὶ τὰ θηρία, ὁ ληστής, ὁ ἀγγελιαφόρος, ὁ ἵππεύς. Πάντες οὗτοι εἶναι ζωντανοὶ καὶ ἀσχοῦσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐναργεστάτη καὶ αὐτόχρημα αἰσθητογραφικὴ εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ ὀξύθυμου, ὅστις γεννᾶται ὑπὸ τὸν ἀστερισμὸν τοῦ φλέγοντος Κυνὸς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Λέοντα (στχ. 206 ἐξ.). Αἱ λέξεις προτρέχουσι τῆς γλώσσης, τὸ δὲ ἡρεθισμένον πνεῦμά του εὐρίσκειται ἐπὶ τοῦ στόματος. Ἄνευ σπουδαίου λόγου γίνεται ἔξω φρενῶν, ἡ γλῶσσά του λυσσᾷ, γαυγίζει ὀμιλῶν, καὶ πολλάκις οἱ ὁδόντες δάκνουσι τοὺς λόγους του. Ὁ οἶνος τὸν καθιστᾷ ἐντελῶς ἐκτὸς ἑαυτοῦ.

Μετὰ ἰδιαιτέρας ζωηρότητος καὶ εὐτραπείας περιγράφει ὁ ποιητὴς ἐκείνους, οἵτινες γεννῶνται ὑπὸ τῆς προστασίας τοῦ Κηφέως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν Ἡνίοχον. Εἶναι οὗτοι ἄνθρωποι σοβαροὶ καὶ σκεπτικοί. Σπουδάζουσι πάντοτε περὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ μεταχειρίζονται λέξεις τοῦ παλαιοῦ Κάτωνος. Τῆς ἀρεσκείας των εἶναι ὁ σκυθρωπὸς κηδεμὼν μὲ τὰς ἐπηρμένας ὀφρεῖς καὶ ὁ αὐστηρὸς θεῖος. Γίνονται δὲ οἱ τοιοῦτοι, σοβαροὶ παιδαγωγοί, ἔχοντες πολὺ μεγάλην ἰδέαν περὶ τῆς ἀξίας των, συγγραφεῖς τραγωδιῶν μὲ αἱματηρὸν κάλαμον, ἐντρυφῶντες εἰς τὰς κακουργίας καὶ τὰς καταστροφάς, μετὰ χαρᾶς περιγράφοντες τὰ ἀπαίσια δαίμνα τοῦ Θυέστου ἢ τὰ φοβερά τῶν Θηβῶν συμβάντα ἢ τῆς Μηδείας τὴν τρομερὰν ἐκδίκησιν, ἴσως δὲ δραματικῶς πραγματευόμενοι καὶ αὐτὸν τὸν Κηφέα. Γίνονται ὡσαύτως καὶ συγγραφεῖς κωμωδιῶν, εἰκόνων τοῦ βίου, ὅπως αὐτὰς ἐζωγράφησε μετὰ τόσης ἐντελείας ὁ Μένανδρος, ἢ τέλος ὑποκριταὶ καὶ μῖμοι, ὑποδύμενοι παντοεῖδεις χαρακτῆρας, ὥστε νὰ δύνανται μόνοι των νὰ παριστάνωσι τῆς Τροίας τὴν ἄλωσιν καὶ τὸ τέλος τοῦ Πριάμου.

Μετὰ τὴν ὡραίαν ἀφήγησιν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς Ἀνδρομέδας, ζωγραφεῖ ὁ ποιητὴς ὡς πάρισον οὕτως εἰπεῖν τοῦ Περσέως, τὸν ἄσπλαγχνον δεσμοφύλακα καὶ δῆμιον (διότι τοιοῦτου εἶδους ἄγριοι ἄνθρωποι γεννῶνται ὑπὸ τὸν ἐπιτελλόμενον ἀστερισμὸν τῆς

Ἄνδρομέδας)· δὲν συγκινεῖται, ὅτε αἱ μητέρες τῶν ἀτυχῶν θυμάτων του κατὰκινεῖται ἐξηπλωμέναι ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ, ὅτε πατέρες ἐπὶ νύκτας ὀλοκλήρους ζητοῦσι τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν τῶν τέκνων των. Ὁ δῆμιος λοιπὸν, ὅστις ἔχει ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα τὰς πυράς καὶ τοὺς αἵματοφύρτους πελέκεις, θὰ ἐτέρπετο ἐκ τῆς θέας τῆς ἀπὸ τοῦ βράχου κρεμαμένης παρθένου (στχ. 619 ἐξ.).

Ἄν καὶ ὁ ποιητὴς εἰρωνεύεται τὰ παραμύθια ταῦτα τῶν ἀστρων (2, 25 ἐξ.), καθ' ἃ φαίνεται, λέγει, ὡς ἂν ἡ γῆ ἤθελε νὰ πλάσῃ τὸν οὐρανόν, ἐν τούτοις εἶναι πλήρης ὑπὸ τοῦ κόσμου τῶν μύθων ἢ φαντασίᾳ του, ὅπως δεικνύουσιν οἱ ἐναργεῖς ὑπαινιγμοὶ του ἢ τὰ ἐνιαχοῦ παρεμβαλλόμενα μύθεύματα. Οὕτω δὲ ἐλέγχεται ἔχων τὸ λεπτὸν χάρισμα τοῦ νὰ ἱχνογραφῇ λαμπρῶς ποιητικὰς μορφὰς καὶ νὰ προσδίδῃ πολλὴν ζωὴν εἰς τὰς ἀφηγήσεις αὐτοῦ. Τὸ ἄρτι μνημονευθὲν ἐπεισόδιον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἄνδρομέδας εἶναι ἀληθοῦς μαργαρίτης, ὅστις, ἂν καὶ ἐπραγματεύθῃ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην τοσοῦτον λαμπρῶς ὅ Ὀβιδίος (Μεταμ. 4, 663 ἐξ.), ἐλκύει οὐδὲν ἥττον διὰ τὰς πολλὰς αὐτοῦ καλλονὰς τὸν θαυμασμὸν τοῦ ἀναγνώστου (5, 538 ἐξ.). Πόσαι ὅμως ἐκ τῶν ἀρετῶν τούτων δέον νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Εὐριπίδην ἢ εἰς ἄλλους μεταγενεστέρους ποιητάς, δὲν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ εἰπώμεν. Ἡ συγκινητικὴ εἰκὼν τῆς ἀθώας παρθένου, ἣτις ἔχει προσδεθῇ εἰς τὸν βράχον, φαίνεται ὅτι ἐλήφθη ἐκ τινος ζωγραφίας. Ὅτι δὲ ἦτο λίαν εἰς τοὺς παλαιοὺς ἀγαπητὸν τοῦτο τὸ θέμα, ἀποδεικνύουσιν αἱ πολυπληθεῖς τῆς Πομπηίας τοιχογραφίαι. Ἐλαφρῶς κεκλιμένη πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ Ἄνδρομέδα μὲ τὸν χιονόλευκον αὐτῆς τράχηλον, διατηρεῖ ἀκόμη παρὰ πᾶσαν τὴν θανάσιμον αὐτῆς ταλαιπωρίαν τὴν παρθενικὴν τῆς χάριν. Ὀλίσθησεν ἀπὸ τῶν ὤμων τὸ πολὺπτυχον ἱμάτιον, εἶναι γυμνοὶ οἱ βραχίονες, καὶ καταπίπτει ἐπὶ τῆς ῥάχεως λελυμένη ἡ κόμη. Θρηνοῦσαι περικυκλῶνουσιν αὐτὴν αἱ ἀλκούνες καὶ σκεπάζουσιν αὐτὴν διὰ τῶν πτερύγων. Ἡ βοή τῆς θαλάσσης κοπάζει ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς παρθένου, ἡ Νηρηΐς μετὰ οἴκτου ἀνυψοῖ ἀπὸ τῶν κυμάτων τὸ πρόσωπον, καὶ αὐτὸς δὲ

ὁ ἄηρ, οἶονεὶ θωπεύων δι' ἀπαλῆς πνοῆς τὰ αἰωρούμενα αὐτῆς μέλη, ἀντηγεῖ στεναγμούς διὰ τοῦ βράχου (εἶναι ἢ Ἀχὼ ἤτοι Ἡχὼ τοῦ Εὐριπίδου). Ὁ Περσεὺς ὅμως ἰδὼν τὴν Ἀνδρομέδαν φθονεῖ τὸν βράχον, ἐξ οὗ κρέμαται, καὶ νομίζει μακάρια τὰ δεσμά, ἅτινα τὴν περιβάλλουσιν. Ὁ νικητὴς τῆς Μεδοῦσης ἡττᾶται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς κόρης. Ἐχει σταθεράν ἀπόφασιν νὰ καταστήσῃ αὐτὴν σύζυγόν του, καὶ ἂν ἄλλη ἀκόμη Γοργὼ ἤθελεν ἐναντιωθῇ, ἔρχεται δὲ εἰς συνεννόησιν πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῆς. Ἡ θορυβώδης ἔλευσις τοῦ τέρατος, ὁ τρόμος καὶ ἡ ὥχρια τοῦ θύματος, ὁ φοβερὸς ἀγὼν μεταξὺ τοῦ πτερωτοῦ ἥρωος καὶ τοῦ ἀπαισίου θηρίου, ἡ νίκη τέλος τοῦ Περσέως, καὶ τῆς Ἀνδρομέδας ἡ ἀπολύτρωσις, διὰ τόσον μεγάλης ἐλκυστικῆς δυνάμεως παρασύρουσι τὸν ποιητὴν, ὥστε λησμονεῖ τὴν ἀλλόκοτον ἐπιστήμην, ἥτις εἶναι τὸ κύριον θέμα τῆς πραγματείας του.

Περὶ ἑαυτοῦ οὐδὲν ἀπολύτως διδάσκει ἡμᾶς, ἀβεβαία δὲ καὶ ἐπισφαλὴς εἶναι πᾶσα ὑπόθεσις περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ περὶ τοῦ βίου του. Ἀλλ' ἐκ τῶν περιγραφῶν του ὅμως δυνάμεθα τοῦλάχιστον νὰ μαντεύσωμεν, ὅτι εἶχε γινῶσιν τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας, ὅτι κάλλιστα καὶ ἐξ ἰδίων παρατηρήσεων ἠπίστατο τὸν ῥωμαϊκὸν βίον, ὅτι αἱ παρατηρήσεις του ἀναφέρονται εἰς παντὸς εἶδους ἐπάγγελμα καὶ εἰς πᾶσαν τάξιν κοινωνικὴν, εἰς τῶν τεχνιτῶν τὰ ἐργοστάσια, εἰς τοὺς τόπους τῶν λαϊκῶν διασκεδάσεων, εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς ἀγρούς, εἰς τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς θαλάσσης, καὶ ὅτι πανταχόθεν ἀπεκόμισε ζωηρὰς καὶ ἐναργεῖς ἐντυπώσεις. Τὸ βλέμμα του ἐκτείνεται ἐπὶ πᾶσαν τῶν ἑαυτοῦ χρόνων τὴν οἰκουμένην γῆν. Δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἰσχυρῶν γραμμῶν περιέρχεται τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, τὰ παράλια αὐτῆς καὶ τὰς νήσους, τοὺς λαοὺς καὶ τὰς πόλεις τῶν τριῶν ἡπείρων, ἃς ἡ θάλασσα ἐκείνη προσδρέχει, καὶ συντόμως ἀναφέρει χαρακτηρίσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν διαφορὰν τῶν τύπων τῶν λαῶν, τῶν γλωσσῶν, τῶν ἠθῶν, τῶν προϊόντων καὶ τῶν ζώων (4, 585 ἐξ.)

Ὅσῳ δὲ τύχῃ εὐκαιρία παρεμβάλλει ἐν παρόδῳ καὶ παρα-

τηρήματα περὶ τῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς του. Ἐκεῖ ἔνθα λέγει ὅτι ὑπάρχουσιν ἀστερισμοί, οἵτινες εὐρίσκονται εἰς φιλικὰς ἢ ἐχθρικὰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλους καὶ ὅτι τοῦτο ἔχει ἀναλόγους συνεπειὰς καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς γεννωμένους ὑπὸ τοὺς ἀστερισμοὺς ἐκείνους (2, 466 ἐξ.), παρενθέτει ἔπειτα καὶ μίαν μελαγχολικὴν παρατήρησιν περὶ τῆς σπανιότητος τῆς πιστῆς καὶ ἀληθινῆς φιλίας. Παραπονεῖται ὅτι κυριαρχεῖ πλέον ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπάτη, ὅτι παρὰ πάντα νόμον μαίνεται ἡ κακοήθεια. ἢν οὐδεμία ποινὴ δύναται νὰ καταβάλλῃ. Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια ἐφυγαδεύθησαν καὶ ἐκ τῆς γῆς καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ (στχ. 584 ἐξ.). Καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ἐπιτίθεται ὁ ποιητὴς κατὰ τῆς ἡδυπαθείας καὶ τῆς πρὸς τὴν πολυτέλειαν τάσεως (4, 404. 5, 195 ἐξ. 276 ἐξ. 290 ἐξ. 374 ἐξ. 519 ἐξ.).

Ὁ συγγραφεὺς μετὰ χαρᾶς συντάσσεται πρὸς τὴν πίστιν ἐκείνην τοῦ Πυθαγόρου, ἣν καὶ ὁ Κικέρων ἔχει ὡς βᾶσιν ἐν τῷ Ὑοείρῳ τοῦ Σκηπίωνος, ὅτι δηλαδὴ τὸν γαλαξίαν κατοικοῦσιν αἱ ψυχαὶ μεγάλων ἀνδρῶν, ἀφ' οὗ ἀπαλλαγῶσι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος. Εἶτα δὲ ἀπαριθμεῖ τοὺς τοιοῦτους γείτονas τῶν θεῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἡρώων τῆς Τροίας καὶ καταλήγων εἰς τὸν Ἀγρίππαν (1, 758 ἐξ.).

Συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς ὡς πρὸς τὴν πίστιν πρὸς τὸ πεπρωμένον, ὅπερ κανονίζει ἡ μοῖρα ἢ ἐκ τῶν ἀστέρων ἐξαρτωμένη, συμμερίζεται δὲ καὶ τὰς προλήψεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τὰς προφητείας καὶ τὰς παντοειδεῖς μαγείας. Τοῦναντίον ὅμως σφοδρῶς ἐπιτίθεται (1, 483 ἐξ.) κατὰ τοῦ δόγματος τοῦ Δημοκρίτου, καθ' ὃ ὁ κόσμος παρήχθη ἐκ τῶν ἀτόμων καὶ θὰ διαλυθῇ πάλιν εἰς τὰ ἄτομα, ἐξ ὧν συνετέθη. Τὸ ὅτι τὸν κόσμον κυβερνᾷ οὐχὶ αὐθαιρέτως ἡ τύχη, ἀλλὰ κατὰ νόμους σταθεροὺς καὶ ἀπαραβάτους ὁ θεός, συμπεραίνει ὁ ποιητὴς ἐκ τῆς ἀμεταβλήτου πορείας, ἣν ἀνατέλλοντες καὶ δύοντες διανύουσιν οἱ ἀστέρες. Πᾶν ὅ,τι ἐπλάσθη κατ' ἀρχὴν θνητόν, μεταβάλλεται. Πόσαι ἀναστατώσεις δὲν ἐπῆλθον εἰς τὰς χώρας καὶ τὰ ἔθνη ἀφ' ὅτου κατ-

εστράφη ἡ Τροία! Ἀγνώριστα ἔχουσι γίνῃ ἔκτοτε τὰ πράγματα. Ἀλλὰ τοῦ κόσμου τὸ σύστημα ἔμεινε καὶ θὰ μείνῃ πάντοτε τὸ αὐτό, διότι δὲν μεταβάλλεται, ἀλλ' εἶναι αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον.

Περὶ τῶν ἀμέσων πηγῶν, ὁπόθεν ἦντλησε τὴν σοφίαν του, οὐδὲν μαρτυρεῖ ὁ ποιητὴς ἀκριβές. Ὁμολογεῖ μόνον κατ' ἐπανάληψιν ὅτι εἶναι Ἑλληνικαί, ἐπιβεβαιοῖ δὲ τὴν ὁμολογίαν του καὶ ἡ χρῆσις, ἣν κάμνει Ἑλληνικῶν τεχνικῶν ὄρων, οὓς ἀδυνατεῖ νὰ ἀποδώσῃ λατινιστί. Ὡς πρὸς τὸ ἀστρονομικὸν μέρος, ὡς βέβαιον δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν, ὅτι κυριωτάτην πηγὴν εἶχε τὸν Ἑρατοσθένην. Τὸ δὲ μέρος τὸ περὶ τοῦ γαλαξίου φαίνεται ὅτι ἔγραφε κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Ποσειδωνίου.

Ὁ συγγραφεὺς εἶχε βεβαίως καὶ μόρφωσιν πολλήν, καὶ ἀκατάβλητον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ δυσχεροῦς ἔργου του ἐπιμέλειαν, ἀλλ' ὅμως ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ εὐφυΐα ἦτο μετρία. Ὡς πρὸς τὴν μεταχείρισιν τῆς γλώσσης δὲν δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Λουκρήτιον, περὶ ὃν ὅμως ἐσπούδασε καὶ εἰς ὃν ὀφείλει, ὅπως καὶ εἰς τὸν Ὀβίδιον καὶ πολλῶν μᾶλλον εἰς τὸν Βιργίλιον, καὶ πολλὰς ἐπιτυχεῖς ἐκφράσεις καὶ ἄλλα τοῦ λόγου κοσμήματα. Τῆς ποιητικῆς ῥητορικῆς γινώσκει καταλλήλως νὰ χρησιμοποιῇ τὰ ποικίλα τεχνικὰ μέσα. Ἐν εἶναι ἀνώμαλον τὸ ὕψος του, ποῦ μὲν ξηρὸν καὶ τραχὺ καὶ σκοτεινόν, ποῦ δὲ πλούσιον καὶ ποικίλον, ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως, ἣν πραγματεύεται. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πεδίου τῶν ἀστρονομικῶν ἐκφράσεων, ὅπου ἄνευ καταλλήλου παραδείγματος παλαίει καὶ πρὸς τῶν πραγμάτων τὴν δυσχέριαν καὶ πρὸς τὸ ἀδύνατον τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑλληνικῶν ὄρων, σύρεται φυσικῶς ἀσθμαίνων καὶ μετὰ κόπου ὁ ποιητής. Ἐπαναλαμβάνει τὰς αὐτὰς λέξεις, ἃς ἔπλασε πρὸς ἀπόδοσιν ὠρισμένων ἐννοιῶν, καί, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δώσῃ εἰς τὰ ξηρά του διδάγματα ποιητικὴν ἀπόχρωσιν, βιάζει τὴν γλῶσσαν καὶ σκοτίζει τὰς ἐννοίας. Ἀλλ' ὅταν ὅμως διανοίγωνται ἐνώπιόν του οἱ χλοεροὶ λειμῶνες τοῦ βίου τοῦ ἐπὶ γῆς καὶ τῶν πραγμάτων τῶν

ἀνθρωπίνων, προσπαθεῖ νὰ ἀποζημιώσῃ οὕτως εἰπεῖν καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸν ἀναγνώστην. Ἵνα ἐπιδείξῃ εὐφράδειαν καὶ τέχνην περιγραφικὴν, ἀρτίνει ἑαυτὸν ἄνευ χαλινοῦ. Βόσκει καὶ ἐντροφεῖ, πλέκει μακρὰς περιόδους, καὶ ἐνίοτε μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἀποφασίζει νὰ καταπαύσῃ τὸν λόγον. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ περιστάσεις, καθ' ἃς ἐνδίδει εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ φανῇ εὐφυής, τοῦτο δὲ συμβαίνει μάλιστα εἰς αὐτὸν κατὰ τὰς εἰσαγωγὰς καὶ τὰς παρελθούσας. Τότε δὲ ἐλευθερίως πληρώνει τὸν φόρον τοῦ εἰς τὰ ῥητορεύματα τοῦ σχολείου καὶ προσπαθεῖ ὑπερμέτρως νὰ ὀξύνῃ τὴν αἰχμὴν τῶν ἐννοιῶν του. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τρόποι ἐκφράσεως, οὓς μεταχειρίζεται, καὶ πολλοὶ συνδυασμοὶ τεχνικοί, ἔχουσιν ἐντελῶς ἀποτύχῃ. Διὰ τινων δὲ ἀρχαϊσμῶν καὶ διὰ τοῦ γνωστοῦ ἐκείνου παρηχητικοῦ σχήματος, ὅπερ ὀνομάζεται allitteratio, πασχίζει νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν διδασκτικὴν σεμνότητα τοῦ πονήματος. Ἡ δὲ τῶν στίχων κατασκευὴ, ὅπου δὲν εἶναι ἐφθαρμένον τὸ κείμενον, εἶναι κανονικὴ καὶ ἐλέγχει πολλὴν ἐπιμέλειαν.

Καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς δὲν περιέμενε βεβαίως ὅτι θὰ εἶχεν εὐρὺν κύκλον ἀναγνωστῶν τὸ ἔργον του. Τῷ ὄντι δὲ οὐδεὶς παλαιὸς συγγραφεὺς ἀναφέρει τὸ ποίημα. Μόνον δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ τετάρτου αἰῶνος μ. Χ. ὁ ἐθνικὸς συγγραφεὺς Φιρμίκος Μάτερνος ὁ ἐκ Σικελίας ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοῦ διεξοδικοῦ συγγράμματός του, ὅπερ ἐπιγράφεται Μάθησις, γράφων περὶ ἀστρολογίας, ἤντλησεν ἀφθόνως ἐκ τοῦ πέμπτου βιβλίου τῶν Ἀστρονομικῶν, χωρὶς ὅμως οὐδόλως νὰ ἀναφέρῃ τὸ ποίημα. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐξεμεταλλεύθη ὁ Μάτερνος τὸ παράδειγμά του, ὥστε εὐκολον εἶναι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους νὰ δειχθῇ ἡ συμφωνία τῶν δύο ἔργων, ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐφ' ὅσων ἐπιτρέπει ἡ ἀλλοιῶσις τοῦ ὕφους, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν. Ἀναφέρονται δὲ ἐν τῇ Μαθησει καὶ τὰ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ποιήματι ἐλλείποντα μέρη τοῦ ἀστρολογικοῦ συστήματος. Διότι ὅπως νῦν ἔχομεν τὸ ποίημα, εἶναι ἀναντιρρήτως ἀτελές. Λεῖπει τὸ τέλος, λείπουσιν ἀνατέλλοντες τινες ἀστερισμοί, λείπει τὸ κεφάλαιον (5, 28),

ἐν ᾧ θὰ ἐπραγματεύετο ὁ ποιητὴς τὴν ἐπίδρασιν τῶν δυομένων ἀστέρων, καθὼς καὶ ἡ προαγγελλομένη διδασκαλία (2,965. Πρβλ. 3, 156 ἐξ. 587 ἐξ.) περὶ τῆς ἐνεργείας τῶν πλανητῶν. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ βεβαιώσωμεν, ἐὰν ὁ Μάτερνος ἐγνώρισε καὶ μετεχειρίσθη πλὴν τῶν πέντε ὑπαρχόντων καὶ ἄλλο ἕκτον βιβλίον τῶν Ἀστρονομικῶν, διότι εἶναι ὅλως ἄγνωστον ἂν ὁ ποιητὴς ἐπεράτωσε τῷ ὄντι τὸ μακρὸν καὶ δυσχερὲς ἔργον του, καὶ ἂν ὁ θάνατος δὲν ἔθεσε μᾶλλον εἰς αὐτὸ προῶρως τέρμα, ἢ, ἂν ὁχι ὁ θάνατος, ὁ κόρος ἢ ἄλλη αἰτία οἰαδήποτε. Ἄν ὁ συγγραφεὺς παρέτεινε τὸ ἔργον του ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ μετεβλήθησαν ἐν μέρει κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο αἱ σχέσεις τοῦ συγχρόνου βίου.

ΜΥΘΟΓΡΑΦΙΑ

Ἐν ᾧ αἱ ὑπεράνθρωποι αὐταὶ ἀποκαλύψεις ἦσαν προσωρισμέναι πρὸς ἀναγνώστας ἀνήκοντας εἰς ὑψηλότερα τῆς κοινωνίας στρώματα καὶ εἰς κύκλους ἀριστοκρατικούς, ἀνέβλυζε χάριν τῶν μικρῶν ἀνθρώπων, ἀφ' οὗ ἀπεξηράνθη καὶ ἐστείρευεν ἡ δημιουργικὴ δύναμις τοῦ δράματος, μία ἄλλη ταπεινότερα πηγὴ πρακτικῆς καὶ λαϊκῆς σοφίας, ὁ μύθος, ὅστις μόνις τῶρα ἀναφαίνεται ὡς νέον καὶ αὐτοτελὲς ποιητικὸν γένος ἐν τῷ θησαυρῷ τῆς ῥωμαϊκῆς ποιήσεως.

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων εἶχε παρὰ τοῖς Ἑλλησι συλλεχθῇ μία κληρονομία μικρῶν λαϊκῶν ἱστοριῶν, αἵτινες δι' ἐκφράσεως εὐτραπέλου ἀπέδιδον τὰ βιωτικὰ παρατηρήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ εἰς τὰς περιστάσεις τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἀκρατος πραγματοδοξία ἦτο ἡ βάσις τῶν ἱστοριῶν τούτων, αἵτινες ἦσαν τὸ συμπέρασμα λυπηρᾶς πολλάκις πείρας τοῦ βίου, καὶ ὧν ἡ ἀξία εἶναι τῷ ὄντι ἀθάνατος, διότι παριστάνουσι γυμνῇ τὴν ἀλήθειαν, περιβάλλουσαι αὐτὴν διὰ μορφῆς

πλαστικῆς καὶ εἰς πάντας καταληπτῆς. Εἶναι δὲ καὶ ἀπηλλαγμέ-
ναι αἱ ἱστορίαι ἐκεῖναι προσωπικοῦ κεντρίου, ἕνεκα τῆς μεταμφιέ-
σεως τῶν ἐν αὐταῖς ὁρώντων προσώπων, διότι ἔχει ἄνθρωποι, ἀλλὰ
ζῶα, ἄγρια ἢ ἡμερα, ἔτι δὲ καὶ δένδρα ἢ ἄλλα τῆς φύσεως πλά-
σματα, ὁρῶσι καὶ λαλοῦσιν. Ἀνθρώπιοι τάσεις καὶ σκέψεις ἀπο-
δίδονται εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ ὡς εἰς συμβολικά τῶν ἀνθρώπων
ἀπεικασματα. Ὅ,τι ὅμως ταῦτα πράττουσιν ἢ πάσχουσι, καθὼς
καὶ ὅ,τι λέγουσι, πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβῶς σύμφωνον πρὸς τὴν
ἐαυτῶν φύσιν. διότι ἐκ τῆς ἀκριβοῦς παραστάσεως τῆς πραγματι-
κότητος καὶ ἐκ τοῦ ἀκριβοῦς χαρακτηρισμοῦ ἐκάστου παρειαγο-
μένου εἶδους, κρέμαται τὸ ἐσωτερικῶς ἀξιόπιστον τῆς διηγέσεως,
καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸν πρῶτιστον αὐτῆς νόμον. Ὅπως δὲ τὰ παρ-
εισαγόμενα ταῦτα πλάσματα εἶναι εἰς τὴν ἀπλοϊκὴν αὐτῶν καὶ
φυσικὴν κατάστασιν, οὕτω καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν ταῦτα ἐκφρά-
ζονται καὶ διαλέγονται, πρέπει νὰ εἶναι ἀφελῆς καὶ σύμφωνος
πρὸς τὸν ἀπλοῦν καθημερινὸν βίον. Ἀποκλείεται λοιπὸν ἐκ τοῦ
ὕφους τῶν συνθεμάτων τούτων ἡ ῥητορικὴ τεχνοτροπία καὶ ἡ πο-
λυτέλεια τῶν χρωμάτων, διότι ἀκριβῶς τὰ συνθέματα ταῦτα διὰ
τῆς ἀπλότητός των καθίστανται εὐνόητα καὶ ἀξιόπιστα. Ὁ τρό-
πος δὲ οὗτος τοῦ ἐκφράζεσθαι διὰ παραβολῶν καὶ οἶονεὶ διὰ προ-
φυλάξεων, ἀρμόζει κυρίως εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐν ὑποδεεστέρῃ ἢ
ἐπισφαλεῖ θέσει αὐτοὶ ὄντες, θέλουσιν ἢ νὰ διδάξωσι τὸν ἰσχυρό-
τερον ἢ νὰ νοουτεήσωσι τὸν ἴσον. Διὰ τοῦτο θεωρεῖται κοινῶς ὡς
δημιουργὸς καὶ διδάσκαλος τῆς μυθογραφίας κατὰ τὴν παρὰδοσιν
ὁ κυρὸς δοῦλος Αἴσωπος, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁποίου ἐκλήθη καὶ
καθ' ὅλου τὸ εἶδος τοῦτο τῆς συνθέσεως. Παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ, τῷ
Ἀρχιλόχῳ καὶ ἄλλοις τῶν παλαιότερων ποιητῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ
δι' ἐνὸς στίχου, ἀπαντῶμεν κατ' ἀρχὰς τὸν μῦθον ἢ τὸν ἀ π ὁ-
λ ο γ ο ν ὡς ἀνεγνωρισμένον κοινὸν κτῆμα λαϊκῆς σοφίας. Ὡς τοι-
οῦτον βλέπομεν ἔπειτα τὸν μῦθον ἰδίως ἐν τῇ κωμῳδίᾳ, καὶ τῇ
δωρικῇ τοῦ Ἐπιχάρμου καὶ τῇ ἀττικῇ τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἐπει-
τα ὁ Καλλίμαχος ἐχρησιμοποίησεν ἐνιαχοῦ ἐν τοῖς ἰάμβοις αὐ-

τοῦ τὸν μῦθον τῶν ζώων (Ἀπόσπ. 87.), τὸν αἶνον (Ἀπόσπ. 93. Πρὸλ. Φαίδρ. 3, 17), ἡ ἀνέκδοτα ἐκ τοῦ βίου περιφρήμων ἀνδρῶν, ὡς τοῦ Θάλητος καὶ τοῦ Σόλωνος (Ἀπόσπ. 89. 94 ἐξ.). Μόλις ὁμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς εἶχεν ἐπικρατήσῃ ὁ ζῆλος τοῦ συλλέγειν τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας γραμματείας, συνέταξε Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου, συλλογὴν Αἰσωπείων μύθων εἰς λόγον πεζόν. Στενῶς δὲ συγγενεύουσι πρὸς τοὺς μύθους τούτους, ὧν ἡ τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν ἀποδίδουσα φράσις συνήθεια ἦτο ἢ νὰ προτάσσεται ὡς γνωμικὸν ἢ νὰ ἐπιτάσσεται ὡς ἐπιμύθιον, τὰ πολυπληθῆ ἐκεῖνα διηγήματα, ἅτινα συντόμως ἀφηγοῦντο ἀστεῖαν ἔκφρασιν περιφρήμου καὶ σοφοῦ τινος ἀνδρός, πολλάκις αὐτοῦ τοῦ Αἰσώπου. Εἰς ταῦτα δὲ προσετίθετο ἔπειτα ποικίλον πλῆθος ἀνεκδότων καὶ ἀστειολογημάτων, ὅσα συνήθως ἐπινοοῦνται εἰς φαιδρὰς ὁμηγύρεις καὶ εἰς μεγάλας πόλεις ἐχούσας ποικίλον ἐλεύθερον βίον. Τὰ ἀστειολογήματα ταῦτα εἶχον ἐνίοτε πολλὴν δριμύτητα ἢ καὶ χυδαιότητα, περιεστρέφοντο δὲ μάλιστα περὶ ὑποθέσεις ἐρωτικὰς καὶ ἐν γένει ἀσέμνους. Ἐκαλλιεργοῦντο δὲ οἱ τοιοῦτοι λόγοι μάλιστα ἐν Μιλήτῳ, ἐν Συβάρει καὶ ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἡ Μίλητος κατ' ἐξοχὴν καὶ ἡ Σύβαρις ἔθεωροντο ὡς οἱ κλασσικοὶ τόποι ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος γραμματειακοῦ εἶδους. Πᾶς ὁ βουλόμενος νὰ φαίνεται εὐάρεστος συμποότης ἢ σύντροφος, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀποτεταμειευμένον ἐν τῇ μνήμῃ θησαυρὸν τοιούτων διηγημάτων ἢ ἀνεκδότων. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχον καὶ συλλογαὶ ἐξ αὐτῶν πρὸς πρόχειρον τῶν ἀνθρώπων χρῆσιν, καὶ διὰ τῶν τοιούτων συλλογῶν παρεσκευάζοντο εἰς εὐφυολογίαν καὶ οἱ παράσιτοι, καὶ καθ' ὅλου ὅσοι ἔμελλον νὰ μετὰσχῶσι τῶν συμποσίων. Διέπρεψε δὲ εἰς τὴν σύνταξιν παρομοίων ἐρωτικῶν ἱστοριῶν ἢ Μιλησιακῶν λόγων, ὅπως ὠνομάζοντο, ὁ Ἀριστείδης ὁ Μιλήσιος (κατὰ τὸν α' αἰῶνα π. Χ.). Τοῦ Ἀριστείδου τὰ Μιλησιακά ἦσαν ἔργον διεξοδικόν, εἰς λόγον πεζόν, καὶ εἶχον χαρακτῆρα κατ' ἐξοχὴν ἄσεμνον. Τοσοῦτον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ηὐδοκίμουν, ὥστε ὁ Λεύκιος Κορνῆλιος Σισέννας, πραι-

τωρ τοῦ ἔτους 78 π. Χ. (ἀ. 'Ρ. 676), ὅστις συνέταξε καὶ περί- τεχον περὶ τοῦ Μαρσικοῦ πολέμου ἱστορικὸν σύγγραμμα, μετέ- φρασεν αὐτὰ μετὰ πάτης προθυμίας εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ παρέσχεν οὕτω εἰς τοὺς ἀρεσκομένους, ὅπως αὐτός, εἰς πα- ρόμοια ἀναγνώσματα, πλουσιοπάρχον καὶ εὐάρεστον τέρψιν (εἰς 13 τοῦλάχιστον βιβλία). Διηγεῖται δὲ ὁ Πλούταρχος (ἐν β. Κράσ- σου 32) ὅτι μετὰ τὴν ἡτταν τοῦ Κράσσου (53 π. Χ.) εὐρέθησαν ἐν τοῖς σκευοφόροις τῶν Ῥωμαίων ἀξιοματικῶν πλεῖστα ἀντι- γραφα τῶν ἀκολάστων βιβλίων τοῦ Ἀριστείδου.

Εἶχον δὲ παλαιότερον καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν χρη- σιμοποιηθῆ ἐν τοῖς ποιήμασιν οἱ μῦθοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ζῶα, βεβαίως δὲ ὅα ἐπεδοκιμάζετο ἡ τοιαύτη χρῆσις ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κοινοῦ, ὅπερ πάντοτε ἠρέσκετο εἰς τὰς τοιαύτας διατυπώ- σεις τῆς πρακτικῆς τοῦ βίου σοφίας. Ἐλέχθη ἤδη ὅτι πρῶτον μὲν ὁ Ἐννιος ἐκαρύκευσε τὰς σατίρας του (τμ. Α' σ. 74), ἔπειτα δὲ ἄλλιν ὁ Λουκίλιος καὶ ὁ Ὀράτιος τοὺς ἑαυτῶν sermones (τμ. Β' σ. 180 καὶ 270) διὰ τοιούτων παραδειγμάτων. Πόσον δὲ ἦτο τότε ἀγαπητὴ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ῥωμαίων ἡ μυθογραφία, φαίνε- ται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι τινὲς ἐκ τῶν Αἰσωπείων μύθων, οἷον ὁ πόλε- μος μυῶν καὶ γαλῶν, ἐζωγραφοῦντο, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Φαῖ- δρος (4, 6, 2), ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν οἰνοπωλείων (historia quo- rum et in tabernis pingitur).

Ἀπελεύθερός τις τοῦ Αὐγούστου καλούμενος Φαῖδρος, ἔχων ὡς παράδειγμα τοιούτους προκατόχους καὶ ἀντλῶν ἐκ τοιούτων πηγῶν, ἐδοκίμασε πρῶτος νὰ πλουτίσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν ποίησιν δι' ἰδίας συλλογῆς μύθων καὶ δὴ ἐμμέτρων. Δὲν ἦτο Ῥωμαῖος, κο- μπάζων δὲ λέγει (Πρόλ. γ' βιβλ. στχ. 17 ἐξ. καὶ 51 ἐξ.) ὅτι τὸν ἐγέννησεν ἡ μήτηρ ἐπὶ τοῦ Πιερίου ὄρους, ἔνθα ἦτο τὸ παλαιὸν καὶ σεμνὸν τῶν Μουσῶν κατοικητήριον. Ὡς τέκνον δούλου ἤλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῆς πατρίδος του Μακεδονίας καὶ προσελήφθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ αὐτοκράτορος, ἐκεῖ δὲ ἐμορφώθη καὶ ἐπαιδεύθη. Ἐπὶ Τιβερίου ὅμως ἐγνώσθη τὸ πρῶτον ἐκδοὺς δύο βιβλία, ὧν

ἐκότερον ἄρχεται δι' ἐνὸς προλόγου, περατοῦται δὲ τὸ ἔλον δι' ἐνὸς ἐπιλόγου. Τὰ δύο ταῦτα βιβλία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι πλήρη καὶ ἀκέραια ὑπὸ τὴν μορφήν, ὅφ' ἣν ἡμεῖς νῦν ἔχομεν αὐτά, διότι ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου βιβλίου (στίχ. 6) προαγγέλλονται καὶ δένδρα λαλοῦντα, τοιοῦτος ὅμως μῦθος δένδρων σήμερον δὲν ὑπάρχει. Ὁ ποιητὴς θέλει νὰ πραγματευθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Λισώπου ἐξευρεθεῖσαν ὕλην εἰς ἱαμβικούς τριμέτρους καλλιτεχνικῶς ἐξεργασμένους, οὐδένα δὲ ἄλλον προτίθεται σκοπὸν εἰμὴ μόνον νὰ τέρψῃ καὶ νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους συνετὰς συμβουλὰς καὶ χρησίμους εἰς τὸν βίον. Ταπεινῶνων δὲ τὸ εἶδος, περὶ ὃ ἡττολεῖτο, ὀνομάζει μὲν τοὺς μύθους του εὐτελεῖ παρὰ μύθια, viles nenias (Πρόλ. βιβλ. γ' στίχ. 10 καὶ 4, 2, 3), ἀλλὰ προσθέτει, ὅτι περικλείουσι πλεότερον νόημα, ἢ ὅσον ἡθέλει τις ἐκ πρώτης ὄψεως ὑποθέσῃ. Ἐγίνωσκε κάλλιστα τὸ κεντρικόν, τὸ ὅποιον ὑπέκρυπτον οἱ μῦθοι τοῦ Λισώπου, ὅ,τι δὲ αὐτὸς λέγει (Πρόλ. γ' βιβλ. στίχ. 33 ἐξ.) περὶ τοῦ Λισώπου τοῦ ἐφευρόντος τὴν μυθογραφίαν, ὅτι δηλαδὴ ἐκεῖνος κατέφυγεν εἰς τοῦτο τό μέσον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς καρδίας του, διότι δοῦλος ὢν δὲν ἠδύνατο ἀπροκαλύπτως νὰ ἐκφράξῃ τὰς ιδέας του, τοῦτο ἀκριβῶς ἐλέγχθη καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Φαίδρου ὑπὸ τῶν συγχρόνων. Ὁ πανίσχυρος Σηιανός, εἴτε διότι ἐθεώρησεν ἑαυτὸν προσβεβλημένον διὰ τινων μύθων τοῦ Φαίδρου, εἴτε ἐνδίδων εἰς ἀπαιτήσεις ἄλλων νομιζόντων ὅτι προσεβάλλοντο, ἐγένετο κατήγορος αὐτοῦ. Ὁ μάρτυς καὶ ὁ δικαστὴς ἦσαν δυσμενεῖς πρὸς τὸν ἀπροστάτευτον ποιητὴν, οὕτω δὲ κατεδικάσθη ὁ ταλαίπωρος ἐπὶ δυσφημῆσει διὰ τῶν ποιημάτων του, ὅπερ ἁδίκημα ἐκόλαζεν ἤδη ἐκ παλαιοῦ ὁ δωδεκάθελος νόμος, εἰς εἰρκτὴν ἢ ἐξορίαν, ἢ δὲ καταδίκη κατὰ πολὺ ἐπίκρανε τὸν βίον του εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς οἱ πάντες κατεῖχοντο ὑπὸ ὑποψιῶν καὶ ἦτο τόσον εὐκόλος ἡ καταδίωξις, τόσον δὲ ἄφθονος ὕλη παρείχετο εἰς τοὺς σατιρικούς ποιητάς, εὐχερέστατα ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοὺς μύθους ἢ τὰ διηγήματα ὑπαινιγμούς πολιτικούς ἢ

κεκρυμμένας προσβολὰς κατὰ ζώντων προσώπων. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τοῦτο συνίσταται τὸ θέλγητρον τῶν τοιούτων συνθεμάτων, ὅτι δηλαδὴ τὰ ἀλληγορικῶς λεγόμενα δύνανται νὰ ἐφαρμόζωνται εἰς συγκεκριμένα τοῦ βίου περιστατικά! Εἶναι ὥς τι κάτοπτρον, εἰς τὸ ὅποιον πλείστοι ἄνθρωποι δύνανται νὰ διακρίνωσι τὴν ἰδίαν μορφήν. Τὸ ἄκακον ἄρνιον, τὸ ὅποιον ἐπὶ οὐτιδανῶν βασιζόμενος κατηγοριῶν τρώγει ὁ λύκος (1, 1), αἱ περιστεραί, αἵτινες ἀναγορεύουσι βασιλέα τὸν ἱέρακα (1, 31), ὁ λέων ὁ ἐκδικούμενος μόνον τὸν ἀσθενέστερον (1, 21), τὸ σκῶμμα τῆς ἀλώπεκος « οἷα κεφαλὴ καὶ ἐγκέφαλον οὐκ ἔχει » (1, 7), ὅπερ ἡδύνατο νὰ ἀρμολογῇ πρὸς πᾶσαν κενὴν κεφαλὴν ἀνυψωθείσαν παρ' ἀξίαν εἰς τὰ ὑπατα ἀξιώματα, ἡ διαιτητικὴ ἀπόφασις τοῦ πιθήκου μεταξὺ λύκου καὶ ἀλώπεκος (1, 10), ἡ κακοήθης σκύλα, ἥτις τόσον δολίως κάμνει κατὰχρησιν τῆς φιλοξενίας (1, 19), εἶναι σχετικαὶ εἰκόνες, αἵτινες ἡδύνατο τότε εἰς πολλοὺς νὰ ἐφαρμόζωνται. Ὡς πρὸς τὸν μῦθον τῶν βατράχων τῶν ζητούντων βασιλέα καὶ τιμωρουμένων ἐπὶ τέλους διὰ τὴν παιδαριώδη αὐτῶν ἀκολασίαν ὑπὸ τοῦ ὕδρου (1, 2), φαίνεται ὅτι ἐνυπάρχει εἰς αὐτὸν εἰδικῶς πολιτικὸς ὑπαινιγμὸς ἀναφερόμενος εἰς τὸν Πεισίστρατον. Οἱ ἐνδοιασμοὶ τῶν βατράχων κατὰ τοῦ μελετωμένου γάμου τοῦ Ἥλιου, ὅστις καὶ μόνος του τῶρα, ἄνευ τέκνων ἀπορροφᾷ καὶ ἀποξηραίνει πᾶσαν λίμνην (1, 6), ἐσχετίσθησαν αὐθαιρέτως ὑπὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς φόβους, οὓς εἶχον τότε οἱ πολῖται ἐν Ῥώμῃ ἐνεκα τοῦ ἐπικειμένου γάμου τοῦ Σηήκνου μετὰ τῆς Λιβίλλης τῆς νύμφης τοῦ Τιβερίου. Εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ λογοκρισία θὰ ἀπῆρσεν ἐν γένει τὰ μᾶλλον διαφορούμενα χωρία.

Καὶ τὸ πρῶτον βιβλίον δὲν παραμένει ἐντελῶς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μύθου τῶν ζώων, ἀλλ' ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ δευτέρου (στχ. 9) ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ ῥητῶς τὴν ἄδειαν νὰ κάμῃ καὶ ἰδίας προσθήκας. Παρεμβάλλει δὲ εἰς τοὺς μύθους ἀστεῖα ἀνέκδοτα κατὰ τὸ εἶδος τῶν Συθαριτικῶν λόγων. Τοιαῦτα εἶναι ὁ ἐξ ὑποδηματοποιοῦ ἱατρὸς (1, 14), ἡ τίχτουσα γυνὴ (1, 18), αἱ δύο

γυναῖκες, αἵτινες κάμνουσιν ἐπὶ τέλους φαλακρὸν τὸν ἐραστήν, διότι ἢ μὲν γηραιὰ ἐκρίζωνει τὰς μελαίνας τρίχας, ἢ δὲ νεωτέρα τὰς λευκάς (2, 2). Ὑπάρχει δὲ καὶ μία σύγχρονος ἀληθινὴ ἱστορία (2, 5), ἥτοι ἡ ἀπόκρουσις τοῦ ὀχληροῦ κόλακος (ardelio) ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐν τῇ κατὰ τὸ Μισηνὸν ἀκρωτήριον τῆς Καμπανίας ἐπαύλει. Τὸ διήγημα τοῦτο ζωγραφεῖ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς μετὰ ὀριμύτητος τῷ ὄντι ἐπιγραμματικῆς, ἢ δὲ ἐκτέλεισις εἶναι πολλῶ μᾶλλον πολυχρωμάτιστος πάντων τῶν λοιπῶν τοῦ Φαίδρου συνθεμάτων. Ἐπιγράφεται δὲ τὸ ἱστορήμα Item Caesar ad atriensem, ἐκεῖνο δὲ τὸ item (=ὡς αὐτως) μαρτυρεῖ ὅτι θὰ προηγείτο τοῦ σφίζομένου ἱστορήματος καὶ ἄλλο παρόμοιον ἀναφερόμενον εἰς τὸν Τιβέριον.

Τὸ πάθημα, ὅπερ ἔπαθεν ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ἔργου του δὲν ἀπεθάρρυνεν αὐτόν, ὥστε νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ μυθογραφῶν. Προσεπάθησεν ὅμως νὰ ἀποκτήσῃ προστάτας, οὓς ὅμως εὗρε μόνον μετὰ τῶν ἀπελευθέρων. Ἀφιερώνει λοιπὸν τὸ τρίτον βιβλίον τῶν μύθων πρὸς τινὰ Εὐτυχον, ἄνδρα ἐπιχειρηματικὸν μὲν καὶ πολυάσχολον, ἀλλ' ὀλίγον ἔχοντα ἐνδιαφέρον πρὸς τὰ γράμματα. Ὁ Εὐτυχος οὗτος ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ γνωστὸς ἡνίοχος τοῦ ἵπποδρόμου, εὐνοούμενος δὲ τοῦ Καλιγόλα¹⁾. Ὅθεν τὸ βιβλίον ἐξεδόθη, ἂν εἶναι ὀρθὴ ἡ ὑπόθεσις αὕτη, περὶ τὸ ἔτος 40 μ. Χ., ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποδειχθῇ. Πρὸς τὸν Εὐτυχον παραπονεῖται ὁ Φαίδρος διὰ τὴν προηγουμένην καταδίωξιν καὶ βεβαιοῖ ὅτι οὐδέποτε διανοήθη νὰ προσβάλλῃ ὠρισμένα πρόσωπα, ἀλλ' ὅτι σκοπὸς του μόνον εἶναι τὸν ἀνθρώπινον χαρακτῆρα νὰ παραστήσῃ καὶ καθ' ὅλου τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων (Πρόλ. γ' βιβλ. στχ. 41 ἐξ.). Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ὅμως διαρρηδὴν ἀπαιτεῖ τὸν οἶκτον καὶ τὴν ταχεῖαν ἀρωγὴν τοῦ προστάτου ὡς ἁμοιβὴν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ πρὶν ἢ καταβάλλῃ αὐτὸν τοῦ γήρατος ἢ ἀσθένειας. Ὁ Εὐτυχος πρέπει νὰ πεισθῇ περὶ

¹⁾ ἢ Ἦν δὲ ὁ Εὐτυχος οὗτος ἡνίοχος τοῦ καλουμένου πρασίνου, περισπούδατος Γαίῳ ἢ Ἰώσηπ. Ἰούδ. ἀρχαιολ. 19, 4, 4. Σ. Μ.

τῆς ἀθωότητός του καὶ ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ νὰ τὸν θεωρῇ ἀθῶον, ὅπως τὸ καθῆκον ἀπαιτεῖ. Ὑποδεικνύει ἐχθρούς, ὧν ἡ ἀγερωχία καταπιέζει αὐτόν, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ ὅμως νὰ τοὺς ὀνομάσῃ· ἐλπίζει ὅτι θὰ φανερώσῃ ποτε αὐτοὺς ὁ χρόνος (στχ. 31 ἐξ. 63). Καὶ οἱ ὁμότεχνοι αὐτοῦ οἱ ποιηταὶ δὲν θέλουσι τὴν ἐπιτυχίαν του, διότι τὸν φθονοῦσιν ἕνεκα τοῦ ἄρτου, ὡς νομίζει, ἂν καὶ βεβαιοῖ (στχ. 21) ὅτι ἐξέβαλεν ἀπὸ τῆς καρδίας του πᾶσαν τάσιν πρὸς ἀργυρολογίαν καὶ ὅτι θέλει νὰ ζῇ μόνον ὑπὲρ τῆς δόξης, ἣν διεκδικεῖ μετὰ πλήρους αὐτογνωσίας. Νομίζει ὅτι ὡς γεννηθεὶς πλησίον τῆς Ἑλλάδος ἔχει πλείοτερα δικαιώματα εἰς ἐπιδίωξιν τῆς δόξης ἢ ὁ Λίσσωπος ὁ Φρύξ, ὁ Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης, ὁ Λίνος καὶ ὁ Ὀρφεύς, οἵτινες ἦσαν Θρᾷκες (στχ. 51 ἐξ.). Ὅτε ἔγραφε τὸ τρίτον βιβλίον ἦτο πλέον ἐν γήραος οὐδῶ. Ἐν ἀρχῇ τοῦ α' μύθου τοῦ τρίτου βιβλίου ἀναφέρων τὴν γλυκεῖαν εὐωδίαν, ἣν ἐκπέμπει κενὸς πλέον οἰνοφόρος κάδος, ὅστις ἄλλοτε περιεῖχε γενναῖον Φαλερνὸν οἶνον, προσθέτει μελαγχολικῶς « τί ἔννοῶ διὰ τούτου θὰ εἴπῃ ὅστις μὲ γινώσκει », δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἔννοεῖ τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλ' ὁ κάδος δὲν εἶχεν ἐντελῶς κενωθῆ, συνέταξε δὲ ἀκόμῃ ὁ συγγραφεὺς καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον βιβλίον. Καὶ τὸ μὲν τέταρτον ἀφιερώνει πρὸς ἓνα τῶν συμπαθῶν ἀναγνωστῶν του, ὅστις ὀνομάζεται Παρτικούλων, τὸ δὲ πέμπτον πρὸς τινὰ Φίλητον. Οἱ ἀγαθοὶ οὗτοι ἄνθρωποι παρέμειναν ἄγνωστοι καὶ ἀφανεῖς, ἂν καὶ ἐπληρώθῃ ἡ προφητεία, ἣν εἶπεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸν Παρτικούλωνα (Ἐπιλ. βιβλ. δ' στχ. 6 ἐξ.), ὅτι τὸ ὄνομά του θὰ ζῇ ἐφ' ὅσον θὰ τιμῶνται τὰ λατινικὰ γράμματα. Ὅτε δὲ ἐπεράτωσεν ὁ Φαίδρος τὸ πέμπτον βιβλίον ἦτο τῷ ὄντι γέρον καὶ ἡσθάνετο πλέον ἐξησθενημένως τὰς δυνάμεις του. Ἐν τῷ τελευταίῳ μύθῳ τοῦ βιβλίου κάμνει λόγον περὶ γέροντος κυνός, ὅστις εἶχε σαπρούς ὑπὸ τῆς ἡλικίας τοὺς ὀδόντας, καὶ προσθέτει ἔπειτα· « Τοῦτο διὰ τί ἔγραψα, καλῶς βλέπεις, Φίλητε ».

Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὁ Φαίδρος ἔθηκεν εἰς ἑαυτὸν ἰδίας βάσεις. Ἐν ᾧ κατ' ἀρχὰς ἡξίου μόνον νὰ μεταφράζῃ ἐμμέτρως

τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου (Πρόλ. 4 βιβλ. 1), ἐνιαχοῦ δὲ μόνον καὶ χάριν ποικιλίας ἐπέτρεπεν εἰς ἑαυτὸν τὴν παρεμβολὴν καὶ συνθεμάτων μὴ Αἰσωπείων (Πρόλ. 6 βιβλ. 9), ἔπειτα ἐν τῷ ἐπιλόγῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου (στχ. 12) φιλοδοξεῖ νὰ ἐπαινεθῇ ἐπὶ τῇ καλλιτεχνικῇ εὐρέσει τῶν μύθων του. Ἐν δὲ τῷ προλόγῳ τοῦ τρίτου βιβλίου (στχ. 38 ἐξ.) καυχᾶται ὅτι διήνυσεν ὁδὸν μακροτέραν τοῦ Αἰσώπου, ὅτι πλείονα αὐτὸς διενεόηθη ἢ ὅσα ἐκεῖνος κατέλιπεν, ὅτι ὀλίγους μόνον μύθους παρέλαβε παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι οἱ πλείστοι τῶν προστεθέντων νέων κατὰ τὸ ὕψος μόνον τοῦ παλαιοῦ μυθογράφου συνετάχθησαν (Πρόλ. στχ. 29: *Librum exarabo tertium Aesopi stilo*). Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον δέον νὰ ἐννοηθῇ καὶ ὅ,τι λέγει ὁ ποιητὴς πρὸς τινὰ δυσμενῆ κριτὴν, (4, 24), ὅτι δηλαδὴ ἡ εὐρεσις μόνον ἀνήκει τῷ Αἰσώπῳ, ἡ δὲ ἐπεξεργασία εἰς αὐτὸν (στχ. 8: *Invenit ille, nostra perfecit manus*). Τέλος δὲ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πέμπτου βιβλίου διαρρήδην λέγει ὅτι παρεμβάλλει μόνον τοῦ Αἰσώπου τὸ ὄνομα ἵνα δώσῃ πλείονα ἀξίαν εἰς τὰ διηγήματά του, ὅπως λέγει κάμνουσί τινες τεχνῖται τῆς ἐποχῆς μας, οἵτινες μεῖζον τίμημα τῶν ἔργων των εὐρίσκουσιν ἔαν εἰς τὸ νέον ἰδικόν των μάρμαρον ἐπιγράψωσι τὸ ὄνομα τοῦ Πραξιτέλους ἢ τὸ τοῦ Μύρωνος ἐπὶ τετριμμένου ἀργύρου, ἢ εἰς μίαν εἰκόνα τὸ τοῦ Ζεύξιδος.

Ἀφ' ἐτέρου δὲ πείρα εἶχε διδάξῃ τὸν Φαῖδρον πόσον εἶναι ἀληθοῦς ὁ λόγος τοῦ Ἐννίου, ὃν ἐδιδάχθη εἰς τὸ σχολεῖον, ὅτι « συμφορὰ εἶναι διὰ τὸν ταπεινὸν ἄνθρωπον τὸ νὰ ἀνοίγῃ δημοσίᾳ τὸ στόμα του ». Ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ ἐπιλόγου τοῦ τρίτου βιβλίου ὁμολογεῖ ὅτι ἐφ' ὅσον θὰ ἔχῃ σώας τὰς φρένας, θὰ ἐνθυμῇται καὶ τοῦτο τὸ παράγγελμα. Τῷ ὄντι δὲ εἰς οὐδένα τῶν μύθων τοῦ τρίτου βιβλίου (ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν φθάνει οὐδὲ εἰς τὸ ἡμισυ τῶν μύθων τῶν ἄλλων βιβλίων) ἐνυπάρχει πολιτικὸς ὑπαινιγμός. Τινὲς δὲ μάλιστα τῶν μύθων τοῦ βιβλίου τούτου ἔχουσι καὶ παιδαγωγὴν ἀφέλειαν. Ὅταν δὲ ἐν τῷ μύθῳ τοῦ ἰσχυροῦ λύκου καὶ τοῦ

παχέος κυνός (3, 7) λέγει «πόσον γλυκύ πρᾶγμα εἶναι ἡ ἐλευθερία», ἴσως ἔχει τὴν ἰδικήν του κατάστασιν πρὸ ὀφθαλμῶν.

Ἐνιαχοῦ ὑπάρχουσιν ὑπαινιγμοὶ εἰς μοχθηροὺς ὁμοτέχνους. Ἐν τῷ μύθῳ τῆς ἔριδος τῶν μελισσῶν καὶ τῶν κηφήνων, ἦν κρίνει ὁ σφήξ (3, 13), προσθέτει ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ὅτι δὲν θὰ ἐδιηγείτο τὸν μῦθον τοῦτον ἐὰν οἱ κηφήνες δὲν ἤρνουντο νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ κριτοῦ προταθεῖσαν δοκιμασίαν (Πρβλ. Πρόλογ. τοῦ δ' βιβλ. στχ. 17). Βεβαίως δὲ κηφήνας λέγων ὁ ποιητὴς ἐννοεῖ τοὺς λογοκλόπους, οἵτινες ἐξεδίδον τὰ ἔργα του ὡς ἰδικά των καὶ ἀπέφευγον νὰ ἀποδείξωσι τὴν γνησιότητα αὐτῶν. Πρὸς τοὺς μὴ ἐννοοῦντας αὐτὸν λέγει τὸν μῦθον τοῦ ὀρνιθίου, ὅπερ εὔρε μαργαρίτην ἐν τῇ κοπρίᾳ καὶ δὲν ᾗξευρε τί νὰ τὸν κάμῃ (3, 12).

Πρὸς τινὰ κριτικόν, ὅστις διέσυρε τὰ ἔργα του ὡς μικρὰ καὶ ταπεινά, ἀποδεικνύει ὅτι γινώσκει καὶ αὐτὸς ὅταν θέλῃ νὰ βαίῃ ἐπὶ κοθόρων (4, 7), τὸ δὲ δεῖγμα εἶναι ἑνδεκά στίχοι ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐνὸς τραγικοῦ προλόγου τῆς Μηδείας ἐλευθέρως συντεταγμένου κατὰ τὸν Εὐριπίδην καὶ τὸν Ἑννιον (στχ. 6—16). Ὑπενομιᾷ δὲ πρὸς τὸν σχολαστικὸν ἐπικριτὴν, ὅστις ᾗθελε νὰ ἐπικρίνῃ ὡς ὁ Βαλέριος Κάτων, ὁ κατασκευαστὴς τῶν ποιητῶν (ιδ. τμ. Α' σ. 458), ὅτι καὶ ἐν τῷ κλασσικῷ ἐκείνῳ χωρίῳ ἔπρεπε νὰ ψέξῃ μίαν ἱστορικὴν ἀνακρίβειαν, διότι ὁ Μίνως ὑπῆρξε θαλασσοκράτωρ πολὺν χρόνον πρὶν ἢ ναυπηγηθῇ ἡ Ἀργώ. Συμβουλεύει δὲ αὐτὸν νὰ μὴ ἀναμιγνύηται εἰς πράγματα λογοτεχνικά. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀνώνυμος ἐπικριτὴς ἦτο ὁ ἴδιος τραγικὸς ποιητὴς, καὶ δὴ ὁ Πόπλιος Πομπώνιος Σεκοῦνδος (β' πατος τοῦ ἔτους 44). Καὶ ὁ εὐθὺς ἐπόμενος ὁ γότος μῦθος τῆς ἐχίδνης, ἣτις εἰσδύσασα εἰς ἐργαστήριον σιδηρουργοῦ δάκνει τὴν ῥίνην, ἀναφέρεται πάντως εἰς ματαιοπονοῦντας ἐπικριτὰς τοῦ ἔργου του. Ἰσως δὲ καὶ ὁ μῦθος τοῦ Ἑρακλέους, ὅστις κατὰ τὴν ὑποδοχὴν του εἰς τὸν Ὀλυμπον χαιρετίζει μὲν πάντας τοὺς ἄλλους θεοὺς, μόνον δὲ ἀπὸ τοῦ Πλούτωνος ἀποστρέφει τοὺς ὀφθαλμούς, ἴσως ἐνέχει προσωπικόν τινὰ ὑπαι-

νιγμὸν (4, 12. Πρβλ. Πρόλ. γ' βιβλ. στχ. 21). Τὸ μῖστος τοῦλάχιστον τοῦ συγγραφέως κατὰ τοῦ πλούτου εἶναι τόσον μέγα, ὥστε ἐν ἄλλῳ μύθῳ (4, 20), ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ δράκοντος τοῦ φυλάσσοντος τὸν θησαυρόν, καταλήγει ἐξαιρετικῶς εἰς μίαν ἀποστροφὴν κατὰ τοῦ φιλαργύρου (στχ. 16—26).

Πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι εἶναι λίαν σύντομοι οἱ μῦθοί του, δίδει τὴν προσήκουσαν ἱκανοποίησιν (3, 10), γράφων περὶ πίστεως καὶ ἀπιστίας (*Periculosum est credere et non credere*). Τοῦ ἱκανῶς διεξοδικοῦ τούτου διηγήματος (συνίσταται ἐξ 60 στίχων) πυρὴν εἶναι κακούργημά τι, ὅπερ περιγράφει μετὰ ἐπικῆς σαφηνείας. Εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ ταύτην πορίζει ὁ ποιητὴς σύγχρονον οὕτως εἰπεῖν ἐνδιαφέρον, παριστάνων ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του συνέβη τὸ πρᾶγμα (ἐν ᾧ τοῦτο ὑπὸ ποικίλας μορφάς ὑπὸ πολλῶν καὶ κατὰ διαφόρους χρόνους ἱστορήθη) καὶ ὅτι ἡ συκοφαντηθεῖσα γυνὴ ἐδικάσθη ὑπὸ τοῦ δικαστικοῦ συλλόγου τῶν ἑκατὸν ἀνδρῶν ἐκδόντος τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου.

Τὴν συντομίαν, ἣν κατ' ἐπανάληψιν ἐπαινεῖ (Πρόλ. 6' βιβλ. στχ. 12. Ἐπίλ. δ' βιβλ. στχ. 5 ἐξ.) ὡς τὴν κυρίαν ἀρετὴν τῆς τέχνης του, περιορίζει βαθμηδὸν εἰς τὸν ἀπλοῦν μῦθον μᾶλλον καὶ εἰς τὰ ἀποφθέγματα. Ἡ ἀλληγορία, κατὰ τὴν στενωπὴν αὐτῆς σημασίαν, δὲν πρέπει νὰ διατυπώνη ἢ ὅσα εἶναι ἀπαραίτητα εἰς τὴν ἔννοιαν, ὅσα δὲ συντομώτεροι εἶναι οἱ λόγοι τόσῳ μᾶλλον δραστηρία γίνεται ἡ ἐνέργεια. Ἡ χάρις εἰς τὰ τοιαῦτα ἔργα, συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἔντασιν τῆς προσοχῆς καὶ τῆς σκέψεως, ἣν προκαλεῖ ἡ συντομία (Πρβλ. Ἐπίλ. γ' βιβλ. στχ. 1 ἐξ.). Ὑπάρχουσι μῦθοι, ὡς ὁ τοῦ ὄρους τοῦ τίκτοντος μῦν (4, 24) τοῦ φαλακροῦ τοῦ εὐρίσκοντος κτένιον (5, 6), οἵτινες διεξάγονται δι' ὀλίγων στίχων. Αἱ εὐφυολογίαι ἢ αἱ προσφευεῖς ἀποκρίσεις, αἵτινες περιέχονται ἐν τοῖς μύθοις τοῦ Σωκράτους περὶ τῆς στενοχωρίας τοῦ οἴκου του (3, 9), τοῦ Εὐνούχου (3, 11), τοῦ Αἰσώπου πρὸς τὸν αὐθάδη εἰρωνᾶ (3, 16), πρὸς τοὺς συντρόφους του ἐν τῷ πλοίῳ (4, 18), τῆς ἀλώπεκος τῆς παρηγορου-

μένης ὅτι εἶναι ἄωροι αἱ σταφυλαὶ (4, 3), ἤθελον ἀπολέσῃ καθ' ὁλοκληρίαν τὸ ἄλλας των, ἐὰν ἡ διήγησις ἐξετείνετο εἰς πολὺ μῆκος. Τοῦναντίον δὲ ἡ ἀποστολὴ τῶν κυνῶν ἐνώπιον τοῦ Διὸς καὶ ἡ ταπεινωτικὴ ἀπόκρισις, ἣν λαμβάνουσι (4, 9), προκαλεῖ τὴν θυμηδίαν τοῦ ποιητοῦ, ἥτις ἄγει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ μεταχειρισθῇ ζωηρότερον χρωστῆρα· ὅλ' ὑπέθετέ τις ὅτι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν διπλωματικὴν τινα ἀποτυχίαν τῆς ἐποχῆς του. Ἀλλ' ὅσω πλεότερον τὰ ἱστορήματα ταῦτα ἐξέρχονται ἐκ τοῦ κύκλου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ γίνονται ἐπιδεκτικὰ ἐγχρώμου οὕτως εἰπεῖν ἐκτελέσεως, τόσω μᾶλλον ὁ ποιητής, ὀρθῶς ποιῶν, ἐπιτείνει τὴν ἀφέλειαν τοῦ διηγηματικοῦ ὅρους. Ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῶν εἰς τὰ γράμματα ἀναφερομένων ἀνεκδότων, ἅτινα προήρχοντο ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων βιογράφων, ἐκλέγει δύο συμβάντα τοῦ Σιμωνίδου (4, 23 καὶ 26), ὅπως δείξῃ ὅτι ἀθάνατος εἶναι ἡ ποιητικὴ δόξα καὶ ὅτι οἱ ποιηταὶ προστατεύονται ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Κἀλλιστα καὶ φυσικώτατα περιγράφει ὁ ποιητής πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τῆς παρακμῆς προσκυνοῦσι τὸν νέον αὐτὸν δεσπότην Δημήτριον τὸν Φαληρέα, καὶ μετὰ τέχνης ζωγραφεῖ τὸν κομψεύμενον Μένανδρον (5, 1). Μετὰ ἰδιαζούσης χαρᾶς καὶ ἐξ ἀμέσου ἀντιλήψεως ἀναγράφει ὡσαύτως δύο ἱστορήματα ἀναφερόμενα εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν θέατρον, τὸ τοῦ γελωτοποιοῦ τοῦ γινώσκοντος νὰ μιμῆται φυσικώτατα τοὺς γρυλισμοὺς τοῦ χοιριδίου (5, 5), καὶ ἐν ἄλλο τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, περὶ τοῦ ματαιοδόξου αὐλητοῦ, ὅστις ἐκαλεῖτο Πρίγκηψ (5, 7), αὐτοῦ ἐκείνου, ὡς εἰκάζεται, οὕτινος τὸ ὑπὸ τῆς θυγατρὸς ἀφιερῶθαι ἐπιτύμβιον, σφύζεται ἀκόμη. Πραγματικὸν πρόβλημα εἶναι οἱ παράδοξοι ἐκεῖνοι ὅροι τῆς διαθήκης τῆς ἀναφερομένης ἐν τῷ πέμπτῳ μύθῳ τοῦ Δ' βιβλίου, οἵτινες ἐξηγοῦσι τὴν ὀξύνοϊαν τοῦ Αἰσώπου.

Ἡ ἱκανῶς πλουσία συλλογὴ αὕτη τῶν μύθων λαμβάνει ἀκόμη σημαντικὴν αὐξησιν. Περὶ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος ὁ Νικόλαος Περόττιος, συμπεριέλαβεν εἰς τὴν ἕως τότε σφριζομένην ἀνθολογίαν τῶν μύθων τοῦ Φαίδρου, πλὴν

πολλῶν ἄλλων μύθων, οἵτινες δὲν εἶναι τοῦ Φαῖδρου καὶ τριάκοντα δύο εἰσέτι ἕκ τινος πληρεστέρου ἀντιγράφου, οἵτινες καὶ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕφος καὶ ὡς πρὸς τὴν στιχουργίαν, εἶναι παρεμφερεῖς πρὸς τοὺς ἄλλους τοῦ ἡμετέρου ποιητοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως μάρτυς ἀξιόπιστος, ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεοδοσίου ἀκμάσας Ἀουιανὸς ἢ Ἀθιανὸς (Anianus) ὅστις ἐφιλοτέχνησεν Αἰσωπέους μύθους ἐν ἐλεγειακοῖς διστίχοις, δὲν ἐγίνωσκε πλείοτερα τῶν πέντε βιβλίων τοῦ Φαῖδρου, πιθανὸν φαίνεται ὅτι τὸ παράρτημα ἐκεῖνο (Appendix) ἐλήφθη, τοῦλάχιστον ἐν μέρει, ἕκ τινος παλαιότερας συλλογῆς, ἣτις ἦτο τελειότερα τῆς μέχρις ἡμῶν περισθεσίσης, μάλιστα δὲ ἕκ μύθων τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ πέμπτου βιβλίου μὴ σωθέντων ἐν τῇ κοινῇ συλλογῇ. Ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ ἀποδειχθῇ ἀσφαλῶς ὅτι πάντες οἱ προστεθέντες οὗτοι μῦθοι εἶναι ἀναμφισβητήτως ἐνὸς συγγραφέως καὶ δὴ τοῦ Φαῖδρου. Εἶναι μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινες, περὶ ὧν δύναται τις εἰπεῖν ὅτι δὲν ἀρμόζουσιν εἰς τὸν Φαῖδρον. Οὕτω λόγου χάριν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τοῦ Φαῖδρου τοῦ καυχωμένου ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ καταγωγῇ του καὶ τιμῶντος τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ὁ 28 μῦθος τοῦ παραρτήματος, ἐν ᾧ (στχ. 2 ἐξ.) ὁ συγγραφεὺς εἰρωνικῶς καὶ μωρῶς ψέγει ἐπὶ πενίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, διότι τὸν κάστορα, τὸ ζῶον, σημαίνει διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως, δι' ἧς καὶ τὸν Κάστορα, τὸν Διόσκουρον.

Τῶν εἰς τὰ ζῶα ἀναφερομένων μύθων τοῦ παραρτήματος, οἵτινες καὶ ἀποτελοῦσι τὸ μικρότερον αὐτοῦ μέρος, τινὲς ἔχουσι σατιρικὴν τάσιν, ἄλλοι δὲ περιγράφουσι μόνον συμβάντα ἕκ τοῦ βίου τῶν ζώων, τοιοῦτος εἶναι ὁ μῦθος περὶ τῆς ἄρκτου τῆς συλλαμβανούσης χαρκίους (μῦθ. 20) καὶ ὁ τοῦ κάστορος τοῦ σφζομένου ὑπὸ κυνηγοῦ (μῦθ. 28). Παράδοξος εἶναι ἡ πικρὰ παρατήρησις τῆς ψυχῆς (χρυσαλίδος) περὶ μετεμψυχώσεως (μῦθ. 29). Ὁ Αἰσωπος ἔχει ἐξηγήσῃ διὰ πλείστων εὐτραπέλων μύθων (4, 15 ἐξ.) τὰ περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Προμηθέως καὶ τὰ περὶ τῆς γενέσεως τῶν διαφόρων ὄντων (λ. χ. τοῦ Ἑρμαφροδίτου), τῆς αὐτῆς δὲ φύσεως εἶναι καὶ ὁ εὐμορφος ἐκεῖνος μῦθος τοῦ παραρ-

τμήματος (ὁ τέταρτος) ὁ ἐπιγραφόμενος Προμηθεὺς καὶ δόλος ἢ περὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους. Ἐν ἄλλῳ δὲ πάλιν φαίδρῳ μύθῳ (τῷ τρίτῳ) περιγράφει ὁ ποιητὴς πόσον δολίως ὁ Ἑρμῆς ἐξεπλήρωσε τὰς εὐχὰς δύο γυναικῶν, αἵτινες τὸν εἶχον κακῶς ὑποδεχθῆ. Οἱ πλεῖστοι μῦθοι τοῦ παραρτήματος περιστρέφονται περὶ τὸν πραγματικὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, ἀποτελοῦνται δὲ ἐξ ἀστείων ἢ σοφῶν ῥήσεων τοῦ Λισώπου καὶ τοῦ Σωκράτους, ἔτι δὲ καὶ ἐκ χονδροτέρων ἀστειολογημάτων. Ὁ ὄγδοος ἀναφέρεται εἰς τὸν Πομπήιον καὶ εἰς ἕνα στρατιώτην του. Εἶναι ἀστεῖον τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ δείξῃ πόσον δύσκολον εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ τις τὸν ἄνθρωπον. Πρὸς τὰ διηγήματα τοῦ Βοκκαίου ὁμοιάζει ἡ φαίδρὰ ἐκείνη ἱστορία τοῦ δεκάτου τετάρτου μύθου, καθ' ἣν τὸ ὄνῆριον φέρει ἀπροσδοκῆτως τὴν νύμφην εἰς τὸν οἶκον τοῦ πτωχοτέρου καὶ ἀποτυχόντος μνηστῆρος, ἐν ᾧ περιέμενεν αὐτὴν ἐν τῇ λαμπρᾷ ἐπαύλει του ὁ πλούσιος. Ὑπάρχει τέλος ἐν τῷ παραρτήματι καὶ τὸ περίφημον ἀνέκδοτον τῆς θρηνούσης χήρας, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐρᾶται ἐνός τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἐφύλαττον τινὰ σταυρωθέντα παρὰ τὸν τάφον τῆς συζύγου αὐτῆς. Τὸ πτώμα τοῦ σταυρωθέντος ἐκλάπη, ἡ δὲ ἀπαρηγόρητος χήρα ἵνα μὴ πάθῃ τι ὁ στρατιώτης, παρέχει εἰς αὐτὸν τὸ πτώμα τοῦ συζύγου. Τὸ ἀνέκδοτον τοῦτο γνωστὸν εἶναι πῶς ἔχει ἀναπτυχθῆ εἰς διεξοδικὸν διήγημα.

Οὐκ ὀλίγων μύθων τοῦ Φαίδρου σφύζονται καὶ οἱ ἀντίστοιχοι Ἑλληνικοί, ἐξ ὧν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν πῶς ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς μετεχειρίσθη τὰς Ἑλληνικὰς πηγὰς, ἃς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν.

Ὁ Λέσσιγγ ἀπέδειξε διὰ παραδειγμάτων ὅτι ἐνιαχοῦ ὁ Φαίδρος ἔκαμε μεταβολὰς προσώπων ἢ περιστάσεων ὅπως αὐθαίρετως, αἵτινες εἶναι ἀτυχεῖς, καὶ ὅτι ἐνίοτε παρενόησε τὸ Ἑλληνικὸν παράδειγμα, ὅπερ ἐμιμείτο. Ὁ κύων λ. χ. παρὰ τῷ Φαίδρῳ ἀντὶ νὰ διαβῇ γέφυραν κρατῶν τὸ κρέας, διέρχεται κολυμβῶν ἕνα ποταμὸν (1, 4), δὲν ἐσκέφθη δὲ ὁ ποιητὴς ὅτι ἵνα ἴδῃ ἐν τῷ ὕδατι τὴν εἰκόνα του ὁ κύων πρέπει νὰ εἶναι τὸ ὕδωρ ἀτάραχον καὶ δι-

αυγές ως κάτοπτρον. Ἐν ᾧ παρὰ τῷ Αἰσώπῳ συνθηρευτῆς τοῦ λέοντος εἶναι ὁ ὄναγρος, ὁ Φαῖδρος ἔδωκεν αὐτῷ συνθηρευτὰς ἄλλα ζῶα οὐδαμῶς θηρευτικά, τὴν ἀγελάδα, τὴν αἶγα καὶ τὸ πρόβατον (1, 5), ἔνεκα δὲ τούτου ἠναγκάσθη ἔπειτα ὁ ποιητὴς νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ τοὺς λόγους τοῦ λέοντος λαμβάνοντος δι' ἑαυτὸν πάντα τῆς λείας τὰ μερίδια. Παρὰ τῷ Φαίδρῳ ὡσαύτως ἄνευ λόγου φουσκώνει ὁ βάτραχος ἐνώπιον τοῦ βοῦς μέχρι διαρρήξεως (1, 24), ἐν ᾧ λογικώτερον παρὰ τῷ Βαβρίῳ (μῦθ. 28) διεξάγονται τὰ πράγματα. Ἐκεῖ ὁ βοὺς πίνων συνεπάτησεν ἐν βατράχιον, ἐλθοῦσα δὲ ἡ μήτηρ καὶ μαθοῦσα παρὰ τῶν ἄλλων βατραχίων, ὅτι ἐκεῖνο ἐμαλάχθη ὑπὸ τῆς χηλῆς παχίστου τετραπόδου, φουσκώνει διὰ νὰ πληροφορηθῇ πόσον ἦτο παχὺ τὸ ἄγνωστον ζῶον. Ὁ Αἰσώπειος μῦθος περὶ τοῦ μύρμηκος καὶ τοῦ κανθάρου (295) μετετράπη παρὰ τῷ Φαίδρῳ εἰς διεξοδικὸν διάλογον μεταξὺ μύρμηκος καὶ μυίας (4, 25). Ἐν τῷ περιφήμῳ μύθῳ τοῦ ἵππου καὶ τῆς ἐλάφου, ὃν ὁ Στῆσίχορος εἶπε πρὸς τοὺς Ἱμεραίους ἐκλέξαντας στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Φάλαριν (Αἰσ. 172), ὁ Φαῖδρος ἀφαιρέσας τὴν πολιτικὴν χροιάν αὐτοῦ, ἀντικατέστησε τὴν ἔλαφον διὰ κάπρου (4, 4). Καὶ τὰ ἐπιφερόμενα ἐπιμύθια ἢ εἶναι ἐντελῶς ἐνίοτε ἀσύμφωνα πρὸς τὴν διατύπωσιν τοῦ μύθου (π. χ. 1, 11), ἢ οὐδὲν λέγουσιν (4, 5).

Ἀξιόπαινος εἶναι ἡ περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν στίχων ἐπιμέλεια τοῦ Φαίδρου, διότι ὁ ποιητὴς συνδυάζει πρὸς τὸν στιχουργικὸν κανόνα τῆς δραματικῆς ποιήσεως τῶν χρόνων τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, καθ' ὃν ἐπιτρέπεται ἡ χρῆσις τοῦ σπονδαίου ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ τῷ τετάρτῳ ποδί, τὴν τεχνოτροπίαν τοῦ Πουβλιλίου Σύρου (ιδ. τμ. Α' σ. 328 ἐξ.), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ προσλαμβάνη τὰς ἐλευθερίας τῆς ἐκφράσεως τοῦ Σύρου. Ἐξοχος βεβαίως ὡς πρὸς τὸ ὕφος δὲν εἶναι ὁ Φαῖδρος, ἢ πρὸς τὸν Εὐτυχον μάλιστα προσφώνησίς του ἔχει τι τὸ βαρὺ, διότι αἱ προτάσεις συναρμόζονται πρὸς ἀλλήλας ὅχι μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος. Κατὰ τὰ ἄλλα, μάλιστα ὅταν ἀφηγῇται, ἔχει τὴν ἐκφρασιν σαφῆ καὶ κατα-

ληπτὴν, ἂν καὶ πολλάκις ξηράν. Κατὰ ποικίλους τρόπους ὁ λόγος αὐτοῦ ὑπενθυμίζει τὴν γλῶσσαν τῆς κωμῳδίας καὶ τῆς σατίρας, φαίνεται δὲ ὅτι πολὺ ἐσπούδασε περὶ τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Ὀβίδιον. Ὁ στίχος 27 τοῦ Προλόγου τοῦ γ' βιβλίου (*Sed iam quodcumque fuerit, κτλ.*), ὅστις εἶναι ἐλευθέρως εἰλημμένος ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Αἰνείδος 2, 77 (*Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor κτλ.*), μαρτυρεῖ ὅτι ὁ λόγιος ποιητὴς εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐρμηνεύματα ὠρισμένων στίχων τοῦ Βιργιλίου. Παρεμβάλλει δ' ἐνίοτε καὶ λέξεις ἐλληνικάς. Ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τῶν ῥητορικῶν σπουδασμάτων προερχομένην τάσιν τοῦ νὰ ἐκφράξῃ δι' οὐσιαστικῶν ὀνομάτων ἐπιθετικὰς ἐννοίας, λ. χ. *deceptus stupor corvi* (1, 13, 12) = ἡ ἀπατηθεῖσα ἐκπληξίς τοῦ κόρακος ἀντὶ τοῦ διὰ τὴν ἀπάτην ἐκπλάγεις κόραξ, *longitudinem colli* (1, 8, 8) = τὸ μῆκος τοῦ τραχήλου ἀντὶ τὸν μακρὸν τράχηλον. Ἀρχαῖκοι δὲ τινες τύποι ἀπαντῶντες ἐν τοῖς μύθοις, καθὼς καὶ τινες ἀκομψότεραι τοῦ λόγου πλοκαί, μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὔτε ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀνωτέραν τῆς Ῥώμης κοινωνίαν οὔτε χάριν αὐτῆς ἔγραφεν.

Δὲν κατώρθωσε δὲ ὁ Φαίδρος νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐμάρειαν ἐκείνην τοῦ βίου, ἣν ἐπόθει, ὥπως φαίνεται ἐξ ὧν συχνὰ λέγει παραπεμπόμενος κατὰ τῆς κατ' αὐτοῦ δυσμενείας, κατὰ τῆς μὴ ἐκτιμήσεως τῶν ἔργων του, κατὰ τῶν γενομένων ἐναντίον του ἐπικρίσεων, καὶ κατὰ τῆς μοχθηρίας τῶν ὁμοτέχνων του. Ὅτε ὁ Σενέκας ἔγραφεν ἐκ τῆς νήσου Κύρνου τὸν περὶ παραμυθίας (*de consolatione*) διάλογον πρὸς τὸν εὐνοούμενον τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου Πολύβιον, δὲν ἐγίνωσκε τοὺς μύθους τοῦ Φαίδρου, ἢ τοὐλάχιστον ἤθελε νὰ τοὺς ἀγνοῇ, διότι λέγει ἐκεῖ (8, 3) ὅτι οἱ Αἰσωπικοὶ λόγοι εἶναι ἔργον, ὅπερ δὲν ἐπεχείρησεν ἀκόμη ἡ Ῥωμαϊκὴ εὐφυΐα (*Aesopeos logos, intemptatum Romanis ingeniis opus*). Ἄλλως δὲ μόνον ὁ Μαρτιάλιος καὶ ὁ Ἀβιανός, οὔτινες εἶχον στενωτέραν πρὸς αὐτὸν σχέσιν, τὸν ἀναφέρουσιν. Οὐδὲ οἱ γραμματικοὶ κάμνουσι μνεῖαν τοῦ Φαίδρου, διότι οὔτε ἡ γλῶσσά

του ἐθεωρεῖτο ὡς παράδειγμα μιμήσεως ἄξιον, οὔτε ἐξετιμᾶτο πολὺ ἢ ἄλλη λογοτεχνικὴ αὐτοῦ ἀξία. Τοῦναντίον δὲ φαίνεται ὅτι ὁ μυθογράφος ἦτο παρὰ τοῖς ἀπλουστέροις τῶν ἀνθρώπων δημοτικός, ὡς μαρτυρεῖ καὶ τὸ ὅτι εἰς στίχος αὐτοῦ (*Nisi utile est quod facimus stulta est gloria* 3, 17, 12) περιέχεται ἐν ἀρχαίᾳ ἐπιγραφῇ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Οἱ χρόνοι τοῦ Νέρωνος.

Οἱ μῦθοι τοῦ Φαίδρου εἶναι σχεδὸν τὰ μόνον προϊόντα τῆς δημωδεστερας ποιήσεως, ἅτινα παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων. Οἱ πλεῖστοι τῶν ὀνομαστῶν ποιητῶν ἐστρέφοντο πρὸς τοὺς ἀποκεχωρισμένους κύκλους λογίων γαστριμαργῶν, ἐπεδίωκον τὰς θορυβώδεις ἐπιδοκιμασίας ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, προσεκύνουν δὲ καὶ τὸν φαυλότατον ἡγεμόνα ὡς θεόν, οὗ ἡ χάρις καὶ ἡ προστασία ἐπόριζεν εὐδαιμονίαν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ἀοιδούς. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι κατὰ τὰς δύο παραγωγικώτατας τοῦ πρώτου αἰῶνος περιόδους, ἐβασίλευον δύο τῶν αἰσχίστων αὐτοκρατόρων, ὁ Νέρων καὶ ὁ Δομιτιανός.

Εἰς τὸν πνευματικὸν βίον τῆς Ῥώμης προστετέθησαν τότε νέαι δυνάμεις προερχόμεναι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν. Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου τὰ ἤθη τὰ ῥωμαϊκὰ καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ παιδεία εἶχον ῥιζοβολήσῃ ἐν Ἰσπανίᾳ. Ἀπὸ τοῦ 70 ἤδη ἔτους π. Χ. ὁ Σερτώριος, ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος δημοκρατικός, εἶχε συστήσῃ ἐν Ὀσκη, πόλει τῆς Ἰσπανίας, διδασκαλεῖον Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν μαθημάτων, ἐν ᾧ ἐξεπαιδεύοντο οἱ παῖδες τῶν εὐγενεστερων καὶ συγχρόνως ἐξερρωμαίζοντο ¹⁾. Τότε ὑπῆρχον ἤδη ἐν Κορδύβῃ Ῥωμαῖοι ποιηταί, οἵτινες ἐξύμνουν τὰς πράξεις τοῦ ματαιοδόξου ἀνθυπάτου Κοίντου Μετέλλου Πίου, καὶ εἰς οὓς ἐκεῖνος ἐπέτρεπε νὰ ἀπαγγέλλωσιν ἐνώπιόν του τὰ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ποιήματα, ἃν καὶ ταῦτα, καθὼς λέγει ὁ Κικέρων ²⁾ ἤχουν λιπαρόν τι καὶ ὀθνεῖον. Παραδόξως

¹⁾ Ἰδ. Πλούταρχ. β. Σερτωρίου 14. Σ. Μ.

²⁾ Κικέρ. pro Archia 10, 26. Σ. Μ.

δὲ ἐπικυροῖ τὴν γνώμην τοῦ Κικέρωνος τὸ παράδειγμα τοῦ Σεξι-
λίου Ἐνα (ιδ. τμ. Β' σ. 552). Ἐγένετο ὡσαύτως λόγος ἐν τῷ
πρώτῳ τόμῳ (σελ. 291) περὶ τῶν δραματικῶν διαθέσεων τοῦ Γα-
δειρέως Βάλθου. Ἄλλ' ὁ Ὁράτιος (Ὁδ. 2, 20, 19) μεταξὺ τῶν
ἐθνῶν, ἅτινα θὰ σπουδάζωσι ποτε περὶ τὰ λυρικά του ποιήματα
συγκαταλέγει καὶ τοὺς Ἰήρας ἤτοι τοὺς Ἰσπανοὺς, οὓς ἐπαινεῖ
ὡς ἔχοντας ἡσυχημένην νοημοσύνην (peritus Hiber). Κατὰ τὴν
ἐποχὴν δ' ἐκείνην οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον ἐντελῶς ἐκρωμαίσθη, ὅπως δὲ
ἄλλοτε ἐκ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας (ιδ. τμ. Α' σ.
458 καὶ 466) προσήρχοντο εἰς τὴν Ῥώμην ἄνδρες διαπρέψαντες
ἐν τοῖς γράμμασιν, οὕτω καὶ ἐκ τῆς Ἰσπανικῆς Κορδύβης ἦλθεν
ὁ σοφιστὴς ἡ ρήτωρ Πόρκιος Λάτρων (ιδ. τόμ. Β' σ. 377), καθὼς
καὶ ὁ φίλος αὐτοῦ Ἀνναῖος Σενέκας, ὁ πρεσβύτατος ἐκ τῆς εὐγε-
νοῦς ἐκείνης οἰκογενείας συγγραφέων, ἥτις πρὸς τὰ χαρίσματα
τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς τέχνης τῆς συγγραφικῆς συνήγωνε πολύτρο-
πον ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς φυσι-
κὰς ἐπιστήμας ¹⁾).

Μεταξὺ τῶν τριῶν υἱῶν ἐκείνου τοῦ Σενέκα, ὅστις κατὰ τὰ
τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου ἀπεταμίευσεν ἐν ἰδίῳ
βιβλίῳ τὰ ἐκ τῆς ρητορικῆς αὐτοῦ πείρας διδάγματα (ιδ. τόμ.
Β' σ. 12 καὶ σημ. 2), ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ Λεύκιος. Ἐλθὼν εἰς
τὴν Ῥώμην μετὰ τῶν οἰκείων ὧν ἔτι παῖς, διήνυσεν ἐκεῖ τὴν παι-
δικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἄρχοντος ἀκόμη τοῦ Αὐγούστου. Κατὰ τὴν
νεότητά του ἔπασχεν ἐπὶ μακρόν, ἐκ τῶν συχνῶν δὲ καταρροῶν
καὶ πυρετῶν ἀνεπτύχθη εἰς αὐτὸν μία χρονία νοσηρὰ κατάστασις,
ἐξ ἧς περιῆλθεν εἰς τοιαύτην ἀδυναμίαν, ὥστε πολλάκις εὐρέθη
εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦ νὰ τερματίσῃ αὐτόχειρ τὸν βίον του, ἀλλ'
ἢ πρὸς τὸν γηραιὸν πατέρα του ἀγάπη δὲν ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ δια-
πράξῃ τὸ ἀπονενομημένον βούλευμα. Ἐνοσῆλευσεν αὐτὸν ἡ ἐξαί-
ρετος θεία του, ἀδελφὴ τῆς μητρὸς του, μετὰ πάσης ἀφοσιώσεως,

¹⁾ Περὶ τῆς Ἰσπανικῆς περιόδου τῶν Λατινικῶν γραμμάτων ἰδ. καθ' ὅλου ὅσα ἔγραψα
ἐν περιοδ. συγγρ. Πλάτωνι τμ. Β' (1879) σ. 113 — 122. Σ. Μ.

ἐπεθάρρυνον δὲ τῶν φίλων ἢ παραμυθία καὶ ἡ μελέτη τῆς φιλοσοφίας. Αἱ εὐφραδεῖς καὶ εὐφρεῖς ὁμιλίαι τοῦ στωϊκοῦ Ἀττάλου, ὅστις συνίστα τὴν περὶ τὴν διαίταν λιτότητα, ἤρεσκον καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὸν Σενέκαν ¹⁾. Ὁ δὲ Σωτίων, φιλόσοφος τῆς νέας Πυθαγορείου αἰρέσεως τῶν Σεξτίων, ἔπεισεν αὐτὸν ὅτι ἦτο πρᾶγμα ἀνήθικον ἢ χρήσις τῶν κρεάτων, ὥστε ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος ἀπέιχεν ἐντελῶς κρέατος ²⁾. Διὰ τῆς λιτότητος λοιπὸν περὶ τὴν διαίταν καὶ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ κρεάτων, καὶ ἡ ὑγεία αὐτοῦ ὁπωσοῦν ἐβελτιώθη καὶ τὸ πνεῦμά του ἤρχισε νὰ προσλαμβάνῃ ζωηρότητα, ἣν ἕως τότε δὲν εἶχεν. Αἰῶνης ὅμως ἐξεδόθη δόγμα τῆς συγκλήτου (τῷ 19 μ. Χ.), ὅπερ ἐπὶ αὐστηρᾷ ποινῇ ἀπηγόρευεν ἐν Ῥώμῃ τὰ ὀρησκειυτικὰ νόμιμα τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰουδαίων. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν περίφροντιν πατέρα του, ὅστις ἐμίσει πᾶσαν φιλοσοφίαν, νὰ ἀποσπάσῃ τὸν υἱὸν ἐκ τῆς αἰρέσεως ἐκείνης. Ἐπεδόθη τότε εἰς τὸ δικανικὸν στάδιον, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀπέστη καὶ τούτου, καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς τῆς μητρὸς Ἑλθίας ἐγένετο κυαίστωρ, ἥτοι ταμίας. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Καλιγόλα (τῷ 39 μ. Χ.) ἐκινδύνευσεν νὰ θανατωθῇ ἕνεκα εὐφραδοῦς τινος λόγου, ὃν εἶπεν ἐν τῇ συγκλήτῳ καὶ ὅστις εἶχε διεγείρει τὴν ζηλοτυπίαν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ γυνή τις ἐκ τῶν περὶ τὸν Καλιγόλαν ἔπεισε τὸν μαινόμενον ἡγεμόνα ὅτι ὁ Σενέκας ἦτο φθισικὸς καὶ ὅτι οὕτως ἢ ἄλλως θὰ ἀπέθνησκειν ἐντὸς ὀλίγου. Ἐτι δεινότερα ὑπέστη ἐπὶ Κλαυδίου (41 π. Χ.). Ἡ Μεσσαλῖνα, ἥτις ζηλοτύπως κατεδίωκε τὴν Ἰουλίαν, τὴν ἀνεψίαν τοῦ συζύγου αὐτῆς, θυγατέρα δὲ τοῦ Γερμανικοῦ καὶ τῆς Ἀγριππίνης, ἐπέζητει τὴν ἐξορίαν αὐτῆς ἐπὶ ἀκολάστῳ βίῳ. Κατῴρθωσε λοιπὸν καὶ τῆς Ἰουλίας τὴν ἐξορίαν, καὶ τοῦ Σενέκα, ὡς ἐνὸς ἐκ τῶν ἐρα-

¹⁾ Τὸν Ἀτταλον τὸν διδάσκαλόν του πύλλαχον ἀναφέρει μετὰ σεβασμοῦ ὁ Α. Σενέκας ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς, ὁ δὲ πρεσβύτερος Σενέκας, ὁ πατήρ, λέγει περὶ αὐτοῦ (Suasor. 2, 12). Attalus Stoicus... magnae vir eloquentiae, ex his philosophia quos vestra aetas vidit, longe et subtilissimus et facundissimus.

Σ. Μ.

²⁾ Σενέκ. Ἐπιστ. 108, 17-20. Σ. Μ.

στῶν αὐτῆς. Ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη ἔζησεν ἐξόριστος ἐν τῇ ἐρήμῳ νήσῳ Κύρῳ (Κορσικῇ). Ἐκεῖ ἔσχεν εὐκαιρίαν ἐν ἀνέσει νὰ ἀσχολῇται περὶ τὰ γράμματα. Ἠσχολήθη περὶ τὴν γεωγραφίαν, περὶ τὰ φυσικά, περὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ περὶ τὴν φιλοσοφίαν, πλὴν δὲ τούτων ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐπεδόθη καὶ εἰς τὴν ποίησιν.

Τὴν πνευματικὴν του ἐν τῇ ἐξορίᾳ διάθεσιν ἐκδηλοῖ ὁ Σενέκας δι' ἐλεγειακῶν ἐπιγραμμάτων ¹⁾. Παραπονεῖται διὰ τὸν ἀνυπόφορον καύσωνα τοῦ θέρους τῆς Κύρῳ (ἐπιγρ. 2), διὰ τὴν ἀπελπιστικὴν ἀκαρπίαν τῆς βαρβάρου καὶ βραχέως νήσου, ἣτις οὔτε ἄρτον παρέχει, οὔτε ὕδωρ οὔτε καύσιμον ὕλην (ἐπιγρ. 3). Θεωρεῖ ἑαυτὸν νεκρὸν καὶ τεθαμμένον. Ἡ Κορδύβη ἄς πενθήσῃ καὶ ἄς κλαύσῃ τὴν τύχην τοῦ περιφήμου αὐτῆς πολίτου, τοῦ ποιητοῦ αὐτῆς, ὅστις ἔχει προσπαγῇ εἰς ἄξενον σκόπελον. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἢ Κορδύβη ἔσχεν ἀφορμὴν τηλικούτου πένθους (ἐπιγρ. 19). Μετὰ στοργῆς ἐνθυμεῖται ὁ ποιητὴς τοὺς δύο ἀδελφούς του καὶ τὸν ἀνεψιὸν Μάρκον, τὸν μέλλοντα ποιητὴν Λουκανὸν (ἐπιγρ. 51). Ἀνυμνεῖ δι' ὁλοκλήρου σειρᾶς ἐντέχνων ποιημάτων (29—36) καὶ κατὰ διαφόρους τόνους τὸν ἐπὶ τοὺς Βρεττανούς θρίαμβον τοῦ Κλαυδίου (τοῦ ἔτους 44 μ. Χ.). Ταπεινῶς δὲ καὶ δι' ὕφους κολακευτικοῦ ζητεῖ ὁ ἐξόριστος τὴν ἀρωγὴν τοῦ προστάτου αὐτοῦ Πασσηνοῦ Κρίσπου, ὅστις ἐν ἔτει 44 ἤρξε τὸ δεύτερον τὴν ὑπατον ἀρχήν, εἶχε δὲ γυναῖκα τὴν ἀδελφὴν τοῦ Καλιγόλα Ἀγριππῖναν, ὑφ' ἧς καὶ ἐφαρμακεύθη (ἐπιγρ. 15). Εἰς τούτου τοῦ Κρίσπου τὸν θάνατον ἀφιερώνει ἐν ποιημάτων (55) ἐξ ἑννέα ἐνδεκασυλλάβων στίχων, συντεταγμένον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Κατούλου (ιδ. τόμ. Α' σ. 480), ἀλλὰ λίαν ὁμῶς προφυλακτικῶς οὐδένα κάμνει ἐν αὐτῷ λόγον περὶ τῆς αἰτίας τοῦ θανάτου τοῦ φίλου του.

ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σενέκα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς καὶ ἐν ὀκτάστιχον ἐλεγειακὸν ποιημάτων (τὸ πρῶτον τῆς συλλογῆς), οὗ τινος

¹⁾ Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα εἶναι ἐκδοθέντα ἐν Poet. latin. minor. τοῦ Baehrens τόμ. 4. Σ. Μ.

υπόθεσις εἶναι τὸ φθαρτὸν παντὸς ἐπιγείου πράγματος καὶ ἡ μέλ-
λουσα καταστροφή τοῦ κόσμου διὰ τοῦ πυρός, κατὰ τὰ δόγματῶν
στωϊκῶν. Δὲν ἡξέυρομεν ἂν τὸ ποιημάτιον τοῦτο συνετάχθῃ ἐν
Κύρνω ἢ βραδύτερον. Ὅτι ὁ συγγραφεὺς καὶ πρὸ τῆς ἐξορίας του
ἔγραφε ποιήματα, μαρτυρεῖ ἡ πρὸς τὸν Φοῖβον εὐχὴ περὶ ἡσύ-
χου βίου (τὸ πέμπτον ποιημάτιον). Οὔτε τὴν δοξάν πραιτω-
ρος (ἦτο ἤδη ταμίας) ποθεῖ, οὔτε τὴν δόξαν στρατηγοῦ, οὔτε
πλοῦτον. Ἀμέριμος καὶ εἰς τὰ μέτρια ἀρκούμενος, ἐπεθύμει νὰ
ἀφιερωθῇ εἰς τὴν ποίησιν, νὰ ἔχῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἓνα ἐκ τῶν ἀδελ-
φῶν κατὰ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς του, ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ
νὰ συλλέξωσι τὴν σποδὸν αὐτοῦ ὅταν ἐν εἰρηνικῇ γῆρατι ἡσύχως
ἀποθάνῃ. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν τῷ γράφειν στίχους εὔρε τὴν πολη-
τὴν εὐδαιμονίαν, δὲν ἦτο δὲ δυνατόν ἐν Κύρνω διατρίβων νὰ χα-
ρακτηρίζῃ ἑαυτὸν ὡς *vatem*, ἂν δὲν ὑπῆρχον ἤδη ἐκ τῶν προτέρων
μεῖζονες καὶ σοβαρώτεροι ἀποδείξεις τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ τέχνης.
Καὶ πρῶτον μὲν εἶναι λίαν πιθανόν, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀδεσπότην ἢ
ἀνωνύμων ποιηματίων, ἅτινα περιέχουσι τὰ χειρόγραφα ὁμοῦ
μετὰ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων, εἶναι ἀκόμῃ καὶ τινα, πολλὰ
ἢ ὀλίγα, νεανικὰ δοκίμια τοῦ Σενέκα. Ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσι καὶ
εὐτράπελα δίστιχα καὶ ἐνδεκασύλλαβα ἐρωτικοῦ ἢ εἰρωνικοῦ πε-
ριεχομένου, κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Κατούλλου. Ὅπως ὁ Ὀβίδιος
ἐν τῇ ἐξορίᾳ, οὕτω καὶ ἐδῶ δυστυχὴς τις, καταβεβλημένος καὶ τάσ-
σων ἑαυτὸν ἐν τοῖς νεκροῖς, παραπονεῖται διὰ τὴν καταδίωξιν, ἣν
ὑφίσταται καὶ ἀπειλεῖ ἐκδίκησιν (ποιημάτ. 6 καὶ 20. Πρβλ. 26).
Ἄλλα ὑπενθυμίζουσιν ἐννοίας καὶ τρόπους ἐκφράσεως τοῦ Λου-
κανοῦ. Εἶναι λίαν πιθανόν ὅτι ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ ἀνεψιοῦ
προσετέθησάν τινα εἰς τὰ τοῦ Θείου. Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὴν ποιη-
τικὴν ἐκείνην ἁμιλλαν, ἣτις τότε διεξήγετο, τοῦ νὰ ὑμνῇται ὁ
θάνατος τοῦ Κάτωνος (ἐπιγρ. 7—9), ἡ ἀθάνατος δόξα τοῦ Πομ-
πηίου (16 καὶ 23), τοῦ νὰ ποιῶνται ἐπιτύμβια εἰς τὸν τάφον αὐ-
τοῦ ἢ εἰς τὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ εἰς τοὺς ἐπὶ τριῶν ἡπείρων διε-
σπαρμένους τάφους τῶν τριῶν Πομπηίων, τοῦ πατρὸς δηλαδὴ

καὶ τῶν δύο υἱῶν (ἐπιγρ. 42, 84, 10—14, 64—66. Πρβλ. Μαρ-
τιαλ. 5, 74), ἔλαβε μέρος καὶ ὁ νεαρὸς Λουκανός, πρὶν ἢ ἀκόμη
ἀπὸ τῶν τοιούτων μαθητικῶν δοκιμίων προβῇ εἰς τὸ μέγα ἐπικὸν
αὐτοῦ ποίημα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει τῶν ἐννοιῶν ἐκείνων ἡ ἀν-
τήχησις. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις δύναται νὰ γίνη καὶ ὡς πρὸς τὸ
περιεχόμενον δύο ὁπωςοῦν διεξοδικωτέρων ἐλεγειακῶν ποιημάτων
(72 καὶ 73), καθ' ὅ τις, ἀφ' οὗ ἐφόνευσεν ἐν τῇ ἐν Ἀκτίῳ μάχῃ
ἐν ἀγνοίᾳ τὸν ἀδελφόν του, ἐκ τοῦ ἀντιθέτου κόμματος, διατρυπᾷ
ἔπειτα καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦ ξίφους τοῦ φονευθέντος, ἵνα ἀποθάνῃ
παρὰ τὸ πλεῦρόν αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ὑπόνοιαν, ὅτι δηλαδὴ εἶναι
ἔργα τοῦ Λουκανοῦ, διεγείρουσι καὶ ἐκεῖνα τὰ ἐπιγράμματα, ἐνθα
γίνεται λόγος περὶ τῶν ἑρειπίων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Μυκηνῶν
(21), περὶ τοῦ ἐκπεσόντος μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος (57), περὶ
τῆς καταπτώσεως τῶν Πυραμίδων καὶ τοῦ Μαισωλείου, καὶ κατ'
ἀντίθεσιν περὶ τῆς ἀθανασίας τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν (27 καὶ 28).
Πάντα ταῦτα τὰ θέματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐννοιῶν
τοῦ Λουκανοῦ.

Τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ μετὰ πολλῆς στοργῆς ἠγάπα ὁ Σενέ-
κας. Οὕτως εὐφρόσυνον ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ὁ πρὸς τὴν μητέρα αὐ-
τοῦ Ἑλβίαν παραμυθητικὸς λόγος (*Ad Helviam matrem de con-
solatione*¹⁾), ἃν καὶ πρὸς συγγραφὴν αὐτοῦ παρεκίνησε τὸν υἱὸν
ὅχι ἴσως τόσον ἡ ὁρμὴ τῆς καρδίας, ὅσον τὸ περιεργότερον τῆς
συγγραφῆς θέμα, διότι παρηγορεῖ τὴν μητέρα διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ
ἐξορίαν. Εἶναι τῷ ὄντι παράδοξον τὸ ἰδιαιτέρον τοῦτο τῶν παρα-
μυθητικῶν εἶδος, τὸ νὰ παρηγορῇ τις δηλαδὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ
δυστυχίαν ἀποτεινόμενος πρὸς συγγενῇ ἢ φίλον, ὅστις μόνον συμ-
μερίζεται αὐτὴν (1, 3). Δὲν εἶναι δὲ θαυμαστόν, ὅτι ἡ παραμυ-
θία αὕτη ἡ ἀποτεινομένη πρὸς τὴν μητέρα καὶ δι' ἧς ἡδύνατο ὁ
συγγραφεὺς νὰ ἀναδείξῃ κατὰ τρόπον εὐνοϊκὸν ἑαυτὸν καὶ τοὺς οἰ-

¹⁾ Ἐν τῷ Α' τόμ. τῆς σερβοτ. ἐκδόσε. (Teubner) τῶν πεζῶν ἔργων τοῦ Σενέκα ὑπὸ
Fr. Haase, ἐν ᾗ περιέχονται (τμ. Α' σ. 261 — 263) καὶ τὰ νομιζόμενα γνήσια ἐπιγράμ-
ματα, οὐχὶ δὲ πάντα ὡς παρὰ τῷ Baehrens Σ. Μ.

κείους, εἶναι κατὰ πολὺ μᾶλλον ἐπιτυχής, ἢ ὁ βεβιασμένος καὶ ἴσως κατὰ παραγγελίαν συνταχθεὶς παραμυθητικὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ πρὸς Πολύβιον, τὸν ἀπελεύθερον Κλαυδίου καὶ λόγιον ἄνδρα ¹⁾. Ἐν τῷ τέλει τούτου τοῦ παραμυθητικοῦ δικαιολογεῖ ἑαυτὸν ὁ συγγραφεὺς, λέγων ὅτι ἀπήμβλυνεν ἡ μακρὰ ἐξορία τὸ πνεῦμά του. Ὁ δὲ πόθος τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐξορίας διὰ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ Πολυβίου τοῦ μεγαλοδυνάμου εὐνοουμένου τοῦ ἡγεμόνος, ὑπηγόρευσε ἐν αὐτῷ λίαν ταπεινωτικὰς ἐξυμνήσεις καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα (12 καὶ 13). Ἐφέρετο δὲ τοῦ Σενέκα ὅμοιον ἐν Κύρῳ συνταχθὲν σύγραμμα πλήρες ἐγκωμίων καὶ ὑπὲρ τῆς Μεσσαλίνης καὶ τῶν ἀπελευθέρων τοῦ Κλαυδίου, ὅπερ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς βραδύτερον αἰσχυνόμενος ἐπ' αὐτῷ ἐξηφάνισεν.

Μόλις δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μεσσαλίνης, κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους 49 μ. Χ., ἀνέτειλε διὰ τὸν Σενέκαν ὁ ἀστὴρ βελτίονος τύχης. Ἡ Ἀγριππῖνα, ἡ δευτέρα καὶ νεαρά τοῦ Κλαυδίου σύζυγος, ἐθεώρησε καθήκον αὐτῆς νὰ διενεργήσῃ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ὀνομαστοῦ συγγραφέως ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ συγχρόνως νὰ ἀναδείξῃ αὐτὸν πραιτώρα. Στηρίζουσα δὲ τὴν ἐλπίδα αὐτῆς εἰς τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην, ἐξέλεξεν αὐτόν, ἔχοντα καὶ εὐφυΐαν καὶ παιδείαν πολυμερῆ, χειριζόμενον δὲ καὶ τὸν κάλαμον ὡς οὐδεὶς ἄλλος κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, διδάσκαλον τοῦ δωδεκαετοῦς αὐτῆς υἱοῦ ἐκ πρώτου γάμου Δομιτιανοῦ Νέρωνος, ὅστις ἔμελλε νὰ εἶναι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου ὁ διάδοχος.

Τὸ παιδίον, ὅπερ ἡ αὐτοκράτειρα ἐνεπιστεύετο πρὸς τὸν Σενέκαν, εἶχεν ἕως τότε κακῶς ἀνατραφῇ, ἦτο αὐτόχρημα μαμμύθρεπτον. Ἦτο τριῶν ἐτῶν, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἡ δὲ μήτηρ του ἦτο ἐξόριστος, παρελήφθη δὲ εἰς τὸν οἶκον τῆς θείας αὐτοῦ Δομιτίας Λεπίδης. Ἐπαιδευώγησαν δὲ αὐτὸ κατὰ πρῶτον εἰς ὀρχηστὴς καὶ εἰς κουρεύς. Μόλις δὲ κατὰ τὸ ἔτος 41, αὐτοκρατορεύσαντος τοῦ Κλαυδίου, τῷ ἀπεδόθη ἡ μήτηρ. Εἶχεν ἤδη δια-

¹⁾ Ἐν τῷ α' τόμ. τῆς ἐκδ. Haase. Σ. Μ.

νύση ὁ νεανίας τὴν σχολικὴν μόρφωσιν καὶ εἶχεν ἀσκηθῆ εἰς διαφοροὺς τέχνας, τὴν ζωγραφικὴν, τὴν πλαστικὴν, τὴν μουσικὴν, τὴν ποίησιν, τὴν ἄρματοδρομίαν. Ὁ χαρακτήρ ὅμως ἔμενεν ἀμόρφωτος. Ἡ Ἀγριππῖνα ἀπέκρουσε τὴν ιδέαν τοῦ νὰ ἐπιδοθῇ ὁ υἱὸς αὐτῆς εἰς σοβαρὰς φιλοσοφικὰς μελέτας, φοβουμένη μήπως τοῦτο παραβλάψῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος¹⁾. Ὁ δὲ πάλιν Σενέκας ἀντετάσσετο εἰς τὸ νὰ ἐγκύψῃ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ εἰς τὴν βασιεῖαν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ῥητόρων. Οὕτως ἡ διάνοια τοῦ Νέρωνος προσέλαβεν ὅλως δι' ὅλου μονομερῆ αἰσθητικὴν μόρφωσιν, ἐκαλλιεργήθη δὲ ἐν αὐτῷ ἡ τάσις πρὸς τὴν ματαιόδοξον ἐρασιτεχνίαν, καὶ ιδίως ὁ παιδαριώδης πόθος πρὸς τὴν κενὴν καλλιτεχνικὴν, μάλιστα δὲ μουσικὴν καὶ θεατρικὴν ἐπίδειξιν.

Εἶχε δεκαεπτὰ ἐτῶν ἡλικίαν, ὅτε διὰ τῆς φαρμακείσεως τοῦ Κλαυδίου τῇ 13 ὁκτωβρίου τοῦ 54, ἀνέβη εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἡ φιλόδοξος μήτηρ του, ἡ Ἀγριππῖνα, εἶχε θανάτωσιν τὸν σύζυγον αὐτῆς Κλαύδιον, προκατασκευάσασα ἄφικτον φάρμακον ἐντὸς ἐνὸς ὀρεκτικοῦ μύκητος²⁾, ὁ δὲ Σενέκας εὗρε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐκδικηθῇ κατ' ἐκείνου, ὅστις τὸν εἶχεν ἐξορίσῃ, καὶ συγχρόνως νὰ ὑποβάλλῃ τὰ σεβάσματά του εἰς τὸν νέον κύριον, τὸν Νέρωνα. Καὶ ἐν μὲν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συνταχθέντι ἐγκωμίῳ τοῦ Κλαυδίου, ὅπερ ἀπήγγειλε κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἐν τῇ Ἀγορᾷ πρὸ τῶν ἐμβόλων ὁ μαθητὴς του, τόσον ὑπερέβαλε καὶ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τάσιν εἰς τὸ καλλύνειν τὰ πράγματα, ὥστε οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ καταστείλῃ τὸν γέλωτα³⁾. Ἀλλ' ὅχι πολὺν μετὰ τοῦτο χρόνον, συνέθηκεν ἐναν-

¹⁾ Σουητίων. 6. Νέρ. 52. Σ. Μ.

²⁾ Δίων Κάσ. 60, 34, 2 ἐξ καὶ 35, 3. Σ. Μ.

³⁾ Ὁ Τάκιτος, ὅστις καὶ ἀλλαχοῦ ἐν τοῖς Χρονικοῖς παρέχει βιογραφικὰς ἐιδήσεις περὶ τοῦ Σενέκα, διηγεῖται τὸ πρᾶγμα ἐν 13, 3 ὡς ἑξῆς: *Die funeris laudationem eius (τοῦ Κλαυδίου) princeps (ὁ Νέρων) exorsus est. Dum antiquitatem generis, consulatus κτλ. enumerabat, intentus ipse et ceteri. . . postquam ad providentiam sapientiamque flexit, nemo risui temperare, quamquam oratio, a Seneca composita, multum cultus praeferret, ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporibus eius auribus accomodatum.* Σ. Μ.

τίον τοῦ πρὸ ὀλίγου τελευτήσαντος, εἰς ὃν ἡ σύγκλητος εἶχεν ἀπονεύμῃ θείας τιμᾶς, μοχθηρὸν λίβελλον ὀνομάσας αὐτὸν ἀποκολοκύνθωσιν ὥσπερ τινὰ ἀπαθανάτισιν ἢ (ἀποθέωσιν) ¹⁾. Τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο εἶναι τῷ ὄντι ἀριστοτέχνημα ψυχροῦ σκώμματος καὶ λεπτοτάτης εὐφυολογίας· πᾶσα σχεδὸν λέξις εἶναι φαρμακερὸν κέντημα. Κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι ἀφελῶς ἐσκιαγραφημένον, ἀλλ' ὅμως ἔχει ἐν αὐτῷ ἐσκεμμένως ὑπολογισθῇ καὶ ἡ ἐσχάτη λεπτομέρεια. Εἶναι δὲ τὸ ἔργον τοῦτον δι' ἡμᾶς ἀνεκτίμητον, διότι εἶναι τὸ μόνον τέλειον παράδειγμα Μενιπείας σατίρας (τμ. Α' σ. 365 ἐξ), τὸ ὅποιον ἔχομεν. Πρώτην δὲ φορὰν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Οὐάρρωνος ἀναφαίνεται τοῦτο τὸ συγγραφικὸν εἶδος ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ τῶν Ῥωμαίων ²⁾).

Ἡ εὐτράπελος ἀφήγησις ἄρχεται δι' ὕφους ἀπλοῦ, καθαρῶς ἱστορικοῦ. Φαίνεται οὕτως εἰπεῖν ἡ ἀμεροληψία τοῦ συγγραφέως καὶ ἡ περὶ τὴν χρονολογικὴν ἀκρίβειαν φροντίς του. Εὐθὺς ὅμως μετ' ὀλίγον, ὅτε ὁηλ. ἔρχεται ὁ γράφων εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν πηγῶν, τὸ ὕφος μεταβάλλεται εἰς scurrile, εἰς ὕφος δηλαδὴ σκώπτου καὶ γελωτοποιοῦ. Καὶ δὴ ὡς μάρτυς τῆς ἀστείας ἀποθεώσεως τοῦ Κλαυδίου φέρεται εἰς ἐκ τῶν ἐρπόντων ἐκείνων συγκλητικῶν, ὅστις καὶ ἄλλοτε ἐπὶ Καλιγόλᾳ προθύμως ἐβεβαίωνε μεθ' ὅρκου ὅτι διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν εἶχεν ἰδῆ τὴν Δρουσίλλαν ἀναλαμβάνομένην εἰς τὸν οὐρανόν. Ἡ ὥρα τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος περιγράφεται μετὰ κωμικοῦ πάθους καὶ κυνικοῦ σκώμματος, ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ τῆς φαρμακεύσεως. Ἐπὶ ἐξήκοντα καὶ τρία ἔτη ὁ ταλαίπωρος Κλαύδιος οὔτε νὰ ζῇ ἠδύνατο οὔτε νὰ ἀποθάνῃ, ἐπὶ τέλους δὲ ἠλέησεν αὐτὸν ὁ Ἑρμῆς καὶ ἔπεισε τὴν Κλωθῶ νὰ θέσῃ πέρμα εἰς τὰς βασάνους του. Ὅ,τι δὲ τότε συνέβη ἐπὶ τῆς γῆς, τόσον καλῶς ἐνετυπώθη εἰς τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς γενικῆς ἀγαλ-

¹⁾ Δίων Κάσ. 60, 35, 3. Σ. Μ.

²⁾ Ἡ Ἀποκολοκύνθωσις (Ludus de morte Claudii) ὑπάρχει ἐν τῷ Α' τόμῳ τῆς στερεοτ. ἐκδ. τοῦ Haase. Τὰ χειρόγραφα δὲν ἔχουσι τοῦτον τὸν τίτλον. Σ. Μ.

λιάσεως, ἥτις εἶχεν αὐτοὺς καταλάβῃ, ὥστε περιττὴ ἀποβαίνει ἡ περὶ αὐτοῦ ἀφήγησις. Ὁ συγγραφεὺς θέλει μόνον τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ συμβάντα νὰ ἱστορήσῃ, ἀλλὰ καὶ χωρὶς ὅμως προσωπικῶς νὰ ἐγγυᾶται περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἱστορουμένων.

Κατὰ πρῶτον ὁ τελευτήσας αὐτοκράτωρ βαίνει πρὸς τὸν Ὀλυμπον καὶ κρούει τὴν θύραν. Ὁ θυρωρὸς ἀγγέλλει πρὸς τὸν Δία τὴν ἔλευσιν τοῦ παραδόξου νεήλυδος καὶ περιγράφει αὐτόν. Ὁ Ζεὺς καλεῖ τὸν Ἡρακλέα, ὅστις εἶχεν ἴδῃ πολλῶν ἀνθρώπων ἄσπεα καὶ ἐγίνωσκε πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ περιέργου πλάσματος, οὕτω δὲ κατορθώνει ὁ δυστυχὴς Κλαύδιος νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ δῶμα τῶν θεῶν. Ἀλλὰ μετὰ θορυβώδη συζήτησιν ἐκδιώκεται ἐκεῖθεν. Ὁ Ἑρμῆς τὸν σύρει ὡς κακοῦργον διὰ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, ὅπου ὁ ταλαίπωρος συναντᾷ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ νεκρώσιμον πομπὴν κάτω ἐν τῷ Ἄδῃ. Ἐκεῖ ὑποδέχεται αὐτὸν τὸ πλῆθος τῶν θυμάτων του, εἰσάγεται ἵνα δικασθῇ ὡς μυριάκις φονεὺς ἐνώπιον τοῦ Αἰακοῦ καὶ καταδικάζεται. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἤρχισε νὰ ἐκτίνῃ τὴν ποινὴν του, ἐπιφαίνεται ὁ Καλιγόλας καὶ ἀπαιτεῖ νὰ λάβῃ αὐτὸν ὡς δοῦλόν του, ἀφ' οὗ ζῶντα τσάκις τὸν ἐμαστίγωσε, τὸν ἐκολάφισε καὶ ὡς δοῦλον τὸν ἐκόλασεν. Ὁ Αἰακὸς τὸν ἐπιδικάζει εἰς τὸν Καλιγόλαν, οὗτος δὲ χαρίζει αὐτὸν εἰς τὸν ἀπελεύθερόν του Μένανδρον, ἀναντιρρήτως τὸν περίφημον ποιητὴν κωμωδιῶν. Εἶναι δὲ τοῦτο ὑπαινιγμὸς εἰς τὰ συχνάκις ἐν ταῖς κωμωδίαις τοῦ Μενάνδρου παρεμβλλόμενα νομικὰ ζητήματα, συγχρόνως δὲ καὶ εἰς τὸ φιλόδικον τοῦ Κλαυδίου, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κωμωδίαν¹⁾.

Ἐνταῦθα διακόπτεται ἀποτόμως ἡ ἀφήγησις, χωρὶς νὰ γίνῃται τις πλεόν εἰς τὸ ἐξῆς λόγος περὶ τῆς νέας καταστάσεως τοῦ Κλαυδίου, ἐν ᾧ ἡ ἀποτυχουσα τῆς ἀποθεώσεως ἀποπειρα ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὸ κωμικὸν αὐτῆς ἀντίστοιχον, δηλαδὴ τὴν

¹⁾ Μετάφρασιν ἐπὶ τὸ συνοπτικώτερον τῆς Ἀποκολοκύνθωσεως ὑπὸ Δημητρίου Παπαρρηγοπούλου ἰδ. ἐν περιοδ. συγγρ. Παρθενῶν ν. τι. Β' (1872-73) σ. 949 ἑξ. Σ. Μ.

ἀποκολοκύνθωσιν, διότι περὶ αὐτῆς οὐδεὶς γίνεται λόγος. Ἡ πρὸς ἐκδίκησιν δίψα τοῦ σκωπτικοῦ συγγραφέως δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ ἤρξεσθαι μόνον εἰς ὅσα ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν. Φαίνεται λοιπὸν μᾶλλον ὅτι ἡ Ἀποκολοκύνθωσις περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ἠκρωτηριασμένη καὶ ὅτι ἴσως τὸ τελευταῖον φύλλον τοῦ ἀρχετύπου χειρογράφου ἐχάθη. Μετὰ πολυειδεῖς ἀποπείρας ὅπως δοθῇ εἰς τὸν ἀμαρτωλὸν ἡ προσήκουσα εἰς αὐτὸν θέσις ἐν τῷ "Αδῃ, τὸ πιθανὸν εἶναι ὅτι ἐπὶ τέλους τὸ πρᾶγμα κατέληγεν εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ὑδροκεφάλου αὐτοκράτορος εἰς κολοκύνθην, διότι πρὸς τὸν φουσκωμένον τοῦτον καὶ ὑδαρῇ καρπὸν, τὸν ἀνούσιον κατὰ τὴν γεῦσιν, εἶχον τὴν συνήθειαν καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ παραβάλλωσι πᾶσαν κενὴν καὶ μωρὰν κεφαλὴν.

Περὶ τῆς κακῆς καταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου, ἐξ οὗ προέρχονται τὰ νῦν σωζόμενα ἀντίγραφα, μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἀπώλεια ἐνὸς τοῦλάχιστον ἀκόμῃ φύλλου ἐν τῷ μέσῳ, διότι ὁ μεταξὺ Κλαυδίου καὶ Ἡρακλέους διάλογος εἶναι ἀτελής. Δὲν μανθάνομεν ἐκ τοῦ νῦν σωζομένου μέρους διὰ τίνος τρόπου κατῴρθωσεν ὁ Κλαύδιος νὰ ἐλκύσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν εὐνοίαν τοῦ ἀγαθοῦ Ἡρακλέους, ὥστε καὶ διὰ τῆς βίας μάλιστα νὰ ὠθῇ αὐτὸν ὁ ἥρωας ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Θεῶν. Καὶ δὲν πράττει μόνον τοῦτο ὁ Ἡρακλῆς, ἀλλὰ καὶ ἄφ' οὗ κατῴρθωσε νὰ τὸν δεχθῶσι, ψηφοθηρεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ μετὰ ζήλου φροντίζει περὶ τῆς ὑποθέσεώς του, ὡς ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἑαυτοῦ (κεφ. 9). Φαίνεται ὅτι ὁ Κλαύδιος θὰ ἔδωκεν ὑπόσχασίν τινα δελεαστικὴν πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ἂν κατωρθοῦτο ἡ ἀποθέσις, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἥρωας κατέβαλλε τόσους μόχθους ὑπὲρ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο ἱκανὸν τεμάχιον παρέπεσε τοῦ ἀρχετύπου ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς συζητήσεως, ἥτις γίνεται ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Θεῶν. Πρῶτος λαμβάνει τὸν λόγον ὁ Ζεὺς καὶ προτείνει νὰ ὑποστῇ ὁ ὑποψήφιος Θεὸς μίαν δοκιμασίαν, ἀλλ' οἱ λοιποὶ Θεοὶ τόσον εἶχον ἀγανακτήσῃ, διότι ἐκεῖνος παρεισέδυσεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὥστε, ὅπως συνήθως γίνεται, ἐπολέμησαν τὴν πρότασιν καὶ πολλοί, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον παρεισδύσῃ εἰς τὸν

Ὀλυμπον. Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ Ζεὺς καθησυχάζει τοὺς ἡρεθισμένους θεοὺς καὶ ἐπαναφέρει εἰς τάξιν τὴν συζήτησιν (κεφ. 9). Τὸ σφύζομενον κείμενον τοῦ 8 κεφαλαίου ἔχει μόνον τὸ τέλος τοῦτου τοῦ μέρους, ἐν ὁλοσυνόλῳ τεμάχιον ἐκ τῆς σειρᾶς τῶν ἐπιθέσεων τῶν γενομένων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐναντίον τοῦ Κλαυδίου, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ πρότερον ἡ συζήτησις διεξήγετο μετὰ πολλῆς ζωηρότητος.

Ὁ χαρακτήρ τῆς Μενιπείας σατίρας ἐνδεικνύεται ἐν τῷ συγγραμματίῳ τούτῳ τοῦ Σενέκα ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, ἐκ τῆς φανταστικῆς αὐτοῦ ἐπιγραφῆς, ἐκ τῆς μυθώδους ἀφηγήσεως, ἐκ τῆς ἀναμίξεως τοῦ πεζοῦ καὶ ἐκ τοῦ ποιητικοῦ λόγου καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἰδιωμάτων, ἅτινα προσιδιάζουσιν εἰς τὴν Μενιπείαν σάτιραν (ιδ. τόμ. Α' σ. 370). Τῶν ποιητικῶν τεμαχίων, ἅτινα ὁ Σενέκας παρεμβάλλει εἰς τὸν πεζὸν λόγον, ἄλλα μὲν εἶναι εἰλημμένα ἐκ τοῦ Ὁμήρου, Εὐριπίδου, Ἑννίου, Κατούλλου καὶ Βιργιλίου καὶ τίθενται πρὸς παρωδίαν, ἄλλα δέ, ἅτινα εἶναι καίπως ἐκτενέστερα, ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Τὰ ἑμμετρα ταῦτα τεμάχια τοῦ Σενέκα διακόπτουσι τὴν ἡρεμον πορείαν τῆς πεζῆς παραστάσεως, ἐνδέχεται δὲ ἐν μέρει τοῦλάχιστον νὰ ἔχωσι καὶ ταῦτα παρωδικὴν χροιάν. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ περιγράφεται ἐμμέτρως καὶ κατὰ μίμησιν τῶν ἐπικῶν περιφράσεων, ὧν ἡ σεμνότης καταντᾷ ἐδῶ κωμική, ἢ ἐποχή, καθ' ἣν ἐτελεύτησεν ὁ Κλαύδιος ¹⁾. Καθ' ὅμοιον τρόπον περιγράφεται καὶ ἡ ὥρα ἢ ἐσπερινή τοῦ θανάτου διὰ τριῶν στίχων. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ οἱ ἐν κεφ. 15 δακτυλικοὶ ἐξάμετροι, δι' ὧν περιγράφεται ἡ ποινή, εἰς ἣν ἐν τῷ Ἀδῇ κατεδικάσθη ἡ αὐτοκρατορικὴ σκιά (ἥτις ποινή συνίστατο εἰς τὸ νὰ παίζει κύβους ὁ Κλαύδιος, ὅστις ἦτο χωλός, διὰ τετραπημένον κυπέλλου, ὥστε νὰ ἀναγκάζεται χωλαίνων νὰ συλλέγῃ τοὺς κύβους καταπίπτοντας ἐπὶ τοῦ δαπέδου), σχετίζονται πρὸς τι ἄγνωστον ἡμῖν ποίημα. Αἱ ποιναί, εἰς ἃς κατεδικάζοντο περί-

¹⁾ Μετὰ τὴν δι' ἐπὶ δακτυλικῶν στίχων περιγραφὴν ταύτην, ἐπιφέρει εἰς πεζὸν λόγον ὁ συγγραφεὺς τὰδε: « Νομίζω ὅτι θὰ γίνω μᾶλλον καταληπτὸς ἐὰν εἶπω ὅτι ἦτο μὴν δεκάβριος, ἡμέρα δὲ ἡ δεκάτῃ τρίτῃ τοῦ δεκωδρίου ». Σ. Μ.

φημοι ἁμαρτωλοὶ ἐν τῷ Ἄδῃ, ἦσαν κοινὸν καὶ λίαν διαδεδομένον τῆς ποιήσεως θέμα (ιδ. τόμ. Β' σ. 162). Ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς ποιητικῆς, περὶ ἧς εἵπομεν, ὑπενθυμίζει τὰ ἔργα τῶν Δαναίδων καὶ τοῦ Σισύφου. Ὁ Ἡρακλῆς ἀνυψοῦται ἐπὶ τραγικῶν κοθόρων (κεφ. 7), ἵνα ἐπιβληθῇ εἰς τὸν πεφοβισμένον αὐτοκράτορα, προσαγορεύει δ' αὐτὸν ἀποτόμως διὰ κανονικῶν ἱαμβείων, τὸν ἀπειλεῖ διὰ τοῦ μεγάλου ῥοπάλου του, ἂν δὲν ἐξηγηθῇ σαφῶς, ὅπερ ἐκεῖνος ἀδυνατεῖ νὰ κατορθώσῃ διὰ τῆς βραγχώδους καὶ ἀκατανοήτου γλώττης του, ἥτις ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν φωνὴν θαλασσίου τέρατος παρὰ οἰουδήποτε χερσαίου θηρίου, καὶ περιγράφει τὴν τοποθεσίαν τοῦ Λουγδούνου, ἵνα μάθῃ ἔαν ἐκεῖνος ὁ τόπος εἶναι πράγματι τοῦ νεήλυδος ἡ πατρίς. Εἰς τὴν ἐν τῷ 12 κεφ. περιγραφὴν τῆς κηδείας παρεμβάλλεται παρωδία τοῦ συνήθους τῶν κηδείων ὁρήνου, ἥτοι τῆς νηνίας (naenia. ιδ. τμ. Α' σ. 8), ἥτις ψάλλεται *ingenti μεγαληγορίᾳ* εἰς ἀναπαίστους. Τὸν ὁρῆνον τοῦτον ἔψαλλον εἰς ὁμοίας περιστάσεις εὐγενεῖς παῖδες καὶ παρθένοι, τὸν δὲ μονότονον ἀναπαιστικὸν ῥυθμὸν σπανίως μόνον διέκοπτε βραχεῖα παῦσις. Τὸ περιεχόμενον τῆς νηνίας, ἣν παρεμβάλλει ὁ Σενέκας, εἶναι ὅπως αἱ τοιοῦτου εἶδους λιτανεῖται, κρᾶμα ἀληθείας καὶ ψεύδους, ἀλλ' ἐνταῦθα ὁμοῦς ἐπικρατεῖ μᾶλλον καθ' ὅλου τὸ μοχθηρὸν ψεῦδος.

Οἱ τριακονταδύο τούναντίον δακτυλικοὶ ἐξάμετροι, δι' ὧν περιγράφεται πῶς αἱ Μοῖραι κλώθουσι τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ Νέρωνος (κεφ. 4), συνετάχθησαν εἰς ὕψος σεμνόν, ἀποτελοῦσι δὲ χαιρετισμὸν πρὸς τὸν νεαρὸν ἡγεμόνα ἐπὶ τῇ εἰς τὸν ὁρόνον ἀναβάσει αὐτοῦ, ἐκπεφρασμένον δὲ κατὰ τρόπον ὅσον ἐνδέχεται αὐλικώτερον. Ἡ Λάχεσις εἶναι ἐστολισμένη καὶ διὰ δάφνης ἐστεφανωμένη πρὸς ἐορτασμὸν τοῦ χαρμοσύνου γεγονότος. Τὰ ἐκ λευκοῦ ἐρίου κλώσματα μεταβάλλονται ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς εἰς χρυσᾶ, διότι ἐντεῦθεν ἄρχεται χρυσοῦς αἰὼν. Ὀλισθαίνουσι δὲ ἀφθόνως καὶ ἀκόπως ἀπὸ τῆς ἡλακότητος. Ἀφ' ἑαυτοῦ προχωρεῖ τὸ ἔργον ἡ μᾶλλον ἢ τέρψις αὕτη τῆς Μοίρας, διότι ὁ Ἀπόλλων συνοδεύει

αὐτὸ διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς κιθάρας. Προσκαλεῖ δὲ ὁ θεὸς τὰς τρεῖς ἀδελφὰς νὰ κλῶθωσι τὸ νῆμα καὶ πέρα τοῦ ὠρισμένου ἀνθρωπίνου βίου, διότι πρόκειται περὶ ἀνδρός, ὅστις εἶναι παρεμφερὴς πρὸς ἑαυτὸν καὶ κατὰ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ κατὰ τὴν μουσικὴν τέχνην. Προλέγει δὲ εὐτυχὲς τὸ μέλλον αὐτοῦ. Ὅπως ὁ Ἑωσφόρος ἢ ὁ Ἑσπερος λάμπουσιν ἀνατέλλοντες, ἢ ὅπως αὐτὸς ὁ θεὸς τοῦ Ἥλιου ἀκτινοβολεῖ ἀναβαίνων εἰς τὸ αἰθέριον ἄρμα του, τοιοῦτος ἀνατέλλει καὶ ἐπὶ τῆς Ῥώμης ὁ Νέρων.

Οἱ ἐγκωμιαστικοὶ οὗτοι στίχοι προσδιορίζουσιν ἀκριβῶς τὸν τόνον, εἰς ὃν ὁ ματαιόδοξος Καῖσαρ ἤθελε καθ' ὅλον τὸν βίον νὰ ὑμνολογῇται. Ἐγράφησαν δὲ εἰς τὸ πάγγελικον ἐκεῖνον ὕψος, τὸ ὅποιον ἀρμόζει εἰς τὰ τοῦ τοιούτου εἶδους κολακεύματα. Ἄλλως ὅμως ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐφρόντισε καὶ περὶ τῆς τεχνικωτέρας τῶν λεπτομερειῶν ἐπεξεργασίας τοῦ σακχαρώδους ἔργου του.

Μίαν μόνον ἔχει διαφορὰν τὸ μοχθηρὸν τοῦ Σενέκα ἀστεειολόγημα ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν λογοτεχνικὴν μορφήν παρεμφερῶν δημιουργημάτων τοῦ παλαιοῦ Οὐάρρωνος, ἔνεκα τῆς ὁποίας διαφορᾶς καὶ πλησιάζει μᾶλλον ἢ Ἀποκολοκύνθωσις πρὸς τὰς σατίρας τοῦ Λουκιλίου. Ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι, ὅτι ἐν ᾧ τὸ ῥωμαλέον καὶ ὑγιὲς πνεῦμα τοῦ Ῥεατίνου ποιητοῦ ἐστρέφετο περὶ γενικά ζητήματα καὶ περιστάσεις τοῦ συγχρόνου βίου καθ' ὅλου, ὁ Σενέκας περιορίζεται εἰς τὸν χλευασμὸν καὶ τὸν διασυρμὸν ἐνὸς μόνου ἀνθρώπου, καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τὸν τοῦ Λουκιλίου χλευάζοντος τὸν πρὸ ὀλίγου ἀποθανόντα Λοῦπον (ιδ. τόμ. Α' σ. 355—356). Ἡ τῶν τοιούτων σατιρῶν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν κωμῳδίαν συγγένεια, ἣν εἶχον διαγνώσῃ καὶ οἱ παλαιοί, εἶναι φανερωτάτη ἐνταῦθα παρὰ τῷ Σενέκᾳ. Ἡ ἐπικράτησις δηλαδὴ τοῦ διαλόγου, οἱ παρεμβεβλημένοι λόγοι, μάλιστα δὲ τὸ ἄσμα τοῦ χοροῦ προσδίδουσι δραματικὴν χροιάν εἰς τὸ ἔργον. Διὰ τῆς προσθήκης ὀλίγων γραμμῶν θὰ ἡδύνατό τις χρησιμοποιοῦν τὴν παρεχομένην ὕλην νὰ φιλοτεχνήσῃ ἀντὶ τῆς νῦν σατίρας Ἀριστοφάνειον κωμῳδίαν. Ἄν ὅχι διὰ τῆς αὐτῆς δεινότητος,

ἀλλὰ τοῦλάχιστον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὅπως καὶ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τοῦ Ἀριστοφάνους, συνδυάζονται παρὰ τῷ Σενέκᾳ τὰ κυριώτατα τοῦ διασυρομένου χαρακτηριστικὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν μιᾶς ἀληθοῦς ἐκφραυλιστικῆς γελοιογραφίας, μετ' ἀσφαλούς δὲ ὑπολογισμοῦ γίνεται κωμικὴ αὐτῶν χρῆσις, κατὰ τε τὴν δρᾶσιν καὶ κατὰ τὴν προσήκοντα τῆς δράσεως καιρόν. Ὀλόκληρος ὁ βδελυρὸς ἄνθρωπος μετὰ τῆς κτηνώδους αὐτοῦ ἡλιθιότητος ἐμφανίζεται ζῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου, ἀλλὰ τὸ πρῆγμα γίνεται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, διότι πᾶσα λεπτομέρεια ἔχει μελετηθῇ. Ἡ ἀγάπη αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα, ἡ συνήθεια, ἣν εἶχε τοῦ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ χωρία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, ἡ φειδῶ, ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἀπονομὴν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ συγχρόνως ἡ κατάχρησις, ἣν ἔκαμνε τῆς ἀπονομῆς ταύτης πρὸς βάρβαρα ἔθνη, ἡ γαλατικὴ αὐτοῦ καταγωγὴ, ἡ παιδαριώδης ἀγάπη του πρὸς τὰ δικανικά, ἡ μετεωρία αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπροσεξία, ἡ ἀναξιοπρέπειά του καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ νὰ ἐπιβάλληται εἰς τοὺς περὶ αὐτόν, αἱ οἰκογενειακαὶ κακουργίαι, ἡ πρὸς τὰς δολοφονίας τάσις αὐτοῦ, ἡ μανία του περὶ τὸ παίζειν τυχηρὰ παιγνίδια καὶ κερδαίνειν, τὰ γελοῖα πολεμικά του κατορθώματα, πάντα ταῦτα καταλλήλως καὶ ἀποτελεσματικῶς χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ σατιρογράφου.

Καὶ ὁ πανίσχυρος αὐτοῦ ἀπελεύθερος Νάρκισσος, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ ὑποστῇ τὴν τύχην τοῦ κυρίου του, ἔχει ὡσαύτως μέρος εἰς τὸ κωμικὸν τοῦτο σύγγραμμα. Ὁ Νάρκισσος διὰ βραχυτέρας ὁδοῦ προεπορεύθη τοῦ Κλαυδίου εἰς τὸν Ἀθῆναιον, διότι δὲν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ περιμένῃ τὴν ἐπίσημον κηδείαν. Νεόλουστος, ὡς ἐρχόμενος κατ' εὐθεΐαν ἐκ τῶν λουτρῶν, ἔνθα τὸν εἶχε στείλῃ ἡ Ἀγριππῖνα ἵνα δῇθεν θεραπεύσῃ τὴν ποδάγραν του ¹⁾, σπεύδει ὁ

¹⁾ « Ἡ δὲ δὴ Ἀγριππῖνα ταῦτα ποιήσασα ἔφθασεν (νὰ φαρμακεύσῃ δηλαδὴ τὸν Κλαύδιον), ὥστε τὸν Νάρκισσον εἰς Καμπανίαν, προφάσει ὡς καὶ τοῖς ὕδασι τοῖς ἐκεῖ πρὸς τὴν ποδάγραν χρησιμοποιήσας, προαπέπεμψεν, ἐπεὶ παρόντος γε αὐτοῦ οὐκ ἂν ποτε αὐτὸ ἐδεδράκει· τοιοῦτός τις φύλαξ τοῦ δεσπότης ἦν. Ἐπαπώλετο δὲ καὶ αὐτὸς τῷ Κλαυδίῳ, μέγιστον τῶν τότε ἀνθρώπων δυναμῆς (Δίων Κάσ. 60, 34, 4) ». Σ. Μ.

ἀπελευθερός εἰς προϋπάντησιν τοῦ ἀφικνουμένου αὐτοκράτορος παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Ἄδου καὶ χαιρετίζει αὐτὸν κατὰ τρόπον ἐντελῶς αὐλικόν· « Τί οἱ θεοὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ; » Ἐπειτα δὲ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἑρμοῦ τρέχει δρομέως (μὲ ὄλην τὴν ποδᾶ-
γραν του) τὴν κατηφορικὴν ὁδὸν ἵνα ἀγγείλῃ μεγαλοφώνως τὸν ἐρχόμενον ὑψηλὸν ξένον· *Claudius Caesar venit!* Ἡ θεὰ τοῦ Κερσέρου τὸν τρομάζει, διότι ἦτο συνηθισμένος μόνον εἰς τὸ μικρόν του λευκὸν κυνᾶριον. Μετὰ χαιρεκακίας ὑποδέχεται θορυβῶς τὸν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου περιμενόμενον Κλαύδιον τὸ σμῆνος τῶν ἐν τῷ Ἄδῃ θυμάτων του (ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει αὐτοὺς ὀνομαστί), ὁ δὲ ἐπιλήσμων αὐτοκράτωρ χαιρετίζει εὐμενῶς λέγων πρῶτον μὲν ἐλληνιστί· « Πάντα φίλων πλήρη », ἔπειτα δὲ λατινιστί· « Πῶς σεῖς ἤλθετε ἐδῶ ; »

Ἀλλὰ πλὴν τούτων ὁ Σενέκας ἔχει καὶ πλείστους πλαγίους καὶ δι' ἡμᾶς διδακτικούς ὑπαινιγμοὺς εἰς πολλὰ ἔκτροπα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰς ποιητάς, αὐλικούς ιστοριογράφους, φιλοσόφους καὶ ἀστρολόγους, εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ ἀπονομὴ τῶν τίτλων καὶ τῶν ἀξιωμάτων, εἰς τὸ ἐπίσημον ψεῦδος τῆς ἀποθεώσεως, εἰς τὴν διαφθορὰν τῶν δικαστηρίων καὶ τὰς ῥαδιουργίας τῶν κατηγορῶν ἢ τὸν ἐκφαλισμὸν τῶν συνηγῶρων, εἰς ὅ,τι τέλος πάντων ἦτο ἐν τῷ συγχρόνῳ βίῳ ἄξιον στιγματισμοῦ. Αἱ γενόμεναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν θεῶν συζητήσεις περιγράφονται ὅλως δι' ὅλου κατὰ τὸν τύπον τῶν συνεδριῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου καὶ δίδουσιν εἰς ἡμᾶς ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ τί συνέβαινεν ἐν τῇ συγκλήτῳ, πῶς ἐζητοῦντο αἱ ψῆφοι χάριν προσωπικῶν συμφερόντων, πῶς χεῖρ χεῖρα ἔνιζε. Σεμνή, ὡς ἀνήκουσα εἰς χρόνους καλυτέρους, ἐξέχει ἡ μορφή τοῦ θεοῦ Αὐγούστου, ὅστις μετ' ἀγανακτήσεως ὑποδεικνύει ποῦ τὸ κράτος αὐτοῦ κατήντησε, καὶ ἀπαγγέλλει οὕτως εἰπεῖν τὸ κατηγορητήριον ἐναντίον τοῦ εἰς τὴν δυναστείαν αὐτοῦ ἀνήκοντος Κλαυδίου, οὗ καὶ προτείνει συγχρόνως τῆς ἐξορίας.

Τό παρελθόν λοιπὸν καὶ τὸ μέλλον (ὁ Αὐγούστος καὶ ὁ Νέ-

ρων) ἀντιτίθενται εἰς τὴν ἀτυχῇ κυβέρνησιν τοῦ καταπεφρονημένου τέρατος. Ὀλόκληρον δὲ τὸ ἔργον προσλαμβάνει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὕψος χαρμωσύνου ἐκδηλώσεως ἐνὸς ἔθνους, ὅπερ ἀπελευθεροῦται διὰ τῆς τελευτῆς τοῦ τυράννου, τοῦτο δὲ φαίνεται καὶ κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς νεκρωσίμου πομπῆς, καθ' ἣν πάντες εὐθυμοῦσι καὶ χαίρουσι, διότι τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔθνος βαδίζει πλέον ὥς ἐάν ἦτο ἐλεύθερον.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ μικρὸν τοῦτο λογοτεχνικὸν προῖον ἐκδικητικῆς μοχθηρίας συνετάχθη καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν γνώσει καὶ τῇ συναινέσει τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ ἀποθανόντος. Ἦτο προωρισμένον νὰ ἐξουδετερώσῃ οὕτως εἰπεῖν τὴν ἐπίσημον τῆς ἀποθεώσεως πράξιν, τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ κοινὴ ἀντίληψις, ὅπως ὑποδεικνύει καὶ ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἐπισήμῳ εἰς Τραϊανὸν Πανηγυρικῷ¹⁾.

Εἰς τὸν Νέρωνα, τὸν νέον αὐτοκράτορα, ὅστις δὲν ἦτο ἀκόμη ὠριμος, ἐδάνειζεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Σενέκας, ὁ τότε διδάσκαλος τοῦ κομψοῦ ὕψους, τὴν τέχνην αὐτοῦ πρὸς σύνταξιν τῶν πρώτων ἐπισήμων ἐγγράφων τοῦ κράτους, τῶν προκηρύξεων πρὸς τὸν στρατόν, τῶν προσφωνήσεων πρὸς τὴν σύγκλητον. Πλὴν δὲ τούτου ὁ Σενέκας ὁμοῦ μετὰ τοῦ Βούρρου, ὅστις ἦτο ἑπαρχος τοῦ δορυφορικοῦ, ἦτο καθ' ὅλου ὁ παραστάτης τοῦ Νέρωνος, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἀκόμη δυνατὸν νὰ τὸν διευθύνῃ, ὡς ἔμπιστος ὀδηγὸς καὶ σύμβουλος. Αὐτὸς δὲ καὶ ὁ Βούρρος κατώρθωσαν κατ' ἀρχὰς συμφώνως πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς συγκλήτου, ἐναντίον δὲ τῆς φιλαρχίας καὶ τῶν ἐκδικητικῶν τάσεων τῆς Ἀγριππίνης, νὰ κυβερνώσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων σχετικῆς μετριοπαθείας. Ἀλλ' ἂν ὅτου ὅμως ὁ Νέρων προέβη εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Βρεττανικοῦ

¹⁾ *Dicavit caelo Tiberius Augustum, sed ut maiestatis crimen induceret, Claudium Nero, sed ut irrideret* κτλ. Πλιν. Πανηγυρ. εἰς Τραϊαν. κεφ. 11, *Panegyrici Latini* ἐκδ. Baehrens (Tuebner). σελ. 11 Σ. Μ.

(τῷ 55), οἱ δύο σύμβουλοι ἀφῆκαν πλέον χαλαρώτερα τὰ ἡνία, τὰς δὲ νυκτερινὰς ἐν τοῖς ὁδοῖς καὶ τοῖς οἰνοπωλείοις τῆς Ῥώμης ἀκολασίας τοῦ ἀχαλινώτου νεανίου προσεποιούντο ἐξ ἀνάγκης ὅτι δὲν ἔδλεπον. Ἐν τῷ πρὸς Νέρωνα Περὶ ἐπιεικίας (de clementia) λόγῳ, ὅστις εἶναι τοῦ ἔτους 55, ὁ σοφὸς τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος Μέντωρ ἐπαινεῖ ἀκόμη τὴν ἐπιεικειαν αὐτοῦ, δι' ἧς ἐπανῆλθεν ὁ χρυσοῦς αἰὼν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τούτοις ὁμῶς καὶ ἐκεῖ ὑποδηλοῦται ἀορίστως ὁ φόβος, ὅτι λίαν ταχέως θὰ προβάλλῃ τὸ θηρίον. Εἶναι δὲ αὕτη μία ἀπόπειρα, ἣν ὁ Σενέκας κάμνει τοῦ νὰ παροξύνῃ κολακευτικῶς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐπικινδύνου αὐτοῦ μαθητοῦ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ὑποδείξεως τῆς ἀκτινοβολούσης εἰκόνης τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς εὐγενεστερας αὐτοῦ φύσεως.

Ἐχὼν δὲ ὁ Σενέκας πλοῦτον πολύν, κατάρθρωσεν ἐν ἔτει 56 νὰ γίνῃ ὕπατος, ἀλλ' ὁ φόβος ἤρχισεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑποσκάπτῃ τὴν ὑψηλὴν του θέσιν. Παρεῖχε δὲ ἱκανὰς πρὸς κατηγορίαν ἀφορμὰς ὁ ὑπὲρ τὸ δέον κοσμικὸς βίος τοῦ ἠθικολόγου φιλοσόφου. Ἡδὴ ἐν ἔτει 58 ὁ Πόπλιος Σουίλλιος, ὁ ἐκδικητικὸς τῆς ἐποχῆς τοῦ Κλαυδίου κατήγορος, πολλὰ καὶ δεινὰ ὠμίλησεν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἐναντίον αὐτοῦ. Ὑπέμνησεν ὁ ῥήτωρ τὰς παλαιὰς τοῦ φιλοσόφου ἀμαρτίας εἰς τὴν ἐξορίαν, εἰς ἣν δικαίως ὁ νεαρὸς ἐρωτόληπτος ἐπὶ Κλαυδίου εἶχε καταδικασθῇ, εἰρωνεύθη τὸν αὐστηρὸν ἠθικολόγον, ὅστις κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς φιλίας του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐθησαύρισε τριάκοντα ἑκατομμύρια σηστερτίων καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα θηρεύει ἀκόμη κληρονομίας καὶ ἐκμυζᾷ τὴν τε Ἰταλίαν καὶ τὰς ἐπαρχίας (μάλιστα δὲ τὴν Βρεττανίαν) διὰ καταθλιπτικῆς τοκογλυφίας, ὠμίλησεν εἰρωνικῶς περὶ τοῦ σχολαστικοῦ διδασκάλου, ὅστις ἐκ φόβου κατεφέρετο κατ' ἐκείνων, οἵτινες ἤνωσαν τὴν ζωντανὴν καὶ ἀδιάφθορον ῥητορείαν, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ προστασία τῶν πολιτῶν (ἐναντίον τῆς πληρωμῆς τῶν δικανικῶν ῥητόρων εἶχεν ἐκδοθῇ συγκλητικὸν δόγμα) ¹⁾.

¹⁾ Τακίτ. Χρονικὰ 13, 42. Σ. Μ.

Πρὸς τὴν παλαιὰν αὐτοῦ εὐεργέτιν, τὴν Ἀγριππίναν, ὁ Σενέκας εὐρίσκειτο πλέον εἰς διάστασιν. Ἀπ' ἀρχῆς εἶχε προσπαθήσῃ νὰ μειώσῃ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν δημοσίων πραγμάτων, πάντοτε δὲ ὅταν ἡ μήτηρ διεφέρετο πρὸς τὸν υἱόν, ἐκεῖνος ἐτάσσετο πρὸς τὸ μέρος τοῦ υἱοῦ. Τὸ ὅτι δὲ καὶ ὑπεστήριξε τὸν φόνον τῆς Ἀγριππίνης καὶ ἐδέχθη σοφιστικῶς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μητροκτονίαν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένῳ αὐτοκρατορικῷ πρὸς τὴν σύγκλητον ἐγγράφῳ (τῷ 59), τοῦτο εἶναι ἀνεξίτηλος κηλὶς καταισχύνουσα τὴν μνήμην του.

Ἐλαυνόμενος ἤδη ὑπὸ τῶν Ἑρινύων τῆς συνειδήσεως περιέπιπτεν ὅσημέραι ὁ μητροκτόνος εἰς πράξεις, αἵτινες ἐφανέρωνον ἀληθῆ καλλιτεχνικὴν παραφροσύνην. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ πρώτου ξυρίσματος τοῦ γενείου του (ἐν ἔτει 59) ἤγαγεν ἑορτὴν τὰ Ἰοὺβενάλια (Juvenalia), καθ' ἣν ἐτελέσθησαν θεατρικαὶ παραστάσεις, εἰς ἃς ἠναγκάσθησαν νὰ λάβωσι μέρος, ἄνευ διακρίσεως ἀξιώματος, ἡλικίας ἢ γένους, εὐγενεῖς ἄνδρες καὶ γυναῖκες, παρῆλθε δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέατρον τὴν κιθαρωδικὴν σκευὴν ἐνδεδυμένος καὶ ἐκιθαρώδησε Ἀττιν τινὰ ἢ Βάκχας. Παρίσταντο δὲ ὡς ὑποβολεῖς ὁ Βοῦρρος καὶ ὁ Σενέκας καὶ ἔδιδον τὸ σύνθημα τῆς ἐπιδοκιμασίας¹⁾.

Ὑπὸ τὸ πρόσχημα, ὅτι δῆθεν ἡ Ἀγριππίνα ἐπεβούλευε τὴν ζωὴν του, ἱδρύσε πρὸς ἑορτασμὸν τῆς σωτηρίας του (ἐν ἔτει 60), κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἑλληνικῶν ἀγώνων, τὰ Νερώνεια, ἀγῶνα πενταετηρικόν, μουσικόν καὶ γυμνικόν καὶ ἵππικόν²⁾. Οἱ μουσικοὶ ἀγῶνες, οἵτινες περιελάμβανον καὶ τὴν μουσικὴν, ἐνόργανον καὶ φωνητικὴν, καὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν ῥητορικὴν, ἐτελοῦντο ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ Πομπηίου ἐνώπιον ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, αὐτὸς δὲ ὁ Νέρων ἐλάμβανεν ἐπὶ τῇ ἀπαγγελίᾳ ἐνὸς ποιήματος ἢ ἐνὸς λόγου ῥητορικοῦ τὸν τιμητικὸν στέφανον ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀγωνοδικῶν.

¹⁾ Δίων Κάσ. 61, 19 ἔξ. Ὁ Δίων τὰ Juvenalia τὰ ἐπεξηγεῖ ἑλληνιστὶ νεανισκεύματα. Ἰδ. καὶ Τακίτ. Χρον. 16, 4. Σ. Μ.

²⁾ Σουητών. ἐν βίῳ Νέρωνος 12. Σ. Μ.

Ἐλαυνόμενος δὲ ὑπὸ πόθου ἀκατασχέτου, ἵνα καὶ πάλιν φημισθῇ τὸ ὄνομά του, ἀνενέωσε πάλιν τὰ Νερώνεια καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ὀρισθείσης προθεσμίας. Τότε δὲ φορῶν τὸ θεατρικὸν προσωπεῖον ἔψαλε τὴν Νιόβην, ὅπως ἄλλοτε ἔψαλε τὴν Κανάκην τίκτουςαν, τὸν Ὁρέστην τὸν μητροκτόνον, τὸν Θυέστην, τὸν ἐκτυφλωθέντα Οἰδίποδα, τὸν Ἡρακλέα μαϊνόμενον, τὴν Ἀντιγόνην ¹⁾. Ἦσαν δὲ ταῦτα λυρικὰ μουσικὰ τεμάχια, τὰ ὅποια ἐξέλεγεν ἐξ Ἑλληνικῶν τραγωδιῶν ἢ ῥήσεις τραγικαί.

Μετά δὲ τὸν θάνατον τοῦ Βούρρου (τῷ 62) καὶ τοῦ Σενέκα (τῷ 65) ἀφέθη πλέον ἀκράτητος εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν παθῶν του. Ἐπεχείρησε καλλιτεχνικὰ ταξείδια εἰς τὴν Νεάπολιν, ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς ὁποίας ἐκιθαρώδησεν Ἑλληνικὸν νόμον, εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν Ὀλυμπίαν, ἐπιστρέφων δὲ διωργάνωσε θριαμβευτικὴν εἴσοδον εἰς τὴν Ῥώμην, καθ' ἣν προεπορεύοντο οἱ φέροντες τοὺς ἀποκομισθέντας στεφάνους ²⁾.

Ἡσχολεῖτο δὲ καὶ περὶ τὴν ποίησιν. Διηγεῖται ὁ Τάκιτος (Χρον. 14, 16), ὅτι συνήθροίze περὶ ἑαυτὸν νέους ποιητάς, οἵτινες δὲν εἶχον γίνῃ ἀκόμη γνωστοί, καὶ ὅτι οὗτοι ἀπὸ κοινοῦ συνερχόμενοι, συνηρμολόγουν ἐν ποίημα ἐκ στίχων, οὓς ἡ ἑφερον ἐτοίμους μεθ' ἑαυτῶν, ἢ ἐκεῖ εὗρισκον, καὶ ἔδιδον κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον σχῆμα τεχνικὸν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος παρεχομένην πρώτην ὕλην. Ἄλλ' ὁ Σουητώνιος (ἐν β. Νέρ. 52) βεβαιοῖ ὅτι ἔγραφε ποιήματα προθύμως καὶ ἀκόπως, κλίσιν ἔχων πρὸς τὴν ποίησιν καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἀληθὲς τὸ ὑπὸ τινων λεγόμενον ὅτι ἀλλότρια ποιήματα ἐξέδιδεν ὡς ἰδικά του. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς γνώμης ταύτης προσθέτει ὁ Σουητώνιος, ὅτι εἶχον περιέλθῃ εἰς χεῖράς του ἰδιόγραφα τοῦ Νέρωνος περιέχοντα γνωστοὺς στίχους μετὰ πολλῶν μεταβολῶν καὶ ἀποσβέσεων, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οἱ στίχοι εἶχον γραφῇ ἐσκεμμένως ὑπὸ τοῦ ἰδίου καὶ ὅχι καθ' ὑπαγόρευσιν ἄλλου.

¹⁾ Σουητών. ἐν βίῳ Νέρωνος 21 Σ. Μ.

²⁾ Τάκιτ. Χρον. 15, 33. Σ. Μ.

Ἐν τούτοις ἡ γνώμη τοῦ Σουητωνίου δὲν ἀποκλείει τὴν τοῦ Τακίτου, ἐνδεχόμενον δὲ ἀμφότερα νὰ συνέβαινον, ὅπως δὴ ποτε δὲ μένει ἀκεραία ἡ κρίσις τοῦ Τακίτου, ὅτι τὰ ποιήματα τοῦ Νέρωνος δὲν ἐνέπνεεν αὐθόρμητος ὁ ποιητικὸς οἷστρος. Μεταξὺ δὲ τῶν φίλων ἐκείνων, ὧν ἐχρησιμοποίει ὁ Νέρων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν βοήθειαν ἢ τὴν κρίσιν, ἦτο καὶ ὁ κατόπιν αὐτοκράτωρ Νερούας, ὅστις νέος ὢν ἡσχολεῖτο καὶ αὐτὸς περὶ τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν, γράφων ἐλεγειακὰ ποιήματα, δι' ἃ ὀνομάζεται ὁ Τίβουλλος τῆς ἐποχῆς τοῦ καὶ μάλιστα ἐν τινὶ ποιήματι τοῦ Νέρωνος ¹⁾.

Συνέταξε δὲ καὶ ἐπικὸν ποίημα Τρωϊκὰ ὁ Νέρων, ὅπερ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Τροίας. Παρανοήσας δὲ ἐν χωρίον τοῦ Βιργιλίου Γεωργικῶν (3, 36), ἔνθα ὁ Κύνθιος (δηλ. ὁ Ἀπόλλων) ὀνομάζεται auctor Troiae, ἐπλάσεν αὐτὸς βασιλέα Κύνθιον κτίστην τῆς πόλεως. Διεξήρχετο ἔπειτα λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὸν Πάριν, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὸ ποίημα κατετείνετο μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς τὸ μέρος (halosis Troiae) λέγεται ὅτι τὴν κιθαρωδικὴν λαβὼν στολὴν ἔψαλεν, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ παλατίου τοῦ Μαικήνα κατεθεῖτο τὴν καιομένην Ῥώμην ²⁾.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ποιήματος τῶν Βακχῶν φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ὁ Πέρσιος (1, 99 ἐξ.) τοὺς στίχους ἐκείνους, οἵτινες περιγράφουσι τὴν ἐμφάνισιν, τὴν θορυβώδη μουσικὴν καὶ τὴν ἄλλην ἀγαλλίασιν στίφους Βακχῶν. Διὰ περισσείας Ἑλληνικῶν λέξεων ἐπέτυχεν ὁ ποιητὴς νὰ παραγάγῃ μίαν ἐντύπωσιν κωδωνοκρουσίας, ἥτις αὐξάνει ἀκόμη διὰ τοῦ ἄσματος.

Ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου ἐνὸς ἄλλου ποιήματος, οὔτινος ἀγνοοῦμεν τὴν ὑπόθεσιν, ἐσώθησαν τρεῖς καλοὶ δακτυλικοὶ στίχοι ἀνα-

¹⁾ Τοῦτο ἀναφέρει ὁ Μαρτιάλιος (Ἐπιγρ. 8, 70) λέγων: Sed tamen hunc nostri scit temporis esse Tiballum, carminis qui docti Neronis habet.—Τὰ λεύκανα τῶν τοῦ Νέρωνος ποιημάτων ἰδ. παρὰ Baehrens Fragmenta poet. Roman. σ. 368 ἐξ. Σ. Μ.

²⁾ Δίων Κάσ. 62, 18. Σ. Μ.

φερόμενοι εἰς τὸν ῥοῦν τοῦ Τίγριδος ποταμοῦ, ἕτερος δὲ πάλιν μεμονωμένος δακτυλικὸς στίχος περιγράφει μετὰ χάριτος τὴν μαρμαίρουσαν λάμψιν τοῦ κινουμένου τραχήλου περιστερᾶς.

Ἐγραψεν ἀκόμη καὶ ἄλλο ποίημα (προωρισμένον ἴσως νὰ ἀναγνωσθῇ κατὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας), ἐν ᾧ ἔφεγε τὸν Μιθραδάτην, ὅτι ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις εἶχεν ἀγωνισθῇ δι' ἄρματος, ὅπερ ἔσυρον δέκα ζεύγη ἵππων, κατὰ τὸ ὅποιον ἀγώνισμα αὐτὸς ἀκριβῶς εἶχεν ἀποτύχη ¹⁾.

Μετὰ χαρᾶς δὲ ἐξεδήλωνε τὴν παιδαριώδη ἀκολασίαν τοῦ γράφων ὑβριστικὰ ποιήματα ἐναντίον εὐγενῶν συγχρόνων. Ἐν ἐκ τούτων ἐπεγράφετο Luscio (Ἀλλοίθωρος), ἔσκαπτε δὲ τὸν κατόπιν γενόμενον πραίτωρα Κλώδιον Πωλλίωνα. Ἄλλο διέσυρε τὸν συγκλητικὸν Ἀφράνιον Κοϊντιανὸν ἔνεκα κρυφίων ἀμαρτημάτων, δι' ὃ καὶ ὁ Κοϊντιανὸς πρὸς ἐκδίκησιν τῆς γενομένης ὑβρεως, μετέσχε τῆς συνομωσίας τοῦ Πείσωνος ²⁾. Καὶ ὅταν δὲ ἀκόμη εἶχεν ἐκραγῇ ἢ ἐναντίον τοῦ ἐπανάστασις ἔγραφεν ἀκόμη ὁ ἐλεεινὸς αὐτοκράτωρ εἰρωνικὰ ποιήματα κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος καὶ ἔψαλλεν αὐτὰ παρὰ πότον κατ' ἰδίαν μελοποιῶν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι συνέταξε καὶ ἀκολάστους στίχους. Ὑμνησε καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ σύζυγον Ποππαίαν, ἐν δὲ τῷ εἰς αὐτὴν ποιήματι παρέβαλλε τὴν κόμην τῆς, ἔνεκα τοῦ χρώματος, πρὸς τὸ ἥλεκτρον.

Καὶ ἡ μὲν μανία τοῦ παράφρονος αὐτοκράτορος τοῦ νὰ μιμηταὶ κατὰ παιδαριώδη τρόπον ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας, ἦτο μόνον ἀναξιοπρεπής, ἀλλὰ κατὰ πολὺ χείρων τῆς ἀναξιοπρεπείας ταύτης ἦτο ἡ τρομοκρατία, δι' ἧς ἡ ματαιόδοξος μωρία τοῦ ἐξεδίαζε τὴν πρὸς τὰ ἔργα τοῦ προσοχὴν τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐπιφανῶν καθὼς καὶ τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτῶν. Κατῴρωνε δὲ τοῦτο δι' ἐγκαθέτων κατασκόπων. Εἶχε δὲ τότε σχηματισθῇ ἀληθὴς τέχνη τοῦ χειροκροτεῖν, καὶ εἶχον λεπτομερῶς ὠρισμένους βαθμοὺς τὰ

¹⁾ Σουητών. β. Νέρ. 24. Σ. Μ.

²⁾ Σουητών. β. Δομιτιαν. 1. Τακίτ. Χρον. 15, 49. Σ. Μ.

χειροκροτήματα. Ὑπῆρχε σύστημα παρεσκευασμένον πεντακισχιλίων στρατιωτῶν, καλουμένων Αὐγουστειῶν (Augustiani), οἳτινες ἐφρούρουν τὸ θέατρον ὅποτε ἐκεῖνος ἐνεφανίζετο. Οἱ Αὐγούστειοι ἔδιδον τὸ σύνθημα καὶ ἔκαμνον ἀρχὴν τῶν ἐπαίνων, θορυβωδῶς ἀναφωνοῦντες· «Ὁ καλὸς Καῖσαρ, ὁ Αὐγουστος, εἰς ὡς Πύθιος» κτλ.¹⁾ Ὑμνολόγουν δὲ τὴν ωραίαν φωνὴν του, ἐν ᾧ πράγματι ἦτο κακόφωνος. Εἰς ταῦτα προστετίθετο καὶ ἡ παιδαριώδης ζηλοτυπία του, διότι οὐδένα ἡνέιχετο ἀντίτεχνον, διεκδικῶν δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ πάντας τοὺς στεφάνους, κατεπίεξε πᾶσαν ἀληθῆ καλλιτεχνικὴν εὐφυΐαν. Καὶ ὅμως ὁ ἀνίκανος ἐκεῖνος ἐρασιτέχνης ἐνόμιζεν ὅτι μόνος αὐτὸς ἠδύνατο νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν γραμματειακὴν λάμψιν τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου!

Η ΒΟΥΚΟΛΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ.

Εὐθὺς ὡς ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ὁ Νέρων, ἤρχισεν ὡς ἐκ συνθήματος νὰ φημιζῆται μετὰ τῶν αὐλικῶν κύκλων ὁ νέος χρυσοῦς αἰὼν, ὅστις ἔμελλε κατὰ τὴν λάμψιν νὰ εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Αὐγουστείου. Ὅπως δὲ ὁ Βιργίλιος ὑπὸ τὴν μορφὴν ἀφελοῦς ποιμενικοῦ ᾄσματος εἶχεν ὑμνήσῃ ἐν τῇ τετάρτῃ Ἐκλογῇ (ιδ. τόμ. Β' σ. 41) τὸν νέον βίον, οὕτω καὶ νῦν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἐξελέγχθη ὅπως διατυμπανίσῃ εἰς τὸν κόσμον τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ αἰῶνος τοῦ Νέρωνος. Ἐθεωρήθη καλὸν τὰ ταπεινωτικὰ ὑμνολογήματα νὰ ἐξέρχωνται οἰονεὶ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ, ἀντιπρόσωπος δὲ τῆς τριαυτῆς τάσεως ὑπῆρξεν ὁ καλούμενος Καλπούρνιος, οὗτινος τὰ εἰδυλῖα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι παραστατικῶς ἀπηγγέλλοντο εἴτε ἐν στενωτέρῳ αὐλικῷ κύκλῳ, ὅπως ἄλλοτε τὰ Βουκολικὰ τοῦ Βιργιλίου (ιδ. τόμ. Β' σ. 59).

Εὐθὺς ἀμέσως ἐν τῷ πρώτῳ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ θορυβω-

¹ Δίων Κάσ. 61, 20. Σ. Μ.

δῶς προφητεύει ὁ Καλπούρνιος τὸν νέον αἰῶνα ¹⁾. Εἶναι ἀρχὴ τοῦ φθινοπώρου· ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη νύκτας λάμπει κομήτης ἐν τῷ οὐρανῷ. Τῷ ὄντι δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δολοφονίας τοῦ Κλαυδίου καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Νέρωνος ἐφαίνεται κομήτης. Δύο ποιμένες εὐρίσκουσι τὴν προφητείαν ἐγκεχαραγμένην εἰς φλοιὸν συκῆς, καὶ συντάκτης αὐτῆς ἦτο αὐτὸς ὁ Φαυνος. Εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια μέλλει νὰ βασιλεύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Θεοῦ νεανίου, ὅστις ἐν ἡλικίᾳ δεκατριῶν ἐτῶν εἶχεν ἤδη ἀποδείξῃ τὴν ἀκαταγώνιστον αὐτοῦ εὐφράδειαν συνηγορήσας ὑπὲρ τῶν Ἰλιέων, ἤτοι τῶν κατοίκων τοῦ Ἰλίου, τῆς κοιτίδος τοῦ γένους του. Πλήρης ὁμόνοια θὰ ἐπικρατήσῃ ἐντὸς τοῦ κράτους διὰ τὴν *clementian* ἐκείνην, ἣν ὁ Σενέκας εὔρε συνεσωματωμένην ἐν τῷ Νέρωνι. Ἡ σύγκλητος δὲν θὰ ἀγῆται πλέον δεσμία εἰς θάνατον ὅπως ἐπὶ Κλαυδίου, οἱ δῆμιοι θὰ ἀναπαύωνται ἄεργοι, δὲν θὰ εἶναι πλέον κενὸν τὸ βουλευτήριον, ἔρημοι δὲ συγκλητικῶν θὰ εἶναι αἱ εἰρκταί. Ἡ τῶν ὑπάτων ἀρχὴ θὰ τιμᾶται καὶ πάλιν ὅπως ἄλλοτε, καὶ πλήρῃ ἰσχὺν θὰ ἔχουσιν οἱ νόμοι. Πάντα ταῦτα ὑπόσχεται πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συμφώνως πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Σενέκα συνταχθὲν αὐτοκρατορικὸν πρόγραμμα, ὁ ἐπιφανὴς λαμπρὸς κομήτης, ὅστις εἶναι πολὺ διάφορος τοῦ φανέντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, διότι ἐκεῖνος ἦτο τοῦ ἐμφυλίου πολέμου μηνυτὴς καὶ προάγγελος, ἄδικον δὲ ἔχουσιν οἱ νομίσαντες ὅτι καὶ οὗτος προμηνύει δυστυχίας. Ἐν τέλει δὲ τῆς Ἐκλογῆς, εἷς ἐκ τῶν ποιμενίσκων ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ Μελίβοιος θὰ φέρῃ ἴσως εἰς τὰ ὦτα τοῦ αὐτοκράτορος ταύτας τὰς προφητείας.

Ἡ προφητεία ἐπραγματοποιήθη Μετ' ὀλίγον, ἐν τῇ τετάρτῃ Ἐκλογῇ, δύο ἀδελφοὶ ἐγκωμιάζουσιν ἀμοιβαίως τὸν νῦν αἰῶνα. Καὶ πάλιν ὑμνολογεῖται ἡ παγκόσμιος εἰρήνη, ἡ προσφάτως ἀναγεννηθεῖσα εὐφορία τῆς φύσεως, ἡ ἀσφάλεια τοῦ ἐκ τῆς ἐργασίας

¹⁾ Αἱ ἐπὶ τοῦ Καλπουρνίου Ἐκλογαὶ περιέχονται ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν *Poet. Latin' minorum* τοῦ Baehrens (σ. 65—102). Σ. Μ.

προερχομένου κέρδους, ἡ ἀνενόχλητος παιδρότης τῶν ἀγροτικῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἀγώνων, ἐν τέλει δὲ ἀποτείνεται πρὸς τοὺς θεοὺς εὐχὴ ὑπὲρ τῆς μακροβιότητος καὶ εἰ δυνατόν ὑπὲρ τῆς αἰωνιότητος τοῦ προσφιλοῦς ἡγεμόνος. Ἐκ τῶν δύο αἰοιδῶν προλογίζει ὁ Κορύδων, ἀκροατῆς δὲ εἶναι ὁ εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενος Μελίβοιος. Εἰς τὸν Μελίβοιον ὀφείλει ὁ Κορύδων, ὅτι δύναται ἀμέριμνος περὶ τῶν τοῦ βίου νὰ διατρίβῃ ἐν Ἰταλίᾳ, διότι ἄλλως θὰ ἠναγκάζετο νὰ ἐργάζεται ὡς μισθωτὸς ἐν Ἰσπανίᾳ. Μέχρι τοῦδε ἔφαλλε μόνον ταπεινότερα ἀγροτικὰ ἄσματα, ἀλλ' οἱ καιροὶ ἤλλαξαν καὶ τώρα ἀναλαμβάνει ὑψηλότερον τόνον. Τὴν σύριγγα τοῦ Τιτύρου, δηλαδὴ τοῦ Βιργιλίου, ἐδώρησεν εἰς αὐτὸν ὁ doctus Ἰόλλας. Ὁ Μελίβοιος κατὰ πρῶτον εἶχεν ἀμφισβολίαν ἐὰν ὁ Κορύδων θὰ ἐπετύγχανε νὰ ἀποδώσῃ τοὺς φθόγγους τοῦ Βιργιλίου, οἳ ἀντηχοῦσιν ἐν τῇ τετάρτῃ ἐκείνου Ἐκλογῇ, ἀφ' οὗ ὅμως ἤκουσεν αὐτὸν ᾄδοντα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἀμύντου, λέγει ὅτι τὰ ἀμοιβαῖα αὐτῶν ἄσματα τόσον ὁμαλῶς καὶ τόσον ἡδέως προσπίπτουσιν, ὥστε αὐτὸς δὲν θὰ προετίμα τῶν ἁσμάτων ἐκείνων τὸ νέκταρ, ὅπερ πλάττουσιν αἱ μέλισσαι αἱ Πελιγνικαὶ (δηλαδὴ τὰ ποιήματα τοῦ Ὁιδίου). Ὁ Κορύδων ὑπόσχεται καὶ ἄλλα ἡδύτερα ἀκόμη ἄσματα, ὅταν θὰ ἔχῃ ἴδιον κτῆμα, παρακαλεῖ δὲ τὸν Μελίβοιον, ὅστις ἔχει ἐλευθέραν τὴν εἰς τὸ παλάτιον εἰσοδόν, νὰ φέρῃ τῷ θεῷ (δηλαδὴ τῷ Νέρωνι) τὰ ἄσματά του. Τότε, λέγει θὰ εἶσαι ὁ Μαικήνας μου. Εὐκόλως ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μελιβοίου διαγινώσκειται ὁ εὐγενὴς Γάιος Καλπούρνιος Πείσων. Καὶ περὶ τοῦ Μελιβοίου ἐν τῇ τετάρτῃ Ἐκλογῇ (στίχ. 53 ἐξ.), ὅπως καὶ περὶ τοῦ Πείσωνος ἐν τῷ ποιήματι τῷ ἐπιγραφομένῳ Πείσωνος ἐγκώμιον (στίχ. 163 ἐξ.)¹⁾, λέγεται ὅτι εἶναι ἀξι-

¹⁾ Τὸ ἐκ στίχων δακτυλικῶν 261 ἀποτελούμενον τοῦτο ποίημα ἐπιγράφεται *Laus Pisonis* ἢ *Panegyricus in Pisonem*, περιέχεται δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν *Poet. Latin. minor.* τοῦ Baehrens (σελ. 221—236) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Incerti laus Pisonis*. Τῷ ὄντι δὲ τὸ ποίημα εἶναι κυρίως εἰπεῖν ἀδέσποτον, πρῶτος δὲ ὁ Haupt ἀπέδωκεν αὐτὸ εἰς Καλπούρνιον τὸν βουκολικὸν ποιητὴν. Σ. Μ.

όλογος ποιητῆς καὶ ὅτι « ἄλλοτε μὲν αὐτὸν ἡ Μοῦσα Βακχικοῖς κορύμβοις ἐσκέπασεν, ἄλλοτε ἐσκίασε τῇ δάφνῃ ὁ Ἀπόλλων ». Φαίνεται δὲ ὅτι ἔγραψε καὶ περὶ τῶν σημείων τῶν καιρῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κορύδων εὐγνωμόνως ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ Μελίβοιος ἐλεεῖ τὴν πενίαν τοῦ καὶ ἐπιθαρρύνει τὴν νεανικὴν τοῦ φιλομάθειαν, ἀποκλίνει τις εἰς τὸ νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ὁ νεαρὸς συγγραφεὺς τοῦ Ἐγκωμίου τοῦ Πείσωνος καὶ ὁ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος τετάρτης Ἐκλογῆς, εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἡ ἐπιδίωξις τῆς εὐμενείας τοῦ Πείσωνος ἔσχε καλὸν ἀποτέλεσμα, διότι ὁ ποιητῆς ἐγένετο δεκτὸς εἰς τὸν οἶκον τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρός, ἐκεῖθεν δὲ προσέλαβε καὶ ἐκεῖνος τὸ τῆς οἰκογενείας ὄνομα Καλπούρνιος. Βεβαίως δὲ καὶ ὑπὸ τὰ λοιπὰ βουκολικὰ πρόσωπα ὑποκρύπτονται πραγματικοὶ ἄνδρες ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ doctus Ἰόλλας φαίνεται ὅτι ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ποιητικῆς τοῦ Κορύδωνος-Καλπουρνίου. Τὸν νεώτερον ἀδελφὸν Ἀμύνταν εἶχεν ἄλλοτε (ἐπὶ Κλαυδίου) ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ποιήσεως ὁ Κορύδων, διότι οὐδὲν ὄφελος ἀποδίδει ἡ ποίησις (23 ἐξ.), ἐκεῖνος δὲ ἐπικαλεῖται προγενέστερόν τι ἄσμα ἐγκωμιαστικὸν τοῦ νῦν αἰῶνος (105 ἐξ.).

Ὀλίγον ἴσως βραδύτερον συνετάχθη τὸ δεύτερον τῶν δύο ἀδεσπότην βουκολικῶν ποιημάτων, τὰ ἑποῖα διέσωσεν ἡμῖν ἐν χειρόγραφον τοῦ Einsiedeln ¹⁾. Ἡ σχέσις τοῦ δευτέρου τούτου ἀδεσπότητος Βουκολικοῦ ποιήματος πρὸς τὴν τετάρτην Ἐκλογὴν τοῦ Καλπουρνίου καταφαίνεται ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρκτικῶν, λέξεων, διότι τοῦ μὲν Καλπουρνίου τὸ ποίημα ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων Quid tacitus, Corydon κτλ., τὸ δὲ ἀδέσποτον Quid tacitus, Mystes?

¹⁾ Τὸ Einsiedeln εἶναι πόλις τῆς Ἑλβετίας ἐν τῇ καντονίᾳ τοῦ Schwitz, ἔχουσα περὶ ἑπτὰ μοναστήριον Βενεδικτίνων. Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος δύο ἀδέσποτα Βουκολικὰ ποιήματα (Incerti carmina Bucolica), ἅτινα περιέχονται ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν Poet. latin. minor. τοῦ Baehrens (σελ. 60—64), εὐρέθησαν ὑπὸ Hagen ἐν χειρογράφῳ τοῦ Einsiedeln τοῦ δεκάτου αἰῶνος. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Hagen καὶ ἄλλων, τὰ ποιήματα ταῦτα εἶναι τῶν ἀρχῶν τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος. Ἐδημοσιεύθησαν τὰ πρῶτον ἐν τῇ 28 τόμ. τοῦ Philologus, Σ. Μ.

Ἐναντιρρήτως ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς ἤθελε νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀναγνώστου τὴν Ἑκλογὴν τοῦ Καλπουρνίου. Ὑμνολογεῖται δὲ καὶ ἐν τῷ ἀδεσπότῳ ποιήματι ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἐπὶ Κρόνου βίου καὶ τῆς Ἀστραίας, ἡ δὲ περιγραφὴ περιέχει τὰς συνήθεις ἐννοίας καὶ μόνον ἢ διατύπωσις αὐτῶν εἶναι συντομωτέρα. Ἐντύπωσιν κάμνει τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει τὴν διαφορὰν, ἥτις ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ νῦν αἰῶνος καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Σύλλα καὶ τῆς Τριανδρίας, ὡς ἐὰν ἤθελε τὴν ἰδέαν τῆς τρομοκρατίας ἀκριβῶς νὰ ἀποκρούσῃ. Ὁ τελευταῖος τοῦ ποιήματος στίχος (*Casta fave, Lucina: tuus iam regnat Apollo*) εἶναι ὁ γνωστὸς στίχος τοῦ Βιργιλίου ἐν τῇ τετάρτῃ Ἑκλογῇ (στίχ. 10). Ὁ ποιητὴς πιστοποιεῖ οὕτως εἰπεῖν διὰ τῆς φράσεως, ὅτι τῷ ὄντι βασιλεύει ὁ Ἀπόλλων, διότι Ἀπόλλων ἤθελε νὰ θεωρῇται ὁ Νέρων. Τὸ περιεργότερον εἶναι ὅτι ὁ ἄγνωστος ποιητὴς ἔχει καὶ ἓνα ὑπαινιγμὸν εἰς τὴν ὑπαρξίν τότε ἐν Ῥώμῃ ἀντιπολιτευτικῆς ἐναντίον τοῦ Νέρωνος τάσεως. Οἱ δύο συνδιαλεγόμενοι γεωργοί, εἶναι δύο αὐλικοί. Πρὸ ὀλίγου ἐσηκώθησαν ἐκ τῆς τραπέζης. Ὁ εἷς, ὅστις κατόπιν ἀπαγγέλλει τὸ ἐγκώμιον, εἶναι σκεπτικὸς, καὶ ἐν ἀγανακτήσει ρίπτει λόγον βλέμμα πρὸς τὴν μωρὰν τῶν κτηνῶν ἀγέλην, ἥτις δὲν παραδέχεται ὅτι οὗτος ὁ αἰὼν εἶναι ὁ χρυσοῦς (στίχ. 22).

Οἱ ἀφελεῖς ποιμένες ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ εἰδυλλίῳ θαυμάζουσιν ἀδιστάκτως καὶ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὰς πράξεις του. Ὁ Κορύδων ἐπιστρέφων ἐκ Ῥώμης (Καλπουρν. Ἑκλ. 7) διηγεῖται πρὸς τὸν πρεσβύτερον σύντροφόν του μετ' ἀφελοῦς θαυμασμοῦ τὴν λαμπρὰν θέαν, ἣν ὁ νεαρὸς αὐτοκράτωρ εἶχε διοργανώσῃ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Περιγράφει καὶ τὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν λαμπρότητα τοῦ θεάματος, τὴν περιεργότεραν τοῦ ἀμφιθεάτρου διακόσμησιν, τὰ σπάνια ζῶα (λευκοὺς λαγούς, κάπρους παραδόξους, ἄλλας, βίσωνας καὶ βουβάλους, φώκας ἀγωνιζομένας πρὸς ἄρκτους καὶ ἵπποποτάμους), ἅτινα ἐρρίφθησαν εἰς τὴν παλαιίστραν. Ἐπὶ τέλους δὲ περιγράφει καὶ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα, ἐν τῇ μορφῇ

τοῦ ὁποίου ὑπάρχουσι συνηνωμένοι ὁ Ἄρης καὶ ὁ Ἀπόλλων. Τὸ μετὰ θαυμασμοῦ ἀναφερόμενον ξύλινον ἀμφιθέατρον εἶχεν οἰκοδομηθῆ ἔν τετι 57 μ. Χ. ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως, ἡ δὲ περιγραφομένη παράστασις φαίνεται ὅτι ἐδόθη ὀλίγον μετὰ τὴν τοῦ οἰκοδομήματος ἀποπεράτωσιν καὶ ἴσως πρὸς ἐγκαινιασμὸν αὐτοῦ. Ἄν εἶναι ὀρθὴ ἢ ὑπόθεσις, ὅτι καὶ ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἐκλογῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ, ὁ Κορύδων (ὅστις χαρακτηρίζεται ὡς διακεκριμένος αἰοδὸς) εἶναι αὐτὸς ὁ ποιητὴς Καλπούρνιος, τότε εἶναι λίαν ἐνδεχόμενον, τὸ ταπεινὸν τοῦ Κορύδωνος παράπονον, ὅτι ἔνεκα τῆς ἀγροικότερας περιβολῆς του δὲν ἡδυνήθη ἐγγύτερον νὰ προσίδῃ τὸν αὐτοκράτορα, νὰ ὑπαινίσσῃται τὸν πόθον, ὅφ' οὗ ὁ Καλπούρνιος κατείχετο, τοῦ νὰ σχετισθῇ ὅπωςδῆποτε ἐγγύτερον πρὸς τὸν Νέρωνα.

Ὡς κιθαρῳδὸν καὶ ποιητὴν ἐξυμνεῖ τὸν αὐτοκράτορα ἡ πρώτη τῶν δύο ἀδεσπότην Ἐκλογῶν. Ἐνώπιον ἐνὸς κριτοῦ περιγράφουσιν ἀμοιβαίως δύο νεαροὶ ποιμένες, ἐν ἰδίῳ ἕκαστος ἄσματι, τὴν εἰς αὐτοὺς ἐμποιηθεῖσαν ἐντύπωσιν. Ὁ Λάδας ἤκουσε τὸν νεαρὸν θεὸν κιθαρῳδοῦντα, φαντάζεται δὲ ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ, ὅτι διὰ τοιαύτης ἀρμονίας ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου θὰ ἐτακτοποίησε τὰς οὐρανίους σφαίρας, ὅτι οὕτω θὰ ἔψαλε τὸν παιᾶνα ὁ Ἀπόλλων, ὅτε ἐνίκησε τὸν Πύθωνα. Ὁ Θαμύρας ἦτο παρὼν ἐν τῷ θεάτρῳ, ὅτε ἔψαλεν ὁ Νέρων τὴν Τροίαν ἀλωσιν. Ὀνειρεύεται δὲ ὅτι εὕρισκετο ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος καὶ ὅτι εἶδε τὸν μὲν Ὀμηρον λύοντα ἀπὸ τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς τὸ σεμνὸν τοῦ ποιητοῦ διάδημα καὶ περιστέφοντα δι' αὐτοῦ τοὺς κροτάφους τοῦ αὐτοκράτορος, τὸν δὲ Βιργίλιον ἐκεῖ που παριστάμενον καὶ ἐξαφανίζοντα τὸ ποίημά του. Πιθανὸν τὰ πράγματα νὰ συνέβησαν τῷ ὄντι οὕτω. Διότι ἐν ἔτει 66 (ἴσως κατὰ τὰ δεύτερα Νερώνεια) ἐκιθαρῳδήσε δημοσίᾳ ἐν τῷ θεάτρῳ μέρος τοῦ ἐπικοῦ αὐτοῦ ποιήματος, τῶν Τρωϊκῶν, ἡ δὲ Τροίαν ἀλωσις εἶχεν ἤδη περατωθῆ τῷ 64.

Αἱ λοιπαὶ τοῦ Καλπούρνιου Ἐκλογαὶ δὲν εἶναι ἄξια πλείονος λόγου. Εἶναι μὲν ἱκανῶς κομψαί, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχουσι πρωτοτυ-

πίαν, εἶναι δὲ ἀπλούστατα ἀπομιμήσεις παλαιοτέρων παραδειγμάτων. Ἐν τῇ ἑκτῇ ἔχομεν ἀμοιβαίας προκλήσεις πρὸς διαγωνισμόν, ὅπως παρὰ Βιργιλίῳ, ὃν ὅμως δὲν φθάνει κατὰ τὴν τελειότητα ὁ Καλπούρνιος, ἐν τῇ δευτέρᾳ, ἀμοιβαῖον ἄσμα εἰς τετραστίχους στροφάς, ἀναφερόμενον εἰς κοινὴν ἐρωμένην, ἐν τῇ τρίτῃ, θρῆνον ἐρωτικὸν μετ' ἐκφράσεων ζηλοτυπίας καὶ μετανοίας ἐπὶ τῇ προσβολῇ μιᾶς νεάνιδος. Ὅλως δὲ διδακτικαὶ καὶ εἰς τὸ ὕφος τῶν Γεωργικῶν εἶναι αἱ ἐν τῇ πέμπτῃ Ἑκλογῇ πρὸς ἀνατροπὴν προβάτων καὶ αἰγῶν πρακτικαὶ ὁδηγίαι, ἃς δίδει γέρων ποιμὴν πρὸς νεαρὸν ποιμενίσκον.

Τὰ γνωστὰ θέματα τῆς βουκολικῆς ποιήσεως καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος τοῦ ἐκφράζειν τὰ θέματα ταῦτα ἀνευρίσκονται καὶ παρὰ τῷ Καλπουρνίῳ, μετὰ τινος ἐλαφροῦ ἀνακαινισμοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀνάμιξιν τῶν θεμάτων, τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης καὶ τινας ποικιλίας. Συμβαίνει δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸν Καλπούρνιον ὅ,τι συνήθως γίνεται ὅταν πτωχὸς τις μουσικός, ἀδυνατῶν αὐτὸς νὰ εὑρῇ τι νέον, συναρμολογῇ διάφορα τεμάχια ἐκ περιφῆμων μελωδιῶν, προσθέτων καὶ μικρόν τι μόνον μέρος ἰδίας ἐμπνεύσεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κύκλου, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, προέρχεται τὸ ἐν ἑξαμέτροις δακτυλικοῖς στίχοις Ἐ γ χ ὡ μ ι ο ν τ ο ὺ Π ε ῖ σ ω ν ο ς, περὶ οὗ ἐλέγομεν ἀνωτέρῳ. Εἶναι ἔργον παρεμφερὲς πρὸς τὸν Π α ν η γ υ ρ ι κ ὸ ν τ ο ὺ Μ ε σ σ ᾶ λ λ α (τόμ. Β' σ. 531 ἐξ.) καὶ ἐπίσης ἐπαιτητικὸν ὅπως ἐκεῖνος. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι νέος πτωχός, ἡλικίας μικροτέρας τῶν 20 ἐτῶν (συχ. 72 καὶ 261), ταπεινῆς καταγωγῆς (254 ἐξ.), ἀλλ' ὅμως ὄχι καὶ ἄνευ εὐφυΐας, οὐδὲ τόσον ἀνούσιος, ὅσον ὁ γράψας τὸν Πανηγυρικὸν τοῦ Μεσσάλλα. Ἐπιθυμεῖ νὰ εἰσαχθῇ εἰς τοὺς φίλους τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναιοδῶρου Καλπουρνίου Πείσωνος. Ἐννοεῖ δὲ πάντως τὸν γνωστὸν συνωμότην κατὰ τοῦ Νέρωνος, ὅστις ἐν ἔτει 65 ἠναγκάσθη νὰ ἀποθάνῃ, διότι ὅσα λέγει ὁ Τάκιτος περὶ τούτου

τοῦ Πείσωνος, συμφωνοῦσι πληρέστατα πρὸς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνδρός, ἣν εἰς ἡμᾶς παρέχει τὸ Ἐγκώμιον, ὅτι δηλαδὴ ἦτο ἐξ εὐγενοῦς καὶ ἀριστοκρατικοῦ οἴκου, ἐξωτερικοῦ μεγαλοπρεποῦς, δημοφιλῆς ἕνεκα τῆς προσηνείας του καὶ τῆς μεγάλης καὶ ἀποτελεσματικῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ὡς συνηγόρου εὐφραδείας, ἀγαθῆς καὶ εὐφυῆς, ἀλλ' ὀλίγον ἐλαφρὸς. Ὁ Καλιγόλας τὸν εἶχεν ἐξορίσῃ, ἔπειτα τὸν ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Κλαύδιος, καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὑπῆρξεν ὑποκατάστατος ὑπατος ¹⁾).

Ἡ οἰκονομία τοῦ Ἐγκωμιαστικοῦ ποιήματος τοῦ Πείσωνος εἶναι ἐντελῶς σύμφωνος πρὸς τοὺς ῥητορικοὺς κανόνας, οἵτινες ἐπεκράτουν τότε ἐν ταῖς σχολαῖς. Ἐπαινεῖται κατὰ πρῶτον τὸ παλαιὸν τοῦ ἀνδρός γένος καὶ ἡ ἀριστοκρατικὴ αὐτοῦ διάθεσις. Ἐπειτα μνημονεύονται ἐν συντόμῳ καὶ διὰ γενικῶν φράσεων τῶν πατέρων αὐτοῦ τὰ ἀνδραγαθήματα (περὶ ὧν φαίνεται ὅτι δὲν εἶχε πολλὰ νὰ εἴπῃ ὁ ποιητὴς), ἵνα πρὸς αὐτὰ παρισωθῶσιν αἱ ἐν εἰρήνῃ πράξεις τοῦ ἀπογόνου, αἵτινες ἦσαν ὅχι ὀλιγωτέρου λόγου ἄξιοι. Ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει τὴν περίφημον ῥῆσιν τοῦ Κικέρωνος *cedant arma togae concedat laurea laudi*, ἐφαρμοζὼν αὐτὴν εἰς τὸν Πείσωνα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ ῥητορικά τροπία τοῦ ἐγκωμιαζομένου, τὰ ἐπὶ δικαστηρίου καὶ τὰ ἐν τῇ συγκλήτῳ, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἐν ἰδιωτικοῖς κύκλοις ῥητορεύματα, δὲν εἶχον πολλὴν σημασίαν ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ῥητορικοὺς ἀγῶνας τῶν χρόνων τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ὁ συγγραφεὺς ἀνοίγει μέγα τὸ στόμα του ἵνα περιγράψῃ τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν, ἣν ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν ἤσκει τοῦ Πείσωνος ἡ εὐφράδεια (ὅπως περίπου ὁ Ἄπερ ἐν τῷ περὶ ῥητόρων Διαλόγῳ), καθὼς καὶ τὸ συμπαθὲς καὶ σεμνὸν αὐτοῦ παράστημα. Τῷ ὄντι δὲ ἐπιφαίνεται ὥσπερ ζῶσα πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἡ ὑψηλὴ ῥωμαϊκὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἣτις τόσον μεγάλην σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τοὺς μικροὺς τῆς ματαιοδοξίας θριάμβους καὶ ἐχρύσωνε διὰ πομπῶδων λέξεων εὐτελεστάτης ἀξίας πράγματα.

¹⁾ Τακίτ. Χρον. 15, 48. Σ. Μ.

Ἄνυμνεῖται πρὸς τούτοις ὥς τι σπάνιον τοῦ αἰῶνος φαινόμενον ἢ ἀριστοκρατικὴ τοῦ προστάτου φιλοξενία καὶ ἢ καθ' ἑλίου εὐγένεια τῶν τρόπων ἢ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐπικρατοῦσα. Σωρεῦει δὲ κατόπιν ὁ συγγραφεὺς πληθὺν παραδειγμάτων, ἵνα ἀποδείξῃ αὐταπόδεικτον πρᾶγμα, ὅτι δηλαδὴ εὐάρεστον εἶναι ἢ ποικιλία, πράττει δὲ προφανῶς τοῦτο ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν ἐλαφρότητα τοῦ Πείσωνος. Μεταβαίνει ἔπειτα εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν τοῦ κυρίου τοῦ εὐφυΐαν, εἰς τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ καὶ κιθαριστικὴν ἱκανότητα, καὶ παραβάλλει αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ πρὸς τὸν Ἀχιλλέα. Τῷ ὄντι δὲ γινώσκομεν ὅτι ὁ Πείσων εἶχεν ἐμφανισθῇ καὶ ὡς τραγωδός. Ἐξαίρεται ἔπειτα ἡ ἱκανότης αὐτοῦ περὶ τὰς παντοειδεῖς τέχνας τῆς παλαιστρας, περὶ τοὺς πεσσούς, κέρδος δὲ εἶναι δι' ἡμᾶς ὅτι ἐκ τούτου μανθάνομεν ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας περὶ τοῦ παιγνιδίου τούτου. Ὁ ἀοιδὸς φθάνει ἐπὶ τέλους εἰς τὸ τέρμα τῶν ἀρετῶν τοῦ ἥρωος του, ἀπελπισθεὶς ὅτι θὰ δυνηθῇ ὀλόκληρον τὸ πολὺ πλῆθος αὐτῶν νὰ ἀπαριθμῇσῃ, καὶ ἔρχεται εἰς τὴν παράκλησίν του. Δὲν ἐπιδιώκει χρήματα, ἀλλὰ δόξαν, καὶ εἰς αὐτὴν ποθεῖ νὰ ἀφιερῶσῃ τὸν βίον, καθὼς καὶ εἰς τὸν Πείσωνα. Οἱ στίχοι, δι' ὧν ὑμνεῖ τὸν Πείσωνα θὰ ἀμιλλῶνται πρὸς τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ. Ὑπόσχεται δὲ ὅτι ἐὰν ὁ Πείσων θέλῃ νὰ γίνῃ Μαικίηνος του (πρβλ. Καλπούρν. Ἑκλ. 4, 160 ἐξ.), τὸ ὄνομά του θὰ μείνῃ ἀθάνατον. Ἄς τείνῃ λοιπὸν τὴν χεῖρα πρὸς τὸν νηχόμενον, ἃς σύρῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἀφανείας.

Ὁ Πείσων ἐπαναφέρει ἡμᾶς πρὸς τὸν Σενέκαν, ὅστις ἦτο φίλος του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Βούρρου (τῷ 62 μ. Χ.) ἡ θέσις τοῦ ἐπιδεδίξου φιλοσόφου καθίστατο αἰεὶ μᾶλλον ἐπισφαλής. Ὁ Τιγελλῖνος καὶ ἡ Ποππαία τὸν ἐμίσουν, αὐτὸς δὲ οὐδὲν εἶχεν ὄπλον πρὸς τὴν πανίσχυρον αὐτῶν ἐπιρροήν. Οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἐγίνοντο ὁσημέραι ἐπιθετικώτεροι καὶ μετὰ πονηρίας ὑπελόγιζον, ὥστε αἱ κατηγορίαι, ἃς ἐτόξευσον κατ' αὐτοῦ νὰ πλήττωσι τὰς μᾶλλον εὐ-

αισθήτους χορδὰς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ τυράννου. Ὑπεδείκνυσεν ὅτι ὁ πλοῦτος αὐτοῦ (300 σημερινὰ ἑκατομμύρια) ἦτο πολὺ ἀνώτερος ἢ κατ' ἰδιώτην, ὅτι ὁ φιλόσοφος διετήρει κήπους καὶ ἐπαύλεις, ὧν ἡ πολυτέλεια ἦτο πλέον ἢ ἡγεμονική. Ἐλεγον ὅτι παρ' ἀξίαν καὶ καθ' ὑπερβολὴν ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἐτιμᾶτο, τὸν ἐμέμφοντο ὅτι ἐν φορτικῇ ματαιοδοξίᾳ ᾔθελε νὰ νομίζεται ὁ πρῶτος κατὰ τὴν κομψότητα τοῦ ὕφους συγγραφεὺς τοῦ κόσμου, ὅτι καὶ ἐν τῇ ποιήσει ἐτόλμα νὰ ἀμιλλᾶται πρὸς τὸν Νέρωνα! Τὸν κατηγοροῦν ὅτι ἐφθόνηι καὶ εἰρωνεύετο τὸν αὐτοκράτορα δι' ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ πράγματα, εἰς ἃ κατ' ἐξοχὴν ἡσμενίζεν ὁ Νέρων, διότι δημοσίᾳ ἤλαυνεν ἄρματα ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ, διότι ἐκιθαρώδει ἐν τῷ θεάτρῳ. Τὰ πάντα, ἔλεγον, διεξεδίκει ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Σενέκας καὶ τὰ πάντα ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἰδικήν του πρωτοβουλίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον παιδίον ὁ αὐτοκράτωρ. Καιρὸς ἦτο τῶρα νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ διδασκάλου. Ὁ Σενέκας αἰσθανόμενος τὰς ἐναντίον του ἐνεργείας, ἠθέλησε καὶ ἀπὸ τῶν ἀνακτόρων νὰ ἀποσυρθῇ καὶ τὰ κτήματά του νὰ ἀποδώσῃ, ἀλλ' αἱ αἰτήσεις του, μετὰ πολλῆς λεπτότητος, δὲν ἐγένοντο ἀποδεκταί. Ἐθεώρησε λοιπὸν ὅτι ὅπωςδῆποτε φρονήσεως ἔργον ἦτο νὰ ἀποφεύγῃ εἰς τὸ ἐξῆς τὰς ἐκδηλώσεις, ἃς συνήθως ἔκαμνον ὑπὲρ αὐτοῦ οἱ φίλοι καὶ θιασῶταί του. Ἐβλεπε καὶ αὐτὸς ὅτι κατὰ βάθος εἶχον δίκαιον οἱ ἀντίπαλοί του, ἂν καὶ διέκρινε τοὺς σκοποὺς των, καὶ βεβαίως δὲν συνεμερίζετο αὐτούς. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πασχούσης υγείας του καὶ τῶν μελετῶν του, ἤρχισε νὰ ἀποφεύγῃ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις, εἰς τρόπον ὥστε ἐν ἔτει 62 ἡδύνατο πλέον ἀποτελεσματικῶς νὰ ἀποκρούῃ πᾶσαν ὑποψίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Νέρωνος ἀποξένωσις ἠῤῥαξε. Τοὺς ἐμπρησμοὺς καὶ τὰς ἱεροσυλίας, αἵτινες μετὰ τὴν πυρκαϊάν τῆς Ῥώμης διετάχθησαν κατὰ τὸ ἔτος 65 ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Ἀχαΐᾳ χάριν νέων οἰκοδομῶν, ἐπὶ τοσοῦτον ἀπεδοκίμαζεν ὁ Σενέκας, ὥστε ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς ἀπομακρυσμένον τι κτήμά του, καὶ ἐπειδὴ δὲ ἡ ἄδεια δὲν ἐχορη-

γῆθη, προσεποιήθη τὸν ἄρρωστον καὶ ἐκλείσθη ἐν τῷ οἴκῳ του ¹⁾. Μετ' οὐ πολὺ ἡ ἀποκάλυψις τῆς συνομωσίας, ἣτις ἐσχεδίαζε τὴν δολοφονίαν τοῦ μισητοῦ τυράννου κατὰ τοὺς ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀγῶνας τῆς ἐορτῆς τῆς Δήμητρος (τῇ 19 ἀπριλίου τοῦ ἔτους 65) ἐνώπιον τοῦ δήμου, καὶ τὴν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνάρρησιν τοῦ Πείσωνος, ἔδωκε τὴν ποθητὴν ἀφορμὴν, εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαχῶσι πάντες ἀπὸ τοῦ ὀχληροῦ συμβούλου. Μία δὲ ἴσως μετὰ τέχνης παρασκευασθεῖσα ὁμολογία δῆθεν τοῦ Σενέκα, ἦν κατήγγειλεν εἰς τὴν ἀνάκρισιν ὁ προδότης Ἀντώνιος Νατάλιος, ἥρκεσεν ὅπως κριθῇ ἡ τύχη τοῦ φιλοσόφου ²⁾.

Ἐφέρετο δὲ τότε καὶ μία φήμη, καθ' ἣν, ἐν ἀγνοίᾳ πάντως τοῦ φιλοσόφου, τινὲς ἐκ τῶν συνομωτῶν εἶχον σκοπὸν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου νὰ θανατώσωσι καὶ τὸν Πείσωνα καὶ νὰ ἀνακηρύξωσιν αὐτοκράτορα τὸν Σενέκαν. Ἄλλ' εἶναι παντάπασιν ἀπίθανον ὅτι ὁ φιλόσοφος, γέρον πλεον ὢν, διότι εἶχεν ὑπερβῇ τὰ ἐξήκοντα ἔτη, προσέτι δὲ καὶ πάσχων, θὰ ἀπεφάσιζε νὰ θυσιάσῃ τὴν ἡσυχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀσφάλειαν εἰς τόσον παρακεκινδυνευμένον τόλμημα, ὅσονδῆποτε μεγάλη καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἡ περὶ τὰ γράμματα ματαιοδοξία του, καὶ ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχεν ἐκ τοῦ σύγγυς καὶ οἰονεῖ ἐν αὐτῇ τῇ πηγῇ γνωρίσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη πάσας τὰς ῥαδιουργίας καὶ πάντας τοὺς κινδύνους τῆς πολιτικῆς.

Ἀπέθανε κατὰ προσταγὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ μαθητοῦ του, ἀξίως ἐνὸς φιλοσόφου, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀφωσιωμένων θαυμαστῶν του. Ἡθελε δὲ καὶ ἡ Παυλίνα, ἡ δευτέρα σύζυγός του, νὰ συναποθάνῃ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκέλευσεν ὁ Νέρων νὰ ἐπέμβωσι κατὰ τὴν ἐσχάτην ὥραν οἱ στρατιῶταί του, καὶ ἡ Παυλίνα ἔζησεν ἀκόμῃ ἐπὶ τινα ἔτη ἐπὶ τῆς γῆς ὡς μία σκιά ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου. Ἐπειδὴ δὲ δὲν τῷ ἐπετράπη νὰ γράψῃ διαθήκην, ἐδήλωσεν ἀποθνήσκων, ὅτι ὡς καλλίστην κληρονομίαν ἀφίνει εἰς τοὺς φίλους αὐτοῦ τὴν εἰκόνα τοῦ βίου του, ἐκ τούτου δὲ φαίνεται

¹⁾ Τακίτ. Χρον. 15, 45. Σ. Μ.

²⁾ Τακίτ. Χρον. 15, 50 καὶ 56 Σ. Μ.

ὅτι κατὰ τὰς ἐσχάτας αὐτοῦ στιγμὰς οὐδαμῶς ἐτάραξε τὴν ἡσυχον αὐτοῦ συνειδήσιν ἢ μετάνοια ¹⁾. Ὁ Σενέκας ἦτο ἀνὴρ καθολικῆς μορφώσεως, εὐρυτάτου δὲ καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος. Ἦτο πλήρης ἐννοιῶν, ἂν καὶ δὲν εἶχε πολὺ δημιουργικὴν τὴν διάνοιαν, οὐδ' ἀνέθρωςκον αἱ ἐννοιαὶ αὐτομάτως καὶ ἀνεξαρτήτως. Εἶχε πάντα τῆς εὐφυΐας τὰ χαρίσματα, ἢ δὲ πρὸς αὐτὸν συναναστροφή ἦτο χαρίεσσα καὶ τερπνὴ. Ἐσπούδαζε νὰ ἔχη τὸ ὕφος κατὰ τὸ φαινόμενον ἀφελές καὶ μάλιστα ἀτημέλητον, ὅπως εἶναι ἡ συνήθης συνομιλία. Ἀπηξιώσε μὲν νὰ ἀρχιτεκτονῇ περικέχως τὰς περιόδους ὅπως ὁ Κικέρων, ἐχλεύαζε δὲ καὶ τὴν ἀρχαϊτικὴν σκωρίαν τοῦ Σαλλουστίου καὶ τὴν προσποιητὴν κομψότητα καὶ μαλθακότητα τοῦ Μαικήνα (ιδ. τόμ. Β' σ. 20). Ἐφιλοτέχνει δὲ τὸν λόγον ἀπλοῦν, ἀπηλλαγμένον πάσης σχολαστικότητος καὶ πάσης ῥητορικῆς σεμνηγορίας, καὶ δὲν ἐδίσταζε νὰ μεταχειρίζεται λέξεις τῆς κοινῆς συνηθείας, ἐὰν εὑρίσκειν ὅτι προσφυῶς ἀπέδιδον τὰ νοήματα, ἅτινα ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ, καὶ ἔκαμνον τὴν προσήκουσαν ἐντύπωσιν. Διὰ τῆς ἀφελούς δὲ ταύτης τέχνης τοῦ ἐπιτυγχάνει νὰ περιβάλλῃ τὰς ἐννοίας τοῦ διὰ μορφῆς ἐκφραστικωτάτης, ἥτις ἔχει ἐνίοτε ἐπιγραμματικὴν αὐτόχρημα ὀξύτητα, καὶ κατορθώνει νὰ ἐπεξεργάζεται τὴν φράσιν τοῦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ποικιλίας καὶ τῆς ἐναργείας ὁμοίαν πρὸς ἀκτινοβολοῦντα πολυέδρα κρύσταλλα. Διὰ τοῦτο ὁ δεινὸς αὐτοῦ ἀντίπαλος, ὁ Φρόντων ²⁾, τὸν παραβάλλει πρὸς ἀγύρτην ἀναρρίπτοντα εἰς τὸν ἀέρα τὰς σφαῖρας τοῦ καὶ πάλιν πιάνοντα αὐτάς. Ὅπως ὁ Ὀβίδιος οὕτω καὶ ὁ Σενέκας δὲν ἤξεύρει νὰ τηρῇ τὸ προσῆκον μέτρον εἰς τοὺς ἀστεισμοὺς οὐδὲ νὰ χαλιναγωγῇ τὴν φαντασίαν, οὐδε-

¹⁾ Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Σενέκα *ιδ. Τακίτ.* Χρον. 14, 53 *ἐξ.* (πρβλ. καὶ 15, 60 *ἐξ.*), περὶ δὲ τοῦ χαρακτήρος τοῦ *ιδ.* καὶ Δίων. Κασ. 61, 10. Σ. Μ.

²⁾ Ὁ Φρόντων ἦτο σοφιστὴς καὶ διδάσκαλος Μάρκου Αὐρηλίου, *ἐξ.* Ἀφρικῆς (100 - 175 μ. Χ.), ἔγραψε καὶ ἄλλα, καὶ Ἐπιστολὰς πρὸς Μ. Αὐρήλιον. Ἰδ. περὶ αὐτοῦ ὅσα ἔγραψα ἐν τῇ περὶ τῆς αὐτοκρατείας Φαυστίνης διατριβῇ ἐν Παρνάσσῳ τόμ. Ε', σ. 561 *ἐξ.* Ἰδ. ὡσαύτως τὴν πραγματείαν Τάλατιν, γράμ. ἐν ταῖς ἐπαρχαῖς ἐν τῇ περιοδ. Πλάτωνος τόμ. Β', σ. 121. Σ. Μ.

μίαν δὲ ἔννοιαν οὐδὲ εἰκόνα φυσικῶς προσερχομένην εἰς τὸ πνευμά του ἀπωθεῖ ἢ ἀποκρούει. Τέρπουσι δὲ τὸν ἀναγνώστην δηκτικὰ ἀνέκδοτα καὶ περιγραφὰ πολυχρωμάτιστοι. Δὲν διατιθέμεθα δὲ ὑπ' αὐτοῦ θερμότερον πρὸς τὴν διδασκαλίαν του, οὐδὲ ὑφιστάμεθα ἄλλον τινα πνευματικὸν ἐρεθισμόν, διότι ὁ ἠθικὸς φιλόσοφος, οὗ ἀκούομεν τὴν διδασκαλίαν, ἀκολουθεῖ μὲν θεωρητικῶς τὰ στωϊκὰ δόγματα, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως παρεκτρέπεται ἀπ' αὐτῶν, πάντως δὲ μετὰ πολλῆς αὐστηρότητος ἀφωσιωμένος εἰς αὐτὰ δὲν εἶναι. Ἀρκεῖται μόνον εἰς τὸ ὅτι ὑποδεικνύει τὸ ἰδανικὸν τῆς ἠθικῆς καὶ συνιστᾷ αὐτὸ εἰς τοὺς ἀναγνώστας. Παρόμοιος πρὸς κοσμικὸν ἢ αὐλικὸν τινα ἱεροκῆρυκα, ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ ποιμνίου του, καθὼς καὶ παρ' ἑαυτοῦ, μετρίαν μόνον ἐπιδιώξιν τῆς ἄκρας ἀρετῆς, ἀνομολογῶν συγχρόνως ὅτι ἡ ἄκρα ἀρετὴ εἶναι ἀνέφικτος. Διότι ὁ Σενέκας οὔτε τοῦ πλούτου ἦτο καταφρονητής, οὔτε τῶν ἄλλων ἀπολαύσεων τοῦ βίου. Ὑπεχώρει εἰς πᾶσαν ἀντίθετον περίστασιν, κατάρθωνε δὲ νὰ συνενώνῃ καὶ νὰ συνδυάζῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀξιόπρεπειαν τοῦ φιλοσόφου πρὸς τὴν ἐλαστικότητα τοῦ ἡγεμονικοῦ δούλου, ὅστις ὀφείναι ἑαυτὸν μαλακῶς νὰ ὀλισθαίνει ἐπὶ κεκλιμένου ἐπιπέδου. Ἄν καὶ ἦτο σύμβουλος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ λειτουργὸς τῆς πολιτείας, ἀλλ' ὅμως ἐθεώρει ὅτι δὲν ὑπάρχει ὑπόθεσις τόσον φάυλη, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὴν τὴν βοήθειαν τοῦ μαγευτικοῦ καλάμου του. Ὅσοι δὲ μᾶλλον ἀμφιβόλου ἠθικῆς ἢ δικαιοσύνης ἦτο τὸ πρᾶγμα, τόσῳ πλειότερον ἡρεθίζετο ἡ διανοητικὴ καὶ συγγραφικὴ αὐτοῦ δεινότης.

Ἡ ἀξία τοῦ Σενέκα ὡς συγγραφέως στηρίζεται κυρίως, εἰς τὸ γαργαλιστικὸν θέλημα τῶν πεζῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων. Εἰς τὴν ποίησιν ἐν παρόδῳ μόνον ἐδοκίμασεν ἑαυτὸν, περὶ δὲ τῆς σημασίας, ἣτις ἀπεδίδετο εἰς τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα δὲν ἔχομεν εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῶν Ἐπιγραμμάτων καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀποκολοκυνθώσει στίχων, ἐγίνωσκον οἱ παλαιοὶ καὶ ἄλλα μείζονα ἔμμετρα αὐτοῦ συνθέματα, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ Κοϊντιλιανοῦ, ὅστις ἐν τῇ σειρᾷ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ ἀναγράφει καὶ

poemata¹⁾. Ἐλέγετο δὲ μάλιστα, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του ἤσκειτο πλειότερον περὶ τὴν ποίησιν, ἵνα ἐπισκιάσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ μαθητὴν. Αὐτὸς ὁ Σενέκας οὐδαμοῦ κάμνει λόγον περὶ ποιημάτων του, αἱ δὲ σφῳζόμεναι τραγωδίαί, αἵτινες συνήθως φέρονται ὡς ἔργα αὐτοῦ, ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν τῷ ὄντι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου. Πρὶν ἢ δὲ μεταβῶμεν εἰς τὴν περὶ τῶν τραγωδιῶν τούτων πραγματείαν, πρέπει πρῶτον νὰ συναρμολογήσωμεν τὰς ὀλιγοστάς εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἐκ τῶν παλαιῶν, περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ δράματος κατὰ τοὺς τότε χρόνους.

ΤΟ ΔΡΑΜΑ

Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τοῦ Αὐγούστου, καθὼς εἶδομεν (τόμ. Β' σ, 283 ἐξ.), ἡ δραματικὴ ποίησις ἀραιῶς μόνον ἐγεωργήθη, βραδύτερον δὲ τηρεῖ μὲν ὅπωςδὴποτε τὸ δρᾶμα τὴν θέσιν του κατὰ τὰς δημοτελεῖς ἐορτάς, ἀλλ' ὅμως ὑποχωρεῖ κατὰ πολὺ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ κίρκου καὶ εἰς τὰ αἵματηρὰ τοῦ ἀμφιθεάτρου θεάματα. Δημοφιλέστεραι δὲ πάντως τοῦ δράματος ἦσαν αἱ χυδαιότεραι Ἀτελλαναὶ κωμωδίαί καὶ οἱ Μῖμοι. Κατὰ τινὰ εἶδησιν προερχομένην εἰς ἡμᾶς ἐκ τοῦ πέμπτου μ. Χ. αἰῶνος²⁾, Μούμιος τις ἀνέστησε πάλιν τὴν ἀπὸ πολλοῦ καταχειμένην Ἀτελλανίαν τέχνην τοῦ Νοβίου καὶ τοῦ Πομπωνίου (ιδ. τόμ. Α' σ. 316), ἀλλὰ πότε συνέβη ἡ ἀνάστασις αὕτη δὲν ἠξέυρομεν. Οἱ θεαταὶ καθὼς καὶ οἱ ὑποκριταὶ ἠρέσκοντο εἰς ὠρισμένα κατάλληλα μέρη δημοφιλῶν μάλιστα δραμάτων, νὰ κάμνωσι πολιτικούς καὶ προ-

¹⁾ Quintil. Inst. Orator. 10, 1, 129: Tractavit etiam (Seneca) omnem fere studiorum materiam. Nam et orationes eius et poemata et epistolae et dialogi feruntur. Σ. Μ.

²⁾ Τὴν εἶδησιν ταύτην δίδει εἰς ἡμᾶς ὁ Μακρόβιος (Saturnal. 1, 10, 3) «Mummius quoque qui post Novium et Pomponium diu jacentem artem Atellaniam suscitavit κτλ.» Σ. Μ.

σωπικούς ὑπαινιγμούς ἀναφερομένους εἰς σύγχρονα γεγονότα ἢ πρόσωπα. Ἐπειδὴ λόγου χάριν ὁ αὐτοκράτωρ Γάλβας κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχῆς εἶχε δυσφημισθῇ ὡς φιλόαργυρος, κατὰ τὴν τοῦ Ἀτελλανοῦ δράματος παράστασιν πάντες οἱ θεαταὶ ἤρχισαν νὰ ᾄδωσιν ὁμοφώνως τὸ γνωστότατον Canticum τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ γραμματοδιδασκάλου Δοσσέννου (ιδ. τόμ. Α' σ. 318). «Ἐρχεται, ἀλλοῖμονον, ὁ σιμὸς ἐκ τοῦ χωρίου,» ὑπαινισσόμενοι τὸν αὐτοκράτορα, καὶ πλεονάκεις ἐπανέλαβον τὸν στίχον¹⁾. Ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοῦ Καλιγόλα ὑποκριτῆς τις Ἀτελλανῶν ἐκάη ζῶν κατὰ προσταγὴν τοῦ μανιώδους αὐτοκράτορος ἐν μέσῳ τοῦ ἀμφιθεάτρου, διότι εἶχεν εἶπη διφορούμενον στίχον²⁾. Ὑπὸ δὲ τοῦ Νέρωνος ἐξωρίσθη ἐκ τε τῆς Ἰώμης καὶ ἐκ τῆς Ἰταλίας ὁ ὑποκριτὴς Δάτος, διότι κατὰ τινὰ παράστασιν ἐσχέτισε τὰς Ἑλληνικὰς λέξεις Ὑγίαινε πάτερ, ὑγίαινε μῆτερ πρὸς τὸν φόνον τοῦ Κλαυδίου καὶ τῆς Ἀγριππίνης. Τὸν δὲ ὑπαινιγμὸν ἔκαμεν ὁ ὑποκριτὴς ποιήσας τὸ σχῆμα τοῦ πίνειν κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὑγίαινε πάτερ (διότι ὁ Κλαύδιος ἐφαρμακεύθη) καὶ τὸ σχῆμα τοῦ κολυμβᾶν (διὰ παρεμφερῇ λόγον) κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὑγίαινε μῆτερ. Ἐκαμε δὲ συγχρόνως καὶ εἰς τὴν σύγκλητον ὑπαινιγμὸν λέγων τὰς Λατινικὰς λέξεις *Orcus vobis ducit pedes* = Ὁ Ἄδης σᾶς τραβᾷ τοὺς πόδας³⁾. Ἦδη δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τιβερίου ἡ αὐθάδεια αὕτη τῶν ὑποκριτῶν εἶχε προκαλέσῃ μέσα περισταλτικὰ τῆς τοιαύτης ἐν τῷ θεάτρῳ ἀκολασίας.

Κατὰ πολὺ πλειότερον ὅμως τῶν ἄλλων δραματικῶν εἰδῶν διετηρήθη μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων ὁ Μῖμος (ιδ. τόμ. Α' σ. 326 ἐξ.). Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ Καλιγόλα⁴⁾ παριστάνετο μῖμος ἐπιγραφόμενος *Laureolus* (ἦτο δὲ τοῦτο ὄνομα ἀρ-

¹⁾ Σουητίων. ἐν β. Γάλβα 13. Σ. Μ.

²⁾ Αὐτόθι ἐν β. Καλιγόλ. 27. Σ. Μ.

³⁾ Αὐτόθι ἐν β. Νέρων. 39. Σ. Μ.

⁴⁾ Αὐτόθι ἐν β. Καλιγόλα 57. Σ. Μ.

χιλήστον καταδικασθέντος εἰς θάνατον σταυρικόν), ἔργον ποιητοῦ τινος ὀνομαζομένου Κατούλλου, περὶ οὗ οὐδὲν γινώσκομεν πλὴν τοῦ ὀνόματος. Τὸ μιμικὸν τοῦτο δρᾶμα, ὅπως καὶ ἄλλα τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, παριστάνοντο ἀκόμη κατὰ προτίμησιν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουβεναλίου¹⁾. Ἐν ἐξ αὐτῶν, τὸ Φάσμα (Phasma), ὑπενθυμίζει τὴν νέαν Ἀττικὴν κωμωδίαν, ἦτο δὲ θορυβῶδες. Ἐν τῷ Φάσματι τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον εἶναι εἰς Κῆρυξ (praeco). Ἐκ τινος δὲ μίμου τῶν χρόνων τοῦ Κλαυδίου διετηρήθη μέχρι τοῦ τετάρτου αἰῶνος τὸ ἐξῆς λόγιον, ὅτι « ἐν ἐνὶ δακτυλιδίῳ δύνανται νὲ ἐγγραφῶσιν καὶ νὰ ζωγραφηθῶσιν οἱ ἀγαθοὶ ἡγεμόνες²⁾ ». Δύο δὲ γνωμολογικοὺς στίχους ἐξ ἐνὸς μίμου τοῦ Λουκιλίου τοῦ νεωτέρου, διέσωσεν ὁ φίλος αὐτοῦ Σενέκας (Ἐπιστ. 8, 9). Παρατηρήσαμεν δὲ ἤδη (ἐν τῷ Α' τόμ. σ. 312) ὅτι καὶ ὁ ποιητὴς ἐθνικῶν κωμωδιῶν ἦτοι τογατῶν Ἀφράνιος, δὲν εἶχεν ἀκόμη λησμονηθῆ.

Ἄλλ' ἡ ῥοπή τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰς τέρφεις καὶ τὴν ἡδυπάθειαν ηὐξάνετο ὁσημέραι, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ἡμουσικὴ καὶ ἡ ὄρχησις ἔτεινον αἰεὶ μᾶλλον εἰς τὸ νὰ καταλάβωσι τὴν πρώτην θέσιν. Ἡ ῥαψωδικὴ ἀπαγγελία μεμονωμένων τραγικῶν μερῶν ἔγινε τοῦ συρμοῦ, ἔξοχοι δὲ μονωδοὶ φοροῦντες τὴν κατάλληλον πρὸς τὸ παριστανόμενον πρόσωπον σκευὴν καὶ τὸ σχετικὸν προσωπεῖον, ἐκίθαρῶδουν μονολόγους ἢ μονωδίας ἐξ Ἑλληνικῶν ἢ Λατινικῶν τραγωδιῶν. Πλησίον δ' αὐτοῦ, ὅπως κατὰ τοὺς παλαιούς χρόνους (τόμ. Α' σ. 292), ὀρχηστὴς ἐξετέλει τὰς σχετικὰς τοῦ σώματος κινήσεις Ἀλλὰ καὶ ἡ βωδὴ ἀκόμη δρᾶσις ἤρχισε νὰ ἔγῃ πολλὴν σημασίαν, οὕτω δὲ ἐγεννήθη ἡ παντόμιμος ὄρχησις. Εἰς δηλαδὴ μό-

¹⁾ Ἰδ. τὰ περὶ τούτου ἐν τοῖς Comic. Roman. Fragmentis τοῦ Ρίβκεν ἐκδ. γ' σ. 370—371. Διηγείται δὲ καὶ Φλάβιος Ἰώσηπος ἐν Ἰουδ. Ἀρχαιολ. 19, 1, 13 ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐθανατώθη ὁ Καλιγῶλας, συνέβησαν, ἐν τῷ θεάτρῳ δύο πράγματα προσημαίνοντα τὴν καταστροφὴν. «Καὶ γὰρ μῖμος εἰσάγεται, καθ' ὃν σταυροῦται ληστὴν ἡγεμόν, ὃς τε ὀρχηστὴς δρᾶμα εἰσάγει Κινύραν, ἐν ᾗ αὐτὸς τε ἐκτείνετο καὶ ἡ θυγάτηρ Μύρρα, αἰμά τε ἦν τεχνητὸν πολὺ» κτλ. Σ. Μ.

²⁾ Βοπίσκ. ἐν 6. Αὐρηλιαν. 42. Σ. Μ.

νος ὀρχηστῆς παρίστανεν ἀφώνως ὁλόκληρον ὄρᾱμα διὰ σειρᾶς σκηνῶν (ὅπως γίνεται καὶ εἰς τὰ σημερινὰ μιμορχήματα τὰ καλούμενα ballets), ὑποκρινόμενος πάντα τὰ πρόσωπα, καὶ τὰ ἀνδρικά καὶ τὰ γυναικεῖα, μεταβάλλων δὲ ἐκάστοτε καὶ τὴν σκευήν, ἐν ᾧ παρ' αὐτὸν ὁ κυρίως χορὸς ἔφαλλε κατὰ τὰ διαλείμματα, καὶ ὃ κατέπαυεν ἢ ὀρχησις, τὸ κείμενον τὸ ἐρμηνεύον τὰς μιμικὰς αὐτῆς κινήσεις. Τὸν νεωτερισμὸν δὲ τοῦτον εἶχεν εἰσαγάγῃ ὁ περίφημος ὀρχηστῆς Πυλάδης (732 ἀ. 'Ρ. 22 π. X.). Ποιηταὶ δὲ οἱοὶ ὁ Λουκανὸς καὶ ὁ Στάτιος, ἴσως δὲ κατὰ πρῶτον ὁ Στίλων, ὁ σύγχρονος Σενέκα τοῦ πρεσβυτέρου, δὲν ἀπηξίουσαν νὰ γράψωσιν ἐπίτηδες τὰ κείμενα (fabulae salticae) τῶν τοιούτων ὀρχηστικῶν παραστάσεων, ἢ δὲ ἐλαφρὰ αὕτη ἐργασία (πάντως ὅμως καλυτέρα τῆς τῶν πλείστων σημερινῶν λιμπρέττων, ἅτινα γράφονται διὰ τὰ ἡμέτερα μελοδράματα) ἡμεῖβετο γενναϊότερον ἢ τὰ σοβαρὰ ποιητικὰ ἔργα. Τὸν χορὸν δὲ τὸν ἄδοντα συνώδευεν ὀρχήστρα (κατὰ τὴν νεωτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν) συγχειμένη ἐξ αὐλῶν, συρίγγων, κυμβάλων, κιθαρῶν καὶ λυρῶν. Εἰς δὲ τὰς τοιαύτας παραστάσεις δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον αἱ τραγωδίαι ('Ατρεὺς καὶ Θυέστης, μαινόμενος Αἴας καὶ μαινόμενος Ἡρακλῆς, Νιόβη, Ἀγαυὴ καὶ τὰ τοιαῦτα), ἀλλὰ καὶ τὸ ἔπος, ἢ δὲ Αἰνείας λόγου χάριν ἐχορήγει πρόσωπα πρὸς παράστασιν, οἷον τὸν Τροῦνον, τὴν Διδῶ κτλ. Τὰ ἐρωτικά παθήματα προετιμῶντο κατ' ἐξοχὴν, ταῦτα δὲ ἐνεποιοῦσαν καὶ μεγαλυτέραν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς θεατάς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι πρὸς κατανόησιν τῶν βωβῶν τούτων δραμάτων, ἔπρεπε καὶ τῶν ὀρχηστῶν αἱ χειρονομίαι νὰ φθάνωσιν εἰς ἄκραν λεπτότητα καὶ ἐντέλειαν, καὶ τῶν θεατῶν ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα ἄσκησις νὰ εἶναι μεγάλη. Καὶ πάντες μὲν οἱ ἔξοχοι τῶν τοιούτων τεχνῖται ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλ' ἢ κλίσις, ἣν εἶχον τότε πρὸς τὰ ἀσυνήθη καὶ παράδοξα, ἔτι δὲ καὶ ἡ αἰεὶ μᾶλλον ἐπιτεινομένη ῥοπή πρὸς τὴν ἐρασιτεχνίαν, παρεκίνει καὶ εὐγενεῖς Ῥωμαίους νὰ ἐμφανίζωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς ὑποκριταὶ ἢ ὀρχησταί, ὅπως καὶ νὰ διαγωνίζωνται ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ. Πρῶτος ὁ

Λαβέριος, ἱππεὺς Ῥωμαῖος, εἶχεν ὡς πρὸς τοῦτο ὑποκύφη, καθὼς εἶδομεν (τόμ. Α' σ. 329 ἐξ.), εἰς τὸ θέλημα τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Μετὰ δὲ ταῦτα Δομίτιος Νέρων, ὁ πατὴρ τοῦ αὐτοκράτορος, καθ' ἃ διηγεῖται ὁ Σουητώνιος, πραιτὼρ καὶ ὑπατος ὢν, προήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν Ῥωμαίους ἱππεῖς, ἔτι δὲ καὶ Ῥωμαίας δεσποίνας, ἵνα παραστήσωσι μίμους δημοσίᾳ. Ὁ δὲ ἱππεὺς Φάβιος Οὐάλης (Valens), ὅστις κατὰ πρῶτον ἐπεφάνη προσταχθεὶς ἐπὶ τῆς σκηνῆς πρὸς παράστασιν μίμου κατὰ τὰ Ἰουβενάλια τοῦ Νέρωνος, τόσον ἠγάπησε τοῦτο τὸ ἔργον, ὥστε καὶ βραδύτερον ἐξηκολούθησεν ἐθελοντῆς νὰ παριστάνῃ μετὰ καλλιτεχνικῆς ἐντελείας. Ἀκόμη δὲ καὶ ὁ σεβάσμιος ἀνὴρ Παῖτος Θρασέας εἶχέ ποτε ψάλλῃ ἀπὸ σκηνῆς φορῶν τὴν τραγικὴν στολὴν ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Παταυῖφ, κατὰ τοὺς παλαιοὺς τῆς πόλεως ἐκείνης ἀγῶνας, τοὺς ὑπὸ Ἀντήνορος τοῦ Τρωῆς ἰδρυθέντας, οἵτινες ἐπανελαμβάνοντο διὰ τριάκοντα ἐτῶν¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Καλιγόλας εἶχεν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ παρασκευάση νυκτερινοὺς ἀγῶνας, καθ' οὓς αὐτὸς ἔμελλε πρῶτην φοράν νὰ παρέλθῃ ἐπὶ τὴν σκηνὴν²⁾. Ἦσαν λοιπὸν τὰ πράγματα ἀπὸ καιροῦ ἤδη παρεσκευασμένα, ὅτε ὁ Νέρων προχωρήσας κατὰ ἐν ἀκόμῃ βῆμα, κατέστησεν ἴδιον αὐτοῦ ἐπάγγελμα τὴν θεατρικὴν ὑπόκρισιν, καὶ παρεκίνηι ἱππεῖς καὶ συγκλητικούς, νέους καὶ γέροντας, νὰ ἀναβῶσιν ὡσαύτως εἰς τὴν σκηνὴν ὡς ὑποκριταὶ καὶ ᾠοῖδοί, ὡς μουσικοὶ καὶ ὀρχησταί, ἀρεσκόμενος νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῶν ἀπογόνων τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καὶ τοῦ Μουμίου καὶ τοῦ Ἀππίου τὰ προσωπεῖα, ἅπερ ὑπ' αἰσχύνῃς εἶχον εἰς ἑαυτοὺς περιθέσῃ ἵνα μὴ γνωρίζωνται³⁾. Ὁμοία κατάστασις πραγμάτων παρατηρήθη καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεάτρων τῶν Γάλλων κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον καὶ ἰδίως κατὰ τὸν δέκατον ὀγδόον αἰῶνα.

¹⁾ Τακίτ. Χρον. 16, 21 Σ. Μ.

²⁾ Σουητών. β. Καλιγόλ. 54. Σ. Μ.

³⁾ Δίων Κάσ. 61, 19. Σ. Μ.

Ἄφ' ἑτέρου ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐλευθέρως πολιτείας (ιδ. τόμ. Α' σ. 282 ἐξ. Πρβλ. τόμ. Β' σ. 284) εὐγενεῖς ἄνδρες καὶ μεγιστᾶνες εἶχον ἐπιδοθῆ εἰς ποίησιν τραγωδιῶν, διότι εὐρισκον τοῦτο τὸ λογοτεχνικὸν εἶδος συγγενὲς πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ῥητορείαν, ἣν κατὰ προτίμησιν μετεχειρίζοντο. Καὶ κατὰ τοὺς χρόνους, εἰς οὓς τῶρα εὕρισκόμεθα τὸ αὐτὸ συνέβαινεν. Ἐγένετο ἄνωτέρω (σ. 8 ἐξ.) λόγος περὶ τοῦ ὑπατικοῦ Αἰμιλίου Σκαύρου, ὅστις ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου. Πλὴν δὲ τοῦ Σκαύρου ἔχομεν ἐν τῇ αὐτῇ σειρᾷ καὶ τὸν Πόπλιον Πομπώνιον Σεκουῶνδον νὰ μνημονεύσωμεν, ὡς τραγωδιῶν ποιητὴν, φίλον δὲ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου, ὅστις ὡς μνημεῖον τῆς ἐγκαρδίου στοργῆς του πρὸς τὸν Πομπώνιον συνέταξεν εἰς δύο βιβλία διεξοδικήν βιογραφίαν τοῦ ἀρίστου ἀνδρός, ἥτις δυστυχῶς δὲν ἐσώθη. Πρὸς τὸν Παῖτον Θρασέαον ἦτο ὁ Πομπώνιος Σεκουῶνδος εἰς ἀλληλογραφίαν, αἱ δὲ ἐπιστολαὶ αὗται ἐχρησίμευσαν κατόπιν εἰς γραμματικούς, ὅπως εἰς τὸν Πρισχιανὸν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα, ὡς πηγὴ πρὸς σημείωσιν γλωσσικῶν παρατηρήσεων. Ἐπὶ Τιβερίου ἐθεωρήθη μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Σηϊανοῦ ὡς πολιτικῶς ὑποπτος, ἔνεκα τῶν σχέσεων του πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σηϊανοῦ, δι' ὃ καὶ περιορίσθη ὡς αἰχμάλωτος εἰς τὸν οἶκόν του ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη (ἀπὸ τοῦ 34). Μόλις δὲ ἄφ' οὗ ἤρξεν ὁ Καλιγόλας (37), ἠλευθερώθη ὁ Σεκουῶνδος καὶ ἀπεδόθη εἰς τὸν βίον τὸν δημόσιον. Κατὰ τὸ ἔτος 44 ἀνεδείχθη ὑποκατάστατος ὑπάτος, ἐπολέμησε δὲ ἐπιτυχῶς πρὸς τοὺς Χάττους ἐν τῇ Ἀνω Γερμανίᾳ (50) καὶ ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν τὴν τιμὴν τοῦ θριάμβου, ἣν ἐθεώρουν μετρίαν τιμὴν οἱ μεταγενέστεροι σχετικῶς πρὸς τὴν ἐκ τῆς ποιήσεως δόξαν του, καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Τάκιτος¹⁾. Καὶ ὅμως δὲν ἔσχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ποιητὴς τὴν ποθουμένην ἐπιτυχίαν, διότι ἐθεώρησε καλὸν ἐν ἔτει 47 ὁ αὐτοκράτωρ Κλαύδιος νὰ ἐκδώσῃ ἡδίκτον ὡς κήνσωρ, δι' οὗ αὐστηρῶς ἐπετίμα τὴν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀκολασίαν τοῦ δήμου, ὅστις εἶχεν ἐκεῖ βαναύσως ἐξυβρίσῃ καὶ τὸν Πομπώνιον ὑπατικὸν ὄντα

¹⁾ Χρον. 12. 28. Σ. Μ.

(δίδοντα δὲ σκηνικά ποιήματα) καὶ γυναῖκας ἐπιφανείς ¹⁾. Φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἤρέσκοντο οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν λεπτοτέραν τοῦ Πομπωνίου δραματικὴν τεχνοτροπίαν. Οἱ πρεσβύτεροι, οἵτινες εἶχον ἀκόμη διὰ μνήμης τὰς παθητικωτέρας τραγωδίας τῶν παλαιότερων χρόνων, εὗρισκον ὅτι τὰ δράματα αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἱκανῶς τραγικά, ἀλλ' ἀνωμολόγουν ὅμως ὅτι ὑπερέβαινεν αὐτὸς πάντας τοὺς ἄλλους δραματικούς ποιητὰς κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τοῦ ὕφους τὴν γλαφυρότητα ²⁾. Τῷ ὄντι δὲ φαίνεται ὅτι ὁ Πομπώνιος κατέβαλλε πολλὴν περὶ τὴν γλωσσικὴν ἔκφρασιν ἐπιμέλειαν, ἀκριβολογήσας καὶ περὶ τοὺς τύπους ³⁾. Συντάττων δὲ τοὺς προλόγους τῶν δραμάτων του συνενοεῖτο πρὸς τὸν ὁμότεχόν του Σενέκαν, ὁσάκις εἶχεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὀρθότητος μιᾶς ἐκφράσεως, τὴν δὲ συνεργασίαν ταύτην τῶν δύο ἀνδρῶν περὶ ὕφους ἐνεθυμεῖτο ὁ Κοϊντιλιανός, ὅστις τότε ἦτο νεώτατος ⁴⁾. Ὅσακις δὲ δὲν συνεφώνει πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Σενέκα, ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ· «Κάμνω ἔκκλησιν πρὸς τὸν δῆμον». Ὁ Κοϊντιλιανός, ὅστις ἀπὸ τοῦ ἔτους 68 εἶχεν ὀριστικῶς ἐγκατασταθῇ ἐν Ρώμῃ, χαρακτηρίζει αὐτὸν ὡς τὸν πρῶτον τραγικὸν μεταξὺ πάντων, ὅσους ἐν τῷ βίῳ του εἶχε γνωρίσῃ. Καὶ ὁ Τάκιτος εὐφήμως ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῆς συγγραφικῆς του ἀξίας καὶ περὶ τοῦ χαρακτῆρός του. Οἱ ῥυθμοὶ τῶν χορικῶν αὐτοῦ ἁσμάτων λίαν ἐπηνοῦντο ὑπὸ τῶν μετρικῶν, οἵτινες καὶ ἀναφέρουσι κομψά τινα παραδείγματα ἐκ μικτῶν δακτυλικῶν καὶ ἀναπαιστικῶν συστημάτων. Αἰχμάλωτοι Τρωάδες φαίνονται ὅτι ἄδουσιν· ἡ πόλις αὐτῶν ἐκυριεύθη, ὁ Πρίαμος ἔπεσεν, ἐκεῖναι δὲ πρόκειται νὰ ἀπαχθῶσι μακρὰν εἰς ξένην γῆν καὶ προσεύχονται εἰς τὸν Ποσειδῶνα ὅπως καταποντίσῃ αὐτὰς ὁμοῦ μετὰ τῶν Δαναῶν. Ἐὰν οἱ στίχοι

¹⁾ Τακίτ. Χρον. 11, 13. Σ. Μ.

²⁾ Κοϊντιλ. Inst Orator. 10, 1, 98. Σ. Μ.

³⁾ Οἱ γραμματικοὶ πολλάκις ὡς πρὸς τοῦτο ἀναφέρουσι τὸν Πομπώνιον Σεκουνδόν. Ἰδ. τὰς παραπομπὰς ἐν τῷ σχετικῷ περὶ τοῦ Σεκουνδοῦ μέρει τῆς Geschichte der römischen Literatur τοῦ Teuffel Σ. Μ.

⁴⁾ Κοϊντιλ. Inst Orator 8, 3, 31. Σ. Μ.

οὔτοι, ὅπως εὐκόλως δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ, προέρχονται ἐκ τοῦ Αἰνείου, πάντως δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὸν Αἰνείαν ὡς πραιτέξαν, διότι τὸ δράμα διεξάγεται ἐν Τροίᾳ καὶ ὄχι ἐν Ῥώμῃ. Εἶναι δὲ ἄλλοθεν γνωστὸς εἰς Ἀτρεΐς, καθὼς καὶ ὁ χορὸς ἀγνώστου δράματος, διὰ τοῦ ὁποίου χοροῦ καλοῦσιν εἰς ἐορτάσιμον καθαρισμὸν δακτυλικαὶ τετραποδίαί, οἷας μετεχειρίσθη καὶ ὁ Ἐννιος.

Ὅσον καὶ ἂν εἶναι ὀλίγαι αἱ εἰδήσεις αὗται περὶ τοῦ Πομπωνίου Σεκούνδου, εἶναι ὅμως ἱκαναὶ πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ ὡς ποιητοῦ λεπτοῦ, ἐπιμελοῦς περὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν τοῦ δράματος μερῶν, καὶ κομψοῦ περὶ τὴν μεταχείρισιν τῶν διαφορῶν μέτρων.

Ὅλη δὲ ἡ τεχνοτροπία τοῦ Πομπωνίου, καθὼς καὶ τὸ ὄφος αὐτοῦ, διαφέρει ἐντελῶς τῶν ῥητορικῶν τραγωδιῶν, αἵτινες περιῆλθον εἰς ἡμᾶς ὡς τραγωδίαι τοῦ Σενέκα καὶ αἵτινες ἔχουσιν ἅπασαι ληφθῆ ἐκ τῆς κλασσικῆς τῶν Ἀθηνῶν τραγωδίας καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Εὐριπίδου. Τῆς δὲ τοιαύτης ὕλης τὸ πλεῖστον εἶχεν ἤδη μετενεχθῆ, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν σκηνὴν ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας.

Ἐξετάζομεν νῦν τὰς λεγομένας τραγωδίας τοῦ Σενέκα κατὰ πρῶτον ὡς πρὸς τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν. Ἡ Φαίδρα συνηρμολογήθη ἐκ τοῦ Ἰππολύτου τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ τετάρτῃ Ἡρώιδι τοῦ Ὀβιδίου (τόμ. Β' σ. 407), ἔχει ὅμως προσθήσῃ ὁ ποιητὴς καὶ τινα ἐξ ἑαυτοῦ. Ὁ μιμητὴς ἐφρόντισε πρὸ πάντων περὶ τῆς καλῆς φιλοτεχνήσεως τοῦ προσώπου τῆς Ἡρώιδος, καὶ διὰ τοῦτο κατέφυγεν εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου. Ἡ τραγωδία ἀρχίζει μετὰ ζωηρότητος δι' ἐνὸς θηρευτικοῦ ἄσματος τοῦ Ἰππολύτου, ὅστις τάσσει εἰς ἕκαστον τῶν συντρόφων του τὴν θέσιν, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ διὰ τὸ κυνήγιον, καθ' ὅλην τὴν Ἀττικὴν. Τὰ ἐν τῷ νῦν σφζομένῳ Ἰππολύτῳ τοῦ Εὐριπίδου ἀπὸ 58 ἐξ. (Ἐπεσθ' ἄδοντες ἔπεσθε) συντόμως ὑποδηλού-

μενα, λαμβάνουσιν ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ τραγωδίᾳ μεγάλην ἔκτασιν, ὃ δὲ μετὰ τοῦ ἄσματος τούτου καὶ τοῦ μονολόγου τῆς Φαίδρας διάλογος παραλείπεται. Ἐρχεται εὐθὺς ὁ μονόλογος, ὅστις καταδεικνύει τὸ πάθος, ὑφ' οὗ ταράσσεται ἡ ψυχὴ τῆς. Αἰσθάνεται πόθον πρὸς τὰ δάση καὶ τὰ ὄρη, ἀγάπην πρὸς τὴν θήραν, ὅπως καὶ παρ' Εὐριπίδῃ. Ὅπως δὲ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τοῦ Ὁβιδίου, ἀποδίδει τὴν ἐνοχλὴν τῆς ἀπαισίας ἀποπλανήσεώς της εἰς τὸν σύζυγόν της Θησέα, ὅστις τὴν εἶχεν ἐγκαταλείψει (91 ἐξ.). Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἐκεῖ ἐκφραζομένη ἰδέα (53 ἐξ.), εὐρίσκεται ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀρὰ ἐνὸς δυστυχοῦς ἔρωτος καταπιέζει ὁλόκληρον τὸ γένος τοῦ Φοίβου ὡς κληροδότημα μοιραῖον (124 ἐξ.). Ἡ τροφὸς γινώσκει ἤδη τὸ πρᾶγμα, κάμνει δὲ κατὰ πρῶτον ἐκκλησιν αὐστηρὰν εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀποπλανηθέντος τέκνου. Ἡ γεροντικὴ αὐτῆς ἡλικία τῇ δίδει τὸ θάρρος τοῦτο, ἄλλως δὲ ἔχει ἡ γηραιὰ γυνὴ αὐστηρὰς ἡλικίας ἀρχάς, ἔνεκα τῶν ὁμοίων ἀποδίδει τὴν ἀκατανίκητον δύναμιν τοῦ ἀνοσίου ἔρωτος εἰς ἀπλήν φιληδονίαν, ὑφ' ἧς κατακυριεύονται οἱ πλούσιοι. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ῥητὴν δῆλωσιν τῆς Φαίδρας, ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον μᾶλλον ἢ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ ἔρωτός της, ὑποτάσσεται ἡ πιστὴ τροφὸς καὶ ἀποφασίζει νὰ προβῇ εἰς δοκιμὴν, ἵνα ἴδῃ ἐὰν ἀνταποκρίνεται ἡ καρδίᾳ τοῦ Ἰπολύτου. Καὶ ἐλπίζει μὲν ἀκόμη ὅτι ἴσως ἐν τῷ μετὰ βελτιωθῇ κατὰ τι ἡ ψυχικὴ κατάστασις τῆς βασιλίσσης καὶ ἀναβάλλει ἔνεκα τούτου τὴν ἐκτέλεσιν τῆς δοθείσης πρὸς αὐτὴν ὑποσχέσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὐτῆς ἀποδεικνύεται ματαία. Ἡ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Εὐριπίδου περιγραφὴ, ἣν κάμνει περὶ τοῦ πράγματος ἡ τροφός, ἐπικυροῦται ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα λόγων τῆς Φαίδρας. Ἡ μεγάλη σκηνὴ μετὰ τῆς Φαίδρας καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῆς, ἐλήφθη μὲν ἐκ τοῦ πρώτου Ἰπολύτου, συμφωνεῖ δὲ πρὸς τὴν Ἐπιστολὴν τοῦ Ὁβιδίου, ὅχι μόνον κατὰ τὰς μεγάλας γραμμάς, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς πολλὰς ἐκ τῶν λεπτομερειῶν. Ὁ ἥρως ἐν ὑπερτάτῃ ἀγανακτήσει σύρει τὸ ξίφος ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν ὀρμητικῶν περιπτύξεων τῶν γονάτων του,

ἀκριβῶς ὅπως παριστάνει τὸ πρᾶγμα, ἀναμφιβόλως κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν παράδειγμα, μία τοιχογραφία τῆς Πομπηίας, ἔπειτα δὲ ἀπέρχεται ὁρομαίως, ἐκτὸς ἑαυτοῦ, κατελιημμένος ὑπὸ αἰσχύνης καὶ φρίκης, καὶ ἀφίνει ἐκεῖ τὸ φονικὸν ὄπλον, ὅπερ ἀναλαμβάνει ἡ τροφὸς καὶ φυλάττει, ὅπως τὸ μεταχειρισθῇ ὡς πειστήριον τῆς μελλούσης συκοφαντίας της. Ὁ Ἰππόλυτος δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐπὶ σκηνῆς. Ὁ Θησεύς, ὅστις μετὰ τοῦ Πειρίθου εἶχε καταβῆ εἰς τὸν Ἄδην (καὶ τὴν ιδέαν ταύτην φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ὁ Ῥωμαῖος τραγικὸς ἐκ τῆς Φαίδρας τοῦ Σοφοκλέους), εὕρισκει ζῶσαν ἔτι τὴν γυναῖκά του, σκυθρωπὴν δὲ καὶ ἄφωνον, καὶ κρατοῦσαν ἀνὰ χεῖρας τὸ ξίφος, ἵνα αὐτοκτονήσῃ. Ἐπὶ τέλους, καταγγέλλει τὸν πρόγονον ὡς αἷτιον τοῦ θανάτου της, διότι δῆθεν τὴν ἠτίμασεν. Ὅταν ὁμῶς βραδύτερον κομίζονται τὰ διεσπασμένα λείψανα τοῦ ἀλώου Ἰππολύτου εἰς τὴν σκηνήν, ὁμολογεῖ πρὸς τὸν σύζυγον ἐνώπιον αὐτῶν τὴν ἐνοχὴν της, αὐτοκτονεῖ διὰ τοῦ ξίφους ἐκείνου, καὶ καταλείπει τὸν δυστυχῆ πατέρα εἰς τὰς τύψεις τῆς μετανοίας του.

Καὶ ἐν τῇ Μήδειᾳ προφανεῖς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ· θέλει νὰ περιγράψῃ μίαν ἐκδικητικὴν Μέγαιραν. Τὰ τρυφερώτατα αἰσθήματα τῆς μητρὸς καὶ τῆς συζύγου τίθενται δεύτερα, κυριαρχεῖ δὲ ἡ σκληρὰ ὠμότης, ἡ χλευαστικὴ ὀργή, καὶ ἡ ἐκδήλωσις τῆς μανίας. Εὐθύς ἐν ἀρχῇ (διότι ὁ προπαρασκευαστικὸς πρόλογος τῆς τροφοῦ καθὼς καὶ ὁ διάλογος μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, δι' ὧν ἄρχεται τὸ Εὐριπίδειον δράμα, ἔχουσι παραληφθῆ ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ) ἐπιφαίνεται ἡ ἤδη ἐγκαταλειφθεῖσα Μήδεια, μαινομένη καὶ ἐξημμένη εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ πάθους, ἔχουσα δὲ ἀπόφασιν νὰ προβῇ εἰς τὰ ἔσχατα. Οὐδεμία βαθμιαία δικαιολόγησις, οὐδεμία ἐπίτασις τῆς ψυχικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἀλλ' ὁ πρῶτος μονόλογος δι' οὗ ἄρχεται τὸ δράμα, δηλοῖ συγχρόνως καὶ τὴν κορύφωσιν τοῦ πάθους, καὶ καθιστᾷ ἀδύνατον πᾶσαν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς ταῦτα, ἐξαίρεται ἡ στοργὴ τοῦ Ἰάσονος πρὸς τὰ τέκνα του, ἅτινα

καὶ ὀνομάζει μόνην τοῦ παρηγορίαν· πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν ἐθυσίασε τὴν Μήδειαν. Ἀλλ' ἡ Μήδεια, μετὰ ὀξύδερκεας παρακολουθοῦσα καὶ παραφυλάττουσα τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ἀνδρός της πάλην, διαγινώσκει ὅτι ἡ πρὸς τὰ τέκνα στοργὴ εἶναι τὸ ἀκριβῶς τρωτὸν αὐτοῦ μέρος, καὶ ἐπὶ τούτου τοῦ αἰσθήματος τοῦ Ἰάσονος βασίζει τὸ ἐκδικητικὸν αὐτῆς σχέδιον. Ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ σκηνῇ, ἥτις εἶναι ὑπὸ ῥητορικὴν ἔποψιν λίαν ἐπιτυχῆς, συμφορεῖ ὁ συγγραφεὺς πᾶν ὅ,τι ἡ προσβληθεῖσα γυνὴ ἔχει νὰ εἴπῃ πρὸς τὸν ἄπιστον σύζυγον, ὅ,τι παρ' αὐτοῦ ἔχει νὰ ζητήσῃ, καὶ ὅ,τι ἔχει ἐκεῖνος νὰ ἀπαντήσῃ. Διατηρεῖ μὲν τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Εὐριπίδου, ἀλλ' ἐλευθέρως ἐπεξεργασμένα καὶ οὕτω πως κατεταγμένα, ὥστε ἄλλα μὲν ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ συμπτύσσονται, ἄλλα δὲ ἐκφράζονται ἐντονώτερον. Καὶ ἐδῶ δέ, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ δράματος, ἐπανέρχονται καὶ ἔννοια καὶ φράσεις τοῦ Ὀιδίου. Διεξοδικῶς, συμφώνως δηλαδὴ πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἤρεσκον τὰ τοιαῦτα, περιγράφονται κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς τροφοῦ αἱ μαγικαὶ τέχναι τῆς Μηδείας (670 ἐξ.), αὐτὴ δὲ ἡ μάγισσα πληροῖ εὐθὺς μετὰ ταῦτα τὸ μακρὸν *canticum* (740 ἐξ.) δι' ἐξορκισμῶν, εὐχῶν καὶ παρασκευῶν τῆς μοιραίας πρὸς τὴν μισητὴν νύμφην τοῦ συζύγου ἀποστολῆς. Πρὸς τοῦτο, παρέλειψεν ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς τὴν καλλίστην ἀφήγησιν τοῦ δούλου περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ φαρμάκου, ἣν ἐφιλοτέχνησεν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ δράματι ὁ Εὐριπίδης (Μηδ. 1121 ἐξ.), καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὴν διὰ μιᾶς συντομωτάτης καὶ ξηρᾶς ἀγγελίας (879 ἐξ.). Τώρα δὲ μόλις ἀποφασίζει ἡ Μήδεια, πρὸ τῆς φυγῆς, νὰ ἐπιστέψῃ τὴν ἐκδίκησιν διὰ τοῦ φόνου τῶν τέκνων. Ἐν μακρᾷ ῥήσει (893 ἐξ.) ἡ σκληρὰ μήτηρ δικαιολογεῖ τὸν φόνον τοῦτον, ἀλλ' ἐν ᾧ παρ' Εὐριπίδῃ, μάλιστα ἐν τῷ περιφώνῳ μονολόγῳ (1119 ἐξ. « Δράσω τάδ. Ἀλλὰ βαίνει δωμάτων εἰσω » κτλ.), ἀνσίγει τὰ βάθη τῆς μητρικῆς τῆς καρδίας, παρὰ τῷ Σενέκᾳ ἐρεθίζει τοῦναντίον ἑαυτὴν μέχρι τοῦ σημείου Ἐρινυώδους μανίας καὶ καταστέλλει τὰ ἀσθενῆ ὀρμέφυτα τῆς στοργῆς καὶ τῆς πραότητος διὰ τῆς

ψυχρᾶς διαλεκτικῆς καὶ διὰ ῥητορικῶν ἐπιχειρημάτων. Πείθει δ' ἐπὶ τέλος ἐαυτὴν ὅτι εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ὑπ' αὐτῆς πρὸς χάριν τοῦ Ἰάσονος σφαιριασθέντος ἀδελφοῦ, ὀφείλει ὡς ἐξίλασμον τὸ αἷμα τῶν τέκνων τῆς. Καὶ ἔχει ἤδη φονεύσῃ τὸν ἕνα παῖδα ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅτε διακόπτεται τὸ αἵματηρὸν ἔργον τῆς, ἔνεκα τοῦ αἰφνιδίου θορύβου, ὃν κάμνουσι προσερχόμενοι ἄνθρωποι. Τότε παραλαμβάνει καὶ τὸ πτώμα τοῦ φονευθέντος καὶ τὸν ἕτερον ἐπιζῶντα υἱὸν ἐπὶ τοῦ δρακοντηλάτου ἄρματος, δι' οὗ ἀνυψοῦται εἰς τοὺς ἀέρας. Ἐκεῖθεν δέ, ἀπὸ τοῦ ὕψους, χλευάζει μὲν τὸν θρηνοῦντα πατέρα, παρὰ πάσας δ' αὐτοῦ τὰς ἱκεσίας, ἀποκτείνει καὶ τὸν ἕτερον παῖδα, καὶ καταρρίπτει πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς δύο νεκρούς, ἔπειτα δὲ ἐξαφανίζεται διὰ παντός.

Καὶ ἐν τῷ δράματι, ὅπερ ἐπιγράφεται Τρωάδες, ἀπέδωκεν ὁ Σενέκας τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν (θάνατον Πολυξένης καὶ Ἀστυάνακτος), ἣν πραγματεύεται καὶ ἡ ὁμώνυμος τοῦ Εὐριπίδου τραγωδία. Ἀλλ' ὅπως ὁ παλαιὸς Ἀττιος (ιδ. τόμ. Α' σ. 271) εἶχε προσλάβει τὸ πρόσωπον τῆς Πολυξένης ἐκ τοῦ Σοφοκλέους, οὕτω καὶ ὁ Σενέκας παρέλαβεν ἐκ τοῦ Σοφοκλέους τινὰς τοῦ δράματος λεπτομερείας, ἔσχε δὲ ἐνιαχοῦ ὡς παράδειγμα καὶ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδου. Ἐν τῇ ψυχρᾷ ἀπομιμήσει τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ, ἡ γηραιὰ μήτηρ ἐτέθη ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ, διότι πλὴν τοῦ προλόγου, δὲν ἐμφανίζεται πάλιν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἰμὴ μολὶς ἄφ' οὗ πλέον ἔχει ἐκδοθῇ ἀμετακλήτως ἢ εἰς θάνατον καταδίκη τῶν δύο αὐτῆς ἐγγόνων. Ἀλλ' ὅμως ἐν αὐτῇ ἐνσαρκοῦται οὕτως εἰπεῖν ἡ τύχη τῆς Τρωάδος, αὐτὴ δὲ εἶναι τὸ κέντρον καὶ ὁ πυρὴν ὁλοκλήρου τῆς σειρᾶς τῶν διαφορῶν τοῦ δράματος σκηνῶν, αἵτινες ἄλλως εἶναι ἀπολελυμένοι καὶ ἀσύνδετοι. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ καταπεσόντος παλαιοῦ μεγαλείου, ἵσταται ὀρθία καὶ ἔρημος ἡ Ἑκάβη, ἐλθσημονημένη καὶ τεθραυσμένη. Καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος ἀντιπαρέρχεται πρὸ αὐτῆς καὶ οὔτε τὴν παρατηρεῖ οὔτε ἀκούει τὰς ἱκεσίας τῆς. Ζῇ μόνον ἵνα θρηνῇ. Ὅπως ἐν τῇ Ἑκάβῃ τοῦ Εὐριπίδου εἶχεν ἐπιφανῇ εἰς αὐτὴν κατὰ

ἐπὶ τῇ προηγουμένῃ νύκτα ἢ σκιά τοῦ Ἀχιλλέως ὑπεράνω τοῦ τύμβου τοῦ, ζητοῦσα σφάγιον τὴν Πολυξένην, ὥπως δὲ ἐν τῷ χορῷ τῆς Ἑλληνικῆς τραγωδίας λέγεται (116 ἐξ.), « πολλῆς δ' ἔριδος συνέπαισε κλύδων, δόξα δ' ἐχώρει δίχ' ἄν' Ἑλλήνων στρατὸν αἰχμητὴν, τοῖς μὲν διδόναι τύμβῳ σφάγιον, τοῖς δ' οὐχὶ δοκοῦν ». Καὶ παρὰ τῷ Σενέκῃ, ὅπως καὶ παρ' Εὐριπίδῃ, ὁ Ἀγαμέμνων κηρύσσεται ἐναντίος τῆς ἀνθρωποθυσίας, ἐν ᾧ ὁ Πύρρος ἐπιμένει εἰς τὸ νὰ ἐκτελεσθῇ ἢ ἀπὸ τοῦ τύμβου ἐκφρασθεῖσα θέλησις τοῦ πατρὸς τοῦ. Γίνεται ἔρις μεταξὺ τῶν δύο ἡρώων, καὶ ὁ Κάλχας καλεῖται διαιτητής. Ὁ Κάλχας ἀποφαίνεται ὅτι πρέπει νὰ ἐκτελέσωσιν οἱ Ἀχαιοὶ τοῦ Ἀχιλλέως τὴν ἀπαίτησιν, ἀποκαλύπτει δὲ συγχρόνως ὡς ἀπόφασιν τῆς μοίρας καὶ τοῦ μικροῦ Ἀστυάνακτος τὸν θάνατον. Ἐκ τούτου πηγάζουσι δύο μεγάλαι σκηναὶ ἢ πράξεις. Κατὰ πρῶτον ἡ μητρικὴ μέριμνα τῆς Ἀνδρομάχης ὑπὲρ τοῦ τέκνου τῆς, καὶ ἡ ἀπόπειρα αὐτῆς ὅπως τὸ σῶσθαι χρύπτουσα αὐτὸ εἰς τὸν τύμβον τοῦ πατρὸς, ἣτις ἀπόπειρα ματαιοῦται διὰ τῆς πανουργίας τοῦ Ὀδυσσέως. Μάτην ζητεῖ χάριν παρὰ τῶν Ἀχαιῶν ὑπὲρ τοῦ Ἀστυάνακτος ἢ μήτηρ. Μόνον τὸ δικαίωμα συγκινητικοῦ ἀποχαιρετισμοῦ παρέχεται εἰς αὐτήν. Οὐδένα πλέον λόγον ἔχει ἐν τῷ δράματι ἡ Ἀνδρομάχη, καὶ ὅμως παραμένει ἀκόμῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅπως ἐν τῇ ἐπομένῃ πράξει φέξῃ τὴν Ἑλένην διὰ τὰς ἀμαρτίας τῆς καὶ θαυμάσῃ τὸ θάρρος τῆς Πολυξένης. Ἀγνωστον εἶναι, ἂν ἡ ἰδέα τοῦ νὰ παρίσταται ἡ Ἑλένη ὡς νυμφαγωγὸς (pronuba) τῆς Πολυξένης, προῆλθεν ἐξ ἐπινοήσεως τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ, ἢ ἐλήφθη ἐξ Ἑλληνικοῦ παραδείγματος. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸ ἐπινόημα περιέχει τι τὸ ἐζητημένον καὶ λεπτεπίλεπτον, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν Σοφοκλείου τέχνην. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀστυάνακτι τοῦ Ἀττίου ἐνεφανίζετο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Ἀνδρομάχη, κατηγοροῦσα τὴν Ἑλένην (Ἀπόσπ. 77 : Te propter tot tantasque habemus vastitatis funerum). Ἐν γένει δὲ τοῦτο τὸ μέρος τῆς τραγωδίας τοῦ Σενέκα διασκορπίζεται οὕτως εἰπεῖν εἰς τρίμματα, χωρὶς νὰ

ἐμποιῇ τὴν προσήκούσαν ἐντύπωσιν, Μόνον δὲ ἐν τέλει ἡ ἀγγελικὴ ῥῆσις παρέχει πάλιν εἰς τὸν ποιητὴν τὴν ποθητὴν εὐκαιρίαν ἵνα φιλοτεχνήσῃ λαμπρὰς περιγραφάς, εἰς τὰς ὁποίας τὸ κυριώτατον ὕλικόν παρέσχεν ἡ περὶ τοῦ θανάτου τῆς Πολυξένης ἔξοχος ἀφήγησις τοῦ Εὐριπίδου ('Εκάβ. 518 ἐξ.). Κατὰ τὰ λοιπά, ὀλίγα μόνον ἔχνη τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου διαφαίνονται ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Αἱ μεγαλότεχνοι γραμμαῖ τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ συνεστάλησαν, οἱ φθόγγοι ἀπέβησαν κενοί. Τί πρὸς τὸν ῥήτορα ἡ Ἐκάβη;

Ὑπόθεσις λίαν σύμφωνος πρὸς τὴν καρδίαν τῶν Ῥωμαίων, ἦτο ἡ φοβερά ἐκδίκησις τοῦ Ἀτρέως κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Θυέστου. Ὁ Ἑννιος (τόμ. Α' σ. 44), ὁ Ἀττιος (τόμ. Α' σ. 272), ὁ Βάριος (τόμ. Β' σ. 172), ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστάτους μόνον ποιητάς, ἐπραγματεύθησαν δραματικῶς τὰ κατὰ τὸν Θυέστην καὶ τὸν Ἀτρέα. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον πάλιν ὁ Εὐριπίδης εἶναι ὁ δοὺς τὸν δραματικὸν τύπον, ἃν καὶ φαίνεται ὅτι καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐσκηνοβάτησεν αὐτὸν ἐν ταῖς Μυκηναίαις (ἡ Ἀτρεΐ). Ἡ ἐποχὴ τοῦ Νέρωνος ἦτο τόσον τοῦλάχιστον ἀρμοδία, ἵνα κατ' αὐτὴν δραματοποιηθῶσι τοιαῦτα φρικώδη παθήματα, ὅσον καὶ ἡ τοῦ Σύλλα, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Θυέστης τοῦ Σενέκα ἐγράφη διὰ τοῦτο μετ' ἀγάπης. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος εἶναι ὁ μόνος Θυέστης, ὅστις περιεσώθη ἡμῖν τέλειος ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὡς τὸ μόνον ἀντιστάθμισμα ἀντὶ τοσούτων τοῦ αὐτοῦ μύθου τραγωδιῶν, Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν, τὰς ὁποίας ὁ χρόνος ἡφάνισε, διὰ τοῦτο καὶ ἐλκύει πλείοτερον τὸ ἡμέτερον ἐνδιαφέρον ἢ τὰ ἄλλα δράματα τοῦ Σενέκα. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐγίνωσκεν ὁ ποιητὴς τὰς περὶ Θυέστου τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Ἀττίου, διότι καὶ τώρα ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ἀνεύρωμεν τὰς ὑπαρχούσας ὁμοιότητας μεταξὺ τοῦ σωζομένου δράματος καὶ τῶν ὀλιγοστῶν λειψάνων, ὅσα ἐσώθησαν ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων.

Ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος εἶναι ἐν Μυκῆναις. Εὐθὺς ἐν τῷ προλόγῳ ἐμφανίζεται ὁ κακὸς τοῦ οἴκου δαίμων, ἡ σκιὰ τοῦ Ταν-

τάλου, ὅχι ἐκοῦσα ἀλλὰ κινηθεῖσα πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἑρινύων, ἵνα πληρώσῃ μανίας τοὺς δύο ἐχθροὺς ἀδελφούς. Ἀλλὰ καὶ μόνη ἢ ἐμφάνισις τῆς ἀπαισίας σκιᾶς, τοσαύτην ἔσχεν ἐπὶ τῆς φύσεως ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν, ὥστε ταχέως καταπέμπεται πάλιν ὁ Τάνταλος εἰς τὸ καταχθόνιον αὐτοῦ σπήλαιον.

Ὁ Ἄτρεὺς, ὁ μανιώδης τύραννος, κατέχεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ ἀκαθέκτου πόθου πρὸς ἀνήκουστον ἐκδίκησιν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Θυέστου, ὅστις ἀπήγαγε μὲν τὴν γυναῖκά του, ἔκλειψε δὲ τὴν χρυσὴν ἀμνάδα, καὶ ἀφῆρεσε ἀπ' αὐτοῦ διὰ δόλου τὴν ἀρχήν. Προϋποτίθεται ὅτι καὶ ὁ Θυέστης ἐδολοπλόκει κατ' αὐτοῦ. Θέλει λοιπὸν ὁ Ἄτρεὺς νὰ τὸν προλάβῃ καὶ νὰ ἐπινοήσῃ τερατούργημά τι ἐναντίον του, δι' οὗ θὰ ἐματαιῶνε τὰ σχέδια τοῦ ἀδελφοῦ, ὑπερβαίνων αὐτὸν κατὰ τὸν δόλον. Ματαιίως ἔμπιστός τις δοῦλος προτρέπει αὐτὸν νὰ μεταβάλλῃ γνώμην. Ἡ φαντασία του ὀνειρεύεται τὴν πρᾶξιν τῆς Φιλομήλας, ἀπορασίζει δὲ νὰ προσελκύσῃ δι' ἀπάτης τὸν ἀδελφὸν μετὰ τῶν τέκνων του ἐκ τῆς ἐξορίας διὰ τινος ἀγγελίας τῶν υἱῶν του. Μετὰ δισταγμοῦ καὶ ὑποψίας, πλήρης δὲ φόβου διὰ τὰ τέκνα του, προσέρχεται ὁ Θυέστης, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν τριῶν υἱῶν του. Ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν, ὁ ἀνύποπτος Τάνταλος, ὅστις καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν βασιλείαν, μετὰ κόπου πείθει τὸν πατέρα νὰ προσέλθῃ. Ὁ Ἄτρεὺς μόλις δύναται νὰ συγκρατήσῃ τὴν συγκίνησίν του, βλέπων ὅτι τὸ θυμὸν ἐνέπεσεν εἰς τὰ δίκτυά του, ἐν τούτοις χαιρετίζει τὸν ἐξόριστον μετὰ προσποιητῆς τρυφερότητος. ὥστε ἐκεῖνος ἐν μετανοίᾳ περιπτύσσει τὰ γόνατα τοῦ ἀδελφοῦ καὶ παρέχει τὰ τέκνα του ὡς ἐγγύησιν πίστεως. Παρὰ πᾶσαν τοῦ Θυέστου τὴν ἀντίστασιν, προσποιεῖται ὁ Ἄτρεὺς ὅτι θέλει νὰ διαμοιράσῃ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν βασιλείαν, περιδένει δὲ τὸ στέμμα περὶ τὴν αὐχμηράν αὐτοῦ κεφαλὴν, καὶ ἀπομακρύνεται ὑπὸ τὴν διφορουμένην πρόφασιν, ὅτι μέλλει νὰ θύσῃ εἰς τοὺς θεοὺς. Ἡ ἀφήγησις τοῦ ἀγγέλου περὶ τῆς θυσίας τῶν ἀθῶων υἱῶν καὶ τῆς παρασκευῆς τοῦ ἀπαισίου δείπνου, κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐντρυφᾷ ὁ λέγων εἰς τὰς λε-

πτομερείας τῆς φρίκης. Ὁ χορὸς παρατηρεῖ, ὅτι διὰ μιᾶς καὶ πρὶν ἢ ἔλθῃ ὁ ὠρισμένος χρόνος, γίνεται νύξ. Μήπως ἀπόλλυται ὁ κόσμος; Προσέρχεται τότε μὲ ὀρθίαν ὑπερηφάνως τὴν κεφαλὴν ὁ Ἄτρεϋς. Χαίρει ἐπὶ τῇ κακουργίᾳ του, ἀλλ' ὑπολείπεται ἀκόμη τὸ νὰ διανοιχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ δυστυχοῦς πατρός, καὶ νὰ αἰσθανθῇ αὐτὸς τὴν τέρψιν τοῦ ἄλγους του. Προστάσσει νὰ ἀνοιχθῶσιν αἱ θύραι. Ἐντὺς τῆς ἐορτασίμως πεφωτισμένης αἰθούσης, ἀνάκειται ἀκόμη κεκορεσμένος παρὰ τὴν τράπεζαν ὁ Θυέστης ἐπὶ τῆς κλίνης, στηρίζων διὰ τῆς χειρὸς τὴν οἰνοβαρῆ κεφαλὴν καὶ εὐθυμος ὑπὸ τοῦ πότου. Ἀρχίζει δὲ πίνων ἔτι νὰ φάλλῃ· εὐχεται ὅπως πᾶσα λύπη καὶ πᾶσα τοῦ παρελθόντος μέριμνα συνεκλείψῃ μετὰ τοῦ παλαιοῦ Θυέστου. Ἀλλ' εἶναι ἴδιον τῶν δυστυχῶν νὰ δυσπιστῶσι καὶ πρὸς τὴν χαράν. Αἰφνης τὸν καταλαμβάνει λύπη, φόβος, ὀδύνης βαθείας αἶσθημα, καὶ δάκρυα καταπίπτουσιν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του, χωρὶς καὶ αὐτὸς νὰ ἤξεύρῃ διὰ τί. Ὁ Ἄτρεϋς πλησιάζει πρὸς τὸν ἀδελφὸν μετὰ δολερᾶς ἀγαθότητος, ὑπόσχεται διὰ διφορομένων λόγων, ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ικανοποιήσῃ τοὺς πατρικοὺς πόθους του ὡς πρὸς τὰ τέκνα του, καὶ πίνει μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κυπέλλου, εἰς ὃ μετὰ τοῦ οἴνου εἶχε συναναμιχθῇ καὶ τὸ αἷμα τῶν σφαγέντων. Ὁ Θυέστης τὸ φέρει πρὸς τὰ χεῖλη, ἀλλὰ φρίκη καὶ ζάλη τὸν καταλαμβάνει, νομίζει ὅτι ὁ οὐρανὸς καταπίπτει ἐπάνω του, καὶ ζητεῖ νὰ ἴδῃ τὰ τέκνα του· «Θὰ σοὶ τὰ ἀποδώσω, ἀποκρίνεται ὁ Ἄτρεϋς, καὶ οὐδεὶς ποτε χρόνος θὰ τὰ ἀφαρπάσῃ πλέον ἀπὸ σοῦ» (σγλ. 997). Ἀλλ' ἡ πατρικὴ ψυχὴ του εἶναι εἰς ἀναστάτωσιν καὶ κατ' ἐπανάληψιν ἀναζητεῖ τὰ τέκνα του. Τότε τείνει πρὸς αὐτὸν γλευστικῶς ὁ Ἄτρεϋς τὰς ἀποκεκομμένας κεφαλὰς καὶ τὰς χεῖρας, ἐρωτῶν αὐτὸν ἐὰν ἀναγνωρίζῃ τὰ λείψανα ἐκεῖνα· «Ἀναγνωρίζω τὸν ἀδελφὸν (Agnosco fratrem)», ἀποκρίνεται συντετριμμένος ὁ Θυέστης. Καὶ ὅμως ἀκόμη δὲν γινώσκει ὅλην τὴν συμφορὰν. Παρακαλεῖ νὰ δοθῶσιν αὐτῷ τὰ πτώματα καὶ νὰ τῷ ἐπιτραπῇ ἡ ταφὴ αὐτῶν, λαμβάνει δὲ τὴν φοβερῶς αἰνιγματώδη ἀπόκρισιν· «Θὰ λάβῃς ὅ,τι ἐκ τῶν τέκνων σου ἀπομένει,

ὅ,τι δὲν ἀπομένει τὸ ἔχεις ἤδη». Ἀκολουθεῖ κατόπιν ἡ τρομερὰ τοῦ δράματος λύσις. Μάτην ζητεῖ ξίφος ὁ Θυέστης ἵνα φονευθῇ· πρέπει πρῶτον λεπτομερῶς νὰ μάθῃ πῶς ἐσφάγησαν τὰ τέκνα του, πῶς ἐκόπησαν εἰς τεμάχια καὶ ἐψήθησαν, πρὶν ἢ ἐκραγῇ, ὅχι εἰς τὴν περίφημον κατὰ τοῦ Ἀτρέως κατάραν, ὡς διετύπωσεν αὐτὴν ὁ Ἐννιος (τόμ. Α' σ. 45), ἀλλ' εἰς ἐξορκισμοὺς πρὸς τὸν Δία τὸν Ὀλύμπιον ὅπως κεραυνοβολήσῃ τὸν Ἀτρέα. Ἀλλ' ἐκεῖνος θρι-
αμβεύει καὶ χλευάζει, ἐν ᾧ ὁ Θυέστης ὀρηνεῖ μόνον, διότι προε-
λήφθη.

Πρὸς τὸν Θυέστην συνδυάζεται οὕτως εἰπεῖν ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἀγαμέμνονος, διότι ἡ σκιά τοῦ Θυέστου προαγγέλλει ἐν τῷ μονολόγῳ τὴν ἐπικειμένην δολοφονίαν τοῦ βασιλέως, ἀναφέρουσα τὰς παλαιὰς τοῦ οἴκου συμφοράς, τὰς ἰδίας αὐτοῦ κακουργίας καὶ τῆς μοίρας τὸν ὀρισμόν, καθ' ὃν ὁ ἐξ αἰμομιξίας γεννηθεὶς Αἰγισθος ἐμελλε νὰ γίνῃ ὁ ἐκδικητὴς τοῦ πατρός. Τὸν κατηραμένον Θυέστην, ὅστις καὶ μετὰ τῶν σκιῶν οὐδ' ἡσυχίαν εὗρισκεν οὐδὲ φίλους, ἀνήγαγεν εἰς τὰ ἄνω, εἰς τὸν γνωστὸν πατρικὸν οἶκον, τὸ προαίτημα νέων πάλιν κακουργιῶν, ἀλλὰ μετὰ φρίκης ἐπιστρέ-
φει πάλιν εἰς τὸν Ἄδην. Ἄν ὁ Σενέκας δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν πρωτότυπον ὁμώνυμον τραγωδίαν τοῦ Αἰσχύλου, πάντως ὅμως θὰ ἐχρησιμοποίησε νεωτέραν τινὰ τοῦ Αἰσχυλείου δράματος διασκευὴν, ἣν ἴσως μετεχειρίσθη καὶ ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος γράφων τὸν Αἰγισθὸν αὐτοῦ (τόμ. Α' σ. 22—23). Ὅτι δὲ καὶ τοῦ Λι-
βίου ὁ Αἰγισθος, ἴσως κατὰ τινὰ πάλιν μεταγενεστέραν διασκευὴν, δὲν ἦτο ἄγνωστος εἰς τὸν Σενέκαν, ἀποδεικνύει ἡ ὁμοιότης τινῶν σκηνῶν καὶ ἡ συμφωνία μερῶν τινῶν τῆς σφριζομένης τραγωδίας, πρὸς τινὰ μεμονωμένα λείψανα τοῦ δράματος τοῦ Λιβίου. Πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν καὶ τινὰ πράγματα ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἅτινα ὑπενθυμίζουσι τὴν Κλυταιμῆστραν τοῦ Ἀττίου (τόμ. Α' σ. 273), ἣ τὸ πρωτότυπον, ἐξ οὗ ἐκείνη ἐλήφθη, οἷον ἡ ζηλοτυπία τῆς βασιλίσσης πρὸς τὴν βάρβαρον ἀντίζηλον, φερομένη ὡς αἰτία τοῦ φόνου τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ὁ χαρακτὴρ τῆς Κλυταιμῆστρας

δὲν εἶναι τόσον μεγαλοπρεπής. Ἐν ᾧ εὐρίσκεται πρὸς τὸν κατήφορον τῆς κακουργίας, καταλαμβάνεται ἀκόμη ὑπὸ δισταγμοῦ ἢ ἥρωϊς. Ὁμολογεῖ πρὸς τὴν τροφὴν ὅτι παλαίει ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῆς ἢ κατασχύνῃ πρὸς τὸ ἐγκλημα, ἀποκλίνει δὲ εἰς τὸ νὰ ἀφήσῃ ἑαυτὴν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν περιστάσεων. Πρὸς δικαιολογίαν αὐτῆς ἀναφέρει τοῦ συζύγου τὰ παραπτώματα, τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας, τὰς συγγὰς ἀπιστίας του, τώρα δὲ πάλιν τὴν εἰς τὸν οἶκον εἰσαγωγὴν τῆς Κασσάνδρας, τῆς μελλούσης τῶν τέκνων τῆς μητροιῆς. Σκέπτεται νὰ θανατώσῃ συγχρόνως καὶ ἑαυτὴν καὶ τὸν σύζυγον. Ἀλλ' ὅμως ὅτε κατόπιν ὁ ἐλεεινὸς Αἰγισθος, ὅστις τρέμει ἀναλογιζόμενος τὴν ἐπικειμένην τοῦ νικητοῦ ἐπάνοδον καὶ τὴν ἐκ τούτου μέλλουσαν αὐτοῦ τιμωρίαν, ζητεῖ παρὰ τῆς Κλυταιμήστρας συνδρομὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν φονικῶν του σχεδίων, τὴν καταλαμβάνει κατ' ἀρχὰς ἐντροπὴ καὶ ἀηδία πρὸς τὰ προτεινόμενα. Αἰσθάνεται μεταμέλειαν καὶ κλίσιν ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς τὸ καθῆκον. Ἀνθίσταται εἰς τὸν πειρασμόν, ἀποκρούει μάλιστα τὸν Αἰγισθον γλευαστικῶς, ἀλλ' ἐπανέρχεται καὶ πάλιν πρὸς αὐτόν, διότι ὅπως ὅποτε δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπ' αὐτοῦ. Ἐχει τὴν συνείδησιν ἐνὸς συνδέσμου, ὅστις τὴν συνάπτει πρὸς τὸν ἐραστήν· ὁ σύνδεσμος εἶναι ἡ ἐνοχή. Πείθεται λοιπὸν νὰ συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν τὸ πρᾶγμα. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Εὐρυβάτου, ὁ χαιρετισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν πατρίδα, ἡ δεξιῶσις του ὑπὸ τῆς Κλυταιμήστρας καὶ ἡ ἀφήγησίς του περὶ τοῦ κατάπλου τοῦ στόλου, στηρίζεται ὡς πρὸς τὰς γενικὰς γραμμὰς εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ Αἰσχύλου, ἐν τούτοις μεγάλην ἔχει ἐπενέγκῃ σύμπτυσιν τῶν λεπτομερειῶν ὁ Σενέκας χάριν τῆς περιγραφῆς τοῦ ναυαγίου. Ὡσαύτως κατὰ τὰς γενικὰς μόνον γραμμὰς ἐμιμήθη ὁ Σενέκας τὸν Αἰσχύλον ὡς πρὸς τὴν περιγραφὴν τῆς μορφῆς τῆς μάντιδος Κασσάνδρας, τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῆς πρὸς τὸν χορόν, καὶ τὴν ὀπτασίαν αὐτῆς. Μετὰ τῶν λοιπῶν αἰχμαλώτων ἐμφανίζεται ἤδη ἐνώπιον τοῦ Ἀγαμέμνονος. Ἡ δεξιῶσις τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπὸ τῆς Κλυταιμήστρας περιορίζεται εἰς βωβὴν μόνον πρᾶξιν, ἣν

δι' ὀλίγων λέξεων ἀναφέρει ὁ χορός. Μετὰ ταῦτα προσκρούει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῆς κάτω ἐν σπασμοῖς κειμένης ἱερείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ παρ' αὐτῆς μανθάνει, ἅφ' οὗ πλέον ἀνέλαβε τὰς αἰσθήσεις τῆς, ζοφερῶς αἰνιγματώδεις χρησμούς περὶ τῆς ἐπικειμένης τύχης του. Ἀφ' οὗ ὁ Ἀγαμέμνων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, ἢ προφῆτις ἀποκτᾷ τελείαν σαφήνειαν εἰς τὰ ψυχικά τῆς ὄμματα καὶ μετὰ φρικτῆς παραστατικότητος, οὐχὶ εἰς στροφὰς διακεκομμένους ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, ἀλλ' εἰς συνεχῆ ἱαμβικὸν λόγον, περιγράφει τὸ αἵματηρὸν συμβάν, ὅπερ διεξάγεται ἐν τῷ μεταξὺ ἐντὸς τοῦ οἴκου. Ἡ αὐτὴ σκηνὴ ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ δράματι τοῦ Λιδίου Ἀνδρονίκου. Ἰνα δὲ ἀποπερατώσῃ τὸ ἐκ μεμονωμένων σκηνῶν δράμα του ὁ συγγραφεὺς, προσέθηκεν ὅσα ἐνόμιζεν ἀναγκαῖα διὰ τινων ἀκόμῃ βεβιασμένων σκηνῶν, αἵτινες διαλαμβάνουσι περὶ τοῦ μικροῦ Ὁρέστου, ὃν ἡ Ἡλέκτρα ἐμπιστεύεται πρὸς τὸν γηραιὸν Στρώφιον. Οὗτος ἐλθὼν ἐξ Ὀλυμπίας ὅπως χαιρετίσῃ τὸν ἐπανακάμψαντα Ἀγαμέμνονα, ἄγει πάλιν οἶκαδε τὸ νικηφόρον ἄρμα του, ἅφ' οὗ ἐνεχείρισε εἰς τὸν θετὸν υἱὸν του Ὁρέστην τὸν φοίνικα, ὡς ἄριστον οἰωνόν καὶ φυλακτήριον, ἐτοποθέτησε δὲ αὐτὸν ἐντὸς τοῦ ἄρματος πλησίον τοῦ Πυλάδου του. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς οὗτος ἀπῆλθεν, εὐρίσκει καιρὸν ἡ Ἡλέκτρα νὰ δείξῃ ἐν συντόμῳ ἔριδι πολλὴν πρὸς τὴν μητέρα ἐπιμονὴν καὶ καταφρόνησιν. Ὁ ἐν τῷ μεταξὺ προσελθὼν Αἰγισθος κελεύει ὅπως ἡ μὲν Ἡλέκτρα ριφθῇ εἰς τὸ δεσμωτήριον (ὅπερ ἐπίκειται εἰς αὐτὴν καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ), ἡ δὲ Κασσάνδρα θανατωθῇ. Ἡ προφῆτις αἰσθάνεται χαράν, διότι ἐπέζησεν εἰς τὸν καταστρέψαντα τὴν Τροίαν, καὶ αἰνιγματωδῶς προλέγει εἰς τὴν χλευάζουσαν αὐτὴν Κλυταιμῆστραν ὅτι αὕτη ἔμελλε παρὰ τοῦ Ὁρέστου νὰ πάθῃ.

Σαφέστατα διακρίνεται τοῦ Σενέκα ἡ τεχνотροπία ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ὅστις βεβαίως ἐποιήθη κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡρακλέους μαινομένου τοῦ Εὐριπίδου. Ἡ ὑπόθεσις εἶναι ἡ αὐτὴ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς τραγωδίαις, τὰ πρόσωπα τὰ αὐτὰ καθὼς καὶ οἱ χαρακτῆρες, καθ' ὅλου δὲ καὶ ἡ σύνθεσις καὶ τὰ αἰσθήματα καὶ

αἱ ἰδέαι εἶναι ἀκριβῶς αἱ αὐταὶ καὶ σύμφωνοι πρὸς τὸν μῦθον. Ἄλλ' ἡ ἐκτέλεσις καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς λεπτομερείας, εἶναι ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Εὐριπιδείου δράματος. Προλογίζει λοιπὸν παρὰ τῷ Σενέκᾳ ἡ Ἡρα, ἡ κυρία αὐτουργὸς τῆς παρασταθρομένης καταστροφῆς, καὶ λαμβάνει οὕτως ὁ ποιητὴς ἀφορμὴν νὰ φιλοτεχνήσῃ μίαν μεγαλοπρεπῆ τοῦ δράματος εἰσαγωγὴν, καταλληλοτάτην πρὸς ζωηράν σκηنيκὴν ἀπαγγελίαν. Ἐν ᾧ δὲ παρ' Εὐριπίδῃ ἡ Ἴρις μόλις μικρὸν πρὸ τῆς καταστροφῆς ἄγει τὴν ἀνθισταμένην Λύσσαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ υἱοῦ τοῦ Διός, ὥστε ἡ μετατροπὴ ἀπὸ τῆς χαρᾶς εἰς τὴν λύπην ἔρχεται ἀπρόοπτος διὰ τὸν θεατὴν, παρὰ τῷ Σενέκᾳ ἡ Ἡρα πέμπει τὴν Λύσσαν πολὺ πρὸ τῆς δράσεως, καὶ οὕτω φανεροῦται ἡ περαιτέρω πορεία τοῦ δράματος. Ἄλλ' ὁ Ῥωμαῖος πάλιν ποιητὴς ἀφίνει τὸν Ἡρακλέα νὰ μαίνεται καὶ νὰ φονεύῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἕως ὅτου κεκμηκότα τὸν καταλαμβάνει ὁ ὕπνος, τὴν δὲ ἔξοχον ἀγγελικὴν ῥῆσιν περὶ τῆς μανίας αὐτοῦ, ἣν ἐφιλοτέχνησεν ὁ Εὐριπίδης, ἀντικαθιστᾷ ὁ Σενέκας διὰ τινος περιγραφῆς τοῦ Θησέως περὶ τοῦ Ἄδου καὶ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους καταγωνίσεως τοῦ Κερβέρου. Πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν κρατεῖ τὸν Θησέα ὁ Σενέκας ἐξ ἀρχῆς πλησίον τοῦ φίλου του, ἀντὶ νὰ πέμψῃ αὐτόν, ὅπως ὁ Εὐριπίδης, εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ νὰ τὸν κάμῃ ἔπειτα ἐκεῖθεν νὰ ἐπιστρέψῃ. Ἡ ἀφελὴς ὑποδοχὴ, ἣν παρ' Εὐριπίδῃ κάμνουσι πρὸς τὸν ἐπιστρέφοντα πατέρα ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ τὰ τέκνα, δὲν ἦτο φυσικὰ τῆς ἀρεσκείας τοῦ Ῥωμαίου σοφιστοῦ, δι' ὃ καὶ οὗτος προετίμησε νὰ ἐξάρῃ μᾶλλον τὴν ἀνήκουστον τοῦ Κερβέρου ἀναγωγὴν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ νὰ δώσῃ νέαν ἀμέσως δράσεως ἀφορμὴν εἰς τὸν ἀκούραστον ἀγωνιστήν. Ὅθεν ὀλίγαι λέξεις συνεννοήσεως ἀρκοῦσι καὶ εὐθὺς ἀρχίζει τὸ ἔργον τοῦ νὰ φονεύσῃ ὁ ἥρωας τὸν Λύκον, τὸν ἄρπαγα τῆς βασιλείας. Τὸ πρόσωπον τοῦ Λύκου δὲν ἔχει παρὰ τῷ Ἑλληνι τραγικῷ πολλὴν σημασίαν, ἀλλ' ὁ Σενέκας χαρακτηρίσας αὐτὸ κάλλιον, προσέδωκεν εἰς αὐτὸ μεῖζον δραματικὸν ἐνδιαφέρον. Ὁ Λύκος αἰσθάνεται ὅτι

αὐτὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς τύχης του, ὅτι ἄνευ προγόνων καὶ κληρονομικῶν δικαιωμάτων, διὰ τῆς ἰδίας δὲ μόνον δυνάμεως, κατέκτησε τὴν βασιλείαν, ἵνα δὲ ἀσφαλίσῃ αὐτὴν καὶ ἀποκτήσῃ καὶ τὴν ἀγάπην τῶν πολιτῶν, ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ τὴν Μεγάραν, τὴν γυναῖκα τοῦ Ἡρακλέους. Ἐν τῇ σκηνῇ τῆς μνηστείας (ἣτις ὑπενθυμίζει ὀλίγον ὁμοίαν σκηνὴν τοῦ Ῥιχάρδου Γ' τοῦ Σαίξπηρ) ἐπιχειρεῖ δι' ὑποκριτικῶν καὶ διαλλακτικῶν λόγων νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συναίνεσίν της. Ἡ καταφρονητικὴ ἀπόκρισις, ἣν λαμβάνει παρὰ τῆς Μεγάρας, καὶ οἱ μοχθηροὶ λόγοι, οὓς αὐτὸς πρὸς ἐκδίκησιν ἐκστομίζει ἐναντίον τοῦ ἀπόντος Ἡρακλέους, συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐπιχυθῇ φῶς εἰς τὴν ὑπάρχουσαν δραματικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς ταπεινῆς φύσεως τοῦ Λύκου καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἡρακλέους. Ἐξαίρεται δὲ διὰ τῆς ἀντιστάσεώς της καὶ ἡ Μεγάρα καὶ προσλαμβάνει μείζονα σημασίαν. Ἡ δὲ σκληρὰ προσταγὴ τοῦ Λύκου, ὅπως κατ' αὐτὴν ζῶσα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, γίνεται πῶς μᾶλλον εὐνόητος, διότι δίδεται, ἂν οὐ πλέον ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες του καὶ προσεβλήθῃ εἰς τὰ καίρια ἢ φιλοτιμία του. Παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ ὁ Λύκος ἄπαξ μόνον τολμᾷ νὰ ἐκστομίσῃ καταφρονητικὸν λόγον περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους καὶ νὰ ἐκφράσῃ ἐλαφρὰν τινα ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἐκ τοῦ Διὸς καταγωγῆς του, δι' ἣν καὶ φέγεται προσηκόντως ὑπὸ τοῦ Ἀμφιτρύωνος. Ὁ Σενέκας τὸναντίον μέχρι κόρου κἀμνει λόγον περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἥρωος, ὥστε διαγινώσκει τις ἐκ τούτου, ὅπόσῃν ἀπέδιδον οἱ σύγχρονοι τοῦ Ῥωμαίου τραγικοῦ σημασίαν εἰς τὰ γενεαλογικὰ στέμματα.

Ἐκ λεπτῆς τῷ ὄντι αἰσθήσεως προῆλθεν ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἡρακλῆς ἀνακαλύπτει μόνος του, ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ δράστης. Ἐπειδὴ ὁ Ἀμφιτρύων ἀποκρίνεται εἰς τὰς ἐρωτήσεις του μόνον δι' αἰνιγματωδῶν λόγων, τείνει ἐν ψυχικῇ συγκινήσει τὰς χεῖράς του ἱκετευτικῶς πρὸς αὐτόν, ἀλλ' ὁ γέρων ἀποσύρει τὴν χεῖρα. Ἐκπληκτος τότε ὁ ἥρωος μαντεύει, ὅτι ἐγκλημά τι θὰ διέπραξε, καὶ ἀναγνωρίζει τὰ ἴδια βέλη, διότι οὐδεὶς ἄλλος θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐντείνῃ τὸ ἰδικόν του τόξον (1192

ἐξ.). Παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ τὸ πρῶγμα ἄλλως ἔχει, διότι ὁ Ἀμφι-
τρύων, παρ' ὅλους τοὺς δισταγμούς του, ἀναγκάζεται αὐτὸς νὰ
ἐξηγήσῃ πρὸς τὸν Ἡρακλέα ὅσα συνέβησαν (Ἡρ. μαιν. 1111 ἐξ.).

Τὴν βῆσιν τοῦ ἐτέρου Ἡρακλέους (διότι δύο Ἡρακλεῖς
ἔγραψεν ὁ Σενέκας, ὧν ὁ εἷς ἐπιγράφεται *Hercules furens*, ἥτοι
μαϊνόμενος, καὶ ὁ ἕτερος *Hercules Oetaeus*, ἥτοι Οἰταῖος) ἀπο-
τελοῦσιν αἱ Τραχίνιαι τοῦ Σοφοκλέους, ἀλλὰ θελήσας ὁ Ῥω-
μαῖος ποιητὴς εἰς τὸ Σοφοκλεῖον δρᾶμα νὰ προσοικοδομήσῃ πολλὰ
ἐξ ἰδίας ἐπινοήσεως κατ' ἀμφοτέρας τὰς πτέρυγας, παρήγαγε κα-
ταςκεύασμα οὐ μόνον ἐκτάκτως μακροσκελές, ἀλλὰ καὶ κακῶς
συνηρμολογημένον. Δυστυχῶς ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἐλευθερᾷ αὐ-
τοῦ ἐπεξεργασίᾳ μετέβαλε σχεδὸν ἐντελῶς ἢ μᾶλλον παρεμόρ-
φωσε καὶ τὸ πρῶτον μέρος τοῦ Ἑλληνικοῦ παραδείγματός του
μέχρι τῆς καταστροφῆς, ἥτοι μέχρι τοῦ σημείου, καθ' ὃ ἐπέρχε-
ται ἡ πρώτη ἀντίληψις περὶ τῆς ἐπενεργείας τοῦ δηλητηρίου, ἣτις
ἐνέβαλε τρόμον εἰς τὴν Δηϊάνειραν (Σοφ. Τραχ. 663 ἐξ.). Κατὰ
τὴν συνήθειάν του ὁ ποιητὴς εἰσέρχεται ἀμέσως εἰς τὸ θέμα του
ὀλοταχῶς καὶ παριστάνει τὴν ἡσυχον σύζυγον τοῦ Ἡρακλέους
μαϊνομένην ἐν ὑψίστῳ πάθει, ζηλοτυπίας μὲν κατὰ τῆς Ἰόλης, ἐκ-
δικήσεως δὲ κατὰ τοῦ ἀπίστου συζύγου (237 ἐξ. 256 ἐξ.). Γινώ-
σκει ἤδη τὰ πάντα καὶ ἀπόφασιν ἔχει νὰ τὸν φονεύσῃ εἴτε διὰ ξί-
φους εἴτε διὰ δόλου, μόνον δὲ ὅτε προτείνει εἰς αὐτὴν ἢ τροφὸς
νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἐνέργειαν μαγικῶν τεχνῶν καὶ ἐπῶν, ἐνθυμεῖται
τὴν μοιραίαν τοῦ Νέσσου κληρονομίαν καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐφαρ-
μόσῃ τὸ μέσον τοῦτο ἐπὶ τοῦ Ἡρακλέους. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ἔδωκεν
εἰς τὸν Δίχαν τὸν θανατηφόρον χιτῶνα καὶ κατενόησε τὴν πλάνην
τῆς, λησμονεῖ ἐντελῶς τὴν προτέραν κατὰ τοῦ Ἡρακλέους ἀγα-
νάκτησίν της καὶ στρέφει καθ' ἑαυτῆς ὀλόκληρον τῆς ἀποστροφῆς
τὸ πάθος. Παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ ἡ Δηϊάνειρα ἀπέρχεται ἄφωνος μετὰ
τὴν ἀφήγησιν τοῦ Ἰλου περὶ τῶν βασάνων, ἃς ὑπέστη ὁ πατήρ
του (Τραχιν. 813), καὶ μετὰ λεπτότητος ἀφίνει ὁ Ἑλλην ποιη-
τὴς εἰς τὴν τροφὸν (871 ἐξ.) τὸ ἔργον τοῦ νὰ περιγράψῃ τὸν ἀπελ-

πισμὸν τῆς Διανείρας καὶ τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος. Τὸ μέρος τοῦτο περιορίζει ὁ Ῥωμαῖος εἰς σύντομον καὶ ξηράν ἀγγελίαν τοῦ Ὑλλου πρὸς τὸν βασανιζόμενον πατέρα (1456 ἐξ.). Ἄλλ' ἢ Ῥωμαϊκὴ τραγωδία δὲν περατοῦται διὰ τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ υἱοῦ οὐδὲ διὰ τῶν τελευταίων τοῦ Ἡρακλέους διατάξεων. Ὁ νεαρὸς Φιλοκτήτης, μάρτυς αὐτόπτης, διηγεῖται ἐκτενῶς τὴν ἐπὶ τῆς Οἰτῆς καὺσιν τοῦ ἥρωος, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Ἀλκμήνη, κρατοῦσα ἐν χερσὶ τὴν τεφροδόχον κάλπην, ἀπαγγέλει μακρὸν καὶ διπλοῦν ἠρῆνον, εἰς ὃν ἀκολουθεῖ ἀκόμη καὶ μία νηγία. Μετὰ δὲ ταῦτα φανεροῦται ἐν τέλει εἰς τοὺς πενθοῦντας ἢ ἀποθέωσις τοῦ εὐεργετικοῦ ἥρωος, διὰ τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἐπιφανείας ἐνὸς νέου θεοῦ εἰς ὕψος φωτεινόν. Καὶ τοῦτο μὲν τὸ σκηρικὸν τέχνημα δύναται ὅπως-ὅποτε νὰ δικαιολογηθῇ, ἀδικαιολόγητος ὅμως εἶναι ἡ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ δράματος παντελὴς ἔλλειψις τοῦ προσήκοντος πρὸς τὰ ἐπόμενα συνδέσμου. Διότι ἐκεῖ ὁ Ἡρακλῆς, ἐν ἄλλῳ τόπῳ εὐρισκόμενος, ἐν Οἰχαλίᾳ καὶ ὄχι ἐν Τραχίνι, εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην κατὰ τοῦ Εὐρύτου, ἀπαγγέλλει ἐγκώμιον ἑαυτοῦ, ἀπαιτῶν ὡς ἀμοιβὴν τοῦ ἐνδόξου σταδίου τοῦ τὴν ἐν οὐρανῷ κατοικίαν. Ὁ χορὸς τῶν αἰχμαλωτιδῶν γυναικῶν τῆς Οἰχαλίας, ὅστις ἔρχεται μετὰ τὸν πρόλογον, ἀντικαθίσταται βραδύτερον διὰ χοροῦ, ὃν ἀποτελοῦσιν αἱ ἐν Τραχίνι δοῦλαι τῆς Διανείρας. Ἡ δὲ Ἰόλη μετὰ μίαν μονωδίαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χοροῦ, ἐξαφανίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Ὁ πρόλογος οὗτος (Ἡρακλῆς, χορὸς, Ἰόλη) ἐκτείνε- νόμενος ἀπὸ στχ. 1—232, ἄνευ τοῦ ὁποίου τὰ προϋποτιθέμενα γεγονότα δὲν εἶναι βεβαίως πολὺ εὐνόητα, εἶναι τῷ ὄντι παράδο- ξος τύπος προλόγου. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον καὶ τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ τὰ ἐν τῷ τέλει τοῦ δράματος προσκολλημένα ταῦτα, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς περιωρίσθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔμπνευσιν καὶ ἐπί- νοιαν, εἶναι κατὰ πολὺ μᾶλλον ἢ τὰ λοιπὰ τοῦ δράματος μέρη (τὰ κατὰ μίμησιν) ὀγκηρὰ ἐκ στόμφου ρητορικοῦ ὄχι μόνον κενοῦ, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ μωροῦ. Ἐπειδὴ ἐκτείνεται εἰς πολὺ μῆκος ἡ τρα- γωδία ἡναγκάσθη ὁ συγγραφεὺς πολλαχοῦ νὰ παρεμβάλλῃ προσ-

θήκας φράσεων καὶ ἐννοιῶν ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δραμάτων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ Ἡρακλέους μαινομένου. Ἐτι δὲ χεῖρον κακὸν εἶναι αἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ δράματος ἐπαναλήψεις, αἵτινες ἐνίοτε τόσον εἶναι συχναὶ καὶ τόσον πλησίον ἀλλήλων, ὥστε φαίνονται ἐκεῖνα τὰ μέρη ὡς περ σχέδια ἡμιτελῆ ἢ πρόχειρα δοκίμια. Ἐν τούτοις εἶναι τόσον ὁμοιόμορφον καὶ κανονικὸν τὸ ὕφος καθ' ὅλου τῆς συνθέσεως, ὥστε εἶναι ἀπορριπτέα ἡ γνώμη ὅτι δῆθεν δὲν εἶναι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως τὸ ὅλον ἔργον.

Τὸν Οἰδίποδα μέχρι τοῦδε οὐδεὶς ἄλλος εἶχε τολμήσῃ νὰ πραγματευθῇ πλὴν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (τόμ. Α' σ. 286), οὐ-
τινος ὅμως τὸ δράμα ἔμεινεν ἀνέκδοτον. Οὐδένα λοιπὸν εἶχεν ἐν Ῥώμῃ πρόδρομον ὁ Σενέκας, ὅτε ἐπεχείρησε νὰ γράψῃ Οἰδί-
ποδα, ἐπεξεργαζόμενος τὴν τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους, διότι
ἄλλο παράδειγμα βεβαίως δὲν εἶχεν. Ὡς πρὸς τὴν πρόοδον τῆς
ὑποθέσεως καὶ τὴν τάξιν τῶν σκηνῶν ἔμεινε πολὺ μᾶλλον ἐν τούτῳ
τῷ δράματι πιστὸς εἰς τὸ παράδειγμα, ὃ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ἢ ἐν
τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ δράμασι, καὶ ὅμως διέφθειρεν οὐκ ὀλίγον τὸ
ἀμίμητον ἔργον τοῦ Σοφοκλέους δι' αὐθαιρέτων προσθηκῶν καὶ
ἀλλοιωσέων. Πᾶσα τοῦ πρωτοτύπου λεπτότης καὶ ὡς πρὸς τὴν
ἡθοποιίαν τῶν προσώπων καὶ ὡς πρὸς τὴν καθ' ὅλου οἰκονομίαν
τοῦ θέματος, ἡμαυρώθη. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ Ῥωμαῖος σοφιστὴς δὲν
ἠδυνήθη πάλιν νὰ μὴ παραστήσῃ τὸν ἥρωα ἐν πλήρει ψυχικῇ τα-
ραχῇ διὰ τὰς προλεχθείσας αὐτῷ φρικώδεις πράξεις, καὶ νὰ κόψῃ
οὕτω ἐκ τῶν προτέρων τὰ νεῦρα τῆς δραματικῆς ἀναπτύξεως καὶ
τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς μοίρας του. Ἀντὶ τῆς ἐξόχου ἐκείνης
παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ διαπραγματεύσεως μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ
τῶν ζητούντων τὴν ἀρωγὴν του, καθὼς καὶ τοῦ ἱερέως ὡς ἀντι-
προσώπου αὐτῶν, ὁ Οἰδίπους ἐν τῇ Λατινικῇ τραγωδίᾳ διὰ λό-
γου ἐκτενοῦς καὶ παθητικοῦ, ὅστις οὐδὲν διαφέρει μονολόγου, ἐμ-
πιστεύεται πάσας αὐτοῦ τὰς μερίμνας εἰς τὴν Ἰοκίστην, περι-
γράφει τὸν λοιμὸν (λαμβάνων ἐν μέρει τὰ χρώματα τῆς εἰκόνης
ἐκ τῶν παρὰ Σοφοκλεῖ περιγραφῶν τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ χοροῦ) καὶ

διηγείται τὰ μετὰ αὐτοῦ καὶ τῆς Σφιγγὸς συμβάντα. Ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ Κρέοντος ἡ μὲν πρὸς τὸ μαντεῖον ἐπερώτησις ἔχη διατυπωθῇ λυρικῶς, εἰς τροχαϊκὰ τετράμετρα, αὐτὸς δὲ ὁ χρησμὸς εἰς δακτυλικούς στίχους καὶ οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τὴν ἐπίσημον καὶ αὐθεντικὴν αὐτοῦ μορφήν. Ἐκείνη τοῦ Σοφοκλέους ἡ στιχομυθία, καθ' ἣν ὁ μὲν Οἰδίπους ἐρωτᾷ ὁρμητικῶς δι' ἐνὸς στίχου, ὁ δὲ Κρέων ἀποκρίνεται ἐπιφυλακτικῶς διὰ δύο, καὶ ἥτις ἀντηχεῖ ὡς ἀπομεμακρυσμένη βροντή, παρελείφθη ὅλως παρὰ τῷ Σενέκα. Ἀντὶ δὲ τῆς ἐπικλήσεως πρὸς τὸν δῆμον, ὁ Οἰδίπους ἰκετεύει τοὺς θεοὺς, νὰ μὴ χορηγήσωσι χάριν εἰς τὸν φονέα τοῦ Λαίου, καὶ ὁρκίζεται ὅτι καὶ αὐτὸς θὰ πράξῃ ὁμοίως. Λίαν δὲ ἀκαταλλήλως λαμβάνει ὁ Κρέων ἀφορμὴν νὰ περιγράψῃ λεπτομερῶς τὴν τριπλὴν ἀμαξίτον, ἐνθα εἶχε συναντήσῃ τὸν Λαίον ὁ Οἰδίπους, ἐν ᾧ αὐτὸς δὲν ἦτο παρών. Αἱ δὲ ἐπόμεναι σκηναὶ ἔχουσι πάλιν ἐντελῶς μεταβληθῇ ἐν τῷ Λατινικῷ δράματι. Ὁ Τειρεσίας συνοδευόμενος ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Μαντοῦς, παρουσιάζεται ἀπρόσκλητος ἵνα τελέσῃ θυσίαν καὶ κατορθώσῃ οὕτω νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ ἔχνη τοῦ ἐναγοῦς. Καὶ αὐτὸς μὲν δίδει ὁδηγίας, ἡ δὲ θυγάτηρ, ἀποκρινομένη εἰς τὰς ἐρωτήσεις του, παρέχει διεξοδικῶς καὶ ὡς ἄνθρωπος εἰδήμων, πᾶσαν περὶ τῶν διαφόρων σημείων τῆς θυσίας πληροφορίαν, περὶ τῆς ὄψεως τῆς φλογός, τῆς στάσεως τῶν θυμάτων, περὶ τοῦ αἵματος καὶ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἱερείου. Ὁ φρικτῶν μάντις ζητεῖ ὅπως ἀνακληθῇ ἐκ τοῦ Ἄδου αὐτὸς ὁ Λαῖος ὡς ἀναντίρρητος μάρτυς τοῦ φονέως του. Ὁ Κρέων λαμβάνει τὴν περὶ τούτου διαταγὴν παρὰ τοῦ Οἰδίποδος. Ἐπιστρέφων δ' ἐκ τοῦ τόπου ἐνθα ἐτέλεσε τὸν μαγικὸν ἐξορκισμόν, παρακαλεῖ πρῶτον μετὰ φρίκης (ὅπως ὁ Τειρεσίας παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ) ὅπως τῷ ἐπιτραπῇ νὰ μὴ εἴπῃ τι ἐξ ὧσων ἤκουσε. Ἀλλ' ἐνδίδων εἰς τὴν ἀπειλητικὴν ἐπιταγὴν τοῦ βασιλέως, ἀφηγεῖται διὰ μακρῶν τὰ πράγματα. Περιγράφει τὸ ζοφερόν ἄλλος τῶν κυπαρίσσω παρὰ τὴν Διρκαίαν πηγὴν, τὴν μαγικὴν τέλεσιν τοῦ ἐξορκισμοῦ ἐν πάσαις αὐτοῦ ταῖς λεπτομερείαις, πῶς ἠνοίχθη ἡ γῆ καὶ εἶδε κάτω

τὰ φοβερά Τάρταρα, πῶς ὁ τολμηρὸς ἱερεὺς ἀνεκάλεσε τὰς σκιάς, πῶς αὐταὶ ἀνήρχοντο κατὰ σμήνη, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων Θηβαίων προγόνων καὶ ὁ Λαίος. Ὁ Κρέων ἐπαναλαμβάνει ἐπίσης αὐτολεξεῖ τὸ μέρος τοῦ μακροῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ δολοφονηθεὶς Λαίος ὑποδεικνύει τὸν μιᾶρὸν φονέα του καὶ ζητεῖ τὴν ἐξορίαν του. Ἐντεῦθεν, ὅπως καὶ παρὰ Σοφοκλεῖ συμβαίνει, ὁργὴ τοῦ Οἰδίποδος, ἔρις, καὶ σύλληψις τοῦ ὑπόπτου ψεύστου. Τὸ δρᾶμα ἐκτυλίσσεται πλέον κατὰ τὰς διαφόρους σκηνάς ὅπως περίπου καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ παραδείγματι. Τὸ ὅτι ὁ Οἰδίπους τόσον βραδέως λαμβάνει γνῶσιν τῶν γενομένων ἐκ τῶν ἀποκαλύψεων τοῦ ὑπρέτου, δὲν συμβιβάζεται βεβαίως πολὺ πρὸς τοὺς φόβους, οὓς ἀτόπως ἐξ ἀρχῆς ἐκδηλοῖ. Ὁ Οἰδίπους τοῦ Σοφοκλέους ἐποιήθη κατὰ πολὺ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ψυχολογικώτερος, τὰ δὲ πράγματα ἐκτυλίσσονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τραγωδίᾳ φυσικῶς καὶ βαθμιαίως. Περὶ τὸ τέλος τοῦ δράματος ἡ ἀφήγησις τοῦ δούλου περιορίζεται εἰς τὴν ἐξηγημένην περιγραφὴν τῆς τυφλώσεως τοῦ Οἰδίποδος, ὅστις ἐξορύσσει διὰ τῶν ὀνύχων τοὺς ὀφθαλμούς. Ἡ δὲ Ἰοκάστη, ἐναντίον πάσης λεπτῆς αἰσθήσεως, ἐμφανίζεται ἅπαξ ἔτι ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ὅπως ἴδῃ τὸν τυφλὸν υἱὸν ἅμα καὶ σύζυγον, καὶ ἐμπήξῃ εἰς τὴν μητρικὴν κοιλίαν τὸ ξίφος, δι' οὗ ἐλέγετο ὅτι εἶχε θανατωθῇ ὁ Λαίος. Πᾶσαν δὲ τὴν ἐνοχλὴν ἀποδίδει καθ' ἑλίου εἰς τὴν εἰμαρμένην.

Ἐπειδὴ ὁ οὐσιώδης σκοπὸς τῶν σκηنيκῶν τούτων ῥητορευμάτων δὲν ἦτο ἡ δραματικὴ δρᾶσις καὶ ἡ ποιητικὴ τῶν πραγμάτων διατύπωσις, ἀλλὰ μόνον ἡ ἐπιδεικτικὴ ἐκτέλεσις ἀφηγήσεων, περιγραφῶν, λόγων ἢ ἐρίδων, διὰ τοῦτο ἡδύνατο νὰ ἀρκῇται ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν εἰς τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν μεμονωμένων σκηνῶν, χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ οὔτε εἰς τὸν σκοπὸν, ὃν κυρίως προτίθεται τὸ δρᾶμα, οὔτε εἰς τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν, ἣν πρέπει νὰ ἔχῃ πᾶσα τραγωδία. Ἐκέντριζον δὲ τὸν συγγραφέα τοῦ Οἰδίποδος δύο ἀκόμη ὑποθέσεις, ἃς παρεῖχον αἱ ἑλληνικαὶ τραγωδίαὶ αἱ στρεφόμεναι περὶ τὸν Θηβαϊκὸν μῦθον. Ὁ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ τοῦ Σοφοκλέους τὸν παρεκίνησε νὰ παραστήσῃ ἐν ταῖς Φοινίσσαις τὸν

τυφλὸν βασιλέα συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς θυγατρὸς Ἀντιγόνης ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος, ἣ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς εἰς τὸν Κιθαιρῶνα ἀγούσης, ὅπου ζητεῖ τὸν τάφον του, καὶ νὰ περιγράψῃ τὸν ἀκάθεκτον πόθον τοῦ θεομισήτου ἀνδρὸς πρὸς τὸν θάνατον, ἐν ζωηρᾷ λόγων ἀνταλλαγῇ πρὸς τὴν πιστὴν θυγατέρα. Ἡ Ἀντιγόνη ἐκπροσωπεῖ ἐν τῷ πρὸς τὸν πατέρα διαλόγῳ τὴν στωϊκὴν θεωρίαν (188 ἐξ.). Ἡ ἀληθὴς *virtus* δὲν ἔγκειται εἰς τὸ νὰ φοβῇται τις τὴν ζωὴν καὶ νὰ ποθῇ διὰ τοῦτο τὸν θάνατον, ἀλλ' εἰς τὸ νὰ ἐγκαρτερῇ ἀνδρικῶς εἰς πᾶσαν ὑπερβολὴν δυστυχίας. Ὅταν τις ἐποδοπάτησε μὲν τὴν μοῖραν, κατεφρόνησε δὲ τὰ ἀγαθὰ τοῦ βίου καὶ κατέστησε βαρύτερον τὸ φορτίον τῆς ὁδύνης του, ὅταν οὐδεμίαν ἔχῃ πλέον ἀνάγκην τῶν θεῶν, διὰ τί νὰ ποθῇ καὶ νὰ ἐπιζητῇ τὸν θάνατον; Δὲν καταφρονεῖ τὸν θάνατον ὁ ἐπιζητῶν αὐτόν. Ἐν ἄλλῃ πάλιν συντομωτέρᾳ σκηνῇ, ἣτις οὔτε ἐντελῶς σχετίζεται πρὸς τὴν προηγουμένην οὔτε πάλιν εἶναι ἐντελῶς ἀπὸ ταύτης ἀνεξάρτητος, προὔποθέτει δὲ τὴν αὐτὴν ἔρημον ὀρεινὴν τοποθεσίαν, ὁ Οἰδίπους, λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς παρακλήσεως τῶν Θηβαίων, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποσόδησιν τοῦ ἐπικειμένου ἐμφυλίου μεταξὺ τῶν δύο ἑθρῶν ἀδελφῶν πολέμου, διεξέρχεται πικρὸν λόγον, δι' οὗ ἐγκαταλείπει τοὺς υἱοὺς του, τοὺς κληρονόμους τῆς θεηλᾶτος αὐτοῦ μιαρίας, εἰς τὴν ἀναπόδραστον εἰμαρμένην, καὶ ἀρνεῖται πᾶσαν εἰς τὰς σχέσεις αὐτῶν ἀνάμιξιν (στχ. 320—362). Ἐντὸς σπηλαίου, μεταξὺ τῶν πυκνῶν θάμνων, μετὰ χαρᾶς θὰ ἀκούῃ μακρόθεν τὰς φοβεράς περιπετείας τοῦ παρὰ φύσιν ἀδελφικοῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ μετὰ τὰς σκηνὰς ταύτας, ἐν αἷς οὐδὲν ὑπάρχει δικαιολογεῖν τὴν ἐπιγραφὴν Φοίνισσαι, ἔρχεται ἐν ἐντελῶς ἀπεσπασμένον τεμάχιον, ὅπερ ἐξ ἄλλης ὅλως ἀρχῆς ὁρμώμενον καὶ ἐπισυναφθὲν εἰς τὸ λοιπὸν κείμενον ἐν ταῖς χειραγράφοις, πηγάζει μὲν ἐκ τοῦ πρώτου μέρους τῶν Φοίνισσῶν τοῦ Εὐριπίδου, συνετέλεσε δὲ, ὥστε νὰ ἐπιγραφῇ Φοίνισσαι καὶ ἡ ὅλη σύνθεσις. Φαίνεται δὲ ὅτι ὅπως ὁ Εὐριπίδης (Φοιν. 327: ὁ δ' ἐν δόμοισι πρέσβυς ὁμματοστερῆς κτλ.), οὕτω καὶ ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς

προϋποθέτει ὅτι ὁ Οἰδίπους παρέμεινεν ἐν Θήβαις (στχ. 553 καὶ 623). Ἐνταῦθα μετὰ βραχὺν πρόλογον τῆς Ἰοκάστης, γίνεται ὑπὸ τινος ἀγγέλου ἐκ τῶν μαχητῶν, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, ἐπικλήσις πρὸς αὐτήν, ἵνα συνδιαλλάξῃ τοὺς πολεμίους ἀδελφούς. Ἐν μεγίστῃ σπουδῇ τρέχει ἡ βασίλισσα εἰς ὑπάντησιν τοῦ προελαύνοντος στρατοῦ. Ἐν ᾧ δ' ἐκείνη πορεύεται, ὁ ἄγγελος περιγράφει, θεώμενος ἀπὸ τοῦ τείχους τὸ πεδῖον, πῶς ἡ Ἰοκάστη ῥίπτεται μετὰ τῶν μαχομένων τάξεων καὶ πῶς μετὰ θακρῶν ἰκετεύει τοὺς ἀντιπάλους υἱούς. Εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο μετάγεται ἡ σκηνὴ εἰς τινα τόπον πρὸ τῆς πόλεως καὶ παριστάνεται αὐτὴ ἡ διαπραγματεύσις. Καὶ πρὸς τὸν Πολυνείκην λαλοῦσα ἡ μήτηρ ἀναπτύσσει μεγάλην ῥητορικὴν εὐφράδειαν, εἰς ἣν ὑποχωροῦσιν αἱ ἐνστάσεις τοῦ υἱοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τὸν ὦμόν καὶ τυραννικὸν Ἐτεοκλῆ ὀλίγας μόνον λέξεις συντόμως ἀνταλλάσσει. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ τεμάχιον στερεῖται τοῦ τέλους, οἱ δὲ χοροὶ ἐλλείπουσι παντελῶς.

Εἶναι ἀπίθανος ἡ γνώμη ὅτι ἡ ἔνωσις αὕτη ποικίλων σκηνῶν παρενετέθη τῷ ὄντι καὶ σκοπίμως ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πρὸς ἀποτέλεισιν ἐνιαίου δράματος. Πολὺ δὲ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι ἔχομεν δύο ἡμιτελῆ δράματα, ὧν τὸ μὲν εἶχεν ὡς βάσιν τὸν Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῷ τοῦ Σοφοκλέους, τὸ δὲ ἕτερον τὰς Φοινίσσας τοῦ Εὐριπίδου.

Ἐὰν τὰ δράματα ταῦτα τοῦ Σενέκα δὲν ἦσαν προωρισμένα εἰς τὴν ἀπὸ σκηνῆς διδασκαλίαν, ἀλλ' ἐγράφησαν πρὸς φιλὴν μόνον ἀπαγγελίαν, τότε βεβαίως ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν δίκαιον εἶχε νὰ μὴ πτοῇται παρεμβάλλων πράγματα φοβερά καὶ τερατώδη. Ὁ Ἡρακλῆς παριστάνεται ἐν πλήρει μαγίᾳ· ἐκπέμπει βέλη, καταρρίπτει παραστάδας θυρῶν, συντρίβει διὰ τοῦ ῥοπάλου τὴν σύζυγον, τὰ πτώματα τῶν οἰκείων κεῖνται ἐνώπιόν του. Ἡ Μήδεια φογεύει τὸν ἑνα ἐκ τῶν υἱῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς, τὸν ἀναλαμβάνει εἰς τὸ ἄρμα της, ἐκεῖθεν δὲ ἐκσφενδονίζει τὰ λείψανα ἀμφοτέρων.

Ἡ Ἰοκάστη καὶ ἡ Φαίδρα αὐτοκτονοῦσιν ἐπὶ σκηνῆς. Εἰς τὴν σκηνὴν ὡσαύτως προσάγονται τὰ διεσπασμένα μέλη τοῦ Ἰππολύτου, ὃ δὲ χορηγὸς δίδει ὀδηγίας πῶς πρέπει νὰ συνταχθῶσιν. Εἰς τὸν Θυέστην ῥίπτει ὁ Ἀτρεὺς τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς χεῖρας τῶν τέκνων του.

Εἶναι λοιπὸν αἱ τραγωδίαι τοῦ Σενέκα ῥητορεῖαι ὑπὸ δραματικὴν μορφήν, καὶ προϊόντα μάλιστα νοσηρᾶς καὶ ὑπερβολικῆς ῥητορικῆς. Ἡ ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐντάσεως καὶ τῆς νευρασθενείας ἐπικρατήσασα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νοσηρὰ τάσις πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφυσικά, ἥτις εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἡδονῶν τεταραγμένην διάνοιαν τῶν ἡγεμόνων εἶχε καταλήξῃ εἰς τὴν φοβερὰν νόσον τῆς Καισαρικῆς παραφροσύνης, μαίνεται καὶ ἐν ταῖς τραγωδίαις ταύταις ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῶν τραγικῶν ἡρώων. Οὔτε ἡθοποιία ἐν αὐταῖς ὑπάρχει, οὔτε φυσικῶς προιοῦσα καὶ ἀναπτυσσομένη δρᾶσις, ἀλλ' αἱ αὐταὶ ναρκώδεις γραμμαὶ κατατείνονται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Οἱ ἥρωες καὶ αἱ ἡρωίδες ἀκαταπαύστως αὐτοκεντρίζονται, ἵνα ὑπερβῶσι καὶ ἑαυτοὺς καὶ πᾶν τὸ μέχρι τοῦδε ἐν τῇ κόσμῳ γεγόμενον. Καυχῶνται διὰ τὰ τερατουργήματα αὐτῶν καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα, διὰ τὰ ἄγρια αὐτῶν αἰσθήματα καὶ τὰ ὑπερβολικὰ πάθη. Ἐντροφῶσιν εἰς τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν βδελυγμίαν, κοχλάζει δὲ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν τεράτων τούτων ὁ ἄγριος πόθος τῆς ἐκδικήσεως, τὸ θράσος τῆς μιαιρίας καὶ ἡ θέρμη τῆς κακουργίας. Ταλαιπωροῦσι δὲ τὴν διάνοιαν αὐτῶν τεχνολογοῦντες τὰς λέξεις, ἵνα προσδώσωσι τύπους ἐπιγραμματικούς εἰς τὰ διανοήματα αὐτῶν καὶ παραγάγωσι σχήματα τεχνικά. Κόπωσιν αὐτόχρημα ἐπιφέρει ἡ κατάχρησις τῶν ὑπερβολῶν τῆς ὀργῆς, τῶν ἁρῶν, τοῦ ἀπελπισμοῦ. Ἀναστατώνεται ἀδιακόπως καὶ ὁ Οὐρανὸς καὶ ὁ Ἄδης, δὲν εὐρίσκουσι δὲ ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν ἡ Ἐκάτη καὶ αἱ Ἐρινύες. Οἱ κεραυνοὶ τοῦ Διὸς, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη, τὰ ἄστρα καλοῦνται εἰς ἐνέργειαν, ὁ κόσμος ὁλόκληρος τρίζει ἐν ταῖς ἀρμογαῖς αὐτοῦ, τὸ Χάος παρίσταται ἀπειλητικόν, ἅπαντα τὰ τέρατα ἀνάγονται ἐκ τῆς ἀβύ-

σου, ὅταν οἱ ἀσελγεῖς τῶν δραμάτων τούτων ἢ ἀλαζονικοὶ ἥρωες, καταρῶνται, ἀπειλοῦσιν, ἢ θρηνοῦσιν. Ἄγριαι καὶ φοβεραὶ εἶναι καὶ ἐπὶ τῶν ἀπλουστέρων ἀκόμη πραγμάτων αἱ ἐκφράσεις των. Ἄντὶ νὰ εἴπωσιν « οὐδέποτε », ἐπιτείνουν εἰς ὑπερβολὴν τὸν λόγον, λέγοντες « κάλλιον νὰ ἀνατραπῶσιν οἱ νόμοι τῆς φύσεως παρὰ νὰ συμβῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο », καὶ αὕτη εἶναι μία ἐκ τῶν συνηθεστέρων ἐκφράσεων! Ἀληθῆ δὲ σπατάλην κάμνει ὁ συγγραφεὺς ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν ἢ μᾶλλον τὴν κατάχρησιν τῆς ῥητορικῆς αὐξήσεως, ὅπως ὀνομάζουσιν αὐτὴν οἱ τεχνογράφοι. Δὲν ἀρκεῖ λόγου χάριν, ὅτι ἡ Ἰοκάστη ἐπιθυμεῖ νὰ εἴχῃ πτέρυγας ὅπως ῥιφθῇ ταχέως ἀναμέσον τῶν δύο πολεμίων ἀδελφῶν καὶ ἐπαναφέρῃ μεταξὺ αὐτῶν τὴν εἰρήνην, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ ἔφερῃ αὐτὴν πρὸς ἐκείνους μία Σφίγξ ἢ μία ὄρνις Στυμφαλὶς ἢ μία Ἄρπυια (Φοιν. 420 ἐξ.). Πλειότερον ἐνδιαφέρον τῶν ἀνοήτων τούτων ὑπερβολῶν παρέχουσιν οἱ σαρκασμοί, αἱ ἀντιθέσεις, αἱ ὀριμεῖται ἀποκρίσεις αἱ ἀνταλλασσόμεναι ἐν τοῖς ζωηροτέροις διαλόγοις, ταῦτα δὲ διατυπῶνται ἐν στιχομυθίαις ἢ καθ' ἡμιστίχια ἢ ἐν μεμονωμέναις λέξεσι, τότε δὲ μάλιστα δίδεται εὐκαιρία νὰ ἐπιδειχθῇ πληρέστατα ἡ κομψὴ τέχνη τοῦ γνωμολογεῖν, τοῦ διατυπῶναι εὐπερίγραπτα καὶ πλήρη ἐννοίας γνωμικὰ ἢ γνωμολογικὰς ἐκφράσεις, τὴν ὁποίαν τέχνην γνωστὸν εἶναι μετὰ πόσου ζήλου ἐθεράπευεν ἡ ἀρχαία ῥητορικὴ. Τὰ δράματα λοιπὸν ταῦτα καθ' ὅλου εἰπεῖν δὲν στεροῦνται μὲν μυῶν καὶ νεύρων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀλλ' ὁμοιάζουσι κατὰ τοῦτο, μᾶλλον πρὸς ἡσκημένον ἀθλητὴν, ἢ πρὸς ἄνθρωπον ὑγιῶς ἔχοντα καὶ κατὰ φύσιν ῥωμαλέον. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ αὕτη ἡ περὶ τὴν τεχνικὴν ἀκρίβειαν τοῦ ὕφους ὑπερβολή, δὲν εἶναι πάντοτε ἀπηλλαγμένη ψυχρότητος καὶ προσποιήσεως.

Πλεονάζουσι δὲ ἐν τε τοῖς διαλόγοις καὶ ἐν τοῖς μονολόγοις αἱ μακρηγορίαι, αἵτινες εἶναι σχεδὸν ἅπασαι *suasoriae* ἢ *controversiae*, ἢ λόγοι ἐπιδεικτικοὶ πρὸς περιγραφὴν ἢ εὐρεῖαν παράστασιν διαφόρων πραγμάτων, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐπικῆς ποι-

ήσεως. Τότε δὲ μάλιστα διαφαίνονται οἱ ξηροὶ σχολικοὶ τύποι καὶ τὸ ὅλως τεχνητὸν τῆς ἐκθέσεως, ὅταν ἔχωμεν πλατυτάτην φιλοτέχνησιν λεπτομερειῶν, ὅπου θὰ ἤρκει συντομωτάτη τοῦ πράγματος μνεία. Ὁ Ἀμφιτρύων λόγου χάριν ἐν τῷ Ἡρακλεῖ (205 ἐξ.) ἄρχεται διηγούμενος τὰ περὶ τῶν δρακόντων τῶν ὑπὸ τῆς Ἡρας ἀποσταλέντων ἵνα καταπνίξωσι τὸν γεννηθέντα ἥρωα ἐν τῇ κοιτίδι, καὶ διεξέρχεται ἔπειτα πάντας αὐτοῦ τοὺς ἄθλους, ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν Ἀμφιτρύων δις ἐν τῷ ἐτέρῳ Ἡρακλεῖ (1179 ἐξ. καὶ 1236 ἐξ.) διεξέρχεται τὰ περὶ τῶν ἄθλων. Ὁ Πύρρος μακρηγορεῖ περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα ἀποδείξῃ τὰ δικαιώματα ἅτινα ἔχει ὁ πατήρ του ἀπαιτῶν τὴν θυσίαν τῆς Πολυξένης (Τρωάδ. 204 ἐξ.). Ὁ Οἰδίπους βαδίζων πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὑπενθυμίζει πάντα τὰ τραγικὰ συμβάντα, ὅσα διεπράχθησαν κατὰ τὸ ὅρος ἐκεῖνο (Φοιν. 12 ἐξ.). Ἡ Κλυταιμῆστρα (ἐν Ἀγαμ. 207 ἐξ.) μακρηγοροῦσα ἀπαριθμεῖ πρὸς τὴν τροφὴν πάντας τοὺς κινδύνους, οὓς ὁ Ἀγαμέμνων διέφυγεν ἐν Τροίᾳ. Ἡ Δηιάνειρα, ἀναγνωρίσασα τὸ ἐγκλημα αὐτῆς, διαθέτει ἑαυτὴν εἰς πάσας τοῦ Ἄδου τὰς κολάσεις, ἃς λεπτομερῶς ἀριθμεῖ, ἀναγράφουσα πάσας τὰς μιαιρὰς συζύγους, εἰς ἃς συγκαταριθμεῖ καὶ ἑαυτήν. (Ἡρ. Οἰτ. 936 ἐξ.). Ὅμοια δὲ πράττει καὶ ὁ Θησεύς ἐν τῷ τέλει τῆς Φαίδρας (1229 ἐξ.). Εὐφραδῆς σοφιστῆς ὢν ὁ συγγραφεὺς τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δραμάτων, περιγράφει λεπτομερῶς χώρας καὶ πελάγη, οὐρανὸν καὶ ἄστρα, καὶ ἀρέσκεται καταριθμῶν ὀνόματα ποταμῶν καὶ ὀρέων καὶ λαῶν, ὅπως διανοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀκροατῶν εἰς τὴν ἄποψιν χωρῶν ἀπομεμακρυσμένων καὶ τόπων θαυμαστῶν, τοῦτο δὲ ἵνα ἐπιδείξῃ ἀκόπως τὴν πολυμάθειάν του καὶ καταπλήξῃ διὰ τῶν κενῶν του λόγων.

Παντοειδεῖς βδελυρίαι καὶ πράξεις φρικώδεις παρέχουσιν ἀφορμὴν πρόσφορον εἰς εὐρείας καὶ φοβεράς περιγραφάς, τὸ πῶς λόγου χάριν οἱ ἔπποι παρέσυρον τὸν Ἰππόλυτον, ἢ πῶς ἐτύφλωσεν ἑαυτὸν ὁ Οἰδίπους, πῶς ἐβασανίζετο ὁ Ἡρακλῆς, μάλιστα δὲ πῶς

διεπράχθη ὑπὸ τοῦ Ἀτρέως ἡ ἀπαισία σφαγὴ τῶν τέκνων τοῦ Θυέστου.

Ἀγαπητότατον θέμα τῶν ῥητορικῶν σχολῶν ἦτο ἡ περιγραφὴ τρικυμιῶν καὶ ναυαγίων. Κατὰ μίμησιν ἐπισήμων Ἑλληνικῶν παραδειγμάτων περιέγραψε τὰς ταλαιπωρίας τοῦ ἐκ τῆς Τροίας παλινოსταύντος στόλου τῶν Ἀχαιῶν πρῶτος ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος ἐν τῷ Λιγίσθῳ, ἔπειτα ὁ Πακούβιος ἐν τῷ Τεύκρῳ καὶ ὁ Ἀττιος ἐν τῇ Κλυταίμῃστρᾳ (τόμ. Α' σελ. 253 ἐξ.). Κατὰ φυσικὸν λοιπὸν λόγον δὲν ἠθέλησε καὶ ὁ Σενέκας νὰ στερηθῇ τοιαύτης εὐκαιρίας, καὶ δὴ ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι περιέγραψε τρικυμίαν. Καὶ αὐτὸς πράττει ὅπως καὶ οἱ ἐπικοί ποιηταὶ ἀπὸ τοῦ Λουκανοῦ καὶ ἐξῆς, οἵτινες εἶχον πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὡς παραδείγματα τὰ κυριώτατα χωρία τῶν διδασκάλων αὐτῶν Βιργιλίου καὶ Ὀβιδίου. Ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου δ' ἐκείνου ὕλικου λαμβάνοντες ὅσα ἐνόμιζον χρήσιμα, ἡμιλλῶντο ἀναπαριστῶντες καὶ αὐτοὶ μέχρι κόρου τὰ παλαιὰ παραδείγματα, μένοντες μὲν πιστοὶ πρὸς αὐτὰ κατὰ τὰς κυριωτάτας γραμμάς, μεταβάλλοντες δὲ δι' αὐξήσεων καὶ ἀλλοιώσεων τὰς λεπτομερείας, ἃς ἐφιλοτέχνουν, ἀναμιγνύοντες τὰ παλαιὰ χρώματα καὶ παράγοντες ἄλλας ἀποχρώσεις συμφωνοτέρας πρὸς τὴν καλαισθησίαν τῆς ἐποχῆς των. Μετὰ πολλῆς λοιπὸν ἐπιμελείας εἰργάσθη καὶ ὁ Σενέκας ἵνα φιλοτεχνήσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς τρικυμίας, ἣτις εἶναι καλὸν ἐπιδεικτικὸν τεμάχιον εἰς τὸ εἶδος του. Δίαν ἐπιτυχῶς ἀπεδόθη ἡ χαρμόσυτος διάθεσις τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸν ἀπόπλου, ὅπως καὶ ἡ γελῶσα εἰκὼν τῆς θαλάσσης. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κυρίως περιγραφὴν τῆς θυέλλης περιπίπτει ὁ συγγραφεὺς εἰς ὑπερβολάς, διότι κάμνει σχολαστικὴν αὐτόχρημα χρῆσιν τῶν διαφορῶν ἀνέμων. Ἐντελῶς δὲ ἐναντίον τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἶναι καὶ τὸ ἄλλο, ὅτι δηλαδὴ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πατάγου τῆς θαλάσσης, ποιεῖ ἀγορεύοντας πάντας τοὺς δυστυχεῖς θαλασσοπόρους (χωρὶς οὐδὲν ὄνομα νὰ ἀναφέρῃ), ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ βοή τῶν κυμάτων διακόπτει τὰς ῥητορικὰς ἀγορεύσεις.

Κατὰ τρόπον δεικνύοντα ὅλως ἰδιαιτέραν προτίμησιν καὶ μαρτυροῦντα πολλὴν ἐκάστοτε περὶ τοῦ πράγματος εἰδικότητα, περιγράφονται αἱ λεπτομέρειαι τῶν θυσιῶν, τὰ μαγικά ἔθιμα, ἡ παρασκευὴ καὶ ἐνέργεια τοῦ δηλητηρίου καὶ τῶν γοητευμάτων, οἱ ἐξορκισμοὶ πρὸς ἀνάκλησιν τῶν νεκρῶν καὶ τὰ φοβερά τοῦ Ἄδου μυστήρια. Ἐπίστευον τότε οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς δεισιδαιμονίας ταύτας. Οὕτω λόγου χάριν ὁ Νέρων ἐπεχείρησε διὰ μάγων νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν σκιάν τῆς ὑπ' αὐτοῦ θανατωθείσης μητρός ¹⁾. Ἐκτενῶς περιγράφεται ἡ Μήδεια ὑπὸ τῆς τροφοῦ ὡς ἔξοχος φαρμακεῦτρια (Μήδ. 670 ἐξ.). Διὰ τῶν μαγικῶν αὐτῆς ριζῶν ἐξάγει ἀπὸ τῆς κρύπτῃς αὐτῶν πάντας τῆς γῆς τοὺς ὄφεις, καὶ δὲν ἄρκοῦσιν εἰς αὐτὴν μόνον οἱ ἐπίγειοι, ἀλλὰ κατὰγει καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πάντας τῆς μυθολογίας τοὺς δράκοντας, ὅσοι ἐτάχθησαν εἰς τοὺς ἀστέρας. Πλὴν δὲ τούτου συναθροίζει ἡ Μήδεια πάσας τὰς φαρμακερὰς βοτάνας καὶ πάντας τοὺς χυμοὺς τῆς γῆς καὶ ἐκ τῆς ἀμυθητου ταύτης προμηθείας παρασκευάζει τὸ δηλητήριον, ὅπερ πρόκειται νὰ χρησιμοποίησῃ εἰς τὴν ἐκδίκησίν της. Ἐξοχος τῷ ὄντι μαγικῆς τέχνης πολυτέλεια!

Ἐν τῷ Οἰδίποδι, ὅστις εἶναι ἀληθὴς τραγωδία τῆς εἰμαρμένης, τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου, τὰ φοβερά τῶν θυσιῶν σημεῖα καὶ ὁ ἐξορκισμὸς τῶν νεκρῶν, κατέχουσι πολὺν τόπον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀλεξανδρινῶν εἶχε γενικευθῇ ἡ τερατεία τῶν φανταστικῶν ὀπτασιῶν, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ τὰ ἀγυρτεύματα ταῦτα ἦσαν ἐν πλήρει ἀκμῇ. Πρὸς τοῦτο δὲ προαπητεῖτο ἡ παράστασις τοῦ ἀπαισίου τόπου, ἐνθα ἡ ὀπτασία ἔμελλε νὰ διεξαχθῇ. Σεμνὸν ἄλλος μετὰ παναρχαίων σκοτεινῶν δένδρων, ἀπρόσιτον εἰς τὸν ἥλιον, ἀποτελεῖ οἶονεὶ τὸν διάκοσμον τῆς τεχνικῆς εἰκόνης, περιγράφεται ἔπειτα ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἡ ἀμφίεσις καὶ ἡ μορφή τοῦ ἱερέως, ἡ θυσία, ὁ ἐξορκισμὸς, ἡ ἀναστάτῳσις τῆς φύσεως, τὸ ἀνοιγμα τῆς γῆς, τὸ βλέμμα ἐντὸς τῆς ἀβύσσου τοῦ Ἄδου, ἡ προσέλευσις τῶν ζοφερῶν αὐτοῦ δυνάμεων, τὰ ἀπειρά-

¹⁾ Σουητών. ἐν 6. Νέρ. 34. Σ. Μ.

ριθμα σμήνη τῶν νεκρῶν, ἐν οἷς οἱ Θηβαῖοι πρόγονοι, ἐπὶ τέλους δὲ ὁ Λάτιος καὶ ὁ φοβερός αὐτοῦ λόγος. Ἡ περιγραφή αὕτη τοῦ Οἰδίποδος τόσον πολὺ ὁμοιάζει ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ταῖς λεπτομερείαις, ἐν μέρει δὲ καὶ κατὰ τὸ λεκτικόν, πρὸς ὁμοίαν περιγραφὴν τοῦ Στατίου ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ τῆς Θηβαΐδος, ὥστε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι ὁ μεταγενέστερος τῶν δύο Ῥωμαίων ποιητῶν ἐμιμήθη τὸν παλαιότερον, ἢ ὅτι ἀμφότεροι ἤντησαν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Ἑλληνικῆς πηγῆς.

Ἐτι ἐπιμελέστερον ἢ ἐν τῷ Οἰδίποδι (530 ἐξ.) περιεγράφη ἡ εἰκὼν ἐνὸς ἄλλου ἐν τῷ Θυέστη (641 ἐξ.). Εἶναι ὁ τόπος, ἔνθα ὁ Ἀτρεὺς σφάττει τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀδελφοῦ του, διὰ τοῦτο δὲ καὶ περιγράφεται διὰ σκοτεινοτάτων χρωμάτων. Ἐπὶ ἀποκρήνου καὶ ὑψηλοῦ χώρου τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Πέλοπος ἐν Μυκῆναις, ὅπισθεν τῆς εὐρείας βασιλικῆς αἰθούσης, περιπεφραγμένον καὶ ἀποκεκλεισμένον πανταχόθεν, κεῖται τὸ βαθύσκιον δάσος. Μεγάλῃ δρῦς ὑψοῖ τὴν κορυφὴν αὐτῆς ὑπεράνω τῶν σμίλων, τῶν κυπαρίσσω καὶ τῶν μαύρων πρίνων. Ἐκεῖθεν λαμβάνουσι τοὺς οἰωνισμοὺς γινόμενοι βασιλεῖς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ταντάλου, ἐκεῖθεν ζητοῦσι βοήθειαν ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ. Ἐκεῖ εἶναι ἀνηρτημένα παντοειδῆ ἀναθήματα καὶ λάφυρα, καθὼς καὶ τοῦ Πέλοπος ἡ Φρυγικὴ τιάρα, τοῦ κράτους τὸ κειμήλιον. Ὑπάρχει καὶ πηγὴ ἐντὸς τοῦ δάσους ἔχουσα ἥρεμον τὸ ρεῦμα. Παντοῦ περιφέρονται φαντάσματα καὶ ἐμφανίζονται παντοειδεῖς ὀπτασίαι, ἀπὸ δὲ τινος σπηλαίου ἐξέρχονται τῆς μοίρας χρησμοί. Ἐνταῦθα ὡς ἱερεὺς καὶ θύτης ὁ Ἀτρεὺς τελεῖ τὴν ὥμην θυσίαν του. Καὶ τόσον ἀκριβῶς τοπογραφεῖ ὁ ποιητής, ὥστε ἀποκλίνομεν εἰς τὸ νὰ πιστεύσωμεν ὅτι τῷ ὄντι ἐξ αὐτοψίας ἐγνώρισε τὸν τόπον, ὃν περιγράφει.

Καὶ τὰς εἰς Ἄδου καταβάσεις πολὺ ἀγαπᾷ νὰ περιγράφη ὁ Σενέκας. Ἐν τῷ Ἡρακλεῖ ὁ Θησεὺς κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀμφιτρύωνος περιγράφει τὸν Ἄδην καὶ τὸν πρὸς τὸν Κέρβερον ἀγῶνα. Ὅμοίαν περιγραφὴν περὶ τοῦ Θησέως καὶ τοῦ Κερβέρου ἐν τῷ Ἄδῃ εἶχε φιλοτεχνήσῃ ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Φαίδρᾳ. Ἵσως

δὲ ὁ Σενέκας πλὴν τοῦ κλασσικοῦ παραδείγματος τῆς Αἰνείας (6, 236 ἐξ.), ὅπερ ἐν πολλοῖς ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὴν περιγραφὴν τοῦ Σοφοκλέους ἢ ἄλλην ἄλλου Ἑλληνος ποιητοῦ. Δι' ὠρισμένων δὲ ἐρωτήσεων τοῦ Ἀμφιτρύωνος, διακόπτεται καταλλήλως ἡ μακρὰ ἀφήγησις καὶ οὕτως εἰπεῖν μερίζεται εἰς τεμάχια. Ἡ διὰ τοῦ σπηλαίου παρὰ τὸ Ταίναρον κατάβασις, τὸ λυκόφως, ἡ ἀκατάσχετος πρὸς τὰ κάτω ἔλξις, αἱ καμπαί, τὰς ὁποίας ἀποτελεῖ ὁ βωθὸς ῥοῦς τοῦ ποταμοῦ τῆς Λήθης, λεπτομερῶς περιγράφονται. Παρὰ τὸν βορβορώδη Κωκυτὸν προσοικοῦσι πτηνὰ ἀπαίσια, γυῖπες καὶ βῦαι καὶ γλαυκες, σκυθρωποὶ δὲ δαίμονες κεῖνται ὑπὸ τὴν σκοτεινὴν πύλην τῆς εἰσόδου. Ἐρημα εἶναι τὰ πάντα καὶ βωβὰ καὶ θλιβερά. Κατωτέρω, ἐν σκότει βαθεῖ, ῥέουσιν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς ἥσυχος ἢ Στύξ καὶ ὀρμητικὸς ὁ Ἀχέρων. Τοῦ Πλούτωνος τὸ ἀνάκτορον κρύπτεται ἐντὸς ἄλλους σκαιοῦ. Ἐκεῖ εἶναι καὶ οἱ κριταὶ τοῦ Ἄδου, καὶ ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ πάσης ἀμαρτίας. Τώρα δὲ μόλις φθάνει ὁ ἀφηγούμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους διάβασιν τῆς Λήθης, καὶ λέγει πῶς ὁ ἥρως ἐξαναγκάζει εἰς τὴν διαπόρθμευσιν τὸν δύστροπον Χάρωνα καὶ πῶς τοῦ Χάρωνος τὸ ἀκάτιον κινδυνεύει ὑπὸ τοῦ βάρους νὰ καταποντισθῇ. Ἐρχεται ἐπὶ τέλους ἡ περιγραφὴ τοῦ Κερβέρου καὶ ἡ ἥττα αὐτοῦ.

Ὁ συγγραφεὺς ἠκολούθησε πιστῶς πάντας τοὺς κανόνας τῆς συνθέσεως, ὅπως διευτυπώνοντο ἐν ταῖς σχολαῖς, ἐκτελεῖ δὲ κατὰ γράμμα τὰ τεχνικὰ παραγγέλματα τοῦ Ὁρατίου, ὅστις περιορίζει τὸν διάλογον εἰς τρία πρόσωπα. Ἄν ὑπάρχη καὶ τέταρτον, ἢ ἂν προσέλθῃ καὶ τέταρτον, μένει ἄφωνον, ἢ λαμβάνει μέρος εἰς τὸν διάλογον μόνον ἀφ' οὗ ἀποχωρήσῃ ἐν ἑκ τῶν τριῶν ἄλλων.

Εἰς τινὰ δράματα παρενετέθησαν, ἀλλὰ μετὰ φειδοῦς, καὶ λυρικά μέρη, ἀπαγγελλόμενα ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν. Ἐν τῇ Φαίδρα προλογίζει ὁ Ἰππόλυτος δι' ἐνὸς ἀναπαιστικοῦ ᾄσματος περὶ κυνηγίου. Ἐν δὲ ταῖς Τρωάσιν ὅταν ὁ μικρὸς Ἀστυάναξ σύρεται ἐκ τῆς κρύπτης τοῦ Ἰνα παραδοθῇ εἰς τὸν Ὀδυσσεά, ἡ ἀτυ-

χῆς μήτηρ προσπαθεῖ νὰ συγκινήσῃ τὸν ἐχθρὸν ἰκετεύουσα αὐτὸν δι' ἀναπαιστικῶν τριμέτρων. Ἡ Μήδεια ἐν ᾧ φαίνεται διὰ τοῦ φαρμάκου, ὅπερ παρεσκεύασε, τὰ γαμήλια κοσμήματα τῆς ἀντιζήλου, ᾄδει μέγα canticum, οὕτινος εἶναι ποικίλα τὰ μέτρα. Ἡ ἐπίκλησις τῶν καταχθονίων δυνάμεων γίνεται εἰς τροχαϊκὰ τετράμετρα. Πρὸς τὴν Ἑκάτην ἀποτείνονται τρίμετρα ἰαμβικά, ἔρχονται δὲ κατόπιν διπλᾶ ἐπωδικὰ συστήματα καὶ δίμετρα ἀναπαιστικά. Ἡ Κασσάνδρα περατώνει τὴν ἀφήγησιν μιᾶς ἐκ τῶν ὀπτασιῶν αὐτῆς, πρὶν ἢ καταπέσῃ λιπόθυμος, διὰ στίχων Ἀνακρεοντείων. Ὁ ἡμιμεθῶν Θυέστης, ἐρχόμενος ἐκ τοῦ ἀπαισίου γεύματος, ᾄδει ἀναπαιστούς. Ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, ἡ μὲν πρώτη πρᾶξις περιέχει μίαν μονωδίαν τῆς Ἰόλης, ἡ δὲ τελευταία μίαν ἀναπαιστικὴν νηνίαν τῆς Ἀλκμήνης, ἥτις ἐμπνέεται, ὥστε νὰ ψάλλῃ εἰς ἀναπαιστούς καὶ κατόπιν εἰς δακτυλικά τρίμετρα, ὑπὸ τῆς φωνῆς τοῦ ἀποθεωθέντος ἥρωος.

Ἀπασαὶ αἱ τραγωδίαι, πλὴν τῶν τεμαχίων τῶν συναποτελούντων τὰς Φοινίσσας, ἔχουσι χορούς, ὧν τὰ ᾄσματα πληροῦσι τὰ μεταξὺ τῶν πράξεων τοῦ δράματος διαλείμματα. Σπανίως καὶ ἐλάχιστα μετέχει τοῦ διαλόγου ὁ χορὸς. Τὸ δὲ προσωπικὸν τοῦ χοροῦ μεταβάλλεται, ὡσάκις ἀπαιτεῖ τοῦτο ἡ πορεία τῶν πραγμάτων. Δίς, ἐν τε τῷ Ἀγαμέμνονι καὶ τῷ Ἡρακλεῖ τῷ Οἰταίῳ, ὁ ἐπιστρέφων νικητὴς ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ἐκ τῆς ἀλωθείσης πόλεως (τῆς Τροίας καὶ τῆς Οἰχαλίας) γυναῖκας αἰχμαλωτίδας. Ἐν τῷ Ἡρακλεῖ, προλογίζει μὲν ὁ ἥρωας, ἔπειτα δὲ παρέρχεται εἰς τὴν σκηνὴν χορὸς ἐξ Οἰχαλίδων παρθένων (103 ἐξ.), βραδύτερον δὲ (στίχ. 583 ἐξ.) τὸν χορὸν ἀποτελοῦσι δοῦλαι τῆς Διὸς θερμῶς συμμεριζόμεναι τὴν τύχην τῆς δεσποίνης. Ἐν δὲ τῷ Ἀγαμέμνονι, ἔνθα ὁ ἥρωας ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς μόλις ἐν τῇ τετάρτῃ πράξει, παρέρχεται ὁ χορὸς τῶν Τρωάδων (ἐν αἷς καὶ ἡ Κασσάνδρα) μόλις κατὰ τὸ τέλος τῆς τρίτης (586 ἐξ.), ἐν ᾧ κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν πρᾶξιν ᾄδει χορὸς ἐξ Ἀργείων παρθένων, καὶ δὴ ᾄσματα ἀλλοίας ψυχικῆς διαθέ-

σεως, διότι αἱ μὲν Τρωάδες ψυχολογοῦσι περὶ τοῦ εὐμεταβλήτου τῆς τύχης, αἱ δὲ Ἀργεῖαι ψάλλουσι πανηγυρικὸν παιᾶνα ἐπὶ τῇ ἀναμενομένη παλινოსτήσει τοῦ νικηφόρου βασιλέως.

Χαλαρὰ δὲ καθ' ὅλου εἶναι ἡ σχέσις τοῦ χοροῦ πρὸς τὸν ἥρωα, τὰ δὲ χορικά ᾄσματα σχετίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς σκηνῆς δρᾶσιν καὶ πρὸς τὸ καθ' ὅλου διήκον πνεῦμα τῆς ἀμέσως προηγούμενης πράξεως. Πραγματεύεται δὲ ὁ χορὸς πλειστάκις τὰ αὐτὰ θέματα, ἅτινα καὶ ὁ χορὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ παραδείγματος, ὅπερ τὸ Λατινικὸν δρᾶμα μιμεῖται. Οὕτω λόγου χάριν ἢ πρὸς τὸν Διόνυσον ἐπὶ κλησις τῆς τελευταίας στροφῆς τῆς παρόδου τοῦ Οἰδίποδος τυράννου τοῦ Σοφοκλέους (στχ. 209 ἐξ: Τὸν χρυσομίτραν τε κικλήσκω τᾶς δ' ἐπώνυμον γᾶς κτλ.) ἐπόρισε τὸ θέμα εἰς ἓν μακρὸν χορικὸν ᾄσμα τοῦ Οἰδίποδος τοῦ Σενέκα (στχ. 403 ἐξ: Effusam redimite comam κτλ.). Ἄλλως δὲ τὰ χορικά τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δραμάτων περιέχουσι πολλὰς ἐννοίας, εἰκόνας, καθὼς καὶ τινὰς λεπτομερείας ἐκφράσεων, εἰλημμένας ἐκ τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν, Λουκρητίου, Κατούλλου, Βιργιλίου, Ὀρατίου, Ὀβιδίου. Οὕτω τὸ χορικὸν ᾄσμα τοῦ Οἰδίποδος (709 ἐξ.) τὸ διαλαμβάνον περὶ τῶν συμφορῶν, αἵτινες ἐδάρυνον ἐπὶ τὰς Θήβας εὐθὺς ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῶν, βασίζεται ἐντελῶς ἐπὶ ὁμοίας ἀφηγήσεως τοῦ Ὀβιδίου ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν Μεταμορφώσεων, ἐν μέρει δὲ ἀποδίδει καὶ αὐτολεξεῖ τὰ τοῦ Ὀβιδίου. Αἱ ἠθικαὶ τοῦ χοροῦ παρατηρήσεις στρέφονται περὶ κοινούς τινὰς τόπους, οὓς πολλοὶ ἔχουσι πραγματευθῆ, οἷον: «Διὰ τί σταθεροὶ νόμοι διέπουσι πᾶσαν τὴν φύσιν, μόνον δὲ τοῦ ἀνθρώπου τὸν βίον τυφλῶς καὶ αὐθαιρέτως κυβερνᾷ ἡ Τύχη, ὥστε νικᾷ μὲν πολλάκις τὸ κακόν, τὸ δὲ ἀγαθὸν ἡττᾶται; (Φοιν. 959 ἐξ.).» Διάφορος δὲ εἶναι ὡς πρὸς τοῦτο ἡ θεωρία τοῦ ποιητοῦ ἐν τῷ Οἰδίποδι, καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ δράματος ὑπόθεσιν: «Ἡ εἰμαρμένη κυβερνᾷ, πίπτουσι δὲ ἀκριβῶς ἐντὸς αὐτῆς οἱ θέλοντες νᾶ τὴν ἀποφύγωσι. Τὰ πάντα εἶναι ἐκ τῶν προτέρων προωρισμένα ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ βίου ἡμέρας καὶ οὐδεὶς

θεὸς ἔχει τὴν δύναμιν νὰ μετατρέψῃ τὰ ἀποφασισθέντα ! (συχ. 980 ἐξ.). » Ἡ φαινομενικὴ συνδιαλλαγὴ τῶν δύο ἀδελφῶν ἐν τῷ Θυέστῃ (546 ἐξ.) στρέφει τὰς σκέψεις τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν ἀδιάκοπον ἐναλλαγὴν τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων· διὰ τοῦτο οὐδεὶς πρέπει οὔτε πολλὴν πίστιν νὰ παρέχῃ εἰς τὴν εὐτυχίαν, οὔτε νὰ ἀπελπίζεται ἐν τῇ δυστυχίᾳ. Ἐν δὲ τῷ Ἡρακλεῖ τῷ Οἰταίῳ (1061 ἐξ.) λέγει ὁ χορὸς, ὅτι ὅτε ὁ Ὀρφεὺς δευτέραν φορὰν ἀπώλεσε τὴν Εὐρυδίκην του, ἔψαλλε παρὰ μυσθούμενος τὴν λύπην του πρὸς τοὺς Γέτας ἄσμα ὅπερ ἔλεγεν, ὅτι ὅχι μόνον πᾶν ἐπίγειον εἶναι φθαρτόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁλόκληρος ὁ κόσμος ὁμοῦ μετὰ θεῶν θὰ ὑποκύβῃ εἰς τὸν ἀμετάτρεπτον νόμον τῆς φθορᾶς. Αἱ ἐκ Τροίας αἰχμαλώτιδες ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι (589 ἐξ.) ὑμνολογοῦσι τὸν θάνατον ὡς λυτρωτὴν πάσης κακοδαιμονίας, διότι μόνος ὁ θάνατος παρέχει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπόλυτον εἰρήνην, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις δὲν γινώσκει νὰ ἀποθνήσκῃ. Τὰ ἐπικούρεια δὲ πάλιν ἀκολουθῶν δόγματα ὁ χορὸς τῶν Τρωάδων (374 ἐξ.) μεταξὺ τῶν μύθων καταλέγει τὸν ἐν Ἄδου βίον, διότι ἡ ψυχὴ ἀπόλλυται ὁμοῦ μετὰ τοῦ σώματος, οὐδὲν δὲ ὑπάρχει μετὰ θάνατον, οὐδὲ εἶναι τι καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος (Post mortem nihil est, ipsaque mors nihil). Καὶ αἱ ἐξ Οἰχαλίας αἰχμαλώτιδες ἐν τῷ δευτέρῳ Ἡρακλεῖ (104 ἐξ.) θεωροῦσιν εὐδαίμονα τὸν δυνάμενον εὐκόλως νὰ ἀποθάνῃ (Numquam est ille miser, cui facile est mori), διότι ὁ μετ' εὐκολίας δυνάμενος νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ βίου, οὐδὲν φοβεῖται ναυάγιον. Ἀλλαχοῦ πάλιν (Φοιν. 1132 ἐξ. Ἀγαμ. 57 ἐξ. Θυέστ. 336 ἐξ. 559 ἐξ. Οἰδίπ. 882 ἐξ.) ἀντιτίθεται ὑπὸ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν ἀγερωχίαν τῶν βασιλέων, τὴν ψευδῇ λάμπει τῆς ἀρχῆς, τοὺς κινδύνους τῆς ἀπροόπτου ἐκ τῶν ὑψηλῶν πτώσεως, ἢ εὐημερία τῆς μέσης τῶν ιδιωτῶν τάξεως, ὁ εἰρηνικὸς καὶ λαθραῖος βίος τῶν ταπεινῶν. Νέαι πάντοτε φροντίδες ταραττοῦσι τὴν διάνοιαν τῶν βασιλέων, οἵτινες θέλουσι μὲν νὰ φοβῇται αὐτοὺς τὸ ὑπὸ χροον, ἀλλ' ὅμως εἶναι αὐτοὶ πάντοτε περίφοβοι. Μεταξὺ δὲ τό-

σων ὑπηκόων οὐδεὶς σχεδὸν εἶναι εἰς αὐτοὺς πιστός. Τὸν κεχρυσωμένον οὐδὸν τῶν ἀνακτόρων ἔχει καταλάβῃ ἡ Ἑρινὺς (Ἦρ. Οἰτ. 604 ἐξ.), εἰσέρχονται δ' ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἐντὸς ὁ δόλος, ἡ ἀπάτη ἡ δολοφονία. Ὅταν δὲ ἐξέρχεται ὁ ἡγεμών, ἔχει συνοδὸν τὸν φθόνον. Οἱ ἄνθρωποι ἀφοσιοῦνται πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ὄχι ἐξ εἰλικρινείας, ἀλλ' ἐκ φιλοδοξίας, ἐκ πλεονεξίας, ἐκ φιλαρχίας. Ἀλλὰ πλὴν τῶν χορικῶν καὶ ἐν τοῖς διαλόγοις καὶ τοῖς μονολόγοις τῶν δραμάτων ὑπάρχουσι ῥήσεις, ἐν αἷς στιγματίζεται ἡ ἀδικία καὶ ἡ ὠμότης τῶν τυράννων, ἡ ἀποτείνονται πρὸς αὐτοὺς ἀπειλαὶ περὶ τιμωρίας ἐν τῷ Ἄδῃ, ἡ ὑποδεικνύεται ἡ ματαιοδοξία καὶ ἡ φιλαυτία τῶν κολάκων, ἡ κακοήθεια τῶν αὐλικῶν, ἡ ψευδὴς εὐτυχία τῶν ἀρχόντων (Ἦρ. Οἰτ. 922. 936. 737 ἐξ. Τρωάδ. 258 ἐξ. Οἰδ. 6. Φοιν. 483 ἐξ. Θυέστ. 442 ἐξ.). Ἡ τροφὸς τῆς Φαίδρας (στίχ. 136 ἐξ.) λέγει ὅτι δυσχερέστατον ἔργον εἶναι τὸ νὰ τρέφῃ τις πρὸς τὸ δίκαιον τὴν διάνοιαν τοῦ κατέχοντος τὴν ὑπερτάτην δύναμιν. Τύραννοι, οἷοι ἦσαν ὁ Αἰγισθος καὶ ὁ Ἀτρεΐδης, διατείνονται ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἐριδί, ὅτι ἀπεριόριστος αὐθαίρεσία ἐπιτρέπεται εἰς τὸν βασιλέα (Ἀγαμ. 269 ἐξ. Θυέστ. 217 ἐξ.). Ὁ Θυέστης (στίχ. 445) διδάσκει τὸν υἱόν, ὅτι ὁ ὕμνος δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ δύο ἡγεμόνας. Ἀδύνατον δὲ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ τις, ὅτι σκοπὸς τοῦ συγγραφέως τοιαῦτα λέγοντος ἦτο βεβαίως καὶ τὸ νὰ προσαγάγῃ ὥσπερ κάτοπτρον τὸ παρελθὸν πρὸς τὸ παρόν. Ἀληθὲς βασιλεὺς εἶναι ὁ βλέπων τὰ πράγματα ἄνευ οὐδενὸς πάθους καὶ μὴ φοβούμενος τὸν θάνατον ἢ ἐνσάρκωσις ὁηλαδὴ τοῦ ιδεώδους τῶν Στωϊκῶν.

Ἄλλα χορικὰ περιέχουσι περιγραφάς, καὶ ἐνίοτε λίαν διεξοδικάς. Ἐν τῇ Φαίδρᾳ περιγράφεται ἡ δύναμις τοῦ Ἑρωτος ἐπὶ ὀλοκλήρου τῆς γῆς, ἐπὶ νέων καὶ γερόντων, ἐπὶ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ ζώων, ὅπως ἐν σχολικῇ συνθέσει εἰς τὸ ἀνδρικὸν κάλλος τοῦ Ἰππολύτου ἀφιεροῦται ἐν ᾄσμα (736 ἐξ.). Ἐν τῇ Μηδείᾳ περιγράφεται ἡ τόλμη τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ παραβάλλεται ἡ περὶ τὴν θαλασσοπλοίαν τέχνη των πρὸς τὴν ἀφέλειαν καὶ ἀπλότητα

τῶν παλαιότερων χρόνων. Συγχρόνως δὲ ῥίπτεται ἐν βλέμμα καὶ εἰς τὸ μέλλον· θὰ ἔλθῃ καιρός, καθ' ὃν θὰ εἶναι ἀνοικτὴ καὶ προσιτὴ πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καὶ ἡ Θούλη δὲν θὰ εἶναι πλέον ἢ ἀπωτάτῃ τοῦ κόσμου χώρα· περίφημος προφητεία! Ἴσως εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐπὶ Κλαυδίου ἀποστολὴν εἰς Βρεττανίαν. Ἐν τῷ Οἰδίποδι ὄχι μόνον περιγράφεται ὁ λοιμὸς (154 ἐξ.), ἀλλὰ γίνεται πολὺς λόγος καὶ περὶ τοῦ παρελθόντος τῶν Θηβῶν (709 ἐξ.), περὶ τοῦ Διονύσου (403 ἐξ.) καὶ τῆς εἰς τὰς Ἰνδίας πορείας του (110 ἐξ.). Ἀμφότεροι οἱ Ἡρακλεῖς περιέχουσι περιγραφὴν τῶν ἁθλῶν τοῦ ἥρωος (Ἦρ. μαιν. 524 ἐξ. Ἦρ. Οἰτ. 1518 ἐξ.), γίνεται δὲ περὶ αὐτῶν λόγος καὶ ἐν τινι χορικῷ τοῦ Ἀγαμέμνονος (808 ἐξ.), διότι ὁ Ἡρακλῆς, Τυρύνθιος ὢν, ἦτο ὁ πρῶτιστος τοῦ Ἀργεὺς πολίτης καὶ ὁ πρῶτος τῆς Τροίας νικητῆς. Ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι ψάλλονται τὰ πάθη τῆς Τροίας (612 ἐξ.) καὶ ἐν τῷ Θυέστη τὰ αἵσχη τῶν Τανταλιδῶν. Τὸ κυνηγετικὸν ἄσμα τοῦ Ἰππολύτου ἐν ἀρχῇ τῆς Φαίδρας κάμνει λόγον περὶ κυνῶν καὶ θηρευτικῶν σκευῶν, ὕμνολογεῖ δὲ τὸ ἀπέραντον τῆς Ἀρτέμιδος κράτος, παρ' ἧς ζητεῖ ὁ ἥρωας πλουσίαν λείαν. Πρωϊνόν τι ἄσμα ἐν τῷ πρώτῳ Ἡρακλεῖ (125 ἐξ.) καταντᾷ εἰς εἰδυλλιακὴν μικρογραφίαν.

Ἐὰν ἐκ τῶν ᾠσμάτων τούτων ἀφαιρέσωμεν ὅσα ἄλλοθεν παρέλαβεν ὁ συγγραφεὺς, δὲν θὰ ἀπομείνωσιν ὡς προϊόντα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως ἢ ὀλίγα μόνον τεχνητὰ ἄνθη καὶ ὀλίγα ἐζητημένα λεπτολογήματα. Φυσικὸν αἶσθημα καὶ φθόγγους ἐξερχομένους ἐκ τῆς καρδίας, δὲν ἔχομεν ἐδῶ νὰ περιμένωμεν. Καὶ αὐτὸς ὁ περιπαθὴς τῶν Τρωάδων (66 ἐξ.) θρηῆνος ἐχρωματίσθη μὲν ὅπωςδὴποτε διὰ τῶν ζωηρῶν χρωμάτων τῆς Ἀσιατικῆς ἀγριότητος, ἀφίνει ὅμως ἀσυγκίνητον τὸν ἀναγνώστην.

Τὰ ἱαμβεῖα τοῦ διαλόγου συνετάχθησαν ἐπιμελῶς, τούναντίον δὲ καὶ ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ χρῆσις τῶν λυρικῶν μέτρων, ὄχι μόνον ἐλέγχουσιν ὅτι ἐστερεῖτο ὁ ποιητὴς τοῦ προσήκοντος καλλιτεχνικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύουσι τὴν φοδερὰν παρακ-

μήν, εἰς ἣν εἶχε περιπέσῃ τὸ περὶ τὰ μέτρα λεπτὸν αἰσθημα τῶν παλαιωτέρων. Καὶ ἂν ἀφῆσώμεν δὲ παντάπασι κατὰ μέρος τοὺς ἐξοχωτέρους περὶ τὴν χρῆσιν τῶν λυρικῶν μέτρων ποιητάς, τὸν Ὅρατιον, τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Οὐάρρωνα, καὶ πρὸς τὰ cantica τοῦ Πλαύτου παραβαλλόμεναι αἱ ψαλμωδίαὶ τοῦ Σενέκα, ἀποδεικνύονται ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἤχοι κενοί. Οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν ἐν αὐταῖς ἐσωτερικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς ῥυθμικῆς μορφῆς, ἐλήφθησαν δὲ μᾶλλον τὰ μέτρα ἐκ τῆς ὑπαρχούσης προχείρου ἀποθήκης καὶ ἐφηρμόσθησαν εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε. Συχνότερα δὲ εἶναι ἡ χρῆσις τῶν ἀναπαιστικῶν τριμέτρων, μετὰ παρεμβολῆς ἐνιαχοῦ καὶ τινῶν μονομέτρων. Μακραὶ δὲ καὶ μονότονοι περίοδοι ἀκολουθοῦσιν ἀλλήλας, ἄνευ τινος κανόνος ὡς πρὸς τὸν ῥυθμικὸν συνδυασμὸν καὶ ἄνευ ὠρισμένου τέλους δεικνύοντος τῆς περιόδου τὴν κατὰληξιν. Ἐπαξ μόνον (ἐν Ἀγαμέμν. 310 ἐξ.) γίνεται ἀμοιβαία ἐναλλαγὴ τῶν διμέτρων καὶ τῶν μονομέτρων κατὰ σύνθεσιν ἐπωδικήν, τοῦτο δὲ συμβαίνει ἐν τῷ φαιδρῷ ἄσματι τῆς ὑποδοχῆς τοῦ ἐπιστρέφοντος βασιλέως ἐκ Τροίας. Τὰ λοιπὰ μέτρα παρέλαβεν ὁ Σενέκας σχεδὸν πάντα παρὰ τοῦ Ὅρατίου, ὅχι ὅμως ἄνευ αὐθαιρέτων μεταβολῶν. Ὁ προσφιλέστατος πρὸς αὐτὸν στίχος εἶναι ὁ Ἀσκληπιάδειος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σαπφικὸς ἐνδεκασύλλαβος, ὅστις εἶναι σπανιώτερος, ἐνίοτε δὲ ἐν τῷ τέλει τῆς περιόδου συμπλέκεται πρὸς τὸν Ἀδώνιον. Ἐν τῇ Μηδεΐᾳ ὑπάρχει χορικὸν (579 ἐξ.) συντεταγμένον κατὰ στροφικὴν σύνθεσιν καὶ μάλιστα συμμετρικὴν, διότι προηγουνται ἑπτὰ τετράστιχοι στροφαί, ἔπονται δὲ ἄλλαι ἑπτὰ ἐξ ἐννέα στίχων. Τῶν Γλυκωνείων στίχων σπανία εἶναι ἡ χρῆσις. Ἐν τῷ Οἰδίποδι ἔχομεν Γλυκωνεῖους, ἀλλ' εἶναι διεφθαρμένη ἡ μορφή των, διότι ἀντηλλάγησαν δάκτυλοι πρὸς σπονδείους. Μοναδικὸν εἶναι τὸ παράδειγμα ἐνὸς ἐπωδικοῦ τεμαχίου συνισταμένου ἐξ ἱαμβικῶν τριμέτρων καὶ διμέτρων (Μῆδ. 771 ἐξ.), καθὼς ἐπίσης καὶ μιᾶς τετραστίχου στροφῆς λογαοδικῆς μετὰ δακτυλικῆς καταλήξεως (Φαίδρ. 1128—1131), καὶ εἵτινος

ἄλλου τοιούτου. Ἀπαξ ὡσαύτως ἐν τῇ Μηδεΐᾳ (849 ἐξ.) ὑπάρχουσι καί τινα Ἀνακρεόντεια μετὰ καταλήξεως. Μετὰ πλειοτέρας φειδοῦς κάμνει χρῆσιν ὁ ποιητὴς τῶν δακτυλικῶν τριμέτρων (ἅτινα ὡς λέγεται ἠγάπησεν ἰδίᾳ ὁ Πομπώνιος Σεκουνδος), καὶ ἐνίοτε μεταχειρίζεται αὐτὰ ὡς μεταβατικά μέτρα. Συνήθως, καὶ εἰς πολὺ μακρὰ ᾄσματα, ἡ σύνθεσις εἶναι κατὰ στίχον (ὄχι στροφική), ὥστε ὁ αὐτὸς στίχος ἐπαναλαμβάνεται, ἐμποιῶν αἰσθησιν ὁληρὰν καὶ ἀηδῆ, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Χάριν δὲ ποικιλίας μηχανᾶται καὶ τοῦτο ὁ ποιητής, ὅταν ἄρχηται νέον θέμα, ἢ καὶ ἀπλῶς ἄνευ αἰτίας, μεταβάλλει τὸν ῥυθμόν, καὶ τότε κατατείνεται ἄλλη μακρὰ ἐπίσης σειρὰ ὁμοιομόρφων στίχων, ἥτις καταντᾷ ἐπίσης μονότονος καὶ ἀηδής, ὅπως ἦτο καὶ ἡ προτέρα. Διακρίνεται δὲ ὡς πρὸς τὴν ἐναλλαγὴν ταύτην δύο δράματα, ἡ Φαίδρα καὶ ἡ Μηδεΐα. Ἡ μεγάλη μονωδία τῆς Μηδεΐας (740 ἐξ.) ἔχει ἐκτάκτως ποικίλον τὸν μελισμόν.

Λυπηρὸν ῥυθμικὸν σφάλμα τοῦ ποιητοῦ εἶναι τὰ ἐν τῷ Ἀγαμέμνονι μικτὰ ᾄσματα (589 ἐξ. 807 ἐξ.), ὀλίγον δὲ ἀνεκτότερα εἶναι τὰ ἐν τῷ Οἰδίποδι (403 ἐξ. 709 ἐξ.). Ἐν τοῖς ᾄσμασι τούτοις ὄχι μόνον ἀκαλαισθήτως καὶ ἀρρυθμῶς ἀναμιγνύει ὁ ποιητὴς πάντα τὰ λυρικά μέτρα τοῦ Ὅρατιου ἐν ποικίλῃ ἐναλλαγῇ, ἀλλὰ κατὰ τινα ὅλως ἐμπειρικὴν θεωρίαν καὶ συγκολλᾷ αὐθαιρέτως καὶ οἰονεῖ παίζων εἰς τὰ μέτρα ἐκεῖνα, νέα ἀνήκουστα καὶ τερατώδη σχήματα διὰ τῆς χυδαίας ἀποκοπῆς ἢ προσθήκης ῥυθμικῶν τινων στοιχείων, οὕτω δὲ παράγει οἰκτρὸν τι καὶ ἐντελῶς παιδαριῶδες μετρικὸν κατασκευάσμα, ἀντάξιον τῶν περιεχομένων νοημάτων, ἅτινα εἶναι ἐξ ἴσου ἄχυμα καὶ ἀνούσια.

Ἡ ὅλως μηχανικὴ αὕτη στιχουργία συμφωνεῖ πρὸς τὰ μετρικὰ δόγματα τοῦ Καισίου Βάσσου ¹⁾, ὅστις καὶ διὰ τῶν θεωρητικῶν αὐτοῦ περὶ μετρικῆς συγγραμμάτων, καὶ διὰ τοῦ ἰδίου πα-

¹⁾ Περὶ τῶν Λατίνων μετρικῶν, ἐν οἷς καὶ περὶ τοῦ Καισίου Βάσσου, ἀεμάσαντος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος, ἰδ. Δ. Χ. Σεμιτωλοῦ Ἑλληνικὴν Μετρικὴν (Ἀθήνησι 1894) ἐν σελ. 43 ἐξ. Σ. Μ.

ραδείγματος, ὡς συγγραφεὺς λυρικῶν ποιημάτων, ἤσκησέ σημαντικὴν καὶ πολυχρόνιον ἐπίδρασιν. Ἦδη ὁ ἐπὶ Τιβερίου καὶ Κλαυδίου βιώσας ἀλαζὼν γραμματικὸς Κόϊντος Ῥέμμιος Παλαίμων¹⁾, οὗτινος ἴσως ὑπῆρξε μαθητὴς ὁ Βάσσος, εἶχεν ἐπιδείξει τὴν δεινότητα αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν ποικίλων καὶ σπανίων μέτρων, καθὼς καὶ περὶ τὴν φιλοτέχνησιν τῶν γνωστῶν ἐκείνων στιχουργικῶν παιγνίων, τῶν πτερυγίων κτλ., τὰ ὅποια ἐνεποιοῦν ἐντύπωσιν διὰ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῶν σχήματα. Ἐντελῶς δὲ σύμφωνος πρὸς τὰς ἐκπεφυλισμένας καλλιτεχνικὰς διαθέσεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, καθὼς καὶ πρὸς τὸν ὑπόκενον ἐρεθισμὸν τῶν νεύρων, ὃν ἐπεζήτουν τότε οἱ ἄνθρωποι διὰ μουσικῆς μαλθακῆς, ἦτο ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος κατάχρησις τῶν εὐγενῶν τύπων τῆς κλασσικῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἣν οἱ ποιηταὶ ἐπετήδευον δι' ἀνοήτων παραμορφώσεων, ἀκρωτηριασμῶν καὶ παντὸς εἶδους ἀσχημιῶν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμίαν εἶχον πλεον ἀντίληψιν τῶν ἐσωτερικῶν νόμων, οἵτινες διεῖπον τοὺς ἀγνοοῦς ἐκείνους καὶ καθαροὺς ῥυθμούς, ἐνόμιζον ὅτι ἠδύναντο μετὰ λόγου νὰ κάμνωσιν ὅ,τι ἤθελον, στηριζόμενοι δῆθεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Οὐάρρωνος καὶ τοῖς Ῥωμαίοις μεταδοθεῖσαν γνωστὴν μετρικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν δύο μόνον εἶναι τὰ ἀρχέγονα μέτρα, τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον καὶ τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον, ὅτι δὲ πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι ἐξ ἐκείνων παράγωγα καὶ σχηματίζονται διὰ προσθέσεως ἢ ἀφαιρέσεως ἢ συνθέσεως ἢ ἐναλλαγῆς²⁾. Ἐν τῷ σφζομένῳ μείζονι σχετικῶς ἀποσπάσματι τοῦ Καίσιου Βάσσου³⁾, παραβάλλεται ἡ μηχανικὴ αὕτη διασκέδασις τῆς μετακινήσεως τῶν συλλαβῶν πρὸς τὰ γεωμετρικὰ σχήματα τοῦ Ἀρχιμήδους, φαίνεται δὲ ὅτι τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην θὰ ἐπέδιδωκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βάσσος συντάττων τὰ λυρικά αὐτοῦ ποιήματα, ὧν ἄλλα μὲν ἦσαν παιδροῦ περιεχομένου, ἄλλα δὲ σοβαροῦ.

¹⁾ Περὶ τούτου τοῦ Παλαίμωνος ἴδ. Σουητών. de grammat. 28.

Σ. Μ.

²⁾ Ἰδ. Σεμιτέλου Μετρικὴν σελ. 44. Σ. Μ.

³⁾ Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο, ἐκ τοῦ μετρικοῦ συγγράμματος τοῦ Βάσσου, ὅπερ ἐπιγράφετο *Ats ad Neronem*, ἴδ. ἐν Gramin. Lat. VI, σ. 271 Keil. Σ. Μ.

Σύμφωνος πρὸς τοὺς κανόνας τῶν τεχνολόγων εἶναι καὶ ἡ εἰς μέρη διαίρεσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σενέκα, διότι πᾶσαι αἱ τραγωδίαί, ὅσαι εἶναι πλήρεις καὶ τέλειαι, ἔχουσι, κατὰ τὸ γνωστὸν δόγμα τοῦ Ὀρατίου, πέντε πράξεις, χωριζόμενας ἀπ' ἀλλήλων διὰ χορικῶν ᾄσμάτων. Τὸ σύντομον χορικόν, ὅπερ ἐν τῇ τελευταίᾳ πράξει τοῦ Οἰδίποδος παρενεβλήθη μεταξὺ τῆς ἀγγελικῆς ῥήσεως καὶ τῆς ἀμέσως δι' αὐτῆς παρασκευαζομένης ἐμφανίσεως τοῦ τυφλωθέντος βασιλέως, μόνον λόγον ἔχει τὸ νὰ παράσχη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ μικράν τινα ἀνάπαυλαν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀνακόπῃ τὴν ὁρᾶσιν. Οἱ δὲ τρόποι, καθ' οὓς οἰκονομεῖται ἡ ἔκθεσις τῶν πραγμάτων, εἶναι κατὰ τι ποικιλώτεροι. Κατὰ μίμησιν τοῦ Εὐριπίδου πολλάκις προτάσσεται τις λόγος, ὅστις εἴτε προαγγέλλει τὴν τραγικὴν καταστροφὴν (ὡς ὁ τῆς Ἥρας ἐν τῷ *Μαινομένῳ Ἡρακλεῖ*, ὁ τῆς σκιᾶς τοῦ Θυέστου ἐν τῷ *Ἀγαμέμνονι*), εἴτε περιγράφει τὴν κατάστασιν (ὅπως ὁ τῆς Ἑκάθης ἐν ταῖς *Τρωάδι*, τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει καὶ ἐν τῇ *Μηδείᾳ*). Ἄλλοτε διάλογός τις χρησιμεύει πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, τοιοῦτος δὲ διάλογος εἶναι λόγου χάριν ὁ μεταξὺ Οἰδίποδος καὶ Ἰοκάστης. Ποικιλώτερον διεξάγεται ἡ πρώτη πρᾶξις τῆς *Φαίδρας* καὶ τοῦ *Οἰταίου Ἡρακλέους*, ὅστις εἶναι καὶ τὸ μόνον ὁρᾶμα, ὅπερ καταλήγει διὰ συντόμου χορικοῦ ᾄσματος. Αἱ δὲ διάφοροι πράξεις τῶν τραγωδιῶν πολλάκις συνίστανται ἐκ μιᾶς καὶ μόνης μακρᾶς σκηνῆς ἢ ἐκ μονολόγου, εἰς ὃν ἐπιφέρεται διάλογος. Ἐν τῷ *Θυέστη* καὶ τῇ *Φαίδρα* τὴν τετάρτην πρᾶξιν πληροῖ μόνον τοῦ ἀγγέλου ἡ ῥῆσις, ἣν διακόπτει μόνον διὰ βραχέων ἐρωτήσεων ἐν μὲν τῷ *Θυέστη* ὁ κορυφαῖος, ἐν δὲ τῇ *Φαίδρα* ὁ *Θησεύς*. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῇ τρίτῃ πράξει τοῦ *Ἀγαμέμνονος* σχεδὸν μόνον ὁ κῆρυξ *Εὐρυδάτης* ἔχει τὸν λόγον, πλὴν τῆς βασιλίσσης. Διακριτέα δὲ εἶναι κατὰ τοῦτο ἡ δευτέρα πρᾶξις τῆς *Φαίδρας*, ἔνθα ὁ συγγραφεὺς ἐν σειρᾷ σημαντικῶν σκηνῶν παρουσιάζει πάντα τὰ κύρια τοῦ δράματος πρόσωπα καὶ συσφίγγει κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸν τραγικὸν δεσμόν.

Περὶ τοῦ τίς ἀκριβῶς ὁ συγγραφεὺς τῶν ἀναγνωστικῶν τούτων δραμάτων, οὐδὲν μετὰ βεβαιότητος δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν. Φαίνεται ὅτι πάντως ἐκαλεῖτο Σενέκας, ἀλλὰ εἰς τίνα Σενέκαν πρέπει νὰ τὰ ἀποδώσωμεν, ἡγνόμεναι καὶ αὐτὸς ὁ γράψας τὸ ἄριστον τῶν σωζομένων χειρογράφων (τὸ Μεδίκειον τῆς Φλωρεντίας), διότι λέγει *Marci Lucii Annaei Senecae*. Τοῦ Μάρκου λοιπὸν εἶναι ἢ τοῦ Λευκίου; Καὶ Λεύκιος μὲν εἶναι ὁ φιλόσοφος, ἀλλὰ Μᾶρκος τίς πρέπει νὰ νοηθῇ; ὁ πατὴρ ἢ ἄλλος τις; Τὸ πρᾶγμα δὲν ἐξηκριβώθη. Ἡ αὐτὴ ἀβεβαιότης ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλα χειρόγραφα. Ὁ μετρικὸς Τερεντιανὸς Μαῦρος (κατὰ τὸν τρίτον μ. Χ. αἰῶνα) λέγει ὅτι μετεχειρίσθη δακτυλικὰ μέτρα ἐν τοῖς χορικοῖς ᾄσμασιν ὁ Ἀνναῖος Σενέκας καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πομπώνιος Σεκοῦνδος. Ὁ Κοῖντιλιανός, ὁ Διομήδης, ὁ Πρισκιανὸς καὶ ἄλλοι, ἀναφέρουσί τινας ἐκ τῶν τραγωδιῶν τούτων, πάντοτε δὲ ἀποδίδουσιν αὐτὰς ἀορίστως εἰς τὸν Σενέκαν. Ἀλλ' ὁ Ἀπολλινάριος Σιδώνιος (*Carm.* 9, 230 ἐξ. Mohr) ῥητῶς διακρίνει δύο Σενέκας, τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν τραγικόν, ἀμφοτέρους ἐκ Κορδύβης. Καὶ εἶναι μὲν βεβαίως ὁ Ἀπολλινάριος ἱκανῶς μεταγενέστερος, ὥστε ἡ μαρτυρία αὐτοῦ νὰ μὴ ἔχῃ τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος, ἀποδεικνύει ὅμως αὕτη ὅτι κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα διεστέλλοντο ὑπὸ τῶν λογίων δύο ὁμώνυμοι συγγραφεῖς, εἷς μὲν φιλόσοφος, ὁ δ' ἕτερος τραγικὸς ποιητής. Σπουδαῖον ὡσαύτως ἐναντίον τοῦ ταυτισμοῦ τῶν δύο ἀνδρῶν τεκμήριον εἶναι, ὅτι ὁ Κοῖντιλιανὸς ἐν τῷ γενικῷ χαρακτηρισμῷ τῆς πολυμεροῦς λογοτεχνικῆς δράσεως τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, οὐδένα χάνει ἰδιαιτέρον λόγον περὶ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀναφέρει μόνον τὰ ποιητικά του ἐν γένει ἔργα, καθ' ὅλου ὀνομάζων αὐτὰ *poemata*. Ἐπίσης δὲ δὲν λέγει τίς Σενέκας ἦτο ὁ πρὸς τὸν Πομπώνιον συζητῶν, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, περὶ τῆς ὀρθότητος μιᾶς ἐκφράσεως, ἣν ἐν τραγωδίᾳ μετεχειρίσθη. Καθ' ὅλου δὲ ὁ Κοῖντιλιανός, ὅπως καὶ ἄλλοι παλαιοὶ (ὡς ὁ Μαρτιάλιος καὶ ὁ Στάτιος), ὀνομάζει καὶ τὸν ῥήτορα καὶ τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν τραγικὸν ποιητὴν ἀπλῶς Σενέκαν. Σημειωτέον

δὲ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἦτο καὶ ἀποκλειστικὸν ὄνομα τῶν Ἀγναίων, ἀλλ' εἶχον αὐτὸ καὶ ἄλλοι, παράδειγμα δὲ εἶναι ὁ παλαιότερος ἐκεῖνος σοφιστὴς Σενέκας ὁ ἐπικαλούμενος χλευαστικῶς Grandio, διότι ἤθελε τὰ πάντα μεγαλοπρεπῆ. Οὐδόλως λοιπὸν βέβαιον καὶ ἀναμφισβητήτως ἀποδεδειγμένον εἶναι, ὅτι ὁ φιλόσοφος Σενέκας ἔγραψε τραγωδίας καθ' ὅλου, καὶ δὴ τὰς περὶ ὧν τῶρα ὁ λόγος. Αἱ ὑποδειχθεῖσαι ὁμοιότητες περὶ τε τὸ ὕφος καὶ περὶ τὰ διανοήματα μεταξὺ τῶν δραμάτων τούτων καὶ τῶν γνησίων ἔργων τοῦ φιλοσόφου, δὲν εἶναι τεκμήρια ἱκανῶς ἰσχυρά, ὥστε νὰ πείσωσιν ἡμᾶς περὶ τοῦ πράγματος· τὸ μόνον, τὸ ὁποῖον αἱ ὁμοιότητες αὗται δύνανται ἀσφαλῶς νὰ ἀποδείξωσιν εἶναι, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τὰς τραγωδίας ἐγίνωσκε τὰ ἔργα τοῦ Λευκίου Σενέκα. Ἀλλὰ ταῦτα ἐγίνωσκον τότε πάντες οἱ σύγχρονοι καὶ μάλιστα οἱ μιμούμενοι τὴν συγγραφικὴν αὐτοῦ τεχνοτροπίαν. Ἄλλως δὲ εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα πολὺ μᾶλλον βαρύνει ἡ καθ' ὅλου ἐντύπωσις, ἣν ἐμποιεῖ αὐτὸ τὸ ἔργον, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφισβολία, ὅτι ἐάν δὲν ἤθελε παραδοθῇ ἡμῖν ὅπωςδὴποτε ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ῥητὴ μνεῖα ὡς πιθανοῦ συγγραφέως τῶν τραγωδιῶν τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, οὐδεὶς βεβαίως θὰ ἐφαντάζετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν λογοτεχνικὴν αὐτοῦ εὐφυΐαν τοιαῦτα σχοινοτενῆ καὶ ἀκαλαίσθητα συνθέματα, ἅτινα εἶναι καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς τέχνης ἀνούσια καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῶν νοημάτων πενιχρά, καὶ δι' ὧν παραμαρφοῦνται αἱ τραγικαὶ ὑποθέσεις. Ἡσχύνετο ἄρα δι' αὐτὰς ὁ Σενέκας καὶ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν κάμνει μνεῖαν αὐτῶν; Τὰς συνέταξεν ἐν Κύρῳ, ὅτε ἦτο ἐξόριστος, ἢ βραδύτερον ἐν τῇ πολιτικῇ του δυνάμει ἐν Ῥώμῃ; Μήπως διὰ τῶν δραμάτων τούτων ἐπεχείρησε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ποιητικὴν δόξαν τοῦ Νέρωνος; Ἐκ τῶν ὑποθέσεων τούτων οὐδεμία εἶναι ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὡς ἀληθής. Δὲν εἶναι δυνατόν ἐπίσης νὰ δικαιολογηθῇ ἀποχρώντως χωρισμός τις τῶν τραγωδιῶν εἰς καεὶλτέρας καὶ χειροτέρας, καὶ ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν εἰς πλείονας συγγραφεῖς, διότι ὁ τόνος καθ'

δλου καὶ ὁ χαρακτήρ εἶναι ὁ αὐτὸς εἰς πάσας. Ἐλέγομεν ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὴν συνωμοσίαν τοῦ Πείσωνος διενηργεῖτο ὑπὸ τινων, ὥστε μετὰ τὸν φόνον τοῦ Νέρωνος νὰ φονευθῇ καὶ ὁ Πείσων, νὰ ἀνακηρυχθῇ δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Σενέκας, τὴν δὲ ἀπόφασιν ταύτην ἐδικαιολόγησεν ὁ χιλιάρχος Σούβριος Φλάβιος, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τακίτου (Χρον. 15, 65), ὡς ἐξῆς· «ὅτι ὀλίγον διέφερε κατὰ τὴν ἀτιμίαν, ἂν ἀπεβάλλετο μὲν τῆς αὐτοκρατορίας κίθαρος (ὁ Νέρων), ἀνεκηρύσσετο δὲ διάδοχος αὐτοῦ τραγικός, διότι, ὅπως ὁ Νέρων κιθάρα, οὕτως ὁ Πείσων τραγική σκευὴ ἔψαλλεν ¹⁾». Ὁ πικρὸς οὗτος ἀστεϊσμός ἦτο δυνατὸν νὰ ἔμενεν ἄνευ τῆς προσηκούσης ἀποκρίσεως, ἂν εἶχε γραφῇ τραγωδίας καὶ ὁ Σενέκας, ἢ ἂν ἀπήγγελλε τραγωδίας;

Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ ἔργα ταῦτα, ἅτινα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐχρησίμευσαν εἰς τὰ νεολατινικά τῆς Εὐρώπης ἔθνη ὡς παραδείγματα δραματουργίας, εἶναι παραμεμορφωμένα ὄψιμα προϊόντα τῆς εὐγενεστάτης Ἑλληνικῆς τέχνης, καὶ νὰ ἀναμετρήσωμεν τὸ ἀπέραντον χάσμα, τὸ ὁποῖον χωρίζει ἀπὸ τῶν ἱερῶν μορφῶν τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου, τὰ νευρασθενικά, ἀναιμικά καὶ πεφυσιωμένα ταῦτα δημιουργήματα μαθητικῆς ἀπειρίας.

Μιμούμενος τὰς τραγωδίας ταύτας καὶ οἰοεὶ χάριν ἀναμνήσεως τοῦ Σενέκα, ἐπεχείρησέ τις ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νέρωνος, νὰ πραγματευθῇ δραματικῶς τὴν σχεδὸν σύγχρονον ἑθνικὴν ἱστορίαν καὶ νὰ ἀναστήσῃ ὑπὸ νέαν μορφήν τὴν παλαιὰν πραιτέξαν (τόμ. Α' σ. 286 ἐξ.). Ἡ ἐκλογὴ τῆς ὕλης εἶναι ἐπιτυχής. Τὰ φοβερά γεγονότα τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος, ὑπὸ

¹⁾ Τὸ κείμενον τοῦ Τακίτου λέγει *tragoedus* (τραγικός), ἐν ᾧ ὁ Πρίδερ λέγει *τραγικός ποιητής*. Τὸ πρᾶγμα εἶναι διάφορον, ὁ δὲ Πείσων ὑπεκρίνετο ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ τραγικῇ σκευῇ ἔδε τὰς μονωδίας ἐν ταῖς μέμοις, ὥστε καὶ τὸ συμπέρασμα τοῦ Πρίδερ, ὡς πρὸς τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα, δὲν φαίνεται πολὺ πειστικόν. Σ. Μ.

τῆς ἀναμνήσεως τῶν ὁποίων ἐκραδαίνοντο ἀκόμη τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων, ἡμιλλῶντο πρὸς τὸν μῦθον τῶν Ἀτρειδῶν. Ἡ ἐπὶ τῆς σκηνῆς παράστασις μιᾶς συγκινητικῆς καὶ ἀπαισίας ὑποθέσεως ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κλαυδίων, ἐν ᾧ ἐνερώλευον αἱ Ἐρινύες, ἡδύνατο νὰ ἐμποιήσῃ μείζονα αἰσθησιν, ἂν διεφαίνετο εἰς τὸ βάθος τὸ κατερριμμένον τῆς Ῥώμης παλαιὸν μεγαλεῖον, ἰσχυρὸν δὲ τοῦ δήμου κίνημα ἐπεδίωκεν ἢ ἐπραγματοποιεῖ τὴν ἀπὸ τῶν αἰσχυρῶν δεσμῶν ἀπολύτρωσιν. Δυστυχῶς ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δράματος ἐτέθη πρόσωπον, ὅπερ συγκινεῖ μὲν, ἀλλ' εἶναι ὅμως ἐντελῶς παθητικόν, οὐδαμῶς δὲ ἐνεργεῖ καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκρήγνυται χάριν τῆς τύχης αὐτοῦ ὁ ἀγών. Τὸ πρόσωπον τοῦτο εἶναι ἡ εὐγενὴς Ὀκταβία, τοῦ Κλαυδίου καὶ τῆς Μεσσαλίνης ἡ θυγάτηρ, ἥτις ἐν ᾧ ἦτο ἀκόμη δεκαεὶς ἐτῶν κόρη, συνεζεύχθη παρὰ τὴν θέλησίν της καὶ χάριν μόνον δυναστικῶν σκοπῶν, πρὸς ἄνδρα, ὃν ἐμίσει, πρὸς τὸν Νέρωνα. Εἶχεν ἤδη μετ' αὐτοῦ συμβιώσῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν φαινομενικῷ δεσμῷ γάμου, ὅτε τὴν ἀπέπεμψεν ὁ τύραννος, ἵνα ἐγκαταστήσῃ ἀντ' αὐτῆς αὐτοκράτειραν τὴν δούλην αὐτῆς, τὴν ὠραίαν Ποππαίαν Σαβίναν. Τότε, ὑπὲρ τῆς προσφιλοῦς ἡγεμονίδος, ἀλλ' ἄνευ τῆς συμμετοχῆς αὐτῆς, ἐπαναστατεῖ ὁ δῆμος. Ἡ ἐπανάστασις ἐν τούτοις παραχρῆμα καταστέλλεται καὶ ὁ Νέρων ἐξορίζει τὴν ἀθῶν αὐτῆς αὐτουργόν, ὅπως ἔπειτα δολοφονηθῇ ἐν ἐρήμῳ νήσῳ.

Ὁ ποιητής, καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα, συνέπτυξε χρονικῶς τὰ πραγματικὰ γεγονότα, εἰς τρόπον, ὥστε ἡ ἀποπομπὴ τῆς Ὀκταβίας, ὁ γάμος μετὰ τῆς Ποππαίας, ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ ἐξορία διαδέχονται ἀλλήλα ἄνευ διακοπῆς, ἐν ᾧ πραγματικῶς ἐμεσολάβησε χρόνος μετὰ τὴν ἀποπομπὴν καὶ τοῦ γάμου, τῆς δὲ τελικῆς καταστροφῆς εἶχε προηγηθῇ μακρά πῶς ἀπομάκρυνσις τῆς ἐγκαταλελειμμένης. Ὁ τρόπος τῆς συνθέσεως εἶναι κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς μέρη παρεμφερῆς πρὸς τὰς τραγωδίας τοῦ Σενέκα. Ἐχομεν δηλαδὴ καὶ ἐν τῇ Ὀκταβίᾳ (οὕτως ἐπιγράφεται τὸ δράμα) μακρὰς ῥήσεις καὶ λογομαχίας, αἵτινες ἄρχονται μὲν διὰ

διεξοδικῶν ἀγορεύσεων καὶ ἀντιφωνήσεων, παραξύνονται ἔπειτα διὰ τῆς ἀνταμοιβῆς κοπτερῶν διστίχων, καὶ καταλήγουσιν εἰς στιχομυθίαν ἢ ἀνταλλαγὴν ἡμιστιχίων. Ἐξέχει δὲ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον, ὅπερ σύγκειται ἐκ μονωδιῶν, ἀμοιβαίων ᾠσμάτων καὶ χορικῶν ᾠσμάτων. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἰάμβων, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν ταῖς διαλογικαῖς σκηναῖς, μόνον ἀναπαιστικὰ συστήματα μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεύς, ἅτινα διαφέρουσι τῶν τοῦ Σενέκα μόνον ἔνεκα τῆς συχνῆς παρεμβολῆς μονοποδιῶν, καὶ διότι ἐν γένει ἡ κατασκευὴ αὐτῶν εἶναι ἀμελεστέρα. Πεντάκις ἐν ὄλῳ τῷ δράματι παρεντίθεται χορικὸν ᾠσμα, ἀλλὰ κατὰ διαστήματα ἄνισα, καὶ ἡ ἔκτασις δὲ τῶν ᾠσμάτων τούτων δὲν εἶναι πανταχοῦ ἡ αὐτή, ὥστε καὶ δὲν δύναται τὸ χορικὸν ᾠσμα νὰ θεωρηθῇ ὡς τι μόνον κανονικῶς συνδέον πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφόρους πράξεις. Μόνον ἡ δευτέρα πρᾶξις ἄρχεται κανονικῶς δι' ᾠσματος τοῦ παρερχομένου χοροῦ. Ἄλλ' ἡ τρίτη πρᾶξις δὲν ἔχει χορὸν ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' ἀντὶ χοροῦ ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἡ Ἀγριππῖνα, ἥς ἡ σκιά ἀνέρχεται ἐκ τοῦ Ἄδου ὡς τις ἀλάστῳρ δαίμων τοῦ ἀσελγοῦς υἱοῦ. Ἄλλ' ἡ κατάρα τῆς μητρὸς δὲν ἐκπληροῦται κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δράματος. Ἡ σκιά τῆς Ἀγριππίνης ὑπενθυμίζει τὴν σκιάν τοῦ Ταντάλου ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Θυέστου, καὶ τὴν σκιάν τοῦ Θυέστου ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Ἀγαμέμνονος. Μετὰ μίαν δὲ πάλιν μονωδίαν τῆς Ὀκταβίας, ἔρχεται δεύτερον χορικὸν ᾠσμα, ἐν ᾧ ἐκδηλοῦνται συμπάθειαι ὑπὲρ αὐτῆς (669 ἐξ.). Κατὰ δὲ τὴν περαιτέρω διεξαγωγὴν τοῦ δράματος μεταβάλλεται τὸ πνεῦμα τοῦ χοροῦ, ἢ ἄλλος χορὸς ἔρχεται εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ πρώτου. Διότι ἀφ' οὗ πρῶτον ἐμνημόνευσε τὴν ἔνεκα τῆς Λουκρητίας ἔξωσιν τῶν βασιλέων ὑπὸ τῶν ἀνδρείων προγόνων (298 ἐξ.), τὴν δύναμιν, ἣν εἶχεν ἄλλοτε ὁ δῆμος, ὅστις ἐκυριάρχει καὶ ἔσω καὶ ἔξω (676 ἐξ.), ἀφ' οὗ ἠυχήθη μάλιστα, ὅπως αἱ εἰκόνες τῆς Ποππαίας καταρριφθῶσιν, αὕτη δὲ ἐκδιωχθῇ ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς κλίνης, καὶ τὸ παλάτιον ἀποτεφρωθῇ καὶ ἀλωθῇ (683 ἐξ.), ἔπειτα μετὰ τὸν νέον γάμον, θαυμάζει τὸ κάλλος τῆς νεονύμφου Ποπ-

παίας (762 ἐξ.), ἐπὶ δὲ τῇ εἰδήσει τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ δήμου ὑπὲρ τῆς Ὀκταβίας, ἐκφράζει τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀκαταμάχητον δύναμιν τοῦ Ἑρωτος, προλέγων εἰς τοὺς ἐπαναστάντας ἀποτυχίαν καὶ βαρείας ποινὰς (806 ἐξ.). Καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ πράξει περιορίζει ἑαυτὸν ὁ χορὸς εἰς εὐμενῇ μόνον οὐδετερότητα. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν, ἂν οἱ ψάλλοντες τὰ ᾄσματα ταῦτα εἶναι θεράποντες ἢ θεράπαινοι τοῦ παλατίου, ἢ ἄλλα πρόσωπα, τόσον εἶναι ἀπροσδιόριστος ἡ ἀτομικότης καὶ ἡ θέσις τοῦ χοροῦ!

Ὀλόκληρον τὴν πρώτην πράξιν πληροῦσιν οἱ θρῆνοι τῆς δυστυχοῦς Ὀκταβίας. Μάτην προσπαθεῖ νὰ καθησυχάσῃ αὐτὴν ἡ πιστὴ τροφὸς καὶ νὰ παραμυθήσῃ. Τὴν συμβουλεύει νὰ ἐνδίδῃ εἰς τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῇ σύζυγον. Οἱ ἀνάπαιστοι τῶν θρήνων ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δράματος, καθὼς καὶ τὸ ἐπόμενον ἀμοιβαῖον ᾄσμα, ἐποιήθησαν προφανῶς κατὰ μίμησιν τῆς εἰσαγωγῆς τῆς Ἡλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους, ὑπάρχουσι μάλιστα καὶ ὡς πρὸς τὰς λέξεις ὁμοιότητες, ἡ δὲ Ὀκταβία φθονεῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥτις ηὐτύχησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν πατέρα. Πόσα δεινὰ ὑπέστη, καὶ πόσα ἀκόμη ὑφίσταται! Τὴν δολοφονίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Βρεταννικοῦ, τῆς μητρὸς Μεσσαλίνης, ἥς τὴν αἰμόφυρτον μορφὴν εἶδεν ἰδίᾳς ὀφθαλμοῖς, τὸ μῖσος τῆς μητρειᾶς Ἀγριππίνης, τῆς φονέως τοῦ πατρὸς τῆς Κλαυδίου, τῆς Ἑρινύος, ἥτις προεπορεύετο κρατοῦσα δῆδ᾽α κατὰ τὸν γάμον αὐτῆς μετὰ τοῦ μισήτοῦ τυράννου τοῦ καταφρονούντος θεοὺς καὶ ἀνθρώπους, τὴν θρασύτητα τῆς ταπεινῆς δούλης, ἥτις οὐ μόνον ἐξέβαλεν αὐτὴν ἐκ τῶν δικαίων τῆς, ἀλλὰ καὶ ζητεῖ ὡς ἀμοιβὴν τῶν ἀνομημάτων αὐτῆς τὴν κεφαλὴν τῆς. Πρὸς στιγμὴν ἐπέρχεται εἰς αὐτὴν ἡ ἰδέα νὰ ἀποκτείνῃ ἰδίᾳ χειρὶ τὸν βασανίζοντα αὐτὴν τύραννον (173). Μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούει τὴν συμβουλὴν τοῦ νὰ προσπαθῇ νὰ ἐφελκύσῃ αὐτὸν διὰ τῆς ἐνδοτικότητος, ἀμφιβάλλει ὅμως καὶ ἂν ποτε θὰ ἀνατείλῃ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως, ἣν ἡ τροφὸς ὑποδεικνύει, διότι διαγινώσκει τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν ἐλαύνου-

σαν τὸν οἶκόν της, ἐξ οὗ χρόνου κατὰ πρῶτον προσέβαλεν ἡ μήτηρ της τὴν Ἀφροδίτην διὰ τῆς μετὰ τοῦ Σιλίου διαπραχθείσης μοιχείας. Ὁ κομήτης ὁ πρὸ δύο ἐτῶν (60 μ. Χ.) φανείς, ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ὁ αἰθὴρ ἐμολύνθη ὑπὸ τῆς πνοῆς τοῦ τυράννου (231). Ἐπικαλεῖται δὲ τὸν κεραυνὸν τοῦ Διὸς κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ τέρατος τοῦ μαινομένου βιαιότερον τοῦ Τυφῶνος καὶ καθυβρίζοντος τοῦ Αὐγούστου τὸ ὄνομα.

Οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ψεκτὸν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς πρώτης πράξεως, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἀσθενεστέρα εἶναι ἡ δευτέρα προᾶξις, ἥτις ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρώτην, σκοπὸν ἔχει νὰ διατυπώσῃ τὰ φρονήματα τοῦ Νέρωνος καὶ τὴν διάθεσιν τῶν πρὸς αὐτὸν ἀφωσιμῶνων φίλων. Ὁ Σενέκας ἀναφαίνεται εὐθύς ὡς σχολαστικὸς λόγιος, ἐκφράζων δι' ἑνὸς μονολόγου τὴν ἀποδοκιμασίαν τοῦ κατὰ τοῦ ἀμαρτωλοῦ καθεστῶτος. Ὁ μονόλογος αὗτος (μίμησις τῶν Ὁιδ. Μεταμορφ. 1, 89 ἐξ.) εἶναι περίτεχνον ῥητόρευμα περὶ τῶν διαφορῶν βίων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ πρώτου εὐδαίμονος βίου, τοῦ χρυσοῦ δηλαδὴ αἰῶνος, διεδέχθησαν ἀλλήλους πάντοτε ἐπὶ τὸ χεῖρον μαθητικὴ τῷ ὄντι ῥητορικὴ μελέτη. Παραπονεῖται ὁ φιλόσοφος (ὅλως ἐναντίον τῶν γεγονότων, ὅπως πράγματι συνέβησαν), ὅτι ἀπεσπάρθη ἀπὸ τοῦ ἡσύχου βίου, ὃν ἐν Κύρνῳ διῆγε, καὶ ἐκ τῶν περὶ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν σπουδῶν του. Οὐδόλως δὲ παράδοξον, ὅτι αἱ σχολαστικαὶ αὗται παραστάσεις τοῦ νωθοῦ λογίου οὐδεμίαν ἐμποιοῦσιν αἰσθησιν εἰς τὸν πεισματώδη αὐτοκράτορα. Ἡθοποιεῖται δὲ καλῶς ὁ Νέρων εὐθύς ἅμα τῇ ἐμφανίσει του ἐπὶ τῆς σκηνῆς, διότι παριστάνεται προστάσων τὸν ἀρχηγὸν τῆς φρουρᾶς νὰ φροντίσῃ ὅπως ταχέως προσαχθῶσιν εἰς αὐτὸν αἱ κεφαλαὶ δύο φυγάδων, τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Σύλλα, οἵτινες εἶναι δημοφιλεῖς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπικίνδυνοι. Ἀπόφασιν ἔχει νὰ καταρρίψῃ πᾶν τὸ ὅπωςδῆποτε ὑπερυψούμενον καὶ ἡ Ὀκταβία λοιπὸν πρέπει νὰ πέσῃ. Οὐδόλως ἀπατᾶται ὡς πρὸς τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῶν πολιτῶν, οὐδὲ ἔχει τὴν ἀπαιτήσιν νὰ θεωρῇται πατὴρ τῆς πατρίδος ὅπως ὁ Αὐγούστος, ὃν φέρει πρὸς αὐτὸν ὡς παράδειγμα ὁ Σενέκας.

Τοῦναντίον δὲ αὐτὸς ἀποβλέπει εἰς ὅ,τι κακὸν μόνον διέπραξεν ὁ Αὔγουστος, μετὰ χαρᾶς δὲ καὶ ἐν πλήρει τῶν πραγμάτων γνώσει διηγεῖται πόσους αἱμάτων ποταμοὺς ἔχυσεν ὁ μέγας πρόγονος, ἵνα θεμελιώσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τοῦ θρόνον. Εἰρωνικῶς δὲ ὑπόσχε-
ται καὶ εἰς ἑαυτὸν τόπον μεταξὺ τῶν ἀστέρων, ἀφ' οὗ ἤθελεν ἐξο-
λοθρεύσῃ πάντας τοὺς ἐχθροὺς του καὶ στηρίξῃ τὸν οἶκόν του εἰς
ἀπογόνους ἀξίους ἑαυτοῦ. Τοῦτο τὸν ἄγει εἰς τὴν δήλωσιν, ὅτι
κατὰ νοῦν ἔχει νὰ νυμφευθῇ τὴν ὡραίαν Ποππαίαν. Μάτην πει-
ρᾶται ὁ Σενέκας νὰ εἴπῃ τι ὑπὲρ τῆς νομίμου συζύγου, τῆς Ὀκτα-
βίας, καὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἀρετῶν. Πρὸς τὰς διδακτικὰς τοῦ
φιλοσόφου παραστάσεις, ὅτι ὁ ἔρωσ εἶναι πρᾶγμα φθαρτὸν καὶ
ἐφήμερον, ὁ ἡδυπαθὴς ἡγεμὼν ἐκφράζει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δοξασίαν,
καθ' ἣν ὁ Ἔρως εἶναι ἡ δύναμις ἡ συντηροῦσα τὸν κόσμον,
ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ὑπενθυμίζει ἅπαξ ἔτι τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ, ἀπα-
γορεύει ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸν ὀχληρὸν παιδαγωγὸν τοῦ πᾶσαν πε-
ραιτέρω ἔνστασιν, δηλῶν ὅτι ὁ Ποππαία φέρει ἤδη τὸ τεκμήριον
τοῦ ἔρωτός του καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ γάμος.
Ὁ γάμος τελεῖται κατὰ τὴν τρίτην τοῦ δράματος πρᾶξιν, ἥτις
εἶναι ἀσθενεστέρα τῆς δευτέρας. Ἡ σκιά τῆς Ἀγριππίνης προε-
ξάρχει τῆς πομπῆς κρατοῦσα τὴν ὁδὸν τοῦ Ὑμεναίου καὶ προ-
λέγουσα ὅτι ἐπίκειται ἡ ἡμέρα τῆς ἐκδικήσεως. Ἡ Ὀκταβία κα-
ταλείπει τὸ αὐτοκρατορικὸν παλάτιον.

Πραγματικὸν ὕψος δραματικῆς ἐντάσεως ἐπέρχεται μόλις
κατὰ τὴν τετάρτην πρᾶξιν. Ἡ Ποππαία εἶδεν ἐν ὀνείρῳ τὴν ἀπαι-
σίαν νυμφαγωγόν, καθὼς καὶ ἄλλας ὀπτασίας, αἵτινες προεσή-
μαινον ὄλεθρον. Τὰ ζοφερά προαισθήματα ἐπικυροῦνται ὑπὸ τῆς
ἀφηγήσεως τοῦ ἀγγέλου περὶ τῆς ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως τοῦ
δήμου, ὅστις ζητεῖ τὴν ἀνάκλησιν τῆς Ὀκταβίας. Αἰσθανόμεθα
δὲ ἀπογοήτευσιν ἀληθῆ ἐν τῇ πέμπτῃ πράξει, ἀκούοντες τὸν πραι-
φεκτον ἀγγέλλοντα ὅτι εὐχερῶς κατεστάλη ἡ δημοτικὴ ἐξέγερσις.
Ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐχρησίμευσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ ἔτι
μᾶλλον τὸ θηρίον, καὶ πρῶτον θυμὰ τῆς ἐξαγριώσεως αὐτοῦ πί-

πτει ἡ Ὀκταβία. Ἐν ᾧ ἄγεται εἰς τὸ πλοῖον, δι' οὗ θὰ ἐκομίζετο εἰς τὴν νῆσον Πανδαταρίαν, εὐχεται εἰς αὐτὴν ὁ χορός, ὅπως ἄνεμοι μαλακοὶ μεταφέρουσιν αὐτὴν ἐντὸς νεφέλης εἰς τοὺς Ταύρους, ὅπως ἄλλοτε τὴν Ἰφιγένειαν, διότι οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι εἶναι, λέγει, ἡμερώτεροι τῶν Ῥωμαίων. Ὅπως δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ, οὕτω καὶ ἐν τῷ τέλει ἔχει ὁ συγγραφεὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ τὴν Ἑλληνικὴν τραγωδίαν. Ἐπὶ τῆς σκηνῆς οὔτε πρὸς τὴν Ὀκταβίαν οὔτε πρὸς τὴν Ποππαίαν συναντᾶται ὁ Νέρων, καὶ αἱ δύο δὲ ἀντίζηλοι οὐδόλως συνεμφανίζονται. Ἐν γένει τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς πρόσωπα εἶναι, πλὴν τοῦ χοροῦ, πάντοτε δύο. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τρία κύρια πρόσωπα κρατοῦνται μακράν ἀπ' ἀλλήλων, οὐδεμία ἐπέρχεται δραματικὴ πλοκή. Καὶ ὅμως ὁ χαρακτήρ τῆς Ποππαίας, ὅπως περιγράφει αὐτὸν ὁ Τάκιτος¹⁾, ἦτο προσφορώτατος πρὸς τοῦτο. Ἡ ἐρωμένη ἡδύνατο ὅπως σαγηνεύσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς πάσας ἐκείνας τὰς τέχνας τῆς ῥαδιουργίας, τῆς συκοφαντίας καὶ τοῦ μοχθηροῦ χλευασμοῦ, μάλιστα δὲ πᾶσαν τῆς φιλαρεσκείας τὴν τελειότητα, δι' ὧν, κατὰ τὸν Τάκιτον, καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐπεδίωξε μὲν τὴν καταστροφὴν τῆς Ὀκταβίας, ὑπέταξε δὲ εἰς τὸν ἔρωτα αὐτῆς τὸν Νέρωνα. Ἐὰν ἐγίνωσκε τὴν περιγραφὴν ταύτην τοῦ ἱστορικοῦ ὁ συγγραφεὺς τοῦ δράματος, βεβαίως θὰ τὴν ἐχρησιμοποιοί, ἔάν, ἐννοεῖται, ἦτο εἰς κατάστασιν νὰ τὴν χρησιμοποίησιν, καὶ μετὰ πλείονος ἐπιμελείας θὰ ἐφιλοτέχνει τὴν εἰκόνα τῆς περικαλλοῦς ἀντιζήλου τῆς Ὀκταβίας. Τὸ φοβερὸν ὄνειρον, τὸ ὅποιον διηγεῖται, ἐλέγχει μὲν τὴν ψυχικὴν αὐτῆς κατάστασιν καὶ τὴν περίφοβον αὐτῆς συνειδήσιν, ἀλλ' ὅμως ρίπτει τὴν σκιάν του πέραν τοῦ πλαισίου τοῦ δράματος, ὅπως συμβαίνει καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐναντίον τοῦ Νέρωνος ἀπευθυνομένας ἀπειλὰς καὶ καταρας τῆς Ἀγριππίνης. Ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ εὐλάβεια, δι' ἧς ἡ Ὀκταβία τιμᾷ τὴν μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτῆς Κλαυδίου (25 ἔξ.), οὕτινος τὰς ἐν Βρεττανίᾳ πολεμικὰς ἀνδραγαθίας μέχρις

1) Ὁ Τάκιτος περιγράφει τὸν χαρακτήρα τῆς Ποππαίας ἐν Χρονικῶν 13, 46. Σ. Μ.

ὕπερβολῆς ἐγκωμιάζει ἢ τροφὸς (41 ἐξ.). Ἀποδίδει δὲ μόνον εἰς αὐτὸν τὴν μορφήν, ὅτι δὲν ἠγάπησεν ἱκανῶς τὴν οἰκογένειάν του, διότι προετίμησε τὸν Νέρωνα τοῦ Βρεταννικοῦ καὶ ἐνυμφεύθη τὴν Ἀγριππίναν (137 ἐξ.). Ἐσκίασε δὲ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν μορφήν τοῦ Νέρωνος· εἶναι φύσις τυραννική, ῥέπουσα εἰς πᾶσαν κακουργίαν, ὡς ὁ Ἀτρεὺς, οὐδὲν ἄλλο ἀναγνωρίζων ἢ τὰς ἀγρίας αὐτοῦ ὁρμάς. Εἶναι πρὸς τούτοις ὀξύθυμος καὶ παραδεδομένος εἰς τὴν ἡδυσπάθειαν.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἢ Ὀκταβία ἐν πολλοῖς ὑπερτερεῖ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σενέκα. Πρὸ πάντων δὲ ἔχει τὴν ἀρετὴν τῆς εὐρέσεως καὶ τῆς πρωτοτύπου ἐκλογῆς τῆς ὑποθέσεως. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λεπτομερειῶν ἔχει ἀρετὰς τὸ δρᾶμα· τὸ ὕφος εἶναι σχετικῶς ἡρεμον καὶ φυσικόν, τὸ πάθος δὲ τὸ ὑπερβολικὸν τῶν δραμάτων τοῦ Σενέκα ἔχει ἐν τῇ Ὀκταβίᾳ κατὰ πολὺ μετριασθῆ. Ἀκούει τις ἀνθρώπους συνδιαλεγομένους καὶ ὄχι μανιώδη τέρατα.

Ὅτι παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπῆρχε πάντοτε πρόθυμον καὶ ἀρμόδιον ἀκροατήριον πρὸς ἀκρόασιν δραματικῶν ἔργων ἀπαγγελλομένων (καὶ ὄχι ἀπὸ σκηνῆς διδασκομένων), ἀποδεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ Κουριάτιου Μάτερνου, οὗτινος ἡ συμπαθητικωτάτη καὶ σεβασμία μορφή λίαν συγκινητικῶς περιγράφεται ἐν τῷ ὡραίῳ ἐκείνῳ Διαλόγῳ περὶ ῥητόρων. Ἐν ἔτει 75 περίπου μ. Χ., λέγει ὁ συγγραφεὺς (ὅστις κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν, ἀλλ' ὄχι καὶ ἐντελῶς βεβαίαν γνώμην, εἶναι ὁ Τάκιτος), ὅτι ἤκουσε, νεώτατος ὢν ἀνὴρ, τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, καθ' ἣν ὁ Μάτερνος εἶναι ὁ ἀξιόπρεπής καὶ ἐνθουσιώδης συνήγορος τῆς παλαιᾶς ποιητικῆς τεχνотροπίας, εἰς ἣν εἶχεν ἐντελῶς ἀφοσιωθῆ. Ἄν καὶ ἐν τῷ μέρει τοῦ Διαλόγου, ἐν ᾧ ὁ Μάτερνος ἐκθέτει τὰς περὶ τῆς ῥητορείας καὶ τῆς ποιήσεως ιδέας του (κεφ. 36—41), ὅπερ εἶναι ἡκρωτηριασμένον δυστυχῶς κατὰ τὴν ἀρχήν, δοξάζει ἐπὶ τέλους τὴν εὐ-

δαιμονίαν τῆς παρούσης καταστάσεως, ἐν τούτοις ἡ ἀναγνώρισις αὕτη ἔχει καρυκευθῆ δι' ὅχι ὀλίγης δόσεως ὑποταγῆς εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ εἰρωνείας. Ἡ καρδιά αὐτοῦ καὶ ἡ φαντασία συνανυφοῦνται μετὰ τῶν μεγάλων ἐκείνων εἰκόνων, ἐν αἷς ἐμφαίνεται τὸ ὑπερῆφανον φρόνημα καὶ ἡ ἀνδρική εἰλικρίνεια τῶν παλαιοτέρων Ῥωμαίων τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Ἐν ταῖς τραγωδίαις, ἃς δημοσίᾳ ἀπήγγελλε καὶ ἐξέδιδε χάριν τῶν ἀναγνωστῶν, διετύπωνεν ἄνευ φόβου καὶ ἐντόνως τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ ἰνδάλματα. Ἐνεκαίνισε μάλιστα τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ στάδιον διὰ μιᾶς δυνατῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς ἐπιθέσεως ἐναντίον τοῦ χυδαίου μὲν, ἀλλὰ πανισχύρου γελωτοποιοῦ τῆς αὐλῆς τοῦ Νέρωνος, τοῦ Βατινίου (ἂν καὶ τὸ κείμενον τοῦ κεφ. 11 τοῦ Διαλόγου εἶναι πολὺ ἀδέβαιον).

Ἡ ἀπαγγελία τοιοῦτων συγκινητικῶν ποιημάτων τοῦ Ματέρνου ἐνεποίει βεβαίως αἴσθησιν, ἀπετέλουν δὲ ταῦτα τὸ θέμα τῆς γενικῆς ὁμιλίας, ὥστε οἱ φίλοι του καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιεικεστέραν ἀκόμη κυβέρνησιν τοῦ Βεσπασιανοῦ, ἐφοβοῦντο πάντοτε μὴ τι πάθῃ ὁ συγγραφεὺς, καὶ τὸν παρεκίνουν νὰ μετριάσῃ ὅπωςδὴποτε εἴτι τολμηρότερον ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. Ἐπραγματεύθη δὲ θέματα ἔκ τε τῶν Ἑλληνικῶν μύθων καὶ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, κατεῖχον δὲ πάντοτε τὸ πνεῦμά του τὰ γνωστὰ τραγικὰ πρόσωπα, ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Θυέστης, ὁ Ἰάσων καὶ ἡ Μήδεια. Ἀλλὰ μᾶλλον ἀρμόδια πρὸς τελείαν διατύπωσιν τῶν φρονημάτων του ἦσαν τὰ ἐθνικὰ Ῥωμαϊκὰ δράματα, αἱ πραιτέξται. Ἄν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Διαλόγου, εἰς ὃν καὶ μόνον χρεωστοῦμεν ὅ,τι γινώσκουμεν περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ποιητοῦ, ἠκολούθησεν ἐν τῷ ἔργῳ του τὴν πραγματικὴν χρονολογίαν, τότε, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας τοῦ ἔτους 75, ἦτο πρόσφατος ἡ ἐντύπωσις, ἣν εἶχεν ἐμποιήσῃ ὁ Κάτων τοῦ Ματέρνου, ἔμελλε δὲ μετ' ὀλίγον νὰ ἐκδοθῇ καὶ ὁ Θυέστης αὐτοῦ, δι' οὗ ὁ συγγραφεὺς ἤθελεν ἀκόμη νὰ ἐκδηλώσῃ ὅ,τι εἶχεν ἐν τῇ καρδίᾳ. Τὸν Θυέστην μάλιστα εἶχεν ἐν σχεδίᾳ κατὰ νοῦν, ἐπετάχυνε δὲ τὴν ἐκδόσιν τοῦ Κάτωνος, ἵνα κατόπιν ἀφιερῶσῃ ἐντελῶς τὰς δυνάμεις του εἰς τὸ νέον ἔργον.

Ὁ Μάτερονος λοιπὸν ἐθεράπευεν ἀμφοτέρω τὰ δραματικά εἶδη, καὶ τὴν Ἑλληνίζουσαν τραγωδίαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν πραιτέζταν συγχρόνως καὶ οὐχὶ διαδοχικῶς. Ἀρμοδιωτάτῃ δὲ ὑπόθεσις καὶ εἰς τὸ ἐθνικὸν καθ' ὅλου δρᾶμα καὶ εἰς τὰ προσωπικά φρονήματα τοῦ Ματέρνου, ἦτο ἡ καταστροφή τοῦ Κάτωνος, τοῦ ἐσχάτου τῶν μεγάλων δημοκρατικῶν. Εἰς τὸ στόμα τοῦ ἥρωος ἐνέβαλεν ὁ ποιητὴς βαρυσημάντους λόγους περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐναντίον τῆς μοναρχίας. Ἄλλου δὲ τινος προγενεστέρου δράματος, ὅπερ ἐπεγράφετο Δομίτιος, δὲν εἶναι δυνατόν μετὰ τόσης βεβαιότητος νὰ καθορίσωμεν τὸ περιεχόμενον. Ὁ ἥρωος τοῦ δράματος ἦτο ἄρά γε ὁ Πομπηϊανὸς Δομίτιος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Κάτωνος, ὅστις ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε καταλάβῃ τὸ Κορφίνιον, παρεδόθη δὲ ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀνδρῶν εἰς τὸν Καίσαρα, ὃς οὐ μεγαλοφρόνως ἀφέθη ἐλεύθερος, ἐξηκολούθησε δὲ κατόπιν ἀλλαγῇ τὸν ἀγῶνα, ἕως οὗ ἀπέθανε κατὰ τὴν ἀπὸ Φαρσάλου φυγὴν ; Ὁ Δομίτιος οὗτος ἦτο προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ περιωνύμου Καισαρικοῦ Βατινίου, τοῦ τόσον μισητοῦ εἰς τὸ κόμμα τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τῆς συγκλήτου. Αἱ κατ' αὐτοῦ προσβολαὶ ἠδύναντο λοιπὸν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Νέρωνος εὐκόλως νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὸν ὁμώνυμον εὐνοούμενον, περὶ οὗ εἵπομεν ἀνωτέρω, καὶ μάλιστα νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπαινιγμοὶ ἐναντίον τοῦ συγχρόνου Βατινίου. Ἐν τῇ πραιτέξτῃ ἐκείνῃ παριστάνετο ἄρά γε ἡ παράδοσις τοῦ Κορφινίου ; Ἡ ὑπόθεσις θὰ ἦτο πολὺ πενιχρὰ καὶ ἐστερημένη καταλλήλων δραματικῶν ἡρώων. Πρὸς τούτοις δύσκολον εἶναι νὰ πεισθῇ τις, ὅτι ὁ Μάτερονος πρὶν ἢ γράψῃ τὸν Κάτωνα, εἶχεν ἤδη δραματοποιήσῃ καὶ ἄλλην ὑπόθεσιν εἰλημμένην ἐκ τοῦ αὐτοῦ κύκλου ἐννοιῶν, παθῶν καὶ προσώπων. Οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Κάτων καὶ ὁ Δομίτιος ἦσαν ἀμφοτέροι πρόσωπα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ δράματος, διότι τότε τὸ δρᾶμα τοῦτο οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἐνότητά δράσεως, τόπου καὶ ἐνδιαφέροντος, τούναντίον δὲ εἰς τὴν κυρίαν καὶ δραστηκὴν ὑπόθεσιν, θὰ προσεκολλᾶτο ἐν ἀσθενὲς καὶ ἄτονον παράρτημα ! Πιθα-

νωτέρα εἶναι λοιπὸν ἢ ἄλλη γνώμη, καθ' ἣν ἤρως τῆς πραιτέξτας ἐκείνης ἦτο ὁ Γναῖος Δομίτιος Ἀγνόδαρδος, ὁ κατὰ πρῶτον μὲν ὑπάρξας ὁπαδὸς τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου, ἔπειτα δὲ κομματάρχης τοῦ Ἀντωνίου, ἐπὶ τέλους δὲ ἐν Ἀκτίῳ μεταστὰς πρὸς τὸν Ὀκταβιανὸν καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀποθανών. Οὗτος ὁ Δομίτιος ἦτο μὲν ἐκ φύσεως κατὰ βάθος ἀνδρείος καὶ ἔντιμος στρατιώτης, ἀλλ' ὑπῆρξε θῦμα τῶν περιστάσεων τῆς τεταραγμένης ἐκείνης ἐποχῆς, καθ' ἣν ἡ προσωπικὴ σχέσις καὶ φιλία ἤρχετο μοιραίως εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὰ πολιτικὰ φρονήματα. Ἀφ' οὗ ἄσματος φίλος, ὁ Ἀντώνιος, ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος ἀπώλεσε τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἀπαιτῇ πίστιν παρὰ τοῦ Δομιτίου, καταληφθεὶς οὗτος ὑπὸ ἀηδίας καὶ ἀπελπισμοῦ, ἐγκατέλιπε τὸ καταποντιζόμενον σκάφος, ἀλλ' ἔπραξε τοῦτο μετὰ συντετριμμένης καρδίας, ὥστε κυριευθεὶς παραχρῆμα ὑπὸ τῆς αἰσχύνης καὶ τῆς μετανοίας, μετ' ὀλίγον ἀπέθανε. Τιοιοῦτον ἥρωα ἡδυνάτο τις δραματικὸς ποιητής, καθιστῶν αὐτὸν κύριον τραγωδίας πρόσωπον, νὰ ἀναδείξῃ κάλλιον καὶ πληρέστερον, ἢ ὅσον ἔπραξεν ὁ Σαίξπηρ, ὅστις ἐν τῷ Ἀντωνίῳ καὶ Κλεοπάτρᾳ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν μόνον ὡς σημαντικὸν μὲν, ἀλλὰ δευτερεύον πρόσωπον.

Ὁ Μάτερος παρέδωκεν ἑαυτὸν ἐλοφύχως, ὅσον ὀλίγοι ποιηταί, εἰς τὰ δραματικά του ἔργα. Τὸ ὕφος του ἦτο μὲν βεβαίως σχολαστικὸν καὶ ῥητορικόν, ἀλλ' εἶχε ζωὴν καὶ νεῦρα, πάντως δὲ ἦτο ὑπέρτερον τοῦ ψυχρῶς παραμεμορφωμένου ὕφους τοῦ Σενέκα. Εἶναι διὰ τοῦτο πολὺ λυπηρόν, ὅτι οὐδὲ μία λέξις ἐσώθη ἐκ τῶν ἔργων του. Ἀλλ' ὁ ὠραῖος Διάλογος περὶ ῥητόρων διέσωσε τοῦλάχιστον εἰς ἡμᾶς ἐναργῆ τὴν συμπαθεῖς εἰκόνα τοῦ ἀνδρός, ὅστις παρίσταται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν φαιδρὸς καὶ ἐστεφανωμένος, ὅπως αὐτὸς ἠθέλησε νὰ στηθῇ ποτε ἐπὶ τοῦ τάφου του ἢ εἰκὼν αὐτοῦ. Ὁ Δομιτιανὸς (91 μ. Χ.) ἀπέκτεινε σοφιστὴν τινα Μάτερον, ὅτι κατὰ τῶν τυράννων εἶπέ τι ῥητορεύων ¹⁾,

¹⁾ Δίων Κάσ. 67, 12. Σ. Μ.

ἀλλ' ὁ Μάτερνος οὗτος δὲν εἶναι ὁ εὐγενὴς τραγικὸς ποιητής, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀποθάνῃ, ὅτε ἐγράφετο ὁ Διάλογος περὶ ῥητόρων (περίπου τῷ 81).

ΛΟΥΚΑΝΟΣ

Ὁ πόθος τοῦ νὰ ἐπισκιάσωσι τοὺς μεγάλους ποιητὰς τῶν Αὐγουστείων χρόνων δὲν εἶχε κυριεύσῃ μόνον τὸν Νέρωνα καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σενέκαν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Σενέκα, τὸν νεώτατον βλαστὸν τῆς μουσοτραφοῦς οἰκογενείας τῶν Ἀνναίων, τὸν Λουκανόν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ ἔξοχος εὐφυΐα εἶχε τὴν ρίζαν νοσηράν.

Ὁ Μάρκος Ἀνναῖος Λουκανὸς ἐγεννήθη τῇ 3 νοεμβρίου τοῦ ἔτους 38 μ. Χ. ἐν Κορδύβῃ, ἐκ πατρὸς Μάρκου Ἀνναίου Μέλα, τρίτου καὶ τελευταίου υἱοῦ Ἀνναίου Σενέκα τοῦ ῥήτορος. Ὁ πατήρ, αὐτοκρατορικὸς ὢν εἰσπράκτωρ τῶν φόρων, εἶχε συναγάγῃ μέγαν πλοῦτον, ἀνῆκε δὲ εἰς τὴν τάξιν τῶν Ῥωμαίων ἱππέων καὶ εἶχε θέσιν ἐν τῇ συγκλήτῳ. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ, ὡσαύτως Κορδυθαία, ἐλέγετο Ἀχιλία, καὶ ἦτο θυγάτηρ διακεκριμένου δικηγόρου, τοῦ Ἀκιλίου Λουκανοῦ. Ὀκτὼ μηνῶν ἡλικίαν εἶχεν ὁ μέλλων ποιητής, ὅτε ἤχθη εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἀνετράφη καὶ ἠυξήθη. Τὸ παιδίον εἶχε τόσῃν εὐφυΐαν, ὥστε πάντες οἱ οἰκεῖοι ἔχαιρον δι' αὐτὸ καὶ ἐδείκνυσαν ἰδιαιτέραν ὑπὲρ αὐτοῦ προτίμησιν. Διδάσκαλός του ἦτο ὁ συγγενὴς Στωϊκὸς Ἀνναῖος Κορνοῦτος, γραμματικὸς τῆς Περγαμηνῆς σχολῆς, οὗτινος τὰ διεξοδικὰ εἰς Βιργίλιον ὑπομνήματα ἀπεδείκνυσαν σοφιστείαν μᾶλλον καὶ λεπτολογίαν ἢ ἀληθῆ παιδείαν. Ὁ προώρως ἀναπτυχθεὶς Λουκανὸς συνεδέθη δι' ἐνθουσιώδους φιλίας πρὸς τὸν ὀλίγον πρεσβύτερον συμμαθητὴν του ποιητὴν Πέρσιον. Ἐξ Ἀθηνῶν, ἔνθα ἐπεθύμει νὰ περατώσῃ τὰς σπουδὰς του, ἀνεκλήθη ταχέως ὑπὸ τοῦ Νέρωνος, ὅστις ἠθέλησε γὰ κατατάξῃ αὐτὸν εἰς τὸν κύκλον τῶν ποιητικῶν φίλων καὶ βοη-

θῶν του. Διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς εὐνοίας ἀνεδείχθη, πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς τὴν νόμιμον ἡλικίαν τῶν εἰκασιπέντε ἐτῶν κυαίστωρ, καὶ ἔπειτα αὐγούρ. Παρέσχε δὲ κατὰ τὴν συνήθειαν εἰς τὸν δῆμον θέαν μονομάχων. Τὴν δὲ εὐφράδειαν αὐτοῦ, ἥτις καὶ ἐν τῷ σχολείῳ ἀκόμῃ ἐνεποιεῖ ἐντύπωσιν, λαμπρῶς ἐπέδειξεν ὡς δικηγόρος.

Ὅπως ὁ Ὀβιδίος οὕτω καὶ ὁ Λουκανὸς ἤρχισεν ἐκ παίδων νὰ στιχουργῇ, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ποιητικῶν ἔργων, τὰ ὅποια κατέλιπε καὶ τὰ ὅποια ἦσαν καρπὸς βραχείος βίου, ἀποδεικνύει πόσῃν εἶχεν εὐχέριαν ὁ ἐπιμελὴς καὶ φιλόδοξος νέος περὶ τὴν ποιήσιν. Μαθητικὸν ἔργον ἦσαν τὰ Ἰλιακὰ αὐτοῦ (Piacon liber), ἅτινα ἐπραγματεύοντο τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος, ἀγαπητόν, ὡς γνωστόν, θέμα εἰς τοὺς Ῥωμαίους (ιδ. τμ. Β' σ. 551). Ἐξ ἐνὸς διασωθέντος μικροῦ λειψάνου τοῦ ποιήματος, γίνεται φανερόν, ὅτι τὰ Ἰλιακὰ δὲν ἦσαν ἀπλῇ μετάφρασις τῶν τελευταίων βιβλίων τῆς Ἰλιάδος. Ὁ συγγραφεὺς εὐφυῶς παραβάλλει τὸν ἐλκυσθὲν τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἑκτορος πρὸς τὴν παράφορον ἀρματοδρομίαν τοῦ Φαέθοντος (πρβλ. Φαρσαλ. 2, 410 ἐξ.). Τῆς πρώτης ὡσαύτως αὐτοῦ νεότητος ἦτο καὶ τὸ ἄλλο ποίημα περὶ τοῦ Ἄδου, ὅπερ ἐπεγράφετο Καταχθόνια (Catachthonion liber).

Δημοσίᾳ ἐνεφανίσθη κατὰ πρῶτον ὁ Λουκανὸς ἐν ἔτει 60 μ. Χ. κατὰ τὰ πρὸ ὀλίγου ἰδρυθέντα Νερώνεια, ὑμνήσας δ' ἐκεῖ τὸν αὐτοκράτορα, ἐστεφανώθη, ὅπως ἦτο φυσικόν, διότι κατὰ τοὺς ὠδικοὺς τούτους ἀγῶνας ἐκεῖνος ἐβραβεύετο, ὅστις κάλλιον ἐκολάκευε. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔγραψε καὶ τὸ δακτυλικὸν ποίημα Ὀρφέα. Τὸν μῦθον τοῦτον κατὰ κόρον εἶχον πραγματευθῇ προγενέστεροι ποιηταὶ (ιδ. τόμ. Β' σ. 90. 480. 505), ὁ δὲ Λουκανὸς ἠθέλησεν, ὡς φαίνεται, νὰ ἐξαγάγῃ ἐξ αὐτοῦ νέα θέληττα δι' ἀστεϊσμῶν καὶ μικρογραφιῶν ὅθεν λεπτομερῶς περιέγραφε τὴν πομπὴν τὴν Διονυσιακὴν, τοὺς Φαύνους, τοὺς πάνθηρας, τὰ παντοειδῆ ἄγρια καὶ ἡμερὰ ζῶα, ἅτινα ἢ λύρα τοῦ Ὀρφέως εἶχε παρασύρει ἐκ τῆς Θράκης πρὸς τὰ ὕδατα τοῦ Στρυμόνος, ἔτι δὲ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς Εὐρυδίκης πρὸς τὰς σκιάς, καὶ

τὴν γὰρ ἐκαίνων, διότι ἤλπιζον ἐκ τούτου ὅτι τὸ δεύτερον θὰ κατήρχετο εἰς τὸν Ἄδην ὁ Ὀρφεὺς καὶ θὰ ἐλάβανον οὕτω εὐκαιρίαν δευτέραν φοράν νὰ ἀκούσωσι τ' ἄσμα του. Τὸ ἰδιάζον ὅμως τοῦ ποιήματος φαίνεται ὅτι ἦτο ἡ ἐξῆς ἀποκάλυψις, ὅτι ὁ θαυμάσιος τῆς Θράκης ἀοιδὸς ὑπῆρχεν ἀκόμη τότε μεταξὺ τῶν ζώντων, καὶ ἦτο ὁ Νέρων, διότι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου αἱ Μοῖραι κατέπαυσαν τὸ ἔργον αὐτῶν, τὰ νήματα δὲν προχωροῦσι, καὶ οὐδεμία πλέον ψαλὶς τὰ ἀποκόπτει.

Λαβὼν θάρρος ἐκ τῆς δημοσίας ἐπιτυχίας, ὁ φιλόδοξος νεανίας λίαν ταχέως ἤρχισε τὸ μέγα του ἐπικὸν ποίημα, δι' οὗ ἐπεδίωκε νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν δόξαν τοῦ Βιργιλίου. Ἐγίνωσκεν ἐκεῖνο τὸ μωρὸν ποίημα τὸ ἐπιγραφόμενον Κώνωψ (τόμ. Β' σ. 559 ἐξ.), ὅπερ ἀπεδίδετο εἰς τὸν Βιργίλιον μαθητὴν ὄντα δεκαεξ ἑτῶν, κατὰ δέ τινα ἐπίσης μωρὰν παράδοσιν, εἰς τὸν Βιργίλιον ἔχοντα εἰκοσιεξ ἑτῶν ἡλικίαν. Ἐθεώρει λοιπὸν ἑαυτὸν μέγαν ὁ Λουκανός, διότι ὅτε τὸ πρῶτον ἀπήγγειλε μέρος τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ ποιήματος, ἦτο μόνον εἰκοσιτριῶν ἢ εἰκοσιτεσσάρων ἑτῶν, καὶ δὲν παρέλειψεν ἔν τινι εἰσαγωγῇ νὰ ὑποδείξῃ ἐκ φιλαυτίας τὸ πρᾶγμα, λέγων ὅτι ἀκόμη δὲν ἔφθασεν εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ περιφήμου ψάλτου τοῦ Κώνωπος¹⁾.

Οἱ ἀγῶνες, αἵτινες προηγήθησαν τῆς ἰδρύσεως τῆς μοναρχίας, καὶ μάλιστα οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δευτέρας λεγομένης τριανδρίας, καθὼς καὶ ἡ ἐν Ἀκτίῳ ἀποφασιστικὴ μάχη, εἶχον ἐπικῶς παρασταθῇ ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῶν Αὐγουστείων χρόνων (τόμ. Β' σ. 552 ἐξ.), τὴν δὲ δόξαν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου εἶχεν ὑμνολογήσῃ ὁ Βάριος (τόμ. Β' σ. 171). Ἐν δὲ τῷ πεζῷ λόγῳ πλεῖστα ὑπῆρχον τότε προσωπικὰ ἀπομνημονεύματα ἢ ἄλλα βιβλία ἀπολογητικὰ ἢ ἐριστικά, σχετικὰ πρὸς ἐκείνην τὴν ἱστορικὴν περίοδον. Τὰ ἱστορικὰ δὲ ταῦτα ἔργα, διάφορα

¹⁾ Σουητῶν. β. Λουκανοῦ σελ. 50 ἐκδ. Reifferssch. « ut praefatione quadam aetatem et initia sua cum Vergilio comparans ausus sit dicere: Et quantum mihi restat ad Culicem! » Σ. Μ.

τὸν ὄγκον καὶ τὸ σχέδιον, ἢ ἐπραγματεύοντο ἐν συνόλῳ τὰς τρεῖς ἐκείνας ἀπὸ τῆς πρώτης τριανδρίας τριχυμῳδεις δεκαετηρίδας, ἢ ἐν μέρει καὶ τμηματικῶς, ἔτι δὲ ἦσαν ἢ διεξοδικώτερα ἢ συνοπτικώτερα, τὰ πλεῖστα κομματικά, ἐλάχιστα δὲ ἀμερόληπτα καὶ ἀπαθῆ. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Βρούτου καὶ τοῦ Κασσίου διηγοῦντο ὡς αὐτόπται μάρτυρες τὰ ἐν Φιλίπποις, οἱ φίλοι καὶ θιασῶται τοῦ Κάτωνος περιέγραφον τὸν βίον του, ὁ ἐμπαθὴς τοῦ Πομπηίου ἐταῖρος Λαβιῆνος (ιδ. τμ. Β' σ. 118) τόσον ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἄλλως μετριοπαθοῦς Αὐγούστου, ὥστε τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐκάησαν δημοσίᾳ κατ' αὐτοκρατορικὸν πρόσταγμα. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστησαν ἐπὶ Τιβερίου ἕνεκα τῆς δημοκρατικῆς αὐτῶν τάσεως καὶ τὰ χρονικά τοῦ Κρεμουτίου Κόρδου, ἀλλ' ὁ Καλιγόλας ἐπέτρεψε πάλιν τὴν ἀνάγνωσιν τῶν βιβλίων καὶ τοῦ Λαβιῆνου καὶ τοῦ Κόρδου καὶ τοῦ Κασσίου Σευήρου ¹⁾. Ἀκρίβεια καὶ ἀμεροληψία καὶ φρονήματος ἀνεξαρτησία ἐχαρακτήριζον τὴν περὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων συγγραφὴν τοῦ Ἀσινίου Παλλίωνος (τόμ. Β' σ. 23) ἀπὸ τῆς Μετέλλου ὑπατείας (ἀ. Π. 694 π. Χ.) καὶ ἐξῆς, ἐν ᾗ ὁ Τίτος Λίβιος καὶ ὁ Ἀνναῖος Σενέκας ὁ πρεσβύτερος, ἀπέκλινον μᾶλλον πρὸς τὴν μερίδα τοῦ Πομπηίου. Ἰσως δὲ τὸ ιστορικὸν ἔργον τοῦ πάππου καὶ ἡ ἀντίληψις, ὅτι ἔλειπεν ἀκόμη μία ποιητικὴ παράστασις τοῦ μεταξὺ Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἐμφυλίου πολέμου, ἐνέπνευσαν εἰς τὸν νεαρὸν Λουκανὸν τὴν ἰδέαν τῆς διεξοδικῆς αὐτοῦ ἐποποιίας. Τοῦ ἔργου τούτου, ὅπερ συνήθως ἐπιγράφεται Φαρσαλία ἢ Φαρσαλὶς (Pharsalia), ἔχομεν δέκα βιβλία, ὧν τὸ περιεχόμενον ἐν συντόμῳ εἶναι τὸ ἐξῆς.

Ὁ ποιητὴς οὐδένα κάμνει λόγον περὶ τῶν μεταξὺ τοῦ Καίσαρος καὶ τῆς συγκλήτου διαπραγματεύσεων, ἀλλὰ, μετὰ τὴν γενικὴν εἰσαγωγὴν, εἰσέρχεται ἀμέσως εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα. Ὁ Καῖσαρ διαβαίνει τὸν Ρουβίκωνα, κυριεύει τὸ Ἀρίμινον καὶ κινητοποιεῖ τὰς Γαλατικὰς αὐτοῦ λεγεῶνας, ὁ δὲ τρόμος, ὅστις προπορεύεται αὐτοῦ, σαρῶνει ἐκ τῆς Ῥώμης τὸ κόμμα τῆς συγκλήτου

¹⁾ Σουητών. β. Καλιγόλα 16. Σ. Μ.

ἑμοῦ μετὰ τοῦ Πομπηίου. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δευτέρου βιβλίου περιγράφει τὴν περίφοβον κατάστασιν τῆς ἐγκαταλειφθείσης πόλεως. Ὁ Καῖσαρ προχωρεῖ ἄνευ ἀντιστάσεως πρὸς τὰ ἐμπρός, ἕως οὗ καταφθάνει ἐν Βρεντεσίῳ τὸν φυγάδα ἀντίπαλον, ὅστις ἔμως κρυφίως ἀποπλέων διαφεύγει καὶ πάλιν. Τὸ τρίτον βιβλίον διηγεῖται πῶς ὁ Καῖσαρ καταλαμβάνει ἐν Ῥώμῃ τὸν δημόσιον θησαυρόν, κατόπιν δὲ τὴν πολιορκίαν τῆς Μασσαλίας, μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Δεκίμου Βρούτου. Ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ βλέπομεν πῶς ὁ Καῖσαρ ἐπιτυγχάνει βιαίως ἐν Ἰσπανίᾳ τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀφρανίου πρὸ τῆς Ἰλέρδας, ἔπειτα δὲ τὰς ἐπιτυχίας τῶν Πομπηϊανῶν ἐν Ἰλλυρίᾳ (πρὸ τῶν Σαλωνῶν) καὶ ἐν Ἀφρικῇ (κατὰ τοῦ Κουρίωνος). Τὸ πέμπτον βιβλίον μετᾶγει ἐκ τῆς Ἰβηρίας τὸν Καίσαρα διὰ τῆς Ἰταλίας εἰς τὸ Βρεντέσιον, καὶ ἐκεῖθεν δι' ἐπικινδύνου πλοῦ εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν παραλίαν, ἔνθα κατορθώνει νὰ περισυλλέξῃ τὸν στρατόν του ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ περὶ τὸ Δυρράχιον ἀγῶνες καὶ ἡ μετάβασις εἰς Θεσσαλίαν πληροῦσι τὸ ἕκτον βιβλίον, ἡ ἐν Φαρσάλῳ ἀποφασιστικὴ μάχη τὸ ἕβδομον, ἡ φυγὴ καὶ ὁ θάνατος τοῦ Πομπηίου τὸ ὄγδοον. Τοῦ ἐνάτου τὸ κύριον πρόσωπον εἶναι ὁ Κάτων, οὗτινος περιγράφεται ἡ διὰ τῆς ἐρήμου πορεία. Τὸ δέκατον φέρει τὸν Καίσαρα εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, διηγεῖται τὴν πρὸς τὴν Κλεοπάτραν σχέσιν του καὶ τὴν ἐχθρικὴν κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τῶν ἰσχυρῶν.

Παρακολουθεῖ λοιπὸν τὸ ποίημα, ὡς πρὸς τὰ κύρια γεγονότα, τὸ νῆμα τῶν Περί τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὑπομνημάτων τοῦ Καίσαρος, καὶ ἔπειτα διακόπτεται, χωρὶς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος, ἐκεῖ περίπου, ἔνθα καταπαύουσι καὶ τὰ Ὑπομνήματα. Τεκμήριον δὲ τοῦ ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἔχει ὀριστικῶς περατωθῇ, εἶναι ἡ σχετικῶς πρὸς τὰ προηγούμενα βιβλία συντομία τοῦ δεκάτου καὶ τελευταίου. Ἡ διήγησις σταματᾷ αἰφνιδίως. Δύσκολον δὲ βεβαίως εἶναι νὰ προσδιορίσῃ τις μέχρι τίνος σημείου εἶχε σκοπὸν ὁ συγγραφεὺς νὰ παρατείνῃ αὐτήν. Βεβαίως τὸν Ἀλεξανδρινὸν λεγόμενον πόλεμον ἔπρεπε μέχρι τέλους νὰ πραγματευθῇ. Δὲν

ἦτο δυνατόν νὰ λείπη ἡ Θάψος καὶ τοῦ Κάτωνος ὁ θάνατος. Τότε ὅμως δυνάμεθα ἀνενδοιάστως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς θὰ ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τοῦ τουλάχιστον μέχρι τῆς δολοφονίας τοῦ Καίσαρος, οὕτω δὲ θὰ ἐλάμβανε τὸ ποίημα τὸ προσῆκον εἰς αὐτὸ φυσικὸν τέρμα. Κατ' ἐπανάληψιν δὲ ὑποδεινύει ὁ ποιητὴς, ὅτι ὁ φόνος τοῦ Καίσαρος εἶναι ἀπότισις τοῦ κατὰ τῆς ἐλευθερίας ἐγκλήματος (5, 206 ἐξ. 7, 586 ἐξ. 10, 338 ἐξ.). Ἐν τούτοις ὁ Στάτιος, περιγράφων τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος (Silv. 2, 7, 64 ἐξ.), ἀναφέρει καὶ τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Φάρσαλον. Παράδοξον δ' ὡσαύτως εἶναι ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἐξ ἀρχῆς σειρὰν τῶν ἐμρυλίων πολέμων καὶ κατ' ἐπανάληψιν, ὁμιλεῖ ὁ ποιητὴς εἰς τοιοῦτον ὕφος, ὡς ἂν προέκειτο νὰ παρασκευασθῇ ὁ ἀναγνώστης πρὸς μέγα τι ἐπικείμενον κακόν. Ἐν τῷ τέλει τοῦ πρώτου βιβλίου, μετὰ τὴν σοφὴν ἐξηγήσιν τῶν ἀστέρων καὶ τῶν σημείων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὰ ἐπόμενα, ἀποκαλύπτεται οὕτως εἰπεῖν τὸ ἀπώτερον μέλλον διὰ τῆς προφητικῆς ὀπτασίας, τὴν ὁποίαν βλέπει μία ὀσποῖνα· τὸ μαντικὸν αὐτῆς βλέμμα περιφέρεται ἀπὸ τῶν Φιλίππων εἰς τὸ Ἄκτιον (1, 694 ἐξ.). Ἦδη δὲ καὶ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (1, 39 ἐξ.), ὅπως καὶ κατωτέρω μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην (8, 847 ἐξ.), ἀνοίγεται ἡ αὐτὴ πάλιν ἄποψις. Παρεῖσάγεται δὲ καὶ ἡ Κλεοπάτρα (10, 59, ἐξ.) μετὰ σημαντικῆς ὑποδείξεως περὶ τῆς μελλούσης ἐπεμβάσεώς της εἰς τὴν τύχην τῆς Ῥώμης, γίνεται ὑπαινιγμὸς εἰς τὴν αὐθάδη αὐτῆς ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀναβῇ ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ Καπιτώλιον, καὶ εἰς τὸν κίνδυνον τὸν ἐπικρεμασθέντα ἐν Ἄκτιῳ, τοῦ νὰ κυβερνᾶται εἰς τὸ ἐξῆς ὁ κόσμος ὑπὸ ξένης γυναικός, ὅστις κίνδυνος μόλις ἀπεσοδῆθη. Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑκτοῦ βιβλίου (812 ἐξ.) ἡ ὑπὸ τῶν μαγευμάτων τῆς Ἐριχθοῦς ἀφρυνισθεῖσα σκιά ὑποδεικνύει εἰς τὸν Σέξτον Πομπήιον, ὅτι θὰ μάρθῃ παρὰ τοῦ πατρός του ἐν τοῖς Σικελικοῖς πεδίοις (ὡς ἐν ὀπτασίᾳ ὀνείρου) τὴν μέλλουσαν τύχην του. Καὶ ἡ Κορνηλία, ἡ μήτηρ τοῦ Σέξτου, συνιστᾷ θερμῶς εἰς τὸν υἱὸν της τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου ὡς πατρικὴν κληρονομίαν (9, 84 ἐξ.).

Ἐάν λοιπόν ὁ ποιητὴς ἤθελε διὰ τῶν ὑπαινιγμῶν τούτων νὰ ὑποδείξῃ μέρη τοῦ ποιήματος, ἅτινα ὅμως ἔπειτα δὲν ἐξετέλεσε, φαίνεται ὅτι τῷ ὄντι εἶχε σκοπὸν νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ ἀπέραντον σχῆδιδόν του ὁλόκληρον τὴν μετὰ ταῦτα περίοδον, μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς μοναρχίας τοῦ Λυγούστου. Ἡ δὲ ἐπιγραφή *Pharsalia*, ἣν αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἄπαξ μεταχειρίζεται (9, 985), ἥ θὰ ἴσχυε τότε διὰ μόνην τὴν πρώτην οὕτως εἰπεῖν πρᾶξιν τῆς μεγάλης τραγωδίας, ἥ θὰ ἐχαρακτηρίζετο δι' αὐτῆς τὸ ὅλον, θεωρουμένου τοῦ δευτέρου μέρους ὡς φυσικῆς συνεπειᾶς τοῦ πρώτου μέρους, τοῦ περιλαμβάνοντος τὸν μοιραῖον μεταξὺ ἀδελφῶν ἀγῶνα. Θὰ ἦτο δὲ ὅχι μόνον γιγάντειον τὸ τοιοῦτον ἔργον, ἀλλὰ καὶ μετὰ καλλιτεχνικοῦ σχεδίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐκτέλεσις θὰ ἀπῆτει διπλάσιον ἀριθμὸν βιβλίων καὶ πλέον. Διὰ τί δὲ ὁ Λουκανός, νέος ὢν καὶ πεποίθησιν ἔχων εἰς τὰς δυνάμεις του, μακρὸν δὲ πρὸς τούτοις βίον πρὸ αὐτοῦ, ὡς ἐνομίζετο, δὲν θὰ εἶχε τὴν τόλμην νὰ ἀμιλληθῇ πρὸς τὰς εἰκοσιτέσσαρας ῥαψωδίας τῆς Ἰλιάδος, ἥ καὶ πρὸς τὰς τεσσαράκοντα ὁκτῶ ἀμφοτέρων τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν;

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ ποιήματος, ἣτις καὶ προσδιορίζει τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, εἶναι ἐλαστικὴ καὶ ἀόριστος, δι' αὐτῆς δέ, ὅπως προσήκει εἰς εἰσαγωγὴν, ἐντείνεται ἡ προσδοκία· «Πολέμους, λέγει, ψάλλομεν ἀνὰ τὰ πεδία τῆς Ἡμαθίας, πλέον ἢ ἐμφυλίου» . . ., ὁ δὲ ἀναγνώστης ἡδύνατο ἐξαίρετα νὰ ἀναφέρῃ τὰ λεγόμενα καὶ εἰς τὴν Φάρσαλον καὶ εἰς τοὺς Φιλίππους, «τὸ δίκαιον παραδοθὲν εἰς τὸ ἔγκλημα», λέγει κατόπιν, ἡ δὲ φράσις αὕτη ὑπαινίσσεται μὲν τὴν δικτατορίαν τοῦ Καίσαρος, δύναται ὅμως νὰ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ καθίδρυσιν τῆς μοναρχίας. Τὰ λοιπὰ δὲν εἶναι σαφέστερα, ἀλλὰ ποικιλίαι μόνον τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὡς ἤδη παρέτῃρησε φέγων τὸν ποιητὴν ὁ Φρόντων.

Βάσις τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ ἀποστροφή κατὰ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὡς παρὰ φύσιν ἐγκλήματος ἐναντίον τῆς πατρίδος. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν μένει ἀμερόληπτος ὁ ποιητὴς καὶ θεωρεῖ ἀνόσιον

τὸ ἐρώτημα, τίς ἐκ τῶν δύο διαμαχομένων ἦτο ἐν τῷ δικαίῳ (1, 126 ἐξ.). Ἐπιτυχῶς καὶ διὰ βραχειῶν φράσεων, αἵτινες ἐξικνούνται εἰς τὸ ὕψος τοῦ Τακίτου, περιγράφει τὴν γενικὴν τῶν πνευμάτων κατάστασιν, καθ' ἣν ἐποχὴν παρεσκευάζετο ἡ ἔκρηξις τοῦ μοιραίου ὀλέθρου. Ἐπεκράτει μαλθακότης καὶ ἡδυπάθεια, φιλαυτία καὶ φιλαρχία, καταφρόνησις τῶν νόμων, καταστροφὴ τῶν περιουσιῶν, ὥστε σωτηρία ἦτο εἰς πολλοὺς ὁ πόλεμος (1, 138 ἐξ.). Ἀναγνωρίζει, ὅτι ὁ ἀγὼν ἦτο περὶ τῆς βασιλείας (regnum), διὰ δύο ὁμοῦς ταιοῦτους ἄνδρας, οἳ ἦσαν ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Πομπήιος, ἱκανὸν χώρον δὲν εἶχεν ἡ Ῥώμη· ἀμφοτέρωθεν δὲν ἡδύναντο συγχρόνως νὰ ἄρξωσι (129 ἐξ.). Ὑπάρχει δὲ καὶ χωρίον ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ (33 ἐξ.), δι' οὗ φαίνεται ὡς ἂν ἐπεδίωκεν ὁ ποιητὴς τὴν ἐξύμνησιν τῆς μοναρχίας καὶ τῆς ἐπὶ Νέρωνος εὐδαιμονίας τοῦ ἔθνους· «ἐὰν τὰ θέσφατα δὲν ἡδύναντο νὰ ἐξεύρωσιν ἄλλην ὁδὸν τῷ ἐλευσομένῳ Νέρωνι, τότε, ἅς μὴ θρηνώμεν, ὦ θεοί, διότι χάριν τοιαύτης ἀνταμοιβῆς ἀρεστὸν εἶναι ὅτι ὑπέστημεν κακουρίας καὶ ἱεροσυλίας». Παρεμφερὲς δὲ κατὰ τοῦτο πρὸς τοὺς Αὐγουστειοὺς ποιητὰς, φροντίζει ὁ Λουκανὸς καὶ περὶ τοῦ τόπου, ὃν ποτε θὰ καταλάβῃ ὁ Νέρων μεταξὺ τῶν ἄστρον· ὅπως δὴ ποτε πρέπει νὰ κατέχῃ τὸ κέντρον, διότι ἄλλος θὰ ἀπολέσῃ ὁ οὐρανὸς τὴν ἰσορροπίαν (45 ἐξ. Πρβλ. τόμ. Β' σ. 72—73). Ἀλλὰ τὸ χωρίον ἐκεῖνο εἶναι τὸ μόνον τοῦ ποιήματος, ἐν ᾧ ἀνυμνεῖται ἡ μοναρχία καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ ἐκδηλοῦται ἡ ἀγανάκτησις τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τῷ ἀναξιοπρεπεῖ ζυγῷ τῆς μοναρχίας καὶ τῷ ψεύδει τῆς ἀποθεώσεως, ἅξια δὲ μάλιστα λόγου εἶναι αἱ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας κάμνει αὐτὸς ὁ Λουκανὸς πρὸ τῆς ἀφηγήσεως τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης (7, 385 ἐξ.). Τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης ἡ ἡμέρα, εἶναι πασῶν τῶν ἡμερῶν, ἅς εἶδεν ἡ Ῥώμη ἢ κατ' ἐξοχὴν ἀπαισία, διότι ἔνεκα αὐτῆς δὲν φοβοῦνται πλέον τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος οἱ βάρβαροι, ἢ δὲ ἐλευθερία ἀπεσύρθη πέραν τῆς Τίγριδος καὶ τοῦ Ῥήνου, ὁπόθεν οὐδέποτε πλέον θὰ ἐπανέλθῃ. «Εἶθε νὰ μὴ εἶχέ ποτε γνω-

ρίση ἢ Ῥώμη τὴν ἐλευθερίαν! Διὰ τί ἐζήσαμεν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐκυριάρχουν μὲν οἱ νόμοι, ἐδηλοῦντο δὲ τὰ ἔτη διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ὑπάτων; Εὐδαίμονες οἱ Ἀραβες καὶ οἱ Μῆδοι οἱ αἰείποτε ζήσαντες ὑπὸ ζυγὸν τυραννικόν· ἡμεῖς δὲ εἴμεθα πάντων τῶν κυριαρχουμένων ἐθνῶν τὸ δυστυχέστατον, διότι ἔχομεν συναίσθησιν τῆς ἡμετέρας κατασιγῆς. Ὅχι βεβαίως, δὲν ὑπάρχουσι θεοὶ προνοοῦντες περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου· ἡ τυφλὴ τύχη διέπει τὰ πάντα, εἶναι δὲ ψεῦδος ἡ ἐξουσία τοῦ Διός. Ἄντ' αὐτοῦ δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ ἐμφυλίου πολέμου δημιουργεῖ νέους θεοὺς ἢ Ῥώμη. Κοσμεῖ διὰ κεραυνοῦ καὶ περιβάλλει διὰ λάμπειως οὐρανίας ἀποθανόντας ἀνθρώπους καὶ ὀμνύει ἐν τοῖς ναοῖς εἰς τὸ ὄνομα σκιῶν». Ἡ ἥττα τοῦ Πομπηίου εἶναι ἥττα τῶν Ῥωμαίων διὰ παντὸς (640 ἐξ.). Τὰ ὅπλα τὰ νικήσαντα τὸν Πομπήϊον ἐνίκησαν καὶ πάντα εἰς τὸ μέλλον δουλεύοντα. Τί ἔπταισαν τὰ τέκνα καὶ οἱ ἀπόγονοι, ὥστε νὰ γεννῶνται ὑπὸ μοναρχίαν; Ἐπικάθεται ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν ἡ ποινὴ ἕνεκα τῆς δειλίας τῶν προγόνων (πρβλ. 4, 807 ἐξ. 5, 385 ἐξ. 9, 204 ἐξ. 601 ἐξ.). Τόσον δὲ μισεῖ τὴν μοναρχίαν, ὥστε ὀργίζεται καὶ κατὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὃν ἀποκαλεῖ μανιῶδη γόνον τοῦ Φιλίππου, εὐτυχῇ ληστέην, κεραυνὸν πλήττοντα ἐξ ἴσου πάντας τοὺς λαοὺς, ἄστρον ὀλέθριον εἰς τὰ ἔθνη. Αὐτὸς ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὸ δεινὸν παράδειγμα τοῦ ὅτι τοσαῦτα χῶραι δύνανται νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἓνα ἄνδρα. Μόνον ἡ φύσις ἠδύνατο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν ἐμμανῆ κατακτητικὴν του τάσιν. Τὰ μέλη του ἔπρεπε νὰ διασπαρῶσι καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην· ἀντὶ τούτου ἐτάφησαν ἐν τῷ Μαυσωλείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ὅποιον ἐπεσκέφθη ὁ Καῖσαρ (10, 20 ἐξ.).

Ἡ ἀγανάκτησις αὕτη καὶ ἡ πικρία προέρχονται ἐκ τοῦ ὅτι εἶχεν ἐπέλθῃ προσωπικὴ ῥῆξις μετὰ τοῦ Λουκανοῦ καὶ τοῦ αυτοκρατορικοῦ αὐτοῦ προστάτου, τοῦ Νέρωνος. Ἡ αὐξανομένη δόξα τοῦ εὐφυοῦς νεανίου (τοιαύτη εἶναι ἡ παράδοσις) ἐξήγειρε τὸν φθόνον τοῦ συνηλικιώτου ἡγεμονικοῦ ἐρασιτέχνου. Σπουδαία ἤδη

προσβολὴ ὑπῆρξεν, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Σουητωνίου, ἡγέρθη αἴφνης ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι θέλει νὰ ἀναπνεύσῃ καθαρὴν ἀέρα καὶ ἐπιδεκτικῶς ἀπῆλθεν ἐκ τινος ἀναγνώσματος τοῦ ποιητοῦ (ἴσως ἦτο ἀνάγνωσμα ἐκ τῆς Φαρσαλίδος), συγκαλέσας δ' ἀμέσως καὶ τὴν σύγκλητον, ἠνάγκασε καὶ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀκροατῶν νὰ συναπέλθωσιν. Ἐπειτα δὲ παρενέβαλλε καὶ ἄλλα προσκόμματα εἰς τε τὴν ποιητικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν, δι' ἃ καιρίως πληγεῖς ὁ Λουκανός, ἐξεδικεῖτο διὰ δηκτικῶν καὶ ἐνίοτε ἀπρεπῶν ἀστεισμῶν, ὡς καὶ διὰ τινος ὕβριστικοῦ ποιήματος κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν δυνατωτέρων ἐκ τῶν φίλων του. Ἐπὶ τέλους δὲ ἐγένετο καὶ εἰς ἐκ τῶν θερμότερων ὁπαδῶν τῆς συνωμοσίας τοῦ Πείσωνος, παρεσύρετο δὲ εἰς ἀπροκάλυπτα ἐγκώμια τῶν τυραννοκτόνων καὶ εἰς κομπαστικὰς ἀπειλάς. Ὑπὸ τὸ κράτος τοιαύτης ψυχικῆς διαθέσεως συνέταξε τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ἐπικοῦ του ποιήματος, ὅπως καταφαίνεται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἔργου. Ὁ τολμηρὸς μάλιστα ποιητὴς ἐτόλμησε νὰ γράψῃ καὶ προκλητικὸν ὑπαινιγμὸν περὶ ἀποκαταστάσεως τῆς δημοκρατίας, ἐκεῖ ἔνθα δοξάζει τὸν Κάτωνα ὡς τὸν ἀληθῆ πατέρα τῆς πατρίδος· «Ἴδε ὁ ἀληθὴς πατὴρ τῆς πατρίδος, εἰς ὃν μάλιστα προσήκει νὰ ἰδρύσῃς, ὦ Ῥώμη, βωμούς. Εἰς τὸ ὄνομά του ὁμνύουσα οὐδέποτε θὰ αἰσχυνηθῇς. Ἐὰν δέ ποτε ἀπαλλαγῇ τοῦ ζυγοῦ ὁ τράχηλός σου, ἐκεῖνον τότε θὰ ἀνακηρύξῃς θεὸν (9, 601 ἐξ.)». Ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ (111 ἐξ.) παραπονεῖται ὁ Λουκανός, ὅτι σιγᾷ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον «ἄφ' ὅτου ἤρχισαν νὰ φοβῶνται οἱ βασιλεῖς τὸ μέλλον καὶ ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς θεοὺς νὰ λαλῶσιν». Ἡ φανερά πλέον αὕτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Νέρωνος δὲν διέλαθεν οὐδὲ τὸν παλαιὸν τοῦ Λουκανοῦ σχολιαστήν, ὅστις λέγει, ὅτι ὁ Νέρων, μετὰ τὴν μητροκτονίαν (59 μ. Χ), ἐπηρώτησεν ἅπαξ τὸ μαντεῖον, ἡ δὲ Πυθία ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπάντησιν, ὅτι «Ἐγὼ πρὸς μητροκτόνους δὲν θὰ ἀποκριθῶ». Ὅθεν καὶ ἀπηγόρευσεν εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἐπερωτᾶται τὸ μαντεῖον. Οἰονεῖ ὡς κάτοπτρον προσάγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν

ἐνεστῶσαν τοῦ Νέρωνος κυβέρνησιν τὸν λόγον τοῦ εὐνούχου τῆς αὐλῆς Ποθείνου, ὅστις ἀποτρέπει τὸν νεαρὸν βασιλέα Πτολεμαῖον ἀπὸ τοῦ νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσιν πρὸς τὸν ἡττηθέντα Πομπήϊον καὶ νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὸν βοήθειαν καὶ προστασίαν (8, 484 ἐξ.). Αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ποθείνου περιέχουσι διαβολικὴν αὐτόχρημα κακοήθειαν. Ὅπως ἡ φλόξ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ ὕδωρ, οὕτω καὶ τὸ συμφέρον δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὸ δίκαιον. Πᾶσα αὐταρχικὴ δύναμις κατατρέφεται, ὅταν ἀρχίζῃ νὰ ζυγίζῃ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. Τὸν βασιλικὸν θρόνον προστατεύει ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐγκλήματος καὶ ἡ ἀπεριόριστος χρῆσις τῆς σπάθης. Ὁ θέλων νὰ εἶναι εὐσυνειδήτος, ἅς καταλίπῃ τὴν αὐλήν. Δὲν συμβαδίζουσιν ὁμοῦ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δύναμις. Ὁ αἰσχυνόμενος νὰ κακουργήσῃ, θὰ εἶναι πάντοτε τοῦ φόβου ὑπόδουλος. Τὰ ἀξιώματα ταῦτα προσήκουσι πάντως εἰς ὧμὸν τύραννον, εἰς Ἀτρείαν, καὶ εἶναι συμφωνότατα πρὸς τὴν Νερώνειον ἠθικὴν. Πρὸς τὴν ιδέαν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ πλητιστατὸς πρὸς ὧμὸν ἡγεμόνα εἶναι θανατηφόρος, πρέπει νὰ σχετίσωμεν πικρὸν τινα ἀστεϊσμόν, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀπολίθωνούσης θεᾶς τῆς Μεδούσης (9, 636 ἐξ.). «Τοῦτο, λέγει, ἔχει τὸ φοβερόν ἡ Μέδουσα, ὅτι πάντες δύνανται ἄνευ φόβου νὰ ἀτενίσωσιν πρὸς αὐτήν, διότι τίς ποτε ἐφοβήθη τὸ χάσμα καὶ τὴν ὄψιν τοῦ τέρατος; Τίς ἰδὼν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον, ἤσθάνθη τὸν θάνατον; Ἐπισπεύδει ἐκείνη τὸν θάνατον διστάζοντα, καὶ προλαμβάνει τὸν φόβον. Τὰ μέλη μόνον ἀπονεκροῦνται, ἡ ψυχὴ παραμένει ἐντὸς τοῦ ἀπολελιωμένου σώματος». Ὡστε ἡ θεὰ τοῦ τέρατος καὶ ἡ ἀπολίθωσις ἦσαν δύο σύγχρονα πράγματα, οὐδεμία ἐμεσολάθει βάσανος καὶ ταλαιπωρίας. Τὸν αὐτὸν ἀλληγορικὸν σκοπὸν ἐπιδιώκει ὁ ποιητὴς ὑποδεικνύων τὴν ἀπὸ Καλιγόλα ἐπιτευχθεῖσαν τελειοποίησιν τῆς τέχνης τοῦ δημίου, ἐκεῖ ἔνθα περιγράφει τὴν ὑπὸ τοῦ Σεπτιμίου ἄτεχνον ἀποκοπὴν τῆς κεφαλῆς ἀπὸ τοῦ πτώματος τοῦ Πομπηίου· δὲν ἤξευρον ἀκόμη τότε οἱ ἄνθρωποι νὰ τροχοδινῶσι τὴν κεφαλὴν διὰ τοῦ ξίφους (caput ense rotare. 8, 673).

Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι ἀποσιωπᾷ ὁ συγγραφεὺς ὅ,τι ἀγαθὸν ἠδύνατο νὰ εἶπῃ περὶ τοῦ Νέρωνος. Ἐν τῷ δεκάτῳ λόγῳ χάριν βιβλίου (272 ἐξ.), ἐνθα γίνεται λόγος περὶ τῶν πηγῶν τοῦ Νείλου, ἀναφέρει μὲν τὴν περὶ αὐτῶν ἀποστολὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὅχι δὲ τὴν τοῦ Νέρωνος. Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ βιβλίῳ (57 ἐξ.) λέγει μὲν ὅτι ἡ διωρυχὴ τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου θὰ ἀπῆλλαττε τὰ πλοῖα ἀπὸ τῆς ἐπικινδύνου περικαμπῆς τοῦ Μαλέα, οὐδὲν ὅμως ὁμοῦς ἀναφέρει ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐξετελέσθη, εἶχεν ἀκριβῶς μελετηθῇ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Νέρωνος (μετὰ τὸ 59 μ. Χ.).

Καὶ ἀνεξαρτήτως δὲ τῶν περιστάσεων τούτων, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ποιητικὴ παράστασις ἐμφυλίου πολέμου, ἐν ᾗ ῥητῶς δὲν ἐτάσσετο ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸ μέρος τοῦ Καίσαρος, ἦτο πρᾶγμα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπικίνδυνον, πάντως δὲ τοιαύτη τῆς πραγματείας ὑπόθεσις δὲν θὰ ἦτο ἀρεστὴ εἰς τὸν Νέρωνα. Ἄλλως δὲ καὶ ἀληθῶς ἡ φιλοπόνησις μεγάλης ἱστορικῆς ἐποποιίας θὰ ἐκίνοι τὸν φθόνον αὐτοῦ, διότι ὁ μωρὸς ἄμα δὲ καὶ ματαιόδοξος αὐτοκράτωρ παρесеυάζετο καὶ τὰς τῶν Ῥωμαίων πράξεις ἀπάσας νὰ συγγράψῃ ἐν ἔπεσι, καὶ ἐσκέπτετο, πρὶν ἢ ἀκόμη ἀρχίσῃ τὸ ἔργον, εἰς πόσα βιβλία ἔπρεπε νὰ διαιρέσῃ αὐτό, παραλαβὼν ὡς συμβούλους πρὸς τοῦτο καὶ ἄλλους τῶν λογίων καὶ μάλιστα τὸν Κορνοῦτον. Ὡργίσθη μάλιστα ἐναντίον τοῦ Κουρνούτου ὁ Νέρων, διότι ἐν ᾧ ἄλλοι ἔλεγον ὅτι τετρακόσια βιβλία ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνῃ τὸ ποίημα, ἐκεῖνος ἀντέτεινε ὅτι εἶναι πολλὰ τετρακόσια, καὶ ὅτι οὐδεὶς θὰ τὰ ἀνεγίνωσκε, καὶ παρ' ὀλίγον μὲν ἀπέκτεινεν αὐτόν, ἀλλ' ὁμοῦς τὸν ἐξώρισεν εἰς τινὰ νῆσον. Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως γίνεται γνωστὸν ὅτι καὶ ὁ Λουκανὸς τότε ἐκωλύθη ποιεῖν, ἐπειδὴ ἰσχυρῶς ἐπὶ τῇ ποιήσει ἐπηγνέτο, πρέπει νὰ σχετισθῇ ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη πρὸς τὴν τότε συντασσομένην Φαρσαλίδα, ἥτις ἐκ τῶν προτέρων εἶχε διεγείρει ὑπονοίας¹⁾.

¹⁾ Πᾶσα ἡ ἀνωτέρω ἀφήγησις εἶναι κατὰ Δίωνα Κασσιῶν 62, 29. Λέγει δὲ καὶ ὁ Τάκιτος (Χρον. 15, 49): *Famam carminum eius (Lucani) premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus aemulatione S. M.*

Τὸ δὲ ὕψος καθὼς καὶ τὴν ὅλην τάσιν τοῦ ποιήματος ἐκάνο-
νισεν ἢ περὶ τοῦ χαρακτηῆρος τῶν δύο κυρίων προσώπων ἀντίληψις
τοῦ συγγραφέως, οὐδὲ ἡλλοιωθή οὐσιωδῶς ἢ ἀντίληψις αὕτη
κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀφηγήσεως, διότι αἱ μὲν πράξεις τοῦ Πομ-
πηίου παριστάνονται καθ' ὅλου ὑπὸ λαμπρὸν φῶς, αἱ δὲ τοῦ Καί-
σαρος ὑπὸ φῶς οὕτως εἶπεν δυσμενὲς καὶ μισητόν. Ἡ δὲ φωτο-
σχίασις αὕτη εἶναι τόσῳ μᾶλλον χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τὸ πο-
λιτικὸν φρόνημα τοῦ συγγραφέως, καθ' ὅσον κατὰ βάθος δὲν κα-
τορθώνει νὰ ἀποκρύψῃ τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ καὶ εἰς
αὐτὸν τὸ δαιμόνιον πνεῦμα τοῦ Καίσαρος ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν
ἐρεπιπιδῶν ἀδυναμίαν τοῦ λεγομένου Μεγάλου Πομπηίου. Καὶ
ὁμῶς πᾶν ὅ,τι πρᾶττει ὁ Καῖσαρ εἶναι κακουργία, μοχθηρία, ὑπο-
κρισία, ἐν ᾧ ὁ ἀντίπαλος εἶναι ὁ τύπος πάσης ἀξιοπρεπειᾶς καὶ
γενναιοφροσύνης. Ἡ ῥῆξις μεταξὺ πενθεροῦ καὶ γαμβροῦ τονίζε-
ται κατ' ἐπανάληψιν. Χαίρει ἐκεῖνος (2,439 ἐξ.), ὅτι ἀνοίγει ὁδοὺς
ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν μόνον δι' αἵματοχυσίας, ὅτι αἱ πύλαι δὲν ἀνα-
πετάννυνται ἀφ' ἑαυτῶν ἐνώπιόν του, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὰς θραύσῃ,
ὅτι ὑπάρχουσιν ἀγροὶ ἵνα ἐρημώσῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ
σιδήρου. « Αἰσχύνεται νὰ πορεύηται ὁδὸν μὴ ἀπηγορευμένην καὶ
νὰ φαίνεται πολίτης (446) ». Ἡ ἀμήχανος σιγὴ τῶν πόλεων,
εἰς ἃς εἰσέρχεται, εἶναι ἀρεστὴ εἰς αὐτόν· χαίρει, ὅτι οἱ ἄνθρω-
ποι τὴν φοβοῦνται τόσον, καὶ προτιμᾷ νὰ τὸν φοβῶνται μᾶλλον ἢ
νὰ τὸν ἀγαπῶσι (3,83). Μετ' ὀργῆς καὶ κομπασμοῦ ἀπειλεῖ
τοὺς Μασσαλιώτας· « Θὰ τιμωρηθῇτε διότι ἐζητήσατε τὴν εἰρή-
νην, πρέπει δὲ νὰ μάθητε ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καίσαρος
δὲν ὑπάρχει τι ἀσφαλέστερον τοῦ ὑπὸ τὴν στρατηγίαν μου πο-
λέμου (3,370 ἐξ.) ». Διὰ κακούργου χειρός, ὥσπερ ἄλλος Ἑρυ-
σίχθων, καταφέρει ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει τῆς Μασσαλίας τὸν πέλεκυν
κατὰ σεπτῆς δρυός, οἱ δὲ στρατιῶται αὐτοῦ, καὶ περ ἐπτοημένοι
ὑπὸ τῆς σεμνότητος τοῦ τόπου, ὑπακούουσιν εἰς αὐτόν, διότι ἐκεί-
νου τὴν ὀργὴν φοβοῦνται μᾶλλον ἢ τὴν τῶν θεῶν (3,432 ἐξ.).
Τὴν ἐν Πλακεντία ἐκραγεῖσαν στάσιν τῶν στρατιωτῶν ἐπωφελεῖ-

ται ὁ ποιητής, ἵνα ἐκφράσῃ τὴν ἀγανάκτησίν του ἐναντίον τοῦ ἀσεβοῦς στρατηγοῦ· «Ἐὰν οἱ στρατιῶται ἤθελον ἀπαιτήσῃ λεηλασίας πόλεων καὶ ναῶν ἱεροσυλίας. . . . δὲν θὰ ἤρνεϊτο. Μόνον τὸ ὑγιὲς φρόνημα τοῦ ἀδαμάστου στρατιώτου φοβεῖται! Δὲν αἰσχύνεται, Καῖσαρ, ὅτι εἰς σὲ μόνον ἀρέσκει ἀκόμῃ ὁ πόλεμος, ὃν καταρῶνται πλέον οἱ στρατιῶταί σου; . . . Σὲ ἀποφεύγει ἤδη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος (5, 297 ἐξ.)». Ὑποκριτικὰ εἶναι τὰ δάκρυα, τὰ ὅποια χύνει ἐπὶ τῇ ἀποκοπῇ τῆς κεφαλῆς τοῦ γαμβροῦ του (9, 1035 ἐξ.). Μόνον δὲ ἀφ' οὗ ἐπίεσθη ὅτι εἶναι νεκρὸς ὁ Πομπήιος καὶ ὅτι ἡδύνατο πλέον ἀκινδύνως νὰ εἶναι ἀγαθὸς πενθερός, μόνον τότε θρηνεῖ, ἀλλὰ μὲ χαίρουσαν καρδίαν, καὶ προτιμᾷ νὰ κλαύσῃ μᾶλλον τὴν κατατόμησιν ἢ νὰ τὴν ἀνταμείψῃ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν τολμῶσι νὰ ἐπιδείξωσι τὴν εἰλικρίνειάν των, ὥστε ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ψευδῆ δάκρυα τοῦ Καίσαρος, ἐκεῖνοι παρατηροῦσι μετὰ φαιδρᾶς ὄψεως τὴν αἱματηρὰν κακουργίαν (1107 ἐξ.). Ἀπαξ δὲ μόνον (4, 254 ἐξ. 362 ἐξ.) ὁ πικρόχολος Λουκανὸς ἀναγκάζεται νὰ δώσῃ τόπον καὶ εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἀναγνωρίζων τὴν πραότητα καὶ ἐπιεικειαν τοῦ Καίσαρος ἐν Ἰσπανίᾳ.

Ὁ ἄωρος νεανίας δὲν εἶχεν ἐννοήσῃ οὔτε τοῦ στρατηγοῦ οὔτε τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρὸς τὸ μεγαλεῖον. Ὁ ἀκούσιος ὅμως θαυμασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ Καίσαρος, διαφαίνεται πανταχοῦ. Εὐθύς ἀμέσως ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ (105 ἐξ.), ὅτε ὁ Καῖσαρ ἴσταται ἀκόμῃ παρὰ τὸν Ῥουβίκωνα, παραβάλλει αὐτὸν ὁ ποιητής, κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν παρομοίωσιν, πρὸς λέοντα, ὅστις πρὶν ἐπιπέσῃ, πρῶτον μὲν ἀτίζων ἔρχεται, ἔπειτα δὲ οὐρῇ πλευράς τε καὶ ἰσχία ἀμφοτέρωθεν μαστίεται, ἐξ δ' αὐτὸν ἐποτρύνει μαχέσασθαι, γλαυκιόων δ' ἰθὺς φέρεται μένει. Ἀρίστη καὶ λίαν σημαντικὴ ὡς πρὸς τὴν προσωπικὴν ἀντίληψιν τοῦ ποιητοῦ, εἶναι ἡ περιγραφὴ τῶν δύο ἀντιπάλων ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τοῦ ποιήματος (1, 129 ἐξ.). Ὁ μὲν ἕνεκα τῆς ἡλικίας του, ἥτις ἀποκλίνει ἤδη πρὸς τὸ γῆρας, καὶ τῆς μακρᾶς συνηθείας τῆς τηβέννου, πραότερος γενόμενος, ἐλησμόνησεν ἐν τῇ εἰρήνῃ τὰ ἔργα τοῦ πολέμου.

Ἐπιδιώκων μάλιστα τὴν εὐδοξίαν εἶναι ἐλευθέριος πρὸς τὸν δῆμον, κρέμαται ὅλως ἐκ τῆς εὐνοίας τῶν πολιτῶν καὶ χαίρει ὅταν χειροκροτῇται ἐν τῷ θεάτρῳ του. Οὐδαμῶς σκεπτόμενος περὶ ἀνανεώσεως τῆς δυνάμεώς του, ἔχων δὲ πεποιθήσιν εἰς τὴν πρότεραν του τύχην, ἵσταται ὀρθιος, ὡς σκιὰ μεγάλου ὀνόματος, ὡς δρυς ὑψηλὴ ἐπὶ καρποφόρου ἀγροῦ, ἀφ' ἧς εἶναι ἐξηρητημένα παλαιὰ τρόπαια καὶ ἀναθήματα. Ἢ δρυς δὲν ἔχει πλέον στερεὰς τὰς ρίζας, ἀλλ' ἀντέχει ἀκόμῃ. Ἐκτείνει τοὺς γυμνοὺς αὐτῆς κλάδους εἰς τοὺς ἀέρας καὶ παρέχει σκιὰν διὰ τοῦ κορμοῦ μόνον αὐτῆς καὶ ὅχι διὰ τοῦ φυλλώματος. Ἄν καὶ κλονεῖ αὐτὴν ὁ πρῶτος σφοδρὸς ἄνεμος καὶ κινδυνεύει νὰ καταπέσῃ, καὶ ἐν ᾧ περὶ ὑψοῦνται ἀκμαῖα δάση, ἐν τούτοις μόνον ἐκείνη τιμᾶται. Ὁ Καῖσαρ τοῦναντίον οὔτε τόσον μέγα ὄνομα ἔχει οὔτε τοσαύτην στρατηγικὴν φήμην, ἀλλ' ἔχει ἀνδρείαν, virtutem, ἀγνοεῖ τί εἶναι ἡ ἀδράνεια καὶ ἐν μόνον πρᾶγμα νομίζει αἰσχρόν, τὸ νὰ μὴ νικᾷ ἐν πολέμῳ. Εἶναι ἐνεργητικὸς καὶ ἀκράτητος. Ὅπου αὐτὸν ἐκάλει ἡ ἐλπίς ἢ ἡ ὀργή, ἐφέρετο ὀρμητικὸς, καὶ δὲν ἐφείδετο τοῦ ξίφους καὶ ἂν ἀκόμῃ τὸ ξίφος του ἐμελλε νὰ βεβηλωθῇ. Μόνον περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐφρόντιζεν. Ὅ,τι ἀνθίστατο εἰς τὴν ὁρμὴν του, τὸ κατέρριπτεν. Ἐχαιρε βαδίζων ἐπὶ ἐρειπίων. Ἦτο ὅμοιος πρὸς τὸν κεραυνόν, ὅστις ἐν τῇ θυέλλῃ προβάλλει ἀπὸ τῶν νεφῶν μετὰ πατάγου βροντῆς καὶ τρομάζει τοὺς λαοὺς, ἐπιφέρων πανταχοῦ καταστροφὴν.

Εἰς τὰς ἐκφράσεις τοῦ σεβασμοῦ τοῦ πρὸς τὸν Πομπήϊον ἀναμιγνύεται ἐνίοτε καὶ ἐλαφρὰ εἰρωνεία, ἢ ἐπεικὴς καὶ ὀλίγον καταφρονητικὸς οἶκτος. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ αὐταὶ αἱ εἰλικρινεῖς ἀναμνήσεις ὁμοιάζουσι πρὸς ἀκούσιον σκῶμμα. Ὁ Μέγας φεύγει πάντοτε. Καὶ ὡς ἡγέτης δὲ τοῦ μωροῦ καὶ ἀπέλπιδος κόμματος τῆς συγκλήτου, ἐκτίθεται εἰς τὸν χλευασμόν, ὅστις καλύπτει ὁλόκληρον ἐκεῖνο τὸ κόμμα, (1, 486 ἐξ.). Ὡς ἂν ἐκαίετο ἡ πόλις ἢ ἐκρημνίζοντο αἱ οἰκίαι, φεύγουσιν ἐκ τῆς Ῥώμης ἢ σύγκλητος καὶ οἱ πολῖται, ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς προελάσεως τοῦ Καίσαρος,

ἀπαράλλακτα ὅπως ἐπικειμένου ναυαγίου καταπηδῶσι πάντες εἰς τὴν θάλασσαν. «Φεύγουσιν εἰς τὸν πόλεμον», ἡ δὲ μόνη δικαιολογία τῆς τοσαύτης ἀνανδρίας εἶναι ὅτι «φοβοῦνται, διότι φεύγει ὁ Πομπήιος». Ὅτε δὲ κατόπιν ἀποπλέει κρυφίως ἐκ τοῦ Βρεντεσίου, ὁ στρατηγὸς ζητεῖ ὡς χάριν παρὰ τῆς Τύχης νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν νὰ καταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν, ἀφ' οὗ ἀπαγορεύει εἰς αὐτὸν νὰ τὴν διατηρήσῃ (2, 699 ἐξ.). «Αἶσχος! ἀναφωνεῖ ὁ ποιητής, τὴν φυγὴν ὁ Μάγνος θεωρεῖ μικρὰν νίκην! (708)». Ἀκολουθοῦμενος δὲ ὑπὸ λαῶν ὀλοκλήρων ἀπέρχεται ἐξόριστος (730). Μεγάλως θρηνεῖ ὁ ποιητής, ὅτι ὁ Πομπήιος δὲν ἐπωφελήθη τὴν νίκην τοῦ Δυρραχίου καὶ δὲν ἔθηκεν οὕτω τέρμα εἰς τὸν πόλεμον. Ἡ Ῥώμη θὰ ἦτο εὐτυχής, θὰ ἐσώζετο ἡ ἐλευθερία αὐτῆς καὶ ἡ ἀνεξαρτησία, θὰ ἀπηλλάσσετο πάσης εἰς τὸ ἐξῆς αἱματοχυσίας, ἐὰν ἐγίνετο Σύλλας ὁ Πομπήιος, ἀλλ' ἕνεκα τῆς εὐλαβείας αὐτοῦ πρὸς τὸν πενθερὸν ἔπραξεν ὅ,τι ἔπραξεν (6, 301 ἐξ.).

Ἀπότομος εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ἀντίθεσις κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ μάχην. Ὁ Καῖσαρ, ὥσπερ Ἄρης ἢ Ἐνυώ, κινεῖ ἀδιακρίτως τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ εἰς τὴν μάχην, πλήττει τοὺς διστάζοντας δι' ἀνεστραμμένης τῆς λόγχης, ὀπλίζει τὴν χεῖρά των, ὥθεϊ αὐτοὺς κατὰ συγκλητικῶν καὶ λογάδων (7, 557 ἐξ.). Ὁ Πομπήιος ἀπὸ τίνος ὑψηλοῦ λόφου παρακολουθεῖ τὴν πορείαν τῆς μάχης, προσεύχεται πρὸς τοὺς θεοὺς ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ τῆς Ῥώμης. Ὡς θυσιασθῇ αὐτός, ἀρκεῖ μόνον νὰ σωθῇ ὁ κόσμος καὶ ἡ Ῥώμη. Μετριάζει τὸν παράφορον ζῆλον τῶν μαχητῶν, καὶ πρὶν ἢ ἔλθῃ ἡ ὥρα στρέφει τὸν ἵππον του πρὸς φυγὴν, φοβούμενος, ὅτι ἐὰν αὐτὸς πέσῃ, οἱ στρατιῶταί του ὀλιγώτερον θὰ φεισθῶσι τῆς ζωῆς των. Ἰσως, λέγει, ἤθελε νὰ μὴ παράσχη εἰς τὸν πενθερὸν τὴν θέαν τοῦ πτώματός του, ἰσως εἶχε κατὰ νοῦν καὶ τὴν σύζυγόν του (7, 647 ἐξ. 669 ἐξ.). Εἰς τὸν τὰ πάντα ἐγκαταλείποντα φυγάδα ἀφιεροῖ κατόπιν ὁ συγγραφεὺς συγκινητικούς λόγους, δι' ὧν ἀνυμνεῖ αὐτὸν ὡς ἡθικὸν νικητὴν (7, 677 ἐξ.). Ἡ ἐλπεινὴ μορφή τοῦ ἡττημένου γίνεται αἰεὶ μᾶλλον ἀξία οἴκτου

καὶ τὸ φρόνημα αὐτοῦ ταπεινότερον. Ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν συμπάθεια τοῦ ποιητοῦ ἐλαττοῦται. Πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λαρίσσης, οἵτινες ἐκδηλοῦσι τὴν ἀφοσίωσίν των πρὸς τὸν ἡττημένον, ἀποκρίνεται ἐκεῖνος μεθ' ὑποταγῆς εἰς τὴν μοῖραν· «Τίνα ἀνάγκη ἔχει λαῶν καὶ πόλεων ὁ ἡττηθείς, πρὸς τὸν νικητὴν παρασχετε τὴν ὑμετέραν πίστιν (720 ἐξ.)». Τότε ὁ ποιητὴς ἀναφωνεῖ μετὰ θαυμασμοῦ· «Σὺ μὲν, Καῖσαρ, ἐπιβαίνων σωροῦ νεκρῶν διασχίζεις τὰ σπλάγχνα τῆς πατρίδος, ὁ δὲ σὸς γαμβρὸς δωρεῖται πρὸς σέ λαούς!»

Ὡς καταπεσὼν μεγαλεῖον, ἐπιζῆσαν καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς δόξης του, ἐπιφαίνεται ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ ὁ Πομπήϊος. Ὁχρὸς, κρύπτων τὸ πρόσωπον ὑπὸ τὴν λευκάζουσαν κόμην, πλήρη κονιορτοῦ ἔχων τὰ ἱμάτια καὶ ῥυπαρά, παρουσιάζεται ἐνώπιον τῆς Κορνηλίας (8, 55 ἐξ.). Ἐχασε πλέον καὶ αὐτὴν τὴν ὑπερφηάνειαν τοῦ Ῥωμαίου. Πρὸς τὴν ἀναξιοπρεπεῖα πρότασίν του τοῦ νὰ πορευθῇ πρὸς τοὺς Πάρθους καὶ παρ' αὐτῶν νὰ ζητήσῃ βοήθειαν, ἀποκρίνεται εὐθαρσῶς ὁ ὕπατος Λέντλος, λέγων πικρὰς ἀληθείας (8, 289 ἐξ. 331 ἐξ.). Ἐν γένει δὲ ὁ Πομπήϊος ἔχει ἀτυχίαν εἰς τὰς μακρὰς ἀγορεύσεις του. Ἐξ ἀρχῆς ἤδη ὁ κομπαστικὸς ἐκεῖνος λόγος, δι' οὗ κατὰ τὴν ἐκ τῆς Καπύης ἀναχώρησιν ἠθέλησε νὰ ἐπιθαρρύνῃ τὸ στράτευμα, ἔγινε δεκτὸς δι' ἐκφραστικῆς σιγῆς, καὶ κατενόησεν ἐκ τούτου παραχρῆμα, ὅτι οἱ στρατιῶταί του εἶχον ἤδη ἡττηθῇ ὑπὸ τῆς φήμης τοῦ Καίσαρος, πρὶν ἢ ἀκόμη ἰδῶσιν αὐτὸν (2, 531 ἐξ.).

Ἀλλ' ἡ ὀριστικὴ περὶ Πομπηίου κρίσις συνοψίζεται ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ τοῦ Κάτωνος (9, 190 ἐξ.) μετὰ περιεκτικότητος τῷ ὄντι ἐπιγραφικῆς. Τὸ εἰς Πομπήϊον ἐγκώμιον τοῦ αὐστηροῦ δημοκρατικοῦ ἔχει ἐπιμελῶς ζυγισθῇ, ἀποδίδεται δὲ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν ἐπαινούμενον τὸ προσῆκον μόνον μέτρον ἐκ τῆς ἀστικῆς ἀρετῆς. Κατὰ τὴν δικαιοσύνην ἦτο κατώτερος τῶν πατέρων, οὐδὲ ἐξεπροσώπει πλέον τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν· μετ' αὐτοῦ δὲ ἐξηφανί-

σθη καὶ αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας τὸ φάντασμα. Εὐτυχὴς ὑπῆρξε διότι ἐγκαίρως εὗρε τὸν θάνατον, ἂν καὶ βίαιον.

Ἐνθα ὁμοίως ὁ ποιητὴς ἀφίεται εἰς τὰς προσωπικὰς του παρατηρήσεις, ἀτελευτήτους κατατείνει λόγους περὶ τῆς μοίρας τοῦ ἄλλοτε Εὐδαίμονος. Ἀδιακόπως μέμφεται τὴν Τύχην καὶ ἀντιπαραθέτει τὸ παλαιὸν κλέος τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῶν θριάμβων αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα, πρὸς τὴν ἥτταν καὶ τὸ οἰκτρὸν αὐτοῦ τέλος. Αἱ δὲ τοιαῦται παρατηρήσεις γίνονται κατὰ φυσικὸν λόγον ἐκτενέστεραι ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ. Καταρᾶται τὴν ἀγνώμονα Αἴγυπτον, τῆς ὁποίας τοὺς θεοὺς εἰσεδέχθη ἡ Ῥώμη. Ἀγανακτεῖ διότι ἡ Ῥώμη ἢ ἰδρύσασα ναοὺς εἰς τὸν τύραννον Καίσαρα, δὲν ἐτίμησεν ἀκόμη ἐπανακομίζουσα εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὴν τέφραν τοῦ Πομπηίου. Ὡς μεγίστην εὐτυχίαν θεωρεῖ τὴν ἀποστολὴν τοῦ νὰ κομίσῃ αὐτὸς τὴν ὑδρίαν τὴν περιέχουσαν τὰ λείψανά του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ὁ ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Αἰγύπτου ταπεινὸς τύμβος θὰ κατασταθῇ, λέγει, περιφημότερος ναοῦ, καὶ ὅταν τὸ χῶμα καταρρεύσῃ, θὰ γίνῃ μυθικὸς ὁ τάφος ἐκεῖνος μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, ὅπως ἐν Κρήτῃ ὁ τάφος τοῦ Διός. Ἐπίδειξιν μᾶλλον αἰσθηματικότητος ἢ πραγματικὸν πάθος ἀποδεικνύουσι τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ κοιμωμένου καὶ ὀνειρευομένου Πομπηίου κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης (7, 24 ἐξ.). «Μὴ διακόπτετε τὸν ὕπνον του, φρουροὶ τοῦ στρατοπέδου. Ἡ σάλπιγξ ἂς μὴ πλήξῃ τὰ ὦτά του. Θὰ εἶναι σκληρὰ ἢ ἡσυχία τῆς αὔριον. Πένθιμος ἐκ τῶν γεγονότων τῆς ἡμέρας, ἢ νύξ θὰ παρουσιάζῃ εἰς αὐτὸν πανταχοῦ νεκροὺς ἐν παρατάξει καὶ πόλεμον πανταχοῦ. . . . Εὐτυχὴς θὰ ᾔσῃ, ἐὰν ἡ Ῥώμη σου ἡδύνατο τοῦλάχιστον νὰ σέ ἴδῃ οὕτως ἀναπαυόμενον! Εἴθε νὰ ἔδιδον οἱ θεοὶ καὶ εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς σέ, Μάγνε, μίαν ἀκόμη ἡμέραν, καθ' ἣν νὰ ἡδύνασθε, πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ὁ πεπρωμένος ὄλεθρος, νὰ δρέψῃτε τὸν καρπὸν τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης κτλ. ».

Ὁπαδὸς ὢν τῆς Στωϊκῆς αἵρέσεως ὁ Λουκανὸς λατρεῖ τὸν ἄτεγκτον Κάτωνα, ὃν θεωρεῖ, ὅπως καὶ πάντες οἱ ὁμοφρονοῦντες,

καὶ καθ' ὅλου πάντες οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τὸν Καίσαρα, ἐθεώρουν, ὡς τὸ ἰδανικὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου. Μία νυκτερινὴ συνομιλία τοῦ Κάτωνος πρὸς τὸν Βροῦτον, ὅστις τὸν ἐπισκέπτεται, ἵνα μάθῃ τίνα πορείαν ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ θεῖός του κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἐκθέτει εἰς τὸν ἀναγνώστην τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δόγματα τοῦ ἀκάμπτου καὶ ἐναρέτου ἀνδρός (2, 234 ἐξ.). Ὁ Κάτων δηλοῖ πρὸς τὸν ἐκπληκτον ἀνεψιόν, ὅτι καθήκον του θεωρεῖ νὰ παρασταθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κηδεῖαν τῆς Ῥώμης. Θέλει δὲ ταχθῇ πρὸς τὸ μέρος τοῦ Πομπηίου, ἵνα μὴ ἐκείνος νομίσῃ, ἐὰν ἀναδειχθῇ νικητής, ὅτι ἐνίκησε δι' ἑαυτόν. Ἀλλ' ὁ Κάτων μόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πομπηίου, ἐν τῷ ἐνάτῳ βιβλίῳ, παρουσιάζεται ὡς ὁ ἐξωχώτατος τῆς ἐλευθερίας πρόμαχος.

Πλὴν τῶν τριῶν τούτων κυρίων προσώπων, καὶ ἄλλη μικρὰ ὁμάς ἀνδρῶν δευτερευόντων μετέχει τῆς ἀναπτύξεως τῶν γεγονότων. Ἐκ πάντων δὲ τούτων τῶν ἀνδρῶν ἐπιμελέστερον ἔχει ἐπεξεργασθῇ ὁ ποιητὴς τὸ πρόσωπον τοῦ δημάρχου Κουρίωνος, τοῦ ἐκ τῶν τάξεων τοῦ Πομπηίου αὐτομολήσαντος πρὸς τὰς τοῦ Καίσαρος. Τὸν ὀνομάζει δὲ *το λ μ η ρ ο ν* καὶ ἔχοντα τὴν *γ λ ω σ α ν ὦ ν η τ ῆ ν* (*Audax venali lingua*. 4, 269 ἐξ.). Ἀναγνωρίζει ὁμοῦς ὁ ποιητὴς τὸν ἡρωϊκὸν του θάνατον, καὶ ἀφιερώνει πρὸς αὐτὸν ἐπιφωνήσιν, ἣτις παρὰ πᾶσαν τὴν πικρὰν καταδίκην, δι' ἧς τὸν περιβάλλει, ἀποδίδει ἐν τούτοις δικαιοσύνην εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀτυχοῦς νεανίου (4, 797 ἐξ. 814 ἐξ.). « Ἡ Ῥώμη, λέγει, δὲν ἐγέννησε δεύτερον πολίτην ἔχοντα τοιαῦτα χαρίσματα. Εἰς οὐδένα δὲ ἄλλον οἱ νόμοι τῆς πατρίδος θὰ ὤφειλον μείζονα εὐγνωμοσύνην, ἐὰν ὁ Κουρίων ἤθελεν ἀκολουθήσῃ τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς. » Ὑπαινιττόμενος δὲ τὸ περίφημον χωρίον τῆς Αἰνείαςδος (6, 621: *vendidit hic auro patriam* κτλ.), ὅπερ πάλιν ἐγράφη κατὰ μίμησιν στίχων τοῦ Βαρίου, περατώνει ὁ ποιητὴς τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἐξῆς δηκτικοῦ λόγου· « Πάντες οἱ ἄλλοι (δηλαδὴ οἱ προδότες τῆς ἐλευθερίας, ὁ Σύλλας, ὁ Μάριος,

ὁ Κίννας, ὁ Καῖσαρ) ἡ γ ὁ ρ α σ α ν τὴν πόλιν, ὁ Κουρίων τὴν ἐπ ὡ λ η σ ε ν (Emere omnes, hic vendidit urbem).

Ὁ Λουκανὸς κατὰ τὰ πολιτικά φρονήματα εἶναι συντηρητικός, ἀνήκει δὲ εἰς τὸ ἀκραιφνὲς κόμμα τῶν ὀλιγαρχικῶν ἢ ἀριστέων, τῶν optimatum. Κατακρίνει πάντας τοὺς δημοκρατικούς τοὺς ὅπωςδὴποτε ἐπαναστάοντας κατὰ τοῦ καθεστῶτος, καὶ θέτει τοὺς Γράκχους ἐν ἴση μοίρᾳ πρὸς τὴν Κατιλίαν, τὸν Δροῦσον καὶ τὸν Μάριον. Πάντες οὗτοι εἶναι ἐξ ἴσου ἀμαρτωλοὶ καὶ ἐξ ἴσου κολάζονται ἐν τῷ Ἀδῃ. Ἐτι δὲ αὐτῶν χειρότερος εἶναι ὁ Καῖσαρ (6, 793 ἐξ.). Αἱ κατάραι τοῦ ἐναντίον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου παρεκτρέπονται ἐνίοτε εἰς παιδαριώδεις σκέψεις καὶ ἐκδηλώσεις. Ἀναφέρων λόγου χάριν πῶς ἐκ τῶν ἐαρινῶν βροχῶν καὶ τῆς τήξεως τῶν χιόνων εἶχε πλημμυρῆση ἡ περὶ τὴν Ἰλέρδαν χώρα, ἀναφωνεῖ ἔπειτα τὰ ἐξῆς· « Καλῶς ποιεῖς, ὦ Πόσειδον· πλήρωσον ἀκαταπαύστων ὄμβρων τὸν ἀέρα· μὴ ἐπιτρέψῃς νὰ διαρρεύσωσι τὰ ὕδατα. Ὁ Ῥῆνος καὶ ὁ Ῥοδανὸς ἄς κατακλύσωσι τὴν χώραν. Κατάπεμψον ἐδῶ τὰς τακείσας χιόνας τῶν Σαρματικῶν Ῥιπαίων καὶ συνάθροισον ὁμοῦ τὰ ἔλη, τὰς λίμνας καὶ τὰ τέλματα τῆς οἰκουμένης. Ἀπάλλαξον δὲ τὰς γαίας ἀπὸ τῶν συμφορῶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων (4, 110 ἐξ.). » Ἡ ἥττα τοῦ Κουρίωνος ἐν τῇ Ἀφρικῇ ἱκανοποιεῖ μᾶλλον τὴν σκιάν τοῦ Ἀννίβα, ἢ τὸν Πομπήιον καὶ τὴν σύγκλητον (4, 788 ἐξ.). Εἶθε ἐν Φαρσάλῳ νὰ ἐχύνετο μόνον αἷμα βαρβάρων, ἢ ἐὰν ἐξ ἅπαντος ἔμελλε νὰ χυθῇ αἷμα Ῥωμαϊκόν, ἃς ἔμενον πλέον ἐν τῇ ζωῇ μόνον Γαλάται καὶ Σύροι καὶ Καππαδόκαι, διότι μετὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἐκεῖνοι οἱ βάρβαροι θὰ ἀποτελῶσι τὸ ἔθνος τῶν Ῥωμαίων.

Συγκινητικωτάτη ὅμως πασῶν τῶν περὶ τοῦ κακουργήματος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐκδηλώσεων τοῦ ποιητοῦ εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Καίσαρος ζωηρότατα περιγραφεῖσα¹⁾ συνάντησις τῶν δύο ἀντιπάλων στρατῶν ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅτε ἐφάνη πρὸς στιγμὴν ὅτι θὰ ἐπῆρχετο ἡ ποθητὴ συμφιλίωσις. Μετὰ χάριτος διηγεῖται ὁ Λου-

¹⁾ Ἐν τῷ 94 κεφ. τοῦ Α' βιβλ. τῶν ὑπομνημ. de bello civili. Σ. Μ.

κανὸς (4, 199 ἐξ.) πῶς οἱ ἀντίπαλοι, οὓς ἐν μόνον πρόχωμα ἐχώριζεν, ἴστανται ἀπέναντι ἀλλήλων καὶ ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλους ὡς συγγενεῖς καὶ φίλους, κάμνουσι σημεῖα διὰ τοῦ ξίφους· ὅτι καὶ τινες μεμονωμένοι, ὑπεῖκοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς καρδίας, ὑπερβαίνουν τὸ πρόχωμα, τείνουσι φιλικὴν τὴν χεῖρα καὶ μετὰ δακρύων ἐναγκαλίζονται ὡς ἀδελφοί. Τότε κατανοοῦσιν ὅτι παρὰ φύσιν εἶναι ὁ πόλεμος, ὃν πρὸς ἀλλήλους πολεμοῦσιν. Ἐν ὁμοιοίᾳ ἐξαπλώνονται ἐπὶ τῆς χλόης, συμπίνουνσι καὶ συνομιλοῦσι, διηγοῦνται δὲ ἀμοιβαίως τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν συμβάντα καὶ τὰ ἐαυτῶν ἀνδραγαθήματα, ἕως οὗ ὁ Πετρήιος θέτει μετὰ τραχύτητος τέρμα εἰς τὸ ἀληθῶς ζωογόνον ἐκεῖνο εἰδύλλιον καὶ διαλύει τὰ περὶ συνδιαλλαγῆς ὄνειρα (206 ἐξ.). Ἡ ἀντίθεσις εἶναι φοβερὰ! Οἱ πρὸ μικροῦ εἰρηνικοὶ φίλοι μεταβάλλονται εἰς ἄγρια θηρία αἰμοδιψῆ (237 ἐξ.). Εὐθὺς ὡς ἔλαβον πάλιν τὸ ξίφος εἰς τὰς χεῖρας «μισοῦσι τοὺς ἰδικούς των» καὶ ἐντρυφῶσιν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὸν φόνον.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκδηλώνει ἐν τῷ ποιήματι δημοκρατικὰ φρονήματα ὁ Λουκανός, τὴν δὲ παράστασιν τῶν πραγμάτων χρωματίζει διὰ τοῦ χρώματος τῶν Πομπηϊανῶν συμπαθειῶν. Εἶναι λοιπὸν ἐκ τούτου φανερόν, ὅτι καὶ ἐκ πηγῶν Πομπηϊανῶν ἤντησε τὰς εἰδήσεις, ὧν εἶχεν ἀνάγκην εἰς τὸ ποίημα. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ τοιαῦται πηγαί, κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς μάλιστα χρόνους, ἰδιαίτερος ἐτιμῶντο, διότι θεωροῦντο ὡς διασφύζουσαι τὰς φιλελευθέρας πολιτικὰς παραδόσεις. Δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐχρησιμοποίησε μάλιστα τὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον πραγματευόμενα βιβλία τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ ἔργου τοῦ Τίτου Λιβίου, καὶ ὅτι (ἐφ' ὅσον αἰλεπτομέρειαι τῆς ἐκθέσεως καὶ αἱ πρὸς ταύτας συμφωνοῦσαι εἰδήσεις μεταγενεστέρων καὶ ἐκ τοῦ Λιβίου ἐξαρτωμένων συγγραφέων ἐπιτρέπουσι νὰ ἐξαχθῇ, ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀποδείξεων, τοιοῦτον συμπέρασμα) μετεχειρίσθη αὐτὰ, ἐν μέρει τοῦλάχιστον, ἀφειδῶς καὶ δὴ καὶ κατὰ λέξιν. Μετὰ πόσης δ' ἐπιμελείας γενικῶς εἰπεῖν

περισυνέλεξε τὸ ὕλικόν αὐτοῦ, μέχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων σημείων, ἐκ τῆς παραδόσεως, ἀποδεικνύει καὶ ἐπιπόλαιος ἀκόμη ἐξέτασις τοῦ πράγματος καὶ παραβολὴ τῆς Φαρσαλίδος πρὸς τὰς ἄλλοθεν ὅπωςδῆποτε περισωθείσας εἰδήσεις. Τόσον δ' ὀλίγον κατέχει τόπον ἐν παντὶ τῷ ποιήματι ἢ ποιητικῇ καὶ φανταστικῇ εὐρεσίς, ὥστε ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ὀλίγα ἐπεισόδια, ἡ Φαρσαλὶς δύναται νὰ ὀνομασθῇ μᾶλλον μία ἔμμετρος ιστορικὴ ἀφήγησις, ῥητορικῶς κεκοσμημένη καὶ ἀπολογητικὸν ἔχουσα χαρακτῆρα, ἢ ἀληθινὸν ποιητικὸν δημιούργημα. Δὲν εὐρίσκει τις βεβαίως ἐν αὐτῇ κανονικὴν καὶ συνεχῆ παράστασιν, ὅπως θὰ ἐφιλοτέχνει αὐτὴν πραγματικὸς ιστοριογράφος, ἀλλὰ μᾶλλον εἰκόνας καὶ μεμνημένας οὐσιώδεις σκηνάς, αἵτινες συνηρμολογήθησαν πρὸς ἀλήλῃς διὰ χαλαρᾶς μόνον συνδέσεως.

Ὅλίγα μόνον καὶ ἀσφαλῆ, ἀλλ' ἱκανὰ παραδείγματα θὰ προενέγκωμεν, ἵνα δεῖξωμεν πόσον ὁ Λουκανὸς καὶ ὡς πρὸς τὰ δευτερεύοντα ἀκόμη ζητήματα ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ Λιβίου. Ἀπὸ τοῦ Λιβίου ἠντλήθη ἡ εἰδήσις (7, 192 ἐξ.), ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐν Φαρσάλῳ μάχης, μάντις τις διέγνωσεν ἐν Παταβίῳ ἐκ τῆς πτῆσεως τῶν πτηνῶν, ὅτι διεξάγεται μάχη ἀποφασιστικῇ. Ὁ Λουκανὸς ἀπεσιώπησε μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρός, καθὼς καὶ τὸ ὅτι εἶχε προαναγγελθῇ καὶ ἡ νίκη τοῦ Καίσαρος ¹⁾. Εἰς τὸν αὐτὸν συγγραφέα ὀφείλει ὁ ποιητὴς (7, 470 ἐξ.) τὸ ὄνομα τοῦ κεντυρίωνος τοῦ

¹⁾ Ὁ Πλούταρχος, ὁ ἐκ τοῦ Λιβίου ἀντλήσας τὸ διήγημα καὶ διασώσας αὐτό, διηγείται (ἐν β. Καίσ. 47) τὸ πρᾶγμα ὡς ἐξῆς. «Ἐν δὲ Παταβίῳ Γάϊος Κορνήλιος, ἀνὴρ εὐδόκιμος ἐπὶ μαντικῇ, Λιβίου τοῦ συγγραφέως πολίτης καὶ γνώριμος, ἐτύγχανεν ἐπ' οἰωνοῖς καθήμενος ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Καὶ πρῶτον μὲν, ὡς Λίβιος φησὶ, τὸν καιρὸν ἔγνω τῆς μάχης, καὶ πρὸς τοὺς παρόντας ἔφη, ὅτι καὶ δὴ περαίνεται τὸ χρῆμα, καὶ συνίσσιν εἰς ἔργον οἱ ἄνθρωποι. Αὐτοῖς δὲ πρὸς τῇ θέᾳ γενόμενος καὶ τὰ σημεῖα κατιδὼν, ἀνέλατο μετ' ἐνθουσιασμοῦ, βοᾶν· Νικᾷ δὲ Καῖσαρ. Ἐκπλαγέντων δὲ τῶν παρατυχόντων, περιελὼν τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἐνωμότως ἔφη, μὴ πρὶν ἐπιθῆσθαι πάλιν, ἢ τῇδε τῇ τέχνῃ μαρτυρῆσαι τὸ ἔργον. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Λίβιος οὕτω γενέσθαι καταβεβαίωται». Τὸ ἱστορικὸν περιεῖχεται ἐν τῷ ἑκατοστῷ ἐνδεκάτῳ βιβλίῳ τῶν Λιβίου ἱστοριῶν, οὗ ἀπολεσθέντος ἔχομεν μόνον τὴν ἐπιτομήν, ἐν ᾗ, συντομωτάτῃ οὕσῃ, οὐδὲς γίνεται λόγος περὶ τῆς προφητείας. Σ. Μ.

πρώτου ἀκοντίσαντος ἐκ τῶν τάξεων τοῦ Καίσαρος τὴν λόγχην ἐναντίον τῶν Πομπηϊανῶν, καὶ δόντος οὕτω τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος ¹⁾. Ὁ Λίβιος ὅπως καὶ ὁ Λουκανὸς (8, 86 ἐξ.) παρενέβαλον διάλογον μεταξὺ Πομπηίου καὶ Κορνηλίας, ἐν ᾧ ἡ Κορνηλία μέμφεται ἑαυτήν, ὅτι ὁ κακὸς αὐτῆς ἀσθὴρ παρέσυρε τὸν σύζυγον εἰς τὴν καταστροφὴν ²⁾. Ἀκριβῶς κατὰ Λίβιον διηγεῖται ὁ Λουκανὸς καὶ τὸν θάνατον τοῦ Πομπηίου ἐν τῷ ὁγδόῳ βιβλίῳ, ἀκόμη δὲ καὶ τὰ δάκρυα τοῦ Καίσαρος, περὶ ὧν ἀνωτέρω εἴπομεν, ἀνέφερεν ὁ Λίβιος ³⁾. Ἐπὶ ιστορικῆς παραδόσεως πιθανῶς τοῦ Λιβίου, στηρίζεται καὶ τὸ ὄνειρον, ὅπερ εἶδεν ὁ Πομπήιος κατὰ τὴν νύκτα τὴν πρὸ τῆς κρισίμου μάχης (7, 9 ἐξ.), ὅτι δηλαδὴ ἐκάθητο ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ φερωνύμῳ αὐτοῦ θεάτρῳ, καὶ ὅπως κατὰ τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τῆς δόξης, παταγωδῶς ἐχαιρετίσθη ὑφ' ὅλου τοῦ δήμου. Ἱστορικὴ εἶναι καὶ ἡ πρὸς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν γενομένη ὑπὸ τοῦ Ἀππίου ἐπερώτησις (5, 67 ἐξ.). Συμφώνως ὡσαύτως πρὸς ἄλλους ιστορικούς, ὧν ἡ ἀφήγησις πηγάζει ἐκ τοῦ Λιβίου, διηγεῖται καὶ ὁ Λουκανὸς (2, 64 ἐξ.), ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ τῶν περοβισμένων πολιτῶν πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀφυπνισθῆ ἄλλαν ἢ ἀνάμνησις τῆς τρομοκρατίας τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Μαρρίου, πιθανῶς δὲ ἐκεῖθεν παρέλαβεν ὁ ποιητὴς καὶ τὰς λεπτομερείας. Ἡ δὲ ἐπιμελὴς καὶ σαφὴς περιγραφή τῶν τόπων τοῦ πολέμου, οἷον τῆς Μασσαλίας (3, 373 ἐξ.), τῆς Ἰλέρδας (4, 11 ἐξ.), τοῦ Δυρραχίου (6, 14 ἐξ.), ἀποδίδεται καὶ δικαίως εἰς ιστορικὴν τινα παράστασιν, οἷα θὰ ἦτο ἡ τοῦ Λιβίου.

Καὶ ἐκ τῶν παρεμβεβλημένων λόγων ὑπάρχουσί τινες ἐμποιοῦντες τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ἐστιχουργήθη ἀπλῶς τὸ κείμενον τοῦ Λιβίου. Τὰ κατὰ τὴν συνέλευσιν ἐκείνην τῶν Πομπηϊανῶν, τὴν

¹⁾ Τὸν κεντυρίωνα τοῦτον, ὅστις ὀνομάζεται Crastinus, ὁ μὲν Ἀππιανὸς (ἐμφ. πόλ. 2, 82) λέγει Κράστινον, ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν μὲν β. Καίς. 44 Γάϊον Κρασσιάνιον, ἐν δὲ β. Πομπ. 71 Γάϊον Κρασσιανόν. Σ. Μ.

²⁾ Πλούταρχ. ἐν β. Πομπ. 74 ἐξ. Σ. Μ.

³⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 79 ἐξ. Σ. Μ.

συσκεπτομένην περὶ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου, παρά τε τῷ Πλουτάρχῳ (ἐν 6 Πομπ. 76 ἐξ.) καὶ παρὰ τῷ Λουκανῷ (8, 390 ἐξ.), προέρχονται ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινῆς πηγῆς. Παρά τε τῷ Ἑλληνι ἱστορικῷ καὶ παρὰ τῷ Ῥωμαίῳ ποιητῇ ὑποδεικνύεται πόσον ἄτοπον θὰ ἦτο νὰ κομισθῇ πρὸς τοὺς Πάρθους ἡ Κορνηλία. Ἐχει δὲ ἐνιαχοῦ ὁ Λουκανὸς καὶ ὑπαινιγμοὺς εἰς προγενέστερα γεγονότα, ἅτινα μετῆνεγκεν ἐκ τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς ἤντλει, χωρὶς νὰ σκεφθῇ ὅτι ἴσως ὁ ἀναγνώστης τοῦ ποιήματος δὲν θὰ κατενόει τὰ λεγόμενα, ἅτινα καὶ δὲν εἶχον πολλήν σχέσιν πρὸς τὴν κυρίαν διήγησιν. Τούναντίον δὲ δυνάμεθα ὡς πρὸς ἄλλα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν ἠκολούθησεν ἀποκλειστικῶς οὔτε τὸν Λίδιον οὔτε καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Οὕτω λόγου χάριν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Πομπηίου πρὸ τῆς Φαρσάλου κατὰ τὴν πρωίαν τῆς μάχης παριστάνει τὸν Κικέρωνα ἀγορεύοντα καὶ παροτρύνοντα τὸν στρατηγὸν (7, 62 ἐξ.), ἐν ᾧ ὁ Λίδιος ἔλεγεν ὅτι καὶ πραγματι συνέβη (κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Κικέρωνος), ὅτι δηλαδὴ ὁ Κικέρων ἀπεχωρίσθη τοῦ στρατοῦ ἐν Δυρραχίῳ. Ἄλλ' ὁ Λουκανός, ὅσον ἀσήμαντοι καὶ ἂν εἶναι οἱ λόγοι, οὐς ποιεῖ λέγοντα τὸν μέγα ῥήτορα, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ περιλάβῃ εἰς τὸ ποίημά του τόσῃν μεγάλῃν μορφῇν, ἣτις μάλιστα ἐδῶ μόνον φαίνεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ τοῦ Βρούτου ἡ νυκτερινὴ πρὸς τὸν θεῖόν του Κάτωνα ἐπίσκεψις (2, 234 ἐξ.) ἀντίκειται πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, διότι, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ὁ Βρούτος δὲν ἦτο ἐν Ῥώμῃ, ἀλλ' ἐν Σικελίᾳ. Ἄλλ' ἐκ τῆς Φαρσαλίδος καὶ ἡ μορφή τοῦ τυραννοκτόνου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λείπῃ.

Πρόγονος τοῦ Νέρωνος ἦτο ὁ Λεύκιος Δομίτιος Ἀγνόβαρδος, ὁ ἄσπονδος τοῦ Καίσαρος ἐχθρός. Διετάχθη νὰ κρατήσῃ τὸ Κορφίνιον, ἐπειδὴ ὅμως εἶχεν ἀμφισβολίας ἂν θὰ τὸ κατώρθωνεν, ἠθέλησε νὰ δραπετεύσῃ, ἔνεκα δὲ τούτου παρεδόθη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν Καίσαρα, ὅστις τὸν ἀφῆκεν ἐλεύθερον ἄνευ ὀρίων. Ὁ Λουκανὸς ἐκφαυλίζει τὴν γενναιοφροσύνην ταύτην το

Καίσαρος, καὶ παριστάνει τὸ πρᾶγμα, ὡς νὰ ἡρνήθη δῆθεν τὸν ἐπιδιωκόμενον θάνατον πρὸς τὸν Δομίτιον καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὁ ἀμείλικτος ἐχθρὸς. Λέγει δὲ ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ χειρίστη τῶν παινῶν, τὸ νὰ παρέχεται συγγνώμη εἰς ἓνα πολίτην διότι εἶναι πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα καὶ τοὺς προμάχους αὐτῆς (2, 511 ἐξ.). Καὶ ὅμως ὁ ὑπερήφανος αὐτὸς Δομίτιος, ὡς ἀλλαχόθεν γινώσκομεν, εἶχε πρὸ ὀλίγου ζητήσῃ παρὰ τοῦ ἱατροῦ αὐτοῦ δηλητήριον, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς σκληρὰς χεῖρας τοῦ Καίσαρος. Μαθὼν δ' ἔπειτα ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐφέρετο μετὰ μεγίστης πραότητος πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους, ἐθρήνει διὰ τὴν πρᾶξιν του, ἕως οὗ τὸν καθησύχασεν ὁ ἱατρὸς, ὁμολογήσας αὐτῷ ὅτι δὲν ἦτο δηλητήριον τὸ δοθέν, ἀλλὰ μόνον ὑπνωτικόν. Τότε δὲ μετὰ χαρᾶς μετέβη πρὸς τὸν Καίσαρα καὶ ἔσφιγξε τὴν χεῖρά του, διὰ νὰ πολεμήσῃ πάλιν μετ' ὀλίγον ἐναντίον του παρὰ τὴν Μασσαλίαν. Παρὰ τὴν Φάρσαλον ἔφυγεν ἐκ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὰ ὄρη, ἀλλ' ἐκεῖ τὸν ἐγκατέλειψαν αἱ δυνάμεις του καὶ ἐχθρικοὶ ἵπποις τὸν ἐφόνευσαν. Κατὰ τὸν Λουκάνῳ (7, 599 ἐξ.) φονεύεται ἐν τῇ μάχῃ ἀγέρωχον ἔχων τὸ φρόνημα καὶ ὑποκύπτων εἰς χιλίας πληγὰς. Συλλέγει δὲ τὴν τελευταίαν ἀναπνοήν του, ὅπως κατὰ τὸν Ὀμηρικὸν τρόπον ἀποκριθῇ πρὸς τὸν χλευάζοντα Καίσαρα διὰ προφητικῆς ἀπειλῆς.

Ἐν γένει δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν σκηνῶν, στηρίζεται ὁ ποιητὴς συχνότερον ἢ ὅσον τις θὰ περιέμενεν ἐπὶ ὑπαρχουσῶν βάσεων, τὰς ὁποίας ὅμως ποικίλλει. Οὕτω λόγου χάριν ἐκ πολλῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων, αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τοῦ Λιβίου, μανθάνομεν¹⁾, ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μασσαλίᾳ ναυμαχίαν ἀπὸ τινος Καισαρικοῦ ὀνομαζομένου Ἀχιλίου ἀπεκόπη, ὅπως τοῦ Ἀθηναίου Κυναιγείρου, ἡ δεξιὰ χεὶρ, δι' ἧς εἶχε συλλάβῃ ἐν ἐχθρικὸν πλοῖον. Τότε ὁ Ἀχιλῖος διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἀγωνιζόμενος, καταδιώκει τοὺς πολεμίους, πηδᾷ ἐντὸς τοῦ πλοίου καὶ τὸ καταβυθίζει. Συγχρόνως ὁ Βιργίλιος διηγεῖται ἐν τῇ Αἰνείαδι (10, 360 ἐξ.) τὰ ἀνδραγαθήματα δύο διδύμων Λατίνων,

¹⁾ Παρὰ τοῦ Σουητωνίου, Πλουτάρχου, Βαλερίου Μαξίμου. Σ. Μ.

ἐξ ὧν τοῦ μὲν ἐνὸς ἀποκόπτεται ἡ κεφαλὴ, τοῦ δὲ ἄλλου ἡ χεὶρ ἢ δεξιὰ. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Λουκανὸς καὶ συμφύρων αὐτά, παριστάνει μετὰ ποιητικῆς αὐξήσεως ἐν παρόμοιον ἐπεισόδιον (3, 603 ἐξ.). Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδίδει τὸ ἀνδραγάθημα ὅχι εἰς Ῥωμαῖον, ἀλλ' εἰς Μασσαλιώτην, μὴ θέλων φκίνεται νὰ δοξάσῃ ἄνδρα Καισαρικόν. Παραλαμβάνει δὲ ἐκ τοῦ Βιργιλίου, ἵνα καταστήσῃ τὸ πρᾶγμα παθητικώτερον, τοὺς διδύμους, οἵτινες ἤδη ἀποχωρίζονται διὰ τοῦ ἡρώϊκου θανάτου τοῦ ἐτέρου ἐξ αὐτῶν. Εἰς τοῦτον ὅμως ἀποκόπτονται ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, ἀμφοτέραι αἱ χεῖρες. Ἄοπλος καὶ ἡκρωτηριασμένος προτάσσεται ὡς ἄσπῖς, μετὰ γυμνοῦ τοῦ στήθους πρὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ὀπισθεν μαχομένου, καὶ δέχεται τὰ πολυπληθῆ βέλη τῶν πολεμίων. Τέλος συλλέγων ἐν ὑπερτάτῃ ἐπιτάσει τὰς φθινούσας δυνάμεις του, κάμνει ἰσχυρὸν ἄλμα καὶ καταπηδῶν εἰς τὸ ὑπερπεπληρωμένον ἐχθρικὸν πλοῖον, καταποντίζει αὐτὸ καὶ καταποντίζεται μετ' αὐτοῦ καὶ ἐκεῖνος. Ἐνταῦθα βλέπομεν οὕτως εἰπεῖν ἐργαζόμενον τὸν ποιητὴν καὶ δυνάμεθα ἐξ ἀναλογίας νὰ ἀνεύρωμεν τὴν ὁδόν, ἣν ἡκολούθησε πρὸς διατύπωσιν καὶ ἄλλων ὁμοίως παραδόξων πολεμικῶν σκηνῶν, οἷας ἀπῆται παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἀνέκαθεν ἡ ἐποποιΐα. Ἄλλως δὲ ἡ καλαισθησία τῶν χρόνων τοῦ Λουκανοῦ ἀμβλυτέρα οὐσα ἐκ τῆς καταχρήσεως τῶν τοιούτων ἀπολαύσεων, εἶχεν ἀνάγκην ὀριμυτάτων καρυκεύσεων. Οἱ ἄνθρωποι εἶχον συνειθίσῃ ἐκ τοῦ ἀμφιθεάτρου καὶ εἰς τὰ ὠμότατα τῶν θεαμάτων, ἡ δὲ ποίησις ἔπρεπε νὰ ἐξευρίσκη πράγματα περιέργα καὶ ἐπιτετηδευμένα, ἵνα κάμνῃ ὅπωςδῆποτε ἐντύπωσιν.

Ἄλλη εἰκὼν. Κατὰ τὴν ἄμυναν ἐνὸς προχώματος πρὸ τοῦ Δυρραχίου διεκρίθη πάλιν Καισαρικός τις κεντυρίων ὀνομαζόμενος Σκαίουας (Scaeva). Αὐτὸς ὁ Καῖσαρ ἀναφέρει τὰς ἀποδοθείσας αὐτῷ τιμὰς ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι (de bel. civ. 3, 53) καὶ λέγει ὅτι ἐν τῇ ἀσπίδι αὐτοῦ εὐρέθησαν ἑκατὸν εἰκοσὶν ὅπαι διατρυπήσεων. Ἦτο δ' ἐκεῖνος ὁ κεντυρίων, κατὰ τὸν Λουκανόν, τερατώδης ἄνθρωπος, ἐν εἶδος ἄρκτου. Οἱ συλλογεῖς παραδόξων

καὶ οἱ βιογράφοι τοῦ Καίσαρος συνδέουσι τὴν μνήμην αὐτοῦ ἀμέσως πρὸς τὴν τοῦ Ἀχιλίου μετὰ πολλῆς ζωηρότητος, περί τινα μόνον λεπτομέρειαν διαφωνοῦντες. Ἀλλ' ὁ Ἀππιανός, πηγὴν ἔχων προφανῶς τὸν Ἀσίνιον Πωλλίωνα, ὅστις ὑπῆρξε μάρτυς αὐτόπτης τοῦ πράγματος, διηγεῖται τὸ ἀνδραγάθημα ὡς ἑξῆς ¹⁾. « Ἐν δὲ ταῖς δὲ ταῖς πείραις (= συμπλοκαῖς) περί τι φρούριον ἡττωμένου τοῦ Καίσαρος στρατοῦ, λοχαγός, ὃ Σκευᾶς ὄνομα ἦν, πολλὰ καὶ λαμπρὰ ὄρων, εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἐτρώθη βέλει· καὶ προπηδῆσας κατέσεισεν ὡς εἰπεῖν τι βουλόμενος. Σιωπῆς δ' αὐτῷ γενομένης, Πομπηίου λοχαγὸν ἐπ' ἀνδρεία γινώριμον ἐκάλει· Σῶζε τὸν ὅμοιον σεαυτῷ, σῶζε τὸν φίλον, καὶ πέμπε μοι τοὺς χειραγωγήσοντας ἐπεὶ τέτρωμαι. Προσδραμόντων δ' ὡς αὐτομολοῦντι δύο ἀνδρῶν, τὸν μὲν ἔφθασε κτείνας, τοῦ δὲ τὸν ὦμον ἀπέκοψε. Καὶ ὁ μὲν τότε ἔπρασεν, ἀπογιγνώσκων ἑαυτοῦ καὶ τοῦ φρουρίου, τοῖς δ' ἄλλοις αἰδῶς ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι· καὶ ὁρμὴ προσέπιπτε καὶ τὸ φρούριον περιεσώθη, πολλὰ καὶ τοῦ φρουράρχου Μινουκίου παθόντος· ὃ γέ φασι τὴν μὲν ἀσπίδα ἐκαστὸν καὶ εἵκοσιν ἀναδέξασθαι βέλη, τὸ δὲ σῶμα ἐξ τραύματα, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ὁμοίως ἐκκοπῆναι. Τούτους μὲν δὴ Καῖσαρ ἀριστείοις πολλοῖς ἐτίμησεν κτλ. ». Τὸ ἀνδραγάθημα τοῦτο δὲν ἤθελε βεβαίως νὰ μὴ παρεμβάλλῃ ὁ Λουκανὸς εἰς τὸ ποίημά του. Καὶ δὲν ἦτο μὲν καὶ τῶρα δυνατόν, ὅπως περὶ τοῦ Ἀχιλίου, νὰ ἀποκρύψῃ ὅλως τὴν ἀλήθειαν καὶ νὰ μὴ ὁμολογήσῃ ἐνὸς Καισαρικοῦ τὸ κατόρθωμα, τὸ ἐκόλασεν ὅμως, καὶ παριστάνει τὸν Σκαίουαν ἢ Σκευᾶν, ὡς χυδαῖον καὶ κακούργον ἄνθρωπον, ῥέποντα πρὸς πράξεις μιαρὰς καὶ μὴ γινώσκοντα πόσον μέγα ἔγκλημα εἶναι ἡ ἀνδρεία ἐν ἐμφυλίῳ πολέμῳ (6, 147 ἑξ.). Μετὰ δὲ τὴν γελοίαν ταύτην εἰσαγωγὴν, ἀφειδῶς χύνει τὰ χρώματα ὁ ποιητής. Θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ κακούργου πυρίνους μομφὰς καὶ κατακρίσεις κατὰ τῶν φευγόντων συστρατιωτῶν. Τὸν βλέπομεν ἐκ τοῦ πύργου καὶ ἐκ τοῦ τεύχους ἐκσπενδονίζοντα πτώματα, λίθους, δοκοὺς

¹⁾ Παραθέτομεν αὐτὸ τὸ κείμενον τοῦ Ἀππιανοῦ (Ἐμφυλ. πολ. 2, 60.) Σ. Μ.

κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων. Ὁ σωρὸς τῶν πτωμάτων φθάνει εἰς τὸ ὕψος τοῦ τείχους, τότε δὲ ἐκεῖνος πηδᾷ ὡς πάνθηρ εἰς τὸ μέσον τῶν πολεμίων καὶ ἀκαταπαύστως ἐργάζεται διὰ τοῦ ξίφους. Ἀμβλύνεται τὸ ξίφος ἐκ τοῦ πολλοῦ αἵματος, καὶ ἐκεῖνος θραύει ἀπλῶς τὰ μέλη τοῦ ἐχθροῦ. Καθίσταται τὸ σημεῖον, καθ' οὗ πάντες βᾶλλουσι· πάντα τὰ βλήματα ἐπιτυγχάνουσιν, αἱ δὲ λόγχαι αἱ ἐμπαγεῖσαι εἰς τὰ ὀστέα του, τῷ χρησιμεύουσιν ὡς θώραξ. Ἰσταται ἐκεῖνος ὡς ἂν ἦτο πύργος, μετὰ δάσους λογχῶν ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ἀναίσθητος ὡς ἐλέφας. Ἐν βλήμα πλήττει τὸν ὀφθαλμόν του, ἐκκόπτει ἐκεῖνος ἀμφοτέρους ἐκ τῶν κογχῶν καὶ καταπατεῖ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὡς ἄρκτος τραυματισθεῖσα καθίσταται λυσσαλεώτερος, ἐν ᾧ τὴν μορφήν του καλύπτει αἱματηρὰ βροχή. Ἐρχεται κατόπιν ἡ δολία παράκλησις πρὸς τοὺς Πομπηϊανούς, ὅπως τὴν διηγείται ὁ Ἀππιανός. Ὁ Αὐλὸς (ὁ Πομπηϊανὸς λοχαγός) παρέχει πίστιν εἰς τοὺς λόγους του, τὸν πλησιάζει, ὅπως ἀποκομίσῃ τὸν τραυματίαν μετὰ τῶν ὅπλων του ὡς καλὸν λάφυρον, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐμπήγει τὸ ξίφος εἰς τὸν λαιμόν τοῦ Αὐλοῦ. Ἀλλ' ἤδη προσήρχοντο εἰς ἐπικουρίαν αἱ κοόρταις τοῦ Καίσαρος· ὁ ἀνδρεῖος πίπτει, τὸν ἀνασηκώνουσι λιπόθυμον ἐπὶ τῶν ὤμων. Οἱ συστρατιῶταί του τὸν προσκυνοῦσιν ὡς τὴν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς Ἀνδρείας. Τί ἐκέρδησεν ὁ ταλαίπωρος; Ἀντὶ θριάμβου ἓνα δεσπότην (262).

Εἶναι ιστορικῶς βεβαιωμένη, τοῦλάχιστον ὑπὸ τοῦ Φλώρου παραδεδομένη, ἡ ἀμοιβαία αἱματηρὰ σφαγὴ τοῦ πληρώματος ἐνὸς Καισαρικοῦ πλοίου, ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις τὸ εἶχε περικυκλώσῃ¹⁾. Τὴν ἐκουσίαν ταύτην κατακρεούργησιν περιγράφων ὁ ποιητὴς (4,521 ἐξ.), ἐπιτυχῶς παραβάλλει αὐτὴν πρὸς τὴν ἐν Θήβαις ἀλληλοσφαγίαν τῶν ἀνδρῶν τῶν φυτρωσάντων ἐκ τῆς σπορᾶς τῶν δράκοντείων ὀδόντων. Ἡ περιγραφὴ γί-

¹⁾ Φλώρ. 4, 2 (σελ. 99 ἐκδ. Otto Jahn): et cum exitum virtus non haberet, tandem ne in deditionem veniret, hortante tribuno Vulteio, mutuis icti bu inter se concurrunt. Σ. Μ.

νεται μὲ ὄλην τὴν ἡδυπάθειαν τῆς ὠμότητος. «Τὸ μόνον καθῆ-
κον τῆς στοργῆς, ὅπερ εἶχον οἱ σφάπτοντες, ἦτο νὰ ἐπιτυχάνωσι
καλῶς, ἵνα μὴ ἀναγκάζωνται νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸ πλήγμα
(565 ἐξ.)». Καὶ κατωτέρω· «Οὐδέποτε πλοῖον ὑμνήθη ὑπὸ τῆς
Φήμης ἀνὰ τὴν οἰκουμένην πλειότερον ἐκείνου. Ἀλλὰ τὰ ἔθνη,
καὶ μετὰ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο παράδειγμα, ἔχουσιν ἀκόμη ἱκανὴν
ἀνανδρίαν, ὥστε νὰ μὴ καταλαμβάνωσι πόσον εἶναι εὐκόλος ἡ
ἀπὸ τῆς δουλείας ἀπαλλαγὴ διὰ τῆς αὐτοχειρίας. Φοβοῦνται μὲν
ἐκεῖνα τοὺς βασιλεῖς ἕνεκα τοῦ σιδήρου, πτήσσει δὲ ἡ ἐλευθερία
ὑπὸ τὰ ἄγρια ὅπλα, ἀλλ' οὐδεὶς συλλογίζεται ὅτι τὰ ξίφη ἐδόθη-
σαν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα δι' αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι ἀποφεύγωσι
τὴν δουλείαν. Θάνατε, εἴθε νὰ ἀρνῆσαι νὰ ἀφαιρῆς τὴν ζωὴν ἀπὸ
τῶν ἀνάνδρων καὶ μόνον ἡ ἀνδρεία νὰ σέ εὐρίσκη ! (573 ἐξ.)». Ἡ ἐν τῇ Ἀφρικῇ περικύκλωσις τῶν ἀνδρῶν τοῦ Κουρίωνος ὑπὸ
τοῦ Νομαδικοῦ ἱππικοῦ, ἣν καὶ ὁ Καῖσαρ παριστάνει κατὰ τρόπον
ἀπαίσιον¹⁾, περιγράφεται φρικωδῶς ὑπὸ τοῦ Λουκανοῦ. Τόσος εἶ-
ναι ὁ συνωστισμὸς τοῦ φόνου, ὥστε καὶ οἱ νεκροὶ δὲν καταπί-
πτουσιν, ἀλλὰ μένουσιν ὄρθιοι (4, 746 ἐξ.).

Κατὰ πόσον τὰ λοιπὰ προέρχονται ἡ ἐκ τῆς ἰδίας τοῦ ποιη-
τοῦ εὐρέσεως, ἡ ἐξ ἱστορικῆς παραδόσεως, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ
προσδιορισθῇ. Ἵνα νεωτερίσῃ πως ὁ Λουκανὸς καὶ ἀποφύγῃ τὴν
σύγκρισιν πρὸς τε τὴν Αἰνείαδα καὶ πρὸς τὸ παλαιότερον ἔπος,
ὅπως σαφῶς ὑποδεικνύει, ἀποφεύγει κατὰ τὴν ἐν Φαρσάλῃ μάχην
τάς συνήθεις περιγραφὰς καὶ μονομαχιῶν καὶ τραυματισμῶν. Δὲν
ἦτο, λέγει, αὕτη κοινὴ μάχη, οὐδ' ἔρρευεν ἐν αὐτῇ τὸ αἷμα ἄν-
δρῶν μονομαχοῦντων, ἀλλὰ λαῶν ὅλων. Ἡ ἥττα ἐσήμαινε τὴν
δουλείαν τοῦ μέλλοντος διὰ παντὸς (7, 617 ἐξ.). Ἀλλ' οἱ νι-
νῆται διέρχονται νύκτα ἀπαισίαν. Αἱ σκιαὶ τῶν φονευθέντων ἐχ-
θρῶν, ἀδελφῶν καὶ πατέρων, ταραττοῦσι τὰ ὄνειρα αὐτῶν, τὸν
δὲ Καῖσαρα βασανίζουν αἱ Ἑρινύες, ὅπως τὸν Ὀρέστην (7, 760
ἐξ.). Συμπληροῖ δ' ὁ Καῖσαρ τὴν κακουργίαν του, παραθέτων μὲν

¹⁾ De bel. civil. 2, 38. Σ. Μ.

τῇ ὑστεραίᾳ συμπόσιον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἀρνούμενος δὲ πυρὰν εἰς τοὺς πεσόντας πολίτας. Εἶναι δὲ ἀηδὴς ἡ εἰκὼν τῆς φρίκης ἀνὰ τὸ εὐρὺ πεδίον τῶν νεκρῶν, ἥτις ἐκτυλίσσεται ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐβδόμου βιβλίου. Βλέπομεν τὰ ἄγρια θηρία, τοὺς κύνας καὶ τοὺς οἰωνοὺς ἐντρυφῶντας εἰς τὴν νεκρὰν λείαν. Οὐδέποτε ἄλλοτε εἶχεν ἐπὶ τοσοῦτον καλυφθῇ ὑπὸ ἀρπακτικῶν ὀρνέων ὁ οὐρανός. Ἀλλὰ τὰ ἅπληστα πτηνὰ καὶ τὰ θηρία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβροχθίσωσι τόσον ὑπέρογκον βορὰν. Σπαράττουσι μόνον τινὰ ἐκ τῶν μελῶν, τὸ δὲ πολὺ μέρος τοῦ σώματος τοῦ λαοῦ τῶν Λατίνων, κεῖται καταπεφρονημένον (7, 787 ἐξ.).

Ἄλλως δὲ τὰ κατὰ τὴν Μασσαλίαν, παρέσχον ἤδη ἱκανὴν ὕλην πρὸς φιλοτέχνησιν μεμονωμένων εἰκόνων, εἰς ἰδιορρύθμους· δὲ μάλιστα καὶ ὅχι πολὺ τετριμμένας περιγραφὰς ἔδωκαν ἀφορπὴν οἱ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνες. Ῥωμαῖός τις, οὗ τὸ πλοῖον εἶχε πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων περικυκλωθῇ, πληγώνεται συγχρόνως καὶ κατὰ τὸ στῆθος καὶ κατὰ τὸν αὐχένα· αἱ αἰχμαὶ τῶν λογχῶν συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας ἐντὸς τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἐκχέομενον αἷμα συνεχδάλλει ὁμοῦ μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ αὐτὰς ἀμφοτέρως (3, 585 ἐξ.). Ἄλλος πάλιν διασχίζεται αὐτόχρημα εἰς δύο τεμάχια, ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ μέρει τοῦ σώματος ἡ ἐπίμονος ψυχὴ διατηρεῖται ἀκόμῃ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς (635 ἐξ.). Πλοῖόν τι ἀνατρέπεται, διότι πάντες συνωλοῦνται πρὸς τὴν ἐτέραν αὐτοῦ πλευράν. Οἱ ἄνδρες καταπίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὸ κοῖλον σκάφος τοὺς καλύπτει. Ἐν ᾧ δὲ τις νεανίας σφύζεται κολυμβῶν, διατρυπᾶται ὑπὸ τῶν σιδηρῶν ἐμβόλων δύο ἄλλων πλοίων ἀντιθέτως προσπλεόντων. Πληγωμένοι καὶ ναυαγοὶ προσπαθοῦσι νὰ ἀναρριχηθῶσι πρὸς ἓν ἐκ τῶν ἰδικῶν τῶν σκαφῶν, ἀλλὰ τοῦτο κλονίζεται καὶ κινδυνεύει νὰ καταβυθισθῇ, ἐὰν καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι ἐπιβῶσιν αὐτοῦ. Ἀποκόπτουσι λοιπὸν οἱ ἐν τῷ πλοίῳ τοὺς βραχίονας παντὸς τείνοντες αὐτοὺς πρὸς βοήθειαν, ὥστε βυθίζονται πάλιν ἐντὸς τῶν κυμάτων οἱ κορμοί. Πάντα τὰ βλήματα ἐξηντλήθησαν, ἀγωνίζονται τώρα μὲ τὰς κώπας καὶ κομμάτια

πλοίων, ἢ μεταχειρίζονται τὰ ὄπλα, τὰ ὅποια ἐξάγουσιν ἐκ τῶν τραυμάτων τῶν πεσόντων ἢ καὶ ἐξ ἑαυτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἐσφενδονίζετο καὶ πῦρ, ἀναφλέγονται καὶ τὰ σκάφη. Ζητοῦσι πάντες σωτηρίαν· «ἐκ χιλίων εἰδῶν θανάτου, ἐκείνον μόνον φοβοῦνται, ἐξ οὗ ἤρχισαν ἤδη νὰ ἀποθνήσκωσιν» (689 ἐξ.). Ὁ ἀγὼν ἐξακολουθεῖ ἀκόμῃ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κυμάτων. Δύτης τις καταβυθίζει τὸν ἀντίπαλόν του, ἀλλὰ θέλων νὰ ἀναβῇ πάλιν ὡς νικητὴς εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὑδάτων, προσέκρουσεν εἰς τὴν τρόπιν ἐνὸς πλοίου καὶ κατέπεσε πάλιν διὰ παντός. Τυρρηνοῦ τινος ἐκκόπτονται ὑπὸ σφενδόνης ἀμφότεροι οἱ ὀφθαλμοί, ἀλλ' ὅμως ἐξακολουθεῖ νὰ μάχεται, ἀόμματος δὲ πλέον ὢν, χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν συστρατιωτῶν ὡς ἐσφενδονιστικὴ μηχανή, πληγώνει δὲ θανασίμως τὸν νεαρὸν Ἀργον, οὗτινος ὁ γέρον πατὴρ εὕρισκετο εἰς τὴν ἀντίθετον ἄκραν τοῦ πλοίου. Μόλις βασταζόμενος καὶ συχνάκις πίπτων προστρέχει πρὸς τὸν θνήσκοντα υἱόν, ἵνα κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του. Ἀπ' οὗ δὲ ὅπωςδὴποτε ἡμβλύνθη τὸ πρῶτον ἄλγος καὶ συνῆλθεν ἀπὸ τῆς καταπλήξεως, διατρυπᾷ διὰ τοῦ ξίφους τὸ στῆθος του καὶ οὕτως ἔχων ῥίπτεται εἰς τὴν θάλασσαν (751).

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ ὁ περὶ τὰ ρητορικὰ πεπειραμένος Λουκανός, ὁσάκις εὕρισκει εὐκαιρίαν, κάμνει πολλὴν χρῆσιν τοῦ χρωστήρος. Ὅ,τι ὁ Καῖσαρ (de bel. civ. 1, 84) καὶ ὁ Φλώρος (4, 2, 10) ἀναφέρουσι δι' ὀλίγων λέξεων, τὴν διψαν δηλαδὴ, ὑφ' ἧς ἐταλαιπωρήθησαν ἐν Ἰσπανίᾳ οἱ μεταξὺ ἀνύδρων λόφων ἀποκεκλεισμένοι Πομπηϊανοί, παρουσιάζει πάλιν ὁ Λουκανός (4, 292 ἐξ.) πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν διὰ σειρᾶς περισσοτεχνικῶν εἰκόνων. Περιγράφει τὴν ματαίαν ἀναζήτησιν καὶ σκαφὴν πρὸς ἀνεύρεσιν πηγῶν, τὰς πενιχρὰς καὶ ἀηδεῖς προσφυγὰς εἰς τὰ ἐνόντα, τὴν ἀπηλπισμένην κατασκόπευσιν τῆς βρογχῆς, τοὺς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν διψώντων δύο ποταμούς, ἐφ' ὧν ἦσαν ὅμως ἐντελῶς ἀποκεχωρισμένοι. Καὶ ἔπειτα ὅποια ἀντίθεσις, ὅτε πιεσθεὶς ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὁ Ἀφράνιος, παρεδόθη! Ἢ παρὰ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν πορεία, ἢ ἀπληστος καὶ ἀχόρεστος πόσις! (365 ἐξ.).

Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Καίσαρος τοῦ νὰ μεταβῇ κρυφίως ἐξ Ἡπείρου εἰς τὴν Ἰταλίαν, δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν ποιητὴν νὰ ποικίλῃ ὡσαύτως παντοιοτρόπως τὸ θέμα του (5, 504 ἐξ.). Καὶ πρῶτον μὲν ἐπιδεικνύει εἰκόνας εἰδυλειακάς· περιγράφει πῶς διαβαίνει ἄγνωστος ὁ στρατηγὸς διὰ μέσου τοῦ κοιμωμένου στρατοπέδου, περιγράφει πενιχρὰν καλύβην λεμβούχου ἐν τῇ παραλίᾳ καὶ τὸν Ἀμύκλαν ἐξηπλωμένον ἐπὶ στρώματος ἐκ σχοίνων καὶ καλάμων, καθὼς καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν διαπραγματεύσεις. Ἐρχεται ἔπειτα τὸ κύριον μέρος. Μία ἐξαισία θαλασσινὴ περιγραφή. Παριστάνεται ὁ αὐξάνων κίνδυνος ἐπὶ τῆς ἐλαφρᾶς λέμβου μὲ τὴν ἐπικρεμαμένην θύελλαν, ἡ καταιγίς, ὁ παταγώδης ἄγών τοῦ ἀνέμου καὶ τῶν κυμάτων. Τὸ μόνον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δυσαρεστεῖ ἐν τῇ περιγραφῇ ταύτῃ εἶναι ὅτι ὁ περίφροντις λεμβοῦχος ἀντὶ ἐνὸς δυσοιῶντος καιρικοῦ σημείου, ἀπαριθμεῖ μίαν ὠδεκάδα (540 ἐξ.). Κακὸν εἶναι ἐπίσης, ὅτι ὁ Καῖσαρ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κινδύνου προσφωνεῖ τὸν γέροντα διὰ λόγου συντεταγμένου τεχνικῶς, ἀντὶ νὰ ἐπιθαρρύνῃ αὐτὸν διὰ τῶν περιφήμων λέξεων· « Καίσαρα φέρεις καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλέουσαν » ¹⁾. Ἀκαιρος δ' ὡσαύτως εἶναι καὶ ὁ κατόπιν πλήρης φιλαυτίας μονόλογος, δι' οὗ ὁ Καῖσαρ παρασκευάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἐπικείμενον θάνατον.

Ὡς πρὸς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸν Κάτωναν, ὁ Λουκανὸς θὰ ἀνέδραμε βεβαίως εἰς τὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου χρησιμοποιοθὲν Ἐγκώμιον Κάτωνος, τὸ συγγραφέν ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς συγχρόνου καὶ ὁμοδόξου αὐτοῦ Θρασέα Παίτου, ὅστις πάλιν κατὰ προτίμησιν ἠκολούθησε τὸν Μουνάτιον Ῥοῦφον, φίλον τοῦ Κάτωνος. Γινώσκουμεν δὲ ὅτι ἐν τῷ ἐγκωμίῳ ἐκείνῳ ἀνεγράφετο διεξοδικῶς καὶ ἐπὶ τὸ εὐφημότερον τὸ ὁπωσοῦν σκανδαλῶδες ἐπεισόδιον τοῦ γάμου τῆς Μαρκίας, τῆς γυναικὸς τοῦ Κάτωνος, πρὸς τὸν ῥήτορα Ὀρθήσιον, ἣν χρεύσασαν, ἀνέλαβε πάλιν ὁ Κάτων ἐπὶ χρήμασι πολλοῖς, διότι ὁ Ὀρθήσιος θνήσκων ἀφῆκεν αὐτὴν κληρονόμον ²⁾.

¹⁾ Πλούταρχ. ἐν β. Καίσα. 38 Σ. Μ.

²⁾ Πλούταρχ. ἐν β. Κάτ. νεωτ. 52 Σ. Μ.

Διὰ τοῦτο δ' ἴσως καὶ ὁ Λουκανὸς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ (326 ἐξ.) ἀναφέρει τὸ ἐπεισόδιον τῆς Μαρκίας καὶ τὸν νέον τῆς γάμον πρὸς τὸν Κάτωνα. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν δικαιολογεῖ ὁ ποιητὴς τὴν διαγωγὴν τοῦ Κάτωνος (330), εἶχεν ἤδη ἐπινοηθῇ ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς ῥητορικαῖς σχολαῖς συνταττόντων τοιαύτας μελέτας, συμφωνεῖ δὲ καθ' ὅλου πρὸς ὅσα περὶ τούτου ἔλεγεν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ὁ Θρασέας. Ἡ δὲ θεατρικὴ παράστασις, δι' ἧς ἐν τῷ ποιήματι περιγράφεται ἡ πενθοῦσα χήρα ἐρχομένη ἐκ τοῦ νωποῦ τάφου τοῦ Ὀρτησίου, μὲ λυτὴν τὴν κόμην καὶ ἐσπαραγμένας τὰς παρειάς, καὶ ἀπροσδοκῆτως εἰσβάλλουσα εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κάτωνος, προέρχεται φυσικῶς ἐξ ἰδίας τοῦ Λουκανοῦ εὐρέσεως. Ἀπειρίαν δὲ σχεδὸν μαθητικὴν ἐλέγχει τὸ ὅτι ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ ταύτῃ ἀπαριθμεῖ ὁ ποιητὴς πάσας τὰς λεπτομερείας τῆς γαμηλίου τελετῆς, ἵνα εἴπῃ, ὅτι τὰ νενομισμένα δὲν ἐτελέσθησαν κατὰ τὴν ἐκ δευτέρου ἔνωση τῆς Μαρκίας πρὸς τὸν Κάτωνα (352 ἐξ.). Καὶ ἄλλαι δὲ σχετικαὶ λεπτομέρειαι, ἐκ τῆς αὐτῆς ἴσως πηγῆς προερχόμεναι, ἀναγιγνώσκονται παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ. Ἡ δὲ ἐν τῷ ποιήματι (2, 380 ἐξ.) πλήρης ἐννοιῶν διατύπωσις περὶ τῆς στωικῆς ἀντιλήψεως τοῦ βίου τοῦ Κάτωνος (380 ἐξ.), ἐνδεχόμενον νὰ ἐλήφθῃ ἐπίσης κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς μέρη παρὰ τοῦ Θρασέα.

Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ Φαρσαλὶς δὲν ἔχει ἐκείνας τὰς ιδιότητες, αἵτινες εἰς πᾶν ποιητικὸν λογοτέχνημα μόναι προσδίδουσι χάριν, ἄρωμα καὶ ζέσιν. Αἱ Χάριτες δὲν παρέστησαν κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῆς. Ἐπικρατεῖ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πικρὰ σοβαρότης καὶ ῥητορικὸν πάθος μίσους καὶ ὀδύνης, ἡ δὲ ἀτελεύτητος αὕτη μονοτονία ζαλίζει καὶ καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην. Θερμότεροι ἤχοι τῆς καρδίας οὐδέποτε σχεδὸν ἀντηχοῦσι, καὶ τοῦτο διότι ἀπὸ τοῦ ποιήματος ἀπεκλείσθησαν τέλειον αἰ φυσικαὶ καὶ ἀνθρώπιναι σχέσεις τῆς φιλίας καὶ τοῦ ἔρωτος. Μόνον ἄνδρες ἐνεργοῦσι, τὸ δὲ γυναικεῖον στοιχεῖον ἐκπροσωποῦσιν ὀλίγα μόνον καὶ δευτερεύοντα πρόσωπα. Ἡ Μαρκία, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ὀλίγον συγκινεῖ ἡμᾶς. Ἴσως ἦτο προσωρισμένη νὰ δράσῃ ἀκόμη κατὰ τὸν

θάνατον τοῦ Κάτωνος, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε τώρα δὲν ἐμφανίζεται πλέον. Ἡ Κορνηλία, ἡ πιστὴ σύζυγος τοῦ Πομπηίου, οὐδὲν ἄλλο κατὰ βῆθος πράττει, ἢ νὰ παραλύῃ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, διότι ὁ Πομπήιος ἐξ ἀνασκοπῆς πρὸς αὐτὴν χαλαρώνει τὴν δραστηριότητά του (5, 727 ἐξ.). Παρὰ τὴν θέλησίντης ἄγει αὐτὴν εἰς τὴν Λέσβον, ἐκεῖ δὲ μένει ἄπρακτος, καὶ μόνον βραδύτερον συνοδεύει τὸν φυγάδα εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα ἴδῃ τὴν δολοφονίαν του καὶ τὸν πενθήση πλέον ὡς χήρα (8, 43 ἐξ. 577 ἐξ. 637 ἐξ. 9, 51 ἐξ. 167 ἐξ.). Ἀληθὲς ἀπόλαυσις θὰ ἦτο, ἂν ἀφ' οὗ ἤθελε διεξέλθῃ πάσας ἐκείνας τὰς φρικτῶδεις διηγήσεις καὶ ταλαιπωρίας, ἐτέρπετο ἡ φαντασία εἰς τὸ κάλλος γυναικός, οἷα ἦτο ἡ Κλεοπάτρα, ἣτις ἐμφανίζεται ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ. Ἀλλ' ὁ στωϊκὸς σοφιστὴς δὲν ἔχει πολὺ ἐνδιαφέρον πρὸς τοιαῦτα πράγματα. Περὶ τῆς Κλεοπάτρας αὐτὸς φρονεῖ, ὅτι δὲν ἦτο ἡ ἢ Ἐρινὺς τοῦ Λατίου, καὶ Ἐρινὺς μᾶλλον ἀπαισία διὰ τὴν Πώμην ἢ ὅσον ὑπῆρξε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ Ελένη (10, 59 ἐξ.), ὑποδηλώνων τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸ Ἄκτιον. Περὶ τῶν θελγέτρων τῆς γυναικὸς οὐδεὶς λόγος. Ἡ νύξ, ἣν παρέσχεν εἰς αὐτὴν ὁ Καῖσαρ θεωρεῖται αἰσχρὰ ἁμαρτία (68 ἐξ.). Βλέπομεν μόνον τὴν πολυτέλειαν ἐνὸς ἀνατολικοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ μανθάνομεν τοῦλάχιστον πόσον μεγαλοπρεπὲς ἦτο τὸ ὑπὸ τῆς Κλεοπάτρας παρατεθὲν γεῦμα μὲ τὰ λαμπρά του ἐπιτραπέζια σκεύη καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς οἶνους (111 ἐξ.).

Καὶ ἐνταῦθα δὲ δὲν λείπουσιν αἱ τετριμμέναι ἠθικαὶ σκέψεις, ὧν ἐν γένει ὁ νεαρὸς ποιητὴς κάμνει ὑπερβολικὴν χρῆσιν. Ἀγαθὴ ἐντύπωσις ἐμποιεῖται εἰς τὸν ἀναγνώστην, ὅταν ὁ Λουκανὸς τοὺς παραδοθέντας τῷ Καίσαρι καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντας χάριν Πομπηϊανούς συνοδεύει εἰς τὴν πατρίδα, περιγράφων μετ' ἐγκωμίων τὸν εἰρηνικὸν καὶ οἰκιακὸν βίον (5, 382 ἐξ.). Ὀλίγῳ δὲ πρότερον διακηρῆται, ὅτι ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες τὸν ἀπεξηραμμένον αὐτὸν λάρυγγα δροσίζουσι διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, ὀφείλουσι πάντες νὰ διδαχθῶσι, πόσον ὀλίγων πραγ-

μάτων ἔχει πραγματικὴν ἀνάγκην ἢ φύσιν καὶ πόσον κατακριτέα εἶναι ἢ ἐζητημένη ἡδυσπάθεια (373 ἐξ.). Ὁ γέρων λεμβοῦχος, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν πτωχικὴν καλύβην κρούει ὁ Καῖσαρ, ὀφείλει τὸν ἀμέριμνον ὕπνον του εἰς τὴν πενίαν, τὸ παραγνωρίζομενον ἐκεῖνο δῶρον τῶν θεῶν, διότι τίνας πύλας τειχῶν ἢ ναῶν ἤθελε κρούσῃ ὁ Καῖσαρ χωρὶς νὰ διασπείρῃ τὸν τρόμον; Μόνον ὁ γέρων λεμβοῦχος ἔνεκα τῆς πενίας του δὲν ἐφοβήθη (5, 527 ἐξ.). Ἀφορμὴν λαμβάνων ὁ ποιητὴς ἐκ τοῦ Μετέλλου, ὅστις ἀνδρείοτατα ὑπερασπίζεται ἐναντίον τοῦ Καίσαρος τὸν δημόσιον θησαυρόν, παρατηρεῖ ὅτι ἡ φιλοχρηματία εἶναι τὸ μόνον πάθος, ὅπερ δὲν φοβεῖται τὸν σίδηρον καὶ τὸν θάνατον· οἱ νόμοι παραδίδονται ἄνευ ἀγῶνος, ὅχι ὅμως καὶ τὸ ταπεινότατον τῶν πραγμάτων, τὸ χρῆμα (3, 115 ἐξ.).

Εἰς τὴν ὑπαρξίν προσωπικῶν θεῶν πολλὴν πίστιν δὲν ἔχει ὁ Λουκανός, δι' ὃ καὶ θεωρεῖ αὐτοὺς ὡς ἀπράγμονας τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων θεατάς, λέγων (8, 706), ὅτι οὔτε τὴν εὐτυχίαν τοῦ Πομπηίου ἐτάραξέ τις ἐκ τῶν θεῶν, οὔτε εἰς τὴν δυστυχίαν αὐτοῦ ἐπεκούρησε. Πλέον δὲ ἢ ἅπαξ ἐκφράζονται ὑπὸ τῶν θνητῶν μομφαὶ ἐναντίον τῶν ἀθανάτων ἔνεκα τῆς ἀδιαφορίας των (λόγου χάριν ἐν 9, 87). Ἄν ὅμως ὑπάρχῃ ἀνέκαθεν πρόνοιός τις περὶ τοῦ κόσμου, ἢ ἂν τυφλὴ μόνον τύχη κυβερνᾷ τὰ πάντα, περὶ τούτου ῥητῶς δὲν ἀποφαίνεται ὁ ποιητὴς. Ὅπωςδὲποτε ὅμως νομίζει ὅτι καλύτερον εἶναι, ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν προγινώσκουσι τὰ μέλλοντα, διότι ἡ ἄγνοια αὕτη ἀφίνει τόπον εἰς τὴν ἐλπίδα (2, 4 ἐξ.). Ἀναγνωρίζει ὅμως τῆς εἰμαρμένης τὴν δύναμιν, καθὼς καὶ τῆς τύχης τὴν ἐνέργειαν. Εἰς τὴν εἰμαρμένην δὲ καὶ εἰς τὴν τύχην πιστεύει καὶ ὁ Καῖσαρ (1, 226 ἐξ.). Ἄλλ' ἢ τύχη δολίως ἠπίστησε πρὸς τὸν Πομπήιον (8, 701) καὶ αὐθαιρέτως ἐνήργησε, φεισθεῖσα πολλῶν ἐνόχων (3, 448 ἐξ.). Ἐπὶ τῶν νεκρῶν ὅμως οὐδεμίαν ἔχει δύναμιν· ἡ γῆ δέχεται πάλιν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ὅ,τι ἐγέννησεν (8, 818 ἐξ.). Ἄλλ' ὅμως, συμφώνως πρὸς τὰ στοικὰ δόγματα ἡ ψυχὴ τοῦ Πομπηίου ἀνέρχεται εἰς τὸν αἰθέρα,

ἐνθα, μεταξύ γῆς καὶ σελήνης, ἐξακολουθοῦσι νὰ ζῶσιν ὡς ἡμί-
θεοι οἱ κατὰ τὸν ἐπὶ γῆς βίον ἀσκήσαντες τὴν ἀρετὴν (9, 1 ἐξ.).
Συμφώνως δ' ἐπίσης πρὸς τὰ δόγματα τῶν Στωϊκῶν πιστεύει καὶ
ὁ Λουκανός, ὅτι τὸ τέλος τοῦ κόσμου θὰ ἐπέλθῃ διὰ πυρός (7,
812 ἐξ.).

Τοιαύτας δὲ θρησκευτικὰς ιδέας ἔχων ὁ Λουκανός, ἔπρεπεν εἶ-
ναι ἀνάγκης νὰ παραλείψῃ ἐκ τοῦ ποιήματος μέγα μέρος τῶν συνή-
θων ἐπικῶν στολισμάτων. Ἐλείψε λοιπὸν ὁ Ὀλυμπος καὶ αἱ ἐκ-
κλησίαι τῶν θεῶν καὶ αἱ ἐπὶ γῆς ἐμφανίσεις τῶν ἀθανάτων καὶ ἡ
ἄμεσος αὐτῶν ἐπέμβασις εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔλειψεν
ὅλος ὁ ὄμιλος τῶν δαιμόνων καὶ τῶν ὑπηρετικῶν θεοτήτων, ὁλό-
κληρος ἐν γένει ὁ ὑπερανθρώπινος κόσμος. Τὰ πάντα διεξάγονται
ἐπὶ σκηνῆς ἐπιγείου, τὰ μόνα δὲ δρῶντα πρόσωπα ἐν τῇ Φαρ-
σαλίδι εἶναι οἱ ἄνθρωποι. Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος ἀποτελεῖ σπου-
δαιοτάτην ῥῆξιν πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις τῆς ἐπικῆς ποιή-
σεως. Μικρὸν δὲ μόνον ἀντιστήκωμα ἀντὶ τῶν παραλείψεων ἐκεί-
νων, εἶναι τὰ θαυματουργὰ σημεῖα, οἱ ἀστέρες, τὰ ὄνειρα, αἱ
ὀπτασίαι, αἱ μαντεῖαι, αἱ μαγικαὶ τέχναι καὶ ὁ Ἄδης, εἰς ἃ πάντα
πιστεύει ὁ ποιητής, ὅπως καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἄνθρωποι. Ὁ
σοφὸς Νιγίδιος Φίγουλος ἀναγινώσκει εἰς τοὺς ἀστέρας, ὅτι ἐπι-
κρέμαται πόλεμος μακρὸς, ὅστις θὰ γεννήσῃ δεσπότην (1, 639
ἐξ.) καὶ ἐπιβεβαίωσιν οὕτω τρομεροὺς οἰωνούς. Συμφώνως πρὸς τὰ
ιστορούμενα ὑπὸ τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Ὀρωσίου, διη-
γεῖται ὁ Λουκανὸς τὴν μετάβασιν τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου εἰς τὸ
ἐν Δελφοῖς μαντεῖον καὶ δι' ἐκτενοῦς ἐπεισοδίου περιγράφει τὴν
στάσιν τῆς Πυθίας (5, 67 ἐξ.). Ἀλλαχοῦ χωρικοὶ βλέπουσιν
ἀνερχομένην τὴν σκιὰν τοῦ Μαρίου (1, 582 ἐξ.). Εἰς τὸν Πομ-
πήιον ἐμφανίζεται κατ' ὄναρ, ἐν τῷ διάπλῳ ἀπὸ Βρεντεσίου εἰς
τὴν Ἡπειρον, ἡ ἀποθανοῦσα αὐτοῦ σύζυγος Ἰουλία, ἡ θυγάτηρ
τοῦ Καίσαρος (3, 9 ἐξ.). Ἡ ἐπιφανεῖσα σκιὰ ἀγγέλλει εἰς τὸν
Πομπήιον, ὅτι ἐξεδιώχθη ἐκ τῶν Ἡλυσείων εἰς τὸ σκότος τῆς
Στυγός. « Εἶδον, λέγει, τὰς Εὐμενίδας ἐπισειούσας τὰς δᾶδας

αὐτῶν ἐναντίον τῶν ὑμετέρων ὅπλων. Ὁ Χάρων παρασκευάζει πολυάριθμα ἀκάτια. Ἐν τῷ Ταρτάρῳ προετοιμάζεται τόπος πρὸς κολασμὸν πολλῶν ἀνθρώπων, αἱ δὲ Μοῖραι μόλις προφθάνουσι νὰ ἐκτελῶσι τὸ ἔργον των». Λέγει ὅτι οἱ βασιλεῖς τῶν σιγώντων ἐπέτρεψαν αὐτῇ νὰ ὑποσχεθῇ εἰς τὸν πρῶτον σύζυγον, τὸν διακόπτοντα διὰ τοῦ ξίφους ἱεροὺς δεσμούς, ὅτι, ἐφ' ὅσον διαρκεῖ ὁ πόλεμος, θὰ ἐμφανίζεται πρὸς αὐτὸν ὡς ἀγαθὸς δαίμων, διότι ἀφ' οὗ συνῆψε δεύτερον γάμον πρὸς τὴν Κορνηλίαν, ἡ Τύχη ἐστράφη κατ' αὐτοῦ. Ἡ σκηνὴ αὕτη ῥίπτει ἱκανὸν φῶς ἐπὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ Πομπηίου.

Εἰς αὐτὰ ὅμως τὰ βάραθρα τῆς σκοτεινῆς δεισιδαιμονίας, οἷα ὑπῆρχε τότε διαδεδομένη παρὰ μικροῖς καὶ μεγάλους, κατέρχεται τῷ ὄντι ὁ ποιητής, ἐκεῖ ἔνθα περιγράφει τὰς τέχνας τῶν μαγισσῶν τῆς Θεσσαλίας (7, 438 ἐξ.). Μετὰ σοβαρότητος ἐρωτᾷ, πόθεν προέρχεται ἡ δύναμις αὕτη ἡ ἀσκουμένη ἐπὶ τῶν θεῶν· ὑπακούουσιν ἄρά γε οἱ θεοὶ ἐκουσίως, ἢ ὑπείκοντες εἰς τὴν ἀνάγκην; (492 ἐξ.). Φαίνεται δὲ ὅτι ἀντλεῖ ἔκ τινος μαγικοῦ βιβλίου (ὑπῆρχον δὲ τὸ πάλαι πολλὰ τοιαῦτα βιβλία), διότι ἡ περιγραφή του ἐλέγχει πλήρη καὶ τελείαν γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Ἐκ δημῶδων δὲ παραδόσεων ἱκανὰ εἶχε μάθη περὶ τῆς περιφήμου Ἐριχθοῦς, τῆς μαγίσσης, ἥτις διὰ βεβηλώσεως τῶν νεκρῶν ἀνεκάλει τὰς σκιάς· τὸ θέμα τοῦτο ἐξήντησε τελείως ὁ ποιητής. Ὁ Σέξτος Πομπήιος, ὅστις ἐπισκέπτεται τὴν μάγισσαν, ἵνα μάθῃ παρ' αὐτῆς τὴν ἐκβάσιν τοῦ πολέμου, τὴν εὕρισκει καθημένην περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐπὶ τινος κρημοῦ τοῦ Αἵμου, ἐστραμμένην πρὸς τὴν Φάρσαλον, καὶ ποθοῦσαν αἶμα καὶ πτώματα (575 ἐξ.). Κολακεύεται ἐκ τῆς ὑψηλῆς ταύτης ἐπισκέψεως, καὶ λέγει ὅτι δὲν δύναται μὲν νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰς γενικὰς τύχας τοῦ κόσμου (μόνον δὲ μεμονωμένης ψυχῆς δύναται νὰ συντομεύσῃ ἢ νὰ ἐκτείνῃ τὸν βίον), ἀλλ' ὅπωςδῆποτε θὰ ἐξιχνιάσῃ εὐκόλως τὸ μέλλον. Ἐκλέγει τὸ πτώμα ἐνὸς Πομπηϊανοῦ ἄρτι φονευθέντος, τὸ σύρει εἰς τὸ σπήλαιον αὐτῆς, ὁπόθεν ὑπῆρχεν ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Ἄδην, καὶ

ἐκεῖθεν ἐξορκίζει τὰς καταχθονίους δυνάμεις νὰ ἀναπέμψωσι πάλιν εἰς τὴν γῆν τὴν ἐκεῖσε πρὸ ὀλίγου καταβᾶσαν σκιάν. Ἡ μαγικὴ τέλεισις, ἡ μορφή τῆς μαγίσσης, ἡ ἀνάμιξις τῶν διαφόρων δηλητηρίων τῶν ἀναγκαιούντων εἰς τὴν θυσίαν, ἡ ἀπαισία καὶ συγκεχυμένη παραφωνία τῶν φθόγγων, ἡ ἐπικλήσις καὶ ἡ ἀπειλή τῶν ἐν Ἄδου, πάντα ταῦτα περιγράφονται μετὰ μοναδικῆς εἰδικότητος. Χρειάζεται ἰδιαιτέρα βία ἵνα ἡ πλανωμένη σκιά εἰσέλθῃ πάλιν εἰς τὸ θνητὸν αὐτῆς σκῆνωμα, διότι τὸ φοβεῖται. Ἐπὶ τέλους εἰσδύει εἰς τὰς φλέβας τὸ αἷμα, τὸ σῶμα ἀνεγείρεται καὶ περιμένει τὴν ἐρώτησιν, διότι μόνον ἐρωτώμενον δύναται νὰ λαλήσῃ. Ὅσα λέγει περὶ τῶν ἐν Ἄδου νεκρῶν Ῥωμαίων (τοῦ Βρούτου, τοῦ Κατιλίνα, τοῦ Σκηπίωνος κτλ.) προφανῶς ἐγράφησαν, ὡς πρὸς τὸ γενικὸν μέρος τοῦ θέματος, κατὰ μίμησιν τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν ἡρώων ἐν τῷ ἔκτῳ βιβλίῳ τῆς Αἰνεΐδος. Καὶ ἐν γένει δὲ ὁλόκληρον τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ἐξορκισμοῦ τῶν σκιῶν, ἀντικαθιστᾷ κατὰ παράδοξον τρόπον τὰς συνήθεις Καταβάσεις εἰς Ἄδου.

Πρὸς τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων ποιητῶν δὲν ἔχει πολλὴν ἀγάπην ὁ Λουκανός, ἃν καὶ δὲν ἔχει καὶ ἀφορμὴν, ὥστε ἐξ ἅπαντος νὰ ἀσχοληθῇ περὶ αὐτοῦς. Χάριν ὅμως ἀναψυχῆς ἀπὸ τῶν πραγματικῶν ἱστορικῶν γεγονότων, παρεμβάλλει, ἀλλὰ σπανίως εἰς τὴν διήγησιν καὶ τι ἄνθος ἐκ τοῦ μυθολογικοῦ κήπου, χαρακτηρίζον ὅμως αὐτὸ ὡς τοιοῦτον. Πρὸς τὸν Κουρίωνα λόγου χάριν διηγεῖται ἰθαγενής τις ἐν Ἀφρικῇ τὴν πάλην τοῦ Ἀνταίου, τοῦ ἥρωος τῆς Μαυριτανίας, πρὸς τὸν Ἡρακλέα (4, 589 ἐξ.). Εἶναι δὲ μάλιστα ἡ περιγραφὴ αὕτη τοῦ Λουκανοῦ, ἡ ἀρχαιοτάτη καὶ λεπτομερεστάτη περὶ τοῦ μύθου τοῦτου παράστασις, ἣτις ἐσώθη ἐν τῇ παλαιᾷ ποιήσει, καὶ τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Ῥωμαϊκῇ. Ὅτι ὁ μῦθος ἦτο γνωστὸς τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἐκίνει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν, μαρτυρεῖ ἡ ἐπίσκεψις, ἣν εἶχεν ἤδη κάμῃ (τῷ 673 ἀ. Ῥ. 81 π. X.) ὁ Σερτώριος πρὸς τὸν τάφον τοῦ γίγαντος ¹⁾ Τὸν με-

¹⁾ α) Ἐνταῦθα (ἐν τῇ Μαυρουσίᾳ ἢ Μαυριτανίᾳ) τὸν Ἀνταῖον οἱ Αἰθῶες ἱστοροῦσι κει-

ταξὺ λοιπὸν Ἀνταίου καὶ Ἡρακλέους ἀγῶνα διηγεῖται ὁ Λουκανὸς κατὰ τρόπον ἐναργέστατον· γινώσκει τεχνικῶς πᾶσαν περὶ τῆς πάλης λεπτομέρειαν, ὥς ἂν ἦτο διδάσκαλος ἐκείνου τοῦ ἀγωνίσματος. Ἴσως δὲ φιλοτεχνῶν τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον, ἤθελε νὰ κατασκευάσῃ εἰκόνα ἀντίστοιχον πρὸς τὸ τοῦ Κάκου καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοῦ Δάρητος καὶ τοῦ Ἐντέλλου¹⁾. Πάντως δὲ Ἀλεξανδρινὸν παράδειγμα ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ποιητὴς ἀναγράφων τὸν μῦθον τοῦ Περσέως καὶ τῆς Γοργόνης, ἵνα ἐξηγήσῃ τὸν λόγον, δι' ὃν ἡ Λιβύη εἶναι πλήρης φαρμακερῶν ὄφρων (9, 619 ἐξ.). Σύντομος ἐπίσης μυθία γίνεται (9, 357) τοῦ μύθου τοῦ περὶ τῶν κήπων τῶν Ἑσπερίδων, οἵτινες λέγεται ὅτι κατεβυθίσθησαν εἰς τὴν Τριτωνίδα λίμνην.

Ὁ νεαρὸς Λουκανὸς πολλὴν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν ἐπίδειξιν τῆς πολυμαθείας. Ὅ,τι ἔμαθε, μετὰ χαρᾶς θησαυρίζει εἰς τὸ ποίημα καὶ τὸ ἐκθέτει ἄνευ ἀνάγκης καὶ ἄνευ ἀφορμῆς. Οὐρανὸς καὶ γῆ, χῶραι καὶ λαοί, ἡ φύσις ὁλόκληρος, ἀπασχολοῦσιν αὐτόν. Μετὰ προθυμίας ἐπιδεικνύει τὰς ἀστρονομικὰς του γνώσεις, ὥς ἂν ἦτο αὐτοῦ, διότι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τιβερίου ἡ ἀστρονομία ἦτο ἐπιστήμη τοῦ συρμοῦ. Διὰ τοῦτο ἀγαπᾷ πολὺ καὶ τὰς ἀστρονομικὰς περιφράσεις πρὸς προσδιορισμὸν τῶν χρονολογιῶν καὶ τῶν ἡμερομηνιῶν, καθὼς καὶ τῶν σημείων τῶν καιρῶν. Αἱ δὲ περιφράσεις αὗται πορίζουσι μὲν εἰς τὸν λόγον ἐπίσημόν τινα καὶ σεμνὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ καταπονοῦσι τὸν ἀναγνώστην, διότι ἐνέχουσι βάρος, περισσοτεχνίαν καὶ προσποίησιν ἀπομακρύνουσιν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ φυσικοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ μαρτίου μηνὸς ἔβρεχεν ἐν Ἰσπανίᾳ ἀκαταπαύστως. Τὴν ἀπλουστάτην ταύτην χρονολογικὴν δῆλωσιν ἐνὸς μετεωρολογικοῦ φαινομένου, ἐκφράζει ὁ Λουκανὸς δι' εἴκοσι ὅλων στίχων (4, 36 ἐξ.), ἐκτὸς τῆς περιγραφῆς τοῦ καιροῦ, καὶ κατὰ τρόπον ὑπερβολικῶς ἐζητημέ-

σθαι· καὶ τὸν τάφον αὐτοῦ Σερτίριος διέσκαψε, τοῖς βαρβάροις ἀπιστῶν διὰ τὸ μέγεθος κτλ.» Πλούταρχ. ἐν 6. Σερτιωρ. 9. Σ. Μ.

¹⁾ Βιργιλ. Αἰν. 5, 365 ἐξ. 8, 194 ἐξ. Σ. Μ.

νον. «Ὁ φορεὺς, λέγει, τῆς κατολισθησάσης Ἑλλης ἀνέλαβε πάλιν τὸν θερμὸν Τιτᾶνα (=ὁ ἥλιος εἰσῆλθεν εἰς τὸ ζῳδίον τοῦ κριοῦ = ἐπῆλθε τὸ ἔαρ), οἱ χρόνοι εἶχον πάλιν ἐξισωθῆ κατὰ τὸ βάρος ἐν τῇ ἀκριβεῖ ζυγαρίᾳ, καὶ αἱ ἡμέραι ἐνίκων τὰς νύκτας (= αἱ ἡμέραι καθίσταντο μακρότεραι τῶν νυκτῶν περὶ τὴν ἐποχὴν τῆς ἰσημερίας) κτλ.». Ἐντρυφᾷ δὲ μάλιστα ὁ ποιητὴς εἰς ἀστρονομικὴν σοφίαν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς οὐρανίας ζώνης, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔκειτο τὸ μαντεῖον τοῦ Διὸς τοῦ Ἀμμωνος (9,530 — 543). Καὶ ὁ φεύγων Πομπήϊος διδάσκεται κατὰ τὸν νυκτερινὸν θαλάσσιον πλοῦν ὑπὸ τοῦ ναυκλήρου τὰ κατὰ τοὺς ἀστέρας, οἵτινες συνοδεύουσι τοὺς εἰς τὴν Συρίαν πλέοντας (8,159—186).

Μεῖζονα σημασίαν ἔχουσι, καὶ εἶναι τῷ ὄντι πρὸς τὸ θέμα κατὰλληλοι, αἱ παρεμβαλλόμεναι σαφεῖς καὶ ἀκριβεῖς περιγραφαὶ τῶν τόπων τοῦ πολέμου. Εἰδικῶς καὶ λεπτομερῶς πραγματεύεται περὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς παλαιοτέρας αὐτῆς ἱστορίας (6, 333 ἐξ.). Σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ εἶναι νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ γῆ ἐκεῖνη, ἐφ' ἧς ἔμελλεν εἰς θανάσιμον ἀγῶνα νὰ ἡττηθῇ ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία, εἶχεν ἀνέκαθεν ἐκλεχθῇ ὑπὸ τῆς μοίρας ἵνα ἐπ' αὐτῆς διαδραματίζονται τερατουγήματα. Ὅθεν καὶ ἐξαιρετικῶς εἰσέρχεται ἐνταῦθα εἰς τὸ μυθολογικὸν ἔδαφος, εἰς τὸ ὁποῖον ἄλλως δὲν ἀποδίδει πολλὴν σημασίαν. Κατὰ πρῶτον ἡ Θεσσαλία ἦτο ἔρημον καὶ ἄξενον τέλμα, κατέστησε δ' αὐτὴν κατοικήσιμον ἡ ὑπεράνθρωπος ῥώμη τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ διαχωρίσαντος τὴν Ὀσσαν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ διοχετεύσαντος τὰ ὕδατα εἰς τὴν θάλασσαν. Τώρα πλέον ἀρδεύεται ὑπὸ ποταμῶν, οἱ δὲ κατωκνημένοι αὐτῆς τόποι ἔχουσι πλείστων τερατωδῶν ἀγώνων ἀναμνήσεις. Εἶναι ἡ πατρὶς τῶν Λαπιθῶν καὶ τῶν Κενταύρων, ἡ χώρα ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱππόβοτος, ὁ τόπος ἐνθα ἐναυπηγῆθη τὸ πρῶτον μοιραῖον πλοῖον, ἐνθα κατὰ πρῶτον τὸ μέταλλον μετετράπη εἰς τὸ ἀπαίσιον χρῆμα, ἐνθα ἐγεννήθη ὁ Πυθὼν καὶ οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀλωέως, οἵτινες ἐτόλμησαν νὰ ἀντιπαχθῶσι πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ ὧν ἡ ἐγκληματικὴ τόλμη ἐγκαίρως ἀνεχαιτίσθη. Καὶ περὶ τῆς Γαλατίας ἔχει ὡσαύτως γεω-

γραφικὰς εἰδήσεις ὁ Λουκανός. Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν πολυπληθῶν στρατιωτικῶν πόλεων, ἐξ ὧν ὁ Καῖσαρ περισυλλέγει τὰ στρατεύματα τοῦ ὅπως βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης (1, 393—465), συνδέεται πρὸς λεπτομερεῖ τῆς χώρας περιγραφὴν, ἐν ᾗ γίνεται λόγος καὶ περὶ Βάρδων καὶ Δρυϊδῶν, οἵτινες ἐξ αἰτίας τῆς πίστεως αὐτῶν πρὸς τὴν ἀθανασίαν, καταφρονοῦσι διὰ τῆς ἀνδρείας τὸν θάνατον. «Εὐτυχεῖς ἄνθρωποι, ἀνακράζει ὁ ποιητής, οὓς ἔνεκα τῆς πλάνης των, δὲν πιέζει ὁ μέγιστος τῶν φόβων, ὁ φόβος τοῦ θανάτου ! (1, 459—460). » Ἀντίστοιχος δὲ πρὸς ταύτην τῶν Γαλατῶν τὴν ἀπαρίθμησιν, εἶναι ὁ κατάλογος τῶν ἐθνῶν τοῦ Πομπηϊανοῦ στρατοῦ (3, 169—297), ὅστις τόσῃν ἔχει ἔκτασιν, ὥστε ἀπίθανον εἶναι ὅτι ἐλήφθη μόνον ἐκ τοῦ Τίτου Λιβίου, ἂν καὶ ἀνέφερε καὶ ἐκεῖνος λεπτομερῶς τὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα, ἔτι δὲ καὶ τὰ ὀλίγα πλοῖα, ἃ ἐχορήγησαν αἱ Ἀθῆναι (πρβλ. στχ. 182 ἐξ.). Γίνεται ὡσαύτως παρέκκασις ἐκτενὲς ἐν τῷ ποιήματι (2, 392—438) περὶ τῶν Ἀπεννίνων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πηγαζόντων ποταμῶν, φαίνεται δὲ ὁ συγγραφεὺς ἔχων ἱκανὰς περὶ τῶν ὁρέων τούτων εἰδήσεις. Ὡσαύτως μακρὸν κάμνει λόγον περὶ τῶν ἐθνῶν τῆς Λιβύης τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ κράτος τοῦ βασιλέως Ἰόβα (4, 668 ἐξ.), ἀλλαγῶς δὲ πάλιν (8, 368 ἐξ.) ὁ Λέντουλος διηγεῖται περὶ τῶν Πάρθων, περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν πολεμοῦσι, καὶ περὶ τῆς πολυγαμίας αὐτῶν. Ὁ Στωϊκὸς Ποσειδώνιος ὁ ἐξ Ἀπαμείας, φίλος καὶ ἱστοριογράφος τοῦ Πομπηίου, ἐπιμελῶς ἐπραγματεύθη, ὥς εἶναι εὐκόλῳ νὰ ἀποδειχθῇ, ἐν ταῖς Ἱστορίαις αὐτοῦ, αἵτινες ἦσαν ἐξακολούθησις τοῦ ἔργου τοῦ Πολυβίου, παντοειδῆ γεωγραφικὰ καὶ ἐθνογραφικὰ ζητήματα, δι' ὃ καὶ εἶναι ὁ Ποσειδώνιος μία τῶν κυριωτάτων πηγῶν τοῦ Στράβωνος. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ὁ Λουκανὸς ἐχρησιμοποίησεν ἀφειδῶς τὰς Ἱστορίας τοῦ Ποσειδωνίου. Τὴν ἐπίπονον πορείαν τοῦ Κάτωνος διὰ μέσου τῶν Σῦρτεων εἶχε διηγηθῇ ὁ Τίτος Λίβιος ἐν τῷ 112^ῳ βιβλίῳ τῶν Ἱστοριῶν του, ἀλλὰ καὶ ὁ Στράβων ἐν τοῖς Ἱστορικαῖς ὑπομνήμασιν. Ὁ Λουκανὸς ἀφιερώνει εἰς τὴν παράστασιν τῶν κα-

κουχιῶν ἐκείνων μέγα μέρος τοῦ ἐνάτου βιβλίου (301—949). Περιγράφει τὰς δύο Σύρτις, τὴν φύσιν τῆς Λιβύης, τὴν διαίταν τῶν Νασαμῶνων καὶ τὸ πῶς οἱ Νασαμῶνες ληΐζονται τὰ πρὸς τὴν ἑαυτῶν παραλίαν ναυαγοῦντα πλοῖα, περιγράφει τὴν ἰσχυρὰν φορὰν τοῦ ἀνέμου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀπαριθμεῖ τοὺς πολυειδεῖς ὄφεις, οἵτινες ἐκεῖ ἐνδiciaτῶνται καὶ ἀναγράφει τὰ ἐπακολουθήματα, ἅτινα παράγει ἡ δῆξις τῶν ὄφρων, ἀναφέρει δὲ πρὸς τοῦτοις ἀκριβέστατα τὴν μέθοδον τῆς θεραπείας καὶ τὰ μαγικὰ μέσα, ἅτινα μετεχειρίζετο τὸ ἔθνος τῶν Ψύλλων (ἐν τῇ Κυρηναϊκῇ). Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς ἤντηλσε τὰς πληροφορίας του ἐκ τινος εἰδικοῦ συγγράμματος ἢ καὶ ἐκ πλειόνων συγγραμμάτων.

Μεγάλου μέρους τοῦ δεκάτου βιβλίου μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἔχει ἀποδειχθῇ μετὰ πάσης βεβαιότητος ἡ πηγὴ. Μετὰ τὸ περίφημον ἐκεῖνο συμπόσιον τῆς Κλεοπάτρας, ὁ Καῖσαρ ζητεῖ παρὰ τοῦ Αἰγυπτίου ιερέως Ἀχορέως νὰ διδaxθῇ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῶν πλημμυρῶν τοῦ Νείλου καθὼς καὶ περὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ (172—333). Ἐν τῷ λόγῳ του πρὸς τὸν σοφὸν ιερέα ἀποδεικνύει ὁ Καῖσαρ τὸ μέγα του ἐνδιαφέρον περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων, καὶ ἀναφέρει τὴν ἐπικειμένην μεταρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου ¹⁾. Ἐν τούτῳ δὲ ἔγκειται ἡ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀναγνώρισις τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου τοῦ Καίσαρος. Εἰς τὰ ἐρωτήματα τοῦ Καίσαρος ὁ Λουκανὸς διετύπωσε τὴν ἀπόκρισιν τοῦ Ἀχορέως κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ δὴ πολλάκις κατὰ λέξιν, ἐκ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν Φυσικῶν ζητημάτων τοῦ θείου του, τοῦ φιλοσόφου Σενέκα, ἅτινα πρὸ ὀλίγου τότε (τῷ 63 μ. Χ.) εἶχον δημοσιευθῇ. Ἀλλὰ τῶν Φυσικῶν πάλιν ζητημάτων τοῦ Σενέκα κυρία πηγὴ ἦτο ὁ Ποσειδώνιος, οὐδαμῶς δ' ἀπίθανος εἶναι ἡ ὑπόθεσις, ὅτι καὶ ὅσα ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ Λουκανοῦ δὲν δύνανται νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν Σενέκαν, ἀπορρέουσιν ἐκ τοῦ Ποσειδωνίου.

¹⁾ Λέγει ὁ Καῖσαρ (στχ. 177) αὐτολεξεῖ τάδε· Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus = Καὶ τὸ ἐμὸν ἔτος (τὸ Ἰουλιανόν) δὲν θὰ εἶναι κατώτερον τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Εὐδόξου. Σ. Μ.

Ἵπάρχουσι δ' ἄλλως τεκμήρια ὅτι ὁ Λουκανὸς ἐγίνωσκε καὶ τὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Σενέκα ἔργα, καθὼς καὶ τὰς τραγωδίας. Καθ' ὅλου δὲ ὁ τρόπος τοῦ ἐκφράζεσθαι τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ τοῦ θείου, μάλιστα ἐκεῖ ἔνθα τὸ ὕφος προσλαμβάνει γνωμολογικὸν χαρακτῆρα, ἔχει ὁμοιότητα, ἐν ᾧ τούναντίον ἡ ποιητικὴ τοῦ ἀνεψιοῦ φρασολογία εἶναι μᾶλλον συντεταγμένη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Βιργιλίου. Εὐρίσκονται ὅμως παρὰ τῷ Λουκανῷ καὶ τρόποι ἐκφράσεως ξηροὶ καὶ πεζοί, ἀπέχοντες δὲ τῆς κλασσικῆς χρήσεως. Εἶναι δὲ καθ' ὅλου ῥητορικὸν μᾶλλον ἢ ποιητικὸν τὸ ὕφος τοῦ Λουκανοῦ, σπανίως δ' αἰσθανόμεθα ἐν αὐτῷ τὴν εὐεργετικὴν πνοὴν ἀληθινοῦ καὶ φυσικοῦ αἰσθήματος. Κατὰ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων δρῶσι μάλιστα ἡ διάνοια τοῦ ποιητοῦ καὶ ἡ ιδιοσυγκρασία αὐτοῦ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἡ φαντασία, καὶ ἐλάχιστα ἡ καρδιά. Μόνον τὸ πνεῦμά του σπινθηροβολεῖ, οἱ δὲ σπινθηρισμοὶ οὗτοι φωτίζουν ἐπὶ μικρόν, καὶ κατόπιν ἐξαφανίζονται. Διὰ τοῦτο μετὰ φειδοῦς μεταχειρίζεται καὶ τὰς παρομοιώσεις. Καί τινες μὲν ἐξ αὐτῶν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ πλουσίου θησαυροῦ τῆς παλαιότερας ποιήσεως, ἰδίως ἐκ τοῦ Βιργιλίου, εἶναι δὲ καὶ τινες προερχόμεναι ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ εὐρέτεως. Ὡραιότατα λόγου χάριν συγκρίνει τὴν κατάστασιν τοῦ τρόμου, εἰς ἣν εὐρίσκεται ἡ Ῥώμη, ὅτε ἀπελπίς περιέμενε τὸν πόλεμον καὶ εἶχε διακοπῇ πᾶσα ἐργασία, πρὸς τὴν κατῆφειαν καὶ τὸν φόβον μητρὸς καθημένης παρὰ τὸ ἀποθνήσκον τέκνον καὶ παρατηρούσης τοὺς κλειομένους αὐτοῦ ὀφθαλμούς (2, 21 ἐξ.). Φυσικωτάτην καὶ συγχρόνως φυσικὴν εἰκόνα τοπογραφικὴν βλέπομεν, ὅταν ἡ Κορνηλία καίει τὰ ὀπλα εἰς τὸν θριαμβευτικὸν κόσμον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, καὶ ὅταν καθ' ὅλην τὴν Λιβυκὴν παραλίαν ἀναλάμπουσι πυραὶ πρὸς τιμὴν τοῦ νεκροῦ. Οὕτω, λέγει ὁ ποιητής, καὶ ὁ ποιμὴν τῆς Ἀπουλίας, ὅταν καταλείπη τὰς βοσκὰς του, ἀνάπτει πῦρ, ὅπως ἐνδυναμώσῃ τὴν γῆν πρὸς νέον χόρτον· τότε φωτοβολοῦσι τὰ περικείμενα ὄρη, τὸ Γάργαρον, ὁ Οὐόλτουρος, καὶ ὁ Ματίνος (9, 174 ἐξ.). Ἵνα παραστήσῃ τὴν νηγεμίαν, ἥτις ἐμποδίζει τὰ πλοῖα τοῦ Καίσαρος ἀπὸ

τοῦ νὰ πλεύσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα (5, 436 ἐξ.), περιγράφει τὸν παγωμένον Βόσπορον, μιμούμενος ἐν μέρει τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Ὀβίδιον. Ἀλλαχοῦ τὰ ὑπὸ τῶν ἀνέμων διασπαρέντα πλοῖα παραβάλλονται πρὸς σμῆνος γεράνων, ὅταν ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος πετῶσι πρὸς τὸν Νεῖλον (5, 711 ἐξ.). Ἀστεία πως, ἀλλὰ καὶ σαφὴς ἔνεκα τοῦ τόπου τῆς ὁράσεως, εἶναι ἢ πρὸς τὸν ἰχνεύμονα παρομοιώσις (4, 724 ἐξ.). Περιγράφει ὁ ποιητὴς πῶς ὁ ἰχνεύμων, κεκρυμμένος ἐν τῷ βορβόρῳ, προσελκύει διὰ τῆς οὐρᾶς τὸν ὄφιν, ἵνα ἀφαρπάσῃ αὐτὸν δι' ἀσφαλοῦς δῆγματος· οὕτω καὶ ὁ Ἰόβας καιροφυλακτεῖ ἐν τῇ Ἀφρικῇ τὸν Κουρίωνα, ἐν ᾧ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον προβάλλει τὸν Σαβούρραν.

Ὡς πρὸς τὴν μέστωσιν καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς φράσεως ἔφθασεν ὁ Λουκανὸς εἰς διδασκαλικὴν ἐντέλειαν ὅχι συνήθη. Νομισματοκοπεῖ πολλάκις τὸν λόγον. Ἦρεμον ὅμως ῥοὴν καὶ χάριν καὶ φυσικότητα ὕφους ἐν τῷ συνόλῳ δὲν ἔχει. Τὰ νοήματα αὐτοῦ βαίνουνσιν ἐνίοτε ἐπὶ καλοσθήρων, ἢ δὲ ἀκάματος ἐπιδιώξεις εὐφυῶν τρόπων τοῦ ἐκφράζεσθαι, ἄγει πρὸς ἀκομψὰ λεκτικὰ σχήματα ἢ πρὸς περίτεχνα ῥητορεύματα, ἅτινα ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ εὐχερῶς μεταπίπτουσιν εἰς τὸ γελοῖον. Ἄν τις ἀπογυμνώσῃ τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ μεταλλικοῦ ἤχου, ὃν προσδίδει εἰς αὐτὸν ἡ Λατινικὴ μορφή, οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει πολλάκις ἐν τῇ μεταφράσει ἢ κενὸς λευκοσίδηρος. Δικαίως κατέστη περίφημος ὁ ἀμίμητος στίχος (1, 128)· *Victrix causa deis placuit, sed victa Catoni* = ἡ νικήτρια αἵρεσις τοῖς θεοῖς ἤρεσεν, ἀλλ' ἡ ἡττηθεῖσα τῷ Κάτωνι. Ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκφρασθῇ τις ὀξύτερον ἢ ὅσον ὁ Λουκανὸς ἐν 1, 504· *in bellum fugitur* = φεύγουσιν εἰς τὸν πόλεμον (διὰ τῆς φυγῆς πορεύονται εἰς τὸν πόλεμον). *Perdant velle mori* = ὡς ἀπολέσωσι τὸ νὰ θέλωσι νὰ ἀποθάνωσιν (ὡς ἀποβάλωσι τὸν πόθον τοῦ θανάτου), λέγει ἐκφραστικώτατα ὁ Καῖσαρ (4, 280) ἀπαγορεύων εἰς τοὺς στρατιώτας του νὰ δεχθῶσι τὴν πρὸς μάχην πρόκλησιν τοῦ φθίνοντος ἐχθροῦ. Ἐν 1, 338 εἰρωνικῶς χλευάζει τὸν Πομπήιον ὁ Καῖσαρ λέγων, μετὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν

πολεμικῶν πράξεων αὐτοῦ· Ultima Pompeio dabitur provincia Caesar = τελευταία τῷ Πομπηίῳ θὰ δοθῇ στρατηγεία ὁ Καῖσαρ. Λίαν προσπεποιημένη καὶ κενόδοξος εἶναι ἡ διαβεβαίωσις, ἣν μεταξὺ ἄλλων, δίδει πρὸς τὸν Καίσαρα ὁ ἐνθουσιώδης αὐτοῦ ὁπαδὸς (1,372)· Jussa sequi tam posse mihi quam velle necessest = Τὰ σὰ κελεύσματα ἀνάγκη εἶναι τόσον νὰ δύναμαι νὰ ἀκολουθῶ, ὅσον καὶ νὰ θέλω (δηλ. ὅ,τι σὺ κελεύσεις πρέπει ἐγὼ νὰ δύναμαι νὰ πράξω, ὅχι νὰ θέλω μόνον). Λέγεται μὲν συνήθως Ῥώμη πρὸς δῆλωσιν τῶν Ῥωμαίων ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ τοῦτο τοῦ λόγου τὸ σχῆμα ἐπεξέτεινε κατὰ πολὺ μᾶλλον ὁ Λουκανός. Ὅτε ὁ Πομπήιος μετέβη ἐκ Φαρσάλου εἰς Λέσβον πρὸς τὴν Κορνηλίαν, ὁμιλοῦσιν οἱ δύο σύζυγοι περὶ τῆς συμφορᾶς των. Ὁ λόγος τῆς Κορνηλίας συγκινεῖ μέχρι δακρῶν τοὺς παρόντας Μυτιληναίους, συγκινεῖται δ' ἐκ τούτου καὶ ὁ Πομπήιος. Ἡ ἡμετέρα ὁμῶς συγκίνησις παρέρχεται εὐθὺς ὡς ἠθέλομεν ἀναγνώσῃ τὸν ἐζητημένον στίχον (8, 108)· Siccaque Thesaliae confundit lumina Lesbos = τοὺς ξηροὺς τῆς Θεσσαλίας ὀφθαλμοὺς ἐκίνησεν εἰς δάκρυα ἡ Λέσβος (ὅσοι δηλαδὴ ὀφθαλμοὶ δὲν ἔκλαυσαν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τὴν ἐν Φαρσάλῳ συμφορὰν, πληροῦνται νῦν δακρῶν ἐν Λέσβῳ καὶ ἔνεκα τῆς Λέσβου).

Ὁ Λουκανός ὅπως καὶ ὁ θεὸς του, ὁ φιλόσοφος, ἀνενδότης αὐτῶς εἰπεῖν ἐπιμένει εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐννοιῶν του, ποικίλλων ὡς διὰ γοητευτικῆς παιδιᾶς τὴν φραστικὴν αὐτῶν μορφήν. Ὁ Φρόντων ὁ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Ἀντωνίνου, ἔμπειρος περὶ τὸ κρίνειν τὰ τοιαῦτα, παραβάλλει τὴν τεχνотροπίαν ταύτην πρὸς τὰ τεχνάσματα ἐνὸς παντομίμου, ὅστις κατὰ τὴν ὄρχησιν μεταχειρίζεται πρὸς παράστασιν διαφορωτάτων σχημάτων ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μαντήλιον, ὅπερ μεταβάλλεται οὕτω εἰς οὐρὰν κύκνου, εἰς κόμην τῆς Ἀφροδίτης, εἰς μάλιστα Ἐρινύων. Φέρει δὲ ὡς παράδειγμα τοὺς ἐπτὰ πρώτους στίχους τῆς Φαρσαλίδος, ἐν οἷς κατὰ διαφόρους τρόπους ἐπαναλαμβάνεται μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔννοια, ὅτι δηλαδὴ ἀνόσιον πρᾶγμα εἶναι ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Ἑκτακτον δὲ κατέβαλεν ἐπιμέλειαν ὁ ποιητὴς περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν στίχων. Πάντοτε ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑξαμέτρου, πολλάκις δὲ καὶ καθ' ὅλον τὸ μετὰ τὴν τομὴν δεύτερον ἡμιστίχιον, συμπίπτει ὁ ῥυθμικὸς τόνος πρὸς τὸν τόνον τῆς λέξεως, εἰς τρόπον ὥστε φαίνεται ἐκεῖ καταπίπτων ὁ ῥυθμός, ἐν ᾧ εἶναι ἰσχυρῶς ἀνιῶν ἐν τῷ πρώτῳ ἡμιστίχιῳ. Διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου τοῦ τυπικοῦ, καθὼς καὶ διὰ τῆς ἀποφυγῆς τῆς τροχαϊκῆς τομῆς τοῦ πέμπτου ποδός, ὅταν δὲν συνδυάζεται πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ μετὰ τὴν θέσιν τοῦ τετάρτου ποδός, προσλαμβάνουσιν ὅμως οἱ στίχοι ξηρότητά τινα καὶ μονοτονίαν. Ἡ τῶν φωνηέντων ἐκθλιψις (elisiō) περιορίζεται εἰς ὀλίγας μόνον περιστάσεις, καθ' ὅλου δὲ διὰ τῆς ὅσῃ τὸ δυνατόν ἀποφυγῆς αὐτῆς, τηροῦσιν αἱ λέξεις πλήρη τὸν ἦχον αὐτῶν.

Πόσον δὲ μεγάλη ἦτο ἡ δεινότης τοῦ Λουκανοῦ περὶ τὸ δίδειν εἰς τὸ ποίημα τὴν προσήκουσαν μορφήν, τότε μόνον θὰ ἐκτιμῆσῃ τις ἐπαρκῶς, ὅταν λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι οἱ ὑπεροκτακισχίλιοι αὐτοῦ στίχοι, τόσον πλουσίου περιεχομένου, εἶναι καρπὸς ὀλίγων μόνον ἐτῶν, καὶ πάλιν ὄχι ἀποκλειστικός, διότι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περιεσπᾶτο ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ πολιτικῶν ἀγώνων, οἵτινες κατ' ἐξοχὴν ἠρέθιζον τὸ πνεῦμά του, γενόμενος ἐν τῇ θέρμῃ τῆς νεανικῆς ἐξάψεως σημαιοφόρος τῆς συνωμοσίας τοῦ Πείσωνος. Μετὰ μακρὰ διαβούλια εἶχεν ἀποφασισθῇ ἡ δολοφονία τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνάρρησις τοῦ Πείσωνος εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἀλλὰ τὸ σχέδιον προέδωκέ τις ἀπελεύθερος ἐνὸς ἐκ τῶν συνωμοτῶν, ὅστις, γενομένης αὐστηρᾶς ἀνακρίσεως, κατήγγειλε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν Λουκανὸν ὡς συνένοχον. Καὶ ἤρνεϊτο μὲν οὗτος ἐπὶ πολὺν χρόνον τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὅτε ὅμως ἐδόθη αὐτῷ ὑπόσχεσις ἀτιμωρησίας, δὲν ἠσχύνθη ὁ φαῦλος καὶ ἀνανδρος, ἐν ταπεινῇ συντριβῇ, νὰ ὑποδείξῃ ὡς καταδότης πρῶτον μὲν αὐτὴν τὴν μητέρα του ὡς συμμέτοχον τῆς συνωμοσίας, ἔπειτα δὲ καὶ ἄλλους. Ἀμοιβὴ δὲ τῆς βδελυρᾶς πράξεως ἦτο, ὅτι ἐστάλη βραδύτερον πρὸς αὐτόν, ὅπως καὶ πρὸς ἄλλους ἐπιφανεῖς

συνωμότας, ὁ ἰατρός μετὰ τῆς προσταγῆς τῆς θανατικῆς ἐκτελέσεως. Ἐγράψε τότε ὑστάτην ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατέρα του, ἐν ᾗ προσδιώριζε διορθώσεις ὠριτμένων μερῶν τοῦ ποιήματός του, παρεκλήθησεν εἰς πλούσιον γεῦμα, καὶ ἀφῆκεν ἔπειτα νὰ τῷ ἀνοίξωσι τὰς φλέβας κατὰ τοὺς βραχίονας, ὁπόθεν ἐξέρρευσε τὸ αἷμα. Ὅτε δὲ ἠσθάνθη ὅτι ἀπειψύχοντο βαθμηδὸν αἱ χεῖρες αὐτοῦ καὶ οἱ πόδες, ἀπήγγειλεν ἀκόμη δι' ἰσχυρᾶς φωνῆς ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς Φαρσαλίδος, ἔνθα περιγράφεται ὁ ἐξ αἱμορραγίας θάνατος τοῦ Κάτου (3, 635 ἐξ.), αὐταὶ δὲ ἦσαν αἱ τελευταῖαι τοῦ λέξεις. Ἀπέθανε κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ ἀπριλίου τοῦ 68ου ἔτους μ. Χ., ἡλικίαν ἄγων εἴκοσι καὶ ἐξ ἐτῶν. Ἡ δίκη τῆς μητρός του ἔμεινεν ἐκκρεμής. Εἰς τὸν πατέρα του Μέλαν κατέστη ὀλέθριος ὁ ὑπερβολικὸς του ζῆλος πρὸς εἰσπραξίν τῶν ὀφειλομένων εἰς τὸν υἱὸν του χρημάτων, διότι εἰς ἐκ τῶν μᾶλλον ἐμπίστων φίλων τοῦ Λουκανοῦ, ἴσως κακὸς ὀφειλέτης, συνέταξεν ἐπιστολὰς δῆθεν τοῦ ἀποθανόντος, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήγετο συνενοχὴ τοῦ γέροντος ἐν τῇ συνωμοσίᾳ τοῦ Πείσωνος καὶ ἤνεγκεν αὐτὰς εἰς γνῶσιν τοῦ Νέρωνος. Ὁ δὲ Νέρων καιροφυλακτῶν πῶς νὰ οἰκαιοποιηθῇ, ὡς λιπαράν λείαν, τὸν πλοῦτον τοῦ ὑπαλλήλου του, ἐκέλευσε νὰ προσαχθῶσιν ἐνώπιόν του τὰ ἐπιβαρυντικὰ ἔγγραφα, καὶ τὸν ἠνάγκασεν οὕτω, νὰ ἀνοίξῃ καὶ ἐκεῖνος ἐκουσίως τὰς φλέβας του.

Ἀφῆκεν ὁ Λουκανὸς νεαράν σύζυγον, μεθ' ἧς εὐτυχῶς συνεβίωσεν· ὠνομάζετο Πῶλλα Ἀργενταρία. Οἱ ἐν τῇ Φαρσαλίδι (3, 727 ἐξ.) λόγοι τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Πομπηίου πρὸς τὴν γυναῖκά του καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἀγάπης ταύτης ἐπὶ τῶν ἀποφάσεών του, εἶναι ἴσως λόγοι, οἵτινες ἐξήρχοντο ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ποιητοῦ ὡς συζύγου. Ἦτο δὲ ἡ Πῶλλα εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ εἶχε λεπτὴν τὴν μόρφωσιν. Ὁ ποιητὴς Στάτιος, ὅστις ἀφιέρωσεν εἰς αὐτὴν ἐπὶ τῇ ἀμφιετηρίδι τῶν γενεθλίων της ποίημα ἀναμνηστικὸν τοῦ ἀποβιώσαντος συζύγου (Silv. 2, 7, τοῦ ἔτους 63), ἐξυμνεῖ τὴν χάριν αὐτῆς, τὴν ἀγνότητα τὴν προσήνειαν.

Ὁ δὲ Μαρτιάλιος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (92 καὶ 96) κατ' ἐπανάληψιν ἐπὶ τοῖς γενεθλίοις τοῦ συζύγου (Ἐπιγρ. 7, 21. 23. Πρβλ. 10, 6) χαιρετίζει αὐτὴν ὡς προστάτριαν. Βραδύτερον συνεζεύχθη εἰς δεύτερον γάμον πρὸς τινα πάλιν ποιητὴν.

Ἄν καὶ ἡ Φαρσαλὶς εἶχεν ἀφελῆ ἀτελῆς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, ὅστις δὲν εἶχε προφθάσῃ πλείονα τῶν τριῶν βιβλίων νὰ ἐπεξεργασθῇ, ἐν τούτοις ἔσχε μεγάλην ἐπιτυχίαν. Καὶ ὁμῶς δὲν εἶχον ἄδικον ἐκεῖνοι οἱ παλαιοί, ἔμπειροι τῶν τοιούτων, κρίναντες ὅτι εἶναι ἔργον ἱστορικὸν (ἂν καὶ κακόν), μᾶλλον ἢ ποίημα. Καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς ἀναγνωρίζει μὲν εἰς αὐτὴν πῦρ καὶ εὐφυΐαν, ἀλλ' ὁμῶς μᾶλλον εἰς τοὺς ῥήτορας συνιστᾷ αὐτὴν ἢ εἰς τοὺς ποιητάς. Αἱ κρίσεις ὁμῶς αὗται τῶν λογίων δὲν ἐπενήργουν ἐπὶ τοῦ κοινοῦ. Οἱ ἄνθρωποι εἶχον βαρυνθῇ τὰς μυθικὰς ἐποποιΐας, τοῦναντίον δὲ ἤρεσκεν εἰς αὐτοὺς ἐπικὸν ποίημα ἱστορικῆς ὑποθέσεως, περιβεβλημένον διὰ πλουσίου ῥητορικοῦ κόσμου καὶ ἔχον μάλιστα τάσιν δημοκρατικὴν. Ὁ Στάτιος τάσσει τὴν Φαρσαλίδαν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον, τοῦλάχιστον παρὰ τὴν Αἰνείαν, ὑπεράνω δὲ τῶν ἐπικῶν ἔργων τοῦ Ἑννίου, τοῦ Λουκρητίου, τοῦ Οὐάργωνος, τοῦ Ὀβιδίου. Ὁ Σουητώνιος ἤκουσεν αὐτὴν ἀκόμη δημοσίᾳ ἀπαγγελλομένην. Ἀπὸ τῶν βιβλιοπωλείων ἐγένετο κυριολεκτικῶς ἀνάρπαστος, καὶ ἐζητοῦντο πάντοτε νέα ἀντίγραφα. Ἐδίδετο συνήθως ὡς δῶρον καὶ κατὰ τὰ Σατουρνάλια. Ὁ Μαρτιάλιος ἔγραφεν ἐπὶ τινος τῶν ἀντιγράφων τούτων, τῶν προωρισμένων ὡς δώρων, τὰ ἐξῆς· « Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι λέγοντες ὅτι δὲν εἶμαι ποιητὴς, ἀλλ' ὁ βιβλιοπώλης, ὅστις μὲ πωλεῖ, μὲ θεωρεῖ ποιητὴν (14, 194) ».

Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἡξίου ὑπὲρ τοῦ ἔργου τοῦ τὴν ἀθανασίαν. Ἵνα δὲ ικανοποιήσῃ τὴν ὑψηλὴν τοῦ αὐτογνωσίαν καὶ συγχρόνως καταστήσῃ γελοίαν τὴν ἀρχαϊκὴν μυθολογικὴν ἀγυρτείαν, δημιουργεῖ εἰς ἑαυτὸν ἀφορμὴν πρὸς ἔκφρασιν τῶν ἰδεῶν του, διὰ τινος ἐπεισοδίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον προσπεποιημένον, ὥστε νὰ μὴ ἐλέγχῃ τὸν σκοπόν, δι' ὃν συνετάχθη. Παριστάνει

δηλαδή τὸν Καίσαρα, ἐν ᾧ παρακολουθεῖ τὰ ἔχνη τοῦ φυγάδος ἀντιπάλου του, ἐπισκεπτόμενον τὴν ἀρχαίαν Τροίαν (9, 961 ἐξ.). Ἄλλ' ἐκεῖ, ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο ἡ πόλις, εὕρισκει μόνον ἔρημον δάσος, καὶ σαθοὺς κορμούς δένδρων ἀντὶ τῶν ἄλλοτε ναῶν. Τὰ πάντα καλύπτουσι θάμνοι, ἐξηφανίσθησαν καὶ αὐτὰ τὰ λείψανα. Ἄλλ' ὅμως ὁ ὁδηγὸς ὁ περιάγων αὐτὸν ἀνά τὴν χώραν εἶναι ἔμπειρος τῆς τοπογραφίας, ἀναφέρει δὲ ὀνομαστικῶς πᾶσαν ἀναμνηστικὴν γωνίαν, τὸν βράχον τῆς Ἡσιόνης, τὴν θέσιν ὅπου συνωμίλησεν ἡ Ἀφροδίτη πρὸς τὸν Ἀγχίσην, τὸ σπήλαιον ἔνθα ἔκρινεν ὁ Πάρις, τὸν τόπον ὅπου ὁ ἅετός ἀνῆρπασε τὸν Γανυμήδην· « οὐδεὶς λίθος ἄνευ ὀνόματος ». Ὁ περιηγητὴς διαβαίνει ἀπεξηραμμένον ῥύακα καὶ μετ' ἐκπλήξεως μαυθίνει ὅτι εἶναι ὁ Ξάνθος. Ἀσυνειδήτως πατεῖ ἐπὶ χλοεροῦ ὑψώματος τὰ λείψανα τοῦ Ἑκτορος. Ὀλίγοι λίθοι διεσπαρμένοι ὑποδεικνύονται εἰς αὐτὸν ὡς σεπτὰ ἐρείπια τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἑρκείου Διός. Τὴν ἀρχαιολογικὴν ταύτην περιήγησιν πραγματεύεται ὁ Λουκανὸς μετ' ἀπροκαλύπτου εἰρωνείας, ἴσως δὲ τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι ἀπόρροια προσωπικῶν ἐντυπώσεων τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἦτο σπουδαστὴς ἐν Ἀθήναις. Ἐκεῖ λοιπόν, ἐνώπιον τοῦ φθαρτοῦ ἐπιγείου μεγαλείου, καταλαμβάνει αὐτὸν ἡ ἔννοια τοῦ μεγάλου καὶ ἱεροῦ ἔργου τῶν ποιητῶν, οἵτινες, ἀγωνιζόμενοι πρὸς αὐτὴν τὴν εἰμαρμένην, δύνανται νὰ καταστήσωσι τὰ πάντα ἀθάνατα. Ὁ Καῖσαρ οὐδένα ἔχει λόγον νὰ φθονῇ τοὺς Τρῶας καὶ τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν διαιώνισιν τῆς μνήμης των, διότι, ἐὰν ἔχωσιν τινὰ δόξαν καὶ αἱ Λατινικαὶ Μοῦσαι, θὰ ἀναγινώσκωσι, λέγει, οἱ μεταγενέστεροι ἐν τῷ ποιήματί μου τὸ ὄνομά σου, ἐφ' ὅσον καὶ τὸ τοῦ Ἀχιλλέως ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ Σμυρναίου ἀοιδοῦ. Θὰ ζήσῃ ἡ ἡμετέρα Φαρσαλία καὶ οὐδεὶς ποτε χρόνος θὰ παραδῶσῃ αὐτὴν εἰς τὸ σκότος (9, 980 ἐξ.).

Τόσον πολὺ λοιπὸν παρέσυρε τὸν Λουκανὸν ἡ φιλοδοξία του, ὥστε κηρύττει ἑαυτὸν Ὁμηρον τοῦ μισητοῦ ἐχθροῦ τῆς ἐλευθερίας. Ἄλλ' ὁ ἐξόχως εὐφυὴς νεανίας δὲν ἦτο μέγας ποιητής.

Ἐσπερεῖτο μάλιστα χαρακτηῆρος, δὲν εἶχε τὸ ἥρεμον πῦρ τὸ ἐκπεμπόμενον ἐκ τῆς καρδίας, τὴν ἡλιακὴν λάμψιν ψυχῆς ἀφωσιωμένης εἰς τὴν τέχνην, τὴν σεμνὴν ἀπλότητα τοῦ ἀληθινοῦ αἰσθηματος. Καὶ περὶ μὲν συγκρίσεως τοῦ Λουκανοῦ πρὸς τὸν ἀπαράμιλλον Ὅμηρον οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γίνη, ἀλλὰ τοῦ Βιργιλίου πόσον εἶναι ὑποδεέστερος! Τὸ δὲ παράδειγμα ἀκριβῶς τοῦ Λουκανοῦ ἀποδεικνύει, πόσον εἶναι πολλάκις ἀπατηλὴ ἡ πρόωρος τῆς νεότητος ἀνάπτυξις, καὶ πόσον ὀλίγην ἐγγύησιν παρέχει ὡς πρὸς μέλλον μέγα καὶ τέλειον ¹⁾.

Ὁ βιογράφος τοῦ ποιητοῦ ἀναφέρει καὶ ἄλλα τοῦ Λουκανοῦ δευτερεύοντα ἔργα. Μία τραγωδία Μήδεια, ἀπομείνασα ἡμιτελής, ἐλέγχει τάσιν ἀμίλλης πρὸς τὸν Ὀβίδιον (καὶ τὸν Σενέκαν;). Αἱ δεκατέσσαρες *salticae fabulae* ἦτοι ὀρχηστικά δράματα (τὸ κείμενον δηλαδὴ τὸ χρησιμεῖον εἰς τοὺς παντομίμους ὀρχηστάς), θὰ ἦσαν μὲν ἴσως ἐπικερδεῖς ὡς ἐπιχειρήσεις, πάντως ὅμως ἔργον ἀνάξιον τοιοῦτου ποιητοῦ. Ἀναφέρει ἀκόμη ὁ Μαρτιάλιος (10, 64) ἓνα ῥυπαρὸν πεντάμετρον ἐξ ἐλαφρῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Λουκανοῦ, ἵνα μετὰ περισσῆς ἀναισχυντίας δικαιολογήσῃ πρὸς τὴν χήραν Πῶλλαν τὰς ἰδίας αὐτοῦ βδελυρίας. Συνέταξεν ὡς αὐτὸς συλλογὴν ἐπιγραμμάτων ἐξ ἐκείνων, ἅτινα συνώδευον τὰ δῶρα τὰ ἀποστελλόμενα κατὰ τὰ Σατουρνάλια, ἔτι δὲ καὶ δέκα βιβλία ποικίλων αὐτοσχεδίων ποιημάτων (*Silvae* συνήθως ἐπιγράφονται τὰ τοιαῦτα αὐτοσχεδιάσματα), ὧν ἓν ἦτο ἴσως καὶ ἡ ὁπὸ τοῦ Στατίου ἐπαινουμένη Προσφώνησις πρὸς τὴν Πῶλλαν (*adlocutio ad Pollam*).

Μεταξὺ δὲ τῶν πεζῶν ῥητορικῶν αὐτοῦ μελετῶν ἐνδεχόμενον εἶναι ὅτι τὴν μεγίστην αἴσθησιν ἐνεποίησεν ὁ ἀπαγγελθεὶς λόγος περὶ τῆς περιφήμου πυρκαϊᾶς τῆς Ῥώμης (19 ἰουλίου τοῦ

¹⁾ Τὸ ποίημα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ ὀνομάζεται *Pharsalia* (9, 983), φέρεται ὅμως ἐν ταῖς ἀντιγράφοις καὶ ἡ ἐπιγραφή *De bello civili* (ὅπως καὶ τὰ γνωστὰ Ὑπομνήματα τοῦ Καίσαρος). Ὁ Λαυρέντιος ὁ Λυδὸς (περὶ ἀρχῶν 3, 46) ἀναφέρει τὸν Πολέμονα ὡς ἐξηγητὴν τῆς ἐμφυλίων συγγραφῆς τοῦ Λουκανοῦ. Σ. Μ.

64). Ἐργάφη ἄρα ὁ λόγος οὗτος κατ' ἐντολὴν τοῦ Νέρωνος, οὐ-
τινος ἔσφζε τότε ἀκόμη ὁ Λουκανὸς τὴν εὐνοίαν;

Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν τεχνотροπίαν τοῦ Λουκανοῦ, ὅχι κυρίως ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν ψυχρὸν ὀρθο-
λογισμὸν καὶ τὴν φατριαστικὴν τάσιν, μεθ' ὧν ὁ Λουκανὸς ἐπραγ-
ματεύθη τὴν ὕλην, ἐκδηλοῦται ἐν τῷ συγχρόνῳ μυθιστορήματι
τοῦ Πετρωνίου. Ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ μυθιστορήματι ἐκπροσωπῶν τὴν
ἀντίθεσιν ταύτην, εἶναι ὁ ποιητὴς Εὐμόλπος, ὅστις χωρὶς ῥητῶς
νὰ κατονομάζῃ τὸν Λουκανόν, πολεμεῖ ὅμως αὐτὸν κατὰ τρόπον
ικανῶς σαφῆ. Ὁ Εὐμόλπος δογματίζει, ὅπερ καὶ οἱ μεταγενέστεροι
ἐπανελάβον, ὅτι ἐξ ἑνὸς ἐπικοῦ ποιήματος περὶ τοῦ ἐμφυλίου πο-
λέμου δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τις κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον
ἀφήγησιν γεγονότων (διότι τὸ ἔργον τοῦτο δύνανται κάλλιον τοῦ
ποιητοῦ νὰ πράξωσιν οἱ ἱστοριογράφοι), ἀλλ' αἰσθημα ποιητικὸν καὶ
ὅτι πρὸ πάντων ἀπὸ τοιαύτης πραγματείας δὲν πρέπει νὰ λείπῃ ἡ
ἐπέμβασις τοῦ κόσμου τῶν θεῶν, καὶ ἐν γένει ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὑπερ-
φυσικοῦ καὶ μυθολογικοῦ στοιχείου. Τὸ ὅλον ποίημα πρέπει νὰ ἔχῃ
τὸν χαρακτῆρα ὀπτασίας θεοπνεύστου ὑποφύτου μᾶλλον, ἢ ἀκρι-
βοῦς καὶ εὐσυνειδήτου ἱστορικῆς ἀνακοινώσεως. Παρέχει δὲ πρὸς
στήριξιν τῆς θεωρίας του ὁ Εὐμόλπος καὶ παράδειγμα ἐκ τριακο-
σίων περίπου στίχων, δι' ὧν πραγματεύεται τὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ
ἐμφυλίου πολέμου, τοῦτο δὲ τὸ παράδειγμα ἀναντιρρήτως ἔχει
σκοπὸν τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Φαρσαλίας. Εὐ-
θύς ἐν ἀρχῇ περιγράφεται ἡ τότε δημοσία γνώμη, ἡ ἔκλυσις τῶν
ἡθῶν καὶ καθ' ὅλου ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις ἡ τελματώδης. "Ὑν
μόνον μέσον σωτηρίας ὑπῆρχεν, ὁ πόλεμος. Ἀρχεται ἔπειτα ἡ δι-
ήγησις, καὶ δὴ διὰ τῆς ἀμέσως εἰς τὰ πράγματα εἰσαγωγῆς τῶν
οὐρανίων καὶ καταχθονίων δυνάμεων. Περιγράφει ὁ συγγραφεὺς
τὸ μεταξὺ Νεαπόλεως καὶ Ποτιόλων σπῆλαιον, ὅπου τις εἰσδύει
εἰς ἀπαίσιον βάθος. Ἐκεῖ ὁ θεὸς τῶν σκιῶν ἐγείρει τὴν κεφαλὴν,

ἵνα συνδιαλεχθῇ πρὸς τὴν Τύχην. Ἡ ἀλαζονεία, λέγει, τῶν Ῥωμαίων κατεστάθη ἀφόρητος, καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ ρεύσῃ καὶ πάλιν αἷμα. Ἡ Τύχη ἀποκρίνεται εἰς αὐτὸν ὅτι ἔχει δίκαιον, εἶναι δὲ πρόθυμος νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἦδη βλέπει ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτῆς τὰ πεδία τῶν μαχῶν τῶν Φιλίππων, τὰς πυράς τῆς Θεσσαλίας, τοὺς νεκροὺς τῆς Ἰσπανίας, τὴν Λιβύην καὶ τὸ Ἄκτιον. Τὸ ἀχάτιον τοῦ Χάρωνος δὲν θὰ ἐξαρκέσῃ πρὸς διαπόρθημους τόσων σκιῶν, ἀλλὰ θὰ χρειασθῇ ὁλόκληρος στόλος (—121). Μακρὰ σειρὰ ἀπαισίων οἰωνῶν ἀπειλητικῶς προαγγέλλει εἰς τοὺς θνητοὺς τὴν ἐπικειμένην ὀλεθρίαν ἐποχὴν, μετ' οὗ πολὺ δὲ ἄρχεται τῶν οἰωνῶν ἡ ἐπιβεβαίωσις διὰ τῆς καθόδου τοῦ Καίσαρος ἐκ Γαλατίας. Ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν Γραικῶν Ἀλπεων (εἰς τὸν μικρὸν Ἅγιον Βερνάρδον) προσφωνεῖ ὁ Καῖσαρ τὰ στρατεύματα, ὁμνῶν ὅτι ἐξαναγκαζόμενος λαμβάνει τὰ ὄπλα (—176), αἰσιοὶ δὲ οἰωνοὶ ἐνισχύουσι τὴν ἐντύπωσιν τῶν λόγων του (—182). Ἐν ᾧ δὲ ὁ στρατηλάτης ἀγωνίζεται ἐν τῇ πορείᾳ του πρὸς τὰς Θυέλλας (—218), ἡ φήμη πέτεται ἐν σπουδῇ πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ διαδίδει τὸν τρόμον. Περιγράφεται ὁ γενικὸς πανικὸς καὶ ἡ αἰσχυρὰ φυγὴ, ἧς συμμετέχει καὶ ὁ Πομπήϊος (—244). Μεταδίδεται δὲ καὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἀκόμη ὁ τρόμος, καταφεύγει δὲ πρὸ πάντων ἡ Εἰρήνη εἰς τὸν Ἄδην, καὶ παρακολουθοῦσιν αὐτὴν ἡ Πίστις, ἡ Δικαιοσύνη καὶ ἡ Ὁμόνοια. Τούναντίον δὲ ἀνέρχονται ἀπὸ τοῦ ζόφου ἀπαίσιοι δαίμονες καὶ μάλιστα ἡ δεινὴ Ἐνυώ, ἡ Bellona (—263). Χωρίζονται εἰς δύο ἀντίθετα κόμματα οἱ οὐράνιοι θεοί· ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἄρης τάσσονται πρὸς τὸ μέρος τοῦ Καίσαρος, ὑπερμαχεῖ δὲ τοῦ Πομπηίου ἡ Ἀρτεμις, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἡρακλῆς (—270). Ὑπὸ τὸν ἥχον τῶν σαλπίγγων ἡ Ἔρις, ἡ Discordia, ἀπαισίως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιγραφομένη, ἀνυψοῖ τὴν καταχθόνιον αὐτῆς κεφαλὴν καὶ ἀπὸ τῶν Ἀπεννίνων προσφωνεῖ, ἐξερεθίζουσα αὐτούς, λαοὺς καὶ ἄνδρας, ὀρίζουσα δὲ εἰς ἕκαστον τί ἐμελλε νὰ πράξῃ.

Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν τρόπον ἀνέλαβε πάλιν τὴν τιμητι-

κὴν τῆς θέσιν ἐλόκληρος ἡ τεχνικὴ οἰκονομία τοῦ παλαιοῦ μυθολογικοῦ ἔπους. Κατὰ τὰ ἄλλα τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀπόσπασμα ὑπενθυμίζει τὸν Λουκανόν. Ἐχει, ὅπως καὶ ἡ Φαρσαλὶς, φωτεινὰ ῥητορικὰ σημεῖα, ἡ δὲ κατασκευὴ τῶν στίχων ἀποδεικνύει τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν Λουκανὸν ἐπιμέλειαν. Τὸ σύνολον τοῦ μικροῦ τούτου ἔργου δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν τελείως ἐπεξεργασμένου καλλιτεχνήματος, ἀλλ' ἔχει μόνον τὸν σκοπὸν διὰ παραδείγματος νὰ παραστήσῃ τὴν ποιητικὴν θεωρίαν καὶ τὰς ιδέας τοῦ συγγραφέως. Ὅτι δὲν ἐποιήθη πρὸς διασυρμὸν ἢ χλεύην τῆς Φαρσαλίδος, εἶναι ἀναντίρρητον.

Ἐκεῖνο τὸ ἰδιαίτερον πρὸς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἐνδιαφέρον τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, ὅποιον μάλιστα ἐκδηλοῦται ἐν ταῖς φυσιογραφικαῖς συγγραφαῖς τοῦ Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ Λευκίου Σενέκα, διαπνέει καὶ ἐν ἀνώνυμον τοῦ πρώτου αἰῶνος διδακτικὸν ποίημα.

Ὁ Βιργίλιος εἶχεν ἤδη χαρακτηρίσῃ τὰ θαυμάσια τῆς δημιουργίας ὡς ἀρίστην ὕλην πρὸς ὑψηλὴν ποιητικὴν πραγματείαν, καὶ ἐπεφύλαξε τὸ ἔργον τοῦτο δι' ἑαυτὸν εἰς ὑστερωτέρους χρόνους (τμ. Β' σ. 47—48). Ἐκτοτε τὸ ἐνδιαφέρον πρὸς τοιαύτας ὑποθέσεις εἶχεν ἔτι αὐξήσῃ, ἀλλὰ δὲν εὐρέθη Λουκρήτιος, ἵνα δι' ὅφους ὑψηλοῦ καὶ ἀναλόγου ποιητικῆς δυνάμεως, δαμάσῃ αὐτάς. Εἰς τὰ ἄλλα τῶν χρόνων τοῦ Τιβερίου ἀστρονομικὰ καὶ ἀστρολογικὰ ποιήματα προσετέθη ὀλίγον βραδύτερον ἀνώνυμὸν τι ποίημα, ἐπιγραφόμενον Αἶτνα, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι, νὰ ἐξηγήσῃ φυσικῶς τὴν ἠφαίστειον φύσιν τοῦ παραδόξου ὄρους. Ὁ συγγραφεὺς μέγαν ἔχει σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην του, καταφρονεῖ δὲ (ὅπως ὁ Μανίλιος) ἔνεκα τούτου καὶ τοὺς μύθους καθ' ὅλου καὶ τὴν μυθολογικὴν ποίησιν. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ὄχι λίαν διεξοδικοῦ τούτου ποιήματος (διότι περιέχει ἐν ὅλῳ 646 δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους στίχους), ἀπαριθμοῦνται πλείονα τοιαῦτα πε-

παλαιωμένα ποιητικά θέματα· ἡ περιγραφὴ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, ἡ Κολχίς, ἡ καταστροφὴ τῆς Τροίας, ἡ Νιόβη, ὁ Θυέστης, ὁ Κάδμος, ἡ Ἀριάδνη. Μετ' εἰρωνείας καὶ ὑπαινισσόμενος προφανῶς γνωστὸν τι εἰς τοὺς συγχρόνους παρεμφερὲς ἔργον, σχεδιογραφεῖ ἐν ἔπος περὶ τῆς Γιγαντομαχίας. Ἐγίνωσκεν ἄρά γε τὸ νεανικὸν δοκίμιον τοῦ Ὀβιδίου (τμ. Β' σ. 397), καὶ ἐκεῖνο εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν; Καὶ τὰς πρὸς ἐρωτικούς σκοποὺς μεταμορφώσεις τῶν θεῶν, τὰς περιγραφὰς τοῦ Ἄδου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ εἰς τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐπιβαλλομένων ποινῶν, καθ' ὅλου δὲ τὰ ψεύδη τῶν ποιητῶν καὶ τὴν διὰ τοῦ ψεύδους κτηθεῖσαν δόξαν, ἀποκρούει ὁ ἄγνωστος συγγραφεὺς μετὰ περιφρονήσεως. Ὁμοφρονεῖ λοιπὸν πρὸς τὸν Λουκρήτιον, ἀλλὰ δὲν ἔχει τοῦ Λουκρητίου τὸ ποιητικὸν πνεῦμα, καὶ διὰ τοῦτο εὐκόλον ἦτο εἰς αὐτὸν νὰ ἀποκρούῃ πᾶσαν εὕρεσιν, ἀφ' οὗ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν τῆς εὐρέσεως. Ἀκριβῶς δ' ἐκεῖνα τὰ ὑπ' αὐτοῦ καταφρονούμενα μωρολογήματα τῷ παρέχουσιν τινα ἄνθη ὅπως ποικίλλη τὴν ξηρότητα τοῦ ἔργου του. Οὕτω λόγου χάριν ὅπως πορίσῃ μικράν τινα ἀναψυχὴν μετὰ τὰς βαρείας φυσιογραφικὰς ἐξηγήσεις του, ἐπιδίδεται περὶ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος εἰς διεξοδικὴν ἀπαρίθμησην τῶν ἀξιοθεάτων καὶ αξιοπεριέργων τόπων ἢ μνημείων, χάριν τῶν ὁποίων ἐπιχειροῦσιν οἱ ἄνθρωποι ταξείδια (Θῆβαι, Σπάρτη, Ἀθῆναι, Τροία, μνημεῖα, ἀρχαιοότητες, ἔργα γραφικῆς καὶ γλυπτικῆς), τοῦτο δὲ ποιεῖ ἵνα ὑποδείξῃ τὴν ἀντίθεσιν ἐκείνων πρὸς τὴν φύσιν, ἣτις παντὸς ἀνθρωπίνου ἔργου μᾶλλον ἀξίζει νὰ ἐλκύῃ τὴν μελέτην ἡμῶν καὶ τὴν παρατήρησιν, καὶ ἵνα παρασκευάσῃ τὴν μετάβασιν εἰς μίαν ἀξιομνημόνευτον ἱστορίαν, ἣτις συνέβη κατὰ τινα ἔκρηξιν τῆς Αἰτνης.

Δὲν ἀποφεύγει δὲ κατὰ τὸν ροῦν τῆς θεωρητικῆς του διδασκαλίας καὶ ἐκτενέστερα ἐριστικὰ ἐπεισόδια. Πραγματεύεται (ἀπὸ στχ. 94) περὶ τῶν δυνάμεων (πυρὸς καὶ ἀνέμων), αἵτινες, ἐπενεργοῦσαι ἐντὸς τῶν ἐσωτερικῶν τῆς γῆς κοιλωμάτων καὶ ἐκ τοῦ βάθους ὠθούμεναι πρὸς τὰ ἔξω, παράγουσι τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκρή-

ξεις. Μετὰ βραχεῖαν περιγραφὴν τοιαύτης καταστροφῆς (199 ἐξ.), προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πόθεν αἱ στοιχειώδεις αὗται δυνάμεις ἐξεγείρονται καὶ τίνι τρόπῳ πάλιν κατευνάζονται (219 ἐξ.). Πρὸς τοῦτο δέ, ἀναλαμβάνων νέον θάρρος, κάμνει τὴν παρατήρησιν, πόσον εἶναι τοῦτο ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα σπουδαιότερον τῶν κοσμογραφικῶν καὶ ἀστρονομικῶν ἐρευνῶν, αἵτινες μετάγουσαι τὸν ἐρευνητὴν εἰς ἐξέτασιν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀφίνουσιν ἀνεξέταστα τὰ πρὸ ποδῶν. Μετὰ τοῦτο δεικνύει τὴν πρακτικὴν ὠφέλειαν τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐδάφους, ὅπως ἐξορυχθῇ ὁ χρυσοῦς καὶ ὁ ἄργυρος καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἀποθῆκαι καὶ τὰ κελλάρια. Ἄλλ' ἡ ὠφέλεια, λέγει, ἦν ἐκ τῶν ἐρευνῶν τούτων καρποῦται τὸ πνεῦμα, εἶναι ἔτι σπουδαιότερα τῆς ὕλικῆς. Ἄνευ τῶν ἐρευνῶν τούτων ὁ ἄνθρωπος θὰ θεᾶται ἐν σιγῇ καὶ μετ' ἐκπλήξεως, ἔτι δὲ καὶ μετὰ δεισιδαιμονίας, τὰ φυσικὰ φαινόμενα, οἷον εἶναι καὶ τῆς Αἴτνης ἡ ἔκρηξις, χωρὶς νὰ ἐννοῇ τὰς αἰτίας, αἵτινες παράγουσιν αὐτὰ (281). Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἀποτείνονται ἐν μέρει ἐναντίον τῶν ἀστρονομικῶν διδακτικῶν ποιημάτων τοῦ Ἀράτου, τοῦ Γερμανικοῦ καὶ τῶν ἄλλων, μάλιστα δὲ καὶ ἰδιαίτερος ἐναντίον τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου, διότι ὁ Βιργίλιος εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίσας τὴν ἐπίλυσιν τῶν ὑψηλοτέρων ἐκείνων περὶ οὐρανοῦ καὶ περὶ ἀστέρων προβλημάτων, ὡς τὸ ἰδανικόν αὐτοῦ (Γεωργ. 2, 478 ἐξ.). Ὁ Βιργίλιος ὡσαύτως εἶναι ὁ τοποθετήσας ἐν τῇ Αἴτνῃ τὸ χαλκεῖον τῶν Κυκλώπων, καὶ ἐκπροσωπῶν τὸν μῦθον, καθ' ὃν ὑπὸ τὴν Αἴτναν κεῖται ὁ Ἐγκέλαδος, ὅστις, ὑπ' αὐτὴν ταρασσόμενος, ἐπιφέρει τοὺς σεισμούς. Ταῦτα δὲ εἶναι τῶν ποιητῶν τὰ παραμύθια, καθ' ὧν ὁ ἀνώνυμος τοῦ μικροῦ τούτου ποιήματος συγγραφεὺς στρέφεται μετ' εἰρωνείας καὶ ἀγανακτήσεως (29 ἐξ. 71 ἐξ.). Οἱ θεοί, λέγει, δὲν ἀσχολοῦνται περὶ ἔργα βάρναυσα, οἷον εἶναι ἡ χαλκευτική, ἀλλ' ἐπὶ θρόνων κάθονται εἰς οὐράνια ὕψη (32 ἐξ.). Καταπολεμεῖ δὲ τὸν προληπτικὸν φόβον τὸν προερχόμενον ἐκ τοῦ πατάγου τῆς Αἴτνης, τὴν ἰδέαν, ὅτι ἐκ τῶν καταχθονίων ἐγείρονται ἀπειλητικαὶ δυνάμεις ἐναντίον τοῦ οὐρανοῦ

καὶ ὅτι ὁ Ἄδης διαρρήγνυται (279). Καὶ ὅμως ὀλίγον ἀνωτέρω ἔχει ὁ ποιητὴς τὴν ἀφέλειαν νὰ ἀφηγῇται, κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἀρχαίων ποιητῶν, ὅτι κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Αἶτνης αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἐκπλήσσεται βλέπων μακρόθεν τὸ μέγα πῦρ, καὶ ὅτι φοβεῖται μήπως ἐπαναστατήσωσι καὶ πάλιν οἱ Γίγαντες καὶ μήπως ὁ ἄρχων τοῦ ὑπογείου κόσμου θελήσῃ νὰ ἀνταλλάξῃ τὸν Ἄδην πρὸς τὸν οὐρανὸν (205 ἐξ.). Ἡ δυσανάλογος ἐπέκτασις τῶν τριῶν ἐκείνων ἐριστικῶν παρεκβάσεων, ἅτινα μετὰ τῆς βραχείας ἀφηγήσεως τοῦ τέλους συναποτελοῦσι πλέον τοῦ ἐνὸς τρίτου τοῦ ὅλου, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν κατεῖχε τὴν τέχνην τῆς συνθέσεως, οὐδὲ ἐγίνωσκε νὰ καταστήσῃ τερπνὴν τὴν θεωρητικὴν πραγματείαν του. Τὰς ἐντὸς τῶν ἐγκάτων τοῦ ὅρου ἐνεργούσας δυνάμεις τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, προσπαθεῖ νὰ καταστήσῃ εἰς τὸν ἀναγνώστην καταληπτὰς διὰ παραδειγμάτων, ἅτινα λαμβάνει ἐκ τῶν μηχανῶν ἢ ἐκ φαινομένων τῆς ὑπαίθρου φύσεως. Κάμνει ἰδίᾳ μακρότερον λόγον περὶ τῶν ιδιοτήτων τοῦ μυλίου λίθου (lapis molaris), ὃν θεωρεῖ ὡς τὴν κυρίως θερμαντικὴν ὕλην ἐν τῷ ἡφαιστείῳ κλιβάνῳ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐξ αὐτοψίας γινώσκει τὴν Αἶτναν ὁ ποιητὴς, θεωροῦμεν μάλιστα πιθανὸν ὅτι ὑπῆρξε θεατὴς καὶ ἐκρήξεως αὐτῆς. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα θεάματα, ἐνθουσιωδῶς συνιστᾷ τούτου μάλιστα τοῦ μεγαλοπρεποῦς φυσικοῦ φαινομένου τὴν θέαν (601 ἐξ.). Δὲν περιγράφει μόνον τὸ σχῆμα τοῦ κρατῆρος (178 ἐξ.) καὶ τὸ μικρὸν νέφος, ὅπερ αἰωρεῖται ἐπὶ τῆς κορυφῆς καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι αἰθρία (333 ἐξ.), ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ἔκρηξιν (197 ἐξ. 359 ἐξ. 462 ἐξ.), τὴν ἐν τοῖς ἐγκάτοις τοῦ ὅρου βροντὴν καὶ τὴν πυρίνην ἔκχυσιν (528 ἐξ.), πρὸ πάντων δὲ τὸ ρεῦμα τῆς λάσας (484 ἐξ.), τοσοῦτον ἐναργῶς, ὥστε νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει τὴν ἀφήγησιν αὐτόπτου μάρτυρος. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μία μόνον ἔκρηξις εἶναι ἐπιστημονικῶς βεβαιωμένον ὅτι συνέβη, ἢ τοῦ ἔτους 72, ἀλλ' ὅμως τὰ ἡφαιστεια φαινόμενα σχεδὸν οὐδέποτε ἔπαυσαν ὀλοτελῶς.

Τὸ τέλος τοῦ ὅλου ποιήματος ἀποτελεῖ, οἶονεὶ ὡς ἀντισήκω-

μα, ἡ περίφημος ἱστορία τῶν Καταναίων ἀδελφῶν, οἵτινες κατὰ τινὰ τῆς Αἴτνης ἔκρηξιν ἀνεσῆκωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων τοὺς γηραιοὺς γονεῖς, τὸν μόνον πλοῦτόν των, ὁ μὲν τὸν πατέρα, ὁ δὲ τὴν μητέρα, καὶ ἐκόμιζον αὐτοὺς προπορευόμενοι τοῦ πυρίνου ποταμοῦ τῆς λάδας, ὅστις, ὅτε κατέφθασε πλέον τοὺς φιλοστόργους υἱούς, ἐσχίσθη ὡς ἐκ θαύματος εἰς δύο μέρη καὶ ἀφῆκεν εἰς αὐτοὺς ἐλευθέραν τὴν οἰοδόν, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι, οἵτινες ἐβάσταζον πρὸς σωτηρίαν τὰ ἄψυχα αὐτῶν κτήματα, παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ πυρίνου ρεύματος (606 ἐξ.) Τὸ ὥραϊον τοῦτο διήγημα, κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπαράλλακτα τρόπον, καὶ μετὰ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων, διέσωσαν οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς, ὡς ὁ Στράβων, κοινὴ δὲ πάντων πηγὴ ἀπεδείχθη ὅτι ὑπῆρξεν ἡ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ συγγραφὴ τοῦ Στωϊκοῦ Ποσειδωνίου¹⁾. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Ποσειδώνιος ἐπραγματεύθη ἐν ἐκείνῃ τῇ συγγραφῇ περὶ τῆς ἐκρήξεως τῆς Αἴτνης καὶ εἰδικῶς περὶ τῆς λάδας καὶ τῶν ιδιοτήτων αὐτῆς, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος μετεχειρίσθη τὸ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους πολυανάγνωστον ἐκεῖνο βιβλίον, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως²⁾. Οὕτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ ὑπάρχουσα συμφωνία γνωμῶν, ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα, μετὰξὺ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιήματος καὶ τοῦ Σενέκα, ὅστις ἐν τοῖς Φυσικοῖς αὐτοῦ ζητήμασι τὸν Ποσειδώνιον ἔχει ὡς κυρίαν πηγὴν.

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος εἶναι ἄγνωστος, πᾶσαι δὲ αἱ μέχρι τοῦδε γενόμεναι ἀπόπειραι ὅπως ἀποδοθῇ ἡ Αἴτνα εἰς ὠρισμένον ποιητὴν, εἰς οὐδὲν κατέληξαν ἀσφαλὲς συμπέρασμα. Ἐὰν ἔζη κατὰ τὴν περίφημον ἔκρηξιν τοῦ 79 μ. Χ. βεβαίως θὰ τὴν

¹⁾ Ὁ Στράβων (6, 269) λέγει· « Ὑπέρκειται δὲ μάλιστα τῆς Κατάνης ἡ Αἴτνη, καὶ τῶν περὶ τοὺς κρατῆρας παθῶν πλείστον κοινωνεῖ. Καὶ γὰρ οἱ ῥυακες εἰς τὴν Καταναίων ἐγγυτάτω καταφέρονται. Καὶ τὰ περὶ τοὺς εὐσεβεῖς ἐκεῖ τεθρόλῃται, τὸν Ἀμφίνομον καὶ τὸν Ἀναπίαν, οἱ τοὺς γονεῖς ἐπὶ τῶν ὤμων ἀράμενοι, διέσωσαν ἐπιφερομένου τοῦ κακοῦ. Ὅταν οὖν, φησὶ Ποσειδώνιος, φλέγῃται τὰ περὶ τὰ ὄρος κτλ. ». Ἰδ. καὶ Ἀνθολογ. 3, 17. καὶ Κόνωνος Διηγ. 43 (Ἐν τοῖς Μυθογράφοις τοῦ Westermann) Σ. Μ.

²⁾ Τὰ περὶ λάδας τοῦ Ποσειδωνίου ἀναγινώσκονται παρὰ Στράβ. ἐνθ. ἀνωτ. (Ὁ δὲ ῥυαξ, εἰς πηξιν μεταβάλλων, ἀπολιθοῖ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς κτλ.). Σ. Μ.

ἐμνημόνευεν. Ἐν στχ. 294 ἀναφέρει « ἡχηρὸν Τρίτωνα, ὃφ' οὗ μακρὰν ἀντηχεῖ ἡ αὔρα », εἶναι δὲ λίαν πιθανόν, ὅτι διὰ τοῦ ὑδραυλικοῦ τούτου τεχνουργήματος, ἐννοεῖ τὸν ἐντολῇ τοῦ αὐτοκράτορος Κλαυδίου κατασκευασθέντα ἀργυροῦν Τρίτωνα, ὅστις κατὰ τὴν διοργανωθείσαν τεχνητὴν ναυμαχίαν ἐπὶ τῇ υἰοθετήσει τοῦ Νέρωνος (κατὰ τὸ 50 μ. Χ.), ἀνέδυνεν ἐκ τῶν ὑδάτων τῆς Φουκίνης λίμνης καὶ διὰ κόγχης ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς ἐπιθέσεως. Ὁ Σενέκας παρακινῶν διὰ τῆς ἐβδομηκοστῆς ἐνάτης Ἐπιστολῆς τὸν φίλον του Λουκίλιον, προκουράτωρα τῆς Σικελίας, νὰ περιγράψῃ ἐπεισοδιακῶς τὴν Αἴτναν ἔν τινι ποιήματι αὐτοῦ περὶ Σικελίας, περὶ ὃ τότε ἡσυχολεῖτο, καὶ νὰ μὴ πτοηθῇ ὑπὸ τῆς δόξης τῶν πρότερον περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος γραφάντων, ἀναφέρει μὲν μεταξὺ αὐτῶν τὸν Βιργίλιον, τὸν Ὀβίδιον, τὸν Κορνήλιον Σεῦηρον, ὅστις ἔφαλε τὸν Σικελικὸν πόλεμον (ιδ. τμ. Β' σ. 553), ὅχι δὲ καὶ τὴν Αἴτναν. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὸν τὸ ποίημα τότε (ἤτοι μεταξὺ τοῦ 57 καὶ 64 μ. Χ.). Αὗται λοιπὸν εἶναι κατὰ προσέγγισιν αἱ χρονολογίαι, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων θὰ συνέπεσε καὶ ἡ σύνταξις τῆς Αἴτνης. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως ὅτι αὕτη εἶναι δῆθεν ἔργον ἐκείνου τοῦ Λουκιλίου (ὅστις συνήθως καλεῖται Λουκίλιος ὁ νεώτερος), εἶναι ἐντελῶς ἀπόβλητος.

Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔχει ἄλλα σαφέστερα τεκμήρια, ἐξ ὧν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸ ἔργον του. Τιμὴ αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἀπέφυγε πᾶσαν ὑμνητικὴν προσφώνησιν πρὸς ἐπιφανῆ τινα σύγχρονον. Ὑπηρετεῖ ἀποκλειστικῶς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὰς Μούσας, ὧν τὴν συνδρομὴν ἐπικαλεῖται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, ἂν καὶ μετὰ μετρίας ἐπιτυχίας. Περὶ ἑαυτοῦ ἀποφεύγει πάντα ὑπαινιγμόν. Ἐνιαχοῦ διαγινώσκειται ἡ στωϊκὴ ἐπίδρασις, ἅπαξ δὲ μνημονεύεται ὁ Ἡράκλειτος. Γενικῆς μορφώσεως δὲν στερεῖται, ἀρέσκειται δέ, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς του, εἰς αἰνιγματώδεις ὑπαινιγμούς μυθολογικῶν ιδεῶν. Τὸ ὅτι δὲ ἐσχημάτισε τὸν τρόπον καθ' ὅλου τῆς ἐκφράσεως κατὰ Λουκρήτιον καὶ Βιργίλιον, τοῦτο προέρχεται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ὕλης, ἣν πραγματεύεται, ἀλλὰ τὴν

φύσει ὁμως ξηρὰν ταύτην ὕλην, δὲν κατώρθωσε λίαν ἐπιτυχῶς νὰ δαμάσῃ. Ἐκεῖ δὲ ἔνθα βαίνει πεπατημένας καὶ συνήθεις ὁδοὺς, εἶναι σαφὲς οὐδὲ κατέχεται ὑπὸ τῆς τάσεως τοῦ νὰ ἐπιδεικνύη εὐφυΐαν. Ἡ ἐλεεινὴ κατάστασις, εἰς ἣν περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τὸ κείμενον τοῦ ἐπιπόνου ἔργου του, μειώνει μὲν τὴν ἡμετέραν ἐξ αὐτοῦ ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύει συγχρόνως ὅτι ἐλάχιστα περὶ αὐτοῦ ἐφρόντιζον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὡς ἀδέσποτον δὲ κτῆμα εὔρε καὶ ἡ Αἴτνα καταφύγιον εἰς τὴν παλαιὰν ἐκείνην συλλογὴν τῶν δῆθεν νεανικῶν ποιημάτων τοῦ Βιργιλίου (τμ. Β' σ. 559), ἥτις ὑπέβαλε, μεταξὺ ὀλιγίστων γνησίων ὑπολειμμάτων, εἰς τὸν Μαντουανὸν ποιητὴν καὶ τόσα ἀλλότρια, εἰ καὶ ἐνίοτε ὅχι ἀνάξια λόγου, ἔργα. Ὁ ἐρμηνευτὴς τοῦ Βιργιλίου Σέρβιος ἔσχε τὴν ἀκρισίαν νὰ ἐκλάβῃ ὡς ἔργον Βιργιλιακὸν τὴν Αἴτναν· τοῦλάχιστον ὁ βιογράφος Δονᾶτος (Σουητώνιος) ὁμολογεῖ ὅτι εἶναι δεδιχασμέναι αἱ περὶ τούτου γνῶμαι.

Ἐντελῶς ἄνευ ἀπαιτήσεων ἐμφανίζεται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ποιήσει ὁ ἀγαθὸς γεωπόνος Λεύκιος Ἰούνιος Μοδεράτος Κολουμέλλας πειραθεὶς νὰ γράψῃ εἰδυλλιακὸν διδακτικὸν ποίημα. Ἦτο Ἴσπανὸς (ἐκ Γαδεΐρων), σύγχρονος δὲ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ φιλοσόφου Σενέκα, ζῶντος τοῦ ὁποίου ἔγραψε δώδεκα εἰς πεζὸν λόγον περὶ γεωπονίας βιβλία. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν Ποπλίου Σιλβίου, εἰς ὃν καὶ ἀφιερῶθη τὸ ἔργον, ἀπεφάσισεν ὡς ἐπίστεψιν οὕτως εἰπεῖν αὐτοῦ, νὰ πραγματευθῇ τὰ κηπουρικὰ ἐν δακτυλικοῖς ἑξαμέτροις καὶ νὰ πληρώσῃ οὕτω τὸ κενόν, ὅπερ ὁ Βιργίλιος ἐν τοῖς Γεωργικοῖς (4, 147 ἐξ.) κατέλιπεν εἰς τοὺς διαδόχους αὐτοῦ. Τοῦτο λοιπὸν τὸ ἔμμετρον μέρος, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἦτο προωρισμένον νὰ ἀποτελέσῃ τὸ τέλος τῆς ὅλης συγγραφῆς, παρενετέθη ἔπειτα ὡς δέκατον αὐτῆς βιβλίον. Ἄν καὶ ἔχει ὁ Κολουμέλλας ιδέαν ἱκανῶς ταπεινὴν περὶ τῆς ποιητικῆς του εὐφυΐας, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀρμοδιότητος τῆς ὕλης του εἰς ποιητικὴν πραγματείαν,

κατέβαλεν οὐδὲν ἥττον πάντα κόπον ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὸ θέμα τοῦτο, κατὰ τὸ ὕφος τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ὃν ἔχει ὡς παράδειγμα (Στχ. 1 ἐξ. 434 ἐξ.). Μεταχειρίζεται τὴν Βιργιλιακὴν φρασολογίαν μετ' ἐμπειρίας καὶ καλαισθησίας. Διακρίνεται διὰ τὴν ἀπλότητα καὶ πλαστικότητα τῆς γλώσσης του, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νοσηρὰν ἐκείνην ἐπιδιώξιν εὐφυολογημάτων, εἰς ἣν ἐπεδίδοντο οἱ σύγχρονοι. Χάριτος ὅμως φαιδρᾶς δένστερεῖται, ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνην δύναμιν τοῦ νὰ δίδῃ ζωὴν εἰς τὰ ἄψυχα πράγματα καὶ νὰ ἐξιδανικεύῃ καὶ τὰς τεχνικὰς ἀκόμη συνταγὰς· τὴν δύναμιν ἀκριβῶς τὴν πορίζουσαν ζωὴν ἅμα καὶ σεμνότητα εἰς τὴν διδακτικὴν ποίησιν τῶν παλαιῶν. Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ πραγματεύεται ἐν συντόμῳ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου, τῶν ὄρων τῆς γῆς καὶ τῆς ὑδρούσεως, ἔπειτα δὲ παρακολουθεῖ τὰς ἐργασίας τοῦ κηπουροῦ καὶ εἰς τὴν ἐπίδοσιν αὐτῶν ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος, ἀπὸ τῆς σκαφῆς, κατὰ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου, μέχρι τῆς ἐορτῆς τοῦ Βάχχου, ὅταν τρυγῶνται αἱ σταφυλαί. Δὲν περιγράφει κῆπον πολυτελείας, τοῦτο δὲ φαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, διότι ἀποκρούει τὰ μαρμάρινα ἔργα Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καὶ θέλει μόνον ὁ ξύλινος κορμὸς τοῦ χυδαίου φύλακος τοῦ κήπου Πριάπου νὰ φρουρῇ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κήπου του πρὸς νοουθεσίαν αὐθαδῶν παιδῶν καὶ κλεπτῶν (29 ἐξ. Πρβλ. τμ. Β' σ. 588 ἐξ.). Περὶ τῆς γῆς ὁμιλεῖ κατὰ τρόπον σπουδογέλοιον· συμβουλεύει τὸν γεωργόν, τὸ ἀφελές τῆς χθονὸς τέκνον τὸ γεννηθὲν πρὸς τὸ καματηρὸν ἔργον, νὰ ἐπιτεθῇ δραστηρίως κατὰ τῆς μητρός, νὰ ἀποσπάσῃ τὴν πρασίνην κόμην τῆς διὰ τοῦ ἀρότρου καὶ τῆς δικέλλης, νὰ διασχίσῃ τὰ ἱμάτια αὐτῆς, νὰ διατρυπήσῃ τὴν ῥάχιν τῆς, νὰ ἐξορύξῃ τὰ σπλάγχνα τῆς (58 ἐξ.) καὶ νὰ κορέσῃ διὰ λιπασμάτων τὴν πεῖνάν τῆς (82). Ἄφ' οὗ δὲ τέλος καλῶς κτενισθῇ καὶ καθαρισθῇ, τότε πρέπει νὰ σπαρῶσιν εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς τὰ ἄνθη τοῦ ἔαρος, τὰ λευκὰ ἱα, αἱ ἀνεμῶναι, οἱ νάρκισσοι, τὰ κρίνα, οἱ ὑάκινθοι, τὰ ῥόδα, μάλιστα δὲ τὸ πλῆθος τῶν χρησίμων βοτανῶν καὶ τῶν μαγειρικῶν λαχάνων. Ἦδη κυοφορεῖ τὸ σῶμά της·

ἔχει τότε ἀνάγκην ἀδιακόπου περιποιήσεως, ἰδίως δὲ πρέπει νὰ γίνηται φροντίς, ὥστε νὰ μὴ ὑποφέρῃ ὑπὸ τῆς δίψης (141). Ὅταν δὲ κατόπιν ἐκφύωνται ἐκ τοῦ μητρικοῦ κόλπου οἱ ἡνθισμένοι βλαστοὶ (146), πρέπει οὗτοι νὰ ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ὀχληρῶν ἀγρίων χόρτων. Οὕτω δὲ ἄνευ ἐζητημένης μικροτεχνίας καὶ ἄνευ φόρτικότητος, ἐπανέρχεται ποῦ καὶ ποῦ ἀβίαστος ἡ ἀρχικὴ παρ-
μοίωσις (157 ἐξ. 194 ἐξ. 207 ἐξ. 257). Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς δὲν παραμελεῖ τὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐξύμνησιν τοῦ γονίμου ἕαρος, ὅτε « τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου βακχεύεται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης » (197), ὅτε αὐτὸς ὁ πατὴρ τῶν θεῶν καταχύνεται ὡς βροχὴ εἰς τὴν γῆν, ὅπως ἄλλοτε εἰς τῆς Δανάης τὸν κόλπον. Ἀλλὰ ταχέως διακόπτεται, καὶ παραπέμπει τὸν ἀναγνώστην εἰς ἄλλον μᾶλλον αὐτοῦ ἐμπνευσμένον, ὃν καθιέρωσεν ὁ Ἀπόλλων ὅπως ψάλλῃ τὰ ἱερὰ τῆς φύσεως ὄργια καὶ τὰ μυστήρια τοῦ οὐρανοῦ καὶ δοξάσῃ διὰ παιδρῶν ἁσμάτων τὴν Κυβέλην, τὸν Βάκχον καὶ αὐτὸν τὸν Ἀπόλλωνα (217 ἐξ.). Θέλει ἄρα γε ταῦτα λέγων ὁ Κολουμέλλας νὰ κολακεύσῃ σύγχρονόν τινα ποιητὴν, τὸν Καίσιον Βάτ-
σον ἢ τὸν Νέρωνα, τὸν ἡγαπημένον ποιητὴν καὶ διάδοχον τοῦ Φοίβου;

Μετὰ πολλῆς χάριτος περιγράφει ἔπειτα τὸν ἀνθῶνα τὸν κοσιμοῦντα τὸν κῆπον. Συγκαλεῖ τὰς Νύμφας ἀπὸ πάντων τῶν μυθολογικῶν αὐτῶν ἐνδαιτημάτων, καὶ ἐκείνας αἵτινες ἐχόρευόν ποτε εἰς τὸν λειμῶνα τῆς Ἐννης, ὅτε τῆς Δήμητρος ἡ κόρη δρέπουσα κρίνα ἤρπάγῃ ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος, — καλεῖ πάσας νὰ φέρωσι δι' ἐλαφροῦ βήματος τοὺς τρυφεροὺς τῶν πόδας εἰς τὸν κῆπὸν τοῦ καὶ νὰ πληρώσωσιν ἀνθέων τὰ κάνιστρα αὐτῶν. Οὐδεὶς ἐνταῦθα ὑπάρχει φόβος, οὐδεμία δύναται νὰ συμβῇ ἀπαγωγὴ· ἡμεῖς τὴν ἀγνὴν Πίστιν λατρεύομεν καὶ τοὺς Ἐφεστίους θεοὺς. Τὰ πάντα κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Φλώρας εἶναι πλήρη φαιδρότητος καὶ πανταχόθεν ἀντηχεῖ ἀμέριμνος ὁ γέλως. Τρώγουσιν οἱ ἄνθρωποι καὶ πίνουσιν ἐπὶ τῶν λειμῶνων, ὁ ἥλιος εἶναι ἀκόμη μέτριος· εὐχαρίστως ἐξαπλοῦνται ἐπὶ τῆς χλόης καὶ πίνουσιν ἀπὸ τῆς ρεοῦσης πηγῆς, ἥς τὰ ὕδατα οὔτε θερμὰ εἶναι οὔτε κατάψυχρα.

Ἀγαπᾷ δὲ τὰ ἄνθη ὁ συγγραφεὺς. Τὰ ὠραῖα αὐτῶν χρώματα προτιμᾷ πάσης πορφύρας καὶ αὐτῆς τῆς λάμψεως τῶν ἀκτινοβολούντων ἀστέρων καὶ αὐτοῦ τοῦ τόξου τῆς Ἰριδος (286 ἐξ.). Συμβουλευεῖ δὲ τοὺς θνητοὺς νὰ ἀπολαύωσι τῶν ἀνθέων. Κατὰ τὴν αὐγὴν καὶ μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου πρέπει νὰ δρέπωνται καὶ νὰ κομίζωνται εἰς τὴν ἀγορὰν ἵνα πωλῶνται ὡς δῶρα ἐρωτικά. Τὰ κύνιστρα τὰ ἀνθοβριθῆ ταχέως τότε κενοῦνται καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὸν οἶκον κατὰ τὴν ἐσπέραν ὁ ἀνθοπώλης ἔχων πλήρες μὲν τὸ βάλαντιον, ταλαντευομένους δὲ τοὺς πόδας, διότι ἀφθόνως ὁ ἄνθρωπος ἔθυσεν εἰς τὸν Βάχχον (310).

Ὅταν ὁ σῖτος ὠριμάζῃ, τότε ἐξαποστέλλει ὁ κηπουρὸς τὸ γεῦμα τῶν θεριστῶν, σκόροδα καὶ κρόμμυα καὶ μήκωνας μετ' ἀνήθου συνημμένας, τὰ πάντα συνοδευόμενα ὑπὸ εὐσιώων ῥητῶν (311 ἐξ.). Τὸ θέρος φέρει ὀχληρὰ ἔντομα καὶ αὐχμούς καὶ ἐρυσίθην· πρὸς ἀποτροπὴν τῶν κακῶν τούτων ὑπάρχουσι παράδοξα μαγικά ἔθιμα ὑποδειχθέντα ὑπὸ τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων (—368). Καιρὸς εἶναι πλέον νὰ ἀποκοπῇ τὸ πρῶτον λάχανον· τὰ χόρτα καὶ οἱ καρποὶ ὠριμάζουσι. Πλειότερον λόγον ἀφιερῶ ὁ ποιητὴς εἰς τὸ ἀγγούριον καὶ τὸ κολοκύνθιον (378 ἐξ.), καὶ ἀπαριθμεῖ τοὺς σκοποὺς, πρὸς τοὺς ὁποίους χρησιμεύει ἡ κοίλη κολοκύνθη· ὡς δοχεῖον μέλιτος, ὡς κάδος ὕδατος, ὡς φιάλη οἴνου, ὡς ζώνη κολουμβητική. Ἐρχονται ἔπειτα αἱ γλυκεραὶ ὀπῶραι, ὁ πέπων, τὰ συκάμινα, τὰ σῦκα, τὰ ροδάκινα κτλ. καὶ ἐπὶ τέλος ἡ σταφυλή.

Τὸ βραχὺ τοῦτο ἄσμα (436 ἐξάμετρα) εἶναι τόσον ὀλίγον τέλειον καὶ τόσον ἐξαντλεῖ τὴν ὕλην, ὅσον καὶ τὸ μεῖζον ἔργον τοῦ Βιργιλίου. Δὲν ἦτο δὲ καὶ ἀνάγκη νὰ ἐξαντληθῇ ἐνταῦθα ἡ ὕλη, διότι ἐν τῷ ἐξῆς βιβλίῳ ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται πάλιν ἐν πεζῷ λόγῳ τὸ αὐτὸ θέμα. Ἀλλ' εἶναι ὅμως μία χαρίεσσα, κομψή καὶ ἐναργὴς εἰκὼν, ἐν εἶδος *nature morte*, τὴν ὁποίαν παρενέβαλεν ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν συγγραφὴν του. Διὰ τῆς ἐμμέτρου ταύτης προσθήκης ἐπόρισεν εἰς τὸ βιβλίον του σεμνότητα ἅμα καὶ λάμψιν, διὰ τῶν καλῶν στίχων του ἔδωκεν ἱκανὸν δεῖγμα, ὅτι καὶ

κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ἡ Μοῦσα δὲν ἀπεστρέφετο τοὺς πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον συνδεδεμένους ἄνδρας.

Συγκρινόμενον πρὸς τὸ χάριεν μικρὸν ἔργον τοῦ Κολουμέλλα, πολὺ ψυχρὸν καὶ πολὺ πενιχρὸν φαίνεται ἐν ἄλλο σωθὲν διδακτικὸν ἀπόσπασμα, ὅπερ ἐπιγράφεται Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ᾶ (Halieutica). Σύγκειται ἐξ 134 ἐν μέρει παρεφθαρμένων καὶ ἡκρωτηριασμένων ἐξαμέτρων, ὅχι μόνον δὲ ἐν τοῖς ὑπάρχουσι χειρογράφοις φέρει τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Ὀβιδίου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου Πλινίου (ἐν τῷ 32 βιβλίῳ τῆς Φυσικῆς του Ἱστορίας) ἀναγράφεται ῥητῶς ὡς ἔργον, ὅπερ ἤρχισε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς παρὰ τὸν Πόντον διατριβῆς του ὁ Ὀβίδιος. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ταπεινοῦ στιχουργήματος οὐδεμία ἀπολύτως ἀποδίδεται ἀκτὺς Ὀβιδιακοῦ πνεύματος. Ἄνευ εἰσαγωγῆς πραγματεύεται ὁ ποιητὴς πρῶτον μὲν περὶ τῆς πανουργίας τῶν ἰχθύων, οἵτινες διὰ ποικίλων τεχνασμάτων ἀποφεύγουσι τὸ ἀγκίστριον ἢ τὸ δίκτυον, ἔπειτα δὲ περὶ τῶν διαφόρων τόπων, ἐν οἷς διαιτῶνται, εἴτε ἐν τοῖς παραλίοις εἴτε ἐν τῷ ἀνοικτῷ πελάγει. Κατὰ τρόπον τυπικόν, ὅπως θὰ ἔκαμνεν ἄπειρος μαθητῆς, ἄνευ εὐτραπελίας καὶ ἄνευ χάριτος, λέγει ὁ ποιητὴς ὅτι τὰ λοιπὰ ζῶα ὑστεροῦσι τῶν ἰχθύων ὡς πρὸς ἐκείνην τὴν νοσημοσύνην, δι' ἧς σφύζονται ἀπὸ τοῦ κινδύνου καὶ τοῦ θανάτου. Τὰ θηρία τοῦ ὄρυμοῦ φέρονται μετὰ μανίας πρὸς τὸν ὄλεθρον ἕνεκα τῆς πεποιθήσεως, ἣν ἔχουσι πρὸς τὴν σωματικὴν αὐτῶν ἰσχύϊν. Ἀλλὰ ζῶα, ὅπως οἱ λαγοὶ καὶ αἱ δορκάδες, σφύζονται μόνον ἐξ αἰτίας τῆς ὠκυποδίας των. Ἐχει ἔπειτα ὁ ποιητὴς καλὰς καὶ συντόμους περιγραφὰς (αἵτινες ὅμως δὲν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὸ θέμα του) τοῦ νικηφόρου ἐν τῷ ὁρόμῳ ἵππου (66—74) καὶ τοῦ ἀνιχνεύοντος θηρευτικοῦ κυνὸς (75—81). Ἐκεῖθεν δὲ μεταβαίνει φυσικῶς πρὸς τὴν ἀλιείαν.

Ὅτι οἱ παλαιοὶ πολὺ ἠγάπων τὴν περὶ τοῦ βίου τῶν ἀλιέων καὶ τῶν ἰχθύων πραγματείαν, ἀποδεικνύει ἡ σειρά τῶν Ἑλλήνων

ποιητῶν καὶ πεζολόγων ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων μέχρι τοῦ Ὀππιανοῦ (ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου), οἵτινες ἡσχολήθησαν περὶ τοιαῦτα θέματα. Καὶ οἱ φιλόσοφοι ἀκόμη, ὅπως λόγου χάριν ὁ Στωϊκὸς Χρύσιππος, ἵνα μὴδὲν εἰπωμεν περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐμελέτησαν τὴν ὁρμέμφυτον ἐπιτηδειότητα τῶν ἰχθύων. Ἡ δὲ ἐντελής καὶ κατὰ λέξιν συμφωνία μερῶν τινῶν τῶν Ἀλ ι ε υ τ ι κ ῶ ν, περὶ ὧν ὁ λόγος, πρὸς τὰ Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ᾶ τοῦ Ἑλλήνος Ὀππιανοῦ, ἅτινα ἐσώθησαν ἀκέραια, ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ὁ Ἑλλήν ποιητὴς καὶ ὁ Ῥωμαῖος ἐκ τῆς αὐτῆς ἡντλησαν παλαιότερας πηγῆς.

Πολὺ θὰ κατέπιπτε καὶ θὰ ἐταπεινοῦτο ὁ Ὀβίδιος, ἐὰν ἔγραφε μὲ τόσῃν τραχύτητι ἐκφράσεως, οἷα εἶναι ἡ ἐν τοῖς Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ο ῖ ς, καὶ μὲ τόσῃν ἀτεχνίαν στιχουργίας (μάλιστα ὡς πρὸς τὴν συσσώρευσιν τῶν σπονδείων). Τὰς δὲ ἀναντιρρήτους ἀμφιβολίας περὶ τῆς Ὀβιδιακῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου, τὰς ὁποίας προκαλεῖ ἡ ἀπροκατάληπτος μελέτη καὶ τοῦ συνόλου καὶ τῶν λεπτομερειῶν, δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐξουδετερώσῃ ἡ ὑπάρχουσα ἐνιαχοῦ φραστικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ῶ ν καὶ γνησίων τοῦ Ὀβιδίου ἔργων, διότι τοιαῦται περὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκφράσεως ὁμοιότητες δύνανται φυσικώτατα νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς προερχόμεναι ἐκ τῆς καθ' ὅλου ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ποιήσει παρατηρουμένης ὁμοτροπίας ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν ὠρισμένων ἐννοιῶν. Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ εἰς τὸν Ὀβίδιον ἀπόδοσις τῶν Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ῶ ν θὰ προῆλθεν ἐκ βιβλιοπωλικῆς κερδοσκοπίας, διότι τῷ ὄντι ἡ μετὰ θάνατον ἔκδοσις ἐνὸς νέου ποιήματος τοῦ ἐξορίστου ποιητοῦ, ὅστις παραπονεῖται ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν δυνάμεών του, ἦτο ἐπικερδὲς ἐμπόρευμα, ἀφ' οὗ μάλιστα περιεῖχε καὶ καινοφανῆ πράγματα τὸ ποίημα, διότι ῥητῶς σημειοῖ ὁ Πλίνιος, ὅτι ἀναφέρονται ἐκεῖ ἰχθύες, περὶ ὧν οὐδὲν λέγεται ἐν ἄλλοις βιβλίοις. Ἐν τῇ αὐθεντικῇ γενικῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Ὀβιδίου δὲν εἶχε περιληφθῇ τὸ ἀπόσπασμα τῶν Ἀ λ ι ε υ τ ι κ ῶ ν, ὑπάρχει δὲ μόνον εἰς δύο ἐπεσκευασμένα χειρόγραφα, ἅτινα ἔχουσι κοινὴν τὴν καταγωγὴν.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ.

Πρὸς τὸ ἀνωτέρω ἀνώνυμον κατασκευάσμα δυνάμεθα ἀκόμη νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα καὶ ἄλλα τινὰ ἐπίσης ἀνώνυμα ποιήματα, ἔργα ἀσκήσεως, ὧν ἡ ἐποχὴ τῆς συντάξεως πίπτει βεβαίως εἰς τὸν πρῶτον μ. Χ. αἰῶνα. Παραμυθητικὰ καὶ πένθιμα ποιήματα ἀνῆκον πρωτίστως εἰς τὸν κύκλον τῶν ποιητικῶν μελετῶν τοῦ σχολείου, ἡ δὲ ζήτησις τοιούτων ἐνδείξεων συμπαθείας θὰ ᾔτο ἀναντιρρήτως μεγάλη μεταξὺ τῶν τότε μεγιστάνων, ὥστε οἱ πλήρεις ζήλου πρὸς τὴν τέχνην πρωτόπειροι μαθητευόμενοι εἶχον πᾶσαν ἀφορμὴν νὰ ἀσκῶνται περὶ αὐτά. Ἡ διάσωσις τινῶν ἐκ τῶν πονημάτων τούτων ὀφείλεται εἰς τὸ ἔξοχον ὄνομα τοῦ θρηνηθέντος ἢ παρηγορηθέντος δι' αὐτῶν. Καὶ τὰ μὲν ποιήματα αὐτὰ ὑπαινίσσονται πάντα, ὅτι δῆθεν ἐποιήθησαν κατὰ τοὺς Αὐγουστείους χρόνους, ἀλλ' ἀκριβῆς αὐτῶν μελέτη καὶ παρατήρησις ἀποδεικνύει, ὅτι εἶναι συνονθυλεύματα ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Ὀβιδίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 745 ἀπὸ Ῥώμης (6 μ. Χ.), πρῶτον δὲ ὑπατικόν του ἔτος, ὁ ἐνδοξος Δροῦσος, θετὸς υἱὸς τοῦ Αὐγούστου, ἄγων μόλις τὸ τριακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, κατὰ τὴν τετάρτην του εἰς Γερμανίαν στρατείαν, καθ' ἣν εἶχε προελάσῃ μέχρι τοῦ Ἀλβίου ποταμοῦ, ἀπέθανε κατερχόμενος εἰς τὴν πατρίδα, μεταξὺ Σάλα καὶ Ῥήνου, πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου. Τὸ σῶμα ἐκόμισεν ὁ ἀδελφὸς Τιβέριος διὰ μακρᾶς πορείας εἰς τὴν Ῥώμην, ἐνθα ἔφθασε μόλις κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἐν Ῥώμῃ ἐτελέσθη πομπῶδης κηδεία καὶ δύο ἐξεφωνήθησαν ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, πρῶτον μὲν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου, πρὸ τῆς πόλεως ἐν τῷ Φλαμινίῳ ἵπποδρόμῳ, ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοῦ Τιβερίου ἐν τῇ Ἀγορᾷ. Ἐπὶ δὲ τοῦ μνημείου, ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἀρεως, ἐκέλευσεν ὁ Αὐγουστος νὰ χαραχθῇ ἔμμετρος ἐπιγραφή, ἣν αὐτὸς συνέταξεν. Ἡ δὲ μήτηρ Λιβία συνώδευε τὸ φέρετρον τοῦ υἱοῦ δι' ὅλης τῆς Ἰταλίας. Καίτοι δὲ ᾔτο μέγα τὸ ἄλγος αὐτῆς κατὰ τὴν πορείαν, ἔδειξεν οὐδὲν ἥττον μεγαλόψυχον καρτερίαν κατὰ τὸν ἐνταφιασμόν. Καὶ κατόπιν δὲ ἀπέ-

δειξε τὸ μέγεθος τῆς μητρικῆς αὐτῆς στοργῆς, μὴ παύουσα τοῦ νὰ δοξάζῃ τὸ ὄνομα τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ κατὰ πάντα τρόπον, καὶ δημοσίᾳ καὶ ἰδίᾳ. "Ἦθελε περὶ αὐτοῦ πάντοτε νὰ ὁμιλῇ, περὶ αὐτοῦ νὰ ἀκούῃ, καὶ νὰ ζῇ ἐν τῇ ἀναμνήσει αὐτοῦ. Εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀντίληψιν τῆς μοίρας τῆς ἔφερον αὐτὴν οἱ παραμυθητικοὶ λόγοι τοῦ οἰκείου φιλοσόφου Ἀρείου, ὅστις, ἐκ τοῦ πλουσίου θησαυροῦ τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας ἀντλῶν, ἐχορήγησεν εἰς αὐτὴν ψυχικὰ ἰάματα¹⁾.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην θὰ ἡμιλλήθησαν πάντες, καὶ οἱ ἔχοντες πρὸς τοῦτο ἐντολὴν καὶ οἱ αὐτόκλητοι, νὰ ἐκφράσωσι πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν καὶ ἐμμέτρως καὶ ἐν λόγῳ πεζῷ τὰ συλλυπητήρια αὐτῶν καὶ νὰ ὑποβάλωσιν εἰς αὐτὴν λόγους παραμυθίας. Διότι τοῦτο τὸ λογοτεχνικὸν γένος, οἱ παραμυθητικοί, καὶ ἐν γενικωτέrais καὶ ἐν εἰδικωτέrais συμφοραῖς, ἦτο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τιμῇ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις εἶχε γίνῃ τοῦ συρμοῦ, ἀφ' ὅτου ἡ φιλοσοφία, μάλιστα δὲ ἡ τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων, εἶχεν εἰσχωρήσῃ εἰς τὰς τάξεις τῶν λογίων. Πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ παρηγορίαν εἶχε γράψῃ ὁ γηραιὸς Κικέρων (709) μετὰ τὸν θάνατον τῆς θυγατρὸς του, μίαν ἐξ ἑλληνικῶν πηγῶν, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ περιφήμου ἔργου τοῦ Κράντορος Περὶ πένθους, ἡντλημένην πραγματείαν, ἣτις ἐπεγράφετο *Consolatio* (= Παραμυθία). Τοιαύτην δὲ ἀκριβῶς ἐπιγραφὴν (*Consolatio ad Liviam*) ἔχει καὶ μία πρὸς τὴν Λιβίαν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ Δρούσου προσφωνουμένη ἐλεγεία ἐκ 474 στίχων²⁾.

Τοῦτο τὸ ποίημα παραδόξως ἐγνώσθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων τοῦ Ὁιδίου τοῦ ἔτους 1471, τὰ δὲ ὀλίγιστα

¹⁾ Περὶ τοῦ Ἀρείου, ὅστις ἦτο Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος, ἰδ. Δίων Κασ. 51, 16. Σουητών. β. Αὐγ. 89. Σενέκ. *Consol. ad Marc.* 4. — Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου καθ' ὅλου ἰδ. Σουητών. β. Κλαυδ. 9. Στράβ. 7, 291. Δίων. Κάσσ. 55, 1 ἔξ. Σ. Μ.

²⁾ Τοῦτο τὸ ποίημα, ἐπιγραφόμενον καὶ *Epicedion Drusi*, περιλήφθη ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν *Poet. latin. Minor* τοῦ Baehrens (σελ. 97 ἔξ.). Σ. Μ.

χειρόγραφα τὰ περιέχοντα αὐτὸ εἶναι νεώτερα τῶν ἐντύπων ἐκείνων ἐκδόσεων, ἀλλ' ἀπορρέουσιν ὅμως ἐκ παλαιότερου καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τῶν ἐκδόσεων κώδικος ¹⁾). Ἡ ἕνεκα τῆς συνεκδόσεως αὐτοῦ μετὰ τῶν ἔργων τοῦ Ὀβιδίου παραδοθεῖσα γνώμη, ὅτι δῆθεν καὶ ἡ Consolatio ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ, εἶναι παντάπασιν ἐσφαλμένη. Ῥητέον δὲ μᾶλλον, ὅτι ὁ γράφας αὐτὴν μιμητής, παντοιοτρόπως ἐλαφυραγώγησε καὶ αὐτὰ τὰ μεταγενέστερα τοῦ Ὀβιδίου ποιήματα, ἅτινα ἐγράφησαν ἐν τῇ ἐξορίᾳ, πολλὸν χρόνον μετὰ τὸ ἔτος 745. Παριστάνει δὲ ἑαυτὸν ὁ ἀνώνυμος οὗτος ποιητής (στιχ. 202) ὡς ἓνα τῶν ἱππέων τῶν παρασταθέντων εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ Δρούσου. Κάμνει δὲ λόγον (283 ἐξ.) περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Κάστορος (τὸ Διοσκόρειον), ὃν ὁ Τιβερίος κτίσας ἀπὸ τῶν Γερμανικῶν λαφύρων ἐπ' ὀνόματι ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ Δρούσου, καθιέρωσε μόλις ἐν ἔτει 858 ἀπὸ Ῥώμης. Ἀπίθανος εἶναι ἡ ὑπόθεσις ὅτι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀβιδίου εὐρέθη ἐρασιτέχνης τις ἐκ τῶν ἱππέων, ὅστις ἠθέλησε νὰ παράσχη εἰς τὴν γηραιὰν χήραν αὐτοκράτειραν τὴν ὄψιμον ταύτην παρηγορίαν, ἧς ἐκείνη δὲν εἶχε πλέον ἀνάγκην. Τὸ ποίημα εἶναι ἄνθος ἐντελῶς τεχνητόν, ὅπερ ὁ ποιήσας σοφιστής κατέθηκεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποβιώσαντος Δρούσου, στερεῖται δὲ τοῦ ἀρώματος τῆς ζωντανῆς αἰσθήσεως καὶ ὄζει μᾶλλον σχολείου. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ προσδιορίσωμεν, ἂν τὸ ἔργον ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος.

Ἄλλως ὅμως ὁ συγγραφεὺς κάλλιστα γινώσκει τὰ κατὰ τὸν Δρούσον καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ, ἔχει ἀκριβῆ εἰδήσιν περὶ τῶν περιστάσεων τοῦ θανάτου αὐτοῦ, περὶ τῆς κηδεῖας του, περὶ τῆς πορείας τῶν Ῥωμαϊκῶν ὄπλων ἐν Γερμανίᾳ (περιλαμβανομένων τῶν

¹⁾ Αἱ δύο πρῶται (princeipes) ἐκδόσεις τοῦ Ὀβιδίου τοῦ 1471 εἶναι ἡ ἐν Βονωνίᾳ καὶ ἡ ἐν Ῥώμῃ. Τὸ κείμενον τοῦ Ρίβκεκ λέγει ἀπλῶς ἐν τύπῳ ἐκδόσεων, ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ προσθέσωμεν ὅτι αἱ ἐκδόσεις αὗται, αἱ ὧν τὸ πρῶτον ἐφανερώθη ἡ Consolatio ad Liviam εἶναι τοῦ Ὀβιδίου. Σ. Μ.

θριάμβων τοῦ 749 καὶ 765, οἵτινες οἰοεῖ προλέγονται). Αἱ εἰδήσεις τοῦ δὲν ἔχουσι περιτυλλεχθῆ μετὰ κόπου, ἀλλ' ἠντλήθησαν μάλιστα ἐξ ἀφθόνου πηγῆς, δι' ἧ καὶ ἔν τισι μάλιστα συμπληροῦσιν ὅσα νῦν περὶ τοῦ πράγματος ἀλλαχόθεν γινώσκωμεν. Φαίνεται ἀκόμη ὅτι ἔχει ἱκανῶς στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν Ἰουλιο-Κλαυδιαν γενεάν, διότι εἰσδύει εἰς τὰ αἰσθήματα αὐτῆς καὶ εἰς τὰς ιδέας αὐτῆς.

Κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἄρχεται δι' ἐκδηλώσεων συμπαθείας καὶ μετριοφρόνως ἔπειτα ὁμολογεῖ, ὅτι εὐχερὲς πρᾶγμα εἶναι νὰ λέγῃ τις παρηγορήματα ἀπέναντι ξένων δακρύων. Ἀναγνωρίζων ὁλόκληρον τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας, φαντάζεται τὰς ὑπερηφάνους ἐλπίδας τῆς μητρός, ἥτις ὠνειρεύετο ἤδη τὴν νικηφόρον ἐπ' ἀνοδὸν τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν εἰς τὴν Ῥώμην θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν τοῦ. Καὶ νῦν ἀντὶ τοῦ θριάμβου τελεῖται κηδεῖα ! Ἀντὶ τοῦ Καπετωλίου, τύμβος ! Μάταιαι ἦσαν αἱ ἐλπίδες. Τί σὲ ὠφέλησεν, ἀθλία μῆτερ, ὁ ἐνάρετος βίος σου ; Ἡ ἀπατηλὴ Τύχη ἥσκησε καὶ ἐπὶ σοῦ τὴν αὐθαιρεσίαν της. Ὁ οἶκος τοῦ Καίσαρος ἤξιζε νὰ εἶναι τοῦλάχιστον ὑπεράνω πάσης ἀνθρωπίνης συμφορᾶς. Καὶ ὅμως ἄλλεπάλληλα ὑπέστη τὰ τραύματα τοῦ θανάτου· ὁ Μάρκελλος, ὁ Ἀγρίππας, ἡ Ὀκταβία καὶ τὴν ὁρῶντος ! Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Δρούσου ἐγκλείει πολλὰς ὁμοῦ ἀπωλείας. Ὅποῖον εὐγενὲς ἀδελφικὸν ζεῦγος, ὁ Δρούσος καὶ ὁ Τιβέριος ! Περιγράφεται ἔπειτα ἡ ὁδὸν τοῦ ἀδελφοῦ Τιβερίου. Τοῦλάχιστον αὐτὸς τὸν εἶδεν ἀκόμη ἔτι πνέοντα, ἠδυνήθη νὰ χαιρετίσῃ αὐτὸν τὸ ὕστατον, ἀλλ' ἡ μήτηρ ἐστερήθη καὶ τῆς παρηγορίας ταύτης. Διὰ παρομοιώσεων, αἵτινες ἐλήφθησαν πᾶσαι ἐκ τοῦ κύκλου τῶν μυθολογικῶν μεταμορφώσεων, περιγράφει ὁ ποιητὴς τὴν δακρύβρεκτον λύπην της καὶ θέτει εἰς τὸ στόμα αὐτῆς ἐκτενῆ ὁρῶν, ὅστις ἐπαναλαμβάνει ἐν μέρει τετριμμένας ιδέας, ἀλλὰ εἰς ὕψος Ὀιδιδιακόν. Αἰσθάνεται ἡ Λιβία ἑαυτὴν ἀπωρραπισμένην, ἐπιθυμεῖ τοῦλάχιστον νὰ ἀποθάνῃ πρὸ τοῦ ἐπιζώντος υἱοῦ καὶ ἡ τέφρα αὐτῆς νὰ ἀναμιχθῇ πρὸς τὴν τοῦ Δρούσου. Καὶ γίνεται ὁ ποιητὴς αἰὲ μᾶλλον ἐπικός,

διηγείται πῶς μετὰ βίας ἡδυνήθησαν νὰ ἀποσπάσωσι τὴν Λιδίαν ἀπὸ τοῦ προσφιλοῦς νεκροῦ, ἐκθέτει, ἀποδίδων καθὼς φαίνεται πραγματικὰ γεγονότα, τὴν διὰ τῶν Ἰταλικῶν πόλεων βαδίζουσαν ζοφεράν καὶ πένθιμον πομπήν, τὴν καθολικὴν λύπην καὶ κατήφειαν τῆς Ῥώμης, τὴν ἀπονάρκωσιν τοῦ δημοσίου βίου, τὴν συμμετοχὴν πάντων τῶν κατοίκων εἰς τὰς τελευταίας τιμὰς τοῦ νεκροῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐκ τοῦ ἐγκωμίου τοῦ Αὐγούστου ἐξαίρει ὁ ποιητὴς τὴν κυριαρχοῦσαν ιδέαν, τὸν πόθον ὁμοίου θανάτου, ἀποκρούει δὲ αὐτὴν διὰ τῆς συνήθους ἐπικλήσεως τῆς ἀρμοζούσης τῷ αὐτοκράτορι ἀθανασίας. Περίτρομος ἐκ τῶν ὀδυρμῶν τῶν πενθούτων ἀνυψοῖ ὑπεράνω τῶν ποταμίων ὑδάτων τοῦ τὴν κεφαλὴν καὶ ὁ πατήρ Τίβερις· ἐκ τῶν δακρύων τοῦ αὐξάνονται τὰ ὑδάτα του· διὰ τῶν κυμάτων τοῦ θέλει νὰ σθέσῃ τὰς φλόγας τῆς πυρᾶς. Ἄλλ' ὁ Ἄρης δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ ἐπέμβῃ εἰς ὅ,τι ἡ μοῖρα ἀπεφάσισε (μόνον εἰς τὸν Ῥωμύλον καὶ τοὺς δύο Καίσαρας προωρίσθη ὁ οὐρανός, καθὼς ἔμαθε παρὰ μιᾶς ἐκ τῶν Μοιρῶν). Οὕτω δὲ τὸ πῦρ, ὅπερ κατ' ἀρχὰς ἐδίσταζεν, ὀριστικῶς τῶρα καταβιβρώσκει τὸ εὐγενὲς σῶμα τοῦ Δρούσου· ἡ εἰκὼν τοῦ καιομένου ἥρωος ὑπενθυμίζει τὸν Ἡρακλέα ἐπὶ τῆς Οἶτης. Τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ ἡ δόξα τοῦ Δρούσου θὰ ζήσωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐν τῇ ποιήσει, ἡ δὲ εἰκὼν αὐτοῦ θὰ ἴσταται ἐπὶ τῶν Ἑμβόλων (Rostra). Ἐναντίον τῆς βαρβάρου Γερμανίας ὁμνύει ἐκδίκησιν· ἐντροφᾶς ὁ ποιητὴς φανταζόμενος τὸν μέλλοντα θρίαμβον κατὰ τῆς ἐπιμόνου ἐχθρᾶς. Στρέφονται κατόπιν αἱ σκέψεις αὐτοῦ πρὸς τὴν εὐγενῆ σύζυγον τοῦ Δρούσου, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἐφέλλιζε καὶ κατὰ τὰς τελευταίας ἀκόμη στιγμὰς τῆς ζωῆς τοῦ ἥρωος, ὅστις ἐπιστρέφει νεκρὸς καὶ ἐξηπλωμένος ἐπὶ κλίνης ἐρήμου καὶ δὲν δύναται ἐν τρυφερᾷ συνδιαλέξει νὰ διηγηθῇ πρὸς αὐτὴν τὰ κατορθώματά του. Ἡ ὀδυρομένη χήρα παραβάλλεται πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὴν Εὐάδην· ποθεῖ τὸν θάνατον, περιπτύσσει τὰ τέκνα τῆς, βλέπει κατὰ πᾶσαν νύκτα ἐν ὀνείρῳ τὸν σύζυγον καὶ αἰσθάνεται κενὴν τὴν συζυγικὴν παστάδα. Ἄλλ' ἐκεῖ κάτω ἐν τῷ τόπῳ τῶν μακάρων,

ὑποδέχονται τὸν Δρούσον μετὰ θαυμασμοῦ οἱ μεγάλοι του πρόγονοι, τοῦτο δὲ πρέπει νὰ κουφίσῃ τὸ πένθος τῆς μητρός. Ἐντεῦθεν (341) ἡ ἐλεγεία στρέφεται πρὸς τὴν μητέρα καὶ ἄρχονται οἱ παραμυθητικοὶ λόγοι. Ἄς ἀναλογισθῇ τί ἀρμόζει εἰς τὴν μητέρα ἑνὸς Δρούσου καὶ ἑνὸς Νέρωνος. Ὅχι μόνον πάντες οἱ ἄνθρωποι μέλλουσι νὰ ἀποθάνωσιν, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι προωρισμένος εἰς καταστροφὴν. Πολλάκις ἕως τῶρα ἐδοκίμασεν ἡ Λιβία τὴν εὐνοίαν τῆς θεᾶς Τύχης, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ νῦν συμφορὰ ἔπληξεν αὐτὴν μετὰ φειδοῦς καὶ ὅχι ἄνευ προπαρασκευῆς. Ἐπονται κατόπιν εὐχαὶ καὶ παραμυθητικαὶ προρρήσεις περὶ τοῦ μέλλοντος· ἐλπίς ὑπάρχει ὅτι τὸ ἀντιστήκωμα τοῦ θανάτου τοῦ Δρούσου θὰ εἶναι ἡ μακροβιότης τοῦ ἑτέρου υἱοῦ, ὅστις θὰ ὑπάρχῃ τὸ στήριγμα τοῦ βίου της. Συμβουλεύει αὐτὴν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς παραμυθίας τοῦ συζύγου καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ὑποδεικνύει τὸ ἀνωφελὲς τῶν δακρύων, διότι εἶναι ἀμείλικτος ὁ Ἄδης, ὡς δεικνύουσι τὰ παραδείγματα τοῦ Ἑκτορος, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Μαρκέλλου. Καλεῖ αὐτὴν τὴν σκιὰν τοῦ Δρούσου νὰ ἀνέλθῃ μετὰ τῶν ζώντων καὶ νὰ παρηγορήσῃ τὴν μητέρα. Δὲν πρέπει τὰ ἔτη νὰ ἀπαριθμῶνται, ἀλλ' αἱ πράξεις. Ἰκανὸν χρόνον ἔζησεν ὁ Δρούσος καὶ ἀπῆλause τὰς ὑψίστας τιμὰς. Δέον λοιπὸν νὰ μὴ θρηνῇται. Ἄς ὑψηλοφρονῇ λοιπὸν ἡ Λιβία, τοῦτο εὐχεται ἐν τέλει ὁ ποιητής, καὶ ἃς προσκολληθῇ εἰς τὸ ἐξῆς εἰς τὸν ἀπομένοντα υἱὸν καὶ εἰς τὸν ἕξοχον σύζυγον.

Ὁ ἀμερολήπτως ἐξετάζων τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν οἰκονομίαν τοῦ ποιήματος, θὰ ἀναγνώρισῃ ὅτι ἡ ἀξία αὐτοῦ ὑπερβαίνει τὸν μέσον ὅρον πενιχροῦ μαθητικοῦ ἔργου, ἂν καὶ στερεῖται τοῦ ἀληθοῦς τύπου γνησίου καλλιτεχνήματος. Πλὴν μακροτέρου τιμῆς χωρίου, ὅπερ παρεδόθη ἡμῖν προφανῶς τεταραγμένον (283 ἐξ.), κατὰ τὰ ἄλλα βαίνει ἀπροσκόπτως τὸ ποίημα. Αἱ μεταβάσεις εἶναι φυσικαί, αἱ ἐναλλαγαὶ τῶν χρωματισμῶν καλῶς ἡρμωσμένοι, τὰ δὲ ἐπικά μέρη καὶ οἱ παρεμβεβλημένοι λόγοι εὐαρέστως διακόπτονται ὑπὸ τοῦ μονοτόνου θρήνου. Ὁ μυθολογικὸς

φόρτος δὲν εἶναι πολὺς, καθ' ὅλου δὲ ἀπέφυγεν μᾶλλον ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐπίδειξιν τῆς σχολαστικῆς πολυμαθείας, μωρολογήματα δὲ ὅπως τὰ ἀναγινωσκόμενα ἐν τῷ Κώνωπι (τμ. Β' σ. 559 ἐξ.) καὶ ἐν τῷ Πανηγυρικῷ τοῦ Μεσσάλλα (τμ. Β' σ. 331 ἐξ.) δὲν ἀπαντῶμεν ἐνταῦθα. Ἐνιαχοῦ δυσταρεστοῦσιν αἱ ἐπαναλήψεις, ἀπαξ δὲ μόνον καταφαίνεται σοφιστικὴ ῥητορική, ὅτε ἡ αὐτὴ περίστασις χρησιμεύει πρῶτον μὲν ὡς ἐκτενέστερος θρήνος, ἔπειτα δὲ ὡς παραμυθία (89 ἐξ. 393 ἐξ.). Ἐν τούτοις τὸ ὕψος τοῦ ποιήματος καθ' ὅλου λαμβανόμενον οὔτε ψυχρὸν εἶναι οὔτε ταπεινόν, ἢ δὲ ἔκφρασις τῶν αἰσθημάτων καθὼς καὶ ὁ χρωματισμὸς τῶν περιγραφῶν ἀπέχουσι καὶ τῆς ξηρότητος καὶ τῆς φορτικότητος, συγκινοῦσι δὲ τὴν καρδίαν. Βεβαίως ὅμως ὁ συγγραφεὺς εἶναι πολὺ πτωχὸς ὡς πρὸς τὴν εὕρεσιν, ἐὰν δὲ ποτε ἐπιχειρήσῃ νὰ εἴπῃ τι ἴδιον καὶ πρωτότυπον (ὅπως λόγου χάριν ὅτε προσπαθεῖ νὰ εἰκονίσῃ τὴν Τύχην), ἀποτυγχάνει, ἢ δὲ προσπάθειά του καταντᾷ εἰς ἐξαμβλωματικὴν παράστασιν. Ἡ ὁμοιότης αὐτοῦ πρὸς τὸν Ὀβίδιον καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις, μάλιστα δὲ εἰς ὠρισμένα εὐφυσολογήματα καὶ παίγνια τοῦ λόγου, γίνεται εὐθὺς ἀμέσως καταφανής. Τὰ δὲ ἐπικά μέρη ὑπενθυμίζουσι τὴν τρόπον τοῦ Βιργιλίου. Ὡς πρὸς τὰς παραμυθίας, εἶχε, καθὼς ἐλέχθη, εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς πολλὰ προγενέστερα ἔργα, δὲν εἶναι δὲ ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν λεγόντων ὅτι ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μόνον τὸν Σενέκαν ἐμιμήθη. Οἱ τοῦτο διατεινόμενοι λησμονοῦσι πόσον ἦσαν μεταξὺ τῶν παλαιῶν διαδεδομένοι οἱ παραμυθητικοὶ λόγοι. Ὁ ἐπιμελὴς μιμητὴς εἶναι ὅμως ἔμπειρος περὶ τὴν στιχουργικὴν τέχνην, γινώσκει νὰ ἀρχίζῃ καὶ νὰ περατώνῃ καλῶς τὸν στίχον καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς τύπους, οὓς ἐδέχθησαν οἱ δόκιμοι ποιηταί, εἶναι κάτοχος τῆς τεχντροπίας τῶν ἐλεγειακῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς γλώσσης, διὰ τοῦτο δὲ ἡ μικρολόγος παρατήρησις, ἢ παραγνωρίζουσα πολλάκις ποῖον εἶναι κοινὸν πάντων τῶν συγχρόνων ποιητῶν ἰδίωμα, καὶ ποῖον ἀτομικὸν ἐνὸς καὶ μόνου, καταντᾷ νὰ

θεωρῇ ἐσφαλμένως, ὅτι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐλήφθη παρὰ τοῦ δεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος ποιητοῦ, ἐν ᾧ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀληθές. Καὶ πρὸς τὴν ἀρμονίαν, καὶ τὴν καθαρότητα τῆς ἐκφράσεως τῶν δοκίμων, δὲν προσκρούει ὁ συγγραφεὺς. Ἐάν τινες τρόποι τοῦ λέγειν ἔχουσιν ἐνιαχοῦ ὀλιγωτέραν χάριν ἢ εἶναι μᾶλλον ἄκομφοι, τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, διότι τοιαῦται ἀτέλεια εὐρίσκονται καὶ παρὰ τοῖς κλασσικοῖς. Μία μόνη λέξις εὐρίσκεται παρ' αὐτῷ ἔχουσα σημασίαν, ἣν, ἐφ' ὅσον γινώσκομεν, δὲν εἶχε πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, ἡ λέξις *functus*, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζεται ἀντὶ τοῦ *defunctus* (στχ. 393).

Σχεδὸν συγχρόνως πρὸς ταύτην τὴν εἰς τὸν Δροῦσον ἀναφερομένην ἐλεγείαν, ἐφάνησαν καὶ δύο ἄλλαι ἐλεγείαι εἰς τὸν θάνατον τοῦ Μαικήνα ¹⁾, τὰς ὁποίας περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἐν τῷ αὐτῷ ἴσως κώδικι, ἐκόμισεν ἐκ Δανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ γνωστὸς ἀναζητητὴς χειρογράφων Ἐνώχ ὁ ἐξ Ἀσκολι ²⁾.

Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐτέρας τῶν ἐλεγειῶν τούτων ἀναφέρει ῥητῶς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐν ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων συνταχθέν πένθιμον ποίημα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δρούσου. Ὅπως τότε ἐθρήνησε τὸν νεαρὸν Δρούσον, οὕτω θρηνεῖ καὶ τώρα τὸν γέροντα Μαικήναν. Λέγει ὅτι αὐτὸς δὲν εἶχε πρὸς τὸν Μαικήναν φιλικὰς σχέσεις, ὅτι δὲ ὁ Λόλλιος, ὅστις ἦτο συστρατιώτης τοῦ Μαικήνα καὶ μετ' αὐτοῦ συνυπηρέτησε τὸν Καίσαρα, πρὸς ὃν εἶχον ἴσην ἀμφοτέροι τὴν πίστιν, ἐμεσολάβησεν ὥς πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον. Ἐννοεῖ δὲ βεβαίως τὸν πρεσβύτερον Λόλλιον, ὑπατον τοῦ ἔτους 734 ἀπὸ Ῥώμης, ἀποθανόντα δὲ τῷ 3 ἔτει μ. Χ. Καὶ ἐν τῇ ἐτέρᾳ ἐλεγείᾳ μνημο-

¹⁾ Περιέχονται ἀμφότεραι ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Poet. Latin minor τοῦ Baehrens. Σ. Μ.

²⁾ Ὁ Ἐνώχ οὗτος, ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως Ἀσκολι, περιῆλθεν ἐπὶ τοῦ Πάπα Νικολάου τοῦ Ε' (1447—1455) τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν πρὸς ἀναζήτησιν παλαιῶν χειρογράφων. Ἴδε περὶ αὐτοῦ Reifferscheid Sueton. reliq. σ. 409 καὶ Ritschl Parerg. Plaut. σ. 612. Σ. Μ.

νεύεται ὁ προώρως ἀποθανὼν Δρούσος, πλὴν δὲ ἄλλων τινων τρόπων τοῦ λέγειν, μία μάλιστα παράδοξος ἔκφρασις, δι' ἧς ὀνομάζεται τὸ ποίημα ἔργον τοῦ αὐτοκράτορος (στχ. 6: Caesaris illud opus), ἐπαναλαμβάνεται αὐτολεξεῖ ἐκ τῆς παραμυθητικῆς ἐκείνης ἐλεγεΐας. Ἐκ πάντων τούτων εἰκάζομεν, ὅτι πρώτη ἐγράφη ἡ ἐλεγεΐα τοῦ Δρούσου, ὅτι ὁ ποιητὴς τῶν δύο τοῦ Μαικήνα ἐλεγείων χαρακτηρίζει καὶ ἐκείνην ὡς ἔργον του, καὶ τέλος ὅτι ἐκείνη μὲν ἐγράφη κατὰ τὸ 745, αὐτὰ δὲ κατὰ τὸ 746.

Ὁ συγγραφεὺς γινώσκει κάλλιστα τὸν βίον τοῦ Μαικήνα, γινώσκει δὲ ἀκόμη καὶ τὰ περὶ τοῦ Μαικήνα θρυλήματα, ἅτινα ἐν παρόδῳ μόνον ἀναφέρει. Τὸ ἐκτενέστερον ἐκ τῶν δύο ποιημάτων περιέχει σύντομον ἐγκώμιον τῆς μετριοφροσύνης τοῦ ἐξόχου ἀνδρός, διεξοδικὴν δὲ ἀπολογίαν τοῦ μόνου εἰς αὐτὸν ἀποδιδόμενου ἐλαττώματος, τῆς περὶ τὴν περιβολὴν ῥαστώνης του. Οὕτω, λέγει, ἐνεδύοντο οἱ ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα, ἀλλ' ὅμως δὲν ἦτο ὁ Μαικήνας ἀμελὴς τῶν καθηκόντων του. Ἀνεπαύθη μόνον, ὅτε ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη, ὅπως ὁ Ἀπόλλων μετὰ τὸ Ἀκτιον, ὅπως ὁ Διόνυσος, ὁ Ἡρακλῆς, αὐτὸς ὁ Ζεὺς μετὰ τὴν κατὰ τῶν Γιγάντων νίκη (εἰκόνες ἐκ τοῦ Ὁρατίου). Λυπεῖται ὁ συγγραφεὺς ὅτι δὲν ὑπάρχει μέσον, δι' οὗ νὰ καταστῇ πάλιν νέος ὁ γηραιὸς Μαικήνας καὶ νὰ παρατείνῃ τὸν βίον ὡς ἐὰν ἦτο τόσον γέρων ὁ Πελίας, ἢ ὁ Τιθωνός, ἢ ὁ Νέστωρ, πρὸς οὓς παραβάλλεται! Ἡδὴ εὐρίσκεται μετὰ τῶν μακάρων, στεφάνων δὲ καὶ τιμῶν οὐδέποτε θὰ στερῇται ὁ τάφος του.

Ἡ δευτέρα ἐλεγεΐα περιέχει ἀποχαιρετισμοῦ λόγους τοῦ ἀποθνήσκοντος Μαικήνα πρὸς τὸν Αὐγούστον καὶ τινὰς τελευταίας εὐχάς.

Ἀμφότερα τὰ ποιήματα εἶναι κατώτερα τῆς Παραμυθητικῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Δρούσου πρὸς τὴν Λιβίαν ἐλεγεΐας, κατὰ τὴν τεχνικὴν ἄξιαν. Εἶναι ἔργα ποιηθέντα κατὰ σχολαστικὴν μίμησιν τοῦ Ὀιδίου ὑπὸ νεαροῦ μαθητευομένου. Εἰν καλῶς σταθμίσωμεν τὰ πράγματα, θὰ φθίσωμεν εἰς τὸ πιθανὸν συμπέρασμα, ὅτι

καὶ αἱ τρεῖς ἐλεγείαι, περὶ ὧν ὁ λόγος, εἶναι μελέται συγχρόνων μὲν, ἀλλ' ὅχι καὶ ἐξ ἴσου ἐπιτηδείων μαθητῶν, ἴσως τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, οἵτινες ἤσκειντο ἐπὶ δεδομένων θεμάτων. Ἡ ἐκτενεστέρα περὶ τοῦ Δρούσου ἐλεγεία εἶναι ἡ πρώτη, αὕτη δὲ ὑπῆρξε καὶ τὸ σχέδιον οὕτως εἰπεῖν τῶν δύο ἄλλων, τῶν τοῦ Μαικήνα. Ἰσως τὸ σχέδιον, ἐφ' οὗ αἱ δύο ἄλλαι ἐστηρίχθησαν, συντάχθη ὑπὸ τοῦ διδασκάλου.

ΣΑΤΙΡΑ ΚΑΙ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ.

Τὴν μάστιγα τῆς σατίρας καὶ τὸν χρωστῆρα τοῦ ἡθογράφου προεκάλουν οὕτως εἰπεῖν μεγαλοφώνως αἱ μωρίαὶ καὶ αἱ κακουργίαι τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, ἀλλ' ὁ φόβος τοῦ τυράννου παρεκώλυε τὴν ἐκδήλωσιν εἰλικρινῶν καὶ ἀπροκαλύπτων φρονημάτων· ὁ τολμῶν ἐλευθέρως νὰ ἐκφρασθῇ, ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐν πολλοῖς τοίχοις εὕρίσκετο γεγραμμένον «Νέρων, Ὁρέστης, Ἀλκμείων μητροκτόνοι¹⁾». Ἐν ἀνώνυμον διίστιχον βεβαιοῖ, ὅτι τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ Αἰνείου κατήγετο ὁ Νέρων, διότι ἐκεῖνος μὲν ἤγρατο ἐπὶ τῶν ὠμων (sustulit) τὸν πατέρα, οὗτος δὲ ἀνεῖλε (sustulit) τὴν μητέρα²⁾. Ὁ πραίτωρ Ἀντίστιος, μιὰρὸς καθ' ὅλου χαρακτήρ, ἔγραψεν ὕβριστικά ποιήματα ἐναντίον τοῦ ἡγεμόνος, ἅτινα καὶ ἀπήγγειλεν ἐν συμποσίῳ ἐν ξένῃ οἰκίᾳ, εἰς ἣν ἦτο προσκεκλημένος, ἐξωρίσθη δὲ διὰ τοῦτο καὶ παρ' ὀλίγον ἐκινδύνευε καὶ ἡ ζωὴ του³⁾. Ἀξιοπρεπέστερα καὶ ἄνευ προσωπικῶν προσβολῶν φαίνεται ὅτι ἦσαν τὰ σατιρικά ποιήματα τοῦ νεαροῦ Κουρτίου Μοντανοῦ⁴⁾, περὶ ὧν ἐγένετο λόγος καὶ ἐν συνε-

¹⁾ Δίων Κάσ. 61, 16. Σ. Μ.

²⁾ Τὸ ἐπίγραμμα (Sueton. Ner. 39. Bährens Fragm. poet. rom. σ. 369) ἔχει οὕτω·
Quis negat Aeneae magnae e stirpe Neronem?

Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem Σ. Μ.

³⁾ Τακίτ. Χρον. 14, 48. Σ. Μ.

⁴⁾ Τακίτ. Χρον. 16. 29. Σ. Μ.

δρίξ τῆς συγκλήτου (κατὰ τὸ ἔτος 62). Ἐὰν ἐσφύζοντο τοῦ Μοντανοῦ τὰ ποιήματα θὰ ἔδιδον εἰς ἡμᾶς ἴσως ἐναργεστέραν τῶν χρόνων ἐκείνων εἰκόνα, ἢ αἱ ἄτονοι καὶ ξηραὶ σάτιραι τοῦ εὐγενοῦς μὲν ἀλλ' ἀναιμικοῦ Περσίου.

Πόσον ἀπρόσφορος ἦτο τοῦ Περσίου ὁ χαρακτήρ εἰς τὸ νὰ δημιουργήσῃ τι μεστὸν καὶ λόγου ἄξιον ἐν τῷ ἀνέκαθεν λαϊκῷ τούτῳ γένει τῆς λογοτεχνίας, φανεροῦται ἐξ αὐτῆς τῆς πορείας, ἣν ἤκολούθησεν ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ποιητοῦ τούτου.

Ὁ Ἀζλος Πέρσιος Φλᾶκκος ἐγεννήθη ἐν Οὐολατέρραις τῆς Τυρρηνίας τῇ 4 δεκεμβρίου τοῦ 34 μ. Χ. Ἦτο ἐξ μόλις ἐτῶν, ὅτε ἐθανατώθη ὁ πατήρ αὐτοῦ Φλᾶκκος, ἱππεὺς Ῥωμαῖος. Ἡ μήτηρ του Φουλβία Σισεννία ἐνυμνεύθη ἄλλον ἱππεῖα εἰς δεύτερον γάμον, τὸν ἐν τῇ Λιγυστικῇ οἰκοῦντα Φούσιον, ὅστις ἀπέθανε καὶ αὐτὸς μετὰ τινα ἔτη. Ὁ ἀνήλικος Πέρσιος ἀνετρέφετο μέχρι τοῦ δωδεκάτου ἔτους ἐν τῇ ἰδιαιτέρα πατρίδι του, ἣλθε δ' ἔπειτα ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἠκροῶτο τῶν μαθημάτων τοῦ γραμματικοῦ Ῥερμίου Παλαίμονος καὶ τοῦ σοφιστοῦ Βιργινίου Φλάβου. Ὁ Παλαίμων, ἀπελεύθερος, τεραστίαν ἔχων μνήμην καὶ ἄκραν ἐμπειρίαν ἐν τε τῷ πεζῷ καὶ τῷ ποιητικῷ λόγῳ, εἶχε μὲν κατασταθῇ ὁ ἐπιφανέστατος τῶν διδασκάλων τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ κατείχετο ὑπὸ βδελυρᾶς μεγαλομανίας καὶ ὁ βίος του δὲν ἦτο ἀνεπίληπτος, ὥστε ὁ Τιβέριος καὶ ὁ Κλαύδιος δημοσίᾳ ἀπέτρεπον τοὺς πολίτας ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμπιστεύωνται τὰ τέκνα των εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ¹⁾. Ὅπως δὲ ὁ Παλαίμων μεταξὺ τῶν γραμματικῶν, οὕτω καὶ ὁ Βιργίνιος Φλάβος διεκρίνετο τότε μεταξὺ τῶν σοφιστῶν ἢ ῥητοροδιδασκάλων. Ἡ φήμη του καὶ ἡ ἐπιρροή, ἣν ἤσκει ἐπὶ τῶν μαθητῶν του, κατέστησαν αὐτὸν ὑποπτον πρὸς τὸν Νέρωνα, ὥστε ἐν ἔτει 65 μ. Χ. ἐξωρίσθη²⁾. Τὸ διδακτικὸν βιβλίον, ὅπερ εἶχε γράψῃ, ἦτοι τὴν Ῥητορικὴν του, ἐτίμα πολὺ ὁ Κοϊντιλιανός³⁾.

¹⁾ Σουητῶν. γραμματ. 23. Σ. Μ.

²⁾ Τακίτ. Χρον. 15, 71. Σ. Μ.

³⁾ Κοϊντιλ. de inst. orat. 7, 4, 40. Σ. Μ.

Ἄλλ' ἐπιδράσιν διαρκεστέραν ὑπέστη ὁ νεαρὸς Πέρσιος, ὅτε δεκαεξέτις ἡλικίαν ἔχων, ἐσχετίσθη πρὸς τὸν πολυμαθῆ στωϊκὸν φιλόσοφον Ἀνναῖον Κορνοῦτον, καὶ ὑπ' αὐτοῦ εἰσῆχθη εἰς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας. Τὸν διδάσκαλον τοῦτον ἀπὸ καρδίας ἠγάπησε καθ' ὅλον τὸν βίον, ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ αὐτοῦ σατίρᾳ (στχ. 30 ἐξ.) ἔστησε κάλλιστον μνημεῖον εἰς τὴν σχέσιν του ἐκείνην πρὸς τὸν Κορνοῦτον. Περὶ τῆς συμπαθείας τοῦ συμμαθητοῦ αὐτοῦ Λουκανοῦ, ἐγένετο ἡδὴ ἀνωτέρω λόγος (σελ. 144). Ὁ Πέρσιος ἐσχετίσθη πλὴν τούτων καὶ πρὸς δύο Ἑλλήνας διακεκριμένους κατὰ τὴν παιδείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα, τὸν ἱατρὸν Κλαύδιον Ἀγάθυρνον τὸν Λακεδαιμόνιον, καὶ Πετρώνιον Ἀριστοκράτην τὸν ἐκ Μαγνησίας, οἵτινες ἀμφοτέροι ὥριμον ἤδη ἔχοντες ἡλικίαν ἐσπούδαζον περὶ τὴν φιλοσοφίαν παρὰ τῷ Κορνοῦτῳ. Εἰς τοὺς ἀρίστους τούτους ἄνδρας ἀπέβλεπεν ὁ Πέρσιος καὶ πρὸς αὐτοὺς ἐν ταῖς μελέταις του ἡμιλλᾷτο. Νέος δὲ ἔτι ὢν συνῆψε φιλίαν πρὸς τὸν Καίσιον Βάσσον καὶ πρὸς τινὰ Καλπούρνιον Στατούραν. Ὁ μὲν Βάσσος ἦτο ἡδὴ γέρων ἐν ἔτει 61 μ. Χ. διεκρίνετο δὲ καὶ ὡς λυρικός ποιητὴς καὶ ὡς μετρικός, ἔζησεν ὅμως πολὺ μακρότερον τοῦ νεαροῦ φίλου του, καὶ λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Βεσσυβίου (τοῦ ἔτους 79) ἐκάη μετὰ τῆς ἐπαύλειώς του. Ὁ δὲ Στατούρας τοῦναντίον ἀπέθανεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ζῶντος ἔτι τοῦ Περσίου, καὶ οὐδὲν ἀφῆκε περαιτέρω ἔργος τῆς ὑπάρξεώς του.

Σχέσις δὲ υἱοῦ πρὸς πατέρα συνέδεε τὸν Πέρσιον πρὸς τὸν ὑπὸ τε τοῦ Τακίτου καὶ τοῦ Κοϊντιλιανοῦ τιμώμενον ῥήτορα καὶ ἱστοριογράφον Μάρκον Σεργίλιον Νωνιανόν, τὸν ἡδὴ ἐν ἔτει 35 ὑπατεύσαντα καὶ ἐπὶ Κλαυδίου δημοσίᾳ ἀπαγγείλαντα μέρη τινὰ τοῦ ἔργου του (ἀπέθανε τῷ 59). Ὁ ἄριστος οὗτος ἀνὴρ ἴσως ὑπῆρξε καὶ κηδεμὼν τοῦ ὀρφανοῦ Περσίου. Ἐπὶ δέκα δὲ περίπου ἔτη (ἴσως 52 — 62) τρυφερῶς ἠγαπήθη ὁ ἡμέτερος ποιητὴς καὶ ὑπὸ τοῦ σεβασμίου Θρασέα Παίτου (ὑπατ. τῷ 56, ἀποθαν. τῷ 66), οὗ ἡ σύζυγος Ἀρρία ἦτο συγγενὴς τοῦ Περσίου. Ἐταξείδευσε δὲ ποτε καὶ μετ' αὐτοῦ ὁ Πέρσιος. Ἀργὰ δὲ μόνον ἐγνώρισε τὸν φιλόσο-

φον Σενέκαν. Ὁ σοβαρὸς καὶ αὐστηρὸς μαθητὴς τῆς Στοᾶς δὲν ἠσθάνετο πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὸν εὐφυᾶ καὶ εὐμετάβλητον αὐλικόν.

Οὕτω λοιπόν, ὑπὸ τῶν πρώτων διδασκάλων τῆς ἐποχῆς τοῦ διδασκόμενος, περιστοιχιζόμενος δὲ ὑπὸ κύκλου φίλων εὐγενῶν καὶ λογίων, διῆγεν ὁ Πέρσιος ἀνενόχλητον σπουδαστικὸν βίον· ἦτο ὠραῖος νεανίας, ἠθικὸς καὶ γλυκύς τὸν χαρακτῆρα, παρὰ-δειγμα υἱοῦ καὶ ἀδελφοῦ. Ἀναπτυχθεὶς μεταξὺ γυναικῶν καὶ βιβλίων, ὠρίμασε προῶτως καὶ ἐτέρπετο ἀναστρεφόμενος πρὸς ἄνδρας πρεσβυτέρους καὶ ὑπερτέρους αὐτοῦ κατὰ τὴν πείραν τοῦ βίου. Οὕτω δὲ κατέστη μικρομέγας, τὸ δὲ λεπτὸν αὐτοῦ πνεῦμα προσέλαβεν ἑνωρὶς τὴν γεῦσιν τῆς πικρίας. Διέτριβεν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, τῆς ὁποίας τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν τὰ ἔργα τοῦ Χρυσίππου (700 βιβλία περίπου) καὶ ἦτο ἀσθενικῆς κρᾶσεως, διότι ἔπασχεν ἐκ τοῦ στομάχου. Τούτου ἕνεκα οὔτε πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἀπολαύσεις ἔρρεπεν, οὔτε πρὸς τὸ πρακτικώτερον τοῦ βίου μέρος εἶχε κλίσιν. Καὶ αὕτη δὲ ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ φλέψ ἔρρεε πενιχρῶς καὶ βραδέως. Παῖς ὢν εἶχεν ἤδη πειραθῇ νὰ συγγράψῃ μίαν πραιτέξταν, τὸ ὁποῖον δραματικὸν γένος ἐγεώργει τότε κατὰ προτίμησιν ἢ ἀντιπολίτευσιν. Συνέταξε δὲ ἐμμέτρως καὶ Ὀδοιπορικὰ, ἐν οἷς ἴσως περιέγραφε τὸ μετὰ τοῦ Θρασέα ταξείδιον. Μεγάλην θὰ ἐνεποίησεν αἴσθησιν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ σκεπτικοῦ παιδὸς ἡ ἱστορία τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου τῆς πρεσβυτέρας Ἀρρίας (πενθερᾶς τοῦ κατόπιν φίλου του), ἥτις (τῷ 42 μ. Χ.) λαβοῦσα τὸ ξίφος, δι' οὗ ἑαυτὴν εἶχε πλήξῃ, ὥρεξεν αὐτὸ πρὸς τὸν σύζυγον καὶ εἶπε τοὺς ἀθανάτους λόγους· « ἰδοῦ, Παῖτε, οὐκ ἄλγῳ ¹⁾ ». Εἰς τὴν μνήμην τῆς θαυμασίας γυναικὸς ἀφίερωσε ὁ Πέρσιος ποίημά τι (ἴσως ἐπιγράμμα).

Οὐχὶ σπανίως οἱ ἄνθρωποι οἱ μελαγχολικοὶ καὶ ἐκ φύσεως ῥέποντες πρὸς τὸν ἐσωτερικὸν βίον, προσελκύονται δι' ἀντιθέσεως πρὸς χαρακτῆρας ζωηροτέρους. Οὕτω δὲ ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τοῦ

¹⁾ Δίων Κάσ. 60, 16, Σ. Μ.

νεαροῦ Περσίου αἱ Σάτιραι τοῦ Λουκιλίου, εὐθὺς ἀφ' οὗ ἐκεῖνος εἶχεν ἀποπερατώσῃ τὰ μαθήματα τοῦ σχολείου. Ὅθεν πρὶν ἢ ἀκόμῃ ὁ Πέρσιος ἐπαρκῶς γνωρίσῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον, ἐπεχείρησε, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ παλαιοῦ σατιρικοῦ, νὰ ἐπισείσῃ τὴν μάστιγα τῆς σατίρας ἐπὶ τῆς συγχρόνου κοινωνίας.

Λέγεται ὅτι τὸ δέκατον βεβλίον τοῦ Λουκιλίου ἡρέθισεν αὐτὸν εἰς ἀπομίμησιν, ἐκείνου δὲ τῷ ὄντι τοῦ βιβλίου τὴν εἰσαγωγὴν ἐμιμήθη ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ σατίρᾳ. Ἐκεῖ, ὅπως καὶ ἐδῶ, ἡ ἐπίκρισις συγχρόνων ῥητόρων καὶ ποιητῶν θὰ ᾔτο τὸ θέμα τῆς πραγματείας. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ ᾔτο κατάλλος εἰς νεανίαν πρὸ ὀλίγου ἀποφοιτήσαντα ἐκ τοῦ σχολείου καὶ αἰσθανόμενον διὰ τοῦτο πλειότερον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τοιούτων ζητημάτων, διότι ἐδῶ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν πραγματικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐντυπώσεις, ἀναντιρρήτως δὲ ἐπὶ γραμματειακῶν ζητημάτων μετὰ περισσοτέρας εὐτολμίας θὰ ἡδύνατο νὰ ἐκφέρῃ τὴν γνώμην του. Συγχρόνως δὲ εἰσάγει οὕτως εἰπεῖν ἑαυτὸν διὰ τῆς σατίρας ταύτης εἰς τὸ κοινόν. Διεξάγεται δὲ ἡ πραγματεία ὑπὸ μορφήν διαλόγου πρὸς τινὰ ἄλλον, ὅστις προσεπάθει νὰ ἀποτρέψῃ τὸν συγγραφεὰ ἀπὸ τῆς περὶ τοῦτο τῆς ἄχαρι λογοτεχνικῆς γένος ἀσχολίας, ὅπως ὁ Τρεβάτιος τὸν Ὀράτιον, ἢ τὸν Λουκίλιον ὁ σύμβουλος του.

Ἐκ τῶν προτέρων δηλοῖ ὅτι δὲν προσδοκᾷ πολλοὺς ἀναγνώστας (δύο ἢ οὐδένα, διότι καταφρονεῖ τὸ πολὺ κοινόν), ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐδαμῶς ἐλαύνεται ὑπὸ γραμματειακῆς φιλοδοξίας· τὴν εἰρωνικὴν τάσιν τοῦ πνεύματός του θέλει μόνον νὰ ἱκανοποιήσῃ. Περιγράφει ἐν δημοσίᾳ γενόμενον ποιητικὸν ἀνάγνωσμα ἐνώπιον ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου· ὁ ποιητὴς εἶναι καλῶς ἐκτενισμένος, φορεῖ καινουργῇ τήβεννον, ἔχει ἐπιδεικτικὸν δακτυλίδιον. Ἀναβαίνει εἰς ὑψηλὴν καθέδραν καὶ ἐκεῖθεν μὲ προσποιητὴν φωνὴν καὶ μαλακὸν βλέμμα ἀπαγγέλλει τοὺς στίχους του. Οἱ εὐγενεῖς ἀκροαταὶ παρὰ σύρονται ὑπὸ τῆς ἀνουςίης ταύτης ἀπολαύσεως.

Ὁ Πέρσιος ἔχει μόνον ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἔχει ποιητικὴν φιλοδοξίαν, ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ νὰ εἶναι κλασσικὸς ἢ νὰ ἀνήκη εἰς τὴν σχολὴν τοῦ συρμοῦ καὶ νὰ εὐδοκιμῇ παρὰ τῇ ὑψηλῇ κοινωνίᾳ, ὥστε νὰ γίνηται περὶ αὐτοῦ λόγος μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων κατὰ τὰ συμπόσια. Γινώσκει πόσον εἶναι πρᾶγμα μάταιον ἢ μεταξὺ τῶν συγχρόνων εὐδοκίμησις καὶ πῶς ἡ ἐπιδοκιμασία αὐτῶν σπαταλᾶται πρὸς εὐγενεῖς ἐρασιτέχνας. Τὴν ἐπιδοκιμασίαν ταύτην ἄνευ μεγάλης δαπάνης δύναται τις νὰ ἀποκτήσῃ, ἀντὶ καλοῦ ψητοῦ ἢ ἄλλου δώρου τοῦ εὐθύμου πελάτου· ὅταν δὲ εἶναι ἁπλῶν ὁ ἐγκωμιαζόμενος, τότε σκώπτεται. Οὕτε πάλιν πολλὴ σημασία πρέπει νὰ ἀποδίδηται εἰς τὴν καλαιοθησίαν τοῦ κοινοῦ ἀκροατηρίου· συνήθως ἐπαινοῦσιν οἱ ἀκροαταὶ τὸ ὁμαλὸν τοῦ ὕφους, ἢ προσδοκῶσι μεγάλας ἐννοίας παρὰ πρωτοπείρων, οἵτινες οὐδὲ στοιχειώδη ἔργα δύνανται ἀκόμῃ νὰ φιλοτεχνήσωσι. Καταφρονοῦσι τοὺς παλαιοὺς τραγικούς, θεωροῦσι δὲ κομψότατα λογοτεχνήματα τὰ ἀλλόκοτα κράματα Λατινικῆς καὶ Ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ τοιούτων δὲ διδαγμάτων διαφθείρουσι τοὺς νέους. Καὶ ὡς πρὸς τοὺς δικανικοὺς λόγους ἐπικρατεῖ ἡ κομφοτροπία τῆς νεωτέρας ῥητορείας τοῦ συρμοῦ, ἥτις οὐδεμίαν ἔχει γνησίαν ἀρετήν. Ὁ ποιητὴς ἀναφέρει ὀλίγα ἐλεεινὰ παραδείγματα ἐκ τῆς ἐκτεθηλυμένης ἐκείνης κωδωνοκρουσίας τῶν βακχικῶν καὶ γαλλιαμβικῶν ποιημάτων (τμ. Α' σ. 505), ἅτινα ἤρεσκον εἰς τὸν Νέρωνα, μαλθακά παίγνια, ἄτονα καὶ ἀνόητα, καὶ ἀντιπαραβάλλει αὐτὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰνείιδος. Ὁ φίλος ὁ ἀποτρέπων αὐτόν ἀπὸ τῆς σατίρας, λέγει πρὸς αὐτόν, ὅτι οὕτω ποιῶν θὰ ἀπολέσῃ τὴν εὐνοίαν τῶν εὐγενῶν. Ἀλλ' ὁ Πέρσιος προβάλλει τὸν Λουκίλιον καὶ τὸν Ὀράτιον καὶ ἀποκρίνεται ὅτι οὐδαμῶς στέργει νὰ στερηθῇ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, καὶ ἂν ἀκόμῃ ἔμελλεν ὡς ὁ κουρεὺς ἐκεῖνος τοῦ βασιλέως Μίδα νὰ θάψῃ ὑπὸ τὴν γῆν τὸ μυστικόν του. Τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ ἐκλέγει μεταξὺ τῶν φίλων τῆς παλαιᾶς Ἀτ-

τικῆς κωμωδίας, ἀφίνει δὲ ἐλεύθερον τὸν πρόστυχον ὄχλον νὰ ἐκλέγῃ τὴν πνευματικὴν τροφήν, ἥτις ἀρέσκει εἰς αὐτόν.

Τοιοῦτον εἶναι τὸ εὖελπι καὶ εὐτολμον πρόγραμμα, ὅπερ μετὰ πεποιθήσεως εἰς ἑαυτὸν διαγράφει ὁ ποιητής. Πρόκειται νὰ ἀναλάβῃ πάλιν τὴν προτέραν θέσιν ἐν τῇ λογοτεχνίᾳ ὁ ἀνδρικός καὶ ἀνεξάρτητος τόνος, τὰ ἄδρά νοήματα, τὰ ὅποια θὰ περιβάλλωνται ὑπὸ καθαρᾶς μορφῆς. Τί ἄρᾳ γε μέλλομεν νὰ ἀκούσωμεν;

Κατὰ πρῶτον μίαν διδαχὴν προερχομένην ἐκ τῶν ὑπομνημάτων τοῦ μαθητικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ (Σάτ. γ'). Μέντωρ τις πλήρης ζήλου ἵσταται πρὸ τῆς κλίνης ἐνὸς ὀκνηροῦ ὑπναλέου καὶ ἀφυπνίζει αὐτὸν ῥογχαλίζοντα, ἐν ᾧ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἔχει ἤδη εἰσδύσῃ εἰς τὸν κοιτῶνα διὰ τῶν χαραμᾶδων τῶν παραθυροφύλλων. Ὁ νεανίας, ἐν ᾧ παρασκευάζεται νὰ ριφθῇ εἰς τὴν μελέτην, παραμυθεῖ τὴν ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ ὀκνηρίᾳ δυσθυμίαν του δι' ἀνυπομόνων ποραπόνων κατὰ τῆς μελάνης καὶ τοῦ καλάμου. Ἄλλ' ὁ Μέντωρ περιλούει αὐτὸν διὰ μακρᾶς ἐπιτιμητικῆς διδαχῆς. Τῷ λέγει ὅτι οὐδὲν θὰ κατορθώσῃ· τώρα ἀκριδῶς εἶναι ὁ προσήκων χρόνος, καθ' ὃν πρέπει νὰ παιδευθῇ, ἀλλὰ σὺ στηρίζεσαι εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ γένος σου καὶ ζῆς ὥσπερ ἄνθρωπος οὐτιδανός, ἂν καὶ σὲ βασανίζει ἡ συνείδησίς σου. Τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Πυθαγορείων ἡ διδασκαλία οὐδὲν ἀφῆκεν ἶχνος ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπιπολαίου νεανίου. Πολὺ ἄργά θὰ ἔλθῃ ἡ σύνεσις, καὶ θὰ ζητῇ τότε ἄλλον ἱατρόν. Μανθάνετε, ταλαίπωροι! Διαγνώσατε τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων, τὸν προορισμὸν ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ τὸ καθήκον, ἀντὶ νὰ φθονῇτε τὴν ἐπικίνδυνον ἀφρονίαν τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν, ἣν ἔχουσιν ἄλλοι. Οἱ ἀμαθεῖς σκώπτουσι βεβαίως τὴν φιλοσοφίαν. Οὕτω καὶ ὁ ἀσθενὴς δὲν θέλει μὲν νὰ ἐπιβλέπηται καὶ νὰ χαλινάγῃ τὰς ὀρέξεις του, ἀλλὰ πληρώνει διὰ τοῦ θανάτου τὴν ἀσυνεσίαν του. Ἄλλοι φαντάζονται ὅτι εἶναι ὑγιεῖς, καὶ δὲν ὁμολογοῦσι πόσον εἶναι νοσηρὰ ἡ ἠθικὴ αὐτῶν κατάστασις.

Κατὰ τὰς πληροφορίας ἐνὸς ἀρχαίου σχολιαστοῦ, τὸ μέρος τὸ περὶ τῆς μαλθακότητος καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν πλουσίων

ἐγράφη κατὰ μίμησιν τοῦ τετάρτου βιβλίου τοῦ Λουκιλίου, λείψανα δέ τινα αὐτοῦ συμφωνοῦσι τῷ ὄντι πρὸς τὸ ῥηθὲν μέρος τῆς σατίρας τοῦ Περσίου. Ἀλλὰ πολλαχοῦ ὑπενθυμίζει αὕτη καὶ τὸν Ὀράτιον. Ἡ σύνδεσις εἶναι πολὺ χαλαρά, τὸ δὲ τέλος τοῦ ποιήματος ἀποκόπτεται, ὅπως συνήθως ἀποτόμως. Βλέπει τις φανερὰ τὸν κόπον τοῦ ποιητοῦ εἰς ἐπεξεργασίαν τῶν λεπτομερειῶν, τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ἔβλαψε τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν τοῦ ὅλου.

Ὀλιγώτερον προσποιητὸν εἶναι τὸ ὕψος τῆς δευτέρας σατίρας, ἐν ᾗ ὁ ποιητὴς πραγματεύεται τὴν περὶ τῶν διαφόρων πόθων τῶν ἀνθρώπων ὑπόθεσιν, ἣν ἔχει καὶ ὁ Ψευδοπλάτων ἐν τῷ δευτέρῳ Ἀλκιβιάδῃ, ἐπραγματεύθησαν δ' ὡσαύτως οἱ Στωϊκοί, ὅπως ὁ Ἀθηνόδορος, καὶ κατ' αὐτὸν ὁ Σενέκας. Πολὺ συχνὰ κάμνει λόγον καὶ ὁ Ὀράτιος περὶ τῆς κοινῆς ταύτης ἐννοίας καὶ κατὰ τρόπον μάλιστα σχεδὸν ὅμοιον Ἀφορμὴν εἰς τὴν πραγματείαν δίδει ἡ ἀμφιετηρὶς τῆς γεννήσεως ἐνὸς φίλου. Δὲν ὁμοιάζει οὗτος πρὸς τοὺς ἄλλους εὐγενεῖς ὑποκριτάς, οἵτινες ἐν μεγαλοφώνῳ προσευχῇ ἐπιδεικνύουσιν ἀγνὰ ἰδεώδη, ἀλλ' ἐνδομύχως ὅμως κατέχονται ὑπὸ φιλαυτίας καὶ ταπεινοτάτων παθῶν. Δίαν ἐπιτυχῶς δεικνύει εἰς αὐτοὺς ὁ σατιρικός, ὅτι δὲν αἰσχύνονται νὰ ἀποκαλύπτωσιν εἰς τὸν Δία αἰσθήματα, διὰ τὰ ὅποια ἤθελε καταληφθῇ ὑπὸ φρίκης καὶ ὁ μᾶλλον ἀσυνείδητος κριτής. Ἐρχονται κατόπιν αἱ δεισιδαίμονες μάμμαι καὶ θεῖαι, αἵτινες προσεύχονται, ὅπως συμβῇ εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῶν τέκνον ὅ,τι εἰς τοὺς ἥρωας τῶν παραμυθίων νὰ ποθῇται ὡς γαμβρὸς παρὰ βασιλέως καὶ βασιλίσσης, νὰ ἀπαγάγῃ αὐτὸ ἡ κόρη, νὰ φυτρώνωσι ῥόδα πανταχοῦ, ὅπου ἤθελε πατήσῃ τὴν πόδα. Ἐπειτα ὁ γαστρίμαργος, ὁ ἔχων τὴν ἀπαίτησιν νὰ εἶναι ὑγιής, ὁ γεωπόνος ὁ σπαταλῶν κατὰ τὰς θυσίας καὶ ἐλπίζων νὰ γίνῃ πλούσιος. Πόσον εἶναι παιδαριώδη τὰ πολυτιμότερα ἀναθήματα! Τὰ ἐκπεφυλισμένα ἡμῶν ἦθη καὶ ἔθιμα μετηνέχομεν εἰς τοὺς θεοὺς, εἰς οὓς ἀντὶ πάσης ἄλλης δωρεᾶς ἔπρεπε μᾶλλον νὰ προσφέρωμεν καρδίαν καθαρὰν.

Ἐν τῇ τετάρτῃ σατίρᾳ ὁ Σωκράτης κατὰ τὸν Πλατωνικόν

τρόπον δίδει συμβουλὰς πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Ὑποδεικνύει εἰς τὸν νεαρὸν πολιτικὸν καὶ δημηγόρον, ὅτι δὲν γινώσκει τί τὸ ἀγαθὸν καὶ τί τὸ πονηρὸν. Οὐδεὶς ἐμβλέπει ἐντὸς ἑαυτοῦ ὅπως διαγνώσῃ ἑαυτόν, ἀλλὰ παρατηρεῖ μόνον τοὺς ἄλλους, ὅπως ἄνευ λόγου φθονήσῃ αὐτοὺς ἢ διαβάλλῃ. Ἄλλ' οὐδὲ πρὸς τὰ ἐγκώμια τοῦ πλήθους πρέπει νὰ τείνωμεν τὸ οὖς, ἀλλὰ νὰ ἐξετάζωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς μετὰ μετριοφροσύνης. Ἡ ὑπόθεσις τῆς σατίρας ταύτης εἶναι γνησίως σχολικῇ.

Ἐν τῇ πέμπτῃ σατίρᾳ βαδίζει πάλιν ὁ Πέρσιος ἐπὶ τὰ ἔχνη τοῦ προκατόχου πραγματευόμενος περὶ τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας, ἣν παρ' Ὀρατίῳ (Σατ. 2, 7) διδάσκει ὁ δοῦλος Δᾶος (τμ. Β'. σ. 261). Ἐνταῦθα δὲ ὁ πιστὸς μαθητὴς ἐπαναλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν, ἣν ὀφείλει εἰς τὸν σοφὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Κορνοῦτον. Ἀπόλυτος καὶ ταχεῖα ἀνάγκη εἶναι ἡ μελέτη τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, ἥς ὁ πολῦτιμος ἀκριβῶς καρπὸς εἶναι ἡ ἐλευθερία, ὅχι ἐκείνη ἡ πολιτικὴ, ἣν χορηγεῖ ὁ πραίτωρ, ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία, ἣν τις πρέπει ἀληθῶς νὰ ἐκμάθῃ, καὶ νὰ μὴ ἀσκῇ, ὅπως καὶ τὰς ἄλλας ἀσχολίας, κατὰ τὸν τρόπον τῶν ἐρασιτεχνῶν. Τὸν φυσικὸν ἄνθρωπον ἐξουσιάζουσι διάφορα πάθη, ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ῥαθυμία τὸν παρασύρουσι πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ, ὅπως τὸν ἐρωτευμένον ἐκείνον νεανίαν τοῦ Μενάνδρου ἀντιπαράγουσιν ἐναλλάξ ὁ ἔρως καὶ τὸ πείσμα. Ἐν τῷ τέλει τῆς σατίρας πραγματεύεται ὁ ποιητὴς καὶ τὴν φιλαρχίαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν.

Συχνότερα ἔτι ἦτο τὸ πάλαι ἡ περὶ φιλαργυρίας καὶ παραλόγου οἰκονομίας πραγματεία, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ τῆς ἑκτῆς σατίρας τοῦ Περσίου (δι' ἧς περατοῦται καὶ τὸ βιβλίον) τὴν ὑπόθεσιν. Ὅ,τι ἔχομεν ὀφείλομεν νὰ χρησιμοποιῶμεν καὶ νὰ δαπανῶμεν ὑπὲρ τῶν μεθ' ἡμῶν συμβιούντων, ἀφροντιστοῦντες περὶ τῶν μεμφιμοιριῶν ἀπαιτητικῶν κληρονόμων, οἵτινες θὰ σπαταλήσωσι τὴν κληρονομίαν. Ὁ δουλεύων εἰς τὸ κέρδος, οὐδέποτε θὰ πεισθῇ ὅτι ικανὰ ἐθυσάυρισεν, ἢ ἀπληστία του δὲν ἔχει μέτρον ὅπως ὁ περίφημος σωρὸς τοῦ Χρυσίππου. Ὁ συγγραφεὺς εἶχε σκοπὸν νὰ

ἐπεκτείνῃ τὰς τοιούτου εἰδούς νοουθεσίας του, τὰς ὁποίας ἀζημιώτως ἔδιδε, διότι ἦσαν τὰ οἰκονομικά αὐτοῦ εἰς ἀνθηρὰν κατὰστασιν, ἀλλ' ὁ Κορνοῦτος ἀποκόψας στίχους ἀπὸ τοῦ τέλους, ἔθηκε τέρμα καὶ εἰς τὰς νοουθεσίας τοῦ ποιητοῦ.

Ὡς βλέπομεν, ἔσα ὁ νεαρὸς συγγραφεὺς λέγει πρὸς τοὺς συγχρόνους του, δὲν εἶναι νέα πράγματα. Εἶναι μὲν πάντως ἀναμφισβήτητοι ἀλήθειαι, ἀλλ' ἀλήθειαι μυριόλεκτοι. Ὅσον δὲ καὶ ἂν προσπαθῇ νὰ φανῇ πρωτότυπος, διακρίνονται ἀκόμη ἐπ' αὐτοῦ τὰ ἴχνη τοῦ σχολικοῦ ὥου, ἐξ οὗ πρὸ ὀλίγου ἐξεκολάφθη. Ἡ μνήμη αὐτοῦ εἶναι πεφορτισμένη ἐκ τῶν μαθητικῶν ἀποθηκευμάτων ὡς κελλάριον, διαφαίνονται δὲ μάλιστα τὰ ἐκ τοῦ Ὁρατίου ταμειύματα. Πλὴν τῆς πρώτης σατίρας, πᾶσαι αἱ ἄλλαι στρέφονται περὶ τὰ θέματα τὰ προσφιλῆ εἰς τὴν Στοάν. Παραίνεσις πρὸς σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας, οἰκνεὶ λόγος προτρεπτικὸς (γ' σάτ.), τὸ Σωκρατικὸν γινώθι σαυτὸν (δ'), ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ μόνος ἀξιόλογος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου (ε'), ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία (ε'), περὶ ἄκρου ἀγαθοῦ, εἰς ὃ ἴσως ἀπέβλεπεν ἡ ἔκτη σάτιρα. Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῶν ἐξ τούτων διατριβῶν. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ παραγνωρίσωμεν τὸν ἐν αὐταῖς γνήσιον ἠθικὸν πυρῆνα, τὴν αὐστηρότητα καὶ σοβαρότητα τοῦ αἰσθήματος, ἀκόμη δὲ καὶ ἀσκητικὴν τινα ιδεολογίαν, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τοῦ φιλομαθοῦς νεανίου ὅζει ἐλλυχνίων, ὁ ζῆλος αὐτοῦ εἶναι σχολαστικὸς, ἡ καρδία του δὲν ἠμιλεῖ, μάλιστα δὲ στεροῦνται αἱ διατριβαὶ αὐτοῦ τοῦ ἐλκυστικοῦ ἐκείνου στοιχείου τοῦ ἀπαραιτήτου, τῆς χάριτος τοῦ Ὁρατίου, τῆς πλαστικῆς ἐναργείας τοῦ Λουκιλίου. Δὲν ἔχει ὁ Πέρσιος ἐκ φύσεως τὴν φλέβα, ἐξ ἧς ἀναβλύζει ἀβίαστος τὸ εὐφυὲς σκῶμμα, τὸ τρεφόμενον ἄλλως ὑπὸ τῶν προσωπικῶν παρατηρημάτων καὶ τῆς πείρας τῆς βιωτικῆς.

Τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν καθὼς καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως ἐδιδάχθη ὁ συγγραφεὺς παρὰ τῶν προκατόχων αὐτοῦ μάλιστα τοῦ Ὁρατίου, ἰδίως δὲ τὸ διαλογικὸν ὕφος ὑπερ ἀνέκαθεν προσιδιάζεν εἰς τὴν σάτιραν, καταλλήλως δ' ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς φιλο-

σοφικὰς πραγματείας. Καὶ ἐν αὐτῇ ὅμως τῇ πρώτῃ σατίρᾳ, ἔνθα ἔχει κάλλιον διεξαχθῆ ἢ συζήτησις, πολὺ ξηρῶς παριστάνεται ὁ ἀφηρημένος προσδιαλεγόμενος· «Οἷοσδ' ὅποτε καὶ ἂν εἶσαι, ὃν ἄρτι ἐποίησα ἐξ ἀντιθέτου λέγοντα (1,44)!» Ἡ τρίτη σάτιρα ἄρχεται μὲν διὰ μιᾶς δραματικῆς λογομαχίας, ἔπειτα ὁμιλεῖ μόνος ὁ Μέντωρ, βαθμηδὸν ὅμως ἐξαφανίζεται καὶ οὗτος καὶ λαμβάνει τὸν τόπον τοῦ ὁ ποιητῆς. Ἡ Σωκρατικὴ διδασκαλία, ἐν τῇ τετάρτῃ, καταλήγει εἰς μίαν ἀληθῆ παραφωνίαν, διότι ὁ Ἀλκιβιάδης προσφωνεῖ τοὺς Κυρίτας (= Ῥωμαίους πολίτας), μετ' ὀλίγον δὲ ὁ ποιητὴς ἀποβάλλει ἐντελῶς τὸ ψευδὲς περικάλυμμα. Ἐν γένει τὰ διαλεγόμενα πρόσωπα δὲν διαγράφονται ἐπαρκῶς, ὥστε νὰ δύνηται τις πάντοτε ἀκόπως καὶ ἄνευ κινδύνου παρανοήσεως νὰ καταλάβῃ τίς εἶναι ὁ λαλῶν. Παρὰ τοῦ Ὀρατίου ἔχει ὡσαύτως ληφθῆ τὸ ἀπολελυμένον τῶν ἐννοιῶν καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἐν τῇ ἐκτυλίξει τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος προσήκει μὲν ἄριστα εἰς τὰς ἀρελεῖς διαλέξεις τοῦ Ὀρατίου, ἐνταῦθα ὅμως, ἐπειδὴ διαφαίνεται ἐν παντὶ στίχῳ ὁ κόπος πρὸς ἐπίτευξιν τῆς τοιαύτης ἀφελείας, ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἀδεξιότητος καὶ τραχύτητος ἢ ἐκουσίων λογικῶν παραπλανήσεων, ὡς ἐν τεχνητοῖς λαβυρίνθοις. Ἰκανῶς σαφῶς διεξήχθη ἐν τῇ πέμπτῃ σατίρᾳ ὁ διάλογος. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο κύρια μέρη, τοὺς πόθους τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἀποπείρας αὐτῶν ὅπως δεχάσωσι διὰ δώρων τοὺς θεοὺς. Λεῖπει πᾶσα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους εἰς τὸ ἕτερον μετὰβασις, τὰ δὲ παραδείγματα τοῦ πρώτου μέρους ἔχουσιν ἐξωτερικὴν μόνον συναρμογήν. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ σατίρᾳ τὸ δεῦτερον ἡμῖς (στχ. 88 ἐξ.) οὐδαμῶς συνδέεται πρὸς τὸ πρῶτον. Ἐκεῖ ἡ παραίνεσις πρὸς ἐπιμελῆ καὶ ἔγκαιρον μελέτην, ἐδῶ τὰ νουθετικά παραδείγματα τοῦ ἀπειθοῦς ἀρρώστου καὶ ἐνὸς γαστριμάργου, ὅστις λούεται πλήρῃ ἔχων τὸν στόμαχον καὶ διὰ τοῦτο ἀποθνήσκει, ἔρχεται δ' ἔπειτα καὶ τρίτος τις, ὅστις ἐξωτερικῶς μὲν εἶναι ὑγιής, πάσχει ὅμως ὑπὸ παθῶν καὶ μωρίας. Ἐσωτερικὸν μόνον σύνδεσμον μεταξὺ τῶν κεφαλαίων τούτων δυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν. Πρό-

κειται νὰ ἀντεπεξέλθῃ ὁ ποιητὴς κατὰ τῶν ἀπαιδεύτων, τῶν καταφρονούντων τὴν φιλοσοφίαν (στχ. 77 ἐξ.), νὰ πεισθῶσι δ' οὗτοι περὶ τῆς ἀνάγκης ἠθικῆς μορφώσεως. Ἐντελῶς μετέωρα μένουσιν, ὅσα περὶ τῶν μαθητικῶν πονηρευμάτων παρεμβάλλει ὁ συγγραφεὺς (στχ. 44 ἐξ.). Ἄν τοῦλάχιστον ταῦτα ἐσχετίζοντο πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ κεντυρίωνος λεγόμενα· «εἰς ἐμὲ ἀρκοῦσιν ὅσα ἡξεύρω κτλ. (στχ. 77 ἐξ.)», θὰ ἐγίνετο ὅπωςδὴποτε κατάλληλος σύγκρισις πρὸς τὸν ὀκνηρὸν παῖδα τὸν προτιμῶντα μᾶλλον νὰ παίζει ἢ νὰ μανθάνῃ. Πρὸς τοὺς ἀπαιδεύτους ἐπιδεικνύει ὁ συγγραφεὺς τελείαν καταφρόνησιν (1,127 ἐξ. 6,37 ἐξ.), ὅπως συνήθως κάμνουσιν οἱ σχολαστικοὶ λόγιοι οἱ ἀπομεμακρυσμένοι ἀπὸ τοῦ κόσμου. Κόσμος αὐτοῦ εἶναι μόνον τὸ σχολεῖον καὶ ὅ,τι ἐν τῷ σχολείῳ γίνεται, τὰ γράμματα δηλαδὴ καὶ ἡ φιλοσοφία. Εἰκόνες τινὲς καὶ παραδείγματα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν τριῶδων καὶ καθ' ὅλου ἐκ τοῦ ταπεινοτέρου βίου. Προσωπικαὶ σχέσεις δὲν ὑποδεικνύονται ἐν ταῖς σατίραις αὐτοῦ, μόνας δὲ περὶ τοιούτων σχέσεων μνείας ἔχει τις νὰ ἀναφέρῃ τὰς πρὸς τὸν Κορνοῦτον προσαγορεύσεις (5,21 ἐξ.), τὰς πρὸς τὸν Καίσιον Βάσσον (6,1 ἐξ.), τὸν Πλώτιον Μακρίνον (2,1 ἐξ.) καὶ οὐδὲν ἄλλο. Τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων χαρακτηριστικῶν τύπων ἔλαβεν ἄλλα μὲν παρὰ τοῦ Ὁρατίου, τινὰ δὲ καὶ παρὰ τοῦ Λουκιλίου, ἀλλ' ἄνευ ἄλλων χρωματισμῶν. Μόνον ἴσως ὁ τραγικὸς ὑποκριτὴς Γλύκων (5,9) καὶ ὁ ποιητὴς Ἄττιος Λαβέων ὁ Ὀμηρικὸς (1,4 καὶ 50), δύνανται νὰ ἐξακριβωθῶσιν ὡς ὄντες ἄνδρες σύγχρονοι τοῦ συγγραφέως. Γεγονότα δὲ σύγχρονα οὐδόλως σχεδὸν ἀναφέρονται. Ἀκίνδυνον ἦτο τὸ σκῶμμα περὶ τοῦ φαινομενικοῦ θριάμβου τοῦ Καλιγόλα (τοῦ ἔτους 40), τὰς δαπάνας τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστῶσιν οἱ ἀγαθοὶ ὑπήκοοι (6,43 ἐξ.). Καλὴ ὅμως εἶναι ἡ ἐκλογή τοῦ παραδείγματος, δι' οὗ μαστίζεται ἡ ἠθικὴ κενότης ἐκείνων, οἵτινες χάριν τῆς αὐλῆς ἐπιδεικνύουσι ψευδῇ ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀνελικρινῇ φιλοπατρίας αἰσθήματα. Τὸ ὅπωςδὴποτε δηκτικώτερον χωρίον, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν ὀνείων ὥτων τοῦ βασιλέως Μίδα (1,121), ἐπιμελῶς ἀπημ-

βλύνθη ὑπὸ τοῦ Κορνοῦτου. Αἱ λοιπαὶ περιγραφαὶ ἡθῶν στρέφονται μὲν ἐντὸς γνωστῶν κύκλων, διεξάγονται δὲ διὰ συνήθους χρωστικῆς.

Τὸ ξηρὸν ὁμῶς περιεχόμενον τῶν μαθητικῶν τούτων ῥητορευμάτων, ἔχει ὡς ἀντιστήκωμα τὴν πεπερίζουσαν αὐτῶν κατασκευὴν· τὸ ὕφος τὸ τεχνητῶς εὐφυές, εἶναι ἀπαράμιλλον. Ἡ συμπύκνωσις τῆς συμβολικῆς ἐκφράσεως, ἣν ἡγάπα ἡ ἐκπεφυλισμένη καλαισθησία τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁμοιάζει πρὸς περίτεχνον αἰνιγμα. Τὸ ἀπλοῦν καὶ σαφές εἶναι πρόστυχον, τὸ σύνηθες εἶναι κοινὸν καὶ τετριμμένον, ὅ,τι εἶναι χυδαιότατα τραχὺ θεωρεῖται ἐνεργητικὸν καὶ δραστήριον. Πᾶσα ἔννοια ἐκφράζεται συμβολικῶς, ἡ δὲ ἐπισώρευσις διαφόρων εἰκόνων αὐξάνει τὴν γοητείαν. Εἰς τὴν ὀξυδέρκειαν καὶ τὴν εὐφυίαν τοῦ ἀναγνώστου προβάλλονται αἰνίγματα. Ἀντὶ νὰ εἴπῃ· « Μὴ δυσαρεστῆσαι ἐὰν σὲ ἀπαλλάττω ἀπὸ ἐρριζωμένων προλήψεων », λέγει ὁ Πέρσιος· « ἄφες τὴν ὀργὴν νὰ καταπέσῃ ἀπὸ τῆς ρίνος καὶ ἀπὸ τοῦ ρυτιδώδους μορφασμοῦ, ἐν ᾧ σοὶ ἀποσπῶ ἀπὸ τοῦ πνεύμονος τὰς γηραιὰς μαμμίας (5, 91 ἐξ.) ». Τὴν παραίνεσιν· « καλῦτερον θὰ ἦτο νὰ συνετισθῇς », τολμηρῶς διατυπώνει (4, 16) ὡς ἐξῆς· « καλῦτερον νὰ ῥοφήσῃς ἀκράτους Ἀντικύρας (ἐν τῇ Ἀντικύρᾳ ἐφύετο ὁ ἐλλέβορος, τὸ φυτὸν τὸ νομιζόμενον θεραπευτικὸν τῆς παραφροσύνης¹⁾ »). Ἀλλαχοῦ (4, 24 ἐξ.) λέγει· « Πρὸς τί ἡ μάθησις, ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι ὥσπερ ζύμη καὶ ὥσπερ ἡ ἀγρία συκῇ, ἥτις ἀφ' οὗ ἄπαξ γεννηθῇ πρέπει νὰ θραύσῃ τὸ ἦ παρ καὶ νὰ ἐξέλθῃ; » — ἐὰν τὸ ἔμφυτον πνεῦμα δὲν ἐξωτερικευθῇ, ὥσπερ ἡ ἀγρία συκῇ, ἥτις φυτρώνει διασπῶσα τὸν βράχον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐρριζώθῃ. Οἱ ἀνελικρινεῖς καὶ ὑποκριτικοὶ λόγοι ὀνομάζονται « κεχρωματισμένης γλώσσης κονιάματα (5, 25) ». Ὁ γινώσκων νὰ διακρίνῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ νὰ στιγματίζῃ τὸ κακόν, « δύναται νὰ προπῆξῃ πρὸ τῆς κακίας τὸ μέλαν Θῆτα (4, 13) », διότι καὶ ὁ δικαστὴς ὅταν κατα-

¹⁾ Λέγεται καὶ Ἑλληνιστὶ Ἀντικύρας σε δεῖ — ἔχεις ἀνάγκην ἐλλέβορου. Σ. Μ.

δικάζῃ τοὺς πονηροὺς εἰς θάνατον, ρίπτει ὡς καταδικαστικὴν ψῆ-
φον δελτίον ἔχον ἐπιγεγραμμένον τὸ σημεῖον Θ (θάνατος).

Δὲν ἀρνούμεθα βεβαίως, ὅτι ὑπάρχουσι πλεῖστα χωρία, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχεν ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν ἢ ὡς πρὸς τὴν περι-
γραφὴν, ὅτι ἐνιαχοῦ πνέει θερμότερα ἢ πνοὴ καὶ ῥέει μᾶλλον ἀδέ-
σμευτος ὁ λόγος. Ἐκεῖ ἔνθα ὁ ποιητὴς ἔχει ἐν τῷ νῷ τὰ πρωτὰ
του ἀσταθῆ εἰς τὸν βίον βήματα καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν
Κορνοῦτον (B, 30 ἐξ.), ὁρμᾷ πρὸς τὴν ῥητορικὴν, ἀλλ' ἡ ῥητορι-
κὴ του εἶναι πῶς τυπικὴ. Πικρὸν τῷ ὄντι μεγαλεῖον ἔγκειται ἐν
τῇ διατυπώσει τῆς εὐχῆς του, τοῦ νὰ κολάσῃ ὁ Ζεὺς τοὺς τυράν-
νους οὕτως, ὥστε ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βρασμοῦ τῆς δηλητηριώδους
αὐτῶν ψυχῆς, νὰ ἀφελῇ εἰς αὐτοὺς ἱκανὴ διαύγεια, ἵνα διαβλέ-
πωσι τὴν ἀρετὴν καὶ συναισθάνωνται ὅ,τι ἀπώλεσαν (B, 35 ἐξ.).

Ὁ Πέρσιος εἶναι καλλιτέχνης εἰς τὸ εἶδός του, ἀλλ' ὁ τρόπος
καθ' ὃν μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν, ὁμοιάζει πρὸς βίαν. Ἐχει
δὲ καθ' ὅλου τὴν καλαισθησίαν τῆς ἐποχῆς του, ἥτις ἦγεν εἰς τὰ
ἄκρα. Ὁ Λουκανός, ὅστις ἐπεδίδετο καὶ αὐτὸς εἰς ὅμοια τερατουρ-
γήματα, ἀποθαυμάζει τὴν τέχνην τοῦ φίλου του ὡς τι ἀνέφικτον
ἰδανικόν, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφισβολία, ὅτι ὁμοίως θὰ ἔκρινε περὶ
αὐτῆς καὶ ὁ ἐκλεκτός κύκλος τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς ὁ Πέρσιος
ἀνέγνωσέ τινας ἐκ τῶν σατιρῶν του.

Ὁ ποιητὴς εἶχε σκοπὸν νὰ συνεκδώσῃ εἰς ἓν βιβλίον καὶ τὰς
ἐξ σατίρας, ἀλλ' ἔλειπεν ἀκόμη τὸ τέλος, καθὼς καὶ ἡ τοῦ ὅλου
ἐπεξεργασία. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀκριβῶς περὶ τὴν σύνταξιν τῆς ἑκτῆς
σατίρας ἡσχολεῖτο κατὰ τὸν τελευταῖον χειμῶνα τῆς συντόμου
ζωῆς του, ὃν διῆγεν ἀμέριμνος ἐπὶ τῆς ἐξαισίας Λιγυστικῆς παρα-
λίας, ἐν τῇ ἐπαύλει τῆς μητρὸς του, παρὰ τὴν Λοῦναν (Σπέτσιαν).
Ἡ ἑκτη αὕτη σάτιρα περατουμένη θὰ ἦτο πλήρης χαιρετισμὸς
πρὸς τὸν φίλον του Βάσσον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον φθι-
νόπωρον ἀπέληξεν εἰς θανατηφόρον τέλος ἡ στομαχικὴ νόσος, ἐξ ἧς
ἐπάσχεν ὁ ποιητὴς. Ἀπέθανεν ἡλικίαν ἄγων μόλις 28 ἐτῶν, τῇ
24 νοεμβρίου τοῦ 62 μ. Χ. καὶ ἐτάφη εἰς τὸ παρὰ τὴν Ἀππίαν

ὁδὸν κτῆμά του, ὁκτὼ μίλια μακρὰν τῆς Ῥώμης. Καὶ ἡ μὲν μήτηρ καὶ ἡ ἀδελφή του ἐκληρονόμησαν τὴν σημαντικὴν περιουσίαν του, ὁ δὲ Κορνοῦτος τὴν βιβλιοθήκην του. Ὁ Κορνοῦτος προέτρεψε τὴν μητέρα νὰ ἐξαφανίσῃ πάντα τὰ ἄωρα παιδικὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ. Ἀλλὰ τὸ καὶ νῦν σφζόμενον βιβλίον τῶν σατιρῶν, τὸ ὁποῖον καὶ δὲν εἶχεν ἀκόμῃ ἐξωτερικῶς περατωθῇ, ὑπέβαλεν εἰς ἐπιτόλαιον ἐπεξεργασίαν καὶ τὸ παρέδωκεν ἔπειτα πρὸς τὸν Καίσιον Βάσσον πρὸς ἑκδοσιν. Εὐθύς δὲ ὡς ἐξεδόθη τὸ ἔργον, ἐνεποίησε μεγάλην αἴσθησιν, ὑπὸ πάντων δὲ ἀπλήστως ἀνεγινώσκετο καὶ θαυμάζετο. Ὁ Κοϊντιλιανός¹⁾ ὁμολογεῖ ὅτι πολλῆς καὶ ἀληθινῆς δόξης ὑπῆρξεν ἄξιος ὁ Πέρσιος, ἂν καὶ ἐν μόνον βιβλίῳ συντάξας. Ὁ δὲ Μαρτιάλιος²⁾ τὴν αὐτὴν ἔχει περὶ τοῦ Περσίου γνώμην, ἣν καὶ ὁ Κοϊντιλιανός.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ βιβλίου τῶν σατιρῶν ἔχουσιν, ἄλλα μὲν ἐν ἀρχῇ ἄλλα δὲ ἐν τέλει, προσθήκην χωλιάμβων, οἵτινες ἐν εἵδει προλόγου οἰοῦν εἰσάγουσι τὸν ποιητὴν καὶ τὸ ἔργον του. Οἱ Χωλιάμβοι οὗτοι εἶναι ἀνάξιοι καὶ τοῦ Περσίου καὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Δι' αὐτῶν εἰρωνικῶς δηλοῖ ὁ ποιητὴς ὅτι παραιτεῖται τῆς συνήθους φαντασίας περὶ πόσεως ἐκ τῆς πηγῆς τῶν Μουσῶν ἢ περὶ ὀνείρου τοῦ Παρνασσοῦ, λέγει ὅτι εἶναι ἡμιαγροῖκος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅχι τέλειος ποιητὴς, προσκομίζων τὸ ἔργον του εἰς τὸ ἱερὸν τῶν μεμυημένων ποιητῶν. Ὅπως ἡ πεῖνα διδάσκει τὸν ψιττακὸν νὰ λαλῇ, οὕτω καὶ ἡ ἐλπίς τοῦ χρηματικοῦ κέρδους παράγει ποιητὰς καὶ ποιητρίας. Εἶναι ἀδύνατον, οὐδὲ κἂν ἀστέιζόμενος, νὰ εἴπῃ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ ὁ πλούσιος Πέρσιος. Πῶς δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ γράψῃ σατίρας, λέγει τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ σατίρᾳ του· ὁ πρόλογος δ' ἐκεῖνος ὁ χωλιαμβικός θὰ ἦτο καὶ περιττός καὶ ἀνόητος. Φαίνεται ὅτι ὑπὸ ἄλλου συγγραφέως εἶχε προορισθῇ πρὸς ἄλλο βιβλίον, ἐν γένει δὲ εἶναι ἀπλοῦν μόνον ἀπόσπασμα.

¹⁾ Inst. Orat. 10, 1. Σ. Μ.

²⁾ Ἐπιγρ. 1, 109. Σ. Μ.

Εἰς ὅ,τι Περσίου αἱ σάτιραι ὑστεροῦσιν ὡς πρὸς τὴν ἰσχνότητα τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν παρατηρημάτων, τὴν ζωηρότητα τῆς παραστάσεως, τὴν ἐνέργειαν τῶν χαρακτηρισμῶν, τὴν εὐτραπείαν καὶ τὴν εὐφυολογίαν, πλουσιοπαρόχως ὑπερτερεῖ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἔργον τοῦ Πετρωνίου Ἀρβίτρου (Petronius Arbiter), αἱ Σάτιραι ¹⁾. Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ἠδρύνθη οὕτως εἰπεῖν ἡ παλαιότερα Μενιππεΐα σάτιρα καὶ μετεσχηματίσθη εἰς μυθιστορίαν, παρέχουσιν ἀφήγησιν συνεχῇ εἰς δεκαεξὶ τοῦλάχιστον βιβλία. Δυστυχῶς δὲν ἔχμεν νῦν ἐκ τῶν Σατιρῶν τοῦ Πετρωνίου ἢ μόνον μεγάλα τεμάχια ἐκ τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ δεκάτου ἑκτου, ἴσως δὲ καὶ τοῦ δεκάτου τετάρτου, ἔτι δὲ καὶ μικρότερα ἄλλα λείψανα. Τὰ νῦν σωζόμενα μέρη ὀφείλομεν εἰς ἓν χειρόγραφον τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, τὸ ὁποῖον δύσκολον εἶναι νὰ ἀποφανθῇ τις, ἂν συντέλεσεν εἰς τὴν ἀπώλειαν τῶν μὴ διασωθέντων μερῶν, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν διάσωσιν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔχομεν. Πᾶσα λοιπὸν εἰκασία περὶ τοῦ περιεχομένου καὶ τῆς τεχνικῆς οἰκονομίας τοῦ ὅλου, εἶναι νῦν ἀδύνατος, ἀφ' οὗ μάλιστα ὁ συσχετισμὸς τῶν ἐν τοῖς σωζομένοις μέρεσι μνημονευομένων προσώπων καὶ γεγονότων πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀνεφέροντο ἐν τοῖς ἀπολεσθεῖσιν, εἶναι λίαν χαλαρός. Ἄλλως δὲ ἡ ἀξία τοῦ διεξοδικοῦ ἔργου δὲν συνίστατο εἰς τὴν εὕρεσιν μιᾶς ἐνιαίας καὶ καλλιτεχνικῶς συνηρμολογημένης ὑποθέσεως, ἀλλ' εἶχε μᾶλλον παρατάξιν κατὰ φανταστικὸν τρόπον ὁ συγγραφεὺς καὶ διὰ χαλαροῦ νήματος συνδέσιν, σειρὰν ποικίλων περιπετειῶν, διάφορα δὲ μακρὰ ἐπεισόδια συχνάκις διέκοπτον τὸν ροὺν τῆς ἀφηγήσεως, ἥτις διεξάγεται εἰς διάφορα τοῦ Ῥωμαικοῦ κράτους μέρη, εἰς μέγαρα καὶ καταγῶγια, εἰς παλαιοπωλεῖα καὶ πινακοθήκας, εἰς τόπους ἱεροῦς καὶ εἰς τόπους βεβήλους, ἐπὶ πλοίων καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Πᾶσαι δὲ αἱ κωμικαὶ καὶ φορτικαὶ σκηναί, αἵτινες διαδέχονται ἀλ-

¹⁾ Αὕτη φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ γνησία ἐπιγραφή τοῦ ἔργου, ἣν ἔχουσι καὶ τινὰ τῶν χειρογράφων (Satirarum liber), ἄλλα ἔχουσιν ὡς ἐπιγραφήν Satiricon ἢ Petronii Arbitri Satirici liber. Σ. Μ.

λήλας ἄνευ διακοπῆς ἐν ἀκρατήτῳ βακχικῇ εὐθυμίᾳ δικαιολογοῦνται, ἅμα δὲ καὶ προσλαμβάνουσι τὴν γοητείαν αὐτῶν ἐκ τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης ὀρέξεως πρὸς ἀτελεύτητον διήγησιν φανταστικῶν παραμυθίων, ἧτις καὶ σήμερον μὲν ἀκόμη προσιδιάζει εἰς τοὺς μεσημβρινοὺς λαοὺς, ἐπὶ μακροὺς δὲ χρόνους ὑπῆρχεν ἡ βάσις τῆς διηγηματικῆς ποιήσεως πάντων τῶν λαῶν. Ζωγραφεῖται δὲ ἐν ταῖς Σατίραις τοῦ Πετρωνίου βίος φυσικὸς πλήρης ζωῆς διὰ χρωμάτων ζωηρῶν, ἐν πάσῃ αὐτοῦ τῇ γυμνότητι, ἡ δὲ τοιαύτη φυσικὴ περιγραφή καταπλήττει μὲν τὴν φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστου, ἐρεθίζει δὲ τὴν ἡδυπάθειαν αὐτοῦ, μέχρι βαθμοῦ πολλάκις ἀναρμόστου πρὸς τὸ αἶσθημα, ὅπερ ἔχομεν ἡμεῖς οἱ νεώτεροι περὶ εὐπρεπείας, ἀλλ' ὅχι ὅμως καὶ τόσον μοχθηρῶς οὐδὲ τόσον βαθέως, ὅσον ἐνδεχόμενον εἶναι ἐκ πρώτης ὀψεως νὰ φαίνεται εἰς τοὺς βαρεῖς καὶ ἀγαθοὺς βορείους λαοὺς. Ἡ εἰκὼν τῶν ἡθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἰκὼν περιεκτικωτάτη καὶ ἐναργεστάτη, ἐκτυλίσσεται μετὰ πλήθους χαρακτηριστικῶν μορφῶν, εἰλημμένων ἐκ διαφόρων τῆς κοινωνίας κύκλων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ συγγραφεὺς εἶχε μὲν μόρφωσιν λεπτήν, γινῶσιν δὲ ἀσφαλῆ καὶ σαφῆ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἡ γυμνὴ παράστασις τοῦ προσλαμβάνει πᾶσαν τὴν γοητείαν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πραγματικότητος. Διήκει δὲ δι' ὅλης τῆς διηγήσεως μία φαιδρὰ εἰρωνεία. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς, τοῦλάχιστον ἐν τοῖς σφωζομένοις μέρεσι τοῦ ἔργου, οὐδαμοῦ φαίνεται, ἀλλ' ἀφίνει ἐκάστοτε τὸν ἥρωα τῆς διηγήσεως νὰ ἀφηγῇται τὰ εἰς αὐτὸν συμβάντα, οὕτω δὲ καὶ πᾶσα ὑπερβολικὴ ἐλευθερία εἴτε τοῦ περιεχομένου εἴτε τῆς ἐκφράσεως, ἀποδίδεται ὅχι εἰς τὸν συγγραφέα, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον, ὅστις διηγεῖται. Διεξάγεται δὲ ἡ πράξις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἴσως δὲ καὶ ὀλίγον βραδύτερον, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἀναχρονισμοί. Σαφῶς ὁμως διακρίνονται ἐν τῇ διηγῇ φαινόμενα καὶ περιστατικὰ τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, ὅτε δηλαδὴ ἔζη καὶ ὁ συγγραφεὺς, διότι κύριος σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι, ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ παρελθόντος νὰ περιγράψῃ τὸ παρόν.

Οι τόποι, ἐν οἷς ἡ ὅλη ἱστορία σκηνοβατεῖται, ἐφ' ὅσον γινώσκουμεν αὐτούς, ἀρμοδιώτατα ἔχουσιν ἐκλεχθῆ, ἵνα φωτίσωσιν ἀπλῶς τὸν ὑπὸ ἐλληνικῆς ἀκολασίας σκωληκόδρωτον καὶ συγχρόνως δι' ἐλληνικῆς ἡμιμορφώσεως ὑπερραμμένον πολιτισμὸν τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων.

Τὸ κύριον πρόσωπον ἅμα δὲ καὶ ὁ ἀφηγητὴς τοῦ ὄλου, εἶναι νεαρός τις τυχοδιώκτης ὀνομαζόμενος Ἐγκόλπιος, ὅστις περιηγεῖται ἐπὶ τινὰ χρόνον τὸν κόσμον μετὰ τοῦ ὁμοφρονούντος συντρόφου τοῦ Ἀσκύλου. Εἶναι ἀμφοτέρω Ἕλληνες τὸ γένος, ἄνθρωποι περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι, ἢ ὅπως τότε ἐλέγοντο, σχολαστικοί, οἷον δὲ περιπλανώμενοι μαθηταί, πτηνὰ ἐπιπόλαια, τέκνα τῆς Τύχης. Ὁ Ἐγκόλπιος ἀπέφυγε τὸν κίνδυνον τοῦ ἀμφιθεάτρου, εἰς ὃ εἶχε ριφθῆ ὡς κατάδικος (κεφ. 81) ἢ ὡς μονομάχος, ἐφόνευσεν ἄνθρωπον, τὸν ὅποιον ἐφιλοξένει (117), ἐσύλησεν ἐν ἱερὸν, διέπραξε ληστείας (9. 12. 17), ἔσχε διαφορὰς πρὸς ἓνα ναύκληρον καὶ πρὸς μίαν ἐταίραν (101. 104. 113 ἐξ.) Ἡ παροξυνθεῖσα ὀργὴ τοῦ θεοῦ Πριάπου, τοῦ ὁποῖου ἐτάραξεν ἐν Μασσαλίᾳ τὴν νυκτερινὴν μυστικὴν τελετὴν (16. 17. Πρὸβλ. 21. 130. 139) τὸν καταδιώκει. Τολμηρῶς παρωδεῖται τὸ ἐπικὸν πᾶθός, ὅτε ὁ ἀκόλαστος τυχοδιώκτης συγκρίνει τὴν τύχην του πρὸς τὴν τῶν μυθικῶν ἡρώων, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ὀδυσσεύς, οἵτινες ὡσαύτως ὑπέστησαν τὴν ἐχθρικὴν καταδίωξιν θεοῦ. Κατὰ τὴν ἐκ Μασσαλίας φυγὴν του ρίπτεται εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Καμπανίας. Διέτριψε δὲ προσκαίρως ἢ περίφημος ξυνωρίς ἐν τινι στρατιωτικῇ ἀποικίᾳ, ἴσως ἐν Κύμῃ. Τὰς ἐνταῦθα περιπετείας τῶν δύο περιπλανωμένων, καθὼς ἔπειτα καὶ τὰς ἐν τῷ πελάγει, καὶ τέλος ἐν Κρότωνι, μανθάνομεν ἐκ τῆς ἐν μέρει ἐλλιποῦς καὶ συντετμημένης παραστάσεως τῶν σφζομένων λειψάνων.

Οἱ δύο ἀδελφικοὶ φίλοι εἶναι ἀντάξιοι ἀλλήλων. Ὅσάκις ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν, ἀνασκαλεύουσιν ὀλόκληρον τὸν βόρβορον τοῦ ἀμφιβόλου αὐτῶν παρελθόντος (9). Μεταξὺ αὐτῶν ἴσταται ὁ παῖς Γίτων, τὸ ἀντικείμενον τῆς ζηλοτυπίας ἀμφοτέρων (8 ἐξ.

10 ἐξ.). Μία ἱέρεια τοῦ Πριάπου, Κουαρτίλλα, καταδιώκει αὐτοὺς καὶ ὀργιάζει μετ' αὐτῶν (16 — 26). Τὰ κύματα τοῦ βίου, τὰ ὅποια φέρουσι τὸν Ἐγκόλπιον, ἀνέρχονται καὶ κατέρχονται μετὰξὺ ἡδυπαθείας καὶ κινδύνων, πονηρευμάτων καὶ ταπεινώσεων. Ἡμεῖς δὲν ἔχομεν διάθεσιν νὰ συνοδεύσωμεν τὸ ἀκάτιόν του διὰ μέσου τόσων ὑφάλων καὶ τόσων θυελλῶν.

Τὸ κυρίως ἀριστούργημα μετὰξὺ τῶν σφζομένων λειψάνων (τοῦ ὁποίου εὐρέθη ἐν καὶ μόνον χειρόγραφον μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος εἰς ἐν μοναστήριον τῆς Δαλματίας), εἶναι τὸ περὶ φημον συμπόσιον τοῦ Τριμαλχίου, ὅπερ ἀποτελεῖ μίαν χωριστὴν ἐναργεστάτην μικρογραφίαν, ἥτις ἀρκεῖ αὐτὴ νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν συγγραφέα ἔξοχον θέσιν μετὰξὺ τῶν εὐφρεστάτων σπουδογελοιογράφων πάσης ἐποχῆς. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἀνεκτιμήτου ἱστορικῆς ἀξίας, ἣν παρέχει εἰς ἡμᾶς ἡ ποικίλη αὕτη περιγραφή, ἡμεῖς ὀφείλομεν μόνον νὰ παρατηρήσωμεν τὴν ἀπαράμιλλον τέχνην, ἥτις κατορθώνει νὰ ἐκτυλίξῃ ἡμῖν διὰ λεπτοτάτων ἀποχρώσεων χαρακτηριστικὴν μιᾶς ἐποχῆς εἰκόνα, ἥτις μένει εἰς τὸ εἶδος τῆς ἀθάνατος, ὅσον καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Φάλσταφ ἢ τοῦ Δὸν Κιχώτου. Ὁ παράδοξος Γάιος Πομπήιος Τριμαλχίον, οὐτινος καὶ αὐτὸ τὸ ἡμιανατολικὸν ὄνομα εἶναι χαρακτηριστικόν, ὡς ἀντίθετον, καὶ δὴ ἐν μεγίστῳ βαθμῷ, πρὸς πᾶσαν χάριν καὶ κομψότητα, εἶναι τύπος ἀνθρώπου ἀγαθοῦ μὲν κατὰ βάθος, ἀλλ' ἀμορφώτου καὶ ἐσωτερικῶς κενοῦ ὀψιπλούτου, ἀφελοῦς δὲ ἀρχοντοχωριάτου, ὅστις ἐννοεῖ νὰ ἀπολαύῃ τοῦ βίου. Κατὰ τὴν νεότητά του εἶχεν ἀναπτύξῃ ἐπίμονον δραστηριότητα, εἰς ἣν ὀφείλει τὸν πλοῦτόν του. Κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀφήγησιν (75 ἐξ.), εἶχεν ἔλθῃ παῖς ἐτιῶν ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ῥώμην. Δοῦλος ὢν κατὰ πρῶτον τοῦ Μαικήνα, ἐξ οὗ φέρει καὶ δεῦτερον ἐπώνυμον Μαικηνατιανός, μετέβη μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου εἰς τὸν οἶκον τοῦ Καμπανοῦ Γαίου Πομπηίου, ὃν ἐπὶ δεκατέσσαρα ἔτη ὑπηρέτησεν ὡς εὐνοούμενος. Κληρονομήσας τὸν κύριόν του Πομπήιον καὶ ἀπελευθερωθεὶς, ἤρχισε τότε, σημαντικὴν ἔχων περιουσίαν, ἐπικερδὲς ἐμπόριον καὶ ἀπέστειλεν

εἰς τὴν Ῥώμην πέντε πλοῖα φορτωμένα μὲ οἶνον. Ἀλλὰ τὰ πλοῖα ταῦτα κατεποντίσθησαν αὐθημερὸν καὶ τὰ πέντε. Ὁ Τριμαλχίων δὲν ἀπεθαρρύνθη. Ἐναυπήγησεν ἄλλα μεγαλύτερα καὶ καλύτερα, τὰ ἐφόρτωσε δὲ μὲ οἶνον, λαρδίον, φασούλια, ἀρώματα, δούλους, καὶ ἐκέρδησεν ἐξ ἑνὸς μόνου πλοῦ δέκα ὅλα ἑκατομμύρια. Τότε πλέον ἡγόρασε πάντα τὰ γήπεδα καὶ τὰ κτήματα τοῦ πρώην κυρίου του καὶ ἔδρυσε κτηνοτροφεῖον. Τέλος δὲ ἀφ' οὗ «ἀπέκτησε πλειότερα ἢ ὅσα εἶχεν ὁλόκληρος ἡ πατρίς του,» ἔπαυσε τὰς ἐμπορικὰς του ἐργασίας, ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἡσυχίαν του, ἐδάνειζε χρήματα πρὸς τοὺς ἀπελευθέρους του, καὶ εἰς τὸ κτῆμα του, ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἦτο ὁ ἀπλοῦς οἶκος του, ὠκοδόμησε πολυτελέστατον ἐξοχικὸν μέγαρον. Χαίρει ὁσάκις ἔρχονται νὰ καταλύσωσιν εἰς τὴν ἔπαυλίν του εὐγενεῖς κύριοι ἐκ Ῥώμης. Οὕτω λόγου χάριν κομπάζει, μὲ γελοίας φυσικῶ τῷ λόγῳ ὑπερβολάς, διότι ὁ περίφημος Σκαῦρος (ἴσως δὲ ἐννοεῖ τὸν κομψὸν καὶ εὐφυῆ συγκλητικὸν Μάμερκον Σκαῦρον, τὸν ἀποθανόντα τῷ 34 μ. Χ.) προετίμησε νὰ καταλύσῃ παρ' αὐτῷ μᾶλλον, ἢ νὰ διατρίψῃ ἐν τῇ πατρικῇ ἐπαύλει του παρὰ τὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς στοᾶς τῆς εἰσόδου ὑπάρχουσι ζωγραφίαι παριστάνουσαι ὁλόκληρον τὸν βίον τοῦ οἰκοδεσπότου μεθ' ἐρμηνευτικῶν ἐπιγραφῶν (29). Ἐκεῖ φαίνεται πῶς ὁ Τριμαλχίων παῖς ὢν μὲ βοστρυχώδη τὴν κόμην εἰσέρχεται εἰς τὴν Ῥώμην κρατῶν τὴν ράβδον τοῦ Ἑρμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ὁδηγούμενος, πῶς μανθάνει ἀριθμητικὴν, γίνεται ταμίας καὶ κατόπιν πῶς ἀνυφοῖ αὐτὸν ὁ Ἑρμῆς ἐπὶ πύργου ὑψηλοῦ, ὅπου ἀναμένει τὸν εὐνοούμενον ἢ Τύχην μὲ πληρὴς τὸ κέρας τῆς Ἀμαλθείας, καθὼς καὶ τρεῖς Μοῖραι κλώθουσιν χρυσᾷ τὰ νήματα τῆς ζωῆς του. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐν τῇ κοινότητί του ἔφθασεν ὁ Τριμαλχίων εἰς τόσον ὑψηλὸν σημεῖον, ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς ἓνα πρώην δοῦλον. Ὡς εἷς ἐκ τῶν ἐξ ἀνδρῶν τῶν Αὐγουστειῶν (*sevir Augustalis*) εἶναι πρόεδρος ἑνὸς σωματείου, ὅπερ ἔχει τὴν τιμὴν νὰ ἐορτάζῃ τὸ Δαιμόνιον, τὸν *Genium*, τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπὸ τύπον θρησκευτικόν. Πλησίον τῶν ἀργυρῶν Λαρήτων καὶ τοῦ μαρ-

μαρίνου ἀγάλματος τῆς Ἀφροδίτης, ἅτινα εἶναι ἰδρυμένα ἐντὸς μιᾶς κόγχης τῆς στοᾶς ἐκείνης, ὑπάρχει καὶ ἐν ὠραίων χρυσοῦν κιβώτιον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μέγας ἀνὴρ, ὅπως ὁ Νέρων, φυλάττει τὰς πρώτας τρίχας τῶν γενειῶν του. Εἰς δὲ τὸ μέγα κτῆμά του φέρεται ὡς ἀληθὴς ἡγεμὼν.

Περὶ τῆς μεγαλαυχίας του πολλὰ δύναται τις νὰ εἴπῃ. Προσποιεῖται ὅτι ἐλησμόνησε καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως πενία, διότι ἀκούων νὰ γίνηται λόγος περὶ τινος πένητος, ἐρωτᾷ τί ἐστὶ πένης; (48). Κολαφίζει ἓνα ἐκ τῶν δούλων του διότι ἐσήκωσε μίαν ἀργυρᾶν παροψίδα πεσοῦσαν κατὰ γῆς καὶ κελεύει νὰ ῥιφθῇ πάλιν χαμαὶ τὸ ἀργύρωμα καὶ νὰ σαρωθῇ μετὰ τῶν ἄλλων σαρωμάτων (34). Κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἡμερησίας ἐφημερίδος, ἥτις ἐδημοσιεύετο ἐν Ῥώμῃ, ἔχει καὶ αὐτὸς εἰδικὸν ἀκτουάριον, ἥτοι ἐφημεριδογράφον, ὅστις συνέτασεν ἡμερήσιον δελτίον περὶ τῶν ἐν τοῖς κτήμασιν αὐτοῦ συμβαινόντων, ὅπερ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναγινώσκειται μεγαλοφώνως κατὰ τὸ γεῦμα. Ἐπειδὴ μόλις μετὰ τὴν πάροδον ἐνὸς ἔτους μαυθάνει τὴν ἀγορὰν ἐνὸς κτήματος, ὀρίζει μετ' ἀγανακτήσεως, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἐὰν ἡ ὑπηρεσία του δὲν τῷ καθιστᾷ γνωστὰ τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐντὸς ἑξ μηνῶν, τὸ ἀγορασθὲν κτῆμα νὰ μὴ γράφηται καθ' ὅλου εἰς τὰ κατὰστιχα (53).

Ὁ μόνος του σκοπὸς εἶναι ἡ ἀπόλαυσις τοῦ βίου, ὅπως αὐτὸς τὸν ἐννοεῖ. Διὰ τοῦτο ἔστησεν ἐν τῷ τρικλινίῳ του ὠρολόγιον μετὰ βυκανιστοῦ, ὅστις διὰ τῆς καμπύλης του σάλπιγγος ἐδήλωνε πόσον ἐκάστοτε χρόνον ἔχανεν ἐκ τῆς ζωῆς του (26). Παρὰ τὴν τράπεζαν προστάσσει νὰ τῷ κομίσωσιν ἀργυροῦν σκελετὸν μετ' ἀρθρώσεων, εἰς τὸν ὁποῖον δίδει παντὸς εἶδους στάσεις (34). Καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ὅταν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος προσκεκλημένος, ἔχει ξένους περὶ τὴν τράπεζάν του, οὕτω δὲ καὶ κατὰ τὸ συμπόσιον τῶν Σατουρναλίων συνηθροίσθησαν δεκατρεῖς συνδαιτυμόνες. Πλὴν τῶν δύο ξένων, οὓς προσήγαγεν ὡς ὁμοτέχνους ὁ σοφιστὴς Ἀγαμέμνων, οἱ λοιποὶ εἶναι παντοειδεῖς ταπεινοὶ ἄνθρωποι, πρῶτην σύν-

δουλοι τοῦ Τριμαλχίου, εἰς ὁδηγὸν πυροσθέστης, εἰς ξεπεσμένος ἐργολάβος κηδείων, εἰς πρῶν ἀγροφόρος κτλ. Ὁ οἰκοδεσπότης φέρεται ἀναλόγως πρὸς τοὺς ξένους του, ὅχι κυρίως εἰπεῖν κακῶς, ἀλλὰ μὲ τὴν φιλόφρονα ἐκείνην ἀφέλειαν, μὲ τὴν ὁποῖαν φέρεται πλούσιος θεῖος πρὸς πτωχοτέρους συγγενεῖς. Βαρύτατα ἐστολισμένος διὰ δακτυλιδίων καὶ βραχιολίων, μόλις τελευταῖος μετὰ μαλθακότητος ἐμφανίζεται, ἅρ' οὗ ἤδη πάντες πρὸ ὥρας εἶχον καταλάβῃ τὰς θέσεις των καὶ εἶχον ἤδη φάγη καὶ τὸ πρῶτον φαγητόν· ἡ ἀνωτάτη θέσις κατὰ τὸν νέον συρμόν εἶχε κρατηθῇ δι' αὐτὸν (34 ἐξ.). Σκαλίζων τοὺς δδόντας του χαιρετίζει τοὺς πάντας, προσθέτων μάλιστα ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη διάθεσιν νὰ προσέλθῃ, ἀλλὰ προσῆλθε διὰ νὰ μὴ τοὺς κάμῃ νὰ τὸν περιμένωσιν ἐπὶ πλέον. Τοὺς παρακαλεῖ τοῦλάχιστον νὰ τὸν ἀφήσωσι νὰ τελειώσῃ τὸ παιγνίδιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσῃ ἐπὶ τοῦ ἄδακος. Ἐπειτα δὴλοῖ πρὸς αὐτοὺς ὅτι ὁ οἶνος, ὃν τοὺς κερνᾷ εἶναι Φαλερνὸς τῆς ὑπατείας τοῦ Ὀπιμίου (τοῦ ἔτους 633 ἀπὸ Ῥώμης), ἑκατὸν ἑτῶν ἡλικίας, ὅπερ ἦτο ψευδέστατον, διότι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑτῶν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν χρονολογίαν τοῦ Ὀπιμίου. Χθές, λέγει, δὲν ἐκέρασεν οἶνον τόσον καλόν, καὶ ὅμως εἶχε συνδαιτημόνας ἄνδρας εὐγενεστέρους. Ἐν ᾧ δὲ αἱ Ὀμηρισταὶ παριστάνουσιν εἰς ἑλληνικοὺς στίχους μίαν μυθολογικὴν σκηνήν, αὐτὸς ὑπάδει τὸ κείμενον λατινιστί (59).

Τὸ γεῦμα δὲν εἶνε ἀναλόγως πολὺ πλουσιοπάροχον. Ἐφρόντισεν ὅμως ὁ Τριμαλχίων παιδαριωδῶς νὰ καταπλήξῃ τοὺς ξένους διὰ παντὸς εἶδους παιδιῶν καὶ μηχανημάτων, καθὼς καὶ διὰ γρίφων ἐπὶ μικρῶν παιγνιδίων, τὰ ὅποια οἱ συνδαιτημόνες θὰ ἀπέφερον μεθ' ἑαυτῶν. Ὁ μάγειρός του εἶναι ἐφευρετικώτατος τεχνίτης, δυνάμενος νὰ παρασκευάζῃ παντοειδῆ φαγητὰ ἐξ οἰωνοῦ ὅποτε ὑλικῶν, καὶ ἐκ κόπρου ἀκόμη. Ἡ μουσικὴ ἦτο τότε τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Τριμαλχίου γίνεται μεθ' ὑπερβολῆς. Καὶ πρῶτον μὲν ἔχει αὐλητὴν, ὅστις διαρκῶς συνοδεύει τὸ φορεῖόν του (28). Ἐπειτα πρὸς τὸν ἦχον μου-

σικῆς συμφωνίας παρουσιάζεται ὁ ξενίζων εἰς τὸ τρικλίνιον καὶ ἐναποτίθεται ὑπὸ τῶν δούλων ἐπὶ τῶν μαλακῶν προσκεφαλαίων. Ἄδων τῷ προσφέρει πάλιν ὁ δοῦλος τὸ πρὸς πλῆσιν πρὸ τοῦ φαγητοῦ ὕδωρ, ἄδων ἐκτελεῖ τὸν καθαρισμὸν τῶν κυπέλλων καὶ κερνᾷ τὸ πρῶτον κύπελλον (31). Ὁργανικὴ καὶ φωνητικὴ μουσικὴ (34), ἐνίστε δὲ καὶ ὄρχησις τῶν ὑπηρετούντων δούλων (36), συνοδεύουσι τὰ διάφορα φαγητὰ καὶ τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας τοῦ συμποσίου, καθὼς καὶ τὴν τομὴν τοῦ ψητοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ Τριμαλχίων ᾄδει, ἂν καὶ ἔχει ἀπαισίαν φωνήν. Ἀποστηθίζει *capitica* μίμων καὶ ἄλλα ἄσματα, βασανίζει δὲ μὲ τὴν ἀπαγγελίαν του τὰ ὦτα τῶν ἀχρωμένων (36), δοκιμάζει δ' ἀκόμη καὶ ἐν τῷ λουτρῷ τὴν βροντώδη φωνήν του (73). Καὶ ἄλλαι δὲ καλλιτεχνικαὶ ἐκδηλώσεις, σκοποῦσαι τὴν ψυχαγωγίαν τῶν συνδαιτημόνων, χαρακτηρίζουσι τὴν καλαισθησίαν του. Πρὸ πάντων ἀγαπᾷ τοὺς σαλπικτάς καὶ τοὺς πεταურιστάς ἢ σχοινοβάτας (53). Ἡ Ἑλληνικὴ κωμῳδία δὲν τὸν ἐλκύει πολὺ, προτιμᾷ τὰς Ἀτελλανὰς παραστάσεις. Περὶ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου αἱ καλλιτεχνικαὶ ἀπολαύσεις γίνονται ἐπὶ μᾶλλον χυδαῖαι. Ἀλεξανδρινὸς τις παῖς μιμεῖται τὰ κελαδῆματα τῶν πτηνῶν, ὁ δὲ δοῦλος ἐνὸς τῶν συνδαιτημόνων μιγνύει ἀτελλανοὺς στίχους πρὸς στίχους τοῦ Βιργιλίου, τοὺς ὁποίους ἀπαγγέλλει κατὰ τρόπον ἀηδῆ καὶ παρῳδῶν αὐτοὺς (68). Ὁ αὐτὸς δὲ δοῦλος φυσᾷ ἐπὶ πηλίνου λύχνου, ἐπὶ ἐσχισμένων καλάμων, μιμούμενος τοὺς αὐλητάς, ἢ ὑποκρίνεται τὸν ἡμιονηλάτην (69), καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον καὶ ὁ μάγειρος μιμεῖται τοὺς τραγικοὺς ὑποκριτάς (71).

Αἱ παρὰ πότον ὁμιλίαι τοῦ Τριμαλχίου στρέφονται πάντοτε ἐντὸς χυδαίου κύκλου καὶ περιορίζονται εἰς παροιμίας τῶν τριόδων, εἰς ἐλαφρὰ ἀστεῖα καὶ λογοπαίγνια, εἰς ἐλληνικὰ ῥητὰ κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἐννοούμενα, πάντα δὲ ταῦτα, *dicenda tacenda*, ὑπερφυσικά ἢ ὑπὲρ τὸ δέον φυσικά, ἐν ποικίλῃ ἀναμίζει καὶ ὅπως ὁ λόγος τὰ φέρει (34. 36. 41. 47. 50). Ἀδιαφορεῖ καὶ περὶ τῆς χυδαιότητος τοῦ περιεχομένου καὶ περὶ τῶν γλωσσικῶν σφαλμά-

των. Εὐχαριστεῖται νὰ διδάσκη. Εἶναι δεισιδαίμων (76)· πιστεύει εἰς τὰς μαγίσσας καὶ εἰς τὰς γοητείας, πρὸς ἐπιβεβαίωσιν δὲ τοῦ πράγματος διηγεῖται διάφορα περιστατικά, τὰ ὅποια συνέβησαν εἰς αὐτὸν (63). θεωρεῖ τὴν φωνὴν τοῦ πετεινοῦ ὡς κακὸν οἰωνόν (74), ἔχει δὲ τυφλὴν πίστιν εἰς τὴν ἀστρολογίαν (30). Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ οἴκου του ὑπάρχει ἡμερολόγιον μετὰ τῆς σελήνης καὶ τῶν πλανητῶν, ἐν ᾧ σημειοῦνται τίνες εἶναι καλαὶ ἡμέραι καὶ τίνες ἀποφράδες. Ἔχει δὲ προσληφθῆ εἰδικὸς παῖς, ἵνα ὑπενθυμίζῃ εἰς τοὺς εἰσερχομένους νὰ θέτωσι πρῶτον τὸν προσήκοντα πόδα ἐπὶ τοῦ κατωφλίου (35). Ἐπὶ ἐνὸς μεγάλου δίσκου κυκλοτεροῦς, ὃν κελεύει νὰ φέρωσιν εἰς τὸ συμπόσιον (39), ὑπάρχουσι περίξ διατεθειμένα τὰ δώδεκα σημεῖα τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, ἐπὶ ἐνὸς δ' ἐκάστου ἐξ αὐτῶν εἶχε τεθῆ, μὲ ὅχι πολὺ λεπτὴν εὐφυΐαν, ἔδεσμα ἀνούσιον μᾶλλον, ἀλλὰ κατάλληλον εἰς τὸν ἀστερισμόν· ἐπὶ τοῦ Ταύρου λόγου χάριν κομμάτιον βοείου κρέατος κτλ. Ἐκ τῆς στρογγύλης δὲ ταύτης παροψίδος λαμβάνει ἔπειτα ἀφορμὴν ἵνα κάμῃ μίαν ἐκ τῶν συνήθων διδασκαλιῶν του περὶ τοῦ ὅτι ἡ γέννησις τῶν ἀνθρώπων ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀστερισμῶν. Ἐκεῖ δέ, ἐλευθέρως καὶ προχείρως ὁμιλῶν, συμφύρει τὰς ἰδίας αὐτοῦ μωρίας πρὸς ἀλλότρια διδάγματα. Γινώσκει δὲ κάλλιστα ὅτι καὶ αὐτός, ὡς ἔμπορος, ἐγεννήθη ὑπὸ τὸ ζῳδίον τοῦ Καρκίνου. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν πόσον εἶχε καταντήσῃ δημώδης ἡ σοφία τοῦ λεγομένου Μανιλίου.

Καὶ ἄλλως δὲ ὁ ὑπὲρ πλουτος καὶ τυχάρπαστος Τριμαλχίων ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὴν παιδείυσιν του. Ὁφείλει λέγει, εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν πάτρωνα αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τάφῳ, διότι ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν «ἀνθρωπον μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων». Πιστεύει δὲ ὅτι καὶ παρὰ πότον πρέπει τις νὰ φιλολογῇ. Αὐτὸς ἡσχολήθη ὅπωςδὴποτε περὶ τὰ γράμματα πρὸς τέρψιν (48) καὶ δύο ἔχει βιβλιοθήκας, μίαν Ἑλληνικὴν καὶ μίαν Λατινικὴν. Μαθητὴς ὢν ἀνέγνωσε τὸν Ὅμηρον, ἀλλ' αἱ ἀναμνήσεις του αἱ Ὀμηρικαί, ὅπως καὶ καθ' ὅλου αἱ μυθολογικαί του γνώσεις, εἶναι συγ-

κεχυμένα κατὰ τρόπον γελοιότατον. Περιγράφει ἀγάλματα παριστάνοντα τὴν Κασσάνδραν φονεύουσιν τοὺς υἱοὺς αὐτῆς καὶ τὸν Δαίδαλον ἐγκλείοντα τὴν Νιόβην εἰς τὸν Δούρειον ἵππον, νομίζει τὸν Γανυμήδην ἀδελφὸν τοῦ Διομήδους καὶ τὴν Ἑλένην ἀδελφὴν αὐτῶν, λέγει ὅτι τὴν Ἑλένην ἀπήγαγεν ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ἀντ' αὐτῆς προσήνεγκεν ἔλαφον εἰς τὴν Ἀρτεμιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα τερατώδη πράγματα (48. 52. 54). Καυχᾶται ὅτι μόνος αὐτὸς ἔχει Κορινθιακὸν χαλκόν, διότι τὸν ἠγόρασε παρὰ τινος ἐμποροῦ ὀνομαζομένου Κορίνθου (50). Ἀλλ' ἵνα μὴ θεωρηθῇ ὡς ἄνθρωπος ἀμόρφωτος ἕνεκα τοῦ ἀνουςίου ἐκείνου ἀστεϊσμοῦ, διδάσκει τοὺς φίλους του τὴν σύστασιν τοῦ Κορινθιακοῦ χαλκοῦ, καὶ συγχρόνως παρέχει ἑξοχὸν δεῖγμα τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ γνώσεων. Συγχεχυμένα ὡσαύτως εἶναι καὶ τὰ γεωγραφικά του. Ἀγνοεῖ δὲ καὶ τὰ ἐγγύτατα· διότι ἰσχυρίζεται ὅτι ἐν ἑκ τῶν κτημάτων, τὸ ὁποῖον ἀκόμη δὲν γινώσκει, συνορεύει πρὸς τὴν Ταρρακίνην καὶ πρὸς τὸν Τάραντα (48). Μιμούμενος τὸν Τιθέριον (ἴδ. ἀνωτ. σ. 6) θέτει οἶονεῖ ὑπὸ ζήτησιν τοὺς λογίους, ἐρωτᾷ περὶ τῶν δώδεκα ἄθλων τοῦ Ἡρακλέους (48), ζητεῖ τὴν λύσιν προβλημάτων, δῆθεν ἀστείων, τὰ ὁποῖα αὐτὸς λύει παρευθὺς (56). Ἐρωτᾷ λόγου χάριν τίς εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξύ Κικέρωνος καὶ Πουβλίου Σύρου, ἀποκρίνεται δὲ εἰς τὴν εὐφυῆς ταύτην, ὅτι ὁ μὲν Κικέρων εἶναι εὐφραδέστερος ὁ δὲ Πουβλίλιος ἠθικώτερος, ἔπειτα δὲ ἀπαγγέλλει μακρὰν ἑμμετρον ῥῆσιν τοῦ μίμου περὶ πολυτελείας, ἥτις ὅμως ῥῆσις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν εἶναι τοῦ Πουβλίου, ἀλλ' ἄλλου συγγραφέως (55). Παρὰ τοῦ σοφιστοῦ Ἀγαμέμνονος ζητεῖ νὰ μάθῃ τὴν περίστασιν (τὸ θέμα) τῆς μελέτης, ἣν εἶχε ῥητορεύσῃ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν ἐρώτησιν ταύτην διακόπτει τὸν λόγον παρεμβάλλων ἄλλας ἀνοησίας. Πρὸς φιλοσόφους ὅμως δὲν ἔρχεται εἰς συζητήσεις.

Ἐν γένει δὲ αὐτὸς κανονίζει τὴν συνδιάλεξιν καὶ κυρίως εἰπεῖν αὐτὸς μόνος ἔχει καὶ τὸν λόγον, οἱ δὲ λοιποί, ὅταν δὲν ἐρωτῶνται διαρρήδην, περιορίζονται εἰς ἐπιδοκιμασίαν καὶ θαυμασμόν.

Τὴν γνωριμίαν τινῶν ἐξ αὐτῶν ὀφείλομεν εἰς τὰς ἐμπιστευτικὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας δίδει ὁ Ἐγκόλπιος εἰς τὸν παρὰ τὴν τράπεζαν γείτονά του (37). Αὐτὸς συνάδει οὕτως εἰπεῖν διὰ δευτέρας φωνῆς πρὸς τοὺς κομπασμοὺς τοῦ οἰκοδεσπότη, ἀπολαύων οὐκ ὀλίγον καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς καλῆς αὐτοῦ συναναστροφῆς. Παρ' αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι εἷς, ὅστις ἄλλοτε ἔζη ἐν πλούτῳ καὶ μεγαλείῳ, τώρα δὲν ἔχει πλέον ἰδικήν του οὐδὲ μίαν τρίχα τῆς κεφαλῆς του, προέλαβεν ὅμως τὴν χρεωκοπίαν δι' ἐγκαίρου ἐκποίησεως τῶν περιττῶν πραγμάτων (38).

Κατὰ τινὰ παῦσιν, ὅτε ὁ τύραννος ἐξηλθεν ἐπ' ὀλίγον ἐκ τοῦ τρικλινίου, οἱ περὶ τὴν τράπεζαν μικροὶ ἄνθρωποι ἀναπνεύουσι καὶ ἀρχίζουσιν ἐλευθέρως καὶ ἀφελῶς νὰ συνδιαλέγωνται. Πάντες ἐκ περιτροπῆς λαμβάνουσι τὸν λόγον καὶ φλυαρεῖ ἕκαστος ὅ,τι ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν του, ἢ γλῶσσα τρέχει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ· μόνον δὲ τινὰ πρόσωπα τοῦ Σαίξπηρ δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τούτους. Εἷς πρώην δοῦλος λέγει· « Ἡ ἡμέρα δὲν εἶναι τίποτε, ἀμέσως γίνεται νύξ (εὐρισκόμεθα εἰς τὴν 29 δεκεμβρίου), ὅθεν τὸ καλύτερον εἶναι ἀπὸ τῆς τραπέζης νὰ πορευώμεθα κατ' εὐθείαν εἰς τὴν κλίνην. Οὕτω δὲ μὴ προφθάσαντες νὰ κρυώσωμεν, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ θερμοῦ λουτροῦ. Τὸ βέβαιον ὅμως, εἶναι ὅτι ἐν ποτήριον θερμοῦ οἴνου εἶναι τὸ κάλλιστον ἐπανωφόριον. Ἐπιὼν κατὰ κόρον καὶ δὲν ἡξεύρω πλέον τί λέγω. Ὁ οἶνος μοῦ ἐτάραξε τὸν ἐγκέφαλον ». Ἄλλος πάλιν ἀπελευθερὸς λέγει ὅτι εἶχεν ὑπάγῃ εἰς τὴν κηδεῖαν ἐνὸς ἀξιολόγου ἀνθρώπου ὀνομαζομένου Χρυσάνθου, τοῦ ὁποίου ὁ αἰφνίδιος θάνατος τὸν ἐνέβαλεν εἰς σκέψεις λυπηράς· « Ἀλλοίμονον ! φουσκωμένοι ἄσκοι εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, χειρότεροι ἀπὸ τὰς μυῖας, αἱ μυῖαι τοῦλάχιστον ἔχουσι καὶ τὰ καλὰ των, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἀξίζομεν ὅσον καὶ αἱ πομφόλυγες . . . Οἱ πολλοὶ ἰατροὶ τὸν κατέστρεψαν τὸν Χρυσάνθον, ἢ μᾶλλον ἢ μοῖρά του ». Περιγράφει ἔπειτα μετὰ θαυμασμοῦ τὴν κηδεῖαν καὶ κατηγορεῖ τὴν γυναῖκα τοῦ ἀποθανόντος, ἥτις ἂν καὶ τόσα ὥφειλεν εἰς τὸν ἄνδρα της, μόλις ἔχυσεν ὀλίγα

δάκρυα. « Αἱ γυναῖκες ! Ἄπληστον γένος ! Τὸ καλὸν τὸ ὅποιον κάμνεις εἰς αὐτάς τὸ ρίπτεις εἰς τὸ πηγάδι. Τὸν πολυχρόνιον ἔρωτα τὸν νομίζουσι φυλακὴν ! » Ὁ τρίτος, ὁ Φιλέρως, δὲν θεωρεῖ δι' ὅλου ἀξιολύπητον τὸν Χρύσανθον· ἔζησε καλὰ, ἐπῆλαυσε κατὰ τὸν βίον του, δὲν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη παράπονα ! Ἀλλ' ὁ Γανυμήδης ἐπαναφέρει πάλιν τὸν λόγον εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἡμέρας. Παράπονεῖται διὰ τὴν ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων, διὰ τὴν ἀνομβρίαν, διὰ τοὺς ἀγορανόμους, οἱ ὅποιοι ἔχουσι, φαίνεται, συνεννοηθῆ πρὸς τοὺς ἀρτοποιούς. Διὰ τοῦτο δυστυχοῦσιν οἱ πτωχοὶ ἄνθρωποι. Μετὰ πόθου δὲ ἀναφέρει τοὺς παρελθόντας καλοὺς χρόνους· « ὦ ! ἂν εἶχομεν ἀκόμη τοὺς λέοντας ἐκείνους, ὅπως ἐγὼ τοὺς εὗρον, τὰν κατὰ πρῶτον ἦλθον ἐνταῦθα ἐκ τῆς Ἀσίας. Ἐκείνη ἦτο ζωὴ δὴ ! Καὶ τότε ἐμαστίζετο ὑπὸ σιτοδίας ἡ Σικελία, ἀλλ' ὑπῆρχεν ὁμοῦς ὁ Σαφίνιος, τὸν ὅποιον ἐνθυμοῦμαι ἂν καὶ ἡμῖν παιδίον, κατῴκει δὲ εἰς τὸ Παλαιὸν Τόξον. Δὲν ἦτο ἄνθρωπος, ἦτο πιπέρι εἰς τὴν δραστηριότητα. Ἐβάδιζε καὶ ἐκαίετο ἡ γῆ. Ἦτο εὐθύς, καλὸς φίλος, ἠδύνασο νὰ ἔχῃς πεποιθήσιν εἰς αὐτόν, ὥστε καὶ εἰς τὸ σκότος ἀκόμη νὰ παίζῃς μαζί του τὴν μύραν. Καὶ πῶς μετεχειρίζετο τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ βουλευτήριον ! Δὲν ἤξευρε προσπαίησιν, ἀλλὰ μόνον εἰλικρίνειαν. Ὅταν ὠμίλει εἰς τὴν Ἀγορὰν ὑψοῦτο ἡ φωνή του ὡς ἂν ἦτο σάλπιγξ. Οὐδέποτε ἴδρωνε καὶ οὐδέποτε ἔπτυε. Ἀνταπέδιδεν εὐγενέστατα ἕκαστον χαιρετισμόν, προσηγόρευσε τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ ὄνομά των, ὡς νὰ ἦτο εἷς ἐξ ἡμῶν. διὰ τοῦτο ἦτο κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ὁ σῖτος τόσον ἄφθονος, ὅσον καὶ ἡ κοπρία. Μὲ ἓνα ἄρτον δέκα λεπτῶν ἠδύναντο νὰ χορτάσῃσι δύο ἄνθρωποι καὶ νὰ περισσεύσῃ. Τώρα δὲ οἱ ἄρτοι ἔγιναν τόσον μικροὶ ὥστε μεγαλύτερός των εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ βοός. Ναί, ναί, ἡμέραν μὲ τὴν ἡμέραν χειροτερεύουν τὰ πράγματα καὶ ὁ τόπος μας ἀντὶ νὰ προχωρῇ γίνεται στενώτερος, ὅπως ἡ οὐρὰ τοῦ μόσχου ». Πόθεν δὲ ὅλα ταῦτα τὰ κακὰ ; Διότι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι πλέον θρησκείαν· « Ἀλλοτε αἱ γυναῖκες ἀνέβαινον τὸν λόφον ἵνα προσκυνήσωσι μὲ τὴν μακρὰν ἐσθῆτα τῆς

δεσποίνης, μέ γυμνοὺς τοὺς πόδας, λυτὴν τὴν κόμην, ἀλλὰ μέ καρδίαν καθαρὰν, παρεκάλουν δὲ τὸν Δία νὰ βρέξῃ καὶ εὐθὺς ἔβρεχε μέ τὸ ἄσκι, καὶ ὅλοι ἐπέστρεφον εἰς τὸν οἶκον καταβρεγμένοι». Τὴν φλυαρίαν ταύτην διακόπτει ἐπὶ τέλους ὁ αἰσιόδοξος Ἐχίων· « Δὲν εἶναι ὀρθὰ αὐτά, τὰ ὅποια λέγεις! Πότε ἔτσι καὶ πότε ἔτσι, ὅπως ἔλεγεν ὁ χωριάτης ὅταν ἔχασε τὸ παρδαλὸν τοῦ χοιρίδιον. Ὅ,τι δὲν εἶναι σήμερον θὰ εἶναι αὔριον — πανταχοῦ ὁ οὐρανὸς εἶναι ὑπεράνω ἡμῶν ». Χαίρει ὁ Ἐχίων, διότι μετὰ τρεῖς ἡμέρας θὰ γίνωσιν ἀγῶνες μονομάχων. Τὸ ἀμφιθέατρον, λέγει, θὰ εὐτυχίῃ νὰ ἰδῇ μάχην ἀληθινὴν, ὅπου θὰ ρεύσῃ ἱκανὸν αἷμα. Ἐν-τρυφᾷ ἡ φαντασία του ἐν τῇ σκέψει δημοσίας ἐστίασεως καὶ ζυγίζει καθ' ἑαυτὸν τὰς πιθανότητας προσεχοῦς ἐκλογῆς ἀγορανόμων. Καὶ ἐξακολουθεῖ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὴν φλυαρίαν του. Μόνον δὲ ὅτε ἐπὶ τέλους βλέπει δυσανασχετοῦντα τὸν σοφιστὴν Ἀγαμέμνονα, ὁμολογεῖ καὶ αὐτὸς τὸ πρᾶγμα, λέγων· « Ἐγὼ ἀναγκάζομαι νὰ φλυαρῶ, διότι σύ, ὁ ὅποιος ἡξεύρεις νὰ ὁμιλῇς δὲν ἀνοίγεις τὸ στόμα σου. Δὲν εἶσαι ἐκ τῶν ἰδικῶν μας, καὶ διὰ τοῦτο περιγελᾷς τοὺς πτωχοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὴν πολλὴν σοφίαν ἔχεις γίνῃ μωρός ». Οὐδὲν ἤττον προσκαλεῖ φιλοφρόνως καὶ μετ' αὐταρεσκείας τὸν Ἀγαμέμνονα νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ εἰς τὸν ταπεινὸν τοῦ ἐξοχικὸν οἶκον. Θὰ εὑρεθῇ πάντως μία ὄρνις καὶ ἐν ὧν πρὸς ἐστίασιν, θὰ φροντίσῃ ὁ Ἐχίων νὰ μὴ ἀφήσῃ τὸν σοφιστὴν νηστικόν. Ἐπειτα διηγεῖται πρὸς τὸν σοφιστὴν περὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ του, πόσον εἶναι ὑπὸ τῆς φύσεως πεπρωτισμένος καὶ πόσας προόδους κάμνει εἰς τὰ γράμματα· μόνον νὰ ἐργάζεται δὲν θέλει. Πλὴν τοῦ διδασκάλου, ὅστις τὸν διδάσκει τὰ Ἑλληνικά καὶ τὰ Λατινικά, ἔχει καὶ δεύτερον διδάσκαλον. Οὗτος ὁ δεύτερος διδάσκει πλείονα τῶν ὧσων ἡξεύρει. Ἐρχεται εἰς τὸν οἶκον ἐκτάκτως, κατὰ τὰς ἑορτάς, καὶ εὐχαριστεῖται εἰς ὅ,τι τῷ δίδουσιν. Ὁ πατήρ ἔχει διαθέσειν νὰ κάμῃ τὸν υἱὸν του νομικόν, διότι τὰ νομικά πορίζουσιν ὅπωςδὴποτε ἄρτον. Ἐὰν τοῦτο δὲν κατορθωθῇ, θὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ μάθῃ μίαν βιοποριστικὴν τέχνην. Καθ' ἑκάστην λέγει

πρὸς τὸ παιδίον· «Ὅ,τι μάθης, θὰ τὸ μάθης διὰ τὸν ἑαυτὸν σου. Τὰ γράμματα εἶναι θησαυρὸς καὶ ἡ τέχνη οὐδέποτε ἀποθνήσκει¹⁾».

Οὕτω δὲ προχωρεῖ ἡ φλυαρία καὶ ἐκτίθενται ἀναμιξ ὑπὸ πρᾶγματα λογικὰ καὶ πρᾶγματα παράλογα ἢ ἀνούσια, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει ὅταν συνομιλῶσιν τοιοῦτου εἶδους ἄνθρωποι. Ἡ χυδαία ἔκφρασις μὲ τὰ γλωσσικά της σφάλματα καὶ τὰς παραδόξους λέξεις της, ὅπως αὗται ὑπάρχουσιν εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ἐφιλοτεχνήθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως κατὰ τρόπον ἀμίμητον. Οἱ συνδαιτυμόνες ὅμως δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρωσιν οἰανδήποτε εἰρωνεῖαν ἀποτετινομένην κατὰ τοῦ μεγάλου Τριμαλχίου (57 ἐξ.). Ὅτε δὲ τολμᾷ νὰ εἴπῃ ὁ Ἀσκυλτος, ὅτι εὕρισκει ἀνόητους τὰς αἰνιγματώδεις ἐκείνας ἐπιγραφάς, ὑφίσταται ῥαγδαίαν καὶ ἀκατάπαυστον βροχὴν βαναυσολογιῶν, ἥτις ἐπιπίπτει ἔτι σφοδροτέρα ἐπὶ τοῦ μικροῦ Γίτωνος, διότι οὗτος δὲν ἠδύνατο νὰ κρατήσῃ τὸν γέλωτα. Ὁ ἀξιόλογος ἀνὴρ κομπάζει καὶ ὑποδεικνύει εἰς τοὺς ξένους του, τίνα ἔχουσιν ἐνώπιόν των.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ συμποσίου (65 ἐξ.), ἡ συναναστροφή αὐξάνει διὰ τῆς προστελεύσεως καὶ ἄλλου ξένου, τοῦ λιθοξόου Ἀθίννα. Ὁ Ἀθίννας εἰσέρχεται εἰς τὸ τρικλίνιον ὑποβεβρεγμένος (διότι εἶχεν ἤδη μετὰσχῃ ἄλλου συμποσίου), μετὰ μεγάλης συνοδείας, ἡγουμένου ἐνὸς ῥαβδόχου. Φορεῖ λευκὴν ἐσθῆτα, εἶναι φορτωμένος ὑπὸ στεφάνων, στάζουσι τὰ μύρα, δι' ὧν εἶχεν ἀλειφθῇ, καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ὤμου τῆς συζύγου του Σκιντίλλης. Ἄνευ πολλῶν λόγων κάθηται ἐπὶ τῆς τιμητικῆς ἑδρας, ζητεῖ νὰ πῖῃ καὶ διηγεῖται τί καλὰ εἶχε φάγῃ εἰς τὸ ἄλλο συμπόσιον. Τινὰ ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἐτύλιξεν εἰς ἓν χειρόμακτρον καὶ τὰ παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ διὰ τὸν μικρόν του. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶχε παρατεθῇ καὶ κρέας ἄρκτου, τὸ ὅποιον μόλις ἔφαγεν ἡ σύζυγός του ἠσθάνθη νὰ ἀνακατώνωνται τὰ ἐντόσθιά της, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅμως ἔφαγε πλέον τῆς μιᾶς λίτρας. «Ἄφ' οὗ ἡ ἄρκτος τρώγει τὸν ἄνθρωπον, πρέπει

¹⁾ Ἐν τούτῳ τῷ μέρει ἡ μετάφρασις ἡμῶν ἀπομακρύνεται ὀλίγον ἀπὸ τοῦ Ῥίβκεκ, ἵνα μείνῃ πιστοτέρα πρὸς τὸ Λατινικὸν κείμενον τοῦ Πετρωνίου. Σ. Μ.

καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ τρώγῃ τὴν ἄρκτον! » Ἐρωτᾷ ἐπιμόνως τί γίνεται ἡ οἰκοδέσποινα, ἡ σύζυγος τοῦ Τριμαλχίονος, καὶ δὲν ἡσυχάζει εἰμὴ ὅτε πλέον ἐκείνη ἦλθε, σπογγίζουσα τὰς χεῖρας διὰ τοῦ μαντηλίου. Διότι ἡ κυρία Φορτουνάτα (37) εἶναι, ὅπως ἤδη ἐπληροφόρησε τὸν Ἐγκόλπιον, ὁ πρὸς αὐτὸν παρακαθήμενος, δραστηρία οἰκοδέσποινα, ἔχουσα παντοῦ ἄγρυπνον τὸν ὀφθαλμὸν καὶ μὴ ἡσυχάζουσα εἰμὴ τὰ πάντα ἤθελον διευθετηθῇ καθὼς πρέπει ἐν τῷ οἴκῳ. Διὰ μεγαλοκάρδου θυσίας τῶν πολυτίμων αὐτῆς κοσμημάτων καὶ τῶν ἱματίων της εἶχεν ἄλλοτε σῶσιν τὸν σύζυγόν της ἀπὸ μιᾶς δεινῆς οἰκονομικῆς στενοχωρίας καὶ ἔθεσε, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἡμολογίαν τὴν βᾶσιν τοῦ μέλλοντος πλούτου αὐτῶν (76). Ἡ Φορτουνάτα κάμνει τὰ πάντα. Ὁ Τριμαλχίων εἶναι ὑπερήφανος διότι ἡ σύζυγός του χορεύει τόσον καλῶς τὸν κόρδακα καὶ προσβάλλεται μάλιστα ὅταν δὲν καλοῦσιν αὐτὴν νὰ ἐπιδείξῃ τοῦτο τὸ προτέρημα, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος θὰ ὠρχεῖτο ὡς παντόμιμος ἐνώπιον τῶν ξένων του, ἂν ἡ Φορτουνάτα δὲν συνεκράτει αὐτὸν εἰς τὴν κοσμιότητα (52). Εἶναι ὅμως ἱκανῶς ἐστολισμένη καὶ κομπάζει διὰ τὸ βάρος τῶν ψελλίων της. Οἱ δύο σύζυγοι φέρονται πρὸς ἀλλήλους μετὰ πολλῆς φιλοφροσύνης. Ἐχει ὅμως ἐνίοτε ὀξεῖαν τὴν γλῶσσαν ἡ κυρία Φορτουνάτα καὶ δύναται νὰ ἀποδῇ λίαν δυσάρεστος. Μία μάλιστα θορυβώδης σκηνὴ (74), ἥτις πρὸς στιγμὴν διαταράττει τὴν ἁρμονίαν, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ ρίψωμεν βαθύτερον βλέμμα εἰς τὸν συζυγικὸν βίον. Ὁ Τριμαλχίων ἀσπάζεται κατ' ἐπανάληψιν, ἐνώπιον τῆς γυναικὸς του, ὠραῖον παῖδα, αὕτη δὲ τὸν ἐπιπλήττει διὰ τὴν ἀπρεπῆ συμπεριφορὰν του, καὶ ἐπὶ τέλους τὸν ὀνομάζει σκύλλον! Ἀλλὰ τότε ἐκρήγνυται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἀγριότητι ἡ θηριωδία τοῦ Ἀσιανοῦ δούλου· ρίπτει κατὰ πρόσωπον εἰς αὐτὴν τὸ κύπελλον, τὴν περιχύνει ὀλόκληρον διὰ κύματος ὕδρευιν καὶ μεταξὺ ἄλλων ἀπαγορεύει εἰς αὐτὴν νὰ ἀσπασθῇ τὸν νεκρὸν του, ὅταν ἀποθάνῃ. Ἐν τούτοις ἐπέρχεται μετ' ὀλίγον ἡ γαλήνη.

Πρὸς τοὺς δούλους του ὁ Τριμαλχίων, ὅταν εἶναι νηφάλιος,

φέρεται ὡς ὑπερήφανος καὶ ἀπότομος κύριος· ὅταν ὁμως μεθύῃ, μεταχειρίζεται αὐτοὺς ὡς ὁμοίους του καὶ παίζει μετ' αὐτῶν. Τότε ὁ δοῦλός του ὁ εὐνοούμενος τὸν καθβαλκεύει καὶ τυμπανίζει τοὺς ὤμους του (64). Ἀναγκάζει τότε τοὺς ὑπηρέτας νὰ πίνωσιν οἶνον, τὸν ὅποιον χύνουσι κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρνούμενου (65). Ἐπιτρέπει εἰς αὐτοὺς νὰ ἀναπαύωνται ἐπὶ τῶν ἀνακλίντρων τοῦ τρικλινίου καὶ σχεδὸν νὰ καταρρίπτωσιν ἐκεῖθεν τοὺς ξένους (70), ῥητορεύει δὲ λέγων ὅτι καὶ οἱ δοῦλοι ἄνθρωποι εἶναι (71). Διὰ τῆς διαθήκης του καθιστᾷ πάντας ἐλευθέρους, κελεύει δὲ νὰ προσκομίσωσιν εἰς αὐτὸν ἀντίγραφον τῆς διαθήκης, τὸ ὅποιον νὰ ἀναγνωσθῇ μεγαλοφώνως ἐν γενικῇ συγκινήσει. Πρὸς τὸν φίλον του Ἀδίνναν παραγγέλλει τὸ μνημεῖόν του δι' ἀκριβοὺς περιγραφῆς, δεικνύει δὲ καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν, πάντα δὲ κατὰ ἄριστα σχέδια καὶ κατ' ἐκλεκτὴν καλαισθησίαν. Εἰς τοὺς πόδας του θὰ ἀπεικονίζεται τὸ κυνᾶριόν του, πέριξ θὰ εἶναι εὐρύς κῆπος ἔχων ὀπωροφόρα δένδρα καὶ ἀμπέλους, αὐτὸς δὲ θὰ κάθηται ἐπὶ ἐξέδρας περιβεβλημένος τὴν πραιτέζταν, φορῶν πέντε χρυσοὺς δακτυλίους καὶ χύνων χρήματα ἐκ τοῦ βαλαντίου. Δεξιὰ θὰ εἶναι τὸ ἄγαλμα τῆς Φορτουνάτας, κρατούσης περιστέραν, καὶ ὁ υἱός του. Ἐκτὸς τούτων θὰ ἀπεικάζωνται μεγάλοι, ἀλλὰ κλειστοὶ πίθοι οἴνου, μία τεθραυσμένη ὑδρία, εἰς ὥροδείκτης, ἵνα προσελκύῃ τὸν θεατὴν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὸ ποσὸν τῆς περιουσίας του, καὶ τὸν ἑνδοξον τίτλον, «ὅτι οὐδέποτε ἤκουσε φιλόσοφον (71)». Μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν συγκινητικῶν τούτων διατάξεων, χύνει ἄφθονα δάκρυα ὁ διαθέτης, κλαίει ἡ Φορτουνάτα, κλαίει ὁ Ἀδίννας, κλαίουσι πάντες οἱ ὑπηρέται ὡς ἂν ἐγίνετο ἡδὴ ἡ κηδεία. Μετὰ τοῦτο διοργανώνει πραγματικῶς τὴν ἐπικηδεῖον τελετὴν, δοκιμάζει τὰ νεκρικὰ φορέματα καὶ τὴν λοιπὴν σκευὴν, ἐξαπλώνεται ὥσπερ νεκρὸς ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ διατάσσει τοὺς μουσικοὺς νὰ ἀνακρούσωσι πένθιμον ἐμβατήριον. Τόσος δὲ γίνεται ὁ ὄρυθος, ὥστε εἰσβάλλουσιν ἔξωθεν οἱ πυροσβέσται νομίζοντες ὅτι εἶχε γίνη πυρκαϊά.

Ἐκ τῆς ἐκτάσεως, καθὼς καὶ ἐκ τῆς ἐναργεστάτης διεξαγωγῆς τῶν λεπτομερειῶν τῆς κοινωνικῆς ταύτης εἰκόνας βλέπομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐφιλοτέχνησεν αὐτὴν μετ' ἀληθοῦς εὐχαριστήσεως καὶ μετὰ εἰδικῆς γνώσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀρχικὴ ἰδέα, ἡ περιγραφή δηλαδὴ γεύματος μωροῦ ὀψιπλούτου, εἶχε γίνῃ καὶ ἄλλοτε πολλάκις θέμα σατιρικῆς πραγματείας, οὐ μόνον τοῦ Ὁρατίου, οὐτινος ὅμως ἡ περιγραφή τοῦ συμποσίου τοῦ Νασιδηνοῦ (τόμ. Β'. σ. 256) πολὺ ὀλίγην ἔχει ὁμοιότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Λουκιλίου, περιγράψαντος ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ τῶν Σατιρῶν τὸ πλουσιώτατον γεῦμα ἐνὸς ἐπίσης ὀψιπλούτου (τμ. Α' σ. 347), καὶ τοῦ Οὐάρρωνος συχνάκις εἰκονίσαντος παντοειδεῖς συμποσιακὰς συναναστροφὰς χάριν ποικίλων σκοπῶν (τμ. Α' σ. 385).

Εἰς τὴν περαιτέρω τύχην τοῦ Ἐγκολπίου σπουδαίως συμβάλλεται ὁ πολὺς ἤδη Εὐμολπος (83 ἐξ.), ὁ τύπος ἀποτυχόντος ποιητοῦ τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Εὐμολπος καὶ εὐφυὴς ἄνθρωπος ἦτο καὶ ποιητικὴν ἰδιοφυίαν εἶχεν. Ἀπεκόμισε δὲ καὶ στεφάνους ἐπιτυχίας, ἀλλ' οὐδὲν ὅμως κατώρθωσεν, διότι ἦτο οὐτιδανός. Ἐξακολουθεῖ ἐν τούτοις νὰ στιχουργῇ καὶ νὰ ἀπαγγέλλῃ δημοσίᾳ τοὺς στίχους του, ἐν τῷ θεάτρῳ, ἐν τῷ λουτρῷ· εἶναι ἐκ τῶν φανατικῶν ἐκείνων ἱερέων τῶν Μουσῶν, οὓς ὁ Ὁράτιος ἔχει περιγράψῃ ὡς τρόμον τῶν ἀνθρώπων. Διὰ λιθοβολίας ἐκδιώκεται, ὁπόθεν θέλει νὰ ἀπαγγείλῃ. Ὁφείλει δὲ νὰ ὑφίσταται αὐτὸν ὁ Ἐγκόλπιος, πρὸς ὃν προσεκολλήθη, καὶ νὰ γεύηται τὰ προϊόντα τοῦ ποιητικοῦ δαιμονίου του. Εἶναι λοιπὸν φόρτωμα εἰς τὸν Ἐγκόλπιον ὁ Εὐμολπος. Ἐσχετίσθησαν εἰς τινα στοάν, ἔνθα ὁ Ἐγκόλπιος ἐθεᾶτο εἰκόνας, ἔργα τοῦ Ζεῦξιδος, τοῦ Πρωτογένους, τοῦ Ἀπελλοῦ (83. 88. 90). Ἐκεῖ γίνεται μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν μία ἐνδιαφέρουσα συζήτησις περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐνεστώσης καταπτώσεως τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὁ δὲ ποιητὴς λογικώτατα ἐπιμένει εἰς τὸ ὅτι ἡ ῥιζικὴ πηγὴ τοῦ κακοῦ εἶναι, ὅτι τὴν ἀφιλοκερδῆ φιλοτεχνίαν καὶ τὴν τάσιν πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἀντικατέστησεν ὁ πόθος τοῦ χρυσοῦ. Ἀποκαλύπτεται δὲ αὐτὸς ἔπειτα ὡς ποιητὴς καὶ δι-

καιολογεῖ τὴν πενιχράν του περιβολήν, ἐμμέτρως, ἔνεκα τῆς μὴ ἐπικερδοῦς τέχνης, ἣν ἀσκεῖ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἐγκόλπιος μετ' ἐπιστάσεως παρατηρεῖ μίαν εἰκόνα παριστάνουσαν τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, ὁ Εὐμόλπος οἶονεῖ ἐρμηνεύων τὴν εἰκόνα ἀπαγγέλλει μακράν ἀφήγησιν (ὁμοιάζουσαν πρὸς ἀγγελικὴν ῥῆσιν τραγωδίας), εἰς ἐξήκοντα καὶ πέντε ἱκανῶς κομψὰ ἱαμβικὰ τρίμετρα, περὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Δουρείου ἵππου, τῆς καταστροφῆς τοῦ Λαοκόοντος, τῆς νυκτερινῆς σφαγῆς, ὧν πάντων τὸ περιεχόμενον ἐλήφθη ἐλευθέρως ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βιργιλίου Αἰνείας. Ὁρεκτικόν τι γεῦμα ἐνθουσιάζει ἔπειτα τὸν δῶσμοιρον ποιητὴν, εἰς ἐνδεκασυλλάβους στίχους, τοῦ ἐξῆς περιεχομένου, ὅτι τῆς φαγητικῆς ἡδυπαθείας τὰ θέλγητρα, συνίστανται εἰς τὴν δυσχέρειαν τῆς προμηθείας τῶν περιζητήτων φαγητῶν (93). Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς μέθης, ἐπὶ τοῦ πλοίου, περιπαίξει τοὺς κουρευμένους συντρόφους του διὰ δύο ἐπιγραμμάτων, ὧν τὸ μὲν εἶναι πεποιημένον εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα, τὸ δὲ εἰς ἐνδεκασυλλάβους στίχους (109). Καὶ κατὰ τὴν δεινὴν ἀκόμη συμφορὰν τοῦ ναυαγίου δὲν στειρεύει ἡ Μοῦσά του. Διότι καὶ ἀφ' οὗ τὸ πλοῖον ἐξώκειλεν εἰς τὴν ξηράν, ἀνευρίσκουσι τὸν Εὐμόλπον ἐντὸς τοῦ κοιτωνίσκου τοῦ ναυκλήρου γράφοντα ἐπὶ μεγάλῃς μεμβράνης στίχους, παρακαλεῖ δ' ἐκεῖνος νὰ μὴ τὸν ἐνοχλήσωσι, διότι εὐρίσκεται περὶ τὸ τέλος ἀκριβῶς ἐνὸς ποιήματος, μόνον δὲ διὰ τῆς βίας ἀποδιβάζουσιν αὐτόν (115). Ὅτι δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶχε βαθεῖαν μόρφωσιν καὶ δὲν ἦτο ἄπειρος τῶν ποιητικῶν κανόνων, ἀποδεικνύεται ἐξ ὧν λέγει κατὰ τὴν ἀπὸ κοινοῦ εἰς Κρότωνα πορείαν περὶ τῶν προσόντων τοῦ ἀληθοῦς ποιητοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν παντὸς ἀγαθοῦ ποιήματος (118). Ἐν ἀπροκαλύπτῳ ἀντιθέσει πρὸς τὸν ξηρὸν πραγματισμὸν τοῦ Λουκανοῦ, κάμνει λόγον, ὡς γνήσιος ὁπαδὸς τῆς παλαιᾶς κλασσικῆς τεχνοτροπίας, περὶ τῆς μορφῆς μάλιστα τῆς προσηκούσης εἰς τὸ ἱστορικὸν ἔπος, καὶ ἀπαγγέλλει τὸ δεῖγμα ἐκεῖνο, περὶ οὗ ἀνωτέρω (σελ. 194 ἐξ.) ἐλέγομεν, ὅπερ οὐδαμῶς πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ὡς παρωδία τῆς Φαρσαλίδος, ἀλλ' ὡς τι σοβαρῶς μὲν ἀλλὰ πως ἀμε-

λέστερον ἐκπονηθὲν παρόμοιον ἔργον. Δὲν λησμονεῖ δὲ ὁ ποιητὴς νὰ ὑποδηλώσῃ ὅτι ἀπὸ τοῦ δοκιμίου τοῦ τούτου λείπει ἡ τελευταία ἐπεξεργασία, καὶ ὅτι πρέπει ἐπιεικῶς νὰ κριθῇ.

Οὕτω λοιπὸν ἡ σατιρική τάσις περιορίζεται, ὡς πρὸς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ τύπου τοῦ Εὐμόλπου, κυρίως εἰς τὸν χαρακτῆρά του, ἀντάξιον τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ἐγκολπίου, καὶ ἄγοντα φυσικῶς τὸν ποιητὴν εἰς δεινὰς συγκρούσεις πρὸς τὸν νέον φίλον του (94. 140). Ἀδελφὸν ἂν ὁ συγγραφεὺς, περιγράφων τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὠρισμένον καὶ πραγματικὸν πρόσωπον, ἢ μόνον γενικὸν τινα τύπον, ὅστις ἴσως κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ δὲν ἦτο σπάνιος. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι τὸν μετεχειρίσθη ὡς δοχεῖον, ὅπως εὗρη τρόπον νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ ποιητικὰ δοκίμια.

Καθ' ὅλου δὲ πλὴν τῆς τάσεως, ἣν εἶχεν ὁ Πετρώνιος, τοῦ νὰ παραστήσῃ ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ὄψιν τὴν χώραν καὶ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ διαφόρους τόπους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου, διακρίνεται καὶ ὁ σκοπός, ὃν εἶχε, τοῦ νὰ ρίψῃ διὰ τῆς σατίρας φῶς ἐπάνω εἰς ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ σημεῖα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῆς πρωτεύουσας, τὰ ὅποια ἐνόσουν. Ἀλλὰ τὰς προβολὰς τοῦ φωτός τοῦ ὅμως τὰς ρίπτει ἐπὶ ἄλλων δῆθεν τόπων. Θέλων λόγου χάριν νὰ καυτηριάσῃ τὴν ἐπονειδίστον θήραν τῶν κληρονομιῶν, ἣτις ἐδηλητηρίαζε τότε τὸν κοινωνικὸν τῆς Ῥώμης βίον (ιδ. καὶ τόμ. Β' σ. 257), φιλοτεχνεῖ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐξῆς. Οἱ ναυαγῆσαντες τυχοδιῶνται, οἵτινες ἀπεβιδάσθησαν ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Βρεττανικῆς χώρας, φθάνουσι πλανώμενοι παρὰ τὴν Κρότωνα (116), παρὰ τινος δὲ ἀγρότου ἀνὰ τὰ ὄρη διδάσκονται τίς εἶναι τῶρα ἡ κατὰστασις τῆς ἀρχαίας ταύτης καὶ περιφήμου τῶν Πυθαγορείων πόλεως. Ὁ ἀγρότης συμβουλεύει τοὺς πλάνητας τότε μόνον νὰ ἀποφασίσωσι νὰ παραμείνωσιν ἐν Κρότωνι, ἐὰν θέλωσι δολίως νὰ πλουτίσωσιν. Τῆς πόλεως ταύτης οἱ κάτοικοι, λέγει, διαιροῦνται εἰς δύο τάξεις, εἰς τὴν μίαν τάξιν ἀνήκουσιν οἱ παντοιοτρόπως θηρεύοντες κληρονομίας, εἰς τὴν ἄλ-

λην οἱ διαθέται. Οὐδεὶς ἀνατρέφει τέκνα, διότι ὁ ἔχων φυσικοὺς κληρονόμους καταφρονεῖται καὶ μόνον ἐκεῖνοι τιμῶνται, οἵτινες εἶναι ἄγαμοι καὶ δὲν ἔχουσι συγγενεῖς. Ἡ παρηκμακυῖα αὕτη χώρα ἔχει ἐρημωθῇ ὡς ὑπὸ πανώλους καὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ παρὰ κόρακες μόνον καὶ πτώματα. Κατὰ τοῦτον δὲ τρόπον ὑπὸ τοῦ ἀγρότου διδάχθεις ὁ εὐφυῆς Εὐμολπος (117), πλάττει μετὰ τῶν συντρόφων του μίαν ὁλόκληρον ψευδῇ ἱστορίαν, δι' ἧς ἐλκύει πρὸς ἑαυτὸν τὴν συμπάθειαν τῶν εὐπίστων Κροτωνιατῶν, οἵτινες τῷ παρέχουσιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι μελλούσης κληρονομίας ἄφθονα χρήματα (124). Ἐπειδὴ ὅμως ἐπὶ τέλους τὸ ὑποσχεθὲν πλοῖον, ὅπερ ἔμελλε δῆθεν ἐξ Ἀφρικῆς νὰ καταπλεύσῃ πλήρες χρυσοῦ, δὲν ἤρχετο, ὑπείσχετο ἢ δυσπιστία, καὶ αἱ μέχρι τοῦδε ἐνδείξεις τῆς ἀγάπης ἀρχίζουν βαθμηδὸν νὰ ἐλαττώνωνται (141). Τότε ὁ Εὐμολπος ἀποφασίζει νὰ διαπράξῃ ἄλλην δολοπλοκίαν. Κάμνει τὴν διαθήκην του, ἀλλὰ τὴν πληρωμὴν τῶν κληροδοτημάτων ἐξαρθρᾷ ἐξ ἑνὸς ὅρου, ὅτι δηλαδὴ οἱ κληρονόμοι πρέπει πρὶν ἢ λάβωσι τὰ κληροδοτήματα νὰ κατακόψωσι τὸ σῶμά του εἰς τεμάχια καὶ νὰ φάγωσιν ἐξ αὐτῶν ἐνώπιον παντὸς τοῦ ὄημου. « Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, μεθ' οὗ κατέπιον τὸ πνεῦμά μου, πρέπει νὰ καταφάγωσι καὶ τὸ σῶμά μου ». Τὴν ἀνθρωποφαγίαν δὲ ταύτην, ἣτις ὁμοιάζει πρὸς χλευασμὸν τῆς χριστιανικῆς μεταλήψεως, δικαιολογεῖ ὁ Εὐμολπος δι' ἱστορικῶν παραδειγμάτων, καὶ εἰς ἐκ τῶν ἀκροατῶν δεικνύεται πρόθυμος νὰ παραδεχθῇ τὸν ἀπαίσιον ὅρον.

Ἀνέκαθεν ἔργον τῆς σατίρας καὶ τῆς διδακτικῆς καὶ τῆς Μενιππείας, ἦτο μετὰ τῶν ἄλλων, νὰ πραγματεύηται κριτικῶς καὶ ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὸν πνευματικὸν βίον (ιδ. π. χ. τομ. Α'. σ. 352. 473. 379. τομ. Β'. σ. 251). Καὶ ἐδῶ λοιπὸν γίνεται λόγος, ὅχι μόνον περὶ ζωγραφικῆς καὶ περὶ ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ περὶ ῥητορικῆς καὶ περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν. Ἡ ἐπίσκεψις μιᾶς ῥητορικῆς σχολῆς ἐν Κύμῃ παρέχει ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἐγκόλπιον νὰ συνδιαλεχθῇ πρὸς τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς σοφιστὴν Ἀγαμέμοννα περὶ τῆς μεθοδικῆς παιδεύσεως τοῦ ῥή-

τορος (1—6). Σκώπτει ὁ ποιητής τὸ ἑξαλλον ἐκεῖνο πάθος τῶν ῥητορικῶν φωνασκιῶν, αἵτινες ἀπομωραίνουσι, καὶ τὰ ἄσκοπα τῶν μελετῶν θέματα, τὰ ὅποια δηλητηριάζουσι τὴν φαντασίαν καὶ ἐκνευρίζουσι τὸ πνεῦμα. Ἀποδίδει δὲ τὴν παρακμὴν τῆς ὑ-
 γιοῦς Ἀττικῆς ῥητορείας εἰς τὴν νοσηρὰν ἐπίδρασιν τῶν Ἀσια-
 νῶν σοφιστῶν. Ὁ Ἀγαμέμνων, ὅστις πρὸ ὀλίγου ἀπήγγειλε μίαν
 ἐξ ἐκείνων τῶν ῥητορικῶν μελετῶν, αἵτινες ὠνομάζοντο *controversia*,
 συμφωνεῖ μὲν καθ' ὅλου πρὸς τὴν κρίσιν τοῦ Εὐμόλπου,
 θεωρεῖ ὁμῶς ὡς αἰτίαν τοῦ κακοῦ τὸ κοινόν, πρὸς τὴν καλαισθη-
 σίαν τοῦ ὁποίου ἀναγκάζονται νὰ συμμορφώνωνται οἱ ῥητοροδιδά-
 σκαλοι, καθὼς καὶ εἰς τοὺς φιλοδόξους γονεῖς, οἵτινες ἐπισπεύδουσι
 τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων τῶν τέκνων των, εὐρίσκοντες
 καθ' ὑπερβολὴν μακρὸν τὸν χρόνον, ὅστις πάντως ἀπαιτεῖται ἵνα
 ἡ ἐκπαίδευσις μεταδοθῇ μεθοδικῶς καὶ προσηκόντως.

Κοινὴν πρὸς τὸ ἔπος ἔχει τὸ μυθιστόρημα τὴν παρεμβολὴν ἐ-
 πεισοδίων ἀσχέτων πρὸς τὸ κύριον θέμα. Ταῦτα δὲ τὰ ἐπεισόδια,
 ἅτινα χάριν ποικιλίας παρεμβάλλονται, ἐγκατοπτρίζουσιν ἐνίοτε
 τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ φρονήματα τοῦ ἀφηγουμένου αὐτά. Ὁ
 θησαυρὸς τῶν Μιλησιακῶν μύθων, λόγων, καὶ ἄλλων ὁμοίων συν-
 θεμάτων, παρῆχον πλουσίαν ἐκλογὴν τοιαύτης φύσεως διηγη-
 μάτων, ὅπως εἶναι καὶ τὰ τοῦ Βοκκακίου. Ἐν τῷ μυθιστορή-
 ματι λοιπὸν τοῦ Πετρωνίου ἔχομεν δύο τοιαύτας ἀκολάστους
 ἱστορίας, τὰς ὁποίας διηγῆται ἐξαισίως ὁ εὐφυὴς ἀμαρτωλὸς
 Εὐμόλπος, τὴν τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου (85 ἐξ.) καὶ
 τὴν τῆς χήρας τῆς Ἐφέσου (111 ἐξ. Ἰδ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 48).
 Τουναντίον δὲ ὁ Τριμαλχίων καὶ οἱ φίλοι του φοβερίζουσιν ἀλ-
 λήλους διηγούμενοι ἱστορίας φαντασμάτων, αἵτινες δῆθεν συνέ-
 βησαν εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ἐξ ἐκείνων, ἃς πλάττει ἡ τυφλὴ
 πίστις τοῦ λαοῦ. Εἶναι δὲ δύο καὶ αἱ φανταστικαὶ αὗται ἱστο-
 ρίαι, ἡ τοῦ στρατιώτου τοῦ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης μεταμορ-
 φωθέντος εἰς λύκον (61) καὶ ἡ τῶν πονηρῶν μαγισσῶν, αἵτινες
 κατὰ τὴν νύκτα ἔκλεψαν ἐν παιδίον (63).

Πρὸς τὴν ποικιλίαν τῆς ὕλης τοῦ ἔργου τούτου, ἀντίστοιχος εἶναι ἡ ἐν αὐτῷ πλουσία κλιμαξ τῶν χρωμάτων καὶ τῶν ἀποχρώσεων, ἅτινα διαθέτει ὁ συγγραφεὺς ὡς ἀληθῆς καλλιτέχνης τῆς γλώσσης. Ἡ κλιμαξ αὕτη προχωρεῖ ἀπὸ τῶν χυδαιοτάτων ἐκφράσεων τοῦ ταπεινοτάτου ὄχλου μέχρι τῆς ἐσχάτης λεπτοτεχνίας τῶν περιγραφῶν. Τοιαύτης δὲ λεπτοτεχνίας παράδειγμα εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐγκολπίου γενομένη περιγραφή γυναικείας καλλονῆς (126). « Ἡ κόμη της ἐκ φύσεως ἐλικοειδής, ἦτο κεχυμένη δι' ὄλων τῶν ὤμων. Τὸ μέτωπον πολὺ στενόν· ἐπ' αὐτοῦ δὲ αἱ ἄκραι τῶν τριχῶν ἐκάμπτοντο πρὸς τὰ ὀπίσω. Αἱ ὄφρεϊς ἔτρεχον μέχρι τοῦ διαφράγματος τῶν παρειῶν, καὶ πάλιν πρὸς τὸ χώρισμα τῶν ὀμμάτων σχεδὸν συνεχέοντο. Οἱ ὀφθαλμοὶ της ἔλαμπον πλείοτερον ἢ ὅσον λάμπουσιν οἱ ἀστέρες, ὅταν εἶναι ἀσέληνος ἡ νύξ. Ἡ μύτη ὀλίγον, ἀλλὰ πολὺ ὀλίγον, ἐπικαμπής. Τὸ στόμα μικρόν, ὅσον ἐπίστευεν ὁ Πραξιτέλης ὅτι ἦτο καὶ τῆς Διώνης τὸ στόμα. Ἐπειτα τὸ πηγούνιον, ὁ τράχηλος, αἱ χεῖρες, τῶν ποδῶν ἡ λάμψις ἡ περικεκλεισμένη ἐντὸς λεπτοτάτου χρυσοῦ πλέγματος, ἦσαν λευκότερα Παρίου μαρμάρου ».

Αἱ ἐκάστοτε μεταβαλλόμεναι διαθέσεις τοῦ ἥρωος ἐκδηλοῦνται διὰ ζωνῶν μονολόγων (ὅπως ἐν κεφ. 81) ἢ διὰ φιλοσοφικῶν παρατηρήσεων, ὅπως περίπου παρὰ τῷ Σενέκᾳ (115). Ἰδιαιτέρως ὅπως πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς Μενιππείας σατίρας, τὸ ὅτι δηλαδὴ ὅπως ἐν τοῖς μελοδραματίοις τῶν νεωτέρων, ὁ ἀργυροῦς ἤχος τοῦ διαλόγου διακόπτεται ὑπὸ τοῦ χρυσοῦ ἢ τοῦ χρυσοειδοῦς ἄσματος. Ὅχι δὲ μόνον ὁ Εὐμόλπος, δι' ὃν οἱ στίχοι εἶχον καταντήσῃ ἄλλη φύσις, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τοῦ μυθιστορήματος, εὐθὺς ὡς ἤθελον αἰσθανθῇ ἑαυτὰ εἰς ὑψηλοτέραν πῶς καὶ θερμότεραν ψυχικὴν διάθεσιν, ἐγείρονται ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς ποιήσεως ὑπεράνω τοῦ κοινοῦ ἐδάφους. Πρὸ πάντων δὲ ὁ Ἐγκόλπιος, ὁσάκις μετεωρίζεται τὸ πνεῦμά του, παραθέτει εἰς τὸν λόγον ἔμμετρα τεμάχια, περὶ ὧν ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν εἶναι ἰδικά του

ἔργα ἢ ἀπλῶς ἀπομνημονεύσεις. Παραθέτει λόγου χάριν δίστιχα περὶ τῆς δυνάμεως τῶν χρημάτων (137), περὶ τοῦ δεκάσμου τῶν δικαστηρίων (14), περὶ τοῦ ὅτι πρόσκαιρος εἶναι ἡ φιλία (80), περὶ τῶν ἰδίων παθῶν, ἅτινα παραβάλλει πρὸς τὰς βασάνους τοῦ Ταντάλου (82), περὶ τῆς καλλονῆς μιᾶς γυναικὸς (126), περὶ ἀτυχημάτων ἐν τῇ ἐρωτικῇ ὁμιλίᾳ (132). Ἐνδεκασύλλαβοι στίχοι ἐκφράζουσι τὴν χαρὰν τοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιτυχίᾳ μιᾶς λωποδυτικῆς δολοπλοκίας (15), ἐξυμνοῦσι τὴν ἀνάμνησιν μιᾶς νυκτερινῆς ἐρωτικῆς εὐδαιμονίας (79). Ἐξάμετροι περιγράφουσιν ἡνθισμένον λειμῶνα προκαλοῦντα βουκολικὴν ἡδυσπάθειαν (127), ὥρατον κῆπον (131), τὴν ἀπλὴν κατοικίαν τῆς ἱερείας τῆς Ἀφροδίτης, ὑπενθυμίζουσιν τὴν Ἑκάλην τοῦ Καλλιμάχου (135), ψευδῆ τινα ὄνειρον ὁπτασίαν, πρὸς διευκρίνησιν τοῦ συναισθήματος ἀλγεινῆς ἀπογοητεύσεως (128). Ἐξάμετροι ὡσαύτως συγκρίνουσι τὸν ἡρώϊκον ἀγῶνα τῶν τριῶν ἱερῶν χηνῶν πρὸς τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους (136), ἢ τὴν σκληρὰν τοῦ Πριάπου καταδίωξιν πρὸς τὴν δυσμένειαν, ἣν ἄλλοι θνητοὶ ὑπέστησαν ἐκ μέρους τῶν θεῶν (139). Δι' ἐξαμέτρων προσεύχεται ὁ ἁμαρτωλὸς πρὸς τὸν ἐξωργισμένον θεόν (133), ἐν ᾧ Σωτάδειοι στίχοι ἐκφράζουσι τὴν ἀδυναμίαν καὶ τὴν συντριβὴν τοῦ (132). Ὁ Ἀγαμέμνων παρέχει ἐν εἶδος διδακτικοῦ ποιήματος περὶ ῥητορικῆς παιδεύσεως, ἐν τῷ ὑποίῳ ἀπὸ τῶν χωλιάμβων μεταβαίνει εἰς τοὺς ἐξαμέτρους. Καὶ διὰ μὲν τῶν χωλιάμβων πραγματεύεται μετὰ σατιρικῆς χροιάς τὰς ἠθικὰς τῆς παιδεύσεως βάσεις, διὰ δὲ τῶν ἐξαμέτρων προδιαγράφει τὴν προσήκουσαν τῆς μελέτης πορείαν. Εἰς ἐξαμέτρους στίχους δοξάζει πρὸς τούτοις ἡ ἱέρεια τῆς Ἀφροδίτης τὴν μαγικὴν τῆς θεᾶς δύναμιν (134), καὶ ἐξορκίζει ἡ Τρύφαινα μίαν μανιώδη φιλονικίαν ἐπὶ τοῦ πλοίου (108). Ἐλεεινὸς τις ἄσωτος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου στιχουργεῖ (41), ἀλλ' οἱ στίχοι του εἶναι ἀντάξιοι ἑαυτοῦ. Εἰς ἐκ τῶν δούλων του, εὐμορφὸν παιδίον, τὸ ὑποῖον ὑπὸ τὴν μορφήν Βάχχου προσφέρει σταφυλὰς, ἄδῃ συγχρόνως ποιήματα τοῦ κυρίου του δι' ὑψηλῆς φωνῆς. Εὐτυχῶς ἀπαλλάσσεται αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης, πληρέστερα δὲ ἀρκοῦ-

σιν εἰς ἡμᾶς τὰ δύο δείγματα, τὰ ὅποια παρέχει αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς. Ὡς φαίνεται ἀγαπᾷ τὰ τρίςτιχα, καὶ δὴ, ὅπως πολλῶν εὐρίσκονται ἐν ἐπιγράμμασι δημωδεστέροις, δύο ἐξάμετρα μεθ' ἐνὸς πενταμέτρου. Ὁ τύπος οὗτος δις τῷ χρησιμεύει πρὸς αὐτοσχεδιασμὸν ἐμβριθῶν ἐπιγραμμάτων, χωρὶς καὶ πολὺ νὰ φροντίζῃ περὶ τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ τῶν ποδῶν (35. 55). Ἐντελῶς ἄμουσοι εἶναι οἱ φίλοι αὐτοῦ καὶ οἱ σύνοικοι· οὐδ' ὁ Ἀδίννας ἀνυψοῖ ἑαυτὸν μέχρις ἄσματος, ἔστω καὶ μικροῦ.

Ἄλλα τινὰ τοιαῦτα σφζόμενα τεμάχια, ἅτινα ἐν μέρει μὲν ἀναφέρονται ὑπὸ συγγραφέων, ἐν μέρει δὲ συμπεριελήφθησαν εἰς ἀνθολογίας, μαρτυροῦσι, πόσον δημῳδοὶς ἦσαν καὶ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας αἱ ποιητικαὶ αὗται παρεμβολαί, ἂν καὶ δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆς καὶ βεβαία ἢ γνησιότης των ὡς ἔργων τοῦ Πετρωνίου. Γνήσιοι ὅμως εἶναι π. χ. οἱ Ἀνακρέοντειοι στίχοι, ὧν γίνεται χρῆσις ἅπαξ μὲν πρὸς ἀνύμνησιν τοῦ Ἀνακρέοντος ('Απόσπ. 20), δευτέραν δὲ φορὰν πρὸς τιμὴν τῆς Ἰσιδος ('Αποσπ. 19). Βεβαιωμένη εἶναι ἐπίσης ἡ γνησιότης τῶν ἐνδεκασυλλάβων περὶ τῆς ἀπάτης τῶν αἰσθήσεων ('Απόσπ. 30), ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἦτο γνώστης τοῦ Λουκρητίου. Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν πλήρη ὅσον ἐνδέχεται ἔννοιαν περὶ τε τοῦ πλούτου τῶν τύπων, καθὼς καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ περιεχομένου τοῦ παραδόξου τούτου ἔργου, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὐδὲν Ἑλληνικὸν ἔργον ἔχομεν νὰ προβάλλωμεν. Ἐνδεχόμενον εἶναι νὰ προηγήθησαν καὶ κατὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν μίμων καὶ τῶν μιμιάμβων, δι' ὧν ἐφιλοτεχνοῦντο κοινωνικαὶ εἰκόνες, διὰ τῶν ἐρωτικῶν διηγημάτων, καὶ δι' ἄλλων σπουδογελοίων συνθεμάτων, ἀλλ' εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὅμως ἀνήκει ἡ δόξα, ὅτι ἐκ τοῦ καρποφόρου βλαστοῦ τῆς φυσικῆς καὶ ἀβιάστου αὐτῶν σατίρας, ἐδημιούργησαν πρῶτοι, ἔστω καὶ χρησιμοποιοῦντες τὰ ἑλληνικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα, τὸ ἐκ τοῦ ζωντανοῦ βίου ληφθὲν σύγχρονον τῶν ἡθῶν μυθιστόρημα.

Περὶ τοῦ προσώπου τοῦ δαιμονίου συγγραφέως οὐδεμίαν ἔχομεν ἄμεσον μαρτυρίαν, διὰ πειστικῶν ὅμως συνδυασμῶν ἐγένετο

δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῶσι τὰ ἴχνη του. Πάντα τὰ τεκμήρια τὰ ἐκ τοῦ περιεχομένου καὶ ἐκ τῆς γλώσσης, μαρτυροῦσιν ὅτι ἔγραψεν ὁ συγγραφεὺς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος. Μεταξὺ δὲ τῶν διακεκριμένων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐν ἔτει 66 μ. Χ. ἔπασαν θύματα τῆς τυραννίας ἐκείνου τοῦ αὐτοκράτορος, ἀναφέρει ὁ Τάκιτος καὶ τὸν Γάιον Πετρώνιον, εἰς τοῦ ὁποίου τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἐσχάτας ἡμέρας ἀφιερώνει ὁ ἱστορικὸς ἐκτάκτως διεξοδικήν περιγραφὴν. Τὸν χαρακτηρίζει ὡς τὸ παράδειγμα λεπτῶς μεμορφωμένου καὶ κομψοῦ ἀνθρώπου τῶν ἀπολαύσεων, ὅστις τὴν νύκτα ἔκαμνεν ἡμέραν καὶ τὴν ἡμέραν νύκτα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναστρέφηται εἰς τὰ χυδαῖα ὄργια τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς σπατάλης. Οἱ λόγοι δὲ καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἦσαν οἷα καὶ ἡ φύσις του. Ὡς ἀνθρώπου Βιθυνίας, ἔπειτα δὲ καὶ ὡς ὑποκατάστατος ὕπατος, ἐδείκνυε δύναμιν πολλήν καὶ ἱκανότητα περὶ τὰς ὑποθέσεις. Ἐπειτα προσειλύσθη εἰς τὸν ἐμπιστευτικὸν κύκλον τοῦ Νέρωνος, τῶν ὀργίων τοῦ ὁποίου καὶ συμμετεῖχεν. Ἐν τῷ κύκλῳ ἐκείνῳ ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κριτὴς τῆς κομψότητος (arbiter elegantiae) καὶ εἶχε τὴν σημαίνουσαν ψῆφον εἰς πάντα τὰ ζητήματα τῶν λεπτεπιλέπτων ἀπολαύσεων. Ἐνεκα τούτου διήγειρε τὸν φθόνον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ εὐνοουμένου Τιγελλίνου, τοῦ ὁποίου ἡ δύναμις εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἐστηρίζετο, εἰς τὸ νὰ τέρπῃ τὸν κύριόν του διὰ τῆς ὑποδείξεως νέων ἐκάστοτε ἡδονῶν¹⁾. Ὁ Τιγελλῖνος λοιπὸν ἐσυκοφάντησε τὸν Πετρώνιον παρὰ τῷ Νέρωνι ὡς φίλον τοῦ Φλαβίου Σκαιβίνου, ὅστις ἦτο καὶ αὐτὸς ἀναμειγμένος εἰς τὴν συνομωσίαν τοῦ Πείσωνος. Δουλὸς τις διὰ χρημάτων ἐπίσθη νὰ κάμῃ τὴν καταγγελίαν, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἄλλων δούλων του ἐδεσμεύθη, ἀφηρέθη δὲ ἀπὸ τοῦ Πετρώνιου τὸ δικαίωμα τῆς ὑπερασπίσεως. Ὁ αὐτοκράτωρ τότε εὐρίσκετο ἐν Καμπανίᾳ. Ὁ Πετρώνιος σπεύδει νὰ μεταβῇ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ συλλαμβάνεται καθ' ὁδόν, ἐν Κύμῃ. Δὲν ἠθέλησεν ἐπὶ πλεόν νὰ ὑπομένῃ τὰς ταλαντεύσεις μεταξὺ φόβου καὶ ἐλπίδος,

¹⁾ Βλ. καθ' ὅλου τὸν Τάκτον Χρον. 16, 18 ἑξ. Σ. Μ.

ἀλλ' οὔτε καὶ ἀποτόμως νὰ κόψῃ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του· ἀφῆκεν αὐτὴν ἡσύχως νὰ διαρρεύσῃ, ἀνοίγων τὰς φλέβας του καὶ πάλιν δένων αὐτὰς κατὰ βούλησιν. Ἐν τῷ μεταξὺ συνδιελέγετο πρὸς τοὺς φίλους, ἀλλ' ὅχι σοβαρῶς καὶ ἐπισήμως, οὐδὲ συζητῶν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, ὅπως ἄλλοι· ἠκραῖτο ἐλαφρῶν ἁσμάτων καὶ εὐτραπέλων ποιηματίων. Ἐκ τῶν δούλων ἄλλους μὲν ἀντήμειβε διὰ δώρων, ἄλλους δὲ ἐτιμῶρει διὰ λακτισμάτων. Παρεκάθησεν εἰς τὴν τράπεζαν καὶ κατεκλίθη νὰ κοιμηθῇ, ὥστε ὁ θάνατός του ἂν καὶ βίαιος, ἐφαίνετο ἐν τούτοις φυσικός. Ἐν τῇ διαθήκῃ του οὔτε τὸν Νέρωνα ἐκολάκευσεν, ὅπως τότε ἦτο συνήθεια, οὔτε τὸν Τιγελλίνον, οὔτε ἄλλον ἐκ τῶν ἰσχυρῶν, ἀλλ' ἀνέγραψεν ἐξ ἐναντίας ἐν αὐτῇ λεπτομερῶς, προσθεῖς πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν συμπράξαντων, πάσας τὰς ἀκολασίας καὶ πάσας τὰς νεωστὶ ἐφευρεθείσας αἰσχροουργίας τοῦ ἡγεμόνος, πρὸς ὃν ἔπεμψε καὶ τὸ χειρόγραφον. Ἐθραυσε τὸν δακτύλιόν του ἵνα μὴ γίνῃ κατάχρησις αὐτοῦ καὶ καταστραφῶσι καὶ ἄλλοι διὰ τοῦ σφραγίσματος, ὅπως ἐσχάτως ἀκόμη εἶχε συμβῇ εἰς τὸν πατέρα του Λουκανοῦ δι' ὑποβολιμαίων ἐπιστολῶν τοῦ υἱοῦ του. Ἐθραυσεν ὡσαύτως πολύτιμα ἐπιτραπέζια σκεύη, ἵνα στερήσῃ αὐτῶν τὴν τράπεζαν τοῦ Νέρωνος. Ἐγνώσθη κατόπιν, ὅτι γυνὴ τις ὀνομαζομένη Σιλία, σύζυγος συγκλητικοῦ, ἣτις διῆγε τὰς νύκτας συνακολασταίνουσα μετὰ τοῦ Νέρωνος, εἶχε παράσχη εἰς τὸν φίλον αὐτῆς Πετρώνιον τὰς ἀποκρύφους ἀνακοινώσεις τῆς διαθήκης, ἕνεκα δὲ τούτου ἐξωρίσθη ἡ Σιλία.

Πᾶς ἀπροκατάληπτος ἄνθρωπος θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπάρχει πάντως πνευματικὴ συγγένεια μεταξὺ τοῦ ἀνδρός, ὃν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, καὶ τοῦ ὁμωνύμου συγγραφέως τοῦ μυθιστορηματος. Ἡ μόρφωσις αὐτοῦ, ἡ καλαισθησία, τὸ νὰ τέρπηται εἰς τοὺς στίχους ἐν εἰδὲ παιδιᾶς, ἡ πεῖρα αὐτοῦ περὶ τὰ πράγματα τῆς πολυτελείας, ἡ ἀναίσχυντος περὶ τὰ ἐρωτικὰ πραγματεία του, ἀρμόζουσιν εἰς τὸν αὐλικὸν ἐκεῖνον τοῦ Νέρωνος, ὅστις φαίνεται ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ κατὰ τὸ τρίτον αὐτοῦ ὄνομα ἐκαλεῖτο Arbiter

(Ἄρβιτρος) ἔλαβεν καὶ τὴν προσωνομίαν *arbiter elegantiae*, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγομεν ¹⁾. Τὴν πρὸς τοὺς φιλοσόφους περιφρόνησιν, ἣν ἐκφράζει ἐν τῷ συγγράμματι διὰ τοῦ στόματος τοῦ Τριμαλχίου, ἀπέδειξε καὶ πραγματικῶς κατὰ τὸν θάνατόν του. Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ὅμως ἢ ταυτίζουσα τὸ μυθιστόρημα τοῦ Πετρωνίου πρὸς τὸ σκωπτικὸν ἐκεῖνο ἔργον, ἐν ᾧ διεσύροντο αἱ ἀπόκρυφοι αἰσχουρογίαι τοῦ Νέρωνος, εἶναι τόσον μωρὰ, ὅσον καὶ ἡ ὑποστήριξις τῆς ιδέας, ὅτι τὸ μυθιστόρημα δὲν εἶναι ἔργον τοῦ Πετρωνίου ἐπειδὴ δῆθεν δὲν ἀναφέρει αὐτὸ ὁ Τάκιτος. Ὡς ἂν ἤρμοζε νὰ διαιωνίσῃ ἐν ἐλαφρὸν προῖόν τῆς εὐτραπέλου λογοτεχνίας ἡ σεμνὴ Μοῦσα τῆς ἱστορίας!

Τὸ μυθιστόρημα τοῦτο ἐγράφη χάριν τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ἣν ἔτερπεν ὁ ἐμπαιγμὸς τοῦ ὄχλου ἐκείνου τῶν ἀπελευθέρων, οἵτινες τόσον εἶχον ἐπὶ Κλαυδίου ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἀνυψωθῆ, καὶ ἥτις ἡσθάνετο ἐρεθιζόμενα τὰ κεχαυνωμένα αὐτῆς νεῦρα διὰ τῆς ἐντέχνου ἀπεικονίσεως ῥυπαρῶν πανδοχείων καὶ τῆς γαργαλιστικῆς περιγραφῆς ἀκολάστου ἡδυπαθείας. Δυνάμεθα κατὰ τὴν νῦν φαντασθῶμεν πόσον θὰ ηὐδοκίμει ὁ *arbiter elegantiae* ἀπαγγέλλων τὰς ἐρεθιστικὰς ἱστορίας του ἐν τῇ ἀκολάστῃ αὐλῇ τοῦ Νέρωνος, καὶ πῶς αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν, ὅστις κατὰ τὰς νυκτερινὰς ἐκδρομὰς του ἡρέσκετο ἐκ τοῦ πλησίον νὰ μελετᾷ τὸν βίον τοῦ ὄχλου τῆς μεγαλοπόλεως καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτοῦ, ἐτέρπετο ἀκούων τὰς σκηνὰς τῶν τριόδων καὶ τὰς ἀκολάστους πράξεις τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἀνεπτυγμένοι ἐκεῖνοι κύριοι καθὼς καὶ αἱ κυρίαι ἐγίνωσκον πάντως νὰ ἐκτιμῶσι τὴν λεπτὴν φωτοσκίασιν τοῦ ὕφους τοῦ συγγραφέως, ὅπερ μεταβάλλεται ἀναλόγως τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν διαλεγομένων προσώπων, καθὼς καὶ πάσας τὰς ἐκ ζωντανοῦ βίου ληφθείσας εἰκόνας τῆς χυδαιότητος καὶ τῆς χυδαιολογίας. Οἱ ὑπερῆφανοι εὐγενεῖς τῆς Ρώμης θὰ ἐγέλων ἀκούοντες περιγραφομένην τὴν ματαιοδο-

¹⁾ Τὸ πλήρες ὄνομα τοῦ συγγραφέως εἶναι Γάιος Πετρώνιος Ἄρβιτρος (G. Petronius Arbiter). Σ. Μ.

ξίαν τῶν ταπεινῶν ἐπαρχιωτῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ μιμῶνται αὐτοὺς καὶ τὸν βίον των. Καὶ μόνον ἴσως οἱ ἔχοντες λεπτοτέρας τὰς αἰσθήσεις θὰ κατελάμβανον, ὅτι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν πολλὰ εἰρωνικὰ βλέμματα ἤκοντίζοντο καὶ καθ' ἑαυτῶν ἢ κατὰ τῶν πλησίον αὐτῶν καθημένων. Τὸ περὶ τὴν μουσικὴν πάθος καὶ ἡ μανία τοῦ στιχουργεῖν οὐδαμοῦ εἶχον ἄλλοτε ἐνσκήψη βιαιότερον ἢ τότε ἐν Ῥώμῃ, τοῦ δὲ χοροῦ τούτου τῶν βεβακχευμένων ἐρασιτεχνῶν κορυφαῖος ἦτο αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Ποίημα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας, ὅπως ὁ Εὐμόλπος, εἶχε καὶ ὁ Νέρων κιθαρωδῆσιν κατὰ τὴν περίφημον πυρκαϊάν. Ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο, τοῦ Πετρωνίου τὸ σκῶμμα δὲν τολμᾷ νὰ προβάλῃ καταφανές· σκιὰ μόνον φυσικῶς ρίπτεται ἐκ τῆς ἀκτινοβολούσης εἰκόνης, ἥτις ὑπενθυμίζει τοῦ αὐτοκράτορος τὸ ποίημα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Οἱ χρόνοι τῶν Φλαβίων.

Ἡ πᾶσις τοῦ Νέρωνος καὶ ἡ ἀνάρρησις τῶν Φλαβίων δὲν μετέβαλεν οὐσιωδῶς τὸν ἐσωτερικὸν βίον τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως. Ἡ ποίησις γίνεται αὐλικωτέρα καὶ μᾶλλον ἐξηρητημένη ἐκ τῆς εὐνοίας τῶν μεγιστάνων, ἐνίοτε δὲ ἐπιθαρρύνεται καὶ ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ὁ Βεσπασιανὸς, ὅστις πρῶτος ἔταξεν ἐτήσιον μισθὸν εἰς τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ἑλληνας ῥητοροδιδασκάλους, ἐδωρῆσε πεντακοσίας χιλιάδας σηστερτίων εἰς τὸν πτωχὸν Σαλήιον Βάσσον, ἐπικὸν ποιητὴν εὐδοχιμοῦντα, ὅστις ἤκμαζεν ἤδη περὶ τὸ 70 μ. Χ., ἀλλ' ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐντελῶς ὠριμάσῃ τὸ πνεῦμά του, πρὸ τοῦ 90. Καθ' ὅλου δὲ γενναιοδῶρως ἀντήμειβεν ὁ Βεσπασιανὸς διακεκριμένους ποιητὰς καὶ καλλιτέχνας, ἐπανήγαγε δὲ καὶ τὰ συνήθη ἀκροάματα τῶν ὑποκριτῶν καὶ κιθαρῳδῶν κατὰ τὰς ἐπὶ τῇ ἀνακαινίσει τοῦ θεάτρου τοῦ Μαρκέλλου ἐορτάς. Ὁ δὲ Τίτος μετ' εὐχερείας ἐστιχοῦργε καὶ λατινιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ, καὶ ἡὐτοσχεδίαζε, κατὰ δὲ τὴν πέμπτην αὐτοῦ ὑπατείαν (τῷ 76) συνέταξε ποίημα περὶ τοῦ κομήτου τοῦ φανέντος κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο, ἴσως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ λοιπὰ γεγονότα τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ὁ Δομιτιανὸς ἔδειξεν εἴτε εἰλικρινῇ εἴτε προσποιητῇ (ὅπως ἄλλοι θέλουσι) συμπάθειαν πρὸς τὴν ποίησιν. Καθ' ὃν χρόνον βασιλεύοντος τοῦ πατρός του ἔζη αὐτὸς μονήρη βίον, ἔγραφε μετὰ πολλοῦ ζήλου ποιήματα καὶ δημοσίᾳ ἀπήγγελλεν αὐτά. Ἐπραγματεύθη ἐπικῶς ἐν ἐπείσοδιον τοῦ πολέμου πρὸς τὸν Βιτέλλιον, καθ' ὃ ἠπειλήθη ἡ ζωὴ του, ἐν

τῷ περὶ τὸ Καπιτώλιον ἀγῶνι τοῦ ἔτους 68. Ὁ δὲ κόλαξ Μαρτιάλιος (κατὰ τὸ 90) θέτει πρὸς τὸ ποίημα τοῦ αὐτοκράτορος ἐν ἴσῃ μοίρᾳ τὴν Αἰνείαδα ¹⁾). Ἡ διαγωγὴ τοῦ δεκαοκταετοῦς τότε Δομιτιανοῦ δὲν ὑπῆρξεν ἡρωϊκὴ κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν, διότι εἶχε διέλθει τὴν νύκτα παρά τινι νεωκόρῳ, τῇ δὲ ὑπεραίᾳ, κεκρυμμένος ὑπὸ τὴν σκευὴν ἱερέως τῆς Ἰσιδος, μετηνέχθη εἰς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην τοῦ Τιβέρεως. Σημαντικὴν ἐπικὴν ὕλην παρεῖχεν ὁ ὑπὸ τοῦ Βεσπασιανοῦ ἐπιχειρηθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ Τίτου διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων (70) ἀποπερατωθεὶς Ἰουδαϊκὸς πόλεμος. Φαίνεται δὲ ὅτι περὶ τὴν σύνταξιν τοιοῦτου ποιήματος ἡσχολεῖτο ὁ νεαρὸς Δομιτιανὸς, ὅτε ὁ Βαλέριος Φλαῦκος (ζῶντος ἔτι τοῦ Βεσπασιανοῦ) ἔγραφε τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφιέρωσιν τῶν Ἀργοναυτικῶν του (1, 12, ἐξ.). Ὡς φαίνεται δὲ ὁ Κοϊντιλιανὸς, ὁ διδάσκαλος τῶν ἀνεψιῶν τοῦ αὐτοκράτορος, θὰ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀνεκτέλεστον ἐκεῖνο περὶ τοῦ Ἰουδαικοῦ πολέμου ποίημα, ὅτε μετὰ μεγίστου θαυμασμοῦ ἐμνημόνευε τὰ λαμπρὰ ποιητικὰ κατορθώματα τοῦ κυρίου του, ὃν μόνον ἡ ἀνάρρησις του εἰς τὸν παγκόσμιον θρόνον, ἔκαμε νὰ ἀπωλέσῃ τὸ ὄνομα τοῦ μεγίστου (ὄχι τοῦ ἀρίστου) ποιητοῦ ²⁾). Γενόμενος δὲ αὐτοκράτωρ, δὲν ἐπειράθη πλέον ὁ Δομιτιανὸς νὰ δημιουργῇ αὐτὸς, διοργάνωνεν ὅμως δημοσίως ἀγῶνας ὅπως ἐπιθαρρύνῃ τοὺς ποιητάς. Κατ' ἔτος τῇ 19 μαρτίου, κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Ἀθηνᾶς, ἦν κατ' ἐξοχὴν ἐλάτρευε, ἐτελοῦντο ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἄλβαν ἐπαύλει του θεατρικαὶ παραστάσεις, ἔτι δὲ καὶ ἀγῶνες ῥητορικοὶ καὶ ποιητικοί, τὸ δὲ βραβεῖον ἦτο χρυσοῦς ἐλαίας στέφανος. Σπουδαιότερος ἀκόμη ἦτο ὁ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ἀγόμενος πενταετηρικὸς ἀγὼν πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς, ὁ ἰδρυθεὶς ἐν ἔτει 86, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἐν τρίτον ἡσκούντο αἱ Μουσικαὶ τέχναι (ἡ μουσικὴ, ἡ ποίησις, καὶ ἡ ῥητορεία ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις). Προτ-

¹⁾ Μαρτιαλ. Ἐπιγρ. 5, 5, 7: Ad Capitolini caelestia carmina belli grande cothurnati pone Maronis opus. ²⁾ 18. καὶ Σουητον. 6. Δομιτιαν. 1. Σ. Μ.

²⁾ Κοϊντιλιαν. De inst. orator. 10, 1, 91. Σ. Μ.

στατο δὲ τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ, φορῶν Ἑλληνικὸν ἱμάτιον καὶ ἰδίᾳ χειρὶ ἀπονέμων εἰς τοὺς νικητὰς δρύινον στέφανον ¹⁾. Διὰ τῆς προσωπικῆς δὲ ταύτης συμμετοχῆς τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξήπτετο ἔτι μᾶλλον ὁ ἐθνουσιασμὸς τῶν ποιητῶν, τὸ δὲ ἐγκώμιον τοῦ ἐπιγείου Διὸς καθίστατο τὸ σταθερὸν θέμα τῆς πραγματείας των. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον αἱ ὕλικαὶ ἀμοιβαὶ τῶν ποιητῶν ἦσαν πενιχραὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τιμὰς καὶ τὰς ἀμοιβάς, ὧν ἀπῆλθον οἱ ὑπὸ τῆς πολιτείας μισθοδοτούμενοι σοφισταὶ καὶ νομικοί. Οἱ ποιηταὶ ἐξηρτῶντο πάντοτε ἐκ τῆς γενναιοδωρίας τῶν πλουσίων καὶ τῶν μεγιστάνων, οὓς περιέσαινον πάντοτε ὥσπερ πελάται. Ἐτελεῖτο δὲ κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους μία ἄμιλλα ὑποκριτικῆς ἀνυμνήσεως τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ εἰλικρινὴς ἰδέα καθὼς καὶ ἡ ἀλήθεια εἶχον ἐντελῶς ὑποδουλωθῆ, ὁ δὲ φόβος τοῦ τυράννου κατέστελλε πᾶσαν ἐκδῆλωσιν ἀντιπολιτεύσεως. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἐν τοιαύτῃ τρομοκρατίᾳ οὐδὲ λόγος δύναται νὰ γίνῃ περὶ ἐλευθέρως ἀναπτύξεως ποιητικῆς πρωτοτυπίας. Οἱ ποιηταὶ εἰργάζοντο διὰ τὰ ἀκροατήρια καὶ χάριν μόνον τῆς ἐλαφρῆς καὶ κομφῆς κοινωνίας. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀκροατηρίοις ἀπηγγέλλοντο μακροτενῆ καὶ περίτεχνα ἔπη, πρὸς δὲ τοὺς ἐλαφροὺς κύκλους τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας παρείχοντο τερπνὰ καὶ εὐτράπελα ποιημάτια ἀναφερόμενα εἰς καθημερινὰς περιστάσεις τοῦ βίου.

ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ.

Ἡ πρὸς τὸν πραγματισμὸν τάσις, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Λουκανός, δὲν εὔρε μεταξὺ τῶν ἐπικῶν ποιητῶν ὁπαδούς, οὔτε ἐν τῷ ἱστορικῷ ἔπει, φυσικῶς δὲ κατὰ πολὺ ὀλιγώτερον ἐν τῷ μυθολογικῷ. Ὁ Σίλιος Ἰταλικός, ὁ Βαλέριος Φλάκκος καὶ ὁ Στάτιος εἶναι πιστοὶ μιμηταὶ τοῦ Βιργιλίου, συνεχίζοντες οὕτως εἰπεῖν τὴν παλαιοτάτην ἐπικὴν τεχνотροπίαν τοῦ Ὀμήρου, μόνον δὲ εἰς τοὺς

¹⁾ Σουητών. β. Δομιτιανοῦ 4. Σ. Μ.

ὑπάρχοντας τύπους ἐτόλμησαν ὀλίγας προσθήκας νὰ κάμωσιν, ἅς καθίστα ἀπαραιτήτους ἢ καλαισθησία τῆς ἐποχῆς των. Ὅθεν καὶ δὲν εἶναι ὀρθὸν εὐθὺς ὡς παρατηρεῖται τις ὁμοιότης ἐν ἐκείνοις τοῖς ποιηταῖς πρὸς ἄλλους προγενεστέρους ἐπικούς, νὰ ἀποφαινώμεθα ὅτι ἡ ὁμοιότης ἐκείνη προέρχεται ἐξ ἀμέσου μιμήσεως, διότι ἐνδεχόμενον νὰ εἶναι καὶ τυπικὸν σχῆμα τῆς ἐπικῆς παραδόσεως, τὸ ὁποῖον πάντες οἱ μεταγενέστεροι, ἀντλοῦντες ἀπὸ κοινοῦ θησαυροῦ, μὲ ἴσον δικαίωμα μετεχειρίσθησαν.

Πάντες διατηροῦσι τὴν διπλὴν οὕτως εἰπεῖν σκηνήν, τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Γίνονται ἐκκλησίαι ἐν τῷ οὐρανῷ, ἔνθα αἱ κομματικαὶ συμπάθειαι καὶ ἀντιπάθειαι ἐκδηλοῦνται ἐνίοτε μετ' ἀνθρωπίνης ἐμπαθείας. Παράπονα καὶ ἰκεσίαι προσάγονται ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Διός, ὅστις λαμβάνει οὕτω ἀφορμὴν νὰ ἀποκαλύπτῃ τὰς ἀμετακλήτους τῆς μοίρας ἀποφάσεις, διαφωτίζων τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθησυχάζων τὰ τεταραγμένα αὐτῶν πνεύματα. Οἱ διάφοροι θεοὶ μεριμνῶσιν ὑπὲρ τῶν προσφιλῶν αὐτῶν ἀνθρώπων, καίτοι δὲ γινώσκουσιν ὅτι πλησιάζει νὰ κοπῇ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς των, προσπαθοῦσι νὰ ἀναβάλωσι, ἔστω καὶ ἐπ' ἐλάχιστον, τὸ πεπρωμένον τέλος. Εὐκόλως ἔρχονται πρὸς ἀλλήλους εἰς συγκρούσεις, ἐνίοτε ὁμῶς καὶ συνεννοοῦνται φιλικῶς. Τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἢ μόνοι ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων βοηθούμενοι, προσπαθοῦσιν αὐθαιρέτως νὰ ἐπεμδαίνωσιν εἰς τὴν φυσικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Μορφὴν ἀνθρωπίνην λαμβάνοντες, πολλάκις δὲ τὴν μορφὴν φιλικῶν προσώπων, ἐπενεργοῦσιν ἀμέσως, ἐπ' ἀγαθῷ ἢ ἐπὶ κακῷ, συμβουλευόντες καὶ παρέχοντες συνδρομὴν ἢ φθειρόντες καὶ καταστρέφοντες, εἰς τὰς πράξεις τῶν θνητῶν, πρὸς ἐπιτυχίαν ἢ ἀποτυχίαν ἐνὸς σκοποῦ. Ἄγγελοι θεῶν, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἴρις, πετῶσιν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πρὸς διαφόρους θνητούς, ἢ δὲ Φήμη μετὰ σπουδῆς διαδίδει τὰ συμβαίνοντα. Ὁ Ἄρης κροτεῖ ἐπὶ τοῦ πολεμικοῦ του ἄρματος κατὰ προσταγὴν τοῦ Διός, ὅταν βαίνωσιν κανονικῶς τὰ πράγματα, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξ ἰδίας ὁρμῆς.

Ἀλλὰ πολὺν κατ' ἐξοχὴν κατέχει χῶρον τὸ πλῆθος τῶν δαι-

μόνων καὶ τῶν ἀλληγορικῶν ὄντων, ἅτινα ἀνῆκουσι καὶ αὐτὰ εἰς τὸν κόσμον οὕτως εἰπεῖν τῶν Θεῶν καὶ εἰς τὰ ὅποια, κατὰ τὴν ἐκάστοτε ἀνάγκην, δίδεται ἐμπιστευτικὴ ἐντολή. Μάλιστα δὲ ἐνεργούσιν αἱ ζοφεραὶ δυνάμεις τῆς ὀργῆς καὶ τῆς μοχθηρίας, ὧν ὁ τύπος προϋπάρχει διαγεγραμμένος ἐν τῇ τραγωδίᾳ. Ἐντροφῶσι δὲ κατὰ προτίμησιν οἱ ποιηταὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τούτων τῶν τεράτων καὶ ἀμιλλῶνται μάλιστα πρὸς ἀλλήλους, τίς ἀπαισιότερον νὰ ζωγραφίσῃ πάσας τὰς σχετικὰς πρὸς αὐτὰ λεπτομερείας. Ἐκ τοῦ σκότους τοῦ Ἄδου ἐξορκίζονται καὶ ἀνάγονται πρὸς τὰ ἐπάνω, ἢ δὲ ἐπίδρασις αὐτῶν ἐπὶ πάσης ψυχῆς ζωσῆς ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, εἶναι φοβερά. Πάντων δὲ τούτων τῶν δαιμονίων τρομακτικώτατα εἶναι ἡ Τισιφώνη καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς Μέγαιρα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συνήθει τοῦ Ἀρεως ἀκολουθία ὑπάρχουσι παντὸς εἶδους ἀγρίων ὄντων, μάλιστα δὲ ἡ Ἐνυώ, ἡ Bellona, ἥτις σείουσα ἀπειλητικῶς τὴν δᾶδα, ἅμα δὲ καὶ τὴν αἱματόφυρτον αὐτῆς κόμην, διέρχεται τὰς τάξεις τῶν μαχομένων καὶ ἀναφλέγει τὰς ψυχὰς αὐτῶν, ὁ Τρόμος καὶ ἡ Φυγὴ. Ὀχραὶ καὶ συγκεχυμένοι εἶναι τοῦναντίον ἐν συγκρίσει πρὸς ταύτας, καθὼς καὶ πρὸς ἄλλας πονηρὰς δυνάμεις, αἱ μορφαὶ τῶν ἀγαθῶν δυνάμεων τῆς Ἀρετῆς, τῆς Εὐσεβείας, τῆς Πίστewς. Πᾶσα ὁρμὴ καὶ πᾶν ἠθικὸν πάθημα ἔρχεται εἰς τὸν ἄνθρωπον διὰ τοιαύτης δαιμονίου ἐπιδράσεως. Θεῖαν δὲ ἀρχὴν ἔχουσι καὶ αἱ σπουδαῖαι τῶν ἀνθρώπων ἀποφάσεις. Ἐμπνεύσεις δὲ πάλιν δι' ὀνείρων ἐνεργούσιν οἱ Θεοί, εἴτε εὐμενεῖς ὄντες εἴτε δυσμενεῖς. Ἐάν τις κοιμᾶται εἰς ὥραν ἀσυνήθη, πράττει τοῦτο κατ' ἐπέμβασιν τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑπνου, ὅστις πάλιν ὑπείκει εἰς ἀνωτέραν προσταγὴν. Τὸν δὲ ἀγρυπνοῦντα παρασκευάζουσι πρὸς τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσι παντὸς εἶδους προμαντεύσεις καὶ προφητεῖαι, οἰωνοί, ὀρνιθεῖαι, μαντικαὶ φωναί, ὀπτασίαι ἐξ ἐπαγγέλματος μάντεων ἢ καὶ ἄλλων ἀνθρώπων αἰφνιδίως ἐμπνεομένων. Ἡ ἐπερώτησις ἰδίᾳ τῆς μοίρας εἰσάγεται ἐπισήμως· τὰ μαντεῖα καὶ οἱ τόποι τῶν θουσιῶν, οἱ ναοί, τὰ δᾶση, τὰ ἱερὰ ἄλση, κατανοκτικῶς περιγράφονται. Κατ' ἐξοχὴν δ' ἀγαπᾷ νὰ εἰσχωρῇ ἡ

φαντασία τῶν ἐπικῶν ποιητῶν εἰς τῶν νεκρῶν τὸ βασιλείον. Ὁ Ἄδης μὲ ὅλην τὴν φρίκην του διανοίγεται, ἵνα δεχθῇ νέους κατοίκους, ἢ ξένους περιέργους, ζητοῦντας συμβουλὰς παρὰ τῶν νεκρῶν. Νεκροὶ ἀφυπνίζονται, σκιαὶ ἐξορκίζονται ὅπως προείπωσι τὸ μέλλον, ἢ ἐκουσίως ἀνέρχονται εἰς τὸ φῶς ὅπως παρασταθῶσιν εἰς τὰς συμφορὰς τοῦ οἴκου των ἢ προπαρασκευάσωσιν αὐτάς.

Ἐχει δὲ τὸ ἐπικὸν ποίημα εὐρύτατον τόπον δράσεως, κοινωνοῦσι δὲ τῆς πράξεως ἄνθρωποι πολλοὶ εἰς μέγα πλῆθος. Χῶραι καὶ πολιτεῖαι, ὄρη καὶ ποταμοί, πόλεις καὶ χωρία, περιγράφονται, καὶ χωρὶς μάλιστα νὰ ἀπαιτῇται ἰδιαίτερος ἀκριβὴς παράστασις πρὸς κατανόησιν τῶν περιγραφομένων. Πλὴν δὲ τούτου παρεμβάλλονται μῦθοι περὶ κτίσεως πόλεων καὶ ἄλλα μυθολογικὰ ἐπεισόδια παντὸς εἶδους. Τὰ στρατεύματα ἐπιθεωροῦνται κατὰ τὴν ὥραν καθ' ἣν μέλλουσι νὰ ἀπέλθωσιν ἢ εἰς τὸν πόλεμον ἢ πρὸ τῆς συμπλοκῆς, ἐν δὲ τοῖς κατὰ λόγους τούτοις ἀναγράφονται τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων λαῶν καὶ φυλῶν, μάλιστα δὲ ὁ ἱματισμὸς αὐτῶν καὶ ὁ ὄπλισμός, ἐξάίρεται δὲ τὸ πρόσωπον τῶν ἀρχηγῶν, προσδιορίζεται ἡ γενεαλογία αὐτῶν, καὶ παρεμβάλλονται παντοειδεῖς σχετικαὶ γνώσεις καὶ εἰδήσεις. Καὶ τῆς περιγραφῆς τῶν μαχῶν, τὸ Ὀμηρικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ τὴν οὐσιώδη βάσιν. Ὁ διακριθεὶς ἀρχηγὸς εἶναι ἤδη γνωστὸς ἐκ προτέρων λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων. Σφαγαὶ καὶ μονομαχίαι ἐναλλάσσονται, μετὰ τῶν συνήθων εἰρωνικῶν ἀντεγκλήσεων. Διὰ δὲ τῆς ἐφευρέσεως παραδόξων τραυματισμῶν καὶ νέων ἐκάστοτε τρόπων θανάτου, ἢ συγκινητικῶν συμβάντων καὶ συναντήσεων, ἀκαμάτως ζητεῖ ἡ ποιητικὴ φαντασία νὰ ποικίλλῃ καὶ νὰ ἐπαυξάνῃ τὴν ὑπάρχουσαν ἀνέκαθεν προμήθειαν τῶν τοιούτων ἀπαραιτήτων ἐπικῶν στοιχείων. Περὶ τὸ σῶμα πεσόντος ἀρχηγοῦ συγκροτεῖται ἐκατέρωθεν πεισματώδης ἀγών. Ὅπως παρ' Ὀμήρῳ, ἐνοχλοῦνται οἱ θεοὶ τῶν ποταμῶν ὑπὸ τῶν παρὰ τὴν κοίτην αὐτῶν συναπτομένων μαχῶν. Σπανιώτερον δὲ παρουσιάζεται εὐκαιρία πρὸς περιγραφὴν ναυμαχιῶν, ὅπως λ. χ. παρὰ τῷ Λουκανῷ καὶ

τῷ Σιλίῳ Ἰταλικῷ. Ἐν ταῖς πολιορκίαις τῶν πόλεων ἐπαναλαμβάνονται αἱ σκηναὶ τῆς τειχοσκοπίας καὶ τῆς ἰκεσίας τῶν γυναικῶν. Πολέμιοι καταδιώκοντες τοὺς φεύγοντας εἰσχωροῦσιν εἰς τὴν πόλιν διὰ τῶν ἀνοικτῶν πυλῶν, αἵτινες ἔπειτα κλείονται ὀπισθεν αὐτῶν. Συνάπτεται φονικὴ μάχη τῶν ἀποκεκλεισμένων. Γίνεται νυκτερινὴ ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου καὶ τῶν κοιμωμένων φρουρῶν. Λαμβάνονται λάφυρα καὶ διεξάγονται περιπέτειαι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς πολεμικῆς εἰκόνης χρησιμεύει ἡ ἐπίσκεψις τοῦ πεδίου τῆς μάχης μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ἀγῶνος. Ἐκεῖ δὲ συμπληροῦται ὅ,τι τυχὸν πρότερον ἐλησμονήθη πρὸς ἀπεικόνισιν ἀπαισίων ἢ συγκινητικῶν σκηνῶν, εἴτε καθ' ὅλου εἴτε καὶ ἰδίᾳ εἰς ἓν ἐπεισόδιον. Ἡ ἀναζήτησις καὶ ἀναγνώρισις τῶν νεκρῶν, τὰ συναισθήματα τῶν ἐπιζώντων, ἡ πρώτη μέριμνα ὑπὲρ τοῦ παραμορφωθέντος πτώματος, αἱ παρασκευαὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ, οἱ νεκρικοὶ θρήνοι καὶ αἱ σχετικαὶ τελεταὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ μετὰ τῶν ἐπικηδείων ἀγώνων, εἶναι ἀπαραίτητα συστατικὰ μέρη τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, ἅτινα σταθερῶς καὶ κανονικῶς ἐπαναλαμβάνονται.

Εἰς δὲ τὴν κυρίαν τοῦ μύθου ὑπόθεσιν παρεμβάλλει ἐπιτηδεῖας ὁ ποιητὴς καὶ ποικίλας ἄλλας δευτερευούσας ἐπικάς ἀφηγήσεις, τὰς ὁποίας ἡ λέγει αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἢ ποιεῖ λέγοντα ἄλλον αὐτόπτην μάρτυρα ἢ ἀοιδόν. Καὶ ὁ μάρτυς καὶ ὁ ἀοιδὸς ἀνακοινοῦσι ὅ,τι εἰς αὐτοὺς συνέβη καὶ παρέχουσιν οὕτω ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ παρελθόντος. Εὐφραίνονται δὲ κατὰ τὰ συμπόσια ἢ ἄλλας ἐορτασίμους περιστάσεις οἱ ἐπικοὶ ἥρωες, ἀκροώμενοι τῆς ἀπαγγελίας παλαιῶν ἱστοριῶν. Κατάλληλον δὲ θέσιν εὐρίσκουσιν αἱ τοιαῦται ἐπεισοδιακαὶ προσθήκαι καὶ ἐν ταῖς περιγραφαῖς τῶν ἔργων τῆς τέχνης, πρὸς ἃς προθύμως πάντοτε ῥέπει ὁ ποιητής. Ὅπλα καὶ σκεύη, τάπητες, ἱμάτια καὶ παντοειδῆ κοσμήματα, πλοῖα, θύραι καὶ τοῖχοι ναῶν καὶ μεγάρων, ἄτρια καὶ ἱππόδρομοι, μνημεῖα, πάντα ταῦτα παρέχουσιν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἐπικὸν ποιη-

τὴν νὰ φιλοτεχνῇ παντοειδῆς καλλιτεχνικάς καὶ μεστὰς πολυμαθείας παραστάσεις, αἵτινες πορίζουσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην καὶ τέρψιν καὶ ποικιλίαν. Δὲν φροντίζει δὲ πολὺ ὁ ποιητὴς καὶ περὶ τοῦ ἂν τὰ τοιαῦτα καλλιτεχνήματα, ὅπως τὰ περιγράφει, εἶναι τῷ ὄντι καὶ ἀνάλογα πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ, τὰς ἱστορικὰς περιστάσεις, τὴν ἐποχὴν καὶ τὸ ἔθνος περὶ ὧν πραγματεύεται.

Ἡ ἐναλλαγὴ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, καθὼς καὶ τῶν ὥρῶν τοῦ ἔτους, ἔτι δὲ αἱ καιρικαὶ μεταβολαὶ καὶ ἡ ἐπενέργεια αὐτῶν ἐν τε τῇ θαλάσῃ καὶ ἐν τῇ γῇ, πορίζουσιν ἱκανὴν ὡσαύτως ὕλην πρὸς φιλοτέχνησιν εἰκόνων καὶ περιγραφῶν τῆς φύσεως. Ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου, ἡ αὐγὴ τῆς ἡμέρας καὶ τὸ λυκόφως τῆς νυκτός, τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὁ καύσων ὁ φοβερός καὶ ἡ ξηρασία, αἱ θύελλαι καὶ αἱ καταιγίδες παρέχουσι ποικίλην φωτοσκίασιν καὶ χρώματα φυσικά. Καὶ ταῦτα πάντα διέπονται καὶ κυβερνῶνται ὑπὸ τῶν ἀθανάτων δυνάμεων. Τέλος δὲ ἡ ἐνάργεια τῆς παραστάσεως λαμπρύνεται διὰ πολλῶν, καθ' ὑπερβολὴν ἐνίοτε πολλῶν, παρομοιώσεων. Ὁ δὲ πάλιν χαρακτηρισμός, τῶν προσώπων καὶ τῶν περιστάσεων ἐπιτείνεται διὰ τῶν δημηγοριῶν.

ΒΑΛΕΡΙΟΣ ΦΛΑΚΚΟΣ.

Πρὸς τὸ μυθολογικὸν ἔπος τοῦ Φλάκκου, τὰ Ἀργοναυτικά, σχετίζεται ἐν σύγχρονον ἱστορικὸν γεγονός. Ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος δηλαδὴ Βεσπασιανοῦ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων εἶχε κατασταθῇ ἐν Βρεττανίᾳ στερεώτερον, ἢ δὲ ἐν τῷ Ὠκεανῷ ναυτιλία εἶχε γίνῃ μᾶλλον ἐλευθέρα. Τώρα μόλις οἱ Ῥωμαῖοι διέκρινον ἀνοικτὰ πλέον τὰ ὅρια τοῦ κόσμου, τώρα ἐφαίνετο ὀριστικῶς πραγματοποιούμενον, ὅ,τι εἶχον ἀρχίσῃ μόνον οἱ τολμηροὶ Ἀργοναῦται. Ἐκ τοῦ κατόπτρου λοιπὸν τοῦ ἀρχαίου βίου ἡκτινοδόλει πρὸς τὸν ποιητὴν ἡ λάμψις τοῦ ἐνεστῶτος. Περὶ τῶν προσωπικῶν

σχέσεων τοῦ ποιητοῦ Γαίου Βαλερίου Φλάκκου, ὅστις ἐπραγματεύθη ἐπικῶς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, φέρει δὲ ἀκόμη καὶ τὰ ὀνόματα Σητίνος Βάλβος, οὐδὲν σχεδὸν γινώσκουμεν. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς ὑπαινίσσεται περὶ ἑαυτοῦ (1, 5 ἐξ.), ὅτι ἀνῆκεν εἰς τὸν ἱερατικὸν σύλλογον, ὅστις ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ ἐρμηνεύῃ τοὺς Σιβυλλεῖους χρησμούς. Ἐν δὲ τῇ ἀφιερῶσει τοῦ ποιήματός του ἀνυμνεῖ τὸν οἶκον τῶν Φλαβίων, ἐπικαλεῖται τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλεύοντος αὐτοκράτορος Βεσπασιανοῦ, οὗτινος τὰ ἱστία φέρει ὁ αὐτὸς Ὁκεανὸς ὁ ἀγανακτῆσας ἄλλοτε κατὰ τῶν Φρυγίων Ἰούλων. Μνημονεύει ἀκόμη τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου ἄλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ ἵνα γίνῃ ἀρεστὸς καὶ πρὸς τὸν νεαρὸν Δομιτιανόν, δίδει οἰονεῖ ὑπόσχουσιν ὅτι τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο κατόρθωμα θὰ περιγραφῇ διὰ τινος ποιήματος τοῦ πρίγκηπος (στχ. 7 ἐξ.).

Ἦδη ὁ Οὐάρρων ὁ Ἀττακῖνος εἶχεν ἐπιχειρήσῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐσχάτου π. Χ. αἰῶνος λατινικὴν μετάφρασιν τῶν Ἀργοναυτικῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου (ιδ. τμ. Α' σ. 517), λαβὼν ἴσως ἀφορμὴν ἐκ τῆς εἰς τὴν Βρεττανίαν ἐκστρατείας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Καὶ ὁ Βαλέριος Φλάκκος τὸ αὐτὸ πρωτότυπον ἔλαβεν ὡς βᾶσιν τῆς πραγματείας του, τὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὰς γενικὰς γραμμὰς τοῦ μύθου, ὡς πρὸς δὲ τὰ καθ' ἑκάστα ἐτήρησε σχεδὸν πλήρη τὴν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ἀνεξαρτησίαν του. Ὅ,τι λεπτομερῶς παρέστησεν ὁ Ἀπολλώνιος, φαίνει μόνον ὡς ἐν παρόδῳ ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἢ καὶ ἐντελῶς παραλείπει, καὶ ὅ,τι τὸνναντίον ὑπαινίσσεται μόνον ἐκεῖνος, ὁ Φλάκκος πραγματεύεται διεξοδικῶς. Τὸν ἐπιστημονικὸν φόρτον τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τὴν γεωγραφικὴν αὐτοῦ καὶ ἀρχαιολογικὴν πολυμάθειαν, ἀπέρριψεν ὅλως ὁ Ῥωμαῖος, ἀντικατέστησε δὲ ταῦτα διὰ λεπτομερεστεράς πραγματείας τῶν προσωπικῶν σχέσεων. Ὁ Ἰάσων παρ' αὐτῷ προεξέχει πλείοτερον ὡς ἡγέτης καὶ ὡς ἥρωας, πάντων ὁ σφυγμὸς σφύζει ἰσχυρότερον ἢ παρὰ τῷ Ῥοδίῳ ποιητῇ, ἢ συγκρίσεις καὶ ἢ ὀργή, ὁ ἔρως καὶ τὸ μῖσος, ἐκδηλοῦνται μετὰ πλείονος θερμότητος, τὸ δὲ ῥητορικὸν στοι-

χεῖον εἶναι ἐπικρατέστερον. Πρὸ πάντων δὲ ἀποδεικνύει ὁ Φλᾶκκος, ὅτι κάλλιον τοῦ Ἀπολλωνίου ἐγίνωσκε καὶ νὰ οἰκονομῇ τὴν καλλιτεχνικὴν σύνθεσιν καὶ νὰ δικαιολογῇ προσηκόντως τὰ γεγονότα, τὰ ὅποια ἐπραγματεύετο. Προσέθηκε δὲ καὶ ἱκανὰ μέρη ὡς ὅλως νέα εἰς τὸ ποίημα, τὸν δὲ προκάτοχον αὐτοῦ οὐδόλως ἀναφέρει.

Ἄλλ' ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλαι διαφοραὶ μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ποιήματος, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Φλᾶκκος δὲν ἤντλησε μόνον ἐκ τοῦ Ἀπολλωνίου, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν. Αἱ τοιαῦται διάφοροι εἰδήσεις τοῦ Φλάκκου δύναται μετὰ βεβαιότητος νὰ δειχθῇ, ὅτι προέρχονται ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐξόχων τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, τοῦ Ἡροδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Μιλησίου, ἐνὸς Ἡροδότου, τοῦ Ἐρατοσθένους, τοῦ Θεοπόμπου. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἶχεν ὁ Ῥωμαῖος εἰς τὴν διάθεσίν του πολλὰ βιβλία ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ἀργοναυτικὸν μῦθον, ἴσως ὑπὸ τὴν μορφήν ὑπομνημάτων εἰς τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου, ἔτι δὲ καὶ πολλὰ μυθολογικὰ καὶ χωρογραφικὰ ἐγχειρίδια. Ἐπειδὴ εὐτυχῶς ἔχομεν σφῆζόμενα ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πρωτότυπον τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τὴν Λατινικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ Βαλερίου Φλάκκου, δυνάμεθα ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ νὰ παρεξετάσωμεν αὐτά, νὰ λάβωμεν πλήρη ἔννοιαν περὶ τῆς ἀξίας τῶν Ἀργοναυτικῶν τοῦ Φλάκκου, καὶ δεόντως νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ τὸν σκοπὸν, ὃν προετίθετο ὁ ποιητής, καὶ τὸν βαθμὸν τῆς καλαισθησίας του. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν ἀκροθιγῶς μόνον θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα.

Ἰδιάζουσα εἰς τὸν Ῥωμαῖον ποιητὴν εἶναι ἡ ἀντίληψις περὶ μεγάλης σημασίας, ἣν εἶχεν ὁ πλοῦς τῆς Ἀργοῦς ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὁ Ἰάσων διδάσκει τοὺς ἐταίρους (1,245 ἐξ.) ὅτι ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἵνα θραύσωσι τοὺς ὑπάρχοντας φραγμοὺς διὰ τὴν παγκόσμιον συγκοινωνίαν, ἐν διεξοδικῷ δὲ λόγῳ αὐτὸς ὁ τῶν θεῶν πατὴρ ἀποκαλύπτει τὴν ἀποφασίν του (1,531 ἐξ.). Ἡ ἀνθρῃσις τῆς Ἀσίας, λέγει, παρῆλθε,

τώρα οἱ Ἕλληνες εἶναι προωρισμένοι νὰ πρωτοστατήσωσιν, ἔπειτα δὲ θὰ ἔλθῃ ἄλλων ἐθνῶν ἡ σειρά. Σκέπτεται δὲ νὰ ἐκλέξῃ ἐν ἔθνος, εἰς ὃ νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός. Χάριν λοιπὸν τῆς ἀναπτύξεως ταύτης τῆς ἀνθρωπότητος, λέγει, πρέπει νὰ ἀνοιχθῶσιν οἱ φραγμοὶ τῆς συγκοινωνίας κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Πρὸς δὲ τὴν μεγαλοπρεπῇ ταύτῃ ἰδέαν, ἣτις ἐτίθη ὡς βάσις, ἀνταποκρίνεται ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς κοσμοϊστορικῆς κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεως. Ὁ Βαλέριος Φλάκκος ἐπιμελῶς ἀφηγεῖται τί συνέβη ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Ἰάσονος, ὅτε ἔλαβε τὴν δολερὰν ἐντολὴν τοῦ Πελίου. Ἡ δόξα, ἣτις διὰ τῆς ὑποταγῆς τῆς θαλάσσης τῷ προσμειδῷ ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Φάσιδος, ἡ ἀκατάβλητος αὕτη καὶ αἰωνίως νεαρὰ δύναμις, τῷ δίδει θάρρος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἐπιχειρήματος (1, 73 ἐξ.). Στρέφει δὲ διὰ τῆς προσευχῆς τὴν διάνοιάν του πρὸς τὰς δύο αὐτοῦ προστάτιδας θεάς, τὴν Ἥραν καὶ τὴν Παλλάδα Ἀθηνᾶν, αἵτινες ἀμφοτέραι τῷ παρέχουσιν ἔμπρακτον συνδρομὴν. Καὶ ἡ μὲν Ἀθηνᾶ τῷ παρασκευάζει τὴν Ἀργώ, ἡ δὲ Ἥρα τῷ συνάγει τοὺς ἐταίρους. Εἰς δευτερεύοντα ζητήματα οὐδαμῶς ἐνδιατρίβει ὁ ποιητής. Τὸν Ἰάσονα θεωρεῖ ὡς φυσικὸν τῆς ἐκστρατείας ἡγέτην, οὐδένα δὲ κάμνει λόγον περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἡρακλέους. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐκταθῇ εἰς διηγήσεις λεπτομερεῖς περὶ τῆς ναυπηγήσεως τῆς Ἀργοῦς, περιγράφει τὸ κομψὸν σκάφος μετὰ τῶν χαριέντων ζωγραφημάτων του. Ἡ γλυκυθυμία τῆς τελευταίας πρὸ τοῦ ἀπόπλου ἐσπέρας ζωογονεῖται διὰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Χείρωνος, ὅστις καταβαίνει ἀπὸ τῶν ὀρέων κρατῶν ἀπὸ τῆς χειρὸς τὸν μικρὸν Ἀχιλλέα, ἵνα ἀποχαιρετίσῃ τὸν Πηλέα (1, 255 ἐξ.). Παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (1, 553 ἐξ.) συντόμως ἀναφέρεται μόνον ὁ χαιρετισμὸς μακρόθεν κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀπόπλου :

αὐτὰρ ὄγ' ἐξ ὑπάτου ὄρεος κίεν ἄγχι θαλάσσης
Χείρων Φιλυρίδης, πολὴν δ' ἐπὶ κύματος ἀγῇ

τέγγε πόδας, καὶ πολλὰ βαρεῖη χειρὶ κελεύων
νόστον ἐπενφήμησεν ἀκηδέα νεισομένοισιν
σὺν καὶ οἱ παράκοιτις ἐπωλένιον φορέουσα
Πηλείδην Ἀχιλλῆα, φίλῳ δειδίσκετο πατρί.

Ἄλλ' ὁ Βαλέριος Φλᾱκκος διὰ συντόμων γραμμῶν ἐσχεδίασε μίαν αἰσθητικὴν καὶ ζωηρὰν σκηνήν. Ὑψηλὰ ἀπὸ τῶν ὁρέων κατέρχεται ὁ ἀγαθὸς Κένταυρος καὶ μακρόθεν ἤδη ἐπιδεικνύει πρὸς τὸν πατέρα τὸν μεγαλοφώνως καλοῦντα αὐτὸν παῖδα. Ὁ Πηλεὺς σπεύδει μὲ ἀνοικτὰς ἀγκάλας εἰς ὑπάντησίν του, ὁ δὲ μικρὸς Ἀχιλλεὺς ἐκπηδᾷ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀνακρεμᾷ ἑαυτὸν ἀπὸ τοῦ τραχήλου του. Διὰ μεγάλων ὀρθαλμῶν προσβλέπει τὸ παιδίον τοὺς ἥρωας, ἀκροᾷται τῶν σεμνῶν λόγων των καὶ ἐξετάζει ἐκ τοῦ πλησίον τὴν λεοντῆν τοῦ Ἡρακλέους. Ὁ Πηλεὺς ἀσπάζεται τρυφερῶς τὸν υἱόν του καὶ ἰκετεύει τοὺς θεοὺς νὰ σκέπωσι τὴν προσφιλῆ κορυφήν του, εἰς δὲ τὸν πιστὸν παιδαγωγόν, τὸν Χείρωνα, δίδει τὰς τελευταίας αὐτοῦ ὁδηγίας, πῶς δηλαδὴ πρέπει νὰ διηγῇται εἰς τὸ παιδίον πολεμικὰ κατορθώματα καὶ πῶς νὰ ἀσκήσῃ αὐτὸ εἰς τὴν θῆραν καὶ τὸ ἀκόντιον. Μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ὁ Ὀρφεὺς τέρπει τοὺς συμπλέοντας ἐταίρους διὰ τῶν ᾠδῶν του. Ἄλλ' ἐν ᾧ παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (1,496 ἐξ.) ᾄδει φιλοσοφικὰ ᾠσματα, περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου,

... ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἡδὲ θάλασσα,
τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μῆ συναρηρότα μορφεῖ,
νείκεος ἐξ ὀλοοῖο διέκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα,

καὶ περὶ τῆς τοῦ Κρόνου βασιλείας, παρὰ τῷ Βαλερίῳ Φλάκκῳ ψάλλει, ὅπερ ἦτο μᾶλλον πρόσφατον γεγονός, τοῦ Φρίξου καὶ τῆς Ἑλλῆς τὴν φυγὴν, καὶ διὰ λεπτῶν χρωμάτων ζωγραφεῖ τὴν εἰκόνα τῆς εἰς τὰ ὕδατα τοῦ πόντου καταβυθιζομένης ἀδελφῆς (1, 277 ἐξ.). Κατὰ δὲ τὴν νύκτα, ἐν ᾧ οἱ ἄλλοι κοιμῶνται, ὁ Ἰάσων ὡς πιστὸς υἱὸς παρηγορεῖ τοὺς περιλύπους γονεῖς, τὸν Αἴσωνα καὶ

τὴν Ἀλκιμήδην διὰ παραμυθητικῶν λόγων. Εἰς αὐτὸν δὲ ἐμβάλλει κατόπιν θάρρος ἐν ὀνείρῳ τὸ φωνῆεν ξύλον τῆς Δωδώνης, ὅπερ ἦτο τὸ φυλακτήριον τῆς Ἀργοῦς (294 ἐξ.). Τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀλοφυρμούς τῶν ἀπομενόντων συγγενῶν καὶ φίλων, ἅτινα ὁ Ῥόδιος ποιητὴς παρενέβαλε πολὺ πρότερον εἰς τὸ ποίημα (228 ἐξ.), ἔχει καταλληλότερον ὁ Βαλέριος κατὰ τὴν ὥραν τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ (315 ἐξ.).

Ὀλίγον πρὸ τοῦ ἀπόπλου, ὅτε καταλαμβάνει ἕκαστος τὴν προσήκουσαν θέσιν, λαμβάνει ἀφορμὴν ὁ ποιητὴς νὰ γνωρίσῃ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἥρωάς του (350 ἐξ.), ὁ δὲ κατάλογος οὗτος εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ἡρώων. Ὁ Φλᾶκκος ὁδηγεῖ τὸν ἀναγνώστην, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς Ἀργοῦς, ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν, ἐν ᾧ ὁ Ἀπολλώνιος, εὐθὺς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ποιήματος (23 ἐξ.), ἄνευ διακριτικῆς τινος ἀρχῆς, καταλέγει τοὺς ἥρωας ὅπως καταφθάνουσιν ἕκαστος ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν. Καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ὀνομάτων, ὅπως καὶ ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν προσώπων, διαφέρει ὁ Βαλέριος πολλάκις τοῦ προκατόχου του, διότι ἀκολουθεῖ ἄλλας πηγὰς. Ἰδίᾳ μάλιστα ἀναφέρομεν τὸν Ἀκαστον. Τὸν Ἀκαστον ὁ Ἀπολλώνιος καταλέγει ἀπλῶς μεταξὺ τῶν Ἀργοναυτῶν (224 ἐξ.), χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ Πελίου ἀπεφάσισε νὰ μετᾴσῃ ἐκστρατείας, ἣν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐθεώρει ὀλεθρίαν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ Βαλερίῳ, ὁ Ἰάσων πείθει τὸν νεαρὸν καὶ φιλόδοξον ἐξάδελφόν του Ἀκαστον, ἵνα διὰ τοῦτου ἀποκτήσῃ οὕτως εἰπεῖν μίαν ἐγγύησιν διὰ τὰς καλὰς ὑπὲρ εὐδοώσεως τοῦ ἔργου εὐχὰς τοῦ θεοῦ (153 ἐξ.). Συμφωνοῦσι δὲ νὰ ἀπατήσῃ ὁ Ἀκαστος τὸν πατέρα, ἐν ἀγνοίᾳ δ' αὐτοῦ μικρὸν πρὸ τοῦ ἀπόπλου νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐπὶ τῆς Ἀργοῦς. Οὕτω δὲ καὶ συμβαίνει (484 ἐξ.). Τοῦτο δὲ παρέχει ὕλην ὅπως ἐξυφανθῇ τὸ τραγικὸν τέλος τοῦ πρώτου βιβλίου (693 ἐξ.). Ὁ Πελίας, ἔξω φρενῶν γενόμενος διὰ τὴν κρυφίαν φυγὴν τοῦ νεανίου, ἀποφασίζει ἐν τῇ ἀγανακτήσει του νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἰάσονος. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ

καὶ ἡ μήτηρ καταρώμενοι τὸν τύραννον προλαμβάνουσι δι' ἔκουσίου θανάτου τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ, μόνον δὲ τὸ μονογενὲς αὐτοῦ τέκνον αἰμάσσει ἀκόμη ὑπὸ τὰ ξίφη των. Νομίζει τις ὅτι ἀναγινώσκει ἐν κεφάλαιον ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας τῶν χρόνων τῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ παράδοσις αὕτη διαφέρει μιᾶς ἄλλης πάλιν παραδόσεως (παρὰ τῷ Διοδώρῳ), καθ' ἣν ὁ Πελίας, ἵνα ἐξαφανίσῃ πάντα δυνάμενον νὰ ἀντιποιηθῇ τοῦ θρόνου, ἐξωλόθρευσεν βραδύτερον τοὺς γονεῖς καὶ τὸν νεαρὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἰάσονος, ὅτε δηλαδὴ εἶχε διαδοθῇ ἡ φήμη ὅτι οἱ Ἀργοναῦται ἐχάθησαν κατὰ τὴν ἐπιστροφήν ¹⁾).

Τὸν πλοῦν δὲν περιγράφει ὁ Βαλέριος ἐν ἀρχῇ τόσον ὁμαλῶς, ὅσον ὁ Ἀπολλώνιος (559 ἐξ: Οἱ δ' ὅτε δὴ λιμένος περιηγέα κάλλιπον ἀκτὴν κτλ.), τοῦναντίον μάλιστα παρ' αὐτῷ οἱ Ἀργοναῦται εὐθὺς ἀμέσως λαμβάνουσι πείραν τῶν θαλασσιῶν κινδύνων, ἃν καὶ ἐκ συντόμου δείγματος. Τὸ ἀνήκουστον δηλαδὴ αὐτῶν τόλμημα παροργίζει τὸν δεινὸν Βορέαν, παρακινεῖ δὲ καὶ τὸν Αἴολον νὰ ἀπολύσῃ ἐλευθέρους τοὺς ἀνέμους, καὶ πρῶτον ἤδη τότε οἱ τόλμηροὶ τυχοδιῶκται καταλαμβάνουσι τί πρᾶγμα εἶναι ἡ τρικυμία (626), ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀναδύει μετὰ τῆς τριαίνης του ὁ Ποσειδῶν καὶ χαριζόμενος πρὸς τὴν Ἥραν καὶ τὴν Ἀθηναῖαν καταπραΰνει τὴν φορὰν ταύτην τὰ κύματα· συχνάκις εἰς τὸ μέλλον θὰ βλέπη ἐσχισμένα ἱστία καὶ θὰ ἀκούῃ τὴν περίφοβον φωνὴν τῶν ἐν θαλάσῃ κινδυνεύόντων (645 ἐξ.).

Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ διηγεῖται διεξοδικῶς ὁ ποιητής, ὡς ἐν ἰδίῳ ἐπυλλίῳ, πῶς αἱ Λήμνιαι γυναῖκες κατέσφαξαν τοὺς ἄνδρας αὐτῶν καὶ πῶς ἡ Ὑψιπύλη μόνη ἔσωσε τὸν ἑαυτῆς σύζυγον (82 — 310), τὸ ὅποιον ἐπεισόδιον ὁ Ἀπολλώνιος ἐπραγματεύθη μόνον δι' ὀλίγων λέξεων (1, 609 ἐξ.). Ὁ Βαλέριος ἐν μέρει μὲν ἐξηφάνισεν ἐν μέρει δὲ ἐμετρίασεν ὅ,τι ἀπαίσιον ἐνεῖχε καθ' ἑαυτὸν ὁ μῦθος. Ἡ Ἀφροδίτη, ἥτις ἦτο ὠργισμένη κατὰ τῶν Λημνίων ἐμβάλλει εἰς τὰς γυναῖκας αὐτῶν διὰ τῆς Φήμης τὴν φοβε-

¹⁾ Διόδωρ. 4,50 Σ. Μ.

ράν, ἀλλὰ ψευδῇ ὑπόνοιαν, ὅτι οἱ ἄνδρες των μέλλουσιν ἀντ' αὐτῶν νὰ συζευχθῶσι τὰς ἐκ Θράκης αἰχμαλωτίδας, ἐν τῇ τυφλώσει δὲ καὶ τῇ μανίᾳ εἰς ἣν περιάγει αὐτὰς ἡ ζήλοτυπία καὶ ὁ φόβος τῆς ἐγκαταλείψεως, κατασφάζουσι πρὸς ἐκδίκησιν τοὺς ἀθώους συζύγους, πλὴν τῆς Ὑψιπύλης, ἥτις σφάζει τὸν ἄνδρα της διαπεραιωθέντα διὰ λέμβου εἰς τὴν χώραν τῶν Ταύρων, ἔνθα γίνεται ἱερεὺς τῆς Ἀρτέμιδος, ἥς ἡ στυγνὴ λατρεία μετηνέχθη βραδύτερον κατὰ βούλησιν τοῦ Λατιαρίου Διὸς εἰς τὴν Ἀρικίαν τῆς Ἰταλίας (300 ἐξ.). Θεολογῶν λοιπὸν ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς τέρεπεται ὑπενθυμίζων τὴν ὑφισταμένην σχέσιν μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκείνης καὶ τῆς Ἰταλικῆς λατρείας τῆς Ταυρικῆς Ἀρτέμιδος. Τοῦναντίον δὲ κατὰ πολὺ ἔχει συντομεύσῃ τὴν ἐν Ἀθήνῃ διατριβὴν τῶν Ἀργοναυτῶν, διότι τοῦτο τὸ γεγονός οὐδὲν παρέχει ποιητικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ γηραιὰ Πολυξώ, ἥτις εἰς ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα συμβουλεύει τοὺς συμπολίτας νὰ δεχθῶσι τοὺς ξένους εἰς τὴν χώραν των, μεταβάλλεται ὑπὸ τοῦ Φλάκκου εἰς μάντιν (316 ἐξ.), διὰ δὲ τῆς ιδιότητος ταύτης αὐξάνεται κατὰ πολὺ τὸ κύρος τῆς γνώμης της.

Ἀπαλλάττει ὡσαύτως ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς τὸν ἀναγνώστην τῆς λεπτομεροῦς ἀναγραφῆς καὶ ἀπαριθμήσεως τῶν ἐπομένων σταθμῶν. Ἀντὶ τούτου ἔμως ἡ προσάραξις εἰς τὸ Σίγειον ἀκρωτήριον τῆς Τρωάδος (445) δίδει εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν εἰς τὴν τερπνὴν ἀφήγησιν τοῦ πῶς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Τελαμών ἔσωσαν ἀπὸ τοῦ θαλασσίου τέρατός τὴν βασιλόπαιδα Ἡσιόνην καὶ πῶς ὁ Λαομέδων ἐξαπατήσας αὐτοὺς δὲν ἀποδίδει τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἀμοιβὴν (451 — 578). Τὸν μῦθον τοῦτον τῆς Ἡσιόνης, ὅστις εἶναι ἀπομίμησις τοῦ μύθου τῆς Ἀνδρομέδας, εἶχε τραγικῶς πραγματευθῇ καὶ ὁ Ναίβιος ἐπὶ τῇ βάσει ἀγνώστου Ἑλληνικοῦ προτύπου (ἰδ. τόμ. Α' σ. 27), ἡ δὲ συχνὴ παράστασις αὐτοῦ ἐπὶ τοιχογραφιῶν τῆς Καμπανίας ἀποδεικνύει πόσον ἦτο ἡ ὑπόθεσις αὕτη δημοφιλὴς ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Βαλέριος εἶναι ὁ μόνος ποιητὴς, ἐξ οὗ γινώσκομεν καλῶς διεξηγμένην τὴν παράστασιν τοῦ μύθου. Ὅσον δὲ

καὶ ἂν ἦτο εὐκόλος ἢ ἐκμετάλλευσις τῆς παρεμφεροῦς ἱστορίας τῆς Ἀνδρομέδας ἐκ τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου (Η, 662 ἐξ.), ἐν τούτοις ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας μόνον ἢ παρομοιώσις τῆς δεσμίας παρθένου πρὸς μαρμάρινον ἄγαλμα (465 ἐξ. πρβλ. Ὀβιδ. Μεταμ. 4, 674) δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι ἐλήφθη ἐκεῖθεν. Τὸ ὅτι δὲ ἡ παρθένος ἂν καὶ εἰς τοιαύτην δεινὴν θέσιν εὕρισκομένη, ἔχει ἐν τούτοις ὄρεξιν διὰ λόγου ἐκτενοῦς (471—492) νὰ πληροφορῇ περὶ τῆς δυσπραγίας τῆς χώρας καὶ περὶ τῆς ἰδίας αὐτῆς δυστυχίας, ὅπερ εἶναι πρᾶγμα ἐντελῶς ἀψυχολόγητον, πρέπει βεβαίως νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ῥητορικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἐν τῷ ποιήματι.

Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ ἡ ἔνεκα τρικυμίας κατὰ λάθος ἐπάνοδος ἐν καιρῷ νυκτὸς τῶν Ἀργοναυτῶν εἰς τὴν Κυζικὸν καὶ ἡ φοινικὴ κατ' αὐτῶν ἐπίθεσις ὑπὸ τῶν Δολιόνων, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἀποκρούουσιν ἔφοδον τῶν ληστρικῶν Πελασγῶν, παρέσχεν εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Ἀπολλωνίου ἄφθονον ὕλην ὅπως φιλοτεχνήσῃ καλὴν περιγραφὴν ἀπαισίας σφαγῆς (15—361 πρβλ. Ἀπολλών. 1, 1011—1077). Ὁ Φλάκκος χαρακτηρίζει εὐθὺς τὴν πραγματείαν ὡς ἴδιον ἐπινόημα ἐπικαλούμενος τὴν Κλειῶν (15 ἐξ.). Τὴν συμφορὰν εἶχε διενεργήσῃ ἡ Κυβέλη ὀργιζομένη ἐναντίον τοῦ βασιλέως Κυζικίου· ἐκείνη ἀπεκοίμησε τὸν πρωρέα Τίφυν, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἀργὼ μεταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου, κατέπλευσε πάλιν εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα. Ὁ πανικὸς τῶν κατοίκων, ἡ νυκτερινὴ σύγχυσις, ἡ τυφλὴ μανία τοῦ ἀγῶνος ἐν τῷ σκότει, ἔπειτα δὲ ἡ φοβερά κατὰ τὴν αὐγὴν ἀναγνώρισις καὶ οἱ ὀρῆνοι τῶν ἐπιζησάντων, ἔχουσι περιγραφῇ μετὰ δυνάμεως ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Καὶ ἡ ἐξιλεωτικὴ ἀκόμη τελετὴ, ἣν προστάσσει ὁ μάντις Μόψος, καθὼς καὶ ἡ σοβαρὰ αὐτοῦ διδασκαλία περὶ τῶν ἀκολουθημάτων τοῦ χυθέντος αἵματος (—458), εἶναι τῆς ἐπινοήσεως τοῦ Βαλερίου Φλάκκου.

Ἀπομακρύνεται ἐπ' ἴσης ἐντελῶς ἀπὸ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἀπολλωνίου ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ ἐξαφανι-

σμοῦ τοῦ Ὑλά (3,481 ἐξ. προβλ. Ἀπολλών. 1,1187 ἐξ.). Καὶ παραλείπει μὲν τὴν προκαταρκτικὴν περὶ τοῦ παιδὸς ἱστορίαν, παρενθέτει ἔμως τὴν Ἡραν, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἥρωος, ὃν μισεῖ, ἀφαίρει διὰ μοχθηρᾶς ἐνεργείας τὸν φιλούμενον Ὑλάν. Διὰ δολίας προφάσεως ἀποπέμπει τὴν Ἀθηνᾶν, ἵνα μείνῃ ἀνενόχλητος, παραλαμβάνει μίαν ἐκ τῶν Νυμφῶν, αἵτινες ἀκριβῶς ἐθήρευον εἰς τὰ ὄρη καὶ διεγείρει τὸν πόθον αὐτῆς πρὸς τὸν ὠραῖον παῖδα, αὐτὸν δὲ προσελκύει διὰ τινος ταχύποδος ἐλάφου πρὸς τὴν μαιραῖαν πηγὴν. Τὸ πῶς δὲ κατόπιν ὁ Ἡρακλῆς ματαίως ἀναζητεῖ τὸν ἀπολεσθέντα Ὑλάν καὶ πῶς ἐκρηγνύεται φιλονικία μεταξὺ τῶν Ἀργοναυτῶν, ἃν πρέπει νὰ περιμείνωσι τὸν ἰσχυρὸν ἑταῖρον ἢ ἄνευ αὐτοῦ νὰ ἀποπλεύσωσι, πῶς τέλος ὁ Ὑλᾶς καθησυχάζει κατ' ὄναρ τὸν πατρικὸν φίλον καὶ πῶς οὗτος ἐξακολουθεῖ ἔρημος πλέον τὴν πορείαν τοῦ πρὸς τὴν Τροίαν καὶ τὸν Καύκασον (μέχρι τοῦ 4,82), ταῦτα πάντα παντοιοτρόπως καὶ σημαντικῶς διαφέρουσιν ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου ἀφηγήσεως τοῦ Ἀπολλωνίου (μέχρι τοῦ 1, 1362). Ἀλλ' ἔμως ὑπαινιγμὸς τις παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ πεζοπορία τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν Φᾶσιν ποταμόν, προέρχεται ὡσαύτως ἐξ Ἑλληνικῆς πηγῆς.

Πλουσιώτερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔπος παραστάθησαν ὑπὸ τοῦ Φλάκκου ἐν τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ (99—343. προβλ. Ἀπολλών. 2, 1—163) τὰ κατὰ τὸν παλαιστὴν Ἀμυκὸν τὸν υἱὸν τοῦ Ποσειδῶνος, καὶ μάλιστα τὰ προηγούμενα τοῦ κυρίως ἀγῶνος. Ὁ ποιητὴς περιγράφει τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸν βίον τῶν ἀγρίων Βεβρύκων, οἵτινες ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς Κύκλωπας. Ὁ Ποσειδῶν μετὰ λύπης προβλέπει τὸ τέλος τοῦ τερατώδους υἱοῦ τοῦ καὶ περίλυπος ἀποστρέφει ἐκεῖθεν τοὺς ὀφθαλμούς. Εἰς πρῶην συνοδὸς ἐνὸς ἐκ τῶν ἡττηθέντων ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτάτου παλαιστοῦ συναντᾷ τοὺς ἀφιχθέντας καὶ παραινεῖ αὐτοὺς, ὁδηγεῖ δὲ εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ βασιλέως, οὗτινος περιγράφεται ἡ ἀπαισία ὄψις. Προέρχεται δὲ αὐτὸς ὁ ἴδιος καὶ ἀποτόμως προσαγορεύει αὐτοὺς ἐν ὀργῇ. Ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 3, 588 ἐξ.) διη-

γούνται περὶ τοῦ Πολυφήμου συνετέλεσε σημαντικῶς εἰς τὴν περὶ Ἀμύκου επέκτασιν, ἣν ἐφιλοτέχνησεν ὁ Φλᾶκκος ¹⁾).

Ὁ κατάπλους τῆς Ἀργοῦς εἰς τὸν Βόσπορον δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸ ὥραϊον ἐπεισόδιον περὶ τῆς τύχης τῆς Ἰοῦς (4, 346—421), τὸ ὁποῖον οὐδὲ κἂν ἀναφέρει ὁ Ἀπολλώνιος (2, 168). Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ λαμπρότατον μέρος τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ ποιήματος, ἡ ἀφήγησις δηλαδὴ περὶ τῶν ἐν τῇ Κολχίδι συμβάντων (Ἀπολλών. βιβλ. 3 καὶ 4), ἐκτίθεται μετὰ ριζικῶν μεταβολῶν ἐν τῇ Λατινικῇ ἀπομιμήσει (5, 277 ἐξ.). Ἡ δὲ κυριωτάτη μετὰ τῶν δύο ποιημάτων διαφορὰ (πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐπουσιωδεστέρων μεταλλαγῶν, ἃς ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἐπὶ νηκεν ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης καὶ τὰς λεπτομερείας) στηρίζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ὁ Αἰήτης εὐρίσκετο ὁῖθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἀδελφὸν Πέρσην, καὶ ὅτι οὗτος παρεσκευάζεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τοῦ Αἰήτου (3, 492 ἐξ. 5, 265 ἐξ.). Ὁ δόλιος βασιλεὺς δὲν ἀποκρούει μετ' ἀγανακτήσεως, ὅπως παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ, τὴν παράκλησιν τῶν Ἀργοναυτῶν, ἀλλ' ἀποφασίζει νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς εὐνοϊκῆς ταύτης περιστάσεως καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ κατὰ πρῶτον ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν συνδρομὴν τῶν ἡρώων πρὸς τὸν ἐπικείμενον πόλεμον. Τὴν συνδρομὴν δὲ ταύτην θέτει ὡς πρῶτον ὅρον, ὑπόσχεται δὲ δολίως νὰ ἐκπληρώσῃ βραδύτερον τὴν παράκλησιν αὐτῶν. Μετὰ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ ὁ ἡρωϊκὸς ὁμιλος, φαιδρὸν δὲ συμπόσιον ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ γνωρίσῃ τοὺς φίλους τοῦ βασιλέως (578 ἐξ.).

Ὁ ἐναντίον τοῦ Πέρσου πόλεμος πληροῖ δλόκληρον τὸ ἔκτον βιβλίον, ἡ δὲ περιγραφὴ αὕτη, πλὴν τῶν ποικίλων ἐκ τοῦ Ὅμηρου καὶ τοῦ Βιργιλίου δανεισμάτων, κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι τῆς ἐπινοήσεως τοῦ ποιητοῦ. Ὡς εἰσαγωγὴ τοῦ μέρους τούτου προετάχθη Κατάλογος τῶν λαῶν, ἐξ ὧν συνεκροτεῖτο τὸ ὑπὸ τὸν Πέρσην Σκυθικὸν στράτευμα (6, 33—170), ὅστις Κατάλογος πλουσίως

¹⁾ Τὰ κατὰ τὸν Ἀμύκον καὶ τοὺς Βεδρύκους πραγματεύεται ἐν τῷ Εἰδυλ. τῇ ἐπιγραφομένῳ Διόσκουροι καὶ ὁ Θεόκριτος. Σ. Μ.

δικοσμήθη διὰ ξενικῶν ὀνομάτων καὶ διὰ τῆς ἀναγραφῆς ξενικῶν ἐθίμων. Ἐν ταῖς ἐξῆς πολεμικαῖς σκηναῖς διακρίνεται κατ' ἐξοχὴν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰαζύγων Γέσανδρος, ὅστις ἀποκαλύπτει τὴν ἀγρίαν Σκυθικὴν φύσιν τοῦ διὰ πεισματώδους σκώμματος ἐναντίον τοῦ Ἀργοναύτου Κάνθου. Ἐπειτα περιγράφεται ὁ ἀγὼν περὶ τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν ὅπλων τοῦ Ἑλλήνος νεανίου, οὕτινος μετέχουσι καὶ Ἀμαζόνες, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐν τῷ Ρ τῆς Ἰλιάδος περιγραφομένου ἀγῶνος περὶ τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν ὅπλων τοῦ Πατρόκλου, διὰ χρωμάτων ἀπαισίως ζωηρῶν (317 — 385). Οὐδὲν ἦττον φοβερὰ εἶναι καὶ ἡ ἐξῆς σκηνή. Ὁ Ἀριάσμενος μετὰ τοῦ δρεπανηφόρου ἄρματός του ἐπιπίπτει ὡς χεῖμαρρος ἐπὶ τῶν τάξεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Κόλχων. Τότε ἡ Ἀθηνᾶ διὰ τῆς ἐπιδείξεως τῆς κεφαλῆς τῆς Μεδούσης ἀφηνιάζει τοὺς ἵππους τοῦ ἄρματος, οἵτινες στρέφονται εἰς τὰ ὀπίσω καὶ μαίνονται πλέον ἀκωλύτως κατὰ τῶν ἰδίων ἀνδρῶν (386 — 426). Ἡ μονότονος βοή τοῦ ἀγῶνος ἐπιτυχῶς διακόπτεται διὰ τῆς ἐπινοήσεως τῆς Ἥρας τοῦ νὰ ὁδηγήσῃ τὴν Ἀθηνᾶν ἐπὶ τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἵνα ἐκεῖθεν ἐπιβλέπῃ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ εὐνοήσῃ τὸν Ἰάσονα (427 ἐξ.). Μέχρι τοῦδε οἱ Σκύθαι πρωτηγωνίστουν, τώρα ὅμως πρωταγωνιστοῦσιν οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Κόλχοι. Ἡ ἥρωϊκὴ μορφή τοῦ ξένου ἐμποιεῖ βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τὴν βασιλόπαιδα. Ἡ Ἀθηνᾶ περατώνει τὸν ἀγῶνα ἀπάγουσα τὸν Πέρσην ἀπὸ μεγάλου κινδύνου εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀπομεμακρυσμένον τόπον (750), ὅπως παρ' Ὀμήρῳ (Ἰλ. Υ'. 325) ὁ Ποσειδῶν τὸν Αἰνεΐαν. Ὁ Ζεὺς πενθεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κολάξην, ὃν δὲν δύναται νὰ σώσῃ, ὅπως ἐν τῇ Ἰλιάδι (Π, 433 ἐξ.) τὸν Σαρπηδόνα.

Διὰ τοῦ ἐβδόμου βιβλίου ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξις τῶν πραγμάτων ἐπανάγει πάλιν τὸν συγγραφεὰ εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἑλληνικοῦ προτύπου. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἀναφαίνεται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Ῥωμαίου ὡς πρὸς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν λεπτομερειῶν. Τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ ψυχῇ τῆς Μηδείας, τὰ πρὸς ἄλληλα συγκρούμενα αἰσθήματα τῆς πρὸς τὸν πατέρα στοργῆς καὶ τοῦ

περιπαθοὺς πρὸς τὸν Ἴάσωνα ἔρωτος, περιγράφονται μὲν εἰς ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα διὰ τῶν αὐτῶν κυρίως γραμμῶν, ὡς πρὸς τὰς οὐσιώδεις ψυχολογικάς παρατηρήσεις, ἰδίως δὲ ἡ ἀϋπνία κατὰ τὴν νύκτα καὶ τὰ τρομακτικὰ ὄνειρα ἀνευρίσκονται, ἂν καὶ ὅχι ἐντελῶς ὅμοια, καὶ παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ καὶ παρὰ τῷ Φλάκκῳ. Ὁ Ῥωμαῖος μόνον ἐπόμενος εἰς τὴν ἀρχαϊκὴν τεχνотροπίαν, δι-εξοδικώτερον παρέστησε τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιδράσεις τῆς Ἥρας καὶ τῆς βοηθούσης αὐτὴν Ἀφροδίτης. Ἀντὶ τῆς ἀδελφῆς προσέρχεται ὡς ἔμπιστος ἢ μήτηρ Κίρκη, ἢ μᾶλλον ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Κίρκης ἢ Ἀφροδίτης. Ἔρχεται δὲ αὕτη αἰφνιδίως μακρόθεν, ἵνα διεξεγείρῃ τὴν ῥοπὴν τῆς θυγατρὸς πρὸς τὴν φυγὴν (210 ἐξ.). Μὲ πολὺ ἐσκεμμένην τέχνην περιέγραψεν ὁ Βαλέριος Φλάκκος τὴν αἰ μᾶλλον αὐξάνουσαν πύρῳσιν τῆς ἐρωτικῆς φλογός. Πρώτην φορὰν ἡ Μήδεια συγκεκινημένη ἐκ τῶν ἀπαισιῶν ὁνείρων τῆς παρελθούσης νυκτὸς (ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλ. στχ. 333 ἐξ.) συναντᾷ κατὰ τὸν πρωϊνὸν περίπατον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τὸν πρὸ ὀλίγου ἀφικόμενον ξένον, ὃν ἡ Ἥρα εἶχε δι' ἀκτινοβολοῦντος κάλλους διακοσμήσῃ ὑπέρτερον τῶν ἄλλων ἐταίρων (363 ἐξ.). Κατάπληκτος, ὀπισθοχωρεῖ ἐν σιγῇ ἡ Μήδεια ὀλίγα βήματα, ἀτενίζει δὲ μετὰ θαυμασμοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ μόνον· ἐκείνου δὲ πάλιν ὁ ὀφθαλμὸς πηγνύεται μόνον ἐπ' αὐτῆς (373 ἐξ.). Πολὺ καταλληλότερον ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ποιητοῦ ἡ ἀμοιβαία αὕτη γοητεία τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος, κατὰ τὴν πρώτην δηλαδὴ συνάντησιν. Κατὰ τὸν Ἀπολλωνίον, ὃν ἡκολούθησε καὶ ὁ Ὀβίδιος (Μεταμ. 7, 74 ἐξ.), ἔχουσιν ἤδη ἄπαξ συναντηθῆ κατὰ τὴν γενομένην ἐν τῷ βασιλικῷ μεγάρῳ δεξίωσιν, καθ' ἣν ὁ Ἴάσων ἐνεποίησεν εἰς τὴν Μήδειαν βαθεῖαν καὶ ἀναλλοίωτον ἐντύπωσιν (3, 451 ἐξ.). Ὁ Ἑρως εἶχεν ἤδη πρὸ πολλοῦ ἐκπέμψῃ τὰ βέλη του (275 ἐξ.), ἡ δὲ παρθένος εἶχεν ἤδη ὀλοτελῶς περιπέσῃ εἰς τὰ μανιώδη τῆς ἀγάπης βασιανιστήρια (609 ἐξ. 744 ἐξ.). Ἐπειτα δὲ κατὰ τὴν συνάντησιν αὐτῶν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Ἑκάτης, ἐνθα ἡ κόρη προτίθεται νὰ δώσῃ

εἰς τὸν ἐρώμενον τὸ μαγικὸν φάρμακον, ἡ γοητευτικὴ ἐντύπωσις ἔρχεται ἀργὰ πλέον, διότι αὕτη δὲν ἦτο ἡ πρώτη αὐτῶν συνάντησις (956 ἐξ.). Ὁ Ὀβίδιος συνησθάνθη τὸ ἄτοπον τοῦτο καὶ ἔπλασεν ὅτι ἡ Μήδεια εἶχε κατορθώσῃ δῆθεν νὰ καταστείλῃ τὴν ἐκ τῆς πρώτης συναντήσεως προελθοῦσαν ἐντύπωσιν, τώρα δὲ μόλις, λέγει, κατὰ τὴν δευτέραν δηλαδὴ συνάντησιν, ἀναφλέχθῃ πάλιν ἡ προτέρα πυρά. Τὰ τῆς δευτέρας δὲ ταύτης καὶ κρισίμου συνεντεύξεως μετὰ πολὺ λεπτοτέρου αἰσθήματος ἐφιλοτέχνησεν ὁ Βαλέριος. Παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ ἡ σκηνὴ συμβαίνει ἐν ὥρᾳ φωτεινῆς πρωΐας. Ἡ Μήδεια μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας στολίζεται (3, 828 ἐξ.), ἔχουσα δὲ μεθ' ἑαυτῆς θελκτικὴν ἀκολουθίαν πολλῶν παρθένων διέρχεται ἐφ' ἀμάξης διὰ τῆς πόλεως. Ἀφικομένη δὲ εἰς τὸν ναόν, χορεύει μὲν ἐπὶ τινα χρόνον μετὰ τῶν ἄλλων παρθένων ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἕως οὗ προσέλθῃ ὁ ἐναγωνίως περιμενόμενος ἥρως, ὅτε δ' ἐπὶ τέλους ἐκεῖνος ἐμφανίζεται, ἐπέρχεται ἡ Βαγνερικὴ ἐκείνη σκηνή, ἣν ὁ Ἀπολλώνιος περιγράφει ἀπὸ στχ. 926 καὶ ἐξῆς. Παρὰ τῷ Βαλερίῳ τοῦναντίον (371 ἐξ.) εἶναι νύξ. Ἡ Μήδεια ὁδηγουμένη ὑπὸ τῆς ἡσύχως παρακινούσης αὐτὴν Ἀφροδίτης, ἐξέρχεται μὲ διστακτικὰ βήματα ἐκ τῆς πόλεως καὶ εἰσχωρεῖ εἰς τὸ ἄλσος τὸ σκοτεινόν. Ἀπαξ ἔτι πρὶν ἢ εἰσέλθῃ ἐνδοιάζει καὶ ἀποτείνει ἐρωτήματα πρὸς τὴν θεάν, ζητοῦσα τὴν ἐπιθάρρυνσιν αὐτῆς. Εἰς τὰ πέριξ σιγὴ μυστηριώδης ἐπικρατεῖ. Αἱ θεότητες τῶν ὁρέων συγκαλύπτουσι τὸ πρόσωπόν των, οἱ ποταμοὶ στρέφονται εἰς τὰ ὀπίσω, φόβος κατέχει τὰ κτήνη εἰς τοὺς στάβλους των, ψιθυρισμοὶ ἀκούονται ἀπὸ τῶν τάφων, καὶ αὕτη ἡ Νύξ εἶναι περίφοβος. Εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τρέμουσα παρακολουθεῖ ἡ Ἀφροδίτη. Εὐθὺς ὡς εἰσέρχονται εἰς τὸν ναόν, εἰς τὴν σκιάν τῆς Ἑκάτης, προβάλλει αἰφνης ἡ ἀκτινοβολοῦσα μορφή τοῦ Ἰάσονος, ὃν καὶ πρῶτον ἀντιλαμβάνεται ἡ πεφοβισμένη παρθένος. Ἡ Ἴρις ἀπέπτη καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἀφίνει τὴν χεῖρά της·

τὼ δ' ἄνεφ' καὶ ἄναυδοι ἐφέστασαν ἀλλήλοισιν,

ἢ δρυσίν, ἢ μακροῖσιν ἐειδόμενοι ἐλάτῃσιν,
αἶτε παράσσον ἔκηλοι ἐν οὖρεσιν ἐρριζώνται,
νηγεμῖν.

Τὴν ὠραίαν ταύτην παρομοίωσιν τοῦ Ἀπολλωνίου ἐτήρησε κατ' ἐξαίρεσιν καὶ ὁ Ῥωμαῖος ποιητής¹). Ὁ Ἰάσων δὲν καυχᾶται, ὅπως παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (975 ἐξ.), οὐδ' ὑπόσχεται δόξαν, οὐδὲ φέρει τὸ ἀπρόσφορον παράδειγμα τῆς Ἀριάδνης, ἣτις εἶχε λόγους νὰ μετανοῇ διότι ἐβόήθησε τὸν Θησέα, ἀλλ' ἐπικαλεῖται τὸν οἶκτον αὐτῆς καὶ τὸν ἔλεον. Παραπονεῖται διὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ πατρός, ἐνθυμεῖται τοὺς ἐν τῇ μάχῃ κατὰ τοῦ Πέρσου πεσόντας ἐταίρους πρὸς ὑποστήριξιν αὐτοῦ καὶ κηρύττει τὴν ἀκλόνητον ἀπόφασίν του τοῦ νὰ ὑποστῇ τὸν κίνδυνον (413—430). Οἱ συγκινητικοὶ καὶ ἀνδρικοὶ οὗτοι λόγοι διεγείρουσι πᾶσαν εὐγενῆ συμπάθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς κόρης. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὅμως παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (1013 ἐξ.) ἡ Μήδεια ἄνευ πολλῶν λόγων ἐξάγει ἐκ τῆς θύωδεος μίτρης τὸ φάρμακον, ὃ δὲ Ἰάσων αἵψα χερσὶν ὑποδέχεται γεγηθώς, ἐν τῷ Λατινικῷ ποιήματι ἡ ἡρώϊς, συμφώνως πρὸς τὴν γυναικεῖαν ψυχολογίαν, ἐπιτιμᾷ μὲ γλυκὺν τρόπον τὸν προστατευόμενόν της διὰ τὴν τόλμην του, διότι ἀνέλαβε τηλικούτον ἔργον χωρὶς βεβαίως νὰ φαντάζεται ὅτι ἔμελλε νὰ ἔχῃ τὴν συνδρομὴν της, καὶ πειρακτικῶς προσθέτει, ὅτι ἐὰν καὶ πάλιν ὁ Πελίας ᾔθελε νὰ τὸν καταστρέψῃ καὶ τὸν ἔπεμπε πρὸς νέους ἄθλους εἰς ἄλλας πόλεις, νὰ μὴ ἔχῃ τόσην πεποιθήσιν εἰς τὴν καλλονὴν του. Τότε δὲ ἐξάγουσα ἐκ τοῦ κόλπου τὸ φάρμακον τὸν ἐξορκίζει καὶ πάλιν λέγουσα· ἐάν τι δύνασαι νὰ ἐλπίζης παρὰ τὸν θεῶν σου, ἢ ἐάν ἡ ἰδία σου δύναμις ἤμπορεῖ νὰ σὲ σώσῃ ἐκ

¹) Παρὰ τῷ Βαλερίῳ Φλάκκῳ (7, 403 — 406) ἡ παρομοίωσις ἔχει ὡς ἐξῆς·

haut secus in mediis noctis nemorisque tenebris
inciderant ambo attoniti iuxtaque subibant,
abietibus tacitis aut immotis cyparissis
adsmiles, rabidus nondum quas miscuit auster. Σ. Μ.

τοῦ θανάτου, ἄφες με νὰ ἐπιστρέψω ἀναμάρτητος πρὸς τὸν δυστυχή πατέρα μου (431 — 433). Μὲ δάκρυα τέλος καὶ λυγμούς, ὡς ἐὰν προέδιδε καὶ πατρίδα καὶ τιμὴν, δίδει πρὸς αὐτὸν τὸ φάρμακον (438 — 460). Τὴν ἀμοιβαίαν μεταξὺ Ἰάσονος καὶ Μηδείας αἰσθηματικὴν προσήλωσιν, ἣν ἀκαταλλήλως παρεμβάλλει ἐνταῦθα ὁ Ἀπολλώνιος (4014 — 4024), καλῶς ποιῶν παρέλειψεν ὁ Βαλέριος. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ ἀνιαραὶ ὁδηγαὶ τῆς Μηδείας (Ἀπολλών. 1099 — 1101), συνετομεύθησαν κατὰ τὸ δυνατόν. Ἡ δὲ μαγικὴ πρᾶξις, ἣν ἐκτελεῖ (463 — 466) ῥίπτει πλειότερον φῶς ἐπὶ τῆς δαιμονίας μορφῆς τῆς. Ἀλλ' ἡ καρδία τῆς ἀλγεῖ, πεπληρωμένη οὕσα ὑπὸ τῆς ιδέας τοῦ ἀποχωρισμοῦ, ὅτι θὰ μείνῃ ἐγκαταλελειμμένη ὅταν ἐκεῖνοι θὰ ἀναπετάσῃσι τὰ ἱστία. Καὶ κατανικηθεῖσα ὑπὸ τῆς ὀδύνης, λαμβάνει τὴν χεῖρα τοῦ πρὸς ἀποχαιρετισμόν· μὲ ταπεινὴν φωνὴν τὸν παρακαλεῖ νὰ τὴν ἐνθυμῇται, ὅπως καὶ ἐκείνη θὰ ἐνθυμῇται αὐτόν. Ἐρωτᾷ κατὰ ποίαν διεύθυνσιν τοῦ οὐρανοῦ νὰ προσβλέπῃ, ὅταν θὰ ἔχῃ φύγῃ. Νὰ ἐνθυμῇται ἐν τῇ πατρίδι τοῦ, ὅτι εὗρέθη εἰς τοιαύτην δυσχέρειαν καὶ νὰ μὴ αἰσχύνηται νὰ ἑμολογῇ, ὅτι μία νεῆκς τὸν ἔσωσε. Φεῦ ! οὐδὲν δάκρυ βρέχει τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ. Γινώσκει κάλλιστα ὅτι αὐτὴ ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἀποθάνῃ ἐξ αἰτίας τῆς δικαίας ὀργῆς τοῦ πατρός. « Σὲ μὲν ἀναμένει ἡ λαμπρότης τοῦ θρόνου, σὲ ἀναμένουσι σύζυγος καὶ τέκνα· ἐγὼ ὅμως εἶμαι παραδεδομένη εἰς ὄλεθρον. Δὲν παρπονοῦμαι ὅμως καὶ μετὰ χαρᾶς θὰ θυσιάσω ὑπὲρ σοῦ τὴν ζωὴν μου (— 487) ». Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκρηγνύεται τὸ αἰσθημά της καὶ ἄνευ ἐλπίδος παραδίδει ἑαυτὴν ἐντελῶς εἰς τὸν Ἰάσονα. Ὁ Ἰάσων ὅμως ἐπίσης παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, δὲν ἀποκρίνεται σχολαστικῶς ὡς παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (1077 ἐξ.) εἰς ἐκαστὴν πρότασιν τῆς κόρης, ὅπως καταλήξῃ μὲ τὴν ἀσθениκὴν εὐχὴν ὅτι ὅπως ἄλλοτε ὁ Μίνως ἔδωκε τὴν θυγατέρα τοῦ εἰς τὸν Θησέα, οὕτω καὶ ὁ Αἰήτης νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν κόρην τοῦ (1100 ἐξ.), ἀλλὰ μετὰ θερμότητος τὴν διαβεβαίωσιν, ὅτι ἄνευ αὐτῆς δὲν θέλει νὰ ζήσῃ καὶ μὲ ἱερὸν ὄρκον τῇ ὑπόσχεταί αἰωνίαν πίστιν καὶ εὐ-

γνωμοσύνην (490—508). Ἀλλ' ἡ Μανία (Furor), ὁ ἐκδικη-
 τικὸς θαίμων τῆς παραθαινομένης ἐρωτικῆς πίστεως, ἤκουσε τὴν
 ψευδορκίαν καὶ παραχρῆμα καθωσίωσεν αὐτὴν εἰς δικαίαν τιμωρίαν
 (509 ἐξ.), πάλιν δὲ συνεσφίγγθη καὶ μετ' ἐναργείας καὶ δυνάμεως
 διετυπώθη ἐν τῷ Λατινικῷ ποιήματι ὅ,τι ἐν τῷ πρωτοτύπῳ πα-
 ριστάνεται ἀσθενικῶς καὶ χαλαρῶς (—1130). Κατὰ τὸν αὐτὸν
 δὲ τρόπον καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς σημαντικῶς συνετομεύθη ἡ ζεύξις τῶν
 ταύρων καὶ ἡ σπορὰ τῶν ὀδόντων τοῦ δράκοντος, ἐπίσης δὲ καὶ ἐν
 τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ δέρατος, ἔνθα παρελείφθησαν
 πολλὰ περιττά. Πρὸς τὸν φυλάττοντα δράκοντα ἡ Ῥωμαία Μή-
 δεια διάκειται φιλικῶς (πρόβλ. 8,92), τρυφερῶς δὲ ἀποχαιρετίζει
 αὐτὸν κοιμώμενον καὶ θλίβεται ἀναλογιζομένη τὴν λύπην, ἣν θὰ
 αἰσθανθῇ, ὅτε ἀφυπνιζόμενος θὰ ἴδῃ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ χρυσοῦ δέ-
 ρατος (94 ἐξ.).

Ἐκ τοῦ ὀγδόου βιβλίου ἐξαίρομεν ὡς νεωτερισμὸν τὸν θρῆνον
 τῆς μητρὸς ἐπὶ τῇ φυγῇ τῆς Μηδείας (140—174), τοῦναντίον
 δὲ περιστάλῃ εἰς ὀλίγας γραμμὰς ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἀπολλωνίου
 (212—250) περὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ ἐν τῇ πόλει, τῆς ὀργῆς τοῦ
 βασιλέως, καθὼς καὶ περὶ τῶν παρασκευῶν τῆς καταδιώξεως
 (134—139). Ὁ Βαλέριος καὶ κατὰ τὸν ἀπόπλουον δὲν ἀφίνει νὰ
 ψυχρανθῇ τὸ ὑπὲρ τῆς Μηδείας ἐνδιαφέρον, παρέχει δὲ ἀληθοῦς εἰ-
 κόνα διὰ ζωγράφον. Κόθεται μόνῃ, μακρὰν τῶν ἄλλων, ἐπὶ τοῦ
 καταστρώματος, ὅπισθεν τοῦ πρῶτός, παρὰ τοὺς πόδας χρυσῆς
 εἰκόνας τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐχει ἐρριμμένον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ἱμά-
 τιον, κλαίει δὲ καὶ δυσπιστεῖ πρὸς τὴν μέλλουσαν συζυγικὴν αὐ-
 τῆς μετὰ τοῦ Ἰάσονος ἑνώσιν. Αἱ ἀκταὶ καὶ οἱ τόποι τῆς πατρί-
 δος, δι' ὧν διέρχεται, φαίνονται ὡς ἂν ἐθρῆνουν αὐτὴν καὶ θλίβε-
 ρῶς ἀπεχαιρέτιζον. Μόλις ὑψώνει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰς τροφάς,
 ἃς τῇ προσφέρει αὐτὸς ὁ Ἰάσων (202—216). Παρὰ τῷ Ἀπολ-
 λωνίῳ ὁ ἥρωας δὲν φροντίζει πολὺ περὶ ἐκείνης, ἥτις τὸν ἔσωσε·
 τὴν παρουσιάζει ψυχρῶς πρὸς τοὺς ἐταίρους ὡς μέλλουσαν σύζυ-
 γόν του καὶ τὴν συνιστᾷ εἰς τὴν προστασίαν των (4, 187—205).

Ὁ Βαλέριος ἐπινοεῖ μίαν ἐκ τοῦ προχείρου γαμήλιον τελετήν (217—258). Ἐν τῇ νήσῳ Πεύκῃ, παρὰ τῆς ἐκβολᾶς τοῦ Ἰστρου, ἀποβιβάζονται οἱ φυγάδες. Ὁ Ἰάσων ἐδῶ κατὰ πρῶτον ἀνακοινεῖ εἰς τοὺς ἐταίρους τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ γάμου, καὶ ἐκεῖνοι συναινοῦσιν εἰς τοῦτο. Ἡ Μήδεια ἐστολισμένη ὡς νύμφη ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἀφροδίτης, λησμονεῖ τὴν λύπην τῆς. Κατὰ τὴν γαμήλιον πρὸς τὸν βωμὸν πομπὴν ὁ Πολυδεύκης ἀνέχει τὴν δᾶδα τοῦ Ὑμεναίου. Παρατίθεται γεῦμα, τὸ ὁποῖον πορίζει ἡ θήρα. Οἱ συνδαιτημόνες ἀνακλίνονται ἐπὶ τῶν χόρτων, οἱ δὲ νεόνυμφοι ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Ἀλλὰ οἱ ἐκ τῶν θυσιῶν οἰωνοί, οὓς ἰδιαιτέρως ἐξηγεῖ ὁ Μόψος, προμηνύουσι συμφοράς. Αἶφνης ἡ τελετὴ διακόπτεται. Φαίνονται μακρόθεν καταπλέοντα Κολχικὰ πλοῖα, ὧν ὁ ἡγεμὼν, ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως, Ἀψυρτος, σείων τὴν δᾶδα, οἰνεῖ προσκαλεῖ εἰρωνικῶς ἑαυτὸν καὶ τοὺς συντρόφους του εἰς τοὺς γάμους τῆς ἀδελφῆς (259—284). Ὁ Ἀπολλώνιος πραγματεύεται τὴν καταδίωξιν σχεδὸν μὲ τὴν ξηρὰν ἀκριβολογίαν τοῦ ἱστοριογράφου (303—337), οὕτω δὲ ἐξαφανίζεται ἐντελῶς τὸ προσωπικὸν ἐνδιαφέρον, ἐν ᾧ ὁ Βαλέριος κατορθώνει νὰ ἐκμεταλλεύηται οὕτως εἰπεῖν τὸ θέμα τοῦ ἐπικρεμαμένου κινδύνου μέχρι τῆς ὑφίστης ἐντάσεως, ἥς εἶναι ἐπιδεκτικόν. Μετὰ μεγάλου ζήλου κωπηλατοῦσιν οἱ διώχται! Πλησιάζουσιν αἰ μᾶλλον καὶ διακρίνουσιν ἤδη τὸ στόμιον τοῦ Ἰστρου καὶ τὴν πευκόφυτον νῆσον, εὐθὺς δὲ ὡς ἀναγνωρίζουσι τῆς Ἀργοῦς τὸ ἱστίον, ἐκβάλλουσιν ἀγρίαν κραυγὴν χαρᾶς. Ὁ Στύρος, ὁ μνηστήρ τῆς Μηδείας, λαμβάνει ἀνὰ χεῖρας τὸ ἔμβολον τοῦ πλοίου, ἄλλοι ἀρπάζουσιν ὅπλα, καὶ ἄλλοι ἀνημμένους δᾶδας. Φοβερὰ σύγχυσις φωνῶν καὶ ὀχλοδοῇ ἐπικρατεῖ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἀναπηδᾷ ἀφ' ἐτέρου καὶ ὁ Ἰάσων ἅμα τῇ θεᾷ τῆς πρώτης λάμψεως τῶν φλογῶν. Αὐτὸς καὶ οἱ ἐταῖροι ὀπλίζονται· ἡ Μήδεια ἐν ἀπελπιστικῇ ἀπογνώσει καὶ κατασχύνῃ καὶ ἀπόφασιν ἔχουσα νὰ ἀποθάνῃ, κρύπτεται εἰς ἐν σπήλαιον καὶ περιμένει τὴν τύχην τῆς. Τότε ἔρχεται εἰς ἀρωγὴν αὐτῆς ἡ Ἥρα. Διεγείρει τοὺς ἀνέμους, οἵτινες κακῶναυσι τὰ

πλοῖα τῶν Κόλχων. Μάτην κομπάζει ὁ Στῦρος, μάτην ἀγωνίζεται ναυαγὸς κατὰ τῶν ἐξηγριωμένων κυμάτων' ὑπερσχύει μὲν πρὸς στιγμὴν, ἀλλ' ἔπειτα τὸν καταπίνει ἡ θάλασσα καὶ ἀποβάλλει διὰ παντὸς τὴν παρθένον (285—368). Ἀλλ' ὁ Ἀψυρτος ἐγκατεστάθη ἤδη εἰς τὸ ἀντικρυνὸν μέρος τῆς νήσου καὶ καιροφυλακτεῖ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν φυγάδων. Διὰ πρώτην φοράν δεινῶς δοκιμάζεται ἡ πίστις τοῦ Ἰάσονος· ἐὰν παραδώσῃ τὴν Μήδειαν, θὰ ἀφελῇ ἀνενόχλητος νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὴν πατρίδα μετὰ τοῦ δέρατος. Καὶ ταύτην δὲ τῶν παθῶν τὴν σύγκρουσιν ζωηρότερον παρέστησεν ὁ Ῥωμαῖος. Παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ λαμβάνεται μία ἐντελὴς ἄτονος ἀπόφασις· ἡ Μήδεια, ὡς τι διαφιλονεικούμενον κτῆμα, πρόκειται νὰ ἀποτεθῇ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, ἡ δὲ ἀπόφασις νὰ ὑποβληθῇ εἰς διαιτητικὸν δικαστήριον, ἂν ἔπρεπε νὰ μετενεχθῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ νὰ ἐπανέλθῃ οἰκαδε (340 ἐξ.). Πολὺ φυσικώτερον παρὰ τῷ Βαλερίῳ οἱ κινδυνεύοντες ἑταῖροι τοῦ Ἰάσονος δηλοῦσιν, ὅτι αὐτοὶ οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὴν Μήδειαν. Πρέπει λοιπὸν ἐκείνη ἢ Ἐρινὺς νὰ περιπλέξῃ εἰς αἵματηρὸν πόλεμον τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν; Ὁ μάντις, ὁ Μόψος, προλέγει τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον· ἄλλος ἀπαγωγεὺς ἐξ Ἀσίας, λέγει, θὰ ἐκδικήσῃ ἐπὶ τῶν ἐγγόνων ἡμῶν τὴν ἡμετέραν κακουργίαν (385—399). Ζητοῦσι λοιπὸν τὴν παράδοσιν τῆς ξένης. Ὁ Ἰάσων ταλαντεύεται. Ἡ Μήδεια ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς βαθείας σιγῆς τῶν λοιπῶν, μαντεύει τὰ συμβαίνοντα. Θέλουσα δὲ νὰ διευκρινήσῃ τὰ πράγματα, καλεῖ κατὰ μέρος τὸν σύζυγον, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζει εὐθὺς πρὸς αὐτόν, ὅπως συμβαίνει παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ (355 ἐξ.), τὰς σκέψεις της, ἀλλὰ ζητεῖ πρῶτον νὰ συμμετάσχῃ καὶ αὐτὴ τοῦ συμβουλίου (415 ἐξ.). «Οὐδὲν φοβοῦμαι, πιστέ μου σύζυγε, ἔχε ὅμως οἶκτον πρὸς ἐμὲ καὶ τήρησον τὰς ὑποσχέσεις τοῦ γάμου, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλίας· ἐν τῷ οἴκῳ σου περιφρόνησόν με. Οἱ ἑταῖροί σου οὐδένα ὄρκον ἔδωκαν πρὸς ἐμὲ καὶ ἔχουσιν ἴσως τὸ δικαίωμα νὰ μὲ παραδώσωσιν, ἀλλ' εἰς σέ δὲν ἐπιτρέπεται τοῦτο».

Ἐπικαλεῖται τὴν ἀνδρικήν του φιλοτιμίαν, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὴν πρὸς αὐτὴν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην. Τὸ πικρὸν ἄλγος αἰεὶ μᾶλλον κατανικᾷ τὴν ψυχὴν τῆς καὶ ἐπὶ τέλους ἐκρηγνύεται διὰ πρώτην φοράν ἡ δαιμονία φύσις τῆς ἔχει μεταβληθῇ εἰς ἀδάμαστον, εἰς μανιώδη Βακχίδα! Εἰς τοὺς πρώτους καταπραϋντικούς λόγους, δι' ὧν ὁ Ἰάσων ἀποκρίνεται, διακόπτεται δυστυχῶς τὸ ἔργον. Παρὰ τῷ Ἀπολλωνίῳ ἀκολουθεῖ ἀκόμη ὁ φόνος τοῦ Ἀψύρτου καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ἐπανόδου συμβάντα, ἐν οἷς καὶ ἡ κατάλυσις παρὰ τῷ Ἀλκινόῳ, ἔνθα τελεῖται τὸ δεύτερον ὁ γάμος, λαμπρότερον ἢ ἐν τῇ νήσῳ Πεύκῃ (1110 ἐξ.).

Ἐκ τῆς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ ποιήματος συνοπτικῆς περιλήψεως τοῦ περιεχομένου (1—4), ἐξάγεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχε σκοπὸν νὰ κατατείνῃ τὸ ἔργον του μέχρι τῆς ἐπανόδου καὶ τῆς ἀποθεώσεως τῆς Ἀργεῦς. Ἀγνωστον ἐὰν πρὸς τοῦτο θὰ ἐχρειάζετο δύο ἢ τέσσαρα ἀκόμη βιβλία, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ ἂν θὰ ἐπραγματεύετο ἀπλῶς τὸ ὑπάρχον καὶ γνωστὸν ὕλικόν τοῦ μύθου, ἢ θὰ ἐπεξέτεινε τὴν διήγησιν καὶ δι' ἰδίων ἐπινοημάτων.

Ἡ τάσις του πρὸς ἀνεξάρτητον ἐργασίαν ἀπέναντι τοῦ Ἀπολλωνίου εἶναι τοσαύτη, ὥστε σχεδὸν οὐδέποτε μεταχειρίζεται τὰς αὐτάς πρὸς ἐκεῖνον παρομοιώσεις. Καὶ προθυμότερον μὲν λαμβάνει παρὰ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Βιργιλίου τὰς παρομοιώσεις, συνήθως ὁμοῦς ἀκολουθεῖ καὶ κατὰ τοῦτο τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἔμπνευσιν. Λαμβάνει δὲ αὐτάς, συχνότερον ἢ ἄλλοι ποιηταί, ἐκ τοῦ μύθου· πολλάκις φαίνεται ὅτι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν χωρία ποιητῶν ἢ παραστάσεις θεατρικὰς ἢ καλλιτεχνήματα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς πλαστικῆς. Ὅταν ὁ Πελίας ἀναζητῇ τὸν νεαρὸν Ἀκαστον, ὁ Βαλέριος ὑπενθυμίζει τὴν παρομοίαν ταραχὴν τὴν ἐπισυμβᾶσαν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Μίνως ἐπὶ τῇ φυγῇ τοῦ Δαιδάλου (1,704 ἐξ.). Ὁ Κῦζικος ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῆς Ἐνυοῦς προσομοιάζεται πρὸς τὸν μεθύοντα Κένταυρον Ῥαῖτον (3,65), τὰ δὲ ἀνήσυχα κινήματά του ἐν τῷ ἀγῶνι παραβάλλονται πρὸς τὰς βιαίας ὁρμὰς τοῦ εἰς τὰ βάραθρα καταρριφθέντος Τιτᾶνος Κοίου, τοῦ προσπαθοῦντος νὰ

διαρρήξῃ τὰ δεσμά του (3,224). Ἡ Ἀφροδίτη ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς Κίρκης διαθέτει ὑπὲρ τοῦ Ἰάσονος τὴν καρδίαν τῆς Ἥρας, αὕτη δὲ μείνασα ἤδη μόνη καὶ ἔχουσα τὴν διάθεσιν νὰ προβῇ εἰς τὸ μοιραῖον διάβημα πρὸς σωτηρίαν τοῦ ξένου, κατελαμβάνετο ὑπὸ φόβου, ὡς ὁ Πενθεὺς, ὅτε, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ Βάκχου, εὐρέθη ἀπέναντι τῶν Μαινάδων (7,301). Ἐδῶ μάλιστα προϋποτίθεται μία παραλλαγή τῆς γνωστῆς σκηνῆς τοῦ Εὐριπίδου (Βακχ. 912 ἐξ.), μονόλογος ὁληθὴς τοῦ Πενθέως πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ὅτε οἱ Μινύαι, τὴν ἐπομένην πρωΐαν μετὰ τὴν φοβεράν σφαγὴν, ἔννοοῦσι τὴν πλάνην αὐτῶν, καταλαμβάνονται ὑπὸ ναρκώδους φρίκης, ὅπως ἡ Ἀγαυή, ὅτε, συνελθοῦσα εἰς ἑαυτὴν ἀπὸ τῆς βακχικῆς μανίας, εἶδεν εἰς τὰς χεῖράς της τὴν ἀπαισίαν κεφαλὴν τοῦ υἱοῦ της (3,264). Ἐπίσης ἐκ τοῦ θεάτρου ἐλήφθη ὁ Ὅρεστης (πρὸβλ. Εὐριπ. Ὅρεστ. 255 ἐξ.), ὅστις ἐν τῇ παραπροσύνῃ του σύρει τὸ ξίφος ἐναντίον τῶν ἀκαταμαχῆτων Ἑρινύων καὶ τέλος πίπτει ἐξηντλημένος εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἀδελφῆς του (7,147). Ἴσως δ' ἐκ τοῦ θεάτρου ἐλήφθη καὶ ὁ Ἀθάμας, ὅστις μὲ τὴν κυνηγετικὴν του λείαν, αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ Λέαρχον, οὗ τὸ πτῶμα φέρει ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐπιστρέφει οἰκαδὲ ἄδων φαιδρῶς (3,67). Ἐχομεν ἔπειτα χαριεστάτας εἰκόνας τὴν Περσεφόνην χορεύουσαν ἐν ἀνθοστολίστῳ πεδίῳ μετὰ τῆς Παλλάδος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος (5,343), τὴν Ἰὼ παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης ἀναποφάσιστον, ἃν πρέπει νὰ διαβῇ εἰς τὸ πέραν, καὶ ὅτε μὲν προβάλλουσιν, ὅτε δὲ ἀποσύρουσιν τὸν πόδα, ἀλλὰ τῶρα παρὰ τὸν Νεῖλον ἴστανται αἱ Αἰγύπτιαι μητέρες καὶ νεύουσι πρὸς αὐτὴν (7,111), τὸν γάμον τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἥρας (8,228), τὸν Ἰάσονα φέροντα τὸ ἀποκτηθὲν δέρας ὡς ὁ Ἡρακλῆς, ὅστις κομίζει οἰκαδὲ τὴν δορὰν τοῦ λέοντος τῆς Νεμέας καὶ δοκιμάζει αὐτὴν (8,125).

Δὲν λείπουσι δὲ καὶ παραστάσεις εἰλημμέναι ἐκ τοῦ βίου τοῦ πραγματικοῦ, καθὼς καὶ ἀναμνήσεις ἐθνικῶν γεγονότων. Μνημονεύεται τὸ λουτρὸν τῆς Κυβέλης εἰς τὸν Ἀλμῶνα, παραποτάμιον παρὰ τὴν Ῥώμην, καὶ ἡ ἐκ τούτου ἀγομένη φαιδρὰ ἐορτὴ (8,239),

οἱ ἐπ' ἐσχάτων γενόμενοι φοβεροὶ ἀγῶνες μεταξύ τῶν λεγεόνων τοῦ Βιτελλίου καὶ τῶν τοῦ Βεσπασιανοῦ (6, 402). Ὅτε ὁ ποιητὴς παραβάλλει τὸν Ἰάσονα μετὰ τὸ τέλος τῆς διὰ τῶν ταύρων ἀροτριώσεως καὶ τῆς σπορᾶς τῶν ὀδόντων τοῦ δράκοντος πρὸς τὸν Ἄρην τὸν ἐφ' ἵππου παρελαύνοντα διὰ τοῦ Γετικοῦ πεδίου τῆς μάχης (7, 645), καὶ πάλιν τὸν Ἰάσονα λαμπρὸν ἐν τῇ στολῇ τοῦ νυμφίου πρὸς τὸν αὐτὸν θεὸν νικηφόρον ἐπιστρέφοντα ἐκ τοῦ αἵματηροῦ Ἑβρου πρὸς τὴν Ἀφροδίτην τοῦ εἰς τὸ Ἰδάλιον ἢ τὰ Κύθηρα (8, 228), ἀναμφιβόλως ἔχει κατὰ νοῦν τοὺς συγχρόνους πολέμους εἰς τὰς ἀεῖποτε τεταραγμένους χώρας τοῦ Δανουβίου, ἴσως μάλιστα τὸν πόλεμον τῶν Δακῶν, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπερατώθη ἐν ἔτει 89 διὰ τοῦ θριαμβικοῦ τοῦ Δομιτιανοῦ. Δὲς ὡς αὐτὸς ἀναφέρεται ἐν παρομοιώσεσιν ἢ καταστροφῇ πόλεων ὑπὸ τοῦ Βεσουβίου (3, 209. 4, 507), δικαίως δὲ ὑποτίθεται ὅτι ἡ καταστροφὴ τῆς Πομπηίας καὶ τοῦ Ἡρακλείου πρόσφατον εἶχεν ἐμποιήσῃ τὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ συγγραφέως.

Ὅπως ὁ Βιργίλιος, οὕτω καὶ ὁ Φλάκκος μεταχειρίζεται ἐνίοτε τὴν περιγραφὴν ἔργων τέχνης, πρᾶττει δὲ τοῦτο ἵνα συντομώτερον παραστήσῃ ἐνίοτε πράγματα, ἅτινα ὁ Ἀπολλώνιος πολὺ διεξοδικώτερον διηγεῖται ὑπὸ ἄλλον τύπον. Ὁ Ἀπολλώνιος λόγου χάριν ποιεῖ τὸν Ἄργον τὸν υἱὸν τοῦ Φρίξου κατατείνοντα μακρὰν ῥῆσιν πλήρη πολυμαθείας περὶ τῆς ιστορίας τῆς Κολχίδος κατὰ τὴν γενομένην σύσκεψιν περὶ τῆς ἐπανόδου (4, 257 ἐξ.), βραδύτερον δέ, ὅτε οἱ Ἀργοναῦται φθάνουσιν εἰς τὸν Ἡριδανόν, παρεμβάλλει πάλιν μακρὰν περὶ τῶν Ἡλιάδων παρέκβασιν (592 ἐξ.). Ἀλλ' ὁ Βαλέριος Φλάκκος διηγεῖται μόνον πῶς ὁ Αἰήτης ὁ υἱὸς τοῦ Ἡλίου ἐδέχθη εἰς ἀκρόασιν τὸν Θεσσαλὸν ξένον εἰς τὸν λαμπρὸν ναὸν τοῦ Φοίβου. Ἐπὶ τῶν πυλῶν ὁμοῦς τοῦ ναοῦ ὁ Ἡρακλῆος εἶχε παραστήσῃ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τῆς Κολχίδος. Ἐκεῖ ἐφαίνετο πῶς ὁ Σέσωστρις ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς, ὃν δὲν ἀναφέρει ὁ Ἀπολλώνιος (4, 272), καταπολεμεῖ τοὺς Γέτας καὶ πῶς τινὲς ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ ἀποικοῦσι πρὸς τὸν Φᾶσιν,

πῶς ἡ κυνηγὸς Αἶα καταδιωκομένη ὑπὸ τοῦ ἐρῶντος αὐτὴν Φάσιδος μεταμορφοῦται εἰς νῆσον (ὅστις μῦθος ἐνταῦθα μόνον ἀναφέρεται). Ἐκεῖ παριστάνετο τὸ πένθος τῶν κλαιουσῶν ἀδελφῶν τοῦ Φαέοντος, ὧν τὰ δάκρυα καταλείδονται εἰς τὸν Ἡριδανόν. Ἐπειτα δὲ εἰκονίζετο οἰονεὶ προφητικῶς ἡ ἐκστρατεία πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος, ἡ φυγή, καὶ ὁλόκληρος τῆς Μηδείας ἡ τραγωδία, μέχρι τῆς ἀπαισίας ἐκδικήσεως (— 454). Οὕτω δὲ ὁ Ἰάσων, ἀνύποπτος ἀκόμη, εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύχην.

Ἰπάρχουσι δὲ καὶ λόγου ἄξια χωρία, δι' ὧν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἠθικῶν ἐννοιῶν τοῦ ποιητοῦ. Δύο διακρίνει πύλας τοῦ Ἄδου (1,827 ἐξ.), ὧν ἡ μὲν εἶναι πάντοτε ἀνοιχτὴ πρὸς δεξιῶσιν τῶν κοινῶν καὶ μηδὲν τὸ ἐξαιρετικὸν ἐχόντων ἀνθρώπων, ἰδιωτῶν ἢ βασιλέων, ἡ ἄλλη ὅμως σπανίως ἀνοίγεται καὶ μόνον ὅτε πρόκειται νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν νικηφόρος στρατηγὸς ἔχων πλῆρες πληγῶν τὸ στῆθος ἢ σοφὸς ἀνὴρ ἢ σεμνὸς ἱερεὺς. Τούτους βραδυπαρῶν ὁδηγεῖ ὁ Ἑρμῆς καὶ στείει τὴν δᾶδα, ἵνα εἰς μακρὰν ἀπόστασιν φωτίζεται ἡ ὁδός, ἕως ὅτου φθάσωσιν εἰς τὰ τερπνὰ τῶν Μακάρων πεδία, ὅπου διαρκῶς λάμπει ὁ ἥλιος καὶ φωτίζει ἡ παιδρὰ ἡμέρα, ὅπου ὑπάρχουσιν ὅμιλοι καὶ χοροὶ καὶ ᾄσματα καὶ τέρψεις, ἃς δὲν ποθεῖ πλέον ὁ λοιπὸς ὅμιλος τῶν σκιῶν. Ἐνταῦθα εἰσέρχεται ὁ Αἴσων καὶ ἡ Ἀλκιμήδη. Ὅτι ὁ Βαλέριος κατὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην εἶχε κατὰ νοῦν τὸν οἶκον τῶν Φλαβίων, δὲν εἶναι πιστευτόν, διότι ἐν τῇ ἀφιερῶσει τοῦ ποιήματος εἶχε διαβεβαιώσῃ τὸν Βεσπασιανόν (1,15 ἐξ.) περὶ τῆς μετὰ θάνατον ἀποθεώσεώς του.

Περὶ δὲ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθήματος τοῦ ποιητοῦ μαρτυροῦσιν ὅσα ἐκεῖνος ποιεῖ λέγοντα τὸν μάντιν Μόψον πρὸς τοὺς Ἀργοναύτας, περὶ τῶν δεινῶν ἀκολουθημάτων τοῦ χυθέντος αἵματος (3,377 ἐξ.). Δὲν διαλυόμεθα μετὰ θάνατον εἰς ἄνεμον καὶ κόνιν· ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ὀδύνη ἐξακολουθοῦσι νὰ ὑφίστανται. Ὅτε οἱ δολοφονηθέντες ἔρχονται πρὸ τοῦ θρόνου τοῦ Διὸς ἵνα καταμηνύσωσι τοὺς φονεῖς,

τότε ἀνοίγεται εἰς αὐτοὺς ἡ πύλη τοῦ θανάτου καὶ ἐπιτρέπεται εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν χώραν τῶν ζώντων. Μία ἐκ τῶν Ἑρινύων συνοδεύει αὐτούς, περιέρχονται δὲ γῆν καὶ θάλασσαν, ἀναζητοῦντες ἕκαστος τὸν ἴδιον ἔνοχον, ὃν καὶ βασανίζουν διὰ ποικίλης ψυχικῆς ἀγωνίας. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ὅμως, ὧν ἀκουσίως ἐκκληιδώθησαν ὑπὸ αἵματος αἱ χεῖρες, ἀποβάλλουσι πᾶσαν ἐπὶ ἑαυτοὺς πεποιθήσιν καὶ περιπίπτουσιν εἰς ζοφερὰν ἀπραξίαν, ἀπράγμονες δὲ καὶ ἀποτεθαρρυσμένοι μαραίνονται εἰς δάκρυα καὶ ἀπόγνωσιν.

Τὸ ὄφρος τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπηλλαγμένον τῶν ματαιῶν τεχνῶν τῆς ἐπιδεικτικῆς ῥητορικῆς, καθίσταται ὅμως ὀλίγον τραχὺ καὶ δύσκολον ἔνεκα τῆς ὑπαρχούσης, ἴσως δὲ καὶ ἐπιτετηδευμένης, ἀμελείας περὶ τὴν τάξιν τῶν λέξεων. Αἱ προθέσεις καὶ τὰ μόρια ρίπτονται αὐθαιρέτως καὶ ὡς ἔτυχεν ἐν οἰαδῇποτε θέσει τοῦ στίχου. Ἡ τάσις πρὸς τὴν βραχυλογίαν συνεπιφέρει τολμηρὰς παραλείψεις τοῦ βοηθητικοῦ ῥήματος, ἔλξεις, καὶ ἑλληνισμούς. Προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ ποικίλλῃ τὰς ἐκφράσεις τοῦ Βιργιλίου, ἀλλὰ τὴν προσπάθειάν του ταύτην δὲν ὁδηγεῖ πάντοτε ἀσφαλὲς καλαισθησία. Οὐχὶ σπανίως ὅμως ἐκφράζεται καὶ αὐτὸς μετὰ χάριτος, δεικνύει αἴσθημα ποιητικὸν καὶ χρωματίζει καταλλήλως τὸν λόγον διὰ ποικίλων ἀποχρώσεων. Ἡ κατασκευὴ τῶν στίχων ἀκολουθεῖ ἐντελῶς παρ' αὐτῇ τὸ σχέδιον τοῦ Ὀβιδίου.

Τὰ Ἀργοναυτικά φαίνεται ὅτι κατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀτελεῖ, ὅπως καὶ περιῆλθον εἰς ἡμᾶς. Ὁ χρόνος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξετελέσθη τὸ ἔργον, ἐκτείνεται εἰς διάστημα δέκα ἐτῶν καὶ πλέον, διότι ἡ μὲν ἀφιέρωσις, ὅπως εἶδομεν, ἐγράφη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἱεροσολύμων, γενομένην τῇ 8 Σεπτεμβρίου τοῦ 70 μ. Χ., ζῶντος δ' ἔτι τοῦ Βεσπασιανοῦ (79), δύο δὲ μέρη τοῦ γ' καὶ τοῦ δ' βιβλίου ἐγράφησαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Πομπηίας (79), δύο δὲ πάλιν ἄλλα μέρη τῶν δύο τελευταίων βιβλίων ὑπαινίσσονται τὸν ἐπὶ τῶν Δακῶν θρίαμβον τοῦ Δομιτιανοῦ (89).

Ὅτε ὁ Κοϊντιλιανὸς ἔγραφε τὸ δέκατον βιβλίον τοῦ Περὶ ῥητορικῆς παιδεύσεως (*De institutione oratoria*) συγγράμματός του (μεταξὺ τοῦ 89 καὶ 90), ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀργοναυτικῶν εἶχε πρὸ ὀλίγου ἀποθάνῃ. Μετὰ λύπης ἐκφράζεται περὶ τούτου ὁ ῥήτωρ λέγων. «Πολὺ ἀπωλέσαμεν ἐσχάτως διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Βαλερίου Φλόκκου». Οἱ λόγοι οὗτοι ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ὅτι πρόωρος θάνατος διέκοψε τὸ ἔργον τοῦ εὐφυοῦς ποιητοῦ. Ὅτι δὲ τὸ ἔργον δὲν ὑπέστη τὴν τελευταίαν ἐπεξεργασίαν, ἀποδεικνύεται ἔκ τινων παραδρομῶν καὶ ἄλλων ἐλλείψεων τοῦ τε περιεχομένου καθὼς καὶ τοῦ ὕφους. Εἶναι δὲ εὐεξήγητον, ὅτι τὸ ποίημα τοῦτο δὲν ἀνεγινώσκετο πολὺ, καὶ ἔνεκα τούτου τοῦ λόγου, καὶ διότι εἶχον ἤδη παρέλθῃ οἱ καιροί, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι ἐτέρποντο ἀναγινώσκοντες μικρὰ μυθολογικὰ ἔπη.

ΣΙΛΙΟΣ ΙΤΑΛΙΚΟΣ.

Τὸ ἱστορικὸν ἔπος τοῦ παλαιοῦ ῥυθμοῦ, καθ' Ὅμηρον δηλαδὴ καὶ κατὰ Βιργίλιον, ἐκπροσωπεῖ μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ὁ Τίτος Κάτιος Σίλιος Ἰταλικός, γεννηθεὶς ἐν ἔτει 25 μ. Χ. ἐπὶ Τιβερίου. Μετήρχετο κατ' ἀρχάς τὸ τοῦ συνηγόρου ἐπάγγελμα, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνος ὑπῆρξε καὶ δημόσιος κατήγορος, τὸ ὅποιον ἔργον ἡμαύρωσε τὴν ὑπόληψίν του. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου (68), ὁ Σίλιος ἦτο ὑπάτος. Ὡς φίλος τοῦ Βιτελλίου ἐξετιμήθη πολὺ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις, καθ' ἃς ἐπεδιώκετο ἡ πρὸς τὸν Βεσπασιανὸν συμφιλίωσις, διὰ τὰς λογικὰς καὶ φιλανθρώπους συμβουλὰς καὶ παραινέσεις του. Ἀφ' οὗ ἐπαξίως διώκησεν ὡς ἀνθύπατος ἐν Ἀσίᾳ, πιθανῶς ἐπὶ Βεσπασιανοῦ, ἀπεχώρησεν ἔπειτα τοῦ δημοσίου βίου καὶ ἀφιέρωσε τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸν πλοῦτόν του εἰς τὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ θεραπείαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν. Ἀπηλλαγμένος αὐτὸς φιλοδοξίας οὐδὲ φθονούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἐβίου ὡς ἀνὴρ εὐγενὴς καὶ τιμώμενος.

Εἶχεν ἱκανὰς ἐπαύλεις, ἃς δαψιλῶς διεκόσμει διὰ βιβλιοθηκῶν, ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων. Ἦτο δὲ ἡ μανία του τὸ νὰ ἀγοράζῃ ἐξοχικὰς ἐπαύλεις καὶ νὰ τὰς στολίζῃ. Ὁ Βιργίλιος καὶ ὁ Κικέρων ἦσαν οἱ δύο τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματείας ἀστέρες, πρὸς οὓς κατ' ἐξοχὴν ἠτένιζεν ὁ Σίλιος ὡς ῥήτωρ καὶ ὡς ποιητής. Καὶ πρῶτον μὲν κατῴρωσε νὰ γίνῃ ἰδιοκτήτης ἑνὸς ἐκ τῶν κτημάτων τοῦ Κικέρωνος, βραδύτερον δὲ ἀπέκτησεν εἰς τὴν κατοχὴν του καὶ τὸ παρημελημένον τότε μνημα τοῦ Βιργιλίου (Μαρτιάλλ. Ἐπιγρ. 11, 48. Ἰδ. καὶ 7, 63). Καὶ ταῦτα μὲν περιεποιεῖτο ὡς πράγματα ἱερά, τὰ δὲ γενέσια τοῦ Βιργιλίου ἐώρταζε πάντοτε μετὰ κατανύξεως. Ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀναπαύσει, ἐξηπλωμένος ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου του, ἐδέχετο πολυπληθεῖς φίλους εἰς ἐπίσκεψιν, διέρρεον δὲ εὐτυχεῖς καὶ ἀφελεῖς αἱ ἡμέραι του, καθ' ἃς ἡ μετὰ τῶν φίλων διέτριβε συμφιλολογῶν ἢ ἐμελέτα καὶ συνέγραφεν. Ἐνίοτε δὲ ἀπήγγελλε τὰ ποιήματά του πρὸς ἐκλεκτὸν ἀκροατήριον, ἵνα μαυθάνῃ τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν τῶν εἰδημόνων.

Ὅτε προῦχώρησεν ἡ ἡλικία του, αὐτοκρατορέυοντος ἀκόμῃ τοῦ Δομιτιανοῦ, κατέλιπε τὸν ἐν Ῥώμῃ οἶκόν του καὶ ἀνεχώρησεν εἰς τὴν ὠραίαν Καμπανίαν διὰ παντός, μὴ πεισθεὶς οὐδὲ ὑπὸ τὴν νέαν κυβέρνησιν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἀφ' οὗ ἀπέθανεν ὁ Δομιτιανός. Ἦτο κράσεως λεπτοφυοῦς μὲν ἀλλὰ καλῆς, δι' ὃ καὶ ἔφθασεν εἰς γῆρας ἐβδομήκοντα καὶ πέντε ἐτῶν, ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο τὸν ἡνύόησεν ἡ τύχη. Περὶ τὰ τέλη μόνον τοῦ βίου του ἔπαθεν ὑπὸ ἀνιάτου νεοπλάσματος, ὅπερ κατέστησεν εἰς αὐτὸν ἐπαχθῇ τὴν ζωὴν, διὰ τοῦτο δὲ ἐκουσίως ἀποσχὼν μετὰ σταθερᾶς ἀποφάσεως πάσης τροφῆς, ἀπέθανεν ἐξ ἀσιτίας κατὰ τὸ 100 ἔτος μ. Χ. εἰς τὸ παρὰ τὴν Νεάπολιν κτῆμά του. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν του, ὁ μὲν νεώτερος Σεῦῆρος, εἶχεν ἤδη ἀποθάνῃ κατὰ τὸ ἔτος 93 ἢ 94, τὸν δὲ πρεσβύτερον, ὅστις εἶχε καὶ πλειοτέραν ἱκανότητα, κατέστησεν ὁ Δομιτιανὸς ὑπατον, πιθανῶς κατὰ τὴν τελευταίαν τετραμηνίαν τοῦ ἔτους 93.

Ὁ Σίλιος μόνον μετὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἐκ τοῦ δημοσίου

βίου ἐπέδωκεν ἑαυτὸν εἰς τὴν ποίησιν, πρὸς ἣν εἶχε πλείοτέραν μᾶλλον ἐπιμέλειαν καὶ κλίσιν, ἢ εὐφυΐαν. Ὁ πρὸς τὸν Βιργίλιον ἐνθουσιώδης ζῆλός του ἔσχε προφανῶς ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης τῆς πραγματείας του. Ἐπὶ-
 θει νὰ ποιήσῃ καὶ αὐτὸς ἔπος τι πάρισον πρὸς τὴν Αἰνείαδα καὶ οἰονεὶ ἐξακολούθησιν αὐτῆς. Ὅθεν καὶ αἱ πρῶται λέξεις τῆς εἰ-
 σαγωγῆς τοῦ ποιήματός του, ὅπερ ἐπιγράφεται *Punica*, ἥτοι Φοι-
 νικικά ἢ Καρχηδονιακά, ὑπενθυμίζουσι τὴν εἰσαγωγὴν τῆς Αἰνεία-
 δος. Ἡ κατάρτα τῆς ὀνησκούσης Διδούς (Αἰν. 6, 622 ἐξ.) ὅπως
 μεταξὺ τῶν ἀπογόνων τῶν Τυρίων καὶ τῶν ἀπογόνων τῶν Τρώων
 ἐπικρατήσῃ ἄσπονδος ἔχθρα καὶ γεννηθῇ τις εἰς τὸ μέλλον ἐκδι-
 κητὴς ἑαυτῆς, ἢ κατάρτα αὕτη εἶχε πραγματοποιηθῇ διὰ τῶν Καρ-
 χηδονιακῶν πολέμων, ὁ δὲ Ἀννίβας ἦτο ὁ ἐκτελεστής αὐτῆς. Τὸν
 δεινὸν λοιπὸν τοῦτον ἀγῶνα τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν κληρονομικὸν
 πολέμιον καὶ τὴν ἐπὶ τέλους κατανίκησιν τοῦ πολεμίου τούτου,
 ἐξέλεξεν ὁ Σίλιος ὡς ὑπόθεσιν τοῦ μακροσκελοῦς ἐπικοῦ του ποιή-
 ματος, ὅπερ διαιρούμενον εἰς δέκα καὶ ἐπτὰ βιβλία περιλαμβάνει
 τὸν ἐπὶ δεκαεννέα ἔτη διαρκέσαντα δεύτερον Καρχηδονιακὸν πόλε-
 μον, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. Σκοπὸς του ἦτο νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τοὺς
 συγχρόνους αὐτὸν τὸν δαίμονα τῆς Ῥώμης, τὸν τόσον δυνατὸν καὶ
 ἀκατάβλητον, ὅστις ἀπὸ τῆς βαθυτάτης συμφορᾶς, ἣν εἶχεν εἰς
 αὐτὸν περιάψῃ ὁ Ἀννίβας, ἤρθη εἰς ἀνυπέρβλητον μεγαλεῖον, κα-
 θὼς καὶ τὸν ἡρώισμόν τῶν μεγάλων προγόνων, ὧν τὰς σκιὰς εἶ-
 χεν ἄλλοτε ἰδῆ ἐν τῷ Ἀδῇ ὁ Αἰνείας, ἔτι δὲ νὰ παραστήσῃ ὅτι
 ἄφθαρτον ἔζη ἀκόμη καὶ τώρα τὸ πνεῦμα τῶν δεινῶν ἐκείνων
 χρόνων.

Τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δύο ἄνισα μέρη· τὴν κατάπτωσιν τῆς
 Ῥώμης (βιβλ. 1—10) καὶ τὴν ἀνύψωσιν αὐτῆς (βιβλ. 11—
 17). Τὰ πρῶτα τρία βιβλία ἄγουσι τὸν ἀκαταπαύστως προχω-
 ροῦντα πολέμιον μέχρι τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰταλίας. Τὸ πρῶτον βι-
 βλίον διηγεῖται τὴν παράβασιν τῆς εἰρήνης διὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ
 Σαγούντου, τὸ δεύτερον τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, τὸ τρίτον τὴν

διάβασιν τῶν Ἀλπεων. Ἐνταῦθα κόπτεται φυσικῶς ἡ διήγησις· τώρα μόλις κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ τετάρτου βιβλίου ἡ Φήμη ἀγγέλλει τὸν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον. Τὰ κτυπήματα ἐπέρχονται ἀλλεπάλληλα· αἱ μάχαι παρὰ τὸν Τίκινον ποταμόν, παρὰ τὸν Τρεβίαν (βιβλ. 4), παρὰ τὴν Τρασυμένην λίμνην (βιβλ. 5.). Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Φαβίου ὡς δικτάτωρος σταματᾷ τὸν πόλεμον. Τὸ ἕκτον βιβλίον πληροῦται ὑπὸ ἐπεισοδιακῶν ἀναδρομῶν εἰς τὸν πρῶτον πόλεμον. Τὸ ἕβδομον εἶναι ἐντελῶς ἀφιερωμένον εἰς τὴν σωτήριον ἐνέργειαν τοῦ Μελλητοῦ καὶ λήγει δι' ἐνθουσιώδους ἀνυμνήσεως αὐτοῦ. Ἐν τῷ ὀγδόῳ ἀνορθοῦται πάλιν τὸ σαλευθὲν θάρρος τοῦ Ἀννίβα, ἡ δὲ ἐμφάνισις τοῦ Οὐάρρωνος ἐπιφέρει νέον κίνδυνον, ὅστις ἄγει εἰς τὴν ἐν Κάνναις ἤτταν. Ἡ περιγραφὴ τῆς ἐν Κάνναις συμφορᾶς περιλαμβάνει δύο ὁλόκληρα βιβλία (τὸ 9 καὶ τὸ 10). Διὰ τοῦ ἐνδεκάτου βιβλίου ἐπέρχεται μία παῦσις, ἥτις παρασκευάζει τὴν τροπὴν τῆς τύχης τοῦ πολέμου, ἡ μοιραία στάθμευσις τῶν Καρχηδονίων ἐν Καπύῃ. Τὸ δωδέκατον περιγράφει τὴν νίκην τοῦ Μαρκέλλου παρὰ τὴν Νῶλαν καὶ τὴν αἰσίαν ἀποσώβησιν τοῦ τρόμου, ὃν ὁ Ἀννίβας διεγείρει πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης. Ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ κυριεύουσιν οἱ Ῥωμαῖοι τὴν Καπύην καὶ ὁ Σκηπίων ἀτενίζει πρὸς τὰς σκιὰς τοῦ παρελθόντος καὶ πρὸς τὸ εὐσιώνιστον μέλλον. Ἦδη τὸ θέατρον τοῦ πολέμου μεταβάλλεται διὰ νέας εἰσαγωγῆς, ὁ ἀναγνώστης μετάγεται εἰς τὴν Σικελίαν, ὅπως ἐκεῖ μάθῃ τὴν ἄλωσιν τῶν Συρακουσῶν (βιβλ. 14). Ὁ κυριώτατος ἥρωας τῶν τριῶν τελευταίων βιβλίων εἶναι ὁ Σκηπίων, μόνον δὲ ὁ Κλαύδιος Νέρων ὁ τὸν Ἀσδρούβαν κατανικήσας παρὰ τὴν Σήνην διακρίνεται ἐκ τῶν ἄλλων πλὴν τοῦ Σκηπίωνος (βιβλ. 15). Ἡ παρὰ τὴν Ζάμαν μάχη καὶ τοῦ Ἀφρικανοῦ ὁ θρίαμβος περατοῦσι τὸ ὅλον ἔργον.

Ὁ Σίλιος δὲν εἶναι βεβαίως ἱστοριογράφος, οὐδὲ θέλει νὰ εἶναι, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοῦ Λουκανοῦ. Οὐδαμῶς φροντίζει περὶ πολιτικῶν σχέσεων καὶ κομμάτων. Ὁ Ζεὺς ἄνωθεν κρατεῖ καὶ διευθύνει τὰ νήματα τῆς μοίρας, ἐπενεργοῦσι δὲ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων

τῶν βροτῶν καὶ ἄλλοι θεοί, ὅπως ἡ Ἥρα ἢ ἡ Ἀφροδίτη. Ἡ ἐπιγείος σκηνὴ ἀνήκει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν θόρυβον τοῦ πολέμου καὶ τοὺς πολέμουντας. Ἡ πρὸς ἐξήγησιν τῶν πραγμάτων ἐξέτασις καὶ συσχέτισις τῶν περιστάσεων καὶ τῶν γεγονότων, ἢ κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τέχνης παράστασις τῶν κινήσεων καὶ παρατάξεων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, εἶναι πράγματα ἐντελῶς ἀλλότρια τοῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ. Προφανῶς εἰς τε τὰ καθ' ὅλου καθῶς καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας ὁ Σίλιος οὐδὲν ἄλλο πράττει ἢ νὰ ἀκολουθῇ τὸν Τίτον Λίβιον. Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ καταφρονήσῃ τὴν εἰκόνα ἐκείνην τὴν πλουσίαν καὶ ὡς πρὸς τὰς μορφὰς καὶ ὡς πρὸς τὰ χρώματα, τὸν ἀληθῆ ἐκείνον θησαυρὸν ῥητορικῆς ιστοριογραφίας; Δὲν ἐστιχούργησε μὲν ἀπλῶς καὶ καθαρῶς ὁ Σίλιος τὴν τρίτην Δεκάδα τοῦ Λιβίου, διότι οὐδὲ καὶ ἐφρόντιζε τόσον περὶ τῆς τελειότητος καὶ τῆς ἀκρίβειας, ἀλλὰ παρέλαβε μόνον ὅσα εἰς αὐτὸν ἐφαίνοντο κατάλληλα καὶ πρόσφορα πρὸς ποιητικὴν ἐπεξεργασίαν. Ἄλλοτε μὲν παραλαμβάνει ἐκ τοῦ Λιβίου ὁλόκληρα μέρη, ἄλλοτε μεμονωμένας μόνον γραμμάς καὶ ιδέας, ἐνίοτε δὲ ἐξαίρει αὐθαιρέτως καὶ ἐλαφροὺς ὑπαινιγμοὺς τοῦ ιστοριογράφου, οὓς ἐπεξεργάζεται ποιητικῶς. Ἀφροντιστῶν ἐντελῶς περὶ τῆς χρονολογίας, συμφύρει τὰ ἀπ' ἄλλήλων ἀπέχοντα, συγχωνεύει δύο ἢ πλείονα παρεμφερῆ γεγονότα εἰς ἓν καὶ μόνον, κάμνει ἄλματα, παραλείπει ὅ,τι νομίζει ἀνάρμοστον, ἐκλέγει μετὰ ξὺ ποικίλων περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος εἰδήσεων ἐκείνην, ἣν νομίζει αὐτὸς καλυτέραν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἡ μάλιστα ἀπίθανος. Ὡς ἀνὴρ λογιώτατος, ὁ ὁποῖος προὔχῳρει μετ' ἐσκεμμένης ἐπιμελείας εἰς τὸ ἔργον, θὰ ἤντλησε βεβαίως καὶ ἐξ ἄλλων βιβλίων, ιστορικῶν, γεωγραφικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν, ὅσα ἐκ τῶν λεγομένων του δὲν εὐρίσκομεν παρὰ τῷ Λιβίῳ. Θὰ ἀνέγνωσε βεβαίως τὰ Χρονικά τοῦ Ἐννίου, ἅτινα πολὺ ἐτίμα. Τὸ ἑβδόμον, ὄγδοον καὶ ἑνατον βιβλίον τῶν Χρονικῶν ἐπραγματεύοντο τοὺς Καρχηδονικοὺς πολέμους (ιδ. τμ. Ε' σ. 55 ἐξ.) καὶ θὰ παρῆρχον πλεῖστα ἀναμφιβόλως ψήγματα χρυσοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ Σίλιος, ὅπως καὶ ὁ

Βιργίλιος, δὲν κατεφρόνησεν. Ἰχνη τινα φαίνονται ἀναφερόμενα εἰς τοὺς Origines τοῦ Κάτωνος ἢ τὰς Antiquitates τοῦ Οὐάρρωνος. Πιθανὸν ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐχρησιμοποίησεν ὁ συγγραφεὺς καὶ τὰς προσωπικὰς ἐντυπώσεις, ὥς ἀπεκόμισεν ἐκ τῶν ταξειδίων του καὶ ὡς ἀνθύπατος ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὡς ἀσκῶν ἄλλας δημοσίας ἀρχάς. Πολλὰ ὡσαύτως θὰ ἤκουσε καὶ ἐκ προφορικῶν ἀνακοινώσεων ἐκ τοῦ στόματος ἀπολυθέντων στρατιωτῶν καὶ ἐπιστρεφόντων εἰς τὴν πατρίδα περὶ ξένων χωρῶν καὶ ἀνθρώπων. Ἀνευδοιάστως λαμβάνει πρὸς στολισμὸν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ὅ,τι τῷ ἀρέσκει καὶ ὁπουδῆποτε τὸ εὐρίσκει. Οὕτω δὲ χρησιμοποιεῖ εἰδήσεις τοῦ Ἡροδότου περὶ τῶν Λιγυπτίων διὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ ἐν Γαδείροις ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους (3, 15 ἐξ.). Ἡ πηγὴ ἢ παρὰ τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος (3, 669 ἐξ.) περιγράφεται διὰ τῶν αὐτῶν σχεδὸν λέξεων, δι' ὧν καὶ παρὰ τῷ Πομπωνίῳ Μέλῃ.

Τὸν Λίδιον ἀκολουθεῖ ὁ ποιητὴς ἀκόμη ὡς πρὸς τὸν χαρκτηρισμὸν τῶν δύο ἀντιπάλων στρατηγῶν, ἐκεῖθεν δὲ λαμβάνει καὶ τὰς δημηγορίας. Ἐν τούτοις ἡ ἐξάρτησις αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰς ἀμφοτέρα δουλικὴ, οὐδὲ ἀποκλείει καὶ βαθμὸν τινα προσωπικῆς ἐπινοήσεως (7, 282 ἐξ.). Ἐνίοτε βραχεῖά τις σημείωσις τοῦ ιστορικοῦ παρέχει εἰς τὸν Σίλιον τὸ θέμα εὐρυτέρας ἐκτελέσεως, ὅπως λόγου χάριν συμβαίνει ὡς πρὸς τὰς προσαγορεύσεις πρὸ τῆς μάχης πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν πολεμιστῶν (5, 165 ἐξ.).

Καὶ μισεῖ μὲν ὁ ποιητὴς, ὅπως εἶναι φυσικόν, τὸν ἄπιστον ἐχθρόν, ἀλλ' ἔμως ἀναγνωρίζει τὴν πονηρὰν αὐτοῦ ἀρετὴν, τὴν improbam virtutem (1, 58) τοῦ Ἀννίβα, διότι ἐξαίρων τὸν ἡττηθέντα καθιστᾷ ἐνδοξοτέραν τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων. Ποιεῖ δὲ τοὺς νέους τῶν Καπυανῶν ἐνθουσιωδῶς ἐγκωμιάζοντας τὰ κατορθώματα τοῦ πολέμιου (11, 132 ἐξ.). Αὐτὸς δὲ παραβάλλει τὸν Ἀννίβαν πρὸς τὸν Ἀρην, πρὸς τὸν Ἀχιλέα, πρὸς κομήτην, πρὸς θύελλαν, πρὸς τίγριν (1, 433. 7, 120. 1, 461. 468. 4, 331). Δὲν ἐλλείπουσιν ἐκ τοῦ ποιήματος καὶ διαλλακτικαὶ ἰδέαι ἐλέγχουσαι εὐγενῇ φιλανθρωπίαν. Ὡραῖοι λόγου χάριν εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Ἀν-

νίβα παρὰ τὸν νεκρὸν τοῦ Παύλου (40,503) καὶ μεγαλοπρεπὴς ὁ ὑπ' αὐτοῦ προσταχθεὶς ἐνταφιασμός, εἰς ὃν καὶ ὁ ἴδιος παρίσταται. Οὐτε ἡ σύζυγος οὐτε οἱ υἱοὶ ἦσαν παρόντες, οὐτε ἄλλοι ἐξ αἵματος συγγενεῖς, τὰ ὁμοιώματα τῶν προγόνων δὲν ὑφούντο παρὰ τὸ φορεῖον κοσμοῦντα τὴν ἐπικήδειον τελετὴν, ἀλλὰ πᾶσαν ταύτην τὴν ἔλλειψιν ἀναπληροῖ αὐτὸς ὁ πολέμιος, ὁ Ἀννίβας, ὅστις καὶ ἐγκωμιάζει τὸν πεσόντα ἀντίπαλον· Ὑπαγε, λέγει, κόσμημα τῶν Αὐσόνων, ἐκεῖ, ἔνθα προσήκει νὰ πορεύωνται αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνδραγαθησάντων. Φθονεῖ δὲ ὁ ῥήτωρ τὸν ἑνδοξον θάνατόν του. « Ἐμέ, λέγει, ὠθεῖ ἡ Τύχη ἐν ταλαιπωρίαις ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, καὶ δὲν μὲ ἀφίνει νὰ διαγνώσω ποῖον τέλος μὲ ἀναμένει ».

Φιλόστοργος σύζυγος καὶ πατὴρ φαίνεται κατὰ τὸν ἀποχωρισμὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς νεαρᾶς συζύγου καὶ τοῦ μονοετοῦς μικροῦ υἱοῦ (3, 61 ἐξ.). Ἡ σκηνὴ, ἀνεξαρτήτως ὀλίγων πομπωδῶν ῥητορικῶν ἐκφράσεων, εἶναι κατὰ τὰ ἄλλα ἀφελὴς καὶ συμπαθής. Βεβαίως ὅμως δὲν πρέπει νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸ Ὀμηρικὸν παράδειγμα (Ἑκτωρ καὶ Ἀνδρομάχη). Τὸ αὐτὸ δὲ ὕφος τῆς συμπαθείας μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς καὶ ἐκεῖ, ἔνθα πρόκειται νὰ θυσιάσθῃ τὸ τέκνον εἰς τὸν Μολῶχ.

Ἵνα δὲ καταστήσῃ ὀλιγώτερον ἀνιάραις τὰς πυκνάς περιγραφὰς τῶν μαχῶν, ἔπρεπε νὰ κοπιᾷ ὁ ποιητὴς, ἵνα συγκομίσῃ ὅσον τὸ δυνατόν ποικιλωτέρας παραλλαγὰς ἐνδιαφερόντων τύπων, ποιητικῶς ἐκπεφρασμένων μονομαχιῶν καὶ συγκινητικῶν γεγονότων. Εἰς τὴν διάθεσίν του εἶχε ποιητάς, ιστοριογράφους, προφορικὰς ἀνακωνώσεις ἀνδρῶν πολεμησάντων καὶ προσωπικὰς ἀναμνήσεις. Τὰς διαφόρους δὲ ταύτας πηγὰς μετεχειρίσθη μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας, πολλάκις δὲ καὶ μετὰ τέχνης καὶ καλαισθησίας. Ἐδῶ μάλιστα, ἔνθα ἐπρόκειτο περὶ μεμονωμένων πράξεων καὶ περιστάσεων, ὀλιγώτερον ἀκόμη ἐφρόντιζε περὶ τῆς ιστορικῆς ἀκριβείας. Ἐν τούτοις ὅμως ἐθεώρησεν ἄξια χρησιμοποίησεως πλεῖστα γνωστὰ ἤδη περιστατικά, τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Βοῖου λόγου χάριν, ὅστις ἐκδικεῖται τὸν Φλαμίνιον, τὸν ἄλλοτε νικητὴν τῶν ὁμοεθνῶν τοῦ Γαλα-

τῶν (B, 644 ἐξ. πρβλ. Λίβιον 22, 6) καὶ τὸ τοῦ ἀπαισίου ζεύγους, ὅπερ ἄνευ ὅπλων ἀλλήλοφονεῖται διὰ τῶν ὀδόντων (6, 41 ἐξ. Λίβ. 22, 31). Ἐνίοτε συνδυάζει ὁ ποιητὴς ἱστορικόν τι γεγονός πρὸς ἄλλο μεταγενέστερον καὶ μετὰ ποιητικῆς ἐλευθερίας μετασχηματίζει τὸ ὅλον εἰς νέον διήγημα. Διηγεῖται λόγου χάριν ὁ Λίβιος (22, 42), ὅτι κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἐν Κάνναις μάχης δύο Ἰταλοὶ δοῦλοι, οἵτινες κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος εἶχον συλληφθῇ ὑπὸ τῶν Νομάδων, ἐδραπέτευσαν, ἵνα ἐπανέλθωσιν πρὸς τοὺς πρῶην δεσπότης τῶν Ῥωμαίους ἀξιωματικούς. Ἐνώπιον τῶν ὑπάτων, λέγει, ἀνεκοίνωσαν, ὅτι ἐλόκληρος τοῦ Ἀννίβα ὁ στρατὸς ἐκρύπτετο ὀπισθεν τοῦ ὄρους καιροφυλακτῶν. Πρὸς ταῦτα συνδυάζει ὁ Σίλιος ἐν ἄλλο γεγονός, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Τάκιτος (Ἱστορ. 3, 25), ἐκ τῆς αὐτῆς ἴσως πηγῆς ἀντλῶν, ἐξ ἧς καὶ ὁ Τάκιτος, ὅτι ὁδηγῶν κατὰ τὸν πόλεμον τὸν μεταξὺ Βιτελλίου καὶ Βεσπασιανοῦ, υἱὸς τις ἐφόνευσε τὸν πατέρα του, καὶ μόνον μετὰ τὸν φόνον ἀνεγνώρισε τὴν φοβερὰν του πράξιν. Ἐκ τῶν δύο τούτων γεγονότων συμπεφυρμένων σχηματίζει ὁ ποιητὴς τὴν ἐξῆς τραγικὴν ἱστορίαν (9, 66 ἐξ.). Ὁ ἀγαθὸς Σάτρικος εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ κατὰ τὸν πρῶτον Καρχηδονικὸν πόλεμον. Ἐν Σούλμῳ τῇ πατρίδι του, κατέλιπεν ἀπαγόμενος δύο διδύμους υἱούς, βρέφη ἀκόμῃ θηλάζοντα. Τώρα ἐπέστρεψεν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα μετὰ τῶν Γαιτούλων ὡς διερμηνεὺς, καταληφθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ νὰ ἴδῃ τὴν οἰκογένειάν του, ὀραπετεύει κατὰ τὴν νύκτα. Ἐπειδὴ εἶναι ἄοπλος, ἀφαιρεῖ τὰ ὅπλα ἀπὸ τινος νεκροῦ κειμένου ἐπὶ τοῦ πεδίου, χωρὶς νὰ φαντάζεται ὅτι ὁ νεκρὸς, ὃν ἐσκύλευεν, ἦτο ὁ ἕτερος τῶν υἱῶν του, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχε φονευθῇ ὑπὸ Καρχηδονίου. Ὁ ἕτερος υἱὸς φρουρῶν πρὸ τῆς πύλης, ἀναζητεῖ τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφοῦ του, ὅπως τὸ ἐνταφιάσῃ. Αἶφνης διακρίνει ἐρχόμενον ἄνθρωπον ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν πολεμίων. Κρύπτεται ὀπισθεν ἐνὸς μνήματος. Παρατηρήσας δὲ ὅτι ὁ ἐρχόμενος ἦτο μόνος, ἄνευ συνοδῶν, ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ καὶ μακρόθεν ἐμπεγνύει τὸ δόρυ εἰς τὴν ῥάχιν του. Κατόπιν τὸν προφθάνει.

Βλέπει ὅτι τὰ ὅπλα τοῦ ἀγνώστου, ἦσαν τὰ ὅπλα τοῦ ἀδελφοῦ του· καταλαμβάνεται ὑπὸ μανίας καὶ διατρυπᾷ διὰ τοῦ ξίφους του τὸν ἀνόσιον σκυλευτήν. Ἐν τῇ ὀργῇ του προδίδει τὸ ὄνομά του ὡς καὶ τὸ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ· ὁ θνήσκων πατήρ γνωρίζεται εἰς τὸν υἱὸν καὶ δίδει εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τινος συμπλοκῆς τὸν ὕπατον Παῦλον. Ἐπειτα παραμυθεῖ τὸν ἀκούσιον φονέα του διὰ γλυκέων λόγων. Οὗτος μάλιστα προσπαθεῖ νὰ σταματήσῃ τὸ αἷμα τοῦ πληγωμένου, ἀφ' οὗ δὲ ἐξέπνευσεν ὁ πατήρ, αὐτοκτονεῖ καὶ αὐτός, ἀφ' οὗ πρότερον ἐπέγραψεν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ αἵματός του τὴν παραγγελίαν· *fuge proelia*, Varro (= φεῦγε τὰς συμπλοκάς, Οὐάρρων), καὶ ἐνέπηξε τὴν ἀσπίδα εἰς τὴν αἰχμὴν μιᾶς λόγχης. Ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ πατρὸς του. Τὴν ἐπομένην πρωΐαν διέρχεται ἐκεῖθεν μετὰ τῶν λεγεόνων ὁ Οὐάρρων. Οἱ στρατιῶται ἀναγινώσκουσι τὴν παραγγελίαν καὶ παρατηροῦσι τὸ συγκινητικὸν σύμπλεγμα· δεικνύουσιν εἰς τὸν στρατηγὸν τὰς αἵματηράς λέξεις, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀσυνέτως καταφρονεῖ τὴν συμβουλὴν (9, 244 ἐξ.).

Καὶ ἄλλοτε ἐχρησιμοποίησεν ὁ ποιητὴς τὴν πηγὴν ἐκείνην τοῦ Τακίτου. Διηγεῖται δηλαδὴ ὁ Τάκιτος (*Χρονικῶν* 2, 17), ὅτι κατὰ τινὰ μάχην τῶν Χηρούσκων παρὰ τὸν Βίσουργιν (νῦν Βέζερ) ποταμὸν τῆς Γερμανίας, φυγάδες στρατιῶται κατέφυγον εἰς τὰς κορυφὰς τῶν δένδρων, ὅποθεν ἄλλους μὲν κατεβίβαζον διὰ βελῶν, ἄλλους δὲ κατέρριπτον πελεκῶντες τὰ δένδρα. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁμοίον τι πρᾶγμα εἶχε καὶ ἄλλοτε συμβῆ. Ὁ Σίλιος λοιπὸν παραματευόμενος παρεμφερῇ σκηνὴν (4, 475 ἐξ.) περιγράφει πελωρίαν μελίαν καὶ παλαιὰν ὄρυν. Φυγάδες Σικελοὶ ὑπὸ τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ τρόμου παραγκωνίζοντες ἀλλήλους ἀναρριχῶνται ἐπὶ τῶν κλάδων, ἀλλ' οἱ κλάδοι σαθεοὶ ὄντες θραύονται ὑπὸ τοῦ βάρους, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν φυγᾶδων καταπίπτουσιν εἰς τὸ ἔδαφος, ἄλλοι δὲ τρέμοντες ἔνεκα τῶν βλημάτων, κρέμανται ὑψηλά, ἕως οὗ τὸ δένδρον καταρρίπτεται ὑπὸ τοῦ πελέκεως καὶ κατασυντρίβει τοὺς δυστυχεῖς, οἵτινες εἶχον ἐκεῖ καταφύγην.

Περὶ τῆς πίστεως τῶν ἵππων πολλὰς διηγῆται εἶχον οἱ παλαιοί. Λέγεται παραδείγματος χάριν ὅτι ὁ ἵππος τοῦ Ἀντιόχου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κυρίου του, ἐπειδὴ δὲν ᾔθελεν ὑπὸ ἄλλου νὰ ἵππευθῇ, ἀφηνίασεν ἔχων ἀναβάτην Γαλάτην τινά, ἐπήδησε κατὰ τινος κρημοῦ καὶ συνέτριψεν ἑαυτὸν καὶ τὸν ἵππεά (Πλίν. Φυσ. Ἱστορ. 8,42,158). Παρομοίαν συγκινητικὴν διήγησιν ἔχει καὶ ὁ Σίλιος (10,449 ἐξ.). Ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐν Κάνναις Ῥωμαῖος ἀνὴρ πνέει τὰ λοίσθια. Ὁ ἵππος αὐτοῦ εἶχε ληφθῇ ὡς λάφυρον ὑπὸ τινος Καρχηδονίου, ὅστις καὶ τὸν ἵππεύει. Ὁ Καρχηδόνιος εὐρίσκεται μετὰ τῶν ἀκολουθούντων τὸν Ἀννίβαν ἐπιθεωροῦντα τὸ πεδίου. Ὁ ἵππος μακρόθεν ἀναγνωρίζει τὸν κύριόν του, ἀνορθοῖ τὰ ὦτα, χρεμετίζει καὶ διατρέχει καλπάζων τὸ ἐκ τοῦ αἵματος ὀλισθηρὸν ἔδαφος. Σπεύδει πρὸς τὸν θνήσκοντα διαπηδῶν σωρὸν πτωμάτων, κλίνει πρὸς αὐτὸν τὸν τράχηλον καὶ τοὺς ἐμπροσθίους πόδας καὶ τῷ προσφέρει τὴν ῥάχιν του ὅπως ἀναβῇ.

Ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἑννιος ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ πινακοθήκῃ τῶν Χρονικῶν αὐτοῦ ἔταξε τοὺς προγόνους τῶν εὐγενῶν οἰκῶν τῆς Ῥώμης, οὕτω καὶ ὁ Σίλιος περιεστοίχισε τὸν μέγαν τῆς Ῥώμης στρατηγὸν διὰ τῶν εὐγενῶν ὀνομάτων τοῦ Κουρίωνος, τοῦ Πείσωνος, τοῦ Γάλθα, τοῦ Κεθήγου, τοῦ Βρούτου καὶ ἄλλων. Ἀγαπᾷ δ' ἐνίοτε νὰ παρεμβάλλῃ καὶ τὰ ὀνόματα ἀνδρῶν διαπρεφάντων εἰς τὰ γράμματα, ἀναφέρων τοὺς δῆθεν προγόνους αὐτῶν. Ἐν τῷ καταλόγῳ, ὃν προτάσσει τῆς ἐν Κάνναις μάχης, ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἀρπινάτης Τούλλιος, οὗ ὁ ἀπόγονος ἐμελλε νὰ πληρώσῃ τὸν κόσμον διὰ τῆς εὐφραδείας του καὶ νὰ θαμᾷσῃ διὰ τῶν ἀστραπῶν τῆς ῥητορείας του μαρινώδεις πολέμους (8,404 ἐξ.). Ἐν τῇ μάχῃ φονεύεται τις Μαικήνας, Τυρρηνῶν βασιλέων ἀπόγονος (10,39 ἐξ.). Ἐν Νώλῃ μνημονεύεται τις ἐκ Παταβίου Παιδιανός, ἵσα προσφιλὴς εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὰς Μούσας ὅπως καὶ εἰς τὸν Ἄρην (12,212 ἐξ.), εἶναι δὲ αὕτη λεπτὴ φιλοφροσύνη πρὸς τὸν ὀλίγον πρεσβύτερον σύγχρονον τοῦ ποιητοῦ Ἀσκώνιον Παιδιανόν, τὸν λόγιον ἄνδρα (88 μ. Χ.), οὗτινος τὰ

εἰς Βιργίλιον καὶ Κικέρωνα ὑπομνήματα θὰ ἐτίμα βεβαίως κατὰ πολὺ ὁ Σίλιος, ὅστις ἦτο λάτρης ἐνθουσιώδους ἀμφοτέρων. Εἰδικώτερον δὲ καὶ ἐπισημότερον διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῆς Καλλιόπης μνημονεύεται ὁ ποιητὴς Ἐννιος καὶ ἡ ἐν Σαρδηνίᾳ ἐπιδειχθεῖσα ἀνδρεία του (12,387 ἐξ. πρβλ. τόμ. Α' σ. 38). Ἡ γενεαλογία τοῦ νεαροῦ κεντυρίωνος τῶν Ῥωδαίων, ἣτις δι' αὐτοῦ κατεστάθη περιώνυμος, φθάνει ὡς καὶ ὁ ἴδιος καυχᾶται ἐν τῷ ποιήματί του, μέχρι τοῦ βασιλέως Μεσσάπου. Ὅπως ὁ Ὀρφεὺς μετὰ τῶν Ἀργοναυτῶν, οὕτω καὶ ἐκεῖνος εἶχεν ἐκστρατεύσῃ μετὰ τῶν Μεσσαπίων, προστατεύεται δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις γινώσκει ἤδη ὅτι πρῶτος ὁ Ἐννιος θὰ κάμῃ τὸν Ἑλικῶνα νὰ ἀντηχῇ ἐκ λατινικῶν ποιημάτων καὶ λαμπρῶς θὰ ὑμνήσῃ τοὺς πολέμους τῆς Ῥώμης. Τὸ βέλος αὐτοῦ διατρυπᾷ τὸν Σάρδον στρατηγὸν Ὅστιν, οὗ τὸν θάνατον ῥητῶς ἀναφέρει καὶ ὁ Λίβιος, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ Ἐννιος εἶχεν ἐνθυμηθῇ ἐν τῷ ποιήματί του ἀνδραγάθημά τι ἰδικόν του. Ὁ νεαρὸς Σικελὸς Δάφνις εἶναι ἀπόγονος τοῦ περιφήμου βουκολικοῦ ἀοιδοῦ (14,462 ἐξ.), ἐν δὲ τῇ περιγραφῇ τῆς Σικελίας δὲν ἐλησμονήθη πάλιν ὁ Δάφνις (14,28 ἐξ.). Λαμπρὸν μνημεῖον ὡσαύτως ἔστησεν ὁ Σίλιος εἰς τὸν Ἀρχιμήδην καὶ τὴν ἐπιστήμην του, περιγράφων τὴν ἄλωσιν τῶν Συρακουσῶν (14,341 ἐξ. 676 ἐξ.). Λίαν δὲ χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι μεταξὺ τῶν σκιῶν, αἵτινες ἐμφανίζονται εἰς τὸν Σκηπίωνα, καταλέγεται καὶ ὁ Ὅμηρος (13,785 ἐξ.), ἀλλ' ὅλως διάφορος ἢ ὅπως φαντάζεται αὐτὸν ἡ κοινὴ παράστασις· εἶναι ἀγνὴ μορφή νεανίου, τὴν δὲ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ τραχήλου καταρρέουσιν κόμην του κοσμεῖ πορφυροῦν διάδημα. Εἶναι θεία ἡ μορφή του, τὸ μέτωπόν του λάμπει, καὶ πολλαὶ ψυχαὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἐπιφωνοῦσαι τὸν παρακολουθοῦσιν. Ἡ ἱερεία τοῦ Φοίβου ἐπιβεβαιοῖ πόσον ὑψηλὸν δαιμόνιον εἶχε ζήσει ἐντὸς τοῦ στήθους του, ὁ δὲ Σκηπίων εὖχεται τοιοῦτος ἀοιδὸς νὰ εὐρεθῇ ἵνα ὑμνήσῃ καὶ τὰς Ῥωμαϊκὰς πράξεις· πόσον ἰσχυρότερον θὰ ἐνετυποῦτο τότε εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπογόνων! Ὅπως ὁ Ἀλέξανδρος, οὕτω καὶ ὁ Σκηπίων θεωρεῖ μακάριον τὸν Ἀχιλλέα,

διότι ἔσχε τὸν Ὅμηρον ὑμνητὴν. Ἐγκωμιάζεται δὲ τοιοῦτοτρόπως ὁ μεταγενέστερος διάδοχος τοῦ ἀνεφίκτου Διδασκάλου, ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ ὁποίου βαδίζει καὶ αὐτός, ὅπως πάντες οἱ ἐπικοί ποιηταί.

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ περιγραφαί, αἵτινες εἶναι τὸ φυσικὸν ἀκούθημα ὁμοίων περιστάσεων, καὶ τὰς ὁποίας ὁ ποιητὴς ἦτο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἀποφύγῃ. Πῶς ἡδύνατο λόγου χάριν νὰ τολμήσῃ πραγματευόμενος τὴν μάχην τὴν παρὰ τὸν Τρεβίαν ποταμόν, νὰ μὴ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παράδειγμα τῆς Ἰλιάδος; Καὶ ἐκεῖ ἐξογκοῦται ὀργίλος ὁ ποταμός, ὁ δὲ Σκηπίων ἀπειλεῖ, ὅτι θὰ τὸν διαχωρίσῃ καὶ θὰ τῷ ἀφαιρέσῃ τὸ μεγαλεῖόν του. Τὰ ὕδατα ὅμως αἰεὶ μᾶλλον ἀνέρχονται καὶ περιβάλλουσι τὸν ὕπατον. Ὁ θεὸς ἐγείρει τὴν κεφαλὴν καὶ τὸν προκαλεῖ νὰ ἀγωνισθῶσιν εἰς τὸ πεδῖον. Ἀλλ' ἢ Ἀφροδίτῃ καλεῖ τὸν Ἡφαιστον, ὅστις ἀναφλέγει τὰ δάση παρὰ τὴν ὄχθην καὶ ξηραίνει τὸν ποταμὸν (4, 638 ἐξ.). Ὅταν δὲ ὁ Ἀννίβας περίφροντις διὰ τὸ τραῦμα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μάγωνος, ὁδηγεῖ αὐτὸν πρὸς τὸν ἱατρόν, ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Μενέλαον τῆς Ἰλιάδος (4, 148 ἐξ.).

Ἀμεσώτερον ὅμως σχετίζονται τὰ Καρχηδονιακά τοῦ Σιλίου πρὸς τὴν Αἰνείαδα (ἥτις εἶναι ἡ ῥωμαϊκὴ διασκευὴ τῆς Ἰλιάδος ὁμοῦ καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας) καὶ καθ' ὅλου καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἡ ἐνέργεια τῆς Ἡρας καὶ τῆς Ἀφροδίτης εἶναι ἡ αὐτή. Ἡ Ἡρα προστατεύει τοὺς Καρχηδονίους καὶ μηχανορραφεῖ κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Ἀφροδίτῃ προστατεύει τοὺς Αἰνεάδας καὶ μεσιτεύει ὑπὲρ αὐτῶν πρὸς τὸν Δία, ὅστις καὶ παραμυθεῖ αὐτὴν διὰ λαμπρῶν ὑποσχέσεων προλέγων ἄριστον τὸ μέλλον τῶν ὑπ' αὐτῆς προστατευομένων (3, 557 ἐξ.). Τὴν Ἡραν ὑπηρετεῖ ἡ Τισιφόνῃ, ὅπως ἐν τῇ Αἰνείαδι ἡ Ἀλχηκτώ. Ἡ Ἡρα ζητεῖ παράτασιν τῆς ζωῆς τοῦ Ἀννίβα καὶ σφύζει αὐτὸν ἐκ τῆς μάχης, ἐπιδεικνύουσα εἰς αὐτὸν ἐν ὀπτασίᾳ τὸν Σκηπίωνα, ὃν καταδιώκει ἕως ὅτου ἐξαφανίζεται εἰς τὰ νέφη (17, 34). Ἐντελῶς ὁμοίως φέρεται πρὸς τὸν Τοῦρνον ἡ θεὰ καὶ παρὰ Βιργί-

λίῳ (Αἰν. 10, 606 ἐξ.). Ἄλλ' ὁ Σίλιος μεταχειρίζεται ἀκόμη πλείοτερον τοῦτο τὸ τέχνασμα. Αὐτὴ ἡ Ἥρα, ὑπὸ μορφὴν βοσκοῦ, ἀποπλανᾷ τὸν ὑπ' αὐτῆς προστατευόμενον ἵνα τὸν προφυλάξῃ ἀπὸ παρακεκινδυνευμένης πράξεως (17, 567 ἐξ.), ὅπως καὶ πρότερον τὸν εἶχε σῶτῃ καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκ τοῦ Παύλου (10, 83 ἐξ.). Εἰς τὸν εὐνοούμενόν της ἐπιδεικνύει τὴν ὑπεροχὴν δυνάμιν τῶν θεῶν ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Ῥώμης καὶ πείθει αὐτὸν ὅτι μία ἐπιθεσις, ἣν ἔμελλε νὰ κάμῃ εἶναι ἀνωφελὴς (12, 701 ἐξ.), ὅπως ἡ Ἀφροδίτη ἀφίνει τὸν Αἰνεῖαν νὰ διῶδῃ τοὺς θεοὺς, οἵτινες συμμετέχουσιν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Τροίας (Αἰν. 2, 588 ἐξ.). Ἡ τελευταία συνδιάλεξις μεταξὺ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἥτις παρασκευάζει τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἐγράφη κατ' ἀπομίμησιν ὁμοίου διαλόγου παρὰ τῷ Βιργιλίῳ (12, 791 ἐξ.). Ἄλλαι δὲ πάλιν ὁμοιότητες προεκλήθησαν ὑπὸ παρεμφερῶν περιστάσεων. Ἡ ἔρις μεταξὺ τῶν κομμάτων ἐν τῇ συγκλήτῳ τῆς Καρχηδόνας (2, 270 ἐξ.) ὁμοιάζει πρὸς τὴν παρὰ τῷ Λατίνῳ διαπραγματεύσιν (Αἰν. 11, 300 ἐξ.), καὶ ἐδῶ μὲν ἔχομεν τὸν Δράγκην λαλοῦντα κατὰ τοῦ Τούρνου (336 ἐξ.), παρὰ δὲ τῷ Σιλίῳ τὸν Ἄννωνα κατὰ τοῦ Ἀννίβα (2, 279 ἐξ.). Ὅπως μετὰ τὸν προσποιητὸν ἀπόπλουν τῶν Ἑλλήνων χύνονται οἱ Τρῶες ἔξω τῆς πόλεως καὶ περιεργάζονται τὸ ἐγκαταλειφθὲν στρατόπεδον τῶν πολεμίων (Αἰν. 2, 27 ἐξ.), οὕτω καὶ οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἀπέλασιν τοῦ Ἀννίβα (12, 744 ἐξ.). Μέχρι καὶ τῶν λεπτομερειῶν ἀκόμη ὁμοιάζει ἡ δεξίωσις τοῦ Σκηπίωνος παρὰ τῷ Σύφακι (16, 191 ἐξ.) πρὸς τὴν δεξίωσιν τοῦ Αἰνείου παρὰ τῷ Εὐάνδρῳ (Αἰν. 8, 154 ἐξ.). Γραμμὴν πρὸς γραμμὴν ἀμιλλᾶται ἡ περιγραφὴ τοῦ Ἀτλαντος τοῦ Σιλίου (1. 201 ἐξ.) πρὸς τὴν τοῦ Βιργιλίου (Αἰν. 4, 246 ἐξ.). Ὁ μὲν Αἰνεΐας ἐν τῷ ναῷ τῆς Καρχηδόνας περιεργάζεται εἰκόνας τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου (Αἰν. 1, 453 ἐξ.), ὁ δὲ Ἀννίβας ἐν τῷ ναῷ τοῦ Λιτέρνου ἐν Καμπανίᾳ εἰκόνας τοῦ πρώτου Καρχηδονιακοῦ πολέμου (6, 653 ἐξ.). Ἐκτὸς δὲ τῶν παρὰλλήλων τούτων χωρίων, ὑπάρχουσι καὶ ὁμοιότητες ἐν τῇ πε-

ριγραφῇ ὅπλων, ἱματίων, χωρῶν, μαχῶν. Ἐπειτα καὶ στίχοι ὅλοι μετ' ἐλαχίστων ἀλλοιωσέων παραλαμβάνονται παρὰ τοῦ Βιργιλίου, ἄλλοι δὲ ἔχουσιν ὁμοίαν τὴν ἀρχὴν ἢ ὅμοιον τὸ τέλος, πλειστάκις δὲ ἡ φρασεολογία τοῦ Σιλίου εἶναι ἀπομίμησις τῆς φρασεολογίας τοῦ Βιργιλίου. Καὶ ὅμως θὰ ἡδικοῦμεν τὸν ποιητὴν ἂν ἠθέλομεν ὑποτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ ἔνεκα τῆς διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐπιδείξεως τοῦ σεβασμοῦ τοῦ πρὸς τὸν ἀνεγνωρισμένον αὐτοῦ Διδάσκαλον. Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ποιήματι πολλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ὅλου καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις, ὧν ἡ ἀξία εἶναι ἀποδοτέα εἰς προσωπικὴν τοῦ ποιητοῦ ἐπινόησιν.

Πολλὰ καὶ παντοειδῆ εἶναι ἐν τοῖς Καρχηδονιακοῖς καὶ τὰ ἐπεισόδια. Σχεδὸν ὁλόκληρον τὸ ἔκτον βιβλίον πληροῦται ὑπὸ ἀναμνήσεων τοῦ προτέρου πολέμου καὶ ἔχει χαρακτῆρα ἐπεισοδιακόν. Τὸ πλεῖστον δὲ τοῦ βιβλίου μέρος ἀφιερῶνται εἰς τὴν μνήμην τοῦ Ῥηγούλου (στχ. 62—551). Ὁ βαρέως πληγείς υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος στρατηγοῦ κατέφυγεν εἰς τὴν ταπεινὴν καλύβην ἐνὸς βετερανοῦ, ὅστις εἶχε διατελέσῃ πιστὸς στρατιώτης τοῦ Ῥηγούλου. Οὗτος διηγεῖται πρὸς τὸν ξένον αὐτοῦ τὸν περίφημον ἀγῶνα πρὸς τὸν τεράστιον δράκοντα παρὰ τὸν ποταμὸν Βαγρὰδαν τῆς Λιβύης, περὶ τῆς νίκης τοῦ Ξανθίππου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τοῦ πατρὸς του, περὶ τῆς εἰρηνικῆς αὐτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην ἀποστολῆς, περὶ τῆς ἡρωϊκῆς του πίστεως καὶ τῆς φοβερᾶς του ἀγωνίας. Πηγὴ δὲ πάντων τούτων φαίνεται, ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τὸν ποιητὴν τὸ νῦν μὴ ὑπάρχον ὄγδοον βιβλίον τοῦ Λιβίου. Ἀπαξ ἀκόμῃ ἐν τῷ αὐτῷ ἔκτῳ τῶν Καρχηδονιακῶν βιβλίων μνημονεύεται ἐν ταῖς τοιχογραφίαις τοῦ Λιτέρνου ὁ πρῶτος πόλεμος μέχρι τῆς συνάψεως τῆς εἰρήνης. Ὡς ἐκ περισσοῦ δὲ καὶ ἡ ἀσπίς, ἣν ὁ Ἀννίβας ἔλαβεν ὡς δῶρον παρὰ τῶν Ἰσπανῶν ἔχει εἰκόνας τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως (2, 395 ἐξ.).

Παρ' αὐτομόλων, παρ' αἰχμαλώτων καὶ παρὰ ἰθαγενῶν πολλὰ μαθαίνει ὁ Ἀννίβας περὶ τῆς παλαιτάτης τῆς Ῥώμης ἱστορίας, περὶ τοῦ Παλλαδίου, ὅπερ καταλειφθὲν ὑπὸ τοῦ Διομήδους εἰς

τὴν Αἰνείαν διαφυλάττει τὴν Ῥώμην ἀπὸ πάσης ξενικῆς κυριαρχίας (13, 30 ἐξ.), περὶ τῆς Κλοιλίας (10, 476 ἐξ.), ἥς ἡ ἱστορία παρεμβάλλεται ὀλίγον ἀποτόμως, καὶ περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῶν Φαβίων (7, 20 ἐξ.). Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν Κύμῃ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, μακθάνει παρὰ τινος Καπυανοῦ τὰ περὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ τούτου μυθολογούμενα (12, 83 ἐξ.). Κάμνει ἔπειτα ἐν εἶδος περιηγήσεως εἰς τὰ περίχωρα τῆς Νεαπόλεως, ἐκεῖ δὲ ἐπιδεικνύονται εἰς αὐτὸν πάντα τὰ ἀξιοθέατα (12, 85 ἐξ.). Μετὰ συμπαθείας δ' ὁ ποιητὴς ἐγκωμιάζει τὴν ὠραίαν Καμπανίαν. Ἐπαινεῖ τὴν Παρθενόπην ὡς τερπνὸν τῶν Μουσῶν ἐνδιαίτημα, ἔνθα ὁ βίος εἶναι εὐάρεστος εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀποσύρονται εἰς ἀπραγμοσύνην (12, 31 ἐξ.). Ὁ δεινὸς κιθαριστής, ἕστις κατὰ τὴν μάχην ἐπλήγη ἐν τῷ θάσει ὑπὸ δόρατος, συλλογίζεται ἀποθνήσκων τὰς εὐκάρπους ἀμπέλους τῆς πατρίδος του, τοῦ θελκτικοῦ Συρρέντου, ἔνθα γλυκὺς πνέει ὁ ζέφυρος (5, 464 ἐξ.). Ἐπειδὴ ὁ Ἀννίβας κατέστρεψε διὰ πυρὸς τὰς εὐλογητάς ἀμπέλους τοῦ Φαλέρνου, διηγεῖται ὁ ποιητὴς ἐν ἀφελεῖ ἐπεισοδίῳ (7, 162, ἐξ.), πῶς ὁ Διόνυσος ἔτυχέ ποτε φιλικῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῷ γέροντι Φαλερνῷ καὶ πῶς ὁ θεὸς πρὸς ἀνταμοιβὴν παρέσχεν εἰς αὐτὸν τὸν φερώνυμον πολύτιμον οἶνον. Ὡς φίλος δὲ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν παραλείπει τὴν εὐκαιρίαν τοῦ νὰ περιγράψῃ τὰ θαυμάσια τῶν Συρακουσῶν, τὴν λαμπρότητα τῶν οἰκοδομῶν καὶ τῶν κήπων αὐτῶν, νὰ ἐξάρῃ δὲ τὸ πλῆθος καὶ τῶν πολεμικῶν τροπαίων, ἅτινα ἔστησεν ἡ πόλις, καὶ τῶν κλασικῶν καλλιτεχνημάτων, τὰ ὁποῖα τὴν κοσμοῦσιν (14, 641 ἐξ.). Ὁ Ἀννίβας εἰσέρχεται εἰς τὴν γοητευτικὴν Καπύην· ἡ πόλις πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου κατακτητοῦ παραθέτει μεγαλοπρεπὲς συμπόσιον, ῥαψῳδὸς δὲ τις ψάλλει πρὸς τὸν ἤχον τῆς κιθάρας τοὺς μεγάλους προγόνους τοῦ Κάπυος μέχρις αὐτοῦ τοῦ Διός (11, 270 ἐξ.). Οὗτος ἀρχίζει ἡ ἐκνευριστικὴ εὐμάρεια, εἰς ἣν οἱ Καρχηδόνιοι παραδίδονται ἐν τῇ ἐλληνικῇ πόλει. Ἡ Ἀφροδίτη ἵνα καταβάλῃ κατὰ τὸν ἑαυτῆς τρόπον τοὺς ἐν τῷ πολέμῳ ἀποδειχθέντας ἀκα-

ταβλήτους, καλεῖ τοὺς Ἑρωτας ἵνα ἐκπέμψωσι κατ' αὐτῶν τὰ βέλη των (385 ἐξ.). Καὶ πάλιν ἀκροᾶται ὁ Ἀννίβας τοῦ ἀοιδοῦ, ὅστις ἐν ἐνθουσιώδει ᾠσματι δοξάζει τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως, οἷαν ἐξήσκησαν ἄλλοτε ὁ Ἀμφίων, ὁ Ἀρίων, ὁ Χείρων, ὁ Ὀρφεύς (440 ἐξ.).

Ὁ Σίλιος ἐμμένει πιστὸς εἰς τὴν πατροπαράδοτον σχέσιν τῆς τύχης τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν μῦθον τὸν Τρωϊκόν. Κατ' ἐπανάληψιν ὑποδεικνύει τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους εὐνοίαν τῆς Ἀφροδίτης καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς δυσμένειαν τῆς Ἥρας, καθὼς καὶ τὰς αἰτίας τούτου τοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τῶν δύο θεαινῶν. Ἐνίοτε δὲ στενοχωρεῖ τὰ πράγματα, ὥστε νὰ εὕρῃ ἀφορμὴν νὰ παρεμβάλλῃ καὶ τινὰ μῦθον χάριν ποικιλίας, προσδίδων εἰς αὐτὸν τὴν χαρίεσσαν μορφήν ἐπυλλίου. Ὅτε ὁ στόλος τῶν Καρχηδονίων ἐπλησίαζε πρὸς τὴν Ἰταλικὴν ἀκτὴν, αἱ θυγατέρες τοῦ Νηρέως καταφεύγουσιν ἔντρομοι εἰς τοῦ Πρωτέως τὸ σπήλαιον, αὗτος δὲ χαριέντως διηγεῖται πρὸς αὐτάς τὴν κρίσιν τοῦ Πάριδος καὶ τὸ πῶς ἐξ αἰτίας ἐκείνης τῆς κρίσεως οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰνείου προστατεύονται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Πρὸς ταῦτα συνδυάζει ὁ προορατικὸς θαλάσσιος γέρων τὴν προφητείαν περὶ τῆς ἐν Κάνναις ἡττης, φανερῶναι ἔμως καὶ τί προσρίζουσιν οἱ θεοὶ ὡς πρὸς τὸν Σικελίωνα, τὸν νικητὴν τοῦ Ἀννίβα, καθὼς καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος (7,409 ἐξ.). Μετὰ τινος δὲ στενοχωρίας πάλιν κατορθώνει ὁ ποιητὴς νὰ διηγηθῇ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἄννης, ἥτις μετὰ τὸν θάνατον τῆς ἀδελφῆς Διδόως, κατέφυγε πρὸς τὸν Αἰνεΐαν, καὶ πῶς ἐπὶ τέλους ἐτιμήθη διὰ θεῶν τιμῶν ἐν τῇ πηγῇ τοῦ Νουμικίου ποταμοῦ τῆς Λατίνης (8, 39 ἐξ.). Ἐνταῦθα δὲ ὁ Σίλιος ἐξαρτᾶται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ Ὀβιδίου (Fast 3, 523 ἐξ.), οὗτινος μόνον ποικίλλει τὴν διήγησιν δανεισθεὶς καὶ τινὰς λεπτομερείας ἐκ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῆς Αἰνειάδος.

Παρεμβάλλει δὲ ὁ ποιητὴς καὶ μύθους αἰτιολογικοὺς (ιδ. τόμ. Β' σ. 454), ὅσους δίδεται ἀφορμὴ ἐκ τῆς μνείας διαφόρων τόπων. Ἀναφέρει λοιπὸν κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀννίβου ἐπὶ

τῶν Πυρηναίων, τὴν τύχην τῆς ταλαιπώρου Πυρήνης, καθ' ἧς εἶχε ποτε ἀμαρτήσῃ ὁ Ἡρακλῆς (3, 420 ἐξ.), λαβὼν ὡς φαίνεται τὴν ὕλην ἐκ τοῦ Οὐάρρωνος. Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Τρασυμένου, τοῦ περικαλλοῦς νεανίου, ἐν ἣ νύμφῃ τῆς λίμνης ἔσυρεν εἰς τὰ βάθη τῶν ὑδάτων, ἐγράφη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ μύθου τοῦ Ὑλα (5, 9 ἐξ.).

Ἐκπληξιν, ἀλλὰ καὶ πραγματικὴν ψυχαγωγίαν προξενεῖ ἡ ὠραία περιγραφή τοῦ Πανός, ὅστις ὑπὸ τοῦ Διὸς εἶχεν ἀποσταλῆ εἰς τὴν Καπύην, ὅπως ἐμπνεύσῃ τὴν πρῶτην εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νικητῶν (13, 326 ἐξ.). Ἡ τοιαύτη ἀντίληψις τοῦ θεοῦ, ὡς μέσου καταπραϋντικοῦ, εἶναι ἀσυνήθης. Εὐνόητον εἶναι ὅτι οἱ ποιμένες τῆς Καμπανίας ἐσέβοντο τὸν Πᾶνα ὅσον καὶ οἱ τῆς Ἀρκადίας, φαίνεται δὲ ὅτι ἰδιάζουσαι τιμαὶ ἀπενέμοντο πρὸς αὐτὸν ἐν Καπύῃ. Ὁ ποιητὴς περιγράφει τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ταχύποδος καὶ εὐτραπέλου ὀρειβάτου, ὡς ἂν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν εἰκόνα αὐτοῦ. Πεύκινος στέφανος σκεπάζει τοὺς κροτάφους του, ἀπὸ τοῦ ἐρυθροῦ μετώπου του προεξέχουσι δύο μικρὰ κέρατα, τὰ ὦτα αὐτοῦ εἶναι ὠρθωμένα, μικρὸν δὲ καὶ ἄτακτον γένειον καταπίπτει ἐκ τῶν σιαγόνων του. Εἰς τὴν χεῖρα κρατεῖ ράβδον ποιμενικὴν, τὸ δὲ ἀριστερὸν πλευρὸν του καλύπτει δέρμα δορκάδος. Βαδίζει ὡς ἂν ἐπέτα καὶ μόλις ψαύει τὸ ἔδαφος ὁ τράγειος αὐτοῦ ποῦς, ἐν ᾧ διαπερᾷ κρημνώδεις βράχων κορυφάς. Ἐνίοτε στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ μειδιῶν παρατηρεῖ τὴν μικρὰν οὐράν, ἥτις τὸν παρακολουθεῖ. Ἐπισκιάζει διὰ τῆς χειρὸς τὸ μέτωπον πρὸ τοῦ θαμβώνοντος ἡλίου καὶ ἐπισκοπεῖ τὸ ὄρος, μακρὰν δὲ ἀπὸ τῆς ἱερᾶς κορυφῆς τοῦ προσφιλοῦς εἰς αὐτὸν Μαινάλου, ἀντηχοῦσιν οἱ γλυκεῖς φθόγγοι τῆς βουκολικῆς σύριγγος, τοὺς ὁποίους ἀκολουθοῦσι τὰ ποιμένα. Ταῦτα δὲ ἀναγινώσκοντες φανταζόμεθα πόσον ἡ καρδία τοῦ ποιητοῦ διεστάλη ἐν τῷ ἀγροτικῷ βίῳ διὰ τοῦ ξέρος τῶν βουνῶν.

Ἄν τις ἐρωτήσῃ τίς εἶναι ἡ θεμελιώδης ἰδέα ἡ ἀποτελοῦσα τὸ κεντρικὸν σημεῖον τοῦ διεξοδικοῦ τούτου ποιήματος, μίαν μό-

νον ἀπόκρισιν δύναται νὰ λάβῃ, ὅτι δηλαδὴ κεντρικὴ τοῦ ποιήματος ἔννοια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἄλλη, ἢ ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ἔθνους, αἵτινες προῆλθον ἐξηγνισμέναι καὶ νικηφόροι ἀπὸ χαλεπῶν ἀγώνων καὶ ἐπεσφράγισαν δι' αἵματος τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου ἡγεμονίας. Ὅπως κατὰ τὴν ἐσπέραν θυελλώδους ἡμέρας μία ἀκτὺς ἡλίου διαπερᾷ τὰ βεβαρυμένα ἀκόμη καὶ βροχερὰ σύννεφα, οὕτω καὶ ἡ παρὰ τὴν Τρασυμέννην ἡττα καταλήγει διὰ μιᾶς ἐμολογίας τοῦ ἐχθροῦ, ἥτις ὁμοιάζει πρὸς παρήγορον προφητείαν. Περὶ τοῦ Πύρρου διηγεῖται ὁ ποιητής, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Τάραντι νίκην ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πεσόντων Ῥωμαίων, οἵτινες πάντες ἔκειντο φέροντες τὰς πληγὰς ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ κρατοῦντες ἀκόμη εἰς τὰς χεῖρας τὸ ξίφος καὶ ἔχοντες τὴν ὄψιν ἀπειλητικὴν, ἀνεφώνησε μετὰ θαυμασμοῦ πόσον εὐκόλον θὰ ἦτο εἰς ἐμὲ τοιοῦτους ἂν εἶχον ἄνδρας νὰ κατακτῇσω τὸν κόσμον! Τὰς αὐτὰς λαμβάνει ἐντυπώσεις καὶ τὸν αὐτὸν ἐκφράζει θαυμασμὸν περὶ τὴν δαίτην μιᾶς αἱματηρᾶς ἡμέρας καὶ ὁ Ἀννίδας (5,668)· χώρα, λέγει, τοιοῦτους παράγουσα μεγαθύμους ἄνδρας, βεβαίως ὑπὸ τῆς μοίρας θὰ προωρίσθῃ ἵνα ἄρξῃ τοῦ κόσμου, ἂφ' οὗ καὶ ἡττωμένη νικᾷ.

Μὲ ὀδυνηράν ὑπερηφάνειαν κάμνει ὁ ποιητής τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ἐν Κάνναις συμφορᾶς (9,346 ἐξ.). «Εἶθε, Ῥωμαῖε, νὰ φέρῃς εἰς τὸ μέλλον τὴν εὐτυχίαν διὰ τῆς αὐτῆς μετριοπαθείας, δι' ἧς τότε ὑπέμεινας τὴν συμφοράν. . . . Παῦσον τὰ δάκρυα καὶ λάτρευσον τὰ τραύματα, ἐξ ὧν θὰ ἀναβλύσῃ διὰ σὲ κλέος αἰώνιον. Οὐδέποτε ἄλλοτε θὰ ὑπάρξῃς μεγαλυτέρα, ὦ Ῥώμη!» Καὶ μετὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ πῶς ἐν Ῥώμῃ ἐδέχθησαν οἱ πολῖται τὴν ἀγγελίαν τῆς καταστροφῆς, καταλήγει τὸ δέκατον βιβλίον διὰ τῶν ἐξῆς λόγων· «Αὕτη ἦτο ἡ Ῥώμη τότε. Ἄν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἀνατραπῶσι κατόπιν τὰ ἔθνη τῆς, κάλλιον θὰ ἦτο νὰ ὑπῆρχες ἀκόμη, Καρχηδών!».

Τὸ ποίημα τοῦτο, τοῦ ὁποίου κυρία ὑπόθεσις εἶναι ἡ συμφορὰ καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἀνύψωσις τῆς Ῥώμης, σκοπὸν εἶχε νὰ ὑπενθυ-

μίση εἰς τοὺς διεφθαρμένους συγχρόνους τὰς βάσεις καὶ τοὺς ὅρους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μεγαλείου, καθὼς καὶ τὰς παλαιὰς καὶ σεμνὰς τοῦ ἔθνους ἐκείνου ἀρετάς. Εἰκόνα γνησίας ῥωμαϊκῆς ἀρετῆς (virtus) παρέχει ὁ ἀετοφόρος ἥτοι σημαιοφόρος ἐκεῖνος, ὅστις τρωθεὶς θανασίμως, ἀποσύρεται μὲ ἐξηντλημένα μέλη, ὅπως φέρη εἰς ἀσφαλὲς μέρος τὸ ῥωμαϊκὸν σύμβολον, ἀλλὰ πίπτει ἐν τῷ μεταξὺ λιπόθυμος ἐν τῷ μέσῳ σωροῦ πτωμάτων, καλύπτει διὰ τοῦ σώματός του τὸν ἀετόν, ἐξυπνᾷ μόλις κατὰ τὴν ἐπομένην πρωΐαν, μετὰ κόπου ἀνεγείρεται καὶ θάπτει αὐτὸν ἐπιμελῶς εἰς τὸ χῶμα, ἵνα ἀποθάνῃ κατόπιν ἥσυχος (6, 14 ἐξ.).

Ἵπὲρ πᾶν ἄλλο τιμᾷ ὁ ποιητὴς τὴν πίστιν (fides) καὶ θρηνεῖ ὅτι ἡ ἀρετὴ αὕτη κατ' ὄνομα μόνον εἶναι τώρα ἐπὶ τῆς γῆς γνωστὴ (1, 329). Ὅπου εὕρισκει εὐκαιρίαν ἀφίνει αὐτὴν νὰ διαφαίνεται καὶ νὰ ἐπεμβαίνῃ ὡς τινα θεότητα (2, 497, 13, 281 ἐξ.), ἢ φέρει αὐτὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὡς παράδειγμα. Τυρρηνός τις εἶχεν αἰχμαλωτισθῆ κατὰ τὴν μάχην τὴν παρὰ τὴν Τρασυμένην λίμνην. Οἱ συλλαβόντες μετεχειρίσθησαν αὐτὸν ἐπιεικῶς καὶ κατόπιν τὸν ἀφῆκαν ἐλεύθερον, ὑπηρετεῖ δὲ καὶ πάλιν ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὸν Μάρκελλον. Ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἔφερον αἰφνης εἰς χεῖράς του τὴν ζωὴν τοῦ πρῶην κυρίου του, ἀλλὰ μόλις ἀνεγνώρισεν αὐτὸν κατακείμενον, τὸν ἀνεγείρει καὶ τὸν ἀπολύει (14, 148 ἐξ.). Δεῖγμα ὡσαύτως πίστεως εἶναι ὁ Ῥήγουλος (6, 131). Τὸ ἀντίθετον τῆς πίστεως, εἶναι οἱ Καρχηδόνιοι. Ὁ Σκηπίων λοιπὸν εἶναι ὑπέρτερος τοῦ Ἀννίβα καὶ κατὰ τὴν εὐσέβειαν (pietas) καὶ κατὰ τὴν πίστιν (9, 437). Καὶ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων ἀκόμη ἐγκωμιάζει τὸν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα ὁ Σίλιος. Ἡ ἐνδειξις τῆς μεγαθύμου ἐγκρατείας, ἣν παρέσχεν ἐν Ἰσπανίᾳ ὁ Σκηπίων διὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς βασιλικῆς μνηστῆς, ἐπὶ τοσοῦτον ἐνθουσιάζει τὸν λάτριν αὐτοῦ Λαίλιον, ὥστε θεωρεῖ οὗτος τὸν Σκηπίωνα ὑπέρτερον καὶ τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἀγαμέμνονος (15, 268 ἐξ.). Ὁ Φάβιος ὡς ὑπερτάτην ἀρετὴν ὑποδεικνύει εἰς τοὺς στρατιώτας του τὴν πειθαρχίαν δι' αὐτῆς

ἀνύψωσεν ὁ Ῥωμαῖος τὴν κεφαλὴν μέχρι τῶν ἄστρων (7,93 ἐξ.), τὸν δὲ υἱὸν διδάσκει ὅτι ἀμάρτημα εἶναι τὸ ἀγανακτεῖν ἐναντίον τῆς πατρίδος· οὐδὲν χειρότερον οὐδὲν μᾶλλον ἀσύγνωστον ἀμάρτημα παρακολουθεῖ τὸν θνητὸν εἰς τὸν κόσμον τῶν σκιῶν (7,555 ἐξ.).

Ὁ Σίλιος ἦτο ὁπαδὸς τῆς στωικῆς φιλοσοφίας, φιλικῶς συνδεδεμένος πρὸς τὸν Ἀνναῖον Κορνοῦτον τὸν διδάσκαλον τοῦ Περσίου, καὶ πρὸς τὸν περίφημον Ἐπίκτητον, οὗτινος ἐθαύμαζε τὴν πραϋθυμίαν ἐν ταῖς συμφοραῖς καὶ ταῖς λύπαις. Τῷ ὄντι δὲ τὸ ποίημά του ἐκφράζει τοιαύτην ψυχικὴν ιδιότητα. Δὲν εἶναι ὅμως ὁ Σίλιος δογματικὸς ὅπως ὁ Λουκανός, οὐδὲ ἐσχάτως αὐστηρὸς ὅπως ὁ Κάτων. Τὴν ιδιὴν του τάσιν ὑποδεικνύει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Βρούτου (8, 607): «εἶχεν ὁ ἀνὴρ ἐπιχαρῆ ἐμβρίθειαν καὶ ἀξιέραστον σοβαρότητα καὶ ἀρετὴν ἄνευ σκυθρωπότητος. Δὲν ἡγάπα τὸν ἄχαριν τῆς αὐστηρότητος ἔπαινον, οὐδὲ τὴν νεφέλην τῶν ὀφρύων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐπεζῆται ὅμως φήμην βίου διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὁδοῦ (τῆς ἡδονῆς)». Εἶναι γνωστός ὁ μῦθος τοῦ Προδίκου περὶ τῶν δύο ὁδῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἑτέραν καὶ τὰ περὶ Ἡρακλέους μυθολογούμενα. Ὁ Ξενοφῶν συμπαραλαβὼν τὸν μῦθον εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα, συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐρυτέραν αὐτοῦ διάδοσιν. Ὁ Σκηπίων χαρακτηρίζεται ὡς μαθητὴς τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, διότι ἀναποφάσιστος ὢν ἂν πρέπει νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν δυσχερῆ ἀρχηγίαν ἐν Ἰσπανίᾳ, βλέπει ἐμφανιζομένας αὐτοπροσώπως ἐνώπιόν του τὰς δύο ἀντιζήλους, τὴν Ἀρετὴν καὶ τὴν Ἡδονήν, Virtutem et Voluptatem. Συμφώνως πρὸς τὸ ἐλληνικὸν παράδειγμα διεξάγουσιν αἱ δύο πρὸ αὐτοῦ ἀληθοῦς λογομαχίαν, καθ' ἣν ἡττᾶται μὲν ἡ Ἡδονή, ἀλλὰ προλέγει ὅτι θὰ ἔλθῃ καιρὸς, ὅτε ἡ φιλομαθὴς Ῥώμη θὰ ἀμιλλᾶται ἵνα ὑπηρετῇ αὐτὴν (15, 18—128).

Καὶ ὁ πρεσβύτερος Σκηπίων ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν σκιῶν πιστεύει, ὡς γνήσιος στωικός, ὅτι ἡ virtus φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ὑψίστην ἀμοιβήν. Ἡ ψυχὴ του ὅμως δὲν εἶναι ἀπρόσιτος καὶ πρὸς τὴν εὐγενεστάτην τῶν ἡδονῶν, τὴν δόξαν. «Γλυκὺ αἶσθημα, λέ-

γει, προσγίνεται καὶ εἰς αὐτάς τῶν τεθνεώτων τὰς σκιάς, ὅταν μανθάνωσιν, ὅτι ἡ λήθη δὲν καταβιβρώσκει τὰ ὀνόματά των (13, 663)». Μετὰ ὠραίου ἐνθουσιασμοῦ ὁμολογεῖ πρὸς τὴν σύζυγόν του ὁ Ἀννίβας, ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπολέσῃ τὴν ὑστεροφημίαν· «Εἰς ὀλίγους μόνον, οὓς ὁ πατήρ τῶν θεῶν προορίζει διὰ τὰς αἰθερίους χώρας, τὸ διάπυρον αὐτῶν πνεῦμα χαρίζει τὸ δῶρον τοῦ νὰ πορεύηται τὸ ὄνομά των ἀνὰ τὰ στόματα τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς αἰῶνας (3, 133 ἐξ.)».

Τὰς στωϊκὰς ἀρχὰς ἠκολούθησεν ὁ ποιητὴς καὶ διὰ τῆς ἐκουσίας ἀποχωρήσεώς του ἐκ τοῦ βίου. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀποφύγωμεν τὸν θάνατον, ἀφ' οὗ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου φέρει ἡδη μεθ' ἑαυτῆς ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως; (2, 223 ἐξ. 3, 134 ἐξ.). Συμφώνως πρὸς τὰς ιδέας τοῦ Χρυσίππου, ἡ σκιά τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου ἀδιαφορεῖ πρὸς τὰς πομπῶδεις καὶ μακρὰς διατυπώσεις τοῦ ἐνταφιασμοῦ (13, 437 ἐξ.). Παράδοξον δὲ καὶ ἐν μέρει ἀνάμικτον Πλατωνικῶν ιδεῶν εἶναι τὸ δόγμα τῆς Σιβύλλης περὶ τῶν δέκα πυλῶν τοῦ Ἄδου, δι' ὧν εἰσέρχονται τοσαῦτα τάξεις νεκρῶν.

Ὅσον ἀνιάρν καὶ ἄν φαίνεται ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ τὸ μακρὸν τοῦτο ποίημα, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει πλέον τῶν δώδεκα χιλιάδων ἐξαμέτρων στίχων, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἄξιον τῆς καταφρονήσεως, ἣν προσάπτουσιν εἰς αὐτὸ οἱ νεώτεροι. Ζῇ ἐν αὐτῷ πνεῦμα γλυκὺ καὶ πεφωτισμένον, ὃ δὲ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐμπνέεται ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, αἵτινες κατέστησαν μεγάλην τὴν Ῥώμην. Ἡ ἀλήθεια τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ αἰσθήματος ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν καὶ συγκινεῖ, διότι ὁ Σίλιος οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὴν προσποίησιν τοῦ Λουκανοῦ οὐδὲ βαδίζει ὅπως ἐκεῖνος ἐπὶ καλοδόθρων. Τούναντίον μάλιστα, συχνότατα ἡ ἔκφρασις τῶν Καρχηδονιακῶν ἀποβαίνει ξηρὰ καὶ πεζή. Ὅ,τι αἰσθάνεται ὁ ποιητὴς ὅτι ἐλλείπει εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς τὴν ζωηράν δημιουργικὴν δύναμιν, προσπαθεῖ νὰ ἀναπληροῖ διὰ τῆς ἐπιμελείας. Κάμνει χρῆσιν μεγάλου πλήθους παρομοιώσεων, διεξάγει δὲ αὐτάς μετὰ καλαισθησίας καὶ ἄνευ φορτικότητος. Τὰς πλείστας ἐξ αὐτῶν παρα-

λαμβάνει παρὰ τῶν προγενεστέρων ποιητῶν, μάλιστα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Βιργιλίου, πολλὰ προέρχονται ἐκ τοῦ κοινοῦ θησαυροῦ τῶν παραστάσεων, ἃς παρέχει ἡ φύσις, τὸ ζωϊκὸν βασίλειον καὶ ὁ βίος ὁ καθημερινός. Ἄξιον δὲ ἴσως σημειώσεως ὡς πρὸς τὰς παρομοιώσεις εἶναι τοῦτο, ὅτι ὄχι ὀλίγαι, καὶ δὴ ἐκεῖναι, αἵτινες δύνανται νὰ ἀποδειχθῶσιν ὡς ἴδιαι αὐτοῦ τοῦ Σιλίου, ἐλήφθησαν ἐκ τῆς κυνηγεσίας καὶ τῆς ἀλιείας. Ὁ ἰδιοκτήτης περικαλλῶν ἐπαύλεων καὶ παραδείσων, ἡδύνατο εὐκόλως ἐκεῖθεν νὰ συλλέγῃ ἐντυπώσεις. Ἀδεξίως ἔχει ἅπαξ μεταχειρισθῇ μίαν παρομοίωσιν τοῦ Βιργιλίου. Ἐν τῇ Αἰνείαδι (7,462 ἐξ.) τὸ πολεμικὸν μένος τοῦ Αἰνείου παραβάλλεται πρὸς τὸν βρασμὸν τοῦ ὕδατος ἐν λέβητι, παρὰ δὲ τῷ Σιλίῳ (5,603 ἐξ.) ὁ Ἀντίβας ἐκπέμπει καπνίζουσαν πνοὴν ἐκ τοῦ στόματός του καὶ ἡ φωνὴ του ἤχεται ὡς ζέον ὕδωρ ἐν χύτρῃ. Φθάνει δὲ σχεδὸν εἰς τὸ ὅριον τοῦ γελοίου ὁ ποιητής, ὅταν λέγῃ ὅτι ἡ ἀναπνοὴ καταπεσόντος γίγαντος διεγείρει νέφος κονιορτοῦ. Καὶ συχνότερα ἀκόμη ζητεῖ ὁ συγγραφεὺς νὰ καλύψῃ τὸν ἀσθενικὸν ἤχον τῆς φωνῆς του διὰ πομπωδῶν φράσεων καὶ διὰ λέξεων διθυραμβικῶν. Δὲν δύναται ἐπίσης ἐντελῶς νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς μομφῆς τῆς σχολαστικότητος, τῆς ὑπερβολικῆς τελειότητος καὶ τῆς ἀκατασχέτου τάσεως πρὸς διδασκαλίαν. Αἱ γεωγραφικαὶ του παρεκβάσεις περὶ Λιβύης (1,189 ἐξ.) καὶ Ἰσπανίας (1,220 ἐξ.) εἶναι ὅλως περιτταὶ καὶ κατ' οὐδὲν συντελοῦσιν εἰς κατανόησιν τῆς διηγήσεως. Ἀπαισία δὲ εἶναι ἡ ἀπαρίθμησις τῶν σκληρῶν βασάνων, δι' ὧν κολάζουσιν οἱ Καρχηδόνιοι τὸν δούλον τὸν φονεύσαντα τὸν Ἀσδρούδαν (1,171 ἐξ.). Ἀπροσδιόνυσος δὲ εἶναι ἡ παρεμβολὴ τῆς παρὰ τοῦ Χρυσίππου ληφθείσης ῥήσεως περὶ τῶν διαφόρων τρόπων, καθ' οὓς οἱ διάφοροι λαοὶ κηδεύουσι τοὺς νεκρούς, ἣν λέγει ὁ Σκηπίων πρὸς τὴν ἀνυπόμονον σκιὰν τοῦ Ἀππίου Κλαυδίου (12,466 ἐξ.).

Ἡ γλῶσσα τοῦ Σιλίου, μὲ ὅλην αὐτῆς τὴν ἐκ τοῦ Βιργιλίου ἐξάρτησιν, ἣν ζητεῖ ὅπως δῆποτε νὰ περικαλύψῃ ὁ συγγραφεὺς, ποικίλων αὐτὴν ἐν ταῖς λεπτομερείαις, ἀπέχει ἐν τούτοις πολὺ ἀπὸ

τῆς γλώσσης τοῦ Διδασκάλου καὶ κατὰ τὴν σαφήνειαν καὶ κατὰ τὴν καθαρότητα. Ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν χρῆσιν νέων λέξεων δὲν ἐπιτυχάνει πάντοτε ὁ Σίλιος καὶ ἐνίοτε φαίνεται τολμηρός. Ἐν τῇ συντάξει πολλαχῶς ἀκολουθεῖ τρόπους προσιδιάζοντας εἰς τὴν φύσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, οὓς μόνον ἐν τοῖς λυρικοῖς ποιήμασιν ἡδύνατο νὰ μεταχειρίζεται ὁ Ὁράτιος. Ἡ στιχουργία εἶναι ὀρθή, ἀλλὰ δὲν ρέουσιν οἱ στίχοι οὐδὲ ἔχουσι τὴν χάριν, τὴν λαμπρότητα καὶ τὸ λεπτὸν ἐκεῖνο τὸρνευμα, τὰ ὁποῖα παρατηροῦμεν εἰς τοὺς προτέρους μεγάλους ποιητάς.

Ὁ ἥσυχος βίος, ὃν διῆγεν ὁ ποιητής, διανέμων τὴν σχολήν, ἣ ἀπήλαυε, μεταξὺ ἐργασίας καὶ κοινωνικῶν τέρψεων, ἡ ἐπιμέλεια, ἣν κατέβαλλεν εἰς τὸ ἔργον του, καθὼς καὶ ἡ σημαντικὴ ἔκτασις τοῦ ποιήματος, ἃγει ἡμᾶς ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰ νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἡσχολεῖτο περὶ τὰ Καρχηδονικά. Κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ ἔτους 88 εὗρίσκετο ἤδη ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀσχολίας του, διότι ὁ Μαρτιάλιος, ὅστις προσήνεγκε τότε εἰς αὐτὸν ὡς δῶρον κατὰ τὰ Σατουρνάλια τὸ τέταρτον βιβλίον τῶν Ἐπιγραμμάτων του (4, 14), ἐγίνωσκεν ἤδη τὸ σχέδιον τοῦ ποιήματος. Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 92 ἦτο ἤδη γνωστὸν καὶ ἀνεγινώσκετο μέγα μέρος τοῦ ἔπους (Μαρτιάλ. Ἐπιγρ. 7, 63). Ἡ ἐγκωμιαστικὴ προσφώνησις πρὸς τὸν Δομιτιανὸν ἐν τῷ τρίτῳ τῶν Καρχηδονιακῶν βιβλίῳ (στχ. 607 ἐξ.) προϋποθέτει τὸ πέρας τῆς κατὰ τῶν Σαρματῶν ἐκστρατείας (στχ. 607 ἐξ.), ἐγράφη ἐπομένως τὸ ταχύτερον κατὰ τὸ τέλος τοῦ φθινοπώρου τοῦ 92. Τούναντίον δὲ ὁ ποιητής δὲν θὰ ἐτόλμα νὰ γράψῃ τὴν ἐν τῷ δεκάτῳ τρίτῳ βιβλίῳ (στχ. 601 ἐξ.) ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ αἰμοδόρου τυράννου, ἃν ἐκεῖνος ἔζη ἀκόμη (+96). Ὅτε δὲ ἐν τῷ τέλει τοῦ δεκάτου τετάρτου βιβλίου ἀνυμνεῖ τὴν πραότητα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ δωρήσαντος εἰρήνην εἰς τὸν κόσμον καὶ περιστείλαντος τὴν στρατιωτικὴν ἀκολασίαν, ἀφεύκτως ἐννοεῖ τὸν Νέρβαν, ὅστις ἐβασίλευεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 97. Τὸ λοιπὸν τοῦ ἔργου φαίνεται ὅτι ἀπησχόλησε τὰ τρία τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ἀκριβῶς δὲ τὰ τε-

λευταία βιβλία ἔχουσι φανερά τὰ ἴχνη τῆς σπουδῆς καὶ τοῦ καμάτου. Ἡ παράστασις ἀποβαίνει αἰεὶ μᾶλλον ξηρὰ καὶ τραχεῖα. Ἐνίοτε διακόπτεται αἰφνης τὸ νῆμα καὶ ἡ συνέχεια τῆς διηγήσεως. Φαίνεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὔτε νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ὅλον ἔργον εἶχε προφθάζῃ οὔτε ιδιόχειρον ἔκδοσιν νὰ παρασκευάσῃ. Ἐν ἀκροατηρίοις ἀπαγγελία ὠρισμένων μερῶν πιθανὸν εἶναι ὅτι εἶχεν ἀρχίσῃ νὰ γίνηται ἤδη περὶ τὸ ἔτος 80. Ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχει μαρτυρία παλαιὰ ὅτι ὁ συγγραφεὺς συνέταξε τὸ ὅλον ἔργον ἐν συνεχείᾳ καὶ κατὰ σειράν. Ἴσως λοιπὸν ἐφιλοπονήθησαν τὰ Καρχηδονία καὶ τμηματικῶς καὶ κατὰ μέρη, ὅχι δὲ κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν φυσικὴν τάξιν τῶν βιβλίων.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΙΛΙΑΣ

Ἡ Λατινικὴ Ἰλιάς (Ilias latina) ἦτο προσωρισμένη διὰ τὰ σχολεῖα, ἢ τοῦλάχιστον εἶναι βιβλίον δημωδεστέρας χρήσεως. Περιλαμβάνει δὲ τὰς εἰκοσιτέσσαρας ῥαψωδίας τοῦ Ὀμηρικοῦ ἔπους εἰς χιλίους περίπου ἑξαμέτρους καὶ μὲ ἄνισον διαίρεσιν. Αἱ παλαιότεραι ἐκεῖναι μεταφράσεις ἢ διασκευαὶ τῆς Ἰλιάδος (ιδ. τμ. Α' σ. 449), δὲν ἦσαν πλέον κατάλληλοι ἕνεκα τῆς ἀρχαϊκῆς γλώσσης των. Διὰ τὴν πρόχειρον λοιπὸν χρῆσιν καὶ τὴν διδασκαλίαν ἦτο ἀνάγκη νέας μεταφράσεως. Ἡ περὶ ἧς ὅμως τῶρα ὁ λόγος, εἶναι ἔλως πενιχρὰ καὶ ἀκανόνιστος. Ἀρχεται διὰ τῆς κατὰ λέξιν ἀποδόσεως τῶν πρώτων δέκα στίχων, ἀλλὰ κατόπιν ὅμως σωρεύονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὰ πράγματα, καὶ τινες μὲν ῥαψωδαί (πρεσβεία πρὸς Ἀχιλλέα, μάχη ἐπὶ ταῖς ναυσί, Μενελάου ἀριστεία) συρρικνοῦνται εἰς ὀλίγους στίχους (εἰς δέκα, εἰς ἕξ καὶ εἰς τρεῖς), ἄλλαι δὲ ἐπεκτείνονται μέχρις ἑκατὸν καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα στίχων. Ὁ διασκευαστὴς οὔτε ἐν ταῖς λεπτομερείαις οὔτε κατὰ τὸν τρόπον τῆς παραστάσεως καὶ τῆς κατατάξεως τῆς ὕλης ἀκολουθεῖ αὐστηρῶς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ἐπι-

χειρεῖ εἴτε ἐκουσίως εἴτε ἐξ ἀμελείας, αὐθαιρέτους μεταβολάς, καταστρέφει τὰ καθαρώτατα διαγράμματα τοῦ ἑλληνικοῦ ποιήματος δι' ἀναρμόστων ἰδεῶν καὶ ἐπεκτάσεων, προσθέτει δὲ καὶ ὁ ἴδιος ποιητικὰ καὶ ῥητορικὰ κοσμήματα. Δὲν ἀρκεῖται δὲ εἰς ταῦτα, ἀλλὰ παρεμβάλλει λόγους καὶ ἐνίοτε διεξοδικούς, ὅλως ἀσχετοὺς καὶ πρὸς τὸ νῆμα τῶν ἐννοιῶν καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸ πρωτότυπον κείμενον, οἱ δὲ λόγοι οὗτοι, ὅλως ἀλλότριον ὄντες τοῦ γνησίου Ὀμηρικοῦ πνεύματος, ὄζουσι σχολείου (συχ. 32 ἐξ. 88 ἐξ. 257 ἐξ. 715 ἐξ. 818 ἐξ. 1028 ἐξ.). Παραμοιωσεις ἔχει πολ- λὰς, ταύτας δὲ λαμβάνει ὄχι μόνον ἐκ τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Βιργιλίου, καὶ ἐφαρμόζει αὐτάς ἄλλως ἢ ὅπως οἱ ποιηταί, ἐξ ὧν τὰς ἀντλεῖ (συχ. 297 ἐξ. 396 ἐξ. 417 ἐξ. 488 ἐξ. 500 ἐξ. 939 ἐξ.). Συντόμως θὰ ἐπισκοπήσωμεν τὸ ἔργον (ἡ ἐξέτασις δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ τελεία), ἵνα φανερωθῶσιν αἱ κυριώταται παρεκτροπαὶ τῆς διασκευῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου.

Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ζωγραφεῖται διὰ ζωηρῶν χρωμάτων ἡ λυπηρὰ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ ἀποδιωχθέντος ἱερέως Χρύσου (27 ἐξ.). Ἡ ἔρις μεταξὺ Ἀγαμέμνονος καὶ Ἀχιλλέως ἐπέρχεται μόνον μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Χρυσήϊδος καὶ τὴν ἄρπαγὴν τῆς Βρισηίδος (74 ἐξ.). Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ δὲν γίνεται ἐν γένει συνάθροισις τοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ δοκιμαστικὴ πρότασις τοῦ Ἀτρείδου περὶ παλινოსτήσεως παραλείπεται ἐντελῶς, μόνον δὲ πρὸς τοὺς ἀνακτας καὶ τοὺς μέδοντας γίνεται ἐπίκλησις, οἵτινες δηλοῦσιν ἑαυτοὺς προθύμους πρὸς τὸν ἀγῶνα (131 ἐξ.). Ὁ Νέστωρ, ὄχι δὲ ὁ Ὀδυσσεύς, διηγεῖται τὸν οἰωνὸν περὶ τοῦ δράκοντος ἐν Αὐλίδι (147 ἐξ.). Τὴν ἀπόδοσιν τῆς Ἑλένης προτείνει εἰς τοὺς Τρῶας ὁ Ἐκτωρ καὶ ὄχι ὁ Ἀντήνωρ, πάντες δὲ παραχρῆμα συμφωνοῦσι (636 ἐξ.). Τὴν πλὴγὴν τοῦ Μενελάου θεραπεύει ὁ Ποδαλείριος ἀντὶ τοῦ Μαχάονος (351), ἴσως διότι τὸ ὄνομά του εἰσῆρχετο εὐκολώτερον εἰς τὸν στίχον. Ὁ Ἀγαμέμνων καὶ ὄχι ὁ Ὀδυσσεύς φονεύει τὸν Δημόκω- ντα (372 ἐξ.). Τὸν Ἀδραστον, ὅστις παρ' Ὀμήρῳ μάτην ζητεῖ χάριν, λαμβάνει αἰχμάλωτον ὁ Μενέλαος καὶ τὸν φυλάττει (κατὰ

τὰ ῥωμαϊκὰ ἔθιμα) διὰ τὸν θρίαμβόν του (843 ἐξ.). Ὁ Ἀντίλοχος φέρει τὸν νεκρὸν τοῦ Πατρόκλου πρὸς τὸν Ἀχιλλέα (839 ἐξ.), ἐν ᾧ παρ' Ὀμήρῳ ἀγγέλλει μόνον τὴν πένθιμον εἶδησιν, τὸ δὲ πτώμα κομίζεται ὑπὸ τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ Μηριόνου.

Ἡ ἐκλογὴ τῆς ὕλης ἀποδεικνύει ὅτι ὁ διασκευαστὴς στερεῖται καὶ φαντασίας καὶ χάριτος καὶ αἰσθήματος καὶ εὐτραπελίας. Αἱ σκηναὶ τῶν θεῶν ἢ ὅλως ἔχουσι παραλειφθῆ (ὅπως λ. χ. ἡ ἐρωτική γοητεία, δι' ἧς ἡ Ἥρα κοιμίζει τὴν Δία καὶ ἡ ἀφύπνισις ἔπειτα τοῦ Διὸς) ἢ ἔχουσι συσταλῆ μέχρι τοῦ πενιχροτάτου μέτρου. Συνήθως δὲ ἔχει παραλειφθῆ τὸ καθαρῶς ἀνθρώπινον, τὸ ἀτομικόν, αἱ συσκέψεις, αἱ οἰκογενειακαὶ σκηναὶ (ὅπως ἡ Ἑκτορος καὶ Ἀνδρομάχης ὁμιλία ἢ ἡ μεταξὺ Ἑκτορος καὶ Ἑλένης σκηνή), ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τειχοσκοπία. Τούναντίον δὲ ὁ διασκευαστὴς προσπαθεῖ νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥωμαίου ἀναγνώστου ὡς πρὸς τὰς παθητικὰς ἐκδηλώσεις, δι' ὃ καὶ ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ πρὸ τῆς κυρίως ἐπικηδείου τελετῆς προσέθηκε θρῆνον τῆς Ἑκάβης καὶ τῆς Ἀνδρομάχης ἐπὶ τῷ Ἑκτορι (1017), καὶ ἐν ᾧ καίεται τὸ σῶμα ἐπὶ τῆς πυρᾶς παριστάνει τὴν Ἀνδρομάχην θέλουσαν μετὰ τοῦ Ἀστυάνακτος νὰ ριφθῇ εἰς τὰς φλόγας (1058 ἐξ.).

Ἰδίως δὲ χαρακτηρίζει τὸν Ῥωμαῖον διασκευαστὴν τοῦτο, ὅτι λαμβάνει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς ἀγῶνας, ἀλλὰ κάμνει χρῆσιν πάσης ἐλευθερίας ὡς πρὸς τὴν κατὰταξιν τῶν γεγονότων, τὰς λεπτομερείας αὐτῶν, τοὺς διαλόγους. Τοῦτο παρατηρεῖται π. χ. ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ θανάτου τοῦ Πατρόκλου (813 ἐξ.) καὶ τοῦ τελευταίου ἀγῶνος τοῦ Ἑκτορος (957 ἐξ.). Κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Ἑκτορος περιγράφεται ὁ ὅπλισμός αὐτοῦ καθ' ὅλου (227 ἐξ.). Ἐναντίον τῆς συνηθείας τῶν ἡρώων ὁ Ἀγαμέμνων διέρχεται ἔφιππος τὰς τάξεις τῶν μαχητῶν (496). Εἰς τὸν διασκευαστὴν δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπῃ καθ' Ὀμηρον ὅτι ὁ Αἴας καὶ ὁ Τυδεΐδης ῥίπτουσι λίθον, ὃν δύο ἄνδρες, οἳ οἱ εἶναι νῦν οἱ θνητοί, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ φέρωσιν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν ὑπερβο-

λήν τοῦ Βιργιλίου, ὅτι μόλις δώδεκα νέοι ἄνδρες θὰ ἠδύναντο νὰ σηκώσωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς γῆς (461). Ἡ ὁμιλία τοῦ Γλαύκου καὶ τοῦ Διομήδους ἀπεφιλώθη ἐντελῶς πάσης τῆς ἀφελοῦς αὐτῆς χάριτος (553 ἐξ.), ἀντὶ δὲ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὅπλων, γίνεται ἀπλῆ ἀνταλλαγή ἀσπίδων. Ὁμοία ἀναγνώρισις ἔχει κακῶς παρεμβληθῆ περὶ τὸ τέλος τῆς πολεμικῆς σκηνῆς μεταξὺ Αἴαντος καὶ Ἑκτορος (621 — 626).

Ἐν πάσῃ ἀκριβεῖα ἀναγράφονται ἐκ τῆς Βοιωτίας ἤτοι τοῦ Καταλόγου τῆς Ἰλιάδος τὰ ὀνόματα τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ κοιράνων καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων αὐτῶν (466 ἐξ.), ἐν τέλει μάλιστα προστίθεται (221) καὶ ὁ ὀλικὸς αὐτῶν ἀριθμὸς, ἀλλ' αὐθαίρετως ἔχει μεταβληθῆ ἡ τάξις τῆς ἐν τῇ Ἰλιάδι ἀναγραφῆς. Ἀριθμοῦνται ὡσαύτως καὶ οἱ Τρῶες ἥρωες (233 ἐξ.), ἐκ τῆς Αἰνείαδος μάλιστα προσθέτει ὁ συγγραφεὺς ἀκόμη (ἐν στχ. 249) καὶ τὸν Κόροιβον¹⁾.

Καὶ ἐν ταῖς μάχαις πολλὰ πράγματα ἐκτίθενται μὲ δυσανάλογον πενιχρότητα, ὡς λόγου χάριν ἡ τειχομαχία, ἐξ ἧς ἀναφέρεται μόνον τὸ τέλος (758 — 771), καὶ οἱ ἄθλοι τοῦ Ἀγαμέμνονος (741 — 757). Τοῦναντίον δέ, συμφώνως πρὸς τὰς συνηθείας τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, δὲν ἔπρεπε νὰ λείπει ἡ περιγραφή καλλιτεχνημάτων. Ὅθεν ὁ συγγραφεὺς χαίρων διατρίβει περὶ τὰ νέα ὅπλα, ἅτινα ἄλλως αὐτὸς ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε ζητήσῃ παρὰ τῆς μητρὸς του (855). Τὰ ὅπλα ταῦτα κατεσκευάσθησαν, ὅπως τὰ τοῦ Αἰνείου παρὰ Βιργιλίῳ, οὐχὶ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, ἀλλ' ἐν τοῖς χαλκείοις τῆς Αἴτνης, ἡ δὲ ἀσπίς περιγράφεται ὅπως ἡ τοῦ Αἰνείου, ἐν ᾧ δηλαδὴ περιεργάζεται αὐτὴν ὁ Ἀχιλλεὺς. Αἱ εἰκόνες ἔχουσιν ἄλλοιαν διάταξιν, ὁ δὲ συγγραφεὺς ἐπραγματεύθη τὰ κατ' αὐ-

¹⁾ Σημειωτέον ὅτι ὁ Baehrens, ὅστις ἐξέδωκε τὴν Λατινικὴν Ἰλιάδα ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν Poet. latin. minor. γράφει ἐν τῷ στίχῳ ἐκείνῳ *claraque satus tellure Py-la-e-m-e-n*, καὶ σημειοῖ τάδε: *C-o-r-o-b-u-s* vulgo, sed neque hic ab Homero commemoratur et Pylaemenes iam solus restat non nominatus; invexere illum libarii ex Vergilio. Pylaemen mutato paululum nomine κτλ. Σ. Μ.

τάς ἐξ ἰδίας ἐπινοήσεως, ἰδίᾳ δὲ κατ' ἴδιον τρόπον ἔχει τὴν παράστασιν τοῦ οὐρανοῦ, τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς (860 ἐξ.). Συμπεριελήφθησαν δὲ καὶ οἱ ἐπικῆδοι ἀγῶνες, ἀλλὰ κατ' ἄλλην τάξιν (1008 ἐξ.).

Ὡς ἀπόγονος τῶν Αἰνεαδῶν ὁ συγγραφεὺς συμπαθεῖ μᾶλλον πρὸς τοὺς Τρῶας· θὰ ἐνίκων οἱ Τρῶες τοὺς δόλους τῶν Δαναῶν, ἂν τὰ θέσφατα δὲν εἶχον προορίσῃ τὸ ἐναντίον (250 ἐξ.). Μόνον δὲ τὸν Πάριν μεταχειρίζεται δυσμενῶς. Αἱ ἐλαφρυντικαὶ περιστάσεις, αἵτινες διαθέτουσιν ἡμᾶς διαλλακτικώτερον πρὸς τὴν ἀμάρτημά του, ἔχουσιν ἐντελῶς παραλειφθῆ, ἡ δὲ πρὸς τὴν Ἑλένην συνδιάλεξις αὐτοῦ ἔχει χυδαίαν χροίαν (320 ἐξ.). Τὸν Ἀλέξανδρον τοῦ Ἑνίου ὑπενθυμίζει ἡ μομφὴ τοῦ Ἑκτορος πρὸς τὸν Πάριν, ὅτι μόνον εἰς τὰς παιδιὰς ἤξεύρει νὰ διακρίνηται, εἰς ἃς καὶ ὤφειλεν ὁ ἄγνωστος ποιμενικὸς παῖς τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν μοιραίαν δεξιώσιν του εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον.

Ἐξ ὅσον εἴπομεν γίνεται φανερόν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἠθέλησε νὰ προσαρμόσῃ τὸ ἐλληνικὸν ἡρωϊκὸν ποίημα πρὸς τὴν καλαισθησίαν καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐποχῆς του. Περὶ πιστατῆς ἀποδόσεως τοῦ πρωτοτύπου οὐδαμῶς φροντίζει· ἀρέσκεται φαινόμενος καὶ αὐτὸς προσκαίρως Ὅμηρος καὶ παριστάμενος οἰονεὶ λάμπων ἐξ ἰδίου φωτός. Ἐμερίμνησε δὲ ὅπως μὴ μείνῃ κεκρυμμένον τὸ ὄνομά του εἰς τὸν ἀναγνώστην, μεταχειρισθεὶς τὸ Ἀλεξανδρινὸν τέχνασμα, τὸ ὅποιον κατὰ πρῶτον ἐγνώρισεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὁ Ἑννιος (τόμ. Α' σ. 74), τοὔτεστι τὴν ἀκροστιχίδα. Τὰ ἀρκτικὰ γράμματα τῶν πρώτων ὀκτῶ στίχων τοῦ ποιήματος, σχηματίζουν τὴν λέξιν *Italicus*, τὰ δὲ τῶν ὀκτῶ τελευταίων τὴν λέξιν *scripsit* (Ἰταλικὸς ἔγραψε). Διὰ τῶν τελευταίων ἐκείνων στίχων ὁ συγγραφεὺς ἀποχαιρετίζει πάντας τοὺς θεοὺς, ὅσοι τὸν συνέδραμον εἰς τὸ δυσχερὲς ἔργον του, τὴν Καλλιόπην καὶ τὰς λοιπὰς Πιερίδας, τὴν Ἀθηνᾶν καὶ τὸν Ἀπόλλωνα. Ὅτι διὰ τῆς ἀκροστιχίδος ἐννοεῖται ὁ Σίλιος ὁ Ἰταλικὸς οὔτε μὲν εἶναι δυνα-

τὸν ἀσφαλῶς νὰ ἀποδειχθῇ οὐδὲ καὶ πιθανὸν νὰ κατασταθῇ, ἀλλ' οὔτε καὶ ῥητῶς πάλιν νὰ ἀποκρουσθῇ.

Ὡς σημεῖον πρὸς προσδιορισμὸν τῆς χρονολογίας ἔχομεν μίαν παρατήρησιν τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ ποιητὴς (συχ. 899 ἐξ.), ὅτι « ἐὰν ὁ Ποσειδῶν δὲν ἤθελε σώσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Ἀχιλλέως τὸν Αἰνεΐαν, ὅπως οὗτος βραδύτερον ἀναστήσῃ πάλιν ἄλλην Τροίαν ἐν τῷ Λατίῳ καὶ ἀνυψώσῃ τὸ μέγα ἔθνος μέχρι τῶν ἀστρῶν, θὰ ἐχάνετο ὁ γενάρχης ὠραίας γενεᾶς ». Τὴν στρυφνὴν ταύτην παρατήρησιν τοῦ συγγραφέως ἐκλαμβάνουσιν ὡς προσκύνῃσιν τοῦ Τουλίου ἡγεμονικοῦ οἴκου, ἐπειδὴ δὲ ὁ οἶκος οὗτος ἐσθῆσθη διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος, ὀρίζουσιν ὅτι ἐγράφη τὸ ποίημα πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Διὰ τοῦ χρονολογικοῦ δὲ τούτου προσδιορισμοῦ γεννᾶται καὶ ἡ πιθανότης ὅτι τὴν Λατινικὴν Ἰλιάδα συνέταξεν ὁ Σίλιος Ἰταλικός, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν. Ἀλλὰ πρὸς τὴν γνώμην ὅμως ταύτην ἀντίκειται ἡ παραβολὴ τῶν γλωσσικῶν καὶ μετρικῶν τοῦ ποιήματος ἰδιωμάτων.

Τὸ ὅτι οἱ στίχοι τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιήματος εἶναι κομψότεροι τῶν στίχων τῶν Καρχηδονιακῶν, δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν μαθητικὸν ζῆλον τοῦ νεαροῦ ποιητοῦ. Ἀλλ' εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔπους ἦτο τῷ ὄντι κατὰ τὴν νεαράν του ἡλικίαν τόσον ἀφυῆς καὶ τόσον ψυχρὸς, τόσον ἀνιάρους καὶ τόσον πενιχρὸς, ὡς ὁ Λατινικὸς οὗτος Ὅμηρος; Ἡ γλωσσικὴ αὐτοῦ πενία εἶναι αὐτόχρημα πενία ἐπαίτου, τὰς φράσεις του, ἅς μάλιστα καὶ ἐπαναλαμβάνει, ἰδίως ἐν τῷ τέλει τῶν στίχων, περισυλλέγει κυρίως μὲν ἐκ τοῦ Βιργιλίου καὶ τοῦ Ὀβιδίου, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἐκ τοῦ Ὀρατίου, Σενέκα καὶ ἄλλων, εἰς τοιοῦτον δὲ τρόπον, ὥστε ὁ λόγος του ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἱματίου συνερραμμένου ἐκ ποικίλων ῥακῶν. Διὰ τί νὰ ἐπιβαρύνῃ τις τὴν φήμην ἀνδρὸς οἷος ὁ Σίλιος, διὰ τοῦ ματαίου τούτου κατασκευάσματος, τὸ ὅποιον μεταξὺ τῶν ἄλλων τόσον ὀλίγην εὐλάβειαν ἀποδεικνύει πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῆς Ὀμη-

ρικῆς μούσης; Ἄς βαρύνῃ τὸ μετριώτατον τοῦτο ἔργον τὸν οἶον-
 ὅποτε ἐκείνον παιδαγωγόν, ὅστις ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ ἀνα-
 γνωσματάριον χάριν τῶν παίδων.

ΣΤΑΤΙΟΣ

Ὁ ἐλκυστικώτατος καὶ εὐφυέστατος ποιητὴς τῶν χρόνων τοῦ
 Δομιτιανοῦ, ὅστις μετὰ χάριτος εἰσάγει ἡμᾶς εἰς τὸν κοινωνικὸν
 βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι ὁ Πόπλιος Παπίνιος Στάτιος, γεν-
 νηθεὶς περὶ τὸ 40 ἔτος μ. Χ. ἐν τῇ ἐξαισίᾳ Παρθενόπῃ (Νεαπό-
 λει), ὅπου τὰ τερπνότατα τῆς φύσεως θέλγητρα συνεδυάζοντο
 πρὸς τὸ ἄνθος τῆς ἐλληνικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτι-
 σμοῦ. Μακρὰν τῆς τύρβης τῆς Ῥώμης, μακρὰν τοῦ Διὸς καὶ τῶν
 κεραυνῶν αὐτοῦ, ἡδύνατό τις ἐνταῦθα νὰ ἐντρυφᾷ εἰς πᾶν ὅ,τι εἶ-
 ναι ὥραϊον. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Στατίου κατήγετο ἐκ τῆς Ἑλέας,
 τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὀνομαζομένης Οὐελίας, τῆς ἀρχαίας ἑδρας
 ἐλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ πατήρ του δὲν ἦτο μὲν εὐπορος, ἀλλ'
 εἶχε κλασσικὴν μόρφωσιν, δὲν ἐστερεῖτο δὲ καὶ αὐτὸς ποιητικῆς
 εὐφυίας. Καὶ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν καὶ βραδύτερον ἔτι, κατὰ
 τοὺς ποιητικοὺς ἀγῶνας, οἵτινες κατὰ πέμπτον ἔτος ἐτελοῦντο
 ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Αὐγούστου ἐν Νεαπόλει, εἶχεν ἀποκομίσει
 ἐπιτυχίαν. Ὡς πολυμερὲς γνώστης τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως ἐμόρ-
 φωσεν ὡς διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς, ἐν ἀμφο-
 τέραις ταῖς γλώσσαις, πολυπληθεῖς εὐγενεῖς μαθητάς, ὁ δὲ κύ-
 κλος οὗτος τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶχε κατασταθῇ ἀκόμη λαμπρότε-
 ρος, ὅτε μετώκησεν εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ τὸν υἱόν του, τὸν μό-
 νον, ὡς φαίνεται, βλαστὸν τοῦ εὐτυχοῦς γάμου του πρὸς τινὰ
 Κλαυδίαν, χήραν Ῥωμαίαν, ἐξεπαίδευσεν ὁ ἴδιος, καὶ ἔζη ἀκό-
 μη, ὅτε ὁ υἱὸς οὗτος ἀπεκόμιζεν ἀπὸ τῶν ἀγώνων τῆς Νεαπόλε-
 ως ἐπανειλημμένους στεφάνους (Silv. 5, 3, 225 ἐξ. πρὸλ. 2,
 2, 6). Εἰς τὴν ἡμέτερον ποιητὴν μετέδωκεν ὁ πατήρ ὄχι μόνον

τάς γνώσεις τὰς ἀναφερομένας εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν τέχνην τοῦ νὰ ποιῇ αὐτοσχέδια ἢ σύγκαιρα ποιήματα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ δηλαδὴ ὠρισμένων τοῦ βίου περιστάσεων, τελετῶν ἢ ἄλλων, τὴν ὁποίαν τέχνην καὶ αὐτὸς ἤσκει, πρὸς θεραπείαν δ' αὐτῆς ἐτελοῦντο καὶ οἱ περὶ ὧν εἵπομεν μουσικοὶ ἀγῶνες. Οὕτω λόγου χάριν εὐθύς μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Βιτέλλιον πυρπόλησιν τοῦ Καπιτωλίου (69 μ. Χ.), ὁ πατὴρ Στάτιος ἐθρήνησε « ταχύτερον τῶν φλογῶν » τὸν καταστραφέντα ναὸν τοῦ Διὸς διὰ πενθίμου καὶ παραμυθητικοῦ ποιήματος. Εἶχε δὲ σκοπὸν ἐν ἄλλῳ ποιήματι νὰ πραγματευθῇ καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ Βεσσουβίου (79 μ. Χ.) καταστροφὴν τῶν πόλεων τῆς Καμπανίας (Silv. 5, 3, 205), ἀλλ' ὁ θάνατος, ὅστις αἰφνιδίως ἀνῆρπασεν αὐτὸν ἐν ἡλικίᾳ μόλις ἐξηκονταπέντε ἐτῶν καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ζωηρότητι τοῦ πνεύματός του, φαίνεται ὅτι παρεκώλυσε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδιαζομένου ἔργου.

Ὁ υἱὸς ἡσθάνετο εἰλικρινῇ λατρείαν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ διδάσκαλον, ἐξέφρασε δὲ τὰ αἰσθήματά του ἐν τινι διεξοδικῷ πενθίμῳ ποιήματι, τὸ ὅποιον ἤρχισε τρεῖς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς μῆνας (Silv. 5, 3). Τὸ δὲ ποίημα τοῦτο, ἀκριβῶς διότι ἰδιαιτέρον κατέβαλε κόπον πρὸς ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ, εἶναι ὀλιγώτερον ἐπιτυχές, ἀφῆκε δ' ἐν αὐτῷ ἀχαλίνωτον τὴν τάσιν αὐτοῦ πρὸς τὰς ῥητορικὰς ὑπερβολάς, συμφώνως ἴσως πρὸς τὰ διδάγματα τοῦ διδασκάλου. Τὸ συνέταξε δὲ ἐν Ἀλβᾷ, ἔνθα εἶχε κτῆμα ἀποκτηθὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ πατρὸς, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχε καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ εἶχεν ἤδη προαποθάνῃ.

Ὁ νεαρὸς Στάτιος βεβαίως εἰς τὸν πατέρα του ὤφειλε καὶ τὰς πολλὰς καὶ καλὰς σχέσεις, ἃς εἶχε καὶ ἐν Νεαπόλει καὶ τοῖς περιχώροις καὶ ἐν Ῥώμῃ, διὰ δὲ τῶν σχέσεων τούτων εἶχεν εὐκόλον τὴν εἰσοδὸν εἰς πλείστους πλουσίους οἴκους. Οὐκ ὀλίγοι δὲ τῶν πλουσίων τούτων προστατῶν ἔθυσον καὶ αὐτοὶ κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς των εἰς τὰς Μούσας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Ἐπικούρειος Πόλλιος Φῆλιξ ἐκ Ποτιόλων, ὅστις εἶχεν ἑπαυλιν ἐν Συρ-

ρέντω (Silv. 2, 2. 3, 1), ὁ πλούσιος Μανίλιος Βοπίσκος ἰδιοκτήτης ἐπαύλεως ἐν Τιβούροις (Silv. 1, 3), ὁ νεαρὸς πατρίκιος Στέλλας (πραίτωρ περὶ τὸ 89. Silv. 1, 2), ὅστις ἔφαλε μίαν περιστεράν, ὥς ποτε ὁ Κάτουλλος τὸ στρουθίον, ὁ प्राईफεκτος τῆς πόλεως Γάιος Ῥουτίλιος Γαλλικός (Silv. 1, 4), ὁ ἵππεὺς καὶ συγκλητικὸς Σεπτίμιος Σευῆρος ἐκ Λέπτεως τῆς Λιβύης (Silv. 4, 5). Ὑπῆρχον δὲ καὶ ἄλλοι, παρ' οἷς δυνάμεθα νὰ προϋποθέσωμεν ἐνδιαφέρον περὶ τῆς ποιήσεως καὶ αἰσθησιν ποιητικὴν, ὅπως λόγου χάριν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, ὁ φιλόξενος Ἀτέδιος Μελιώρ (Silv. 2, 1. 3. 4) καὶ ὁ ἡγεμὼν λεγεῶνος Μαίκιος Κέλερ (Silv. 3, 2). Γνωστὸς εἶναι ὡς συγγραφεὺς καθολικῆς ἱστορίας ὁ Γάιος Οὐτίδιος Μάξιμος (Silv. 4, 7), ὅστις ἐν ἔτει 93 (μέχρι τοῦ 95 ὡς φαίνεται) ἦτο ἐν Δαλματία ἡγεμὼν τῆς τρίτης κοόρτεως τοῦ στρατεύματος τῶν Ἀλπεων. Δικανικοὺς δὲ λόγους φαίνεται ὅτι ἐδημοσίευσεν ὁ συγκλητικὸς Πλώτιος Γρύπος (Silv. 4, 9). Ἐπίσης δὲ ὁ πλούσιος Φλάβιος Οὕρσος (Silv. 2, 60) εἶχε φήμην εὐφραδοῦς συνηγόρου. Ὡς ἐνθερμὸς τῶν γραμμάτων φίλος κατέστη γνωστὸς ἔνεκα τῆς πρὸς αὐτὸν ἀφιερώσεως τοῦ Κοιντιλιανοῦ καὶ ὁ κουράτωρ τῆς Λατίνης ὁδοῦ Οὐίτωριος Μάρκελλος (Silv. 4, 4). Ἐμπειρὸς δὲ καλλιτεχνίας ἦτο ὁ Νόβιος Βινδιξ (Silv. 4, 6). Ἡ δὲ χήρα τοῦ Λουκανοῦ Πῶλλα Ἀργενταρία (Silv. 2, 7), ἀνῆκε καὶ αὕτη, ἐξ αἰτίας τοῦ συζύγου τῆς, εἰς τὸν ὅμιλον τῶν ποιητῶν.

Ἡ κοινωνία, ἐν ᾗ βλέπομεν ἀναστρεφόμενον τὸν ποιητὴν, εἶναι καθ' ὅλου καὶ εὐκατάστατος καὶ εὐγενής. Σὺν τῷ χρόνῳ, ὥσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς, ὁ Στάτιος ἐπλησίασε καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν, ἥδη δὲ κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ 83, περιγράφει μίαν λαϊκὴν ἐορτὴν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, ἣν εἶχε διοργανώσῃ ὁ Δομιτιανὸς (1, 5). Κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, ἐφρόντισεν ὁ ποιητὴς νὰ θεραπεύῃ καὶ πάντα ὅπωςδῆποτε σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον, «διότι ὁ λατρεῦν τούς θεούς, σέβεται καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν (Silv. 5 Πρόλ.)». Μεταξὺ τούτων τῶν ἀυλικῶν εἶναι καὶ ὁ νεαρὸς Κλαύ-

διος Ἐτρούσκου (1, 5. 3, 3), υἱὸς ἀπελευθέρου, ὅστις ἀνυψωθείς τὸ πρῶτον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱππέως καὶ τοῦ διαχειριστοῦ τῶν οἰκονομικῶν, περιέπεσεν ἔπειτα (μετὰ τὸ 84) εἰς πρόσκαιρον δυσμένειαν, καὶ ὁ ἐπίσης ἀπελευθερὸς Φλάβιος Ἀθάσκαντος, ὁ ἐπὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ αὐτοκράτορος (5, 1). Τοῦ Ἀθασκάντου ὁμῶς ἡ σύζυγος ἦτο εὐγενοῦς καταγωγῆς καὶ ἦτο φίλη τῆς γυναικὸς τοῦ Στατίου.

Δὲν πρέπει δι' ὅλου νὰ ἐκπληττώμεθα, ὅτι οὐδαμοῦ ἐμφαίνεται σχέσις τις τοῦ Στατίου πρὸς τοὺς συναδέλφους του, τοὺς γνωστοὺς ποιητὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διότι οἱ ποιηταὶ δὲν εἶχον χρεῖαν ἀλλήλων, οὐδὲ ὑπῆρχέ τι, ὅπερ νὰ δύνανται ἀμοιβαίως νὰ ἐλπίζωσιν ἀπ' ἀλλήλων, μᾶλλον δὲ ἐμπόδια θὰ ἐγένωνον ὁ εἰς πρὸς τὸν ἄλλον. Ὁ Στατίος εἶχε κοινούς πρὸς τὸν Μαρτιάλιον τινὰς ἐκ τῶν προστατῶν (ὅπως τὸν Στέλλαν, τὸν Κλαύδιον Ἐτρούσκον, τὸν Ἀτέδιον Μελίωρα, τὸν Νόβιον Βίνδικα, τὸν Οὐίβιον Μάξιμον, ἔτι δὲ καὶ τὴν χήραν τοῦ Λουκανοῦ), πολλάκις δὲ θὰ συνηντήθησαν εἰς τοὺς οἴκους τῶν φιλοξένων ἐκείνων ἀνδρῶν, ἔσχον δὲ ἐνίοτε ἀμφότεροι τὴν αὐτὴν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ φιλοτεχνήσωσι σύγκαιρα ποιήματα, πῶς ὁμῶς πρὸς ἀλλήλους διέκειντο ἐν τῇ βίῳ, περὶ τούτου οὐδὲν λέγει ἡ ἱστορία.

Ἀμφότεροι οἱ ποιηταὶ ἡσχολοῦντο ἐξ ἐπαγγέλματος περὶ τοῦτο τὸ ἔργον, τοῦ συντάττειν δηλαδὴ ποιήματα χάριν ὠρισμένων συμβάντων ἢ περιστάσεων, καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον ἐπὶ πληρωμῇ. Ἀντιπροσώπευον ὑπὸ τινα ὑψηλοτέραν ἔποψιν τοὺς ἡμετέρους νῦν δημοσιογράφους, ἢ ἐκείνην τὴν τάξιν τῶν ποιητῶν, ἣτις κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐτιμᾶτο ἐν Γερμανίᾳ, ἐξέλιπε δὲ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους καὶ τοὺς ὁποίους ὠνόμαζον ποιητὰς τοῦ ψητοῦ καὶ τῶν ἐορτῶν (Braten- und Festpoeten). Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν ἐκείνους, καθ' οὓς αἱ Μοῦσαι διετήρουν ἀκόμη φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς θνητοὺς καὶ καθ' οὓς ἡ προσωπικὴ ματαιοδοξία, ἢ μᾶλλον ὁ πόθος πρὸς ἀπαθανάτισιν τοῦ ὀνόματος, ἐξεδηλοῦντο κατὰ τρόπον ἀφελέστερον, ὁ δυνάμενος νὰ δαπανᾷ εὐχαρίστως

ἔβλεπε διαιωνιζομένην διὰ στίχων τὴν μνήμην χαρμωσύνων ἢ λυπηρῶν οἰκογενειακῶν γεγονότων, τὴν ἀγορὰν ἐνὸς κτήματος, ἢ μίαν ἔνδοξον πρᾶξιν. Ἐὰ τοιαῦτα ποιήματα πρῶτον μὲν διεδίδοντο εἰς στενὸν κύκλον οἰκείων καὶ φίλων, βραδύτερον συλλεγόμενα καὶ δημοσιευόμενα καθίστων τὴν περίστασιν, δι' ἣν ἐποιήθησαν, γνωστὴν καὶ εἰς εὐρυτέρους κύκλους. Ὅθεν ὁ Στάτιος, ὡς ἂν ἦτο ἐφημέριος ἰδιωτικοῦ παρεκκλησίου ἢ οἰκογενειακὸς χρονογράφος, ἀνέγραφε διὰ τῆς ἀείποτε συμπαθοῦς καὶ εὐήχου λύρας του, τὰς γεννήσεις καὶ τοὺς γάμους, τὰς ἀναρρώσεις καὶ τοὺς θανάτους ὅχι μόνον ὄλων τῶν συγγενῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ψιττακοῦ ἀκόμη τῶν γνωρίμων του διακεκριμένων οἰκογενειῶν, ἀκόμη δὲ τὴν αὔξησιν τῆς κόμης παιδιῶν, ἢ τὴν πρώτην αὐτῆς κοπὴν, πᾶν ὅ,τι τέλος πάντων ἐχαροποίει ἢ ἔθλιβε τὴν καρδίαν. Ὅστις ψυχοδόμει ὡραίαν ἔπαυλιν ἢ πολυτελὲς λουτρὸν ἢ νέον τι ἱερόν, ὅστις εἶχεν εἰς τὴν κατοχὴν του λαμπρὸν καλλιτέχνημα ἢ δένδρον τι περιεργότερον ἐν τῷ κήπῳ του, ἐπόθει νὰ ἴδῃ τὸ ἀριστούργημα ἢ τὸ καλλιτέχνημα ὑμνούμενον ποιητικῶς καὶ συνιστώμενον εἰς τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συναπόλαυσιν τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Προσεκάλει λοιπὸν τὸν πρόθυμον κήρυκα πρὸς ἐπιθεώρησιν τοῦ ὑμνηθησομένου πράγματος, τὸν παρελάμβανεν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τράπεζαν καὶ μετ' εὐαρεσκείας προσέβλεπεν εἰς τὴν ἐξησφαλισμένην ἀθανασίαν. Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ δὲν κατεφρόνει τὴν τοιαύτην δόξαν καὶ μετὰ χαρᾶς ἔβλεπεν ὑμνουμένας τὴν χάριν αὐτοῦ καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν, ἢ χαιρετιζόμενον οἶονεὶ διὰ σαλπίγγων τὸ νεωστὶ κατασκευασθὲν εἰκόνισμα τῆς θεότητός του, ἢ διαιωνιζομένην διὰ τῆς ποιήσεως τὴν μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἀνεδέχετο τὴν ὑπατείαν, ἀδιάφορον ἂν ἡ ὑπατεία ἐκείνη ἦτο ἢ δεκάτη ἐβδόμη.

Ὁ κύριος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας τῶν πολυειδῶν τοιούτων κατὰ παραγγελίαν ποιημάτων, ἦτο ἡ ταχύτης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἔπρεπε νὰ πλημμυρῇ θερμὸς ἔτι ἐκ τῆς ἀμέσου ἐντυπώσεως, οἱ δὲ φόβοι ἔπρεπεν ἄθραυστοι καὶ μονοκόμματοι νὰ ἐκπορεύονται ἐκ τῆς

καρδίας. Εἰς πληρώσιν τῶν ἀπαιτήσεων τούτων φαίνεται ὅτι ἦτο καθ' ὁλοκληρίαν ἱκανὸς ὁ Στάτιος. Πρῶτον μὲν ἦτο τεχνικῶς ἄριστα συγκεκροτημένος, ἔπειτα δὲ εἶχεν εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ νὰ τρέπη ταχέως τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐκάστοτε ἀπαιτουμένην διάθεσιν, ἦτο δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ δεινὸς αὐτοσχεδιαστής. Διαρκούντος τοῦ γεύματος περιέγραψεν ἐν λαμπρᾷ προπόσει τὸ θαυμάσιον λουτρὸν τοῦ νεαροῦ Κλαυδίου Ἐτρούσκου, παρ' ᾧ ἐφιλοξενεῖτο (1, 5), ἐν Συρρέντῳ δὲ ἐξύμνησε τὸν αὐτόθι νεόδητον ναὸν τοῦ Ἡρακλέους εὐθύς μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν αὐτοῦ (3, 1). Ἐξημερωμένος λέων εἶχε πέσῃ θανατωθεὶς ἐν τινὶ θηριομαχίᾳ τοῦ ἀμφιθέατρου, εὐθύς δὲ μετὰ τὸ τέλος τῆς παραστάσεως ἐπιδίδεται εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις ἦτο παρὼν, ἔμμετρος νεκρολογία τοῦ θηρίου (2, 5). Αὐτοκρατορικοῦ οἰνοχόου ἐκόπη πρώτην φορὰν ἡ κόμη. Τὸ ἀμβρόσιον τῆς κεφαλῆς κόσμημα πρόκειται ἐντὸς χρυσοῦ κυτίου καὶ διὰ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένου νὰ σταλῇ ὡς ἀνάθημα εἰς τὸν ἐν Περγάμῳ Ἀσκληπιόν, ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀκόμη γίνῃ τοῦτο, ὁ παῖς ἀνεγίνωσκεν ἤδη τὴν παραγγεληθεῖσαν διαιώνισιν τῆς ἐπισήμου τελετῆς (3, 4). Μετὰ τὰς λεγομένας νίκας ἐναντίον τῶν Χάττων καὶ τῶν Δακῶν (89 μ. Χ.), ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ Ἀγορᾷ χάλκινος ἔφιππος ἀνδριᾶς τοῦ Δομιτιανοῦ· τὴν ἐπομένην ἡμέραν τὸ παραγγελθὲν ἐορτάσιμον ποίημα (1, 1) ἦτο ἤδη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἡμέρᾳ συνετάχθη ἡ λαμπρὰ περιγραφὴ μιᾶς ἐπαύλεως τῶν Τιβούρων (1, 3), ἐντὸς δὲ δύο ἡμερῶν ἐν γαμήλιον ποίημα διπλάσιον κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς προτέρας περιγραφῆς, βεβαίῳ δὲ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι διὰ τὴν σύνταξιν οὐδενὸς τῶν ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῆς συλλογῆς περιεχομένων συγκαίρων ποιημάτων ἐχρεώσθη χρόνον μακρότερον τῶν δύο ἡμερῶν. Ἀπαξ μόνον συγκαίρων ἐκ τῆς Ἀλθανῆς αὐτοῦ ἐπαύλεως φίλον Νεαπολίτην ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ τρίτου τέκνου του (4, 8), παραπονεῖται ὅτι τὸ συγχαρητήριον ποίημα θὰ φθάσῃ ἐξ ἀνάγκης ἄργά, διότι δὲν ἐστάλη

πρὸς αὐτὸν ταχύς ἀπεσταλμένος ἵνα τῷ ἀγγείλῃ ἐγκαίρως τὴν καλὴν εἶδησιν. Μόνον δὲ τὸ πένθιμον ποίημα τὸ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Πρισκίλλης γυναικὸς τοῦ Ἀδασκάντου (5, 1), συνετάχθη μόλις κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς, ἐννοεῖται δὲ ὅτι διὰ τοῦτο κατέβαλε καὶ πλείονα περὶ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ ἐπιμέλειαν.

Ἡ ταχύτης τῆς ἐργασίας ἀπέκλειε κατὰ φυσικὸν λόγον βλαβεῖαν περὶ τοῦ θέματος εἰδικὴν μελέτην καὶ ἐπιμεμελημένην τῆς ὕλης ἐπεξεργασίαν. Ὁ συγγραφεὺς ἀναστρέφεται ἐντὸς ἐνὸς σχετικῶς περιορισμένου κύκλου λέξεων, τρόπων καὶ εἰκόνων, ἅτινα οἰονεὶ αὐθορμήτως εὐρίσκοντο εἰς τὴν διάθεσίν του. Εἶναι τὸ σύνθημα κυκλοφοροῦν νόμισμα τῆς συγχρόνου ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς σχολῆς, τὸ ὁποῖον ὁ Στάτιος ἐξοδεύει χωρὶς νὰ μεριμνᾷ ἂν τὸ αὐτὸ νόμισμα θέτει κατ' ἐπανάληψιν εἰς κυκλοφορίαν. Τὸ ἱκρίωμα τῆς οἰκοδομῆς του ἦτο κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις, ὡς πρὸς τὰ κύρια συστατικά, τὸ αὐτό, πρὸς συμπλήρωσιν δὲ μόνον τοῦ ἔργου εἶχεν ἐκάστοτε πρόχειρον προμήθειαν τροπολογιῶν καὶ διακοσμήσεων. Καὶ ὅμως ὁ εὐφυὴς νοῦς τοῦ ποιητοῦ εὗρισκε πάντοτε τρόπον νὰ ζωογονῇ χαριέντως καὶ ὁρροσερῶς τὸ ἀρχικὸν σχῆμα διὰ ποικιλιμάτων καὶ εὐμόρφων ἀτομικῶν γραμμῶν.

Ὅσοι μάλιστα εἶχον ἀνάγκην νὰ παραγγείλωσι πένθιμα ποιήματα προσέτρεχον εἰς τὴν τέχνην τοῦ εὐαισθήτου ἀνδρός, πολλοὺς δὲ πατέρας ἢ μητέρας ἢ υἱοὺς παρεμύθησαν ἢ Μοῦσά του (2, 1, 30 ἐξ.). Ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν ἔργων τούτων, ἱκανὰ περιελήφθησαν εἰς τὴν συλλογὴν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν (2, 1, 6 — 3, 3. — 51. 3, 5) Μετὰ δισταγμοῦ καὶ λεπτῆς ἀνασκοπῆς πλησιάζει ὁ φίλος πρὸς τὸν πενθοῦντα, οὐχὶ ὅπως σταματήσῃ τὸν θρῆνόν του, ἀλλ' ὅπως ἐπιδοκιμάτῃ καὶ συμμερισθῇ αὐτόν. Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀνάμνησις τοῦ ἀποθιώσαντος ἀποβαίνει ἐπαινετικὸς λόγος ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ τμῆμα τῆς βιογραφίας του. Τὸ μακρὸν καὶ ἔντιμον στάδιον ἀπελευθέρου ἀνυψωθέντος εἰς μεγάλα πολιτικὰ ἀξιώματα παριστάνεται ἐκτενῶς. Ἀνάλογος μὲν πρὸς τὰ δεδοξασμένα προτε-

ρήματα τοῦ τελευτήσαντος ὑπῆρξε καὶ ἡ πάνδημος ἐκφράς του, ἀνάλογος δὲ πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς πολιτείας ὑπῆρξε καὶ ἡ λύπη τῶν πενθούντων συγγενῶν καὶ φίλων καὶ ἡ συμπάθεια τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ταῦτα πάντα, ὅπως καὶ ἡ ὥρα τοῦ θανάτου ἐκτίθενται πλείότερον ἢ ὀλιγότερον ἐκτενῶς, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Μετὰ ταῦτα ἔρχονται οἱ παραμυθητικοὶ λόγοι, οἵτινες ὁμως δὲν ἀντλοῦνται ἐκ φιλοσοφικῶν κοινοτοπιῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ λαϊκῶν παραστάσεων καὶ ἐντυπώσεων. Ἐκφράζεται ἡ ἐλπίς ἢ μᾶλλον ἡ πεποίθησις, ὅτι ἡ προσφιλὴς σκιὰ θὰ ἔτυχε προσηνοῦς δεξιώσεως ἐν τῷ Ἄδῃ, ὅτι ἐν τῷ κάτω κόσμῳ ἐπικοινωνεῖ πρὸς οἰκείους, φίλους καὶ ὁμοφρονοῦντας, διατυποῦται δὲ καὶ ἡ παράκλησις, ὅπως ἡ σκιὰ τοῦ τελευτήσαντος ἐμφανίζηται καθ' ὕπνον εἰς τοὺς πενθούντας καὶ ἀνακουφίζῃ τὴν λύπην των διὰ γλυκειάς προσαγορεύσεως, καὶ δίδεται ὅρκος ὅτι ἀλησμώνητος θὰ παραμείνῃ ἡ μνήμη τοῦ μεταστάντος. Τὸν κύριον πυρῆνα τῶν παραμυθητικῶν τούτων ποιημάτων ἀποτελεῖ, ὅπως εἶναι φυσικόν, τὸ ἐγκώμιον τῶν τεθνεώτων. Ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι, ὧν κατὰ τοιοῦτον τρόπον δοξάζεται ἡ μνήμη, δὲν εἶναι συνήθως ἐκ τῶν ἐπιφανῶν, διακαιολογεῖται ὁ ποιητὴς ἐξαίρων ὅχι μεγάλα καὶ ἔσοχα κατορθώματα, ἀλλὰ ταπεινότερά τινα χαρακτηριστικά τοῦ βίου αὐτῶν. Ἐξαίρονται λόγου χάριν τὰ φαιδρὰ λαλήματα δωδεκαετοῦς παιδός, τοῦ πεφιλημένου δούλου τοῦ Ἀτεδίου Μελίωρος, ἡ εὐτράπελος αὐτοῦ κατὰ τὸ γεῦμα παιδιὰ, οἱ τρυφεροὶ του χαιρετισμοὶ (2, 1, 53 ἐξ.). Συγκινητικῶς παριστάνεται, ὅτι τὸ παιδίον ἀφικνούμενον εἰς τὸν κόσμον τῶν σκιῶν (ὁ Ἑρμῆς πρὸ ὀλίγου τὸ ἀνήγγειλεν) εὕρισκει μετὰ τοῦ ἀπαισίου πλήθους τῶν ξένων νεκρῶν καὶ τινα τέως οἰκογενειακὸν φίλον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ὅτι κατὰ πρῶτον μὲν κρατεῖ ἑαυτὸ μακρὰν τῶν ἄλλων ἐκ συστολῆς, ἕως οὗ ὁ εὐγενὴς ἐκεῖνος ἀναγνωρίζει τὸ παιδίον, τὸ ἀνασηκώνει, τὸ ὠπεύει καὶ ἔπειτα συνομιλεῖ μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν προσφιλῶν ἐπὶ γῆς προσώπων (στχ. 189 ἐξ.). Πολὺ ἐλκυστικὴ ὡσαύτως εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς ἀγαθῆς γραίας Πρισχίλλης, ἥτις ἐτήρησε τὴν ἀ-

πλοϊκὴν τῆς πίστιν πρὸς τὸ καθῆκον καὶ τὰ τίμια αὐτῆς φρονήματα καὶ ἀφ' οὗ ὁ σύζυγός τῆς ἀνῆλθεν εἰς ὑψηλὸν αὐλικὸν ὑπουργημα, καὶ ὅπως χωρικὴ τῆς Ἀπουλίας παρεσκεύαζε μόνῃ τὸ λιτὸν δεῖπνον πρὸς τὸν ἐπιστρέφοντα τὴν ἐσπέραν οἶκαδε ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραφείου πολυάσχολον ἄνδρα τῆς (5, 1, 117 ἐξ.).

Καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ποιήματα τοῦ τοιοῦτου εἵδους, κύριον εἶναι τὸ προσωπικὸν ἢ ἀτομικὸν στοιχεῖον, ἀλλ' ἐν τῇ διακοσμητικῇ ἐργασίᾳ ἀναδεικνύεται ἡ εὐφυΐα καὶ τὸ ἐφευρετικόν. Συμφώνως δὲ πρὸς τὴν αἴσθησιν τῆς ἐποχῆς, μεσολαβοῦσι καὶ οἱ θεοί, διότι πᾶσα δύναμις καὶ πᾶν χάρισμα τῶν θνητῶν ἄνωθεν καταβαίνει καὶ προστατεύεται ὑπὸ ἐνὸς θεοῦ ἢ δαίμονος, τὸ νὰ ἐπικαλῇται δὲ ὁ ποιητὴς τὴν θεῖαν μαρτυρίαν ἢ νὰ καταφεύγῃ εἰς τὴν θεῖαν ἀρωγὴν, ἀρμόζει εἰς τὴν μετριοφροσύνην του. Οὕτω λόγου χάριν ἡ Pietas (= εὐσέβεια) ὀφείλει νὰ παραμυθήσῃ τὸν φιλόστοργον υἱόν, ὅστις ἐν εἰλικρινείᾳ θρηνεῖ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς (3, 3, 1 ἐξ.). Ἡ Καλλιόπη λαμβάνει τὸν μικρὸν Λουκανὸν εὐθύς μετὰ τὴν γέννησίν του εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτῆς καὶ ἐκφωνεῖ ἐκτενῆ λόγον περὶ τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ μέλλοντος, περὶ τῶν συνταχθησομένων ἔργων του καὶ τῆς ἐξαιρέτου συζύγου του, δι' ἣν εἶναι καὶ προωρισμένον τὸ ποίημα (2, 7). Ἡ Ἀφροδίτη εὕρισκει τὸν μικρὸν Ἑἰρινὸν παίζοντα ἐν Περγάμῳ παρὰ τοῖς βωμοῖς τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ ἀρχίζει τοὺς ἐπαίνους διὰ τὸ κάλλος του· ἔπειτα τὸν μεταφέρει εἰς τὴν Ῥώμην καὶ καλῶς ἐστολισμένον ἄγει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα (3, 4, 32 ἐξ.), αὐτοπροσώπως δὲ παρίσταται εἰς τὴν τελετὴν τῆς κοπῆς τῆς κόμης του. Ὁ περικαλλὴς παῖς κίθῃται φορῶν μετάξινον τὸ ὠμοφόριον, διὰ τοῦ ὁποῦ συνήθως αἱ κουρεῖς περιβάλλουσι τοὺς κειρομένους, περὶ αὐτὸν δὲ Ἑρωτιδεῖς ἀσχολοῦνται κρατοῦντες ἄλλος μὲν τὸ κτένιον, ἄλλος τὴν φαλίδαν καὶ ἄλλος τὸ κάτοπτρον, ἡ δὲ Ἀφροδίτη παραλαμβάνει τοὺς ἀποκοπέντας βοστρύχους καὶ ραίνει αὐτοὺς διὰ μύρων (στχ. 86 ἐξ.).

Τοιαύτη σκηνή ἡδύνατο νὰ καταθέλῃ τὸν χρωστῆρα ἐνὸς Βαττώ¹⁾.

Ἀπὸ τῶν καταχθονίων τῆς Ἀγορᾶς ἀναδύει εἰς τὸ φῶς αὐτὸς ὁ Κούρτιος, ἵνα θαυμάσῃ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Δομιτιανοῦ καὶ κολακευτικῶς χαιρετίσῃ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα (1, 1, 78 ἐξ.). Ἐν τοῖς ἐνδεκασυλλάβοις, δι' ὧν ὑμνεῖται ἡ στρῶσις νέας αὐτοκρατορικῆς ὁδοῦ ἀπὸ Σινουέσσης μέχρι Ποτιόλων (4, 3). Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 95 μ. Χ., πρῶτον μὲ ὁ Οὐολτοῦρνος ἀνεγείρει μὲ ἀπορίαν τὴν ξανθὴν κεφαλὴν του, ὅπως εὐχαριστήσῃ, διότι τῶρα τηρεῖται καθαρῶς καὶ κατεστάθῃ ποταμὸς εὐπρεπής, ῥέων μεταξὺ σταθερῶν ὄχθων ὑπερηφάνως πρὸς τὴν θάλασσαν (στχ. 72 ἐξ.), ἔπειτα δὲ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ σπηλαίου τῆς ἡ Κυμαία Σίδυλλα καὶ ἀναλαμβάνει αὐτή, ἀντὶ τοῦ ποιητοῦ, νὰ ὑμνήσῃ τὸν αὐτοκράτορα. Εἶχε προῖδῃ, τὴν ἐπὶ γῆς ἐμφάνισιν τοῦ θεοῦ, ὅστις θὰ ἐξεύγνυε γεφύρας καὶ θὰ ἔστρωνεν ὁδούς, ἐνθουσιωδῶς δὲ προλέγει εἰς τὸν Δομιτιανὸν βίον μακρὸν καὶ θαλερὰν νεότητα καὶ θριάμβους ἐν τῇ Ἀνατολῇ (124 ἐξ.). Τῇ 1 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 95 λαμβάνει τὸν λόγον ὁ Ἰανός, ὅπως αὐτὸς ὡς ῥήτωρ τῆς τελετῆς προσκυνήσῃ τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἑαυτοῦ ὑπατείας (4, 1). Ἐν τινι περιγραφῇ λουτροῦ (1, 5), πλὴν τοῦ Ἡραίου, ὅστις εἶναι ὁ ἀρχιθερμαστής, ἔρχονται καὶ αἱ Ναιάδες εἰς βοήθειαν, αἱ ὕδατοτροφοῦσαι τοὺς λατινικοὺς λόφους καὶ τὰ ὕδραγωγεῖα, διότι ἐκεῖ εἶναι ἡ κατοικία των. Ἐν τῷ ποιήματι ἐν τῷ ὁποίῳ θρηνεῖται ὁ θάνατος ἐνὸς ψιττακοῦ (4, 4), ὅπερ ἐφιλοτεχνήθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα μιᾶς ἐλεγείας τοῦ Ὀβιδίου (Amor. 2, 6. Πρβλ. τόμ. Β' σ. 384), τὸ ἀπαραίτητον ἐγκώμιον παρενεβλήθη ὑπὸ μορφὴν νηνίας (ιδ. τόμ. Α' σ. 8), ἣν θὰ ψάλωσιν ἐν χορῷ πάντα τὰ λαλοῦντα πτηνά.

¹⁾ Ἀντώνιος Βαττώ (Watteau), περίφημος Γάλλος ζωγράφος (1684—1721), οὗτος ἀγαπητὰ θέματα ἦσαν διασκεδάσεις καὶ χοροί, ἀγροτικαὶ πανηγύρεις, θεατρικαὶ σκηναί, κῶμοι, εἰδύλλια, παιδιὰ καὶ τὰ παρόμοια. Διακρίνεται διὰ τὴν λεπτότητα τῆς τέχνης, τὴν ποικιλίαν τῶν συνθέσεων, τὴν ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων καὶ τὴν ἐπιτυχῆ φωτισκίαν. Σ. Μ.

Ἐὰν ὁ ἐγκωμιαζόμενος εἶναι ἀκόμη ζῶν καὶ μάλιστα ποιητής, τότε ὁ Στάτιος δὲν ζητεῖ καθ' ὅλου τὴν συνήθη συνδρομὴν τῶν θεῶν, ὅλην δὲ τὴν ἔμπνευσίν του ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν ὀφείλῃ μόνον εἰς ἐκεῖνον (1, 4). Τὸν μέγιστον ὅμως ἀριθμὸν θεῶν προσκαλεῖ, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς ἓνα γάμον (1, 2). Ἐκεῖ προσέρχονται ἐκ τοῦ Ἑλικῶνος αἱ ἑννέα Μοῦσαι μετὰ δῶδων, εἰς αὐτὰς δὲ καταλέγεται ἀκόμη ὡς δεκάτῃ Μοῦσα, ἐπειδὴ ὁ νυμφίος, ὁ Στέλλας, εἶναι ἐλεγειακὸς ποιητής, καὶ ἡ Ἑλεγεία. Ἡ Ἑλεγεία εἶναι εὐτράπελον πρόσωπον, ὅπως παριστάνει αὐτὴν καὶ ὁ Ὀσίδιος, μετὰ τὸν ἓνα πόδα βραχύτερον τοῦ ἑτέρου (τόμ. Β' σ. 394). Ἡ Ἀφροδίτῃ αὐτῇ, καθὼς συμβαίνει καὶ εἰς τὰ ἔργα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ὁδηγεῖ τὴν μνηστὴν, ἥτις καταβιβάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐρυθροῖα ἐν θελκτικῇ ἀθωότητι. Ὁ Φοῖβος, ὁ Βάκχος, ὁ Ἑρμῆς, οἱ συνήθεις τῶν μουσικῶν βοηθοί, φέρουσι στεφάνους. Ὁ Ἑρως καὶ αἱ Χάριτες δι' ἀνθέων καὶ μύρων ραίνουσι τὸν νυμφίον περιπτυσσόμενον τὸ πάλλευκον σῶμα τῆς ποθητῆς συζύγου. Ἄλλ' ὁ πολὺς ὁμιλος τῶν συγχαιρόντων, ὅστις πληροῖ τὸ Ἄτριον τῆς οἰκίας, εἶναι περίεργος ἐπὶ τέλους νὰ μάθῃ πῶς ἔγινε τὸ συνοικέσιον τοῦτο, ὅπερ εἶχε καταντήσῃ τὸ θέμα γενικῆς ὁμιλίας. Τότε ἐπεμβαίνει ἡ Ἑρατώ, ἐξ ἧς γινώσκει τὰ πάντα ὁ ποιητής. Καὶ ἀκούομεν λοιπὸν περὶ τούτου ἐν χαριέστατον ἐπύλλιον, τοῦ παλαιοῦ συρμοῦ. Μίαν πρωϊάν ἡ Ἀφροδίτῃ ἔκειτο νωχελῶς, μόλις ἤδη ἀφυπνισθεῖσα, ἐπὶ τῆς κλίνης, ἐν τῷ γαλαξίᾳ, περιεστοιχισμένη ὑπὸ τῶν Ἑρώτων, οἵτινες ἀνέμενον τὰς προσταγὰς αὐτῆς· ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἐσχέπετο τίποτε. Τότε ἐν ἐκ τῶν παιδίων, τὸ εὐτολμότερον, ἐπωφελεῖται καταλλήλου εὐκαιρίας ἵνα ὁμιλήσῃ πρὸς τὴν ὡραίαν μητέρα του ὑπὲρ τοῦ νεαροῦ εὐπατρίδου, ὃν πρὸ ἐτῶν εἶχε πληγώσῃ δι' ὅλων τῶν βελῶν τῆς φαρέτρας του, ἐν ᾧ τὴν κυρίαν μόλις ἐπιπολαίως εἶχε θίξῃ μετὰ τὴν δῆδα. Ζωηρότατα δὲ περιγράφει τὰς ἐρωτικὰς δόδυνας τοῦ ταλαιπώρου ἀνδρός· ἐξ οἴκτου, λέγει, τῷ ἐξήρανε τοὺς ὕγρους ὀφθαλμοὺς μετὰ θωπευτικὴν πτέρυγα, ἐξαίρει δὲ δικαιώματα, ἅτινα ἐκεῖνος ἀπέκτησεν ἵνα τύχῃ

τῆς εὐμενεΐας τῆς θεᾶς, ἔνεκα τῶν ἐρωτικῶν του ἄσμάτων. Πο-
λέμους καὶ μάχας θὰ ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ ψάλλῃ, ἀλλ' ὅμως
προετίμησε νὰ περιπλέξῃ τὴν ἐρωτικὴν μυρσίνην πρὸς τὴν δάφ-
νην τὴν ποιητικὴν. Ἡ Ἀφροδίτῃ πάλιν ἀποκρίνεται ἐνθουσιωδῶς
ἐγκωμιάζουσα τὴν κυρίαν (εἶναι χήρα καὶ διστάζει νὰ ὑποβληθῇ
εἰς δεῦτερον ζυγόν). Ὁ νέος ποθεῖ μέγα τι καὶ σπάνιον, ὥς φρον-
τίσῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ ποθούμενον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ λατρευτὴ του
ἐτράπη ἤδη εἰς προσηνεστέραν διάθεσιν. Ἡ δὲ ἡ περικαλλῆς θεὰ
προσκαλεῖ τὸ ζεῦγος τῶν κύκνων της, ὁ Ἐρως ζευγνύει αὐτοὺς
καὶ κάθεται αὐτὸς ἔμπροσθεν, ἐπὶ τοῦ ἀδαμαντοποικίλου ἄξονος,
οὕτω δὲ διαπερῶσι τὰ νέφη καὶ σταθμεύουσιν ἀκριβῶς πρὸ τοῦ
οἴκου τῆς κυρίας ἐν Ῥώμῃ. Εἶναι λαμπρὸν μέγαρον, νομίζει δὲ
ἡ Ἀφροδίτῃ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τινα τῶν περιφήμων αὐτῆς ναῶν.
Ἡ ὡραία ιδιοκτήτρια εἶναι ἐξηπλωμένη ἐπὶ τῆς κλίνης, ἡ δὲ θεὰ
ὡς ἀληθὲς προμνήστρια, ἀποτεινομένη πρὸς αὐτὴν τῇ ὑποδεικνύει
τὸ καθήκον, ὅπερ ἔχει, νὰ μὴ ἀφίνη ἀγόνως νὰ παρέρχωνται τὰ
ἔτη τῆς νεότητος. Ἐπειτα δὲ ψάλλει τὸ ἐγκώμιον τοῦ νέου τοῦ
λατρεύοντος αὐτήν, μὴ παραλείπουσα νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὸ λαμ-
πρὸν στάδιον, τὸ ὁποῖον ἐν μέρει μὲν διήνυσεν, ἐν μέρει δὲ μέλλει
νὰ διανύσῃ. Ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν θεωρεῖ ἡ θεὰ τὸ συνοικέσιον τοῦτο
ὡς καταλλήλotaτον. Πρὸς τοιαύτην ἐπίμονον πρότασιν, θεόθεν
μάλιστα προερχομένην, δὲν ἠδύνατο κατὰ φυσικὸν λόγον νὰ ἀντι-
σταθῇ ἡ θελκτικὴ χήρα. Ὁμολογεῖ ὅτι τὰ διάπυρα ποιήματα τοῦ
νέου (ὅστις τὴν ὕμνει δίδων αὐτῇ τὸ ὄνομα Ἀστερίς) καὶ τὰ ὅποια
ποιήματα ἐψάλλοντο ἐν τῇ πόλει, εἶχον ἤδη συγκινήσῃ τὴν καρ-
δίαν της. Καὶ ἤδη εἶναι καιρὸς νὰ εὐχηθῶμεν εὐτυχίαν εἰς τὸν
νέον, οὗ εἰσηκούσθησαν οἱ πόθοι καὶ ὅστις ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα.
«Ὅποσον φωτεινὴ καὶ ἀκτινοβολοῦσα ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν
ἐκείνη εἶπε τὸ ναί! Ἐνόμιζες ὅτι ἀνῆλθες εἰς τὸν οὐρανόν». Ὅτε
δὲ πλέον ὁ Ἐρως καὶ ὁ Βάχχος ἐνόησαν ὅτι ἐπίκειται ὁ ὑμέναιος,
προσέδραμον μετὰ δώρων. Ἀκολουθεῖ ἔπειτα ἡ περιγραφὴ τῆς
ἐπισήμου ἡμέρας. Τὴν νύκτα ὥς τὴν ψάλλῃ αὐτὸς ὁ σύζυγος, ἐφ'

ὅσον ἐπιτρέπεται. Εὐχαὶ δὲ καὶ συγχαρητήρια, πρὸς διατύπωσιν τῶν ὁποίων προσκαλοῦνται πάντες οἱ ποιηταί, ἀποτελοῦσι τὸ τέλος τοῦ χαριεστάτου ποιήματος, ὅπερ εἶναι συγχρόνως καὶ ἀγαθὸν τεκμήριον, ὅτι καὶ ἐν ἐκείνοις ἀκόμη τοῖς χρόνοις ἐπίστευον οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὑπάρχει συζυγικὴ εὐδαιμονία.

Ἐν ἄλλῳ ποιήματι (1, 4) πρωτοστατεῖ ὁ Ἀπόλλων, εἰς ὃν ὀφείλεται ἡ διάσωσις τοῦ πραιφέκτου τῆς πόλεως (ἦτοι τοῦ πολιάρχου). Ὁ θεὸς εὐρίσκετο ἀκριβῶς ἐν Ταυρίνῳ, ἔνθα ὑπῆρχεν ἄλλος ἱερὸν εἰς αὐτόν. Τὸ Ταυρίνον ἦτο συγχρόνως καὶ ἡ πατρίς τοῦ προστατευομένου του πραιφέκτου, σοφιστοῦ ἅμα δὲ καὶ ποιητοῦ. Ἐκεῖ ἔμαθεν ὁ Ἀπόλλων τὴν σοβαρὰν νόσον τοῦ εὐόρκου ἀνδρός, ὅστις εἶχε πάθῃ ἐκ τῆς πολλῆς πρὸς τὸ καθῆκον ἀφοσιώσεως. Εὐθύς καλεῖ ὁ θεὸς πάντας τοὺς ἐκεῖ ἱατρούς, τοὺς μαθητάς του, ἵνα ἔλθωσι μετ' αὐτοῦ καὶ βοηθήσωσι τὸν πάσχοντα. Καθ' ὁδὸν διηγεῖται λεπτομερῶς πρὸς τοὺς συνοδοιποροῦντας τὸν βίον καθὼς καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀσθενοῦς. Οἱ ἱατροὶ φθάνουσιν ἐγκαίρως ἀκόμη, καὶ εὐτυχῶς σφύζεται ἐκ τοῦ θανάτου ὁ ἄνθρωπος. Βεβαίως τὴν σωτηρίαν ὥφειλεν εἰς τινα τῶν ἱατρῶν τοῦ Ταυρίνου.

Ἰδιαζόντως ἐπιτυχὲς καὶ ὡς πρὸς τὴν διαγραφὴν τοῦ σχεδίου καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐπικρατοῦν ἐν αὐτῇ γενικὸν πνεῦμα θεωρεῖται τὸ ποίημα τὸ ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἡρακλέους τοῦ κτισθέντος ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ Συρρέντου (3, 1) Ὅπως ἐν γένει οἱ παλαιοὶ εἶχον ἀφελεῖς καὶ πειρακτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ῥωμαλεώτατον μὲν ἀλλ' ἀγαθὸν ἥρωα, τὸν εὐεργετήσαντα τὴν οἰκουμένην, οὕτω καὶ ὁ Στάτιος ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιήματι ἐκφράζων τὸν θαυμασμόν του ὑπὲρ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, περιβάλλει τὰ λεγόμενα διὰ μιᾶς ἀποχρώσεως ἐλαφρᾶς εὐτραπείας. Τίς δὲν ἤθελε φρονήσει τὸν περιπλανώμενον ἥρωα, τὸν κατάκοπον, τὸν ὑπὸ ἀπηνόους μητρυιᾶς καταδιωκόμενον, ὅτι ἀπέκτησεν ἥσυχον τόπον ἀναπαύσεως, εὐπρεπῇ κατοικίαν; Καὶ τῷ ὄντι, ἐν ᾧ ἡ παλαιὰ καὶ πενιχρὰ ἐπὶ τῆς παραλίας καλύβη του μόλις ἦτο ἱκανὴ νὰ παρέχῃ ἄσυλον εἰς ναυαγούς καὶ εἰς ἀλιεῖς, τῶρα ὁ ἥρωας ἀπὸ ὑψηλοῦ

φρουρίου δύναται νὰ ἀτενίσῃ πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἥρας. Νομίζει τις ὅτι δευτέραν φορὰν ἀναλαμβάνεται εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τῶν φλογῶν τῆς Οἴτης. Ἄς ἔλθῃ λοιπὸν τώρα, ἃς ἀποθέσῃ τὸ φοβερὸν τόξον καὶ τὴν φαρέτραν, τὸ αἱματόφυρτον ῥοπαλὸν καὶ τὴν λεοντὴν καὶ ἃς ἀναπαυθῇ ἐπὶ τῶν πορφυρῶν προσκεφαλαίων. Ἐνταῦθα πλέον δύναται τερπόμενος νὰ ἐντρυφᾷ, ὅπως ὅτε εὐρίσκετο πλησίον τῆς Αὐγῆς ἢ μεταξὺ τῶν πεντήκοντα θυγατέρων τοῦ Θεστίου κατὰ τὴν ἀλησμώνητον μάλιστα ἐκείνην νύκτα, καθ' ἣν εὐρέθη εἰς ἀξιοζήλευτον θέσιν. Τὸ πῶς ὅμως ὤκοδομήθη ὁ περίφημος ναός, μανθάνει ὁ ποιητὴς παρὰ τῆς Καλλιόπης, κωμικῶς δὲ προτείνει εἰς τὸν Ἡρακλέα νὰ συνοδεύσῃ τὸ ἄσμα τῆς Μούσης ἐπὶ τῆς τεντωμένης χορδῆς τοῦ τόξου του. Μεγάλην ἀναντιρρήτως εὐχαρίστησιν θὰ ἐπροξένησεν εἰς τὸν κτίτορα τοῦ ναοῦ, τὸν πλούσιον Πόλλιον Φήλικα καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ, ἡ μνεία τῆς ἀγροτικῆς ἐκείνης ἐορτῆς, ἣτις διεταράχθη ἔνεκα αἰφνιδίας καταιγίδος. Τότε πάντες οἱ συμπανηγυρίζοντες κατέφυγον, ὡς εἰς πλησιέστατον καταφύγιον, εἰς τὸν πενιχρὸν ναῖσκον τοῦ Ἡρακλέους. Τράπεζαι, καθίσματα, τροφαί, μετεκομίσθησαν ἐκεῖ ὑπὸ τῶν δούλων. Ἦτο ὅμως ἀφόρητος ἡ στενοχωρία. Ἐστενοχωρήθη καὶ αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς Ἡρακλῆς· παρέστη πρὸς τὸν Πόλλιον καὶ λαβὼν αὐτὸν ἀφελῶς ἀπὸ τοῦ βραχίονος τῷ εἶπεν ὅτι εἰς ἄλλα εἶναι γενναιόδωρος καὶ ὅτι πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ὤκοδόμησε διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ λαμπρὰν ἔπαυλιν, ἃς βοηθήσῃ ἐπὶ τέλους καὶ τὸν ἥρωα νὰ ἀποκτήσῃ οἶκον εὐπρεπῆ. Μὲ καταφρονητικὴν χαίρεκαλίαν βλέπει ἡ μητρυιά του ἡ Ἥρα, ἣτις εἶχε καὶ αὐτὴ ναὸν ἐν Συρρέντῳ, τὴν παλαιὰν πενιχρὰν καλύδην. Ὑπόσχεται δὲ ὁ ἥρωας ὅτι θὰ βοηθήσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὴν οἰκοδομήν. Ὁ Πόλλιος οὐδαμῶς ἀντιλέγει. Εὐθὺς γίνεται τὸ σχέδιον καὶ ἄρχεται ἡ οἰκοδομή, ἣτις καὶ μετὰ δραστηριότητος προχωρεῖ. Κατὰ τινα δὲ σκοτεινὴν νύκτα καὶ αὐτὸς ὁ Ἡρακλῆς, πιστὸς εἰς τὴν ὑπόσχεσίν του, παρέχει τὴν ἡρωϊκὴν ἀρωγὴν του, ὥστε νὰ θραυσθῇ ὁ βράχος, καὶ ἀντηχεῖ ὁ κρότος ἕως εἰς τὰς Καπρέας. Ὅτε δὲ τὴν

πρωίαν τῆς ἐπομένης ἡμέρας προσῆλθον οἱ κτίσται, ἐκπλήσσονται διὰ τὸ τεράστιον ἔργον, ὅπερ εἶχε περατωθῆ κατὰ τὸ διάστημα τῆς νυκτός. Κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα καὶ διοργανοῦνται ἀγῶνες, οἵτινες κατ' οὐδὲν εἶναι ὑποδεέστεροι τῶν μεγάλων ἀγώνων τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς οὓς παρίστανται θεαταὶ πάντα τὰ περίχωρα τῆς Νεαπόλεως καὶ αὐταὶ αἱ Νηρηίδες. Τῶν ἀγώνων τούτων καλεῖται νὰ μετάσχη καὶ ὁ Ἡρακλῆς. Ἐὰν ἔχει ἀκόμῃ μῆλα τῶν Ἑσπερίδων, ἃς τὰ ρίψῃ εἰς τὴν ποδιάν τῆς κυρίας Πώλλας, ἥτις ἂν ἦτο νέα, ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ἐπικίνδυνος, ὅπως ἄλλοτε ἡ Ὀμφάλη. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται ὁ ἥρωας καλούμενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν νέαν του κατοικίαν. Εὐχαριστεῖ καὶ εὐλογεῖ τοὺς συζύγους, τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ τοὺς ἐγγόνους, προλέγει δὲ εἰς τὸν ναὸν αἰωνίαν διάρκειαν.

Ὑπάρχουσι καὶ ποιήματα ἀποχαιρετισμοῦ ἥτοι προπεμπτικά (ιδ. τόμ. Α' σ. 513). Τοιούτων ποιημάτων παραδείγματα εἶχεν ὁ Στάτιος καὶ ἑλληνικὰ πρωτότυπα καὶ ῥωμαϊκὰς ἀπομιμήσεις. Ἐπειδὴ ὁ Μαίκιος Κέλερ μέλλει νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν Συρίαν (93 μ. Χ. ;) καὶ νὰ ἀναλάβῃ ἐκεῖ τὴν διοίκησιν μιᾶς λεγεῶνος, ὁ Στάτιος τῷ εὐχεται καλὸν κατευόδιον (3, 2). Ἡ ἀρχὴ τοῦ ποιήματος ὑπενθυμίζει καὶ ὡς πρὸς τινὰς ὠρισμένους τρόπους ἐκφράσεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ὡς πρὸς αὐτὰς τὰς λέξεις, τὴν γνωστὴν τοῦ Ὀρατίου ᾠδὴν (1, 3) εἰς τὸν ἀπερχόμενον Βιργίλιον. Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ λυρικός ποιητὴς περιορίζει ὅσον εἶναι δυνατόν τὰς προσωπικὰς ἀναφορὰς καὶ δίδει πλείονα τόπον εἰς τὰ γενικὰ νοήματα, παρὰ τῷ Στατίῳ τὸ ἀτομικὸν στοιχεῖον προεξέχει καὶ καταλαμβάνει εὐρὺν χώρον. Τὸ πλοῖον εὐρίσκεται ἀκόμῃ ἐν τῇ παραλίᾳ. Ἡ ὥρα τοῦ ἀποχαιρετισμοῦ ἐπλησίασε. Κατόπιν μιᾶς προσευχῆς πρὸς ὅλας τὰς θαλασσίους δυνάμεις, ὁ εὐνοϊκὸς ἄνεμος προτρέπει εἰς ἀπόπλουν· ἐτελείωσαν πλέον τὰ ψεύματα. Οἱ ναῦται λύουσι τὰ σχοινία, ὑψώνουσι τὴν κλίμακα, ὁ δὲ τραχὺς κυβερνήτης θέτει τέρμα εἰς τὰς περιπτύξεις καὶ τοὺς ἀσπασμούς. Ὁ Στάτιος τελευταῖος καταβαίνει ἀπὸ τοῦ πλοίου. Ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τὸ παρα-

κολουθεῖ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἕως ὅτου ἐξαφανίζεται εἰς τὸν ὄριζοντα. Πόσον εὐχαρίστως θὰ συναπέπλεε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ φίλου του, ἵνα εὕρισκῃται ἐν τῷ στρατοπέδῳ πλησίον του, ὡς ὁ Φοῖνιξ πλησίον τοῦ Ἀχιλλέως ! Ἀλλ' ἡ μέριμνα αὐτοῦ ὅπως-δήποτε συνοδεύει τὸν ἀπερχόμενον φίλον. Τὸν συνιστᾷ εἰς τὴν Ἰσιν, ἵνα καλῶς τὸν ὑποδεχθῇ. Ἀς τὸν συνδράμῃ ἡ θεά, ὅπως γνωρίσῃ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς μὲ ὅλα αὐτῶν τὰ ἀξιοπεριέργα. Ἐδῶ ἀκολουθεῖ, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Προπεμπτικῶν, μικρὰ περιγραφή τῶν χωρῶν. Ἐκφράζεται δὲ ἐν τέλει ἡ ἐλπίς χαρμοσύνου ἐνταμώσεως· πόσα δὲν θὰ ἔχουσι τότε πρὸς ἀλλήλους νὰ ἀνακοινώσωσιν οἱ δύο φίλοι !

Ἀνεκτίμητος δὲ μάλιστα εἶναι ἡ ἀξία, ἕνεκα τῆς γνησίας τοπικῆς αὐτῶν χροιᾶς καὶ τῆς ζωηρότητος αὐτῶν, αἱ περιγραφαὶ τοῦ Στατίου τῶν ὄσων εἶδεν ὁ ἴδιος καὶ ἐν οἷς ἔζησεν. Καταντᾷ δὲ τότε ὁ ποιητὴς ὁ τερπνότατος ὁδηγὸς θελκτικωτάτων τοποθεσιῶν καὶ λαμπρῶν κήπων. Ὁ ἀπαράμιλλος κόλπος τοῦ Συρρέντου ὁ ὑπὸ ἐπαύλειον ἐστεφανωμένος καὶ ναῶν, παριστάνεται φυσικώτατα πρὸ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. Διὰ σκιερᾶς στοᾶς βαδίζομεν ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τοῦ λόφου, θαυμάζομεν μὲ πόσῃ μεγαλοπρέπειαν ὑπετάχθη ἡ φύσις εἰς τὴν τέχνην τοῦ τολμηροῦ ἀρχιτέκτονος, ἀναπνέομεν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης τὸ ἄρωμα (2,21). Σαφέστατα ἀλλαχοῦ (1,3) γνωρίζομεν μίαν τῶν Τιβούρων ἔπαυλιν, ἣτις ἔχει μοναδικὴν τοποθεσίαν. Εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῶν δύο ὀχθῶν τοῦ Ἀνίωνος, ἕξοχος δὲ εἶναι ὁ ἐν αὐτῇ παράδεισος μὲ τὴν ζωογονοῦσαν δρόσον καὶ τὴν θελκτικὴν ἡσυχίαν του. Εἰσερχόμεθα ἐντὸς τοῦ κτιρίου, ἀπολαύομεν ἐκ τῶν παραθύρων ποικιλωτάτης θέας, θαυμάζομεν τὰ αὐτόθι ἀποκείμενα ἔργα τῆς τέχνης, τὰ ψηφιδωτὰ ἐδάφη, τὰ φατνώματα τῶν ὀροφῶν, τὸ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ οἴκου πεφυτευμένον πελώριον δένδρον. Ἐξερχόμεθα ἔπειτα πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν λιμνῶν καὶ τῶν σπηλαίων, τοῦ καταρράχτου καὶ τοῦ κήπου τῶν ὀπωροφόρων δένδρων, ἀναχωροῦμεν δὲ μὲ τὴν εὐάρεστον ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν πρὸς ἡμᾶς ἐμποιεῖ ἡ σκέψις τοῦ πό-

σον ἡδέως θὰ ἡδύνατό τις ἐκεῖ νὰ ζῇ καὶ νὰ μελετᾷ. Ἐν ἄλλῳ ποιήματι (1, 6) μετέχομεν λαμπρὰς λαϊκῆς ἐορτῆς, ἣν διωργάνωσεν ὁ Δομιτιανὸς κατὰ τὰ Σατουρνάλια τοῦ 83 μ. Χ. ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, καθὼς καὶ πάσης τῆς ποικίλης ἀλληλοδιαδοχῆς, τῶν ὑπολαύσεων καὶ τῶν τέρψεων ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτός (1, 6).

Ὁ αὐτοσχεδιαστὴς τὰς ἐλλείψεις τῆς ὕλης του ὡς πρὸς τὴν σημασίαν, καὶ τῆς παραστάσεώς του ὡς πρὸς τὰς ιδέας, ἀναπληροῖ διὰ θερμοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ διὰ τῆς τολμηρίας νοημάτων καὶ παραβολῶν. Ἡ διακόσμησις διενεργεῖται διαρκῶς εἰς βάρος τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων. Πρέπει ἔμως νὰ μὴ θεωρῇ τις τὰ στίλβοντα ταῦτα μάταια στολίσματα ὡς σοβαρά, οὐδὲ τὰς ὑπερβολὰς νὰ ἐκλαμβάνῃ κατὰ λέξιν, ἀλλὰ μόνον ὡς κομψὰς καὶ θωπευτικὰς χαριτολογίας, αἵτινες προσφέρονται μὲν ὅχι ἄνευ εἰρωνικοῦ μειδιάματος, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον γίνονται καὶ δεκταί. Πρὸς λεπτὸν καὶ εἰδήμονα συλλογέα καλλιτεχνημάτων δύναται τις νὰ εἴπῃ τι κομψότερον καὶ μᾶλλον εὐάρεστον, ἢ ὅτι περίφημόν τι ὑπ' αὐτοῦ ἀποκτηθὲν ἔργον τέχνης ἔφθασεν ἐπὶ τέλους εἰς καταλλήλους χεῖρας; Πρόκειται λόγου χάριν περὶ χαλκίνου ἀγάλματος τοῦ Ἡρακλέους, ἔργον τοῦ Λυσίππου (4, 6). Πόσας περιπετείας δὲν ὑπέστη καὶ πόσους κυρίους δὲν ἥλλαξε τὸ καλλιτέχνημα! Ὁ μέγας Ἀλέξανδρος τὸ ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τοὺς πολέμους του, του, ὁ Ἀννίβας καὶ ὁ Σύλλας τὸ εἶχον ἀποκτήσῃ! Τώρα μόνον ὁ ταλαίπωρος Ἀλκείδης εὐρίσκει ἀνάπαυσιν, ὁ δὲ ἀγαθὸς Βίνδιξ δύναται πρὸς τούτοις νὰ ψάλλῃ πρὸς τὴν λύραν τοὺς ἀθανάτους ἄθλους του. Φαίνεται δὲ ὅτι τῷ ὄντι ὁ Βίνδιξ ἐσχεδίαζεν ἢ συνέτατε μίαν Ἡρακλειάδα. Τίς δὲν θὰ δικαιώσῃ τὸν ἱπποτικὸν οἰκογενειακὸν φίλον ἐγκωμιάζοντα τὴν ὡραίαν μνηστὴν Βιολεντίλλαν (1, 2); Ἦξιζε πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς νὰ ἀναλάβῃ τις τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους ἢ ἀγῶνα ὁρόμου πρὸς τὸν Οἰνόμαον. Αὕτη λάμπει μεταξὺ τῶν ἄλλων γυναικῶν ὅπως μεταξὺ τῶν Νηρηίδων ἢ Ἀφροδίτῃ. Θὰ ἡδύνατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῆς τῆς ἀφρογεν-

νήτου θεᾶς, νὰ ἀναδύσῃ ὁμοῦ μετ' αὐτῆς ἐκ τῶν κυμάτων καὶ πρὸς αὐτὴν νὰ παρακαθίσῃ ἐν τῷ ὀστράκῳ αὐτῆς. Ὁ Ἀπόλλων χάριν τῆς Βιολεντίλλης θὰ παρέβλεπε τὴν Δάφνην καὶ ὁ Διόνυσος τὴν Ἀριάδνην. Αὐτὸς ὁ Ζεὺς ἐσκόπευε μεταμορφούμενος νὰ κατέλθῃ πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἡ Ἀφροδίτῃ εἰσακούσασα τὰς ἱκεσίας τῆς Ἥρας κατῴρθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὸ πρᾶγμα. Ὁ μνηστήρ, ὁ Στέλλας, εἶναι μᾶλλον ἀξιοζήλευτος τοῦ Πάριδος καὶ τοῦ ἔραστοῦ τῆς Ἡοῦς, ὁ δὲ ἔρωσ αὐτοῦ εἶναι φλογερώτερος τοῦ ἔρωτος τοῦ Ἴππομένου καὶ τοῦ Λεάνδρου. Πάντες οἱ τῆς ἐρωτικῆς ἐλεγείας ποιηταὶ πρέπει τώρα νὰ φάλωσι τὸν γάμον του· ὁ Φιλητᾶς καὶ ὁ Καλλιμάχος, ὁ Προπέρτιος, ὁ Τίβουλλος, ὁ Ὀβίδιος, προθύμως θὰ ἡμιλλῶντο πρὸς ἀλλήλους διὰ τοιοῦτου ποιήματος.

Ὁ ζωνηρὸς Νεαπολίτης πληροῖ, καθὼς βλέπομεν, τὸ στόμα του πάντοτε μέχρις ὑπερεκχειλίσεως, εἰς τρόπον ὥστε ὅταν θέλῃ νὰ εἶναι σοβαρὸς, δὲν κατορθώνει πάντοτε νὰ ἔχῃ καὶ τὴν προσήκουσαν καλαισθησίαν. Τοιαύτῃ ἔλλειψις καλαισθησίας παρατηρεῖται ἐν ταῖς ἀφορήτοις ὑπερβολαῖς, ὅποῖαι εἶναι λόγου χάριν αἱ ἐξῆς, ὅτι ὁ Βαῖτις, ποταμὸς τῆς πατρίδος τοῦ Λουκανοῦ, εἶναι περιφημότερος τοῦ Μέλητος, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ὁποῦ ἐγεννήθη ὁ Ὀμηρος, καὶ ὅτι ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Λουκανοῦ, εἶναι τόσον ἀξιοθρήνητον γεγονός, ὅσον ὁ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀρφέως (2, 7, 33 ἐξ. 93 ἐξ.). Κωμικὴ δὲ καταντᾷ ἡ δῆθεν ὑψηλὴ ἰδέα, ὅτι ἡ εἰς τοὺς ἀστέρας συναθροισθεῖσα προσφιλὴς οἰκογένεια τοῦ Δομιτιανοῦ, ὁ υἱός, ὁ ἀδελφός, ὁ πατήρ καὶ ἡ ἀδελφή, θὰ κατέλθῃ ἄνωθεν κατὰ τὴν νύκτα καὶ θὰ καθίσῃ ἐπὶ τοῦ αὐχένος του πελωρίου χαλκίνου ἵππου ἐν τῇ Ἀγορᾷ, ὅπως ἀνταλλάξῃ ἐκεῖ τρυφεροὺς ἀσπασμούς πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ ἵππου ἀνδριάντα τοῦ αὐτοκράτορος (1, 5, 94 ἐξ.). Δυστυχῶς δὲ ἡ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ταπεινώσις τοῦ ποιητοῦ δὲν ἔχει ὄρια. Πρὸ τῆς θεᾶς αὐτοῦ μάλιστα καταδυθίζεται ἢ εἰς ταπεινὴν κατάνυξιν ἢ εἰς ἰδεώδη ἔκστασιν. Ἰδίᾳ δὲ ἡ τετριμμένη πλέον ῥητορικὴ τῆς κολακείας εἶχεν αἰεὶ μᾶλλον ἀνάγκην ἰσχυροτέρων ἐρεθιστικῶν μέ-

σων, ἵνα ἀνταποκρίνηται εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἡμδλυμμένης καλαισθησίας τῆς ἐποχῆς.

Ὡς παράδειγμα ἀπαράμιλλον τοῦ τοιούτου ταπεινοῦ κολακευτικοῦ ὕφους δυνάμεθα νὰ φέρωμεν τὸ ποίημα ἐκεῖνο (4, 2), τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Στάτιος ἵνα εὐχαριστήσῃ διὰ τὴν πρώτην πρόσκλησίν του εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν γεῦμα· εἶναι ποίημα de digestion. Ὁ εὐτυχὴς ποιητὴς ἡσθάνετο ὅτι εὐρίσκετο εἰς τοὺς ἀστέρας πλησίον τοῦ Διὸς καὶ ὅτι ὁ Γανυμήδης τῷ προσέφερε τὸ κύπελλον. Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἄρχεται ὁ βίος του, διότι ἡξιώθη νὰ ἰδῇ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ παρὰ τὴν τράπεζαν τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου. Ἡ πολυτέλεια τῆς αἰθούσης, ἧς οἱ κίονες δύνανται τὸν οὐρανὸν νὰ στηρίξωσιν, ἐκπλήσσει αὐτὸν τὸν Δία. Χαίρουσι δὲ οἱ θεοί, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει τόσον λαμπρὰν κατοικίαν, ὅσον εἶναι καὶ ἡ ἰδική των, διὰ τοῦτο δὲ δὲν θὰ ἔχῃ καὶ βίαν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ νὰ συγκατοικήσῃ μετὰ τῶν ἀθανάτων. Εἴθε τὰ ἔτη τῆς ἡλικίας αὐτοῦ νὰ γίνωσι διπλάσια καὶ τριπλάσια τῶν τοῦ Βεσπασιανοῦ.

Αἱ πλεῖσται τούτων τῶν ποιητικῶν ἐξυμνήσεων εἶναι συνεταγμέναι εἰς ἐξαμέτρους δακτυλικούς, διότι τοῦτο τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ ἡ φύσις τοῦ περιεχομένου τῶν τοιούτων ποιημάτων, ὅπερ εἶναι διηγηματικὸν καὶ παραστατικόν. Ὀλιγάκις μόνον (1, 6. 2, 7. 4, 3 καὶ 9) ὁ συγγραφεὺς ἔκαμε χρῆσιν τῶν λεγομένων ἐνδεκασυλλάβων. Κατὰ τὰ Σατουρνάλια λαμβάνει Κατούλλειον ὕφος (4, 9), ὅπως ἀστεϊζόμενος ἐκφράσῃ παράπονον, ὅτι παρ' ἐκείνου, εἰς δὲν εἶχε ὠρῆσιν μικρὸν κομψὸν βιβλίον (ἴσως τὰ ἴδια αὐτοῦ ποιήματα) ἔλαβε μὲν ὡς ἀντίδωρον ἓν βιβλίον ὡσαύτως, ἀλλὰ τί ἀνιάρων βιβλίον! — Τὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας τοῦ παλαιοῦ Βρούτου! Θὰ ἐπροτίμα οἰονόηποτε λίχνευμα, ὅσονδῆποτε καὶ ἂν ἦτο εὐτελές, — ἀπαριθμεῖ δὲ πλῆθος τοιούτων εὐτελῶν λιχνευμάτων. Τὴν λατρείαν του πρὸς τὸν Λουκανόν, οὗ τὸ γενέσιον ἐορτάζει, ἂν καὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου εἶχεν ἀποθάνῃ (2, 7), νομίζει ὅτι δὲν δύναται κάλλιον νὰ ἐκδηλώσῃ ἢ ἀποφεύγων νὰ κάμνῃ χρῆσιν τοῦ

ἑξαμέτρου, ὅστις εἶναι ἡ συνήθης μετρικὴ μορφή τοῦ μεγάλου διδασκάλου (Πρόλ.). Ὀλιγάκις ἐδοκίμασε καὶ τὰ λυρικά μέτρα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀρατίου. Κατὰ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ Ἀλβανοῦ κτήματός του χαιρετίζει τὸν Σεπτίμιον Σευήρον, ὅστις ἦτο καὶ αὐτὸς ποιητής, ἴσως μάλιστα λυρικός, δι' ἀλκαϊκῶν στροφῶν (4, 5), διὰ σαπφικῶν δὲ στροφῶν συγχαίρει τὸν ἀξιωματικὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἐν Δαλματία, καθὼς εἵπομεν, εἶχεν ἀποκτήσῃ υἱὸν (4, 7). Ἀλλ' οἱ στίχοι εἶναι ἀσθενικοὶ κατὰ τὴν μορφήν, ὅπως εἶναι χαλαρὸν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Καλὸν εἶναι ὅτι δὲν ἐπεχείρησε νὰ φιλοτεχνήσῃ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἔργα, πρὸς ἃ δὲν εἶχεν ἐπαρκῆ ἰδιοφυΐαν¹⁾.

Ὁ Στάτιος εἶχεν ἤδη ὑπερβῆ τὸ τεσσαρακοστὸν τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατήρ αὐτοῦ. Μόλις δὲ πρὸ ὀλίγου ὑπ' ἐκεῖνου παρακινηθεὶς καὶ οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν αὐτοῦ (5, 3, 238), εἶχεν ἀναλάβῃ μέγα καὶ σοβαρὸν ἔργον, τὴν Θηβαΐδα. Ὁμῶνυμον ἐπικὸν ποίημα ἐσχεδίαζεν ὁ Ποντικός, ὁ φίλος τοῦ Προπερτίου καὶ τοῦ Ὀβιδίου (τόμ. Β' σ. 342, 381, 552), ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὀβίδιος τὸν ὀνομάζει περίφημον ἐπικὸν ποιητὴν, ἴσως καὶ τὸ ἐπεράτωσε. Καὶ ὁ Λυγκεὺς (τόμ. Β' σ. 286, 342) ἴσως εἶχεν ἐπιχειρήσῃ ὁμοίως νὰ πραγματευθῇ ἐπικῶς τὸν Θηβαϊκὸν μῦθον. Ἕλληνες δὲ ποιηταὶ οὐκ ὀλίγοι ἔγραψαν Θηβαΐδας κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Αἱ πρῶται τραχεῖαι καὶ φρικώδεις γραμμαὶ τοῦ μύθου εἶχον ἤδη διατυπωθῇ ἐν τῇ Κυκλικῇ Θηβαΐδι, ἦσαν δὲ γνωσταὶ καὶ εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος. Ὁ Ἀντίμαχος ἐπεξεργάσθη ἐπιμελῶς στατα τὸν μῦθον καὶ ἐπὶ τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἐβάδισαν οἱ μεταγενέστεροι ποιηταί. Καὶ τῆς Θηβαΐδος τοῦ Στατίου, ὁ Ἀντίμαχος εἶναι ἡ

¹⁾ Πάντα τὰ μέχρι τοῦδε μνημονευθέντα αὐτοσχεδιαστικὸν δὲ χαρακτῆρα ἔχοντα ποιήματα τοῦ Στατίου, περιλαμβάνονται εἰς τὰς λεγομένας *Silvas*. Περὶ τούτου θὰ εἴπῃ κατωτέρω ὁ συγγραφεὺς. Σ. Μ.

πηγή, καθ' ἃ ῥητῶς ἀναφέρει ὁ παλαιὸς ὑπομνηματιστής, ἄλλως δὲ ἢ ἐντὸς τῶν ὠρισμένων ὁρίων σχέσις αὕτη τῆς ἐξαρτήσεως τῆς λατινικῆς Θηβαΐδος ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς, εἶναι καὶ ἀφ' ἑαυτῆς οὕτως εἰπεῖν εὐνόητος, ὅσον ὀλίγον καὶ ἂν ἐπιτρέπωσι τὰ πενιχρὰ λείψανα τοῦ ποιήματος τοῦ Ἀντιμάχου νὰ ἀποδειχθῇ τὸ πρᾶγμα ἐν ταῖς λεπτομερείαις.

Ἡ Θηβαῖς τοῦ Στατίου, περιλαμβάνουσα πλείους τῶν ἐννέα χιλιάδων ἐξαμέτρων, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὰς πολεμικὰς παρασκευάς, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μαίνεται αὐτὸς ὁ πόλεμος περὶ τὰς Θήβας. Τοῦ πρώτου τμήματος τὰ τρία πρῶτα βιβλία εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὰ γεγονότα, ἅτινα ἐπῆνεγκον τὸν πόλεμον. Τὸ πρῶτον ἀναγράφει τὴν φυγὴν τοῦ Πολυνείκου καὶ τὴν δεξιῶσιν, ἧς οὗτος ἔτυχεν παρὰ τῷ Ἀδράστῃ. Ἐν τῷ δευτέρῳ περιέχεται ἡ συμμαχία τοῦ βασιλέως τοῦ Ἀργους πρὸς τὸν Πολυνείκην καὶ τὸν Τυδέα, τοὺς δύο γαμβρούς του, καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Τυδέως πρὸς τὸν Ἑτεοκλέα, ἡτις ἐπιφέρει τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Αἱματηρὸν δ' αὐτοῦ προσίμιον εἶναι ὁ ἀγὼν τοῦ ἐπιστρέφοντος πρὸς πεντήκοντα Θηβαίους ἐν ἐνέδρῳ. Ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ παρέρχεται ὁ χρόνος μὲ γνώμας, ταλαντεύσεις, συμβούλια καὶ ἐξοπλισμούς. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ τρίτου ἔτους ἀνυψοῖ τὴν δᾶδα τοῦ πολέμου ἡ Ἐνυώ. Ἀλλὰ καὶ ἡ δευτέρα τριάς δὲν προχωρεῖ πέρα τῆς περισυλλογῆς καὶ τῆς πορείας τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀργείων, διότι τὸ πέμπτον βιβλίον πληροῦται ὑπὸ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Ὑψιπύλης, τὸ δὲ ἕκτον περιλαμβάνει τοὺς ἐπικηδείους ἐν Νεμέᾳ ἀγῶνας χάριν τῆς μνήμης τοῦ μικροῦ Ἀρχεμόρου. Ἦδη ὁμως ἀνυπομονησίᾳ καταλαμβάνει τὸν Δία, ὁ δὲ Ἄρης κελεύεται νὰ κάμῃ ἀρχὴν τοῦ πολέμου. Τοῦτο συμβαίνει ἐν τῷ ἐβδόμῳ βιβλίῳ, ὅπερ περατοῦται διὰ τῆς περιγραφῆς τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτοῦ. Ἀφροντιστῶν περὶ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ὁ Στάτιος, ὡς πρὸς τὴν κατὰ ταξιν τῶν πολεμικῶν σκηνῶν καὶ τῶν κυριωτέρων ἡρώων, εἶχε μόνον πρό ὀφθαλμῶν τὴν ἐντύπωσιν, ἣν θὰ ἐνεποίει τὸ ἔργον εἰς τοὺς ἀκροα-

τὰς αὐτοῦ. Ἡ καθ' αὐτὸ μάχη ἀρχίζει μόλις μὲ τὴν ἔξοδον τῶν ἑπτὰ Θηβαίων στρατηγῶν ἐν τῷ ὀγδόῳ βιβλίῳ, ἔνθα τὸ κύριον πρόσωπον εἶναι ὁ Τυδεύς. Τὸ ἕνατον περιγράφει τὸν παρὰ τὸν Ἴσμηνὸν ποταμὸν καὶ ἐντὸς τοῦ Ἴσμηνοῦ ἀγῶνα· ὁ Ἴππομέδων καὶ ὁ Παρθενοπαῖος πίπτουσιν. Ἦδη δὲ ἐπέρχεται μία κατάπαυσις τοῦ καμᾶτου καὶ τῆς κατῃφείας, πρὶν ἢ ἐν τῇ τελευταίᾳ τριάδι πληρωθῇ ἡ μοῖρα. Ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ οἱ Ἀργεῖοι, ἀρ' οὐ ἐπέτυχον μίαν νυκτερινὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν κοιμωμένων πολεμίων, προελάνουσι πρὸς περαιτέρω προσβολήν. Πολιορκοῦσι τὴν πόλιν· ἀλλ' ὁ Καπανεύς, ὅστις θέλει νὰ ἀναβῇ ἐπὶ τοῦ τείχους, καταρρίπτεται νεκρὸς ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Διός. Ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ βιβλίῳ τελεῖται ἡ ἀδελφοκτόνος μονομαχία μεταξὺ Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους, ἐν τέλει δέ, ἐν τῷ δωδεκάτῳ, ἐπεμβαίνουσιν αἱ γυναῖκες ἐξαιτούμεναι τὸν ἐνταφιασμὸν τῶν νεκρῶν, ὁ δὲ Θησεύς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν παρίσταται ὡς ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ εὐγενοῦς ἀνθρωπισμοῦ.

Περὶ τὴν προκαταρκτικὴν ἱστορίαν δὲν ἐνδιατρίβει πολὺ ὁ Στάτιος, μόλις δὲ ἄπτεται αὐτῆς κατὰ τοὺς πρώτους στίχους τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ποιήματος, τοῦτο δὲ ἀρκεῖ πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ζοφερᾶς βάσεως τοῦ ἔργου. Οὐδὲ καὶ τὴν κατάραν τοῦ Οἰδίποδος, ἣτις εἶναι ἡ ἀφορμὴ τῆς καθ' αὐτὸ ἀφηγήσεως, ἐξηγεῖ σαφῶς ὁ ποιητής. Ἐν τῇ προσευχῇ μόνον αὐτοῦ πρὸς τὴν Τισιφόνην συνοψίζει ὁ γέρον τὰς ἀναμνήσεις τοῦ φρικώδους αὐτοῦ παρελθόντος. Τὰ κύρια τοῦ ἀρχαίου μύθου στοιχεῖα, ὅποια φαίνονται ἤδη παρ' Ὀμήρῳ (Ἰλιάδ. Δ, 370 ἐξ. τὰ ὑπενθυμίζει ὁ Ἀγαμέμνων πρὸς τὸν Διομήδην), ἐτήρησεν ὁ ποιητής, μάλιστα δὲ τὴν προπαρασκευαστικὴν ἀποστολὴν τοῦ Τυδέως, τὴν δολίαν ἐπίθεσιν κατὰ τὴν ἐπάνοδον, καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πεντήκοντα δολοφόνων, πλήν ἑνός, ὅστις ἐπιστρέφει ὡς ἄγγελος τῆς συμφορᾶς (Θηβαῖδ. 2, 527). Οἱ χαρακτῆρες ὅμως τῶν δύο ἐχθρῶν ἀδελφῶν, οἵτινες εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένοι ἐφιλοτεχνήθησαν συμφώνως πρὸς τὰ διδάγματα, ἅτινα ἤντηλσεν ὁ ποιητής ἐκ τῆς ἐμβριθοῦς ἀντιλήψεως τῆς

τραγωδίας. Οἱ λοιποὶ τῶν Ἀργείων στρατηγοὶ ἔχουσι κατ' οὐσίαν περιγραφῇ κατὰ τὴν παλαιὰν παράδοσιν· ὁ φιλόξενος, πρῶτος καὶ μετριοπαθὴς Ἀδραστος, ὁ συνετὸς Ἀμφιάραος, ὁ ἀχαλίνωτος καὶ ἄγριος Τυδεύς, ὅστις ὀλίγον ἀκόμη πρὸ τοῦ θανάτου του κατατρῶγει ἀπαισίως τὸν ἐγκέφαλον τοῦ Μελανίππου, ὁ Καπανεύς, ὁ καταφρονητὴς τῶν θεῶν, τὸ πρότυπον οὐχὶ ἡ ἀπομίμησις τοῦ Βιργιλιανοῦ Μεζεντίου. Ὁρμητικῶς σπεύδει πρὸς τὴν μάχην παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ μάντεως (3, 600 ἐξ. 648 ἐξ.). Βλασφημῶν τὸν Δία ἀναρριχᾶται ἐπὶ τοῦ τείχους τῶν Θηβῶν καὶ καταρρίπτεται ἐκ τῆς κλίμακος ὑπὸ τοῦ θείου κεραυνοῦ, καπνίζον πτώμα. Καὶ τοῦ Παρθενοπαίου ὁ χαρακτηρισμὸς ἀνταποκρίνεται πρὸς τε τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος καὶ πρὸς τὴν περὶ αὐτοῦ ἀντίληψιν τῆς παραδόσεως, τὴν εἰκόνα ὅμως αὐτοῦ ἐπεξεργάσθη ὁ ποιητὴς μετὰ μεγαλυτέρας ἀκόμη λεπτότητος καὶ μετὰ προφανοῦς προτιμήσεως ἐξ ἰδίας ἐπινοίας (4, 246 ἐξ. 584 ἐξ. 6, 562 ἐξ. 638). Νομίζει τις ὅτι ὁ Στάτιος ἐδανείσθη τὸν χρωστῆρα τοῦ Ὀιδίου. Πόσον εἶναι θελκτικὴ ἡ μορφή τοῦ μόλις ἀνδρωθέντος, σχεδὸν ἀκόμη παιδικοῦ ἥρωος τῶν ὁρέων τῆς Ἀρκαδίας, οὔτινος τὸ ἀγνὸν κάλλος γοητεύει ὅχι μόνον τὰς Νύμφας πάσας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ἀρτέμιδα. Ἐπὶ τῆς ῥοδοχρόου παρειᾶς, ὑπὸ τὸ σκίασμα τῆς μήπω ἀποτμηθείσης κόμης, φύεται ὁ ἐλαφρὸς χνοὺς τῶν πρώτων ιούλων (σχεδὸν βραδέως ἀναλόγως τῆς ἀνδρικῆς αὐτοῦ δυνάμεως). Ἡ λαμπρότης τοῦ ἐξαισίου σώματός του ἀναφαίνεται· ἀπέβαλε τὴν χλαμύδα ἐτοιμαζόμενος εἰς ἀγῶνα ὁρόμου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ματαιιόδοξος καὶ μετὰ δυσθυμίας ἀποκροεῖ τοὺς θαυμαστάς. Ἀκτινοβολεῖ μεταξὺ τῶν λοιπῶν ὡς ὁ Ἑσπερος μεταξὺ τῶν ἄστρων. Καὶ πόσον εἶναι ἐν τῇ μάχῃ ὠραῖον τὸ παράστημά του! Ὁ ποιητὴς, συμφώνως πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἰδιοφυίαν, ζωγραφεῖ (9, 683 ἐξ.) τὸν ἵππον καὶ τὸν ἵππέα μετὰ τοῦ στολισμοῦ καὶ τοῦ ἐξοπλισμοῦ αὐτοῦ μέχρι τῶν ἐσχάτων λεπτομερειῶν, καὶ ὑποδεικνύει πόσον καλῶς ἤρμοζεν εἰς τὸ λάμπον πρόσωπόν του ἡ πολεμικὴ σοβαρότης. Λεπτὴ ὡσαύτως καὶ συγκινητικὴ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ θανασί-

μως πληγέντος, παιδικοί δὲ οἱ τελευταῖοι αὐτοῦ λόγοι κατὰ τὸν ἔσχατον πρὸς τὴν Ἀταλάντην ἀποχαιρετισμόν, τὴν ἀποῦσαν μητέρα (877 ἐξ.), ἣτις μάτην εἶχε προσπαθήσῃ νὰ κρατήσῃ αὐτὸν πλησίον τῆς (4, 309 ἐξ.). Τὸν παρεκάλει ἡ μήτηρ πρὶν ἀποφασίσῃ νὰ ὑπάγῃ εἰς πόλεμον, νὰ περιμείνῃ ἕως οὗ δὲν θὰ ὠμοιάζε πλέον πρὸς αὐτήν, καὶ τῷ ἔλεγε πόσον πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχε φοβηθῇ, ὅτε ὁ περιλημένος υἱὸς κυνηγῶν ἔπεσε κάτωχρος εἰς τὰ γόνατα ἔνεκα τῆς προσβολῆς ἐνὸς κάπρου. Μόνον διὰ τοῦ τόξου τῆς εἶχε τότε σωθῇ.

Μετεχειρίσθη δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὁ Στατίος πάσας τὰς τραγωδίας, ὧν αἱ ὑποθέσεις ἀνήγοντο εἰς τοὺς Θηβαίους μύθους. Οὕτω νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὰς ἀπαισίους κραυγὰς, ἃς ὑπὸ φόβου ἐκβάλλει ὁ χορὸς ἐν τοῖς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου, ὅτε ὁ Στατίος περιγράφει, πῶς, ἀφ' οὗ οἱ πολέμιοι εἶχον προελάσῃ ἐντελῶς μέχρι τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, ἐγείρεται φοβερὰ ταραχὴ καὶ βοή εἰς τὰ ὑψώματα τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Θηβῶν, πῶς ἡ ἐπτοημένη φαντασία τῶν πολιτῶν βλέπει ἤδη πανταχοῦ πῦρ καὶ σιδήρον, πῶς οἱ Θηβαῖοι νομίζουν ὅτι ἀκούουσι νὰ χαλκεύωνται δεσμὰ, καὶ θρηνοῦντες πολιορκοῦσι πᾶσαν στέγην, πάντα ναὺν καὶ βωμόν, πῶς αἱ στοαὶ τῶν οἴκων διασεύονται ὑπὸ τοῦ ὀλοφυρμοῦ τῶν γυναικῶν, ἐν ᾧ κλαίουσιν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ παιδία χωρὶς νὰ γινώσκωσι περὶ τίνος πρόκειται, πῶς ἄλλαι γυναῖκες παροτρύνουσι τοὺς συζύγους των εἰς τὸν ἀγῶνα, παρέχουσιν εἰς αὐτοὺς ὅπλα κ.τ.λ. (10,560 ἐξ.).

Εἰς τὰς Φοινίσσας τοῦ Εὐριπίδου ἡ Ἀντιγόνη ἀναβαίνει μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ ἐπὶ τοῦ τείχους, ὁ δὲ παιδαγωγὸς δεικνύει εἰς αὐτὴν τοὺς στρατηγούς τῶν πολεμίων. Ὁμοίαν σκηνὴν ἔχομεν καὶ ἐν τῇ Θηβαίδι (7,234 ἐξ.). Καὶ παρὰ τῷ Στατίῳ ἡ Ἀντιγόνη ἐπερωτᾷ γηραιὸν τοῦ οἴκου θεράποντα, τὸν Φόρβαντα, ἀρχαῖον τοῦ Λαίου δορυφόρον, ἀλλ' ἐπερωτᾷ ὅμως περὶ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, καὶ τῶν στρατηγῶν αὐτῶν, διότι ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ στρατοῦ γίνεται εὐθύς πρὸ τῆς πόλεως καὶ ὁ ποιητὴς

ὑπὸ τοιαύτην μορφήν διατυπώνει τὸν Κατάλογον τῶν Θηβαίων μαχητῶν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου παραλαμβάνει ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς καὶ τὴν σκηνὴν τῆς συναντήσεως τοῦ Πολυνείκους μετὰ τῆς Ἰοκάστης, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις διεξάγεται κατὰ τρόπον ἐντελῶς διάφορον. Παρὰ μὲν τῷ Εὐριπίδῃ ὁ Πολυνείκης μεταβαίνει εἰς τὴν πόλιν κατὰ πρόσκλησιν τῆς μητρὸς, ἣτις παρασκευάζει μίαν ἐξήγησιν μεταξὺ τῶν δύο ἀδελφῶν, ἐν δὲ τῇ λατινικῇ Θηβαίδι ἡ Ἰοκάστη συνοδευομένη ὑπὸ τῶν δύο θυγατέρων της πορεύεται πρὸς τὸν ἐξόριστον υἱὸν καὶ παρακινεῖ αὐτὸν νὰ ἔλθῃ μεθ' αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν ἵνα συνδιαλεχθῇ πρὸς τὸν Ἑτεοκλέα (7, 474 ἐξ.). Καὶ θὰ ἐπετύγχανεν ἡ συνέντευξις, ἐὰν δὲν ἦναντιστο ὁ Τυδεὺς καὶ ἐὰν δύο ἐξημερωμένοι τοῦ Βάκχου τίγρεις δὲν ἦθελον αἴφνης τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Εὐμενίδος ἐξαγριωθῇ καὶ διασπείρῃ τὴν ταραχήν (564 ἐξ.). Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἐν τῷ δραματικῷ ἀποσπασματι τῶν Φοινισσῶν τοῦ Σενέκα (σελ. 114) ἡ Ἰοκάστη συνοδευομένη ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης εἶχεν ἔλθῃ μετὰ τῶν μαχητῶν προσπαθοῦσα καὶ κατὰ τὴν ἐσχάτην ἀκόμη ὥραν νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς δύο ἀδελφούς. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Στατίου παρέχει μέσον οὕτως εἰπεῖν τρόπον μετὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Εὐριπίδου καὶ τῆς τοῦ Σενέκα.

Θὰ ἐγίνωσκε βεβαίως ὁ Στάτιος καὶ τὰς Ἰκέτιδας τοῦ Εὐριπίδου, ἀλλὰ κατὰ τὰ γενικώτερα μόνον διαφαίνεται ἡ χρησιμοποίησις τῆς τραγωδίας ταύτης ἐν τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Θησεὺς ὑπὲρ τῶν Ἀργείων γυναικῶν, ἣτις περιέχεται εἰς τὸ δωδέκατον βιβλίον. Τὸ δρᾶμα ἀπῆτει ὅπως αἱ Ἰκέτιδες ὑπερνικήσωσι μίαν ἀντίστασιν, πρὸς τοῦτον δὲ τὸν σκοπὸν ἐν μὲν τῇ Εὐριπιδείῃ τραγωδίᾳ ὑπάρχει ὁ Ἀδραστός, ἐν δὲ τῇ λατινικῇ Θηβαίδι ἡ Εὐάδνη. Καὶ ἐκεῖ μὲν ὁ Θησεὺς κατ' ἀρχὰς δὲν φαίνεται πρόθυμος, ψέγει δὲ τὴν ἐναντίον τῆς θελήσεως τῶν θεῶν ἐπιχειρηθεῖσαν στρατείαν, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας αἱ ζῶηραι τοῦ χοροῦ παραστᾶσι καὶ αἱ δικαιολογήσεις τῆς μητρὸς Αἰθρας διαθέτουσιν αὐτὸν εὐνοικῶς. Ἐν δὲ τῇ Θηβαίδι ἀγανακτεῖ ὁ Θησεὺς διὰ τὴν βάρβαρον τοῦ Κρέον-

τος ἀπαγόρευσιν καὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δεικνύεται πρῶθυμος νὰ ἐπέμβῃ. Πέμπει λοιπὸν εἰς τὰς Θήβας κήρυκα τὸν Φηγέα, οἶονεῖ κομιστὴν τελεσιγράφου, παρακολουθεῖ δὲ αὐτόν καὶ ὁ ἴδιος μετὰ στρατοῦ. Ὁ Εὐριπίδης διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς δραματικῆς οἰκονομίας ποιεῖ τὸν Θησέα ἀποφασίζοντα μὲν νὰ πέμψῃ τὸν κήρυκα καὶ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν Θηβῶν τὴν χάριν, ὅπως θάψῃ τοὺς νεκρούς, ἀλλὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην κωλύει κήρυξ Θηβαῖος, ὅστις κελεύει, ἵνα οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἀποδιώξωσι τὸν Ἀδραστον καὶ τοὺς Ἀργεῖους. Ἀποτέλεσμα δὲ τούτου εἶναι ἡ ἄμεσος κήρυξις τοῦ πολέμου. Τὴν ζωηρὰν ῥῆσιν τοῦ ἀγγέλου περὶ τῆς μάχης δὲν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Εὐριπίδου ὁ Στάτιος, ἀλλὰ συγκεντρώνει τὴν διήγησίν του εἰς τοὺς ἄθλους τοῦ Θησέως καὶ τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ πρὸς τὸν Κρέοντα, ὅστις πίπτει, ὅπερ ἀποσιωπᾷ ὁ ἄγγελος. Ὁ Ῥωμαῖος δὲν ἠθέλησεν ἐπίσης νὰ παραλείψῃ τὴν ἐπίσημον εἰσοδὸν τοῦ Θησέως εἰς τὴν ἡττηθεῖσαν πόλιν (προσκαλεῖται μάλιστα ῥητῶς ἐν στχ. 784), ἐν ᾧ ὁ Εὐριπίδης (Ἰκέτ. 723 ἐξ.) λέγει ῥητῶς ὅτι

*παρὸν δὲ τειχέων εἶσω μολεῖν,
Θησεὺς ἐπέσχε· οὐ γάρ ὥς πέρσων πόλιν
μολεῖν ἔφασκεν, ἀλλ' ἀπαιτήσων νεκρούς,*

ἐξαίρων ὡς χαρακτηριστικὴν τὴν ἀττικὴν ταύτην φιланθρωπίαν. Συνοψίζει δὲ ἔπειτα ὁ Στάτιος τὴν τελικὴν περὶ τοῦ ἐνταφιασμοῦ ἀφήγησιν εἰς ὀλίγους στίχους, καὶ δικαίως, διότι μέχρι κόρου πλέον ἔχει γίνῃ λόγος περὶ ἐπικηδείων τελετῶν καὶ περὶ νεκρικῶν θρήνων.

Λίαν ἀποκρουστικὴν ἐντύπωσιν κάμνει ἡ μορφή τοῦ Οἰδίποδος. Ἡ πικρὰ καὶ ἐσκληρυμμένη ἀπαισιοδοξία, ἣτις ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν παρὰ τῷ Σενέκᾳ, αὐξάνεται ἐν τῇ Θηβαΐδι μέχρις ἐσχάτου καὶ μανιώδους ἀπελπισμοῦ. Αἱ κατάραι, δι' ὧν ἄρχεται τὸ ποίημα, παρεκτρέπονται εἰς ἀκολαστον ῥητορείαν. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀπεχθὴς εἶναι (καὶ ἀναντιρρήτως ὄχι ἐξ ἀρχαίας πηγῆς ληφθεῖσα) ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ εἰς τὸ νυκτερινὸν συμπόσιον, τὸ

ὅποιον παρεσκεύασαν οἱ Θηβαῖοι χαίροντες διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀμφιαράου (8, 240 ἐξ.). Φορῶν καθαρίαν περιβολήν, ἐκτενισμένος καὶ παιδρὸς τὴν ὄψιν, λέγει ὅτι ἐξῆλθεν ἐκ τῆς κρύπτης του, ὁμιλητικὸς δὲ καὶ μετ' ἐνδιαφέροντος προσθέτει ὅτι συνανέμιχθη μεταξὺ τῶν συνδαιτυμόνων καὶ ὅτι συνέφαγε μετ' αὐτῶν. Καὶ πόθεν ἡ χαρὰ του; Δὲν χαίρει διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν Θηβαίων, ἀλλὰ διὰ τὸν πόλεμον αὐτόν. Ἐπαινεῖ καὶ ἐπιθαρρύνει τὸν υἱόν του, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τῷ εὐχεται νίκη, ἐν σιγηλῷ δὲ πόθῳ σταθμίζει τὸ πρῶτον σπέρμα τοῦ ἐγκλήματος. Ὁ ποιητὴς τὸν παραβάλλει πρὸς τὸν Φινέα, ὅστις πρῶτην φορὰν παρακάθηται παιδρὸς παρὰ τὴν τράπεζαν μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἀρπυιῶν, ὥστε ὁ φόνος καὶ αἱ μυσαρίαι εἶναι αἱ τροφαὶ τοῦ γηραιοῦ ἀμικρτωλοῦ. Μόλις δὲ περὶ τὸ τέλος τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ἐπανερχονται εἰς τὴν ἀποσκληρυνθεῖσαν ψυχὴν του φυσικώτερα αἰσθήματα (11, 580 ἐξ.). Μετὰ κόπου καὶ ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης περιέρχεται ὁ δυστυχὴς γέρων τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Καταλαμβάνεται ὑπὸ δακρύων βλέπων τοὺς κειμένους νεκροὺς καὶ μετανοεῖ διὰ τὸ μῖστος τὸ ὅποιον κατεῖχε τὴν ψυχὴν του. Δυστυχῶς περιπίπτει εἰς ἀνούσιον ὑπερβολὴν εὐχόμενος νὰ ἀνακτήσῃ τοὺς ὀφθαλμούς του, ἵνα καὶ πάλιν τοὺς ἐξορύξῃ (614 ἐξ.). Θέλει δὲ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλὰ προνοητικὴ ἡ Ἀντιγόνη εἶχεν ἀπομακρύνῃ πᾶν ὄπλον. Ὁ Κρέων ὁ νέος βασιλεὺς τὸν ἐξορίζει, τότε δὲ ἅπαξ ἔτι ἀναφλέγεται ἡ ἐν αὐτῷ παλαιὰ ὀργὴ καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἀγανακτήσει τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ.

Καὶ ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τῶν Ἀργείων στρατηγῶν καὶ τῆς Ὑψιπύλης (τὸν θάνατον τοῦ μικροῦ Ὀρέλτου, τὴν λύπην καὶ τὴν ὀργὴν τῶν γονέων, τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἀπροσέκτου τροφοῦ, τὴν ἀναγνώρισιν μεταξὺ μητρὸς καὶ υἱῶν, τὴν ἰδρυσιν μνημοσύνου τελετῆς ὑπὲρ τοῦ Ἀρχεμόρου) μετεχειρίσθη ὁ Στατίος Ἑλληνικὴν τραγωδίαν καὶ δὴ αὐτὴν τὴν Ὑψιπύλην τοῦ Εὐριπίδου, ὡς τὰ σφζόμενα λείψανα δύνανται ἀκόμη νὰ καθοδηγήσωσιν ἡμᾶς ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τὴν αὐτὴν εἶχε τεχνικὴν οἰκονομίαν ἔν τε τῷ δρά-

ματι καὶ ἐν τῇ Θηβαίδι Τὸ ἐγκαταλειφθὲν ἐπὶ τῆς χλόης νήπιον ἔπαιζεν, ἡ δὲ παιδιὰ αὐτοῦ περιεγράφετο ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου διὰ θελκτικωτάτου ἄσματος ¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι, αἵτινες γοητεύουσιν ἡμᾶς ἐν τῷ Λατινικῷ ἔπει, ἐνδεχόμενον εἶναι ὅτι ἐλήφθησαν ἐξ ἐλληνικῶν πηγῶν καὶ δὴ ἐκ τῶν Αἰτίων τοῦ Καλλιμάχου, πῶς δηλαδὴ ἡ τροφὸς κατακαθίζει τὸ κλαῖον παιδίον καὶ παρηγορεῖ αὐτὸ μὲ ἄνθη καὶ προσηνεῖς λόγους, πῶς ἔπειτα τὸ νήπιον ἀφεθὲν μόνον ἄλλοτε μὲν κλαίει καὶ καλεῖ τὴν τροφόν, ἄλλοτε δὲ μειδιᾷ καὶ ψελλίζει παιδικούς λόγους καὶ ἐρπύζει ἀπὸ ἄνθους εἰς ἄνθος, ἢ ἀνύποπτον καὶ μὲ ἀνοιχτὸν τὸ στόμα ἀποθαμάζει τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ δάσος, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους κουρασμένον ἀποκοιμίζεται μὲ κομμάτιον χόρτου εἰς τὰς χεῖρας (4,779 ἐξ. 5, 502 ἐξ.). Δραματικωτάτη εἶναι κατόπιν ἡ ἔρις μεταξὺ τοῦ Λυκούργου (πατὴρ τοῦ μικροῦ Ὀφέλου) καὶ τῶν ξένων ἡρώων, οἵτινες ὑπερασπίζονται τὴν ἀπειλουμένην δούλην. Ἡ σύγκρουσις ἐκτραχύνεται μέχρι πεισματωδεστάτου ἀγῶνος, ἐπέρχεται δὲ τέλος συνδιαλλακτικὴ λύσις κατὰ τὸν Εὐριπίδειον τρόπον διὰ τῆς συνέσεως τοῦ μάντεως (5,650).

Ὅσα ὁμως διηγεῖται αὕτῃ ἡ Ὑψιπύλη περὶ τῆς σφαγῆς τῶν Λημνίων (5,28—498), ταῦτα εἶχεν ἤδη παρεμβάλη εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον τῶν Ἀργοναυτικῶν ὁ Βαλέριος Φλάκκος (ιδ. ἀνωτ. σ. 273). Ἐνταῦθα ὁ Στάτιος ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ τί ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ μετὰ τὸν Βαλέριον ἐξ ἰδίας εὐρέσεως καὶ παραστάσεως. Καὶ ὁ μὲν Βαλέριος ὡς κύριον αἷτιον τοῦ κακουργήματος θέτει τὴν πρὸς τὰς Θράσσας αἰχμαλώτιδας ζηλοτυπίαν τῶν Λημνίων γυναικῶν, ἀλλὰ παρὰ τῷ Στατίῳ ἡ ζηλοτυπία ὑπεχώρησεν εἰς τὸ βάθος, καὶ ἀντὶ τοῦ αἰσθήματος τούτου παρουσιάζεται ὡς αἰτία τῆς σφαγῆς ἡ ἀγανάκτησις τῶν Λημνίων γυναικῶν, αἵτινες

¹⁾ Ἰδ. τὸ Ὑψιπύλης ἀπόσπ. 754 Nauck.

*Ἐπερον ἐφ' εἰέρῳ αἰρούμενος
ἄγρευμ' ἀνθέων ἠδομένα ψυχᾷ
τὸ νήπιον ἀπληστον ἔχων. Σ. Μ.*

ἐπὶ ἔτη πολλὰ εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν συζύγων. Ἡ ἀγανάκτησις αὕτη διευκολύνει τὴν πρότασιν τῆς μαινομένης Πολυξοῦς. Ἡ Πολυξώ, ὅπως ἡ Λυσιστράτη τοῦ Ἀριστοφάνους, καλεῖ τὰς ὁμοιοπαθεῖς συμπολίτιδας, αἵτινες ὁρμητικῶς τὴν ἀκολουθοῦσιν, εἰς τὴν ἀκρόπολιν, καὶ διὰ φλογερῶν λόγων παριστάνει μὲν εἰς αὐτάς τὰ δεινὰ τῆς χρείας, ὑποδεικνύει δὲ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ἀνανέωσιν τῆς Ἀφροδίτης (140). Ἡ δὲ ὑπόδειξις τοῦ καταπλέοντος στόλου καὶ ἡ ὡς ἐν παρόδῳ ῥιφθεῖσα ὑπόνοια, ὅτι ἴσως οἱ ἄπιστοι ἄγουσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ γυναῖκας (142), ἐπιφέρουσι πλήρη τὴν ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς καὶ παρορμοῦσιν εἰς δρᾶσιν. Διὰ τοῦ λόγου λοιπὸν τῆς Ὑψιπύλης, ἣτις διηγεῖται μετὰ φρίκης ὅσα εἶδε καὶ ἀντελήφθη, ἀποκτᾷ τὸ ὅλον πλείονα ζωηρότητα καὶ παραστατικότητα. Ἐνδοιάζων ὁ Ζεὺς ἀφίνει τὴν νύκτα νὰ κατέλθῃ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου· τὰ ἄστρα βραδέως ἀνατέλλουσιν ἐπὶ τῶν γειτονικῶν νήσων. Μόνον ἡ Λῆμνος καλύπτεται ἀκόμη ὑπὸ πυκνῆς ὁμίχλης (181 ἐξ.). Μετὰ τὸ συμπόσιον, οὗ μετεῖχον καὶ αἱ ἐορτασίμως ἐστολισμέναι γυναῖκες, περιβάλλει διάδροχος ἐκ Στυγίας ὁρόσου ὁ Ὑπνος τὴν εἰς θάνατον καθωσιωμένην πόλιν. Μόνον αἱ γυναῖκες μένουσιν αὖπνοι, ἐκάστη δὲ φέρει μίαν Ἑρινὺν ἐντὸς τοῦ στήθους, ὅπως αἱ λέαιναί τῆς Ὑρκανίας, ὅταν ὠθοῦνται ὑπὸ τῆς πείνης περικυκλώνουσι τὸ ποῖμνιον. Καὶ τώρα πλέον ἀρχίζει ἡ σφαγή. ἦν εἰς μεμονωμένους εἰκόνας περιγράφει ὁ ποιητὴς μετὰ ὠμῆς ἡδουπαθείας. Εἷς ἐκ τῶν πολλῶν ἐξυπνῶν ἀπὸ βαθύν ὕπνον, ἐναγκαλίζεται τὴν φονεύουσαν αὐτὸν γυναῖκα καὶ ψελλίζει τρυφεράς ἐκφράσεις, κρεμώμενος μὲ ἐθβεσμένους ὀφθαλμούς ἀπὸ τοῦ τραχήλου τῆς. Ἀλλαχοῦ εὐσπλαγχνικὴ ἀδελφὴ ἵσταται κλαίουσα παρὰ τὴν κλίνην τοῦ διδύμου ἀδελφοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν ἡ μαινομένη μήτηρ ἐρχομένη ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ ἀνδρός τῆς, ἀποτείνει σκληρὰς πρὸς αὐτὴν ἀπειλὰς καὶ ἐμπήγει τὸ ξίφος εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀνθηροῦ νεανίου. Καὶ κατωτέρω πάλιν ἡ φυγὴ τῆς Ὑψιπύλης μετὰ τοῦ Θόαντος δίδει εἰς τὸν ποιητὴν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ποικίλῃ διὰ ζωηροτέρων ἀκόμη χρωμάτων τὴν αἵματηράν εἰκόνα

τοῦ φόνου. Ὁ Βάκχος, ὁ πατήρ τοῦ Θόαντος ἀπαντᾷ τὸ περιπλανώμενον ζεῦγος καὶ δεικνύει εἰς αὐτὸ ἀσφαλῆ ὁδὸν πρὸς τὴν θάλασσαν. Καλλιτεχνικώτερον ὅμως διηγεῖται τὰ πράγματα ὁ Βαλέριος Φλάκκος. Παρ' αὐτῷ ἡ Ὑψιπύλη, ἰέρεια τοῦ Βάκχου, ἐξάγει τὸ εἶδωλον τοῦ θεοῦ (οὕτω μεταμφιέσασα τὸν πατέρα), ἵνα καθάρῃ αὐτὸ εἰς τὰ ἀλμυρὰ ὕδατα τῆς θαλάσσης. Ὅλως ἰδίᾳ τοῦ Στατίου εἶναι ἡ περιγραφή τῆς αἰσχύνῃς καὶ τῆς μετανόιας, αἰτινες καταλαμβάνουσι τὰς κακούργους γυναῖκας εὐθὺς κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν τοῦ φόνου, ἔνεκα τῆς φοβερᾶς ἐρημίας, εἰς ἣν περιέστη ἡ ἀπορφανισθεῖσα ἀνδρῶν νῆσος. Ὅθεν καὶ πλειοτέραν ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἐπὶ τοῦ θαυμαστοῦ πλοίου ἄφιξις τῶν ξένων, οὓς ἐκλαμβάνουσιν ὡς Θραῦκας, καὶ ἡ πολεμικὴ τῶν γυναικῶν προπαρασκευή, ἥτις κάμνει τὴν μὲν Παλλάδα νὰ ἐρυθριᾷ, τὸν δὲ Ἄρην νὰ μειδιᾷ. Τὸν ἀγῶνα, ὅστις προηγεῖται τῆς δεξιώσεως τῶν Ἀργοναυτῶν ἐπραγματεύθη ὁ Σοφοκλῆς ἐν ταῖς Λημνίαις. Ὅτε οἱ πεντήκοντα λαμπροὶ ἥρωες οἱ φιλοξενοῦμενοι καταπηδῶσι κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῆς γεφύρας καὶ ἀποβιβάζονται εἰς τὴν γῆν, τότε κατὰ φυσικὸν λόγον ἐμφανίζονται ὡς θεοὶ εἰς τὰς Λημνίας γυναῖκας. Οὕτω, φαντάζονται, βαδίζουσι καὶ οἱ ἀθάνατοι θεοί, ὅτε ἐξερχόμενοι ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ πορεύονται πρὸς τοὺς Αἰθίοπας, ὅπως μετάσχῃ τῆς ἐκατόμβῃς τῆς πρὸς πρὸς αὐτοὺς προσφερομένης. Ἐνθουσιωδῶς ἀναγράφει ὁ ποιητὴς αὐτοὺς διερχομένους πρὸς τῆς βασιλείας, ἣν τέρπει μάλιστα ὁ μικρὸς Ὑλας ὁ πιστὸς τοῦ Ἡρακλέους θεράπων, ὅστις ἀσθμαίνει κομίζων τὸ βαρὺ ρόπαλον καὶ τὴν φαρέτραν τοῦ ἥρωος, καὶ μόλις δύναται νὰ συμβαδίξῃ πρὸς τὸ βῆμα αὐτοῦ, ἂν καὶ βραδέως μόνον ὁ Ἡρακλῆς κινεῖ πρὸς τὰ πρόσω τὸ γιγάντιον σῶμά του. Ἡ περιγραφή τοῦ Βαλερίου Φλάκκου (1, 100) καὶ τὸ κλασσικὸν χωρίον τοῦ Βιργιλίου (Αἰν. 2, 724), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ὁ μικρὸς Ἀσκάνιος παρηκολούθει τὸν πατέρα Αἰνείαν κατὰ τὴν ἐκ τῆς Τροίας φυγὴν ἀνίσοις βήμασι (non passibus aequis), ἐπιτυχῶς ἔχουσι συνδυασθῇ ὑπὸ τοῦ Στατίου.

Ἐκ τοῦ ἀνθῶνος τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποιήσεως ἐλήφθη ἴσως ὁ Ἀργολικομεγαρικὸς μῦθος τοῦ Κοροΐθου, ὃν ἐπεισοδιακῶς διηγέται ὁ Ἀδραστος (1, 557—672). Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ μῦθος οὗτος περιείχετο ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῶν Αἰτίων τοῦ Καλλιμάχου. Καθ' ὅλου δὲ αἱ πραγματικαὶ εἰδήσεις τοῦ Στατίου ἀκριβέστατα συμφωνοῦσι πρὸς τὴν διήγησιν τοῦ Παυσανίου (1, 43). Παρ' ἀμφοτέροις ὅμως ἀποσιωπᾶται τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Δίνου, ὅστις παρὰ τῷ Καλλιμάχῳ ἦτο τὸ κύριον τοῦ μύθου πρόσωπον.

Νοσηρὰν ματαιοδοξίαν ἐπιδεικνύει ὁ ποιητὴς τολμῶν νὰ τάσῃ τὴν Θηβαΐδα του παρὰ τὴν Αἰνείαδα (ἂν καὶ μετριοφρόνως τάσσει αὐτὴν εἰς ἀπόστασιν) καὶ νὰ παραβάλλῃ τὸ γνησίως ἐθνικὸν ἐκεῖνο ποίημα περὶ τῆς θείας ἐντολῆς τῆς Ῥώμης, πρὸς τὴν ὀθνεῖαν ταύτην καὶ ἀπαισίαν Θηβαϊκὴν ἱστορίαν τὴν μεστὴν αἵματος καὶ κακουργιών, ἥτις οὔτε πρὸς ἐθνικὴν παιδείυσιν οὔτε πρὸς διάπλασιν τῶν Ῥωμαίων ἦτο κατάλληλος. Φανερόν δὲ εἶναι ὅτι πρὸς τὸ μέγα τοῦ Βιργιλίου παράδειγμα ἀπέβλεπε. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν δώδεκα βιβλίων, εἰς ᾧ ἡ Θηβαῖς διαιρεῖται καὶ ὁ καταμερισμὸς αὐτῶν εἰς δύο διπλᾶς τριάδας καὶ ἡ καθ' ὅλου τῆς ὕλης κατάταξις καὶ ἡ πραγματεία ὠρισμένων μερῶν τοῦ ποιήματος, φαίνεται δὲ καὶ ἐκ τῶν τρόπων καὶ τύπων, οὓς ἀπαιτεῖ τὸ σχῆμα τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους, ἀκόμη δὲ καὶ ἐκ τῆς διακοσμήσεως τῆς ὅλης παραστάσεως, τῶν παρομοιώσεων, τοῦ λεκτικοῦ τρόπου, τῆς καταλήξεως τῶν στίχων.

Ὑπάρχει δὲ ἐν μέρος, ἐν ᾧ προκαλεῖ ῥητῶς οὕτως εἰπεῖν ὁ Στατίος τὴν σύγκρισιν τῆς Θηβαΐδος του πρὸς τὴν Αἰνείαδα. Τὴν νύκτα ἐκείνην, καθ' ἣν κατὰ τὸ σχέδιον τῆς Ἰλιάδος ἐπιχειρεῖται ἐπιθεσις ἐκ μέρους τῶν Ἀργείων κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Θηβαίων, δύο πιστοὶ σύντροφοι, εἰς Ἀρκὰς καὶ εἰς Αἰτωλός, τολμῶσιν αὐθόρμητοι νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἵνα ἀποκομίσωσιν ἐκεῖθεν καὶ ἐνταφιάσωσι τοὺς νεκροὺς τῶν στρατηγῶν των, Τυδέως καὶ Παρθενοπαίου (10, 347 ἐξ.). Κατὰ τὴν ἐπάνο-

δὸν προσβάλλονται ὑπὸ ἐχθρικοῦ ἀποσπάσματος καὶ πίπτουσι θύματα ἀμφότεροι μετὰ διαφόρους περιπετείας. Ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ σκιαὶ τοῦ Νίσου καὶ τοῦ Εὐρυάλου (ιδ. τόμ. Β' σ. 146) δὲν θὰ καταφρονήσωσιν ἐν τῷ κάτω κόσμῳ τὸ ἕτερον τοῦτο ζεύγος καὶ θὰ παραλάβωσιν αὐτὸ σύντροφον, καὶ ὅτι θὰ ὑπάρχῃ ἐξησφαλισμένη διαρκῶς ἡ μνήμη τοῦ Ὀπλέως καὶ τοῦ Δύμαντος (οὕτως ὀνομάζονται) ὥπως καὶ ἡ μνήμη τοῦ Νίσου καὶ τοῦ Εὐρυάλου. Πρέπει τις ὅμως νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ ἀνδραγαθία τοῦ Ὀπλέως καὶ τοῦ Δύμαντος, ἦτο πρᾶξις εὐλαβοῦς ἐθελοθυσίας καὶ ἐπομένως τιμιωτέρα τοῦ παρεμφεροῦς ἀνδραγαθήματος τοῦ ἐτέρου ζεύγους, τοῦ παρὰ Βιργιλίῳ, ὅπερ ἐνήργησε μόνον χάριν λαφύρων. Οὐδὲν ἤττον ὅμως ὁ Βιργίλιος παρέστησεν ὠραιότερα τὴν σχέσιν τῶν δύο πιστῶν ἐν πολέμῳ ἀδελφοποιητῶν (Αἰν. 9, 176 ἐξ.).

Πολιτικοὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τὰ σύγχρονα γεγονότα θὰ ἦσαν ἐπικίνδυναι κατὰ τοὺς τότε χρόνους. Ὅθεν καὶ σπανίως μόνον καὶ ἐν παρόδῳ ὑπαινίσσεται τὸ παρὸν ὁ Στατίος. Τοιοῦτος σαφὴς ὑπαινιγμὸς εἶναι ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ ποιήματος (1, 144 ἐξ.), ἔνθα γίνεται ἡ παρατήρησις περὶ τοῦ πόσον ἀπλᾶ καὶ ἀρελῇ ἀφ' ἐνὸς ἦσαν τότε τὰ ἔθνη καὶ αἱ ἀπαιτήσεις, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς νῦν χρόνους, καὶ πόσῃν ὀλίγῃν ἀφ' ἐτέρου σημασίαν εἶχεν ἡ ἔρις περὶ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου τῶν Θηβῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς παγκοσμίου ἡγεμονίας ἀγῶνα. Καὶ ὅμως νῦν, ἂν καὶ τόσον διάφορον σημασίαν ἔχει ἡ ἀρχή, κατεστράφησαν τὰ ἠθικὰ θεμέλια τῆς κοινωνίας καὶ δὲν ἔχουσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν παλαιάν ἀρετὴν. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ οὕτως εἰπεῖν ἐξωγράφησεν ὁ ποιητὴς τοὺς αὐλικούς, οἵτινες στρέφονται πρὸς τὸν ἀνατέλλοντα ἡγεμόνα, ἀφίνουσι δὲ τὸν ἐκπεσόντα νὰ ἀπέλθῃ ἔρημος καὶ ἐγκαταλελειμμένος (1, 166 ἐξ. 2, 312 ἐξ.). Παρέστησεν ὡσαύτως τοὺς αἰεὶ γογγύζοντας δυσηρεστημένους ἐν ἐκάστη μεταβολῇ κυβερνήσεως (*hic imperat, ille minatur* = οὗτος ἄρχει, ἐκεῖνος ἀπειλεῖ). Τὸν πόθον τοῦ γινώσκειν τὸ μέλλον, τὴν ἐξήγησιν τῶν οἰω-

νών, τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μαγείαν χαρακτηρίζει ὁ συγγραφεὺς ὡς νόσον, ἧς ἦτο ἀπηλλαγμένος ὁ χρυσοῦς αἰὼν. Ἡ νόσος αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ φόβου καὶ τῆς ὀργῆς, τῶν ἐγκλημάτων, τοῦ δόλου καὶ τῶν ἀκολάστων πόνων (3, 551 ἐξ.). Δίδει πῶς ὅμως καὶ αὐτὸς σημασίαν εἰς τοὺς οἰωνοὺς καὶ ψέγει ὡς ἐπιπολαίους τοὺς μὴ λαμβάνοντας αὐτοὺς καθ' ἑλίου πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐνισχύει δὲ τοιοῦτοτρόπως τὴν βλαβεράν δύναμιν τῆς Μοίρας (6, 934 ἐξ.). Προχέει δὲ πρὸ τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀργείων, προπορευομένου ἐναντίον τῶν Θηβῶν, ὁλόκληρον χεῖμαρρον σημείων καὶ τεράτων (7, 402 ἐξ.).

Ἡ πρώτη τῶν θεῶν ἐκκλησία (1, 197 ἐξ.) περιεγράφη κατὰ τὸν τρόπον τῶν συνεδριῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Κατὰ τὴν αὐλικὴν ἐθιμοτυπίαν οἱ συνεδρεύοντες δὲν τολμῶσι νὰ καθίσωσιν, ἕως οὗ ἤθελεν εὐδοκήσῃ νὰ νεύσῃ πρὸς αὐτοὺς διὰ τῆς χειρὸς ὁ πατὴρ Ζεὺς. Ὅμιλος κατωτέρων πλαγίων συγγενῶν, ποταμοί, ἄνεμοι κτλ. πληροῦσι τὸν χρυσοῦν χῶρον. Ἡ οὐρανία μεγαλειότης εἶναι λίαν ὠργισμένη διὰ τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, ἔχει δὲ ἀμετακλήτως ἀποφασίσῃ νὰ κολάσῃ καὶ τὸ Ἄργος καὶ τὰς Θήβας. Θέλει νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς κατοίκους ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἐπειδὴ εἶναι ἁμαρτωλοί. Εἶναι νευρικός καὶ αἰμοβόρος, ὅπως οἱ βασιλεῖς τῶν δραμάτων τοῦ Σενέκα κομπάζει καὶ προστάσσει (3, 218 ἐξ.). Ὁμοιάζει πρὸς δυσμενὲς αὐτοκρατορικὸν κέλευσμα ἀποτεινόμενον πρὸς ὑπουργόν, ἢ ἀνυπόμονος διαταγῇ, ἣν διὰ τοῦ Ἑρμοῦ διαπέμπει πρὸς τὸν Ἄρην νὰ ἐκτελέσῃ παραχρῆμα τὸ καθήκον του, εἰδεμὴ νὰ καταθέσῃ τὴν ἐντολήν (7, 6 ἐξ.).

Ἐν ᾧ δὲ ὁ χαρακτήρ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων θεῶν περιγράφεται μᾶλλον κατ' ἀπομίμησιν, διακρίνει ὁ ποιητὴς τὸν Ἄρην ὡς τὸν ἀνώτατον θεῶν τῆς σκηνῆς του ἔν τινι ἐκτάκτῳ μὲν χωρίῳ, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου ὅμως μειοῦται κατὰ πολὺ ἡ ἐντύπωσις διὰ τὸν φόρτον τῶν λεπτομερειῶν. Ὁ φοβερὸς θεὸς τοῦ πολέμου πατρίδα ἔχει τὴν τραχεῖαν Θράκην. Πρὸς τὴν Θράκην λοιπὸν διευθύνει-

ται ὁ ἀπόστολος τοῦ Διός. Τὸ ταξείδιον τοῦτο περιγράφεται λεπτομερῶς· ὁ Ἑρμῆς ἐξερχόμενος ἐκ τῆς βορείας πύλης τοῦ Οὐρανοῦ, παρασύρεται εὐθὺς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ συσσωρευμένων νεφῶν, τὸ δὲ ἰσχυρὸν πνεῦμα τοῦ βορρᾶ ὥθει αὐτὸν εἰς τὰ πρόσω. Ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ μανδύου καταπίπτει ἡ χάλαζα, καὶ κακῶς προφυλάσσει τὸν θεὸν ὁ Ἀρκαδικὸς πέτασος. Ἡδὴ φθάνει εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἴμου, ἔνθα ἐν δάσει ζοφερῷ μετὰ φρίκης βλέπει τὸν οἶκον τοῦ Ἄρεως. Ἐκεῖ σιδηρᾶ εἶναι τὰ πάντα, σμῆνος δ' ἄλληγορικῶν τεράτων σπεύδει εἰς προὔπαντησίν του. Γίνεται θόρυβος ἐν τῇ αὐλῇ ὑπὸ τῶν Ἀπειλῶν, ἐν δὲ τῷ μέσῳ ἵσταται περίλυπος ἡ Ἀρετὴ, ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶ μὲν ἡ Ὀργή, ἔνοπλος δὲ καὶ μὲ αἱματόφυρτον μορφήν κάθηται ὁ Θάνατος. Ἐπὶ τῶν βωμῶν μόνον αἷμα πολέμων ὑπάρχει καὶ πῦρ ἐκ τοῦ ἐμπρησμοῦ ἀλωθεισῶν πόλεων. Αἰχμάλωτοι λαοί, συντρίμματα πυλῶν καὶ πλοίων, κενὰ πολεμικὰ ἄρματα καὶ ἄνδρες ὑπ' αὐτῶν καταπατηθέντες, ἀποτελοῦσι τὴν διακόσμησιν τῶν σιδηρῶν ἐπάλξεων (ἔργου τοῦ Ἡφαίστου) καὶ πανταχοῦ ἡ εἰκὼν τοῦ ἀγρίου Ἄρεως. Ἐκεῖ σείεται ἡ γῆ, ὁ Ἑβρος μαίνεται παταγωδῶς κυλίων τὰ ὕδατά του, τὰ ἐν τῇ κοιλάδι κτήνη ἀφρίζουσι περιμένοντα φοβερά γεγονότα. Οἱ χάλκινοι μοχλοὶ τῶν πυλῶν ἀνοίγονται, ἐμφανίζεται δὲ αὐτὸς ὁ Ἄρης ἐπὶ τοῦ ἄρματος του, αἱματόφυρτος ἀλλὰ περικαλλής. Ὅπισθεν αὐτοῦ σύρονται λάφυρα καὶ σμῆνη ἀνθρώπων κλαίοντα. Ὁδηγεῖ δὲ τὸ ἄρμα ἡ Ἐνυῶ διευθύνουσα τοὺς ἵππους.

Καὶ ἡ μὲν ἐντελὴς ἐπιδεικτικὴ αὕτη περιγραφή δύναται νὰ δικαιολογηθῇ, διότι ἐτέθη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οἰονεὶ ἐπικεφαλὴς τῶν ἀγώνων, οὓς μέλλει νὰ ἀφηγηθῇ, ἀλλ' ἡ λεπτομερεσττέρα ὁμῶς εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ Ὑπνου, οὐδένα ἄλλον λόγον δύναται νὰ ἔχῃ, ἢ μόνον τὴν ἐπὶ ὑπερβολῇ ἀμιλλαν πρὸς τὸ γνωστὸν χωρίον τῶν Μεταμορφώσεων (11, 583 ἐξ.) τοῦ Ὀβιδίου (τόμ. Β' σ. 506). Καὶ ἐνταῦθα ἡ Ἥρα πέμπει τὴν Ἰριδα πρὸς τὸν ὀκνηρὸν θεὸν καὶ κελεύει αὐτὸν νὰ ἀποκοιμίσῃ τοὺς Θηβαίους φρουροὺς πρὸ τῶν πυλῶν, ὅπως διευκολύνῃ εἰς τοὺς Ἀργεῖους τοὺς ὑπ' αὐτῆς προ-

στατευομένους τὴν ἐπίθεσιν (10, 73 ἐξ.). Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀβιδίου περιγράφει καὶ ὁ Στατίος τὸ σπήλαιον τοῦ Ὑπνου. Φρουροὺσι τὸν οὐδὸν ἡ Ἀνάπαυσις, ἡ Ἀθήνη καὶ ἡ Ὀκνηρία. Ἐν τῷ προβαλάμῳ κάθηνται βωβαὶ αἱ Ὠραι καὶ ἡ Σιγή. Αὐταὶ ἀποκρούουσι τοὺς ἀνέμους, δὲν ἐπιτρέπουσι τὸ ψιθύρισμα τῶν δένδρων καὶ ἐπιβάλλουσιν εἰς τὰ πτηνὰ σιγὴν. Ὅπως δὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀρεως, οὕτω καὶ ἐδῶ ὁ Ἡφαιστος ἐφιλοτέχνησε χιλίας εἰκόνας τοῦ θεοῦ. Παρ' αὐτῷ εἶναι ὡς προσκεκολλημένη ἡ Ἥδονή, καὶ θεράπαινα αὐτοῦ ἡ Ἑργασία ἡ πρὸς ἀνάπαυσιν κλίνουσα. Ἐνίοτε ἔχει πλησίον τοῦ τὸν Βίχρον καὶ ἄλλοτε τὸν Ἑρωτα, ἄλλοτε δὲ πάλιν ἐν τῷ βᾶθει τοῦ σπηλαίου τὸν Θάνατον. Πέριξ ὄνειρα ποικίλα, ἀληθῆ μετὰ ψευδῶν. Αὐτὸς ὁ Ὑπνος κατὰκειται ἀπηλλαγμένος πάσης φροντίδος ὑπὸ τὸν ὑγρὸν θόλον ἐπάνω εἰς στρωμνὰς σεσαγμένας διὰ ναρκωτικῶν φυτῶν. Ἡ κλίνη εἶναι θερμὴ ἐκ τοῦ ὀκνηροῦ σώματός του. Φυσῶν ἐκπνέει μαῦρον ἀτμὸν. Κρατεῖ διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ κροτάφου καταρρέουσαν κόμην, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας ἀφίνει νὰ καταπέσῃ τὸ κέρας. Δὲν ἐξυπνᾷ εἰμὴ μόνον ἀρ' οὐ ἡ Ἴρις εἰσέβαλε πάσας τὰς ἀκτῖνας αὐτῆς εἰς τοὺς ὀκνηροὺς τοῦ ὀφθαλμοῦς. Δίς ἢ τρίς ἐπαναλαμβάνει εἰς αὐτὸν τὴν ἐντολήν, ἣν κομίζει παρὰ τῆς Ἥρας, καὶ συγχρόνως πλήττει αὐτὸν ἐπὶ τοῦ στήθους. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ Ἴρις κατὰ τὴν ἔξοδον αἰσθάνεται ἑαυτὴν βεβαρυμένην καὶ ἀναζωογονεῖ τὴν ἐξησθενωμένην λάμψιν τῆς δι' ἀφθόνου βροχῆς. Ὁ Ὑπνος ἀντὶ ἀπαντήσεως ἔνευσε μόνον. Ἀλλ' ἤδη προσαρμόζει πτέρυγας εἰς τοὺς κροτάφους αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς πόδας, περιβάλλεται διὰ χλαμύδος, τὴν ὁποίαν φουσκώνει ὁ νυκτερινὸς ἄνεμος, καὶ ἐν σιγῇ διατρέχει τὸν ἀέρα. Ἡ πνοή του κάμνει πάντα τὰ ζῷα νὰ κατακλίνωνται. Ὅπόθεν διέρχεται ἀποναρκώνει καὶ θάλασσαν καὶ νῆψη καὶ κορυφὰς ὄρεων. Πολλοὶ ἀστέρες καταπίπτουσιν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Οἱ ἄγροὶ κατὰ πρῶτον αἰσθάνονται τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐκ τοῦ αἰφνιδίου σκότους. Πᾶσα φωνὴ σιγᾷ. Βύθους δὲ ὡς κατέλθῃ διὰ τῶν ὑγρῶν πτερύγων τοῦ ἐπὶ τῆς κλίνης, θαμβοῦνται οἱ ὀφθαλμοί, παραλύ-

ονται τὰ μέλη καὶ ἐν μέσῳ τοῦ λόγου διακόπτονται αἱ λέξεις. Ἀπὸ τῶν χειρῶν καταπίπτουσιν αἱ ἀσπίδες καὶ τὰ δόρατα, κλίνουσι δὲ τὰ πρόσωπα ἐπὶ τοῦ στήθους. Οὐδὲ οἱ ἵπποι δύνανται νὰ μένωσι πλέον ὄρθιοι. Τὸ πῦρ σβύνεται.

Ἡ ἀλληγορία εἶναι τὸ προσφιλέστατον τῆς Ῥωμαϊκῆς φαντασίας τέκνον· τὸ τέκνον τοῦτο ἐξέθρεψε τελείως ἡ κομπαστικὴ ῥητορεία τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, οὐδεὶς δὲ ποιητὴς ἠγάπησεν αὐτὸ μετὰ τόσης ὑπερβολῆς, ὅσον ὁ Στατίος. Ὁλόκληρον σμῆνος ταιούτων ψυχρῶν φασμάτων εὐρίσκεται λόγου χάριν ἐν τῇ ἀκολουσίᾳ τοῦ Ἀρεως. Ἐν ἐξ αὐτῶν ἀποστέλλει εὐθύς καθ' ὁδὸν ὡς πρόδρομον ἐκ Κορίνθου, τὸν Τρόμον (Ρανὸρ), τέρας ἀπατηλόν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀναριθμήτους φωνάς, χεῖρας καὶ πρόσωπα, παρ' οὗ οἱ ἄνθρωποι προθύμως πιστεύουσι τὰ πάντα καὶ τὰ μᾶλλον ἀνόητα. Διὰ τίνος νέφους κονιορτοῦ διεγείρει ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀργείων τὴν πυρετώδη ἀπάτην, ὅτι προελαύνουσιν οἱ Θηβαῖοι (7, 108 ἐξ.). Πάσας τὰς ὁρμὰς καὶ πᾶσας τὰς ἀποφάσεις τῶν ἀνθρώπων κυβερνῶσι τοιαῦτα ὑπέρτερα ὄντα. Ἄνευ αὐτῶν οὐδὲν γίνεται οὔτε ἐπ' ἀγαθῷ οὔτε ἐπὶ κακῷ. Οἱ δρωῶντες ἄνδρες εἶναι ὡς νευρόσπαστα μὲ χορδισμένον μηχανισμόν.

Ἡ Ἀρετὴ (Virtus) αὐτοπροσώπως ἐμβάλλει ἐνθουσιασμόν εἰς τὸν νεαρὸν Μενοικέα καὶ πείθῃ αὐτὸν νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ τῆς πατρίου πόλεως (10, 629 ἐξ.). Μετὰ χαρᾶς κατέρχεται πηδῶσα παρὰ τοῦ Διός, παρ' οὗ τὸν θρόνον ἵσταται, ἵνα εἴτε κατὰ προσταγὴν αὐτοῦ εἴτε καὶ αὐθόρμητος εισδύσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ὅπερ ὅμως σπανίως συμβαίνει. Οἱ ἀστέρες, οὓς αὐτὴ ἐδημιούργησεν ἐν τῷ οὐρανῷ (χάριν ἀμοιβῆς ἀθανάτων πράξεων) παραμερίζουσιν ἵνα διέλθῃ. Κατέρχεται δὲ πάντοτε ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουσα ὑψηλὰ τὸ μέτωπον. Ἀλλὰ μετριάξει ὅμως τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς ὄψεως καὶ προσλαμβάνει τὴν μορφὴν τῆς Μαντοῦς τῆς θυγατρὸς τοῦ Τειρεσίου. Τὰ ὑπερβολικῶς μεγάλα αὐτῆς βήματα ἐλέγχουσιν ὅτι εἶναι θεά, ὅπως ἐφανέρωσαν καὶ τὸν Ἡρακλέα, ὅτε ἦτο γυναικεῖα ἱμάτια περιβεβλημένος πρὸς

τέρψιν τῆς Ὀμφάλης (632 ἐξ.). Ἀγγέλλει λοιπὸν τὸ θέλημα τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὸν νεαρὸν ἥρωα, ὅστις, ὅμοιος πρὸς κυπάρισσον ὑπὸ κεραυνοῦ πληγεῖσαν, ἀναφλέγεται (674 ἐξ.), ὅτε δὲ αἶφνης ἡ ὀπτασία αὐξάνει μέχρι τῶν νεφῶν, ἀναφωνεῖ πρὸς τὴν θεὰν ὅτι τὴν παρακολουθεῖ. Ὅπως εἰς τὰς Φοινίσσας τοῦ Εὐριπίδου (970 ἐξ.), ἐξαπατᾷ διὰ φαινομενικῆς συγκατανεύσεως τὸν πατέρα ὁ Μεινοικεύς, δι' ἐπιμόνων παραστάσεων ζητοῦντα νὰ τὸν πείσῃ νὰ μὴ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν θείαν ἐντολήν, ἀλλὰ νὰ φεισθῇ ἑαυτοῦ (687 ἐξ.).

Τὸ κυριώτατον ὅμως πρόσωπον τοῦ ποιήματος τούτου (ὅπερ εἶναι τὸ ποίημα τοῦ ὑπερανθρώπου μίσους) εἶναι ἡ πρώτη τοῦ Ἄδου Ἐρινύς, ἡ Τισιφόνη, ἣν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐπικαλεῖται ὁ Οἰδῖπους ὡς ἐκτελεστὴν τῶν καταρῶν αὐτοῦ. Ἡ ἀπαισία αὐτῆς μορφή ἐπισκοτίζει τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ διασαλεύει τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Αὐτὴ πληροῖ τὰς καρδίας τῶν δύο ἀδελφῶν φιλαρχίας, διχονοίας καὶ φιλαυτίας. Ὅτε δὲ πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ ἐσχάτη μεταξὺ αὐτῶν μονομαχία καλεῖ καὶ τὴν Μέγαιραν εἰς βοήθειάν της (11, 57 ἐξ.). Μακρὰν ἐγκαθίσταται, εἰς ἔρημον κοιλάδα, διὰ τοῦ Στυγίου αὐτῆς ξίφους διατρυπᾷ τὸ ἔδαφος, ψιθυρίζει τῆς ἀπούσης ἀδελφῆς τὸ ὄνομα, καὶ ἀνυψώνει τῆς κόμης της τὸν κυριώτατον ὄφιν. Τοῦ ὅπως τούτου τὸ σύριγμα, ἐξ οὗ τρομάζει οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλασσα, ἀκούει ἡ Μέγαιρα. Αὕτη εὐρίσκεται πλησίον τοῦ Πλούτωνος καὶ λούει εἰς τὰ ὕδατα τῆς Στυγὸς τὴν σκιὰν τοῦ μόλις εἰς τὸν κάτω κόσμον ἀφικθέντος Καπανέως, ὃν ἐπαινοῦσι πᾶσαι αἱ καταχθόνιοι δυνάμεις. Ἡ Μέγαιρα εὐθὺς ἀνέρχεται πρὸς συνάντησιν τῆς ἀδελφῆς, ἡ ὁποία ὁμολογεῖ πρὸς αὐτὴν ὅτι ἤδη ἀπέκαμεν, ὅτι τὸ φῶς τοῦ οὐρανοῦ καθιστᾷ αἰὲ μᾶλλον ἀσθενῆ τὴν δᾶδα αὐτῆς καὶ ὅτι καὶ οἱ ὄφεις της δὲν ἔχουσι πλέον τὴν προτέραν ζωρότητα. Πρέπει λοιπὸν πρὸς τὴν ἐπικειμένην νέαν ἐνέργειαν νὰ συνδράμῃ αὐτὴν διὰ νέων καὶ ἀχμαιοτέρων δυνάμεων ἡ Μέγαιρα. Διανέμουσι λοιπὸν πρὸς ἀλλήλας τὸ ἔργον· ἡ μὲν Τισιφόνη θά ἐνεργῇ ἐν Θήβαις, ἡ δὲ Μέγαιρα ἀναλαμβάνει τὸν ἐξόρι-

στον ἀδελφὸν καὶ τοὺς ἐταίρους αὐτοῦ. Ὁ Ζεὺς ἰδὼν αὐτὰς (γινώσκει δὲ τί μέλλει νὰ συμβῇ) προτρέπει τοὺς Οὐρανίωνας νὰ ἀποστρέψωσι τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ἀπαισίου θεάματος. Ὁ Πολυνείκης, καταληφθεὶς ὑπὸ βαρυτάτων σκέψεων, εἶδεν ἐν ὄνειρῳ τὴν σύζυγόν του πενθοῦσαν, ἀλλ' ἀκόμη δὲν δύναται νὰ ἐξηγήσῃ τὸ ὄνειρον. Ἡ Ἑρινὺς τρὶς ἐγγίζει τὸ τεθωρακισμένον στῆθος τοῦ διὰ τῆς μάστιγος, τότε δὲ φλογίζεται ὅλος, αἰσθάνεται δίψαν αἵματος καὶ διὰ λόγου ἀγρίου δηλοῖ πρὸς τὸν Ἄδραστον, ὅτι θέλει νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὰ πράγματα. Καὶ κάμπτεται μὲν ἐπ' ὀλίγον ὑπείκων εἰς νουθεσίαν πρεσβυτέρων. Ἀλλ' ἡ Εὐμενὶς ὁμοιωθεῖσα πρὸς ἄνδρα μαχητὴν, ὥθει αὐτὸν εἰς σπουδὴν, ἀγγέλλουσα ὅτι πλησιάζει ὁ Ἑτεοκλῆς. Καὶ δευτέραν δὲ φορὰν συντελεῖ εἰς τὴν καταστροφὴν μεσολαβοῦσα, ὅτε δηλαδὴ ἡ ἀδελφὴ Ἀντιγόνη εἶχε σχεδὸν ἐπιτύχῃ διὰ συγκινητικῆς ἀπὸ τοῦ τείχους προσλαλιᾶς νὰ καταπραῦνῃ τοὺς ἐχθροὺς ἀδελφοὺς. Αἴφνης ὁμῶς ἡ Ἑρινὺς κινεῖ τὸν Ἑτεοκλέα ἔξω τῆς πύλης, καὶ ἤδη ὁ ἀγὼν εἶναι ἀναπόφευκτος (11, 334 ἐξ.).

Ὁλόκληρος οὕτως εἰπεῖν ἡ Κόλασις ἀπολύεται, ὅτε οἱ δύο ἀδελφοὶ πραγματικῶς βαδίζουσιν ἐναντίον ἀλλήλων (11, 403 ἐξ.). Παρὰ τὸ πλευρὸν ἐκατέρου ἵσταται ἀνὰ μία Ἑρινὺς, ἥτις τὸν κεντρίζει. Τρὶς βροντᾶ ὁ ἀχόρταγος ἄρχων τοῦ Ἄδου καὶ τρὶς σείεται τὸ ἔδαφος, φεύγουσι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ τῶν ὅπλων· ἐξαφανίζεται ἡ Ἀρετὴ, σβύνει τὴν δᾶδα αὐτῆς ἡ Ἐνυώ, ἀπέρχονται ταχέως ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἄρης. Γέροντες ὁδύρονται διότι ἐπέζησαν ἵνα ἰδῶσι τὸ ἀπαίσιον γεγονός, μητέρες μὲ γυμνὸν τὸ στῆθος ἐμποδίζουσι τὰ παιδία ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπωσιν. Ὁ Πλούτων ἀνοίγει τὴν πύλην τοῦ καὶ πέμπει πρὸς τὰ ἄνω τὰς ψυχὰς τῶν κατηραμένων προγόνων. Οὗτοι κάθηνται ἐν κύκλῳ ζοφερῷ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς πατρίδος καὶ χαίρουσι διότι ὑπερτεροῦσιν αὐτοὺς οἱ ἀπόγονοι κατὰ τὰς κακουργίας. Μετὰ διστακτικοῦ ὑπολογισμοῦ ἀναβάλλει ἀκόμη ὁ ποιητὴς τὴν σύγκρουσιν. Ἐπεμβαίνει ἅπαξ ἔτι ὁ Ἄδραστος μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων καὶ νουθετεῖ αὐτοὺς, ἀλλὰ μα-

ταίως. Τότε στρέφει τὸν ἵππον αὐτοῦ (ὅστις λέγεται Ἀρίων) καὶ καταλείπει τὸν τόπον ἐκεῖνον. Αὕτῃ ἡ Μαῖρα δις ἔτι ματαιώνει τὴν ἐπίθεσιν· οἱ ἵπποι παραπατοῦσι καὶ τὰ δόρατα ριπτόμενα ἀποτυγχάνουσι τοῦ σκοποῦ. Ἦδη κλίνουσιν ἐκατέρωθεν εἰς διαλλακτικωτέρας σκέψεις. Ἡ Εὐσέβεια (ἡ Pietas), ἥτις μέχρι τοῦδε ἐκάθητο μεμονωμένη εἰς μίαν γωνίαν τοῦ οὐρανοῦ, ἀμφιβάλλουσα περὶ τῆς ἐντολῆς τῆς, θέλει καὶ αὐτῇ νὰ ἐπωφεληθῇ ἐκ τῆς ψυχολογικῆς ταύτης στιγμῆς καὶ πηδᾷ πρὸς τὰ κάτω. Μία λευκὴ γραμμὴ διὰ μέσου τῶν μαύρων νεφῶν χαράσσει τὴν ὁδὸν τῆς· εὐθὺς ὅλα γίνονται πραότερα καὶ εἰρηνικώτερα, αὐτοὶ οἱ ἄσπονδοὶ ἀδελφοὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ φρικιάσεως. Ὑπὸ μορφήν μαχητοῦ σπεύδει ἡ θεὰ ἀπὸ τοῦ ἑτέρου πρὸς τὸν ἕτερον καὶ συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλ' ἀποτόμως ἐναντιοῦται πρὸς αὐτὴν ἡ Τισιφόνη. Τώρα, λέγει, εἶναι ἀργὰ πλέον· ποῦ ἦσο ἄλλοτε, ὅτε διεπράττοντο αἱ γνωσταὶ κακουργίαι ἐν τῷ Θηβαϊκῷ οἴκῳ; Κατησχυμένη λοιπὸν ἀπέρχεται ἡ Εὐσέβεια καλύπτουσα τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ μετὰ μεγαλυτέρας μανίας ἐκρηγνύεται ὁ ἀγὼν. Τὸν ἀγῶνα περιγράφει ὁ ποιητὴς μετὰ σκληρᾶς παραστατικότητος καὶ δραματικώτερον ἀκόμη ἢ ὅσον ὁ Εὐριπίδης. Τραυματίζεται κατὰ πρῶτον ὁ ἵππος τοῦ Ἑτεοκλέους, ἀλλὰ νομίζει ὁ Ἑτεοκλῆς ὅτι εἶναι ἰδικόν του τὸ ῥέον αἷμα, τὸ αὐτὸ δὲ νομίζει χαίρων καὶ ὁ Πολυνείκης. Τότε δὲ πλέον κατέρχονται ἀμφότεροι ἀπὸ τῶν ἵππων καὶ ἀρχίζει μονομαχία ἐκ τοῦ συστάδην. Εἶναι κλεισταὶ αἱ περικεφαλαῖαι, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν ὀπῶν σπινθηροβολοῦσι λάμποντες ἐκ μίσους οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο ἀδελφῶν καὶ ἀντὶ νὰ ἀκούηται τὸ πολεμιστήριο σάλπισμα ἀκούονται ὑπόκωφοι κραυγαὶ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως. Ἐπιτίθενται πρὸς ἀλλήλους ὅμοιοι μὲ δύο φρίσσοντας κᾶπρους, μετὰ λύσσης. Δὲν ὑπάρχει πλέον ἀνάγκη τῶν Ἑρινύων, αἵτινες παρίστανται μόνον θαυμάζουσαι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τῶν. Πρῶτος δέχεται τὸ θανατηφόρον πλῆγμα ὁ Ἑτεοκλῆς· κλονίζεται πρὸς τὰ ὀπίσω καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ χλευάζοντος αὐτὸν ἀντιπάλου. Ὑπάρχει μόνον ἀκόμη ἐν αὐτῷ εἰς ζωτικὸς σπιν-

θῆρ καὶ τοῦτον ἐπωφελεῖται ἵνα τὸ ἔσχατον ἀπατήσῃ τὸν ἀδελφὸν Πολυνείκη. Πίπτει ἐπίτηδες ἐκουσίως, ἐν ᾧ δὲ ὁ Πολυνείκης προσκλίνει πρὸς αὐτὸν ἵνα τὸν σκυλεύσῃ, ἀνυψώνει λαθροχειρικῶς τὸ ξίφος καὶ ἐμπηγνύει αὐτὸ εἰς τὴν καρδίαν του, εἰς τρόπον ὥστε ὁ πληχθεὶς καταπίπτει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ τοῦ φονέως του.

Βεβαίως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῆς Θηβαίδος ἔχει τὴν εὐφυΐαν τοῦ νὰ παριστάνῃ μετὰ ζωηρότητος τὰ πράγματα καὶ νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν διὰ τῆς διηγήσεώς του, προσέτι δὲ ὅτι καλλιτεχνικῶς διέταξε τὴν ὕλην τὴν ὁποίαν πραγματεύεται καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ κατὰ μέρη. Ἡ προεισαγωγή, ὁ ἐξοπλισμός, ὁ ἀγὼν, ἡ καταστροφή, ἀναπτύσσονται βραδέως καὶ βαθμηδόν. Οἱ ἰσχυροὶ σύμμαχοι ἀφανίζονται ἀλληλοδιαδόχως ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον, ἕως οὗ ἔρχεται ἡ σειρὰ τῶν ἀρχικῶν αὐτουργῶν. Μετὰ τὴν ῥοπήν, ἣν φαίνεται ἔχων ὁ ποιητὴς πρὸς τὰς φρικτιώδεις παραστάσεις, δὲν ἀφίνει ὅμως ἐπὶ τέλους τὸν ἀναγνώστην του χωρὶς νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἀπαισίας ἐντυπώσεις, ἃς εἰς αὐτὸν παρέσχε, καὶ μαλακόν τινα καὶ συνδιαλλακτικὸν ἐπίλογον. Ἀντὶ τῶν φοβερῶν μαχητῶν ἐμφανίζονται ἐπὶ τόπου ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ πενθοῦσαι γυναῖκες, ὅπως διὰ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν ἀσχέσωσι τὸ καθῆκον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Ἐν ᾧ δὲ αἱ λοιπαὶ κατὰ πρῶτον ἀποτείνονται πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐκεῖθεν ζητοῦσαι βοήθειαν, ἡ Ἀργεῖα μετὰ θάρρους πορεύεται διὰ μέσου πολλῶν κινδύνων καὶ τρόμων εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἵνα, μετὰ τὴν τοῦ Κρέοντος τὴν ἀπαγόρευσιν, ἐνταφιάσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς Πολυνείκου. Ἡ Σελήνη φέγγει χάριν αὐτῆς κατὰ παράκλησιν τῆς Ἥρας, ἥτις πέμπει καὶ τῆς Σελήνης τὸν συνοδόν, τὸν Ὑπνον, πρὸς τοὺς Θηβαίους φρουρούς. Ἐν ᾧ δὲ ἐκείνη ἔχει βυθισθῇ εἰς τρυφεράν ὄνειροπολίαν παρὰ τὸν νεκρὸν τοῦ συζύγου, προσέρχεται ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ ἡ Ἀντιγόνη. Γίνεται μία συγκινητικὴ σκηνὴ ἀναγνωρισμοῦ τῶν δύο γυναικῶν, ὅτε δὲ συλλαμβάνονται ἀμφοτέραι κατὰ τὴν κοινοπραξίαν ἐκείνην τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀγά-

πης, ἀμιλλῶνται πρὸς ἀλλήλας (ὅπως ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ τοῦ Πακουβίου) τίς ἐκ τῶν δύο νὰ ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τοῦ παραπτώματος καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἀπέναντι ὅμως τῶν ἀπαισιῶν καὶ κατηραμένων Θηβῶν, τίθεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ φιλόανθρωπος ὑψηλοφροσύνη τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ εὐγενοῦς αὐτῶν ἀνακτος, τοῦ Θησέως. Ὡραίαν περιγραφὴν (41, 481, ἐξ.) ἔχει ὁ Στάτιος τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν βωμοῦ τοῦ Ἑλέου (ara Clementiae), παρ' ᾧ οἱ ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους εἶχόν ποτε εὖρη προστασίαν κατὰ τοῦ καταδιώκοντος αὐτοῦ Εὐρυσθέως, καὶ ἔνθα καὶ πάλιν ἤδη αἱ πενθοῦσαι γυναῖκες ἀναμένουσι τὴν ἐκπλήρωσιν εὐλαβοῦς ἱκεσίας¹⁾. Ὅπως δὲ ὁ ἱερὸς οὗτος τόπος τῆς εἰρήνης καὶ τῆς φιλανθρωπίας ἀποτελεῖ εὐεργετικὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ αἱματόβρεκτον πεδῖον τῆς μάχης τῶν Θηβῶν, οὕτω καὶ ἡ φαιδρὰ θριαμβευτικὴ πομπὴ τοῦ νικητοῦ τῶν Ἀμαζόνων (549 ἐξ.) εὐαρέστως ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀπαισίαν ἔκβασιν τοῦ ἀδελφικοῦ πολέμου.

Καὶ εἰς ἄλλα ἀκόμη εὐμορφα μέρη ἐπέτυχεν ὁ ποιητής. Μάλιστα δὲ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ἔχει ζωγραφῆσθαι δι' ἐλαφρᾶς χειρὸς. Ὅπου γυναῖκες ἐμφανίζονται, ἀκούονται τόνοι προερχόμενοι ἐξ αὐτῆς τῆς καρδίας. Ὡραιοτάτη εἶναι ἡ περὶ τοῦ Ἄττος διήγησις, ὅστις ἀποθνήσκων παραγγέλει νὰ τὸν μεταφέρωσιν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς τὸν οἶκον τῆς μνηστῆς του Ἰσμήνης. Τὸ ὄνομά της μόνον προφέρουσι τὰ νεκρούμενα χεῖλη του, πρὸς ἐκείνην ἀνυψοῖ τὸ ἔσχατον βλέμμα του, ἐκείνη τῷ κλείει τοὺς ὀφθαλμούς (8, 636 ἐξ.). Πρωτότυπος εἶναι ἡ μορφή τοῦ Κρηναίου, νεαροῦ υἱοῦ Νύμφης, ὅστις γεννηθεὶς ἐντὸς τῶν ὕδατων τοῦ πάππου Ἰσμηνοῦ, αἰσθάνεται τοσαύτην ἡδονὴν ἐν τῷ ὑγρῷ στοιχείῳ, ὥστε καὶ ὅτε πίπτει κατὰ τὸν ἄγῶνα, τὰ κύματα παρασύρουσι τὸ

¹⁾ Πausan. I, 17. Ἀθηναῖοι δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἄλλα ἔστιν οὐκ εἰς ἅπαντας ἐπίσημα καὶ Ἑλέου βωμὸς, ἣν, μάλιστα θεῶν ἐς ἀνθρώπινον βίον καὶ μεταβολὰς πραγμάτων δι' ὠφελίμος, μόνον τιμὰς Ἑλλήνων νέμουσιν Ἀθηναῖοι. Τούτοις δὲ οὐ τὰ ἐς φιλανθρωπίαν μόνον καθίστηκεν, ἀλλὰ καὶ θεοὺς εὐσεβοῦσιν ἄλλων πλέον. Σ. Μ.

πτῶμά του. Περιγράφει ἔπειτα ὁ συγγραφεὺς τὸ ἄλγος τῆς μητρὸς καὶ τὴν περίφοβον πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτοῦ ἔρευναν, ἕως οὗ αἱ Νηρηίδες κομίζουσι πρὸς αὐτὴν τὸ σῶμα, οὗ ὁ ἐνταφιασμός ὁ φιλόστοργος εἶναι ἡ ἐσχάτη τῆς δυστυχοῦς Νύμφης παρηγορία (9, 316 ἐξ.).

Ὁ Στάτιος ἔχει γοργότητα εἰς τὴν διήγησιν, ἀλλ' ὅχι ὅμως πάντοτε καὶ ἀκρίβειαν. Αἱ περιγραφαὶ καὶ οἱ λόγοι του ἀντλοῦνται ἐκ πεπληρωμένων πηγῶν, ἀλλ' ὅμως πολὺ συχνὰ δυστυχῶς κουράζουσι, διότι συγκομίζει πολὺν φόρτον, δὲν ἐννοεῖ δὲ οὐδὲ ἐπὶ μίαν στιγμήν νὰ ἀφήσῃ τι ἀνεχμετάλλευτον. Ἐν τῇ περιγραφῇ λόγου χάριν τῆς βαθμιαίας ἐκρήξεως τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης (8, 386 ἐξ.), πρῶτον μὲν ἔρχεται ἡ ἔντασις. Ἡ ὀργὴ κρατεῖ τὰς χεῖρας ἐτοιμούς εἰς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους καὶ εἰς τὸ δόρυ, ἡ καρδιά πάλλεται μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ διαρρήξῃ τὸν θώρακα. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἵπποι ἀφρίζουσι καὶ διὰ χρεμετισμῶν καὶ ἀναχαιτισμῶν ἐκδηλοῦσι τὴν πολεμικὴν αὐτῶν διάθεσιν. Ἐρχεται τώρα ἡ ἐπίθεσις, ἀλλὰ πρὸ αὐτῆς ἡ βαθμιαία προσέγγισις, ἔπειτα ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ πάλη. «Ἦδη ἡ ἀσπίς ἀπωθεῖται ὑπὸ τῆς ἀσπίδος, ὑπὸ τοῦ ὀμφαλοῦ ὁ ὀμφαλός, ὑπὸ τοῦ ἀπειλητικοῦ ξίφους τὸ ξίφος, ὑπὸ τοῦ ποδὸς ὁ πούς καὶ ὑπὸ τῆς αἰχμῆς ἡ αἰχμή», ὅπως καθ' Ὁμήρον εἶχεν ἤδη ψάλλῃ καὶ ὁ Ἑννιος¹⁾. Ἡ θέα εἶναι ὠραία ἀκόμη, λάμπουσι τὰ ὅπλα καὶ οἱ ἥρωες ἐπωχοῦνται ἐπὶ τῶν ἀρμάτων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐκσπᾷ ἡ καταίγίς, τὰ βλήματα ῥιπτόμενα σκοτίζουσι τὴν ἡμέραν. Εἶναι πλήμμουρα χρωμάτων, λέξεων πάταγος, χωρὶς ὅμως νὰ προσθέτῃ νέον τι ὁ ποιητής. Μόνον τὰς παλαιὰς καὶ δοκίμους ἐννοίας τῶν προκατόχων του ποιητῶν εὐρύνει καὶ ποικίλλει, τοῦτο δὲ ἐλαττώνει τὴν ἐντύπωσιν, ἀντὶ νὰ τὴν ἐνισχύῃ. Αὐτόχρημα δὲ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ εἰς τὸ ταπεινὸν καὶ ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ εἰς τὸ χυδαῖον μεταπίπτει ἡ παράστασις, ἐκεῖ ἔνθα ὁ Στάτιος διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν εἰς τὸν Ἀθην κατά-

¹⁾ Ἑνν. Ἀπόσπ. Χρον. 498 (ἐκδ. I. Müller σελ. 57): et pede pes premitur atque armis arma tumentur. Σ. Μ.

θασιν τοῦ ὑπὸ τῆς σχισθείσης γῆς καταποθέντος Ἀμφιαράου καὶ τὴν ἑκπληξιν τῶν κατοίκων τοῦ κάτω κόσμου ἐπὶ τῷ ὑπερφυσικῷ θεάματι (8, 1 ἐξ.). Αἰφνης ὀλοζώντανος παρίσταται μεταξὺ τῶν σκιῶν ὁ ἥρωας, ἰδρωμένος ἀκόμη ἐκ τῆς μάχης καὶ πλήρης κονιορτοῦ, κρατῶν τὴν ἀσπίδα του καταστάζουσαν αἷμα. Ἰδοῦσαι αὐτὸν αἱ Μοῖραι ἐκεῖ, τότε μόνον ἀποκόπτουσι τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, ὁ δὲ πελιδνὸς πορθημεὺς γογγύζει διὰ τὴν καταπάτησιν ταύτην τῶν δικαιωμάτων του καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου ἐκείνου εἶδους τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ ζώντων καὶ νεκρῶν. Ὁ Πλούτων, ὅστις ἀκριβῶς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐδίκαζε, τρομάζει διὰ τὸ αἰφνίδιον φῶς, ὅπερ ἔνεκα τοῦ ἀνοιγματος τῆς γῆς εἰσέρρευσεν εἰς τὸ σκοτεινόν του βασίλειον, καὶ νομίζει ὅτι αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ κράτους του ἐπεχείρησέ τις ἐκ τῶν ἀδελφῶν του, ὁ Ζεὺς ἢ ὁ Ποσειδῶν, ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνων ἀφορμὴν, κάμνει μίαν διὰ σχολαστικοῦ καὶ τετορνευμένου λόγου ἀπαρίθμησιν πασῶν τῶν προηγουμένων περιστάσεων, καθ' ἃς ἔγινεν ἡδὴ παρὰ νόμος ἐπέμβασις εἰς τὰ δικαιώματά του. Τὴν νέαν δὲ ταύτην προσβολὴν πρέπει νὰ ἐκδικήσῃ ἡ Τισιφόνη, ἐρεθίζουσα τοὺς ἐχθρικοὺς ἀδελφούς καὶ τοὺς συμμάχους αὐτῶν εἰς ἀνήκουστα κατὰ τῶν θεῶν ἐγκλήματα. Ὁ δὲ πάλιν Ἀμφιάραος διηγεῖται τί ἤσθάνθη κατὰ τὴν αἰφνιδίαν καὶ ἀπότομον κατάβασίν του, διαβεβαιοῖ ἀφελέστατα, ὅτι αὐτὸς δὲν πταίει, ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀπαίτησιν νὰ διορισθῇ προφήτης μεταξὺ τῶν νεκρῶν, ζητεῖ δὲ μόνον τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῆς ἀπίστου συζύγου του (τῆς Ἐριφύλης), ὅταν καὶ ἐκείνη ἔλθῃ πρὸς τὰ κάτω.

Ἡ κηδεῖα τοῦ Ἀρχεμόρου καὶ ἡ τελετὴ τοῦ ἐξιλασμοῦ διὰ τὸν φονευθέντα ὄφιν, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ σχετικαὶ προπαρασκευαί, περιγράφονται μὲ ὄσπην λεπτομέρειαν ἣθελεν ἐπίσημος ἀνταποκριτὴς περιγράφῃ σήμερον τὴν κηδεῖαν ἐνὸς ἡγεμόνος (6, 24 ἐξ.). Βραδέως στήνεται καὶ διακοσμεῖται ἡ νεκρικὴ κλίνη· ἡ περιγραφὴ νομίζει ὅτι γίνεται βαθμίδα πρὸς βαθμίδα. Πάντα τὰ εἶδη τῶν δένδρων τοῦ παμπαλαίου δάσους, ἅτινα ἐκόπησαν διὰ τὴν πυρὰν

τοῦ ὄψεως ἀπαριθμοῦνται ἐν πρὸς ἓν. Ἐπειτα ὀνομάζονται λεπτομερῶς πόσα πράγματα στερεὰ ἢ ῥευστά, πολύτιμα πάντα, καίονται, συρίττουσιν ἢ ἀναπηδῶσιν εἰς τὰς φλόγας. Ἐπειτα τίνες στρατιωτικαὶ τιμαὶ ἀπεδόθησαν καὶ ποῖα δῶρα προσηνέχθησαν. Ἐκτενέστερα περιγράφεται καὶ τὸ ἀμφιθέατρον, ἐν τῷ ὁποίῳ πρόκειται νὰ τελεσθῶσιν οἱ ἀγῶνες (6, 255 ἐξ.). Οὐ μόνον οἱ μέλλοντος νὰ ἀρματοδρομήσωσιν, ἀλλὰ καὶ οἱ εὐγενεῖς αὐτῶν ἵπποι προσάγονται μεμονωμένως, δίδονται δὲ πληροφορίαι περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἱστορίας των. Κατὰ τρόπον ἔπειτα λίαν παραστατικὸν περιγράφει ὁ Στάτιος, ἔμπειρος ὢν τῶν πραγμάτων τοῦ ἵπποδρομίου, ὅπερ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ τόσσην εἶχε σημασίαν, τὴν μετεωρίαν τῶν θεατῶν πρὸς τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, πῶς οἱ ἵπποι δάκνουσι τὰ ἡνία, πῶς διὰ τῶν ὀπλῶν πλήττουσι τοὺς φραγμούς, πῶς φυσῶσι, χρεμετίζουσιν, ἀνασκάπτουσι διὰ τῶν ποδῶν τὸ ἔδαφος (389 ἐξ.). Ἐντελῶς δὲ ἄνευ ἀνάγκης ἀπαριθμεῖ ὁ Ἀμφιάρως διεξοδικῶς καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλληλα τὰ περιφημότατα μαντεῖα, ἐν ᾧ ἐν προσευχῇ πρὸς τὸν Δία ὑμνολογεῖ τὴν ἀκρίβειαν τῶν παρ' ἐκείνου πεμφθέντων οἰωνῶν (3, 471 ἐξ.).

Ἵπὲρ τὸ δέον πλουσίως ἔχει διακοσμηθῆ ἡ διήγησις διὰ σχολαστικῶς ἐκτενῶν ἀγορεύσεων. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς κατέβαλε κόπον, ὅπως δώσῃ εἰς αὐτὰς πρωτοτυπίαν καὶ προσαρμοσὴν τεχνικῶς εἰς τὴν ἐκτίστοτε περίστασιν. Οὕτως ἐκφράζεται τὸ πάθος τοῦ Τυδέως, ὅταν ἐρεθίζῃ τοὺς Ἀργεῖους εἰς πόλεμον, διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως τοῦ σχήματος τῆς ἀναφορᾶς (3, 348 ἐξ.). Ἐν σφοδρῷ πάθει οἱ ἀγορεύοντες διακόπτονται πολλάκις ἐν τῷ μέσῳ τῆς προτάσεως (3, 87 καὶ 280 καὶ 647. 10, 730). Ἐν ζωηρᾷ ἀνταλλαγῇ γνωμῶν, ἀνταλλάσσονται ὅπως ἐν τῷ δράματι βραχεῖαι καὶ ἀποκεκομμένα φράσεις (11, 257 ἐξ.).

Ἀφειδῆς καὶ διὰ τοῦτο ἀνούσιος εἶναι καὶ τῶν παρομοιώσεων ἢ χρῆσις, ἰδίως πρὸς ἀκριβεστέραν παράστασιν τῶν παθῶν. Εἶναι περίπου τριπλάσιαι τῶν τῆς Αἰνείδος αἱ παρομοιώσεις τῆς Θηβαίδος. Ἐνεκα δὲ τοῦ πλήθους αὐτῶν, δὲν δύναται ὁ ποιητὴς

νὰ ἀποφύγη καὶ ἐπαναλήψεις, δανείζεται δὲ πολλὰς καὶ παρὰ τῶν προτέρων ποιητῶν, ὅχι μόνον ἀπὸ τοῦ μεγάλου θησαυροῦ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Βιργιλίου, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Λουκανοῦ καὶ τοῦ Βαλερίου Φλάκκου. Ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν ὅμως διατηρεῖ πάντοτε ὁ Στατίος ποιὰν τινα ἀνεξαρτησίαν. Πολλαὶ παρομοιώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων τῆς τε γῆς καὶ τῆς θαλάσσης, ὁπόθεν ἤντλησαν τὰς παρομοιώσεις αὐτῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι κατὰ καιροὺς ποιηταί. Ἀναφέρονται λοιπὸν ναυτικοὶ καὶ ποιμένες καὶ κυνηγοί, ἐν ᾧ περὶ τοῦ κατ' οἶκον βίου οὐδεὶς γίνεται λόγος. Συμφώνως δὲ πρὸς τὸ αἶσθημα τῆς ἐποχῆς πολὺς διδεται τόπος κατὰ τὰς παρομοιώσεις εἰς τοὺς θεοὺς καὶ τὴν μυθολογίαν, ὁπόθεν καὶ ζωηραὶ εἰκόνες καὶ σταθεραὶ ἐχορηγοῦντο καὶ εἰς τὴν πλαστικὴν τέχνην καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Ἡ Ἰδὴ, τῶν Θεσπιαδῶν ἡ μήτηρ, ἡ ἀναζητούσα διὰ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τοὺς νεκροὺς τῶν υἱῶν της, παραβάλλεται (κατὰ τρόπον ὅχι πολὺ συμπαθῆ) πρὸς Θεσσαλὴν μάγισσαν, ἥτις νύκτωρ κρατούσα τὴν ὁἶδαν ἐκλέγει ἓνα νεκρὸν ἐκ τοῦ σωροῦ τῶν πτωμάτων, ἵνα τὸν ἀναστήσῃ (3, 140 ἐξ.), τοῦτο δὲ ὑπενθυμίζει εἰς ἡμᾶς τὴν Ἐριχθῶ τοῦ Λουκανοῦ (ἴδ. ἀνωτ. σελ. 180). Ὡραιότερα εἶναι ἡ παρομοίωσις τῆς Ἀργείας ἀναζητούσης τὸν νεκρὸν τοῦ συζύγου αὐτῆς Πολυνείκους, πρὸς τὴν Δήμητρα, ἥτις περιέρχεται τὴν οἰκουμένην ἵνα εὑρῇ τὴν ἀπολεσθεῖσαν κόρην, τὴν Περσεφόνην (12, 270 ἐξ. πρβλ. Ὀδιδ. Μεταμ. 5, 438 ἐξ.).

Τὸ πένθος τῶν Ἀργείων ἐπὶ τῷ ἐξαφανισμῷ τοῦ Ἀμφιαράου φέρει εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ τὴν ψυχικὴν διάθεσιν, εἰς ἣν εὐρίσκοντο οἱ Ἀργοναῦται, ὅτε ἀπώλεσαν τὸν πρωρέα αὐτῶν Τίφυν (8, 812), τοῦτέστι τὸ ὠραῖον περὶ τούτου χωρίον τοῦ Βαλερίου Φλάκκου (5, 22). Ὁ Ἐτεοκλῆς, ὅστις πρὸ τῆς ἐκστρατείας θύων καταπνίγει ἀκόμη τὸν φόβον, ὃν ἐνέβαλον εἰς αὐτὸν οἱ ζοφεροὶ οἰωνοί, συγκρίνεται πρὸς τὸν Ἡρακλέα καταστέλλοντα ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν κραυγὴν τῆς ὀδύνης, ὅτε παρὰ τὸν βωμὸν αἰσθάνεται ἤδη ἑαυτὸν φλογιζόμενον ὑπὸ τοῦ χιτῶνος τοῦ Νέσσου

(11, 234 ἐξ.). Τὴν ιδέαν ταύτην εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ (Μεταμ. 11, 163). Ἐξ Ἀλεξανδρινῶν παραστάσεων προέρχεται ἡ θριαμβευτικὴ πομπὴ τοῦ Βάχχου διὰ τοῦ Γάγγου ποταμοῦ, πρὸς ἣν μεθ' ὑπερβολῆς παρατίθεται ἡ εἰσόδος τοῦ Θησέως εἰς τὰς Θήβας (12, 787 ἐξ.). Τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ ἐμπαθὲς πένθος, τὴν μεγάλην σπουδὴν, τὴν ἀκατάπαυστον προέλασιν, πολλάκις παραβάλλει ὁ ποιητὴς πρὸς τὴν ἑξαλλον ψυχικὴν ἐμπαθειαν τῶν θιασωτῶν τοῦ Βάχχου ἢ τῶν θεραπόντων τῆς Κυβέλης.

Συμπαθέστεραι εἶναι αἱ παρομοιώσεις αἱ εἰλημμέναι ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, αἵτινες ἔχουσι πολλάκις ὡς βάσιν προσωπικὰς τοῦ ποιητοῦ παρατηρήσεις. Ἐνίοτε ὁ ποιητὴς ὑπῆρξεν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ τί συμβαίνει κατὰ τὴν προετοιμασίαν ἐνὺς θαλασσίου ταξειδίου, τῶν προκαταρκτικῶν ἀσκήσεων τοῦ πλοίου ἐπὶ ἡσύχων ὑδάτων, πρὶν ἢ κατὰ πρῶτον ἐκτεθῆ εἰς κίνδυνον (6, 19), τοῦ τελευταίου ἀποχαιρετισμοῦ τῶν συγγενῶν πρὸ τοῦ ἀπόπλου (4, 24), τῶν ἀναπεπταμένων ιστίων καὶ τῆς κωπηλασίας τοῦ στόλου, ὅταν οὗτος μὲ οὐριον ἄνεμον ἀποπλέῃ ἐκ τοῦ λιμένος (7, 139). Ἐνδιαφέρουσα ὡσαύτως εἶναι ἡ εἰκὼν τῶν δύο πλοίων, ἅτινα νύκτωρ καὶ πνέοντος νοτίου ἀνέμου συνεκρούσθησαν καὶ ματαίως ἀγωνίζονται ἐν τῷ σκότει ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀλλήλων, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους ἀμφοτέρα βυθίζονται (11, 520 ἐξ.).

Δις φαίνεται ὁ ποιητὴς ὑπαινισσόμενος ὠρισμένα σύγχρονα γεγονότα, χωρὶς ὅμως νὰ δυνάμεθα ἡμεῖς νὰ ὀρίσωμεν αὐτὰ ἀκριβέστερον. Ὅταν ὁ Θηβαῖος καταπίπτῃ ὑπὸ τῶν χειρῶν τοῦ Τυδέως καὶ καταθλίβεται ὑπὸ τὸ βάρος αὐτοῦ, ἐνθυμεῖται ὁ ποιητὴς τὸν ἐργάτην ἐκεῖνον τοῦ Ἰσπανικοῦ ὀρυχείου, ὅστις θάπτεται ὑπὸ τῶν καταπεσόντων χωμάτων (6, 855 ἐξ.). Νομίζομεν δὲ ὅτι ὠρισμένον τι περιστατικὸν τῆς συγχρόνου ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἔχει κατὰ νοῦν, ὅτε τὰ ἀνάμικτα αἰσθήματα τοῦ Θεοδόμαντος, τοῦ ἐκλεχθέντος ὡς διαδόχου τοῦ Ἀμφιαράου, παραβάλλει πρὸς τὴν ψυχικὴν διάθεσιν Πάρθου ἡγεμόνος, ὅστις ἀπροσδοκῆτως καλεῖται νὰ βασιλεύσῃ, ἐν ᾧ εἶναι ἀκόμη παῖς (8, 286 ἐξ.). Παρα-

δόξως μάλιστα διὰ μακρῶν διηγείται ὁ συγγραφεὺς, τίνες ἐνδοιασμοὶ καὶ τίνες μέριμναι διαταράττουσι τὸ πνεῦμα τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Δυστυχῶς αἱ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῆς καθ' ἑλίου ιστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι πολὺ πενιχραί, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ σχετίσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγόμενα πρὸς ὠρισμένον πρόσωπον.

Ἐπὶ δώδεκα ἔτη εἰργάσθη ὁ Στατίος, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ἐν τῷ τέλει τοῦ ἔργου του, εἰς τὴν σύνταξιν τῶν δώδεκα βιβλίων τῆς Θηβαίδος, οὐδὲ ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ δώσωμεν πίστιν εἰς τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ, ἥτις μάλιστα εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἐσκεμμένην βραδύτητα, μεθ' ἧς οἱ εὐσυνειδήτοι τῆς ἀρχαιότητος ποιηταὶ ἄφινον νὰ ὠριμάζωσι τὰ δημιουργήματά των, ἐξ ὧν προσεδόκων καὶ τὴν ἀθανασίαν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν. Βεβαίως δὲ καὶ πολὺ ἐμελέτησεν ἵνα παρασκευάσῃ τὸ ἔργον του. Ὁ συγγραφεὺς ἀνεγίνωσκεν ἐνώπιον ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου διάφορα τοῦ ποιήματος μέρη βαθμῶν καὶ κατ' ὀλίγον, ὡσὰν ἐνόμιζεν αὐτὰ ἤδη ἔτοιμα πρὸς τοῦτο, οἱ δὲ ἀκροαταὶ τὸν ἠκροῶντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ (Silv. 5, 3, 215. Θηβ. 12, 812 ἐξ.). Εἶχε δὲ εὐάρεστον τόνον φωνῆς, ὥστε αἱ λαμπραὶ περιγραφαὶ καὶ οἱ ζωηροὶ λόγοι οἱ ἐν τῷ ποιήματι παρεμβεβλημένοι, βεβαίως θὰ ἐνεποιοῦν καὶ μεῖζονα ἐντύπωσιν ἕνεκα τῆς καλῆς ἀπαγγελίας. Οἱ φίλοι τῶν γραμμάτων ἤγον τῷ ὄντι ἑορτήν, ὅταν ἠδύναντο, μετὰ μακρὰν διακοπὴν, νὰ ἀκούσωσι πάλιν ἀπαγγελλόμενον ἐν μέρος τῆς προσφιλοῦς Θηβαίδος. Συνέρρεον εἰς τὸ ἀκροατήριον ἄπειρον πλῆθος καὶ σχεδὸν ἐθραύοντο τὰ ἐδώλια ὑπὸ τοῦ πατάγου τῆς ἐπιδοχίμασίας. Ἀλλὰ παράδοξον δὲν εἶναι ὅτι ἠκούοντο καὶ ἐπικρίσεις καὶ ὑπῆρχε καὶ ἀντίθετος μερίς. Ἦδη πρὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἑλίου ποιήματος, εἶχον διαδοθῇ ἀνὰ τὴν Ἰταλίαν μέρη αὐτοῦ, ἅτινα καὶ μετὰ ζήλου ἀνεγινώσκοντο. Εἶχε δὲ λάβῃ γνῶσιν αὐτῶν καὶ ὁ Δομιτιανός.

Ἡ κολακευτικὴ πρὸς αὐτὸν ἀριέρωσις ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρώτου βιβλίου ἐγγράφῃ φυσικῶς τελευταία, προϋποθέτει δὲ τὸν αἰσχιστον ἐκείνον θρίαμβον τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τὰς Δακικὰς ἐκ-

στρατείας (89 μ. X.). Κατ' ἐπανάληψιν ὁ ποιητὴς κάμνει λόγον εἰς τὰ Ἀνάμικτα αὐτοῦ ποιήματα (1 πρόλ. 5, 8.—3, 2, 142 ἐξ.) περὶ τῆς Θηβαίδος, εἰς ἣν τότε εἰργάζετο. Ἠσυχολεῖτο δὲ περὶ τὸ τελευταῖον αὐτῆς βιβλίον, ὅτε ὁ Μαίικιος Κέλερ ἀπῆλθεν εἰς Συρίαν (Silv. 3, 2, 40 ἐξ. 142 ἐξ.). Ἐν τινι μὴ διασωθείσῃ ἐπιστολῇ πρὸς Οὐτίδιον Μάξιμον, ὅστις ἐνδιεφέρετο περὶ αὐτῆς, ἔκαμνε λόγον περὶ τῆς προσεχοῦς ἐκδόσεως τοῦ ποιήματος (4 πρόλ. 7, 25 ἐξ.). Τοῦτο ἴσως καὶ συνέβη πρὸ τοῦ ἀπέλθῃ ὁ προστάτης αὐτοῦ εἰς Δαλματίαν, ἵνα λάβῃ ἐκεῖ στρατιωτικὴν τινα διοίκησιν (τῷ 93). Πάντως τὸ ἔργον θὰ εἶχε περατωθῇ πολὺ πρὸ τοῦ θέρους τοῦ 95 (Silv. 4, 4, 87), πάντως δὲ ἐν Ῥώμῃ.

Ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἔλαβε κατὰ τὸ διάστημα τούτων τῶν ἐτῶν (ἄγνωστον κατὰ ποῖον ἀκριβῶς ἔτος, βεβαίως ὅμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς) τιμητικὴν τινα ἀμοιβήν, τὴν ὁποίαν κατ' ἐπανάληψιν μεθ' ὑπερηφανείας ἀναφέρει (Silv. 3, 5, 28. 4, 2, 64 καὶ 5, 22). Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐν τῷ Ἀλθανῶ ὄρει ποιητικοῦ ἀγῶνος ¹⁾ εἶχεν ἀπαγγεῖλῃ ποίημα πρὸς ἐξύμνησιν τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ Δακίᾳ νικῶν τοῦ ἡμεμένοιο (Silv. 4, 2, 64), ὧς ἔστι ὅμως καὶ μίαν ἀλγεινὴν ἀπαγοήτευσιν, διότι τῷ 94 μ. X. δὲν ἔλαβε τὸν χρυσοῦν τιμητικὸν στέφανον ἐν τῷ ποιητικῷ ἀγῶνι τῆς Νεαπόλεως (Silv. 3, 5, 31—5, 3, 230). Ἡ ἀποτυχία αὕτη φαίνεται ὅτι τὸν ἠνάγκασε καὶ νὰ καταλίπῃ τὴν Ῥώμην. Ἡρχιζεν ἤδη νὰ γηράσκῃ καὶ ἐπόθει ἡσυχίαν, ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν ὠραίαν Καμπανικὴν τοῦ πατρίδα, τὴν Νεάπολιν. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ αὐτοῦ σύζυγος Κλαυδία, Ῥωμαία ἐκ γενετῆς, ἐδυσκολεῖτο νὰ ἀπομακρυνθῇ τοῦ τερπνοῦ βίου τῆς πρωτεύουσας. Ὁ ἀγαθὸς σύζυγος διὰ παντὸς τρόπου προσεπάθησεν ἵνα διὰ λογικῶν καὶ φιλοστόργων παραστάσεων καταβάλῃ τὴν ἀντίστασιν αὐτῆς. Τῶν τοιούτων συζυγικῶν διαλέξεων τὸ περιεχόμενον ἀνέγραψεν ἐν ἐνὶ τῶν ὠραιότερων ποιημάτων του, ἐν εἰδὲι ποιητικῆς προσαγορεύσεως (sermo) πρὸς τὴν γυναῖκά του (3, 5).

¹⁾ Ἰδ. Σουητών. 6. Δομιτιαν. 4. Σ. Μ.

Ἀκριβῶς δὲ ὁ ἀφελὴς καὶ ἀπλοϊκὸς χαρακτήρ τοῦ ὕφους τοῦτου τοῦ ποιήματος ἀποτελεῖ τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ χάριν. « Διὰ τί, ἀρχίζει ὁ ποιητής, παίζων ἅμα καὶ σπουδάζων, διὰ τί εἶσαι τόσον τεθλιμμένη ἡμέραν καὶ νύκτα ; Μήπως σὲ βασανίζει ἔρως πρὸς ἄλλον ἄνδρα, δὲν πρέπει νὰ φοβοῦμαι, διότι γνωρίζω πόσον εἶσαι πιστή. Καὶ ἂν ἤμην ἠναγκασμένος ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη νὰ πλανῶμαι εἰς πολέμους καὶ θαλάσσας, σὺ ἤθελες ἄνευ ἐνδοιασμοῦ ἀποδιώξῃ χιλίους μνηστῆρας. Πόθεν λοιπὸν προέρχονται τὰ νέφη, τὰ ὅποια σκιαζοῦσι τὸ μέτωπόν σου ; Διότι κεκμηκὼς πλέον θέλω νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν πατρίδα μου καὶ νὰ διέλθω ἐκεῖ ἐν ἡσυχίᾳ τὸ γῆρός μου ; Ἀπὸ τοῦ ἵπποδρομίου καὶ τοῦ θεάτρου δὲν κρέμαται βεδάϊως ἡ καρδιά σου, οὐδὲ θὰ σὲ συμπαραλάβω ἐγὼ πολὺ μακράν. » Ἐπειτα ὑπενθυμίζει εἰς τὴν ἐπὶ μακρὰ ἔτη πιστῶς μετ' αὐτοῦ συμβιώσασαν, τὸν πρῶτόν του νεανικὸν ἔρωτα, τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας, τὰς ὁποίας ἀπὸ κοινοῦ ἐμοιράσθησαν, ὅτε προχθὲς ἀκόμη νοσοῦντα τὸν ἐθεράπευσεν ἡ θεὰ αὐτῆς. Ἀποδίδει τὸν προσήκοντα ἔπαινον εἰς τὴν πίστιν, ἣν ἔδειξε πρὸς τὸν πρῶτον αὐτῆς σύζυγον καὶ τὴν στοργήν, ἣν ἔχει πρὸς τὴν προώρως χηρεύσασαν θυγατέρα. Καὶ ἐν Καμπανίᾳ ἐκείνῃ θὰ εὕρῃ ἀντάξιον σύζυγον. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ περιγράφει τὰς καλλονὰς τῆς πατρίδος του, τὸ κλίμα, τὴν εἰδυλλιακὴν ἡσυχίαν, τοὺς ναοὺς καὶ τὰ θέατρα, τὸν γραμματειακὸν βίον, τὰς γοητευτικὰς ἐκδρομὰς εἰς τὰ περίχωρα. Καταλήγει δὲ μετὰ τινος λιποψυχίας, διότι λέγει, ὅτι ἡ σύζυγός του πάντως θὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρέσκῃ εἰς αὐτὴν ἢ Ῥώμῃ ἄνευ τοῦ ἀνδρός της. Φαίνεται ὅμως ὅτι τότε ἡ ἀπόφασις τοῦ ποιητοῦ δὲν εἶχεν ἐκτελεσθῇ καὶ ὅτι ἡ μετοίκισις δὲν ἔγινεν εἰμὴ κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 95. Πλοῦτον δὲν εἶχεν ἀποκομίσῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὁ ποιητής, τὸ κυριώτατον δὲ αὐτοῦ εἰσόδημα ἦσαν τὰ χρήματα, τὰ ὅποια εἶχε λάβῃ ἐκ τῆς ἀμοιβῆς τοῦ κειμένου, ὅπερ καθὼς εἶπομεν, ἔγραφε διὰ τὰς παντομιμικὰς παραστάσεις, ὧν μία ὠνομάζετο Ἀγαύη.

Ἐπιστρέψας εἰς τὴν πατρίδα ὁ Στάτιος πρέπει νὰ ἡσθάνθῃ

ἑαυτὸν εὐτυχῇ καὶ οἰοεὶ ζωογονηθέντα ὑπὸ τοῦ ἡπίου καὶ θελκτικοῦ κλίματος τῆς Νεαπόλεως. Δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς χρόνος καὶ συνέλαβε κατὰ νοῦν νὰ ποιήσῃ καὶ δεῦτερον ἔπος, πολὺ καλυτέρας ὁμῶς καὶ προσφορωτέρας ὑποθέσεως. Ἡθέλησε νὰ ψάλλῃ τοὺς ἄθλους καὶ τὰς τύχας τοῦ Ἀχιλλέως καὶ δὴ διεξοδικῶς, ἀπὸ τῆς ἀποκρύψεως τοῦ παιδὸς ἐν τῇ νήσῳ Σκύρῳ, μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἥρωος, καὶ τι πλεόν, μέχρι τῆς ἀπαθανάτισεως αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ Λευκῇ. Ἡ παλαιότερα ἐπικὴ ποίησις πολλὰ εἶχεν ἤδη ταμιεύσῃ περὶ τοῦ Πηλείδου πλήν τῆς Μήνιος, ἔργα πολέμου καὶ ἔργα εἰρήνης. Ἄλλας ἐκ τῶν πράξεων αὐτοῦ ἐπραγματεύθη κατὰ προτίμησιν ἢ δραματικὴ ποίησις. Τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἐν Σκύρῳ κρυπτομένου νεανίου εἶχον δραματοποιήσῃ καὶ ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης. Ἰδίᾳ ὁμῶς ἠρέσκετο τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἢ ποίησις εἰς τὴν μυθιστορικὴν παράστασιν τῶν ἐρωτικῶν περιπετειῶν τοῦ ἥρωος. Ἐν τινι Ἀλεξανδρινῇ συλλογῇ εἰδυλλιακῶν διηγήσεων καὶ σκηνῶν ὑπῆρχε καὶ ἐπύλλιον περὶ τοῦ γάμου τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς Δηιδამείας (θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σκύρου), τοῦ ἐπύλλιου δὲ τούτου ἐσώθη δυστυχῶς μόνον ἡ χάρις ἀρχή, τριάκοντα δηλαδὴ περίπου στίχοι ¹⁾. Ὁ Ὀδιδίος παίζει μὲ τὸ φαῖδρον τοῦτο θέμα κατὰ τὸν γνωστὸν του αἰσχυνητὸν τρόπον ²⁾. Σῶζονται δὲ καὶ πολλαὶ Καμπανικαὶ τοιχογραφίαι ζωηρῶς παριστάνουσαι τὴν σκηνὴν τοῦ ἀναγνωρισμοῦ, τοῦτο δὲ μαρτυρεῖ πόσον ἦτο γνωστὸς καὶ δημῳδὸς ὁ μῦθος οὗτος ἐν τῇ πατρίδι ἀκριβῶς τοῦ Στατίου.

Τὸ μέρος τὸ ὁποῖον ἔχομεν τῆς Ἀχιλλειίδος τοῦ Στατίου (διότι τὸ ποίημα ἔμεινεν ἀτελές) καταδεικνύει τὴν ἰδιοφυίαν τοῦ συγγραφέως ὑπὸ τὴν ἀρίστην αὐτῆς ὄψιν, μεγάλην δὲ διεγείρει ἐν ἡμῖν λύπην, ὅτι δὲν ἐπερατώθη τὸ ἔργον. Ὁ ποιητὴς εἶχε

¹⁾ Ὁ συγγραφεὺς ἐννοεῖ τὸν Ἐπιθαλάμιον Ἀχιλλέως καὶ Δηιδάμειας, ὅστις κοινῶς μὲν θεωρεῖται ὡς ποίημα τοῦ Βίωνος (τὸ ιε'), ὑπὸ δὲ τοῦ Ahrens καὶ ἄλλων τάσσεται ἐν τοῖς ἀδελφοῖς. Εἶναι τὸ ἔκτον παρὰ Ahrens ἐν τοῖς εἰδυλλίοις Incertorum. Σ. Μ.

²⁾ Ὀδιδ. Ars am. 1,681 ἐξ. Σ. Μ.

προσοικειωθῇ κάλλιστα πρὸς τὴν λεπτοτεχνίαν τῶν Ἀλεξανδρινῶν, τὸ δὲ ἀφελές τοῦτο καὶ εὐτράπελον ἔπος, τὸ ὅποῖον κατὰ μίμῃσιν αὐτῶν ἔγραφεν, εἶναι πραγματικὸν κειμήλιον. Θέματά τινα ἔχει κοινὰ πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου. Ἡ Ἀχιλλεὺς ἄρχεται ὅπως καὶ ἡ Αἰνείας διὰ μιᾶς θαλασσίας σκηνῆς. Ἡ Θέτις ἀπὸ τῆς ὑδατίνης κατοικίας της βλέπει μετὰ τρόμου τὰ πλοῖα τοῦ Πάριδος, ὅστις ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἄρπαχθεῖσαν Ἑλένην διαπλέει τὸν Ἑλλήσποντον. Προβλέπει τὸν ἐπικείμενον πόλεμον, τὴν ἀναπόφευκτον εἰς αὐτὸν συμμετοχὴν τοῦ υἱοῦ της, καὶ ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν αὐτῆς αἱ ἀπαίσιοι προφητεῖαι τοῦ Πρωτεύως, ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ ἐκεῖνο ὃ Ἀχιλλεύς θὰ ἀποθάνῃ. Πορευομένη πρὸς τὸν Δία, παρ' οὗ μέλλει νὰ ζητήσῃ ἀναστολὴν τοῦλάχιστον τοῦ δεινοῦ, ἀπαντᾷ τὸν Ποσειδῶνα, ὅστις ἐν φαιδρᾷ διαθέσει καὶ περιστοιχισμένος ὑπὸ Τριτώνων καὶ Νηρηίδων (χαριεστάτη εἰκὼν, στχ. 52 ἐξ.) ἐπιστρέφει ἐκ τῆς φιλοξένου τραπέζης τοῦ Ὀκεανοῦ. Ματαιῶς τὸν ἐξορκίζει νὰ καταποντίσῃ τὰ πλοῖα τοῦ Φρυγός. Ὁ Ποσειδῶν λέγει πρὸς αὐτὴν ὅτι ὁ πόλεμος μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας ἔχει ὑπὸ τῆς Μοίρας ἀποφασισθῇ, κολακεύει δὲ τὴν μητρικὴν αὐτῆς ὑπερηφάνειαν ὑποδεικνύων τὰ μέλλοντα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς ἀνδραγαθήματα, ὑπόσχεται δὲ νὰ ἱκανοποιήσῃ αὐτὴν κατὰ τὸν νόστον τῶν Ἑλλήνων (—80). Ἡ Θέτις περίλυπος ζητεῖ νὰ ἐξεύρῃ ἄλλο μέσον. Διὰ τριῶν κινήματων κολυμβᾷ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ πορεύεται πρὸς τὸν Χείρωνα, τὸν παιδαγωγὸν τοῦ Ἀχιλλεύως. Περιγράφει ὁ ποιητὴς τὸ τερπνὸν αὐτοῦ σπήλαιον, ἐνθα πλὴν τῆς μουσικῆς, ἀσχολοῦνται καὶ περὶ τὴν ἱατρικὴν μελέτην τῶν ἱαματικῶν βοτανῶν. Ὁ Χείρων περιμένει τὸν μαθητὴν του νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ τοῦ κυνηγίου καὶ εἰς τὸ πῦρ τῆς ἐστίας παρασκευάζει τὸ δεῖπνον. Τὴν θεὰν ὑποδέχεται ἔξω εἰς τὸν ἀγρόν, προσηνῶς ὑποκλινόμενος, προσκαλεῖ δὲ αὐτὴν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐρωτᾷ ἡ μήτηρ περὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διηγεῖται τὰ κακὰ ὄνειρα τὰ ὅποια εἶδε καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ μερίμνας της. Λέγει ὅτι ὁ Πρωτεὺς τὴν συνεβούλευσε νὰ τελέσῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ

ἐξίλασμούς μακράν, εἰς τὴν παραλίαν, καὶ παρακαλεῖ διὰ τοῦτο τὸν Χείρωνα νὰ δώσῃ πρὸς αὐτὴν τὸν παῖδα, ἵνα τὸν συμπαρ-
λάβῃ μεθ' ἑαυτῆς. Τὸ εὐλαβὲς τοῦτο ψεῦδος ἐπινοεῖ ἐξ ἀνάγκης,
ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ γέροντος. Ἀλλ' ὁ Χείρων
ἀκριβῶς ἦτο πρόθυμος νὰ ἀπαλλαχθῇ μὲ εὐσχημον τρόπον τοῦ
νεανίου, ὅστις ἤρχιζεν ἤδη νὰ ἀνδροῦται, οἱ δὲ περίοικοι Κένταυ-
ροι παρεπονοῦντο διὰ τὰς βιαιοπραγίας τοῦ νεαροῦ ἥρωος, ἐν τῷ
χαρακτῆρι τοῦ ὁποίου συνεδυάζοντο οἱ χαρακτῆρες τοῦ Θησέως
καὶ τοῦ Ἡρακλέους (— 158). Αἰφνης προσέρχεται αὐτὸς ὁ
Ἀχιλλεύς ὁμοῦ μετὰ τοῦ φίλου του Πατρόκλου. Ἦτο δὲ θαῦμα
νὰ τὸν ἴδῃ τις. Ὁμοίαζε πρὸς τὴν μητέρα καὶ εἶχε τὸ ὑψηλὸν αὐ-
τῆς ἀνάστημα. Ἐλεγες ὅτι ἦτο νεαρὸς Ἀπόλλων. Ἡ χαρὰ ἐπ-
αυξάνει τὸ κάλλος του, διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε φονεύσῃ μίαν λέαι-
ναν καὶ ἐκόμιζε τοὺς σκύμνους αὐτῆς, παίζων μὲ τοὺς ὄνυχάς
των. Καθὼς εἶδε τὴν μητέρα, κατέρριψε τὰ νεογνὰ τοῦ θηρίου καὶ
ἐνηγκαλίσθη αὐτὴν περιπαθῶς (— 177). Διὰ γοργοῦ ἔπειτα ἄλ-
ματος βυθίζεται εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ καὶ δροσίξει τὰς και-
ούσας παρειάς του, ἐν ᾧ ὁ Χείρων τὸν κτενίζει καὶ τρίβει τοὺς
ὤμους αὐτοῦ καὶ τὸ στῆθος. Κάθηνται ἔπειτα περὶ τὴν τράπεζαν
ὁ φιλόξενος οἰκοδεσπότης φροντίζει καὶ διὰ τὴν διασκέδασιν, ἀφί-
νει δὲ τὸν μαθητὴν του νὰ ψάλλῃ ἡρωϊκὰ ᾄσματα, ἐν τέλει δὲ τὸ
περὶ τοῦ γάμου τῆς μητρός, ὅπερ διεγείρει τὸ μειδίαμα τῆς Θέ-
τιδος, ταλαντευομένης μεταξὺ χαρᾶς καὶ φροντίδων. Ἐπὶ τέλους
πορεύονται ἵνα κατακλιθῶσιν, ὁ δὲ Ἀχιλλεύς κατὰ τὴν συνή-
θειάν του, ἀκουμβᾷ φιλικῶς ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ διδασκάλου (— 197).
Ἡ Θέτις ἰσταμένη ἐπὶ τοῦ βράχου ἐν τῇ σιγῇ τῆς νυκτὸς συλ-
λογίζεται πῶς δύναται νὰ κρύψῃ τὸ τέκνον της, ὅπως ἐκλέγει
κατάλληλον φωλεὰν τὸ πτηνὸν ἵνα προφυλάξῃ τοὺς νεοσσούς.
Πολλοὶ τόποι ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν της, ἀλλὰ τοὺς εὐρίσκει
ἀκαταλλήλους, ὅτε ἐπὶ τέλους ἐνθυμεῖται, ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχε
ἴδῃ ἑμίλον βασιλικῶν κορασίων, τὰ ὅποια ἔπαιζον εἰς τὴν παρα-
λίαν τῆς Σκύρου, ἔνθα ἀναξ ἦτο ὁ Λυκομήδης. Καλεῖ τὸ γοργὸν

ζεῦγος τῶν δελφίνων της, τὸ σταματᾷ παρὰ τὴν παραλίαν καὶ μεταφέρει μόνῃ (ἡ χειροδύναμος θεά!) τὸν βαθέως κοιμώμενον υἱόν της ὑπὸ τὸ φῶς τῆς πανσελήνου πρὸς τὴν ἔρημον ἀκτὴν. Ὁ Χείρων καταπίνων ἐν δάκρυ τὴν ἀποχαιρετίζει. Ἀπομακρύνονται, καὶ ἐπὶ πολὺ ἀκόμῃ ἐκεῖνος παρακολουθεῖ τὰ τελευταῖα ἵχνη ἐν τῷ ὕδατι. Τὸ δάσος καὶ τὸ ὄρος, ὁ ποταμὸς καὶ τὸ σπήλαιον, φαίνονται πλέον ἐγκαταλελειμμένα. Οἱ Φαῦνοι ἀποζητοῦσι τὰ ἄσματα τοῦ παιδός, αἱ δὲ Νύμφαι ὀρηνοῦσι, διότι διεψεύσθησαν αἱ ἐλπίδες των (— 241).

Ἄμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου ἡ Θέτις καὶ ὁ Ἀχιλλεύς ἀποβιβάζονται εἰς τὴν Σκύρον. Τώρα μόλις ἐξυπνᾷ ὁ νεαρὸς ἥρως καὶ βλέπει μετ' ἀπορίας τὴν ξένην χώραν, εἰς ἣν εὐρέθη. Ἡ μήτηρ ἐξηγεῖ πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸν της καὶ φιλοστόργως τὸν ἱκετεύει, ὅπως ἐπὶ τινα χρόνον ὑποστῇ τὴν μεταμπίεσιν. Δὲν κατεφρόνησαν, λέγει, αὐτὴν οὔτε ὁ Ἡρακλῆς, οὔτε ὁ Διόνυσος, οὔτε αὐτὸς ὁ Ζεὺς· ὁ Χείρων δὲν θὰ μάθῃ τίποτε. Ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεύς ἀνθίσταται, ὅπως ὁ νεαρὸς ἵππος, ὅστις μέλλει κατὰ πρώτην φοράν νὰ χαλινωθῇ (— 282). Εἰς ἀρωγὴν τῆς στενοχωρουμένης μητρὸς προσέρχεται τότε ἡ δύναμις ἐνὸς ἰσχυροῦ θεοῦ. Ἡ Σκύρος ἐώρταζεν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν ἐαρινὴν ἐορτὴν τῆς Παλλάδος, αἱ δὲ θυγατέρες τοῦ βασιλέως εἶχον καταβῆναι εἰς τὴν ἀκτὴν ἵνα στολίσωσι μὲ ἄνθη καὶ φύλλα τὴν εἰκόνα τῆς θεᾶς· ἦσαν πᾶσαι περικαλλεῖς καὶ ἀνθηραὶ παρθένοι. Μεταξὺ ὧν ὅμως λάμπει μάλιστα ἡ Δηιδάμεια, ἥτις εἶναι ὁμοία πρὸς αὐτὴν τὴν Παλλάδα, ὅταν ἀποθέτῃ ἡ Παλλὰς τοὺς ὄφεις καὶ τὴν κόρυθα. Ὁ Ἀχιλλεύς, οὔτινος ἡ καρδία οὐδεμίαν εἶχεν ἀκόμῃ αἰσθανθῆναι ὁρμήν, φλέγεται αἰφνης καὶ καίεται ἐπὶ τῇ θεᾷ τῆς κόρης ὑπὸ σφοδρᾶς ἐρωτικῆς φλογός. Ἐρυθριᾷ καὶ ὠχριᾷ· μόνον δὲ ὁ πρὸς τὴν μητέρα σεβασμὸς ἐμποδίζει αὐτὸν νὰ μὴ διαταράξῃ τὴν θυσίαν. « Εἶναι λοιπὸν τόσον φοβερὸν πρᾶγμα, λέγει τότε πρὸς αὐτὸν ἡ Θέτις, νὰ παίζῃς καὶ νὰ χορεύῃς ὁμοῦ μὲ τὰς κόρας ταύτας; Εἴθε νὰ εἶχον ἓνα δεύτερον Ἀχιλλέα! » Ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεύς

βαθμηδὸν ἐξημεροῦται καὶ ἀφίνει τὴν μητέρα νὰ περιβάλῃ αὐτὸν γυναικεῖα ἱμάτια. Μανθάνει τὸ βάδισμα καὶ τὸν τρόπον τοῦ ὁμιλεῖν τῶν κορασίων, ἡ δὲ παιδικὴ χάρις, ἣτις μὲ ὅλην τὴν ῥώμην κατέχει αὐτὸν ἀκόμη, καθιστᾷ εὐκόλον τὴν ἀπάτην (— 337). Ἡ μήτηρ τὸν παρουσιάζει πρὸς τὸν Λυκομήδην ὡς ἀδελφὴν τοῦ Ἀχιλλέως ὁμοιάζουσαν πολὺ πρὸς τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὴν ὄψιν καὶ τοὺς τρόπους. Ἐχει μόνον Ἀμαζονικὰς τάσεις τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀποβάλῃ. Ἡ Θέτις ἐπιθυμεῖ ὅπως ὁ Λυκομήδης διδάξῃ τὴν ἀγριωπὴν κόρην τὰ γυναικεῖα ἔργα καὶ ἥθῃ, ὅπως τὴν ἀναθρέψῃ ὡς ἀγαθὴν οἰκοδόσποιαν. Νὰ μὴ τὴν ἀφίνη νὰ περιφέρηται εἰς τὸ δάσος, μάλιστα δὲ νὰ μὴ καταβαίνει εἰς τὴν ἀκτὴν, ὅπερ κατὰ τὴν νεωτάτην πείραν, εἶναι πρᾶγμα ἐπισφαλές (— 362). Ὁ σεβάσμιος Λυκομήδης, ὅστις παριστάνεται ὡς τις διευθυντὴς παρθεναγωγείου, κολακεύεται πολὺ διὰ τὴν ἐπιδεικνυομένην εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην ὑπὸ τῆς θεᾶς, ἣτις τῷ ἀναθέτει τὴν ἀνατροφὴν τῆς θυγατρὸς τῆς. Ὁ ἔμιλος τῶν θυγατέρων ἐξετάζει μετὰ περιεργείας καὶ θαυμασμοῦ τὴν νέαν σύντροφον, τὴν ὁποίαν καὶ συμπαραλαμβάνει. Ἡ περίφροντις μήτηρ πρὶν ἢ ἀποχωρισθῇ τοῦ τέκνου τῆς τοῦ προσφιλοῦς, δίδει ἀκόμη εἰς αὐτὸ ἰδιαίτερος τὰς τελευταίας συμβουλὰς καὶ νοουθεσίας (— 396).

Ἐν τῷ μεταξύ ἐξοπλίζεται ἡ Ἑλλάς μετὰ σπουδῆς πρὸς πόλεμον (ὑπάρχει δὲ καὶ ἐδῶ ὁ ἀπαραίτητος τῶν λαῶν Κατάλογος 406 ἐξ.). Μόνον ἡ Θεσσαλία στενάζει, διότι εἶναι γέρων πλέον ὁ Πηλεὺς, ὃχι δὲ ἀκόμη ὠριμος ὁ Ἀχιλλεύς ὁ υἱὸς του. Ἐν Αὐλίδι, ὅπου ὁ στρατὸς συνηθροίσθη, ὑπὸ πάντων ἀναζητεῖται ὁ νεαρὸς ἥρως, εἰς ὃν πάντες ἐσθῆριζον τὰς ἐλπίδας των. Ὁ Πρωτεσίλαος ἐπερωτᾷ τὸν Κάλχαντα ποῦ τάχα νὰ κρύπτηται ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ δὲ μάντις ἐν προφητικῇ ἐκστάσει βλέπει ὀπτασίαν, ἣτις λύει τὸ αἰνίγμα. Ὁ Διομήδης καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς πορεύονται, ὅπως εἰ δυνατόν προσαγάγωσι τὸν κρυπτόμενον (— 539).

Μετὰ τέχνης Ὀιδιανῆς περιγράφει ὁ Στάτιος τὴν μεταξύ Ἀχιλλέως καὶ Δηιδამείας σχέσιν. Ὁ Ἀχιλλεύς ἐπειδὴ ἐκείνην

ἀγαπᾷ, πρὸς ἐκείνην καὶ μόνην σχετίζεται καὶ μετ' ἐκείνης παίζει. Τὴν διδάσκει τὴν μουσικὴν, ὁδηγεῖ τὰ δάκτυλά της κατὰ τὸν κιθαρισμόν καὶ διὰ φιλημάτων ἀμείδει τὸ ᾄσμα της (ψάλλει δὲ ᾄσματα τοῦ Ἀχιλλεύς). Ἐκείνη δὲ πάλιν διδάσκει αὐτὸν νὰ ὑφαίνει καὶ νὰ κλώθῃ, τὸν μανθάνει τὴν γυναικεῖαν εὐπρέπειαν, ἀπορεῖ δὲ διὰ τὴν ἀνδρικήν φωνήν του, τὴν δύναμιν τῆς χειρὸς του, τὸν πρὸς αὐτὴν περιπαθῆ τρόπον του, καὶ ὅμως δὲν τὸν ἀφίνει νὰ φθάσῃ εἰς ὁμολογίαν ἔρωτος (—592). Ἐν τούτοις Βακχικὰ ὄργια τῶν γυναικῶν τῆς Σκύρου, εἰς τὰ ὅποια ὁ Ἀχιλλεύς διακρίνεται ὑπὸ τὸ σχῆμα Μαινάδος, δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς μίαν νυκτερινὴν ἐρωτικὴν σκηνήν. Γελᾷ ὁ χορὸς τῶν ἀστέρων, τὰ δὲ κέρατα τῆς λεπτῆς σελήνης ἐρυθριῶσιν. Ὁ Ἀχιλλεύς ἀποκαλύπτεται πρὸς τὴν ἐρωμένην του, ἡ δὲ Δηιδάμεια ἐμπιστεύεται τὸ μυστικόν της εἰς τὴν πρόθυμον τροφὸν (—673).

Μῆνες ἔχουσι παρέλθῃ, ὅτε οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀποβιβάζονται εἰς τὴν Σκυρον. Ὁ Ὀδυσσεὺς παρουσιάζει ἑαυτὸν καὶ τὸν σύντροφόν του πρὸς τὸν Λυκομήδην, καὶ λέγει, ὅτι ἔχουσιν ἀμφοτέρω ἐντολὴν νὰ ἐπιθεωρήσωσι τὰς ἀκτὰς. Γίνονται φιλοξένως δεκτοί, ὁ δὲ πολύτροπος Ἰθακήσιος οἰονεῖ θαυμάζων τὸν οἶκον καὶ τὰς στοὰς ἀνερευνᾷ αὐτὸν πανταχοῦ, ὅπως ὁ κυνηγὸς διὰ τοῦ κυνὸς τὸ θήραμα (—749). Μὲ τὴν ᾄδειαν τοῦ πατρὸς προσέρχεται ὁ περίεργος ὁμίλος τῶν θυγατέρων καὶ κήθηται ἐπὶ ἀνακλίντρων. Μὲ ὅλον τὸν δυσμενῆ φωτισμόν, ἀνακαλύπτει ἐν τούτοις ὁ ὀξύδερκὴς ὀφθαλμὸς τοῦ Ὀδυσσεὺς τὸν νεαρὸν Ἀχιλλεῖα ἐκ τοῦ βλέμματος, ὅπερ εἶναι ἀνήσυχον καὶ θρασύ. Ἐν συνδιαλέξει πρὸς τὸν βασιλέα τῆς νήσου εὐφραδῶς περιγράφει τὴν γενικὴν συμμετοχὴν τῆς Εὐρώπης εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀσίας, παρατηρεῖ δὲ μετὰ πόσης προσοχῆς καὶ ἐντάσεως διδὲ ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους του ὁ κρυπτόμενος Ἀχιλλεύς, ὅστις ἤθελε παραχρῆμα ἀνασκιρτήσῃ, ἂν ἡ Δηιδάμεια δὲν προελάμβανε τὸ πρᾶγμα (818). Τῇ ὑστεραίᾳ πρὸς τέρψιν τῶν ξένων αἱ νεάνιδες ἐκτελοῦσι Βακχικὸν χορόν, καθ' ὃν φέρεται ἀτίθασσος ὁ

Ἀχιλλεύς. Ἐν τῷ ἀνακτόρῳ ἔχει ἤδη ἐκθέσθαι ὁ Διομήδης τὰ κομισθέντα δῶρα πρὸς ἐλευθέραν ἐκλογὴν. Αἱ μὲν ἄλλαι κόραι ἐκλέγουσι θύρσους καὶ τύμπανα καὶ ταινίας, ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεύς, καθὼς παρετήρησε καλότευκτον ἀσπίδα ἐπὶ δόρατος ἐρειδομένην καὶ εἶδεν ἐπὶ τοῦ στιλπνοῦ μετάλλου ἀπεικασμένας πολεμικὰς παραστάσεις, ἐλησμόνησεν ἀμέσως τῆς μητρὸς τὰς συμβουλὰς, ὅπως ὁ ἐξημερωθεὶς λέων, ὅστις εὐθύς ὡς ἀστράφη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ὁ σίδηρος ἐξαγριῦται πάλιν καὶ ἐπιτίθεται κατὰ τῶν δαμαστῶν αὐτοῦ. Τότε πλησιάζει πρὸς αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ τῷ ψιθυρίζει· «Σὲ γινώσκωμεν· ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων σὲ περιμένει, ἔλθέ!» Συγχρόνως δὲ ἀντηχεῖ διατόρως ἡ σάλπιγξ. Αἱ κόραι φεύγουσιν ἔντρομοι. Ὁ Ἀχιλλεύς διασχίζει τὸ γυναικεῖον ἱμάτιον καὶ λαμβάνει εἰς τὰς χεῖρας τὰ ὅπλα. Αἶφνης ὁ νεαρὸς ἥρως φαίνεται ὑπερέχων τῶν δύο ξένων. Ἐχει ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, ὡς ἐὰν προεκάλει τὸν Ἑκτορα. Διὰ λόγου ἀνδρικοῦ κάμνει γνωστὸν εἰς τὸν Λυκομήδην τίς εἶναι, ζητεῖ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του καὶ εἰλικρινῶς δηλοῖ, ὅτι ἤδη τὴν κατέκτησε. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ τῷ ἀρνηθῇ ὁ πατήρ; Θέτει μάλιστα εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ μικρὸν ἔγγονον. Ὅτε δὲ μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς ἠναγκάσθῃ ὁ πάππος νὰ ἀποδεχθῇ τὰ γενόμενα, προσέρχεται ἐντροπαλὴ ἡ Δηιδάμεια καὶ λαμβάνει τὴν συγγνώμην τοῦ πατρὸς (— 920). Πέμπεται τότε ἄγγελος πρὸς τὸν Πηλέα, ἵνα πέμψῃ καὶ ἐκεῖνος ἄνδρας καὶ πλοῖα διὰ τὸν υἱὸν του, παρέχει δὲ καὶ ὁ Λυκομήδης μικρὰν ἀρωγὴν εἰς τὸν πόλεμον. Τὸ νεαρὸν ζεῦγος ἀπολαύει τῆς εὐδαιμονίας μιᾶς πρώτης καὶ ἐσχάτης νυκτός. Ἡ νεαρὰ σύζυγος βαρέως φέρει τὸν ταχὺν ἀποχαιρετισμὸν ἐπεθύμει καὶ αὐτὴ νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως! Ἐκεῖνος ὀρκίζεται πίστιν πρὸς αὐτὴν καὶ τῇ ὑπόσχεται κατὰ τὴν νικηφόρον ἐπάνοδόν του τοὺς θησαυροὺς τῆς Φρυγίας. Ἀλλ' οἱ λόγοι ἐσκορπίσθησαν εἰς τοὺς ἀέρας, οὐδέποτε ἔμελλε νὰ ἐκπληρωθῶσι (— 960)!

Τὸ δεύτερον βιβλίον ἀρχίζει μὲ τὸν ἐκ τῆς Σκύρου ἀπόπλουν. Ἡ εἰς τὰ γεγονότα ἀναγκαστικῶς ἐπερχομένη διακοπή, πληροῦ-

ται ἀρελῶς διὰ τῶν συνδιαλέξεων τῶν νέων συστρατιωτῶν. Ὁ Ὀδυσσεύς διηγεῖται συντόμως, ἐν εἵδει συνομιλίας, περί τῆς ἀφορμῆς τοῦ πολέμου, περί τῆς κρίσεως τοῦ Πάριδος, περί τῆς αἰσχρᾶς ἀπαγωγῆς. Ὁ Ἀχιλλεὺς προκληθεὶς πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Διομήδους, περιγράφει κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ διὰ πολλῶν λεπτομερειῶν τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ παρὰ τῷ Χείρωνι, πῶς περιερέρετο καὶ ἡσκεῖτο ἐν τῷ μέσῳ τῶν δασῶν καὶ τῶν βουνῶν. Ὅτε τὴν ἐσπέραν ἐπέστρεφεν αἱματόφυρτος ἐκ τοῦ κυνηγίου τῶν ἄρκτων καὶ τῶν κάπρων ἢ τῶν τίγρεων καὶ τῶν λεόντων, ὁ γέρων ἐξήταξε πρῶτον τὰ ὅπλα του, καὶ τότε μόνον τὸν ἡσπάζετο. Κατόπιν ἀναφέρει τὰς σωματικὰς καὶ ἐνοπλίους ἀσκήσεις, πῶς ἔμαθε νὰ ἀντικολυμῇ πρὸς τὸ ἰσχυρὸν ρεῦμα τοῦ Σπερχειοῦ, πῶς ἡ δισκοβολία καὶ ἡ πάλη ἦτο δι' αὐτὸν ἀναψυχή, καθὼς καὶ ὁ κιθαρισμός. Πάντα ταῦτα ἀπετέλουν τὸ ἰδεώδες ἀνδρικῆς ἀνατροφῆς διὰ βασιλοπαιδᾶς καὶ μέλλοντας στρατηγούς. Ἐνταῦθα διακόπτεται δυστυχῶς τὸ ἀτελὲς εἰς ἡμᾶς περισωθὲν χάριεν τοῦτο ποίημα, τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ ἀνώτερον καὶ πρωτοτυπώτερον τῆς Θηβαίδος.

Εἷς τινὰ ἐκ τῶν μικρῶν τοῦ ποιημάτων (Silv. 4, 7, 23 καὶ 4, 7, 94) ἀναφέρει ὁ Στατίος τὴν Ἀχιλλεΐδα του, φαντάζεται μάλιστα πῶς θὰ ἀπαγγείλῃ μίαν ἡμέραν ὡς δείγμα, μέρος τι ἐξ αὐτῆς ἐν Ῥώμῃ (Silv. 5, 2, 160 ἐξ.). Τόσον δὲ ἀκμαῖον ἡσθάνετο ἑαυτὸν καὶ τόσον ὀλίγον διήρκεσεν ἡ ἀπογοήτευσίς ἐπὶ τῇ προτέρᾳ ποιητικῇ του ἀποτυχίᾳ, ὥστε συγχρόνως ἐσκέπτετο νὰ συντάξῃ καὶ μέγα ποίημα περί τῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος (Silv. 4, 4, 95). Τῷ ὄντι δὲ παλαιός τις ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἰουβενάλιου ἀναφέρει, ὅτι εἶχεν ἀναγνώσῃ ἔπος τοῦ Στατίου ἐπιγραφόμενον Γερμανικὸς πόλεμος (Bellum Germanicum). Οἱ δὲ τέσσαρες δακτυλικοὶ στίχοι, τοὺς ὁποίους ἐξ αὐτοῦ ἀναφέρει, φαίνεται ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ περιγραφῆς πολεμικοῦ συμβουλίου, ὅπερ ὁ Δομιτιανὸς συνεκρότησεν ἐκ τῶν πιστῶν αὐτοῦ συμβούλων. Διττῶς λυπηρὸν θὰ ἦτο, ἂν τὸ αὐλικὸν τοῦτο ἔπος ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ νὰ μὴ περατωθῇ ἡ Ἀχιλλεΐς.

Ἐν τούτοις ὁ Στατίος δὲν ἔπαυσεν ὅπως καὶ πρότερον νὰ γράφῃ ἐλαφρὰ ποιήματα αὐτοσχεδιαστικοῦ χαρακτῆρος. Εἶχε δὲ ἀρχίσῃ ἐν Ῥώμῃ νὰ συλλέγῃ καὶ νὰ δημοσιεύῃ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐκλογὴν ἐξ αὐτῶν. Ὡνόμασε δὲ αὐτὰ δι' ὀνομασίας ἥτις ἦτο τοῦ συρμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, Δάση (Silvae), καὶ ἥτις ἐδήλου τὴν πρὸς τοὺς καλλιεργουμένους κήπους ἀντίθεσιν τοῦ αὐτοφυοῦς, τοῦ ἀγρίως οὕτως εἰπεῖν βλαστάνοντος, τοῦ αὐτοσχεδίου. Τινὲς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων προσέδωκαν εἰς τὴν ὀνομασίαν ταύτην καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ποικίλης ἀναμίξεως τοῦ περιεχομένου. Ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἐν Ῥώμῃ διατριβῆς τοῦ ποιητοῦ προέρχονται τὰ τρία πρῶτα βιβλία, ἐκάστου τῶν ὁποίων προτάσσεται περὶ ἀφιέρωσις πρὸς ἓνα τῶν ἐξυμνουμένων ἀνδρῶν (Στέλλαν, Ἀτέδιον Μελίωρα, Πόλλιον Φήλικα), ἐν ᾗ ἀναγράφονται σύντομοι ὑπαινιγμοὶ περὶ τῆς ἀφορμῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ποιημάτων. Φυσικῶς δὲ καὶ τὰ πρὸς αὐτοὺς σχετικὰ ποιήματα κατέχουσι τὴν τιμητικὴν θέσιν, μόνον δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἔχει τὰ πρωτεῖα (Silv. I, 1).

Περὶ τῶν ἐλαφρῶν τούτων ποιημάτων ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε μεγάλην ἰδέαν, ἀπέδιδε δὲ τὴν κυρίαν ἀξίαν των εἰς τὴν γοργότητα τῆς ἐκπονήσεώς των. Ἀλλ' ὅμως πολλοὶ ὀριμέως ἐν Ῥώμῃ ἐπέκρινον τὰ ποιητικὰ ταῦτα προϊόντα τῆς στιγμῆς, ἔφθασαν δὲ αἱ δυσμενεῖς αὐτῶν κρίσεις καὶ εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Στατίου. Αὐτὸς ὁ Κοϊντιλιανὸς εἶχεν ἐσχάτως δυσμενῶς ἐκφρασθῇ (De inst. orat. 10, 3, 17) περὶ τῶν τοιούτων αὐτοσχεδιαστικῶν συνθεμάτων, ἃν καὶ δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ. Ὑπὸ τοῦ κοινοῦ φίλου Βιτωρίου Μαρχέλλου ὁ Στατίος κατέστη προσεκτικὸς εἰς τὴν κρίσιν ταύτην τοῦ Κοϊντιλιανοῦ. Αὐτὸς ὅμως δὲν ἤθελε νὰ στερηθῇ τῆς ἀθώας εὐχαριστήσεως, ἣν τῷ ἐπροξένουν τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν Νεαπόλει καὶ τέταρτον ἀκόμη βιβλίον, οὗ ὡς αὐτὸς προέταξε περὶ πρόλογον, ὅστις ἀκριβῶς ἀποτείνεται πρὸς τὸν ῥηθέντα Βιτώριον, πρὸν ὃν ζητεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν. Τρία ποιήματα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ὑπάρχουσιν ἐν ἀρχῇ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος τετάρτου βιβλίου, ἅτινα εἶχε προσενέγκῃ ἄλ-

λοτε πρὸς αὐτόν. Τὰ δύο πρῶτα μάλιστα εἶχον γραφῇ ὅτε διέτριβεν ἀκόμῃ ἐν Ῥώμῃ (τὸ πρῶτον εἶναι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 1 ἰανουαρίου τοῦ 95), ἀλλὰ τὸ πεποιημένον εἰς ἐνδεκασυλλάβους στίχους πρὸς τιμὴν τῆς Via Domitiana (εἶναι δὲ τὸ τρίτον), ἐγράφη πάντως ἐν Νεαπόλει (κατὰ τὸ θέρος τοῦ 95). Εἰς ταῦτα προστίθεται καὶ μία ἐπιστολὴ (4) τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, ἣτις προέκειτο νὰ σταλῇ πρὸς Βιτώριον Μάρκελλον εἰς τὴν Ῥώμην διὰ τῆς πρὸ ὀλίγου ἀνοιχθείσης συντομωτέρας νέας ὁδοῦ, εἶναι δὲ ἀσθενὴς ἀπομίμησης τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ὀρατίου, ὅπως ἔγραψεν ὁ ποιητὴς ἐν Νεαπόλει καὶ μίαν τῶν μετρίων ᾠδῶν (7), ἐπίσης κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ὀρατίου. Μία δὲ ἄλλη (5), καθὼς καὶ μία συγχαρητήριος εὐχὴ πρὸς τὸν Νεαπολίτην Ἰούλιον Μενεκράτην, γαμβρὸν τοῦ Πολλίου Φήλικος (8), ἐγράφησαν ἐν τῇ Ἀλβανῇ ἐπαύλει. Τὰ ζωηρότερα ποιήματα τοῦ τετάρτου βιβλίου (6 καὶ 9) ἐγράφησαν καὶ αὐτὰ, καθ' ὃν χρόνον διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ ὁ ποιητής. Ὡς φαίνεται δὲ ἡ αὐτοσχεδιαστικὴ ἐκείνη φλέψ τοῦ γηράσκοντος ποιητοῦ εἶχεν ἀρχίσῃ κατ' ὀλίγον νὰ ἀποξηραίνηται ἔνεκα σπουδαιοτέρων ἐργασιῶν. Καὶ ὑπάρχει μὲν καὶ πέμπτον βιβλίον Δασῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐπρόφθασε βεβαίως νὰ ἐκδώσῃ ὁ συγγραφεὺς, διότι ὁ εἰς πεζὸν λόγον πρόλογος περιέχει βραχεῖαν μόνον ἀφιέρωσιν τοῦ πρώτου, ἐν Ῥώμῃ ἴσως συνταχθέντος, ποιήματος πρὸς τὸν Ἀδάσκαντον, τὸ δὲ τρίτον τοῦ βιβλίου ποίημα εἶναι ἀνεπεξέργαστον, τὸ δὲ πέμπτον καὶ τελευταῖον εἶναι εἰς ἀποσπασματικὴν κατάστασιν.

Τὸ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς ποίημα (5, 3), οὗ τὸ πρῶτον σχέδιον ἐγράφη τρεῖς μῆνας μετὰ τὴν τελευτὴν, ὑπέβαλεν ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ποιητικῷ ἀγῶνι (τῷ 94) εἰς νέαν ἐπεξεργασίαν, ἣτις ὅμως φαίνεται ὅτι δὲν ἐπερατώθη, διότι τὸ ποίημα περιέχει ἀντιφάσεις. Ἐν τῷ τέλει τῆς συλλογῆς εὐρίσκεται καὶ ἀπόσπασμα περιπαθοῦς θρήνου ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ θεοῦ υἱοῦ του. Ὁ θεὸς οὗτος υἱὸς ἦτο ἔκθετον, ὅπερ ὁ ποιητὴς ἀνέθρεψεν ὡς ἴδιον τέκνον. Τώρα μόλις, ὅτε ἀπώλεσε

τὸν προσφιλῆ παῖδα, ἡσθάνθη ἑαυτὸν ἀπωρφανισμένον καὶ συντετριμμένον. Ὁ τόσους φίλους παραμυθήσας, λυγμούς μόνον ἡδυνήθη νὰ εὕρῃ διὰ τὸ πένθιμον τοῦτο ἄσμα, οὐχὶ δὲ καὶ παρηγορίαν. Τέκνα αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀποκτήσῃ. Ἡ σύζυγός του εἶχεν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου μίαν θυγατέρα, ἥτις ἐπίσης ἐνωρὶς ἐχέρευσε (3, 5, 60). Ἦτο δὲ ἡ κόρη ἐκείνη φιλόμουσος καὶ ἔψαλλε πρὸς τὴν κιθάραν τοὺς στίχους τοῦ πατρὸς (3, 5, 65). Ἴσως τὸ αἰσθηματικὸν μικρὸν ποίημα Εἰς τὸν Ὑπνον (4), εἶναι μνημεῖον τῆς θλιβεραῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Ἐπὶ ἑπτὰ νύκτας ὁ ταλαίπωρος ἐδασανίζετο ὑπὸ τῆς ἀϋπνίας. « Τί ἔπταισα, ἐρωτᾷ ἀπὸ τῆς κλίνης τοῦ θεοῦ τῆς ἀναπαύσεως, ὥστε μόνος ἐγὼ νὰ στεροῦμαι τῶν δώρων σου ; Ὁ κόσμος ὅλος καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ ἡ θάλασσα βαθέως ἡσυχάζουσι. Ἴσως κατὰ τὴν ὥραν ταύτην σὲ ἀποκρούει τις εὐρισκόμενος εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἐρωμένης του, ἐκεῖθεν λοιπὸν ἔλθῃ πρὸς ἐμέ. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαχύσης ἐντελῶς ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν μου τὰς πτέρυγάς σου (τοῦτο ἄς ζητήσωσι πολλοὶ ἄλλοι εὐτυχέστεροι), ψαῦσόν με μόνον διὰ τοῦ ἄκρου τῆς ῥάβδου σου, ἢ πᾶρελθε παροδικῶς πρὸ ἐμοῦ ».

Ἄν τις ἐρωτήσῃ πρὸς τίνα μᾶλλον προγενέστερον ποιητὴν συγγενεῦει πνευματικῶς ὁ Στατίος, ἀνεκδοιάστως θὰ ἀποκριθῶμεν ὅτι πρὸς τὸν Ὀβίδιον. Πρὸς τὸν Ὀβίδιον ἔχει κοινὴν τὴν κλίσιν πρὸς τὴν μικρογραφίαν καὶ πρὸς τὴν ἀκατάσχετον γονιμότητα. Ὁμοίαν πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν παιγνιώδη χάριν καὶ τὴν εὐχέρειαν τῆς παραγωγῆς. Ἀλλ' ἡ καλαισθησία του οὐχὶ σπανίως θολοῦται ὑπὸ ματαιίας τάσεως πρὸς ἐπίδειξιν. Ποθεῖ πολὺ νὰ χρωματίζῃ, νὰ ἐπιφορτίξῃ τὴν ἔκφρασιν δι' ἐπιδεικτικῶν τρόπων, νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἡμβλυμένην αἴσθησιν τῶν συγχρόνων του, καὶ διὰ τῶν ἐξωτερικῶν τούτων τεχνημάτων νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν κενότητα τοῦ βάθους. Ὅπως δὲ προσεπάθησε διὰ τῶν Ἑλληνικῶν τύπων τῶν κυρίων ὀνομάτων νὰ καταστήσῃ σεμνότερον τὸν λόγον του, οὕτως ἀγαπᾷ καὶ τὴν σύνταξιν τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐνταῦθα κατὰλληλος ὁ τόπος ἵνα ἀναγράψωμεν οὔτε κατὰ τί ὁ Στατίος

παρεκκλίνει ἀπὸ τῆς χρήσεως τῶν κλασσικῶν ποιητῶν οὔτε ἄλλας παρεμφερεῖς λεπτομερείας.

MARTIALIOS.

Ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν εὐκατάστατον καὶ διακεκριμένον Στάτιον, ὁ σύγχρονος ἐπιγραμμάτων ποιητὴς Μᾶρκος Οὐαλέριος Μαρτιάλιος (M. Valerius Martialis) εἶχε κοινωνικὴν τάξιν ὑποδεεστέραν. Ἐγεννήθη ἐν Βιλβίλει, πόλει ἀνθηρᾷ καὶ ἔνεκα τῶν σιδηρουργείων αὐτῆς περιφήμῳ τῆς Ταρρακωνησίας ἐν Ἰσπανίᾳ, κατὰ πιθανὸν ὑπολογισμὸν περὶ τὸ 42 ἔτος μ. Χ. καθ' ἃ δὲ αὐτὸς ὁμολογεῖ, τῇ 1 μαρτίου. Ἡ Βιλβίλις παρέσχεν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην μόρφωσιν, εἰς δὲ τὴν Ῥώμην ἦλθε περὶ τὸ 64. Ἦτο πένης, ἀνέλαβε δὲ κατὰ πρῶτον χάριν κέρδους καὶ κατὰ προτροπὴν φίλων τὸ ἔργον τοῦ συνηγόρου (Ἐπιγρ. 5, 16, 5 ἐξ.), ἀλλ' οὐδεμίαν ἡσθάνετο κλίσιν πρὸς ἐκεῖνο τὸ ἐπάγγελμα, τόσον δὲ ἀμελῶς μετῆρχετο αὐτὸ καὶ δυσθύμως, ὥστε οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ἀπελάμβανε. Μάτην παρεκίνει αὐτὸν νὰ δείξῃ πλείοτερον ζῆλον ὁ περιφημος αὐτοῦ συμπολίτης, ὁ Κοϊντιλιανός, ὅτε μάλιστα ὁ Μαρτιάλιος εἶχεν ἱκανῶς προχωρήσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν (2,60). Καὶ βραδύτερον δὲ ὁσάκις ἐν τῇ φαντασίᾳ του πλάττει τὸ μέτριον ἰδανικὸν τοῦ βίου του, οὐδέποτε λησμονεῖ νὰ τονίσῃ καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπιθυμία του εἶναι νὰ μὴ ἔχῃ καὶ δίκας. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι τεκμήρια, ὅτι ἐπὶ τινα χρόνον εἶχεν ὅπωςδὴποτε ἀπολαυὰς ἐκ τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος, ἐκφράζει δὲ ἐνίοτε καὶ παράπονα κατὰ τῶν πελατῶν, οἵτινες δὲν τὸν ἐπλήρωνον ἢ ἄλλως τῷ παρεῖχον δυσκολίας. Δὲν ἀγνοεῖ ἐπίσης ὅτι ἡ ῥητορεία εἶναι ἐπικερδεστέρα τῆς ποιήσεως καὶ δίδει μάλιστα πρὸς τινα φίλον καὶ συμβουλὰς ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν (1,76). Ἄλλ' εἶχε καὶ αὐτὸς τὸ νόσημα τῆς ἐποχῆς του, ἀπεστρέφετο τὴν ἐργασίαν καὶ μάλιστα τὴν ἐπὶ μισθῷ, ἴσως δὲ εἶχε καὶ τόσῃν ἀξιοπρέπειαν, ὥστε νὰ μὴ θέλῃ μετὰ ζήλου νὰ ἐπιδίδεται εἰς ὑποθέσεις ὅχι πολὺ καθαρὰς. « Εἰ-

χομεν, λέγει εἰς ἓν ἐπίγραμμα (8,17) συμφωνίαν, Σέξτε, νὰ μοὶ δώσης δισχλίους σηστερίους διὰ τὴν δίκην σου. Μοὶ ἔστειλας μόνον χιλίους. Τί συμβαίνει; Διότι, ἀποκρίνεσαι, δὲν εἶπες λέξιν καὶ ἔχασα τὴν δίκην μου. Χρεωστεῖς λοιπὸν νὰ μοὶ δώσης ἀκόμη πλειότερα, Σέξτε, διότι ἡρυθρίασα. »

Ὁ Μαρτιάλιος εἶχεν ἐκ παίδων κλίσιν καὶ εὐφυΐαν πρὸς τὴν στιχουργίαν, σπουδαῖα ὅμως ποιητικὰ ἔργα δὲν εἶχεν ἂν ὄχι τὴν δύναμιν, τοῦλάχιστον τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν σοβαρότητα, ὥστε νὰ ἐκπονήσῃ. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ μὲν ὑποθέσεις αἱ ἐκ τῶν ἑλληνικῶν μύθων εἰλημμένα, τὰς ὁποίας μυριάκις ἤδη εἶχον πραγματευθῇ οἱ προγενέστεροι ποιηταί, τῷ ἐφαίνοντο ἀνιστοί, καὶ πᾶν δὲ γένος ποιήσεως σοβαρᾶς, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ σπουδὴν καὶ μελέτην, ἐθεώρει ὡς πρᾶγμα σχολαστικόν. Τοῦ Καλλιμάχου τὰ Αἴτια ἐνόμιζεν ὅτι ἐκπροσωποῦσιν ἀκριβῶς ἐκείνην τὴν κενὴν τῶν γραμματικῶν ποιήσιν, ἣν αὐτὸς ἀπεστρέφετο. Ἐάν δὲ οἱ φίλοι τὸν παρεκίνουν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐκπόνησιν μεγάλου συγγραφικοῦ ἔργου, ἀπεκρίνετο ὅτι περιμένει καὶ αὐτὸς τὴν προστασίαν ἐνὸς Μαικήνα, διότι ἄνευ Μαικήνα δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε Ὁράτιος οὔτε Βιργίλιος (5, 20). Ἡ ἐπιθυμία του εἶναι νὰ ζῇ ἄνευ κόπου, νὰ ἀπολαύῃ δηλαδὴ τοῦ βίου ὁλοκλήρου, χωρὶς νὰ χάσῃ οὐδὲ στιγμήν, νὰ μὴ παρηγορῇται μὲ τὸ αὖριον, ἀλλὰ νὰ ζῇ μὲ τὸ χθὲς (5, 58 καὶ 74). Εἶναι ὅμως μέτριος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, διότι δὲν ἔχει μεγάλας ἀνάγκας. Θέλει νὰ εἶναι ἀπηλλαγμένος παντὸς κόπου καὶ πάσης καθημερινῆς φροντίδος, νὰ ἔχῃ ἀσφαλὲς εἰσόδημα καὶ καλὴν ὑγίαν, νὰ διάγῃ ἐν ἀνέσει καὶ ἐν εἰρήνῃ, νὰ συνδιαλέγεται καὶ νὰ ἀστεῖζεται μετ' ἀγαθῶν φίλων, νὰ ἀπολαύῃ τῆς φύσεως, νὰ ζῇ ἄνευ παρεκτροπῶν καὶ ἄνευ φιλοδοξίας, νὰ πίνῃ καὶ νὰ κοιμᾶται καλὰ — πλειότερα δὲν ζητεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ὀλιγώτερα (πρὸβλ. 10, 47). Δὲν ἠγάπα τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην, ἣτις ἀποκτᾶται διὰ στερήσεων, ἡσθάνετο δὲ μᾶλλον πικρίαν, διότι οἱ ἰσχυροὶ δὲν ἐφρόντιζον τότε νὰ προστατεύωσι τοὺς εὐφρεῖς ἄνδρας, οἷος ἦτο αὐτός.

Ἐν Ῥώμῃ ὁ νέος Μαρτιάλιος εὗρε διακεκριμένους συμπολίτας, ὧν οἱ οἴκοι ἦσαν πρὸς αὐτὸν ἀνοικτοί, ἀλλ' οὔτε ὅμως εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Σενεκῶν οὔτε εἰς τὸν κύκλον τῶν Πεισώωνων φαίνεται ὅτι ἦτο πολὺ εὐπρόσδεκτος. Κατὰ δυστυχίαν τοῦ ἐσχετίσθῃ στενῶς πρὸς τινὰ ἱππέα συμπολίτην τοῦ, ὅστις ἦτο πένης καὶ μόλις κατὰ τὴν τρίτην τῆς σχέσεώς των δεκαετηρίδα ἀπέκτησεν ἰσχὺν καὶ πλοῦτον, ἀλλ' οὐδὲ τότε ἐδικαίωσε τὰς προσδοκίας τοῦ παλαιοῦ φίλου (4, 40). Βραδύτερον ἀκόμη ἐκφράζει τὴν λατρείαν τοῦ πρὸς τὴν χήραν τοῦ Λουκανοῦ, ἧτις ἦτο προστάτριά του (regina: 7, 21-23. 10, 64). Ὡς συνάδελφον ἐπαινεῖ τὸν ἐκ Γαδεΐρων συμπολίτην τοῦ, τὸν πάντοτε φαιδρὸν καὶ πολυμερῆ ποιητὴν Κάνιον Ῥοῦφον (3, 20), ὅστις ὡς τερπνότατος ἀφηγητῆς ἔλαμπε πάντοτε ἐν τῷ ὁμίλῳ τῶν ποιητῶν (in schola poetarum: 3, 20, 8 καὶ 64). Ἐπαινεῖ πρὸς τοῦτοις (1, 8) τὸν Στωϊκὸν Δεκκιανὸν τὸν ἐξ Ἑμερίτης τῆς Ἰσπανίας, εἰς τὸ ἀγνὸν φρόνημα καὶ τὴν πιστὴν φιλίαν τοῦ ὁποίου ἔστησε διὰ θερμῶν στίχων οἶονεῖ μνημεῖον ἐν ἰδίῳ ἐπιγράμματι (1, 39) καὶ ἐν τῇ ἀφιερῶσει τοῦ δευτέρου βιβλίου. Καὶ τὸν δικαστικὸν ῥήτορα Λικινιανὸν ἐπαινεῖ, ὅστις εἶχε καὶ αὐτὸς πατρίδα τὴν Βίλβιλιν (1, 49, 35).

Πρὸς πλείστους πάσης τάξεως ποιητὰς εἶχεν ἔλθῃ ὁ Μαρτιάλιος ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς συνάφειαν, ἐξ ὧν ὀλίγους μόνον θὰ ἀναφέρομεν. Σεβαστὸν πρόσωπον ἦτο ὁ Σίλιος Ἰταλικός, ἀλλ' ὅχι βεβαίως συμπαθὲς πρὸς τὸν Μαρτιάλιον τὸν κεκηρυγμένον ἐχθρὸν τῆς μακροσκελοῦς ἐποποιΐας (4, 14. 7, 63. 11, 48 ἐξ.). Ἀγαπητὸς εἰς αὐτὸν ἦτο ὁ Ἰουβενάλιος, ὃν θεωρεῖ φίλον καὶ Πυλάδην (7, 24), καὶ ἐκφράζει μάλιστα ταῦτα τὰ αἰσθήματα, ὅτε ἐπέκειτο μία δίκη, ἧτις ἠπείλει νὰ διαταράξῃ τὴν σχέσιν των, διότι εὐρίσκετο ἐν ἀντιδικίᾳ. Πρὸς τὸν Στάτιον εἶχε κοινὸν φίλον τὸν Στέλλαν δυνατόν ἐν τῇ ἐλεγείᾳ (4, 6. Πρβλ. καὶ 5, 11). Πολὺ ἀνεγινώσκοντο τότε (7, 29) καὶ αἱ ἐλεγείαι τοῦ Βοκωνίου Βίκτωρος, ὅστις ἀφ' οὗ ἔζησε πρῶτον ἐν ἡδοναῖς, κατέφυγε βραδύτερον εἰς τὸν λιμένα τοῦ γάμου (11, 78). Μιμητῆς τοῦ Βιργιλίου ὡς πρὸς

τὰ ἀγροτικά ποιήματα καὶ συγγραφεὺς Γιγαντομαχίας ἦτο ὁ Ἰούλιος Κερεάλιος (11, 52). Τῷ ὄντι δὲ ὁμοιοπαθὴς καὶ ὁμοφρονῶν πρὸς τὸν Μαρτιάλιον ἦτο ὁ Φλᾶκκος ὁ Παταθίνος (ὅχι ὁ τῶν Ἀργοναυτικῶν ποιητής). Πρὸς αὐτὸν ὁ Μαρτιάλιος ἀπεκάλυψε ποτε τὴν πικρίαν τῆς καρδίας του διὰ τὴν γλισχρότητα τῶν Μουσῶν (1, 76. Πρβλ. 61, 4). Πολὺ ἀνεγινώσκοντο καὶ αἱ σάτιραι τοῦ ἀπελευθέρου Τούρνου, οὗτινος σώζονται δύο δακτυλικοὶ ἐξάμετροι περὶ τῆς Λουκούστης τῆς φαρμακευτρίας, ἣν εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὁ Νέρων ¹⁾. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σκαίουος Μέμωρ (Scaevus Memor), ὅστις εἶχε ποτε καὶ στεφανωθῇ ἐν τῷ Καπιτωλίῳ ποιητικῷ ἀγῶνι, ἦτο τραγωδιῶν ποιητής. Ἐσώθησαν ὀλίγαι λέξεις ἀναπαιστικοῦ χορικοῦ ᾄσματος ἐκ τινος τραγωδίας του ²⁾, ἐν ᾧ Τρφάδες γυναῖκες θρηνοῦσι περιπαθῶς πρὸ τῆς Ἑκάτης, ὅπως παρ' Εὐριπίδῃ, τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας (11, 9 ἐξ.). Τραγικὸς ἅμα καὶ λυρικὸς ποιητής ἦτο ὁ ἄλλοθεν ἄγνωστος Οὐάρρων (5, 30). Ἐν τῷ Ἀλβανῷ ἀγῶνι εἶχε στεφανωθῇ ἄλλος τις λεγόμενος Κᾶρος (9, 23 ἐξ.). Ἀναφέρει ὡσαύτως ὁ Μαρτιάλιος καὶ ὁμίλον ὄλον πονηρῶν ποιητῶν, τοὺς ὁποίους ἐν μέρει καὶ χλευάζει μετὰ πολλῆς μοχθηρίας. Μόνον περὶ τοῦ Στατίου τηρεῖ βαθεῖαν σιγὴν, μάλιστα δὲ ὅπου ἐκφράζει τὴν καταφρόνησίν του περὶ τῶν μυθολογικῶν ποιημάτων (4, 49. 8, 3. 9, 50. 10, 4 καὶ 21), ἀναφέρει πάσας τῶν τοιούτων ἐπῶν τὰς ὑποθέσεις, ὅχι δὲ τὴν Θηδαῖδα, ἥς ἡ σύνταξις καὶ ἡ βαθμιαία δημοσίευσις συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὴν κυρίαν περίοδον τῶν ἐπιγραμμάτων. Ἴσως δὲν ἤθελεν ὁ Μαρτιάλιος νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς τινὰς τῶν εὐγενῶν προστατῶν του, οἵτινες λίαν ἐτίμων τῶν Στατίων.

Μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, πρὸς οὓς εἶχε σχέσεις ὁ ποιητής, ὑπάρχουσιν ἐν μεγάλῳ ἀριθμῷ συγκλητικοὶ καὶ ἱππεῖς, καθὼς καὶ κεντυρίωνες. Ἦτο ὁ Μαρτιάλιος κατ' ἐξοχὴν κοινωνικὸς ἄνθρωπος,

¹⁾ Τοὺς δύο τοὺτους στίχους διέσωσεν ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἰουδενάλιου (1, 71), ἐθησάυρισε δὲ ὁ Baehrens ἐν σελ. 371 τῶν *Fragm. Poet. Roman.* Σ. Μ.

²⁾ Ἰδ. Ἀποσπασμ. τραγ. ποιητ. τοῦ Ribbeck ἐκδ. γ'. σ. 269. Σ. Μ.

φαιδρότατος, ἐτοιμολόγος καὶ ἀστειολόγος, μὲ δῆξαν παρατηρη-
 τικότητα, μὲ πολλήν εὐφυΐαν τοῦ νὰ παριστάνῃ κωμικῶς καὶ ζωη-
 ρῶς τὰ μικρὰ καὶ τὰ καθημερινά, εὐκαμπτος δὲ ὡς πρὸς τὸν χαρα-
 κτῆρα καὶ εὐλύγιστος. Τοιοῦτος δὲ ὢν, εὐκόλως εἰσεχώρει εἰς τοὺς
 οἴκους τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν πλουσίων καὶ ἐγένετο περιζήτητος.
 Ἦτο καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς των, οἵτινες «δὲν
 τρώγουσιν εὐχαρίστως εἰς τὸν οἶκόν των». Ὅθεν καὶ περιέπεσεν
 εἰς τὴν οὔτε τιμητικὴν οὔτε ἐπικερδῆ κατὰστασιν τοῦ πελᾶτου
 καὶ εἰς τὴν πολυάσχολον ἐκείνην ἀργίαν, ἣτις ἐπλήρου τὴν ἡμέ-
 ραν ὅλην, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν ταπεινωτικῶν πρωϊνῶν ἐπισκέψεων
 εἰς τοὺς οἴκους τῶν προστατῶν, καὶ κατέληγε σχεδὸν πάντοτε τὴν
 ἐσπέραν περὶ ξένην τράπεζαν. Ἐκεῖ μάλιστα εἶχεν ἔδαφος ἐνερ-
 γείας. Ἐπρεπε νὰ συντελῇ εἰς τὴν διασκέδασιν διὰ τῶν εὐφυολο-
 γημάτων του, εἰς ᾧ ἐλάμβανεν ὕλην καὶ ἀφορμὴν ἐκ τῶν συμ-
 βάντων καὶ τῶν σκανδάλων καὶ τῶν διαδόσεων τῆς ἡμέρας. Τὸ εἶ-
 δος τοῦτο δὲν ἦτο νέον· ὁ Κάτουλλος καὶ ὁ Μάρσος πρὸ πολλοῦ τὸ
 εἶχον καταστήσῃ τοῦ συρμοῦ. Ἀλλ' οὐδεὶς ἄλλος Ῥωμαῖος οὔτε
 πρὸ αὐτοῦ οὔτε μετ' αὐτὸν ἐφιλοτέχνησε τόσον ζωηρὸν πυροτέ-
 χνημα ἐλαφρᾶς ἐπιγραμματικῆς ποιήσεως.

Ὅτε κατὰ τὰ συμπόσια ὁ Βάκχος ἐν τῷ μέσῳ τῶν στεφάνων
 καὶ τῶν μύρων ἤρχιζε νὰ ἀσκῇ τὴν ἐνέργειάν του, τότε ὁ πρόθυ-
 μος ῥήτωρ τῶν ἐπιδορπίων ἐξῆγεν ἔτοιμα ἀπὸ τοῦ θυλακίου τὰ
 δηκτικὰ καὶ γαργαλιστικὰ ἀστεῖά του, καὶ ἀπήγγελλεν αὐτὰ ἐνώ-
 πιον τῶν φαιδρῶν συνδαιτημόνων, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εἰς τὸ στά-
 διον τῆς πέψεως. Οἱ λόγοι του ὠμοιάζον πρὸς τὰ σημερινὰ ἡδύ-
 ποτα τὰ προσφερόμενα μετὰ τὸ γεῦμα· ὅσῳ πλείοτερον ἡρέθιζον
 τὰ νεῦρα, τόσῳ καλύτεροι ἦσαν. Τὸν ἐχειροκρότουν, ἀντίγραφα δὲ
 τῶν εὐφυῶν αὐτοσχεδιασμάτων του περιεφέροντο εἰς τὰ βαλανεῖα,
 εἰς τὰ καπηλεῖα, εἰς πᾶσαν ἀνθρώπων συναναστροφὴν, καὶ μετε-
 δίδοντο ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἐμανθάνοντο, ὅπως σήμε-
 ρον τὰ ἄσματα τῶν μελοδραματίων. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἡϋ-
 ξανεν ἡ φήμη τοῦ εὐφυοῦς τεχνίτου, ὅστις εἶχε γίνῃ πλέον τοῦ

συρμοῦ καὶ κατασταθῇ ἀπαραίτητος, πρὶν ἢ ἀκόμη δημοσιεύσῃ τι ὁ ἴδιος διὰ τῶν ἐκδοτῶν καὶ βιβλιοπωλῶν.

Συνέβη δὲ τοῦτο βραδύτερον καὶ ἐξ ὠρισμένης ἀφορμῆς. Χάριν δηλαδὴ τῶν ἐγκαινίων τοῦ Φλαβίου ἀμφιθεάτρου ὁ Τίτος ἐν ἔτει 80 μ. Χ. εἶχε καταστήσῃ μακρὰν σειρὰν λαμπρῶν ἀγώνων, θηριομαχίας, μονομαχίας, θήρας, ναυμαχίας κτλ. πάντα δὲ ταῦτα κατὰ τρόπους ὅλως ἐζητημένους ἐν μέρει δὲ καὶ πρωτοφανεῖς. Τινὰς ἐκ τῶν περιεργότερων σκηνῶν καὶ εἰκόνων τῶν θαυμασίων τούτων ἐορτῶν, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ τινες λίαν ἀλλόκοτοι καὶ ἀπαίσιαι, ὕμνησεν ὁ Μαρτιάλιος διὰ στεφάνου αὐτοσχεδίων, ἀλλ' αὐλικῶς κεχρωματισμένων ἐπιγραμμάτων, ἅτινα ὡς προσκύνῃσιν οὕτως εἰπεῖν καὶ χάριν ἀναμνήσεως προσήνεγκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα, συνειλεγμένα ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ, ὅπερ ἀτελῶς μόνον περιῆλθε μέχρις ἡμῶν (*de spectaculis*). Τρία ἐξ αὐτῶν χρησιμεύουσιν ὡς εἰσαγωγὴ εἰς τὸ ὅλον βιβλίον. Εἰς ὕψος ὑπερβολικὸν ἐγκωμιάζει τὸ κτισθὲν ἀμφιθέατρον, ὡς ὑπερβαῖνον κατὰ τὴν λαμπρότητα τὰ μέγιστα θαύματα τοῦ κόσμου (1). Ἡ Ῥώμη ἀπεδόθη νῦν εἰς ἑαυτήν· ὅπου ἄλλοτε ὁ χρυσοῦς αἶκος τοῦ Νέρωνος μὲ τοὺς εὐρεῖς τοῦ κήπους κατεβρόχθιζε τὴν πόλιν, ἐκεῖ τώρα διασκεδάζει ὁ λαὸς (2). Πόσον ποικίλος εἶναι ὁ συνωστισμὸς τῶν θεατῶν ἐκ πάντων τῶν θινῶν, οἵτινες ἂν καὶ λαλοῦντες διαφόρους γλώσσας ὁμοφώνως ὅμως ἀνομολογοῦσιν ἑαυτοὺς τέκνα τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος! (3). Ἐρχεται κατόπιν ἡ σειρὰ τῶν ποικίλων θεαμάτων, ἀπὸ τῆς τιμωρίας τῶν μισητῶν καταδοτῶν, τὰ πάντα δὲ ὡς καὶ αὐτὰ τὰ ἀπαισιώτατα μετὰ κατανύξεως καὶ διὰ τῶν συνήθων ὑπερβολῶν ἐγκωμιάζονται ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς λαμπρότητος. Διότι τοῦτο εἶναι ἀκριβῶς τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ πανηγυρικοῦ ὕψους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅτε δὲν ἤρκοῦντο οἱ ἄνθρωποι θέτοντες τὸ θαυμαζόμενον πρᾶγμα εἰς ἴσῃν μοῖραν πρὸς τὸ λαμπρότατον γνωστὸν τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἀλλ' ἐκήρυττον ὅτι ὑπερβαίνει κατὰ τὴν λαμπρότητα πᾶν ὅ,τι ἤθελέ τις φαντασθῇ. Καὶ αὕτῃ δὲ τῶν αὐτοκρατόρων ἡ λαμπρότης πρέπει νὰ ὑπερτερῇ εἰ δυνατόν καὶ

τὴν τοῦ Διὸς· τῆς τῶν μυθολογικῶν ἡρώων πάντως εἶναι ὑπερτέρα. Καὶ τὰ θαυμάσια δὲ τῆς μυθολογίας ἐπισκιάζονται ὑπὸ τῶν συγχρόνων κατορθωμάτων. Ὁ θηριομάχος Καρποφόρος λόγου χάριν ὑπερβαίνει κατὰ τοὺς ἄθλους τὸν Ἡρακλέα (27) καὶ κατὰ τὴν θηρευτικὴν εὐκλειαν τὸν Μελέαγρον (15). Ὁ μῦθος τοῦ Ὀρφέως καὶ ὅσα λέγονται περὶ τῆς γοητευτικῆς δυνάμεως τῆς λύρας του καὶ τὰ περὶ τοῦ οἰκτροῦ θανάτου του, παριστάνοντο αὐτοῦσια δι' ἐνὸς φορητοῦ διακόσμου καὶ ἐφαίνετο ὁ Ὀρφεὺς κατακρεουργούμενος ὑπὸ ἄρκτου (21). Μία ὡς ἐγκυμονοῦσα, ἥτις γεννᾷ τὸ νεογνὸν αὐτῆς ἐληθεῖσα ὑπὸ λόγχης, τετράκις ἐμπνέει τὸν ποιητὴν (12-14). Ὅτε δὲ χονδρὸς ἐλέφας ὑποκλίνεται ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος, ἀναφωνεῖ ὁ Μαρτιάλιος ὅτι δὲν ἔγινε τὸ πρᾶγμα διότι ἦτο δεδιδαγμένος πρὸς τοῦτο ὁ ἐλέφας, ἀλλὰ διότι ὀρμεμφύτως ἐκινήθη εἰς προσκύνησιν.

Οὐδεμία τοῦ ἔτους ὥρα ἦτο τόσον πρόσφορος εἰς τὸ νὰ παράγῃ κομψὰ προϊόντα ἢ ἐλαφρὰ ποιήσεις, ὅσον ὁ δεκέμβριος μῆν, καθ' ὃν ἐωρτάζοντο χαρμωσύνως τὰ Σατουρνάλια. Τῆς φαιδρᾶς ταύτης ἑορτῆς, ἥτις ἀπὸ Καλιγόλα διήρκει ἐπὶ πέντε ἡμέρας, τὸ κυριώτατον μέρος ἦσαν τὰ διδόμενα δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ γεύματα. Ἐγίνοντο τότε ἀμοιβαῖαι προσκλήσεις, ἐπειδὴ δὲ δὲν ἦτο δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ συναθροίζωσι περὶ τὴν τράπεζάν των ὁλόκληρον τὸν κύκλον τῶν γνωρίμων, ἐξεδήλουν τὴν καλὴν αὐτῶν διάθεσιν πέμποντες τοῦλάχιστον ὡς δῶρον γευστικόν τι φάγημα πρὸς τοὺς μὴ καλουμένους, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχε συνήθεια νὰ πέμπωνται μετὰ τὸ πρῶτον γεῦμα πρὸς τοὺς ξένους παντοειδεῖς κατὰ τὰς ἐξῆς ἡμέρας ζωοτροφίαι (ὄρνιθες, ὡὰ, ὀπωρικά, λάχανα καὶ τὰ παρόμοια), τὰ καλούμενα ξένια. Ὅπως δὲ οἱ ζωγράφοι οἱ τὰ τοιαῦτα ζωγραφοῦντες (τὰ ὀνομάζομεν νῦν διὰ τῆς γαλλικῆς φράσεως *natures mortes*) ὠνόμαζον ξένια καὶ τὰ ζωγραφήματά των, διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης ὀνόματος ἐχαράκτηρίσθησαν καὶ τὰ μικρὰ ποιήματα, ἅτινα συνώδευον ἢ ἐξήγουν τὰ γευστικά ἐκεῖνα δῶρα, ἥτοι τὰ ξένια. Δὲν ἦσαν ὁμῶς

πάντες ικανοὶ νὰ συντάττωσι τοιαῦτα ἀπαραίτητα ποιήματα καὶ μάλιστα κομψά. Ὅθεν τεχνίτης τῶν τοιούτων στίχων τόσον ἐπιτήδειος καὶ εὐτράπελος, ὅπως ἦτο ὁ Μαρτιαλῖος, ἦτο περιζήτητος ἵνα ικανοποιῇ τὴν κοινωνικὴν ταύτην ἀνάγκην, καὶ ἡναγκάζεται νὰ ἔχῃ πάντοτε ἐτοίμην μεγάλην προμήθειαν ξενίων. Μετὰ τὸ αἶσιον τέλος τοῦ πολέμου τῶν Χάττων (84), ἔκρινε κατάλληλον τὴν περίστασιν νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸν Τρύφωνα, τὸν γνωστὸν ἐκδόστην τοῦ Κοιντιλιανοῦ, τὴν ἔκδοσιν μιᾶς συλλογῆς τοιούτων ποιημάτων πρὸς πώλησιν, ἣτις ἀπετέλεσε ἐν μικρὸν βιβλίον. Ἐγίναν δὲ δύο εἶδους ἀντίγραφα, καλύτερα, πωλούμενα πρὸς τέσσαρας σσητερτίους (μίαν δραχμὴν περίπου) καὶ προστυχότερα, πρὸς δύο. Ὅσοι δὲ δὲν εἶχον ἄφθονα τὰ μέσα, ἐχρησιμοποιοῦν τὴν συλλογὴν ταύτην τοῦ Μαρτιαλίου καὶ ὡς δῶρον κατὰ τὰ Σατουρνάλια. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει πλὴν τριῶν εἰσαγωγικῶν ποιημάτων, ἑκατὸν εἰκοσιτέσσαρα μεμονωμένα δίστιχα, ἐξάμετρα καὶ πεντάμετρα κατὰ τὸ πλεῖστον, ἅπαξ δὲ μόνον (81) ἔχουσι κατ' ἐξαίρεσιν παρεμβληθῇ δύο χωλίαμβοι καὶ δύο ἐνδεκασύλλαβα¹⁾. Ἡ δὲ κατάταξις αὐτῆς εἶναι μέχρι μὲν τινος βαθμοῦ συστηματικὴ, καὶ τρόπον τινὰ ἐκπροσωπεῖ πλήρη ἀποθήκην διὰ πάσας τὰς ἀπαιτήσεις καὶ πάντα τὰ φαγητὰ πλουσίου γεύματος. Ἀρχίζει δὲ ὁ ποιητὴς δι' ἐνὸς διστίχου εἰς τὸν λιβανωτὸν (tus). «Δός, λέγει, λιβανωτὸν τῷ Διί, ἵνα βραδὺς ἄρξῃ ὁ Γερμανικὸς (Δομιτιανὸς) τῆς αἰθερίας αὐλῆς, ἐπὶ μακρὸν δὲ χρόνον τῶν γαιῶν». Ἐπονται κατόπιν δίστιχα ἀναφερόμενα εἰς καρκεύματα, ὄσπρια, δημητριακοὺς καρπούς, λάχανα, καὶ ὅσα χρησιμεύουσιν ὡς προδόρπια (gustatio), οἷον παντοειδεῖς καρπούς, τυρόν, δριμέα λιχνεύματα καὶ τὰ ἀναπόφευκτα ὡά. Ἐπειτα ἔρχονται ἐλαφρότερα φαγητά, κρέατα πτηνῶν, θαλασσινά, κυνήγιον, ἐμβάσματα καὶ μέλι. Ἐν τέλει δὲ ἀναφέρονται οἶνοι, ἀλοιφαί, καὶ ῥόδα, ἅτινα χάριν τοῦ αὐτοκράτορος φύονται καὶ τὸν χειμῶνα

¹⁾ Ἡ συλλογὴ αὕτη ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Ξένια* (Xenia) ἀποτελεῖ τὸ δέκατον τρίτον βιβλίον τῶν Ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρτιαλίου (σελ. 307 — 320 τῆς στερεοτ. ἐκδ. τοῦ Schneidewin). Σ. Μ.

(127), διότι ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἄρχεται καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα καταλήγει ὁ στέφανος τῶν Ξενίων. Τὰ δίστιχα ταῦτα οὐδεμίαν ἄλλην ἔχουσιν ἀξίωσιν, εἰ μὴ νὰ παρουσιάζωνται μόνον ὡς ἀφελῆς παιδιὰ χάριν τῶν ἐορτῶν. Ἀπὸ πάσης μυκτηριστικῆς κριτικῆς ῥητῶς προφυλάσσεται ὁ συγγραφεὺς, διότι πᾶσα κατὰ τῶν τοιούτων ποιημάτων κριτικὴ εἶναι αὐτόχροημα ἀνυπόστατον πρᾶγμα, ἀφ' οὗ θὰ διηυθύνετο ἐναντίον τοῦ μηδενός (2). Εἶναι ἀπλαῖ τῶν πραγμάτων ἐπιγραφαί, ὧν ἡ χάρις συνίσταται μόνον εἰς τὴν ποικιλίαν κομψῶν τρόπων ἐκφράσεως. Μετρία εἶναι ἡ εὐφυΐα, ἣν ὁ συγγραφεὺς δαπανᾷ, καθὼς καὶ ἡ ἀστειολογία του, τὸ ὕφος του ὅμως εἶναι πάντοτε στρογγύλον καὶ χαρίεν. Μεταξὺ τῶν τετραπόδων τὸ βραβεῖον λαμβάνει ὁ λαγῶδς καὶ μεταξὺ τῶν πτηνῶν ἡ κίχλη (92). Στέφανος κιχλῶν φαίνεται προτιμότερος εἰς τὸν ποιητὴν, ἢ στέφανος ἐκ ῥόδων ἢ νάρδου πολυτίμου (51). Ἐὐν ἐρωτᾷς, λέγει, ἀπὸ τίνος ὑπάτου χρονολογεῖται ὁ Φαλερνὸς οἶνος, δὲν ὑπῆρχε τότε ὑπάτος (111), ὥστε, ἂν θέλῃ τις νὰ πιστεύσῃ τὸν ποιητὴν, ὁ οἶνος ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων, ὅτε δὲν ὑπῆρχον ἀκόμη ὑπάτοι. Ἐπαινεῖται ἡ ποιότης καὶ ἡ προέλευσις παντοειδῶν καλῶν πραγμάτων. Διὰ τὴν γνησιότητα τοῦ οἴνου τῆς Οὐιέννης ἐγγυᾶται τὸ ὄνομα ἐκείνου, ὅστις τὸν ἔπεμψεν ἐκεῖθεν (107). Εὐγενὲς νέκταρ (μέλι) ἔπεμψεν ἐκ τῶν δασῶν τῆς Παλλάδος ἡ μέλισσα τοῦ Ὑμηττοῦ (104). Ἐν ἀποστολῇ ταπεινῶν ὀρνίθων προστίθεται ἡ δικαιολογία· « Ἐὰν εἶχον μελεαγρίδας ἢ φασιανούς, θὰ σοὶ ἔπεμπον, τῶρα ὅμως ἀρκέσθητι εἰς τὰς ὀρνίθας τῆς αὐλῆς μου (45) ». Συνιστῶνται αἱ γογγύλαι, διότι γογγύλας τρώγει συνήθως καὶ ὁ Ῥωμύλος ἐν τῇ οὐρανῷ (16). Τὸ λουκάνικον συνιστᾷ ἑαυτὸ ὡς τέκνον Πικεντίνης ὑός, εἶναι δὲ τὰ λουκάνικα κάλλιστος στέφανος τῆς πολέντας (35). Ὁ κάπρος παραβάλλεται πρὸς τὸν Αἰτωλικὸν ἐκεῖνον, ὅστις ἡρῆμωνέ ποτε τοὺς ἀγροὺς τοῦ Διομήδους (93), ἡ ἔλαφος ὑπενθυμίζει τὴν τοῦ Κυπαρίσσου παρ' Ὀβιδίῳ ἢ τὴν τῆς Σιλβίας ἐν τῇ Αἰνείαδι (96). Ὁ φασιανὸς διηγεῖται, ὅτι κατὰ πρῶτον ἐκόμισεν

αὐτὸν ἢ Ἀργῶ ἀπὸ τοῦ Φάσιδος ποταμοῦ (72). Τὸ ὀστρείδιον ὁμολογεῖ ὅτι πρὸ ὀλίγου ἔφθασε μεθὺν ἐκ τοῦ Λουκρίνου κόλπου τῶν Βαϊῶν, καὶ τώρα διψᾷ διὰ τὸ εὐγενὲς ἔμβλαμμα, τὸ γάρον (82). Ἡ ἀνάμιξις τοῦ πολυτίμου τούτου καρυκεύματος μετὰ ὣν, περιγράφεται εἰς γευστικώτατον ὕψος (40). Τίθενται δὲ καὶ προβλήματα (14): «Εἰπέ μοι, διὰ τί τὰ μαρούλια τρώγομεν τώρα κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ γεύματος, ἐν ᾧ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πάππων ἐτρώγοντο εἰς τὸ τέλος (ιδ. τόμ. Β' σ. 576); » Ὡς πρὸς τὸ σκόροdon δίδει ὁ ποιητὴς τὴν συμβουλὴν, ὅταν τρώγῃ τις αὐτὸ νὰ ἀσπάζεται μόνον μὲ κλειστὸν στόμα (18). Ἡ ἀλοιφή πάλιν δίδει εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν νὰ συμβουλευσῇ, ὅτι δὲν πρέπει ὁ οἶνος νὰ ἀφίνηται εἰς τοὺς κληρονόμους (126). Εὐρίσκει δὲ εὐκαιρίαν ὁ Μαρτιάλιος νὰ κάμνῃ καὶ αὐλικά φιλοφρονήματα. Ἐν τῇ περὶ τῶν χηνῶν διστίχῳ λέγει «τὸ πτηνὸν τοῦτο ἔσωσε τὸν Ταρπήιον ναὸν τοῦ Βροντησίου Διός. Θαυμάζεις; Δὲν εἶχεν ἀκόμη οἰκοδομήσῃ αὐτὸν θεός (74) ». Δηλαδή δὲν εἶχεν ἀκόμη οἰκοδομήσῃ αὐτὸν ὁ Δομιτιανός, ὁ ἐν ἔτει 82 ἀποπερατώσας τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλίου Διός. Ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τοῦ στεφάνου (4 καὶ 127) ἀναφέρονται εἰς τὸν Καίσαρα.

Συγχρόνως σχεδὸν πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν Ξενίων (τὸ πολὺ ἐν ἔτος βραδύτερον), ἐδημοσιεύθη καὶ δευτέρα συλλογὴ ἀποτελοῦσα ὅμοιον πρὸς τὴν πρώτην βιβλιάριον. Κατὰ τὰ Σατουρνάλια ἐγίνοντο ἐν ἰδιωτικαῖς συναναστροφαῖς λαχεῖα, ἐδίδοντο δὲ εἰς τοὺς κεκλημένους δῶρα διὰ λαχνοῦ. Τὰ δῶρα ταῦτα ὀνομάζονται δι' ἐλληνικῆς λέξεως *apophoreta* ἤτοι ἀποφόρητα, τὰ ὅποια δηλαδή οἱ κεκλημένοι ἠδύναντο νὰ ἀποφέρωσι μεθ' ἑαυτῶν. Ἐκαστος τῶν ἐξαγομένων κλήρων περιεῖχεν ὁδηγίαν περὶ τοῦ κερδαινομένου πράγματος, ἐνίοτε δὲ ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ἢ ὁδηγία ἀνεφέρετο εἰς δύο συγχρόνως δῶρα τοῦ αὐτοῦ μὲν εἵδους, ἀλλὰ διαφόρου ἀξίας. Συνέταξε λοιπὸν ὁ Μαρτιάλιος τοιαύτας ὁδηγίας εἰς ὑπερδιακόσια δίστιχα (ἐξάμετρα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ πεντάμετρα, ἅπαξ δὲ καὶ κατ' ἐξαίρεσιν ἐνδεκασύλλαβα), αἵτινες περιγράφ-

φουσι τὰ διάφορα δῶρα ¹⁾. Κατὰ ῥητὴν ἐντολὴν τοῦ συγγραφέως (1, 5 ἐξ.) ἔχουσι τὰ δίστιχα ταῦτα καταταχθῆ ὁῦτως, ὥστε ἐναλλάξ νὰ ἀνταποκρίνωνται πρὸς ἓν πλούσιον καὶ ἓν πενιχρὸν δῶρον, πρὸς ἓνα λύχνον λόγου χάριν ἐκ Κορινθιακοῦ χαλκοῦ καὶ πρὸς ἓνα ξύλινον (43. 44), πρὸς ἓνα ψιττακὸν καὶ ἓνα κόρακα (73. 74.), πρὸς δακτυλίδια καὶ πρὸς μίαν δακτυλιδιοθήκην (122. 123). Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀντικειμένων εἶναι τόσον ἄφθονος, ὥστε ὁ ἀναγνώστης οἰοεῖ ἔχει πρὸ αὐτοῦ ὁλόκληρον ἔκθεσιν Ἀγορᾶς παντοειδῶν τῆς καθημερινῆς χρήσεως καθὼς καὶ τῆς λεπτοτάτης πολυτελείας πραγμάτων, ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς ὀδοντογλυφίδος ἢ τοῦ κτενίου, μέχρι τῶν χρυσῶν ἢ μαρμαρίνων ἀγαλμάτων καὶ μέχρι ἀκόμῃ ζωντανοῦ δούλου. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐδῶ μία συστηματικὴ τῶν διαφορῶν πραγμάτων κατὰ τάξεις κατὰ κλάδους ἢ ὁμάδας ὁμοειδῶν ἀντικειμένων. Χωριστὰ δηλαδὴ ὑπάρχουσι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν γραφικὴν ὕλην, τὰ παιγνίδια, τὰ ἀντικείμενα τοῦ καλλωπισμοῦ, τὰ τοῦ λουτροῦ, τῆς παλαίστρας, τοῦ φωτισμοῦ (λύχνοι κτλ.) τὰ παντοειδῆ οἰκιακὰ σκεύη, ἐπιπλα, δοχεῖα, ἱμάτια, ὄργανα μουσικά, ἀγάλματα (ἀντὶ τῶν κατὰ τὰ Σατουρνάλια συνήθως διδομένων κουκλῶν), βιβλία, καὶ ἐπὶ τέλους ζωντανὰ σώματα δούλων ἢ ζώων. Κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν μόνον ἐπὶ πολλοὺς τινες μεταθέσεις καὶ παρήχθησαν χάσματα, ὥστε ἀπεχωρίσθησαν μὲν φύσει πρὸς ἄλληλα σχετικὰ δίστιχα, ὅπως δὲ παρελείφθησαν ἄλλων τὰ πάρισα. Τοῦναντίον δὲ ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ σπανίως ἔδωκε διπλῆν (ἅπαξ δὲ καὶ τριπλῆν) ἐπιγραφὴν εἰς τὸ αὐτὸ δίστιχον. Ἡ ποικιλία τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἰδιορρυθμία αὐτῶν ἔδωκαν εἰς τὸν ποιητὴν ἀφορμὴν νὰ ἐπιδείξῃ πλειότεραν γονιμότητα εὐρέσεων ἢ ἐν τῇ συλλογῇ τῶν Ξενίων. Τὸ δρέπανον (34) τὸν κάμνει νὰ ὑμνῇ τὴν ἀσφαλῆ εἰρήνην (ἥτις ἐπὶ πολλοὺς μετὰ τὸν ἐν ἔτει 84 πόλεμον τῶν Χάττων), διότι τὸ ὄργανον τοῦτο μετέστη ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ μαχητοῦ εἰς τὴν τοῦ

¹⁾ Ἡ συλλογὴ τῶν Ἀποφορητίων ἀποτελεῖ τὸ δέκατον τέταρτον διδύλον τῶν Ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρτιαλίου, ἔρχεται δηλαδὴ εὐθὺς μετὰ τὰ Ξένια. Σ. Μ.

γεωργού. Μικρὸν ἀγγεῖον κατεσκευασμένον ἐκ κέρατος ῥινόκερω-
τος (53) παρουσιάζεται ὡς αὐτὸ τὸ θηρίον, ὅπερ ἐπ' ἐσχάτων (ἐν
ἔτει 80) ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἀνέρριψεν ὡς σφαῖραν ἕνα ταῦρον (Πρβλ.
lib. spectae. 9 καὶ 22) ¹⁾. Μία χρυσῇ Νίκη προσφέρεται εἰς τὸν
αὐτοκράτορα ὡς νικητὴν τοῦ Ῥήνου (ἔθεν ἀπεκόμισεν ἐν ἔτει 84
τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ Γερμανικοῦ) ἄνευ κλήρου, προστίθεται δὲ καὶ
πρόποσις ὑπὲρ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ (170). Ὁ ψιττακὸς (73) πε-
ριμένει νὰ διδαχθῇ ὑπὸ τοῦ μέλλοντος κυρίου του νὰ ὁμιλῇ, ὁρ-
μευφύτως μόνον ἔμαθε νὰ λέγῃ· Καῖσαρ, χαῖρε (Caesar, have)!
Μία μάστιξ δίδει ἀφορμὴν πρὸς χλεύην τῆς ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ
πορφυρᾶς φατρίας (55). Τὰ δακτυλίδια (122) ὑπενθυμίζουσιν εἰς
τὸν Μαρτιάλιον τοὺς καλοὺς ἐκείνους καιροὺς, ὅτε γενναιόδωροι
προστάται ἀπένεμον πρὸς τοὺς προστάτας των τὸν δακτύλιον τοῦ
ἱππέως (μετὰ τῆς σχετικῆς, ἐννοεῖται, περιουσίας). Ὁ λύχνος
τοῦ κοιτῶνος (39), ὁ ἔμπιστος τῆς γλυκείας κλίνης, ὑπόσχε-
ται τελεῖαν σιωπὴν. «Τοῦ ἀμαρτήσαντος δούλου, λέγει ἀλλαχοῦ,
μὴ διασεισῇς διὰ τῆς πυγμῆς τοὺς δδόντας, δὸς εἰς αὐτὸν νὰ φάγῃ
τὴν κόπτην (σκληρότατον ζυμαρικὸν γλύκισμα), τὴν ὁποίαν σοὶ
ἔπεμψεν ἡ ἑνδοξὸς Ῥόδος (68)». Ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν περὶ τῆς τη-
βέννου (toga) διστίχων (125) ἔρχεται ἀναποφεύκτως εἰς τὸν νοῦν
τοῦ ποιητοῦ ἡ salutatio, ὁ πρωῒνός χαιρετισμὸς τῶν πελατῶν
πρὸς τοὺς προστάτας καὶ τὸ ἐπίδομα, τὸ ὅποιον οὗτοι ἐν καλα-
θίοις ἔδιδον πρὸς τοὺς πελάτας (sportula). Ὁ κώδων (163) ὑπεν-
θυμίζει τὸ σημεῖον, δι' οὗ ἀγγέλλεται ἡ ὥρα τῆς εἰσόδου εἰς τὰ
δημόσια βαλανεῖα. Ἀγαλμάτιον ἐξ ὀπτῆς γῆς, τὸ ὅποιον παρι-
στάνει ἄνθρωπον κυφόν, ἄγει τὸν συγγραφεὰ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι
ὁ Προμηθεὺς θὰ ἐπλάσε τοιαῦτα τέρατα ἐν τῇ μέθῃ τῶν Σατουρ-
ναλίων (182). Εἰς ἓν ἀντίγραφον τοῦ Λουκανοῦ ἐπέγραψε διστί-
χον (194), ἐν ᾧ φαίνεται αὐτὸς ὁ Λουκανὸς λέγων· «Τινὲς νομί-
ζουσιν ὅτι δὲν εἶμαι ποιητῆς, ἀλλ' ὁ βιβλιοπώλης, ὅστις μὲ πω-

1) Τὸ βιβλίον τῶν θεαμάτων (liber spectaculorum) προτάσσεται τῶν 14 βι-
βλίων τῶν Ἐπιγραμμάτων. Ἰδ. ἐκδ. στερεότυ. Schneidewin σελ. 1-8. Σ. Μ.

λεῖ, λέγει ὅτι εἶμαι». Τὸν στενογράφον (notarium) ἐπαινεῖ (208) ὅτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ τρέχει ταχύτερον τῆς γλώσσης τοῦ λαλοῦντος, οὕτινος σημειώνει τοὺς λόγους. Τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἴσως προέκειτο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ Εἰς καρδίαν βοὸς ἀναφερόμενον δίστιχον (219), δι' ἑνὸς ἀστεϊσμοῦ, ὃν εἰς ἑαυτὸν ἀποτείνει ὁ συγγραφεύς. «Πτωχὲ δικηγόρε, ὅστις γράφεις ποιήματα, ἐξ ὧν οὐδὲν ἔχεις κέρδος, λάβε μίαν καρδίαν, ἢ οὐ καρδίαν ἔχεις».

Εἶχεν ἤδη γίνῃ τόσον γνωστὸς ὁ Μαρτιάλιος, οἱ δὲ στίχοι του ἦσαν τόσον περιζήτητοι (1,1), ὥστε ὁ κερδοσκοπὸς βιβλιοπώλης Κόϊντος Πόλλιος Βαλεριανὸς συνέλεξε καὶ τὰ παλαιότερα νεανικὰ δοκίμια τοῦ δημοφιλοῦς ἐπιγραμματοποιοῦ καὶ τὰ ἐξέδωκεν (1,113). Οἱ δὲ φίλοι του παρεκίνουν αὐτὸν (2,6) νὰ συλλέξῃ καὶ νὰ ἐκδώσῃ καὶ τὰ νεώτερα ἄνθη τῆς εὐφυΐας του, ἅτινα διεσπαρμένα περιεφέροντο ἀνά τὸν κοινωνικὸν κόσμον. Τὸ δὲ πρᾶγμα ἐφαίνετο τόσῳ μᾶλλον κατεπεῖγον, ὅσον εἶχον ἤδη ἀρχίσῃ διάφοροι νὰ ἐκδίδωσιν ὡς ἰδικὰ τῶν ἔργα (1,52 καὶ 63), ὅσα φύλλα τοῦ Μαρτιαλίου ἐκ συμπτώσεως εἶχον περιέλθῃ εἰς τὴν κατοχὴν αὐτῶν. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἦτο συχνάκις ἡ τύχη τῶν οὕτω περιφερομένων ποιημάτων, ἀποδεικνύει ἡ συμβουλή, ἣν δίδει πρὸς τινὰ ἐκ τῶν φίλων του ποιητῶν ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος (Ἐπιστ. 2,10,3). Ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἵτινες ἐνόμιζον ὅτι ἀγοράζοντες ἐν ἀντίγραφον, ἀπέκτων ἤδη δι' αὐτοῦ καὶ δικαιώματα συγγραφέως (1,66 καὶ 72. 2,20). Εἰς τοιοῦτος λογοκλόπος, ὅστις μάλιστα κακῶς ἀνεγίνωσκε τὰ ἀλλότρια ἔργα (1,29 καὶ 38), εἶχε τὴν θρασυτητα νὰ ἐκδώσῃ ἐπ' ὀνόματί του ὁλόκληρον βιβλίον, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἶχον γραφῇ ὑπὸ τοῦ Μαρτιαλίου, πλὴν μιᾶς σελίδος, ἧς ἡ ἐλευσιότης ἤλεγχε τὸν κλέπτην (1,53).

Ἐνεκα τῆς γραμματειακῆς ταύτης λωποδυσίας, ὁ ποιητὴς ἐθεώρησεν οὕτως εἰπεῖν ἑαυτὸν ἠναγκασμένον νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν τῶν ποιημάτων του, ἵνα ἐξασφαλίσῃ οὕτω τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ἰδιοκτησίαν. Ἐδημοσίευσεν λοιπὸν ἀμέσως, ὡς φαίνει-

ται, διπλοῦν τόμον, ὅστις ἐξεδόθη καὶ πάλιν βραδύτερον διηρημένος εἰς δύο χωριστὰ βιβλία (1 καὶ 2). Ἡ συλλογὴ αὕτη, ἔργον ἄνευ ἀξιώσεων, ἐπωλεῖτο (περὶ τὸ ἔτος 85, κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τὸ ὁποῖον μεσολαβεῖ μεταξὺ τοῦ πολέμου τῶν Χάτων καὶ τοῦ τῶν Δακῶν) εἰς τομίδιον γεγραμμένον ἐπὶ μεμβράνης ἐν τῷ βιβλιοπωλείῳ τοῦ ἀπελευθέρου Σεκούνδου (1,2) καὶ ἐν κομφῶ κυλίνδρῳ παρὰ τῷ βιβλιοπώλῃ Ἀτρέκτῳ (1,117). Ὁ συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ὅτι ὄχι ἄνευ δισταγμῶν ἐκδίδει τὰ ποιήματά του. Φοβεῖται τὰς ἐπικρίσεις. Νέοι, γέροντες καὶ παῖδες, λέγει, ἔχουσιν ἐν Ῥώμῃ μύτην ῥινοκέρωτος. Μετὰ τὰς ὑπερβολικὰς ἐπιδοκιμασίας, ἔρχεται ἀφειδῶς τὸ σκῶμμα (1,3,5 ἐξ.). Προνοητικῶς δὲ καθιστᾷ ὑπεύθυνον τὸν ἀντιγραφέα διὰ τὰ σφάλματα (2,8), καὶ δίδει εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἐξῆς γενικὴν περὶ τῶν ἔργων του ὁδηγίαν (1, 16). «Ἐχεις νὰ ἀναγνώσῃς καλὰ, ἔχεις μέτρια, ἔχεις καὶ περισσότερα κακὰ. Ἄλλως δὲν γίνεται βιβλίον».

Ἐθεώρησεν ἀκόμη καλὸν νὰ προτάξῃ τοῦ βίου καὶ πρόλογον εἰς τὸ πεζόν, ὅστις ζητεῖ νὰ προλάβῃ ἐνδεχομένας παρατηρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκφράσεως. Ὁ πρόλογος τοῦ δευτέρου βιβλίου ἀποτείνεται προσωπικῶς πρὸς τὸν φίλον του Δεκιανόν, θέλει δὲ ἀκριβῶς δι' αὐτοῦ νὰ ἐξηγήσῃ ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁ ἀναγνώστης πρόκειται νὰ ἀπαλλαχθῇ παντὸς προλόγου. Εἰς τὴν δημοσίευσιν δὲ ταύτην (τῶν δύο πρώτων βιβλίων), ἤκολούθησαν εἰς τὸ ἐξῆς, κατ' ἔτος περίπου, ἑννέα ἀκόμη βιβλία (ἀπὸ τοῦ τρίτου μέχρι τοῦ ἐνδεκάτου). Τὸ δωδέκατον δημοσιευθὲν τὸ πρῶτον κατὰ τὰ Σατουρνάλια τοῦ ἔτους 95, ἐπεξεργάσθη ὁ Μαρτιάλιος μετὰ τὸ ἐνδέκατον (δημοσ. κατὰ τὸ 96), ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει, ἣτις ἐδημοσιεύθη μόλις μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Τραϊανοῦ (περὶ τὰ μέσα τοῦ 98). Καὶ πολλὰ μὲν τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἀπέβαλεν ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ δευτέρᾳ, τὰ δὲ διατηρηθέντα ἀνεθεώρησε, τὸ δὲ πλεῖστον αὐτῆς μέρος ἦτο ὅλως νέον (10,2). Τυπικὴν ἀφιέρωσιν ἐν σχήματι προλόγου εἰς τὸ πεζόν ἔχει μόνον τὸ ὄγδοον βιβλίον, καὶ δὴ πρὸς τὸν Δομιτιανόν, διότι τὰ πλεῖστα τῶν ἐπι-

γραμμαμάτων στρέφονται περὶ τὴν δόξαν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὡς ἐκ περισσοῦ δὲ καταλήγει τὸ ὄγδοον βιβλίον διὰ μιᾶς ἀβρᾶς ὑποκλίσεως (82). Πρὸς πολλοὺς ὁμῶς ἐκ τῶν φίλων καὶ τῶν προστατῶν του ἔδειξεν ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν ἀποστέλλων ἐν ἡ πλείονα ἐκ τῶν βιβλίων του, τὰ δὲ δῶρα ταῦτα εἶχον κατασταλῆ πολύτιμα, ἔνεκα τῆς προσθήκης ἐμμέτρου προσαγορεύσεως πρὸς ὃν ἀπεστέλλοντο. Οὗτος δὲ ἦτο ὁ τρόπος, δι' οὗ ἐξησφαλίζετο εἰς μὲν τὰ ποιήματα εὐμενὴς ὑποδοχή, εἰς δὲ τὸν συγγραφέα ἡ ἀναγνώρισις, ἧς τόσῃν εἶχεν ἀνάγκην. Μαθὼν ὅτι ἐπῆναι ὁ Δομιτιανὸς τὰ ἔργα του (4, 27), ἐτόλμησε κατὰ πρῶτον (περὶ τὰ τέλη τοῦ 96) νὰ ἀποστείλῃ αὐτῷ τὸ πέμπτον βιβλίον μετὰ προσφωνητικοῦ ποιήματος (1) διὰ τοῦ πραιποσίτου Παρθενίου (6). Δι' ἰδιαιτέρου ποιήματι (5) παρακαλεῖ τὸν αὐτοκρατορικὸν βιβλιοθηκᾶριον Σέξτον νὰ πορίσῃ ἐν τῇ Παλατίνῃ βιβλιοθήκῃ ὀλίγον τόπον εἰς τὰ βιβλία του, παρὰ τὰ ἔργα τοῦ Πέδωνος, τοῦ Μάρσου καὶ τοῦ Κατούλλου. Ἐκ τούτου δὲ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἤδη πέμψῃ ὁ Μαρτιάλιος εἰς τὴν βιβλιοθήκην πάντα τὰ ἕως τότε ἐκδοθέντα ἔργα του. Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑβδόμου βιβλίου (99) παρακαλεῖ τὸν Κρισπῖνον, αὐλικὸν ἔχοντα ἐπιρροήν, νὰ συστήσῃ τὰ ποιήματά του, ἵνα εὐαρέστως ἀναγινώσκονται εἰς τὴν αὐλήν.

Εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον προσετέθη ὁ δὲ γὰρ (70), δι' οὗ τὸ βιβλίον θὰ εὕρῃ τὴν ἡδὺν ἵνα ὑπάγῃ εἰς τὸν λαμπρὸν καὶ φιλόξενον ἀρχοντικὸν οἶκον τοῦ Γαίου Ἰουλίου Πρόκλου. Ἡ περιγραφομένη μακρὰ ὁδὸς πρόκειται νὰ δικαιολογήσῃ τὸν συγγραφέα, ὅστις στέλλει μὲν τὸ βιβλίον του, δὲν μεταβαίνει δὲ ὁ ἴδιος πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ Πρόκλου. Τὸ τρίτον, ὅπερ ἔρχεται ἐκ τῆς Γαλατίας, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ποιητὴν Φαυστῖνον (2) καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον καὶ στενὸν φίλον Ἰούλιον Μαρτιάλιον, μὲ ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν καὶ πρὸς τὴν σύζυγόν του (3). Τὸ τέταρτον πέμπεται πρὸς τὸν Σίλιον Ἰταλικὸν διὰ τὰ Σατουρνάλια τοῦ ἔτους 88 (4, 14) καὶ τὸν Ἀπολλινάριον, οὗτινος κατ' ἐξοχὴν ἐκτιμᾷ τὴν λεπτὴν κρίσιν (4, 86). Πρὸς αὐτὸν δὲ συνιστᾷ ὁ Μαρτιάλιος τὸ ἑβδόμον (26) καὶ

τὸ ἐνδέκατον βιβλίον (15). Πρὸς τὸν Σευῆρον, υἱὸν τοῦ Σιλίου Ἰταλικοῦ, στέλλει τὸ πέμπτον, ἵνα οὗτος ὁμοῦ μετὰ τοῦ Πλινίου (80) ἐπιθεωρήσῃ αὐτὸ (ἄρα πρὸ τῆς δημοσιεύσεως). Τὸ ἑβδόμον λαμβάνει ὁ Καΐσιος Σαβίνος (97) καὶ ὁ δικηγόρος Φοῦσκος (28), μετὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ Σαρματικοῦ πολέμου ἐπέμφθη καὶ πρὸς τὴν νεαρὸν Μαρκελλῖνον (80) καὶ πρὸς τὸν Καικίλιον Σεκοῦνδον (84), οἵτινες εὐρίσκοντο ἀκόμη ἀμφοτέροι ὑπὸ τὰ ὅπλα ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Σαρματῶν. Τὸ ὄγδοον σπεύδει, ἄδετον οὕτως εἰπεῖν ἀκόμη, εἰς Ναρβῶνα πρὸς τὸν τότε δῆμαρχον Ἀρκανόν (72). Τὸ ἔνατον προτρέχει τοῦ συγγραφέως μετὰ τινος συντόμου εἰς τὸ πεζὸν χαιρετισμοῦ πρὸς τὸν Τοράνιον (Πρόλ.), ἐκτὸς δὲ τούτου ἀποτείνεται καὶ πρὸς τὸν ἐν Τολώσῃ Μᾶρκον Ἀντώνιον Πρῖμον (99). Καὶ τὸ δέκατον λαμβάνουσι πλείονες ὁμοῦ, ὁ Μάκρος ὁ κουράτωρ τῆς Ἀππίας ὁδοῦ διὰ τὰ Σατουρνάλια (17), ὁ Πλίνιος (19), καὶ μία δέσποινα σεβαστὴ προφανῶς καὶ φιλόξενος, ἡ Σαβίνη, διατρίβουσα ἐν Ἀτέστῃ (τὸ σημερινὸν Ἑστέ) τῆς Ἰταλίας (93). Ἐνίοτε δὲ γίνονται καὶ μεγαλύτεραι ἀποστολαί. Οὕτω λόγου χάριν ὁ ἥδη μνημονευθεὶς Ἰούλιος Μαρτιάλιος λαμβάνει ὡς δῶρον τῶν Σατουρνάλιων τοῦ ἔτους 92, ἰδιοχείρως διορθωθὲν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀντίγραφον τῶν ἐπτὰ πρώτων βιβλίων (7, 17), ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Κεντυρίων Πούδης (Pudens) ἐζήτησε παρὰ τοῦ ποιητοῦ τοιαύτην ἐπιθεώρησιν τῶν ἔργων του (7, 11). Πρὸς τὸν ὑπατικὸν Λεύκιον Ἀππιον Νωρβανὸν Μάξιμον, τὸν καταστείλαντα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἀντωνίου Σατουρνίνου ἐν τῇ ἄνω Γερμανίᾳ, προσήνεγκεν ὁ Μαρτιάλιος ἅπαντα τὰ ποιήματα (βιβλ. 4—8), ἅτινα εἶχε γράψῃ κατὰ τὸ ἐξαετὲς διάστημα τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ (88—94) (9. 84). Πρὸς δὲ τὸν ἐν δικηγορίᾳ συνάδελφον Ῥεστιτούτον ἐδῶρκε κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων του τὰ δέκα πρῶτα βιβλία (10, 87). Καὶ πρὸς τὸν Σαβῖνον, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἵπομεν, ἔστειλεν εἰς τὴν Ὀμβρικήν πλείονα συγχρόνως βιβλία (9, 58).

Φαίνεται δὲ ὅτι τὰ διάφορα ποιήματα τοῦ Μαρτιαλίου ἀποτείνονται πρὸς τὸ δεῖνα ἢ δεῖνα πρόσωπον ἐκ τῶν τυχαίων ὅλως πε-

ριστάσεων, αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ γραφῶσιν, ἢ δὲ συνήθεια αὕτη διαφαίνεται εἰς ὁλόκληρον τὴν συλλογὴν καὶ προσδίδει εἰς ἐκάστην τοῦ ποιητοῦ παρατήρησιν ἀτομικώτερον οὕτως εἰπεῖν ὕψος, διὰ δὲ τοὺς γινώσκοντας ἐκεῖνας τὰς περιστάσεις, καὶ ἰδιάζουσιν ἴσως σημασίαν. Τὰ βιβλία τῶν ἐπιγραμμάτων, λέγει ὁ συγγραφεὺς, δὲν πρέπει νὰ εἶναι λίαν διεξοδικά· ὁ ἀντιγραφεὺς πρέπει νὰ περατώνῃ ἐντὸς μιᾶς ὥρας ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ὃ δὲ ἀναγνώστης νὰ μὴ καταπονῇται. Παρὰ τὴν τράπεζαν ὁ συμπότης ἅς ἀναγινώσκῃ τὸ βιβλίον ὁλόκληρον πρὶν ἢ ἀρχίσῃ νὰ ἀποψύχῃται ἢ κύλιξ ἢ περιέχουσα τὸν μετὰ θερμοῦ ὕδατος κερασθέντα οἶνον (2, 1). Ὁ Μαρτιάλιος εὐχαριστεῖται νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι μικρὰ τὰ βιβλία του, σπανίως δὲ τῷ ὄντι ἕκαστον βιβλίον περιέχει πλείονα τῶν ἑκατὸν ποιημάτων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ ὀλιγώτερα, οἱ δὲ σύμπαντες στίχοι δὲν ὑπερβαίνουν τοὺς ἑξακοσίους, σπανίως τοὺς ὀκτακοσίους. Εἶναι δὲ ἀνάμικτον ἐκάστου βιβλίου τὸ περιεχόμενον, καὶ τοῦτο πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κόρου. Ἄς δοκιμάσωμεν τῶρα μίαν γενικὴν ἐπισκόπησιν τῶν ποικίλων θεμάτων, περὶ ἃ στρέφονται τὰ Ἐπιγράμματα τοῦ Μαρτιαλίου.

Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔγραψεν ὁ ποιητὴς ἢ ἐξ εἰδικῆς τινος ἀφορμῆς ἢ κατὰ παραγγελίαν, ὡς ἐκ τούτου δὲ ὑπάρχουσιν ἱκανά, ὧν ἡ ὑπόθεσις συμπίπτει πρὸς ἀντιστοίχους *silvas* τοῦ Στατίου. Ἔνεκα δὲ τῆς συντομίας, ἣτις ἐχαρακτήριζε τὴν τεχνοτροπίαν τοῦ Μαρτιαλίου, ἐπεζητεῖτο ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ὅσάκις ἐδίδετο ἀφορμὴ χαρᾶς (γενεθλίων, ἀναρρώσεως, γάμου, ἀποκοπῆς γενειάδος, προαγωγῆς εἰς ἀξιώματα) ἢ πένθους, εἰς κύκλον εὐρύτερον, ἢ ὁ εὐγενέστερος αὐτοῦ σύγχρονος, ὁ Στάτιος. Καὶ πρῶτον μὲν ἔχομεν μεγάλῃν συλλογὴν ἐπιτυμβίων εἰς παῖδας (ἐξαετείς καὶ ἑπταετείς κορασίδας) καὶ νέους ἐκ τῆς τάξεως τῶν δούλων, εὐνοουμένους τῶν κυρίων των, εἰς οὓς καὶ ἀφιερῶνται θερμὸς καὶ ἐνίοτε ὑπερβολικὸς ἐπίλογος. Τοιοῦτοι δὲ οἰκογενεῖς καὶ μετ' ἐπιμελείας ἀνατραφέντες βλαστοί, οὐχὶ σπανίους ἀνεπλήρουν πραγματικοὺς υἱοὺς ἢ θυγατέρας (1, 88. 114. 116). Πρέπει τις διὰ τῆς φαντασίας

νὰ μεταστῇ παρὰ τὸ ἥσυχον μνημα τὸ περιστοιχισμένον ὑπὸ
 ὠραίων κήπων, ἵνα ἀπολαύσῃ ἀληθῶς τοῦ πνεύματος τῶν ἀνα-
 μνηστικῶν ἐκεῖνων στίχων, εἰς οὓς ἐγκαταμιγνύονται ἐνίοτε καὶ
 λεπτοὶ ἀστεῖσμοί. Ἐνθάδε κεῖται παῖς, ὅστις ὥς κουρεὺς εἶχε τό-
 σον ἐλαφρὰν τὴν χεῖρα, ὥς τε ἡ γῆ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐλαφρο-
 τέρα, ὅσον μαλακῶς καὶ ἂν τὸν σκεπάζῃ (7, 52). Ἄλλα ἐπιτύμ-
 βια ἐπιγράμματα ἀναφέρονται εἰς ἀξιωματικούς πεσόντας μακρὰν
 τῆς πατρίδος, παρὰ τὸν Δανούβιον, ἐν Καππαδοκίᾳ, ἐν Αἰγύπτῳ.
 Ὑπάρχει ἐπιτύμβιον μητρὸς πέντε υἱῶν ἐπιζώντων καὶ πέντε θυ-
 γατέρων, ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συγχρόνως ἀποθανόντων, μίμου,
 παντομίμου, ἄρματοδρόμου, θηρευτικῆς κυνός, ἣν ἐφόνευσε κά-
 προς εἰς τὸ κυνήγιον. Ὑπάρχουσι δύο εἰρωνικά, γραΐας φλυάρου,
 καὶ ἄλλου πάλιν γραιδίου.

Πολλὰ ἐπιγράμματα εἶναι περιγραφικὰ ἔργων τέχνης ἢ παν-
 τοειδῶν περιέργων ἀντικειμένων, ἀπὸ ἐνὸς κομματίου ξύλου, ὅπερ
 ἐπιστεύετο λείψανον τῆς Ἀργοῦς, ἢ ἀπὸ ἐνὸς τεμαχίου ἡλέκτρου,
 ἐν ᾧ ὑπῆρχε συμπεπηγμένος μύρμηξ, μέχρι τῆς Ἑρας τοῦ Πο-
 λυκλείτου (ἐν ἀναπαραστάσει) καὶ τοῦ μαρμαρίνου ἀνδριάντος τῆς
 ἐν ἔτει 89 ἀποθανούσης θυγατρὸς τοῦ Τίτου Ἰουλίας. Ἄλλου
 βλέπομεν ὠραῖα ἀγγεῖα μετὰ θαυμασίως ἐξεργασμένων ἀναγλύ-
 φων, προσωπογραφίας συγχρόνων ἢ προγενεστέρων ἀνδρῶν, εἰ-
 κόνα καλῶς ἀνατεθραμμένου κυναρίου, οὔτινος τὰ προτερήματα
 πρὸς τέρψιν πάντων τῶν φιλοκύνων ἐξυμνεῖ ποιημάτιον ἀμιλλώ-
 μενον πρὸς τὸν Πυργίτην τοῦ Κατούλλου, ἱστορικὰς ζωγραφίας,
 ὅπως λόγου χάριν εἶναι ὁ θάνατος τῆς Ἀρρίας καὶ τοῦ Παίτου,
 παραστάσεις μυθολογικὰς, τὸν Φαέθοντα, τὸν Δία μετὰ τοῦ ἀετοῦ,
 εἰκόνας τοῦ Πριάπου καὶ ἄλλα γλυπτὰ ἔργα πρὸς διακόσμησιν κή-
 πων. Παρὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν λίμνην, καθ' ἣν ἦτο ἀπηγορευ-
 μένη ἡ ἀλιεῖα, ἦτο ἰδρυμένον ἄγαλμα τυφλοῦ Λίβυος ἐπαίτου.
 Ὁ Μαρτιάλιος λέγει ὅτι αἰτία τῆς τυφλώσεως αὐτοῦ εἶναι, ὅτι
 παρέβη τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐκείνην διάταξιν. Ἄς ρίπτῃ λοιπὸν ὁ
 διαβάτης τροφὴν εἰς τὰ ἱερὰ ὀψάρια καὶ ἅς ἐξακολουθῇ τὴν ὁδόν

του. Τὸν ὥραιον τοῦτον ἀπαγορευτικὸν πίνακα φαίνεται ὅτι συνέταξεν ὁ Μαρτιάλιος κατὰ παραγγελίαν τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς λίμνης (4, 30).

Τὸ κυριώτατον ὅμως τῆς εὐδοκιμήσεως στάδιον καὶ ὁ πραγματικὸς χαρακτήρ τοῦ ποιητοῦ, συνίσταται εἰς τὸ χάρισμα τῆς παρατηρήσεως, ὅπερ εἶχε, καὶ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του τέχνην εἰς παράστασιν τῆς πραγματικότητος. Ἡ Ῥώμη, λέγει, θὰ ἀναγνωρίσῃ ἑαυτὴν εἰς τὰ ποιήματά του, διότι εἰς αὐτὰ εὐρίσκει τις ὅχι μυθικὰς φαντασίας, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον (8, 3, 10, 4). Ὅ,τι παριστάνουσιν αἱ ἄγριαι τῶν ἡθῶν εἰκόνες, ἃς εὐρύτερον καὶ πληρέστερον ἐφιλοτέχνησεν ἡ σάτιρα τοῦ Ἰουβενάλιου, τὸ ἔχομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰκονισμένον διὰ λεπτῶν γραμμῶν καὶ εἰς τὰ εὐτράπελα τοῦ Μαρτιαλίου ποιήματα. Ὁ ἐπιγραμματοποιὸς στερεοτυποῖ οὕτως εἰπεῖν τὴν παρατήρησιν ἢ τὴν ιδέαν τῆς στιγμῆς. Ὅ,τι φέρει ἡ ἡμέρα καὶ ἡ ὥρα, διεγείρει τὴν προσοχὴν του, καί, ἐὰν νομίζῃ τὸ πρᾶγμα ἄξιον τοῦ κόπου, τὸ χαρακτηρίζει καὶ τὸ ἀποδίδει διὰ μιᾶς ἐπιτυχοῦς λέξεως.

Ἡ χηρὸς κόλαφος δοθεὶς ἐνώπιον μαρτύρων, μοχθηρὰ κακολογία, ἀνέκδοτα, θαύματα ἐνὸς ταχυδακτυλουργοῦ, θεάματα τοῦ ἀμφιθεάτρου, δυστυχήματα, ἀναγράφονται πάντα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ. Ἐξημερωμένος λέων ἀγριεύει αἰφνης ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ κατακρεουργεῖ δύο παῖδας· ἔπρεπε, λέγει ὁ Μαρτιάλιος, νὰ εἶχε μάθῃ παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς λυκαίνης πῶς φέρονται πρὸς τὰ παιδία (2, 75). Αἰχμηρὸς πάγου κρύσταλλος ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τοῦ τόξου ἐνὸς ὑδραγωγείου διετρύπησε τὸν λάρυγγα παιδίου βλέποντος πρὸς τὰ ἐπάνω. Ποῦ λοιπὸν εἶναι τις ἀσφαλὴς ἀπὸ τοῦ θανάτου, ἀφ' οὗ δύναται καὶ τὸ ὕδωρ νὰ σὲ σφάξῃ (4, 18); Ἀλαζὼν ἀπελεύθερος κάθηται ἐπιδεικτικῶς ἐπὶ τῶν πρώτων ἐδωλίων ἐν τῷ θεάτρῳ. Τὸ πρᾶγμα διεγείρει τὴν προσοχὴν τοῦ ποιητοῦ. Τὶ νὰ σημαίνωσι, λέγει, τὰ μικρὰ ἔμπλαστρα, τὰ ὅποια ἔχει ἐπὶ τοῦ μετώπου του; Ἀφαίρεσον αὐτὰ καὶ θὰ ἀναγνώσῃς τὰ δουλικὰ στίγματα (2, 29) ¹⁾.

¹⁾ Μεταξὺ τῶν ἄλλων τιμωριῶν, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέβαλλον εἰς τοὺς ἁμαρτάνοντας δού-

Ἡ νέα περὶ τοῦ θεάτρου διάταξις τοῦ ἔτους 89, καθ' ἣν τὰ δεκατέσσαρα πρῶτα ἐδῶλια προσωρίζοντο διὰ τὴν τάξιν τῶν ἱππέων, ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς πλεῖστα περίεργα ἐπεισόδια, ἅτινα ἔτερπον τὸν χαίρέκακον παρατηρητὴν. Εἰσῆρχετό τις λόγου χάριν ἀλαζών, ὅστις πρὸ μικροῦ ἔκαμνε τὸν μεγιστᾶνα, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ὅμως δικαίωμα νὰ καθίσῃ εἰς τὰ πρῶτα ἐδῶλια, καὶ ἀπεπέμπετο ὑπὸ τοῦ ἀσπλάγχχνου ἐπιθεωρητοῦ καὶ ὠθεῖτο πρὸς τὰ ἔξω κτλ. (5, 8. 14. 22. Πρβλ. καὶ 5, 38.)

Τὰ δικαστήρια καὶ ἡ λέσχη τῶν ποιητῶν, οἱ λόγοι καὶ αἱ ἀπαγγελίαι, τὰ νέα τῆς γραμματείας δημοσιεύματα, παρεῖχον ὕλην πρὸς ἔπαινον ἢ πρὸς σκώμματα. Τὸ ἐπίγραμμα ἐπεῖχε τόπον κριτικῆς. Τόσον εἶναι ψυχρὸς εἰς ἐκ τῶν ῥητόρων τῆς ἐποχῆς, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ψύξῃ θερμὸν λουτρὸν (3, 25). Περὶ ἄλλου, ὅστις ἐντὸς δέκα ὥρῶν ἀρθρῶναι ἐννέα λέξεις· « πόσον, λέγει ὁ ποιητής, εἶναι δυνατὸς εἰς τὴν σιγὴν (8, 7) ». « Διὰ τί, ἐρωτᾷ ἄλλον, ἦλθες νὰ ἀπαγγείλῃς μὲ τὸν λαιμὸν περιτετυλιγμένον δι' ἐρίων; Τὰ ἔρια ἀρμόζουσι κάλλιον εἰς τὰ ὦτά μας (4, 41) ». Ἄλλος πάλιν ἐκ τῶν ῥητόρων ἐζήτηι πάντοτε παρὰ φίλου, ἀφ' οὗ ἤθελε ῥητορεύσῃ, νὰ μάθῃ τὴν ἐντύπωσιν, ἣν εἶχε κάμῃ. Οὐδὲν ἀκούει εὐαρεστότερον τῆς ἀληθείας. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, λέγει ὁ ποιητής, ὅτι δὲν ἀκούεις εὐαρέστως τὴν ἀλήθειαν (8, 76). « Θαυμάζεις μόνον τοὺς παλαιούς, λέγει πρὸς τινὰ Οὐακέρραν, καὶ ἐπαινεῖς μόνον τοὺς ἀποθανόντας ποιητάς. Συγγνώμην ὅμως ζητῶ· δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ ἀποθάνω, ἵνα ἐπαινῶμαι ὑπὸ σοῦ (8, 69) ».

Ὁλόκληρον πινακοθήκην ἔχομεν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν· τὸν ἐπιδέξιον, ὅστις τὰ πάντα ποιεῖ, ἀλλ' οὐδὲν ποιεῖ καλῶς, τὸν μεμφίμοιρον (5, 28), τὸν ἀγοραστήν, ὅστις ἀναστατώνει τὸ ἐμπορικὸν λεπτομερῶς ἐξετάζων τὰ πάντα καὶ ἀπέρχεται ἔπειτα παραλαβὴν εὐτελέστατον ἐμπόρευμα (11, 32), τὸν πάνσοφον (9, 53),

λους, ἦτο καὶ νὰ στήσωσιν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν ἢ τὸ γράμμα F (= fur ἢ fugitivus, κλέπτης ἢ φυγάς) ἢ ἄλλο τι ἢ καὶ δὴν λείψιν. Ὅμοιοι ἦσαν οἱ στιγματισταί (σημαδευμένοι μὲ καυμένον σίδηρον) δοῦλοι παρὰ τοῖς Ἑλλησιν. Σ. Μ.

τὸν μυστηριώδη (1,89), τὸν φλύαρον (3,64), τὸν φορτικόν, ὅστις ἐννοεῖ νὰ ἀσπάζεται τοὺς πάντας (11,89), τὸν κόλακα (12,72), τὸν ἐραστὴν ἀρχαιοτήτων (8,6), τοὺς κληροθῆρας (11,55) καὶ τὸν διαθέτην, ὅστις πρὸς τὸ παρὸν ἐκμεταλλεύεται τὴν μωρίαν τῶν ἐπιδιωκόντων τὴν κληρονομίαν του, καὶ προφασίζεται λόγου χάριν ὅτι πάσχει ὑπὸ διαλειπόντων πυρετῶν, ἵνα τῷ στέλλωσι καλὰ φαγητὰ (2,40).

Πλειότερον μαστιγώνει ὁ συγγραφεὺς τὴν φιλαργυρίαν, διότι τοῦτο τὸ ἐλάττωμα εἶναι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μισητὸν εἰς τὸν πτωχὸν ποιητὴν τὸν ἐξαρτῶμενον ἐκ τῆς ἐλευθεριότητος τῶν πλουσιῶν. Οὕτω λόγου χάριν ὁ Ναίβολος ἔχει πλήρη λαμπρῶν ἱματίων τὴν ἱματισθήκην του· ὅλ' ἡδύνατο δι' αὐτῶν ὁλόκληρον φυλὴν νὰ ἐνδύσῃ, καὶ ὅμως οὐδὲ ὀλίγα ῥάκη πορίζει πρὸς τὸν κρυώνοντα φίλον, τὰ ὅποια μάλιστα οὐδὲ κἂν θὰ ἀφήρει ἀπὸ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τοῦ σκώρου (2,46). Ὁ Κάνδιδος ἐπαναλαμβάνει μὲν ἀδιακόπως τὸ τῆς παροιμίας, ὅτι τὰ τῶν φίλων κοινά, πῶς ὅμως ἐφαρμόζει τὸ λόγιον, θὰ ἴδῃς ἂν τὸν παραβάλης πρὸς τὸν ταπεινὸν πελάτην του (2,43). Ὅτε ἦτο πτωχότερος ὁ Καληνός, ἦτο καὶ ἐλευθέριος, ἡῦχοντο δὲ οἱ φίλοι νὰ γίνῃ ἑκατομμυριοῦχος. Κατὰ τύχην ἐκληρονόμησε τὸ ἑκατομμύριον, τώρα δὲ οὔτε εἰς τὸν ἑαυτὸν του διδὲι τι οὔτε εἰς τοὺς ἄλλους· «Εἶθε λοιπὸν νὰ γίνῃς δεκάκις πλουσιώτερος, διὰ νὰ ἀποθάνῃς ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὴν πείναν (1,99)». Ἄλλος πλούσιος παραπονεῖται ὅτι ἔχει χρέη, ἵνα ἀποφεύγῃ τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ ζητῶσι παρ' αὐτοῦ δανεικὰ οἱ φίλοι (2,44).

Ὁ σκοπὸς καὶ τὸ φωτεινὸν σημεῖον τῆς ἡμέρας εἶναι διὰ τὸν πτωχὸν ποιητὴν τὸ γεῦμα εἰς ξένην τράπεζαν. Σκηνὴν κωμωδίας ὑπενθυμίζει ὁ ταλαίπωρος ἐκεῖνος, ὅστις ἀργὰ πλέον καὶ μὲ συνωφρυωμένον τὸ μέτωπον ἀνέρχεται καὶ κατέρχεται τὴν στοάν· τὸ μελαγχολικόν του πρόσωπον ἐλέγχει τραγικόν τι μυστήριον. Ἡ μύτη του ἐγγίζει σχεδὸν πρὸς τὸ ἔδαφος, πλήττει τὸ στῆθός του καὶ τίλλει τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του. Καὶ ὅμως οἱ οἰκεῖοί του

εἶναι καλὰ, οὐδείς ἀπέθανε, τὰ πάντα εἶναι ἐν τάξει. Τί ἔχει λοιπὸν ὁ δυστυχής ; Θὰ γευματίσῃ εἰς τὸν οἶκόν του (2,11). Περιγράφονται αἱ ἀκατάπαυστοι καὶ ὅμως μάταιαι τοῦ τοιούτου παρασίτου περιπλανήσεις (2,14 καὶ 27), ἡ πρόθυμος αὐτοῦ ἐπιδοκιμασία, ὅταν ἀκούῃ τὸν κύριον ἀναγινώσκοντα ἢ ὁμιλοῦντα, πῶς γεμίζει τὸ χειρόμακτρον διὰ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς τραπέζης καὶ παραδίδει αὐτὸ εἰς τὸν δούλον νὰ τὰ ἀποφέρῃ εἰς τὸν οἶκόν του (2,37. 7,20). Προσέρχεται τρεῖς ὥρας ἐνωρίτερον. « Ἐλθὲ κάλλιον τὴν πρωΐαν, διότι εἶναι τώρα πολὺ ἀργὰ διὰ τὸ πρόγευμα (8,67) ». Εἰς προσποιούμενος τὸν εὐγενῆ στενάζει εἰς ἐκάστην πρόσκλησιν, ἀλλ' ὅμως τὴν ἀποδέχεται (2,69). « Ὁ Νασικῆς μὲ καλεῖ πάντοτε, ὅταν ἡξέυρῃ ὅτι ἔχω καὶ ἐγὼ ξένους. Συγγνώμην τρώγω εἰς τὸν οἶκόν μου (2,79) ». Πολλάκις ἐκφράζονται αἱ ταπεινώσεις καὶ ἀπογοητεύσεις τοῦ ξένου. « Χθὲς προσέφερες εἰς τοὺς ξένους σου καλὴν ἀλοιφήν, τὸ ὁμολογῶ, ἀλλ' οὐδὲν ἔδωκας εἰς αὐτοὺς νὰ φάγωσιν. Ὁ μὴ τρώγων καὶ μόνον ἀλειφόμενος, μοὶ φαίνεται ὡς νεκρὸς (3,12) ». Ὁ μετὰ γλισχρότητος φιλοξενηθεὶς ἀποζημιοῦται δι' ὀρεκτικοῦ καταλόγου τῶν λαμπρῶν φαγητῶν, τὰ ὅποια περιέμενε (1,43). Ἡ κατάργησις τῆς χρηματικῆς χορηγίας, ἣτις πρότερον ἐδίδετο κατὰ τὴν πρωϊνὴν ἐπίσκεψιν εἰς τοὺς πελάτας, καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς διὰ ταπεινοτέρας τροφοδοτήσεως παρὰ τὴν πλουσίαν τράπεζαν τοῦ πάτρωνος, ἦτοι τοῦ προστάτου, ἐταπεινώσε κατὰ πολὺ τοὺς τοιούτους συνδαιτημόνας. « Διὰ τί τρώγω ἄνευ σοῦ, ἐν ᾧ τρώγω μετὰ σοῦ ; » ἐρωτᾷ ὁ πελάτης (3,60). « Προσκαλοῦμαι ἄρ' ἄγε διὰ νὰ φάγω ἢ διὰ νὰ φθονῶ ; (4,68) ». Μὲ πικρίαν δὲ ἀνταξίαν σατιρικοῦ ποιητοῦ περιγράφει ὁ Μαρτιάλιος πῶς φέρεται ἐν τῇ τραπέζῃ του καὶ ἐνώπιον τῶν πελατῶν του ὁ μεγαλομανὴς ὁψίπλουτος (3,82).

Μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων σπουδαίαν κατέχουσι θέσιν αἱ ἐπισκέψεις καὶ τὰ δῶρα. Τὸ νὰ ἀμεληθῇ ἢ νὰ λησμονηταί τις εἶναι πρᾶγμα δυσάρεστον, αἱ δὲ μάταιαι αὗται ἐνδείξεις τῆς εὐγενείας καὶ τῆς ἀδωροφροσύνης καθίσταντο ἐν τῇ εὐρυνθείᾳ πό-

λει σὺν τῷ χρόνῳ ἐνοχλητικώτεροι. Ὁ διὰ τριακονταετοῦς σχέσεως λευκανθεὶς ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς φιλίας βετερανὸς ἐθεώρει βαρὺ πρᾶγμα τὸ νὰ ἀκολουθῇ τὸν φίλον του εἰς τὰς ἐπισκέψεις, εἰς ἃς πᾶς πρωτόπειρος ἔπρεπε νὰ ὑποβάλληται (3, 36). Προτείνει ὡς ἀντικαταστάτην τὸν ἀπελεύθερόν του, ὅστις εἶναι καὶ ἐπιδεξιώτερος· ὅ,τι δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ ἀπελεύθερος, ἀναλαμβάνει αὐτός (3, 46). Ὁ φίλος Δεκκιανὸς πολλάκις δὲν ἐδέχετο τοὺς ἐπισκέπτας του προφασίζόμενος ὅτι εἶχεν ἐξέλθῃ ἐκ τῆς οἰκίας. Εἷς ἐκ τῶν ἐπισκεπτῶν τούτων γράφει πρὸς αὐτόν, ὅτι δύο μιλλίων εἶναι ἢ μέχρι τῆς οἰκίας του ὁδός, τεσσάρων δὲ μιλλίων μὲ τὴν ἐπιστροφὴν. «Διὰ νὰ σὲ ἴδω δὲν μοὶ φαίνονται πολλὰ τὰ δύο μίλλια, πολλὰ ὅμως μοὶ φαίνονται τὰ τέσσαρα διὰ νὰ μὴ σὲ ἴδω (2, 5)». Πόσον εὐχάριστον πρᾶγμα εἶναι νὰ ἔχῃ τις φίλον γείτονα, πρὸς ὃν δύναται ἐκ τοῦ παραθύρου νὰ τείνῃ τὴν χεῖρα! «Ἄλλ' ὁ γείτων μου τώρα εἶναι τόσον μακρὰν ἐμοῦ, ὅσον καὶ ὁ ἄλλος ἐκεῖνος φίλος, ὅστις ἡγεῖται τοῦ στρατοῦ παρὰ τὸν Νεῖλον. Εἷς ἐκ τῶν δύο μας, ἐὰν θέλωμεν νὰ ἴδωμεν ἀλλήλους, πρέπει νὰ ταξειδεύσῃ (1, 86)».

Ὁ προστάτης περιμένει δῶρα κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων, κατὰ τὰ Σατουρνάλια, κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν συγγενῶν, παρ' ἐκείνων, οὓς ἔχει ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν αὐτοῦ. Τὰ δῶρα, τὰ ὅποια αὐτὸς δίδει εἶναι δόλωμα μόνον πρὸς ἄγραν πολυτίμων λαφύρων. Ἐὰν τυχὸν εἶναι μετριόφρων, ἀρκεῖται εἰς μικρὰ πράγματα (στέφανον ἢ ὀπωρικά). Ὁ ποιητὴς προσφέρει τὰ ποιήματά του. Ἀκούονται παράπονα ὅταν τὸ δῶρον δὲν ἔχῃ καὶ ἀντίδωρον, καὶ θρηνεῖται ἡ κοινωνικὴ τῶν καιρῶν κατάπτωσις. Ὁ ἰσολογισμὸς τοῦ εἰσοδήματος τῶν δέκα τελευταίων ἐτῶν δεικνύει τὴν αὐξανομένην ταύτην παρακμὴν, κατώτερον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καταπέσῃ τὸ πρᾶγμα (8, 71). Εἰρωνικῶς ἐκφράζεται ὁ ποιητὴς περὶ τοῦ πλήθους τῶν πενιχρῶν ἀντικειμένων, ἅτινα σωρεύονται κατὰ τὰ Σατουρνάλια (7, 53), περὶ τοῦ δικηγόρου, ὅστις κομπάζει δι' αὐτά (4, 46). Τυχηρὸς τις, ὅστις ἐν τῇ λέσχῃ τῶν ποιη-

τῶν καυχᾶται διὰ τὰ δῶρα καὶ τὰς κληρονομίας, τὰς ὁποίας λαμβάνει, κελεύεται νὰ ἡσυχάσῃ. Ἐὰν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σιγήσῃ, ἃς εἶπη τι τοῦλάχιστον εὐαρεστότερον (4, 61). Ἡ ἐλευθεριότης συνιστᾶται ὡς ἄριστον μέσον οἰκονομίας, μόνον τὰ εἰς τοὺς φίλους δωρούμενα δὲν ὑφίστανται τὰς μεταβολὰς τῆς τύχης, ἀλλ' εἶναι κτήματα ἑσαεὶ (5, 42).

Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ μιμῆταί τις τὸν Πόστουμον, ὅστις διατυμπανίζει ὁ ἴδιος τὰς εὐεργεσίας του. «Ὅσάκις θέλω πρὸς τινα νὰ διηγηθῶ αὐτάς, μὲ διακόπτει. Τὰ ἡξεύρω λέγει, μοὶ τὰ εἶπεν ὁ ἴδιος (5, 52)». Οἱ ταπεινοὶ ἐκεῖνοι καὶ ἀντάξιοι ἐπαίτου στίχοι, δι' ὧν ταπεινοῦνται ὁ ποιητὴς χωρὶς νὰ ἐρυθριᾷ, μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς ἀξιοπρεπείας εἶχε κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους πολὺ καταπίσῃ. «Δὲν ἔχω χρήματα, λέγει πρὸς τὸν συνάδελφον Ῥήγουλον, καὶ πρέπει ἅττι νὰ πωλήσω. Ἀγοράζεις τίποτε; (7, 16)». Πρὸς τὸν φίλον Κόιντον Ὁρίδιον γράφει· «Ἦθελα κάτι νὰ σοὶ χαρίσω διὰ τὰ γενέθλιά σου, σὺ ὅμως μοὶ τὸ ἀπαγορεύεις καὶ ἐγὼ πρέπει νὰ ὑπακούσω. Ἄς γίνῃ λοιπὸν ἐκεῖνο, τὸ ὅποτον ἀμφοτέρους θὰ χαροποιήσῃ· χάρισόν μου σὺ τίποτε (9, 53)». Λυπηρὰν ὅμως τῷ ὄντι ἐντύπωσιν ἐμποιοῦσι τὰ ἐξῆς, τὰ ὅποια γράφει ὁ ποιητὴς πρὸς τὸν συμπολίτην του Ῥοῦφον. «Πρὸ ὀλίγου μὲ ἐξήταξέ τις ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ὡς ἂν ἦτο ἔμπορος δούλων ἢ διδάσκαλος μονομάχων, ἔπειτα δὲ μὲ ἠρώτησε· Σὺ εἶσαι ἐκεῖνος ὁ Μαρτιάλιος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀστεῖα εἶναι εἰς ὅλους γνωστά; Ἐγὼ ἐμειδίασα, καὶ εἶπον ναί. Διὰ τί λοιπὸν φορεῖς τόσον καχοὺς μανδύας; Διότι εἶμαι καχὸς ποιητὴς, ἀπεκρίθην. Ἵνα μὴ λοιπὸν συμβῇ καὶ πάλιν τοῦτο, πέμψον μοι, Ῥοῦφε καλοὺς μανδύας (6, 82)».

Τὸν αὐτοκρατορικὸν πραιπόσιτον εὐχαριστεῖ προθύμως διὰ τὴν λευκὴν τήβεννον, ἣν τῷ ἔστειλε, ὑποδεικνύει ὅμως εἰς αὐτόν, ὅτι τώρα ἔχει ἀνάγκην καὶ νέου μανδύου (8, 28), καὶ μετὰ ἐν ἔτος ἀγγέλλει πάλιν πρὸς τὸν πραιπόσιτον, ὅτι ἡ τήβεννος εἶχε φθαρῇ (9, 49).

Ἀκαταπονήτως δὲ ἀποτείνεται ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἐλευθέριον χεῖρα

τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία ἐλάχιστα ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς προσπάθειάς του. Εἶχεν ἤδη ζητήσῃ νὰ λάβῃ τὰ πλεονεκτημάτα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ὁ νόμος παρεῖχεν εἰς τοὺς πατέρας τριῶν τοῦλάχιστον τέκνων ¹⁾, καὶ ταῦτα μὲν ἔλαβεν ἤδη ἐπὶ Τίτου, καθὼς φαίνεται, ὡς βραβεῖον τῶν Μουσῶν, ἐπεκύρωσε δὲ τὸ δικαίωμα καὶ ὁ Δομιτιανὸς (2, 92. 3, 95, 5 ἐξ. 9, 97, 5 ἐξ.), οὕτω δὲ ἀπηλλάγη καὶ τῶν μειονεκτημάτων, ἅτινα ὑφίσταντο οἱ ἄτεκνοι, καὶ συγχρόνως τοῦ ζυγοῦ τοῦ γάμου (2, 92, 3). Ἔσχεν ἐπὶ ἕξ μῆνας ψιλῷ ὀνόματι καὶ τὸ τοῦ στρατιωτικοῦ χιλιάρχου ἀξίωμα (3, 95, 9), ὅπερ παρεῖχε μὲν εἰς αὐτὸν τὸν βαθμὸν τοῦ ἱππέως, ὅχι ὅμως καὶ τὴν ἀνάλογον περιουσίαν. Εἶχε λοιπὸν δίκαιον νὰ ζητῇ πάντοτε πλείότερα ὑπὸ τὸν τύπον ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν φθονούντων αὐτὸν (4, 27). Παρακινεῖ δὲ τὸν αὐτοκράτορα νὰ στέψῃ τὴν βασιλείαν του διὰ τῆς ἐξασκήσεως τῆς καλλίστης τῶν ἀρετῶν, τῆς ἀγαθοεργίας (5, 19). Ἐν τούτοις μία του αἴτησις περὶ χορηγίας χιλιάρχων τινῶν σηστερτίων, ἀπεκρούσθη ἐπὶ τοῦ παρόντος εὐμενῶς ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ζητεῖ δὲ ὁ πτωχὸς ποιητὴς παρὰ τῆς Παλλάδος παρηγορίαν· ὅτι δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἀκόμῃ, δὲν ἔπεται ὅτι καὶ δὲν θὰ δοθῇ (6, 10). Κρούει δὲ καὶ πάλιν ἐλαφρῶς τὴν θύραν (6, 87. 7, 60). Τέλος ζητεῖ τὴν χάριν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν νὰ ἰκετεύῃ (8, 24).

Δὲν ἀφίνει περιστάσιν, καθ' ἣν νὰ μὴ ὑποβάλλῃ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τὰ σεβάσματα αὐτοῦ καὶ τὴν ταπεινὴν του εὐγνωμοσύνην. Εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐννέα πρώτων βιβλίων ἔρριψεν ἱκανὰ τοιαῦτα κολακευτικὰ ἐπιγράμματα ὡς ρόδα ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐξῆς σελίδες περιέχουσιν ὅχι ὀλίγα. Τὸ τέταρτον βιβλίον λόγου χάριν ἐπὶ τοῖς γενεθλίοις τοῦ Δομιτιανοῦ (τῇ 24 ὁκτωβρίου 88) ἀρχίζει μὲ τὴν εὐχὴν, ὅπως δοθῇ εἰς τὸν αὐτοκράτορα πολ-

¹⁾ Ὁ νόμος Πάπιος Ποππαιὸς (Lex Papia Poppaea) τοῦ ἔτους 6 μ. Χ. (ἰδ. Δίων. Κάσ. 56, 10) ἐπέταξε μὲν ἐπιτίμια εἰς τοὺς ἀγάμους καὶ τοῦναντίον ὥρισε δικαιώματα ὑπὲρ τῶν ἐχόντων τέκνα (jus liberorum). Εἰς τὸν Μαρτιάλιον ἀνεγνωρίσθησαν τὰ τοῦ πατρὸς δικαιώματα ἐπὶ τιμῇ οὕτως εἰπεῖν, χάριν τῶν ποιημάτων του Σ. Μ.

λάκις νὰ ἀπονεύμῃ τοὺς στεφάνους τῶν ἀγώνων τῆς Ἀλβας καὶ τοῦ Καπιτωλίου, ἀκόμῃ δὲ εὐχεται εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ὑπερβολὴν (ἄλλ' ὑπάρχει ὑπερβολή, ἀφ' οὗ πρόκειται περὶ τοιούτου θεοῦ;), νὰ ἐορτάξῃ ἑκατονταετηρίδας! Κατ' ἐπανάληψιν ὑμνολογεῖ τὰς σωτηρίους διατάξεις τοῦ μεγάλου Κήνσωρος πρὸς βελτίωσιν τῶν δημοσίων ἡθῶν (6, 2 καὶ 4 καὶ 7. 9, 6 καὶ 8.), καθὼς καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην εὐρυσιν τῶν ὁδῶν διὰ τῆς κατεδαφίσεως τῶν προεξέχουσῶν ταβερνῶν (7, 61). Ἄν εὐρίσκηται ἐν ἐκστρατεία ὁ αὐτοκράτωρ, ὁ ποιητὴς ζηλεύει τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἔχουσι τὴν τύχην νὰ τὸν βλέπωσιν! Ἐκ τῆς ὀψεως τῆς μορφῆς του αἰσθάνεται τρόμον καὶ ὑψίστην ἀπόλαυσιν (7, 5). Μετ' ἀγαλλιάσεως χαιρετίζει τὴν φήμην περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐπιστροφῆς τοῦ νικητοῦ (7, 6. Πρβλ. 7, 8). Τὸ ὄγδοον μάλιστα βιβλίον, ὅπερ προσηνέχθη τῷ Δομιτιανῷ μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Σαρματικοῦ πολέμου ἐπιστροφὴν του (τῷ 93), εἶναι πλήρες ταπεινῶν ἐκδηλώσεων. Ἐκεῖ ὁ πατὴρ Ἰανὺς μὲ ὅλας τὰς τέσσαρας μορφάς του, ἤθελε νὰ εἶχε καὶ ἄλλους ἀκόμῃ ὀφθαλμούς, ὅπως ἴδῃ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδὸν τοῦ νικηφόρου αὐτοκράτορος (2. Πρβλ. καὶ 8). Ὁ λαὸς ἐν τῷ ἵπποδρομίῳ τὸν ἐχαιρέτισε μὲ κραυγὰς ἀγαλλιάσεως, αἵτινες ἀντηχοῦσιν ἀπὸ τοῦ Ῥήνου μέχρι τοῦ Δανουβίου, καὶ συγχρόνως ἐλησμόνησε τοὺς ἀγωνιζομένους ἵππους. «Οὐδένα στρατηγὸν ἠγάπησεν ἢ Ῥώμῃ, ὅσον σέ, Καῖσαρ, οὐδὲ δύναται, καὶ ἂν ᾔθελε, νὰ ἀγαπήσῃ πλειότερον (11)». Κατὰ τὴν νύκτα τὴν προηγηθεῖσαν τῆς εἰσόδου, ὁ ἑωςφόρος κατὰ τρόπον ἀνεξήγητον ἐβράδυνε νὰ ἀνατείλῃ. «Ἄς ἔλθῃ μόνον ὁ Καῖσαρ, καὶ ἅς σταματήσωσιν οἱ ἀστέρες. Ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισίς του ἵνα δώσῃ φῶς εἰς τὸν δῆμον (21)». Ἡ μεγάλη δημοθοινία ἢ δοθεῖσα ἐπὶ τῇ νίκῃ, παρὰβάζεται πρὸς τὴν τράπεζαν τοῦ Διὸς μετὰ τὴν κατὰ τῶν Γιγάντων νίκην (50). Τὸ αὐτοκρατορικὸν μέγαρον εἶναι ὑπέρτερον τῶν πυραμίδων. Οἱ ἐπτὰ λόφοι τῆς Ῥώμης, ἂν ἐπιτεθῶσιν ἀλλήλων, εἶναι ὑψηλότεροι τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης, θὰ ὑψωθῶσι δὲ εἰς τὸν ἀέρα μέχρις οὐρανοῦ, ἀλλ' ὑψηλότερος εἶναι ὁ κύ-

ριος τῆς Ῥώμης (36). Τὸν ναὸν τοῦ οἴκου τῶν Φλαβίων, ἐκεῖ ἔνθα δηλαδὴ ἐνεταφιάσθη ἡ Ἰουλία, τοῦ Τίτου ἡ θυγάτηρ, καὶ ἵστατό ποτε ὁ οἶκος, ἐν ᾧ ἐγεννήθη ὁ Δομιτιανός, ἐγέλασεν ὅτε εἶδεν ὁ Ζεὺς, ἐνθυμηθεὶς τὸν ταπεινὸν τοῦ τάφου ἐν Κρήτῃ, πίνων δὲ τὸ νέκταρ ἐν τῇ τραπέζῃ, εἶπε πρὸς τὰ τέκνα του· «Βλέπετε πόσον σημαντικὸν πρᾶγμα εἶναι, τὸ νᾶ εἶναι τις πατὴρ τοῦ Καίσαρος (9, 34)»! » Τοσαῦτα ἔπραξεν ὁ Δομιτιανὸς ὑπὲρ τῶν θεῶν, ὥστε εἶναι ὀφειλέται αὐτοῦ οἱ θεοί. Ἐὰν δὲ διηνεργεῖτο δημοπρασία ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι εἶναι χρεωκόποι καὶ ὅτι οὔτε τὸ δωδέκατον μέρος τοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα χρέους των δύνανται νὰ πληρώσωσιν· «Πρέπει νὰ ἔχῃς ὑπομονήν, Αὐγουστε· τὸ ταμεῖον τοῦ Διὸς δὲν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ πληρώσῃ (9, 3)». Ἡ παραβολὴ τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Ἡρακλέα, οὗ τὰ χαρακτηριστικὰ ἠρέσκετο νὰ προσλαμβάνῃ ὁ Δομιτιανός, ἀποβαίνει πάντοτε πρὸς ζημίαν τοῦ ἥρωος (9, 64 καὶ 65 καὶ 79). Παρὰ τὴν Ἀππίαν ὁδὸν ἦτο ἀρχαιόθεν ἰδρυμένος μικρὸς ναὸς τοῦ Ἡρακλέους, ὅχι δὲ μακρὰν ἀπὸ τοῦ τόπου ἐκείνου ὁ Δομιτιανός εἶχε κτίσῃ νέον ναόν, ἔνθα ἡ εἰκὼν τοῦ αὐτοκράτορος παρίστανε τὸν Ἡρακλέα. Τώρα ὁ ἐλάσσων Ἀλκείδης προσκυνεῖ τὸν μείζονα· «Ἐὰν εἰς τὸν καιρὸν σου τοιαύτην εἶχες ὄψιν, θὰ ἐπέτασες σὺ ἄθλους εἰς τὸν Εὐρυσθέα». Καὶ τί εἶναι τοῦ Ἡρακλέους οἱ ἄθλοι συγκρινόμενοι πρὸς τὰ κατορθώματα τοῦ Καίσαρος! Δι' αὐτὰ δὲν ἀρκεῖ ἡ θεότης τοῦ Ἡρακλέους· εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα τοῦ Καπιτωλίου πρέπει ὁ Δομιτιανός νὰ δανείσῃ τὴν μορφήν του!

Ὅλος αὐτὸς ἐν τοσοῦτῳ ὁ ἀδιάκοπος βομβαρδισμὸς τῶν κολακειῶν δὲν φαίνεται νὰ ἐκυρίευσεν τὸ αὐτοκρατορικὸν φρούριον, διότι οὐδὲν ὑπάρχει ποίημα, δι' οὗ εὐγνωμονῶν ὁ ποιητὴς νὰ εὐχαριστῇ καὶ διὰ τὸ ἐλάχιστον δῶρον. Ἰσως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὅσα ἐξῆς παραθέτομεν ὡς ἀπάντησιν προσκλήσεως εἰς γεῦμα, ἂν δὲν εἶναι μᾶλλον εὐσχημος ἰκεσία πρὸς πρόσκλησιν· «Ἐὰν ἐλάβανον συγχρόνως πρόσκλησιν παρὰ τοῦ Καίσαρος καὶ παρὰ τοῦ Διὸς, καὶ ἦτο ἀκόμη ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα πρὸς τοὺς ἀστέρας συν-

τομωτέρα τῆς ἀγούσης εἰς τὸ Παλάτιον, θά ἔλεγον πρὸς τοὺς Οὐρανίους· ζητήσατε ἄλλον προσκεκλημένον διὰ τὸν Βρονθήσιον, ἐμὲ κατακρατεῖ ἐδῶ ἐπὶ τῆς γῆς ὁ ἰδικὸς μου Ζεὺς (9,91)». Οὕτω δὲ φαίνεται ὅτι κατώρθωσε νὰ πῇ ἁ θάνατον Φαλέρνον σῆνον εἰς ὑγείαν τοῦ Καίσαρος Γερμανικοῦ, ὃν τῷ κινῶν περικαλλὲς οἶνοχόος (9,93). Πίνει δὲ καὶ εἰς ὑγείαν τοῦ κατόπιν διοικητοῦ τῆς Βαιτικῆς Ἰνστατίου Ρούφου, εὐχαριστῶν διὰ τὴν ὥραίαν μεταλλίνην φιάλην, ἣν ἔλαβε παρ' αὐτοῦ δῶρον (8,51).

Ὁ Μαρτιάλιος ἐφ' ὅσον διέτριβεν ἐν Ῥώμῃ δὲν ἔβλεπε προκοπὴν, ἂν καὶ δὲν ἐδυστύχει ὅσον θέλει αὐτὸς ἐνίοτε νὰ παριστάνῃ. Ὅτι πωλῶν τὰ ἔργα του ἐν τοῖς βιβλιοπωλείοις ἐκέρδαινον, εἶναι ἀναμφισβήτητον, εἰς τί ποσὸν ὅμως ἀνέβαινον τὰ ἔσοδά του δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ὑπολογίσωμεν. Προφανῶς ἐξ ἰδίας πείρας δηλοῖ πρὸς τινα νέηλυν, ὅτι ἐν Ῥώμῃ δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζῃ ὅτι θά ἔχῃ ἀσφαλὲς εἰσόδημα οὔτε ὡς δικηγόρος, οὔτε ὡς ποιητῆς, οὔτε ὡς πελάτης (3,38. Πρβλ. 5,56), καὶ ὅτι ὅχι ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ μόνον ἡ φαυλότης κάμνει τὸν ἄνθρωπον εὐτυχῇ (4,5). Ἐν ἔτει 89 ἐπλήρωνεν ἀκόμῃ ἐνοίκιον εἰς τὸ τρίτον πάτωμα μιᾶς οἰκίας ἐπὶ τοῦ Κυριναλίου, ὅπόθεν εἶχε τὴν θέαν τῆς στοᾶς τοῦ Ἀγρίππα, παρὰ τὸν ναὸν τῆς Φλώρας. Ἡ συνοικία ἐκείνη ἦτο θορυβώδης. Αἱ κραυγαὶ τοῦ διδασκάλου ἐνὸς γειτονικοῦ σχολείου ἐτάραττον τὸν πρωῒνόν του ὕπνον, ὥστε μετὰ πόθου ἐκάστοτε περιέμενε τὰς θερινὰς διακοπὰς. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 92 τὸ βραδύτατον ἦτο ἰδιοκτῆτης ἰδίας μικρᾶς οἰκίας μετὰ πενιχροῦ κηπαρίου. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης γίνεται ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ λόγος περὶ μικροῦ κτήματος μετ' ἀμπελῶνος, ὅπερ εἶχε παρὰ τὸ Νώμεντον ἐν τῇ Σαβίνῃ, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ὑποτίθεται δὲ ὅτι τὸ ἐξοχικὸν τοῦτο κτῆμα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ Σε νέκα. Παραπονεῖται ὅμως ὁ ἰδιοκτῆτης διὰ τὴν ξηρασίαν τοῦ ἐδάφους καὶ διὰ τὴν πενιχρὰν παραγωγὴν, διότι πλὴν τοῦ κυρίου προϊόντος τοῦ ἀμπελῶνος, πάντα τὰ λοιπὰ χρειώδη ἔπρεπε νὰ ἀγοράζῃ ἐν τῇ Σοδῶρᾳ, τῇ ὁδῷ δηλαδὴ ἐκείνῃ τῆς Ῥώμης, ἐνθα

ὑπῆρχεν ἡ ἀγορά τῶν ἐδωδύμων. Ἵνα ἐπικουρήσῃ εἰς τὴν λειψυδρίαν ἀμφοτέρων τῶν κτημάτων του, ἐκέτευσε τὸν αὐτοκράτορα νὰ χορηγήσῃ εἰς αὐτὸν ὕδωρ ἐκ τοῦ Μαρκίου ὑδραγωγείου (9,18. τὸ ποίημα εἶναι τοῦ ἔτους 94), δὲν ἠξέυρομεν ὅμως ἂν τῷ ἔγινεν ἡ χάρις, ὅπως εἰς τὸν Στάτιον. Εἰς τὴν ἑπαυλὶν του ἡ βροχὴ εἰσέρρει διὰ τῆς στέγης, ἐπεσκεύασε δὲ αὐτὴν ὁ φίλος Στέλλας πέμψας φόρτωμα κεραμιδίων, ἀλλ' ὁ Μαρτιάλιος ἀντὶ εὐχαριστίας γράφει τὰ ἐξῆς πρὸς τὸν Στέλλαν· «Σκεπάσεις τὴν ἑπαυλιν, ὅχι ὅμως καὶ τὸν κύριον τῆς ἐπαύλεως, ὅστις ἔχει ἀνάγκην μανδύου κατὰ τὸν δεκέμβριον (7,36)». Ὅσον δὲ καὶ ἂν ἦτο μικρὸν τὸ κτημά του, ἐν τούτοις συχνὰ ἐπορεύετο ἐκεῖ, ὅπου τοῦλάχιστον ἠδύνατο ἡσύχως νὰ κοιμᾶται. Εὐρίσκετο δὲ εἰς φιλικὰς σχέσεις καὶ πρὸς τοὺς γείτονάς του, τὸν Νέπωτα καὶ τὸν Κόϊντον Ὀβίδιον, ὅστις ἔσχεν ἄλλοτε τὸ θάρρος (κατὰ τὸ 65) νὰ συνοδεύσῃ τὸν Καϊσώνιον Μάξιμον, τὸν φίλον τοῦ Σενέκα, εἰς τὴν ἐξορίαν του ἐν Σικελίᾳ. Ἐνίοτε προσεκάλει τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον ἐκ τῶν καλῶν τούτων φίλων καὶ εἰς τὴν πόλιν, εἰς μικρὰν συναναστροφὴν ἢ λιτὴν τράπεζαν, περὶ τὴν ὁποίαν ἐκάθηντο ἕως ἑπτὰ πρόσωπα, τὸν δὲ κατάλογον τῶν φαγητῶν, κατάλογον ἄνευ ἀξιώσεων, ἔπεμπεν ἐκ τῶν προτέρων πρὸς τοὺς κεκλημένους του εἰς εὐτραπέλους στίχους (5,78. 10,48. 11,52). Ἄλλοτε ὅμως ἀποφεύγει δυσθύμως τὴν ἐορτὴν τῶν γενεθλίων του, ἵνα μὴ ἔχῃ τὴν ἐνόχλησιν τῆς φιλοξενίας (12,60). Ἦτο δὲ μᾶλλον ἀσθενικός· συχνάκις ὑπέφερεν ὑπὸ πυρετῶν καὶ ὑπὸ νευρασθενείας, ἔπασχε δὲ καὶ ὑπὸ νοσήματος τοῦ στομάχου. Ταῦτα πάντα τὸν ἐδασάνιζον καὶ τὸν εἶχον κάμῃ προώρως νὰ γηράσῃ (10,96), ὥστε ἐν ἔτει μάλιστα 89 ἢ 90 ἐκινδύνευε νὰ ἀποθάνῃ. Τότε δὲ ἴσως (ἢ εἰς ἄλλην παρεμφερῇ περίστασιν) εἶδε τόσον δυσαρέστως τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ Συμμάχου καὶ τὰς ψυχρὰς χεῖρας τῶν ἐκατὸν αὐτοῦ μαθητῶν, οἵτινες ἐξήττοζον τὸ πυρετὸν σώμα του.

Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη εἶχεν ἐπὶ πολὺ ἀποδημήσῃ ἐκ Ῥώμης. Ὅτε ἔγραφε τὸ τρίτον βιβλίον τῶν Ἐπι-

γραμμαμάτων (87—88) εἶχεν ἀποχωρήσει, βαρυνθεὶς τὸν ἐν Ῥώμῃ βίον τοῦ πελάτου, εἰς τὸ Κορνηλίου Φόρον (Ἰμολα, μεταξὺ Βολωνίας καὶ Ῥίμινι, παρὰ τὴν Αἰμιλιαν ὁδόν, ἐν τῇ λεγομένῃ τη-βεννοφόρῳ Γαλατίᾳ). Ἐκεῖθεν ἔκαμνεν ἐκδρομὰς διὰ τῶν διωρύγων τοῦ Πάδου καὶ τῶν λιμνοθαλασσῶν εἰς τὴν Ῥαβένναν καὶ πρὸς βορρᾶν μέχρις Ἀκυληίας. Ἐνταῦθα δὲ καθὼς καὶ ἐν Ἀτίνῳ (μεταξὺ Ἀκυληίας καὶ Παταβίου), οὗτινος ὁ ἐξαίσιος τῶν ἐπαύλειων στέφανος ἡμιλλᾷτο πρὸς τὰς ἐπαύλεις τῶν Βαϊῶν, τόσον ἡρέσκετο πλησίον τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων, οἵτινες τὸν ἐφιλοξένουν, ὥστε ἐσκέπτετο ἐκεῖ νὰ διανύσῃ τὰς ἡμέρας τοῦ γήρατός του, ἐάν ποτε ἤθελε λάβῃ τὴν τύχην νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος. Ἡ ἐν Βαίταις ἐπαυλις τοῦ φίλου του Φαυστίνου, τῆς ὁποίας τοσοῦτον ἐλκυστικῶς περιγράφει τὰς ἀγροτικὰς χάριτας (3, 58), ἦτο εἰς αὐτὸν ὡσαύτως γνωστὴ ἐκ προτέρας ἐκεῖ διατριβῆς. Ἐν ἔτει 88 τὸν εὕρισκον πάλιν παρὰ τὸν Λοκρῖνον κόλπον (4, 30 καὶ 57) καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Βεσουβίου, ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν καταχωσθεισῶν πόλεων Πομπηίας καὶ Ἡρακλείου (4, 44), Ἀλλ' ὁ θερινὸς καύσων τὸν ἐκδιώκει ἐκεῖθεν· ἀκολουθεῖ τὸν Φαυστῖνον καὶ ἀναζητεῖ τὴν δρόσον τῶν Τιβούρων (4, 57, 9 ἐξ.). Ἐξαίσιον μάϊον διῆλθε ἅπαξ καὶ ἐν Ταρρακίνῃ (Ἀγξωρ) (10, 51). Ἡ ἐν Ῥώμῃ λοιπὸν διατριβὴ τῷ ἐφαίνετο εἰς τὸ ἐξῆς ἀφόρητος (10, 58).

Ἦσθάνετο δὲ στοργὴν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα τοῦ Ἰσπανίαν. Ὅταν συνέβαινε νὰ ἀπέρχεται συμπολίτης τις ἐκεῖ, ἐτέρπετο ἀναμνησκόμενος τὰς ἐν τῇ φαντασίᾳ του ἐντετυπωμένας τῆς πατρίδος εἰκόνας καὶ ἀπαριθμῶν τὰ ὀνόματα τῶν τόπων, ἅτινα ἂν καὶ βαρβαρικὰ τοσοῦτον εὐαρέστως ἤχουν εἰς τὰ ὦτα τοῦ (1, 49). Ἰδίως εὐχαριστεῖτο ἐνθυμούμενος τοὺς δροσεροὺς ποταμούς, τὰ δάση μὲ τὰς θηρευτικὰς ἀπολαύσεις των, καὶ τὸν ἀφελῆ καὶ εὐάρεστον ἐπαρχιακὸν βίον (4, 55). Μετὰ τριάκοντα καὶ τεσσάρων ἐτῶν ἀπουσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα, διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ (τῇ 18 Σεπτεμβρίου τοῦ 96) αἱ συνθήκαι τῆς αὐλῆς καὶ τῆς κοινωνίας ἐν Ῥώμῃ εἶχον πολὺ

μεταβληθῇ. Εἶχε λήξῃ τὸ κράτος τῶν εὐνοουμένων, οἱ δὲ παλαιοὶ προστάται εἶχον παραγκωνισθῇ ὑπὸ τῆς νέας κυβερνήσεως. Μετὰ γλυκυπίκρου μορφασμοῦ ἀνομολογεῖ καθ' ἑαυτὸν ὁ γηράσας πλέον πελάτης, ὅτι αἱ κολακεῖαί του ἦσαν πλέον φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἅφ' ὅτου ὁ πάντων δικαιοτάτος συγκλητικὸς καὶ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπιτρέπει πλέον νὰ ὀνομάζωσιν αὐτὸν κύριον καὶ θεόν, ἅφ' ὅτου ἀπὸ τοῦ Στυγίου δώματος ἀνέβη πάλιν εἰς τὴν γῆν ἡ ἀγροϊκὸς ἀλήθεια (10, 72). Προσεπάθησε λοιπὸν νὰ συστηθῇ πρὸς τὸν νέον αὐτοκράτορα Νέρβαν. Διὰ τοῦ Παρθενίου προσήνεγκεν αὐτῷ ἐκλογὴν ποιημάτων ἐκ τοῦ δεκάτου βιβλίου (τῆς πρώτης ἐκδόσεως) καὶ τοῦ ἐνδεκάτου (12, 11, 5). Ἐνὸς ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἐξ αἰσχύνης ἴσως δὲν συμπεριέλαβεν εἰς τὴν δημοσιευθεῖσαν συλλογὴν, διέσωσεν ὁ παλαιὸς σχολιαστὴς τοῦ Ἰουβενάλιου τὸ τελευταῖον δίστιχον, ἐν ᾧ παλινωδῶν οὕτως εἶπεῖν ὁ Μαρτιάλιος, ἀνακαλεῖ τὸν παλαιόν του ὑπὲρ τοῦ Δομιτιανοῦ ἐνθουσιασμόν· «Φλάβιε οἶκε, λέγει, πόσον ἐμείωσε τὴν δόξαν σου ὁ τρίτος κληρονόμος σου (ὁ Δομιτιανός). Προτιμότερον θὰ ἦτο νὰ μὴ εἶχες ἀποκτήσῃ οὔτε τοὺς δύο πρώτους (τὸν Βεσπασιανὸν καὶ τὸν Τίτον), ἐὰν διὰ τῆς θυσίας ταύτης ἠδύνασο νὰ ἀπαλλαγῇς τοῦ τρίτου». Ὀλίγοι κόκκοι λιθωνωτοῦ, οὓς ὁ παλαιὸς αὐλικὸς ἔθυσεν εἰς ἐγκώμιον τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων (11, 4 καὶ 5, 12, 6 καὶ 15), οὐδεμίαν ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ κοινοῦ τὸ ὑπὲρ τοῦ Μαρτιαλίου ἐνδιαφέρον ἤρχισε νὰ ψυχραίνεται, ἐφρόντιζε δὲ μᾶλλον περὶ ἵππων καὶ ἵπποκόμων (11, 1). Κατελήφθη τότε καὶ αὐτὸς ὑπὸ κόρου καὶ ἀηδίας, ἐσκέπτετο δὲ ἐν τῇ ἀθυμίᾳ του, ὅτι περισσοτέραν σημασίαν ἔχει πλέον εἰς καλὸς ἵππος τοῦ ἵπποδρομίου (10, 9). Ἦγε πλέον πεντήκοντα καὶ ἑξ ἑτῶν ἡλικίαν, ἦτο κεκμημῶς, ἐν ᾧ δὲ αὐτὸς τηβεννοφόρος ὢν ἦτο εὐχαριστημένος ἐὰν διὰ τῶν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐπισκέψεων του ἐκέρδαιεν ἑκατὸν κοδράντας, ἔβλεπε μετὰ λύπης καὶ πόθου τὸν Σκόρπον, τὸν νικηφόρον ἀρματοδρόμον, ἀποκομίζοντα ἐντὸς μιᾶς ὥρας δεκαπέντε βαρέα βαλάντια χρυ-

σοῦ. Καὶ οὐδὲν ἄλλο πλέον ἤθελεν ὁ ταλαίπωρος ποιητὴς ἢ νὰ κοιμηθῇ (10, 74). Πρὸς τὸν γέροντα προστάτην Ἀβίτον, ὅστις εἶχε στήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ του, ἐξηγεῖ μετὰ πικρίας ποία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς πατρίδος του Ἰσπανίας, ἣτις σφοδρῶς τὸν ἐλκύει πρὸς ἑαυτὴν (10, 96). « Ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ πολλῶν χρημάτων ἀγοράζει τις τὴν πεῖναν, ἐκεῖ καλύπτεις πλουσίως τὴν τράπεζάν σου διὰ τῶν προϊόντων τοῦ ἰδίου ἀγροῦ. Ἐδῶ φθείρω τέσσαρας τηβέννους ἐντὸς τοῦ θέρους, ἐκεῖ μία ἀντέχει ἐπὶ τέσσαρα φθινόπωρα ». Ἐζων ἀκόμη ἐν τῇ πατρίδι τινὲς τῶν νεανικῶν φίλων, οὓς ὁ ποιητὴς ἐπόθει νὰ ἐπανιδῇ (10, 20). Πρὸς τινὰ ἐξ αὐτῶν ὀνομαζόμενον Φλᾶβον πέμπων τὸ δέκατον βιβλίον τῶν Ἐπιγραμμάτων (τῆς δευτέρας ἐκδόσεως) ἔδωκε καὶ τὴν ἐντολὴν (ἐν ἔτει 98) δι' εὐτραπέλων ἐνδεκασυλλάβων κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Κατούλλου (104) νὰ τῷ εὕρῃ κατάλληλον οἶκημα εἰς τὴν Βίλβιλιν. Ἐλπίζει ὁ ποιητὴς ὅτι θὰ τύχῃ καλῆς ὑποδοχῆς παρὰ τῶν συμπολιτῶν του, οἵτινες πρέπει νὰ καυχῶνται ὅτι ἔχουσιν αὐτὸν συμπολίτην, ὅπως οἱ Οὐηρώνιοι καυχῶνται διὰ τὸν Κάτουλλον (10, 103). Τινὰς τῶν πιστῶν φίλων του ἐν Ῥώμῃ ἀπεχαιρέτισε τρυφερῶς, ὅπως τὸν ἀγαθὸν Μάκρον, ὅστις συγχρόνως ἀπῆρχετο εἰς Δαλματίαν, ἵνα ἀναλάβῃ ἐκεῖ στρατιωτικὴν διοίκησιν (10, 78). Πρὸς τὸν Ἰούλιον Μαρτιάλιον ὑπολογίζει τὰς ἀγαθὰς καὶ τὰς πονηρὰς ἡμέρας, ἃς ὁμοῦ διῆλθον ἐπὶ τριάκοντα καὶ τέσσαρα ἔτη, καὶ εὕρισκει ὅτι πλείοτε αἱ εἶναι αἱ ἀγαθαὶ (12, 34). Οὐχὶ ἄνευ μελαγχολίας συνιστᾷ εἰς τὸν νέον ἰδιοκτήτην Μάριον τὰ δένδρα, τοὺς βωμοὺς καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ κτήματός του (10, 92). Τὸν δὲ συμπολίτην Μάτερνον, πρὸς ὃν ἀγγέλλει τὴν ἀναχώρησίν του, ἐρωτᾷ μετὰ χαιρεκακίας καὶ ἀστεϊσμοῦ, ἂν ἔχει καμμίαν παραγγελίαν διὰ τὴν πατρίδα (10, 37). Ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος ἐφωδίασε τὸν ἀπερχόμενον διὰ τῶν ἀναγκαίων χρημάτων (Ἐπιστολ. 3, 24) ἀντὶ τῆς τιμῆς, ἣν ἔκαμιν εἰς αὐτὸν ὁ ποιητὴς, πέμπων τὸ δέκατον βιβλίον τῶν Ἐπιγραμμάτων του μετὰ ἰδιαιτέρου ἀφιερωτικοῦ ποιήματος (10, 19).

Ἀναπνέων τὸν ἐλεύθερον ἀέρα τῆς ὀρεινῆς γενεθλίου του πό-
λεως ἡσθάνθη τῷ ὄντι ἑαυτὸν εὐτυχῇ ὁ τέως πελάτης, ὁ βαρυνθεὶς
τὴν ἐν Ῥώμῃ διατριβήν. Ἐγραψε δὲ ἐντεῦθεν πρὸς τὸν ἄλλοτε
συνάδελφον, τὸν σατιρικὸν ποιητὴν Ἰουβενάλιον τὰ ἐξῆς· « Ἐν ᾧ
ἴσως σὺ πλανᾷσαι ἀκαταπόνητος ἀνὰ τὴν θορυβώδη Σοβώραν, ἢ
ἀναβαίνεις τὸν Ἀθεντίνον λόφον, καὶ ἰδρῶνων ἐν τῇ τηβέννῳ σου
κάμνεις τὰς συνήθεις ἐπισκέψεις πρὸς τοὺς μεγάλους, ἐμὲ ἐδέχθη
πάλιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡ προσφιλῆς μου Βίλβιλις καὶ μὲ κα-
τέστησεν ἀγρότην. Ἐδῶ χορταίνω μακρὸν καὶ ἀτάρακτον μέχρι
πρωίας ὕπνον, καὶ ἀνακτῶ ὅ,τι ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἐστερήθην. Δὲν
γινώσκω πλέον τὴν τηβέννον. Πρῶτ' εὐθύς ὡς ἐξυπνήσω μὲ ὑπο-
δέχεται τὸ κυνήγιον κτλ. (12, 18) ». Ἐπεδίδετο εἰς τελείαν
δκνηρίαν. Ὅταν τις πελάτης ἐτόλμα τὴν πρωίαν νὰ ζητήσῃ τὴν
συνδρομὴν τοῦ πρώην δικηγόρου, ἀπεπέμπετο ἀποτόμῳ. « Ἦλθα
διὰ νὰ ἀναπαυθῶ, ἔλεγεν, ἂν πρόκειται καὶ ἐδῶ νὰ ἀγρυπνῶ, προ-
τιμῶ νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὴν Ῥώμην (12, 68) ».

Τὸ δὲ σπουδαιότατον εἶναι ὅτι ἐπληρώθη ἐκεῖ ὁ πόθος, ὃν εἴ-
χεν ἀνέκαθεν, τοῦ νὰ ἐπιτύχῃ ἄνετον βίον. Ἡ εὐφυὴς Μάρκελλα
ἔγινεν ἡ προστάτριά του καὶ τῷ ἐδώρησε θαυμάσιον κτῆμα. « Τὸ
δάσος τοῦτο, ἀναφωνεῖ μετ' ἐνθουσιασμοῦ (12, 31), αἱ δροσεραὶ
πηγαί, ὁ σκιερὸς ἀμπελόκηπος, τὸ ὕδραγωγεῖον, οἱ λειμῶνες καὶ
ὁ ῥοδῶν, οὗτινος τὰ ῥόδα δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τῆς
Παίστου, ἢ τῶν λαχάνων φυτεία, χλοερὰ καὶ κατὰ τὸν ἰανουά-
ριον, τὰ χέλια, τὰ ὅποια πλέουσιν ἐν τῇ δεξαμενῇ, ὁ περιστερών,
πάντα ταῦτα εἶναι δῶρα τῆς κυρίας μου. Ἐὰν ἡ Ναυσικᾶ μοὶ
ἔδιδε τοὺς κήπους τοῦ πατρός της, θὰ ἡδυνάμην νὰ εἶπω πρὸς τὸν
Ἀλκίνοον· προτιμῶ τοὺς ἰδικούς μου ». Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ τις
φίλος Αἰλῖος ἔδωκεν εἰς τὸν εὐτυχῇ ποιητὴν καὶ μικρὰν ἄμαξαν,
ἣν ὁ ἴδιος διηύθυνε μετὰ μεγάλης χαρᾶς (12, 24). Πολὺ δὲ
ἐξετίμα τὴν σχέσιν του πρὸς τὴν εὐγενῆ Μάρκελλαν, ἥς ἀποθαυ-
μάζει καὶ τὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν καλαισθησίαν. Θὰ τὴν ἐξελάμ-
βανέ τις ὡς εὐγενῆ Ῥωμαίαν. Ἐκείνη ἐλαττώνει τὸν πόθον του

πρὸς τὴν ἐξαίσιαν μεγαλόπολιν καὶ ἀναπαριστᾷ πρὸς αὐτὸν τὴν Ῥώμην ἐν Ἰσπανίᾳ (12, 21). Τῷ ὄντι δὲ ἐν τῇ ἐρημικῇ ἐπαρχίᾳ ἐπόθει ἐνίοτε τὰ ἀπαράμιλλα τῆς μοναδικῆς πόλεως πλεονεκτήματα. Ἀπεζῆτει τὸ σύνθηρες ἀκροατήριόν του, τὴν συνεννόησιν πρὸς τοὺς ἀκροατάς, τὴν ἐκεῖ ὑπάρχουσαν λεπτότητα τῆς κατανόσεως καὶ τῆς κρίσεως, τὰς ἀφορμὰς τῆς ἐμπνεύσεως, τὰς βιβλιοθήκας, τὰ θέατρα, τὰς συναναστροφάς, ἔνθα ἐν ἀπολαύσει ἡδύνατο ὁ ἄνθρωπος ἀσυνειδήτως νὰ μορφώνηται, ὁλόκληρον ἐν συντόμῳ τὴν πνευματικὴν ἀτμόσφαιραν, εἰς ἣν εἶχεν ἐπὶ τόσα ἔτη συνηθίσῃ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ μοχθηρία καὶ ἡ δυσμένεια τινῶν συμπολιτῶν, οἵτινες τὸν ἐπέκρινον, κακοήθεις τινες ἀντίτεχνοι, πολλοὶ σχολαστικοὶ μὴ γινώσκοντες νὰ ἐκτιμῇσωσι τὴν τέχνην του, ἐπὶ κραίνον αὐτὸν καὶ διέθετον δυσαρέστως. Παρήρχετο λοιπὸν ἄγονος ὁ χρόνος, ἐπὶ τρία δὲ ἔτη οὐδεὶς πλέον ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ ποιητοῦ. Μόλις κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ 101, ἡ ἄφιξις τοῦ Τερεντίνου Πρίσκου τῷ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ συναρμολογήσῃ χάριν τοῦ φίλου του, ὃν ὠνόμαζε Μαικήναν, ἐν βιβλίῳ (τὸ δωδέκατον) ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν (12, 4) ἐν εἵδει γεύματος ὑποδοχῆς. Ἐννοεῖται ὅτι πολλὰ ποιήματα περιληφθέντα εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο, εἶναι παλαιότερα, ἐκ τῶν ἐν Ῥώμῃ συνταχθέντων. Ἐκ τοῦ ἀδελφίου καὶ προσποιητοῦ ὕφους τῆς εἰς τὸ πεζὸν ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς εὐκόλον εἶναι νὰ ἐννοήσῃ τις, ὅτι ὅχι μόνον εὐρίσκετο εἰς δύσθυμον ψυχικὴν κατὰστασιν ὁ συγγραφεύς, ἀλλ' ὅτι καὶ εἶχεν ἀπομάθη τὸν ἐν τῇ πρωτευούσῃ συνήθη τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι. Καὶ τὸ εἰσαγωγικὸν ἀκόμη ποίημα (3) ἐλέγχει μελαγχολίαν, ἣτις ἐλαφρῶς ὑπενθυμίζει τὴν ἀθυμίαν τοῦ Ὁιδίου. Τὸ βιβλίον του, λέγει, θὰ ὑπάγῃ ὡς ξένος εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ὅμως κατοικοῦσι τόσοι ἐκ τῶν ἀδελφῶν του. Εἶθε νὰ λάβῃ θέσιν ἐν τῇ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ, ἢ νὰ εἰσέλθῃ μᾶλλον εἰς τὸν λαμπρὸν οἶκον τοῦ Στέλλα, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐν συγκινήσει θὰ τὸ ἀναγνώσῃ καὶ εἰς ἄλλους θὰ τὸ διαδώσῃ. « Τίτλον δὲν χρειάζεσαι, δύο ἢ τρεῖς μόνον στί-

χους ἀφ' οὗ ἀναγνώστης, πάντες θὰ ἀναφωνήσωσιν ὅτι εἶναι ἔργον ἰδικόν μου».

Ἐορτάσας ὁ Μαρτιάλιος τὴν πεντηχοστὴν ἐβδόμην ἀμφιετηρίδα τῆς γεννήσεώς του, εἶχεν ἐπιθυμήσῃ νὰ ζήσῃ ἀκόμη δεκαοκτὼ ἔτη (10,24), τοσαῦτα ὅμως δὲν ἔζησε. Κάτω τοῦ ἔτους 101 δὲν φθάνουσιν αἱ περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις, τὰς ὁποίας ἔχομεν. Ὁ Πλίνιος γράφει ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν (3,21), ἥτις δὲν φαίνεται παλαιότερα τοῦ ἔτους 104, ὅτι ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ Μαρτιαλίου, ὃν ἐπαινεῖ ὡς εὐφυῆ καὶ ὀξύνουν. Εἰς τὰ ποιήματά του εὕρισκει καὶ ἄλλας καὶ χολὴν, ἐπίσης ὅμως καὶ ἀπλότητα ψυχῆς (candorem). Ταῦτα δὲ συμφωνοῦσι πληρέστερα πρὸς τὰς ἰδέας, ἃς καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς εἶχε περὶ τῆς ἀρετῆς τῶν ἐπιγράμμάτων λέγων (7,25) ὅτι ἄνευ ὀλίγου ἄλλαντος καὶ ὀλίγης χολῆς ἀνούσια καὶ ἀνιαρὰ γίνονται τὰ ἐπιγράμματα. Εἰς ἐμβριθῆ νοήματα, εἰς ῥητὰ ὠρίμου βιωτικῆς σοφίας, εἰς βαθείας παρατηρήσεις δὲν ἔρχεται ὁ ποιητὴς. Λατρεῦει ἰδίᾳ ἐκ τῶν Μουσῶν τὴν Θάλειαν, τὴν φαιδράν. Σοβαροὺς ἀναγνώστας δὲν θέλει· τοὺς ἀστεϊσμούς του δὲν πρέπει τις νὰ ἀκούῃ ἐν ταῖς μερίμναις καὶ τοῖς ἔργοις τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ τὴν ἐσπέραν καὶ τὴν νύκτα περὶ τὴν τράπεζαν, ὅτε ὁ Βάκχος κυριαρχεῖ, μάλιστα δὲ περὶ τὴν αὐτοκρατορικὴν τράπεζαν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν, ὅχι δὲ πάλιν σωρηδὸν καὶ κατὰ σειράν, ἀλλ' εἰς μικρὰς δόσεις (4,8 καὶ 29 καὶ 82. 10,19).

Εἰς τὸ εἶδος τῶν ἀσέμνων καὶ ἀκολάστων ποιημάτων εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοῦ Κατούλλου καὶ ἐξῆς ἐπὶ τοσοῦτον δυστυχῶς συνηθίσῃ, ὥστε αἱ τοιαῦται βδελυρίαι ἐπεζητοῦντο ὡς ἀπαραίτητον καρύκευμα πάσης παρὰ πότον συνδιαλέξεως, ὁ δὲ Μαρτιάλιος ἐπεκούρησεν εἰς τὴν διεστραμμένην ταύτην κοινωνικὴν ἀνάγκην μὲ ὑπερβάλλουσιν μὲν ἀφθονίαν, προφανῆ δὲ εὐαρέσκεσαν καὶ δεινὴν ἐπιδεξιότητα. Εὐθύς ἀμέσως ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ πρώτου βιβλίου δυσχυρίζεται, ὅτι ἔγραψεν ἐπιγράμματα χάριν ἐκείνων, οἵτινες φοιτῶσιν εἰς τὰ Φλωράλια (τὴν ἐορτὴν τῆς Χλωρίδος). Δὲν ἐγράφησαν, λέγει εἰρωνικῶς, τὰ ποιήματά του ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς δι-

δακτικὸν βιβλίον ἐν ταῖς σχολαίαις, ἀλλ' ἵνα ἀναγινώσκονται ἐν ταῖς συναναστροφαῖς τῶν ἀνδρῶν (1,35. 3,68). Ἐπικαλεῖται τὸ παράδειγμα προγενεστέρων ποιητῶν. Πρὸς τὴν χήραν τοῦ Λουκανοῦ ὑπενθυμίζει δικαιολογούμενος ὁμοία ἔργα τοῦ συζύγου της (10,64). Τὸν αὐτοκράτορα ἱκετεύει ὅταν ἀκροᾷται τῶν ποιημάτων του νὰ χαλαρώνῃ τὴν σοβαρὰν ὄψιν τὴν ἡγεμονικὴν, ὅπως καὶ ὅταν παρίσταται εἰς τὰς ἀπρεπεῖς σκηνὰς τῶν μίμων. Ἀνέκαθεν, λέγει, ὑπῆρχε συνήθεια νὰ ἐμπαίζωσιν οἱ στρατιῶται διὰ χονδροειδῶν ἀστεϊσμῶν κατὰ τοὺς θριάμβους τὸν νικηφόρον στρατηγόν (ἰδ. τόμ. Α' σ. 10), καὶ τὸ νὰ ὁμιλῇ δέ τις λατινιστί, τοὔτέστι νὰ ὀνομάζῃ ἀπροκαλύπτως τὰ πράγματα διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπηγορευμένον. Κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κατούλλου καὶ τοῦ Ὀβιδίου βεβαίως ὁ συγγραφεὺς, ὅτι τὰ βιβλία του μόνον εἶναι ἀκόλαστα, ἀλλ' ὁ βίος του χρηστὸς (1,4). Αἱ τοιαῦται αἰσχρολογίαι πληροῦσι μάλιστα πυκνῶς τὸ τέλος τοῦ τρίτου βιβλίου. Ἀπὸ τοῦ ἐξηκοστοῦ ὁγδόου ἐπιγράμματος ἀποπέμπει τὴν δέσποιναν, λέγων ὅτι ἕως ἐκεῖ μόνον πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ, ἀλλὰ πονηρὸς ὢν γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὑποπτεύει ὁ Μαρτιάλιος, ὅτι ἀκριβῶς τὸ ἀπηγορευμένον μέρος θὰ μελετήσῃ μετὰ πλειοτέρου ζήλου ἢ δέσποινα (3,86). Ἐν τοσοῦτῳ φαίνεται ὅτι τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος ποιήματα εἶχον διεγείρῃ ὅπωςδὴποτε σκάνδαλον ἐν Ῥώμῃ, ὃ δὲ συγγραφεὺς ἂν καὶ ἐκφράζεται μετὰ καταφρονήσεως περὶ ἐκείνων οὔτινες γράφουσι χάριν τῶν παίδων καὶ τῶν παρθένων (3,69. 1,67), ἠναγκάσθη ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ, ἴσως κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν, νὰ προσλάβῃ σεμνότερον ὅφος (5,2). Καὶ ἐν τῷ ὁγδῷ βιβλίῳ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ἀφίνει τὴν γυμνὴν ἀλήθειαν νὰ κρυβῇ ὀπισθεν τῆς ἀγνῆς Παλλάδος (8,1 καὶ Πρόλ.). Νέαν ὁρμὴν πρὸς τὴν παλαιὰν θρασύτητα τῆς ἐκφράσεως ἔλαβεν ὁ ποιητὴς ἐπὶ Νέρβα, λέγει μάλιστα ὅτι ἐπὶ Νέρβα τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐπιτετραμμένον καὶ εὐάρεστον (11,2). Εἰς ἐν φαιδρὸν συμπόσιον ἀρχίζει πάλιν τὴν ἐλευθεροστομίαν τῶν Σατουρναλίων (6), ὁλόκληρον δὲ τὸ βιβλίον σκο-

πὸν ἔχει τὸν χλευασμὸν τῆς ἠθικῆς (15, 16), ἵνα δὲ ἀποκρούσῃ ἐνδεχομένας παρατηρήσεις τῶν αὐστηρολόγων, ἀναφέρει πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ δικαιολογίαν τοῦ ῥυπαρὸν ἐπίγραμμα τοῦ θεοῦ Αὐγούστου (20). Προϊόντος ἐν τοσούτῳ τοῦ βιβλίου ἔχει καὶ ποιήματα ἀνεκτότερα ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν (δὲν ἀνήκει, λέγει, πᾶσα σελὶς εἰς τὴν νύκτα, ὑπάρχουσι καὶ ἐπιγράμματα δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθῶσι τὴν πρωΐαν. 17), τουναντίον δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου βιβλίου ἡ ῥυπαρία ἔρχεται πάλιν σωρηδόν.

Τὴν εὐτυχίαν καὶ τὰς λύπας, ἃς πορίζει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὁ ἀληθὴς τῆς καρδίας ἔρω, δὲν φαίνεται οὐδὲ παροδικῶς νὰ ἐγνώρισεν ὁ Μαρτιάλιος, τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι εἶχε συναίσθησιν τῆς ἐλλείψεως ταύτης. « Ἐὰν θέλῃς, γράφει πρὸς τινὰ φίλον (8, 73), νὰ ἔχῃ ἀληθινὴν δύναμιν καὶ παλμούς καρδίας ἡ Θάλειά μου, ἐὰν θέλῃς νὰ ἔχῃς ποιήματα ἀθάνατα, δός μοι ἔρωτα. Ἡ Κυνθία κατέστησε ποιητὴν τὸν Προπέρτιον, ἡ Λυκωρίς τὸν Γάλλον, ὁ Τίβουλλος ὀφείλει τὴν δόξαν του εἰς τὴν Νέμεσιν, καὶ ὁ Κάτουλλος τὴν ποιητικὴν του ἔμπνευσιν εἰς τὴν Λεσβίαν ». Δὲν ἦτο ὅμως φαίνεται ἱκανὴ ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου νὰ αἰσθανθῇ βαθὺ πάθος καὶ ἰδανικόν, ἄλλως δὲ καὶ ἡ κυνικὴ καὶ αὐχμηρὰ ὄψις του καὶ τὸ ἐξωτερικόν του δὲν συνέσταινον αὐτὸν πολὺ πρὸς τὰς γυναῖκας (10, 65, 7 ἐξ.). Ἐφέρετο δὲ καὶ πρὸς παιδικούς ἔρωτας (8, 46. 9, 56).

Ὁ Μαρτιάλιος εἶναι μὲν σφοδρὸς καὶ ἀνηλεὴς εἰς τοὺς χλευασμούς του, παντὶ σθένει ὅμως ἀποκρούει ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν ὑπόνοιαν μοχθηρίας. Διαβεβαίει τὸν φίλον του Φαυστίνον, ὅτι τὰ ποιήματά του οὐδένα προσωπικῶς ἔχουν σκοπὸν νὰ προσβάλλωσι, παραπεῖται δὲ ὅτι ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν φαρμακερὰ βέλη, οἷα ἐξέτόξευεν ὁ Ἀρχίλοχος κατὰ τοῦ Λυκάμβου (7, 12. Πρβλ. 5, 5, 15). Ἐπιμόνως παρακαλεῖ τοὺς φίλους, ἂν τις ἀποδίδῃ εἰς αὐτὸν τοιαῦτα ἔργα, μεγαλοφώνως νὰ κηρύττωσιν, ὅτι τοιαῦτα δὲν ἔγραφεν ὁ Μαρτιάλιος (7, 72. 10, 33). Καταρᾶται δὲ τοὺς διὰ θρασέων ποιημάτων προσβάλλοντας ἐντίμους γυναῖκας ἢ σεμνὰ ἔνεκα

τοῦ ἀξιώματος αὐτῶν πρόσωπα (10, 5). Κηρύττει ὡς ἀρχήν, ὅτι σέβεται τὰ πρόσωπα, καὶ ὅτι μόνον τὰ ἐλαττώματα γενικῶς διασύρει (10, 33, 40), ἀλλὰ τοὺς διασυρμούς του αἰσθητοποιεῖ διὰ φανταστικῶν προσώπων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὸ διασύρειν καὶ χλευάζειν ζῶντας ὑπὸ τὸ πραγματικὸν αὐτῶν ὄνομα, μόνον δὲ τοὺς ἀποθανόντας ἡδύνατό τις νὰ κατονομάζη. Διὰ τοῦτο λοιπὸν πᾶσαι τοῦ Μαρτιαλίου αἱ μοχθηρίαι, ὅσων καὶ ἂν εἶναι προσωπικαί, εἶναι ὅμως ὅπωςδῆποτε περικεκαλυμμέναι, τὰ δὲ φαντασιώδη, ἐν μέρει δὲ καὶ τυπικά, ὀνόματα, τὰ ὅποια ὁ ποιητὴς πολυάριθμα μεταχειρίζεται, δὲν ἐπιτρέπουσιν εἰς ἡμᾶς νῦν νὰ διακρίνωμεν τίνων ἀνθρώπων ψευδώνυμα εἶναι, οὐδ' ἐὰν τὸ αὐτὸ ψευδώνυμον κρύπτει πάντοτε ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον. Μπαταίως δὲ ἔκαμνε τοιαύτας ἐρεῦνας ἡ κοινὴ περιέργεια. « Δὲν θὰ σᾶς εἰπω, ὅσων καὶ ἂν μὲ παρακαλῇτε, λέγει ὁ ποιητὴς (2, 23), τίς εἶναι ὁ Πόστουμος τοῦ βιβλιαρίου μου ». Κόιντός τις ἐνόμισεν ὅτι εἰς αὐτὸν ἀναφέρεται τὸ ὄγδοον τοῦ τρίτου βιβλίου ἐπίγραμμα, ὁ δὲ ποιητὴς πρὸς ἱκανοποίησιν λέγει (ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ ἐπιγράμματι), ὅτι ἀντὶ τοῦ Κόιντος δύναται ἐξαίρετα νὰ γράφῃ Σέξτος (ἀντὶ δηλαδὴ τοῦ Quintus = Πέμπτος, γράφει Sextus = Ἑκτος). Ὡσαύτως δὲ καὶ ὅταν ὁμιλῇ εἰς πρῶτον πρόσωπον, δὲν ἐννοεῖ πάντοτε ὁ ποιητὴς ἑαυτόν, οὐδὲ ὅταν λέγῃ ἀναίσχυντα περὶ τῆς γυναικὸς του πράγματα ἀναφέρεται τῷ ὄντι εἰς τὴν σύζυγόν του, διότι ὁ Μαρτιάλιος οὐδέποτε ἐνυμφεύθη. Παρειαίγει δὲ πολλάκις ἄλλον ὁμιλοῦντα εἰς πρῶτον πρόσωπον, ἅπαξ δὲ αὐτὸν τὸν αὐτοκράτορα (1, 5).

Ὁ Μαρτιάλιος οὐδέποτε ὑπερετίμησε τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ποιηματίων του, ἐννοεῖται ὅμως ὅτι δὲν σπουδάζει, ἀλλ' ἀστεύζεται, ὅταν γράφῃ, ὅτι τὸ μόνον τελεσφόρον μέσον πρὸς διόρθωσιν τῶν ἀτελειῶν, ἃς ἔχουσι τὰ ἔργα του εἶναι ὁ σπόγγος. ἢ ὅτι δίκαια πάσχουσιν ὅταν ἐξαλείφονται ὑπὸ τῆς βροχῆς (1, 5. 3, 100. 4, 10. 9, 58). Ὁ Μάρσος καὶ ὁ Κάτουλλος εἶναι οἱ διδάσκαλοί του, ὁ δὲ πόθος του εἶναι νὰ μὴ ὑστερῇ αὐτῶν κατὰ

πολὺ (7, 99, 7. 10, 78, 16), ἀλλ' ἀγανακτεῖ ὁμῶς, ὅταν τις ἐλαπτῶναι τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ διὰ τῆς ἀπαγγελίας ποιημάτων τοῦ Μάρσου καὶ τοῦ Κατούλλου (2, 71), ἢ ὅταν ἀκούῃ προτιμωμένους τῶν ζώντων ποιητῶν τοὺς ἀρχαίους, ἂν καὶ σκέπτεται καθ' ἑαυτόν, ὅτι οὕτω συμβαίνει κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν (5, 10. Πρβλ. 8, 69. 11, 90). Τῷ ὄντι δὲν δύναται πρὸς τὸν Κάτουλλον νὰ παραβληθῇ ὁ Μαρτιάλιος, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ ὕψος καὶ τὴν ἐνάργειαν τῆς παραστάσεως, ἀκόμη δὲ καὶ ὡς πρὸς τὴν ὀριμότητα τῶν ἀστεϊσμῶν, δὲν ἔχει ὁμῶς τοῦ Κατούλλου οὔτε τὸ ὕψος καὶ τὴν θέρμην, οὔτε τὸ ποιητικὸν ἔξαρμα. Τοῦ Μαρτιάλιου σκοπὸς κύριος εἶναι νὰ κάμνῃ τοὺς ἄλλους νὰ διασκεδάζωσι, νὰ εἶναι ἀρεστοί, νὰ προκαλῇ τὸν γέλωτα, νὰ ἀναγινώσκη τὰ ἔργα τοῦ ὁ κεντυρίων καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Γετῶν, νὰ ἀκούηται τὸ ὄνομά του καὶ ἐν τῇ Βρεττανίᾳ (11, 3). Δὲν συμβαίνει τίποτε ἐν τῇ καρδίᾳ του, ὅπερ νὰ συγκλονῇ μὲν αὐτὴν ἐκ βάθρων, τὸ δὲ βαθὺ τοῦτο συναίσθημα νὰ ποθῇ νὰ ἐξωτερικεύσῃ ὁ ποιητὴς καὶ καλλιτεχνικῶς νὰ παραστήσῃ. Τοῦτου ἔνεκα καὶ εἰς ἡμᾶς ἐλάχιστα διεγείρει τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συμπάθειαν ὁ ἄνθρωπος, θαυμάζομεν δὲ μόνον τὴν ἰδιοφυίαν, ἣν εἶχε, τοῦ νὰ φιλοτεχνῇ δηλαδὴ ἐξόχως εὐμορφα ἐλαφρὰ ποιήματα.

Ἐκαμνον ὁμῶς εἰς αὐτὸν πολλὴν ἐντύπωσιν αἱ ἐπικρίσεις (1, 91. 5, 33. 6, 64) καὶ ἔρρεπεν εὐκόλως εἰς τὴν ὑποψίαν, ὅτι ἐκ δυσμενείας προήρχοντο τὰ περὶ τῶν ποιημάτων λεγόμενα (6, 61. Πρβλ. 8, 61. 9, 97). Οὐχὶ ἀδίκως ἐφέγετο ὅτι τινὰ ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ ἦσαν πολὺ διεξοδικὰ (1, 110. 3, 83), διότι τῷ ὄντι ὑπερέβαιναν ἐνίοτε κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τὸ προσῆκον μέτρον, παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ θέματός του. Ἀλλὰ πρὸς τοὺς ψέγοντας τὸ μῆκος τῶν ἐπιγραμμάτων του, ἀποκρίνεται (2, 77) ὅτι τοὺς τροχοὺς τῶν ἀμαξῶν ἃς ἀλείφωσι δι' ἐλαίου, διότι τὰ ἰδικά του ἔργα ἔχουσιν ἱκανὸν τάχος, προσθέτει δὲ ὅτι ὁ Μάρσος καὶ ὁ Πέδων ἔγραψαν ἐπιγράμματα δύο σελίδων μήκους. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν (10, 59) παραβάλλει τοὺς τοιοῦτους ἐπικριτὰς πρὸς τοὺς ἐκ πλου-

σίας τραπέξης ἐκλέγοντας μόνον τὰ λιχνεύματα καὶ ἀπορρίπτοντας τὸν ἄρτον. Πρὸς τοὺς φρονούντας ὅτι δὲν ἔχει μὲ ἱκανὴν ἐπιμέλειαν ἐπεξεργασθῇ τὰ ἔργα του, ἀποκρίνεται (9, 81), ὅτι αὐτὸς παρασκευάζει ἐδέσματα χάριν τῶν συνδείπνων καὶ ὄχι χάριν τῶν μαγείρων. Πρὸς δὲ τὸν κρίνοντα ὡς ἀνιὰρὰ τὰ ἐγκωμιαστικά του ποιήματα (ἴσως τὰς αὐλικὰς κολακείας), δίδει τὴν συμβουλὴν (10, 45) νὰ πίνη οἶνον Βατικανὸν (ἐλεεινῆς δηλαδὴ ποιότητος), ἅφ' οὗ εἰς τὸ ὄξος μόνον ἀρέσκεται.

Δικαίως διατείνεται, ὅτι ἡ σύνθεσις ὀλίγων ἐκλεκτῶν καὶ ἐπιτυχῶν διστίχων ἢ τετραστίχων ἐπιγραμμάτων, δὲν εἶναι μεγάλη τέχνη, ἀλλὰ τὸ νὰ γράψῃ τις ὁλόκληρον βιβλίον ἐπιγραμμάτων, τοῦτο εἶναι τὸ δύσκολον (7, 85). Τῷ ὄντι δὲ ἐὰν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ πλῆθος τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Μαρτιαλίου, ἅτινα εἶναι χίλια πεντακόσια καὶ πλέον, περιλαμβάνουσι δὲ ὀκτὼ ἕως ἐννέα χιλιάδας στίχους, τότε μόνον θὰ φανῇ εἰς ἡμᾶς ἀπαράμιλλος καὶ μοναδικὴ ἢ ἄνευ ἐξαντλήσεως ἀναβλύζουσα πηγὴ τῆς ἐπιγραμματικῆς αὐτοῦ εὐφυΐας. Ἀντίτεχνός τις ὃν ὀνομάζει Κίνναν, ἔγραφεν ἐναντίον του. «Μανθάνω, λέγει (3, 9), ὅτι ὁ Κίννας γράφει στιχίδια ἐναντίον μου· δὲν γράφει ἐκεῖνος, οὕτινος οὐδεὶς ἀναγινώσκει τὰ ποιήματα». Περιφρονῶν δὲ αὐτόν, δὲν ἐννοεῖ σοβαρῶς κατ' αὐτοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ. «Ὅσον καὶ ἂν γαυγίξης, ἐγὼ δὲν θὰ σὲ καταστήσω γνωστόν, εἶναι ἀνάγκη ἄγνωστος νὰ ἀποθάνῃς, ἄθλιε (5, 60. Πρβλ. 12, 61)». Ἐπὶ τέλους ὁμως ἡ χολὴ τοῦ Μαρτιαλίου ἐξογκοῦται πλέον καὶ γράφει κατ' αὐτοῦ ἐν ἐπίγραμμα (6, 64) ἐκ τριάκοντα καὶ δύο δακτυλικῶν ἐξαμέτρων, δι' ὧν τὸν ἀπειλεῖ ὅτι θὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του. Εἶναι μία θωρακοφόρος οὕτως εἰπεῖν παράταξις ἀρῶν ἐν σειρᾷ ἰσχυροτάτων περιόδων, ἥτις θορυβῶδῶς προελαύνει ὡς κήρυγμα πολέμου. Μετὰ πλήρους εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσεως ἐπικαλεῖται ὁ Μαρτιάλιος τὴν ἐπιδοκιμασίαν, ἧς ἀπολαύουσι τὰ βιβλία του μεταξὺ τῶν ὑψηλῶν καὶ ὑψηλοτάτων τῆς κοινωνίας κύκλων, καὶ ἀπειλεῖ ὅτι θὰ ἐξορύξῃ τοὺς ὄνυχας τοῦ ἐνοχλητικοῦ κυνός. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ

ποίημα τὸ ἐναντίον τοῦ Κίννα ἔσχεν ἐπικριτὰς. Πρῶτον μὲν ἐψέχθη ἡ μορφή τοῦ ποιήματος, τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐπιγράμμα συνετάχθη εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους (ὑπερ ὅμως ἐγίνε καὶ ὑπὸ ποιητῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας), ἔπειτα δὲ τὸ μῆκος αὐτοῦ. Εὐρέθη λοιπὸν εἰς τὴν ἀνάγκην ὁ ποιητὴς νὰ γράψῃ μίαν εἰρωνικὴν δικαιολόγησιν τοῦ πράγματος συντεταγμένην εἰς ἑξ ὀκτις (6, 65).

Ὅτι δὲ μεταξὺ τόσοῦ πλήθους ἐπιγραμμάτων εὐρίσκονται καὶ τινα ἀνάξια λόγου, δὲν εἶναι τὸ πρᾶγμα θαυμαστόν, ἄλλως δὲ ὁ ποιητὴς, καθὼς εἶδομεν, ὡμολόγησε τοῦτο εἰλικρινῶς ἐν τῇ πρώτῃ βιβλίῳ. Ἄλλος τις κατέκρινε πάλιν τὸν Μαρτιάλιον ὅτι ἔγραψε *libellum inaequalem* ἥτοι βιβλίον ἀνόμοιον ἢ ἀνώμαλον (περιέχον δηλαδὴ ὅχι ἴσης ἀξίας ἐπιγράμματα). Πρὸς τὴν μορφήν ταύτην ἀποκρίνεται δι' ἐπιτυχοῦς λογοπαιγνίου (7, 90), ὅτι τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἔπαινος διότι τὸ ἐντελῶς ὅμοιον βιβλίον (*liber aequalis*), τοῦτέστι τὸ μονότονον, εἶναι κακὸν βιβλίον. Ὁ Μαρτιάλιος συνέτασσε καὶ ἐπιγράμματα ἐπὶ λημμάτων, ἥτοι ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὅποια πρὸς τοῦτο ἐδίδοντο πρὸς αὐτόν. Παραπονεῖται δὲ ἐν τινι τῶν ποιημάτων του (11, 42), ὅτι τὸ δοθὲν λῆμμα ἦτο νεκρόν· « Ἐν ᾧ, λέγει, ζητεῖς ζωντανὰ ἐπιγράμματα, θέτεις λήμματα νεκρά ».

Ἡ κατὰ ποικίλους τρόπους πραγμάτευσις τοῦ αὐτοῦ κατ' ἐπανάληψιν θέματος, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς προερχομένη ἐξ ἐλλείψεως εὐρετικῆς δυνάμεως τοῦ ποιητοῦ. Μεταξὺ τῶν ποιητῶν ὅπως καὶ μεταξὺ τῶν ῥητόρων τῆς ἀρχαιότητος ἐθεωρεῖτο μᾶλλον ζήτημα τέχνης ἢ διατύπωσις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος ὑπὸ διάφορα σχήματα καὶ ὑπὸ ποικίλας ἐπόψεις. Τοιοῦτον θέμα λόγου χάριν εἶναι ὁ λέων, ὅστις κρατεῖ τὸν λαγὼν εἰς τὸ στόμα του, παίξει μὲ αὐτόν, τὸν ἀφίνει ἐλεύθερον καὶ πάλιν τὸν συλλαμβάνει χωρὶς νὰ τὸν πληγώσῃ, τὸ ὅποιον τέχνασμα κατὰ τὰς αὐτοκρατορικὰς παραστάσεις τοῦ ἀμφιθεάτρου εἶχεν ἐμποιήσῃ αἰσθησιν. Ὁ λαγὼς παραβάλλεται πρὸς τὸν Γανυμήδην (1, 6)· ὁ λέων ἀνήκει εἰς τὸν αὐτοκράτορα, διὰ τοῦτο εἶναι τὸσον μεγάλουμος (14).

Τὸ αἷμα τοῦ λαγωῦ δὲν τὸν ἐλκύει, ὁ λαγὼς πρὸ αὐτοῦ εἶναι τόσον ἀσφαλές, ὅσον Δακικὸς παῖς πρὸ τῶν ὅπλων τοῦ Καίσαρος (22), ὅταν θέλῃ νὰ σωθῇ ἀπὸ τῶν δηγμάτων τῶν κυνῶν, δύναται νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ στόμα τοῦ λέοντος (48), μάτην ἐπιζητεῖ τὴν δόξαν τοῦ νὰ γίνῃ λεία του (51), ὁ λέων οὐδὲ κἂν αἰσθάνεται ὅτι ἔχει τι μεταξὺ τῶν ὀδόντων του (60). Τοῦτο τὸ τιθάσευμα εἶναι ἀνώτερον παντὸς ἄλλου τιθασεύματος ἀγρίων θηρίων, ἐξ ὧν ἐπεδεικνύοντο ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, δὲν εἶναι δὲ κυρίως ἐκμάθησις αὕτη, διότι ὁ λέων γινώσκει ἀπ' αὐτοῦ τίνα ὑπηρετεῖ (104).

Κατάδικός τις πρόκειται νὰ παραστήσῃ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τὸ πρόσωπον τοῦ Μουκίου Σκαϊόλα, ὅστις ἐνώπιον τοῦ Πορσήνα ἐπιθέτει τὴν χεῖρα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ θέμα ἐπιδέχεται πολλὰς ποικιλίας. Ὁ Πορσήνας, ἀσθενέστερον τοῦ Μουκίου ἔχων τὸν χαρακτῆρα, δὲν ἀντέχει εἰς τὴν φοβερὰν θέαν καὶ κελεύει τὸν ἥρωα νὰ ἀποσύρῃ τὴν χεῖρα ἀπὸ τοῦ πυρός. Ἡ χεὶρ πλανηθεῖσα, διότι ἀπέτυχε τὸν βασιλέα, ἔσχε διὰ τοῦ ἄθλου τούτου μείζονα δόξαν ἢ ἐὰν ἤθελεν ἐπιτύχῃ (1,21). « Παρατήρησον πῶς ἡ χεὶρ κυριαρχεῖ τοῦ ἐκπεπληγμένου πυρός. Τέρπεται ἐκ τῆς ἰδίας καταστροφῆς, ὡς ἂν ἦτο αὕτη ὁ θεατῆς. Ἐὰν δὲν ἐκώλυον τὴν θέλησιν τοῦ Μουκίου, θὰ ἦτο πρόθυμος καὶ τὴν ἀριστερὰν νὰ θυσιάσῃ. Μετὰ τοιαύτην δοκιμασίαν οὐδὲ θέλω πλέον νὰ μάθω τί ἄλλοτε κατώρθωσεν ἡ χεὶρ ἐκείνη (8,30) » Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ὑπάρχει ἡ ῥητορικὴ ψυχρολογία, ὅτι μείζον κατόρθωμα εἶναι ἂν ὁ ἀπειλούμενος ὑπὸ τοῦ διὰ πυρὸς θανάτου καὶ κελευόμενος νὰ καύσῃ τὴν χεῖρά του, ἀποκριθῇ ὅτι δὲν τὴν καίει.

Ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης δύναται νὰ θεωρήσῃ ὡς τίνα ἄμιλλαν μεταξὺ τοῦ Μαρτιλίου καὶ τοῦ Στατίου τὰ ποιήματα τῶν δύο ποιητῶν, ὅσα ἐγράφησαν διὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν περίστασιν. Ἡ διαφορὰ τοῦ ποιητικοῦ γένους ἀπαιτεῖ κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ διάφορον τρόπον πραγματείας. Καὶ παρὰ μὲν τῷ Στατίῳ ἔχομεν ἐπικὴν ἀφήγησιν ὁμοιάζουσαν πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν ὕμνων, μετὰ μυθιστορικῆς εὐρέσεως καὶ μεθ' ὅλης τῆς συνήθους μυθολο-

γικῆς συσκευῆς, ἐν ᾧ παρὰ τῷ Μαρτιαλίῳ ὑπάρχει ζωντανὸς πραγματισμὸς μεθ' ὑπερβολικῶν ποικιλιμάτων καὶ κομφῶν τορνευμάτων. Εἰς τὸ ἐπίγραμμα τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους (9, 43), ἐπαναλαμβάνει ὁ Μαρτιάλιος τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησε καὶ ὁ Στάτιος (Silv. 4, 6), τὴν περιγραφὴν δηλαδὴ τοῦ καλλιτεχνήματος, τὸ ὄνομα τοῦ τεχνίτου, τὸν πρῶτον ιδιοκτήτην, τὴν εἴσοδον τοῦ ἔργου εἰς τὸν ιδιωτικὸν οἶκον, τὴν σεμνότητα αὐτοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι εἶναι κοιναὶ εἰς τὰ δύο ποιήματα. Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐπικῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Στατίου, ἥτις παρασκευάζει τὴν παρατήρησιν τῆς διακοσμῆσεως τῆς τραπέζης, καὶ τὸ ὅλον ποίημα ἐμποιεῖ τὴν ἐντύπωσιν ἐνθουσιώδους ἐγκωμίου τοῦ τε κτήτορος καὶ τοῦ κτήματος, ἐν ᾧ τοῦ Μαρτιαλίου τὰ δίστιχα ἔχουσι μᾶλλον τὸν χαρακτήρα ὑπογραφῆς τοῦ καλλιτεχνήματος. Ἡ ἀποκοπὴ τῆς κόμης τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἰνοχόου Ἐαρίνου¹⁾, ἥτις παρὰ τῷ Στατίῳ (Silv. 3, 4) παριστάνεται ὡς οἰονεὶ ἐπίσημος δημοσία πρᾶξις, μετὰ πολλῆς ὁμως χάριτος, εἰς τὸν Μαρτιάλιον ἐν τῷ ἐνάτῳ βιβλίῳ δίδει ἀφορμὴν εἰς σειρὰν ὅλην κολακκευτικῶς τρυφερῶν ἀστείων. Τρεῖς (11. 12. 13) παίξει χαριέστατα ὁ ποιητὴς πρὸς τὸ εὐῆχον ὄνομα, οὔτινος ὁμως αἱ συλλαβαὶ ἀρνοῦνται δυστυχῶς νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ μέτρου, ἐν ᾧ δὲ ὁ Στάτιος τὸ ἀποσιωπᾷ ἐντελῶς, αὐτὸς τὸ περιγράφει μὲ ὅλας τὰς χάριτας καὶ τὰ ἀρώματα τοῦ ἔαρος, καὶ οἰονεὶ προβάλλων αὐτὸ ὡς αἰνιγμα, ἀφίνει τὸν ἀναγνώστην νὰ τὸ μαντεύσῃ, παραθέτων ἐκ τῶν τριῶν ἄλλων ὥρῶν τοῦ ἔτους ὀνόματα, καὶ λέγων ὅτι ἐὰν ἐκ τῆς ὁπώρας εἶχε τὸ ὄνομα θὰ ἐλέγετο Ὀπωρεῖνος καὶ ἐὰν ἐκ τοῦ χειμῶνος Χειμέριος καὶ ἐὰν ἐκ τοῦ θέρους Θέριος. Ἐπαινεῖ δὲ τὸν παῖδα ὡς μοναδικῶς πλασθέντα χάριν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ὑμνολογεῖ (16. 17) τὴν εἰς τὸν Ἀσκληπιὸν ἀνάθεσιν τῆς κόμης. Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φθονεῖ τὸ ἀνάθημα ὁ Γανυμήδης καὶ ζητεῖ καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ Διὸς ὁμοίαν τελετὴν. Ἀλλ' ὁ πατήρ τῶν θεῶν

¹⁾ Δ(ων Κ)άσ, 67, 2. Σ. Μ.

καθησυχάζει τὸν προσφιλῆ οἰνοχόον του λέγων· « Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καίσαρος χίλιοι ὑπάρχουσι παῖδες ὅμοιοι πρὸς σέ, ἐγὼ δὲ σὲ μόνον ἔχω· τίς θὰ μοὶ κερῶ τὸ νέκταρ, ὅταν σὺ ἀποκοπείς τὴν κόμην προσλάβῃς τὴν ὄψιν ἀνδρός; (36) ».

Πρὸς τοὺς λογοκλόπους, οἵτινες ὡς ἄλλοι κολοιοὶ ἐκοσμοῦντο διὰ τῶν περῶν αὐτοῦ, εἶχεν ἔριδας καθ' ὅλον τὸν βίον ὁ Μαρτιάλιος, καὶ ὅτε ἀκόμη ἦτο εἰς τὸ μεσουράνημα τῆς δόξης του. Τὰ μικρὰ καὶ μεμονωμένα ἐπιγράμματα ἢ νοήματα, ἅτινα μετεδίδοντο ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον, ἦσαν, ὡς ἡδὴ ἐλέχθη, ἐκθετόν τι χρῆμα καὶ δυσφύλακτον, ὅπερ πᾶς τις ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ οἰκειοποιῇται καὶ νὰ ὑποβάλλῃ εἰς ἑαυτόν. Πρὸς τινα τοιοῦτον λογοκλόπον λέγει ὁ ποιητὴς (10, 100) ὅτι εἶναι μωρός, διότι « ἀναμινύεις, λέγει, πρὸς τοὺς ἰδικούς μου στίχους τοὺς ἰδικούς σου, καὶ προσλαμβάνεις τὸν ἑνα πόδα τοῦ ταχύποδος Λάδα ¹⁾, ἐν ᾧ ἔχεις τὸν ἕτερον ξύλινον ». Μετὰ περιφρονήσεως ὑποδεικνύει ἄθλιον στιχουργόν, ὅστις τῷ ὑπέβαλλε τὰ ἰδικὰ του ἁσμάτια (10, 3), ἐκφραστικώτατα δὲ δηλοῖ τὴν ἀγανάκτησίν του καὶ ἐναντίον ἑνὸς Ἰουδαίου λογοκλόπου (11, 94). Ὅτι δὲ καὶ ἐν Κορδύβῃ τῆς Ἰσπανίας εὐρέθη ἐλεεινὸς τις ἄνθρωπος δημοσίᾳ ἀναγινώσκων ὡς ἴδια τοῦ περιφήμου ποιητοῦ τὰ ἔργα (12, 63), δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν τις λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὑπάρχουσαν διαφορὰν μεταξὺ πρωτευούσης καὶ ἐπαρχίας, καὶ ἀναλογισθῇ ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ δὲν ἦτο πάντοτε εὐκόλον νὰ διακριθῶσι τὰ γνήσια ἑνὸς ποιητοῦ ἔργα ἀπὸ τῶν μὴ γνησίων.

Ὁ Μαρτιάλιος δὲν εἶναι ἐκ τῶν λογίων ποιητῶν. Τῷ συμβαίνει μάλιστα νὰ θεωρῇ ὡς συγχρόνους τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Βιργίλιον (4, 14, 3 ἐξ.) καὶ νὰ συγχέῃ δύο διαφόρους πόλεις, τοὺς Ἄρπους τῆς Ἀπουλίας καὶ τὴν Ἄρπιναν ἢ τὸ Ἄρπινον τῆς Λατίνης, τὴν πατρίδα τοῦ Κικέρωνος (4, 55, 3). Θέλει μὲν νὰ ἀρέσκῃ εἰς τοὺς γραμματικούς, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἀνάγκη σοφῶν ὑπομνημάτων πρὸς κατανόησιν τῶν ποιημάτων

¹⁾ Πausan. 3, 21, 1. Σ. Μ.

του, καὶ δικαίως σκώπτει τοὺς ἀρχαῖζοντας (11, 90). Εἶχεν ὁμοίως φαίνεται μελετήσῃ ἑλληνικὰ παραδείγματα, διότι οὐκ ὀλίγα ἐκ τῶν θεμάτων του προέρχονται ἐκ τοῦ μεγάλου θησαυροῦ τῆς ἐπιγραμματικῆς ποιήσεως τῶν Ἑλλήνων, ἃν καὶ ἡ ἐκτέλεσις εἶναι διάφορος παρὰ τοῖς ποιηταῖς τῆς Ἀνθολογίας. Τοιαῦτα θέματα εἶναι λόγου χάριν ἡ συμβουλὴ τοῦ ἀπολαύειν τῆς σήμερον, ὁ πόλεμος κατὰ τῆς πολυμαθείας ἐν τῇ ποιήσει, καθὼς καὶ ὁ κατὰ τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν ἀρχαῖζόντων, ἡ εἰρωνεία ἐναντίον τῶν ῥητόρων, τὰ περὶ φυλαργύρων καὶ περὶ συμποσίων καὶ παρασίτων (τὰ περὶ παρασίτων ὁμοίως δὲν τονίζει πολὺ ὁ Μαρτιάλιος), ἀκόμη δὲ τὰ περὶ ἀσχημίας τῶν γυναικῶν, τὰ σκώμματα κατὰ τῆς κομψευμένης γραφίας, περὶ ἀδεξίου κουρέως, πλὴν, ἐννοεῖται, τῶν κυρίως ἐπιγραφῶν διὰ καλλιτεχνήματα, χειρόγραφα κτλ. καὶ τῶν ἐρωτικῶν ποιημάτων. Ἰδίᾳ δὲ φαίνεται ὅτι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Μαρτιάλιος τὸν ἐπὶ Νέρωνος Ἑλληνα ποιητὴν Λουκίλλιον, τινὰ δὲ ποιήματα ἔχει κοινὰ καὶ πρὸς τὸν Στράτωνα, περιώνυμον ποιητὴν παιδεραστικῶν ἐπιγραμμάτων ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι καὶ ὁ Μαρτιάλιος καὶ ὁ Στράτων ἀπὸ κοινῆς πηγῆς θὰ ἦντλησαν. Ὁ Μαρτιάλιος ὁμοίως εἶχε τὴν τέχνην νὰ οἰκαιοποιῇται ἐντελῶς τὰ ἀλλότρια, νὰ μεταβάλλῃ τὰ ἑλληνικὰ στοιχεῖα εἰς γνησίως ῥωμαϊκὰ σχήματα, νὰ πραγματεύηται ἐνίοτε ἀλλίον τὴν ὑπόθεσιν, ἢ νὰ προσδίδῃ εἰς τὴν πραγματείαν ἐντελῶς διάφορον στροφὴν.

Ἡ εὐκίνησις τῆς εὐτραπέλου αὐτοῦ φαντασίας καὶ ὁ πλοῦτος τῶν παρουσιαζομένων εἰς αὐτὸν περιστάσεων, παραπλανῶσι τὸν ποιητὴν εἰς ὑπερβολὴν σχεδὸν καταπονοῦσαν τὸν ἀναγνώστην. Καὶ αὐτός (11, 18) ὅπως καὶ ὁ Λουκίλλιος (Ἀνθολ. 11, 249. Σκωπτικὰ ἐπιγράμματα) σκώπτουσι τὴν ὑπερβολικὴν σμικρότητα ἐνὸς ἐξοχικοῦ κτήματος. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἑλληνας ἐπιγραμματοποιὸς ἀρκεῖται εἰς τρεῖς σημαντικὰς ἐννοίας, ἃς ἐκφράζει διὰ τριῶν διστίχων:

*Ἄγρον Μηνοφάνης ὠνήσατο καὶ διὰ λιμὸν
ἐκ θουρὸς ἀλλοτριᾶς αὐτὸν ἀπηγχότισεν.*

Γῆν δ' αὖτις τεθνεῶτι βαλεῖν οὐκ ἔσχον ἄνωθεν,
 ἀλλ' ἑτάφη μισθοῦ πρὸς τινα τῶν δμῶρων
 Εἰ δ' ἔγνω τὸν ἀγρὸν τὸν Μηροφάνους Ἐπικούρου,
 πάντα γέμειν ἀγρῶν εἶπεν ἄν, οὐκ ἀτόμων ¹⁾

Ὁ δὲ Μαρτιάλιος δὲν ἐκλαμβάνει τὸ πρᾶγμα τόσον τραγικῶς. Τὸ μικρὸν κτῆμα δὲν ἔχει ἀγοράσῃ ὁ ἰδιοκτήτης, ἀλλὰ τὸ ἔλαβε δῶρον, εἰς εἴκοσι δὲ καὶ ἑπτὰ εὐτράπελα ἑνδεκασύλλαβα ἐξετάζει ἂν ἤμπορῇ νὰ ὀνομάσῃ κτῆμα τὸν ἀδιόρατον ἐκείνον χῶρον, ὃν δύναται νὰ σκεπάσῃ ἢ πτέρυξ τοῦ τέττιγος, ὅπου δὲν χωρεῖ νὰ σταθῇ ἀγγοῦριον ὄρθιον, ὅπου δὲν ὑπάρχει τόπος διὰ νὰ κατοικήσῃ ὀλόκληρος ὄφις κτλ. (καὶ ἔχει σωρείαν τοιούτων χαρακτηριστικῶν ἐκφράσεων ἀναφερομένων εἰς παντοειδῆ πράγματα, ζῶα, φυτὰ κτλ.), καταλήγει δὲ δι' ἑνὸς λογοπαιγνίου· « Ἐσφαλές κατὰ ἓν γράμμα, Λοῦπε, διότι ἀντὶ νὰ μοὶ δώσῃς ἓν praedium (= κτῆμα) θὰ προετίμων νὰ μοὶ ἔδιδες ἓν prandium (= πρόγευμα) ».

Κατὰ δὲ τὴν εὐρεσιν ζωηρῶν παρομοιώσεων καὶ ὑπερβολικῶν σκωμμάτων ἀμιλλᾶται ὁ Μαρτιάλιος πρὸς τὴν εὐφυΐαν τῶν κωμικῶν ποιητῶν, τοῦτο καταφαίνεται λόγου χάριν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα πρὸς τινα χυδαῖον γελωτοποιόν, ὅστις ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἁσπεῖον (1,41), ἢ ὅταν μετρή τὴν λεπτότητα δωρηθέντος αὐτῷ χρυσοῦ ἀγγείου (8,33), ἢ ὅταν περιγράψῃ ἐφθαρμένον μανδύαν (9,57), ἢ ὅταν συνδυάζῃ ἀνθοδέσμην ἀποφορῶν (4,4. 6,93), ἢ ὅταν περιγράψῃ τὸ ἄρωμα τῶν ἀσπασμῶν περικαλλοῦς παιδὸς (3,65. 11,8), ἢ ὅταν μὲ τραγικὸν ὕψος διηγῇται τί ἔχει τις νὰ ὑποφέρῃ ὑπὸ τὴν μάχαιραν ἀδεξίου κουρέως (11,84). Ἀλλὰ τὸ ἄκρον ἄωτον χονδροειδοῦς γελοιογραφίας εἶναι τὸ ἐπίγραμμα (3,93) πρὸς γραῖαν θέλουσαν νὰ ὑπανδρευθῇ. Ἀλλαχοῦ (2,87) διὰ μιᾶς φράσεως χαρακτηρίζει ἓν πρόσωπον· « Λέγεις ὅτι σὲ ἐρωτεύονται ὅλαι αἱ εὐμορφαι γυναῖκες, Σέξτε, ὅστις ἔχεις ὄψιν ἀνθρώπου κολυμβῶντος ὑπὸ τὸ ὕδωρ ». Τὴν κωμωδίαν ὑπενθυμί-

¹⁾ Πρβλ. καὶ Ἀνθολ. 11, 103, ἐνθα ὁ Λουκίλλιος παίζει πάλιν πρὸς τὰς ἀτόμους τοῦ Ἐπικούρου. Σ. Μ.

ζουσι πλὴν ἄλλων καὶ τὸ ἐπίγραμμα (11,39) περὶ τοῦ νεανίου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, ἢ τὸ περὶ τῆς ἀπλήστου ἐρωμένης (11,50). Ἐξαισίως σπουδογέλοιος εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ ἐν τῷ ἐπιγράμματι (12,32), ἐν ᾧ περιγράφει τὰ ἐλεεινὰ ῥάκη, τὸ ὅποια κατὰ τὴν πρώτην ἰουλίου μετακομίζει μετοικῶν τις δυστυχὴς ἄνθρωπος· «Πρὸς τί ζητεῖς κατοικίαν, τὸν ἐρωτᾷ εἰς τὸ τέλος, ἀφ' οὗ δωρεὰν δύνασαι νὰ κατοικήῃς (ἐπὶ τῆς γεφύρας δηλαδὴ, ἔνθα διέτριβον οἱ ἐπαῖται)».

Δεινὸς εἶναι ὁ Μαρτιάλιος καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν, ἣν δίδει εἰς τὰ μικρά του καλλιτεχνήματα, οἷον εἰς τὴν διατύπωσιν ἀστείας ἀποκρίσεως πρὸς γενομένην ἐρώτησιν, τὴν λύσιν ἐνὸς αἰνίγματος κτλ. Οὐδεὶς δὲ Ῥωμαῖος ποιητὴς, πλὴν τῶν κωμικῶν, ἐκαλλιέργησεν ὅσον αὐτὸς τὸ λογοπαίγνιον, ὅπερ ὅμως οὔτε παράφρασις οὔτε μετάφρασις δύναται νὰ ἀποδώσῃ (ἰδ. λ. χ. 1,79. 3,13 καὶ 16. 6,17. 8,62. 10,27). Πολλάκις συγκρατεῖ τὸν ἀναγνώστην διὰ ζωηρῶν περιγραφῶν ἢ παρομοιώσεων, ἐν αἷς μάλιστα προσλαμβάνει πάθους ὕψος ἢ εὐαισθησίας, ἐνίοτε δὲ καὶ παραπλανᾷ αὐτόν, ἵνα τὸν ἐκπλήξῃ εἰς τὸ τέλος, ἔνθα ἔρχεται τι ἀπροσδόκητον, ἢ καὶ τὸ ἀντίθετον παρ' ὅ,τι περιέμενε. Μετὰ πολλῆς φαιδρότητος περιγράφει τὸν Βάσσον ἐφωδιασμένον διὰ παντὸς εἶδους ζωοτροφίων, ἃς συνήθως πορίζουσιν εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας τὰ ἀγροτικά κτήματα, καὶ πορευόμενον ὅχι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς τὴν ἄξενον ἑπαυλὶν τοῦ (3,47). Μετὰ θαυμασμοῦ περιγράφει τὴν λαμπρότητα μιᾶς πολυτελοῦς ἐπαύλεως ἣτις ἔχει τὰ πάντα, μόνον τόπον κατάληλον διὰ τὸ φαγητὸν καὶ τὸν ὕπνον δὲν ἔχει, καὶ καταλήγει ἀναφωνῶν· *Quam bene non habitas* = Πόσον καλὰ δὲν κατοικεῖς! (12,50). Ὁ πλούσιος Ἀπολλινάριος ἔχει ἐξαισίαν ἑπαυλιν ἐν Φορμίσαις, ἣν προτιμᾷ πάσης τοῦ ἄλλης ἐπαύλεως. Ἐκεῖ ἔχει τὴν ὁροσερὰν αὐρὰν τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ δύναται ἀπὸ τοῦ ἀνακλίντρου νὰ ῥίπτῃ τὸ ἀγκίστριον καὶ νὰ ἀλιεύῃ γευστικώτατα ὀψάρια, τὰ ὅποια σχεδὸν ἔρχονται καὶ προσφέρονται μόνον τῶν. Ἀλλὰ πόσας ἡμέρας τοῦ ἔτους τῷ ἐπιτρέπουσιν αἱ ἀσχολίαι τοῦ νὰ διατρίβῃ ἐκεῖ; Μακάριοι οἱ ὑπηρεταί του! (10,30).

Εἶναι δὲ εὐαίσθητος πρὸς τὰς τῆς φύσεως καλλονὰς ὁ ποιητής. Τῷ ὄντι ἐκ τῆς καρδίας τοῦ πηγάζει ἡ χαρά, ἣν αἰσθάνεται διὰ τὸ ὠραῖον κτῆμα τοῦ φίλου τοῦ Ἰουλίου Μαρτιαλίου (4, 64). Ἐκεῖ ὑπάρχουσιν οἱ κῆποι τῶν Ἑσπερίδων, πρὸς τὴν κλιτὸν τοῦ Ἰανί- κλου. Περιβάλλει τὸν τόπον ἀήρ καθαρὸς καὶ τὸ λαμπρὸν φῶς τοῦ ἡλίου, ἐν ᾧ δὲ καλύπτει κάτω τὴν κοιλάδα ὁμίχλη, τοῦ οἴκου αἱ κορυφαὶ χαριέντως ἀνυψοῦνται πρὸς τοὺς ἀστέρας. Τοὺς ἐπτὰ λόφους καὶ τὴν Ῥώμην δολόκληρον ἡμπορεῖς ἐκεῖθεν νὰ ἐπισκοπῇς, ὁ δὲ ὀφθαλμὸς εἰσδύει διὰ τῆς Ἀλδρας καὶ τοῦ Τούσκλου μέχρι τῶν ὀρέων. Εἶναι ἀνοικταὶ αἱ πλήρεις ζωῆς λεωφόροι καὶ φαίνεται ὁ Τίβερις παρὰ τὴν Μουλθίαν γέφυραν, ἀλλ' οὔτε τὸν τριγμὸν τῶν τροχῶν ἀκούεις οὔτε τῶν λεμβούχων αἱ κραυγαὶ σὲ ἐνοχλοῦσι. Τίς δὲ ἡ φιλοξενία ἐν τῷ θαυμαστῷ οἴκῳ; Νομίζεις ὅτι ὁ Ἀλκί- νοος σὲ φιλοξενεῖ, ἢ ὁ Μόλορχος ὁ ἐν Κλεωναῖς ξενίσας τὸν Ἑρα- κλέα !

Τὰ αὐτὰ δὲ μέτρα, ὅσα ἐπεδοκίμασαν μὲν οἱ Ἕλληνες ἐπι- γραμματικοὶ ὡς ἀρμόδια εἰς τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο εἶδος, μετεχει- ρίσθησαν δὲ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ Κατούλλου καὶ ἐφεξῆς, εὐρί- σκομεν καὶ παρὰ τῷ Μαρτιαλίῳ, ἥτοι ἐλεγειακά διστιχα, ἐνδεκα- σύλλαβα καὶ χωλιάμβους. Τὸ λεγόμενον βιβλίον τῶν θεαμά- των (liber spectaculorum) καὶ τὰ δύο βιβλία τὰ περιέχοντα τὰ Ξένια καὶ τὰ Ἀποφόρητα (13 καὶ 14), διακρίνονται διὰ τὴν κομψὴν χρῆσιν καὶ τῶν ἑξαμέτρων καὶ τῶν πενταμέτρων, ὁ δὲ λό- γος εἶναι, ὅτι ἐν τοῖς βιβλίοις ἐκείνοις (μάλιστα ἐν τῷ 13 καὶ 14) περιέχονται μεμονωμένα διστιχα, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐφιλοτε- γνήθη ὡς ἴδιον μικρὸν καλλιτέχνημα. Ἐν γένει δὲ ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν μέτρων ὁ Μαρτιάλιος ὑπερτερεῖ μὲν τοῦ Κατούλλου, οὐ- τινος εἶναι ἀκόμη ὅχι πολὺ ἡσκημένη ἡ τέχνη, δὲν ἀποφεύγει ὅμως καὶ τὰ τραχύτερα σχήματα μεθ' ὅσης ἐπιμελείας ὁ Ὀβίδιος. Εἰς δύο μεγαλύτερα ποιήματα μετεχειρίσθη μόνον τὸν δακτυλικὸν ἑξά- μετρον ἀμιγῇ (1, 53. 6, 94), ἔχει δὲ καὶ δύο ἐπιγράμματα μονό- στιχα, ὧν ἐκάτερον ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου (2,

73. 7, 98), ἔχει ὡσαύτως ἐν ἐπίγραμμα (6, 12) ἀποτελούμενον ἐκ δύο, καὶ ἐν (11, 77) ἐκ τριῶν ἱαμβικῶν τριμέτρων, ὑπάρχει δὲ καὶ ἐπίγραμμα συγκείμενον ἐκ δύο σωμαδείων στίχων (3, 29). Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐπωδικῆς συνθέσεως τοῦ Ὀρατίου καὶ τῶν Καταλέκτων ἢ Κατὰ λεπτόν τῶν ἀποδιδωμένων εἰς τὸν Βιργίλιον, ἔχει καὶ ὁ Μαρτιάλιος ἐνιαχοῦ συστήματα ἱαμβικά συγκείμενα ἐκ τριμέτρων καὶ διμέτρων (1, 49. 3, 14. 9, 77. 11, 59), ἀπαξ δὲ (1, 61) συνδυάζει τὸν χωλίαμβον πρὸς τὸν ἱαμβικὸν δίμετρον. Τὴν δὲ χρῆσιν τῶν ἐζητημένων μετρικῶν σχημάτων, γαλλιαμβικῶν ἢ ἄλλων, διαρρήδην ἀποκρούει (2, 86), τοῦναντίον δὲ κάμνει καὶ συχνὴν καὶ ἐπιδέξιον χρῆσιν ἐκείνων τῶν ἐπαναληπτικῶν τῆς ἐπωδῆς ῥυθμῶν, οἵτινες προσδίδουσιν εἰς τὸ ἐπίγραμμα μορφήν ἄσματος, τοῦτον δὲ τὸν τρόπον παρὰ τοῦ Κατούλλου κυρίως διδάχθεις, κατώρθωσε νὰ μετεχειρισθῇ δεξιώτερον τοῦ διδασκάλου. Ἀναφέρομεν ὀλίγα παραδείγματα. Ἔχει ἐπιγράμματα ἅτινα ἄρχονται καὶ τελευτῶσι διὰ τοῦ αὐτοῦ στίχου (2, 6. 4, 89. 7, 26. Πρβλ. 10, 36), ἔχει διστίχον ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ αὐτὴ φράσις ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ προτέρου στίχου καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ δευτέρου (1, 32), ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ ἕκαστον ἐκ τῶν ἐξ διστίχων ἄρχεται διὰ τῶν λέξεων *Rumpitur invidia* καὶ περατοῦται διὰ τῶν αὐτῶν πάλιν λέξεων (9, 97), ἄλλο, ἐν ᾧ οἱ πεντάμετροι τριῶν κατὰ σειρὰν διστίχων περατοῦνται διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων *iam sumus ergo pares* (2, 18), δεκαπεντάκις ἀλλαχοῦ (5, 24. Πρβλ. 1, 109, 1—5) τὸ αὐτὸ ὄνομα ἀναφέρεται (*Hermes*) κατὰ σειράν, ἢ ἐπανερχεται ἢ αὐτὴ φράσις (*solus habes — solus*) εἰς ἕκαστον κῶλον τῆς προτάσεως (3, 26. Πρβλ. 2, 7), ἢ οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι εἶναι ὅμοιοι πλὴν τῆς τελευταίας λέξεως (1, 107, 22 ἐξ.). Εἶναι δὲ ἀδύνατον νὰ ἀναγράψωμεν ἐδῶ πάσας τὰς στιχουργικὰς ποικιλίας καὶ τὰς καλλιτεχνικὰς μορφὰς τοῦ ἐπιγράμματος, ἃς ἐπενόησεν ἡ τέχνη τῶν Ἀλεξανδρινῶν ποιητῶν.

Ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ἐλαφροτέρας ταύτης ποιήσεως εἶναι καὶ τὸ νὰ παίζει μὲ τὰς ἀναμνήσεις παλαιοτέρων γνω-

στῶν ποιητικῶν ἔργων. Ὅχι δὲ μόνον ὁλόκληρα χωρία ἄλλων ποιητῶν κατὰ λέξιν ἀναφέρονται εἰς τὰ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ παμπληθεῖς γνωστοὶ ὑπαινιγμοὶ καὶ μιμήσεις μεμονωμένων στίχων δύνανται ἐν αὐτοῖς νὰ καταδειχθῶσιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι αἱ ὁμοιότητες αὗται προσλαμβάνουσιν ἰδιάζουσαν χάριν, ὅταν γίνεται χρῆσις αὐτῶν πρὸς παρωδίαν καὶ ὑπὸ ἐντελῶς ἄλλην ἔννοιαν καὶ σχέσιν ἐκείνης, ἣν ἔχουσιν ἐν τῷ ποιήματι, ἐξ οὗ ἀπεσπάσθησαν. Ἐν τοῖς διστίχοις ὁ Μαρτιάλιος στηρίζεται μάλιστα εἰς τὸν Ὀβιδίον, οὗ τινος ἔχει ἐν τῷ νῷ καὶ τὰ μεταγενέστερα ἔργα. Παρὰ τοῦ Ὀβιδίου λοιπὸν λαμβάνει ἐλευθέρως στίχους ὅλους ἢ ἡμιστίχια καὶ σχεδὸν ἀναλλοιώτως. Οὐχὶ σπανίως ἀρχίζει τὸ ποίημα ἢ περατοῦνται οἱ στίχοι διὰ λέξεων τοῦ Ὀβιδίου, πολλάκις δὲ τὸ δεύτερον τοῦ πενταμέτρου ἡμιστίχιον φιλοτεχνεῖται κατὰ μίμῃσιν τοῦ Ὀβιδίου. Ὅπου δὲ τὰ ἐπιγράμματα ἔχουσιν ἱαμβικὸν ἢ φαλαίκιον ῥυθμόν, προτιμᾶται φυσικῶς ὁ Κάτουλλος. Μεταχειρίζεται δὲ ὁ ποιητής, ἔνεκα τοῦ ποιητικοῦ αὐτῶν γλωσσικοῦ θησαυροῦ, καὶ τὰ Πριάπεια (τόμ. Β' σ. 588), ὡσαύτως δὲ ἐν τοῖς διστίχοις τὸν Βιργίλιον, τὸν Ὀράτιον, τὸν Τίβουλλον, τὸν Προπέρτιον, τὸν Λουκανόν, τὸν Σίλιον Ἰταλικόν, καὶ τὰς Ἑκλογὰς τοῦ Καλπουρνίου. Ὅχι μόνον δὲ φρασεολογικοὺς τρόπους παρέλαβεν ὁ Μαρτιάλιος παρὰ τῶν προτέρων Ῥωμαίων ποιητῶν, ἀλλὰ καὶ κοινὰς τινὰς ἐννοίας καὶ ὑποθέσεις, καθὼς λόγου χάριν τὴν διακρίσιν μεταξὺ τοῦ ἀτομικοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἣν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τῷ Κατούλλῳ καὶ παρὰ τῷ Ὀβιδίῳ¹⁾, τὴν φιλικὴν προσαγόρευσιν πρὸς τὸ ἴδιον βιβλίον, τὴν διακαιολόγησιν ἐνδεχομένων σφαλμάτων, τὴν συμβουλὴν πρὸς τινα ὡραίαν γυναῖκα νὰ μὴ γελᾷ διότι ἔχει ἀσχήμους ὁδόντας (κατὰ μίμῃσιν τοῦ Ὀβιδίου), ἐπιθέσεις κατὰ τῶν πεινῶντων (κατὰ τὸν Κάτουλλον).

Τὸ ὁμαλὸν καὶ τὸ παραστατικὸν τῆς γλώσσης τοῦ Μαρτια-

¹⁾ Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἴδε ὅσα λέγει ὁ Λουκιανὸς Μύλλερ ἐν τῇ Βιογραφίᾳ τοῦ Ὀρατίου σελ. 14 ἐξ. τῆς ἐμῆς μεταφράσεως. Σ. Μ.

λίου, γενικῶς μόνον δυνάμεθα νὰ ὑποδείξωμεν ἐνταῦθα. Παρ' αὐτῷ θαυμασίως ἀποδεικνύεται ἡ φυσικὴ εὐκαμψία καὶ μεστότης τῆς λατινικῆς γλώσσης, καὶ εἰς τοιοῦτον μάλιστα βαθμόν, ὥστε πᾶσα ἀπόπειρα περὶ πιστῆς τοῦ Μαρτιαλίου μεταφράσεως ἀποβαίνει ματαία.

Ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν τὰ Ἐπιγράμματα τοῦ Μαρτιαλίου δὲν παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς μόνον ἀνεκτιμήτους εἰκόνας τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀπαράμιλλα μικροτεχνίας ἔργα εὐφυοῦς καὶ εὐτραπέλου τεχνίτου, πολῦτιμοι λίθοι εἰς στίχους. Οὐδεὶς ἄλλος πρὸ αὐτοῦ οὐδὲ μετ' αὐτὸν δύναται καὶ κατὰ τὴν γονιμότητα καὶ κατὰ τὴν δεξιότητα νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν Μαρτιάλιον ἐν τῇ ἐπιγραμματοποιίᾳ. Ὁ Πλίνιος (ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἐκείνῃ, ἐν ᾗ λέγει περὶ τοῦ θανάτου του) ἔχει δίκαιον λέγων, οἶονεὶ ἀποκρινόμενος πρὸς ἔνστασιν, ἣτις μέχρι τοῦδε δὲν ἐπηλήθευσεν, ὅτι δὲν θὰ ζήσωσι μὲν αἰωνίως τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαρτιαλίου, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνος τὰ συνέταξεν ὡς ἐὰν ἔμελλον νὰ εἶναι ἀθάνατα.

Διὰ τοῦ Μαρτιαλίου (40, 35 καὶ 38) κάμνομεν καὶ τὴν γνωριμίαν μιᾶς συγχρόνου ποιητρίας, ἧς ἡ ἀφέλεια εἶχεν ἐμποιήσῃ εἰς αὐτὸν γοητευτικὴν ἐντύπωσιν. Ἡ Σουλπικία (ἄλλη παρὰ τὴν Σουλπικίαν, ἣν εἶδομεν ἐν τόμῳ Β' σ. 322 ἐξ.) εἶχε ζήσῃ ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη μετὰ τοῦ συζύγου αὐτῆς Καληνοῦ εὐτυχέστατον βίον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς (τὸ βραδύτερον κατὰ τὸ ἔτος 98), ἡ Σουλπικία ἐθεράπευε τὴν ἀνάμνησιν τῆς συζυγικῆς αὐτῶν τρυφερότητος διὰ ποιημάτων (εἰς τὸ ὕφος καὶ τὰ σχήματα τῶν τοῦ Κατούλλου καὶ τοῦ Κάλβου), ἅτινα ἀθῶως ἅμα καὶ εὐτραπέλως ἔψαλλον τὰς ἀποπτάσας πλέον τερπνὰς ἀπολαύσεις. Ἦσαν δὲ τὰ ποιήματα ταῦτα ἀφιερωμένα εἰς τὸν προσφιλῆ σύζυγον καὶ ἀπεδείκνυσον τὴν ἀδιόρρηκτον πίστιν, ἣν πρὸς αὐτὸν ἐτῆρει καὶ πέραν τοῦ τάφου ἢ χήρα. Τὸ χαρακτηριστικώτατον πάθος τῆς ἐνδιαφερούσης ταύτης γυναικὸς ὑπενθυμίζει τὴν Σαπφώ,

ἀλλὰ καὶ τὸ ὕφος καὶ τὰ διανοήματα τῶν ποιημάτων αὐτῆς ἔχουσι τόσῃν ἀγνείαν, ὥστε ὁ Μαρτιάλιος ῥητῶς συνιστᾷ αὐτὰ πρὸς τὰς παρθένους καὶ τοὺς πιστοὺς συζύγους (φυσικῶς δὲν ἐννοεῖ καὶ σεμνοτύφους ἀναγνώστας). Καὶ κατὰ τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἐσφύζοντο καὶ ἀνεγινώσκοντο ἀκόμη τὰ ποιήματα τῆς Σουλπικίας καὶ ἐθεωροῦντο κλασσικά ὑπὸ τοῦ Αὐτονίου καὶ τοῦ Ἀπολλιναρίου.

Εἰς τὴν ποιήτριαν ταύτην ἐσφαλμένως ἀπεδόθη καὶ κακόρρυθμόν τι καὶ ἀνιάρὸν ποίημα ἐξ ἐβδομήκοντα ἐξαμέτρων¹⁾, παράπονον ἐναντίον τῆς καταστάσεως τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας τῶν χρόνων τοῦ Δομιτιανοῦ, καὶ μάλιστα διὰ τὴν ὑπὸ Δομιτιανοῦ προσταχθεῖσαν ἐξορίαν τῶν φιλοσόφων, ἐξ ἧς ἠπειλεῖτο καὶ ὁ Καληνός. Ἡ Μοῦσα καθησυχάζει τὴν σύζυγον τοῦ Καληνοῦ προφητεύουσα τὸν μετ' ὀλίγον θάνατον τοῦ τυράννου. Τὸ κακότεχνον τοῦτο κατασκευάσμα λέγεται ὅτι εὗρέθη περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος εἰς ἓν μὴ ὑπάρχον πλέον χειρόγραφον τῆς μονῆς τοῦ Βόμβιο ἐν Ἰταλίᾳ, ὥστε τώρα δὲν ἔχομεν παρὰ ἔντυπον μόνον τὸ ποίημα. Εἰς τὴν ἀνώνυμον αὐτοῦ συγγραφέα δὲν ἦσαν ἄγνωστοι αἱ βιωτικαὶ περιστάσεις τῆς Σουλπικίας, τὸ πνεῦμα ὅμως αὐτῆς δὲν ἐπέτυχε νὰ ἀποδώσῃ.

¹⁾ Baehrens Poet. Latin. min. τμ. 5 σ. 93. Σ. Μ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Οἱ χρόνοι τοῦ Τραϊανοῦ.

Ὑπὸ τὴν ἡσυχον τοῦ Τραϊανοῦ κυβέρνησιν ἀνέπνευσε πάλιν τὸ τέως δέσμιον πνεῦμα τῶν ἀνδρῶν τῶν πεπροικισμένων μὲ μὀρφωσιν καὶ σκέψεως ἀνεξαρτησίαν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἄλλοτε καταδιωκόμενοι φιλόσοφοι, οἵτινες εἶχον δυσφημίση τὸ ἐπάγγελμά των ἢ ἔνεκα αὐτοῦ διακινδυνεύση, εἴτε ἔνεκα αὐστηροῦ δογματισμοῦ εἴτε ἔνεκα ἐπιληψίμων ἐνεργειῶν, ἠδύναντο πάλιν ἐλευθέρως νὰ κινῶνται. Ἦτο δὲ μεγάλη ἡ πρὸς συγγραφὴν ῥοπή τῶν λογίων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οἱ λόγοι, κατέχοντες ἀμφοτέρας τὰς γλώσσας, ἔγραφον ὅχι μόνον μικρά τινα ἐλαφρὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ μεγάλα ποιήματα καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν. Οὕτω λόγου χάριν ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος, εἷς ἐκ τῶν ἐξοχωτέρων πεπαιδευμένων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀνέγνωσεν ἐνώπιον τοῦ ὑπατικοῦ Ἀρρίου Ἀντωνίνου, πάππου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, ἐλληνικὰ ἐπιγράμματα καὶ ἰάμβους, τὰ ὅποια θέτει ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὰ ἔργα τοῦ Καλλιμάχου καὶ τοῦ μιμογράφου Ἡρώδου (Ἐπιστ. 4,3,3. μεταξὺ τῶν ἐτῶν 102 καὶ 105). Τινὰ δὲ ἐκ τῶν ἐπιγραμμάτων τούτων εἶχε μεταφράση καὶ λατινιστί (Ἐπιστ. 4, 18. Πρβλ. 5,15). Ὁ Κανίνιος Ροῦφος εἶχε σκοπὸν (ἐν ἔτει 108 ἢ 109) νὰ γράψῃ ἔπος περὶ τοῦ Δακικοῦ πολέμου τοῦ Τραϊανοῦ ἐλληνιστί, ὁ δὲ Πλίνιος (Ἐπιστ. 8,4) θεωρεῖ λίαν ἐπιτυχῇ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὕλης, ἥτις θὰ ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς καὶ μεγαλοπρεπεῖς φανταστικὰς παραστάσεις, διότι, λέγει, ἐδῶ ἔχει τις νὰ διηγηθῇ πολλὰ περὶ διορύξεως ποταμῶν καὶ ζεύξεως γεφυρῶν (ἐπὶ

τοῦ Ἰστρου), περὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀτρομήτου βασιλέως Δεκεβάλου (ὑποταχθέντος τῷ 102 καὶ ἀποθανόντος τῷ 107) καὶ περὶ δύο θριάμβων. Δύσκολον μόνον εἶναι, προσθέτει, νὰ ἀνταποκριθῇ τις ὅσον ἀφορᾷ τὴν τέχνην τῆς ἐκτελέσεως πρὸς τὸν ὑπέρογκον ὄγκον τῶν περιγραφησομένων πραγμάτων. Θὰ ἦτο δὲ τὸ τοιοῦτον ποίημα, ἂν ἐγράφετο ἢ ἂν ἐσώζετο, θαυμαστὸν ὑπομνηματικὸν σχῶλιον εἰς τὴν σωζομένην στήλην τοῦ Τραϊανοῦ ! Αὐτὸς ὁ ἐβδομήκοντα καὶ ἐπτὰ ἐτῶν ἡλικίαν ἔχων ὑπατικὸς Βεστρίκιος Σπουρίνας ἔγραψεν (ἐν ἔτει 101) ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ λυρικά ποιήματα, τῶν ὁποίων θαυμάζει ὁ Πλίνιος (Ἐπιστ. 3, 1, 7) τὴν χάριν καὶ τὴν γλυκύτητα.

Περὶ δὲ τῆς διαδόσεως τῶν προϊόντων τῆς γραμματείας ἐπιμελῶς τότε ἐφρόντιζον οἱ φίλοι τῶν γραμμάτων. Ἐπετυγχάνετο δὲ τοῦτο διὰ τῆς εἰς μέγαν βαθμὸν ἐπιτάσεως τῆς καὶ πρότερον ὑπαρχούσης συνηθείας τῶν δημοσίων ἀκροαμάτων, διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀντιγράφων, καὶ διὰ τῆς βιβλιοεμπορίας. Ἐν τοῖς ἀκροατηρίοις ἀνεγινώσκοντο παντὸς εἶδους ἔργα, λόγοι πολιτικοὶ (τῆς συγκλήτου) καὶ δικανικοί, ἔργα ἱστορικά, ἔπη καὶ διδακτικὰ ποιήματα, κωμῳδαί καὶ τραγωδαί, ποιήματα λυρικά μελικά ἢ ἄλλα, ἐλαφρὰ ποιημάτια, διότι περὶ πάντων τούτων ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἵτινες εἶχον ζωντὸν ἐνδιαφέρον. Πολλοὶ δὲ τῶν πλουσίων τῆς ἐποχῆς διέθετον τοὺς οἴκους των πρὸς τοιαῦτα ἀναγνώσματα τέρποντα τὴν ἀνωτέραν κοινωνίαν, διὰ δὲ τοῦ εὐχερεστάτου τούτου τρόπου ἀπέκτων καὶ αὐτοὶ οἰοεὶ δόξαν Μαικηνῶν. Εἰλικρινὴς καὶ ἐλευθέριος φίλος καὶ προστάτης τῶν γραμμάτων ἦτο ὁ Τιτίνιος Καπίτων ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Δομιτιανοῦ, τοῦ Νέρβα καὶ τοῦ Τραϊανοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος μετ' εὐλαθείας ἐτίμα τὴν μνήμην τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, οἷον τοῦ Βρούτου, τοῦ Κασσίου, τοῦ Κάτωνος, ἐν δὲ τῷ οἴκῳ εἶχεν ἰδρυμένα τὰ ὁμοιώματα αὐτῶν μετ' ἐμμέτρου βιογραφίας, εὕρισκε δὲ ἔξοχα τὰ ποιήματα ταῦτα ὁ Πλίνιος (Ἐπιστ. 1, 17, 3).

Κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Τραϊανοῦ βασιλείας (97)

μεγίστη φαίνεται ἀφθονία ποιητῶν. Οὐδεμία σχεδὸν ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἀπριλίου παρῆλθεν ἄνευ ἀκροαμάτων, διὰ τοῦτο δὲ δὲν πρέπει νὰ φανῇ παράδοξον, ἂν εἶχον ὑπὸ κόρου καταληφθῇ οἱ ἀκροαταὶ καὶ ἀμελέστερον προσήρχοντο εἰς αὐτά. Πολλοὶ δὲ τῶν προσκεκλημένων προετίμων νὰ συνδιαλέγωνται ἐκεῖ που πλησίον, καὶ μόνον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ ἐρωτῶσιν ἂν ἤρχισεν, ἢ πόσον προεχώρησεν ἢ ἐν τῷ ἀκρατηρίῳ ἀνάγνωσις, μόνον δὲ ἀφ' οὗ ἡ ἀνάγνωσις ἤθελεν ἀρχίσῃ καὶ προχωρήσῃ, προσήρχοντο καὶ αὐτοὶ μετὰ τινος ὄκνου καὶ δισταγμοῦ, καὶ οὐδὲ κἂν παρέμενον καὶ τότε μέχρι τέλους, ἀλλ' ἀπήρχοντο, ἄλλοι μὲν κρυφίως, ἄλλοι δὲ καὶ χωρὶς καθ' ὅλου νὰ φροντιζῶσιν, ἂν ἤθελον παρατηρηθῇ. Μόνον ὁ ἀγαθὸς Πλίνιος, ὅστις διέκειτο φιλικῶς πρὸς τοὺς πλείστους τῶν ποιητῶν ἐκείνων, εἰλικρινῶς ἐτέρπετο ὑπὸ τῆς ἀκμῆς, ἐν ᾗ εὐρίσκοντο τὰ γράμματα, καὶ ὅχι μόνον ἀνελλιπῶς ἐφοῖτα εἰς τὰς ἀκροάσεις ('Επιστ. 1, 13. Πρὸβλ. 10), ἀλλὰ καὶ ἡγανάκτει ὅταν ἔβλεπε μετὰ τῶν ἀκροατῶν ἀνθρώπους, οἵτινες ἐξ ἀγερωχίας ἢ ἀδιαφορίας, οὐδεμίαν ἐδείκνυσαν ἐν τῇ ὅφει αὐτῶν ἀλλοίωσιν συμφώνως πρὸς τὰ ἀναγινωσκόμενα, ἀλλὰ παρεκάθηντο ἀναίσθητοι καὶ ἀκίνητοι. Πάντας ἐπεδοκίμαζεν ὁ Πλίνιος καὶ ἐνόμιζεν ὅτι οὕτω πράττων ἑαυτὸν μᾶλλον ἐτίμα ('Επιστ. 6, 17). Ἄν καὶ εἰλικρινῶς ἐθαύμαζε τοὺς ἀρχαίους, δὲν κατεφρόνει ὁμῶς, ὅπως ἄλλοι, καὶ τοὺς συγχρόνους εὐφρεῖς ποιητάς, ἀφ' οὗ ἄλλως καὶ αὐτὸς ἀκολουθῶν τὴν συνήθειαν ἔγραφε ποιήματα καὶ ἐπεθύμει καὶ αὐτὸς ὡσαύτως νὰ ἐπιδοκιμάζῃται ('Επιστ. 6, 21). Μετ' αὐταρεσκείας καὶ μετὰ παιδικῆς σχεδὸν ἀφελείας, ἐν ᾧ εἶχε τεσσαρακονταπέντε ἐτῶν ἡλικίαν, διηγεῖται ('Επιστ. 7, 4), πόσῃν ἀνέκαθεν εὐχέρειαν εἶχεν εἰς τὴν ποίησιν. Ἦτο, λέγει, παιδίον δεκατεσσάρων ἐτῶν, ὅτε ἔγραψεν ἐλληνικὴν τραγωδίαν (ἐκαλεῖτο τοῦλάχιστον τραγωδία). Ἀποκλεισθεὶς ἔπειτα κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς του ὑπηρεσίας ἐπάνοδον ὑπὸ ἐναντίων ἀνέμων ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ἔφαλε τὸ γεγονός τοῦτο καθὼς καὶ τὴν νῆσον Ἰκαρίαν, ἔνθα ἐπὶ τινὰ χρόνον διέτριψεν, εἰς στίχους ἐλεγειακούς.

Ἄλλοτε πάλιν ἔγραψεν ἑξαμέτρους. Βραδύτερον, ὑψηλὸν κατέ-
 χων ἄξιωμα, ἐξήτει κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του διασκεδάσιν
 καὶ ἀνακούφισιν, καταφεύγων εἰς τὰς στιχουργικὰς παιδιὰς τῆς
 νεότητός του. Ἐν τῇ Λαυρεντινῇ ἐπαύλει του παρήγγειλέ ποτε
 νὰ τῷ ἀναγνώσῃσι σύγγραμμά τι τοῦ Ἀσινίου Γάλλου περιέχον
 σύγκρισιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀσινίου Πωλλίωνος πρὸς τὸν Κικέ-
 ρωνα, ἔπειτα ἐπίγραμμα τοῦ Κικέρωνος εἰς τὸν ἀπελεύθερον αὐ-
 τοῦ Τίρωνα, ἔπειτα κατεκλίθη κατὰ τὴν μεσημβρίαν (διότι ἦτο
 θέρος), καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ὕπνον, ἀπεφάσισε μιμούμενος τοὺς με-
 γάλους πολιτικούς ἄνδρας νὰ διασκεδάσῃ καὶ αὐτὸς στιχουργῶν,
 συνέταξε λοιπὸν προχείρως καὶ ἀπροσδοκῆτως, διότι ἐνόμιζεν ὅτι
 ἕνεκα τοῦ μακροῦ χρόνου, καθ' ὃν εἶχεν ἀποστῇ τῶν τοιούτων
 ἀσκήσεων δὲν θὰ τὸ κατῴρωνε, δακτυλικὸν ποιημάτιον, τὸ ὅποιον
 δὲν ἐδίστασε νὰ ἀναγράψῃ ἐν τῇ Ἐπιστολῇ του, ἃν καὶ εἶναι πο-
 λὺ μέτριον. Ἐπίσης εὐχερῶς συνέταξε κατόπιν ἐκ τοῦ προχείρου
 ἐλεγειακοὺς στίχους καὶ ἰάμβους, οὓς ἐπανελθὼν κατόπιν εἰς τὴν
 πόλιν ἀνέγνωσε πρὸς τοὺς φίλους, καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ἐπήνεσαν. Ὅσα-
 κὶς δὲ εἶχεν εὐκαιρίαν ἐδοκίμαζε νὰ γράψῃ καὶ εἰς ἄλλα ἀκόμη
 μέτρα· μάλιστα δὲ ὅταν ἐταξείδευεν ἢ ἐκυνήγει ἢ ἦτο ἐν τῷ λου-
 τρῷ ἢ παρὰ τὴν τράπεζαν, κατέγραφεν ἑμμέτρως τὰς ἐκάστοτε
 μεταβαλλομένας αὐτοῦ διαθέσεις, τοὺς ἀστεϊσμούς, τὸν ἔρωτα,
 τὰς λύπας, τὴν ὀργήν, τὰς ἐντυπώσεις τῶν ἀντιλήψεων (Ἐπιστ.
 1, 6. 9, 36). Κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Κατούλλου πραγματεύεται
 καὶ γραμματειακὰ ζητήματα, γράφει δὲ πρὸς τὸν Σουητώνιον (5,
 14), ὅτι ἀγγέλλει ἑμμέτρως τὴν ἐμφάνισιν συγγραμμάτων αὐτοῦ.
 Ἐν ἄλλῃ Ἐπιστολῇ του (7, 9) παραθέτει καὶ δοκτάστιχον ἐλεγει-
 ακὸν ἐπίγραμμα, ἐν ᾧ λέγει ὅτι πρέπει τὸ πνεῦμα νὰ καθιστῶμεν
 εὐχαμπτον καὶ εὐπλαστον, ὅπως εἶναι ὁ κηρός, διὰ ποικίλων ἀσκή-
 σεων. Ἐπὶ τέλους δὲ ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων
 νὰ συλλέξῃ εἰς ἓνα τόμον τὰ Ἐνδεκάσύλλαβα αὐτοῦ, τὴν δὲ
 συλλογὴν ταύτην ἔπεμψε (μεταξὺ τοῦ 102 καὶ 105) πρὸς τὸν συγ-
 γενῇ Πλίνιον Πάτερνον, ἵνα οὗτος κρίνῃ καὶ ἐπιθεωρήσῃ αὐτὴν

(Ἐπιστ. 4, 14), μετὰ τινα δὲ χρόνον τὴν ἐξέδωκεν. Ἡ ὑποδοχή, ἥς ἠξιώθησαν τὰ Ἐνδεκασύλλαβα εὐηρέστησεν αὐτόν. Ἡ ἀγαθὴ του σύζυγος, ἥτις ἐγκαρδίως συνεμερίζετο τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς καὶ ἐγίνωσκε νὰ συντελῇ εἰς τὴν δόξαν του, ἔφαλλε τὰ ᾄσματα του πρὸς τὴν κιθάραν κατ' ἰδίαν μελικὴν σύνθεσιν. Καὶ καθ' ὅλου δὲ τὰ ᾄσματα τοῦ Πλινίου ἀνεγινώσκοντο, ἀντεγράφοντο καὶ ἤδοντο πρὸς κιθάραν ἢ πρὸς λύραν καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων ἀκόμη (Ἐπιστ. 4, 12, 4).

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ φίλοι μὴ ἐγκρίνοντες τὸ ὅτι ἀνὴρ ὑπατικός καὶ σεμνός, ὅπως ἦτο τότε ὁ Πλίνιος, ὄχι μόνον ἡσυχολεῖτο περὶ τὰ τοιαῦτα ἐλαφρὰ σπουδᾶσματα, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ ἀνεγίνωσκε τὰ ἔργα του. Πρὸς τὰς δύο ταύτας μομφὰς δικαιοδογεῖται ὁ συγγραφεὺς ἐπικαλούμενος τὸ παράδειγμα πολλῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ συγγραφέων, οἵτινες ὡσαύτως κατεγίνοντο περὶ τὴν ποίησιν, ὡς πρὸς δὲ τὴν δημοσίᾳ ἀπαγγελίαν τῶν ποιημάτων του λέγει, ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου δύναται πᾶς συγγραφεὺς νὰ ὠφεληθῇ ἀκούων τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰς κρίσεις τῶν εἰδημόνων πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων. Λέγει ἀκόμη ὅτι βραδέως καὶ ἐσκεμμένως καθ' ὅλου παρασκευάζει τὰ συγγράμματά του πρὸς ἐκδοσιν (Ἐπιστ. 8, 17). Πρῶτον μὲν ἐπιθεωρεῖ ὁ ἴδιος τὸ δοκίμιον, ἔπειτα τὸ ἀναγινώσκει εἰς ἐπήκοον δύο ἢ τριῶν φίλων, ἔπειτα δὲ δίδει αὐτὸ πάλιν εἰς ἄλλους πρὸς ἐπιθεώρησιν καὶ κρίσιν, τούτων δὲ τὰς γραπτὰς παρατηρήσεις ζυγίζει, ὅταν ὁ ἴδιος ἔχη περὶ αὐτῶν ἀμφιβολίαν, τέλος δὲ ἀπαγγέλλει τὸ ἔργον ἐνώπιον πλειοτέρων ἀκροατῶν, καὶ τότε μόνον, μετὰ τὴν ἔγκρισιν ταύτην, ἄρχεται τῆς κυρίως ἐπεξεργασίας. Ἐδέχετο δ' ἐπίσης μετὰ χαρᾶς καὶ αὐτὸς τὴν ἐπιθεώρησιν ἀλλοτριῶν χειρογράφων ἢ πρώτων σχεδίων ἢ καὶ ἀτελῶν ἀποσπασμάτων (Ἐπιστ. 3, 15. 8, 4). Ἐστενοχώρει δὲ καὶ τοὺς φίλους του οὐκ ὀλίγον διὰ τῶν ἀκροάσεων. Κατὰ τὸν θερμὸν μῆνα ἰούλιον τοῦ 108 ἢ 109 ἐπὶ δύο κατὰ συνέχειαν ἡμέρας ἀπήγγελλε ὁλόκληρον βιβλίον μικτῶν ποιημάτων εἰς διαφόρους ρυθμούς, χωρὶς νὰ παραλείψῃ οὐδὲ ἓν

ποίημα ('Επιστ. 8, 21). Οὐδόλως δ' ἐπτόουν αὐτὸν αἱ μομφαὶ τῶν βαρυνομένων τὰς τοιαύτας ἀναγνώσεις, μετὰ χαρᾶς δὲ τοῦναντίον ἤκουε τὰς φιλοφρονήσεις καὶ τὰς ἐπιθαρρύνσεις ('Επιστ. 9, 16 καὶ 25). Τὸν δυσηρέσκει μόνον ἡ παρατήρησις τῶν λεγόντων ὅτι κακῶς ἀναγινώσκει καὶ μάλιστα ἔμμετρα ἔργα ('Επιστ. 9, 34). Διὰ τοῦτο ἀναθέτει τὴν ἀνάγνωσιν εἰς τινὰ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων τοῦ καὶ μάλιστα πρωτόπειρον. Ἀλλὰ τί νὰ κάμνη αὐτὸς κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀναγνώσεως; Νὰ κάθῃται βωδὸς καὶ ἀκίνητος ὅπως οἱ ἄλλοι; Νὰ συνοδεύῃ τὸν ἀναγινώσκοντα διὰ χαμηλοφώνου ψιθυρίσματος, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τῆς χειρός; Φοβεῖται ὅτι εἶναι τόσο κακὸς παντόμιμος, ὅσον καὶ κακὸς ἀναγνώστης.

Εἰς τὴν ἀκούραστον, ἀλλ' ἄκριτον αὐτοῦ μέριμναν περὶ πάντος νέου προϊόντος τῆς συγχρόνου γραμματείας, ὀφείλομεν πλείστας εἰδήσεις περὶ πραγμάτων, ἅτινα ἄνευ αὐτοῦ θὰ περιέπιπτον εἰς λήθην. Συγκινεῖ ἡ ἐπίμονος ζέσις, μεθ' ἧς ἐπιθαρρύνει τοὺς διστάζοντας (ὅπως τὸν Ὀκτάβιον Ροῦφον) νὰ δημοσιεύωσι τὰ ἔργα των ('Επιστ. 2, 10. Πρβλ. 1, 7) καὶ ὁ τρόπος, δι' οὗ χαιρετίζει τὴν πρώτην ἐπιτυχίαν τοῦ νεαροῦ Καλπουρνίου Πείσωνος ('Επιστ. 5, 17), ὅστις εἶχε δημοσίᾳ ἀναγνώσῃ σοφὸν τι εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα καὶ πολυμερές ποίημα ἐπιγραφόμενον Καταστερισμοί, κατὰ τὸ ἔτος 105 ἢ 106. Διηγεῖται δὲ ὁ Πλίνιος ἐν τῇ πρὸς Σπουρίναν ἐπιστολῇ, ὅτι κατεγοητεύθη ὑπὸ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ἔργου καὶ τῆς ἀπαγγελίας. Ἡσπάρθη ἐγκαρδίως τὸν νεαρὸν ποιητὴν καὶ ἐπεδαψίλευσεν αὐτῷ ἐπαίνους καὶ συμβουλάς, εὐχόμενος ἴσῃν καὶ εἰς τὸ μέλλον εὐδοκίμησιν. Παρὰ τοῦ Πλίνιου μανθάνομεν περὶ τοῦ Πασσέννου Παύλου (ιδ. τμ. Β' σ. 374) ἐξ Ἀσιαίου τῆς Ὀμβρικῆς, ὅστις (ἐν ἔτει 106 ἢ 107) δημοσίᾳ ἀνέγνωσε καὶ αὐτὸς ἐλεγείας κατὰ τὴν τεχνотροπίαν τοῦ Προπερτίου, οὗ ἦτο ἀπόγονος, ἔπειτα δὲ συνέταξεν ἐπιτυχῶς ὥδᾳς κατὰ μίμησιν τοῦ Ὀρατίου ('Επιστ. 6, 15. 9, 22), μανθάνομεν ἐπίσης ὅτι θελκτικώτατα ποιήματα κατὰ μίμησιν τοῦ Κατούλλου

καὶ τοῦ Κάλβου συνέταξεν ὁ πολυμερὲς Πομπήϊος Σατουρνίνος (Ἐπιστ. 1, 16) καὶ ὁ νεαρὸς Σέντιος ἢ Σέριος Αὐγουρίνος. Τοῦ-
του τοῦ Αὐγουρίνου μετ' εὐαρεσκείας ἀνακοινεῖ ὁ Πλίνιος (Ἐπιστ. 4, 27) ὁκτὼ ἐνδεκασυλλάβους στίχους, ἐν αἷς ἐξυμνεῖται ὡς ποιη-
τῆς αὐτοῦ ὁ Πλίνιος. Περιεργότερα εἶναι ὅσα διδάσκει ἡμᾶς (Ἐπιστ. 6, 21) περὶ τοῦ Βιργιλίου (ἢ Βιργινίου) Ῥωμᾶνου. Ὁ Ῥωμᾶνος ἀνέγνωσεν (ἐν ἔτει 106 ἢ 107) μίαν λατινικὴν κωμωδίαν πεποιη-
μένην κατὰ τὴν τεχνοτροπίαν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς κωμωδίας, ὅτι δὲ λέγει ὁ Πλίνιος πρὸς ἔπαινον αὐτῆς μαρτυρεῖ, ὅτι τῷ ὄντι εἶχεν Ἀριστοφάνειον χαρακτῆρα. Περιεῖχοντο ἐκεῖ πραγματικὰ καὶ φανταστικὰ ὀνόματα ζώντων ἀνθρώπων, ἐπηνοῦντο ἀρεταὶ συγ-
χρόνων ἀνδρῶν καὶ ἐφέγοντο κακίαι αὐτῶν, αὐτὸς δὲ ὁ Πλίνιος ἐγκωμιάζετο. Τὸ πικρὸν καὶ τὸ ἡδύ, ἡ χάρις καὶ τὸ σκῶμμα, συν-
εδυάζοντο πρὸς δύναμιν ἐκφράσεως καὶ μεγαλεῖον παραστάσεως. Ἀναμφιδόλως δὲ χαρακτηρίζει θαυμασιῶς τὰς φιλελευθέρους τά-
σεις τῆς κυβερνήσεως τοῦ Τραϊανοῦ ἢ δαιμονία αὕτη ἀπόπειρα τοῦ Ῥωμᾶνου, ἅφ' οὗ τὴν Ἀριστοφάνειον κωμωδίαν δὲν εἶχον ἐπιχειρήσῃ νὰ μιμηθῶσιν, οὐδ' οἱ τολμηρότατοι τῶν ποιητῶν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας. Τὸ ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα περικυρώσθῃ εἰς τὴν πρώτην ταύτην δοκιμὴν, καὶ ὅτι ἡ δοκιμὴ αὕτη ὀλίγους μόνον προσείλκυσεν ἀκροατάς, τοῦτο οὐδόλως ἐλαττώνει τὴν σημασίαν τοῦ νέου ἐπιχειρήματος. Ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἔγραψε δράματα καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενάνδρου καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν τῆς τῆς λεγομένης νέας κωμωδίας. Τὰ ἔργα ταῦτα, λέγει ὁ Πλί-
νιος, δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ τοῦ Πλάτου καὶ τοῦ Τε-
ρεντίου. Πλὴν τούτων συνέταξεν ὁ Ῥωμᾶνος καὶ μιμιάμβους εἰς τὸ ὕψος τῆς συνήθους ὁμιλίας, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ προσῆκον εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς λογοτεχνίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ πολυμερὲς καὶ εὐφυὲς οὗτος ποιητὴς ἦτο πολὺ ὀλίγον γνωστός.

Ἡ κωμωδία τοῦ Μενάνδρου καὶ ἐν τῇ πρωτοτύπῳ γλώσσῃ καὶ ἐν λατινικῇ μεταφράσει ἦτο τοῦ συρμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Τραϊανοῦ καὶ τῶν προκατόχων του. Ἦσαν μὲν εἰς κατάστασιν οἱ

ἄνθρωποι νὰ ἐκτιμῶσι τὴν λεπτότητα αὐτῆς, ὅχι ὅμως καὶ νὰ παράγωσί τι ἐφάμιλλον πρὸς αὐτήν. Δικαίως δὲ παρὰ τὸν Ῥωμᾶνον ἔταξαν τὸν μελαγχολικὸν ἄρχοντα (*duumvir quinquennalis*) τοῦ Αἰκουλάνου (ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἰρπίνων) Πομπώνιον Βάσσουλον, ὅστις, διὰ τῶν ἱαμβικῶν τριμέτρων τῆς ἐπιτυμβίου πλακὸς του διηγεῖται (C. I. L. 9, 1164), ὅτι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου, ἵνα μὴ διανύῃ ὡς ἄλογον κτῆνος τὰς ὥρας τῆς σχολῆς του, μετέφρασε μὲν τινὰς κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου, συνέταξε δὲ καὶ τινὰς πρωτοτύπους, ἀλλ' ἔνεκα λύπης καὶ σωματικῶν πόνων, λέγει, βαρυνθεὶς τὴν ζωὴν, ἡτύοκτόνησε ¹⁾).

ΙΟΥΒΕΝΑΛΙΟΣ

Ἄλλ' ἐξ ὅλου ἐκείνου τοῦ σμήνους τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς, μόνον ὁ Ίουβενάλιος (ὃν οὐδὲ μνημονεύουσιν ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Στάτιος, ἴσως διότι δὲν ἦτο ἱκανῶς εὐγενής) ἔζησεν εἰς τοὺς αἰῶνας, ἢ δὲ ἐκλογή, ἣν ἔκαμον οἱ μεταγενέστεροι, εἶναι καὶ εἰς ἡμᾶς λίαν εὐπρόσδεκτος. Ὅταν τις ἀναγινώσκη τὰς σατίρας τοῦ Ίουβενάλιου μετὰ τὰς σατίρας τοῦ Περσίου, αἰσθάνεται τὸ αὐτὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἐξερχόμενος ἀπὸ τοῦ στενοῦ κελλίου ἐνὸς μοναστηρίου εἰς πολυροῖτον λεωφόρον μεγάλης πόλεως. Βρύθουσιν αἱ σάτιραι τοῦ Ίουβενάλιου καὶ ἀνθρώπων μεμονωμένων καὶ ὁμίλων. Ἡ ζωὴ εἶναι ἐν αὐταῖς ποικίλη καὶ φωτίζεται ὑπὸ τοῦ ἀπλέτου φωτὸς τοῦ ἡλίου, καὶ τόσον μάχιστα, ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ μόλις ἀντέχουσιν ὑπὸ τῆς πολλῆς λαμπρότητος νὰ ἀντιληφθῶσι πάσας τὰς συγκινητικὰς εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι πρὸ αὐτῶν ἐκτυλίσσονται. Καὶ αὐτὸς ὁ ποιητὴς νομίζεις ὅτι προσπαθεῖ νὰ ἀπαλλαχθῇ τοῦ ὑπερόγκου βάρους τῶν ἐντυπώσεων, αἵτινες καταπιέζουσι τὸ ἠθικόν του αἶσθημα. Ἐν ᾧ περισκοπεῖ τὸν περὶ αὐτὸν βίον, κατα-

¹⁾ Περὶ τοῦ Ῥωμάνου καὶ τοῦ Βασσούλου ἰδ. καὶ Λουκιανοῦ Μυλλέρου Βιογραφ. Ὁρατίου τῆς ἐμῆς μεταφράσεως σελ. 119. Σ. Μ.

λαμβάνεται ὑπὸ ἀγανακτήσεως· ἡ ἀγανάκτησις, λέγει, ἐμπνέει τοὺς στίχους μου· *facit indignatio versum* (1, 79). Ἐπὶ πολὺν χρόνον, καθ' ὅλον δηλαδὴ τὸ διάστημα τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Δομιτιανοῦ, εἶχε σιγήσῃ, ὅπως ὁ Τάκιτος, ἡ τοῦλάχιστον οὐδὲν ἐδημοσίεψε, τώρα δὲ ἐκρηγνύεται ὁ χεῖμαρρος τῶν συλλεχθεισῶν ἐντυπώσεων μετὰ πρωτοφανοῦς ὀρμῆς. Καὶ εἶχε μὲν τότε βελτιωθῇ ἡ πολιτικὴ κατάστασις, ἀλλ' ὅμως ἡ νόσος, ἥτις ἀπὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος αἰετὶ μᾶλλον ἐκάστοτε ἐπιτεινομένη ἐδηλητηρίαζε τὴν κοινωνίαν, ἐξηκολούθει ἀκόμη ὑπάρχουσα. Ἐν ᾧ δὲ ὁ σατιρογράφος δηλοῖ, ὅτι θέλει νὰ περιορίσῃ τὰ βέλη του ἐναντίον τῶν νεκρῶν (1, 170) καὶ ὅτι αὐστηρῶς ἀποφεύγῃ νὰ ἀναφέρῃ τοὺς ζῶντας, εἶναι ὅμως σύγχρονοι ἐκεῖνοι, ὧν μαστιγώνει τὰς κακίας καὶ τὰς ἰδιοτροπίας, ἡ δὲ σάτιρα αὐτοῦ ἀποβαίνει τὸ κάτοπτρον τοῦ ἐνεστῶτος.

Πολὺ ὀλίγα πράγματα δυστυχῶς, δυνάμεθα μετὰ τινος βεβαιότητος νὰ ἐξακριβώσωμεν ἐκ τῶν περιστάσεων τοῦ βίου τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ποιητοῦ, διότι οἱ βίοι ποιητῶν τοῦ Σουητωνίου δὲν ἐκτείνονται πέρα τῶν χρόνων τοῦ Νέρωνος, ἀντὶ δὲ τοῦ Σουητωνίου ἄλλον βιογράφον δὲν ἔχομεν, εἰμὴ πολὺ μεταγενέστερόν τινα ὑπομνηματιστήν, τοῦ ὁποῖου αἱ πενιχραὶ καὶ ἀναξιόπιστοι εἰδήσεις περιλαμβάνονται ἐντὸς φόρτου συγκεχυμένων καὶ ἀντιφατικῶν ἐπιτομῶσεων.

Ἐγεννήθη ὁ Δέκιμος Ἰούνιος Ἰουβενάλιος (*D. Junius Juvenalis*) ἐν Ἀκουίνῳ, τῇ ἀκμαζούσῃ πόλει τῶν Οὐόλσκων, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος (περὶ τὸ 55 ἢ 56 μ. Χ.). Παιδευθεὶς δὲ τὴν συνήθη τότε ρητορικὴν παιδείαν, ἤτκησεν ὅπως καὶ ὁ Μαρτιάλιος, πρὸς ὃν φιλικῶς συνεδέετο (7, 24 καὶ 91), ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Ῥώμῃ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ συνηγόρου, ἀλλὰ μετ' ἐλαχίστης, ὅπως καὶ ὁ φίλος του, ἐπιτυχίας. Ὑπέστη καὶ ὁ Ἰουβενάλιος τὰ βάρη τῶν κοινωνικῶν καθηκόντων τῆς ἀθροφροσύνης (Μαρτιαλ. Ἐπιγρ. 12, 18), καὶ γινώσκει μὲν τὰς ταπεινώσεις τοῦ πτωχοῦ οἰκιακοῦ φίλου του, ὅπως καὶ τὰς στενο-

χωρίας τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων, οὐδαμοῦ ὅμως ἔχει ὑπαινιγμὸν τινα, ἐξ οὗ νὰ πειθώμεθα, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔπασχεν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης. Μόλις ἐπὶ Τραϊανοῦ, μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ ὑπατικοῦ Μαρίου Πρίσκου (100 μ. Χ.), κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ἤρχισε νὰ γράφῃ ἢ νὰ δημοσιεύῃ σατίρας. Δὲν ἦτο δὲ τότε πλέον νέος (1, 25), ἀλλ' ἀνὴρ μεταξὺ τεσσαράκοντα καὶ πεντήκοντα ἐτῶν.

Σχεδὸν ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ διευκρίνησις τῶν ἀσαφῶν εἰδήσεων, τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σταδίου τοῦ ποιητοῦ, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἔπειτα τύχης του. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἰταλῶν λογίων τὸ κείμενον (ὀλίγον διάφορον κατὰ τὰ διάφορα ἀντίγραφα) μιᾶς ἐξ Ἀκουίνου λιθίνης ἐπιγραφῆς, ἥτις ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1846 ἐξηφανίσθη. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶναι ἀναθηματικὴ ἐνὸς βωμοῦ, ὃν Ἰουνιὸς τις Ἰουδηνάλιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπιχώριον θεὰν Δήμητρα. Τῷ ὄντι δὲ ἐλατρεῖτο ἐν Ἀκουίνῳ ἡ θεὰ ἢ εὐλογοῦσα τὸν σίτον ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον *Helvina* (ἐκ τοῦ χρυσοκιτρίνου χρώματος τῶν σταχυῶν) (3, 320), ὥπως ἦτο ἐγκατεστημένη καὶ ἐτιμᾶτο ἐκεῖ καὶ ἡ *gens Helvia*. Οἱ τίτλοι, οὓς φέρει ὁ ἀνὴρ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ἀποδεικνύουσιν αὐτὸν διακεκριμένον· διότι ὀνομάζει ἑαυτὸν τριβούνον ἢτοι χιλιάρχον (ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ συμπλήρωσις) τῆς (πρώτης) κοόρτεως τῶν Δαλματῶν, δουρὸς μὲν βραβύλου καὶ ἱερέα θυσιῶν τοῦ θεοῦ Βεσπασιανοῦ (+79). Εἶχε λοιπὸν ποτε ὑπάρξῃ ἐκ τῶν ἀνωτάτων δημοτικῶν ἀρχόντων τοῦ Ἀκουίνου, ὅπερ προϋποθέτει διαρκῇ διαμονὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει, καθὼς καὶ ἱκανὴν περιουσίαν, ὥστε νὰ δαπανᾷ εἰς θυσίας καὶ ἀγῶνας. Ἐκ τῆς κανονικῆς δὲ τῶν τίτλων σειρᾶς δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι πρῶτον ἔσχε τὴν στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ χιλιάρχου καὶ ἔπειτα τὰς πολιτικὰς, ἡ δὲ πρώτη τῶν Δαλματῶν κοόρτις συνήθως ἐστάθμευεν ἐν Βρεττανίᾳ. Ὁ ἡμέτερος ποιητὴς ἐν τῇ δευτέρᾳ σατίρᾳ (στχ. 159 ἐξ.) λέγει, ὅτι τὰ ῥωμαϊκὰ ὅπλα εἶχον εἰσχωρήσῃ πέραν τῆς σημερινῆς Ἰρλανδίας, τῶν πρὸ ὀλίγου κατα-

κτηθεισῶν Ὀρκαδῶν νήσων καὶ τῆς βορείου Βρεττανίας, ἀλλὰ τοῦτο βεβαίως δὲν ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος μετέσχε τῶν ἐκεῖ πολεμικῶν ἔργων, ἐν τέλει δὲ τῆς τρίτης σατίρας κἀμνει εἰρωνικὸν ὑπαινιγμὸν εἰς τὸν στρατιωτικὸν του βαθμόν. Ὁ φίλος του δηλαδὴ Οὐμβρίκιος ὑπόσχεται, ὅτι ἐὰν γράψῃ ὁ Ἰουβενάλιος ἐρχόμενος εἰς τὸ Ἀκούινον σατίρας, θὰ προσέλθῃ καὶ αὐτὸς ἐκ Κύμης βοηθὸς καὶ οἰονεὶ ὑπασπιστὴς (*adiutor — caligatus*), διότι εἰς τοὺς χιλιάρχους προσεκολλῶντο *adiutores*, τὸ δὲ *caligatus* εἶναι ἢ ἐπίσημος ἐπίκλησις τοῦ ὑπαξιωματικοῦ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἱππέως, εἰς τὴν τάξιν δὲ τῶν ἱππέων ἀνῆκον οἱ χιλιάρχοι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ πρώτη σάτιρα καταλήγει διὰ μιᾶς στρατιωτικῆς εἰκόνας. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἐπιγραφὴ, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, εἶναι γνησίᾳ καὶ πράγματι ἀναφέρεται εἰς τὸν ποιητὴν Ἰουβενάλιον, θὰ ἦτο ὁ ἀνὴρ στρατιωτικὸς χιλιάρχος ἐν παλαιότεροις χρόνοις καὶ πρὶν ἢ γράψῃ τὰς σατίρας του, ἴσως μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀγρικόλα (84), θὰ διέτριψε δὲ βραδύτερον ἐπὶ ἐν τοῦλάχιστον ἔτος ἐν τῇ πατρικῇ του πόλει. Εἶχε δὲ καὶ κτῆμα ἐκεῖ (3, 318 ἐξ.). Ἀλλ' ὅμως οὔτε τῆς ἐπιγραφῆς ἡ γνησιότης οὔτε ἡ σχέσις αὐτῆς, ἂν εἶναι γνησίᾳ, πρὸς τὸν ποιητὴν, οὔτε τὰ συμπεράσματα τὰ δυνάμενα ἐξ αὐτῆς νὰ ἐξαχθῶσιν, εἶναι πράγματα ἀναμφισβήτητα. Ἀναμφισβήτητον ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Ἰουβενάλιος καλῶς ἐγίνωσκε τὸν ἐν Ῥώμῃ βίον καὶ τὴν ἐν γένει κατὰστάσιν τῶν πραγμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξ ἰδίας μακροχρονίου πείρας, ὅτι ἰδίᾳ κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ 92 συνανεστρέφετο ἐν τῇ πόλει πρὸς τὸν Μαρτιάλιον, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 98 αὐτὸς διέτριβεν ἀκόμῃ ἐκεῖ διαρκῶς, ἀφ' οὗ ὁ Μαρτιάλιος εἶχεν ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἄν καὶ ἦτο τέκνον ἰταλικῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως, ἴσως δὲ μᾶλλον ἔνεκα τούτου, ὁ Ἰουβενάλιος ἔχει ἀμέριστον συμπάθειαν πρὸς τὸν γνήσιον καὶ ἀρχαῖκόν ῥωμαϊκὸν χαρακτῆρα. Μισεῖ τὸν ταπεινὸν ξένον τὸν τυγχάρπαστον καὶ τὰς χυδαίας αὐτοῦ τέχνας, καταφρονεῖ ὅμως καὶ τὴν ἐκπεφυλισμένην εὐγενῆ κοινωνίαν τῶν

ἰθαγενῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν μικροπρεπῆ χρηματιστήν. Ἐν τῷ ψυχικῷ μάλιστα βρασμῷ τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀγανακτήσεως ἐπικαλεῖται (2, 127. 3, 67) καὶ αὐτὸν τὸν κτίστην τῆς πόλεως, ἵνα ἰδῇ ποῦ κατήντησαν οἱ ἀπόγονοί του. Τὸ ἀνδρικὸν καὶ εὐγενὲς φρόνημα τῶν πατέρων, ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἀθωότης τοῦ ἀρχαῖκου βίου, εἶναι τὰ ἰδανικά τῆς ψυχῆς του. Εἴτε εὐρίσκεται ἐν Ῥώμῃ, παρὰ τὴν ταπεινὴν του ἐστίαν, εἴτε μακρὰν τῆς Ῥώμης, αἰσθάνεται ἑαυτὸν εὐτυχέστατον μεταξὺ τῶν ἀδιαφθόρων μικροπολιτῶν ἢ τῶν ἀφελῶν χωρικῶν. Ἀλλὰ τὴν πικρὰν σοβαρότητα τῶν παρατηρημάτων του σπανίως μόνον διακόπτουσι φυσικαὶ εἰδυλλιακαὶ εἰκόνες, ὅσον ὅμως σπάνια καὶ ἂν εἶναι, τόσῳ μᾶλλον ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς καρδίας καὶ ἐκφράζονται μετὰ χάριτος καὶ εὐτραπείας. Οὐτε φιλόσοφος εἶναι, ἀλλ' οὔτε καὶ μωρόπιστος, ἀφ' οὗ καὶ οἱ παῖδες ἀκόμη ἀπορρίπτουσι τὸν μῦθον τοῦ Ἄδου (2, 149 ἐξ.). Ὅπως νῦν ἔχουσι τὰ τοῦ κόσμου, θεωρεῖ κατὰ τὸ παρὸν τὴν Τύχην ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν παντοδύναμον θεάν (7, 297). Αἱ ἠθικαὶ αὐτοῦ ἀρχαὶ εἶναι αὐστηραὶ, ἀλλ' ὅχι καὶ ἄκαμπτοι, συνάγονται δὲ μᾶλλον ἐκ τῶν περιγραφῶν, εἰς ἃς ἄγει αὐτὸν ἡ ἀγανάκτησις, οὐδὲ ἐκδηλοῦνται διὰ μακροτενοῦς διδασκαλίας. Ἐνίοτε δὲ μόνον ἐκφράζει καὶ θετικῶς τὸ φρόνημά του διὰ θερμῶν ποιητικῶν λόγων ἢ ἰσχυρῶν ῥήσεων, ἄνευ ὅμως προσποιητῆς αἰσθηματολογίας. Ὅτι ὅπως πάντες ἐπαιδεύθη καὶ αὐτὸς διὰ τῆς ῥητορικῆς, φυσικῶς δὲν ἀρνεῖται· εἰς αὐτὴν ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος τὴν τέχνην του, ἀλλὰ δὲν προστέλαθεν ἐξ αὐτῆς ὕφος τυπικῶς περίτεχνον ἢ ἐπιδεικτικόν. Ἐν τῇ θέρμῃ τοῦ λόγου συμβαίνει νὰ μὴ καταπρονῇ ὁ πρῶν ῥήτωρ τῆς τέχνης του τὰ ἰδιώματα, ἀλλ' εἰς μέτριον βαθμόν, συνήθως ὅμως ἡ παράστασις αὐτοῦ εἶναι οὕτως εἰπεῖν ὀρειχαλκίνη· πᾶσα λέξις ἔχει πληρὴς τὸ βᾶρος αὐτῆς. Ἀξιοθαύματος δὲ εἶναι ἡ συντομία του καὶ συγχρόνως ἡ τελεία σαφήνεια τῆς ἐκφράσεως. Κατὰ τοῦτο ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ἰάκιντον. Αἱ περιγραφαὶ του εἶναι ἐκτάκτως πλούσιαι, ἀλλ' ἄνευ ματαίου φόρτου, ἐναργεῖς δὲ καὶ ἐν μέρει μεγεθύνουσαι τὰ πράγματα. Τοῦτο ὅμως

εἶναι ἰδίωμα τοῦ σατιρικοῦ ποιητοῦ, διότι ὁ σατιρογράφος δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τὴν τήρησιν τῆς ἱστορικῆς οὕτως εἰπεῖν ἀκριβείας, ὅπως οὐδὲ καὶ ὁ κωμικὸς ποιητής.

Ὁ Ἰουβενάλιος δικαιολογεῖ τὴν πραγματείαν του καὶ κηρύττει τὸ φρόνημά του ἐν τῇ πρώτῃ σατίρᾳ, ἣτις ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ ὅλου ἔργου. Ἐδάρυνθη, λέγει, νὰ ὑποκρίνηται αἰωνίως τὸ παθητικὸν πρόσωπον τοῦ ἀκροατοῦ κατὰ τὰς ποιητικὰς ἀκρόασεις, ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνοίξῃ καὶ αὐτὸς τὸ στόμα του καὶ νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν μακροθυμίαν, ἣν ἔδειξεν ἕως τώρα. Ὡς ἄνθρωπος αἰσθητοδοξῶν, αἰσθάνεται καλὸ ὑπερβολὴν τὸν κόρον τῶν μυθολογικῶν ἐκείνων ζητημάτων, ἅτινα κατ' ἐπανάληψιν ἐπραγματεύοντο καὶ οἱ ἐπικοὶ καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταί, καθὼς ἐπίσης καὶ τῶν τετριμμένων κοινῶν ἐννοιῶν τῆς περιγραφικῆς ποιήσεως. Αὐτὸν συγκινεῖ μόνον ὁ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του βίος ὁ προκαλῶν τὸ σκῶμμα καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, καὶ ὑποδεικνύει μετὰ γοργότητος τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἅτινα φέρουσιν εἰς βρασμὸν τὸ αἷμά του, καὶ διὰ τοῦ δακτύλου μάλιστα, ὡς ἂν ἔβλεπε τὰ φαινόμενα ταῦτα παρελαύνοντα πυκνὰ πρὸ αὐτοῦ κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν. Κατὰ ζεύγη δὲ οὕτως εἰπεῖν ταῦτα ἐμφανίζονται· νυμφεύεται εὐνοῦχος καὶ κυνηγεῖ τὸν ἀγριόχοιρον γυνή, γίνεται κουρεὺς ὁ πλούσιος καὶ μεγιστὰν ὁ δοῦλος, παρελαύνουσιν ὁ καταδόχης, οἱ δι' ἀτίμων μέσων κληρονομοῦντες, οἱ δόλιοι κηδεμόνες, ὁ διοικητὴς ὁ ληστεύων καὶ καταφρονῶν τοῦ δικαστοῦ τὴν ἀπόφασιν, ὁ σύζυγος ὁ μαστροπὸς τῆς ἰδίας γυναικὸς χάριν κέρδους, ὁ ἄσωτος νεανίας, ὁ τιμώμενος πλαστογράφος, ἡ εὐγενὴς δέσποινα ἡ ἀπαλλαγθεῖσα τοῦ συζύγου διὰ φαρμάκου καὶ διδάσκουσα καὶ ἄλλας τὴν τέχνην της.

Λύται εἶναι αἱ κοινωνικαὶ εἰκόνες, αἵτινες, ἐπιβαλλόμεναι κατὰ τὸ παρὸν εἰς τὸν Ῥωμαῖον, ὠθοῦσιν αὐτὸν ἀκατασχέτως πρὸς τὴν σάτιραν, διότι θέματα τῆς σατίρας εἶναι ὁ πραγματικὸς βίος μὲ ὅλα τὰ πάθη, τὰς κακίας καὶ τὰς μωρίας του, οὐδέποτε δὲ ἄλλοτε ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ τοσαύτη ὕλη πρὸς σατιρικὴν πραγματείαν. Ἡ

κυβοπαιξία καὶ ἡ ἡδυπάθεια ἦσαν ἐν ἀκμῇ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀλαζονείαν τῶν τυχαρπάστων παριστάνει ὁ ποιητὴς τὴν ταπείνωσιν τῶν ἀνωτέρων ἐπαιτῶν τῆς ἐποχῆς του, τὴν διανομὴν χρημάτων πρὸς τὸ σμῆνος τῶν εὐγενῶν καὶ χυδαίων πρωϊνῶν ἐπισκεπτῶν, καὶ περιγράφει μετὰ δραματικῆς ζωηρότητος τὰς ὑπερσεσίας τοῦ πελάτου, καὶ δεικνύει τὴν ἀποπληξίαν ὡς τιμωρίαν ἐκείνων, οἵτινες δουλεύουσι μόνον εἰς τὴν γαστέρα. Εἶναι λοιπὸν ὥριμος καὶ πολὺς ὁ θερισμὸς διὰ τὸν σατιρικὸν ποιητὴν εἰς ἔργον! Ἐν τῇ πρώτῃ δὲ ταύτῃ σατίρᾳ, ἣτις εἶναι τὸ δεῖγμα τοῦ ὅλου ἔργου, φαίνεται συγχρόνως καὶ ἡ τέχνη τοῦ ποιητοῦ εἰς τὸ σχεδιάζειν μετ' ἐπιτυχίας. Ἀναγκαζόμενος δὲ νὰ ὑποτάσσῃται εἰς τὸ πρόσταγμα τοῦ νόμου, ὅστις ἡπείλει διὰ βαρείας ποινῆς πᾶσαν προσωπικὴν ὕβριν καὶ νὰ ἐνδιῶῃ καὶ εἰς τὰς ὑπομνήσεις τοῦ φίλου τοῦ ὑποδεικνύοντος εἰς αὐτὸν τὴν ἄποψιν δεινοῦ δικαστηρίου, περιορίζει τὴν ἐκλογὴν τῶν τύπων, οὓς σατιρίζει, μετὰ τῶν ἀποθγόντων.

Περὶ ληπτικὴν δὲ καὶ σχεδὸν συστηματικῶς κατατεταγμένην εἰκόνα τοῦ ἐν Ῥώμῃ βίου, παρέχει ἡμῖν κατόπιν ἡ τρίτη σάτιρα, ἣτις μετὰ τὴν πρώτην, φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ μεγαλοπρεπεστάτη καὶ ἐπιτυχεστάτη. Ὁ Οὐμβρίκιος (οὕτω ἴσως καλούμενος διότι ζῇ ἐν τῷ σκότει, ἐν τῇ σκιᾷ *umbra*), παλαιὸς Ῥωμαῖος, εἰς ὃν κατέστη ἀφόρητος ἡ ἰδία πατρὶς, ἀπεφάσισε νὰ ἀπέλθῃ τῆς πόλεως καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ἡσυχον Κύμην. Ἐν ᾧ λοιπὸν φορτῶν οὐσι τὰς ἀποσκευάς του εἰς τὴν ἄμαξαν διὰ τὸ ταξειδίον, πορεύεται μετὰ τοῦ συγγραφέως ἵνα ἴδῃ ἅπαξ ἔτι διὰ τελευταίαν φορὰν τὴν θελκτικὴν κοιλάδα τῆς Ἡγερίας, ἣτις ἀπώλεσε βεβαίως καὶ αὐτὴ τὴν φυσικὴν τῆς ἱερωσύνης, καὶ ἀνακουφίζει τὴν καρδίαν του διηγούμενος, διὰ τί αὐτὸς ὡς τίμιος καὶ ἀνεξάρτητος ἄνθρωπος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ζῇ ἐν Ῥώμῃ. Ἄς προκόπτωσιν ἐδῶ οἱ χυδαῖοι φιλόδοξοι! ἐκεῖνος δὲν ἠξεύρει οὔτε νὰ ψεύδῃται οὔτε νὰ κολακεύῃ οὔτε φαῦλα ἀπόρρητα νὰ κατέχη. Ἡ ἀγαθὴ συνειδήσις εἶναι δι' αὐτὸν τιμιωτέρα παντὸς πλούτου. Ἡ Ῥώμη ἔγινε πλέον πόλις τῶν

Ἑλλήνων καὶ τῶν Ανατολιτῶν, οἵτινες διέφθειραν τὸν ἀρχαῖκόν ἀγρότην, ἐνεφώλευσαν εἰς τὰς οἰκογενείας καὶ ἕνεκα τῆς θαυμαστῆς των περὶ πᾶν πρᾶγμα ἐπιτηδειότητος κατέστησαν ἀπαραίτητοι. « Τὰ πάντα ἡξεύρει νὰ κάμνη ὁ πειναλέος Γραικύλος. Καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἐὰν τὸν προστάξης θὰ ἀναβῇ. Οὔτε Μαῦρος ἦτο οὔτε Σαρμάτης οὔτε Θρᾷξ, ὅστις προσήρμωσεν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ πτέρυγας, ἀλλ' ἐγεννήθη ἐν μέσαις Ἀθήναις (3,77 ἐξ.) ». Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, ἀπαράμιλλοι κόλακες καὶ ὑποκριταί, ἄπιστοι καὶ ἀναίσχυντοι, ἐκμεταλλεύονται τοὺς ἐναρέτους πολίτας. Μόνον τὸ χρῆμα παρέχει τιμὴν, ὑπόληψιν καὶ πίστιν. Χλευάζεται ὁ πένης διότι ἔχει τετριμμένα ἱμάτια· οὐδὲν ἔχει σκληρότερον ἢ πενία ἢ τὸ ὅτι καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους γελοίους. Εἶναι δὲ δυσχερέστατος καὶ δαπανηρότατος ἐν Ῥώμῃ ὁ βίος. Μετὰ λιτότητος καὶ ἄνευ ἀπαιτήσεων μόνον ἐν ταῖς ἐπαρχίαις δύναται τις νὰ ζῇ, ἐνθα τὴν τήβεννον φοροῦσιν οἱ ἄνθρωποι· μόνον ὅταν κηδεύωνται, ἐνθα κατὰ τὰς μεγάλας ἐορτὰς συνέρχονται οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ πολῖται ἄνευ πομπῆς εἰς τὸ θέατρον καὶ ἀπολαύουσιν ἀφελῶς τῶν ἐντυπώσεων τοῦ θεάματος. Ἐν Ῥώμῃ τὰ πάντα πληρώνονται, οἱ δὲ πτωχοὶ πελάται εἶναι ἡναγκασμένοι νὰ κάμνωσι δῶρα καὶ εἰς τοὺς προσφιλεστάτους ἀκόμη δούλους τῶν προστατῶν. Καὶ τίνας κατοικίας ἔχουσιν ἐν Ῥώμῃ οἱ ἄνθρωποι! Οἴκους οὐρανομήκεις, οἵτινες καθ' ἐκάστην κινδυνεύουσιν ἢ νὰ καταρρεύσωσιν ἢ νὰ γίνωσι παρανόλωμα τοῦ πυρός! Ὁ πτωχὸς ποιητὴς ὁ κατοικῶν εἰς τὸ ἀνώτατον πάτωμα πλησίον τοῦ οὐρανοῦ, χάνει ἕξαφνα ὅ,τι ἔχει καὶ δὲν ἔχει, οὐδεὶς δὲ τὸν ἀποζημιώνει. Ἀλλ' ἐὰν εἶναι πλούσιος καὶ ὑπάρχωσιν ἄνθρωποι καραδοκοῦντες τὴν κληρονομίαν του, λαμβάνει καὶ δῶρα, ἐν ᾧ πυρπολεῖται ὁ οἶκος του, ὥστε ὠφελεῖται ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ γεννᾷ τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἐμπρηστὴς χάριν κερδοσκοπίας. Μὲ τὸ αὐτὸ ὅμως ἐνοίκιον, τὸ ὅποῖον πληρώνεις διὰ μίαν σκοτεινὴν τρώγλην ἐν Ῥώμῃ, δύνασαι ἐν Σώρᾳ ἢ ἐν Φαβρατερίᾳ νὰ μισθώσης ὁλόκληρον κομφήν οἰκίαν, ὅπου δύνασαι νὰ καλλιεργῇς τόσα λάχανα, ὅσα ἀρκοῦσι εἰς ἑκατὸν Πυ-

θαγορείους χορτοφάγους. « Κάτι σημαίνει, όπουδήποτε καὶ εἰς οἰ-
ανδήποτε γωνίαν, νὰ κατασταθῇς κύριος ἔστω καὶ μιᾶς σαύρας! »
Ὁ θόρυβος τῶν ὁδῶν ἐν Ῥώμῃ ταραττεῖ τὸν ὕπνον, πόσους δὲ
κινδύνους δὲν διατρέχει ὁ πεζοπορῶν ! Καταπατεῖται τις ἐν τῷ
συνωστισμῷ. Αἱ ὑψηλὰ φορτωμένοι ἄμαξαι τινάσσονται ὑπὲρ τὴν
κεφαλὴν σου. Ἐὰν μία ἐξ αὐτῶν ἀνατραπῇ καὶ καταπέσωτιν οἱ
μαρμάρινοι ὄγκοι ἐπὶ τοῦ πυκνοῦ πλήθους, θὰ συνθλίψωσιν αὐτὸ
ὥσπερ χυλόν. Ἐν τῷ μεταξύ παρασκευάζεται ἐν τῷ οἴκῳ τὸ φαι-
δρὸν γεῦμα, ἐν ᾧ ὁ φονευθεὶς οἰκοδεσπότης κάθεται ἤδη παρὰ τὰς
ὄχθας τοῦ Ἀχέροντος καὶ φοβεῖται τὸν τρομερὸν Χάρωνα, διότι
δὲν ἔχει οὐδὲ τὸν συνήθη ὀβαλὸν εἰς τὸ στόμα του. Τὴν δὲ νύκτα
ἀπειλοῦσι τὸν διαβάτην τὰ ἀνοικτὰ παράθυρα, ἐξ ὧν κενοῦνται παν-
τοειδῆ ἀγγεῖα, αἱ δεινὰ ἐπιθέσεις τῶν μεθυόντων φιλερίδων, ἐξ
ὧν πάντοτε ἔχει τις νὰ πάθῃ, τῶν περιπλανωμένων λωποδυτῶν,
οἵτινες ἐκ τοῦ Ποντίνου ἔλους προσέρχονται εἰς τὴν πόλιν, δσά-
κις ἐκδιώχονται ἐκεῖθεν. Μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως, πρὶν ἢ τὸ γῆ-
ρας καταστήσῃ περιττὸν τὸν βίον. Δίδει λοιπὸν δίκαιον ὁ ποιητὴς
εἰς τοὺς ἀπερχομένους. Ἀκόμη καὶ τὴν Προχύτην (τὴν ἔρημον
βραχώδη νῆσον), λέγει, προτιμῶ τῆς Σοβώρας. Ἡ πικρία τῶν ζω-
ρῶν τούτων περιγραφῶν μετριάζεται δι' ἐνὸς ἡρέμου καὶ θερμοῦ
πόθου πρὸς τὴν ζωὴν.

Καὶ ὁ Ἰουθενάλιος ζητεῖ μετὰ χαρᾶς ἀναψυχὴν εἰς τὸ προσ-
φιλές του Ἀκούρινον. Καὶ ἐν Ῥώμῃ ζῇ, ἄνευ ἀπαιτήσεων ὅπως
καὶ ἄνευ μέσων, ὥστε νὰ διάγῃ μεγαλοπρεπῶς, ἐν ἀξιοπρεπεῖ
αὐταρκεῖα. Κατὰ τὰς ἐορτὰς προσκαλεῖ εἰς τὸν οἶκόν του τὸν ἕνα
καὶ τὸν ἄλλον ὁμοφρονούντα φίλον του, τὸν ὁποῖον φιλοξενεῖ μὲ
τὰ προϊόντα τοῦ ἐν Τιβούροις κτήματός του (14, 65), μὲ τρυφε-
ρὸν ἐρίφιον ἐκ τοῦ παιμνίου του, μὲ σπαράγγια, τὰ ὁποῖα αὐτὸς
ἐκαλλιέργησεν, ὡά, ὄρνιας, ἐξαίσια ὀπωρικά, λιτῶς μὲν, ἀλλὰ
δι' ὅλης τῆς εὐμαρείας, κατὰ τὴν προγονικὴν συνήθειαν. Ὑπὸ
τὸν τύπον προσκλήσεως πρὸς τὸν φίλον του Περσικόν, ἡ ἐνδεκάτη
σάτιρα περιγράφει ταισῦτον ἰταλικὸν pranzo, ὁ δὲ συγγραφεὺς

τόσην αἰσθάνεται εὐχαρίστησιν, ὥστε σχεδὸν ἐντελῶς λησμονεῖ τὴν συνήθη αὐτοῦ ἀγανάκτησιν καὶ τὸ σκῶμμα ἐναντίον τῶν συγχρόνων του. Προτιμᾷ νὰ ἐντρυφᾷ μᾶλλον εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυρίου, τοῦ Φαβίου καὶ τοῦ Κάτωνος, διὰ θερμῶν δὲ χρωμάτων ζωγραφεῖ τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν πατέρων, οἵτινες ἔθραυον τὰ ἐκ τῶν λαφύρων προερχόμενα Ἑλληνικὰ μετάλλινα ἐκπώματα, καὶ τὰ τορεύματα μετέβαλλον εἰς φάλαρα τῶν ἵππων ἢ κοσμήματα τῆς περικεφαλαίας, ἦσαν δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς πλησιέστεροι, ἂν καὶ τοῦ Διὸς τὸ ὁμοίωμα ἦτο τότε πῆλινον ὅπως ἦσαν καὶ τὰ πινάκιά των. Καταφρονεῖ λοιπὸν ὁ Ἰουδενάλιος τὴν σύγχρονον πολυτέλειαν καὶ τὰς ματαίας ἐπιδείξεις, τὰ πολύτιμα ἐπιτραπέζια σκεύη, τὴν κομψὴν ὑπηρεσίαν, τὴν μαλθακὴν μουσικὴν καὶ τὴν κατὰ τὰ συμπόσια ὀρχησιν. Οὕτε τεχνίτης εἰδικὸς πρὸς κοπὴν καὶ διανομὴν τῶν φαγητῶν ὑπηρετεῖ εἰς τὴν λιτὴν τράπεζαν τοῦ Ἰουδεναλίου οὔτε Φρύγιος Γανυμήδης, ἀλλ' ἀπλοῖκοι καὶ ἀδιάφθοροι παῖδες ἀγροτῶν, καὶ πρὸς ψυχαγωγίαν ἀναγινώσκονται ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Βιργιλίου. Ἐν φαίδρᾳ εὐμαρεία θὰ διέλθῃ μετ' αὐτοῦ ὁ φίλος τὰς ὥρας, θὰ ἀποβάλλῃ τὰς συνήθεις μερίμνας καὶ τὴν δυσθυμίαν. Μακρόθεν, ἀπὸ τοῦ ἵπποδρόμου, ἔνθα ὁλόκληρος ἡ Ῥώμη θεᾶται τῶν ἀγώνων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Μεγαλησίων, ἀκούεται ἡ ἐπιδοκιμαστικὴ βοή τοῦ πλήθους ἐπειδὴ ἐνίκησαν οἱ Πράσινοι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ πάθος εἶναι ἀλλότριον τῶν δύο φίλων. Αὐτοὶ ἀπολαύουσι τοῦ ἑαρινοῦ ἡλίου καὶ χαίρουσιν, ὅτι σήμερον, ἡμέραν μὴ ἐργάσιμον, δύνανται ἐκτάκτως πρὸ τῆς ὠρισμένης ὥρας νὰ ἔχωσι τὴν ἀναψυχὴν τοῦ λουτροῦ.

Πόσον εἶναι τοῦναντίον ἀνάξια αἱ ταπεινώσεις, εἰς ἃς ἀναγκάζεται νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν ὁ πτωχὸς πελάτης παρὰ τὴν τράπεζαν τοῦ πλουσίου καὶ ἀγερώχου κυρίου του! Εἶναι ἀπαίσιον τὸ σκῶμμά του καὶ οὐδεμίᾳ ἀκτὶς εὐτραπείας τὸ φωτίζει, ὅταν περιγράφῃ τοιοῦτον συμπόσιον ἐν τῇ πέμπτῃ σατίρᾳ. Θέλει νὰ ἐξεγείρῃ ὁ συγγραφεὺς τὴν αἰδῶ τῶν παρασίων καὶ τὴν ἀξιοπρέ-

πειαν αὐτῶν, ὥστε νὰ προτιμῶσι μᾶλλον τὴν μετὰ στερήσεων ἀνεξαρτησίαν ἢ τὴν φαύλην ἐκείνην ὑποδούλωσιν. Διὰ μιᾶς ἀποτόμου ἀντιθέσεως ἀναγράφει κατὰ σειράν ὁ ποιητὴς τὶ παρέχει ὁ φιλοξενῶν εἰς ἑαυτὸν καὶ πῶς μεταχειρίζεται τὸν πτωχὸν φιλοξενούμενον. «Καὶ ἔχει δίκαιον οὕτω πρὸς σὲ προσφερόμενος. Ἄφ' οὗ σὺ ταπεινῶς ὑπομένεις τὰ πάντα, εἶσαι ἄξιος πάσης ταπεινώσεως. Εἶσαι πρόθυμος καὶ τὴν κεφαλὴν σου νὰ προσφέρῃς πρὸς κούρευσιν, ὅπως οἱ δοῦλοι, καὶ λακτίσματα νὰ δεχθῇς. Εἶσαι ἄξιος καὶ τοιοῦτου συμποσίου καὶ τοιούτου φίλου». Ὁ Πλίνιος εἰς μίαν τοῦ Ἐπιστολῆν (2, 6) κάμνει μίαν ψογεράν περιγραφὴν παρομοίου συμποσίου. Ὁ οἰκοδεσπότης διακρίνει εἰς τρεῖς τάξεις τοὺς κεκλημένους του, τρεῖς δὲ εἶναι αἱ βαθμίδες τῆς συγχρόνου φιλοξενήσεως· πρῶτον εἶναι οἱ ἐκλεκτοί, ἔπειτα οἱ δευτερεύοντες φίλοι καὶ τρίτοι οἱ ἀπελεύθεροι.

Ἀντίστοιχος εἰκὼν πρὸς τὴν ἀνωτέρω δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ ἐν τῇ ἐνάτῃ σατίρᾳ διάλογος πρὸς τὸν δυσηρεστημένον ἐκείνον οἰκιακὸν φίλον, ὅστις μετὰ Ἰσου ζήλου ἱκανοποιεῖ καὶ τὰς παρὰ φύσιν ὀρέξεις τοῦ κυρίου καὶ τὸν πόθον αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀποκτήσῃ τέκνα, πικρῶς δὲ παραπονεῖται διότι αἱ πισταὶ αὐτοῦ ἐκδουλεύσεις τόσον ὀλίγον ἀντημεῖφθησαν ὑπὸ τοῦ φιλαργύρου κυρίου! Τὰ κάλλιστα τοῦ βίου του ἔτη παρέρχονται χωρὶς νὰ προσμειδίσῃ πρὸς αὐτὸν ἡ Τύχη καὶ νὰ τῷ παρασκευάσῃ ἄνετον τοῦλάχιστον γῆρας. Ὁ κυνικὸς οὗτος διάλογος διεξάγεται μετὰ ψυχρᾶς εἰρωνείας, ὁ δὲ συγγραφεὺς, ὅστις ὡς ἐνδιαφερόμενος δῆθεν φίλος ἐξετάζει λεπτομερῶς τὸν φαῦλον ἐκείνον περὶ τῶν αἰτίων τῆς μελαγχολίας του, τηρεῖ ἀπόλυτον αὐτὸς ἀπάθειαν καὶ οὐδεμίαν λέξιν προφέρει ἐκφράζουσαν ὅπωςδῆποτε τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ κρίσιν.

Ὅπως ὁ Μαρτιάλιος οὕτω καὶ ὁ Ἰουβενάλιος πικρῶς παραπονεῖται κατὰ τῆς στενοχωρίας, ἣτις τότε ἐπέβη τοὺς ἄνδρας τῶν γραμμάτων, καὶ τῆς πενιχρᾶς ἀμοιβῆς, ἣτις ἐδίδετο εἰς τὴν γραμματειακὴν ἐργασίαν, ὅτι δὲ τὰ παράπονα τῶν δύο ποιητῶν δὲν εἶναι ὑπερβολικά, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ὧν λέγει σύγχρονος

συγγραφεύς, ὁ συγγραφεύς τοῦ Διαλόγου περὶ ῥητόρων τοῦ κοινῶς ἀποδιδομένου εἰς τὸν Τάκιτον (κφ. Θ ἐξ.). Ἡ ἐβδόμη σάτιρα διαλαμβάνει περὶ τούτου τοῦ θέματος. Εἶναι μία κραυγὴ ἀπογνώσεως πρὸς τὸν Τραιανόν, ὅστις μόνος κατὰ τὴν βαναυσικὴν ταύτην ἐποχὴν, ρίπτει ἀκόμῃ εὐμενὲς βλέμμα πρὸς τὰς Μούσας καὶ εἶναι ἡ μόνη ἐλπίς τῶν λογίων. Μαικῆναι δὲν ὑπάρχουσι πλέον· οἱ πλούσιοι καὶ οἱ εὐγενεῖς οὐδεμίαν παρέχουσιν ὑποστήριξιν εἰς τὰς ἀκάρπους ὑπὸ τὴν ὕλικὴν ἔσφιν τέχνας, τὴν ποίησιν, τὴν ἱστοριογραφίαν, τὴν ῥητορείαν, τὴν γραμματικὴν καὶ ἐν γένει τὰ γράμματα, ἀλλὰ περιορίζονται μόνον εἰς ἐπιδοκίμασίας καὶ ἐπιθαρρύνσεις. Οἱ διδάσκαλοι καὶ καθ' ὅλου οἱ λόγοι, οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν βᾶσιν τῆς γενικῆς μορφώσεως, διάγουσι βίον οἰκτρὸν καὶ ἐλεεινόν. Οἱ εὐγενεῖς ἔχουσι μὲν ἱκανὰ χρήματα ἵνα κάμνωσι δῶρα εἰς ἐρωμένους ἢ τιθασσεύωσι καὶ συντηρῶσι λέοντας, ὅχι ὅμως καὶ ἵνα χορταίνωσι τὸν στόμαχον ἐνὸς ποιητοῦ. Ὁ ποιητὴς ἄς τρέφεται μὲ μόνην τὴν δόξαν, ἂν δὲν εἶναι οἰκοθεν πλούσιος, ἢ ἂν δὲν θέλῃ, ὅπως ὁ Στάτιος, νὰ γράφῃ τὸ κείμενον διὰ τὰς ὀρχήσεις τῶν παντομίμων. Οἱ ὀρχησταὶ καὶ οἱ ὑποκριταὶ εἶναι εὐτυχέστεροι κατὰ πολὺ, διότι κατορθώνουσι νὰ ἔχωσι καὶ κοινωνικὴν σημασίαν καὶ πλοῦτον. Καὶ αὐτοὶ οἱ δικηγόροι, αἵτινες ὅπως δὴποτε ἐξυπηρετοῦσι τὰ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ βίου, εὐρίσκονται εἰς πολὺ χεῖρονα θέσιν τῶν ἡνιόχων τοῦ ἵπποδρομίου. Προσποιοῦνται μὲν καὶ καυχῶνται ὅτι ἔχουσι μεγάλα εἰσοδήματα, ἀλλὰ πράττουσιν τοῦτο ὅταν διαλέγωνται πρὸς τοὺς δανειστὰς αὐτῶν, ἢ δὲ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι μὲ ὅλην τὴν ἔντασιν τῶν πνευμόνων των καὶ μὲ ὅλην τὴν ἐπιτηδειότητα, ἐλαχίστας ἔχουσιν ἀπολαύς, ξηρὸν χοιρομήριον ἢ ἐν βαρέλιον παστῶν ὀφθαρίων ἢ ὀλίγας φιάλας ἐλεεινοῦ οἴνου. Ὁ δικηγόρος ὁ θέλων νὰ μὴ συντριβῇ ἐν τῷ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς συναδέλφους του συναγωνισμῷ, πρέπει νὰ φαίνεται πλούσιος, κάμνων δαπάνας ἀνωτέρας τῶν μέσων, τὰ ὅποια ἔχει, καὶ κινδυνεύων νὰ περιέλθῃ εἰς πτώχευσιν, διότι οἱ πελάται μεγάλην ἀποδίδουσι σημασίαν εἰς τὰ πολυτελῆ

ἱμάτια, εἰς τὰ δακτυλίδια καὶ εἰς τὴν πολυπληθῆ ὑπηρεσίαν. Ὅστις θέλει νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐπικερδῶς τὴν εὐφυΐαν του, ἅς πορευθῇ εἰς τὴν Γαλατίαν ἢ εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Βλέπομεν ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ίουβενάλιος καὶ ἐκ τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος δὲν ἔδρεψε μεγάλα ὠφελήματα, ἴσως διότι ἦτο πολὺ τίμιος, ἴσως διότι δὲν εἶχε καὶ τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς τὸ ἔργον ζῆλον. Ἀντίθετος ὅμως πρὸς ταῦτα εἶναι ἐν τῷ Διαλόγῳ περὶ ῥητόρων (B—8) ὁ θερμὸς τοῦ δικηγορικοῦ ἐπαγγέλματος ἔπαινος, τὸν ὁποῖον κάμνει ὁ Ἄπρος.

Τοῦ δὲ ῥητοροδιδασκάλου ἡ σοφιστοῦ πόσον βαρὺ καὶ ἀνιαρὸν εἶναι τὸ ἔργον! Νὰ ἐπαναλαμβάνῃ πάντοτε τὰ αὐτὰ τετριμμένα θέματα, τὸν φόνον τῶν τυράννων, ἃν ὁ Ἀννίβας μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην θὰ ἐλάσῃ πρὸς τὴν Ῥώμην ἢ ὄχι κτλ., ταῦτα δὲ πάντα πρέπει νὰ ἐμβάλλῃ διὰ παντὸς τρόπου εἰς μαρὰς κεφαλῆς, δρέπων ὡς ἀμοιβὴν τῶν κόπων του καὶ τὴν ἀχαριστίαν ματαιοδόξων γονέων! Ἀναγκάζονται δὲ πολλάκις οἱ ταλαίπωροι σοφισταὶ καὶ τὴν πενιχρὰν αὐτῶν ἀντιμισθίαν δικαστικῶς μόνον νὰ λαμβάνωσι. Μόνον οἱ μουσικοδιδασκαλοὶ εἶναι τοῦ συρμοῦ καὶ πληρώνονται καλῶς. Μεγάλα ποσὰ δαπανῶνται εἰς συμπόσια καὶ μαγειροὺς, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ῥήτορος δὲν ἀποκτῶσι περιουσίαν ἢ μόνον τὰ προσφιλῆ τῆς Τύχης τέκνα, οἷον εἶναι ὁ Κοϊντιλιανός. Εἰς τὸν εὐτυχῇ εἶναι ἀνοικτὸς ὁ κόσμος, ἀλλ' ὁ εὐτυχὴς εἶναι λευκοῦ κόρακος σπανιώτερος. Οὐδὲ τὴν ἠθικὴν ἐκείνην ἀμοιβὴν τῆς εὐγνωμοσύνης ἔχουσι νῦν οἱ διδάσκοντες τοὺς νέους· «Θεοί, ἔστω εἰς τὰς σκιὰς τῶν πατέρων κούρη καὶ ἀθάρῃς ἢ γῆ, ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτῶν ἅς βλαστάνωσιν εὐώδεις κρίκοι, ἅς εἶναι περίξ αἰώνιον ἔαρ, διότι ἐκεῖνοι ἐθεώρουν τὸν διδάσκαλον τόσον σεβαστόν, ὅσον καὶ τὸν γεννήτορα (207 ἐξ.)».

Ἐπὶ ὀλιγώτερον τοῦ σοφιστοῦ ἀμείβεται ὁ γραμματικὸς ὁ ὅχι μόνον τὴν ἡμέραν ἐργαζόμενος διδάσκων, ἀλλὰ καὶ τὴν νύκτα μελετῶν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ καπνίζοντος λύχνου. Καὶ τὴν γλίσχρον δὲ ταύτην ἀμοιβὴν δὲν δύναται νὰ εἰσπράξῃ, ἄνευ τῆς ἐπεμβά-

σεως τοῦ ἁρμοδίου ἄρχοντος. Εἶναι δὲ ἀπαιτητικώτατοι οἱ γονεῖς τῶν μαθητῶν του, ὁ δὲ ταλαίπωρος διδάσκαλος πρέπει τὰ πάντα νὰ ἔχῃ πρόχειρα, πῶς ὀνομάζετο ἡ τροφὸς τοῦ Ἀγχίσου, καὶ πόσους κάδους Σικελικοῦ οἴνου προσήνεγκεν ὁ Ἀκέστης πρὸς τοὺς ἐκ Τροίας φυγάδας, καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐπειτα εἶναι ὑπεύθυνος καὶ διὰ τὰ ἦθη ἀκόμη τῶν μαθητῶν του, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἀνατρέφῃ ὡς πατήρ.

Ἡ τυπικὴ κατάταξις τῆς ὕλης ἐν τῇ ἐδόδῳ ταύτῃ σατίρα, παραβιάζει ὀλίγον τὴν καλλιτεχνικὴν αὐτῆς μορφήν. Ἄν ὁ συγγραφεὺς ἦτο προσωπικῶς εἰς στενωτέρας σχέσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, θὰ ἦτο θερμότερα ἢ πρὸς τὴν εὐμένειαν αὐτοῦ ἐπικλησις, ἐν δὲ τῷ τέλει τοῦ ποιήματος θὰ ἀπετείνετο καὶ πάλιν πρὸς αὐτόν, ἐν ᾧ τῶρα ἡ σάτιρα καταλήγει δι' ἑνὸς τραχυτέρου σαρκασμοῦ, ὅστις κάμνει τὸν ἀναγνώστην νὰ λησμονῇ τὸ εὖελπι ὕφος τῆς εἰσαγωγῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἀπὸ χαρακτῆρος ὁ Ίουβενάλιος ἀπέφευγε τὴν πρὸς τοὺς μεγάλους καὶ ἰσχυροὺς σχέσιν. Περὶ τοῦ Δομιτιανοῦ (μετὰ τὸν θάνατόν του ὅμως) ὁμιλεῖ μετὰ μίσους καὶ ἀγανακτήσεως. Καταδεικνύει τὴν ὑπάρχουσαν ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν αὐστηρῶν διατάξεων τῶν περὶ γάμου νόμων τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου πρὸς τὰς ἀκολάστους ὀρέξεις τοῦ νομοθέτου (2, 29 ἐξ.), ἀναγράφει τὴν ὑπεροπτικὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν σύγκλητον συμπεριφορὰν καὶ τὸν μανιώδη του ἀγῶνα πρὸς ἐξόντωσιν τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης οἰκῶν (4, 150 ἐξ.). «Ὁ τελευταῖος Φλάβιος διεσπάραττε τὴν ἡμιθανῆ οἰκουμένην», λέγει ἐν ἀρχῇ τῆς τετάρτης σατίρας (στχ. 37). Περιγράφει μίαν συνεδρίαν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ συμβουλίου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ αὐτοκράτορος, καθ' ἣν συνεζητεῖτο πῶς ἔμελλε νὰ μαγειρευθῇ μέγας ἰχθὺς ἀλιευθεὶς παρὰ τὸν Ἀγκῶνα καὶ δωρηθεὶς πρὸς τὸν Δομιτιανόν. Εἰρωνικώτατα διηγεῖται ὁ ποιητής, πῶς ὁ ἄλιεύς, ὅστις ἐν περιφόβῳ σπουδῇ ἔκαμε τὸ μέχρι Ῥώμης μακρὺν ἐκεῖνο ταξίδιον, γίνεται δεκτὸς εἰς ἀκρόασιν καὶ ὑποτεταγμένος παραδίδει τὴν ἄγραν, ἥτις εἶχεν ἤδη κατασχεθῇ. Καλοῦνται μετὰ τοῦτον οἱ μεγιστάνες εἰς

τὸ συμβούλιον· ὁ ὑψηλὸς Λιβυρνὸς δούλος κηρύττει· « τρέξατε, ἐκάθισεν ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ », ἐκεῖνοι δὲ ὥχροι ὑπὸ τοῦ φόβου εἰσέρχονται. Δι' ὀλίγων γραμμῶν ἡθοποιεῖ ἕνα ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ὁ σατιρογράφος. Τὸν πρῶτον καὶ εὐκαμπτον Κρίσπον, ὅστις κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἡλικίαν ὀγδοήκοντα καὶ ἐξ ἐτῶν ζῶν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Δομιτιανοῦ, τὸν προγάστορα Μοντανόν, τὸν μυρόβρεκτον Κρισπίνον, τὸν συκοφαντικὸν Πομπήιον, τὸν αἰμοδόρον τυφλὸν Κάτουλλον Μεσσαλίνον, ἴδιον τύπον, ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς ἐπαίτας, οἵτινες ἀνέρχονται ἀσθμαίνοντες τὴν λεωφόρον τῆς Ἀρχίας παρακολουθοῦντες τὰς ἀμάξας καὶ ρίπτοντες φιλήματα πρὸς τοὺς διερχομένους ἐκεῖθεν. Οὐδεὶς πλείοτερον αὐτοῦ θαυμάζει τὸν περίφημον ἰχθύν· ὠμίλει στρεφόμενος πρὸς τὰ ἀριστερά, ἐν ᾧ ὁ ἰχθύς ἔκειτο πρὸς τὰ δεξιὰ. Δὲν εἶναι δὲ τούτου κατώτερος ὁ εὐφυὲς Βηγιέντων· ὡς φανατικὸς ἱερεὺς τῆς Ἐνυοῦς ἐκπλήσσεται πρὸς τὸ θαῦμα καὶ τὸ ἐξηγεῖ ὡς οἰωνὸν λαμπροῦ θριάμβου ἐνκντίον τῶν Βρεττανῶν. Πρὸς ἐκτίμησιν ὅμως αὐτοῦ καταλληλότετος πάντων εἶναι ὁ Μοντανός, ὅστις καὶ προτείνει νὰ μὴ κατακοπῇ ὁ ἰχθύς, ἀλλὰ νὰ κατασκευασθῇ πελωρία λοπάς, ἥτις νὰ περιλάβῃ τὸ τέρας ὁλόκληρον.

Ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου ἐλήφθη καὶ ἡ ὀγδόη σάτιρα, ἡ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς νέους. « Τί ὠφελοῦσιν (οὕτως ἀρχίζει) τὰ γενεαλογικὰ στέμματα », ὅταν οἱ ἀπόγονοι δὲν εἶναι ἄξιοι τῶν προγόνων; « Ἄς κοσμῶσι τὸν οἶκον εἰς μέγα πλῆθος τὰ κήρινα τῶν πατέρων ὁμοιώματα, τὴν ἀληθῆ εὐγένειαν προσδίδει μόνον ἡ ἀρετή ». Ἄν δὲν ἔχῃς τὴν εὐγένειαν τοῦ φρονήματος, τὸ μέγα ὄνομα οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, καὶ εἶναι ὡς νὰ ὀνομάζῃ τις χάριν ἀστεϊσμοῦ Ἄτλαντα τὸν νάννον. Οἱ ἄσημοι μεγάλων πατέρων ἀπόγονοι ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς Ἑρμᾶς. Δίδει συμβουλὰς πρὸς τὸν νεαρὸν Ποντικόν, πῶς δηλαδὴ πρέπει νὰ τιμῇ τὴν καταγωγὴν του καὶ πῶς ὡς διοικητὴς μάλιστα ἐπαρχίας, πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν ἀδικίαν καὶ πᾶσαν κάκωσιν. Τούναντίον δὲ περιγράφει μετὰ τῆς συνήθους δριμύτητος τὴν διαγωγὴν ἐνὸς Λατεράνου καὶ τῶν ὁμοίων

του, οἵτινες ἐπεδίδοντο εἰς τὸ ἵπποδρόμιον, περιεφέροντο εἰς τὰ καπηλεῖα, ἐταπεινοῦντο ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὡς ὑποκριταὶ καὶ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ὡς μονομάχοι. Πρὸς τὸν Νέρωνα ἀντιπαρκατίθεται ὁ Σενέκας, πρὸς τὸν Κατιλίαν ὁ Κικέρων. Ὑπενθυμίζονται ἄλλων πληθείων τὰ κατορθώματα, τοῦ Μαρίου λόγου χάριν καὶ τοῦ Δεκίου. «Κάλλιον νὰ εἶναι Θερσίτης ὁ πατήρ σου καὶ σὺ Ἀχιλλεύς, ἢ Ἀχιλλεύς ὁ πατήρ σου καὶ σὺ Θερσίτης». Ἐπὶ τέλους δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων καὶ εὐγενεστῶν οἰκῶν ἡ πρώτη καταγωγή καταλήγει εἰς ἓνα ποιμένα καὶ εἰς ἄνθρωπον καὶ τοῦ ποιμένος ταπεινότερον. Ἐν τῇ σατίρᾳ ταύτῃ, πλειότερον ἢ ἐν ὅσαις μέχρι τοῦδε εἶδομεν, ὑπάρχει, πλὴν τοῦ σκωπτικοῦ, καὶ τὸ παραινετικὸν στοιχεῖον. Ἐξαιρετικῶς δὲ ὁ συγγραφεὺς ἀποτείνει λόγους νοουθεσίας πρὸς τινὰ ζῶντα βλαστὸν τῆς Ἰουλίας γενεᾶς, ἔγγονον τῆς θυγατρὸς τοῦ Δρούσου Ἰουλίας. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι δὲν ἐθεώρει ἀκόμη ἐντελῶς διαφθαρεῖσαν τὴν τάξιν τῶν εὐγενῶν, ἥς μαστιγώνει τὰ ἔκφυλα μέλη, ἀλλ' ἐλπίζει ἔτι νὰ σώσῃ αὐτὴν καὶ ἐπαναγάγῃ εἰς τὰ μεγάλα τοῦ παρελθόντος παραδείγματα.

Δριμύτατα ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἀκολασίας τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, οἵτινες διαφθείρουσιν αὐτὸν τὸν μυελὸν οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἔθνους. Ἀφαιρεῖ τὸ προσωπεῖον τῶν ὑποκριτῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῶν αὐστηρῶν στωικῶν, εἶναι πλήρεις αἰσχίστων ἐλαττωμάτων (Σχτ. 2), ἐκ τούτου δὲ λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ πραγματευθῇ περὶ τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν ἀνδρῶν. Πολὺ χείρονες τῶν χειραφέτων γυναικῶν εἶναι οἱ ἄνδρες, οἵτινες παρὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως γυναικίζουσιν, ὅπερ εἶναι καὶ νόσημα μεταδοτικόν. Πῶς κατήντησαν οἱ ἀρχαῖοι τοῦ Λατίου ποιμένες, ἡ πόλις τῶν Σκηπίωνων καὶ τοῦ Καμίλλου! Κατοικητήριόν πάσης βδελυρίας, δι' ἧς αἰσχύνονται καὶ αὐτοὶ οἱ ἐξ Ἀνατολῆς ἔπαικοι!

Ὁ Ίουβενάλιος φαίνεται ὅτι ἦτο λίαν μιτογύνης, ὅπως ὁ Λουκιλῖος, καὶ καταφρονητὴς τοῦ γάμου, διὰ δὲ τῆς Κυνθίας καὶ τῆς Λεσβίας δὲν ἐνδιαφέρετο (σ. 7 ἐξ.), ἀλλ' ὅμως ἐσπούδασε κατὰ βάθος τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰς ἀμαρτίας τῶν γυναικῶν

τῆς ἐποχῆς του, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης μελέτης του ἀνέγραψεν ἐν τῇ δεινῶς ὕβριστικῇ ἔκτῃ σατίρᾳ ἐναντίον τῶν γυναικῶν, ἣτις εἶναι κατὰ τὸ διπλάσιον διεξοδικωτέρα τῆς ἐκτενестаύτης τῶν λοιπῶν, διότι περιέχει ὑπὲρ τοὺς ἑξακοσίους στίχους¹⁾. Εἶναι δὲ ἡ σάτιρα αὕτη ὁ πικρότατος καρπὸς τοῦ σατιρικοῦ πνεύματός του, εἰκὼν ἀπαισία καὶ καταπονητικὴ καὶ διὰ τὴν ἐχθρικὴν βιαιότητα τοῦ ὕφους καὶ διὰ τὴν μέχρις ἀηδίας γυμνότητα τῶν περιγραφῶν. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου εἶχεν ἐξαφανισθῇ ἀμετακλήτως ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἡ ἀθωότης, ἣτις ἐπεκράτει κατὰ τὸν ἐπὶ Κρόνου βίον, δὲν ὑπάρχει δὲ μεγαλυτέρα νῦν παραφροσύνη ἢ τὸ νὰ νυμφεύηται τις οἰουδήποτε εἶδους αὐτοκτονία εἶναι προτιμωτέρα. Ὅσα δὲ κατόπιν ἀπαριθμεῖ ὁ συγγραφεὺς, ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ νὰ νυμφεύωνται, συμφωνοῦσιν ἐν πολλοῖς πρὸς τὰς ἰδέας, αἷς ἐξέφραζεν ὁ Θεόφραστος ἐν τῇ Περὶ γάμου συγγραφῇ αὐτοῦ, ἡ ἐκτέλεσις ὅμως τοῦ ποιήματος, ἐκτὸς ὀλίγων μυθικῶν παραδειγμάτων, ἔχει χροιάν γνησίως ῥωμαϊκὴν καὶ δὴ σύγχρονον, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον ἐναργῆ καὶ ἐκπληκτικόν. Ἀσπλάχνως κατακρίνει ὁ συγγραφεὺς τὰς γυναῖκας καὶ οὐδὲν ἀγαθὸν ἀναγνωρίζει εἰς αὐτάς, ὁ δὲ κατὰλογος τῶν αἰσχυρῶν πράξεων, τῶν κακιῶν καὶ δυστροπιῶν αὐτῶν, καθὼς καὶ τῶν παθημάτων, κινδύνων καὶ ἀπογοητεύσεων τῶν ἀνδρῶν, εἶναι πλήρης καὶ τέλειος, δὲν λείπει οὐδὲ ἡ κακὴ πενθερά! Τὸν ῥητορικὸν χαρακτῆρα, ὃν τὸ ἔργον ἔχει, ἐλέγχει ἀκουσίως καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουβενάλιος ἐπικαλούμενος τοῦ Κοϊντιλιανοῦ τὴν ἀρωγὴν (280). Περιέρχεται δὲ καὶ εἰς φανεράν πρὸς ἑαυτὸν ἀντίφασιν, διότι πρῶτον μὲν (45 ἐξ.) λέγει ὅτι εἶναι ἀποκρουστέος ὁ γάμος, διότι ἢ ὅλως δὲν ὑπάρχουσιν ἢ ἐλάχιστα

¹⁾ Ἡ ἔκτῃ σάτιρα, ὅπως φέρεται ἐν ταῖς ἐκδόσεσι περιέχει ἀκριδῶς 661 ἐξαμέτρους δακτυλικούς, ἀλλ' ἀνευρέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Winstedt τῷ 1899 ἐν τινι χειρογράφῳ τῆς Βοδληϊανῆς βιβλιοθήκης τῆς Ὁξφόρδης τριάκοντα καὶ ἑξ ἀκόμη στίχοι αὐτῆς ἀνέκδοτοι, προερχόμενοι δὲ ἐκ πληρεστέρας ἴσως παλαιᾶς ἐκδόσεως, παρασκευασθείσης, ὡς τινες νομίζουσιν, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ. Περὶ τοῦ ζητήματος οὗτου καὶ ἰδίως περὶ τῆς γνησιότητος τῶν εὐρεθέντων στίχων ἐγράφησαν οὐκ ὀλίγα. Σ. Μ.

ὕπάρχουσι τίμιαι γυναῖκες (καὶ ἴσως μόνον εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰ ὄρη, ἐν Γαβίοις ἢ ἐν Φιδέναις, ποῦ καὶ ποῦ δὲ ἐν Ῥώμῃ), ἔπειτα δὲ (161 ἐξ.) δηλοῖ, ὅτι ὀλιγώτερον ἀκόμη θὰ ἐπεθύμει ὡς σύζυγον μίαν ἄμεμπτον καὶ ἐνάρετον γυναῖκα, οἷα ἦτο ἡ μήτηρ τῶν Γράκχων, ἡ Κορνηλία. Κατακρίνει λοιπὸν τὰ πάντα, ἀλλὰ τὰ παραδείγματα καὶ τὰς ἀποδείξεις λαμβάνει πρωτίστως ἐκ τῆς εὐγενοῦς καὶ ὑψηλῆς κοινωνίας, μέχρι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου. Ὡς πρώτην ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως δέχεται τὴν ἀσφάλειαν, εἰς ἣν εἶχεν ἡ Ῥώμη περιέλθῃ ἀπέναντι τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, ἔτι δὲ τὴν λαμπρότητα αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον (286 ἐξ.). Τὸ χρῆμα εἰσήγαγεν εἰς τὴν πόλιν τὰ διεφθαρμένα ἥθη τῶν ξένων. Μετὰ βδελυγμίας ἀναγινώσκει τις ὅσα γράφει περὶ τῶν Βακχείων καὶ τῶν ἄλλων κρυπτῶν ὀργίων τῶν γυναικῶν (300 ἐξ.). Περιγράφει τὴν φίλαρχον καὶ ψυχρότατα σκληρὰν γυναῖκα, ἥτις κελεύει τὴν σταύρωσιν ἀθώου δούλου, διότι ὁ δούλος δὲν εἶναι ἄνθρωπος, καὶ ρίπτει πρὸς τοὺς προβάλλοντας τὴν ἀθωότητά του τοὺς ἀπαισίους λόγους: *sic volo, sic jubeo; sit pro ratione voluntas* (223)! Καὶ αἱ μικρότεραι ἀκόμη τῆς γυναικὸς ἀδυναμίαι παρίστανται μὲ σκῶμμα σκυθρωπὸν, μὲ πειθὴ καὶ ἐνάργειαν, ἀλλ' ἄνευ τοῦ μετριάστικοῦ ἐκείνου φωτός, τὸ ὁποῖον πορίζει ἡ εὐτραπελία. Ἡ ματαιοδοξία αὐτῆς, ἡ μανία τοῦ καλλωπισμοῦ, ἡ σπατάλη, ἡ κακὴ διάθεσις, ἥς τὰ ἀποτελέσματα ὑφίσταται ἡ ἐνδύουσα αὐτὴν θαλαμηπόλος, ἡ προσποίηση τοῦ ἐλληνικοῦ συρμοῦ καὶ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς μουσικῆς καὶ τῶν μουσικῶν, ἡ ὑπερτροφικὴ γραμματειακὴ μόρφωσις, ἡ παιδιὰ τῶν Ἀμαζόνων, πάντα ταῦτα ἀναγράφονται καὶ σκώπτονται. Ἰδίᾳ ἔχει πραγματευθῇ τὸ εἰς πάντας τοὺς κοινωνικοὺς κύκλους μοιραίως εἰσχωρῆσαν πνεῦμα τῆς δεισιδαιμονίας, τὴν ἐξάρτησιν ἐξ ἄλλοδαπῶν ἐπαιτικῶν ἱερέων, ἐλεεινῶν μάγων καὶ προφητῶν, τὴν μελέτην τῆς ἀστρολογίας (508). Ὑψοῦται δ' ἐπὶ τέλους ἐπὶ κοθόρνων ἡ σάτιρα καὶ ἀναφέρει τὰς τερατώδεις γυναῖκας τῆς τραγωδίας. Ἀλλὰ τὸ γέ-

νος ἐκεῖνο τῶν τραγικῶν τεράτων δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ποίησιν καὶ εἰς τὴν σκηνήν, ζῇ καὶ ἀναστρέφεται καὶ ἐν τῇ παρούσῃ κοινωνίᾳ, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι νῦν ἡ κακοῦργος σύζυγος δὲν θανατώνει πλέον ὡς ἡρώϊς μὲ τὸν πέλεκυν, ἀλλὰ προφυλακτικώτερον διὰ τοῦ δηλητηρίου.

Ἡ ἕκτη σάτιρα περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς ὑπὸ μορφὴν δεικνύουσαν εἰς βαθμὸν ἀσυνήθη τὴν ἑλλειψιν τεχνικῆς οἰκονομίας. Ἐν ᾧ δὲ ὁ Ίουβενάλιος ἀλλαχοῦ διαθέτει τὴν ὕλην μετ' ἐπιμελείας σχεδὸν σχολαστικῆς, συνδέει δὲ διὰ καταλλήλων μεταβατικῶν σχημάτων τὰ πράγματα καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἡ σχέσις δὲν εἶναι ἐκ πρώτης ὀψевως καταφανής, ἐν τῇ σατίρᾳ ταύτῃ παρίστανται ἀπεσχισμένα τὰ συναφῇ, τὰ δὲ ἄσχετα ἀφίνονται μετὰ τραχύτητος ἀσυναρμο-λόγητα, ὥστε νομίζεις, ὅτι ἀπολελυμένα φύλλα ἐρρίφθησαν εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐντὸς θήκης, ἄνευ οὐδεμιᾶς τεχνικῆς κατατάξεως. Τακτικωτέρας τοῦ ὅλου συναρμογῆς καὶ συνδέσεως, οἷαν ἡ τέχνη ἀπαιτεῖ, καὶ τὴν ὁποίαν βεβαίως εἶχεν ὁ συγγραφεὺς πρὸ ὀφθαλμῶν, διακρίνει ἀκόμη καὶ τώρα ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης ἐνιαχοῦ τὰ ἔχνη, ἀδύνατον δὲ εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ Ίουβενάλιος ἐξέδωκε τὸ ποίημά του ὑπὸ τὴν ἄτεχνον μορφὴν, ἣν τώρα ἔχομεν. Δύο λοιπὸν πράγματα εἶναι πιθανά. Ἡ ὁ συγγραφεὺς ἀφῆκεν ἀτελὲς τὸ ἔργον του τοῦτο, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του περιελήφθη, ὅπως εἶχεν, εἰς τὴν συλλογὴν τῶν σατιρῶν, ἣ ἀτυχῆς τις σύμπτωσις διετάραξε τὴν συνέχειαν τοῦ ἀρχετύπου, διαλύσασα ἢ συγγύσασα τὴν τάξιν τῶν φύλλων, καὶ παρεμόρφωσε τὸ ποίημα. Δυστυχῶς ὁμως δὲν ἔχομεν σήμερον τὰ στοιχεῖα, ὥστε πειστικῶς νὰ ἀποδείξωμεν τὸ πρᾶγμα. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἀκόμη ὑπόθεσιν, ἡ κριτικὴ ἔχει ὄχι μόνον τὸ δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ τὸ καθήκον νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ ποίημα εἰς τὴν τάξιν, ἣν σκοπὸν εἶχεν βεβαίως εἰς αὐτὸ νὰ δώσῃ ὁ συγγραφεὺς. Ἀλλ' εἶναι ὁμως εἰς πάντας φανερόν, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα ταιαύτης ἐπιχειρήσεως θὰ εἶναι ἐντελῶς ὑποκειμενικά, διότι οὐδὲ καὶ τοῦτο ἀκόμη δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι δηλαδὴ ὁ συγγραφεὺς εἶχεν

ὀρίσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ὅποια θὰ ἀπέβαινεν ἡ ὀριστική τῆς σατίρας ταύτης τεχνικὴ διαμόρφωσις καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη. Ὅπωςδὲποτε ὅμως ὀλίγων τοῦλάχιστον μερῶν ἡ προσήκουσα συναρμολόγησις δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ.

Αἱ σάτιραι, περὶ ὧν μέχρι τοῦδε ἐπραγματεύθημεν, ἀποτελοῦσιν οὕτως εἰπεῖν μίαν ὁμάδα, ἀφ' ἧς διαφέρει μία ἄλλη ὁμάς, περιλαμβάνουσα τὴν 10 σάτιραν καὶ τὰς σατίρας 12 ἕως 15, κατὰ τρόπον σημαντικόν. Ἐν ταῖς δευτέραις ταύταις σατίραις ὁ ὁξὺς χαρακτηρισμὸς τῶν ῥωμαϊκῶν προσώπων καὶ πραγμάτων, ὃν παρετηρήσαμεν ἐν ταῖς προτέραις, ἐξαφανίζεται ἐντελῶς, πλὴν δὲ κενῶν τινῶν ὀνομάτων, ἅτινα παρέρχονται ὡς σκιαὶ καὶ ἐν μέρει ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ πρώτου μέρους, προβάλλοντα ἐδῶ παραδείγματα ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ῥητορικῶν σχολῶν. Μνημονεύονται οἱ χρόνοι τοῦ Κλαύδιου (10, 329. 14, 320), ἀναφέρεται ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τιβερίου ὁ Σηιανὸς (10, 63), οὐδεὶς δὲ γίνεται λόγος περὶ τῶν χρόνων τοῦ Δομιτιανοῦ. Ὅσα δὲ λέγονται περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἰδέαι εἰλημμένοι ὅχι ἐκ τοῦ βίου τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν βιβλίων καὶ τοῦ σχολείου. Ὁ συγγραφεὺς δὲν φιλοτεχνεῖ ἐναργεῖς καὶ οὕτως εἰπεῖν χρωματιστὰς εἰκόνας τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς του, οὐδὲ δεικνύει τὴν γνωστὴν του ἠθικὴν ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ πραγματεύεται κοινὰς τινὰς ἐννοίας, ἐξωτερικῶς μόνον σχετιζομένας πρὸς τινὰ ὠρισμένην περίπτωσιν, ἐπιτηδεύων, ἄνευ ἐπιτυχίας, τὴν ἀπάθειαν καὶ τὸν σαρκαστικὸν τρόπον τοῦ Ὀρατίου. Ἡ δεκάτη λόγου χάριν σάτιρα ἔχει τὸ παλαιὸν σχολαστικὸν θέμα, ὅτι πάντες οἱ πόθοι τῶν ἀνθρώπων εἶναι μάταιοι. Ποσὸν φθαρτὴ καὶ εὐμετάβλητος εἶναι ἡ ἐπὶ γῆς δύναμις, μαρτυρεῖ ἡ λεπτομερῶς (κατὰ τὸν Τάκιτον ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη μέρη) περιγραφομένη πτώσις τοῦ Σηιανοῦ (56—113), ὁ Κικέρων καὶ ὁ Δημοσθένης ἐτιμωρήθησαν διὰ τὴν εὐφράδειαν αὐτῶν —133), ὁ Ἀννίβας, ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Ξέρξης εἶναι παρα-

δείγματα ἀποδεικνύοντα τὸ μάταιον τῆς πολεμικῆς δόξης (—187). Ὁ ποθὼν μακρὸν βίον ἃς συλλογισθῇ τὰ ἐλαττώματα τοῦ γήρατος, ἃς ἔλθωσιν εἰς τὸν νοῦν του ὁ Νέστωρ, ὁ Πηλεΐδης, ὁ Πρίαμος, ἃς ἐνθυμηθῇ τὸν Μάριον καὶ τὸν Πομπήϊον (—288). Τὸ κάλλος κατέστρεψε τὴν Λουκρητίαν, καθὼς καὶ πολλοὺς νέους (—345). Ἐνὸς πράγματος μόνον εἶναι χρεῖα, νὰ ἔχῃ τις νοῦν ὑγιᾶ ἐν ὑγιεῖ σώματι (*mens sana in corpore sano*). Τὸ ῥητὸν εἶναι βεβαίως ὠραῖον, ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ εἶχε λεχθῇ ὑπὸ σοφῶν ἀνδρῶν καὶ ποιητῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, τελευταῖον δὲ διετυπώθη ἡ ἔννοια σχεδὸν αὐτολεξεῖ καὶ ὑπὸ τοῦ Σενέκα (Ἐπιστ. 10, 4).

Ὀλιγώτερον σχολαστικὴ εἶναι ἡ σύνθεσις τῆς ὠδεκάτης σατίρας, ἣτις ἀποτελεῖται ἐκ δύο σχεδὸν πρὸς ἄλληλα ἄσυναρτήτων μερῶν. Ὁ ποιητὴς χαιρετίζει ἐπανακάμπτοντα εἰς τὴν πατρίδα φίλον, ὅστις διακινδυνεύσας ὑπὸ τρικυμίας ἐν τῷ πελάγει, ἐσώθη μὲν αὐτός, ἀλλ' ἀπώλεσε τὰς ἀποσκευὰς αὐτοῦ. Περιγράφει τὰς πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ προετοιμασίας εἰς δύο μάλιστα χωρία (4 ἐξ. 83 ἐξ.) καὶ διαβεβαίωσι, ὅτι ἔχει ἀγαθοὺς σκοποὺς καὶ οὐδαμῶς σκέπτεται νὰ θηρεύσῃ τὴν κληρονομίαν του, διότι μάλιστα ἔχει τρεῖς υἱοὺς, ἐκ τούτου δὲ μεταβαίνει εἰς τὴν σατιρικὴν πραγματείαν τοῦ θεματος τῆς κληροθιρίας, ἣτις πραγματεία ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον τῆς σατίρας μέρος. Ἡ σχέσις, ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης, μεταξὺ τῶν δύο μερῶν εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον χαλαρά, δύο δὲ ἄσχετα καὶ τετριμμένα ἐπιδεικτικὰ θέματα, ἡ περιγραφὴ τρικυμίας καὶ ὁ διασυρμὸς τῆς κληροθιρίας συνεκολλήθησαν διὰ χονδροειδεστάτης κόλλας. Ἡ μακροτενὴς περιγραφὴ τῆς θαλασσίας καταιγίδος (18—82) εἶναι τόσον συγκεχυμένη καὶ διεστραμμένη, ὥστε, πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς, ἔκαμόν τινες τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἤθελε νὰ σκώψῃ τὰς περιγραφὰς τῶν στιχουργῶν τῆς ἐποχῆς του καὶ τὰς συγχρόνους ἀτυχεῖς ἀτκήσεις. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ἐντελῶς ἐκ τοῦ κειμένου ἀστήρικτος, τὸ πρᾶγμα θὰ εἶχε καὶ ἄλλην ἀτοπίαν, ἐάν ἦτο ὀρθή, ὅτι δηλαδὴ ὁ συγγρα-

φεύς θά περιέχυνε διὰ τῆς ψυχρολousίας τοῦ σκώμματος τὸν φίλον, οὐ τὴν συμφορὰν θερμῶς λέγει ὅτι συμμερίζεται καὶ ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τοῦ ὁποίου εὐχρινῶς χαίρει. Μόνον ἡ ἀτεχνία καὶ τὸ ἀκαλαίσθητον τοῦ συγγραφέως ὑπέχουσι τὴν εὐθύνην διὰ τὴν ἀνούσιον περιγραφὴν, ἐν ᾗ ἡ ἐπὶ τοῦ πλοίου πυρκαϊὰ λησμονεῖται χάριν τοῦ ἐκ τῶν ὑδάτων κινδύνου, ἡ δὲ ἀπαρίθμησις τῶν εἰς τὴν θάλασσαν ῥιπτομένων πραγμάτων καταντᾷ εἰς τὸ γελοῖον, ὅπως γελοῖος γίνεται συγχρόνως καὶ ὁ φίλος.

Ἐν τῇ δεκάτῃ τρίτῃ σατίρᾳ ὁ ποιητὴς παρηγορεῖ φίλον, ὃν τις ἐξηπάτησε καὶ κατεχράσθη ὀλίγα παρ' αὐτῷ κατακείμενα χρήματα. Πρὸς τὸ ἀσήμενον γεγονὸς συνάπτει παρατήρησιν περὶ τῆς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν τάσεως, ἣν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κρόνου ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Οἱ θεοί, λέγει, εἶναι ἐπιεικεῖς καὶ συγχωροῦσι τὰ πάντα, μικροπρεπὴς δὲ εἶναι ὁ πόθος τῆς αὐτοδικίας, ὁ ἀληθινὸς δικαστὴς εἶναι τοῦ κακούργου ἡ κακὴ συνείδησις, ἣν ἀφεύκτως θέλει μίαν ἡμέραν ἐπακολουθήσῃ καὶ ἡ ὕλική τιμωρία. Ὁ βίαιος λοιπὸν ἐχθρὸς καὶ διώκτης τῆς κακίας, ὃν εἶδομεν ἐν ταῖς προτέραις σατίραις, γίνεται ἐδῶ ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς θεατὴς. Παρατηρεῖ ἀπὸ περιωπῆς μόνον τὰ πράγματα καὶ γενικῶς οὐδεμίαν ἀποδίδων σημασίαν εἰς ὠρισμένα περιστατικά, καταπρονητικῶς μειδιᾷ πρὸς ἐκεῖνον, εἰς ὃν κάμνει ἐντύπωσιν ἡ μοχθηρία ἐνὸς ἀνθρώπου.

Εἰς πραγματικὸν σοφιστικὸν λόγον ἔχουσι διαταχθῆ ἐν τῇ δεκάτῃ τετάρτῃ σατίρᾳ αἱ ὥραϊαι τοῦ Κοϊντιλιανοῦ παρατηρήσεις περὶ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἔχει ἐπὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τὸ παράδειγμα τῶν γονέων καὶ ἐν γένει τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Περιέχονται δὲ ἐν αὐτῇ ἀξιόλογα νοήματα — περιώνυμον εἶναι τὸ ῥητόν· μεγίστη ὀφείλεται πρὸς τὸν παῖδα εὐλάβεια, *maxima debetur puero reverentia* — ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μεταβάλλονται καὶ τὸ ποίημα καταλήγει εἰς μίαν διδαχὴν, ὅτι ἡ κερδοσκοπία εἶναι ἡ ρίζα παντὸς κακοῦ.

Μόνον ἡ περὶ τῶν ἀνθρωποφάγων ἀπαισία δεκάτῃ πέμπτῃ σά-

τιρα φθάνει εἰς τὸ ἔπακρον τοῦ πραγματισμοῦ, αὕτη ὁμῶς οὐδεμίαν εἶχε σχέσιν πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν βίον. Ὁ πυρὴν αὐτῆς εἶναι μία ἀνακοίνωσις περὶ τῆς αἱματηρᾶς συμπλοκῆς, ἣτις λέγεται ὅτι συνέβη κατὰ τινα ἑορτὴν μεταξὺ τῶν κατοίκων δύο Αἰγυπτιακῶν πόλεων Ὀμβῶν καὶ Τεντύρων. Οἱ Ὀμβῖται συνέλαβον πρῶτοι φυγάδα Τεντυρίτην, διέσχισαν τὰ μέλη αὐτοῦ καὶ τὸν κατεβρόχθισαν. Ὁ συγγραφεὺς λέγει (στχ. 27) ὅτι ἡ φοβερά αὕτη πράξις συνέβη ἐσχάτως ἐπὶ τῆς ὑπατείας Ἰούγκου (127 μ. Χ.), διισχυρίζεται δὲ ὅτι αὐτόπτης μάρτυς αὐτὸς ἐσπούδασε τὰς παρεκτροπὰς τῶν Αἰγυπτίων (στχ. 44), πλανᾶται ὁμῶς προσδιορίζων τὰς δύο ταύτας πόλεις, αἵτινες ἀπέχουσιν ἀλλήλων πλέον τῶν τριάκοντα μιλίων, καὶ λέγων ὅτι εἶναι γειτονικαί (στχ. 36 καὶ 76). Καὶ ὁμῶς ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ταύτης βάσεως στηρίζεται πᾶσα ἡ πιθανότης περὶ τῆς ἀντιζηλίας τῶν δύο πόλεων καὶ τῆς αἰτίας τῆς συγκρούσεως. Αἱ ἠθικαὶ τοῦ συγγραφέως παρατηρήσεις, αἵτινες συνδυάζονται πρὸς τὴν περίστασιν ταύτην, καταλήγουσιν εἰς τὸ σοβαρὸν συμπέρασμα, ὅτι εἶναι ἀνήκουστον κακούργημα ἡ ἀνθρωποφαγία καὶ ἀνάξιον τοῦ ἀνθρώπου.

Τῷ ὄντι δὲ μέγιστον μέρος τοῦ ἀνιαιροῦ τούτου ἔργου (τῆς δευτέρας τάξεως τῶν σατιρῶν), δυνατὸν νὰ ἔχη γραφῇ ὑπὸ ἀνθρώπου οὐδέποτε ἰδόντος τὴν Ῥώμην οὐδὲ ζῶντος κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δομιτιανοῦ. Πανταχοῦ διαγινώσκει τις τὴν μετὰ κόπου φιλοπόνησιν ἐκλογῶν καὶ τοὺς κακῶς χωνευθέντας καρποὺς ποικίλων ἀναγνωσμάτων. Ἀκρίτως καὶ ἄνευ εὐφυΐας βασανίζεται ὁ συγγραφεὺς διὰ παρεκβατικῶν παρατηρήσεων, γεωγραφικοῦ μάλιστα καὶ ἐθνογραφικοῦ περιεχομένου. Ὅσῳ δὲ ὀλιγωτέρας προσωπικὰς παρατηρήσεις καὶ πραγματικὴν ὕλικὴν διαθέτει ὁ συγγραφεὺς, τόσῳ πλείότερον ἀρέσκεται εἰς λεπτολογίας καὶ εἰς ὑπερβολάς, ἐντελῶς δὲ ἄνευ καλαισθησίας. Οὕτω λόγου χάριν ἀπαριθμεῖ εἰς πεντήκοντα σχεδὸν στίχους τὰ ἐλαττώματα τοῦ γήρατος κατὰ τὰ διάφορα μέλη καὶ ὄργανα τοῦ σώματος, μέχρις ἀηδίας (10, 190 ἐξ.), καθὼς καὶ τὴν ἀνεξάντλητον πληθὺν τῶν

νόσων, αἵτινες ἐπέρχονται εἰς τὸν γέροντα καὶ τὰς ὁποίας περιγράφει μετ' ἐκτάκτου ὑπερβολῆς (219 ἐξ.). Μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ ἀνουσίου μικρολογίας ἀναγράφει τὰς γλισχρότητας τοῦ φιλαργύρου (14, 126 ἐξ.). Ἀστεῖα δὲ αὐτόχρημα εἶναι ὅσα λέγει ἐν τῇ δεκάτῃ τρίτῃ σατίρᾳ (στχ. 60 ἐξ.), ὅτι ἂν τις κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν φίλος δὲν ἀρνηθῇ τὴν γενομένην πρὸς αὐτὸν παρακαταθήκην καὶ σοὶ ἀποδῶσῃ παλαιὸν φυσητῆρα μεθ' ὅλην του τὴν σκωρίαν, θαῦμα θὰ εἶναι ἡ χρηστότης του. . . Ἐγὼ ἂν ἀπαντήσω ἀκέραιον καὶ ἐνάρετον ἄνθρωπον, δὲν θὰ ἐκπλαγῶ ὀλιγώτερον ἢ ἂν ἔβλεπον τὴν κεφαλὴν τετραπόδου ἐπὶ σώματος παιδίου, ὀψάρια ἐξορυσσόμενα ὑπὸ τοῦ ὕννιου τοῦ ἀρότρου ἢ ἐγκυμονοῦσαν ἡμίονον, τaráσσομαι δὲ ἐπὶ τῷ θαύματι ὡς ἐὰν αἶφνης ἔβλεπον καταπίπτουσαν ἐξ οὐρανοῦ βροχὴν λίθων ἢ συμῆνος μελισσῶν βοτρηδὸν κρεμάμενον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς ἐνὸς ναοῦ ἢ γάλακτος ποταμὸν ἐκβάλλοντα εἰς τὴν θάλασσαν ». Μετὰ θαυμαστοῦ δὲ πάθους, τὸ ὅποτον οὐδόλως πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ὡς εἰρωνικόν, ἐπιδίδεται ὁ συγγραφεὺς (211 ἐξ.) εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν βασάνων τῆς συνειδήσεως, τὰς ὁποίας θὰ ὑποστῇ ὁ παραβὰς τὴν πίστιν τῆς παρακαταθήκης, καὶ μετ' ἀληθοῦς ἡδυπαθείας κίμνει τὴν εἰκόνα τῶν ἀκρωτηριασμῶν, οὓς ὑπέστησαν οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην καὶ προσθέτει καὶ λεπτομερείας περὶ τοῦ ἀπαισίου γεύματος λέγων, ὅτι ὁ τελευταῖος, ὅστις ἡδίκηθη μὴ λαβὼν τὸ προσῆκον τεμάχιον, ἀνετήκωσε διὰ τῶν δακτύλων τὸ αἷμα ἐκ τοῦ ἐδάφους ὅπως ἀποζημιωθῇ (15, 54 ἐξ.).

Ὁ σχοινοτενὴς σοφιστής, ὅστις συνέταξε τὰ ποιήματα ταῦτα, οὐδόλως προχωρεῖ ἀπὸ τῆς θέσεώς του, ἀλλὰ διαφόρους μόνον μεταχειριζόμενος λέξεις ἐπαναλαμβάνει τὰ αὐτὰ πάντοτε πράγματα. Τὴν ἀπλὴν φράσιν « ἀφ' οὗ ἐκόπασεν ἡ καταιγὶς », ἀναπτύσσει εἰς ἑξ̄ κενοὺς στίχους « ἀφ' οὗ ἡ θάλασσα ἐξηπλώθη λεία, ἀφ' οὗ ὁ καιρὸς ἐγένεν εὐνοϊκός εἰς τὸν ναυτιλλόμενον, τὸ δὲ πεπρωμένον ἐπικρατέστερον καὶ τοῦ Εὐῖρου καὶ τοῦ πελάγους, ἀφ' οὗ αἱ Μοῖραι μετ' εὐσπλαγχνικῆς χειρὸς ἤρχισαν νὰ κλώθωσι

καλυτέρους μίτους, παρασκευάζουσαι φαιδρῶς λευκὸν νῆμα ἐρίου, καὶ ἔπνευσεν ἄνεμος ὅχι ἰσχυρότερος μετρίου ρεύματος ἄερος (12, 62 ἐξ.). Κατὰ τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ὄρκων ἐνὸς ἐπιόρκου, λεηλατεῖ ἐλόκληρον τὴν ὀπλοθήκην τοῦ Ὀλύμπου· τὰς ἀκτῖνας τοῦ Ἥλιου, τοὺς κεραυνοὺς τοῦ Διός, τὴν λόγχην τοῦ Ἀρεως, τὰ βέλη τοῦ Ἀπόλλωνος, τὴν φαρέτραν τῆς Ἀρτέμιδος, τὴν τρίαιναν τοῦ Ποσειδῶνος, τὸ τόξον τοῦ Ἡρακλέους, τὸ δόρυ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ὅ,τι ἄλλο ἀκόμη περιέχεται ἐντὸς τοῦ οὐρανοῦ ὀπλοστασίου (13, 77 ἐξ.). Ἡ συμβουλὴ τοῦ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, ὑποστηρίζεται διὰ τῆς ὑποδείξεως ὄφρων, λεόντων, κάρων, τίγρεων, ἄρκων (15, 159 ἐξ.). Ἰνα ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ χαρακτῆρος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκ τῶν ἐξέων τῆς νεότητος, φέρει παράδειγμα τὸν πελαργόν, τὸν ἰέρακα, τὸν ἀετόν, οἵτινες ἐπιμελῶς καὶ καταλλήλως ἀνατρέφουσι καὶ παιδεύουσι τοὺς νεοσσούς αὐτῶν.

Καθ' ὅλου δὲ ἡ μὲν γλῶσσα εἶναι τραχεῖα καὶ ἄκομψος, τὸ δὲ ὕφος σχολαστικόν καὶ ἄλλοτε μὲν ἐκπίπτον εἰς τὸ γελοῖον, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸ χυδαῖον. Τὴν ἀστείότητα ἀντικαθιστᾷ ἡ μωρία. Πολὺς γίνεται λόγος καὶ περὶ σοφίας, ἥτοι περὶ φιλοσοφίας, αὕτη δὲ ὀνομάζεται νικητρία τῆς τύχης (13, 20), καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὁ συγγραφεὺς, ὅτι οὐδέποτε ἐσπούδασεν αὐτήν, ἀλλὰ μετ' εὐλαβείας ὁμῶς ἀναφέρει τοὺς διδασκάλους αὐτῆς καὶ καταφρονητικῶς ἐκφράζεται περὶ τῶν ἀπαιδευτῶν (13, 181 καὶ 189. 14, 321. 15, 106). Ὁ συγγραφεὺς ἔχει καὶ ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν τάσιν νὰ ἐξοιδαίνῃ τὴν ἔκφρασιν διὰ περιττῶν ταυτολογιῶν, νὰ ὑποδοθῇ τὸν στίχον διὰ παρεμβλημάτων, δι' ἀδικαιολογητῶν ἀρχαϊσμῶν καὶ διὰ μακρῶν λέξεων. Ἡ φράσις ἄλλοτε μὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια, ἄλλοτε εἶναι ὑπὲρ τὸ θεῖον πενιχρά, ἐνίοτε δὲ ἀσαφής καὶ τραχεῖα. Ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔχει τὴν αἴσθησιν τῆς ἀκριβοῦς σημασίας τῶν λέξεων. Τολμηρότατα ἀποδίδει τὰ ἐπίθετα εἰς ἄλλα οὐσιαστικά ἢ εἰς ἐκεῖνα, εἰς ἀ ἀνήκουσι, καὶ λέγει παραδείγματος χάριν· γέρων οὐρανίσκος

ἀντὶ νὰ εἶπῃ οὐρανίσκος γέροντος λαιμάργου (14, 10), πλουσία ποδάγρα ἀντὶ πλούσιος ποδαγρός (13, 96). Κάμνει κατάχρησιν τῆς μετωνυμίας· ἐκεῖνο τὸ ἐλεφαντόδοντον ἄγεται πρὸς τὸν βωμὸν (12, 112) ἀντὶ ἐκεῖνος ὁ ἐλέφας, ὀνομάζει σύρματα (μακρὰ συρόμενα ἱμάτια τῶν ὑποκριτῶν) τὰς τραγωδίας καὶ σχηματίζει τὴν φράσιν οὕτω· ἂν καὶ ἀνελίπτεις ἢ ἀναγινώσκεις πάντα τὰ σύρματα (15, 30) κτλ. Ἐν ἐνὶ λόγῳ οἱ ῥητορικοὶ τρόποι καὶ τὰ ῥητορικά σχήματα, ἅτινα εἶναι ἐν μέτρῳ κοινὰ εἰς πάντας τοὺς μαθητὰς τῶν σοφιστῶν, εὐρίσκονται εἰς πολὺ μείζονα ἀφθονίαν παρὰ τῇ συγγραφῇ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος σατιρῶν.

Καὶ ἡ στιχουργία αὐτοῦ ἔχει ἐλλείψεις. Ὁ Ἰουβενάλιος ὁμολογεῖ μὲν ἐν ἀρχῇ ῥητῶς ὅτι ἡ κατασκευὴ τῶν στίχων τοῦ δὲν ἔτυχεν ἱσθῆς ἐπιμελείας (1, 79 ἐξ.), ἀλλ' ἐδῶ ὅμως δυσαρεστοῦσι τὸν ἀναγνώστην σπουδαιότεραι καὶ συχνότεραι ἀμέλειαι καὶ τραχύτητες, ἀδίκαιολόγητοι συσσωρεύσεις σπονδείων μετ' ἀκαταλλήλου τονισμοῦ τῶν καταλήξεων, ἀσήμαντοι μονοσύλλαβοι λέξεις ἐν τῷ τέλει τοῦ στίχου, χασμωδαί, ἐλλείψεις τομῶν, σφάλματα προσωδίας καὶ ἄλλα ἐλαττώματα στιχουργικά.

Τὴν ὑπάρχουσαν διαφορὰν καὶ τοῦ ὕφους καὶ τοῦ χαρακτήρος μεταξὺ τῶν δύο ὁμάδων τῶν σατιρῶν, ἐπεχειρήσαντινες νὰ ἐξηγήσωσιν ὑποθέτοντες ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας τοῦ Ἰουβενάλιου. Προϊούσης, λέγουσι, τῆς ἡλικίας, μετεβλήθη καὶ ἡ πνευματικὴ τάσις τοῦ συγγραφέως, ὅπως περίπου καὶ ὁ Ὀράτιος εἶναι ἄλλος ἐν ταῖς Σατίραις καὶ ἄλλος ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς. Ἄλλ' ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ φυσικὴ τοῦ πνεύματος ἐξέλιξις καὶ ἄλλο ὁ ἐκφυλισμός. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τοῦτο, ὅτι τῆς τετάρτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης σατίρας προετάχθησαν ἐλεεῖναι εἰσαγωγαί, ὧν τὸ ὕφος εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν τῆς δευτέρας ὁμάδος, τὰ δὲ προσκολλημένα ταῦτα δύνανται νὰ ἀποκοπῶσι, χωρὶς δι' ὅλου νὰ βλάψωσι τὰ ἐπόμενα, τούναντίον μάλιστα, ἀφαιρουμένων ἐκείνων τῶν εἰσαγωγῶν, ἀπομένουσι πλήρη καὶ τέλεια καλλιτε-

γνήματα. Τὰ προσηρτημένα ἐκεῖνα ῥάκη περιέχουσι ταπεινὰς καὶ ἱσχνὰς θεωρίας γενικωτάτου χαρακτῆρος, ὅπως εἶναι καὶ αἱ δευτερεύουσαι σάτιραι, ἀσχετοὺς δὲ ἐντελῶς πρὸς τὰ ἐπόμενα.

Ὅστις λοιπὸν ἔχει τὴν δέουσαν τῆς κρίσεως λεπτότητα, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ τοῦτο, φθάνει εἰς τὸ ἀναντίρρητον συμπέρασμα, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουβεναλίου παρεσκευάσθη μετὰ προσθηκῶν καὶ μία νόθος ἔκδοσις τῶν Σατιρῶν αὐτοῦ, ἣτις οἶονεὶ παραγκωνίσασα τὴν παλαιὰν καὶ γνησίαν, περιῆλθε μόνη ὡς ἀρχαία παράδοσις μέχρις ἡμῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἰς μίαν ἐκ τῶν συντόμων βιογραφιῶν τοῦ ποιητοῦ αἵτινες, ὅπως συμπεραίνομεν ἐκ τῆς ἐν μέρει κατὰ λέξιν συμφωνίας τοῦ κειμένου, κατὰγονται ἐξ ἐνὸς ἀρχετύπου, ὅπερ ἔπειτα ὑπέστη διαφόρους ἀκρωτηριασμοὺς καὶ ἀλλοιωσεις, ἀναγινώσκομεν τὴν εἰδῆσιν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐν τῇ ἐξορίᾳ ἐπεξέτεινε τὰς Σατίρας αὐτοῦ καὶ πολλὰ μετέβαλε (pleraque mutavit). Δυστυχῶς ὅσα περὶ τῆς ἐξορίας ταύτης γινώσκομεν (περὶ τῆς ἀφορμῆς δηλαδὴ, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου), εἶναι τόσον συγκεχυμένα καὶ ἀντιφατικά, τόσον δὲ ἀπίθανα καὶ ἀνεκδοτοφανῆ, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ εὔρη τις ἐν αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν. Τὸ γεγονός ὅμως τῆς ἐξορίας τοῦ Ἰουβεναλίου ἀναφέρεται, ὅπως καὶ τῆς τοῦ Ὀιδίου, κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα μ. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἀπολλιναρίου ὡς γνωστὸν καὶ ἀναμφισβήτητον. Ὁ Ἰουβενάλιος θὰ ἐξωρίσθῃ βεβαίως ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ, διότι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἤρχισε νὰ γράφῃ σατίρας, ἀλλ' ὅμως αἱ σάτιραι αὐτοῦ περιγράφουσι τὴν ἐπὶ Δομιτιανοῦ κατάστασιν τῆς Ρώμης καὶ καὶ προϋποθέτουσιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐκ τοῦ πλησίον καὶ ὡς αὐτόπτης μάρτυς θὰ παρηκολούθησε τὰ πράγματα. Ἐὰν δὲ τῷ ὄντι ἤθελεν ἐξορισθῇ ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ, δὲν θὰ παρέλιπε βεβαίως ἔπειτα νὰ ἀναφέρῃ πως τόσον σημαντικὸν γεγονὸς τοῦ βίου του. Ὁ Βεσπασιανὸς καὶ ὁ Τραϊανὸς βεβαίως δὲν τὸν ἐξώρισαν. Ἀπομένει λοιπὸν ὁ Ἀδριανός, εἰς ὃν δύναται κάλλιστα νὰ ἀποδοθῇ ἡ μοχθηρία τῆς ἐξορίας γέροντος καὶ διακεκριμένου ἀνδρός. Τῷ ὄντι δὲ μανθάνομεν, ὅτι ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐξωρίσθῃ ὁ Ἰουβε-

νάλιος εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετὰ δύο ἔτη ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (βασιλεύσαντος ἀπὸ τοῦ 138 μ. Χ.), τοῦτο δὲ συμβιβάζεται καὶ χρονολογικῶς ὡς πρὸς τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του (55 — 6). Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ ἀνεκδότου, ὅπερ παρέχει εἰδήσεις περὶ τῶν περιστατικῶν τῶν σχετιζομένων πρὸς τὴν έξορίαν. Λέγεται δηλαδὴ ὅτι ὁ Ἰουβενάλιος λαβὼν θάρρος ἐκ τῆς ἡσυχίας αὐξανούσης εὐδοκιμήσεως τῶν ἔργων του, εἶχε παρεμβάλλῃ, κατὰ τινα νέαν ἔκδοσιν, εἰς τὴν ἐβδόμην σάτιραν παλαιότερους στίχους, οὓς εἶχε συντάξῃ ἐναντίον ἐνὸς ὑποκριτοῦ, εὐνοουμένου τοῦ Δομιτιανοῦ, καὶ ὅτι τοῦτο ἐσχετίσθη πρὸς σύγχρονα γεγονότα. Ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ὅτι ἐκτιμᾷ τὰ στρατιωτικὰ αὐτοῦ προτερήματα, τὸν ἀπεμάκρυνε τῆς Ῥώμης, κελεύσας αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἐτῶν τὴν ἡγεμονίαν μιᾶς κοόρτεως σταθμευούσης ἐν Αἰγύπτῳ. Σχετικὸν δὲ προφανῶς εἶναι καὶ τὸ ἐν ἄλλῃ βιογραφίᾳ λεγόμενον, ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἔγγραφον, δι' οὗ ἡγγέλλετο πρὸς τὸν ποιητὴν ὁ διορισμὸς του, διελάμβανεν εἰς τὸ ἐξῆς· « Σὲ προήγαγεν ἡ Φιλομήλα », ὅπερ ἦτο ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ ἐπιλήψιμον μέρος τῆς σατίρας (7, 90 ἐξ.), ἔνθα φέρεται· « Ὅ, τι δὲν διδούσιν οἱ μεγάλοι, θὰ λάβῃς παρ' ἐνὸς ὑποκριτοῦ... Ἡ Πελόπεια δημιουργεῖ πραιφέντους καὶ ἡ Φιλομήλα χιλιάρχους ». Ἡ ἀξιοπιστία τοῦ ἱστορήματος τούτου ὑπόκειται εἰς σοβαροὺς ἐνδοιασμούς, οἵτινες ὅμως δὲν φαίνονται καὶ ἐντελῶς ἀνυπέρβλητοι. Ἡ ὀργὴ ἐνὸς ὑποκριτοῦ ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλιναρίου ὡς αἰτία τῆς έξορίας. Ἀλλ' οἷοσδήποτε καὶ ἂν μετέδωκεν ἡ ἐπενόησε τὸν αὐτοκρατορικὸν ἐκείνον ἀστεϊσμόν, βεβαίως δὲν θὰ εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν ἀβλαβῆ ἡθικογράφον τῶν μεταγενεστέρων σατιρῶν, διότι ὁ ἀστεϊσμὸς τοῦ αὐτοκράτορος προϋποθέτει ἀκριβῶς ὅτι ὁ γέρων Ἰουβενάλιος δὲν εἶχε μεταβληθῇ, ἀλλ' ἐμάστιζε τοὺς ἰσχυροὺς, ὅχι μόνον νεκροὺς, ἀλλὰ καὶ ζῶντας. Εἶναι τῶρα πιστευτόν, ὅτι ἐν Αἰγύπτῳ μετεβλήθη ὁ συγγραφεὺς καὶ ὅτι ἐκεῖ διατρίβων ἐχρησιμοποιοῖ τὰς νεανικὰς τοῦ ῥητορικῆς μελέτας συντάττων καὶ στι-

χουργῶν μετὰ γεροντικῆς φλυαρίας τὰ μακρὰ ἐκεῖνα ῥητορεύματα ; Πρὸς τοῦτο ἀντίκειται πρῶτον μὲν ἡ μνημονευθεῖσα χρονολογικὴ πληροφορία τῆς δεκάτης πέμπτης σατίρας, ἡ δὲ δεκάτη τρίτη ὀρίζει καὶ αὕτῃ τὸ 127 μ. Χ. ὡς ἔτος τῆς συντάξεώς της. Καὶ διὰ τί θὰ παρέλιπεν ὁ συγγραφεὺς ἐν ταύτῃ ἀκριβῶς τῇ σατίρᾳ, ἔνθα τὰ πράγματα διαδραματίζονται ἐν Αἰγύπτῳ, πάντα ὑπαινιγμὸν εἰς τὸ ζήτημα τῆς εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐξορίας του ; Τοῦναντίον δὲ ἐκεῖ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ ὡς ἂν ἔζη ἐν Ῥώμῃ, ἢ τοῦλάχιστον ἐν Ἰταλίᾳ. Πρέπει δὲ νὰ ὑποθέσωμεν τότε, ὅτι ὁ ποιητὴς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου του, ὅχι μόνον τὰ ἀνούσια ἐκεῖνα κατασκευάσματα ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ ἐν Αἰγύπτῳ, ἀλλ' αὐθαιρέτως καὶ τὰ παλαιὰ ἄριστα ἔργα του νὰ καταστρέψῃ, μάλιστα δὲ τὴν τετάρτην καὶ τὴν ἐνδεκάτην σάτιραν, διὰ τῶν ἀσκόπων καὶ μωρῶν εἰσαγωγῶν, περὶ ὧν εἵπομεν.

Ἐχομεν ἀκόμη νὰ εἰπώμεν ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ ἐν τέλει τῆς συλλογῆς ἀποσπάσματος (16), ὅπερ περιέχει ἐγκώμιον τοῦ στρατιωτικοῦ βίου εἰς χονδρὸν μὲν τόνον, ἁμεμπτὸν δὲ ὕφος. Ἡ ἀκρίβεια τῆς παραστάσεως μαρτυρεῖ ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶχε τελείαν γνῶσιν τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων. Μετ' ἐπιτυχοῦς εἰρωνείας ὕμνεῖ τὴν ἐλευθερίαν, ἣν ἔχουσιν οἱ ἀγέρωχοι μαχηταὶ τοῦ νὰ κακοποιῶσι τοὺς πολίτας, τὰ πλεονεκτήματα τῶν στρατιωτικῶν καὶ τὰς ἀμοιβὰς αὐτῶν. Ἐδῶ δὲ διακόπτεται αἰφνης τὸ ἔργον. Πιθανὸν νὰ ὑπῆρχε τὸ τέλος εἰς ἀπολεσθὲν φύλλον τοῦ χειρογράφου. Τὰ πενιχρὰ σχόλια, τὰ ὁποῖα ἔχομεν, σημειοῦσιν ὅτι ἀκριβῶς ἡ σάτιρα αὕτη ὑπὸ πολλῶν δὲν ἀπεδίδετο εἰς τὸν Ἰουβενάλιον, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ γνωστότης τῆς παραδοθείσης συλλογῆς δὲν ἐθεωρεῖτο καὶ τότε ἀκόμη καθ' ὅλα αὐτῆς τὰ μέρη ἀναμφισβήτητος. Λόγος ἀποχρῶν πείθων ἡμᾶς, ὅτι εἶναι τῶ ὄντι νόθος ἡ δεκάτη ἕκτη σάτιρα, δὲν ὑπάρχει, δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἰπώμεν ὅτι αὕτη καλῶς συμβιβάζεται πρὸς τὰ στρατιωτικὰ προηγούμενα τοῦ συγγραφέως, ἂν καὶ ὁ Γίββων ἐθεώρει τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων ὡς ἀρμόζουσαν μᾶλλον εἰς τοὺς χρόνους

τοῦ Σεπτιμίου Σευήρου. Ὅπωςδὴποτε ὁμοῦς ἐλλείπουσι μαρτυρίαι τοιαῦται ὥστε νὰ δύνανται νὰ μεταβάλλωσι τὰς ὑποκειμενικὰς ἐνὸς ἐκάστου γνώμας περὶ τοῦ ζητήματος. Ὅστις ὁμοῦς λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν πόσον ὀλίγον ἀνεπτυγμένον ἦτο τὸ κριτικὸν πνεῦμα τῶν πολλῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καθ' οὓς ἀνεκδοκίμως ἀπεδίδετο ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὸν νεαρὸν Βιργίλιον, εἶχε δὲ τόσα παράπονα ὡς πρὸς τὰς νοθείας ὁ Μαρτιάλιος, δὲν θὰ ἀποδώσῃ βεβαίως μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν λεγομένην παράδοσιν. Εὐκολώτατον ἦτο μετὰ τὸν ἐν Αἰγύπτῳ θάνατον τοῦ Ἰουβενάλιου νὰ παρασκευάσῃ κατώτερός τις ποιητῆς συνεταιρισθεὶς μετὰ κερδοσκοποῦ βιβλιώλου ἐπηυξημένην δῆθεν ἔκδοσιν τοῦ Ἰουβενάλιου περιλαμβανούσαν καὶ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ μεγάλου σατιρικοῦ. Ἀκριβῶς δὲ τὰ εὐληπτότερα ῥητορεύματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς συλλογῆς, θὰ προσεέλκουν τοὺς χυδαιοτέρους τῶν ἀναγνωστῶν, ὅπως λόγου χάριν συνέβαινε κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα, ὅτε οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου, οἵτινες ἄλλως ἀπεστρέφοντο ὡς δηλητήριον τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἔδιδον προσοχὴν ἐξ ὅλων τῶν ποιητῶν μόνον εἰς τὸν Ἰουβενάλιον. Ἀγνωστον εἶναι ὅπως εἰς ἡμᾶς ὑπὸ ποίαν μορφήν ἀνεγινώσκοντο κατὰ τὰ πρῶτα ἑκατὸν πενήκοντα ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ποιητοῦ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῇ Ῥώμῃ καὶ ἀλλαγῇ τοῦ κράτους. Τὰ παλαιότατα χειρόγραφα, ἐξ ὧν ἀπορρέουσι τὰ ἡμέτερα ἀντίγραφα εὐρίσκοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Εἰς τοὺς μοναχοὺς τοῦ μέσου αἰῶνος ἀρέσκει ἰδίως ὁ ἠθικός (ethicus), εἰς δὲ τὴν τάσιν πρὸς τὰς ἀναγωγικὰς διδασχάς του ὀφειλομένον κατὰ πρῶτιστον λόγον τὴν πληθώραν τῶν κακῶν ἀντιγράφων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἀπὸ Ἀδριανοῦ καὶ ἐξῆς.

Ὁ κόρος πρὸς τὴν ὑπερβολὴν, τὴν περισσοτεχνίαν καὶ τὸ προσπεποιημένον ὕφος τῶν ρητόρων καὶ τῆς ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν ρητόρων διαμορφωθείσης τεχνικῆς ποιήσεως ἐπήνεγκεν ἐπὶ Ἀδριανοῦ μίαν ἀντίδρασιν. Ὁ πόθος πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν λαϊκὴν ἀφέλειαν ἤρχισε νὰ γίνηται αἰσθητός. Δὲν ἐπεδίδοντο ὁμῶς καὶ τότε εἰς τὰ σεμνότερα τῆς ποιήσεως σχήματα, ἀλλ' ἠρέσκοντο πάλιν εἰς τὰ ἐλαφρότερα. Ἐξηκολούθει δὲ νὰ θεωρῇται ὡς τι ἀπαράιτητον εἰς τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν ἢ ἄσκησις τῆς τοιαύτης λεπτῆς τέχνης, καὶ ὡς μία εὐγενὴς ἀπασχόλησις.

Ὁ Ἀδριανός, ὅστις ἦτο ἐρασιτέχνης ὅλων τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, ἔψαλλε δὲ καὶ ἐκιθάριζεν, ἡσχολεῖτο κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ περὶ τῶν ποιήσιν. Ὅπως Ἀλεξανδρινοὶ τινες οὕτω καὶ αὐτὸς προετίμα τοῦ Ὀμήρου τὸν Ἀντίμαχον, οὗτινος ἡ Θηβαῖς εἶχεν ἐσχάτως τόσον δοξάσῃ καὶ τὸν Στάτιον. Ἦτο δὲ τότε τοῦ συρμαῦ παράδοξόν τι δένδρον φυόμενον, ὡς ἐνομιζέτο, ἐκ παντοειδῶν σπόρων καὶ ἔχον ποικίλους κλάδους, ὧν ἕκαστος παρῆγεν ἄλλου εἶδους ὀπώρας, καλούμενον δὲ (ἂν τὸ ἀνεξήγητον ὄνομα ὀρθῶς παρεδόθη) catachanna ἢ catachana = καταχήνη (;) Catachannas λοιπὸν ὠνόμασεν ὁ Ἀδριανὸς ἓν του ποιητικὸν ἔργον ἐκ πλειόνων βιβλίων σκοτεινοτάτων κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀντιμάχου¹⁾. Ἰσως ἦσαν ποικίλα ποιήματα, καὶ ταύτην ἀκριβῶς τὴν

¹⁾ Ἰδ. τὸν βίον Ἀδριανοῦ ὑπὸ Σπαρτιανοῦ (ἐν τοῖς Script. Hist. Aug.) καὶ μάλιστα 16, 2. Φρόντωνος Ἐπιστολ. σ. 35 καὶ 155. Δίωνα Κάσ. 69, 3. Σ. Μ.

ποικιλίαν ἐδῆλου ὁ τίτλος *Catachannae*. Ἐκ τῶν Ῥωμαίων συγγραφέων ἡγάπα ὁ Ἀδριανὸς τοὺς παλαιότερους, τοὺς προκλασσικούς, καὶ δὴ προετίμα τοῦ Κικέρωνος τὸν Κάτωνα καὶ τοῦ Βιργιλίου τὸν Ἐννιον, ἀνῆκε λοιπὸν εἰς τοὺς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ἤδη ὑπάρχοντας φιλαρχαίους, οὓς σκώπτουσιν ὁ Ὀράτιος, ὁ Σενέκας, ὁ Μαρτιάλιος, ὁ Ἄπρος (ἐν τῷ Διαλόγῳ περὶ ῥητόρων). Πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ εἶχεν ἤδη ἐπικρατήσῃ αὕτη ἡ ἀναδρομικὴ κίνησις ἐν τοῖς γράμμασιν. Ἀπὸ τοῦ Σενέκα δὲ εἶχον ἐπανέλθῃ οἱ λόγιοι πρὸς τὸν Κικέρωνα. Ὁ πόθος δὲ ἐκείνος πρὸς τὸν γνήσιον καὶ ἀνόθευτον ῥωμαϊσμὸν τοῦ ῥωμαλέου παρελθόντος, προεκάλεσε τὸν ζῆλον πρὸς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαϊκῆς γραμματείας, ἐξ ἧς μελέτης προῆλθε καὶ ἡ τάσις τοῦ ἀνακαινισμοῦ τῆς ζωσῆς γραμματειακῆς γλώσσης διὰ τῶν ναμάτων τῆς ἀρχαϊκῆς λατινικῆς.

Ὅσοι ἐλληνικοὶ καὶ λατινικοὶ στίχοι παρεδόθησαν ἡμῖν ὡς ἔργα τοῦ Ἀδριανοῦ, δὲν εἶναι βέβαιον ἂν εἶναι πάντες καὶ γνήσιοι, ἐπικυρώνουσιν ὅμως ὅσα ἄλλοθεν λέγονται περὶ θεμάτων, περὶ ἃ ἠρέσκετο νὰ ἀσχολῇται καὶ περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ποιημάτων του, διότι καταφαίνονται σαφῶς ἐν αὐτοῖς αἱ γνωσταὶ του κλίσεις καὶ τὰ ιδιώματα αὐτοῦ ¹⁾. Εἰς τὸν ἐν Θεσπιαῖς παῖδα τῆς λιγείης Κύπριδος ἀφιεροῖ δι' ὁκτὼ ἐνδεκασυλλάβων ἐλληνικῶν τὴν δορὰν ἄρκτου, « ἦν αὐτὸς κάνεν ἱππόθεν τυχήσας », γινώσκομεν δὲ ὅτι καὶ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος κτίσας πόλιν ὠνόμασεν αὐτὴν Ἀδριανοῦ θήρας. Εἰς δὲ τὸν προσφιλῆ ἱππον τοῦ Βορυσθένην κατεσκεύασε τάφον καὶ ἔστησε στήλην καὶ ἐπέγραψε λατινικὸν ἐπίγραμμα εἰς δίμετρα ἱαμβικά. Ἐχει ἐπίγραμμα (Ἑλλ. Ἀνθολ. 9, 17) εἰς τὸν λαγῶν τὸν καταφαγῶθέντα ὑπὸ

¹⁾ Περὶ τῶν λατίν. ἔργων τοῦ Ἀδριανοῦ ἴδ. Cantarelli *Gli scritti latini di Adriano imperatore*. Καθ' ὅλου δὲ ἴδ. Schanz *Geschichte der röm. Liter. Dritter Theil* σ. 10 ἔξ. Baehrens *Poet. lat. minor* 4 σ. 111 ἔξ. Ἑλλ. Ἀνθολογίαν (Ἀδριανοῦ ἐπιγράμματα) καὶ Ἑφημ. Ἀρχαιολ. περιόδ. 6' τευχ. ιγ' (1869) σ. 336. Kuibel *Epigr. gr.* 811. Δίων Κάσ. 69, 9 ἔξ. Σ. Μ.

φώκης (ιδ. ἀνωτ. σελ. 12). Εἰς τὸν ἀνδρεῖον Βάταυον, ὅστις ἡδύνατο νὰ διακολυμβᾷ τὸν Ἰστρον μετὰ τῶν ὀπλῶν καὶ νὰ ἐπιτυχάνῃ διὰ τοῦ βέλους ἄλλο βέλος ριπτόμενον εἰς τὸν ἀέρα, ἔγραψε λατινικὸν ἐπιτάφιον εἰς ἑνδεκα δακτυλικούς στίχους. Συνέταξεν ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα εἰς Ἀρχίλοχον, ὅπερ δεικνύει τὴν ὀλίγην ἀγάπην του πρὸς τὸν Ὅμηρον.

*Ἀρχιλόχου τόδε σῆμα, τὸν ἐς λυσοῶντας ἰάμβους
ἤγαγε Μαιονίδῃ Μοῦσα χαριζομένη.*

Δι' ἄλλου ἐλληνικοῦ ἐπιγράμματος (Ἀνθολ. 9, 137) ἀποπέμπεται χλευαστικῶς ἐπαιτῶν τις γραμματικὸς. Καὶ πρὶν δ' ἀκόμῃ γίνῃ αὐτοκράτωρ συνέταξεν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τραϊανοῦ ἀναθηματικὸν ποίημα (Ἀνθολ. 6, 332) εἰς τὸν Κάσιον Δία, εἰς ὃν ὁ Τραϊανὸς κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Πάρθων στρατείαν (114—115) ἀνέθηκε λάφυρα ἀπὸ τῶν Γετῶν, εὐχόμενος ὁμοίαν ἐν τῷ νέῳ πολέμῳ ἐπιτυχίαν. Τὴν σύζυγον Πλωπίναν ἀποθανοῦσαν τῷ 121, διαφερόντως ἐτίμησεν, ὥστε καὶ ναὸν εἰς αὐτὴν ὠκοδόμησε καὶ ὕμνους ἐποίησε. Καὶ εἰς τὸν ποιητὴν Οὐοκῶνιον ἔγραψεν ἐπιτάφιον ἐπίγραμμα, καθὼς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους. Τῆς αὐτῆς δὲ τιμῆς ἐτύγχανον καὶ οἱ κύνες αὐτοῦ καὶ οἱ ἵπποι. Τὴν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν ἔμφυτον ὄρεξιν καὶ κλίσιν τοῦ νὰ συντάττωσιν ὅσας τις τύχῃ εὐκαιρία ἐλαφρόν τι ἢ φαιδρὸν ποιημάτων διετήρησε καὶ ὁ Ἀδριανὸς καὶ κατὰ τὴν γεροντικὴν ἡλικίαν τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἐτῶν, μέχρι τῆς ἐσχάτης του ἡμέρας. Ὁ τοσοῦτον γνωρίσας τὸν βίον καὶ τὰ πράγματα τὰ ἀνθρώπινα, ἀποχαιρετίζει τὸν μυστηριώδη ξένον καὶ σύντροφον τοῦ σώματός του, τὴν ἄστατον ψυχὴν, διὰ συντόμων λαμβανῶν στίχων. «Εἰς τίνας, λέγει, τόπους τῶρα θὰ ἀπέλθῃς; Εἰσαι ὠχρὰ, ψυχρὰ καὶ γυμνὴ, καὶ δὲν θὰ δίδῃς πλέον τὰ συνήθη σου ἀστεῖα! (Σπαρτιαν. 25)».

Ἐχων δὲ ὁ Ἀδριανὸς περὶ ἑαυτὸν παντοειδεῖς λογίους καὶ καλλιτέχνας, ἀπένεμε μὲν εἰς αὐτοὺς ἀμοιβὰς καὶ τιμὰς, ἀλλ' ὅμως

καὶ καθίστα αἰσθητὴν εἰς αὐτοὺς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ διὰ σαρκασμῶν, διὰ διαφορουμένων ἐρωτήσεων καὶ εἰρωνικῶν κρίσεων. Ἐκ τινῶν ἀθῶων σκαμμάτων τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Φλῶρον, συμπεραίνομεν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ὑπῆρχε στενωτέρα σχέσις. Ὁ φίλος τῶν περιηγήσεων Ἀδριανὸς προσεχώλησε τὸν Φλῶρον νὰ τὸν συνοδεύσῃ, ἐκεῖνος δὲ ἀποκρίνεται, ὅτι « δὲν θέλει νὰ εἶναι Καῖσαρ, νὰ περιφέρηται ἀνὰ τὴν γῶραν τῶν Βρεττανῶν καὶ νὰ ὑπομένῃ τὸν Σκυθικὸν χειμῶνα ». Ἀποκρίνεται δὲ ὁ αὐτοκράτωρ· « Καὶ ἐγὼ δὲν θέλω νὰ εἶμαι Φλῶρος, νὰ περιφέρωμαι ἀνὰ τὰς ταβέρνας, νὰ κρύπτωμαι εἰς τὰ ὀσποπωλεῖα καὶ νὰ ὑποφέρω τοὺς στρογγύλους κώνωπας ¹⁾ ».

Ὁ Φλῶρος εἶχεν ἀποχρῶντα λόγον νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὰ μακρυνὰ ταξίδια, ἃν αὐτὸς εἶναι τῷ ὄντι ἐκεῖνος ὁ Φλῶρος, ὅστις κατὰ τὴν νεότητά του ἦτο διδάσκαλος ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Ταρρακῶνι τῆς Ἰσπανίας. Εἶχε δὲ πραγματευθῇ ἐν τινι συγγράμματι του, οὗτινος ἐχάθη τὸ πλεῖστον μέρος, τὸ σπουδαῖον διὰ τοὺς ῥητοροδιδασκάλους ζήτημα· « Ἄν ὁ Βιργίλιος εἶναι ῥήτωρ ἢ ποιητής ». Ταύτης τῆς συγγραφῆς ἐν μέρος μόνον τῆς εἰσαγωγῆς ἀνευρέθη πρὸ πεντήκοντα ἀκριβῶς ἔτων ἐν τινι χειρογράφῳ τῶν Βρυξελλῶν. Μετὰ χάριτος καὶ εἰς ὕψος ζωηρὸν διηγεῖται ὁ συγγραφεὺς μίαν τοῦ συνομιλίαν πρὸς τινὰ λόγιον Ἰσπανὸν ἐκ Βαιτικῆς, ἣν ἔσχεν ἐν Ταρρακῶνι. Ἐν ἐκείνῳ τῷ διαλόγῳ λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ παράσχωι ὀλίγας βιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ ἑαυτοῦ. Ἐγεννήθη ἐν Λιβύῃ καὶ διηγωνίσθη ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ Δομιτιανοῦ εἰς τὸν ποιητικὸν Ἀγῶνα τοῦ Καπιτωλίου, θὰ ἀπενέμετο δὲ ἀναντιρρήτως εἰς αὐτὸν ὁ στέφανος, ἃν ὁ αὐτοκράτωρ δὲν παρενέβαινεν, ὅχι ἐκ προσωπικῆς πρὸς αὐτὸν δυσμενείας, ἀλλὰ διότι δὲν ἤθελε νὰ δοθῇ ἡ τιμὴ αὕτη εἰς Ἀφρικανόν. Ὁ ξένος ἐκπλήσσεται, πῶς ὁ Φλῶρος διατρίβει ἐπὶ τοσούτον χρόνον ἐν τῇ ἀποκέντρῳ ἐκείνῃ μικρᾷ πόλει, μακρὰν τῆς Ῥώμης, ἔνθα ψάλλονται κοινῶς τὰ ποιήματά του, πληροῦται δ' ἀγαλλιάσεως ἡ πόλις ἐπὶ τῷ Δακικῷ θριάμβῳ (τοῦ ἔτους 102 ἢ

¹⁾ Σπαρτιαν. 16. Σ. Μ.

106). Λέγει τότε ὁ Φλωρος, ὅτι μετὰ τὴν προσβολὴν ἐκείνην, ἣν ἔσχεν ἐν τῷ Ἀγῶνι ὡς ποιητής, δὲν ἤθελε πλέον οὔτε πατρίδα νὰ γινώσκῃ οὔτε γονεῖς καὶ ὅτι ἐπλανήθη ἀνά τὸν κόσμον. Ἐπεσκέφθη τὴν Σικελίαν, τὴν Κρήτην, τὰς Κυκλάδας, τὴν Ῥόδον καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἐπανελθὼν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, λέγει, καὶ βαρυνθεὶς πλέον τὴν θάλασσαν, ἐπορεύθη κατὰ ξηρὰν εἰς τὴν Γαλατίαν ὑπερβὰς τὰς Ἀλπεῖς, προὐχώρησε πρὸς βορρᾶν, εἶτα πάλιν πρὸς δυσμὰς πρὸς τὰ Πυρηναῖα, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους εὗρεν ἡσυχίαν ἐν τῇ μικρᾷ ἐκείνῃ πόλει (τῇ Ταρρακῶνι, ὡς ἀσφαλῶς ἀπεδείχθη), ἔνθα ὁ χαρακτήρ τῶν κατοίκων, τὸ κλίμα καὶ ἡ χώρα εἶναι ἐντελῶς τῆς ἀρεσκείας του. Ἐκεῖ μετήρχετο τὸν διδάσκαλον. Καὶ κατὰ μὲν τὰ πρῶτα ἔτη ἡσθάνθη ἑαυτὸν τῷ ὄντι πολὺ δυστυχῇ, ἔπειτα ὁμῶς ἐσυνήθισεν ἑαυτὸν εἰς τὸ εὐρίσκει εἰς τὸν βίον του τὴν εὐτυχίαν, ὥστε δὲν θὰ ἀντήλλασσε τὴν τωρινὴν του κατὰστασιν πρὸς τὸ λαμπρότατον τῶν ἀξιωματίων, ὅπερ ἤθελεν εἰς αὐτὸν προσφέρει ὁ αὐτοκράτωρ. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ περιγράφει πόσον εἶναι σεμνὸν καὶ τερπνὸν ἅμα τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου. «Ἐξέτασον, λέγει, καὶ σύ, ἂν εἶναι ὠραιότερον νὰ διευθύνῃ τις ἄνδρας ὀπλοφόρους ἢ παῖδας φοροῦντας τὸ περιπόρφυρον ἱμάτιον, ψυχὰς βαρβάρους καὶ ἀγρίας, ἢ ἀπαλὰς καὶ ἀθῶας. Πόσον εἶναι ἔξοχον καὶ αὐτόχρημα βασιλικόν, νὰ κάθησαι ἐπὶ τῆς ἐδρας καὶ ἐκεῖθεν νὰ διδάσκῃς τὴν χρηστοθήθειαν καὶ τὴν εὐγενῆ μόρφωσιν τοῦ πνεύματος, ἄλλοτε μὲν νὰ ἀναγινώσκῃς ὠραίους στίχους, ἄλλοτε δὲ νὰ συζητῇς κτλ. ».

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγομεν ὅτι ὁ Φλωρος ἐγεννήθη ἐπὶ Βεσπασιανοῦ καὶ ὅτι τὸ ταχύτερον ἐν ἔτει 90 (ἴσως δὲ μόλις κατὰ τὸ 94) μετέσχε τοῦ Ἀγῶνος τοῦ Καπιτωλίου, ὅτι ἐπὶ ἐξ ἢ ἐπτὰ ἔτη διήρκεσαν αἱ περιηγήσεις του, ἂν ὅχι καὶ περισσότερα, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Τραϊανοῦ ἀκόμη (τῷ 102 ἢ 106) ἐδίδασκεν ἐν Ταρρακῶνι. Ἴσως δὲ τότε συνέταξε καὶ τὴν Σύνοψιν ἐκείνην ἐκ τῶν τοῦ Λιβίου ἱστοριῶν, ἣτις περιῆλθε μέχρις ἡμῶν, διότι τὸ βιβλίον ἔχει χαρακτῆρα διδακτικόν, ἐγράφη δὲ ἐπὶ Ἀδρια-

νοῦ μετὰ τινος ποιητικῆς χροιάς. Κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἐσχετίσθη πρὸς τὸν Ἀδριανόν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἄπορον πῶς ὁ ἄνθρωπος, ἅψ' οὐ τόσας ὑπέστη περιπετείας καὶ μόλις ἐπὶ τέλους ἡσύχασε, δὲν εἶχεν ὄρεξιν νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ νέας περιηγήσεις, ἔστω καὶ ὡς ὁπαδὸς τοῦ αὐτοκράτορος.

Στενωτέραν δὲ προσωπικὴν σχέσιν τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸν Ἀδριανὸν μαρτυροῦσι καὶ τὰ σφζόμενα ἀποσπάσματα πεζῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα. Χαρακτηριστικοὶ δὲ τῆς πεποιθήσεως, ἣν εἶχεν εἰς ἑαυτὸν ὁ Φλωρος, εἶναι δύο περιελθόντες μέχρι ἡμῶν στίχοι ἔκ τινος συλλογῆς τροχαϊκῶν ποιημάτων· «Κατ' ἔτος γίνονται ὕπατοι καὶ νέοι ἀνθύπατοι, μόνον δὲ ὁ βασιλεὺς ἡ ὁ ποιητὴς δὲν γεννᾶται κατ' ἔτος¹⁾». Διὰ τῆς χρήσεως τοῦ τροχαϊκοῦ ῥυθμοῦ ἐπανῆλθεν ὁ Φλωρος εἰς τὴν συνήθειαν τῶν ποιητῶν τῆς ἐλευθέρας πολιτείας, οἵτινες, ἂν καὶ ἐντὸς στενωτέρων ὁρίων, μετεχειρίζοντο αὐτὸν εἰς ποιήματα γνωμικά, διδακτικά, περιγραφικά. Ὁ πρῶτος οὕτω μεταχειρισθεὶς αὐτὸν εἶναι ὁ Ἐννιος, ὃν ἐμιμήθησαν ἔπειτα ὁ Λουκίλιος, ὁ Πόρκιος Λίκινος καὶ ὁ Σουήτιος. Ὁ ῥυθμὸς οὗτος ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν οἰκεῖος εἰς τὸν δῆμον καὶ τοὺς στρατιώτας, ὡς ὁ ἀρμόδιος ῥυθμὸς τοῦ διασυρμοῦ καὶ τοῦ σχώματος.

Εἰς τὸν Φλωρον ἀναγράφεται καὶ μία μικρὰ συλλογὴ τεχνικῶν τροχαϊκῶν τετραμέτρων στίχων, δι' ὧν ἐκφράζονται ῥήσεις σοβαραὶ ἢ εὐτράπελοι²⁾. Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουσι ῥέοντα μὲν τὸν ῥυθμόν, ἀπλῆν δὲ καὶ κομψὴν τὴν γλῶσσαν, ὥστε ἀνταποκρίνονται πληρέστατα πρὸς τὸ εὐφυσιόλογον ὕφος τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ἐκεῖ διδεται ἡ ἀνθελληνικὴ συμβουλὴ· «Καταφρόνει τὰ ὑπερπόντια ἡθῆ, μυρίους ἐνέχουσι δόλους. Οὐδεὶς ἀνὰ τὸν κόσμον ζῇ εὐπρεπέστερον τοῦ Ῥωμαίου πολίτου· ἓνα Κάτωννα προτιμῶ μᾶλλον ἢ τριακοσίους Σωκράτας». Ὁ ποιητὴς ἀγαπᾷ τὸ δῶρον τοῦ

¹⁾ Baehrens Poet. Lat. min. 4 σ. 348. Σ. Μ.

²⁾ Baehrens Poet. Lat. min. 4 σ. 349 ἐξ. Σ. Μ.

Βάκχου, εὔχεται δὲ ὅπως εἶναι τὸ ἔτος αἴσιον διὰ τὸν οἶνον, ὅπως τὸ γλυκὺ νέκταρ καλῶς παρασκευασθῇ. Ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Διώνυσος, λέγει ἐν ἄλλῃ ῥήσει, ἐγεννήθησαν ἀμφοτέρω ἐκ φλογῶν, ὅθεν φέρουσιν ἀμφοτέρω θερμότητα καὶ φῶς· ὁ μὲν διαλύει τὸ σκότος τῆς νυκτός, ὁ ἄλλος τὸ σκότος τῆς καρδίας. Ὁ ποιητὴς εἶχε φυτεύσῃ μικρὰ ὀπωροφόρα δένδρα καὶ ἐχάραξεν ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ τὸ ὄνομα τῆς ἐρωμένης του· ἔκτοτε δὲν ἔχει πλέον ἡσυχίαν ἢ καρδιά του, διότι ὁμοῦ μετὰ τοῦ δένδρου συναυξάνεται καὶ τὸ πάθος του. Φαίνεται δὲ ὅτι κακὴν ἔχει πείραν τοῦ ἔρωτος, διότι ὅπως οἱ νεανῖαι τῆς κωμωδίας παραπονεῖται διὰ τὸ κίβδηλον τῶν γυναικῶν. Τὸ γνωστὸν ῥητὸν τοῦ Θεόγνιδος· Τ ο ἰ κ α κ ο ἰ ο ὐ π ά ν τ ω ς κ α κ ο ἰ ἐ κ γ α σ τ ρ ὸ ς γ ε γ ό ν α σ ι κ τ λ. μεταφράζει οὕτω· «Οἱ κακοὶ δὲν ὑπῆρξαν κακοὶ ἐκ γαστροῦ τῆς μητρός των, ἀλλὰ τοὺς κακοὺς κάμνουσι τῶν κακῶν αἱ διεστραμμέναι συνουσίαι». Ἀλλαχοῦ ἀναφέρει τὰς ἀντινομίας τοῦ καθημερινοῦ βίου· «Κακὸν εἶναι νὰ ἔχῃ τις χρήματα, κακὸν ἐπίσης καὶ νὰ μὴ ἔχῃ, κακὸν νὰ τολμᾷ πάντοτε καλῶς ἐπίσης καὶ νὰ εἰναίτις πάντοτε ἐπιφυλακτικὸς, κακὸν ἢ σιγὴ, κακὸν ὡσαύτως καὶ ἡ πολυλογία, ἐπίσης κακὴ ἡ ἐρωμένη ἐκτὸς τοῦ οἴκου, ὅπως καὶ ἡ σύζυγος ἐν τῷ οἴκῳ. Τὰς ἀληθείας ταύτας πάντες ἀναγνωρίζουσιν, ἀλλ' οὐδεὶς τὰς ἀκολουθεῖ».

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Φλώρου πιθανῶς θὰ ἐγράφη καὶ ἐν τροχαϊκὸν ποίημα (περιελθὸν ἀνωνύμως μέχρις ἡμῶν εἰς δύο συλλογὰς μικτῶν ποιημάτων) ὅπερ ἐπιγράφεται ὅχι πολὺ ἐπιτυχῶς Pervigilium Veneris ἤτοι Παννυχίς τῆς Ἀφροδίτης¹⁾ Εἶναι μία ἐξομολόγησις ἀτυχοῦς ἐρωῶντος. Τὴν παραμονὴν τῆς ἑαρινῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἑωρτάζετο ἐν Σικελίᾳ ἡ πανταμήτωρ Ἀφροδίτη, ἐν ᾧ ἐγίνοντο αἱ προετοιμασίαι τῆς ἐορτῆς, εἰσδύει εἰς τὴν ψυχὴν του ἡ βαθεῖα αὐτῆς σημασία καὶ ψάλλει τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῆς Θεᾶς. Ἐρχεται ἡ ἐσπέρα. Ἡ εἰδυλλιακὴ εἰκὼν τῶν ἀναπαυομένων ποιμνίων καὶ τῆς οἰκογενειακῆς οὕτως

¹⁾ Τὸ κείμενον ἐν Bachrens P. L. M. 4 σ. 293 ἐξ. Σ. Μ.

εἰπεῖν αὐτῶν εὐτυχίας, διαθέτει λίαν μελαγχολικῶς τὸν ἔρημον· ἡ συναυλία τῶν πτηνῶν, τὸ ἄσμα μάλιστα τῆς ἀηδόνος, διεγείρουν εἰς αὐτὸν τὴν ἔννοιαν τῆς συμφωνίας τοῦ ἔρωτος. Ἄλλοιόνον! Διὰ τί δὲν μετέχει καὶ αὐτὸς τῆς γενικῆς ἀρμονίας; Πότε θὰ ἔλθῃ καὶ τὸ ἰδιόκον του ἔαρ; Πότε θὰ λυθῇ ἡ σιγὴ του; Φοβεῖται μήπως ἐλησμόνησῃ διὰ παντὸς τὴν τέχνην του, μήπως ἔνεκα τῆς μακρᾶς σιγῆς, ἀπεμακρύνθησιν διὰ παντὸς ἀπ' αὐτοῦ ἡ Μοῦσα καὶ ὁ Ἀπόλλων. Διακρίνεται δὲ μεταξὺ τῶν γραμμῶν στεναγμὸς πλήρης πόθου καὶ κεκαλυμμένη ἐρωτικὴ ἐξομολόγησις ἢ μᾶλλον προσπάθεια πρὸς ἀνάκτησιν ἀπολεσθείσης εὐνοίας. Κρύπτεται δὲ ἐκεῖνος ὁ πόθος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, δι' ἧς ἄρχεται μὲν καὶ περατοῦται τὸ ποίημα καὶ ἥτις ἐπαναλαμβάνεται εἰς ἄνισα διαστήματα, ὡς ἡ βᾶσις καὶ ὁ τόνος τοῦ αἰσθήματός του· « Cras amet qui numquam amavit quique amavit cras amet = Ἀῦριον θὰ ἀγαπήσῃ ὅστις οὐδέποτε ἠγάπησεν καὶ ὅστις ἠγάπησεν αὔριον θὰ ἀγαπήσῃ! » Ἐν τῇ δάσει, ὑπὸ τὸ σκίασμα τῶν νεοθαλῶν φυλλωμάτων τῶν δένδρων, πρόκειται νὰ διεξαχθῇ ἡ ἐορτή. Ἐκεῖ πλέκονται καλύβαι ἐκ κλάδων μυρσίνης καὶ διασκορπίζεται πᾶσα τῶν ἀνθέων ἡ ἀφθονία, ἣν χορηγεῖ ἡ Ὑδρα καὶ οἱ ὑπὸ τὴν Αἴτναν λειμῶνες. Ἐπὶ ὑψηλοῦ ρόδοτεύκτου θρόνου θὰ ἐδρεύῃ ἡ ὑψηλὴ Διώνη, περιστοιχισμένη ὑπὸ τῶν Νυμφῶν καὶ τῶν Χαρίτων, ἐπὶ τρεῖς δὲ νύκτας ἐστεφανωμένοι χοροὶ θὰ διέρχωνται τὰ ὄρη ψάλλοντες ᾄσματα, θὰ παρίστανται ἡ Δημήτηρ, ὁ Βάκχος, ὁ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τῆς ποιήσεως, ἡ δὲ Ἀρτεμις, ἡ ἄγνή παρθένος, θὰ παρακληθῇ νὰ κενώσῃ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐορτῆς τὸν χώρον τοῦ κυνηγίου της. Ἐκείνη, ἡ Διώνη, εἶναι ἡ ἐνοῦσα τὰ ἐρωτικὰ ζεῦγη, ἡ θεὰ τῶν ὑμεναίων, ἥτις ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτῆς θὰ δικάσῃ. Κατὰ τὴν μακαρίαν ἐαρινὴν ὥραν, καθ' ἣν καὶ ὁ κόσμος ἐγεννήθη, συναντῶνται καὶ τῶρα ἀκόμη οἱ ἐρῶντες, τὸ δὲ μυστήριον τῆς γενέσεως εἰσχωρεῖ εἰς τὰ δάση καὶ τοὺς λειμῶνας. Καὶ τὸ ρόδον ἀνοίγει τὴν παρθενικὴν κάλυκα καὶ ὑποδέχεται τὴν σταγόνα τῆς οὐρανίας δρόσου, τὸ ρόδον οὐ τὴν καλ-

λονήν ὥς ἐκ μαγείας ἐδημιούργησαν τὸ αἷμα τῆς Κύπριδος καὶ τοῦ Ἑρωτος τὰ φιλήματα. Οὕτω πως ἐκτίθενται τὰ τῆς παρασκευῆς τῆς ἐορτῆς. Βαθμηδὸν ἐπανέρχεται ἡ φαντασία εἰς τὴν δι-
κάζουσιν θεόν, ἥτις πλουσιωτέρα παρίσταται νῦν πρὸ τῶν ὀφθαλ-
μῶν τοῦ ἀοιδοῦ. Καὶ τῶρα ἔρχεται εἰς αὐτὴν τὴν θεάν. Ἐν εἶδει
ὕμνου ἐκθέτει ὁ ποιητὴς τὴν θαυμαστὴν αὐτῆς γέννησιν, ἐξυμνεῖ
τὴν παραγωγικὴν αὐτῆς δύναμιν, τὸ τί εἰς αὐτὴν ὀφείλουσιν οἱ
Ῥωμαῖοι, καὶ ἐν τέλει ἐξαίρει, ὅτι ὁ τόπος τῆς δράσεως αὐτῆς
εἶναι κατ' ἐξοχὴν οἱ ἄγροί. Ὁ ἀοιδὸς θέτει ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν εἰδι-
κὴν προστασίαν της, διότι καὶ αὐτὸς εὕρεται εἰς τοὺς ἀγρούς,
βλέπει τὴν εὐλογίαν τῶν ποιμνίων καὶ ἀκούει τὴν ἐρωτικὴν μου-
σικὴν τῶν πτηνῶν. Μόνον αὐτὸς εἶναι ἀποκεκλεισμένος τῆς γενι-
κῆς χαρᾶς, ἀλλ' ἡ ἐλπίς τῆς αὔριον ἀναφαίνεται πάλιν ἐν τῇ
ἐπωδῇ.

Τὸ κείμενον παρεδόθη δυστυχῶς εἰς ἡμᾶς εἰς κακὴν κατάστα-
σιν. Οἱ στίχοι εἶναι καθ' ὅλου ὀρθοί, κατὰ τοὺς κανόνας τοὺς ἐλ-
ληνικούς, ἔτι δὲ κομποί, πλὴν ὀλίγων σφαλμάτων, τὰ ὅποια εὐ-
κόλως θὰ ἡδύνατο νὰ ἀποφύγῃ ὁ ποιητὴς. Ἰσως δύναται νὰ ἀπο-
δοθῇ καὶ τοπικὴ χροιά εἰς τὸ ποίημα, ἐκ τοῦ ὅτι ἀπαντῶσιν ἐν
αὐτῇ ἐλληνικαὶ τινες ἐκφράσεις καὶ ἡ Ἀφροδίτη ὀνομάζεται κατ'
ἐπανάληψιν διὰ τοῦ μητρικοῦ αὐτῆς ὀνόματος, Διώνη. Ἀναλόγως
δὲ τοῦ περιεχομένου προσλαμβάνει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ μὲν τὴν
γλυκεῖαν ἀκτινοβολίαν τοῦ εἰδυλλιακοῦ τρόπου, τοῦ δὲ σεμνὴν
λαμπρότητα. Ὑπάρχουσιν ἐνιαχοῦ μέρη ὑπενθυμίζοντα τὸν Βιρ-
γίλιον καὶ μίαν ἐκ τῶν Ἐκλογῶν τοῦ Καλπουρνίου, σπουδαιο-
τέρα ὅμως εἶναι ἡ ὑπάρχουσα ὁμοιότης μεταξὺ τῶν στίχων 13—
26, ἐνθα ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ ῥόδου,
καὶ τινων ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Φλώρου παραδοθέντων ἐξαμέτρων,
τὰ ὅποια περιγράφουσι τέσσαρα ῥόδα κατὰ τὰ διάφορα στάδια
τῆς ἀναπτύξεώς των, τὸ ὅποιον θέμα καὶ ἄλλοι ἐπραγματεύθη-
σαν¹⁾. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ Φλώρος, ὅστις διέτριψεν ἐν Σικελίᾳ,

¹⁾ Baehrens P. L. M. 5, σ 278—279. Σ. Μ.

παρορμηθεῖς ἐκ τυπικῶν ἐκεῖ ἐντυπώσεων, νὰ ἔγραψε τὴν Παν-
 νυχίδα τῆς Ἀφροδίτης, ἥτις βεβαίως δὲν θὰ ἦτο ἀναξία
 αὐτοῦ.

Οἱ ποιηταὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ οὔτε σοβαρὰ θέματα
 ἐπραγματεύθησαν οὔτε βαθέα αἰσθήματα ἢ σημαντικὰ νοήματα
 ἐξέφρασαν. Ἡρέσκοντο μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἐπιδεικνύωνται διὰ τῆς
 χρήσεως ποικίλων μέτρων. Τὸ πνεῦμα τοῦ Λαϊβίου (τόμ. Α' σ.
 432 καὶ 508) ἐφαίνετο καὶ πάλιν ἀναστηθὲν. Ὅθεν οἱ ποιηταὶ
 ἐκεῖνοι δὲν ἔπρεπε νὰ καλῶνται νεωτεριστοὶ (*neoterici* ἢ *no-
 velli*), ἀλλὰ μᾶλλον τῆς παλαιᾶς σχολῆς ὁπαδοί, διότι κυρίως
 ἀνακαίνιζον μόνον τὰ σχήματα, ἅτινα πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐγκατα-
 λείψει οἱ πρόγονοι, οὐδὲ ἀπέδιδον καὶ νέαν μορφήν εἰς τοὺς κενοὺς
 ἐκεῖνους τύπους. Τινὲς ἐκ τῶν ὁμηωδῶν ῥυθμῶν τῆς ἐλληνικῆς
 λυρικῆς ἐπανήρχοντο εἰς χρῆσιν, ὅπως εἶναι λόγου χάριν τοῦ Ἀρ-
 χιλόχου τὸ παροιμιᾶκὸν ἢ δίμετρον ἀναπαιστικὸν καταληκτι-
 κόν, καὶ ἐκεῖνος ὁ βραχὺς στίχος, ἐν ᾧ εἰς τοὺς δακτύλους ἐπιφέ-
 ρεται παῖων τέταρτος. Ἀπαξ μόνον μετεχειρίσθη καὶ ὁ Σοφοκλῆς
 τοῦτον τὸν στίχον, ὅστις κάμνει τὴν ἐντύπωσιν ἡλεκτρικοῦ πλήγ-
 ματος, ἐκεῖ ἔνθα ὁ Οἰδίπους ἀποκαλύπτεται φρίττων εἰς τοὺς κα-
 τοίκους τοῦ Κολωνοῦ. Λέγεται ὅτι εἰς τοιοῦτον ῥυθμὸν ἔψαλλον
 ᾄσματα οἱ ἀγρόται τῆς Καλαβρίας, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ
 Ἀδριανοῦ, ὅπως καὶ βραδύτερον, ἐχρησιμοποίησαν αὐτὸν πρὸς
 σύνταξιν ἀγροτικῶν ὁδηγιῶν. Καὶ τὸ γοργὸν ἱαμβικὸν δίμετρον
 ἐπανῆλθε πάλιν εἰς χρῆσιν. Ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἐλληνικὸν δίστιχον,
 τὸ ὁποῖον θεωρεῖτο ὡς νεανικὸν ἔργον τοῦ Πλάτωνος·

*Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φιλῶν, ἐπὶ χεῖλεσιν ἔσχον·
 ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων ὡς διαῆσομένη,*

τὴν χαριεστάτην δὲ ταύτην ἐρωτικὴν ἔκφρασιν διεσκεύασέ τις νεα-
 ρὸς φίλος τοῦ Αὔλου Γελλίου (*Noct. Att.* 19, 11) οὐκ ἄμουςος

εἰς δεκαεπτὰ ἱαμβικά διμέτρα, εἰς τὰ ὅποια ὁμοῦς ἀπεσβέσθη ἡ πνοή τοῦ πρωτοτύπου, τὸ φίλημα περιγράφεται ζωηρότερον, προστίθεται δὲ καὶ μία περιττὴ εὐφυολογία ἐν τέλει.

Τὸ αὐτὸ ἱαμβικὸν διμέτρον μετεχειρίσθη καὶ εἰς ἄγνωστος ἄλλοθεν ποιητῆς ὀνομαζόμενος Μαριανός, γράψας ποίημα ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐορτὴν τῶν Λουπερκαλίων. Ὁ ποιητῆς οὗτος ἐπανέδραμεν εἰς τοὺς παλαιοτάτους χρόνους, διότι τὸ μόνον σωζόμενον λείψανον ¹⁾ τοῦ ποιήματος παράγει, ἐναντίον ἄλλων ἐπικρατουσῶν γνωμῶν, τὸ ὄνομα τῆς Ῥώμης ἐκ τινος θυγατρὸς τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Ἀγνωστον, ἂν οἱ πέντε σωζόμενοι στίχοι ἔχουσιν τινὰ σχέσιν πρὸς τὸν λαμπρὸν ναὸν Ῥώμης καὶ Ἀφροδίτης, ὃν ἔκτισεν ὁ Ἀδριανός. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους (πρὸ τοῦ Τερεντιανοῦ Μαύρου ὅστις καὶ τὸν ἀναφέρει) ἐξέθετεν ὁ Ἀλφιος Ἀουῖτος (Avitus) εἰς διμέτρα ἱαμβικά ἀνέκδοτα ἐκ τοῦ βίου ἐξόχων Ῥωμαίων, ἐπεγράφετο δὲ τὸ ποίημα Ἐξοχοὶ ἄνδρες (Excellentes) καὶ διηρεῖτο εἰς πλείονα βιβλία. Ἐνδεχόμενον νὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τοῦ Ῥωμύλου, διότι ἐν ἀρχῇ ἐμφανίζεται Σαβινίς, ἥτις θέλουσα νὰ συνδιαλλάξῃ τὸν σύζυγον πρὸς τὸν πατέρα, προσφέρει πρὸς ἐξίλασμὸν τὸ ἴδιον αἷμα. Μέρος τοῦ δευτέρου βιβλίου ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Κάμηλον καὶ τὴν προδοσίαν τοῦ γραμματοδιδασκάλου τῶν Φαλερίων. Τὴν ὕλην παρέλαβε σχεδὸν αὐτολεξεῖ ὁ ποιητῆς ἐκ τοῦ Λιβίου. Ἡ ἔκθεσις εἶναι καθ' ὅλου ἐναργής καὶ σαφής, ἀλλὰ δὲν ὑψοῦται ὑπεράνω τοῦ συνηθούς.

Εἰς ἐκ τῶν σπουδαιότερων τοῦ ποιητικοῦ τούτου κύκλου ἀνδρῶν ἦτο καὶ ὁ Ἀννιανός, ἔχων κτήματα ἐν τῇ θελκτικῇ χώρᾳ τῶν Φαλίσκων, ἐξ ἧς καὶ κατήγετο. Ἦτο σύγχρονος μὲν, ἀλλὰ πρεσβύτερος τοῦ Αὐλοῦ Γελλίου, ὅστις καὶ τὸν ἀναφέρει (γεννηθεὶς περὶ τὸ 130). Ὁ Ἀννιανός ἐτίμα ἀκόμη τὸ σεμνὸν ὕψος τοῦ Βιργιλίου, ἦτο δὲ ἄριστος γνώστης τοῦ Πλαύτου, τοῦ Τερεντίου, τοῦ Λουκιλίου καὶ ἔμπειρος περὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Οἱ ξένοι, οὓς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ τρυγητοῦ ἐδέχετο εἰς τὴν ἑπαυλὶν του,

¹⁾ Παρὰ Φιλαργυρ. καὶ Σερβ. εἰς Βιργιλ. Ἑκλ. 1, 20. Σ. Μ.

διήρχοντο τερπνὰς καὶ ἀνέτους ἡμέρας παρὰ τῷ λογίῳ καὶ ἐλευθερίῳ οἰκοδεσπότῃ· τὴν φαιδρὰν αὐτοῦ διάθεσιν, ὅπως καὶ τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ πείραν περὶ τὴν γεωπονίαν, τὴν ἀμπελουργίαν καὶ τὰς ἡδονὰς τῆς τραπέζης, ἐξέφραζεν εἰς μικρὰ παιγνιώδη ποιημάτια (*ludiera carmina*). Ἐπανάφερε δὲ εἰς χρῆσιν καὶ τὸ παλαιὸν γένος τῶν Φεσκεννίων (τόμ. Α' σ. 10), ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ λόγου χάριν ἐνὸς γάμου (ὅπως βραδύτερον ὁ Κλαυδιανὸς) ἢ τοῦ τρυγητοῦ, ἢ προσωπικῆς τινος ἀφορμῆς, ὅπως ἄλλοτε καὶ ὁ Τριάνδρος Ὁκταβιανὸς Καῖσαρ εἶχε λάβῃ τὸ θάρρος νὰ γράψῃ τοιαῦτα σκώμματα ἐναντίον τοῦ Ἀσινίου Πωλλίωνος.

Ὀλίγον νεώτερος τοῦ Ἀννιανοῦ ἦτο ὁ Σεπτίμιος Σεργήνος (*Serenus*), ἔστις ὀλίγον χρόνον πρὶν ἢ συντάξῃ ὁ Τερεντιανὸς Μαῦρος τὸ περὶ μέτρων διδακτικόν του ποίημα (περίπου κατὰ τὸ 175), περὶ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ δευτέρου ἀπὸ Χριστοῦ αἰῶνος, περιέγραψε τὸν καθημερινὸν βίον καὶ τὴν ὁρᾶσιν τοῦ γεωπόνου εἰς ποιημάτια ποικίλου εἶδους, ὧν ἡ συλλογὴ περιελάμβανε δύο τοῦλάχιστον βιβλία. Καὶ ὅχι μόνον τὰ μέτρα τῶν ποιηματίων τούτων, τῶν κομψῶν καὶ ἐπιμελῶς συντεταγμένων, ἦσαν ποικίλα, μετὰ νέων ἐν μέρει ῥυθμῶν καὶ τολμηρῶν νεωτερισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ὅλη αὐτῶν σύνθεσις, πολυχρωμάτιστον δὲ ἦτο τὸ περιεχόμενον αὐτῶν. Τὰ ποιημάτια ταῦτα πολὺ ἐτιμῶντο κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα, οἱ δὲ τῆς μετρικῆς διδάσκαλοι τὰ ἐλάμβανον ὡς παραδείγματα διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ῥυθμῶν, εἰς τὴν τοιαύτην δὲ διδακτικὴν χρῆσιν ὀφείλομεν ἡμεῖς νῦν τὴν διάσωσιν μικρᾶς ἐκλογῆς ἀποσπασμάτων¹⁾. Τὴν ἑναρξιν τῆς καθημερινῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ προσευχὴ πρὸς τὸν πατέρα Ἰανόν, ἐξ οὗ τὰ πάντα προέρχονται καὶ πρὸ τοῦ ὁποίου μετὰ πατάγου ἀνοίγονται οἱ χρυσοὶ μοχλοὶ τοῦ οὐρανοῦ· εἰς τὸν Ἰανὸν γίνεται θυσία ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου βωμοῦ ('Απόσπ. 23). Μεταξὺ τοῦ ἰδιοκτήτου καὶ τοῦ ἀγροῦ ὑφίσταται μία προσωπικὴ φιλικὴ σχέσις, διότι ὁ εἷς ἐξαρτᾶται ἐκ

¹⁾ Καὶ τοῦ Μαριανοῦ καὶ τοῦ Ἀλφίου Ἀούτου καὶ τοῦ Ἀννιανοῦ καὶ τοῦ Σεπτιμίου Σεργήνου τὰ λείψανα περιέχονται ἐν Baehrens *Fragm. Poet. Latinorum*, Σ. Μ.

τοῦ ἄλλου. Συνδιαλέγονται μεταξύ των, καὶ ὁ ἀγρὸς λέγει· « Ἐὰν μὲ εὐεργετήσης, θὰ σοὶ ἀποδώσω τὸ εὐεργέτημα (Ἀπόσπ. 10) ». Εὐαρέστως ἀκούει ὁ ἀγρότης τὸ ἡδὺ τοῦ ζεφύρου ψιθύρισμα, ὅταν ἀντηγῇ διὰ τῶν κλάδων τῆς πίτυος (11). Αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ διεγείρουσιν ἐν αὐτῷ τὸν πόθον τῆς ζωγραφικῆς, καὶ μετὰ ζωηρότητος ζητεῖ χρωστῆρα καὶ χρώματα (21). Ἀπολαύει τῆς ἀγροτικῆς ἡσυχίας, διότι οὐδὲν ὀλιγώτερον ἀγαπᾷ τῆς τύρβης καὶ τοῦ θαρρύβου τῆς ἐν Ῥώμῃ Φλαμινίας ὁδοῦ (18). Τέρπεται ρίπτων πρὸς τὴν κατοπτροειδῇ ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος μικρὰ δισκοειδῇ λιθάρια (19). « Χάνεται, οἷχεται ἡ μικρὰ ψυχὴ τοῦ πτηνόποδος λαγωῦ » (17), λέγει ἀναφερόμενος εἰς τὸ κυνήγιον. « Πορεύομαι εἰς τὴν ἀγοράν, λέγει τις πρὸς τὸν ἐπιστάτην τῆς ἐπαύλεως, τί θέλεις ἐκείθεν νὰ κομίσω; » (8). Περιγράφει κόρην περιδιβάζουσαν ἐπὶ τοῦ χλοεροῦ λειμῶνος (15). Διὰ μικρῶν δώρων, ζώνης, κεφαλῶδεσμου, καρφίδος, ἐπιδιώκεται ἡ εὐνοια αὐτῆς (1). Ἐραστὴν αὐτῆς ὀνομάζει τὸν μικρὸν κώνωπα, ὅστις μετὰ οἰκειότητος δύναται νὰ τὴν πλησιάζῃ (14). Ἐπὶ τέλους κυριεύεται τὸ φρούριον (22). Ἑρμηνεύεται ὁ μῦθος τῶν Γοργόνων, αἵτινες ἦσαν ἄλλοτε κόραι καλλονῆς τόσον ἐξαισίας, ὥστε ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτῶν ἀπελιθοῦντο οἱ νέοι (25). Δὲν λείπει καὶ ὁ εὐνοούμενος παῖς (7), ὅπως καὶ ὁ μισούμενος, ὅστις οὐδὲ σκώμματος εἶναι ἄξιος οὐδὲ σατίρας (τόμ. Α' σ. 9—10). Ἡ γλῶσσα εἶναι σαφής, ποιητικὴ, ἄνευ κόμπου ῥητορικοῦ, ἀφελῆς καὶ σύμφωνος πρὸς τὴν ἐν ἀγροῖς διαίταν, ἥτις διατηρεῖ ἀκόμη τινὰς ἐκ τῶν ιδιοτήτων τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς.

Τοὺς στιχοουργοὺς τούτους ὑπερέβη ὁ Τερεντιανὸς Μαῦρος, ὅστις ἔγραψε κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δευτέρου αἰῶνος ἔργον δυνάμενον ὑπὸ μίαν ἔποψιν νὰ θεωρηθῇ μοναδικὸν καλλιτέχνημα. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι ἐν ἑμμετρον ἐγχειρίδιον Μετρικῆς, μετὰ χάριτος πραγματευόμενον περὶ πάντων τῶν ῥυθμῶν καὶ τῶν μέτρων, ἅτινα μετεχειρίσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταί. Ὁ Τερεντιανὸς εἶχέ ποτε γράψῃ καὶ ἄλλα ποιήματα, κατὰ δὲ τὸ γῆράς του αἰσθανόμενος ἀποξηραινομένην πλέον τὴν ποιητικὴν φλέβα, ἐπενόησεν, ἵνα

ἀσκή ἀκόμη τὴν ῥυθμικὴν εὐστροφίαν, τὴν παλαιστραν ταύτην, νὰ συνθέσῃ δηλαδή χάριν τοῦ υἱοῦ του Βασσίνου καὶ τοῦ γαμβροῦ του Νοδάτου μίαν διὰ πολλῶν μέτρων συντεταγμένην Μετρικὴν. Προτάσσει πρόλογον διὰ στίχων γλυκωνείων (—84), ἔπειτα κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν γραμματικῶν πραγματεύεται περὶ φθόγγων (φωνηέντων καὶ συμφώνων) εἰς στίχους σωταδείους (—278). Διὰ μιᾶς εἰσαγωγῆς, ἐν ᾗ προσαγορεύεται ὁ υἱὸς καὶ ὁ γαμβρός, κάμνει ἑναρξιν τοῦ περὶ συλλαβῶν κεφαλαίου, κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τροχαϊκὰ τετράμετρα (—326). Ἐρχονται ἔπειτα δακτυλικὰ ἐξάμετρα (—4284) καὶ μετὰ ταῦτα ἐπίλογος (—4298), ἐξ οὗ μανθάνομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐνόσησεν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπὶ δέκα μῆνας καὶ εὗρίσκετο μεταξὺ ζωῆς καὶ θανάτου. Τὸ κάλλιπτον μέρος εἶναι ἡ κυρίως Μετρικὴ, ἔνθα ἡ περὶ ἐκάστου μέτρου πραγματεία γίνεται διὰ στίχων τοῦ αὐτοῦ μέτρου. Τὸ ποίημα δὲν εἶναι τέλειον· λείπει ἡ πρὸς ἔκδοσιν τελεία ἐπεξεργασία, ἡ δὲ δημοσίευσις ἐπρόκειτο νὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Τὸ ἐπίπονον τοῦτο ἔργον ὀφείλει μὲν πολλὰ εἰς τὸν Καίσιον Βάσσον (ἰδ. ἄνωτ. σ. 429 καὶ 219), ἔχει ὅμως καὶ πολλὰ ἴδια καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τοὺς ἀνωτέρω μνημονευθέντας ποιητὰς τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ. Ὅπως δὲ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον περὶ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν του ἀξίαν καὶ τὰς πηγάς, ἐξ ὧν ἤντλησεν ὁ συγγραφεὺς, δὲν εἶναι ἐδῶ ἀρμόδιος ὁ τόπος. Ἀξιέπαινος εἶναι ὁ συγγραφεὺς διὰ τὸ ὕφος αὐτοῦ τὸ κατάλληλον, διότι ἐξ ἴσου ἀπέφυγε καὶ τὴν ἐζητημένην λαμπρότητα τῆς ῥητορικῆς ἐπιδείξεως καὶ τὸν ξηρὸν διδακτικὸν τόνον. Οἱ στίχοι εἶναι κομψότατα ἐξεργασμένοι καὶ ἐλέγχουσι τὴν μεγάλην διδασκαλικὴν ἐμπειρίαν τοῦ Τερεντιανοῦ περὶ τὴν αἴσθησιν τῆς μορφῆς.

ΑΠΟΥΛΗΙΟΣ

Τὰ γένη τῆς ποιήσεως εἶχον πάντα ἐξαντληθῇ, πάντα δὲ τὰ σχήματα εἶχον δοκιμασθῇ. Ὁ κόσμος εἶχε βαρυνθῇ τὰ μακρο-

σκελῇ ἐπικά ποιήματα καὶ τὰ μυθολογικά καὶ τὰ ἱστορικά· τὸ σχῆμα εἶχε τριβῇ ἐκ τῆς πολλῆς χρήσεως· τὸ ρητορικὸν δρᾶμα τὸ βαῖνον ἐπὶ καλοδόθρων δυσηρέσται πλέον τοὺς θεατὰς καὶ τοὺς ἀκροατάς, ὧν εἶχον ἀμβλυνοθῇ αἱ αἰσθήσεις ἐκ τῶν ἐρεθιστικῶν παντομίμων. Ἄνεκταὶ ἦσαν μόνον τοῦ Ἰουβεναλίου αἱ σάτιραι καὶ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Μαρτιαλίου. Ἡ ἐπιτηδειότης περὶ τὴν ἐλαφρὰν καὶ εὐτράπελον στιχουργίαν εἶχεν ἱκανῶς διαδοθῇ, τὸ δὲ ἐνδιαφέρον πάντων ἐκείνων, ὅσοι ἐφρόντιζον περὶ τῆς κοινῆς μορφώσεως καὶ εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ ἀκολουθῶσι τὰς καλλιτεχνικὰς ὁρέξεις ὠρισμένων διδασκάλων, ἤρχισε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς νὰ ἀποκλινῇ πρὸς ἓνα καλλιτέχνην τοῦ λόγου, ὅστις κατ'ὥρθε τότε κατὰ τρόπον ἀφαρπαστικὸν νὰ τέρπῃ συγχρόνως καὶ νὰ διδάσκῃ. Οἱ περιοδεύοντες νεώτεροι καλούμενοι σοφισταὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔχοντες ὡς ὄργανον τὸ γόητρον τῆς Ἀσιανῆς ῥητορείας, ἀντικατέστησαν ἓνα πομπώδη πεζὸν λόγον εἰς τὰ τέως δικαιώματα τῆς ποιητικῆς ἀπαγγελίας. Οἱ ἀπλήστως ζητοῦντες νέας ἀποκαλύψεις καὶ λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου, αἱ διάνοιαι αἱ ἐκ φύσεως ῥέπουσαι πρὸς τὸ μυστηριῶδες καὶ τὴν θαυματουργίαν, ἀπερρόφων μετὰ κατανύξεως τοὺς ἀτμούς φιλοσοφικοθεολογικῶν φαντασμαγοριῶν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρποντο ἀκούοντες τὴν ἐλαφρὰν παιδίαν τοῦ σκώμματος καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ἢ ποικίλως διακεκοσμημένας ἱστορίας. Οἱ καλλιτέχναι οὗτοι τοῦ λόγου παρῆχον πάντοτε τερπνὸν ἄκουσμα, οὗ τινος αἱ ἄνθρωποι ἠκροῶντο ἀπληστότερον ἢ τῶν φθόγγων τῆς μουσικῆς καὶ τῶν ῥυθμῶν τῆς ποιήσεως, διότι ὁ μὲν λόγος αὐτὸς ἦτο τόσον ἔντεχνος, ὥστε ὁμοίαζε πρὸς μουσικὴν, ἢ δὲ ἀπαγγελία δὲν ἀπεῖχε πολὺ τοῦ ἄσματος. Ἦδη ὁ Πλίνιος (Ἐπιστ. 2, 14) ψέγει τὸ νέον τοῦτο τοῦ ἄσματος εἶδος, ὅπερ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ δικαστήρια εἶχεν εἰσχωρήσῃ καὶ παραφόρως ἐχειροκροτεῖτο ὑπὸ ἀνθρώπων πρὸς τοῦτο τεταγμένων. Θὰ περατώσωμεν λοιπὸν τὴν ἡμετέραν πορείαν διὰ μέσου τῆς ἱστορίας τῆς ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, παρέχοντες τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἐκ τῶν διακεκριμένων

ἀντιπροσώπων τῆς ρυθμικῆς ταύτης πεζολογίας, δηλαδή τοῦ Ἀπουλήϊου.

Ὁ Ἀπουλήϊος ἐγεννήθη τῷ 123 ἢ 124 μ. Χ. ἐν Μαδαύροις, ἀκμαζούσῃ στρατιωτικῇ ἀποικίᾳ τῆς Ἀφρικῆς, ἐν ταῖς μεθορίαις τῆς Νομαδικῆς καὶ τῆς Γαιτουλίας, ἐνθα ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦτο ἐκ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ἐλέγοντο *duumviri juri dicundo* ('Απολογ. 24). Ὡς υἱὸς δεκουρίωνος ἠδύνατο νέος ἤδη νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κουρίαν, κατ' ἀρχὰς ἄνευ δικαιώματος ψήφου. Τὴν πρώτην γραμματικὴν καὶ ῥητορικὴν μόρφωσιν ἔλαβεν ἐν Καρχηδόνι, τῷ λαμπρῷ κέντρῳ τοῦ ἐπαρχιακοῦ βίου, ἣν μετὰ ῥητορικῆς ἐμφάσεως ἀποκαλεῖ σεμνὴν τῆς ἐπαρχίας διδάσκαλον, οὐρανίαν Μοῦσαν τῆς Ἀφρικῆς, Καμήνην τῶν τηβεννοφόρων (Φλωριδ. 18. 20). Συμμαθητὴς τοῦ ἦτο ὁ Αἰμιλιανὸς Στράβων, ὅστις ἐν ἔτει 155 ἦτο ὑποκατάστατος ὕπατος, ὥστε ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 123, ἀνὴρ λίαν διακεκριμένος τῆς Καρχηδόνας περὶ τὴν ἑκτην δεκαετηρίδα τοῦ δευτέρου αἰῶνος, καὶ μέλλων διοικητὴς τῆς Ἀφρικῆς.

Ὁ Ἀπουλήϊος θὰ εἶχεν ἤδη ἀνδρωθῇ, θὰ ἦτο δηλαδή νέος 19-20 ἐτῶν, ὅτε ἤρχισε τὰς μακράς του χάριν μελέτης περιηγήσεις. Ἐν Ἀθήναις συνεπλήρωσε τὴν προκαταρκτικὴν του παιδείαν, ἀσχοληθεὶς περὶ τὴν ποίησιν, τὰ μαθηματικά, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν (Φλωρ. 20), ἐνταῦθα δὲ ἐσχέτισθη τῇ μεσολαβῇ κοινῶν φίλων πρὸς τὸν νεαρὸν Ποντιανὸν ἐξ Οἴας, ἡτὶς σχέσις μετετράπη εἰς στενὴν φιλίαν ('Απολογ. 62), βραδύτερον δὲ κατέστη λυπηρὰ εἰς αὐτόν. Ἐπὶ ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἔτη διέτριψεν ἐν Ἀθήναις ἐπιχειρῶν συγχρόνως καὶ ἐπιστημονικὰς περιηγήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κτλ. Ἐπαινεῖται ('Απολογ. 5), ὅτι ἐκ παίδων ἐπεδόθη μετὰ θερμοῦ ζήλου νύκτα καὶ ἡμέραν καὶ μὲ βλάβην τῆς υγείας τοῦ εἰς τὴν μελέτην. Ἡ ῥοπή, ἣν εἶχε τὸ πνεῦμά του πρὸς τὸν μυστικισμόν, καὶ ὁ πόθος αὐτοῦ πρὸς ἐπαύξησιν τῶν γνώσεών του, τὸν ὥθει εἰς πολλὰς μυστικὰς λατρείας ('Απολογ. 55). Οὕτως εἶχεν

ἐλαττώσῃ σημαντικῶς τὴν παρὰ τοῦ πατρὸς κληρονομηθεῖσαν περιουσίαν, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης δεκαετηρίδος ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην (Φλωρ. 17. Μεταμορφ. 11, 27). Προεξήρχε τότε ἐκεῖ μεταξὺ τῶν συγγραφέων ὁ συμπολίτης αὐτοῦ Μᾶρκος Κορνήλιος Φρόντων ὁ ἐκ Κίρτης τῆς Νομαδικῆς (ὑπάτος τῷ 143 μ. Χ.), διδάσκαλος δὲ τῶν αὐτοκρατορικῶν πριγκήπων Μάρκου Αὐρηλίου καὶ Λευκίου Οὐήρου, ἀπολαύων ἤδη τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τιμώμενος ὑπὸ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς. Ὁ Φρόντων ἦτο ὁ ἀρχηγέτης ἐκείνης τῆς σχολῆς τῶν ἐξ Ἀφρικῆς συγγραφέων, ἣτις προσεπάθει νὰ δώσῃ εἰς τὴν λατινικὴν καλλιτεχνικὴν γλῶσσαν νέαν χάριν διὰ τῆς παραδόξου ἀναμίξεως τῆς Ἀνατολικῆς ἀβρότητας πρὸς τὴν σεμνότητα καὶ τὴν αὐστηρότητα τὴν ἀρχαϊκὴν. Διὰ δὲ τῆς ἀξιεπαίνου ἄλλως τάσεως, ἣν εἶχε, τοῦ νὰ μεταχειρίζεται πάντοτε τὰς χαρακτηριστικὰς ἐκφράσεις, ἐπανάφερεν εἰς τὴν ζωὴν, σχολαστικῶς, ἀλλὰ καὶ ματαιοδόξως, τὸν ἀπὸ πολλοῦ χρόνου εἰς λήθην περιπεσόντα λεκτικὸν θησαυρὸν τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ εἶχον ἐκ νέου ἀνθήσῃ αἱ φιλολογικαὶ μελέται, αἵτινες ἐστρέφοντο κατὰ προτίμησιν περὶ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Ὁ Φρόντων καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐμελέτων ἐπιμελῶς πάντα τὰ παλαιότερα συγγράμματα καὶ ποιήματα, ἀπὸ τοῦ Κάτωνος καὶ τοῦ Γράκχου μέχρι τοῦ Σαλλουστιοῦ, καὶ ἀπὸ τοῦ Ναιβίου μέχρι τοῦ Λαβερίου καὶ τοῦ Λουκρητίου, πρὸς θησαύρισιν χαρακτηριστικῶν καὶ καταλλήλων λέξεων καὶ φράσεων, καὶ πρὸς φιλάρεσκον ἔπειτα χρησιμοποίησιν αὐτῶν. Σπουδαιότατον ἐθεώρουν οἱ περὶ τὸν Φρόντωνα τὸ νὰ προστίθῃται εἰς ἕκαστον ὄνομα τὸ κατάλληλον ἐπίθετον, εἰς ἕκαστον κῶλον προτάσεως τὸ προσῆκον ῥῆμα, τὸ νὰ διαιρεῖται μία ἔννοια διὰ συνωνύμων ἐκφράσεων εἰς τὰς ποικιλίας αὐτῆς. Πρὸς τούτοις μεγάλην ἀπέδιδον σημασίαν εἰς τὰς παιδιὰς τῆς λέξεως καὶ τοῦ ἤχου, εἰς ἃς ἠρέσκοντο οἱ Ἕλληνες σοφισταὶ ἀπὸ Γοργίου καὶ ἐφεξῆς. Ἐν ἐνθουσιῳδῇ ὑπερτιμῇ τοῦ πράγματος, θέτει ὁ Φρόντων τὴν ἀπὸ τῆς ῥῆ-

τορικῆς δόξαν καὶ γοητεῖαν ὑπεράνω πάσης στρατιωτικῆς ὑπεροχῆς, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πολεμικῶν θάφνων. Μία καλῶς συντεταγμένη ἐπιστολὴ ἐξασφαλίζει εἰς τὸν γράψαντα τὴν ἀθανασίαν, μᾶλλον ἢ ὁ θρίαμβος εἰς τὸν στρατηγόν. Πρέπει λοιπὸν οἱ μαθηταὶ τοῦ νὰ ἀσκῶνται ἀόκνως εἰς φιλοτέχνησιν παραβολῶν, εἰς σχηματισμὸν ποικίλων γνωμῶν, εἰς κομψὰς ἐκφράσεις, εἰς συγγραφὴν μελετῶν, εἰς τὴν παντοειδῆ διὰ τῆς ῥητορικῆς τέχνης διακόσμησιν τοῦ λόγου. Αὐτὸς δὲ συνέταπτεν ὡς παραδείγματα τοιαῦτα ἔργα διαφόρων ἀποχρώσεων, δικαιολόγησιν λόγου χάριν τῶν θερινῶν διακοπῶν, ἀγῶνα μεταξὺ τοῦ ἑωσφόρου καὶ τοῦ ἑσπέρου, μῦθον περὶ τοῦ πῶς ὁ Ζεὺς ἔπλασε τὸν θεὸν τοῦ ὕπνου, μίαν ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ἱστορίαν τοῦ Ἀρίονος καὶ τοῦ δελφίνος.

Μετὰ θαυμασίας δεξιότητος κατάρθωσεν ὁ νεαρὸς Ἀπουλῆϊος νὰ οἰκαιοποιηθῇ ἐν Ῥώμῃ τὸ ἐπιδεικτικὸν ἐκείνου ὕψος τοῦ συρμοῦ, ὥστε ἔδρασεν ἐπιτυχῶς ὡς δικηγόρος καὶ ἐκ τούτου ἐπανόρθωσε πάλιν τὰ οικονομικά του. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἐποχὴν εὗρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ καὶ τὸ μυθιστόρημά του. Ἐν τῷ προλόγῳ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἀναγνώστων ἐὰν ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ἤθελε φανῇ ἄλλοδαπός· λέγει ὅτι εἰς τὸν γνησίως ῥωμαϊκὸν τρόπον τοῦ ἐκφράζεσθαι μετὰ πολλοῦ κόπου ἠδυνήθη νὰ μορφώσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ὅτι οὐδεὶς διδάσκαλος τῷ εἶχε δείξῃ τὴν ὁδόν. Καὶ τὸ εἶδος τῆς συγγραφῆς, εἰς τὸ ὅποιον ἠθέλησε νὰ δοκιμασθῇ εἶναι νέον δι' αὐτόν. Θὰ τολμήσῃ διττῶς νὰ νεωτερίσῃ, καὶ ὡς πρὸς τὸ ὕψος καὶ ὡς πρὸς τὴν ὕλην. Εἰς τὸν ἀναγνώστην ὑπόσχεται πολλὴν τέρψιν, καὶ μέχρι τοῦδε ἐτήρησε τὸν λόγον του.

Ὑπῆρχε διεξοδικὸν ἑλληνικὸν μυθιστόρημα ἐπιγραφόμενον Μεταμορφώσεις, οὗτινος ὁ ἥρωες ἦτο Λούκιος ὁ Πατρεὺς. Ὁ Λούκιος ἐξιστόρει τὰ μαγικά γεγονότα, ὅσα συνέβησαν καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, τὰ ἐξιστόρει δὲ ἀπ' εὐθείας, ἀνάκως καὶ μὲ ὕψος παιδικῆς πίστεως, ὅπως εἶναι αἱ διηγήσεις

τῶν παραμυθίων. Τὰ δύο πρῶτα βιβλία τοῦ μυθιστορήματος ἐκείνου, τὰ ὅποια ἐπραγματεύοντο τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Λουκίου εἰς ὄνον καὶ τὴν ἐπὶ τέλους ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν προτέραν μορφήν, ἔχουσιν ἐλευθέρως διασκευασθῆ ὑπὸ τινος πνευματικῶς συγγενεύοντος πρὸς τὸν εἰρῶνα Λουκιανόν, εἰς τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου ἀρχαίῳθεν περιελήφθησαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Λοῦκιος ἡ ὄνος*, ἂν καὶ τοῦτο τὸ ἔργον εἶναι κατὰ τὸ ὕφος πολὺ διάφορον τῶν ἄλλων τοῦ Λουκιανοῦ. Ὁ πολλὰ ἀναγνοὺς Πατριάρχης Φώτιος κατὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα, ὅστις εἶχεν ἀκόμη πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ διεξοδικὸν πρωτότυπον, παρεδέχετο ἀνενδοιάστως τὸν *Λοῦκιον ἡ ὄνον* ὡς ἔργον τοῦ εὐφυοῦς σοφιστοῦ, ἐν ταῖς ἔργοις τοῦ ὁποίου καὶ καταλέγεται. Συγχρόνως δὲ πρὸς ἐκεῖνον παρέλαβε καὶ ὁ Ἀπουλῆιος ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς τὴν αὐτὴν ἱστορίαν καὶ ἔθηκεν αὐτὴν ὡς πυρῆνα τοῦ μυθιστορηματός του, ὅπερ εἰς ἑνδεκα βιβλία διαιρούμενον, ἐπιγράφεται ὡσαύτως *Μεταμορφώσεις*. Ἡ ὁμοιότης τῶν πλείστων λεπτομερειῶν τῆς ἱστορίας τοῦ ὄνου παρὰ τῷ δῆθεν Λουκιανῷ καὶ παρὰ τῷ Ἀπουληίῳ, εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε ἀναντιρρήτως κοινὸν σχέδιον εἶχον ἀμφότεροι πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅπου δὲ ὑπάρχουσιν τινες διαφοραὶ ἢ προσθήκαι, τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει, ἢ ὅτι ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος τῶν διηγηματογράφων διετήρησε καὶ τινα ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ ἐτέρου.

Ὁ Λούκιος τοῦ Ἀπουληίου φλέγεται ὑπὸ τοῦ πόθου τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὰ θαύματα τῆς Θεσσαλίας, τῆς κατ' ἐξοχὴν μαγικῆς χώρας, ὅποθεν κατήγοντο περιώνυμοι καὶ σοφοὶ πρόγονοι τῆς μητρὸς του. Κατὰ τι ταξείδιον φθάνει εἰς τὴν Ὑπάτην τῆς Θεσσαλίας. Ἡ σύζυγος τοῦ φιλοξενούντος αὐτὸν εἶναι μάγισσα, διὰ τινος δὲ ἀλοιφῆς ἡμπορεῖ νὰ μεταβληθῇ εἰς βύαν καὶ νὰ πετασθῇ. Ὁ Λούκιος ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν μιμηθῇ, πείθει λοιπὸν τὴν θεράπαιναν, πρὸς ἣν συνῆψεν ἐρωτικὴν σχέσιν, νὰ τὸν ἀλείψῃ καὶ αὐτόν. Δυστυχῶς ὁμως κάμνει λάθος ἢ θεράπαινα, λαμβάνει ἄλλην ἀλοιφήν ἀντὶ ἄλλης, καὶ ὁ Λούκιος μετὰ τρόμου βλέπει ἑαυτὸν μεταβαλλόμενον εἰς ὄνον. Ἡ δούλη ἐν τούτοις τὸν παρηγορεῖ λέγουσα ὅτι

εὐθύς ὡς ἤθελε φάγη ῥόδα, θὰ ἐπανεῖλθη πάλιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, καὶ δὴ ὑπόσχεται αὐτῷ ἀπολύτρωσιν κατὰ τὴν ἐπομένην πρωΐαν. Ἀλλὰ παρεμβάλλεται μακρὰ σειρὰ περιπετειῶν, καὶ παρακωλύεται ἡ ἐκπλήρωσις ταύτης τοῦ τῆς ἐλπίδος. Λησταὶ εἰσδύουσι τὴν νύκτα εἰς τὸν στάβλον, τὸν φορτώνουσι διὰ τῶν κλοπιμαίων λαφύρων καὶ τὸν ἀπάγουσιν εἰς τὰ ὄρη. Μετὰ πολλοὺς κινδύνους ἐπέπρωτο νὰ ἐπανακομίσῃ οἶκαδε μίαν περικαλλῆ νεάνιδα, ἣτις εἶχεν ἀπαχθῇ καὶ τὴν ὁποίαν ἀνέκτησεν ὁ μνηστήρ αὐτῆς. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς περιμενομένης ἀμοιβῆς, ἄρχεται διὰ τὸν ταλαίπωρον Λούκιον ἡ ὄνον ὁλόκληρος σειρὰ παθημάτων. Ἀναγκάζεται ἐλεεινὴν λαμβάνων τροφήν νὰ στρέφῃ ἐν τοῖς ἀγροῖς τὸν μύλον, κατὰ τὴν βροκὴν ἀπειλεῖται ὑπὸ ζηλοτύπων ἵππων, ὡς φορητὸν ζῶον ὑφίσταται πολλὰς κακώσεις ὑπὸ τινος ὠμοῦ ὀνηλάτου, κινδυνεύει μάλιστα καὶ αἰσχυρῶς νὰ ἀκρωτηριασθῇ. Ἐπὶ τέλους τὸν ἀγοράζει εἰς ἓκ τῶν ἐπαιτικῶν ἱερέων τῆς Κυβέλης, ἀναγκάζεται δὲ νὰ περιηγηθῇ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ νὰ γίνηται μάρτυς τοῦ κοινοῦ αὐτῶν βίου. Παρ' ὀλίγον ὑπέκυπτε εἰς τὴν σφακτικὴν μάχαιραν ἐνὸς μαγείρου, περιπίπτει δὲ καὶ εἰς ὑπόνοιαν παραφροσύνης. Ἐπειτα τὸν ἀγοράζει ἀρτοποιός, οὗτινος στρέφει πάλιν τὸν μύλον, ἐκείνου δὲ λαβόντος κακὸν τέλος, περιέρχεται εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς κηπουροῦ. Ἐκεῖθεν τὸν ἀπάγει στρατιώτης, ὅστις τὸν πωλεῖ εἰς δύο ἀδελφοὺς συνεταιρικῶς ἐργαζομένους, ὧν ὁ εἷς ἦτο ζαχαροπλάστης καὶ ὁ ἕτερος μάγειρος ξενοδοχείου. Εἰς τὴν ἀποθήκην αὐτῶν, καλῶς ἐφωδιασμένην, καταλιμπάνεται ἐν εὐμαρείᾳ. Ἐξερχόμενος ἐκεῖθεν καὶ ἀποδεικνύων δι' ἄλλων ἀκόμη δοκιμῶν, ὅτι δύναται νὰ τρώγῃ, νὰ πίνῃ καὶ νὰ ἐρᾷ ὡς ἄνθρωπος, ἀνυψοῦται σημαντικῶς εἰς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν. Ὁ κύριος τῶν δύο ἀδελφῶν, μέλλων νὰ δώσῃ ἀγῶνας ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ τῆς Κορίνθου, τὸν προορίζει εἰς μίαν ἀπαισίαν καὶ παρὰ φύσιν παράστασιν, ἀλλὰ κατορθώνει κατὰ τὴν ἐσχάτην ὥραν νὰ ἀποδράσῃ. Τρέχει μέχρι τῶν Κεγγρεῶν, ἔνθα ἐξαπλώνεται εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἀποκοιμίζεται. Καθ' ὕπνον βλέπει τὴν Αἰγυπτίαν θεὰν Ἴσιν, ἣτις τῷ

δίδει ὁδηγίας διὰ τὴν ἀπολύτρωσίν του. Ἀκολουθῶν δ' αὐτὰς τὴν ἐπιούσαν πρωίαν, ἐν ᾗ διέρχεται ἡ ἐορτάσιμος πομπὴ τῆς θεᾶς, πλησιάζει πρὸς τὸν ἱερέα καὶ τρώγει ἐκ τῆς χειρὸς του τὸν ἐκ ῥόδων στέφανον. Εὐθὺς προσλαμβάνει πάλιν τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης εἰσέρχεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θείας αὐτοῦ σωτήρας.

Τὸ πανυγηρικὸν τοῦτο τέλος εἶναι ἐπινόημα τοῦ Ἀπουληίου. Ὁ Ἕλλην διηγηματογράφος ἀφίνει ἀπλούστερον τὴν μεταμόρφωσιν νὰ διεξαχθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ. Εἰς ἀνθοπώλης διέρχεται πωλῶν ῥόδα· ῥίπτεται ἐπ' αὐτοῦ ὁ Λούκιος, καταβροχθίζει τὰ ῥόδα καὶ γίνεται πάλιν ἄνθρωπος. Εἰς τὸν ἄρχοντα δίδει πᾶσαν πληροφορίαν περὶ ἑαυτοῦ, ἀναγνωρίζεται ὑπ' ἐκείνου, καὶ διὰ τῆς πρώτης εὐκαιρίας ἀποπλέει οἶκαδε. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐλληνικῷ πρωτοτύπῳ ἐμφανίζεται οὕτως εἰπεῖν ἐν τῷ τέλει ὁ συγγραφεὺς καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς μὲν ὀνομάζεται Λούκιος καὶ εἶναι ἱστορικῶν καὶ ἄλλων συγγραφεύς, ὁ δὲ ἀδελφὸς του Γάιος ποιητῆς ἐλεγείων καὶ μάντις ἀγαθός. Παρὰ δὲ τῷ Ἀπουληίῳ ὁ Λούκιος, ἂν καὶ ὁμιλῶν ἐν πρώτῳ προσώπῳ, φαίνεται κατ' ἀρχὰς ὅτι εἶναι ἄλλος καὶ ὅχι αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς, μόνον δὲ ὡς πρὸς τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὰς κλίσεις τοῦ πνεύματος ἐλέγχει ὁμοιότητα ὁ ἱστορῶν πρὸς τὸν συγγραφέα, διότι ἀποκαλεῖται σχολαστικὸς (2, 10) καὶ λέγει ὅτι κατ' ἐπανάληψιν ὑπέστη ἱερατικὰς μυήσεις (3, 15). Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἀναμεταμόρφωσίν του εἰς ἄνθρωπον, μεταβάλλεται εἰς συμπολίτην τοῦ Ἀπουληίου ἐκ Μαδαύρων ὁ υἱὸς τοῦ Θησέως καὶ τῆς Σαλβίας, ὁ ἀπόγονος τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ φιλοσόφου Σέξτου, καὶ διηγεῖται πῶς ἦλθεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ πῶς ἐπλούτισεν ὡς δικηγόρος (11, 27 ἐξ). Ταυτίζεται λοιπὸν ὁ Λούκιος πρὸς τὸν Ἀπουληίου. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσα διηγεῖται ὁ Λούκιος περὶ τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν ἱερὰν ὑπηρεσίαν τῆς Ἰσιδος καὶ τῆς παραδοχῆς του εἰς τὸν σύλλογον τῶν παστοφόρων καὶ τῶν δεκουριῶνων (30), ἀναφέρονται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀπουληίου. Φαίνεται δὲ ὡς ἂν ᾔθελε

διὰ τῆς καταπληκτικῆς ταύτης συγχύσεως τῶν δύο προσώπων, νὰ συγκρίνῃ τὰς ἰδίας περιπετείας πρὸς τὰς τοῦ Λουκίου ἢ ὄνου.

Εἰς τὸ σπουδογέλοιον τοῦ μύθου ἔγκειται τὸ ὅτι ὑπὸ τὴν δορὰν τοῦ ὄνου διακρίνεται ἀδιακόπως ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Λούκιος μεταβιβαζόμενος ἀπὸ κυρίου εἰς κύριον καὶ μεταβαίνων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, πολλῶν ἀνθρώπων, ὅπως ὁ Ὀδυσσεύς, βλέπει ἄστυα καὶ νόον γινώσκει, εἶναι δὲ εὐγνώμων πρὸς τὸν ὄνον του, ὅπως λέγει, διότι ὑπὸ τοιοῦτο περικάλυμμα ἀποκτᾷ ἂν ὄχι νοημοσύνην, πολλὰς τοῦλάχιστον γνώσεις (9, 13). Τὰ μεγάλα ὦτα καθιστῶσιν αὐτὸν ἱκανὸν νὰ ἀκούῃ καὶ τὰ μακρὰν λεγόμενα (9, 15). Τραγικοκωμικαὶ εἶναι αἱ ἐπανελημμένα ἀποτυχίαι του, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν ψυχικὴν του διέγερσιν δι' ἀνθρωπίνης φωνῆς (3, 29. 7, 3. 8, 29). Ἐχει ὅμως πάντοτε ἐσωτερικὸν βίον· σκέπτεται καὶ φιλοσοφεῖ (10, 33. 7, 18 καὶ 41). Εἶναι πολὺ περιέργος, κατασκοπεύει, ζητεῖ νὰ μαθάνῃ ὅ,τι συμβαίνει καὶ λέγεται περὶ αὐτόν. Οἱ κύριοί του μεταχειρίζονται τὸ παράδοξον ζῶον σχεδὸν ὡς δοῦλον ἄνθρωπον.

Ἄλλ' ἡ κωμωδία τοῦ ὄνου καταλήγει εἰς μίαν σεμνὴν ἁρμονίαν θρησκευτικῆς ἀνυψώσεως καὶ κατανύξεως. Ὁλόκληρον τὸ τελευταῖον βιβλίον ἐγράφη εἰς τὸν ὑψηλὸν ἤχον ἐκκλησιαστικοῦ ὀργάνου. Ἡ πανσέληνος ἀνατέλλει ἐκ τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, ὁ Λούκιος ἀφυπνίζεται παρὰ τὴν παραλίαν καὶ ἀνεγείρεται πλήρης ἐλπίδος, καὶ θερμῶς προσεύχεται πρὸς τὴν ἔσοχον καὶ παντοδύναμον θεὰν (ἀδιάφορον ἂν καλεῖται Δημήτηρ ἢ Ἀφροδίτη ἢ Ἀρτεμις ἢ Περσεφόνη) ἵνα τὸν ἀπολυτρώσῃ. Τὸν καταλαμβάνει καὶ πάλιν ὁ ὕπνος, τότε δὲ ἐμφανίζεται πρὸς αὐτὸν ἡ Ἴσις, ἣν λεπτομερῶς ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν περιγράφει ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ λαμπρότητι. Ὑπὸ τῶν Φρυγῶν ὀνομάζεται Θεομήτωρ, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Ἀθηνᾶ, ὑπὸ τῶν Κυπρίων Ἀφροδίτη, ὑπὸ τῶν Κρητῶν Ἀρτεμις Δίκτυнна, ὑπὸ τῶν Σικελῶν Περσεφόνη, ὑπὸ τῶν Ἐλευσινίων Δημήτηρ, ἀλλαγῶς ὀνομάζεται Ἡρα, Ἐκάτη Ῥαμνουσία, οἱ Αἰθίοπες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι δοξάζουσιν αὐτὴν ὡς

βασίλισσαν Ἰσιν. Ἡ θεὰ τῷ ὑπόσχεται τὴν ποθητὴν ἀπολύτρωσιν, τὸν ὁδηγεῖ εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ πράξῃ, τὸν προσλαμβάνει εἰς τὸ μέλλον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς, καὶ προλέγει εἰς τὸν πιστὸν θεράποντα εὐδαίμονα βίον καὶ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετὰ θάνατον. Ὁ ἀνατέλλων ἥλιος προμηνύει ἐξαισίαν ἑαρινὴν ἡμέραν. Εἶναι ἡ ἑορτὴ τῆς Ἰσιδος (Ἡ μαρτίου)· ἡ μεγαλοπρεπὴς πομπὴ διέρχεται τὰς ὁδοὺς, προπορεύονται δὲ ὅπως κατὰ τὰς ἀπόκρεως ὄμιλοι μὲ παντὸς εἶδους χαρακτηριστικὰς καὶ ἀστείας μεταμφιέσεις. Ἐρχονται αἱ γυναῖκες, οἱ δαδοφόροι, οἱ χοροὶ τῶν μουσικῶν καὶ ψαλτῶν, οἱ μύσται, οἱ ἱερεῖς μετὰ τῶν ἁγίων συμβόλων, αἱ εἰκόνες τῶν θεῶν, καὶ τελευταῖος ὁ ἀρχιερεὺς μετὰ τοῦ σείστρου καὶ στεφάνου ἐκ ῥόδων. Ὁ ἀρχιερεὺς συγχαίρει τὸν ἐξανθρωπισθέντα ὄνον, ὅτι μετὰ πολλὰς συμφορὰς καὶ μοιραίας περιπετείας, κατήντησε ἄλιν εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀναπαύσεως, εἰς τὸν βωμὸν τῆς εὐσπλαγχνίας. Οὔτε ἡ καταγωγὴ καὶ τὸ ἄξιωμα, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ καίτευσις αὐτοῦ τὸν ὠφέλησαν. Ἐπὶ τῆς ὀλισθηρᾶς ὁδοῦ τῆς ἁώρου νεότητος πορευόμενος κατηνέχθη εἰς ταπεινὰς ὁρέξεις καὶ ἀπεκόμισεν ἀπαισίαν τὴν ἀμοιβὴν τῆς ὀλεθρίας περιεργείας του. Τοῦτο δὲ προφανῶς εἶναι μία ἐξομολόγησις τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ Ἀπουληίου, ὅστις μετὰ τὰς παρεκτροπὰς τῆς νεότητός του, ἐγκαταλείπει τὴν θύραθεν φιλομάθειαν καὶ ζητεῖ ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἰσιδος. Ἰνα δὲ ἐξασφαλισθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον κατὰ παντὸς τυχαίου πειρασμοῦ, τὸν παρακινεῖ ὁ ἱερεὺς νὰ ἀφιερωθῇ ἐντελῶς εἰς τὴν θεάν. Τότε μόνον θὰ γευθῇ τῶν καρπῶν τῆς σωτηρίας.

Μεγαλοπρεπῶς περιγράφει ἔπειτα (17) ὁ συγγραφεὺς τὴν πανηγυρικὴν ἀποστολὴν τοῦ πλοίου, εἰς ἣν παρίσταται ὁ Λούκιος ὡς νεαρὸς προσήλυτος. Ἐκτενῶς διηγεῖται τὰ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῷ ναῷ δοκιμασίας του καὶ περὶ τῶν μυήσεων, ἃς ἐμυήθη. Ἐρχεται εἰς τὴν Ῥώμην μετὰ τὴν πάροδον ἐνὸς ἔτους καλεῖται εἰς τὴν ἱερὰν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὀσίριδος καὶ Σεράπιδος, τέλος δὲ γίνεται ἡ τρίτη καὶ τελευταία μύησις. Ἡ θεία εὐλογία εὖνοεῖ τὴν ὁρᾶσιν του ἐν τῇ Ἀγορᾷ καὶ τὸν καθιστᾷ χαλῦδιον

πρὸς τὰς συκοφαντίας τῶν ἀντιπάλων. Γίνεται δεκτὸς εἰς τὸν σύλλογον τῶν Παστοφόρων καὶ κατατάσσεται εἰς τοὺς *decuriones quinquennales*.

Τὸ εὐτράπελον τοῦτο παραμύθιον καταλήγει λοιπὸν εἰς μίαν κατανυκτικὴν ἱστορίαν προσηλυτισμοῦ. Ἡ εἰς ὄνον μεταμόρφωσις εἶναι ἀπλῶς τὸ μεταβατικὸν σημεῖον, δι' οὗ γίνεται ἡ ἐσωτερικὴ ἀναγέννησις, ἡ δὲ ταπείνωσις ἐκείνη χρησιμεύει εἰς τὴν ἔπειτα ἀνύψωσιν καὶ τὸν πνευματικὸν φωτισμόν.

Ἡ παράδοξος ἔμως αὕτη ἱστορία μεταμορφώσεως καὶ προσηλυτισμοῦ, εἶναι διηγησμένη διὰ πολλῶν διηγημάτων κωμικῶν, τραγικῶν καὶ ῥωμαντικῶν, ὧν εἶναι ἄλλοτε μὲν ἥρως αὐτὸς ὁ Λούκιος, ἄλλοτε δὲ ἄλλοι ἄνθρωποι, οἵτινες καὶ τὰ ἱστοροῦσιν. Ἦντλησε δὲ τὰ διηγήματα ἡ τὰς ἱστορίας ταύτας ὁ Ἀπουληῖος ἐκ τοῦ πλουσίου ἐκείνου θησαυροῦ τῶν λαϊκῶν ἱστοριῶν, ὃν ἔχουσιν ἐκμεταλλευθῆ πολλοὶ μύθων ποιηταί, οἱ συντάκται τῶν λεγομένων *Μιλησιακῶν* καὶ οἱ μιμηταὶ αὐτῶν, οἱ σατιρικοὶ ὅπως ὁ Λουκίλιος, ὁ Ὀράτιος, τελευταῖος δὲ ὁ Πετρώνιος. Ὁ θησαυρὸς οὗτος διατηρεῖται ἐν πολλοῖς διηγήμασι καὶ ὑποθέσεσιν εἰς τὴν μνήμην καὶ ἄλλων λαῶν ὡς διεθνὲς οὕτως εἰπεῖν κτῆμα. Καὶ ὁ Βοκκάκιος λόγου χάριν συμπεριέλαβε τινὰ ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ *Δεκαήμερῳ*. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ (1, 5 - 19) γίνεται ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν μαγικὴν χώραν τῶν Θεσσαλῶν, τὴν σκηνὴν τῆς δράσεως τοῦ μυθιστορήματος. Ἐκεῖ ὁ εἰς ἀναζήτησιν θαυμάτων ὀργῶν Λούκιος, ἀκούει ἀπὸ τοῦ στόματος ἐνὸς συνοδοιπόρου μίαν ἀπαισίαν ἱστορίαν ληφθεῖσαν ἐκ τῆς ἀδρᾶς λαϊκῆς πίστεως, αἵτινες εἰς τὸν ἄπιστον ἐραστὴν τῆς μιᾶς ἐμπεγνύουσιν, ἐν ᾧ κοιμᾶται, τὸ ξίφος εἰς τὸν λαιμόν, ἐξάγουσιν ἔπειτα τὴν καρδίαν του καὶ φράττουσι τὴν πληγὴν διὰ σπόγγου, τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀπέρχεται κατὰ τὸ φαινόμενον ζῶν, ἀλλ' ἐν ᾧ κύπτει πρὸς τινα ποταμόν, ἵνα πίνη ὕδωρ, χάνει τὸν σπόγγον καὶ πίπτει νεκρὸς. Ἐν φαιδρᾷ συναναστροφῇ παρακινεῖται νέος τις νὰ διηγηθῇ (2, 21 - 31) πῶς ἔχασε τὴν μύτην καὶ τὰ ὦτα ἐξ αἰτίας νυκτερινῶν φασμάτων, ἐν ᾧ

ἡγρύπνει πλησίον ἐνὸς νεκροῦ. Ἀμίμητον εἶναι τὸ ἀστεῖον, τὸ ὁποῖον κάμνουσιν οἱ φαιδροὶ πολῖται τῆς Ὑπάτης κατὰ τὴν ἐορτὴν αὐτῶν τοῦ Γ' ἐλωτος εἰς τὸν ἀνύποπτον Λούκιον· ἡ δικαστικὴ διαδικασία ἔνεκα τριπλοῦ φόνου τραγίνων ἀσκήων, οὓς ὁ ἐν προκεχωρημένῃ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς ἐπιστρέφων οἶκαδε καὶ ἐν μέθῃ διατελῶν εἶχεν ἐκλάβῃ ὡς ἐπικινδύνους κλέπτας (2, 32 ἕως 3, 17). Τοιαῦτα συμβαίνουσιν εἰς τὸν εὐπίστον περιγηγῆτην ἐν τῇ ξένῃ χώρᾳ, ἕως οὗ ἤλθεν ἐπ' αὐτὸν ἡ καταστροφή τῆς μεταμορφώσεως (3, 24).

Ὅτι ἀπὸ τοῦδε συμβαίνει εἰς αὐτὸν ἢ παρ' ἄλλων ἀκούει, ἐλήφθη, πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου· τὰ μαγικὰ τῆς Θεσσαλίας ὑποχωροῦσιν. Ἐπιμελῶς προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς ἐκάστην περίστασιν, πῶς ἔμαθεν ἕκαστον πρᾶγμα· ὅτι δὲν ἀντελήφθη ἢ ἤκουσεν ὁ ἴδιος, εὐσυνειδήτως παραλείπει (10, 7). Κατὰ πρῶτον ἔχομεν ἱστορίας ληστῶν. Πίνοντες διηγοῦνται οἱ ἐπιστρέψαντες σύντροφοι τὸ τί συνέβη, ὅτε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἐκστρατείαν ἀπώλεσαν κατὰ σειρὰν τὸν ἀρχηγόν των καὶ δύο ἄνδρας (4, 9 ἐξ.). Ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων ἡ μᾶλλον πρωτότυπος εἶναι ἡ τελευταία, δηλαδὴ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ Θρασυλέοντος, ὅστις ῥαφθεὶς ἐντὸς δορᾶς ἄρκτου ἐπεχείρησε νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐνοίκους, ἵνα παράσχη εἰς τοὺς συντρόφους του ἐλεύθερον ἔδαφος πρὸς λήστευσιν, ἀλλὰ κατεδιώχθη ὅμως ὑπ' ἐκείνων μέχρι θανάτου.

Μικρὸν μυθιστόρημα αὐτοτελές, στενωῶς ὅμως περιειλημμένον εἰς τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν, ἀποτελεῖ ἡ τραγικὴ τύχη τῆς ὠραίας Χαρίτης καὶ τοῦ Τληπολέμου αὐτῆς. Ὀλίγον πρὸ τοῦ γάμου καὶ ἐν νυμφικῇ στολῇ, τὴν ἀρπάζουσι λησταὶ καὶ τὴν σύρουσιν εἰς τὸ σπήλαιον αὐτῶν. Ὁ νυμφίος ἀνακαλύπτει τὸ κρυπτήγετον καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐνὸς περιφήμου ληστοῦ πορεύεται πρὸς τὴν συμμορίαν, ἐλκύει τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῆς καὶ ἀνακηρύσσεται ἀρχηγός. Μεθύει ἔπειτα τοὺς κακούργους, ἐλευθερώνει τὴν μνηστὴν του, τὴν ἄγει οἶκαδε καὶ ἐορτάζει τὸν μετ' αὐτῆς

γάμον. Ἀλλὰ δόλιος ἀντίζηλος τὸν φονεύει εἰς τὸ κυνήγιον καὶ φορτικῶς ζητεῖ εἰς γάμον τὴν ἀπαρηγόρητον χήραν, εἰς ἣν ὁ δολοφονηθεὶς ἀποκαλύπτει ἐν ὀνείρῳ τὸ αἰσχρὸν κακούργημα τοῦ νέου μνηστῆρος, ὅστις καλεῖται Θράσυλλος. Ἡ χήρα τυφλώνει ἔπειτα τὸν Θράσυλλον διὰ δόλου καὶ αὐτὴ αὐτοκτονεῖ. Ὁ Θράσυλλος ἐγκλείεται μετὰ τῆς νεκρᾶς καὶ ἀποθνήσκει ἐξ ἀσιτίας.

Κατὰ τὰς διαφόρους πορείας τοῦ ὄντος βλέπει καὶ ὑφίσταται πολλὰ καὶ δεινὰ (8, 18 ἐξ. 22). Μοχθηρὸς γέρων προσελκύει δι' ἐνέδρας ἓνα ἐκ τῶν ποιμένων εἰς τι σπήλαιον, ὅπου τὸν καταβροχθίζει δράκων. Δούλη ἐκδικεῖται τὸν ἄπιστον σύζυγον, θέτουσα πῦρ εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ καὶ πνίγουσα ἑαυτὴν καὶ τὸ τέκνον της ἐντὸς φρέατος. Ὁ κύριος τιμωρεῖ τὸν δοῦλον κατὰ τὸν σκληρόν ἐκεῖνον τρόπον, ὅστις εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ τοῦ Βοκκακίου· τὸν ἀλείφουσι μέλι καὶ τὸν προσδένουσι γυμνὸν εἰς μίαν συκὴν, ἔνθα γίνεται βραδεῖα βρὰ τῶν μυρμηκῶν.

Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ τραχεῖα ζωὴ τοῦ ὄνου ἄγει αὐτὸν εἰς πόλεις καὶ κατοικίας πολιτῶν, ἄρχονται ἱστορίαι μοιχείας (9, 5). Ἡ ἄπιστος σύζυγος κρύπτει τὸν ἐραστὴν ἀπὸ τοῦ ἀπροόπτως ἐπιστρέψαντος ἀνδρός της ἐντὸς βυτίου, προφασίζεται ὅτι ὁ ξένος θέλει νὰ τὸ ἀγοράσῃ, καὶ ἐν ᾧ ὁ ἀγαθὸς σύζυγος εἰσέρχεται ἔπειτα καὶ αὐτὸς εἰς τὸ βυτίον ἵνα τὸ καθαρίσῃ, ἐκείνη παραδίδεται εἰς θρασυτάτην ἀναισχυντίαν. Εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ ἄρτοποιοῦ, ἥτις ἀπατᾷ τὸν ἄνδρα της, συνιστᾷ γραῖά τις μεσίτρια, νεανίαν ἐκτάκτως ἔξυπνον, διηγούμενη λαμπρὸν δεῖγμα τῆς δεξιότητός του, ὅτι δηλαδὴ ἄλλοτε τὰ μετὰ κρυφίαν ἐπίσκεψιν λησμονηθέντα σανδάλια, τὰ ὅποια ὁ ζηλότυπος σύζυγος ἤθελε νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸ δικαστήριον ὡς τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος τῆς γυναικὸς του, ἐζήτησεν ἀφελέστατα παρὰ τοῦ συνενόχου δούλου ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὡς δῆθεν κλαπέντα ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ λουτρῷ (9, 17). Προσκαλεῖ λοιπὸν τὸν ἐπιτήδειον νεανίαν ἢ σύζυγος τοῦ ἄρτοποιοῦ. Ἀλλὰ μόλις ἤρχιζεν ἡ ἀπόλαυσις, καταφθάνει ἀπροσδοκῆτως καὶ ἐνωρίτερον ὁ ἄρτοποιός, ὅστις ἀκριβῶς ἔφυγε στενοχωρηθεὶς ἀπὸ

τοῦ φίλου κναφέως παρ' ᾧ ἐδείπνει, διότι ὑπῆρξε μάρτυς μιᾶς ὁμοίας συζυγικῆς σκηνῆς. Ὁ ἐραστὴς τῆς κυρίας κναφέως, εἶχεν ἐν βίᾳ χωρῇ ἐντὸς κλωβοῦ, ἐξ ἐκείνων τοὺς ὁποίους μεταχειρίζονται οἱ κναφεῖς διὰ νὰ στεγνώνωσι τὰ ἱμάτια, ἐκεῖθεν ὅμως προδίδεται διὰ πταρνίσματος, τὸ ὁποῖον προεκάλει ἡ ὁσμὴ τοῦ θεοῦ. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ φίλος τῆς κυρίας τοῦ ἀρτοποιοῦ κεῖται ὑποκάτω μιᾶς σκάφης ὡς χελώνη. Τὴν ἀνακάλυψιν του διενεργεῖ ὁ ὄνος, ὅστις διερχόμενος πατεῖ τοὺς προεξέχοντας δακτύλους του, ὥστε ἀναγκάζεται νὰ κραυγάσῃ· σύρεται λοιπὸν πρὸς τὰ ἔξω καὶ λαμβάνει τὰ ἐπιχειρα τῆς κακίας του (9, 22 ἐξ.).

Τοιοιουτρόπως ὁμοιοειδῆ διηγήματα διαδέχονται ἄλληλα. Τὸ ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ἀνεγράψαμεν περατοῦται ἤδη διὰ μιᾶς ἀπαισίας μαγείας καὶ ἐνὸς φόνου, εἶναι δὲ οὕτως εἰπεῖν ὁ πρόδρομος τῶν ἐξῆς ἱστοριῶν, αἵτινες ἐν μέρει ἔχουσι τραγικὸν καὶ ἐν μέρει ἐγκληματικὸν χαρακτῆρα. Καὶ πρῶτον μὲν ἔρχεται (9, 33 ἐξ.) προαγγελθεῖσα ὑπὸ δεινῶν αἰωνῶν, ἡ αἵματηρὰ ἔνεκα συνόρων ἔρις πτωχοῦ πρὸς πλούσιον καὶ πλεονέκτην γείτονα, καθ' ἣν φονεύονται τρεῖς ἀνδρεῖοι ἀδελφοί, ὧν ὁ γηραιὸς πατήρ ἐξ ἀπελπισίας αὐτοκτονεῖ. Ὡς τραγωδία αὐτόχρημα εἶναι ἡ ὠραία διήγησις περὶ τῆς κακῆς μητρυῖας (10, 2 ἐξ.), ἥτις ὅπως ἡ Φαῖδρα ἠγάπησε τὸν ἀθῶον αὐτῆς πρόγονον, ἔπειτα δὲ θανασίμως τὸν ἐμίσησε. Θέλει νὰ τὸν φαρμακεύσῃ, ἀλλὰ κατὰ λάθος τὸ δηλητηρίον πίνει ὁ ἴδιος αὐτῆς υἱός. Πρὸς τὸν ἐπιστρέψαντα πατέρα διαβάλλεται ὁ πρεσβύτερος υἱὸς ὡς φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ. Ἀλλ' ἤδη ἀποκαλύπτεται ὑπὸ τοῦ παρασκευάσαντος ἱατροῦ ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὅτι τὸ ποτὸν δὲν ἦτο δηλητηρίον, ἀλλ' ἀπλὸν ὑπνωτικόν. Τῷ ὄντι ἀφυπνίζεται ὁ ὑποτιθέμενος νεκρός, διαλάμπει ἡ ἀλήθεια καὶ προσηκόντως τιμωροῦνται οἱ ἔνοχοι. Φρικώδης ἐγκληματικὴ ἱστορία, πολλαπλοῦς ἐκ ζηλοτυπίας καὶ πλεονεξίας δηλητηριασμός, ἀποτελεῖ τὸ τέλος τῶν ἱστοριῶν τούτων (10, 23 ἐξ.).

Τὸ τιμαλφέστατον ὅμως κειμήλιον μεταξὺ ὅλων τῶν ἱστο-

ριῶν, αἵτινες ἔχουσι ῥωμαντικῶς παρεντεθῆ εἰς τὸ μυθιστόρημα τοῦ ὄνου, εἶναι τὸ περιώνυμον παραμύθιον τοῦ Ἑρωτος καὶ τῆς Ψυχῆς, ἄνθος θελκτικόν, τὸ ὁποῖον ἐδλάστησεν εἰς τὸν κοινὸν κῆπον τῆς ἀρχηγόπου μυθικῆς ποιήσεως καὶ παικλιώτατα διευπλώθη ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐθνῶν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν Ἰαπετικὴν ὁμοφυλίαν. Εἷς βασιλεὺς καὶ μία βασίλισσα εἶχον τρεῖς θυγατέρας, ὧν ἡ νεωτάτη, ἡ Ψυχὴ, πλείοτερον πάσης περιγραφῆς ὡραία, διεγείρει τὴν ζηλοτυπίαν τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Ἑρως ἀντὶ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τῆς μητρός τὸ κέλευσμα καὶ νὰ συζεύξῃ τὴν Ψυχὴν πρὸς τὸν χείριστον τῶν θνητῶν, ἐρᾶται αὐτῆς ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ τὴν κόρην οὐδεὶς ζητεῖ εἰς γάμον. Περίφροντις διὰ τοῦτο ὁ πατήρ, ἐπερωτᾷ τὸ μαντεῖον τῆς Μιλήτου, καὶ λαμβάνει ἀποκρισιν, νὰ ἐκθέσῃ τὴν θυγατέρα ἐν νεκρικῇ περιβολῇ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐνὸς ὄρους, διότι δεινὸς τις πτερωτὸς θεὸς εἶχε προορισθῇ ὡς σύζυγός της. Γλυκὺς ζέφυρος τὴν καταβιβάζει ἐκεῖθεν εἰς μαγικὸν παλάτιον, ὅπου χεῖρες ἀόρατοι τὴν ὑπηρετοῦσι καὶ ὅπου νύκτωρ τὴν ἐπισκέπτεται ὁ ὡσαύτως ἀόρατος νυμφίος. Ἀλλ' ἡ κόρη παρὰ τὰς παρακελεύσεις τοῦ Ἑρωτος, ἔρχεται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἀδελφάς της, ὑποπτος δὲ γενομένη καὶ περίεργος ἕνεκα τῶν διαδόσεων τῶν φθονερῶν καταστρέφει αὐτὴ τὴν εὐτυχίαν της. Ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λύχνου κατασκοπεύει τὸν κοιμώμενον Ἑρωτα· σταγὼν ζέοντος ἐλαίου τὸν ἀφυπνίζει, ἐκεῖνος δὲ ἀφίπταται. Ἡ Ἀφροδίτη μετὰ σκληρὰν τιμωρίαν προσπαθεῖ νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὴν νύμφην της ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτὴν τὴν ἐκτέλεσιν πραγμάτων δυσεκτελέστων, ἀλλ' ἀόρατοι βοήθεια καὶ συμβουλευτικαὶ φωναὶ δὴγοῦσιν αὐτὴν ἀσφαλῶς εἰς τὸ τέρμα τῶν ἀγώνων της, καὶ ἐξ αὐτοῦ δὲ ἀκόμη τοῦ Ἄδου ἐπιστρέφει ἀβλαβής. Ἀλλ' ἡ μοιραία αὐτῆς φιλοπραγμοσύνη τὴν ὥθει νὰ ἀνοίξῃ τὸ κυτίον, τὸ ὁποῖον ἐνετάλη νὰ κομίσῃ πρὸς τὴν Περσεφόνην. Τότε τὴν καταλαμβάνει βαθὺς ὕπνος. Ὁ Ἑρως τὴν ἀφυπνίζει, τὴν ἄγει ἐνώπιον τοῦ Διός, ὅστις προστάσσει τὴν Ἀφροδίτην νὰ συνδέσῃ τὸ φιλούμενον ζεῦγος διὰ ὕμεναίου.

Τὰ ὀνόματα Ἑρώς καὶ Ψυχὴ, τὰ ὅποια ἐξέλεξεν ὁ Ἀπουλήιος δύνανται νὰ ἐμβάλωσι τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι σκοπὸς τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ ὑποδείξῃ τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς ταλαιπωρίας, ἃς ὑφίσταται ἐπὶ γῆς ἡ ψυχὴ, πρὶν ἢ εἰσέλθῃ εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ οὐρανοῦ ἔρωτος. Τὴν ιδέαν ὁμοίως ταύτην δὲν διετύπωσεν ἐναργῶς, διότι τὰ παραπτώματα τῆς ἀθώας κόρης περιορίζονται εἰς παιδικὴν περιέργειαν καὶ ἔλλειψιν συνέσεως, τὸ ὅτι δὲ τὸ τέκνον τοῦ Ἑρώτος καὶ τῆς Ψυχῆς ὠνομάσθη Ἡδονή, ἀποκλείει πᾶσαν ἔννοιαν βαθυτέρας σοφίας. Ὁ καλλιτέχνης τοῦ λόγου ἀφήρησεν ἐν μέρει ἀπὸ τοῦ ἀφελοῦς μύθου τὴν δημώδη αὐτοῦ χάριν, διακοσμήσας αὐτὸν διὰ τοῦ πομπώδους ὕφους ἐνὸς κανονικοῦ ἐπυλλίου καὶ παρεμβάλων εἰς αὐτὸν ἀφρημένους ιδέας ὡς πρόσωπα, κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν. Οὕτω λόγου χάριν παρὰ τὴν θύραν τῆς Ἀφροδίτης ὑπηρετεῖ ἡ Consuetudo (= ἡ συνήθεια τῆς ἐρωτικῆς σχέσεως. 6,8), ἡ ταλαίπωρος Ψυχὴ παραδίδεται ὑπὸ τῆς ὠργισμένης πενθερᾶς πρὸς σκληρὰν τιμωρίαν εἰς δύο θεραπαίνας, ὧν ἡ μία εἶναι ἡ Sollicitudo καὶ ἡ ἄλλη ἡ Tristities (= ἡ ἀδημονία καὶ ἡ κατῆφεια. 6,9). Τὰ ἐπινοήματα ταῦτα τοῦ συγγραφέως εἶναι λίαν μὲν εὐπόριστα, ἀλλὰ ἀνούσια. Ἐν τῷ βῆθει τῆς θαλάσσης τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν τῆς παντοδυνάμου θεᾶς, ὁ χορὸς τῶν Νηρηίδων, ὁ Πορτοῦνος ἢ Λιμενίτης, ἡ Σαλάκια (Τηθύς), ὁ Παλαίμων μὲ τοὺς ἐξευγμένους δελφίνας καὶ οἱ Τρίτωνες (4,31).

Ὅτι αἱ Μεταμορφώσεις τοῦ Ἀπουληίου ἐγράφησαν ἐν Ῥώμῃ καὶ προωρίζοντο εἰς ἀναγνώστας καὶ ἀκροατὰς Ῥωμαίους, μαρτυροῦσι μετὰξὺ ἄλλων καὶ τινὰ ἀστεῖα, τὰ ὅποια ἔχουσι καθαρῶς τοπικὸν χαρακτῆρα καὶ δι' ὧν ὁ συγγραφεὺς, κατὰ τὸν τρόπον τῆς Μενιππείας σατίρας, παρεκβαίνει ἐπίτηδες ἐκ τοῦ προδιαγεγραμμένου σχεδίου του. Οὕτω παραδείγματος χάριν ἐν τῇ προκηρύξει τῆς συλλήψεως, ἣν ἐκδίδει ἡ Ἀφροδίτη πρὸς καταδιδῶξιν τῆς Ψυχῆς, καλεῖται πᾶς ἀγαθὸς πολίτης, ὅστις ἤθελεν εὖρῃ τὴν ἀποδράσασαν δούλην νὰ παραδώσῃ αὐτὴν εἰς τὸν ναὸν τῆς Μουρκίας (ἥτοι τῆς Μυρτίας Ἀφροδίτης), ὅστις ἔκειτο κατὰ τὴν

κλιτὺν τοῦ Ἀθεντίνου λόφου πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κίρκου (6,8). Ὁ Ζεὺς ἐπιπλήττει τὸν Ἔρωτα εὐτραπέλως (6,22), ὅτι πολλάκις καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐπλήξε διὰ τῶν βελῶν του καὶ τὸν ἤγαγεν εἰς πράξεις ἀντιστρατευομένας πρὸς τὸν Ἰοῦλιον νόμον καὶ τὴν δημοσίαν ἠθικὴν, ὁμιλῶν δὲ πρὸς αὐτὸν λέγει κύριε υἱέ μου (domine fili). Διὰ τοῦ Ἑρμοῦ ὁ Ζεὺς συγκαλεῖ ἐκκλησίαν τῶν θεῶν καὶ ἀπειλεῖ τοὺς μὴ προσελευσόμενους, ὅτι θὰ πληρώσωσι τὸ αὐτὸ χρηματικὸν πρόστιμον ὅπερ ἐπεβάλλετο καὶ εἰς τοὺς συγκλητικοὺς τοὺς μὴ προσερχομένους εἰς τὰς συνεδρίας τῆς συγκλήτου (6,23). Ἡ Ἀφροδίτη δηλοῖ ὅτι ὁ γάμος τοῦ υἱοῦ της εἶναι ἄκυρος, διότι ἐτελέσθη ἄνευ μαρτύρων καὶ ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ πατρός, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ὑπόσχεται ὅτι θὰ νομιμοποιήσῃ αὐτὸς τὸν γάμον καὶ θὰ τὸν καταστήσῃ σύμφωνον πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἀστικοῦ δικαίου (6,9 καὶ 23). Ἡ Ψυχὴ περιέρχεται εἰς τὴν χεῖρα (manus) ἥτοι εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Ἑρωτος (6,24). Καὶ ἡ Ἥρα ἐπικαλεῖται τὸν νόμον τὸν ἀπαγορεύοντα νὰ δέχηται τις φυγάδας δούλους παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου των (6,4).

Κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν λεπτομερειῶν, εἴτε φανταστικῶν εἴτε μιμικῶν (εἰδυλλιακῶν ἢ σατιρικῶν), ὁ Ἀπουλήιος ὑπὲρ τὸ δέον ὑπερέβη τὸ μέτρον, ὥς ἂν εἶχε μετενεχθῇ μία συγκινητικὴ μὲν ἀλλ' ἀπλῇ λαϊκῇ μελωδίᾳ, προωρισμένη διὰ μίαν μόνον φωνήν, εἰς θορυβώδη ὀρχήστραν καὶ τεχνικῶς ποικιλωτάτην ἐνοργάνωσιν. Οὐδεμίαν δὲ παραλείπει εὐκαιρίαν πρὸς ἡδύπαθῃ ζωγράφῃσιν ὁσάκις πρόκειται τόπους ἢ πράγματα νὰ εἰκονίσῃ, ὅπως λόγου χάριν τὸ χρυσοῦν τοῦ Ἑρωτος μέγαρον, τὴν χρυστὴν ἄμαξαν τῆς Ἀφροδίτης τὴν συρομένην ὑπὸ περιστέρων, ἢ τὴν εἰς Ἀδου κατάβα-σιν τῆς Ψυχῆς.

Αἱ περιγραφαὶ ἔργων τέχνης, δὲν ἦσαν μόνον ἰδίαί τῆς ἐπεισοδιακῆς συσκευῆς τοῦ ἔπους, καθὼς εἶδομεν, ἀλλὰ καὶ οἱ ῥήτορες καὶ οἱ σοφισταὶ ἠρέσκοντο εἰς τοιαύτας ἐκφράσεις, ὅπως ὀνομάζονται, καὶ ἐθεώρουν αὐτὰς ἀπαραιτήτους εἰς στολισμὸν τῶν

ἔργων των. Οὕτω λοιπὸν θαυμάζει καὶ ὁ Λούκιος ἐν τῷ οἴκῳ πλουσίας γραίας ἐν μαρμάρινον ἀνάγλυρον Ἀλεξανδρινῆς τέχνης, τὸ ὁποῖον παριστάνει τὴν Ἀρτεμιν μετὰ τῶν θηρευτικῶν, καθ' ἣν ὥραν ὁ Ἀκταίων κατασκοπεύει αὐτὴν μέλλουσαν νὰ λουσθῇ εἰς τὰ νάματα τῆς πηγῆς τοῦ σπηλαίου (2, 4). Παριστάνεται ὡσαύτως ἐν τῷ θεάτρῳ διὰ παντομίμου ὀρχήσεως ἡ κρίσις τοῦ Πάριδος (10, 29), ὁ δὲ δεκάσμῃς τοῦ ἐλαφροῦ τούτου κριτοῦ διεγείρει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἀγαθοῦ ὄνου, ὅστις ἀνακουφίζει τὴν συνείδησίν του διὰ σφοδρᾶς κατηγορίας κατὰ τῶν ἀδίκων ἀποφάσεων τῶν δικαστῶν (10, 33). Ἐκφωνοῦνται δὲ καὶ πολλοὶ λόγοι, τὸ δὲ μαντεῖον φυσικῶς χρησιμοδοτεῖ εἰς δίστιχα. Παρεμβάλλεται δὲ καὶ μία ἐντελῶς περιττὴ διατριβὴ περὶ τῆς σημασίας, ἣν ἔχει ἡ κόμη ὡς πρὸς τὸν στολισμὸν τῶν γυναικῶν, γνήσιον σοφιστικὸν λογοτέχνημα (2, 8 ἐξ.).

Κεκοσμημένος λοιπὸν οὕτω διὰ ποικίλων καὶ λαμπρῶν στολισμάτων, προχωρεῖ ὁ μῦθος, τὸ ἀρχῆθεν ἀφελὲς τέκνον τῆς λαϊκῆς παραδόσεως, ἐν Ἀνατολικῇ μεγαλοπρεπείᾳ. Ἀπηλλαγμένος δὲ τῶν στενοχωριῶν καὶ τῶν δεσμῶν τῆς στιχουργίας, ῥέει ἐλεύθερος ὁ λόγος, ὥσπερ ποταμὸς ἐν κοίτῃ εὐρείᾳ μετὰ τῶν δύο ἀνθοστολίστων ὀχθῶν. Τὸ ὕφος καθ' ὅλου τοῦ μυθιστορήματος ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ξενίζουσαν εἰς τὸν ἀναγνώστην· εἶναι περίεργον κρᾶμα χυδαιότητος καὶ περισσοτεχνίας ῥητορικῆς καὶ ποιητικῆς. Τοιοῦτον περίπου τρόπον συνθέσεως ἐνδεχόμενον εἶναι ὅτι ἐφήρμοσεν ὁ Σισέννας (τόμ. Α' σ. 455) εἰς τοὺς Μιλησιακοὺς λόγους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κυριώτατον τοῦ ὕφους τούτου στοιχεῖον εἶναι ἡ κεκορεσμένη οὕτως εἰπεῖν καὶ πλούσια τῶν πραγμάτων περιγραφὴ, κατὰ πολὺ συνετέλει εἰς φιλοτέχνησιν αὐτοῦ ἡ ὑπερεκχειλίζουσα πληθώρα ἐκφραστικῶν καὶ ζωηρῶν λέξεων, ἃς διέθετεν ἀκόμη ἡ γλῶσσα κατὰ τὸν ἕκτον καὶ ἑβδομον αἰῶνα. Πᾶν ὄνομα ἔχει καὶ τὸ γραφικόν του ἐπίθετον, αἱ δὲ περιγραφαὶ ἐπεκτείνονται εἰς μῆκος, ὅμοιαι πρὸς συμμετρικῶς κατατεταγμένας ἀνθοδέσμας. Τὴν εὐτράπελον ἐνάργειαν τοῦ λόγου ἐπαυξάνει ἀκόμη ἡ χρῆσις τῶν

ὑποκοριστικῶν. Παντοειδεῖς βοστρυχισμοὶ διαδέχονται ἀλλήλους. Ἡ ἔκθεσις τῶν πραγμάτων φορτίζεται μέχρι κόρου δι' εἰκόνων καὶ παραστάσεων. Ἡ ἀκόλαστος πλησμονὴ καὶ ἡ βαρβαρική παιδιὰ τῶν χρωμάτων, ἀποβαίνει αὐτόχρημα τυφλωτικὴ καὶ ναρκωτικὴ. Νομίζεις ὅτι ἐπίτηδες ὁ συγγραφεὺς ἀποφεύγει τοὺς ὀρθοὺς τύπους καὶ τὰς δοκίμους συντάξεις ἀκολουθῶν τὰς ἐλευθερωτέρας συνηθείας τοῦ κοινοῦ, τὸν τρόπον δηλαδή, καθ' ὃν ἔγραφον οἱ ἀρχαιότεροι συγγραφεῖς τῆς ἐλευθέρας πολιτείας.

Ἡ ἐπιγραφή Μεταμορφώσεις ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἐν μέρει μόνον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην καὶ πρὸς ὅσα ὑπόσχεται ἡ εἰσαγωγή, διότι τὸ μυθιστόρημα περιορίζεται εἰς μίαν μόνον μεταμόρφωσιν τὴν τοῦ Λουκίου εἰς ὄνον. Ταύτης δὲ προηγεῖται ὡς ἀναγκαία προϋπὸθεσις ἡ μαγικὴ πρᾶξις, δι' ἧς ἡ Παμφίλη χάριν ἐρωτικῆς ἐκδρομῆς προσλαμβάνει τὴν μορφήν πτηνοῦ (3, 21 ἐξ.). Ἄλλαι μεταμορφώσεις δὲν ἀναφέρονται. Ἰσως εἶχε σκοπὸν ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλας νὰ πραγματευθῇ ἐν σειρᾷ ὁμοίων βιβλίων, ἀλλ' ἐξ ἀπροόπτων περιστάσεων παρεκωλύθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου του. Δὲν εἶναι δὲ τοῦτο τὸ μόνον διηγηματικὸν ἔργον τοῦ Ἀπουληίου. Ἐκ σωζομένων ἀποσπασμάτων γινώσκομεν ὅτι καὶ δεύτερον μυθιστόρημα ἔγραψε, περιλαμβάνον πλείονα τῶν δύο βιβλίων, καὶ ἐπιγραφόμενον Ἑρμαγόρας.

Κατὰ τὸ 155 περίπου ἐπέστρεψεν ὁ Ἀπουλήιος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἔνθα ἐπεδείκνυε μετ' ἐκτάκτου ἐπιτυχίας εἰς διαφόρους πόλεις τὴν σοφιστικὴν του δεινότητα. Αἱ γυναῖκες μάλιστα λίαν εὐαρέστως προσεδέχοντο τὸν ὥραϊον, κομψὸν καὶ νέον σοφιστὴν (Ἀπολογ. 4. 7 14). Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 156 πορευόμενος εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἤλθε καὶ εἰς τὴν Οἶαν (Τρίπολιν), ἔνθα κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς διατριβῆς του, ὠμίλησε δημοσίᾳ περὶ τῆς μεγαλειότητος τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἡ δὲ διάλεξις

του ἐκείνη εἶχε κάμη μεγάλην ἐντύπωσιν (Ἀπολογ. 55). Ἀντίγραφα αὐτῆς εὐρίσκοντο εἰς τὰς χεῖρας πάντων. Ἐλάτρευον οἱ ἄνθρωποι τὸν βαθὺν γνώστην τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας, ὅστις ἦτο μεμυημένος πολλὰς μυστικὰς λατρείας. Ἀναφέρει, ὅτι βραδύτερον ἐν Καρχηδόνι ἔψαλεν ἑλληνικὸν καὶ λατινικὸν ὕμνον εἰς τὸν Ἀσκληπιόν, φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ ὕμνος οὗτος εἶναι αὐτὸ τὸ ῥητορικὸν ἐγκώμιον, περὶ οὗ εἴπομεν. Ἐνταῦθα συνέταξε καὶ διγλωσσὸν διάλογον μεταξὺ δύο κατοίκων τῆς Καρχηδόνας, Ἰουλίου Περσίου καὶ Σαβιδίου Σεύηρου. Ἡ διατύπωσις ἡκολούθει τὸ σχέδιον τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνος.

Ἐκ τῶν κόπων τοῦ ταξιδίου ἐνόσησεν ὁ περιηγητὴς καὶ παρέμεινε κατὰ πρῶτον ἐν Οἴᾳ. Αἱ ἐπίμονοι παραστάσεις τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν συμμαθητοῦ του Ποντιανοῦ, τὸν ἔπεισαν νὰ ἀναβάλλῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν περαιτέρω περιήγησιν μέχρι τοῦ ἐπομένου χειμῶνος καὶ νὰ μισθώσῃ ἐν τῷ οἴκῳ τῆς πλουσίας χήρας Πουδεντίλλης, μητρὸς τοῦ φίλου του, ὑγιεινότερον οἶκημα (Ἀπολογ. 72). Μετὰ τὴν ἀνάρρωσίν του ἔκαμεν ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς πόλεως μίαν διάλεξιν, ἣτις τόσον ἐξήγειρε τὸν ἐνθουσιασμὸν τοῦ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, ὥστε παρεκλήθη νὰ παραμείνῃ διὰ παντὸς ἐν Οἴᾳ. Τοῦτο δὲ ἐπῆνεγκε μετὰ ἐν ἔτος τὴν σύζευξιν τοῦ εἰκοσαοκταετοῦς φιλοσόφου μετὰ τῆς Αὐρηλίας Πουδεντίλλης, ἣτις ἦτο κατὰ δέκα περίπου ἔτη πρεσβυτέρα αὐτοῦ (73). Πρὸ τοῦ γάμου τῶν εἶχε νυμφευθῇ ἤδη ὁ Ποντιανός. Ἀλλ' ὁ πενθερὸς αὐτοῦ, ὅστις πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς κατεστραμμένης περιουσίας του εἶχεν ἀναθέσῃ πᾶσαν τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸν πλοῦτον τῆς Πουδεντίλλης, τόσον ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ νεαροῦ γαμβροῦ του, ὥστε οὗτος ἐν ᾧ πρότερον ἐνθέρμως ὑπεστήριζε τὸν γάμον τοῦ Ἀπουλήϊου μετὰ τῆς μητρὸς του, ἤδη ἤρχισε νὰ εἶναι ἐναντίος καὶ νὰ διαδίδῃ μάλιστα αἰσχροὺς συκοφαντίας κατὰ τοῦ μητρυιοῦ του (74 ἐξ). Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἀνεγνώρισε τὸ σφάλμα του καὶ συνδιηλλάγη πρὸς τὸν Ἀπουλήϊον, ὅστις προσηνέχθη μεγαλοφρόνως πρὸς αὐτὸν (93 ἐξ). Ἀλλ' ὁ ἀπροσδόκητος ὅμως θάνατος τοῦ Ποντιανοῦ, ἐπι-

συμβὰς ἐν Καρχηδόνι ἢ κατὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον (96), ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ φιλοσόφου νὰ καταδιώκωσι καὶ πάλιν αὐτόν. Διέκοπτον τὰς πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἀγορεύσεις του δι' ὑβριστικῶν φωνῶν, καὶ τὸν ὠνόμαζον μάγον καὶ δολοφόνον τοῦ προγόνου του. Ὁ Ἀπουλήϊος ὅμως ἐζήτηε τὴν ὑποβολὴν κανονικῆς μηνύσεως καὶ ἐκεῖνοι τότε ἀπέσυρον τὴν ἐπὶ φόνῳ κατηγορίαν. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς τῆς Πουδεντίλλης, ὁ γηραιὸς Σικίνιος Αἰμιλιανός, ἀμόρφωτος γεωπόνος, ἔπεισε τὸν δεύτερον αὐτῆς υἱὸν Πούδεντα, ἄωρον ἀκόμη παῖδα, νὰ ἐπιδώσῃ μὴνυσιν κατὰ τοῦ Ἀπουλήϊου ἐπὶ μαγείᾳ, ἣν ἐκεῖνος ὑπεστήριξε, λέγων ὅτι εἶχε μαγεύσῃ διὰ γοητειῶν καὶ φαρμάκων τὴν Πουδεντίλλην (38). Οὕτω δὲ τρία ἔτη μετὰ τὴν ἐν Οἶᾳ ἐγκατάστασιν τοῦ περιφήμου ξένου, τὰ πράγματα ἔφθασαν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἔμελλε δὲ νὰ δικάσῃ ἐν τῷ γειτονικῷ δικαστηρίῳ τῆς Σαδράτας ὁ ἀνθύπατος Ἀφρικῆς Κλαύδιος Μάξιμος, ὅστις διέτριβεν ἐκεῖ ἐπὶ τινα χρόνον ἀκριβῶς χάριν τῆς διεξαγωγῆς δικαστικῶν ὑποθέσεων (59).

Ἡ σφῆζομένη Ἀπολογία τοῦ κατηγορουμένου εἶναι ἐπιμελῶς συντεταγμένον λογοτέχνημα, ἀποδεικνύει δὲ ὅτι ὁ ἐπιδέξιος γλωσσικὸς καλλιτέχνης ἦτο δεινὸς περὶ τὴν σύνταξιν τοιούτων λόγων. Ἀκούομεν εὐγενῆ καὶ λόγιον ἄνδρα, ὅστις ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ εὐφραδεῖα καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ αἰσθήματι τῆς διανοητικῆς του ὑπεροχῆς, ἀναιρεῖ οἷονεὶ παίζων καὶ μετ' εὐτραπείας τὰς μωρὰς προλήψεις ἀνθρώπων μωρῶν, περιωρισμένου πνεύματος καὶ περιωρισμένης μορφώσεως, ἐναντίον ἑαυτοῦ καὶ τῶν ζωολογικῶν αὐτοῦ σπουδασμάτων. Παρέχει δὲ καὶ τινὰς ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ εἰδήσεις περὶ τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ παιδιῶν. Οὕτω Καλπουρνιανός τις εἶχεν ἐπιδώσῃ εἰς τὸ δικαστήριον ὡς ἐπιδαρυντικὸν ἔγγραφον μικρὸν σημείωμα τοῦ Ἀπουλήϊου εἰς ἰαμβικὰ τρίμετρα, ὅπερ συνώδευε τὴν ἀποστολὴν τοῦ παρ' αὐτοῦ ζητηθέντος ὁδοντοτρίμματος (6). Ὁ συγγραφεὺς μειδιῶν ἀναγινώσκει μεγαλοφῶνως τὸ ἄλῳον καὶ ἀσήμαντον κατασκευάσμα, ὅπερ ὁ κατήγορος εἶχε χαρακτηρίσῃ ὡς αἰσχρὸν. Τὸ στιχοῦργημα περιείχετο εἰς τὴν

συλλογὴν, ἥτις ἐπεγράφετο Βιβλίον ποιητικῶν παιγνίων (Liber ludicrorum), ἐξ ἧς γινώσκομεν ἐν ἀκόμῃ τροχαϊκὸν τετράμετρον.

Εἰς πάντα τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου εἶχε δοκιμάσῃ ἑαυτὸν ὁ εὐκαμπτος τοῦ λόγου τεχνίτης καὶ ἐγκυκλοπαιδικῶς πεπαιδευμένος ἀνὴρ. Τοῦλάχιστον μετ' ἐπαίνων ἀναφέρεται ὡς συντάξας ἐπικά καὶ λυρικά ποιήματα, κωμωδίας καὶ τραγωδίας, σατίρας (κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κυνικοῦ Κράτητος), αἰνίγματα, διηγήματα (ὅπως εἶναι αἱ Μεταμορφώσεις), λόγους, διατριβὰς κτλ. (Φλωρ. 20). Ἐκ τίνος νῦν ἀπολεσθέντος χειρογράφου ἐγένοντο γνωστὰ καὶ εἰκοσιτέσσαρα ἱαμβικά αὐτοῦ τρίμετρα ἀσέμνου περιεχομένου, μετάφρασμα δῆθεν ἐκ τοῦ Μενάνδρου. Ἐν ἐξαμέτροις δὲ στίχοις φαίνεται ὅτι συνέταξε παροιμίας, ὧν μνημονεύεται καὶ δεύτερον βιβλίον.

Καὶ δύο ἐπιγράμματα αὐτοῦ φέρονται ἐρωτικά, δι' ἃ ἐψέχθη ὁ Πλατωνικὸς φιλόσοφος, καὶ ἀπολογεῖται λέγων ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Πλάτων ἔγραψε παρόμοια (9). Τὸ ἐν εἶναι ἐρωτικὴ ἐκδήλωσις πρὸς δύο εὐεidéεις δούλους, τὸ ἕτερον ἐστάλῃ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν. Ἀμφότερα εἶναι γεγραμμένα εἰς τὸ γλυκερὸν ἐκεῖνο ὕφος τῶν τοιούτων ἐλαφρῶν ἔργων. Μέχρις ὑπερβολῆς φθάνει ἡ παιγνιώδης εὐτραπελία.

Ὁ Ἀπουλήιος ἠθώωθη τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ κατηγορίας, ἀλλὰ κατέλιπε τὴν Οἴαν καὶ μετώκησεν εἰς τὴν προσφιλεῖ Καρχηδόνα, ἔνθα εὗρεν ὁ φιλόσοφος καὶ θεολογικὸς ῥήτωρ εὐλαβῇ καὶ εὐδιάθετον ὑπὲρ αὐτοῦ κοινότητα. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐκάθητο ἐν τῷ θεάτρῳ ἢ ἀνωτέρα κοινωνία καὶ αὐτὸς ὁ ἀνθύπατος Σχηπίων Ὀρφίτος (163-164). Ἐχομεν ἀκόμῃ ἀπόσπασματὰ τινα ἐπιδεικτικῶν εἰσαγωγῶν εἰς τὰς τοιαύτας τοῦ Ἀπουλήιου δημοσίᾳ γινομένης διαλέξεις, ἐπιμελῶς συντεταγμένα κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Ἀσιανοῦ ζήλου. Τὰ ὅρια μεταξὺ ποιητικοῦ καὶ πεζοῦ λόγου ἔχουσιν ἐντελῶς ἀποσβεσθῇ, παντοῦ ὑπάρχουσι παρηχήσεις καὶ ὁμοιοτέλευτα, τὰ δὲ κανονικῶς ἐζυγισμένα παράλληλα κῶλα

προσδίδουσιν εἰς τὸν λόγον μαλθακὸν τόνον καὶ προσπεποιημένον ῥυθμόν. Καὶ τὸ περιεχόμενον τούτων τῶν Ἀνθῶν (Florida) εἶναι ἐν μέρει ποιητικῆς φύσεως· πομπώδεις περιγραφαὶ ὡς λ. χ. περὶ τῆς πτήσεως τοῦ ἀετοῦ (2), εἰκόνες ἐκ τῆς μυθολογίας καὶ τῆς γραμματείας, ὅπως λ. χ. ὁ ἀγὼν μεταξὺ Ἀπόλλωνος καὶ Μαρσύου (3), ἡ πατρὶς καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Πυθαγόρου (13), ἡ τελευταία διδασκαλία τοῦ Φιλήμονος καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ (16), ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Θαλῆς (18), παραβολὴ Ἀπουλήϊου πρὸς Ἰππίαν (9). Αἱ εἰκόνες αὗται φιλοτεχνηθεῖσαι πρὸς πρόχειρον χρῆσιν, δύνανται νὰ παραβληθῶσι κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὴν ἐκτέλεσιν πρὸς τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα παραδείγματα τοῦ Φρόντωνος.

Οἱ Καρχηδόνιοι πολυτρόπως ἐτίμησαν τὸν Ἀπουλήϊον. Ἐχειροτόνησαν δὲ αὐτὸν καὶ ἱερέα τῆς ἐπαρχίας, ἥτοι πρόεδρον τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας. Ὡς τοιοῦτος δὲ εἶχε τὴν πρώτην ἐν τῇ πόλει θέσιν. Τῇ προτάσει δὲ τοῦ ὑπατικοῦ Αἰμιλιανοῦ Στράβωνος (ὅστις ἔμελλε νὰ ἀνθυπατεύσῃ τῆς Ἀφρικῆς κατὰ τὸ ἔτος 170-171;) τῷ ἀνίδρυσαν καὶ ἀνδριάντα (Φλωρ. 16). Ἀγνοοῦμεν τὴν περαιτέρω τύχην τοῦ σπουδαίου τούτου ἀνδρός, ἀγνοοῦμεν δὲ καὶ πότε ἀπέθανε.

ΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ

Δὲν περιλαμβάνει τὸ σχέδιον τοῦ παρόντος συγγράμματος τὴν ἐξάντλησιν ὁλοκλήρου τῆς ἐμμέτρου τῶν Ῥωμαίων παραγωγῆς μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων στιχουργῶν. Ἡ τοιαύτη πραγματεία εἶναι ἔργον ἀλλότριον τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ. Ἐδῶ λοιπὸν ἐν εἵδει παραρτήματος θὰ προσθέσωμεν μόνον ὀλίγους ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ποιητῶν, ἐκείνους δηλαδή οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀρχαίας ποιήσεως διὰ συμβολῶν ἰδιορρύθμων καὶ δι' ἔργων διαρκεστέρων.

ΑΥΣΟΝΙΟΣ

Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἡ Γαλατία ἐδείχθη ἢ μᾶλλον ἐπιδεκτικὴ εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ σπέρματος τοῦ Ῥωμαίου πολιτισμοῦ· ἐνταῦθα πρῶτον ἐγονιμοποιήθη τὸ σπέρμα τοῦτο, ἐνταῦθα ἐθεραπεύθη εἰς ἀξιολόγους σχολάς, ἐντεῦθεν ἡ εὐλογία τῆς κλασσικῆς μορφώσεως μετεδόθη εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς λεγομένους χρόνους καὶ ἐξησφαλίσθη οὕτως εἰς τὸ γερμανικὸν ἔθνος. Κατὰ τὸν τέταρτον ἀκόμη αἰῶνα μ. Χ. ἤκμαζεν ἐν Βορδιγάλοις (Βορδῶ) σχολὴ γραμματικῆς καὶ ῥητορικῆς, εἰς ἣν ἐδίδασκεν ὁ Δέκιμος Μάγνος Αὐσόνιος (γεν. περ. 310) ἐπὶ τριάκοντα ἔτη, ἕως οὗ (περὶ τὰ 364) ὁ αὐτοκράτωρ Βαλεντινιανὸς διώρισεν αὐτὸν διδάσκαλον τοῦ νεαροῦ Γρατιανοῦ εἰς τὴν ἐν Τρηουήροις (Trèves, Trier) αὐλὴν του.

Κατὰ τὰ ἔτη 368 καὶ 369 συνώδευσεν ὁ Αὐσόνιος τὸν αὐτο-

κράτορα καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εἰς τὴν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν ἐστρατείαν, ἔγινε δὲ μετὰ ταῦτα (379) καὶ ὑπάτος. Ἐβδομηκοντούτης ὢν τὴν ἡλικίαν ἀπεχώρησε παντὸς δημοσίου ἔργου καὶ διέτριψε τὰ τελευταῖα τοῦ βίου ἔτη ἐν τῇ πατρίδι (μέχρι τοῦ 393), ἄλλοτε μὲν ἐν τῇ πόλει κατοικῶν καὶ ἄλλοτε ἐν τοῖς κτήμασιν αὐτοῦ, ἐξακολουθῶν δὲ πάντοτε νὰ γράφῃ ποιήματα καὶ ἀσχολούμενος κατ' ἐντολήν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου περὶ τὴν ἐπανειλημμένην ἔκδοσιν τῶν ποικιλιωτάτων αὐτοῦ συνθεμάτων.

Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι παιδαγωγικά καὶ διδακτικά· μνημοτεχνικοὶ στίχοι πρὸς ἀποστήθισιν χάριν τῶν μαθητῶν τοῦ, τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ, καὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ πρίγκηπος Γρατιανοῦ. Ὀλόκληρον βιβλίον, ἐν μέρει μὲν εἰς δακτυλικούς ἐξαμέτρους ἐν μέρει δὲ εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα, ἔχει ἀφιερωθῇ εἰς τὸ ἡμερολόγιον, ἀναγράφονται δὲ ἐκεῖ αἱ ἐπτὰ ἡμέραι τῆς ἐβδομάδος, τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν, αἱ καλὲνδοι, αἱ νῶναι, αἱ εἰδοί, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάστου μηνός, τὰ σημεῖα τοῦ ζῳδιακοῦ κύκλου, οἱ ἐλληνικοὶ ἀγῶνες, αἱ πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν ἐορταί, αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐορταί. Ἄλλοι σχολικοὶ στίχοι (μονόστιχα καὶ τετράστιχα) πραγματεύονται τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους (καθ' ἐλληνικὸν σχέδιον), τὰς κυριωτάτας τοῦ κράτους πόλεις ἀπὸ τῆς Ῥώμης μέχρι τῶν Βορδιγάλων, καὶ τοὺς δώδεκα Καίσαρας κατὰ τὸν Σουητώνιον, τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας καὶ τὸ εἶδος τοῦ θανάτου ἐνὸς ἐκάστου, τὸν χαρακτηρισμὸν τῶν αὐτοκρατόρων μέχρις Ἐλαιογαβάλου, καὶ ἄλλα. Ἐν προτρεπτικὸν βιβλίον ἀποτελούμενον ἐξ ἐκατὸν ἐξαμέτρων προτρέπει τὸν ἐγγονον αὐτοῦ εἰς ἐπιμέλειαν καὶ εὐπείθειαν ἐν τῷ σχολείῳ, συνιστᾷ δὲ αὐτῷ τοὺς ἀξιώτερους ἀναγνώσεως Ἑλλήνας καὶ Λατίνους κλασσικούς, καὶ προβάλλει τὸν πατέρα, τὸν θεῖον, πρὸ πάντων δὲ τὸν πάππον ὡς λαμπρὰ παραδείγματα. Ἐχομεν ἔπειτα ἐν ἀπόσπασμα ἠθικῆς κατηχήσεως *De viro bono* (Περὶ τοῦ χρηστοῦ ἀνδρός) εἰς Πυθαγόρειον σχολικὸν ὕψος· τὸ Πυθαγορικὸν νὰ καὶ οὐ χαρακτηρίζεται ὡς ῥυθμίζον τὸν ἀνθρώπινον βίον. Ἐν εἶδει δράματος παρου-

σιάζονται οἱ ἑπτὰ σοφοί· ἡ ὀρχήστρα, ἡ σκηνή καὶ τὸ ἀκροατήριον προϋποτίθενται. Ὑπάρχει πρόλογος εἰς ἱαμβικά τρίμετρα προεισαγωγικὸς εἰς τὴν παράστασιν, ἔπειτα δὲ εἰς ὑποκριτῆς ἀπαγγέλλει τὰ γνωστὰ ῥητὰ τῶν ἑπτὰ σοφῶν εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὴν Λατινικὴν μετάφρασιν, μετὰ δὲ τοῦτο προέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον οἱ σοφοί, καὶ ἐξηγεῖ ἕκαστος ἐν διεξοδικῷ λόγῳ τὴν σοφίαν του. Εἰς τὴν πορείαν ἐκαστῆς ἡμέρας ἀναφέρεται ἡμᾶς ἐξ ἑπτὰ διαφόρου τύπου ποιημάτων. Προηγεῖται μία Σαπφική ὥδῃ ὡς ἀρυπνιστικὸν ἄσμα διὰ τὸν νεαρὸν φίλυπον Παρμένωνα. Ἰαμβικά δίμετρα πραγματεύονται τὸν πρῶτον καλλωπισμὸν. Ἐπειτα ἔρχεται μακρὰ εἰς ἐξαμέτρους στίχους προσευχὴ πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν. Εἰς ἱαμβικά δίμετρα ἐτοιμάζεται ὁ κύριος νὰ ἐξέλθῃ, εἰς τρίμετρα δίδει ἐντολὴν εἰς τὴν Σοφίαν του νὰ καλέσῃ ξένους εἰς τὸ γεῦμα. Κατόπιν δίδει εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα ὁδηγίας εἰς τὸν μάγειρον, ὑπαγορεύει (πάλιν εἰς ἱαμβικά δίμετρα) εἰς τὸν ταχυγράφον, οὗ θαυμάζει τὴν δεξιότητα, παραπονεῖται εἰς ἐξάμετρα διὰ τὰ κακὰ ὄνειρα τὰ ὅποια εἶδε.

Πολὺ ἀρέσκειται ὁ Αὐσόνιος εἰς τὰ μικρὰ καὶ ἐλαφρὰ ἔργα, προϊόντα τέχνης καὶ ἀσκήσεως, ἅτινα ἐθεραπεύοντο τότε ἐν τοῖς σχολείοις. Μέχρις ἐσχάτου γήρατος ἐτέρπετο φιλοτεχνῶν τοιαῦτα παίγνια. Ὁλόκληρον βιβλίον τεχνοπαιγνίων (ὅπως τὰ ὀνομάζει) περιέχει μόνον ποιήματα, ὧν οἱ στίχοι καταλήγουσιν εἰς μονοσυλλάβους λέξεις, ὀνόματα θεῶν, ὀνομασίας φαγητῶν, μέρη τοῦ ἀνθρωπίνου ὀργανισμοῦ, στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, λέξεις δυσεξηγήτους, ἢ λέξεις, ἐξ ὧν κρέμαται μία ἱστορία, ἢ ἀποκρίσεις εἰς ἐρωτήματα. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἀναγινώσκομεν ἐν ποίημα, οὗ ἕκαστος στίχος περατοῦται διὰ τῆς αὐτῆς μονοσυλλάβου λέξεως, δι' ἧς ἄρχεται ὁ ἐπόμενος, τὸ δὲ ὅλον πάλιν ἄρχεται καὶ περατοῦται διὰ τῆς αὐτῆς μονοσυλλάβου λέξεως. Εἰς τὰς τοιαύτας παιδιὰς ἀνήκουσι καὶ τεχνηταὶ ἀριθμῶν περιφράσεις ἢ σοφαὶ συνθέσεις, π. χ. περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τρία. Λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀπο-

στολῆς ἕξ φιλίππων ὡς ἀμοιβῆς ἐνὸς γραμματικοῦ, βασανίζει τὸν ἀριθμὸν ἕξ. Πρὸς τινὰ φίλον, ὅστις τῷ εἶχεν ἀποστείλῃ τριάκοντα ὀστρεΐδια, παίζει διὰ παντοειδῶν ποικιλμάτων μὲ τὸν ἀριθμὸν τριάκοντα. Ἐχει δὲ καὶ μίαν προσευχὴν εἰς στίχους ῥοπαλικούς· ἕκαστος στίχος περιέχει δηλαδὴ πέντε λέξεις, ὡν ἡ πρώτη μονοσύλλαβος, ἡ δευτέρα δισύλλαβος καὶ οὕτω καθεξῆς, ὥστε ὁ στίχος ὁμοιάζει τρόπον τινὰ πρὸς ῥόπαλον γινόμενος χονδρότερος πρὸς τὰ ἐπάνω.

Κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ βίου του ἔτη ἔκαμε δυστυχῶς κατὰ-χρησιν ὁ γηραιὸς ἀνὴρ καὶ μιᾶς ἄλλης ἐλεεινῆς παιδείας, τῶν λεγομένων κεντρῶνων (cento), εἶναι δὲ οἱ κέντρωνες ποιήματα συνερραμμένα ἐκ στίχων εἰλημμένων ἐξ ἄλλων ποιημάτων. Κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Βαλεντινιανοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἡσχολήθη ἄλλοτε περὶ τὰ τοιαῦτα, συνέρραψεν ἐκ στίχων τοῦ Βιργιλίου ποίημα ἀναφερόμενον εἰς γαμήλιον τελετὴν καὶ ἐξέθηκε τὰς ἀλληλοδιαδόχους αὐτῆς πράξεις. Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἔργου ἐνέκειτο εἰς τοῦτο, ὅτι οἱ περισυλλεχθέντες στίχοι καὶ τὰ ἡμιστίχια τόσον ἐπιδειξίως συνηρμολογοῦντο κατὰ τὴν ἔννοιαν, ὥστε δὲν διεκρίνοντο καθ' ὅλου αἱ συναρμογαί. Αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς παραβάλλει τὴν τοιαύτην ἐργασίαν πρὸς τὴν ὁστομαχίαν, ἥτοι πρὸς ἐκεῖνο τὸ παιγνίδιον, ἐν ᾧ διὰ μικρῶν κοκκάλων ἐχόντων γεωμετρικὸν σχῆμα, ἡδύναντο νὰ συντεθῶσι καὶ συνδιασθῶσι παντοειδεῖς μορφαί, ζῶα καὶ ἄνθρωποι.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὁ Αὐσόνιος χρησιμοποιεῖ ἀλλότρια ἔργα. Ἀναλόγως τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ὕφους, ἅτινα χρειάζονται εἰς αὐτόν, ἀφθόνως δανεῖζεται παρὰ τοῦ Πλαύτου, τοῦ Τερεντίου, τοῦ Ὀρατίου, τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Ὀβιδίου, τοῦ Στατίου κλ. Ἐν τῷ κύκλῳ τῶν περὶ τὸν Αὐσόνιον ἀνεγινώσκοντο ἀκόμη τοῦ Λουκιλίου αἱ σάτιραι. Ὁ γραμματικὸς Τετράδιος ἐν Ἰουλίσμῃ (Ἄγ-γουλέμῃ) ἔγραψε σατίρας κατὰ μίμησιν αὐτοῦ. Μιμεῖται δὲ ἐπίσης αὐτὸν ἡ παρῳδεὶ τὸ ὕφος του καὶ ὁ Αὐσόνιος ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ, ἐνθα δὲν ἀναμιγνύει μόνον ἐν μεγάλῃ ποικιλίᾳ Ἑλληνι-

κούς (καὶ μάλιστα Ὀμηρικούς) καὶ Λατινικούς στίχους, ἀλλὰ σχηματίζει αὐθαιρέτως καὶ συνθέτους λέξεις ἑλληνολατινικάς, ἢ λατινικάς μετὰ ἑλληνικῶν καταλήξεων. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ παλαιότατον δεῖγμα τῆς μακαρονικῆς λεγομένης ποιήσεως.

Αἱ ποικίλαι αὗται παιδιαὶ καὶ σχολικαὶ ἀσχήσεις ἀποδεικνύουσι μὲν εὐκαμψίαν καὶ εὐχέρειαν καὶ περὶ τὰ μέτρα καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔχουσιν οὔτε ἐσωτερικὴν σημασίαν οὔτε πολλὰκις ὀρθότητα καὶ κομψότητα μορφῆς. Καὶ ὅμως εἶναι δι' ἡμᾶς σήμερον μνημεῖα ὅχι ἀνάξια λόγου, διότι δεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς ποία ἦτο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἡ κατάστασις τῆς λογοτεχνίας, τίνες παλαιότεροι τῆς τέχνης κανόνες ἐτηροῦντο ἀκόμῃ, καὶ τίνες νέοι ἐδοκιμάζοντο. Ὁ συγγραφεὺς μετὰ μετριοφροσύνης κρίνει τὰ ἔργα του καὶ δὲν ἀποκρύπτει, ὅτι ἐλαχίστην εὐρίσκουσιν ἐπιδοκιμασίαν. Καὶ τὰ νεκύσια (parentalia) καὶ τὰ ἀναμνηστικὰ ποιήματα εἰς ἀποθανόντας συγγενεῖς ἢ καθηγητὰς τῆς ἐν Βορδιγάλοις σχολῆς, μὲ ὅλην τὴν ἀγαθὴν τοῦ συγγραφέως πρόθεσιν καὶ μὲ ὅλην τὴν ἐξωτερικὴν τῆς τέχνης ἐπίδειξιν, δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν ἀξίωσιν ἀληθινῶν καλλιτεχνημάτων. Πρὸς τὴν ξηρὰν σχολαστικότητα τοῦ περιεχομένου εὐρίσκονται ἐνίοτε οἱ πομπώδεις λυρικοὶ ῥυθμοὶ τῆς μορφῆς εἰς κωμικὴν ἀντίθεσιν.

Ἄλλ' ἀκριβῶς διότι τοιαῦτα εἶναι τὰ ἄλλα τοῦ Αὔσονίου φιλοτεχνήματα, μεγαλυτέραν κάμνει ἐντύπωσιν τὸ μόνον ἐκτενέστερον αὐτοῦ ποίημα, ὁ Μ ο σ έ λ λ ας (περὶ τὰ πεντακόσια ἐξάμετρα), ὅπερ καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι τὸ κάλλιστον, καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Γερμανοὺς ἔχει τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐθνικοῦ μνημείου. Ἡ εἰς Τρηουήρους πρόσκλησις τοῦ συγγραφέως, περὶ ἧς ἀνωτέρω εἵπομεν, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν, φύσει μάλιστα ὄντα ἐπιδεκτικὸν τοιοῦτων ἐντυπώσεων, νὰ γνωρίσῃ τὰς καλλονὰς τῆς χώρας, ἣν ἀρδεύει ὁ Μουσέλλας ποταμός. Ἐνθουσιωδῶς δὲ ἂν καὶ ἦτο ἐξηκοντούτης, περιέγραψεν αὐτὰς ἐν τῷ ποιήματι, ὅπερ παριστάνει πιστῶς τὸν τότε παρὰ τὰς εὐλογητὰς αὐτοῦ ὄχθας βίον.

Ἱστορεῖ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ πῶς ἀνερχόμενος ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ

ποταμοῦ Νάβα διὰ τοῦ Βίγκου καὶ τῆς πέριξ ἀξένου χώρας, ἀνέπνευσεν ἐπὶ τέλους ἐν Νοϊομάγῳ καθαρώτερον ἀέρα καὶ ἀπῆλause λαμπροτέρου τοῦ ἡλιακοῦ φωτός. Δὲν ὑπῆρχον πλέον δάση παρθένα καὶ ζοφερά, ἀλλὰ φαιδροὶ λειμῶνες καὶ θαυμασταὶ ἐπαύλεις καὶ ἄμπελοι πρασινίζουσαι παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ τερπνοῦ Μοσέλλα, αἵτινες τῷ ὑπενθύμιζον τὴν πατρίδα του, τὰ Βορδίγαλα. Χαιρετίζει τὸν δεδοξασμένον ποταμόν, ὅστις εἶναι πλωτὴς ὅπως ἡ θάλασσα, διαυγὴς ὡς λίμνη, ὅστις κατὰ τὴν ταχύτητα τοῦ ρεύματος ἀμιλλᾷται πρὸς τοὺς ρύακας, καὶ τὰ ὕδατα αὐτοῦ ὑπερβαίνουν κατὰ τὴν ψυχρότητα τὰ ὕδατα τῶν ὀρεινῶν πηγῶν. Εἶναι ἥσυχος, δὲν ἐνοχλεῖται ὑπὸ τῶν ἀνέμων, δὲν ὑποκρύπτει ὑφάλους, νομίζεις ὅτι κατολισθαίνει μεταξὺ τῶν δύο ὀχθῶν. Πρὸς τὰς ἐκβολὰς ὁ πλοῦς διεξάγεται διὰ ταχέων πληγμάτων τῶν κωπῶν, ἀνωτέρω ἔλκονται τὰ πλοῖα ὑπὸ τῶν ναυτικῶν. Ἡ διαφάνεια τοῦ ὕδατος, ἐξ ἧς δύνασαι νὰ διακρίνης τὰ φυτὰ καὶ τὰ λιθάρια τοῦ πυθμένος, γοητεύει τὸν ποιητὴν. Θαυμαστὴ εἶναι τῶν ἰχθύων του ἡ φαιδρότης· ἀπαριθμεῖ δὲ ὁ ποιητὴς τὰ διάφορα εἶδη τῶν ἰχθύων τοῦ ποταμοῦ καὶ μετ' ἐμπειρίας καὶ ποικιλίας περιγράφει τὰ ἰδιώματα αὐτῶν, ἀναφέρει δὲ ἐν τέλει ἐν εἶδος, τὸν σίλουρον, ὅστις ἔνεκα τοῦ μεγέθους του χαρακτηρίζεται ὡς ἡ ἡμερος φάλαйна τοῦ Μοσέλλα.

Περιγράφει ἔπειτα τοὺς πρασίλους ἄμπελῶνας, αἵτινες περιστέφουσι κύκλῳ τὰς ὄχθας, τοὺς ἀμπελουργοὺς καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς κάτωθεν διερχομένους ναυτικούς καὶ πεζοπόρους. Σάτυροι καὶ Νύμφαι ἐνδεχόμενον νὰ διάγωσιν ἐκεῖ τὸν φαιδρὸν αὐτῶν βίον· κατὰ τὴν θερμὴν μάλιστα μεσημβρινήν ὥραν, ὅταν εἶναι ἥσυχα καὶ ἔρημα τὰ πάντα, λέγεται ὅτι καταδιώκουσιν οἱ Σάτυροι τὰς Νύμφας εἰς τὰ κύματα τοῦ ποταμοῦ. Αἱ Νύμφαι ἐπιδεξίως διαφεύγουσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Σατύρων, οἷτινες ἐπειδὴ δὲν ἠξέφρουσι νὰ κολυμβῶσι, καταβυθίζονται ὑπὸ τῶν Νυμφῶν. Τὴν δὲ ἐσπέραν εἶναι ἐξόχως τερπνὸν τὸ θέαμα, ὅτε κατὰ τὴν δύσιν κατοπτρίζονται αἱ ὄχθαι εἰς τὰ διαυγῆ ὕδατα καὶ ἡ

λέμβος φαίνεται ὡς ἂν ὠλίσθαιεν ἐπὶ τῶν κλημάτων. Μία ἄμιλλα κωπηλασίας ὑπενθυμίζει τοὺς ἀγῶνας τῆς Κύμης, ὅταν παριστάνηται ἢ παρὰ τὸ "Ἀκτιον ναυμαχία, ἢ ἢ παρὰ τὰς Μυλάς. Καὶ τέρπεται βλέπουσα ἢ ἀμιλλωμένη νεότης ἀνεστραμμένης τὰς ἐν τῷ ὕδατι εἰκόνας, ὅπως ἢ παρθένος, ἥτις μειδιᾷ κατὰ πρῶτον βλέπουσα ἐν τῷ κατόπτρῳ τὴν ἰδίαν μορφήν, καὶ πέμπει πρὸς αὐτὴν φιλήματα ὡς πρὸς ξένην, καὶ παίζει μὲ τοὺς βοστρύχους αὐτῆς. Ὅπου δὲ εἶναι προσिताὶ αἱ ὄχθαι, ἐπιδίδονται εἰς τὴν ἀλίσαιαν οἱ ἄνθρωποι μὲ παντὸς εἶδους δίκτυα ἢ μὲ τὸ ἀγκίστριον, ὅπερ μετὰ συριγμοῦ ἀνελκύεται, ὅταν ὁ ἀνύποπτος ἰχθὺς συλληφθεὶς διὰ τοῦ δολώματος κρέμαται ἐκ τοῦ ἀγκιστρίου. Ἐπὶ τοῦ ξηροῦ βράχου ἐξαπλώνουσι τοὺς σπαράσσοντας ἰχθῦς, αἵτινες ποθοῦσι νὰ καταπηδῇσιν πάλιν εἰς τὸ στοιχεῖόν των. Ἐξαφνα δὲ εἰς ἐξ αὐτῶν ἀναπηδᾷ καὶ σφύζεται εἰς τὰ ὕδατα, ὅπως ἄλλοτε ὁ Γλαῦκος ἐν Ἀνθηδόνι φαγὼν τὸ φῦκος κατεπήδησεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μετεβλήθη εἰς ἐνάλιον δαίμονα.

Λαμπραὶ ἐπαύλεις στέφουσιν ἐκατέρωθεν τὰς ὄχθας. Καὶ πόσον εἶναι ἐδῶ εὐκολωτέρα ἢ ἀπὸ ὄχθης εἰς ὄχθην σχέσις, παρὰ μεταξὺ Σηστοῦ καὶ Ἀθύδου. Οὕτε θαλάσσης κύματα οὕτε τρικυμία· δύνασαι νὰ ἀνταλλάξῃς χαιρετισμόν, σχεδὸν νὰ τείνῃς τὴν χεῖρα. Ἡ ἡχώ ἀνταποδίδει καὶ αὐτὴν τὴν φωνήν. Ἡ δὲ τῶν ἐπαύλεων ἀρχιτεκτονικὴ διεγείρει τὸν θαυμασμόν. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι οἱ ἐπτὰ περίφημοι ἀρχιτέκτονες, ὧν τὰς εἰκόνας ἔθηκεν ἡμοῦ ὁ Οὐάρρων ἐν τῷ δεκάτῳ βιβλίῳ τῶν Ἑβδομομάδων του (Heddomades seu Imagines Ἰδε τόμ. Α' σ. 439), εἰργάσθησαν ἐνταῦθα. Ἡ μία ἐκ τῶν ἐπαύλεων τούτων ἴσταται ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ βράχου, ἢ ἄλλη ἐπὶ προεξοχῇ τῆς μιᾶς ὄχθης, ἢ τρίτῃ μακρότερον, ἐντὸς κολπίσκου, ἄλλη, ἐπὶ λόφου, βλέπει πρὸς τοὺς λειμῶνας καὶ τὰ ὄρη. Ὅσαι κεῖνται χαμηλότερον ἀντισταθμιζοῦσι τὸ μειονέκτημα τοῦτο δι' ὑψηλοῦ πύργου, ὅπόθεν ἔχουσιν ἀνοικτὴν τὴν θέαν καὶ εὐχέρειαν διὰ τὴν ἀλίσαιαν. Ἄτρια καὶ περιστύλια μαρμάρινα ἐξάγουσιν εἰς χλοεροὺς λειμῶνας. Ἐκ τῶν θερμῶν

λουτρῶν νέφη ἀτμοῦ ἐκπέμπει ὁ Ἡφαιστος, ἐν δὲ τῷ ποταμῷ βλέπει τις δεινοὺς κολυμβητάς. Νομίζεις ὅτι εὕρισκεςαι εἰς τὰς Βαίτας, ἀλλ' εἰς Βαίτας κοσμιωτέρας.

Ἀναρίθμητοι ποταμοὶ καὶ ῥύακες ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Μοσέλλαν, ὥπως ἐνωθῶσι μετ' αὐτοῦ καὶ προσλάβωσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν δόξαν. « Ἄν ὁ Ὅμηρος σὲ ἐψάλλεν ἢ ὁ Βιργίλιος, θὰ ἠδύνασο νὰ ἀμιλλᾶσαι πρὸς τὸν Σιμόντα ἢ τὸν Τίβεριν. Σὲ στολίζουσιν ἑνδοξοὶ ἄνδρες, μάχιμος νεότης, ἔξοχοι συγγραφεῖς, ὧν εἶναι ἀπαράμιλλος ἡ δεινότης. Εὐστροφον πνεῦμα καὶ μέτωπον καθαρὸν ἐδώρησεν ἡ φύσις εἰς τὰ τέκνα σου. Ὑπάρχουσι καὶ ἐδῶ Κάτωνες καὶ Ἀριστεῖδαι ».

Σχεδὸν συγκαταβατικῶς μνημονεύεται ὁ Ῥήνος ὡς ἀδελφὸς τοῦ Μοσέλλα, οὗτος δὲ φαίνεται ἀριστοκρατικώτερος, διότι διέρχεται διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς πόλεως τῶν Τρηουήρων καὶ εἶδε τὸν διπλοῦν κατὰ τῶν Ἀλαμανῶν θρίαμβον τῶν δύο αὐτοκρατόρων (ἐν ἔτει 368). Μόνον διότι ὁ Μοσέλλας χύνει εἰς τὸν Ῥήνον τὰ ὕδατά του ἐνισχύεται ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Ῥήνος, ὥστε νὰ εἶναι τὸ φυσικὸν σύνορον κατὰ τῶν Φράγκων.

Τὸ τέλος (ἀπὸ στίχ. 389) γίνεται πῶς ἀνούσιον, καταλήγει δὲ εἰς ὑποδείξεις μελλόντων ἔργων, ἐνὸς ἐγκωμιαστικοῦ ποιήματος ὑπὲρ τῶν Βελγῶν, καὶ περιγραφῆς τοῦ ἡνωμένου ποταμοῦ εἰς τὸ κατώτερον αὐτοῦ ρεῦμα. Ὁ Σύμμαχος, φίλος τοῦ συγγραφέως, ὑπερβολὴν λέγει διαβεβαιῶν αὐτόν, ὅτι τὸ ποίημα εὕρισκεται εἰς πάντων τὰς χεῖρας καὶ ὅτι μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀναγινώσκεται. Φθάνει δὲ εἰς τὸ ἔπακρον ἢ ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως ὑπερβολῇ τοῦ Συμμάχου, ἢ σύγκρισις, ἣν κάμνει, τούτου τοῦ ποιήματος, ὅπερ περιέχει πλείστους δανεισμοὺς ἐκ κλασσικῶν ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ Βιργιλίου, δὲν εἶναι δὲ ἀπηλλαγμένον καὶ ἐπαναλήψεων, πρὸς αὐτὰ τοῦ Βιργιλίου τὰ ποιήματα.

ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΣ

Ευφύτερος, ποιητικώτερος καὶ ἄξιος καλυτέρων χρόνων ἦτο ὁ Κλαύδιος Κλαυδιανός, τοῦ Στιλίουχωνος ὁ ἐνθουσιώδης ὑμνητής. Ξένος ὅπως ὁ Ἀπουλήσιος, γεννηθεὶς ἐν Παφλαγονίᾳ, ἦλθε μόλις κατὰ τὸ ἔτος 395 ἐν ὠρίμῳ ἤδη ἡλικίᾳ ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς Ῥώμην. Τότε δὲ κατὰ πρῶτον, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν, μετέβη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Μούσης πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν. Δὲν ἔτεμε μὲν νέας ὁδοὺς ποιητικὰς, ἀλλ' ὅσα ὅμως ἔγραψε εὐρύνουσι καὶ συμπληρῶνουσι τὰς γνώσεις ἡμῶν ὡς πρὸς τὴν πραγματείαν πολλῶν ποιητικῶν εἰδῶν καὶ πολλῶν θεμάτων, περὶ ὧν δὲν ἔχομεν ἐπαρκῆ ἐκ τῶν παλαιότερων χρόνων παραδείγματα. Οὐδένα ἄλλον ἔχομεν λόγου χάριν σεμνὸν ὕμνον ἐπικοῦ σχήματος οἷος ἦτο ὁ ὑπὸ Βαρίου Πανηγυρικός τοῦ Αὐγούστου (τόμ. Β' σ. 171), τὰ δὲ ἐπαιτικά ἐκεῖνα εἰς τὸν Μεσσάλλαν καὶ εἰς τὸν Πείσωνα ποιήματα (ιδ. ἀνωτέρω σ. 80) ἦσαν κατὰ τοὺς μᾶλλον καὶ ἦτον ἔργα ταπεινὰ πελατῶν καὶ μαθητῶν. Τὸ μονότονον πλῆθος τῶν πολιτικῶν καὶ προσκυνητικῶν λόγων, οἵτινες ἐξεφωνοῦντο πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἀρχίζει διὰ τοῦ εἰς Τραϊανὸν Πανηγυρικοῦ τοῦ νεωτέρου Πλινίου. Ὁ Κλαυδιανὸς εἶναι ὁ ποιητικὸς καὶ ἐπιδεικτικὸς ῥήτωρ καὶ ἐγκωμιαστής τῆς αὐλῆς τοῦ Ὀνωρίου, τὴν δὲ πρὸς τὸν Στιλίουχωνα σχέσιν του παραβάλλει πρὸς τὴν σχέσιν τοῦ Ἐννίου καὶ τοῦ Σκηπίωνος (23). Νέα τοῦ Στιλίουχωνος ὑπατεία, πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι αὐτοῦ κατὰ ἐπαναστατῶν ἢ κατὰ βαρβάρων ἐχθρῶν, παρέχουσι θέματα εἰς τὸν Κλαυδιανὸν πρὸς φιλοπόνησιν ἐπικῶν ποιημάτων, ἅτινα ἐνίοτε ἐκτείνονται εἰς πλείονα βιβλία. Συνήθως προτάσσεται εἰσαγωγή ἢ ἀφιέρωσις εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα. Ὁ σκελετὸς τοῦ πομπώδους ἔργου εἶναι δεδομένος. Ἐὰν τὸ πρᾶγμα εὐαρμωστῇ, δοξάζεται ἡ πατὴρ τοῦ ὕμνουμένου, ἔπειτα δὲ καὶ οἱ πρόγονοι, διαφωτίζεται ἡ παιδικὴ αὐτοῦ ἡλικία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ εὐέλπιδος παιδίου, τὸ πρόσωπον καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἐν τῇ ὠρίμῳ ἡλικίᾳ,

τὰ κατορθώματα αὐτοῦ, ὧν ἡ ἀφήγησις ἀποτελεῖ καὶ τὸν κύριον πυρῆνα τοῦ ποιήματος. Εὐχαὶ καὶ ἐλπίδες περὶ τοῦ μέλλοντος ἀποτελοῦσι τὸ τέλος.

Τίθεται δὲ εἰς ἐνέργειαν ἀκόμη μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἡ συν-
ήθης εἰς τοὺς παλαιούς ποιητὰς παρέμβασις τῶν θεῶν. Ἰδίᾳ δὲ ἡ
δέσποινα Ῥώμη κατ' ἐπανάληψιν φέρεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς θρηνοῦσα
παρακαλοῦσα ἢ ἐπιθαρρύνουσα. Ἐπειδὴ ὁ Μαυρητανὸς Γίλδων ἡρ-
νήθη εἰς τὸν Ὀνώριον τὴν ὀφειλομένην ἀποστολὴν σίτου, μετα-
βαίνει ἡ Ῥώμη ὡς εἰκὼν τῆς πείνης, μὲ βεβυθισμένους τοὺς
ὀφθαλμούς, ἰσχνὰς τὰς παρειάς, ἀδύνατος καὶ κατὰκοπος, εἰς τὸν
Ὀλυμπον καὶ παριστάνει εἰς τὸν Δία ἐν μακρῷ καὶ συγκινητικῷ
λόγῳ (15,28 — 200) τὴν δυστυχίαν τῆς, ἰκετεύουσα σωτηρίαν.
Ἡ συναίνεσις τοῦ Διὸς παραχρῆμα ζωογονεῖ αὐτὴν καὶ ἀνανεώνει.
Ἄλλοτε ἄλιν σπεύδει εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπως ἐξερεθίσῃ τὸν Στι-
λίχωνα κατὰ τοῦ εὐνούχου Εὐτροπίου, τοῦ ἀναξίου ὑπουργοῦ τοῦ
Ἀρκαδίου (18,371 ἐξ.). Πρὸς αὐτὴν ἔρχονται αἱ ἐπαρχίαι, ἵνα
ζητήσωσιν τὴν ὑπατείαν ὑπὲρ τοῦ προσφιλοῦς Στιλίου. Πετᾶ
πέραν τῶν ὁρέων καὶ τῶν ποταμῶν πρὸς αὐτόν, ὅπως τὸν
παρακινήσῃ νὰ δεχθῇ, αὐτὴ δὲ φέρει πρὸς αὐτὸν τὰ παράσημα
τοῦ ἀξιώματος, ὧν τὰ κεντήματα παριστάνουσι τὸ ἐνδοξον μέλ-
λον τοῦ οἴκου του (22,224 ἐξ.). Κατηγορεῖ τὸν Ὀνώριον διότι
δὲν καταδέχεται νὰ κατοικῇ εἰς τὰ τείχη τῆς (27,361 ἐξ.), βρα-
δύτερον δὲ στολιζέται πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ (323 ἐξ.). Αὐτοπρο-
σώπως ἡ Ἀρτεμις προσπαθεῖ μετὰ μεγίστης φιλοφροσύνης νὰ ἐφο-
διάσῃ τὸν ὑπατον Στιλίχωνα διὰ τοὺς ἀγῶνάς του μὲ τὴν ἀναγ-
καιοῦσαν προμήθειαν κυνηγίου. Τοῦτο δίδει ἀφορμὴν εἰς περιγρα-
φὴν λαμπρᾶς θηρευτικῆς πομπῆς τῆς Ἀρτέμιδος. Συλλαμβάνει
μάλιστα ἰδιοχείρως ἡ θεὰ καὶ λέοντας, ὅπερ δὲν εἶναι δύσκολον,
διότι τὰ θηρία (ὅπως τὸ ὀφάριον τοῦ Ἰουβενάλιου) ἐπιθυμοῦσι νὰ
συλληφθῶσιν ὑπ' αὐτῆς καὶ χαίρουσιν ἐπὶ τῇ τιμῇ (24,237 ἐξ.).
Ὡσαύτως ἡ Οὐρανία ἀποστέλλει τὰς Μούσας ὅπως διοργανώσωσι
τοὺς ἀγῶνας τοῦ νέου ὑπάτου Μανλίου Θεοδώρου (17,270 ἐξ.),

εὐνοῦσα τὸν ἄνδρα, ὡς ἐπιμελῶς ἀσχολούμενον περὶ τὰς φιλοσοφικὰς καὶ ἀστρονομικὰς μελέτας (61 ἐξ.). Καὶ ἡ Δικαιοσύνη τὸν ἐπισκέπτεται ἐν τῷ μονήρει αὐτοῦ βίῳ καὶ τὸν εὐρίσκει μελετῶντα, ὑπενθυμίζει δὲ εἰς αὐτὸν τὸ καθήκον, ὅπερ ἔχει, νὰ ἀφιερῶθῃ πάλιν εἰς τὰ πράγματα τῆς πολιτείας (17, 113 ἐξ.).

Ὁ ῥητορικὸς χαρακτήρ τῆς ἐπισήμου ταύτης καὶ ἐπιδεικτικῆς ποιήσεως ἐκδηλοῦται κυρίως διὰ τῆς συσσωρεύσεως διεξοδικῶν ἀγορεύσεων. Καὶ αὐτοὶ οἱ νεκροὶ δίδουσι συμβουλὰς. Κατὰ τινὰ σεληνόφωτον νύκτα ἐμφανίζεται πρὸς τὸν κοιμώμενον Ἀρκάδιον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ πατὴρ Θεοδόσιος, συμβουλεύων αὐτὸν νὰ ὁμονόησῃ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Ὀνώριον, νὰ ἀποτραπῇ ἀπὸ τοῦ ἀπίστου Γιλδωνος καὶ νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν Στιλίχωνα (15, 223 ἐξ.). Καὶ ὁ Ὀνώριος βλέπει ἐν ὀνείρῳ ὅτι ὁ πάππος καλεῖ αὐτὸν εἰς πόλεμον ἐναντίον τοῦ Γιλδωνος (325 ἐξ.). Ἀκολουθοῦσιν ἔπειτα ἀγορεύσεις ἐπὶ ἀγορεύσεων, ἐν αἷς σχεδὸν θάπτεται ἡ διήγησις.

Ἐὰν ἄνευ δισταγμοῦ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῷ ὄντι αἰσθάνεται ὅσα λέγει καὶ ὅσα ποιεῖ τοὺς ἄλλους λέγοντας, πρέπει βεβαίως νὰ χαρῶμεν διὰ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ φρόνημα ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους καὶ διὰ τὰς χρηστὰς αὐτοῦ ἀρχάς. Χαράσσει μίαν ἰδανικὴν εἰκόνα τοῦ Στιλίχωνος καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ συγχρόνου καιροῦ, ἣτις ἔχει χρωματισθῇ διὰ χρωμάτων τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου. Εἶναι δὲ ἄριστος ζῳγράφος ὁ Κλαυδιανός· φιλοτεχνεῖ ἐναργεῖς καὶ σαφεῖς τὰς εἰκόνας του, τὸ ἐλάττωμά του εἶναι μόνον, ὅτι λεπτολογεῖ μέχρι κόρου (ὅπως λόγου χάριν περὶ τοῦ νεαροῦ Ὀνωρίου ἐν 8, 513 ἐξ.), διότι ἐγκωμιαστικὸς ὢν ῥήτωρ, νομίζει ὅτι πρέπει τὰ πάντα νὰ εἴπῃ. Κατ' ἐξοχὴν ὁμῶς παρ' αὐτῷ δυσαρεστοῦσιν αἱ μεγάλαι ὑπερβολαί. Πᾶς θεὸς καὶ πᾶς ἥρως τῶν παλαιῶν χρόνων δύναται εὐκολώτατα ὑπὸ τοῦ Κλαυδιανοῦ νὰ ταπεινωθῇ παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς συγχρόνους τοῦ ποιητοῦ ἥρωας. Αἱ χαρίεις ἐξυμνήσεις τοῦ Στατίου φαίνονται πολὺ μέτριαι ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὑπέρμετρον αὐτοῦ ἐνθουσια-

σμόν. Ὁ Στιλίων ἐστὶν ὑπέρτερος τοῦ Αἰνίου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, εἶναι Ἡρακλῆς, Ἀτλας, Ἄργος πανόπτης κατὰ τὴν ὀξύδερκειαν καὶ τὴν σύνεσιν. Ἡ θριαμβευτικὴ αὐτοῦ πομπὴ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ἀρεως ἐπιστρέφοντος ἀπὸ τῶν Σκυθῶν (22, 367 ἐξ.). Ὁ πλοῦς τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ ὁ ἡρωϊσμός τοῦ Ἰάσονος, εἶναι μὴδὲν παραβαλλόμενα πρὸς τοῦ Στιλίωνος τὰς πράξεις (26, 9 ἐξ.). Ὁ νικητὴς τοῦ Ἀλαρίχου ἀντιστοιχεῖ πρὸς πολλοὺς ὁμοῦ, πρὸς τὸν Φάβιον, τὸν Μάρκελλον καὶ τὸν Σκηπίωνα (26, 141 ἐξ.). Πρὸ τοῦ κάλλους δὲ καὶ τῆς ἀρετῆς τῆς γυναικὸς του, ὡχρίᾳ ἢ λαμπρότης πάσης ἄλλης εὐγενοῦς γυναικὸς, Ἑλληνίδος ἢ Ῥωμαίας (29, 1 ἐξ.).

Ἐν ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ Στατίου (Silv. 1, 2. Ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 330) ἐχρησίμευσε προδήλως ὡς παράδειγμα τοῦ Ἐπιθαλαμίου Ὀνωρίου καὶ Μαρίας τοῦ ἔτους 398 (10). Ὁλόκληρον τὸ χάριεν τοῦτο ποίημα ἐγράφη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ Στατίου, εἶναι ὅμως ἀκαμπτότερα ἢ σύνθεσις καὶ ὀλιγώτερον φυσική. Περιγράφει κατὰ πρῶτον ὁ ποιητὴς πῶς ὁ νεαρὸς Ὀνώριος ἐπόθησε τὴν εὖνοιαν τῆς ὡραίας θυγατρὸς τοῦ Στιλίωνος, διεξάγει δὲ μονόλογον, ἐπὶ τῷ ῥητορικώτερον, ἐν ᾧ ὁ ἀνυπόμονος μνηστήρ παραπονεῖται διὰ τὸν παράδοξον δισταγμὸν τοῦ μέλλοντος πενθεροῦ, ἀφ' οὗ καθ' ὅλους τοὺς τύπους ἐζήτησεν ἤδη εἰς γάμον τὴν μνηστήν, ἣν ὑπεσχέθησαν εἰς αὐτόν. Ἀποτείνεται μάλιστα κατὰ διάνοιαν πρὸς τὴν μητέρα, ἐν συγκινητικῇ παρακλήσει, προσδοκῶν μεγαλυτέραν παρὰ τῆς μητρὸς προθυμίαν. Ὁ Ἔρως, ὅστις ἀκούει κρυφίως τὰ λεγόμενα, γελᾷ καὶ πετᾷ εἰς τὴν Κύπρον πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Μετ' ἀφθόνων χρωμάτων περιγράφεται τὸ ἔρμηον ὄρος, ἐφ' οὗ διατρίβει ἡ θεά. Εἶναι ἐκεῖ αἰώνιον ἔαρ' οὔτε παγετὸς οὔτε νέφη οὔτε ἀνεμοὶ ὑπάρχουσι. Χρυσοῦν περίφραγμα τὸ περιβάλλει. Ὑπάρχει δὲ ἄλσος, εἰς ὃ οὐδὲν πτηνὸν δύναται νὰ εἰσέλθῃ, ἂν δὲν ἐξετάσῃ πρότερον τὸ κελάδημά του καὶ δὲν εὕρῃ αὐτὸ τερπνὸν ἢ Ἀφροδίτην. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ δύο πηγαί, ὧν ἡ μὲν ἔχει γλυκὺ ἢ δὲ πικρὸν ὕδωρ, δι' αὐτῶν δὲ ἀναμιγνύεται τὸ μέλι, εἰς

ὁ ἐμβαπτίζονται τὰ βέλη τὰ ἐρωτικά. Παίζει δὲ μέγα πλῆθος Ἑρωτιδέων. Εἶναι πάντες τέκνα Νυμφῶν καὶ ὁμοιάζουσι πρὸς ἀλλήλους, μόνον δὲ ὁ εἷς Ἑρως εἶναι τῆς Ἀφροδίτης υἱός. Οὗτος προντίζει περὶ θεῶν καὶ βασιλέων, οἱ δὲ Ἑρωτιδεῖς βάλλουσι κατὰ τῶν πολλῶν. Ὀλόκληρον αὐλὴν ἀλληγορικῶν προσώπων ἀποτελοῦσι τὰ ὄντα, ἅτινα συνοδεύουσι τὸν Ἑρωτα· ἡ Ἡδονή, ἡ Ὀργή, τὰ Δάκρυα, ἡ Λύπη, ἡ Τόλμη, ὁ Φόβος, ἡ Ἡδυπάθεια, αἱ ἐλαφρόπτεροι Ψευδορκίαι κτλ. Τέλος δὲ περιγράφεται ἡ πολυτέλεια τοῦ ἀπαστράπτοντος καὶ εὐώδους μεγάρου. Ἀκριβῶς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐκτενίζετο ἡ Ἀφροδίτη· κατόπτρου δὲν εἶχε χρεῖαν, διότι πρὸς οἷονδήποτε μέρος καὶ ἂν προσέβλεπεν, ἀνταπεδίδετο ἡ μορφή αὐτῆς. Βλέπει προσερχομένην τὴν σκιὰν τοῦ υἱοῦ τῆς καὶ ἐρωτᾷ τὸν πανοῦργον διὰ τί εἶναι τόσο γελαστός, ὑποθέτει δὲ ὅτι κατὰ πάλιν θὰ ἐμυχανορράφησεν. Ἐκεῖνος δὲ ἀναγγέλλει τὴν πρόσφατον ἐπὶ τοῦ Ὀνωρίου νίκην του, καὶ παρακινεῖ τὴν μητέρα νὰ συντελέσῃ εἰς τὸν γάμον. Ἡ Ἀφροδίτη πορεύεται πρὸς τὴν παραλίαν καὶ καλεῖ τοὺς Ἑρωτιδεῖς νὰ ἀνεύρωσι τὸν Τρίτωνα, ἐφ' οὗ θέλει νὰ διέλθῃ τὴν θάλασσαν· ὅστις τὸν εὗρῃ θὰ λάβῃ ὡς ἀμοιβὴν τοῦ κόπου του χρυσοῦν φαρέτραν. Εἷς ἐξ αὐτῶν τὸν συλλαμβάνει παίζοντα ὑπὸ τὰ κύματα πρὸς τὴν Κυμοθόην, ὑπόσχεται δὲ πρὸς αὐτὸν αὐτὴν τὴν σκληρὰν Νύμφην, ἂν ἔλθῃ πρὸς τὴν Ἀφροδίτην. Τὸ καταστάζον θαλάσσιον τέρας ἀνέρχεται ἀπὸ τοῦ βάθους τῶν κυμάτων καὶ διὰ τεσσάρων κινήσεων εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἡ θεὰ ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του, ἥτις εἶναι ἐκ φύσεως ἐφωδιασμένη μὲ πορφυρὰ μαξιλλάρια, καὶ ἤδη ἀρχίζει ὁ χαρίεις πλοῦς. Ὁ χορὸς τῶν Ἑρωτιδέων συνοδεύει τὴν πομπήν, τοῦ Ποσειδῶνος τὸ βασίλειον εἶναι στεφανοστόλιστον, συμπορεύεται ἡ Λευκοθέα, ὁ Παλαίμων, ὁ Νηρεὺς καὶ ὁ Γλαῦκος, αἱ Νηρηίδες ἱππεύουσαι ἐπὶ διαφόρων θαλασσίων θηρίων καὶ κομίζουσαι ἐνάλια δῶρα πρὸς τὴν μνηστήν. Παρὰ τὴν Λιγυστικὴν παραλίαν ἀποβαίνει ἡ Ἀφροδίτη εἰς τὴν γῆν καὶ πετᾷ εἰς τὸ Μεδιόλανον, ἐνθα ἦτο ἡ αὐλὴ τοῦ Ὀνωρίου. Τὰ νέφη ἐπὶ τῇ ἀφίξει αὐτῆς δια-

σκορπίζονται, αἱ Ἄλπεις ἀκτινοβολοῦσιν ἐν διαυγαίᾳ, οἱ μαχηταὶ χαίρουσιν ἀγνοοῦντες τὸν λόγον τῆς χαρᾶς. Διοργανώνει ἡ θεὰ διὰ τῶν Ἑρωτιδέων ἐν τῷ στρατοπέδῳ μίαν τερπνὴν ἐορτήν, ἵνα ἔχῃ αὐτὴ ἐλευθέραν τὴν δρᾶσιν, καὶ ὁδηγῇ ἔπειτα τοὺς Ἑρωτιδεῖς νὰ ἐτοιμάσωσι λαμπρῶς τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Ἐπειτα πορεύεται πρὸς τὴν Μαρίαν, ἥτις ἀνύποπτος ἀκούει τὰς καλὰς συμβουλὰς τῆς μητρός της καὶ καταγίνεται περὶ τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων καὶ Λατίνων κλασσικῶν (μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τῆς Σαπφούς). Ἡ καλλονὴ τῆς κόρης, ὅπως καὶ ἡ τῆς Φλακίλλης, διεγείρει τὸν θαυμασμὸν τῆς ἀθανάτου θεᾶς· ἡ θυγάτηρ ὁμοιάζει πρὸς τὴν αὐξανομένην σελήνην, ἡ μήτηρ πρὸς τὴν πανσέληνον, αὕτη πρὸς ῥόδον πληρὴ καὶ ἀνοικτόν, ἐκείνη πρὸς δροσερὰν κάλυκα. Διὰ κολακευτικῆς προσλαλιᾶς ἀποκαλύπτει ἡ θεὰ πρὸς τὴν νεάνίδα, ὅτι κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐξελέχθη ὡς νύμφη τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπαινεῖ λεπτομερῶς, εἰδήμων οὔσα, τὰ θέληγτρα αὐτῆς, καὶ ἐνδύει αὐτὴν τὴν νυμφικὴν στολὴν. Ἐξω ἔχει ἤδη συναθροισθῇ ἡ γαμήλιος πομπή, ὁ μνηστὴρ φλέγεται καὶ μετὰ πόθου περιμένει τὴν φύσιν τοῦ ἡλίου. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ μαχηταὶ ἐστεμμένοι δάφνην καὶ μυρσίνην, ἀνυμνοῦσι καὶ συγχαίρουσι τὸν Στιλίκωνα.

Ἐὰν τοῦ Στατίου τὸ ποίημα δὲν ἐσώζετο, θὰ ἐτιμῶμεν πλειότερον τὸ τοῦ Κλαυδιανοῦ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ποιητικῆς εὐρέσεως, τῶρα ὅμως παραβαλλόμενον τοῦτο πρὸς ἐκεῖνο, φαίνεται ἔργον κόπου, πλατύ, μεστὸν περιγραφῶν, αἵτινες ἐν μέρει εἶναι ἐκτὸς τῆς ὑποθέσεως.

Πολὺ εὐμορφα, εὐπετῇ καὶ κομψᾷ εἶναι τὰ μικρὰ ποιήματα, ἅτινα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν Φεσκεννίνων (ἴδε τόμ. Α' σ. 10) προτάσσονται τοῦ πομπώδους ἐκείνου ἐορταστικοῦ ποιήματος· ἀλκαϊκοὶ καὶ ἐν μέρει ὁμοιοκατάληκτοι στίχοι ἐγκωμιάζοντες τὸν γαμβρόν, τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ τὸ κάλλος, πεντάστιχοι στροφαὶ (μετὰ τρεῖς Ἀνακρεοντεῖους, ἐν χοριαμβικὸν δίμετρον καὶ εἰς πρῶτος Φερεκράτειος), ἔκκλησις πρὸς ὁλόκληρον τὴν γῆν, ἰδίως

δὲ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν (ἐπόθεν κατὰγεται ὁ πατὴρ τοῦ γαμβροῦ καὶ ἡ μήτηρ τῆς νύμφης), πρὸς τὸν Βαῖτιν, τὸν Τάγον, τὸν Ὠκεανόν, ὅπως στολισθῶσι καὶ συνεορτάσωσι. Δύσις καὶ Ἀνατολή, τὰ δύο ἀδελφικά κράτη, πρέπει νὰ συνευφρανθῶσι, πάντες δὲ οἱ ἄνεμοι, πλὴν τοῦ Ζεφύρου, νὰ σιγῇσωσι. Εἰς τὸν Στιλίχωνα ἀφιεροῦται ἴδιον ποίημα ἀναπαιστικόν. Ἐν τέλει δὲ ἔρχονται εἰς Ἀσκληπιάδειον μέτρον τὰ καθ' αὐτὸ Φεσκέννινα, δι' ὧν δίδονται κατὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ Ἑσπέρου μετ' εὐτραπελίας αἱ προσήκουσαι ὁδηγίαι καὶ εὐχαὶ διὰ τὴν νύκτα τοῦ γάμου. Πάντα ταῦτα εἶναι μὲν ἐλαφρὰ καὶ κοινὰ πράγματα, ἀλλὰ δὲν στεροῦνται χάριτος καὶ εὐχερείας.

Τῶν ἐγκωμιαστικῶν καὶ ἐορταστικῶν ποιημάτων σημαντικώτερον ἔργον εἶναι τὰ δύο βιβλία (18 καὶ 20) λοιδοριῶν Κατὰ Εὐτροπίου (+399), τοῦ ὑπουργοῦ τοῦ Ἀρκαδίου. Ἡ τέχνη τοῦ ὑδριστικοῦ λόγου ἀνέκαθεν ἐπιμελῶς ἡσκεῖτο καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἴτε ἐπὶ δικαστηρίου εἴτε εἰς μικρὰς συγγραφὰς ἢ σοφιστικὰς μελέτας. Οἱ ἱαμβογράφοι καθὼς καὶ οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ ἐθεράπευσαν αὐτήν, ἐπὶ δὲ τὰ ἴχνη τῆς Ἀριστοφανείου ἐλευθεροστομίας ἐβάδισεν ἡ Ῥωμαϊκὴ σάτιρα. Πάντων δὲ τῶν σατιρικῶν τολμηρότερον ὁ Λουκίλιος ἔσεισε τὴν μάστιγα τοῦ προσωπικοῦ σκώμματος ἐπὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ. Ὅσα δὲ εἴπομεν ἀλλαχοῦ (ἐν τόμ. Α' σ. 355 ἑξ.) περὶ τῆς τοῦ Λουκιλίου σατίρας ἐναντίον τοῦ Λούπου μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι εἶχεν ἐνίοτε ὁ Ῥωμαῖος ἐκεῖνος ἱππεὺς πρὸς ταῖς σατιρικαῖς καὶ φανταστικὰς ποιητικὰς ιδέας καὶ διεκωμῶδει τὴν τεχνотροπίαν τοῦ ἥρωϊκοῦ ἔπους.

Ὁ Κλαυδιανὸς ἐξέφρασε καὶ τὴν ἑαυτοῦ καὶ τὴν τῶν φίλων του ἀγανάκτησιν διὰ τὴν ὑψηλὴν θέσιν τοῦ ἀναξίου εὐνοουμένου καὶ τὴν ἀνακούφισιν, ἣν ἡσθάνθησαν ἐπὶ τῇ πτώσει αὐτοῦ, ὑπὸ μορφήν, ἥτις (ἐντελῶς ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰ πανηγυρικά ποιήματα) εἶναι μέσον τι μεταξὺ τοῦ ἔπους ἢ τοῦ ἐπυλλίου καὶ τοῦ

ρήτορικοῦ λόγου. Ὅπως δὲ λαμβάνει τὴν ὑπατείαν τοῦ Ὀνωρίου ἢ τοῦ Στιλίκωνος ἢ τοῦ Θεοδοσίου ὡς ἀφορμὴν, ἵνα ἀποθεώσῃ τοὺς σεμνοὺς ἐκείνους ἄνδρας, οὕτω καὶ τοῦ Εὐτροπίου ἢ ἀνύψωσις εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα παρέχει εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκφαύλισιν καὶ ἐξουδένωσιν τοῦ ἀναξίου ἐκείνου ἀνθρώπου. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιστάσεις τὸν αὐτὸν τρόπον μεταχειρίζεται, τὸν τῆς εἰκονογραφίας, ἢ ἔποψις μόνον εἶναι διάφορος, ἐκεῖ μὲν ζωγραφεῖται ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ κολακευτικώτερον, ἐδῶ δὲ τοῦναντίον. Κατὰ τὸ αὐτὸ σχῆμα ἐγείρει τὸ μνημεῖον καὶ τῆς δόξης καὶ τοῦ αἰσχύους. Ἐπειδὴ δὲ δεύτερον παράδειγμα τοῦ ἐκφαυλιστικοῦ εἶδους τοιαύτης ἐκτάσεως δὲν ἔχομεν, διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνικὴ σημασία τῆς ἐξουδενώσεως τοῦ Εὐτροπίου εἶναι μεγαλύτερα τῆς τοῦ πανηγυρισμοῦ τῶν ἐγκωμιαζομένων ἀνδρῶν.

Φυσικὸν δὲ ἦτο νὰ λάβῃ ὁ συγγραφεὺς πρὸς ἔκφρασιν τῆς ἀγανακτήσεως καὶ τῆς ἀηδίας του, παρὰ τοῦ Ἰουβεναλίου πρὸ πάντων καὶ τὸ κατάλληλον ὕψος καὶ τὴν ρητορικὴν χροιάν. Συμφῶνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, ἀκολουθεῖ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἐν εἶδος προσθήκης, δι' ἧς δημοσίᾳ ἐκθέτει τὰ κατὰ τὸν ὑπατικὸν εὐνοῦχον καὶ μετὰ πολλῆς δριμύτητος ἀνακοινώνει τὸν αἰσχρὸν αὐτοῦ βίον. Ὅταν δὲ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος κατορθώνει ὅπως δῆποτε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑπατον ἀρχήν, τότε πλέον ζωγραφεῖ τὸν χαρακτῆρα τοῦ τυχαρπάστου ἀνθρώπου, τὴν σκληρότητα αὐτοῦ καὶ τὴν αἰσχροκέρδειαν. Κατόπιν μιᾶς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν χλευαζόντων αὐτὸν Γόθων, ἢ γηραιὰ Ἀμαζών, ἣτις ἐπέστρεψεν οἴκαδε ἐξηντλημένη ὡς δῆθεν νικήτρια, προέβαλε τὴν ἀξίωσιν τῆς ὑπατείας. Τὰ φοβερώτατα τῶν πραγμάτων, οἱ χείριστοι τῆς τραγωδίας κακοῦργοι, ὁ Οἰδίπους, ὁ Θυέστης, αἱ τύχαι τῶν Θηδῶν καὶ τῆς Τροίας, αἱ θαυμασιώταται μεταμορφώσεις, εἶναι ἀσήμεντα, ἂν παραβληθῶσι πρὸς τὴν ἀνήκουστον ἐκείνην φρίκην, νὰ ζητῇ ὁ Εὐτρόπιος τὴν ὑπατείαν! Κατὰ τὴν ἐπίσημον τελετὴν ὁ ἐστολισμένος ὑπατος ὁμοιάζει πρὸς πίθηκον, ὁ ῥαβδοῦχος φαίνεται εὐγενέστερος τοῦ κυρίου του, θὰ ἦτο δὲ προτιμότερον

γυνή νά κρατῇ τὰς ὑπατικὰς ῥάβδους. Κατ' ἀρχὰς θεωρεῖται τὸ πρᾶγμα ὡς ψευδὴς διάδοσις. Οἱ σοβαροὶ ἄνθρωποι πιστεύουσι μᾶλλον παντοειδῇ ἄλλα θαύματα, οἱ ἀστειότεροι ὑποδεικνύουσι μετὰ εἰρωνικῆς μοχθηρίας, πόσον κατάλληλος εἶναι ὁ ἐκλεχθεὶς καὶ κατὰ τὸ φρόνημα καὶ κατὰ τὰς ἕξεις πρὸς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα. Ἡ Ῥώμη ὅμως πετᾷ εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατάστασιν, εὐφραίνει αὐτὴν ὁ εὐελπισ νεανίας Ὀνώριος καὶ ὁ πενθερὸς αὐτοῦ Στιλίκων, καὶ ἐπιμένει ὅπως οὗτος θέσῃ τέρμα εἰς τὸ σκάνδαλον καὶ ἄρῃ ἐκ τοῦ μέσου τὸν ἄθλιον εὐνοῦχον. Ἡ μακρὰ τῆς Ῥώμης ἀγόρευσις ἐπαναλαμβάνει κυρίως ὅσα πρότερον εἶπεν ἤδη αὐτὸς ὁ ποιητής, τονίζει ὅμως πλειότερον τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς φιλοπατρίας.

Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ, ἐν ᾧ ὁ συγγραφεὺς διηγεῖται τὴν ἔκρηξιν τῆς καταστροφῆς, ἐπαναλαμβάνει πάλιν ἑαυτόν. Ὁ Ἄρης, ἐρχόμενος ἐκ τῆς Θράκης, βλέπει ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Αἵμου τὸν γυναικῶδη ὕμιλον, ὅστις συνώδευσε τὸν Εὐτρόπιον εἰς ἓν τοῦ ἑαρινὸν ταξίδιον εἰς τὴν Ἀγκυραν, τὴν πόλιν τῶν ἑορτῶν τῆς Κυβέλης. Γελᾷ μετ' ἀγανακτήσεως ὁ θεός, σείει τὸ κράνος, καὶ ἀφ' οὗ ἐκφωνεῖ εἰς τὸν ἄέρα ἓνα λόγον καλῶς συντεταγμένον ἐναντίον τῶν ἐκφύλων Ῥωμαίων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἐλλεινῆς αὐτῶν συγχλήτου, κελεύει τὴν Ἐνυῶ νά ἐξερεθίσῃ τοὺς Ὀστρογότθους κατὰ τοῦ Βυζαντίου, « ὅπως τὰ βαρβαρικά ὅπλα ἔλθωσιν εἰς βοήθειαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ αἵσχους ». Ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀρεως ἐκτελεῖ τὸ καθήκον αὐτῆς, ἐμφανιζομένη δὲ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ εἰς τὸν Ταρβιγίλιον, ὅστις εἶχεν ἄρτι ἐπανεέλθῃ ἀπὸ τοῦ Εὐτροπίου δυσηρεστημένος, διότι ἐπέστρεψε μὲ κενὰς τὰς χεῖρας, καταπίθει αὐτὸν νά ἀποστατήσῃ. Καταστρέφεται κατὰ πρῶτον ἡ Φρυγία, ὑπεύκων δὲ ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰς παραδόσεις τῆς ἐπικῆς ποιήσεως, παρενεῖρει ἄνευ προφανοῦς ἀνάγκης μακρὰν καὶ μεστήν πολυμαθείας παρέκθασιν περὶ τῆς γεωγραφίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς Φρυγίας. Ὁ πύργος τῆς Κυβέλης καταπίπτει· σημεῖον, ὅτι ἔληξεν ἡ ἀρχὴ αὐτῆς.

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι ἐβαρύνθη ἤδη ὁ συγγραφεὺς τὸ σεμνὸν καὶ προσλαμβάνει μᾶλλον σπουδογέλοιον διάθεσιν. Ὁ Εὐτρόπιος, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἐνόμιζεν ὅτι θὰ διαφύγῃ τὸν κίνδυνον τῆς συμφορᾶς, ἐὰν μιμούμενος τὴν στρουθοκάμηλον ἔκρυπτε τὴν κεφαλὴν ἀπα- τῶν ἑαυτόν, ἀποφασίζει ἐπὶ τέλους νὰ συγκαλέσῃ πολεμικὸν συμ- βούλιον, οὗτινος ἡ περιγραφὴ εἶναι τὸ κάλλιστον μέρος τοῦ ὅλου ποιήματος. Ἡ περιγραφὴ αὕτη ὑπενθυμίζει τὴν συνεδρίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν τοῦ Δομιτιανοῦ συμβούλων διὰ τὸ μαγεῖρευμα τοῦ ὀψαρίου, ἣν ἐσατίρισεν ὁ Ἰουβενάλιος, ἂν καὶ τὰ χρώματα τῆς εἰκόνος τοῦ Κλαυδιανοῦ παραβαλλόμενα πρὸς τὸν μεστὸν χαρα- κτηρισμὸν τοῦ Ἰουβενάλιου, φαίνονται καὶ ὕδαρῃ, ἀλλὰ καὶ ὑπερ- βολικά. Οἱ συνεληθόντες εἶναι ἄνθρωποι ἄσωτοι καὶ ἀκόλαστοι, φροντίζοντες μόνον περὶ στολισμῶν, καλοφαγίας καὶ αἰσχρολογη- μάτων, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν εἶναι πρῶν δοῦλοι, φέροντες ἀκόμη ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς δουλείας τὸ ἔγκαυμα. Παρὰ τὸν ἄλλοτε μα- στροπὸν Εὐτρόπιον, ἐπαξίως ἐδρεύει εἰς πρῶν μάγειρος, Ὅσιος καλούμενος, Ἰσπανός, οὗτινος ἡ πολιτειακὴ ἱκανότης καταδηλοῦ- ται διὰ μαγειρικῶν λογοπαιγνίων, διότι εἶναι ὁ πάντων γλυκύ- τατος, γινώσκει νὰ ἀναμιγνύῃ τὸν ζῶμὸν ἢ τὸ δίκαιον (jus λα- τινιστὶ σημαίνει τὸ δίκαιον καὶ τὸν ζῶμὸν), ἔχει εἰδικότητα εἰς τὸ νὰ ἐξατμίζῃ (fumus) καὶ νὰ βράζῃ τὴν ἀναφλεχθεῖσαν ὀρ- γήν. Ταχέως ὁμως οἱ κενοὶ οὗτοι ἄνθρωποι ἀντὶ νὰ διασκεφθῶσι περὶ τοῦ ζητήματος, δι' ὃ ἐκλήθησαν, περιπίπτουσιν εἰς τὰς συνή- θεις αὐτῶν ὁμιλίας περὶ ἵπποδρομιῶν καὶ θεατρικῶν παραστά- σεων, εἰς τρόπον ὥστε ἀνυπομονεῖ ὁ Εὐτρόπιος· ἐπιπλήττει αὐ- τοὺς ὡς γραία τροφὸς ὀκνηρὰ περὶ τὸ κλῶθαι κοράσια, τὰ ὅποια μόνον εἰς τὰς διασκεδάσεις ἔχουσι τὸν νοῦν τῶν· τότε ὁ ἄλλοτε ὑφάντουργός Λέων (ἐν εἶδος Φάλσταφ), ὑποδύεται πρόσωπον Αἰ- αντος. Διὰ μιᾶς ἐπιδεικτικῆς ἀγορεύσεως, τῆς ὁποίας τὰς ἐκφρά- σεις παραλαμβάνει ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἐπαγγέλματός του, λέγει, ὅτι δι' ἐνὸς φυσήματος θὰ σκορπίσῃ τὸν Ταρβιγίλιον καὶ τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ ὡς χνούδιον μαλλίου, οἱ δὲ συνάδελφοι χειροκροτοῦσι τὸν

λόγον του, ὅπως μίαν παράστασιν παντομίμων. Φορτικῶς ἔπειτα περιγράφεται ἡ φυγή καὶ τὸ τέλος τοῦ ἥρωος τούτου. Περίφοδος ὡς ἡ ἔλαφος ρίπτεται ἐπὶ ἐνὸς ἵππου, ὅστις ὑπὸ τοῦ βάρους πιεζόμενος, βυθίζεται ἐντὸς τέλματος. Γογγύζει ἐντὸς τοῦ βορβόρου ὁ πολύσαρκος ἱππεύς, ὡς χοῖρος προωρισμένος διὰ τὸ μαγειρεῖν τοῦ Ὁσίου. Νομίζει ὅτι ἐλαφρὸν ρεῦμα ἀέρος, ὅπερ πνέει ἐπὶ τῆς ῥάχεώς του, εἶναι βέλος ἐχθρικόν, καὶ ἀποθνήσκει ὑπὸ τοῦ φόβου.

Ἐπὶ τέλους, ὅτε ἡ συμφορὰ καὶ ἡ ἀβουλία φθάνουσιν εἰς τὸ κατακόρυφον, καλοῦσιν ὡς σωτῆρα τὸν Στιλίχωνα. Ὅπως τὰ παιδιά ἀκολασταίνουσι μὲν ἀπόντος τοῦ πατρός, ὅταν ὁμῶς κακὸς γείτων ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν, συνετίζονται, καὶ ἐπικαλοῦνται τοῦ πατρὸς τὸ ὄνομα, ἱκετεύοντες αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν οἶκον, οὕτω καὶ οἱ Βυζαντινοὶ περιέμενον τότε τὴν μόνην αὐτῶν σωτηρίαν παρὰ τοῦ Στιλίχωνος, καὶ μετανοοῦσι διὰ τὴν ἄλλοτε ἀχαριστίαν των. Ἐρχονται καὶ αὐτοὶ εἰς συναίσθησιν τοῦ αἰσχους των καὶ ταπεινοῦνται, ὅπως καταβιάζονται πρὸ τοῦ ὑπάτου αἱ ῥάβδοι, ὅπως ἤλθον εἰς αὐτογνωσίαν αἱ Μαινάδες μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ Πενθέως. Αὐτὴ ἡ Ἥως, πένθιμα περιβεβλημένη, πορεύεται εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἱκετεύει τὸν Στιλίχωνα. Ὁ θρῆνος τῆς Ἥως εἶναι τὸ πάρισον τοῦ ἐν τῷ τέλει τοῦ πρώτου βιβλίου θρήνου τῆς Ῥώμης. Ἐδῶ διακόπτεται ἡ διήγησις. Ἐν εἶδος τέλους τοῦ ποιήματος ἀποτελεῖ ἡ Ἐλεγεία, ἣτις εἰρωνικῶς ἀγάλλεται διὰ τὴν πτώσιν τοῦ μισητοῦ εὐνοουμένου, ὃν μία ὑπογραφὴ ἐξηφάνισεν ἀπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γραφείου.

Καὶ τὰ μικρότερα ποιήματα παρέχουσι πλεῖστα ἀξιόλογα παραδείγματα ἐλέγχοντα τὴν εἰρωνικὴν φλέβα, ἣν εἶχεν ὁ Κλαυδιανός. Ἰάκωθόν τινα ἀξιωματικὸν τοῦ ἱππικοῦ καὶ χριστιανόν, ὅστις ἐπέκρινε τὰ ἔργα του, ἐξορκίζει ἐν ὀνόματι πάντων τῶν ἁγίων (καὶ τῆς Σωσάννης ἀκόμη καὶ τῆς Θέκλης) νὰ εἶναι ἐπιεικέστερος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο μᾶλλον ἥρως τῆς τραπέζης καὶ τοῦ οἴνου ἢ

τοῦ πολέμου, ὅτι εἶχε πλείονα διαθέσιν πρὸς οἰνοχυσίαν ἢ πρὸς αἵματοχυσίας, διότι αἱ εὐσεβεῖς εὐχαὶ τοῦ ζητοῦντος χάριν ποιητοῦ, καταλήγουσι πᾶσαι εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ παντὸς πολεμικοῦ κινδύνου καὶ εἰς τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐν τοῖς πότοις (Μικρ. ποιημ. 9). Μία ὁμως θρασυτέρα ἀστείότης ἐπέπρωτο νὰ ἔχη κακὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὸν ποιητὴν. Ὁ Μάνλιος Θεόδωρος, οὗ τὴν ὑπατείαν (399 μ. Χ.) εἶχε χαιρετίσῃ δι' ἐνὸς χαριέντος πανηγυρικοῦ ποιήματος (17), ἄνθρωπος ἐπιστήμων ἀνενδότης ἀσχολούμενος περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν, ὀλίγον ἐφρόντιζε περὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἐν ᾧ ὁ μάγιστρος τῶν ὀφφικίων (magister officiorum) Ἀδριανός, δραστήριος Ἀλεξανδρεὺς, ἀνεμιγνύετο εἰς πάντα. Ὁ Κλαυδιανὸς εὐχεται εἰς ἐν διπλοῦν δίστιχον (Μικρ. ποιήμ. 15) νὰ ἀγρυπνῇ ὁ πρῶτος ὁ ἡμέραν καὶ νύκτα κοιμώμενος, καὶ νὰ κοιμᾶται ὁ δεύτερος, ὁ ἄγρυπνος. Ἀλλ' ὁ ἰσχυρὸς Ἀλεξανδρεὺς ἔδωκεν εἰς τὸν εὐφυολόγον νὰ ἐννοήσῃ τὴν ὀργὴν του, ὥστε ἡναγκάσθῃ ἐκεῖνος νὰ ζητήσῃ ταπεινῶς συγγνώμην (5).

Ἦτο δὲ ὁ Κλαυδιανὸς φίλος καὶ γνώστης τῆς Ὀρφικῆς θεολογικῆς ποιήσεως, ἥτις ἀπὸ τοῦ 6' μ. Χ. αἰῶνος εἶχεν ἀναζήτησιν καὶ ἐθεραπεύετο μάλιστα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Μετὰ προθυμίας ἀναμιγνύει τὸν Ὀρφέα καὶ τὰ Ὀρφικά, ὅπου ὑπάρχει εὐκαιρία. Τὰ λεγόμενα βιβλία τοῦ Ὀρφέως θεωρεῖ ἐκ τῶν σεμνοτάτων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἀποκαλύψεων. Ἐν τινὶ ἐλεγείᾳ πρὸς Σερήναν τὴν γυναῖκα τοῦ Στιλίου, δι' ἧς πρόκειται νὰ εὕρῃ πλουσίαν σύζυγον (Μικρ. ποιήμ. 1), ἡ παραβολὴ τοῦ Ὀρφέως πρὸς ἑαυτὸν ἀποτελεῖ τὸ κύριον θέμα τοῦ ποιήματος. Καὶ ἐν τῇ ποιητικῇ ἀφιερῶσι τοῦ περὶ τῆς Ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης ποιήματος (34), διηγεῖται πῶς ὁ Ὀρφεὺς μετὰ μακράν σιγὴν παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους νὰ ἀναλάβῃ πάλιν τὴν λύραν· καθ' ὁμοίον τρόπον καὶ ὁ Φλωρεντῖνος ἀφύπνισε τὴν ἰδικήν του Μοῦσαν ἀπὸ βαθέως ὕπνου. Ἀκριβῶς δὲ τοῦτο τὸ θέμα τῆς Περσεφόνης, ἦτο εἰς ἐκ τῶν πυρρήνων τοῦ μύθου τοῦ Ὀρφικοῦ δόγματος,

μυστικάι δὲ ἔννοιαι περὶ τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας ἐλάνθανον ἐν αὐτῷ. Ὑπῆρχε λοιπὸν σπουδαῖος λόγος παρακινήσας ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις τὸν Κλαυδιανὸν νὰ πραγματευθῇ ἐπικῶς τὴν Ἀρπαγὴν τῆς Περσεφόνης.

Ὁ ὠραῖος οὗτος μῦθος εἶχε λάβῃ τὴν ἀνάπτυξίν του ἐν Σικελίᾳ, ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς ποιήσεως τῶν Ὀρφικῶν ᾠδῶν καὶ τοῦ ἐξαισίου ὕμνου εἰς Δήμητρα τῶν Ἀττικῶν ῥαψωδῶν. Ἐνδεχόμενον νὰ εἶχεν ὁ Ὀβίδιος Ἀλεξανδρινόν τι ποίημα πρὸ ὀφθαλμῶν (τόμ. Β' σελ. 471), ἀλλ' ὁ Κλαυδιανὸς δὲν ἤντλησεν ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς τὴν παράστασίν του, ἥτις ἐνιαχοῦ μὲν ἀκολουθεῖ τὴν παλαιάν τῶν Ὀρφικῶν ποίησιν, ἐνιαχοῦ δὲ τὸν μῦθον τὸν Σικελικόν. Ἡ Ἔννα εἶναι, ὅπως καὶ ἐν τῷ Σικελικῷ μύθῳ, ἡ σκηνὴ τοῦ δράματος, ἡ δὲ Δημήτηρ ὅπως ἀνεύρη τὴν ἀπολεσθεῖσαν κόρην, ἀνάπτει τὴν δᾶδα αὐτῆς ἀπὸ τῆς Αἴτνης. Ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως ἀξία εἶναι ἡ πρὸς τὸν Ὀρφικὸν μῦθον συμφωνία ἐνὸς περιστατικοῦ, δευτερευούσης μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλ' ὅμως βαθείας σημασίας. Κατὰ τὴν πηγὴν ἐκείνην ἡ Κόρα (ὅπως ἐκεῖ ὀνομάζεται) εἰργάζετο ἀπούσης τῆς μητρός, εἰς πολυσήμαντον ὕψασμα, ὅπερ παρίστανε τὸν κόσμον· ἕνεκα τῆς ἀπαγωγῆς ἀφῆκεν ἀτελεῖς τὸ ἔργον. Εἰς ὅμοιον ἔργον καταγίνεται καὶ παρὰ τῷ Κλαυδιανῷ (1, 245 ἐξ.) ἡ Περσεφόνη, ὅπερ ἦτο προσωρισμένον νὰ δοθῇ ὡς δῶρον εἰς τὴν μητέρα μετὰ τὴν ἐπάνοδόν της. Ἐκτενῶς περιγράφεται τὸ φανταστικὸν καλλιτέχνημα, ἡ δὲ περιγραφὴ εἶναι πολυχρώματος καὶ περιεκτικὴ εἰκὼν τῆς δημιουργίας τοῦ σύμπαντος. Καὶ ἡ μοιραία ἐπίσκεψις τῶν τριῶν θεαινῶν, Ἀφροδίτης, Παλλάδος καὶ Ἀρτέμιδος, εἶναι κοινὴ εἰς ἀμφότερα τὰ ποιήματα. Ἐκ τούτου λοιπὸν φαίνεται ὅτι ὁ Κλαυδιανὸς ἐτῆρει πιστῶς ἀκόμη πολλοὺς ἀρχαίους χαρακτῆρας τοῦ μύθου.

Μετὰ δυνάμει ἀρχίζει τὸ ποίημα. Ἀγανακτεῖ δεινῶς ὁ θεὸς τοῦ Ἄδου, διότι στενοχωρεῖται εἰς τὸ σκοτεινόν του βασίλειον μόνος, καὶ διὰ παντὸς τρόπου θέλει νὰ νυμφευθῇ. Μετὰ κό-

που κατορθώνει ἡ Λάχεσις νὰ καθησυχάσῃ ὁπωσοῦν τὸν μανιώδη θεόν, καταπείθουσα ἐπὶ τέλους αὐτὸν νὰ πέμψῃ τὸν Ἑρμῆν, ἵνα ἀνακοινώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του πρὸς τὸν Δία. Οὗτος συλλογίζεται ἀμέσως τὴν Περσεφόνην, τὴν μόνην νῦν ἀκμάζουσαν θυγατέρα τῆς Δήμητρος, ἣτις ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὸ πολυζήτητον προσφιλὲς τέκνον, κατέλιπε μετ' αὐτοῦ τὸν οὐρανόν, ἐπορεύθη εἰς τὴν Σικελίαν, ἐκεῖ δὲ ἀφ' οὗ ἔκρυψεν ἐπιμελῶς παρὰ τὴν Αἴτναν τὸν θησαυρόν της, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Φρυγίαν διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ὄφρων συρομένου ἄρματος αὐτῆς, πρὸς τὴν μητέρα Ῥέαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακοινοῖ ὁ Ζεὺς πρὸς τὴν Ἀφροδίτην τὸ σχέδιόν του, καὶ κελεύει αὐτὴν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπὶ τῶν θεοτήτων τοῦ Ἄδου. Ἀλλ' ὅμως ἐν τῷ ποιήματι οὐδὲν ἀναγινώσκουμεν περὶ ἐκτελέσεως τοιαύτης ἀποστολῆς, μᾶλλον δὲ ἡ Ἀφροδίτη μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος, μεταβαίνουσιν, ὡς ἐλέχθη, εἰς τὸ παλάτιον τῆς Δήμητρας ὅπως δελεάσωσι τὴν Περσεφόνην. Μὲ πλούσια χρώματα περιγράφει ὁ ποιητὴς τὸν μοιραῖον τῆς Κόρης πρωτόνιον περίπατον μετὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν Νυμφῶν, μάλιστα δὲ αὐτὴν τὴν Κόρην, τὸ κεντητόν της ἱμάτιον, τὴν φαιδρὰν συνοδείαν, τοὺς λαμπρῶς ἡνθισμένους λειμῶνας, οἵτινες κατ' ἰδιαιτέραν παράκλησιν τῆς Ἑννης ἐστολίσθησαν διὰ παντοειδῶν ἀνθέων ὑπὸ τοῦ Ζεφύρου, τοῦ πατρὸς τοῦ Ἑάρου (ὁ πλοῦτος τῶν χρωμάτων ὑπερβαίνει τὴν οὐρὰν τοῦ παγωνίου καὶ τὸ οὐράνιον τόξον), τὸν θελκτικὸν τόπον μὲ τοὺς ὡραίους λόφους, μὲ πηγὰς, δάσος, διαυγῇ λίμνην, τὴν παιδικὴν εὐθυμίαν τῶν νεανίδων, αἱ ὁποῖαι ὡς σμῆνος μελισσῶν διασκορπίζονται ἀνὰ τοὺς λειμῶνας. Αἰφνης τὸ ἔδαφος σείεται· μόνη ἡ Ἀφροδίτη γινώσκει τὴν αἰτίαν. Ὁ Πλούτων, οὗτινος τὸ τέθριππον ἔξευξεν ἡ Ἀλληκτώ, ζητεῖ δίοδον πρὸς τὰ ἐπάνω, ὅπως οἱ πολιορκηταὶ ὅταν θέλωσι νὰ ἐξέλθωσιν ἐξ ὑπογείων ὑπονόμων. Οἱ τροχοὶ τοῦ ἄρματος διέρχονται ἀπερισκέπτως ὑπεράνω τῶν μελῶν τοῦ γίγαντος Ἐγκελάδου, ὅστις ὑποβαστάζει τὴν Σικελίαν, ὥστε κάμνει ὁ γίγας σπασμωδικὴν κίνησιν. Ἀνυπομόνως κροῦει ὁ Πλούτων διὰ τοῦ σκήπτρου τὸν βράχον· γίνεται

πάταγος φοβερός, ὥστε τρομάζει ὁ Ἥφαιστος καθὼς καὶ ὁ Κύκλωψ. Ὅτε δὲ ἐπὶ τέλους ἀνοίγεται ἡ γῆ, οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔρχονται εἰς ἀταξίαν, οἱ ἵπποι θαμβωθέντες ἐκ τοῦ ἀσυνήθους φωτὸς θέλουσι νὰ στραφῶσιν εἰς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ βιαζόμενοι ὑπὸ τῆς μάστιγος τρέχουσι ταχύτερον νοήματος, ἀφρίζοντες καὶ σπινθηροβολοῦντες. Αἱ Νύμφαι τρέπονται εἰς φυγὴν. Ἡ Περσεφόνη ἀρπάζεται εἰς τὸ ἄρμα. Ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Ἀρτεμις ἐπιχειροῦσι μὲν νὰ παράσχωσιν εἰς αὐτὴν χεῖρα βοηθείας, ἀλλὰ κεραυνὸς τοῦ Διὸς καταπτοεῖ τὰς θεάς. Ὁ Πλούτων ἴσταται ὡς λέων ἐν μέσῳ ποιμνίου. Μὲ γοητευτικὰς ὑποσχέσεις ζητεῖ νὰ παρηγορήσῃ τὴν θρηνοῦσαν κατὰ τὴν ἐπάνοδον· καὶ παρ' αὐτῇ, λέγει, ὑπάρχουσιν ἀστέρες, τὸ φῶς ἐν τοῖς Ἥλυσις εἶναι διαυγέστερον, ὠραῖοι λειμῶνες ὑπάρχουσι καὶ ἐκεῖ, ἀκόμη δὲ καὶ ἄνθη, ἅτινα οὐδὲ ἡ Ἑννα παράγει, ὑπάρχει δὲ καὶ δένδρον μὲ χρυσοῦς καρπούς. Πᾶν ὅ,τι ὁ αἰθὴρ περιβάλλει, ὅ,τι βλαστάνει ἐπὶ τῆς γῆς, ὅ,τι ζῇ ἐν τῷ ὕδατι, θὰ καταλήξῃ ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἐξουσίαν της. «Τὰ πάντα ἐξομοιώνει ὁ θάνατος· σὺ θὰ δικάζῃς τοὺς ἀμαρτωλοὺς, θὰ δίδῃς ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς ἀγαθοὺς»

Ἐπισημότατα ὑποδέχονται αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν κάτω κόσμον τὴν νέαν αὐτῶν δέσποιναν. Κατὰ σμήνη ἀναρίθμητα προσέρχονται ὅπως ἴδωσι τὴν θελκτικὴν νύμφην. Ὁ Πλούτων δεικνύει κατ' ἐξοχὴν φαιδρότητα. Ὁ Φλεγέθων μὲ στάζουσιν γενειάδα καὶ πεπυρωμένην μορφήν ἐγείρεται πρὸς ὑπάντησιν, πρόθυμοι δοῦλοι φροντίζουν περὶ τῶν ἵππων, κρατοῦσι τὰ παραπετάσματα, στολίζουν τὸν νυμφικὸν θάλαμον. Ἥλυσαι μητέρες ἐπιθαρρύνουσι λεπτῶς καὶ τρυφερῶς τὴν νεαρὰν βασίλισσαν, διευθετοῦσι τὴν κόμην της, περιβάλλουσι τὸν πέπλον. Ὀλόκληρον τὸ βασίλειον τῶν σκιῶν ἐορτάζει· ὅλοι εὐωχοῦνται ἐστεφανωμένοι, ἀσυνήθη ἄσματα διακόπτουσι τὴν σιγὴν, οἱ θρῆνοι καταπαύουσιν, ἡ ὕδρία ἢ περιέχουσα τοὺς μοιραίους λαχνοὺς δὲν ἀναταράττεται, αἱ ποιναὶ τῶν κολαζομένων διακόπτονται, αἱ Εὐμενίδες πίνουσιν οἶνον καὶ φάλλουσι γλυκὺ ἄσμα, ἀφίνουσι δὲ τοὺς ὄφεις αὐτῶν νὰ βραῶσιν

ἀπὸ τοῦ κυπέλλου, λάμπουσι δὲ ἑορτασίμως αἱ δᾶδές των. Ἡ Λάχεσις οὐδὲν νῆμα ἀποκόπτει, καὶ ὁ θάνατος ἀργεῖ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὅταν ἀνέτειλεν ὁ Ἑσπερος τοῦ κάτω κόσμου, ὁδηγεῖται ἡ παρθένος εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, νυμφαγωγεῖ δὲ ἡ ἀστροποικίλος Νύξ, ἄδουσι δὲ οἱ εὐσεβεῖς πρὸ τῆς θύρας τὸ ἐπιθαλάμιον. Ὡραίαν καὶ καλαισθητικὴν ἀντίθεσιν ἀποτελεῖ ἐν τῇ τέλει τοῦ δευτέρου τούτου βιβλίου ἡ τελετὴ αὕτη τοῦ βασιλείου τῶν νεκρῶν, πρὸς τὴν φαιδρὰν ἔξοδον εἰς τὴν ἡλιόφωτον αὐγὴν, ἣτις περιγράφεται ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ βιβλίου.

Μετὰ λεπτῆς τέχνης ἀφῆκεν ὁ ποιητὴς νὰ ἀφηγηθῇ ἐκτενῶς τὴν ἀπαγωγὴν ἐν τοῖς ἐξῆς, ἔνθα ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς οὐδρομένης μητρός. Καὶ πρῶτον μὲν συμβαίνει ἐν ἐκ τῶν κατὰ συνθήκην ἐκείνων πραξικοπημάτων τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ Ζεὺς συνεκάλεσε θεῶν ἐκκλησίαν, εἰς ἣν κυρίως συνέρχονται οἱ δαίμονες τῶν ὑδάτων. Αἱ θεαί προσδιωρίσθησαν ἐν πάσῃ ἀκριθείᾳ· τοποθετεῖται ἕκαστος ἀναλόγως τῆς τάξεως, ἣν ἔχει. Ὁ ὄχλος τῶν δευτερευόντων μυρίων μικρῶν θεῶν ἴσταται ὀρθίος, καὶ γραφικῶς στηρίζονται αἱ Ναϊάδες ἐπὶ τῶν γηραιῶν πατέρων. Ὁ Ζεὺς προσφωνεῖ, ἡ δὲ προσφωνήσις του φανερώνει τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν ὅλου τοῦ μύθου. Παρελθούσης τῆς ἐποχῆς τοῦ Κρόνου, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι εἶχον ἀκόπως τὰ πάντα, ἐπῆλθον αἱ στερήσεις, αἵτινες ἐδίδαξαν αὐτοὺς νὰ ἐργάζωνται, καὶ ἐγέννησαν ἐν αὐτοῖς τὸ ἐφευρετικόν. Ἡ μήτηρ Φύσις τοῖς παρέστησε πόσον πενιχρῶς τρέφονται, πόσον ἔρημοι καὶ ἄγονοι εἶναι οἱ ἄγροί. Πρέπει λοιπὸν ἡ Δημήτηρ ἀναζητοῦσα τὴν Κόρην, νὰ περιέλθῃ τὴν γῆν, ἕως οὗ ἐκ τῆς χαρᾶς, ἣν μέλλει νὰ αἰσθανθῇ ἐπανευρίσκουσα αὐτήν, δωρήσῃ τοὺς καρποὺς καὶ διὰ τοῦ δρακοντείου αὐτῆς ἄρματος διασπείρει τοὺς στάχους. Οὐδεὶς πρέπει νὰ καταστήσῃ εἰς αὐτὴν γνωστὸν τὸν θεῖον ἀπαγωγέα, καὶ τοῦτο ἐπὶ βαρεῖα ποινῇ.

Ἡ Δημήτηρ, πεφοβισμένη ὑπὸ ὀνείρων καὶ τεράτων, νομίζει ὅτι βλέπει δεσμίαν τὴν Περσεφόνην ἐντὸς εἰρκτῆς, ἐξησθενωμένην, νομίζει ὅτι ἀκούει τὸν θοῆνον αὐτῆς καὶ τὴν πρὸς σωτηρίαν παρά-

κλησίν της· τότε ἀποχαιρετίζει τὴν Ῥέαν καὶ σπεύδει οἶκαδε, ὅπως τὸ πτηνόν, τὸ ὅποιον μετὰ πολλῆς μερίμνης ἐπιστρέφει εἰς τὴν φωλεάν του. Ὑπὸ μεγάλου καταλαμβάνεται φόβου εὐρίσκουσα τὸν οἶκον ἀφύλακτον καὶ κενόν! Περιέρχεται ματαίως πᾶσαν αὐτοῦ γωνίαν. Καταφιλεῖ τὸ ἀφεθὲν ἐργόχειρον καὶ τὰ παιγνίδια τοῦ προσφιλοῦς τέκνου, ἐρευνᾷ τὴν κλίνην καὶ τοὺς τόπους, ὅπου ἐκάθητο, ἕως οὗ συναντᾷ τὴν γηραιάν πιστὴν τροφὸν Ἠλέκτραν, ἥτις πιεζομένη ὑπὸ τῶν βαρβαίων αὐτῆς ἐρωτήσεων, διηγεῖται μετὰ δισταγμοῦ τὰ συμβάντα.

Διηγεῖται λοιπὸν ἡ τροφός, ὅτι κατ' ἀρχάς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς Δήμητρος, ἔζων ἡσύχως καὶ εἰρηνικῶς. Ἄλλ' αἰφνης προσῆλθε μίαν ἡμέραν ἡ Ἀφροδίτη συνοδευομένη ὑπὸ τῶν δύο ἄλλων θεαινῶν. Μετὰ διαχύσεως ἐνηγκαλίσθη τὴν ἀδελφὴν καὶ ἔψεξε τὴν σκληρὰν μητέρα, ἥτις ἀπεμάκρυνε τοιοῦτον χάριεν πλάσμα ἀπὸ τοῦ κύκλου τῶν θεῶν καὶ τὸ ἐξώρισεν εἰς τὴν ἀπομόνωσιν ἐκείνην. Ἡ ἄπειρος παιδίσκη, λέγει, ἔπαιζε πότε μὲν μὲ τὴν φαρέτραν καὶ τὸ τόξον τῆς Ἀρτέμιδος, πότε δὲ μὲ τὸ κράνος τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐκάθησαν ἔπειτα εἰς τὸ γεῦμα καὶ ἔπιον πολὺ νέκταρ. Μετὰ τοῦτο, διηγεῖτο ἡ Περσεφόνη πρὸς τὴν Ἀφροδίτην, ὅτι ἔξω καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος ἀνθίζουσι τὰ ῥόδα· ἐκείνη προσεποιήθη δυσπιστίαν, οὕτω δὲ ἀπεφασίσθη ἡ μοιραία ἐξοδος. Περὶ τὴν μεσημβρίαν, λέγει, ἔγινεν αἰφνης νύξ σκοτεινὴ, ἡκούσθησαν καλπασμοὶ ἵππων καὶ θόρυβος τροχῶν, ἀλλ' ἡνίοχος δὲν ἐφαίνετο. Θανατικὴ πνοὴ εἶχεν ἐπιπνεύσῃ ἐπὶ πάσης τῆς φύσεως. Ὅταν ἔγινε πάλιν φῶς, λέγει, ἡ Περσεφόνη εἶχεν ἐξαφανισθῇ, ὅπως αἱ τρεῖς θεαί. Ἡ Νύμφη Κυάνη ἔκειτο λιπόθυμος ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ, ὅτε δὲ ἠρώτησαν αὐτὴν τί ἔγινεν ἡ κυρία της, ἀνελύθη εἰς πηγὴν. Αἱ θυγατέρες τοῦ Ἀχελώου (αἱ Σειρήνες) μετάγονται διὰ τῶν πτερύγων αὐτῶν εἰς τοὺς βράχους τοῦ Πελώρου ἀκρωτηρίου, ὅπου τὸ μαγευτικὸν αὐτῶν ᾄσμα ἀποθαίνει ὀλέθριον εἰς τοὺς ναυτιλλομένους (254 ἐξ.). Περὶ τῶν δύο τούτων μεταμορφώσεων διηγεῖται καὶ ὁ Ὀβίδιος (5, 409 ἐξ. 551 ἐξ.), ἡ

ιστορία ἔμως τῆς Κυάνης ἐκτίθεται κατ' ἄλλον τρόπον ὑπὸ τοῦ Ὀιδίου.

Μὲ πολλὴν ἀλήθειαν καὶ αἰσθησιν ἐκφράζεται τὸ ἄλγος τῆς μητρὸς. Εἰς τοὺς πικροὺς τῆς θρήνου ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, εἰς τὰς συγκινητικὰς παρακλήσεις, τὰς ὁποίας κάμνει, ἵνα εἰπῶσι πρὸς αὐτὴν τοῦλάχιστον τί ἀπέγινε τὸ τέκνον τῆς, ἀποκρίνεται μόνον ἡ σιγὴ· πάντες σιγῶσιν καὶ ἀποστρέφονται ἀπ' αὐτῆς· τότε σπεύδει εἰς τὸ παρὰ τὴν Αἴτναν ἄλσος, ὅπου ὁ Ζεὺς εἶχεν ἀναρτήσῃ τὰ πρόπαιά του ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν Γιγάντων πολέμου, κόπτει δύο πελώριος κυπαρίσσους, ἀνέρχεται διὰ δυσβάτων ἀτραπῶν, ὅπως ἡ Μέγαιρα, ὅταν ἀναβαίνει εἰς τὴν γῆν ἐκ τοῦ Ἄδου, εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ ἀνάπτει ἐκεῖ τὰς ἀσθέστους δάδας, ἵνα φωτίζωσι τὴν μακρὰν τῆς περιπλάνησιν διὰ γαιῶν καὶ θαλασσῶν. Καὶ ἀρχίζει οὕτω τὴν πορείαν τῆς. Μὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ συγκινητικὴν περιγραφὴν, πῶς ἐκάστη ὁδός, ἣν βαδίζει, βρέχεται ὑπὸ τῶν δακρύων τῆς, πῶς ἡ θάλασσα καὶ τὰ παράλια ἀναλάμπουσιν ἐκ τῆς λάμψεως τῶν δάδων τῆς, διακόπτεται δυστυχῶς τὸ ἐξάίσιον τοῦτο ποίημα.

Κατὰ τὰ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ προαγγελλόμενα (1, 20 ἐξ.), ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῶσιν αἱ περιπλανήσεις τῆς Δήμητρος μέχρι τέλους, καὶ ἡ εἰς τοὺς ἀνθρώπους χορήγησις τοῦ σίτου. Ἄν ἐξαιρέσῃ τις ὀλίγους ῥητορικοὺς πλατυσμούς, κατὰ τὰ ἄλλα γοητεύει ἡ ἐν τῷ ἐπυλλίῳ τούτῳ ἀληθῶς ποιητικὴ ἀντίληψις τῆς φύσεως, ἄλλοτε μὲν μεγαλοπρεπῆς, ἄλλοτε δὲ χαρίεσσα, ἡ θερμότης καὶ ἡ φυσικότης τοῦ αἰσθήματος, ἡ ἀλήθεια τῶν χαρακτηρισμῶν, ἡ ἐξαισία ἐνάργεια τῶν περιγραφῶν, καὶ ἡ καθαρότης τοῦ ὕφους. Θὰ ᾔτο βεβαίως λαμπρὸν τὸ ἐλληνικὸν πρωτότυπον, τὸ ὁποῖον μετὰ τόσης ἀγάπης ἀπέδωκεν ὁ μεταγενέστερος Ῥωμαῖος, ἀλλ' ὅμως δυστυχῶς δὲν ἐπεράτωσεν.

Εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον τῶν Ὀρφικῶν θεογονικῶν μύθων ἀνήκει καὶ ἕτερον μεγαλοπρεποὺς ἐπιβολῆς ἔπος τοῦ Κλαυδιανοῦ, ἡ Γι-

γ α ν τ ο μ α χ ί α. Τὸ θέμα τοῦτο ἤρεσκεν ἰδίᾳ εἰς τοὺς αὐλικούς ποιητὰς τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, διότι οὗτοι ἀκολουθοῦντες τὸ παρεμπερὲς παράδειγμα τῶν Ἀλεξανδρινῶν ὁμοτέχνων, κατέστησαν κοινὸν θέμα τὴν ἐξύμνησιν τῶν ἀγώνων, εἰς οὓς ὑπεβλήθη ὁ σωτὴρ τῆς πολιτείας κατὰ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους ἐναντίον τῶν δημοκρατικῶν, παραβάλλοντες αὐτοὺς πρὸς τὴν φοβεράν ἐκείνην μάχην τοῦ Διὸς καὶ τῶν Ὀλυμπίων κατὰ τῶν ἀδαμάστων υἱῶν τῆς Γῆς. Ὁ Ὀβίδιος εἶχεν ἐπιχειρήσῃ νὰ γράψῃ Γ ι γ α ν τ ο μ α χ ί α ν (τόμ. Β' σ. 397) κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν. Διηγεῖται δὲ ὁ Κλαυδιανὸς κατὰ φανταστικὸν τρόπον ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐλεγείᾳ (27) τοῦ Πανηγυρικοῦ τοῦ ποιήματος Ἐπὶ τῇ ἔκτῃ ὑπατείᾳ τοῦ Ὀνωρίου (τῷ 404), ὅτι ὠνειρεύθη ὅτι συνέταξε ποίημα περὶ τῆς ὑποταγῆς τῶν Γιγάντων καὶ τοῦ θριάμβου τοῦ Διὸς καὶ ὅτι ὑπέβαλεν αὐτὸ ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ πατρὸς τῶν θεῶν, ἀποκομίσας γενικὴν ἐπιδοκιμασίαν· καὶ τὸ ὄνειρον τοῦτο βλέπει πληρούμενον, διότι ἀπαγγέλλει ἐνώπιον τῆς αὐλῆς ἐκεῖνον τὸν Πανηγυρικόν, ἐν ᾧ ὁ Ἡριδανὸς ποταμὸς παραβάλλει τὴν κατὰ τῆς Ρώμης ἐπίθεσιν τοῦ Ἀλαρίχου, πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Γιγάντων (184 ἐξ.). Παριστάνει δὲ τὸν νικητὴν αὐτοκράτορα κατὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ εἰς τὴν διασωθεῖσαν πόλιν, εὐφραίνοντα τοὺς ὀφθαλμούς του διὰ τῆς παραστάσεως τῆς πτώσεως τῶν Γιγάντων (44 ἐξ.), τὴν ὁποίαν ἴσως ὁ Δομιτιανὸς ἐκέλευσε νὰ στήσωσιν (ἐν ἔτει 93) ἐπὶ τοῦ Ταρπηίου βράχου εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης αὐτοῦ κατὰ τῶν Σαρματῶν.

Τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἔπους ἔχομεν μόνον δυστυχῶς τοὺς πρώτους ἑκατὸν εἰκοσιεπτὰ στίχους (δακτυλικούς ἑξαμέτρους). Συμφώνως πρὸς τὸν Ὀρφικὸν τύπον τοῦ μύθου, ἡ μήτηρ τῶν Τιτάνων, ἡ Γῆ, φθονοῦσα τὴν δύναμιν τῶν Οὐρανίων καὶ ἀγανακτοῦσα διὰ τὴν κἀκωσιν τῶν υἱῶν αὐτῆς, τίκτει τοὺς γίγαντας, ἐξερεθίζει αὐτοὺς εἰς ἐπανάστασιν καὶ θέτει εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν τὰ ἴδια μέλη (ὄρη, βράχους, νήσους) ὡς βλήματα ἐναντίον τῶν θεῶν. Οἱ Γίγαντες ἐν τῇ ὑπερφροσύνῃ των, νομίζουσιν ὅτι κατέκτησαν

ἤδη τὸν Οὐρανὸν καὶ τολμῶσι νὰ ποθήσωσι τὴν Ἀφροδίτην, τὴν Ἄρτεμιν καὶ τὴν Ἀθηνᾶν. Ὁ Ὀλύμπος τίθεται εἰς κίνησιν. Ἡ Τρις συγκαλεῖ πάντας τοὺς θεοὺς, καθὼς καὶ τοὺς τῶν ποταμῶν καὶ τῶν λιμνῶν. Ἡ Περσεφόνη ἀνέρχεται εἰς τὸ φῶς μετὰ τοῦ Πλούτωνος (ἀνάμνησις ἐκ τοῦ προηγουμένου ποιήματος), ὁ δὲ Ζεὺς, εἰπὼν τὰ θέοντα, ἀνοίγει τὸν πόλεμον. Ἀρχίζει ἄγριος πάταγος, ὥστε ἡ φύσις φοβεῖται τὴν καταστροφὴν τοῦ κόσμου. Ὁ εἰς ἐκσφενδονίζει τὴν Οἴτην καὶ ὁ ἄλλος τὸ Παγγαῖον, ὁ μὲν λαμβάνει ὡς ὅπλον τὸν Ἀθωνα, ὁ δὲ τὴν Ὀσσαν. Εἰσορμᾷ πρῶτος ὁ Ἄρης μὲ τοὺς ἵππους του εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, διατρυπᾷ μὲ τὸ ξίφος τὸν Πέλωρον καὶ ἔπειτα τὸν Μίμαν, ὅστις ἀκριβῶς εἶχεν ἐκσπάσῃ ἐκ τῶν κυμάτων τὴν Ἀἴμονα καὶ ἤθελε νὰ τὴν ἐξακοντίσῃ. Καὶ νεκροῦ ἀκόμη συρίπτουσι τὰ ὄφιοειδῆ μέλη ἐναντίον τοῦ νικητοῦ. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐπιδεικνύει τὴν Γοργῶ αὐτῆς, ἧς ἡ ἐνέργεια περιγράφεται δραματικῶς. Ἐνα ἐκ τῶν συντρόφων του πρὸ ὀλίγου ἀπολιθωθέντα ἐκλαμβάνει ἕτερος Γίγας ὡς βράχον καὶ τὸν ρίπτει κατὰ τῶν θεῶν. Μεγάλως κινδυνεύει ἡ Δήλος. Ὁ Πορφυρίων μὲ τοὺς ὄφιοειδεῖς πόδας του εἶχε προχωρήσῃ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐκριζώσῃ ὁλόκληρον τὴν νῆσον, ὅπως τὴν ρίψῃ ἐναντίον τοῦ Οὐρανοῦ. Ὁ γηραιὸς ἡγεμὼν τοῦ πελάγους καὶ ἡ Θέτις, ἡ θυγάτηρ του, ἀδημονοῦσιν. Αἱ Νύμφαι, αἵτινες εἶχόν ποτε ἐπὶ τοῦ Κύνθου παρασκευάσῃ τὴν κλίνην τῆς Λητοῦς καὶ διδάξῃ τὸν μικρὸν Ἀπόλλωνα νὰ θηρεύῃ καὶ νὰ τοξεύῃ, ἐκρήγγυνται εἰς κραυγὰς. Αὐτὴ ἡ νῆσος ἰκετεύει τὸν ἑαυτῆς Ἀπόλλωνα νὰ τὴν σώσῃ. Ἔως ἐδῶ ἔχομεν τὸ κείμενον τοῦ ποιήματος. Ἀλλ' ἐσώθη ὁμῶς παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ εἰς ἀκόμῃ στίχος καὶ ἐν ἡμιστίχιον, ἐξ ὧν φαίνεται, ὅτι εἶχεν ἀποπερατωθῇ τὸ ἔλον ἔργον. «Ποῦ φεύγεις; (λέγεται πρὸς τὸν Ἐγχέλαδον) εἰς οἰανδῆποτε ἄκραν τοῦ κόσμου καὶ ἂν ὑπάγῃς θὰ ἔχῃς πάντοτε ὑπεράνω τὸν οὐρανόν».

ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Κλαυδianoῦ σφύζεται καὶ ἐν ἐκτενὲς ἀπόσπασμα Γιγαντομαχίας εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Τὸ ὅφος καὶ ἡ στιχουργία ὁμοιάζει πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς σχολῆς τοῦ

Νόννου. Ἡ εἰσαγωγή, δι' ἧς παραβάλλεται ἡ ἐπιχείρησις τοῦ ποιητοῦ πρὸς πλοῦν ἐν τῷ Ὠκεανῷ, ἔχει τινὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰ εἰσαγωγικά διόστιχα τῆς Ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης. Καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀποσπάσματι οἱ Γίγαντες μεταχειρίζονται ὡς βλήματα κορυφᾶς ὀρέων καὶ νήσους· ὁ εἷς πίνει ἓνα ποταμόν, ὁ ἄλλος πίνων κενώνει τὴν θάλασσαν. Ἡ Παλλὰς μάχεται μὲ τὴν λόγγην καὶ τὴν Γοργώ, ἡ Κύπρις μὲ τὴν δύναμιν τοῦ κάλλους. Ὁ Ἐγκέλαδος παραθαρρυνόμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς ἐπιτίθεται ἐναντίον τοῦ Διός, ὅστις πρῶτον μὲν χύνει πυρίνην ἐπ' αὐτοῦ βροχήν, ἔπειτα ῥίπτει ἐπάνω του καὶ ἓνα βράχον.

Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ Ἀλεξανδρεὺς Κλαυδιανὸς νὰ ἐδοκίμασε κατὰ πρῶτον νὰ γράψῃ ἐλληνιστὶ τὴν Γιγαντομαχίαν, νὰ μετεποίησεν δὲ βραδύτερον τὸ ποίημα λατινιστί. Εὐρίσκονται δὲ καὶ ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ δύο ἐπιγράμματα (9, 753 ἐξ.) ἐνὸς Κλαυδιανοῦ Εἰς κρύσταλλον ἔνδον ὕδωρ ἔχουσιν, τὸ ὁποῖον θέμα καὶ ὁ Λατίνος ποιητὴς πραγματεύεται κατὰ ἑπτὰ διαφόρους τρόπους. Περὶ τῆς ὑπάρξεως νεωτέρου Κλαυδιανοῦ, υἱοῦ ἴσως τοῦ γνωστοῦ, οὐδεμίαν ἔχομεν εἰδήσιν.

Καὶ τὸν ἀρχαῖον Αἰγυπτιακὸν μῦθον τοῦ Φοῖνικος ἐφιλοτέχνησεν ὁ Κλαυδιανὸς εἰς ὥρατον δακτυλικὸν ποίημα, ὅπερ ἐπιγράφεται Φοῖνιξ. Τὸ ὕφος εἶναι σεμνὸν καὶ πεπυκνωμένον, οὐδὲν ἔχον τὸ περιττόν. Ὁγκοῦται δὲ ἐκεῖ, ἔνθα ὁ συγγραφεὺς, ἀφ' οὗ ιστόρησε τὰ κατὰ τὴν πατρίδα, τὴν δίαίταν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ θαυμασίου πτηνοῦ, φθάνει εἰς τὸ κυριώτατον μέρος, τὴν ἀναγέννησιν. Ἡ αὐξανόμενη ἐξασθένησις τοῦ γήρατος τοῦ εὐγενοῦς πλάσματος, ὅταν ἡ χιλιοετὴς περίοδος τοῦ βίου του φθάνη εἰς τὸ τέρμα αὐτῆς, διατυποῦται μετὰ μελαγχολίας καὶ παρίσταται μάλιστα ἐναργέστερον διὰ παραβολῶν. Ὀλιγώτερος χώρος ἔχει δοθῇ εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν συστατικῶν, ἐξ ὧν κατασκευάζεται ἡ νεκρικὴ φωλεά. Σφόδρα συγκινητικὴν αἴσθησιν κάμνει ἡ εἰκὼν τοῦ ἐτοιμοθανάτου πτηνοῦ, πῶς ἐπὶ τῆς τελευταίας κλίνης του

ἀποτείνει γλυκὺ καὶ ἥσυχον ἱκετευτικὸν ᾄσμα πρὸς τὸν θεὸν τοῦ ἡλίου, καὶ πῶς οὗτος θυσιάζει μίαν τρίχα τῆς κεφαλῆς του, δι' ἧς ἀναφλέγεται ἡ πυρὰ καὶ καίεται τὸ γηραῖόν σῶμα. Ἡ Σελήνη σταματᾷ τὸ ἐκπληκτον ἄρμα τῆς καὶ ἡ Φύσις προσέχει νὰ μὴ ταραῖξῃ τὸ θαῦμα. Εὐθύς ὁρμᾷ ἐκ τῆς τέφρας τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, καὶ ὁ θάνατος μεταβαίνει εἰς τὴν ζωὴν. Ἄλλοι, ὡς ὁ Πλίνιος καὶ ὁ λεγόμενος Λακτάντιος, παραδέχονται ἐξέλιξιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τῆς χρυσαλίδος. Ἐν γένει δὲ παρὰ τῷ Κλαυδιανῷ δὲν γίνεται λόγος περὶ ἐποχῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τοῦ νεογνοῦ, διότι θέλει μᾶλλον ὁ συγγραφεὺς νὰ τονίσῃ τὰς μεγάλας στιγμὰς. Ἄνευ χρονοτριβῆς ἐτοιμάζεται ὁ νέος Φοῖνιξ, ὅπως διὰ γοργοῦ πετάσματος μεταφέρῃ τὰ λείψανα τοῦ πατρὸς του, κεκλεισμένα ἐντὸς χλόης, πρὸς τὸν Νεῖλον, ὅπου εἰς τὴν Πόλιν τοῦ Ἠλίου ἡ ἰνδικὴ μύρρα τήκεται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ εἰς θεῖον καπνόν, οὗ τὸ ᾄρωμα, γλυκυτέρον τοῦ νέκταρος, πληροῖ τὴν Αἴγυπτον μέχρι τῶν ἐπὶ τὰ στομίῳ τοῦ Νείλου. Τὴν ἔξοχον ἐκείνην πτῆσιν δὲν τολμᾷ νὰ διαταράξῃ οὐδ' ὁ ἀετὸς τοῦ μεγάλου Διός, καὶ διὰ τοῦτο ἀποφεύγει νὰ συναντηθῇ τότε πρὸς τὸν Φοῖνικα. Τὰ πτηνὰ πάντα εὐλαβῶς συνοδεύουσιν αὐτὸν καὶ νεφροῦται ὁ οὐρανὸς ἐκ τοῦ πλήθους. Νομίζεις ὅτι διέρχεται ἐν θριαμβικῇ πομπῇ Πάρθος βασιλεὺς.

Ἐν τῷ τέλει συνοψίζει ὁ ποιητὴς τὴν κατανυκτικὴν ἐκπλήξιν ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ δι' ἐκφραστικῶν λέξεων· «Μακάριε, κληρονόμῃ τοῦ ἑαυτοῦ σου! Ὅ,τι διαλύει ἡμᾶς πάντας, εἰς σέ προσδίδει νέας δυνάμεις. Ἀπὸ τῆς τέφρας ἀνίστασαι εἰς νέαν ζωὴν. Ἀποθνήσκει τὸ γῆράς σου, ἀλλὰ σὺ δὲν καταστρέφεσαι. Εἶδες ἐν τῷ βίῳ σου πᾶν ὅ,τι ἀνέκαθεν ὑπῆρχε... διὰ σέ δὲν κλώθουσι νήματα αἱ Μοῖραι!»

Ἰπαινιγμῶν χριστιανικῆς πίστεως οὐδὲν ὑπάρχει ἔχνος. Μόλις δὲ νεώτερός τις μιμητὴς τοῦ Κλαυδιανοῦ, ὅστις ἐν τισὶ τῶν χειρογράφων ὀνομάζεται Λακτάντιος καὶ ἰθωρεῖτο ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ ἐπισκόπου Τούρων (594), ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν γνωστὸν κκλησιαστικὸν συγγραφεὰ Λακτάντιον Φιρμιανόν (340), παρ-

ενέθηκεν εἰς τὴν διασκευὴν τοῦ ἀμφιβόλου τινος ὑπαινιγμοῦ εἰς χωρία τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ ἐξήγησε τὸν ὅλον μῦθον ὡς τὸ μυστήριον τῆς ἀνευ ἐτέρου φύλου παραγωγῆς καὶ ἀνευ γάμου, διότι ὁ Φοῖνιξ εἶναι καὶ πατήρ καὶ υἱός, εἶναι αὐτὸς καὶ οὐκ αὐτὸς (Πρόβλ. Κλαυδιαν. 23 ἐξ.). Ἐν γένει ἡραίωσε πολὺ τὴν πυκνότητα τοῦ πρωτοτύπου, καὶ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν μιμητῶν, ἐπραγματεύθη διεξοδικῶς τὰ ἐπουσιώδη. Καὶ τὴν καλὴν τοῦ Κλαυδιανοῦ οἰκονομίαν κατέστρεψεν ἐκεῖνος, καὶ ἐν γένει παρέδραψε τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἔργου ἐντύπωσιν. Ἡ ἐξάρτησις τοῦ λεγομένου Λακταντίου ἐκ τοῦ Κλαυδιανοῦ εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ἀφ' οὗ μάλιστα τὰ δύο ἔργα συμφωνοῦσιν εἰς τινὰ μέρη αὐτολεξεί. Καὶ ἂν ὅμως ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐλεγείας καλεῖται Λακτάντιος, ὃν ἐπεταί ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ Λακτάντιος Φιρμιανός, περὶ τῶν ποιητικῶν ἔργων τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἄλλως εἶναι γνωστόν. Ἐὰν δὲ ὑπῆρχεν ἀναντίρρητον καὶ πειστικὸν ἐπιχείρημα, πείθον ἡμᾶς ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Κλαυδιανοῦ εἶναι τὸ μεταγενέστερον (διότι ὁ γνωστὸς Λακτάντιος Φιρμιανός εἶναι παλαιότερος), ἔπρεπε τότε νὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸν τὸν προσήκοντα ἔπαινον, ὅτι ἀριστοτεχνικῶς διεσκεύασε τὸ ποίημα τοῦ Λακταντίου καὶ ὅτι ἀπέδωκεν εἰς τὸν σεμνὸν μῦθον τὸν ἀρχαϊκὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ ἐλληνικὸν δίστιχον τὸ χαραχθὲν ἐπὶ τοῦ στηλοβάτου τοῦ ἀνδριάντος, ὃν τῇ προτάσει τῆς συγκλήτου ἔστησαν οἱ αὐτοκράτορες Ἀρκάδιος καὶ Ὀνώριος εἰς τὸν περιώνυμον ποιητὴν, τριβοῦνον καὶ νοτάριον Κλαύδιον Κλαυδιανὸν ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ Φόρῳ τοῦ Τραϊανοῦ, εἶναι ὑπερβολικόν, διότι ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Κλαυδιανὸς εἶχε συγχρόνως Βιργιλίῳ νόον καὶ Μοῦσαν Ὀμήρου, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πνὴ ἀληθοῦς ποιητικοῦ δαιμονίου ἐνυπῆρχεν ἐν αὐτῷ. Εἶχεν ἐκτάκτως πολυμερῆ δύναμιν ψυχικῆς καὶ φανταστικῆς παραστάσεως, εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ δαμάζῃ καὶ νὰ κυβερνᾷ τὸ ὕψος του, οὐτινος ἢ καθαρότης, διὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔγραφεν, ἐκπλήττει τῷ ὄντι τὸν ἀναγνώστην.

NAMATIANOS

“Απαξ ἔτι ἐμφανίζεται πρὸ ἡμῶν τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης καὶ ἡ θελκτικὴ τῆς Ἰταλίας εἰκὼν, διὰ τοῦ Ὀδοιπορικοῦ, ὅπερ συνέταξεν ἐν ἔτει 416 μ. Χ. ὁ Ῥουτίλιος Κλαύδιος Ναματιανὸς εἰς ἐλεγειακὰ δίστιχα. Ὑψηλὰ κατέχων ἀξιώματα, καταγόμενος δὲ ἐκ Γαλατίας, ἐχρημάτισεν ἐπὶ τέλους ἐν Ῥώμῃ πραίφεκτος τῆς πόλεως, ἀλλ’ ἔπειτα ὑπακούων εἰς πρόσκλησιν τῶν ἐκ τῶν πολέμων δεινοπαθόντων συμπολιτῶν του καὶ θέλων νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ τῆς καταστρεφομένης περιουσίας του, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα, βαρυθυμῶν, διότι ἦτο ἐνθουσιώδης θαυμαστῆς τῆς αἰωνίας πόλεως. Δι’ ἐσχάτην φορὰν ἀποχαιρετίζων αὐτήν, ἐκφράζει τὸ αἶσθημα τοῦτο μετὰ συγκινήσεως, ὁ δὲ μελαγχολικὸς του λόγος μεταβάλλεται εἰς ἐνθουσιώδη ὕμνον.

Εὐδαίμονας θεωρεῖ τοὺς ἐν Ῥώμῃ γεννηθέντας, τοὺς βλαστοὺς τῶν ἀρχαίων καὶ εὐγενῶν οἰκῶν, εὐτυχεῖς δὲ μετ’ αὐτοὺς νομίζει καὶ τοὺς ἔχοντας πατρίδα τὸ Λάτιον. Μέγα πρᾶγμα ὑπολαμβάνει, ὅτι εἶναι ἀνοικτὸν τὸ βουλευτήριον καὶ διὰ τοὺς ξένους τοὺς ἔχοντας ἱκανότητα, ὅτι καὶ ἄλλοδαποὶ μετέχουσι τοῦ Δαίμονος, ὃν λατρεύουσι. Τὴν σύγκλητον παραβάλλει πρὸς τὴν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ἐκκλησίαν τῶν θεῶν. Ἐν τῇ σεμνῇ πρωτεύουσῃ βλέπει τις τὴν μητέρα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν θεῶν, τὴν βασίλισσαν τοῦ κόσμου ἀπ’ ἀνατολῶν μέχρι δυσμῶν. Ἐκεῖνη ἐπόρισε κοινὴν πατρίδα εἰς τοὺς διεσπαρμένους λαοὺς τῆς γῆς· ἡ urbs (πόλις) ἔγινεν orbis (κόσμος). Μετὰ γεναιοφροσύνης παρέσχεν εἰς τοὺς ἡττημένους συμμετοχὴν εἰς τὴν κληρονομίαν τῶν γεναρχῶν, τοῦ Ἀρεως καὶ τῆς Ἀφροδίτης, διότι ἄρχουσα ἐκεῖνη συνδυάζει τὴν ἰσχὺν πρὸς τὴν πραότητα. Ἡ Ῥώμη ἀγαπᾷ οὕς ὑπέταξε. Διὰ τοῦτο πλὴν τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Βάχχου, τοῦ Τριπτολέμου, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους, τῶν μεγάλων σωτῆρων θεῶν, λατρεύουσιν οἱ λαοὶ καὶ τὴν Ῥώμην ἐν πάσῃ γωνίᾳ τῆς γῆς. Ὁ εἰρηνικὸς αὐτῆς ζυγὸς ἀνέχεται ὑπὸ ἐλευθέρου τραχήλου. Δὲν ὑπάρχει κράτος ὡραι-

ότερον διότι ὄχι εἰς τὸ πλῆθος τῶν μαχητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος ὀφείλει ἡ Ῥώμη τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Μεγίστη δὲ αὐτῆς δόξα εἶναι τὸ ὅτι εἶναι ἀξία νὰ ἄρχῃ. Καὶ εἶναι θαυμαστὴ ἡ πόλις ! Μετὰ πόθου ἀναπολεῖ ὁ ἐκεῖθεν ἀπερχόμενος τοὺς λαμπροὺς ναοὺς, τὰ γιγάντια ὑδραγωγεῖα, τὰς βρύσεις καὶ τὰς δεξαμενάς, αἵτινες δροσίζουσι τὸν ἀέρα καὶ χορηγοῦσι πόσιμον ὕδωρ, τοὺς σκιεροὺς κήπους πλησίον τῶν μεγάρων, τὸ γλυκὺ κλίμα, τὸ ὅποιον δὲν γινώσκει χειμῶνα. Ἐχει πεποιθήσιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν τῆς εὐλογητῆς πόλεως, ἧς ἡ μοῖρα εἶναι νὰ ἀνίσταται πάντοτε ἐκ νέου ἀπὸ φαινομενικῆς καταστροφῆς. Μαρτυροῦσι τοῦτο ὁ Βρέννος, ὁ Πύρρος, ὁ Ἀννίβας. Ὅπως ἡ κεκλιμένη δᾶς λάμπει πλειότερον, οὕτως ἀνεγείρεται ἡ Ῥώμη ἐκ παροδικῶν ταπεινώσεων πάντοτε λαμπροτέρα. Ἀς κύψωσιν ἐπὶ τέλους οἱ Γότθοι τὸν δόλιον αὐχένα, ἃς ἐξακολουθήσωσιν ὁ Ῥήνος, ὁ Νεῖλος καὶ ἡ Ἀφρικὴ νὰ πέμπωσι τοὺς θερισμοὺς τῶν ἀλλὰ καὶ ἐν Λατίῳ ἃς οἰκοδομηθῶσι σιταποθῆκαι καὶ τὰ πατητήρια ἃς στάζωσιν ἐκ νέκταρος ἰταλικοῦ. Τὸν Τίβεριν ἃς διαπλέωσι πλήρη ἐμπορευμάτων τὰ πλοῖα.

Ἡ τελευταία εὐχὴ ὑπενθυμίζει εἰς τὸν ἀπερχόμενον τὸ ἴδιον ταξίδιον. Μετ' εὐαρεσκείας ῥίπτει ἀκόμη ἐν βλέμμα πρὸς τὸν παρελθόντα ἐν Ῥώμῃ βίον τοῦ καὶ τὴν ἐκεῖ ἐργασίαν τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους. Ὅπουδῆποτε καὶ ἂν εἶναι πεπρωμένον νὰ τελευτήσῃ τὸν βίον, εἴτε ἐν τῇ πατρίδι, εἴτε ἐν Ῥώμῃ, ἂν ἀξιωθῇ νὰ τὴν ἐπανίδῃ, θὰ θεωρῇ ἑαυτὸν πανευτυχῆ, ἐὰν ἐκείνη τὸν ἐνθυμῇται. Ποία ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἀφοσιώσεως ταύτης τοῦ ἐπαρχιώτου πρὸς τὴν πικρὰν ἀποστροφὴν, ἣν ἔχει ὁ Ἰουβενάλιος πρὸς τὸν βίον τῆς πρωτευούσης, ὃν καθιστῶσιν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς δυσάρεστον οἱ ξένοι.

Ὁ συγκινητικὸς ἀποχαιρετισμὸς (165 ἐξ.) ὑπενθυμίζει σχεδὸν τὴν ψυχικὴν διάθεσιν τοῦ Ὀβιδίου κατὰ τὴν θλιβεράν νύκτα τῆς ἐξορίας. Μὲ ὕγρους ὀφθαλμοὺς ἀποχωρίζεται καὶ ὁ Ναματιανὸς ἀπὸ τῶν φίλων, ὧν εἷς, ὁ ἐξ ἀπορρήτων Ῥούφιος Οὐόλουσιανὸς (τὸ ἐπώνυμον δυστυχῶς δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμβληθῇ εἰς τὸν

στίχον : 419 ἐξ.), τὸν συνοδεύει (167 ἐξ.). Ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Τιδέρεως, ὅπου ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας περιμένει οὐριον ἄνεμον, τὰ βλέμματά του καὶ ὁ νοῦς ἐπιστρέφουσιν ἀκόμη πρὸς τοὺς ἐπτά λόφους. Ἐκ τοῦ ἀποθρῶσκοντος καπνοῦ δὲν δύναται μὲν ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς τοῦ Ὀμήρου νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀγαπητὴν πόλιν, διότι λάμπει ἐπ' αὐτῆς ὁ ἥλιος ἐν πλήρει διαυγείᾳ, διότι καὶ αὕτῃ ἡ ἡμέρα τῷ φαίνεται πλέον καθαρὰ ἐν Ῥώμῃ ἢ ὅπουδῆποτε ἄλλα-χοῦ, ἀλλ' ὅμως τὸν θόρυβον τοῦ ἵπποδρομίου καὶ τῶν θεατῶν τὰ χειροκροτήματα ἐν τοῖς θεάτροις νομίζει ὅτι ἀκούουσιν ἀκόμη τὰ ὠτά του.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Γότθοι καθιστῶσιν ἐπισφαλῇ τὴν διὰ ξηρᾶς πο-ρείαν, προετίμησε τὴν θαλασσίαν ὁδόν. Ὁ ἀναγνώστης τὸν συνο-δεύει κατὰ τὴν βραδεῖαν ἀκτοπλοίαν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ἀπὸ σταθμοῦ εἰς σταθμόν. Μανθάνομεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἀξιοπερίεργα τῶν διαφόρων λιμένων, τόπων, νήσων, τοὺς μύθους καὶ τὰ ἔθιμα, συμμετέχοντες πολλῶν ἐπεισοδίων, παριστάμεθα εἰς τὴν συνάντη-σιν φιλοφρόνων συγγενῶν καὶ φίλων. Ἐδῶ τὸ πλαίσιον εἶναι εὐρύ-τερον ἢ εἰς τὰς γνωστὰς ἐκείνας περιγραφὰς τῶν ταξειδίων τοῦ Λουκιλίου καὶ τοῦ Ὀρατίου, ἔχομεν δὲ πρὸ ἡμῶν ὠραίαν τοπι-ογραφίαν καὶ ὠραίαν περιγραφὴν τοῦ ἀρχαίου βίου. Ὁ συγγραφεὺς καὶ τερπνῶς διηγεῖται καὶ ἐναργῶς περιγράφει. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ φαί-νεται μία ἐρημωθεῖσα πόλις, τὰ λείψανα ἐνὸς παλαιοῦ φρουρίου, τοῦτο δὲ προσδίδει εἰς τὴν εἰκόνα καὶ μίαν ῥωμαντικὴν ἀπόχρωσιν.

Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις καὶ παρατηρήσεις διεγείρονται ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ὑπολειμμάτων ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ στρατοπέδου (ἐν τῷ Ἡρακλέους λιμένι), ὅπου πρὸ πεντακοσίων περίπου ἐτῶν ὁ Μᾶρκος Αἰμίλιος Λέπιδος ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Λουτατίου Κάτλου· ἐκεῖ μνημονεύονται καὶ οἱ τρεῖς Λέπιδοι τῶν ἐξῆς γενεῶν, οἵτινες ἦσαν ἐπίσης συνωμόται ἢ προδόται (293 ἐξ.). Τὸ παρακείμενον τῇ Τυρρηνίᾳ νησιδίον Ἰγίλιον, τὸ καταφύγιον τῶν Ῥωμαίων φυ-γάδων ἐκ τοῦ κατὰ τῶν Γότθων πολέμου, φέρει εἰς τὸν νοῦν τοῦ συγγραφέως τὸ πρόσφατον παρελθόν (325 ἐξ.). Διὰ ἐνδιαφέ-

ρουσα εἶναι ἡ ἐκδρομή εἰς τὰς θέρμας τῶν Κεντουμκελλῶν (237 ἐξ.), ὧν ὁ λιμὴν (ἡ σημερινὴ Τσιβιταδέκκια) τόσον σαφῶς καὶ εὐκρινῶς περιγράφεται, ὥστε νομίζει τις ὅτι τὸν βλέπει, καθὼς καὶ ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἀλικῶν εἰς τὰ περίχωρα τῆς Οὐολατέρρας (475 ἐξ.). Τὰ πλούσια μεταλλεῖα σιδήρου τῆς νήσου Ἰλθας δίδουσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀναπόφευκτον σκέψιν περὶ τοῦ πόσον χρήσιμος καὶ ἀπαραίτητος εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα εἶναι ὁ σίδηρος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὀλέθριον χρυσόν (351 ἐξ.). Ἐν Φαλερίοις μετέχουσιν οἱ ταξειδιῶται μιᾶς φθινοπωρινῆς ἐορτῆς, ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ μεγάλη φαιδρότης. Ὑπάρχει ἐκεῖ λίμνη, ἣτις οἰονεῖ καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀλιεύσωσιν, ἀλλ' ὁ ἐνοικιαστής, Ἰουδαῖος, διαμαρτύρεται. Ὁ ποιητὴς ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ μισητοῦ ἔθνους. Θὰ ἡῤ-χετο οὐδέποτε ἡ Ἰουδαία νὰ ὑπετάσσετο ὑπὸ τοῦ Πομπηίου καὶ τοῦ Τίτου, ἵνα μὴ ὑπάρχωσιν Ἰουδαῖοι ἐν Ἰταλίᾳ, διότι τὸ μόλυσμα προχωρεῖ καὶ «οἱ ἡττηθέντες στενοχωροῦσι τοὺς νικητὰς (374 — 398)». Σφοδρῶς ὡσαύτως ἐπιτίθεται ὁ γηραιὸς ἐθνικὸς καὶ κατὰ τῶν μοναχῶν τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς Καπραρίας (439 ἐξ.), τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, οἵτινες φοβοῦνται τὸ φῶς, θέλουσι νὰ ζῶσι μόνοι ἄνευ μαρτύρων, οἵτινες εἶναι ἐκουσίως ἐλεεινοί, ἵνα ἀποφύγῃ τὴν ἐλεεινότητα. Ὅποια μωρία, νὰ ἀφίνη τις τὸ ἀγαθὸν ἐκ φόβου τοῦ πονηροῦ! Ὁ συγγραφεὺς παραβάλλει τὴν μισανθρωπίαν των πρὸς τὴν μελαγχολίαν τοῦ Βελλεροφόντου (439 — 452). Καὶ πάλιν δὲ ἐπιφανείσης τῆς νήσου Γοργόνης, μετ' ἀγανακτήσεως ἀναφέρει ἓνα ἐρημίτην, ὅστις εἶχεν ἐκεῖ ταφῇ ζῶν. Διωκόμενος, λέγει ὑπὸ τῶν Ἑρινύων, κατέλιπεν ὁ πιστὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος τὸν κόσμον καὶ ἐκρύβη εἰς τὴν ἐλεεινὴν ἐκείνην γωνίαν. Ὁ δυστυχὴς πιστεύει, ὅτι ὁ οὐρανὸς ἀρέσκεται εἰς τὴν ῥυπαρότητα καὶ γίνεται πρὸς ἑαυτὸν σκληρότερος ἢ οἱ προσβεβλημένοι θεοί. Ἡ πίστις αὕτη εἶναι χείρων τοῦ φαρμάκου τῆς Κίρκης· τότε μετεμορφώνοντο μόνον τὰ σώματα, τῶρα μεταμορφώνεται καὶ τὸ πνεῦμα (515 — 526).

Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς Πίσσης ὁ φιλόστοργος υἱὸς βλέπει μετὰ συγ-

κινήσεως τὸν ἀνδριάντα τοῦ πατρὸς του, τοῦ ἄλλοτε διοικητοῦ τῆς Τυρρηνίας, οὗ τὴν μνήμην εὗρεν εὐλογουμένην καὶ ἐν Φλαμινίᾳ (575 ἐξ.). Πολλαὶ χαρακτηριστικαὶ εἰκόνες διακεκριμένων φίλων ζωγραφοῦνται. Γνωρίζομεν πολλοὺς ἄνδρας γραμμάτων· ἓνα Λούκιλλον λόγου χάριν, οὗ τὰς σατίρας θέτει ὁ Ναματιανὸς ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὰς τοῦ Τούρνου καὶ τοῦ Ἰουβεναλίου (603 ἐξ.). Εἰς τὴν εἰσοδὸν καὶ τὴν ἐξοδὸν τῶν ἡδὴ μνημονευθειτῶν θερμῶν ἀνεγινώσκετο ἐν ποίημα περὶ τῆς μυθώδους δημιουργίας τῆς πηγῆς. Συγγραφεὺς τοῦ ποιήματος ἦτό τις Μεσσάλλας (267 ἐξ.), φίλος τοῦ Συμμάχου καὶ περίφημος ποιητῆς τῆς ἐποχῆς του, ἀνὴρ ἐπιφανής, ἡγεμὼν τῆς φρουρᾶς καὶ κατόπιν πραίφρετος τῆς πόλεως.

Ἐν Τριτουρρίτᾳ ἀναγκάζονται οἱ ὁδοιπόροι νὰ παραμείνωσιν ἔνεκα τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καιροῦ, διασχεδάζουσι δὲ ἐν τῷ μεταξὺ θηρεύοντες· ἡ περιγραφή τοῦ κυνηγίου καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς ὄψις τῆς τεταραγμένης θαλάσσης, ἥς τὰ κίτρινα κύματα πλημμυροῦσι τὴν παραλίαν, ἀποτελοῦσι τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Ἐκ τοῦ δευτέρου βιβλίου δὲν ἐσώθη δυστυχῶς ἡ μικρὸν μόνον μέρος, ἀλλ' ἱστορικῶς ἐνδιαφέρον. Ὁ συγγραφεὺς ἀνῆκεν εἰς τὸ κόμμα τῆς συγκλήτου, ὅπερ κατεδίκαζε τὴν συνθήκην ἣν εἶχε πρὸς τὸν Ἀλάριχον συνάψῃ ὁ Στιλίκων, ἵνα προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Γερμανοῦ Ῥαδαγαίτου, ὡς προδοσίαν κατὰ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους τῆς Ἰταλίας. "Ὅτε λοιπὸν ὁ Ναματιανὸς βλέπει τὰ Ἀπέννινα, τὸ δεύτερον τοῦτο τεῖχος, δι' οὗ ἡ φύσις προστατεύει τὴν Ῥώμην κατὰ τοῦ Βορρᾶ, ἐκρηγνύεται ἡ ἄδικος αὐτοῦ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ πρὸ ὀκτῶ ἡδὴ ἐτῶν αἰσχυρῶς δολοφονηθέντος πολιτικοῦ ἀνδρός, ὅστις εἶχε, λέγει, παραδώσῃ τὴν Ἰταλίαν εἰς τοὺς Γότθους, τοὺς Οὐνους, τοὺς Ἀλανοὺς, καὶ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ῥώμην πρὶν ἢ κυριευθῇ, τὸ δὲ χεῖριστον ὅτι ἔκαυσε καὶ τοὺς ἱεροὺς χρησμούς τῆς Σιβύλλης. Ὑπῆρξε μᾶλλον ἀξιοκατάκριτος τοῦ μητροκτόνου Νέρωνος, διότι θανασίμως ἐπληξέ τὴν μητέρα τοῦ κόσμου (2,60).

Ἡ ἀγανάκτησις αὕτη δεικνύει πόσον ἐνδομύχως καὶ μὲ πόσῃ πίστιν ὁ ἐπαρχιώτης Ναματιανὸς εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν τύχην αὐτῆς. Ἡ θεία ἐντολὴ τῆς κοσμοκρατείας πόλεως ὀρθοῦται πρὸ τῆς ψυχῆς τοῦ τόσον φωτεινῇ, ὅσον ἄλλοτε εἰς τὸν Ἑννιον.

Εἰς τὴν ὑπερήφανον ταύτην ἰδέαν ἔμειναν πιστοὶ κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐννέα αἰώνων, καθ' οὓς παρηκολουθήσαμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, πάντες ὅσοι συνέταξαν λατινιστὶ ποιήματα. Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνδρικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ἰσχύος, τὸ ὅποιον ἐχαράχθη ὅχι μόνον εἰς τὰ προϊόντα τῆς Μούσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἔθνος αὐτό, καθὼς καὶ εἰς πάντα τὰ δημιουργήματά του. Εἰς δὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου ιδιώματος ἔγκεινται καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὰ μειονεκτήματα τῶν Ῥωμαίων. Διότι ἡ βαθμηδὸν αὐξανομένη τάσις πρὸς ἐκφραστικὴν παράστασιν, πρὸς μεγαλοποίησιν, πρὸς ἀπόδοσιν μεταλλικῶν οὕτως εἰπεῖν ἤχων, συμφώνως πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν τοῦ ἔθνους ὑπεροχὴν, ἐπήνεγκε τὴν παρέκθασιν ἀπὸ τοῦ προσήκοντος μέτρου καὶ τὴν ψευδῆ τέχνην. Οἱ ἀληθεῖς φθόγγοι τῆς καρδίας ἐγίνοντο σὺν τῷ χρόνῳ σπανιώτεροι, τὸ δὲ σχολεῖον ἐξέτρεφε τὴν περισσοτεχνίαν. Ἀλλ' εἰς τὴν ἐνέργειαν ὅμως τοῦ σχολείου ὀφείλεται τὸ ὅτι τὰ ἰδανικά τῆς τέχνης, ἂν καὶ τέχνης κατὰ συνθήκην, συνετηρήθησαν ἐπὶ μακρόν, τοῦτο δὲ εἶναι κέρδος, διότι ὁ κλασσικὸς τύπος ἐξευγενίζει τὸ ἔργον καὶ ὅταν ἀκόμῃ εἶναι καθ' ἑαυτὸ ταπεινότερας ἀξίας.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. Ἀπὸ Τιβερίου μέχρι Κλαυδίου. Τιβέριος σελ. 5.
Καλιγόλας. Κλαύδιος 10. Ἀστρονομικὴ ποίησις 10 ἐξ. Γερμανικός 11 ἐξ. Ὁ λεγόμενος Μανίλιος 17 ἐξ. Μυθογραφία 35 ἐξ. Φαίδρος 38 ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'. Οἱ χρόνοι τοῦ Νέρωνος σελ. 52 ἐξ. Σενέκας 53 ἐξ. Ἐπιγράμματα 55. Ἀποκολοκύνθωσις 60 ἐξ. Νέρων 68 ἐξ. Βουκολικὴ ποίησις 74 ἐξ. Καλπούρνιος 75 ἐξ. Πείσωνος ἐγκώμιον 80 ἐξ. Σενέκα τελευτῇ 82 ἐξ. Τὸ δράμα 87 ἐξ. Σενέκα τραγωδίαι 94 ἐξ. Ὀκταβία 133 ἐξ. Κουριάτιος Μάτερνος 140 ἐξ. Ἔπος: Λουκανός 144 ἐξ. Περιγραφικὴ ποίησις 196 ἐξ. Αἴτνα 196 ἐξ. Κολουμέλλας 202 ἐξ. Ψευδοβιδίου Ἀλιευτικὰ 206 ἐξ. Ποιήματα τοῦ σχολείου 208 ἐξ. Δρούσου ἐλεγεία 209 ἐξ. Μαικήνα ἐλεγείαι 215 ἐξ. Σάτιρα καὶ μυθιστορία 217 ἐξ. Πέρσιος 218 ἐξ. Πετρώνιος 232 ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. Οἱ χρόνοι τῶν Φλαβίων σελ. 260. Δομιτινός 260. Ἐπικὴ ποίησις 262. Βαλέριος Φλαύκος 267 ἐξ. Σίλιος Ἰταλινός 291 ἐξ. Λατινικὴ Γιάς 314 ἐξ. Στάτιος 320 ἐξ. Μαρτιάλιος 380 ἐξ. Σουλπικία 430.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. Οἱ χρόνοι τοῦ Τραϊανοῦ σελ. 432 ἐξ. Πλίνιος ὁ νεώτερος 464 ἐξ. Σμῆνος ποιητῶν 437. Ἰουβενάλιος 439 ἐξ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε' Ἀπὸ Ἀδριανοῦ σελ. 469 ἐξ. Ἀδριανός 469 Φλωρος 472 ἐξ. Ἀφροδίτης Παννυχίς 475. Ἡ νέα Σχολή 478. Ἀπουλήιος 482.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ. Οἱ μεταγενέστεροι σελ. 505 ἐξ. Αὐσόνιος 505 ἐξ. Κλαυδιανός 531 ἐξ. Ναματιανός 536.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

(Ὁ ἀριθμὸς δηλοῖ τὰς σελίδας).

Ἄδριανὸς 469 ἐξ.	Ἰταλικὸς (Σίλιος) 219 ἐξ.
Ἄλφιος Ἀβίτος 479.	Καλπούρνιος 75 ἐξ.
Ἀννιανὸς 479.	Καπίτων (Τιτίνιος) 433.
Ἀντίστιος 217.	Κᾶρος 383.
Ἀουιηνὸς (Ῥοῦφος Φῆστος) 13 σημ.	Κάτουλλος (νεώτερος) 89.
Ἀπουλῆιος 482 ἐξ.	Κερεάλιος (Ἰούλιος) 383.
Ἀρριος Ἀντωνῖνος 432.	Κλαυδιανὸς (Κλαύδιος) 513 ἐξ.
Ἀτελλανὰ 9. 87 ἐξ.	Κλουτῶριος Πρίσκος 7.
Αὐγουρίνος (Σέριος) 438.	Κολουμέλλας 202 ἐξ.
Αὐσόνιος (Δεικιμος Μάγνος) 505 ἐξ.	Κωμίνιος 8.
Βαλέριος Φλᾶκκος 267 ἐξ.	Λακτάντιος. 534.
Βάσσος (Καίσιος) 129. 219.	Λίβιος (Τίτος) 165 ἐξ. 295 ἐξ.
Βάσσος (Σαλήιος) 260.	Λουκιανὸς 55. 144 ἐξ.
Βίνδηξ 336.	Λουκιλλιος (Ἑλλην ποιητῆς) 424.
Βοκῶνιος Βίκτωρ 382.	Λουκίλιος (νεώτερος) 89. 201.
Βοπίσκος (Μανίλιος) 322.	Λούκιλλος. 540.
Γαιτουλικὸς (Γναῖος Λέντλος) 15.	Μανίλιος (;) 17 ἐξ.
Γαλλικὸς (Γάιος Ρουτίλιος) 322.	Μαριανὸς 479.
Γερμανικὸς (Κλαύδιος Καῖσαρ) 10 ἐξ.	Μαρτιάλιος 380 ἐξ.
Δομιτιανὸς 260.	Μάτερνος (Κουριάτιος) 140 ἐξ.
Ἔννιος 300 ἐξ.	Μάτερνος (Φερμίκος) 34.
Ἰουβενάλιος 499 ἐξ.	Μεσσάλλας (νεώτερος). 540.
Ἰταλικὸς 318.	Μῆμος 88.
	Μοντανὸς (Κούρτιος) 217.
	Μούμμιος 87.

Ναματιανὸς (Κλαύδ. Πουτίλιος) 536 ἐξ. Σκαίουρος Μέμωρ 383.	
Νέρων 52 ἐξ. 68 ἐξ. 151.	Σκαῦρος (Μάμερκος Αἰμίλιος) 8.
Νέρβας (Νερούας) 72.	Σενέκας (Λεύκιος Ἀνναῖος) 52 ἐξ. 82 ἐξ.
	Σεπτίμιος Σερῆνος 480 ἐξ.
Οὐάρρων (νεώτερος) 383	Σεπτίμιος Σευήρος 322.
	Σίλων 90.
Παῖτος (Θρασέας) 91. 175 ἐξ.	Σισέννης (Κορνήλιος) 37. 499.
Πακωνιανὸς (Σέξτιος) 15.	Σπουρίννας 433.
Παλαίμων (Ῥέμμιος) 129. 218.	Στάτιος 320 ἐξ.
Παντόμιμος (ὄρχησις) 89.	Στέλλας 322. 382.
Παῦλος (Πασσέννος) 437	Στράτων 424.
Πείσων (Καλπούρنيος) 76. 80.	Σουλπικία 430 ἐξ.
Πείσων (νεώτερος) 437.	Σύμμαχος 512.
Πέρσιος 218 ἐξ.	
Πετρώνιος 232 ἐξ.	Τερεντιανὸς Μαῦρος 481 ἐξ.
Πλίνιος (νεώτερος) 434 ἐξ.	Τετράδιος 508.
Πόλλιος (Φῆλιξ) 321.	Τιβέριος 5 ἐξ.
Πομπήιος Σατουρνίνος 438.	Τίτος 260.
Πομπώνιος (Βάσσουλος) 439.	Τοῦρνος 383. 540.
Πομπώνιος (Σεκοῦνδος) 93 ἐξ.	
Ποσειδώνιος 33. 184 ἐξ. 200.	
Πραιτέξτα 133 ἐξ. 220.	Φαῖδρος 38 ἐξ.
Πυλάδης 90.	Φλάκκος (Πατρίβιος) 383.
	Φαυστίνος 394.
Ῥωμᾶνος (Βιργίλιος) 438.	Φεσκέγγινα 480. 518.
Ῥοῦφος (Κανίνιος) 432.	Φλῶρος (Ἀννίος) 472 ἐξ.
Ῥοῦφος (Κάνιος) 382.	Φρόντων 85. 485.
Ῥοῦφος (Ὀκτάβιος) 437.	

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΑΤΩΝ ΣΦΑΛΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Σελ.	5	στίχ.	4	ἀντὶ	ἐλευθερίας	γρ.	ἐλευθέρας.
»	15	»	12	»	περιβεβλημένας	»	παρεμβεβλημένας.
»	34	»	27	»	ἐφ' ὅσων	»	ἐφ' ὅσον.
»	46	»	17	»	αὐτὸν	»	αὐτῶν
»	67	»	4	»	δρομέως	»	δρομαίως.
»	69	»	4	»	ἐπιεικίας	»	ἐπιεικείας.
»	90	»	9-10	»	Σίλων	»	Σίλων.
»	96	»	18	»	προφανεῖς	»	προφανής.
»	»	»	25	»	παραληφθῆ	»	παραλειφθῆ.
»	97	»	11	»	καταταγμένα	»	κατατεταγμένα.
»	151	»	20	»	ἄλλος	»	ἄλλως
»	165	»	6	»	ἐπεισόδια	»	ἐπεισόδια.
»	173	»	30	»	τείνοντες	»	τείνοντος.
»	181	»	23	»	χαρακτηρίζον	»	χαρακτηρίζων.
»	290	»	22	»	παρ' αὐτῇ	»	παρ' αὐτῷ.
»	291	»	13	»	μικρά	»	μακρά.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας